

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

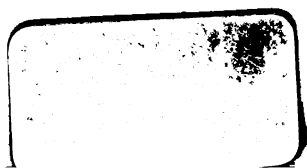
Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

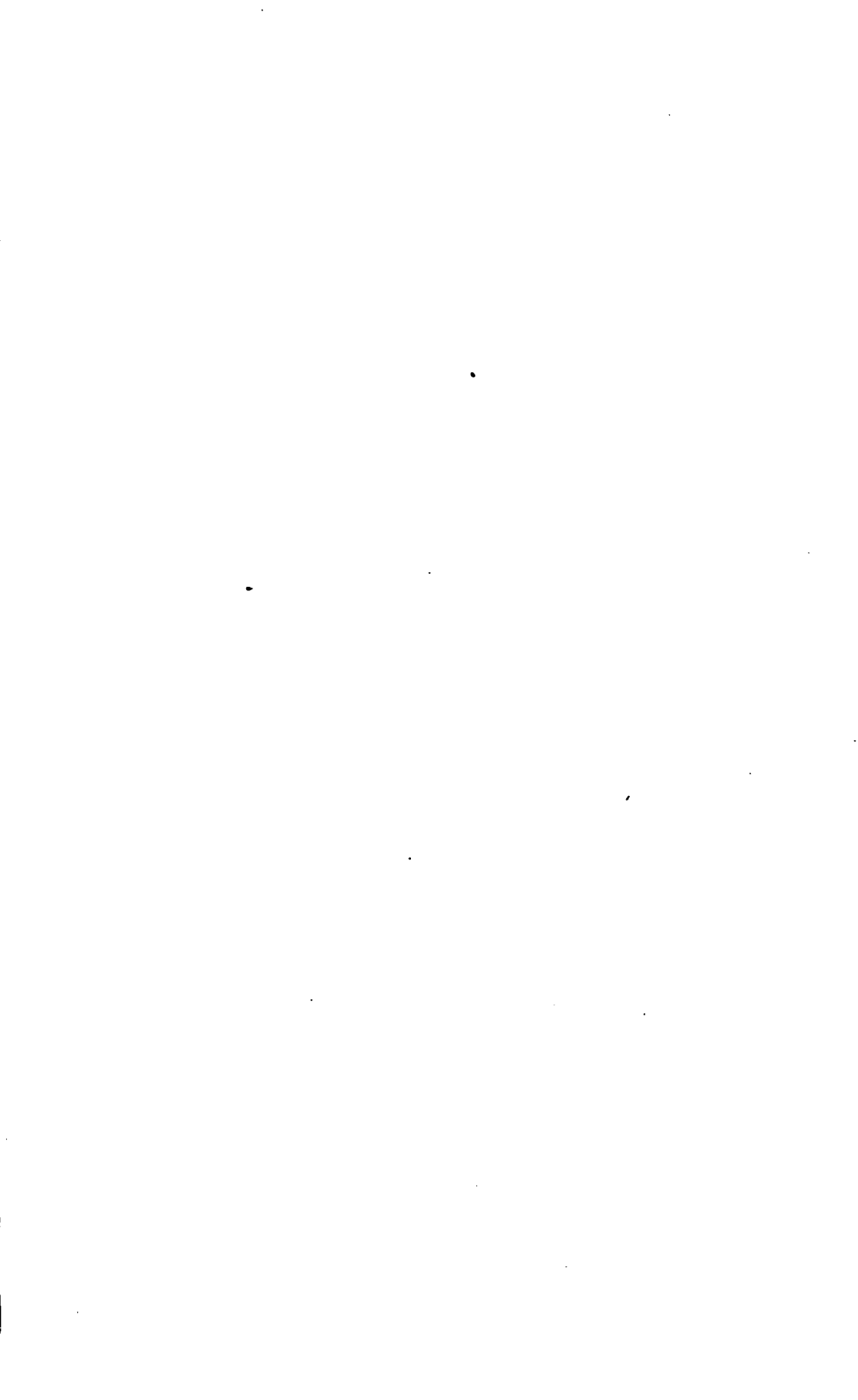
About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

Y DRYSORFA:

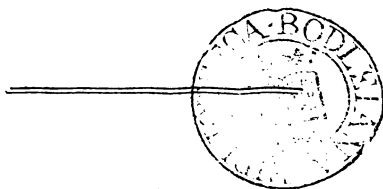
CYLCHGRAWN MISOL

Y

METHODISTIAID CALFINAIDD.

1881.

Llyfr XXXV. o'r Gyfres Newydd, a Llyfr LI. o'r Hen Gyfres.

TREFFYNNON:

CYHOEDDWDYD GAN P. M EVANS AND SON.

MDCCCLXXXI

Per. 1122. c. c.

CYNNWYSIAD.

Traethodau.

	Tu dal.
Addysg yr Ysgol Sabbothol	249
Ar y Ffordd i Damascus, gan y Parch. W. Jones, Penrhyndeudraeth	281
Beth yw meddiant	177
Cân y Gorchfygwr, gan y Parch. N. Cynhafal Jones	285
Crist yn Ddelw Duw, gan y Parch. J. P. Davies, M.A., Caerlleon	331, 366
Cymhwysderau gofynol Ymgelysydd am y Weinidogaeth, gan y Parch. J. Prichard, Amwlch	404
Darbodaeth	455
Deddf meddwl y Cristion, gan y Parch. D. Williams, Machynlleth	173
Defosiwn Crefyddol, gan y Parch. A. Oliver, Llandewi bref	401
Dirwest a Chrefydd, gan y Parch. J. Mostyn Jones, Gerlan	452
"Duw, cariad yw," gan y Parch. R. Davies, Amwythig	411
Dylanwad Cartref, gan y Parch. T. F. Roberts, Cemaes	7
Dymuniad Enaid, gan y Parch. Moses Thomas, Resolven	127
Ewyllys Duw mewn cysylltiad â'r Lywodraeth Foesol, gan y Parch. D. Charles Evans, Rhyl	371
Galaru ar ol yr Arglwydd, gan y Parch. R. Edwards, yr Wyddgrug	81
Gaspard de Coligny, gan y Parch. W. Williams, Bala	48, 90, 166, 327, 408
Home ar y Gwyrthiau	93
Iaon y Dysgybl Anwyl, gan y Parch. J. Ogwen Jones, B.A.	121, 201
Jesuïtaeth, gan y Parch. Hugh Roberts, Gwrecsam	129, 170, 205, 334, 411, 448
Jubili y Methodistiaid, gan y Parch. W. Williams, Abertawy	1
Pa fodd i Weinidog osod ei hun yn brofedig gan Dduw, gan y Parch. R. Hughes, Gaerwen	361
Pregeth i Ysgolion Sabbothol, gan y Parch. J. D. Symmonds, Abergwaen	50, 87
Stephan yn ei gymeriad personol a swyddol, gan y Parch. T. Thomas, Llanymddyfri	161
Tad a Gwaredydd yr Eglwys, gan y Parch. R. Edwards, yr Wyddgrug	321
Uffud dod fel cyfrwng dyrchafiad dyn, gan y Parch. H. Roberts, Rhydymain	290
"Y Dyfira fawr yr hon ni allai neb ei rhifo," gan y Parch. W. M. Lewis, Sir Benfro	4
Y dellen	56
Y Gwaith Da, gan y Parch. D. Jones, M.A., Blaenafon	241
Y Talmud, gan y Parch. J. R. Jones, Dublin	53, 131, 246
Ymadawlad oddiwrth y Ffydd, gan y Parch. O. Thomas, D.D.	41
Ysbryd Barn	208

Adgofion ac Adroddiadau Addysgiadol.

	Tu dal.
Adfeiliad ac adfywiad mewn crefydd; pregeth gan y diweddar Barch. John Foulkes, Rhuthyn	293
Adroddiad Cymdeithas Genadol y Methodistiaid, gan y Parch. John Hughes, M.A., Dowlais	15
Amser yn cael ei afradu	459
Cerbyn yr Ardystiad Teuluadd	60
Cyfarfod Misoel Arfon, gan y diweddar Barch. Robert Ellis, Ysgoldy, Arfon 337, 373, 415, 456	
Cyfarfod Misoel Sir Gaeruarfon yn yr oes o'r blaen, gan y diweddar Barch. Robert Ellis	134, 178, 211, 252
Cymdeithasfa Beaumaris yn 1829	137
Dechrenad y Methodistiaid yn Llanellwy, gan y Parch. B. Hughes	12
Dr. Duff ar Ben Mynydd Sinai	93
Dywedwch yn Dda am y Marw	96
Ein Dyledswyddau erbyn ein diwedd; pregeth gan y diweddar Barch. W. Hughes, Tal-y-sarn	8
Llythyr oddiwrth y diweddar Barch. David Jones, Treborth	373
Llythyr oddiwrth y diweddar Barch. Henry Rees	377
Llythyr oddiwrth y diweddar Barch. W. Roberts, Amwlch	373
Meredydd Isaac	57, 94, 181
Treiglwech y Baich	214
Y Pregethwyr a Thestynan en Pregethau yn Llanllfyni naw deg o flynyddoedd yn ol	341
Ymadroddion Detholedig, gan y diweddar Barch. William Howells, Llundain	295
Yn ei Rwyd ei Hun	418
Yr Israel a'r Cymry; pregeth gan y diweddar Barch. Michael Roberts	256

Egluriadau a Gweral Ysgrhythrol.

Beirniadaeth Fib'ald	29, 63
Epistol Cyntaf Pedr	462
Genesis iv. 8	218
Diarebion xxvii. 22	280
Pregethwr vii. 14	343
xxvii. 39, 40	141
Matthew x. 2	420
xxvii. 42	141
" xiii. 2	420
xiv. 5, 15	259
" xxv. 3, 4	343
xiv. 10	216
March iii. 18	420
Ruth iv. 14-17	218
" iii. 21	261
1 Samuwl vi. 19	141
" iii. 85	103
Job i. 9	379
" ix. 50	344
Psalm xxxii. 9	63
Luc vi. 15	420
" lxi. 2	143
Actau xii. 4	421
" lxiii. 11	380
" xxiv. 26	380
Diarebion xxii. 7	218
Iago iii. 1	422

Barddoniasth.

	Tu dal.
Cyfansoddiad cynganeddoli o Hoesau xiv	4392
Cymer galon, gristion ..	218
Cymhorth cyfamserol ..	262
Cynghor ynghylch rhoddi cynghor	293
Englyn ar ol gwrandio y Parch. D. Williams,	
Llyllellaidd ..	185
Euogwrwydd a'r gwaed ..	882
Ffydd ..	423
Gweddî Jacob gan ofn ei frawd Beau	219
Llinellau ar yr Ysgol Sabbothol ..	845
Marwolath ..	432
Marwolath fy mam ..	32
Marwnad y Parch. J. Davies, Nerquis	102
Myfyrdod ar ddiwedd oes ..	64
Myfyrdod ar ffordd Sabboth ..	144
O gam i gam ..	262
Oes dyn yn fer ..	423
Profaid yr Iesuanc a'r Henwr ..	880
Y ddasaer, beth ydyw ..	262
Y Pharisead a'r Publican ..	844
Y weddi ar y traeth ..	185
Ymson wrth fyned i dalu am elisteddle yn y	
capel ..	423
Yr Agen yn y Graig ..	64
Yr unig ..	882

Bwrdd y Golygydd.

Claddu yn ol y drefn newydd	221
Codi pregethwyr	64
"Cyfaill yr Aelwyd"	425
Cynnygiad Mr. Williams o Abertawe	106,	145	
Dirwydd syniadau anfyddol ar y Cyfandir	862
Gair o Abergele	65
Gwaith y awydd Ddaconaid	423
Gwestal Dirwestol	108
Jubili y Methodistiaid	103, 104, 105, 147,	148	
Llythyr at y Parch W. Williams, Abertawe	219
Patagonia	862, 423
Y Bibl: argraffiad newydd a hylaw yn Gymraeg	846
Y Ddirprwyseith Addysg, a Chymdeithas Ysgoloriaethau Google id Cymru	107
Y mil o bannaau at y Genadaeth Dramor	346
Yr adeilad yn y Nefoedd	108, 212
"Yr Arwincnydd"	108

Y Wsg.

Agoriad Byr ar y pedair pennod ar ddeg cynaf o lyfr Exodus, gan George Jones, Nerquis	68
Buchdraeth y Parch. John Mills, gan Richard Mills a'r Parch. N. Gynhafal Jones	382
William fy nhaid Oliver, gan y Fa. ch. Griffith Williams	298
Ceinlon Beryn, gan Hugh Maurice Hughes Cydyrnaith y Cymro, neu Lawlyfr i'r Gyraeag, gan y Parch. E. T. Davies, B.A.	149
<i>Experience: a Quarterly Journal</i>	464
Hanes bywyd y diwddar Ellis James, Ty'n- llwyn, Bangor, gan John Jones, Plastirion, Pwllheli	224
Hanes plwyf Ffestiniog a'r amgylchoedd, gan Ffestinab	222
Ieuan Gwylt, gan y Parch. J. Eiddon Jones, Llanrug	263
John Wesley: ei Fwydd a'i Lafur, gan John Evans (Egwytsbach)	65
Lawlyfr ar 1 Samuel i—xii, gan y Parch. E. Jones, Bodfari	464
Nanws Ach Robert, gan Ellis o'r Nant	67
Pigion Englynion fy Ngwlad—1000 o Englyn- ion, wedi eu dethol gan Eifionydd	289
<i>The Book of Judges</i> , by G. C. M. Douglas, D.D. ...	395

	Tu dal.
<i>The Christian Echo</i>	98
<i>The Treasury</i>	98
Tracthawd ar Fwydd ac athrylith y Paroh. John Roberts (Iwan Gwyllt), gan John Owen, M.A., Cricerth, ac Alaw Ddu ..	263
Trysorfa y Plant	68
Y Traetho-lydd	69
Y Sacramentaau Cristionogol, gan y Paroh. J. S. Candlish, D.D., o Gyfeithiad y Paroh. W. Williams, Bala	297
Ymgom am Ddeddf newydd yr Angladduau, gan Gwilym Gwenffrwd	265

Cofnodianau mewn oswyddiad a Methodistiaeth.

Arholiad Athrofa y Bala	..	369
Awl y Gadair yn yr Ellsteddfod Genedlaethol	..	392
Blaenorladd Ymadawdd	..	69, 109
Cann Cynulleidfao	..	391
Capel Jewin Newydd, Llundain	..	110
Capelau Newyddion ac Adgwybriedd 27, 69, 273	..	
Cenadwri i Bregethwyr	..	110
Cydaubod Haelioni	..	149, 265
Cyfarfod Ymadawol yn Dowlais	..	352
Cyfarfodydd Misol newyddion	..	110
Cyflwyniad Anorchid yn Pensarn, Abergel	..	77
Cyflwyniad Tysteb yn Birkshead	..	27
" " " i'r Parch. Hugh Harries	..	314
" " " yn Liverpool	..	111
Cymanfa Victoria yn Australia	..	312
Cymdeithas y Biblau	..	392
Cymdeithasfa Mwn	..	273
Cymdeithasfae ied Chwarterol—		
Cymdeithasfa Penycae, Hydref, 1880	..	23
" Pontmenai, Rungfyr, 1880	..	24
" Abergel, Ebrill, 1881	..	186
" Llanstephan Ebrill, 1881	..	225
" Llandloes, Mehefin, 1881, 304, 347	..	
" Casgwy, Sir Benfro, Mchafin, 1881	..	310
" Dowlais, Awst, 1881	350, 385	
" Caernarfon, Awst, 1881	..	388
Darlithwyr a Darlithiau	.. 70, 110, 481	
Gofal Bugelliol	..	110
Jubili y Parch. E. Matthews	..	313
Llythyr-cymyn	..	110
Marwolaethau Gweinidogion a Phregethwyr.—		
Ebeneszer Bowen, Cilgerran	..	28
William Brown, Penybont	..	70
D. C. Davies, Bolton	..	314
Joseph E. Davies, D.D., America	..	110
Robert Edwards, Llaundorfel	..	29
Robert Ellis, Ysgoldy	..	431
Edward T. Evans, America	..	314
John Evans, Llanelli	..	28
John Foulkes, Rhethyn	..	229
David Hopkins, Llanlluan	..	229
Benjamin Jones, Bagillt	..	392
John Jones, Ferry side	..	109
Robert Jones, Rhiw	..	70
William Jones, Abertawe	..	468
William Jones, Cwmafon	..	29
Thomas Kynaston, Llanfechan	..	150
B. D. Thomas, Llandello	..	109
John Williams, Cwmafon	..	29
Joseph Williams, Liverpool	..	29
Griffith Williams, Talsarnau	..	468
Marwolaethau Gwregol Gweinidogion	..	273
Ordeiniad Cenadwri i Patagonia	..	149
Rhoddion i'r Cyfundeb	..	431
Symudiadau Pregethwyr	..	
Sefylliad Gweinidog	..	391, 431
Tyngsod a gwardneidiaethau	..	314
Y Drysofa Gynorthwyol yn Ngogledd Cymru	408, 309	
Y GYMANFA GYFFREDINOL	..	265, 309
Ymfudiad Pregethwyr	..	352
Yr Arholiad Cymdeithasfaol	..	468
Yr Hael a'r Haelioni	..	468

Golwg ar yr Amseroedd.

	Tu dal.
Bradliaddiad Ymherawdwr Rwsia	.. 150
Marwolaeth Arlywydd America	.. 498
Marwolaethau Enwogion	.. 281
Mesur Cau y Tafarnau yn Nghymru ar y Sab- both	.. 231, 353, 893
Mesur tiroedd yr Iwerddon	.. 281, 858
Rhifo y bobl	.. 815
Syr Hugh Owen	.. 853
Tymmer y Flwyddyn	.. 150
Y cals ain lofruddio Arlywydd America	.. 815
Y cychhaws yn Dublin	.. 73
Y Fab a'r Iwerddon	.. 71
Y Senedd	.. 72
Yr Iuddewon	.. 815
Yr Iwerddon	.. 150

Orefydd yn Gyffredinol.

Cylchwyllau y Cymdeithasau Orefyddol yn Llundain	.. 229
Y Testament Seisonig Diwygiedig	.. 231

Bywgraffiath.

Davies, Erw gron. Llanfairfechan, Mr. Hugh	469
Davies, Nantyr, Mrs. Elizabeth	.. 234
Davies, Twyn Carno, y Parch. William	.. 433
Edwards, Abermaw, Mr. Griffith	.. 72
Elias, Ysw., Liverpool, Owen	.. 111
Harrison, Minera, Mr. John	.. 233
Hughes, Rhewl, Mrs. Elizabeth	.. 11
Hughes, Caernarfon, y Parch. Thos.	278, 353, 394
Jones, Rhiwryfdir, Mr. W. David	.. 232
Owen, Carno, Mr. Edward	.. 151
Parry, Pencoed, Mr. Robert	.. 434
Parry, Ffestiniog, y Parch. Robert	.. 431
Williams, Ysw., Penberry, Sir Benfro	.. 162

Amrywiaethau.

"A welwch chwi yn dda, syr?"	.. 438
Adelladwyr a Theiliwriad	.. 355
Addysg Boneddigesau	.. 316
Anhwyldeb anfeddyginiaethol	.. 397
Annibyniaeth	.. 316
Anghen yn peri egni	.. 316
Arwyddfwrdd Corfanydd	.. 154
At Grist fel yr ydym	.. 396
Ateb trwy bethau ofnadwy	.. 396
Babanod barfog	.. 396
Balchder a Gorhyfder	.. 470
Bathodyn hynafol	.. 194
Byrfynegiadau crefyddol	114, 155
Cadw gwell amser	.. 396
Callineb cath	.. 275
Crefydd a Chybydd-dod	.. 73
Cychwyn gwych	.. 316
Cyfrifon Americanaidd	.. 235
Cyhnuddiad gwely anegu	.. 436
Cysgu dan y Bregeth	.. 436
Dal lleidr	.. 155
Dim perthynas	.. 113
Dr. Livingstone	.. 113
Duw yn Feichia	.. 316
Edrych ymlaen	.. 355
Efryddid ac Asyn	.. 236

Galwad i ostynggeiddrwydd	..	Tu dal.	.. 471
Gweddio ar Bantiau 436
Gweinidogaeth a Chynnallaeth 154
Gwell yw yr hen 74
Gwir wroideb 194
Gwybod a Chredu 275
Haws Barnu na Phregethu 113
Hen deulu 194
Hen Weinidog yn yr America 315
Hunan-gymhwysiad 436
Hysbyslon crefyddol 83, 73
Maddaugarwch 236
Marwolaeth Syr Hugh Owen 470
Meddwl a Gwneuthur 273
Mr. Moody fel siaradwr 470
Nef ac Uffern 275
Parodrwydd ac anfonlad 154
Pob peth yn newydd 154
Pregeth Chw's Milidir 436
Pregethu yr Efyngyl 236
Pregethwr sych 316
Pygota mewn ychydig ddawr 355
Rhyfys a Dinystr 396
Rowland Hill a'r Antinomiad 235
Rowlands, Llangetho, a Williams, Pantycelyn 32
Sais yn ysgrifennu Cymraeg 236
Sancteddhad 435
Swyddfa gweddi farw 114
Tebyg i long marisauddwr 235
Tremadog 235
Tröedigaeth Mr. Spurgeon 32
Y Bardd mwyaf poblogaidd 396
Y Cawrll a'r Het 355
Y llythyr camgyfeiriedig 154
Y nefoedd yn agos 355
Y Pregethwr a sefyaldd a het y Ficer 73
Yr amser yn fyr 56
Yr wyf yn g rphwys yn yr addewidion 471

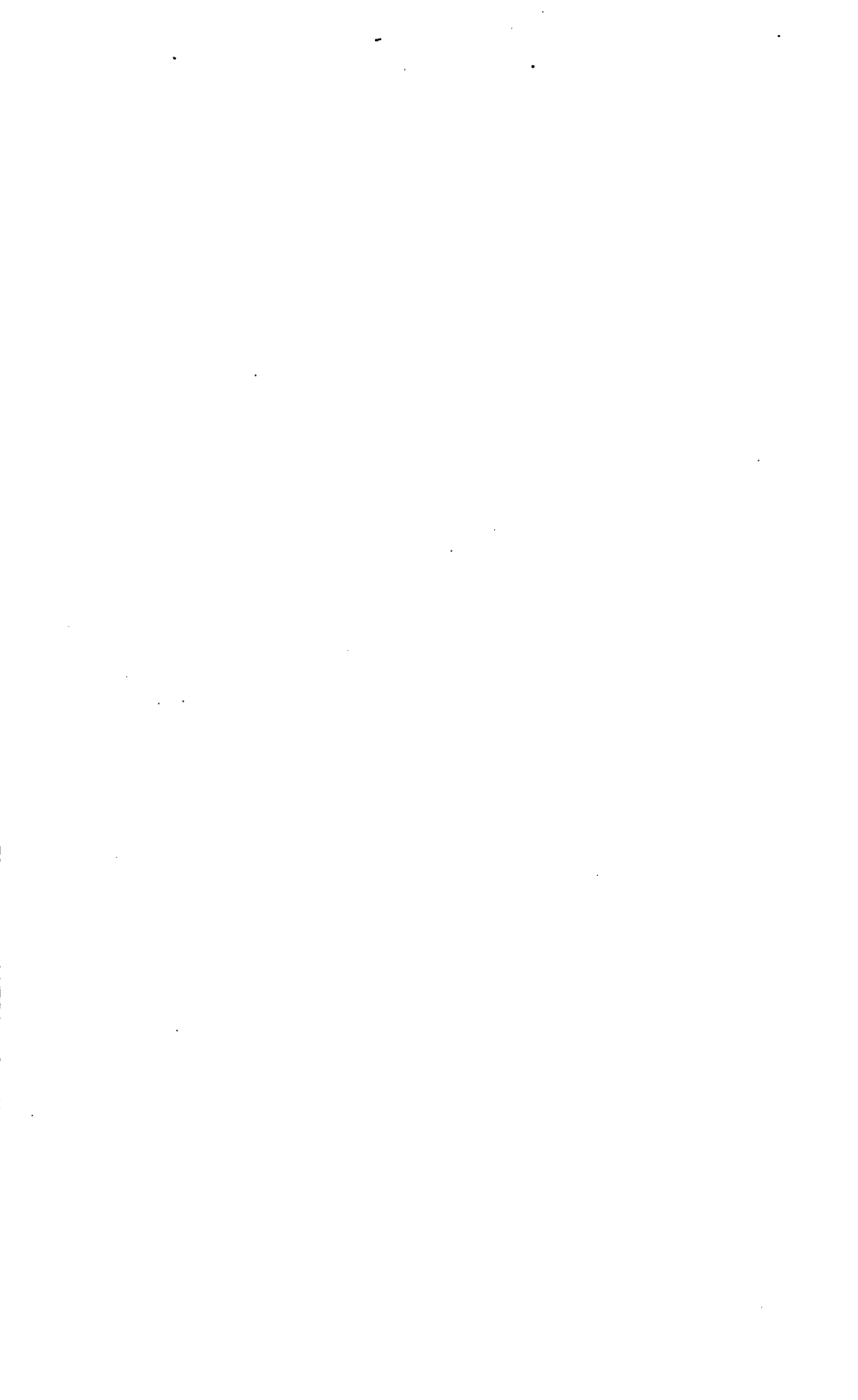
Y Croniol Cenedol.

Bryniau Khasia—

Llythyrâu oddiwrth y Parch. R. Evans	89
79, 155, 200, 275, 313, 397, 472	
" oddiwrth y Parch. Dr. Griffiths	88, 78, 199, 358, 440, 474
" oddiwrth y Parch. G. Hughes	76, 77, 159, 194, 273, 357, 399, 437
" oddiwrth y Par h. John Jones	156, 356, 438, 471
" oddiwrth Mrs. John Jones	.. 239
" oddiwrth y Parch. T. Jerman	Jones 32, 34, 39, 75, 110, 117,
118, 160, 196, 236, 237, 398	
" oddiwrth y Parch. John Roberts	35, 236, 238, 278, 316, 399, 472
" oddiwrth y Parch. C. L. Stephens	40, 74, 119, 356, 439
Argraffwaag India ar y Genadaeth	.. 39
Dosbarth Cherra	.. 116
Llythyr oddiwrth Eglwys Nongawilla	.. 317

Llydaw

..	.. 40, 114, 136
Casgliad Cenedol y Plant	.. 200, 320
Cangen-Gymdeithas Genadol y Merched	.. 319
Cyllidan y Genadaeth	.. 320
Derbyniadau at y Genadaeth	200, 230, 360, 400, 440, 475, 476
Newyddon Da	.. 440
Y diweddar Mr. Peter Williams, Liverpool	.. 80
Y Trysorydd Cyffredinol	.. 280
Ymweliad y Parch. T. Jerman Jones a Chymru	319

Gz. eibach zu serchow
D. Saunders

Y DRYSORFA.

RHIF. 603.]

IONAWR, 1881.

[LLYFR LI.

JUBILI Y METHODISTIAID.

GAN Y PARCH. WILLIAM WILLIAMS, ABERTAWY.

YN agos i ddiwedd y gyfrol olaf o waith anfarwol y diweddar Barchedig John Hughes, ceir "Taflen amseryddol o ddy-gwyddiadau cysylltiedig â Methodistiaeth Cymru o'i gychwyniad hyd yn awr," ac y mae yn dechreu fel y canlyn:—

"1736. Howell Harris yn dechreu cyngori yn Nhrefeca pan yn 21 mlwydd oed.

" Parch. Daniel Rowlands yn dechreu tynu sylw trwy ei weinidogaeth yn Llangeitho pan yn 23 mlwydd oed.

" Parch. Howell Davies yn cyffroi Sir Benfro trwy ei weinidogaeth yntau.

" Parch. George Whitfield yn cael ei ordeinio gan Esgob Caerloyw."

Blwyddyn ryfedd gan hyny ydoedd y flwyddyn 1736. Dyna'r pryd y rhoddwyd y cychwyniad cyntaf i Gyfundeb y Methodistiaid Calfinaidd. Dyna'r pryd yr ymddangosodd ar wyneb y dddear y frwr fechan sydd erbyn hyn wedi myned yn afon fawr llifeiriol, wedi bendithio y gwledydd am oesoedd bellach, ac yn parhau yn fendith i lawer o filoedd, nid yn unig yn Ynys Prydain, ond dros wyneb yr holl fyd.

Ymhen ychydig amser, bydd wedi myned heibio oddiar hyny gant a hanner o flynyddoedd. Bydd y Cyfundeb Methodistiaidd wedi cyrhaedd ei drydydd Jubili yn y flwyddyn 1886. Y mae wedi cael dau Jubili o'r blaen; acer nad wyf yn gwybod

i lawer o sylw gael ei dalu i'r naill na'r llall o honynt am eu bod yr hyn oeddynt, y mae y ddau gyfnod yn cael eu hynodi gan symudiadau sydd wedi troi allan yn fendithion annhraethadwy i'r Cyfundeb ac i'r wlad. Yn agos i derfyn yr hanner can' mlynedd cyntaf y cychwynwyd yr Ysgol Sabbothol yn Nghymru; ac yn agos i derfyn yr ail yr agorwyd Athrofa y Bala, ac y dechreuwyd rhoddi addysg athrofaol gartref i bregethwyr ieuaine ein Cyfundeb. Y mae y trydydd yn dyfod, a bydd yma yn fuan; ac yn sicr ni a ddylem wneuthur rhywbeth i'w ddynodi, a hwnnw yn rhywbeth mawr. Bydd yn resyn os gadawn i'r cyfnod pwysig fyned heibio heb wneuthur rhywbeth a fydd yn ddadganiad teilwng o'n diolchgarwch am fendithion cant a hanner o flynyddoedd, a rhywbeth a fydd yn esmwythyd ac yn foddion llwyddiant i ni yn y dyfodol.

Ond pa beth a wnawn? Yr wyf yn ateb ar unwaith, heb ymdroi na rhagymadroddi yn ychwaneg: TALU EIN HOLL DDYLED. Hwn yw y baich sydd yn gwasgu arnom bob amser ac ymhob man, ac i laweroedd o eglwysi yn ein plith y mae yn faich gorlethol. Nid ydynt yn gallael gwneuthur hanner cymaint ag a ddylent, ac a ddymunent, tuag at gynnalïaeth yr achos yn ei holl ranau yn eu plith eu hunain; ac ychydig iawn sydd yn dyfod, ac ychydig a ellir ei ddysgwyl oddiwirhynt, tuag at y Cenadaethau ac achosion cyfundebol eraill; oblegid yn pwysu yn barhaus ar eu hys-

gyddau ac yn dreth ar eu holl ymadurthoedd y mae eu dyled. Ac y mae yr un peth yn faich ac yn dreth ar yr holl gyfundeb. Yn y flwyddyn 1879 casglwyd mor yn agos i chwe' mil o bunnoedd tuag at ein Cenedlaethau Cartrefol a Thramor; ond bu gorfod arnom gasglu yn ystod yr un amser dros ddeng mil o bunnoedd i wneuthur dim ond talu llôg ein dyled. Pa beth sydd yn peri bod ein Cenedlaeth Dramor ni yn llai mewn cyfartaledd na'r eiddo Cyfundebau eraill? Ein dyled. Pa beth sydd yn ein gwneuthur yn rhy weiniaid i ddarparu yn briodol gyferbyn â gorlifiaid ein gwlad gan yr iaith Saesonaeg? Ein dyled. Gallwn ychwanegu llawer o'r cyfryw gwestiynau, a'r un atebiad a fyddai yn rhaid i ni ei roddi iddynt oll—Ein dyled. Yr ydym yn methu a chymeryd mantais ar lawer o gyfleuserau sydd yn ymgynnygi ni, i wneuthur daioni i ddynion ac i ledauu teyrnas ein Gwaredwr; oblegid yn faich ar ein hysgwyddau ac yn llyffth-eiriau am ein traed y mae ein dyled. Yr unig ffordd trwy ba un y gall pobl gyfiawn fel nyini gael gwaredigaeth rhag dyled yw ei thalu; ac yr wyf yn ysgrifenu y papyr hwn i geisio perswadio fy mrodryr trwy holl Gymru a threfydd Lloegr i hynodi ac anrhydeddu trydydd Jubili ein hen Gyfundeb anwyl trwy dalu ei holl ddyled.

Hawdd yw siarad, ac, i aml un, y mae yn agos mor hawdd ysgrifenu; ond anhawdd yw gwneuthur. Y mae i ni lawer o frodyr, y rhai, pan fyddont am siarad yn nerthol, sydd yn gadael heibio y Gymraeg, ac yn llefaru geiriau mewn iaith arall; a'r hyn a ddywed rhai o honynt hwy am yr hyn yr wyf wedi ei ysgrifenu yw "*Utopian*," ac fe ddichon yr ychwanegant air arall, yr hwn sydd yn swnio yn fwy tebyg i Gymraeg na'r rhan amlaf o eiriau yr iaith i ba un y perthyna—"*chimerical*." Ystyr hyn oll yw rhywbeth ag y gellir meddwl am dano ond nas gellir ei wneuthur, neu rywbeth, pe byddai yn beth hefyd, ag y gellir dychymygu am dano, ond na fu erioed, ac na fydd byth. Ond a ydynt yn sicr o hyn? Goddefer i minnau ddefnyddio gair nad yw yn Gymraeg, i ddymuno ar y brodyr yma i ochelyd bod

yn rhy *dogmatic*. Y mae hyder yn ein gallu i wneuthur unrhyw beth yn un o'r elfenau mwyafr effeithiol i sicrhau ein llwyddiant, tra y mae y teimlad fod unrhyw amcan yn anghyrhaeddadwy yn lladd ymdrech, ac felly yn sicrhau methiant. Os credwn y gallwn wneuthur y peth mawr hwn, ac os bydd i ni ymosod arno o ddirif, ni a'i gwnawn; ond os perswadiwn ein hunain nas gallwn, bydd yn llawn cystal i ni beidio dywedyd na meddwl ychwaneg am dano.

Gadawer i ni edrych yn ngwyneb y daag ag yr wyf wedi ei hawgrymu—talu ein holl ddyled. Y mae yn llawer mwy na chwarter miliwn. Dyna yw, neu dyna ydoedd pan ei cyfrifwyd ddiweddar: o fewn i ddwy bunt i ddau gant a thriugain a saith o filoedd a saith gant o bunnoedd. Edrychwn arno mewn ffygyrau: £267,698. Pa beth a ddywedasai ein tadau am y fath swm o ddyled? Pa beth a ddywedasem ein hunain er ys deng mlynedd ar hugain yn ol? Pwy ydym ni? A pha le y mae ein nerth i symud bach mor anferthol? Pwy ydym ni? Y Methodistiaid Calfinaidd Cymreig—pobl sydd wedi arfer cyflawni gorchestion mawrion er pan ydym ac eto. Pa le y mae ein nerth? Ni a geisiwn ddangos ymha le y mae.

Y mae nifer ein haelodau yn gant a thair ar bymtheg o filoedd, dau gant ac un ar ddeg a dengain. Rhoddaf ffygyrau eto: 118,251. Rhaner y ddyled rhyngom, ac y mae yn dyfod i ddwy bunt, pum' swllt ac ychydig geiniogau, ar gyfer pob aelod. Ni a welwn gan hyn y pe byddai pob un o'n cymunwyr yn talu i lawr, dyweder £2 6s., y byddai ein holl ddyled ar unwaith wedi diflanu. Y mae hyn yn ormod i'w ddysgwyl; ond pe taenid y gorchwyl dros amryw flynyddoedd, nid wyf yn tybied y byddai yn amhosibl ei ddwyn i ben. Y mae yn awr fwy na chwe' mlynedd rhyngom a diwedd blwyddyn y Jubili. Ped ymgymerem â'r gorchwyl, byddai raid i ni gael blwyddyn i ymbarotoi, ac yna fe fyddai genym bum' mlynedd i weithio. A yw yn beth amhosibl casglu naw swllt, neu, er mwyn bod ar yr ochr ddiogel, dyweder deg swllt y flwyddyn, ar gyfer pob

un o'n haelodau am bum' mlynedd? Rhaid deall fod y cwestiwn yn cynnwys casglu hyny yn ychwanegol at yr hyn oll a gasglir yn awr. Yr wyf yn teimlo yn dra diolchgar i'n hystadegwyr galluog, oblegid y mae eu llafur yn gymhorth mawr i mi ar hyn o bryd. Y mae eu tafleni ger fy mron yn awr; ac heb gymeryd yr uchaf o'r siroedd, na'r isaf ychwaith, yr wyf yn cael fod Cyfarfod Misol A wedi casglu y llynedd ychydig sylltau dros ddwy bunt ar gyfer pob un o'i aelodau, tra nad yw Cyfarfod Misol B wedi casglu llawn bunt. Ac nid yw yn ymddangos bod Cyfarfod Misol A wedi dyfod at derfyn ei ymadferthoedd, oblegid y mae ei gasgliadau yn fwy na deg swllt ar gyfer pob aelod uwchlaw yr hyn oeddynt ddwy flynedd yn ol. Ychwanegedig hyny eto, a bydd y nôd yr wyf yn son am dano wedi ei gyrhaeddyd, can bellad ag y mae a fyno efe â'r cwestiwn, tra nad oes achos i Gyfarfod Misol B ond dyfod i fyny hanner y ffordd at A i gyflawni holl ddymuniadau fy nghalon, hyny yw, ei holl ddymuniadau gyda golwg ar hyn o beth.

Ond onid oes yn ein plith laweroedd o bobl dldion, i'r rhai y byddai yn amhosibl rhoddi y fath symiau, na dim tebyg iddynt? Oes y mae. Ar yr un pryd, nis gallaf lai na meddwl fod corff mawr ein haelodau yn gyfryw na byddai yn orchestwaith mawr iddynt roddi o'r neilldu gymaint â deg ceiniog yn y mis at yr achos hwn; ac i gyfarfod â'r rhai tldion iawn, y mae genym lawer o gyfeillion mewn amgylchiadau cysurus, ag na byddai yn faich iddynt, yn i gymeryd lle pump, arall le deg, arall le ugain, &c., o'r rhai nas gallent roddi ond ychydig neu ddim. Byddai pob un a roddai ddeg punt yn y flwyddyn yn cyflawni drosto ei hun a thros bedwar ar bymtheg o'i frodyr a'i chwiorydd tldion.

Heblaw hyny dyna ein plant, ac y maent yn filoedd lawer. Oni ellid cael ganddynt hwy gynnulo at yr achos hwn am bum' mlynedd? Denai eu rhoddion bychain hwy i swm anrhydeddus erbyn eu casglu at en gilydd; a byddent yn y cyfamer wedi dyegu arferiad a fyddai yn fendith

iddynt dros eu holl ddyddiau. Wedi hyny, y mae genym filoedd lawer o wrandawyr, y rhai nad ydynt eto yn aelodau; ac y mae yn ddiau genyf y gellid cael cymhorth mawr i lanw bylechau a gwneuthur i fyny ddiffygion oddiwrth lawer o honynt hwy; ac yr wyf yn gobeithio fod gyda ni lawer, y rhai er eu bod yn anabl i roddi deg swllt eu hunain, a allent gasglu y swm hwnnw yn flynyddol y tu allan i gylch yr aelodaeth.

Ond fe ofynir, Onid yw yn annheg âg eglwysai sydd wedi llafurio i dalu eu dyled eu hunain i ofyn ganddynt gasglu eto er talu eiddo rhai eraill? Rhaid i mi gyfaddef mai dyna y rhwystr sydd yn fy nicaloni. Dyna'r creigiau yn erbyn p'rai yr wyf yn ofni y dryllir yr hyn yr wyf yn ei gynnwys yn dipiau mân: "ein hunain" ac "eraill." Onid yw yn bosibl i ni anghofio am bum' mlynedd fod "eraill" yn bod, ac i deimlo mai nyddi "ein hunain" ydym oll trwy y wlad a'r gwledydd? Yr hyn sydd eisieu arnom gyferbyn â gorchwyl mawr o'r fath yma yw colli y teimlad hunangar, ac hyd yn nôd eglwysyddol, a thafu ein hunain yn ac oll i'r teimlad cyfundebol. Pe galledd hyny, ni a allem bob peth.

Dyna fi wedi taflu allan y meddwl; ac os na chymerir ef i fyny fe fydd farw. Byddai yn flin genyf hyny, oblegid yr wyf yn hoff iawn o hono. Gobeithio yr wyf mai ei gymeryd i fyny a ga. Ond os felly y bydd, y mae y cwbl yn troi ar yr atebiad i'r cwestiwn, Pwy a'i cymer i fyny? Yr wyf yn hyderu bod rhywun yn rhywle o Fôn i Fynwau yn meddu ar yr holl gymhwysderau a'r talentau anghenheidol at y gorchwyl hwn, ac a fyddai yn foddolawn taflu ei hunan iddo â'i holl galon a'i holl enaid; un a ymaflai ynddo yn nechreud y pum' mlynedd gan ddywedyd, "Mi a'i gwnâf," ac a allai ddywedyd yn eu diwedd, "Mi a'i gwnaethum." Nid oes eisieu i mi ddywedyd ychwaneg am dano ef, oblegid byddai digon o son am dano trwy yr oesoedd. A'r fath fendith fyddai i'r Cyfundeb gael gwaredigaeth oddiwrth y baich, a thwry hyny gael gwaredigaeth oddiwrth lawer o bethau annheiliwng ag y mae pobl yn eu tldi yn teimlo o dan

orfodaeth i droi atynt am gymborth! Ymhlith manteision lawer a ddeuent trwy y rhyddhâd, nid y lleiaf fyddai gallael dywedyd, Dim cyrddau te mwy; dim eisteddfodau "mawreddog," na chyngherldau "ardderohog" yn y capeli, dim *bazaars* mwyach yn oes oesoedd, oblegid DIM DYLED.

"Y DYRFA FAWR YR HON NI ALLAI NEB EI RHIFO."

Gan y Parch. W. M. LEWIS, Tŷ Llwyd, Str Benfro.

Y MAE yr ymadrodd uchod yn un o'r ychvdig ymadroddion yn Llyfr y Dadguddiad (pen. vii. 9), a dybir yn glir a dibetrus ei ystyr. Y mae wedi ei fabwysiadu, gan hyny, i mewn i'n hiaith grefyddol. Mynych y defnyddir ef i addurno y bregeth a'r weddi. Croesawir ef am ei fod o'r braidd yr unig ymadrodd ysbyrdol-edig, trwy yr hwn y gellir trosglwyddo syniad am liosogrwydd tyrfa y rhai cadwedig. Ond tueddir ni i ofyn, A ydyw yr ystyr a roddir iddo, pan ei defnyddir, yn gydweddol â'r hyn a fwriedid gan yr ysgrifenydd o hono? Y mae ei ffrwyf yn gyf-afdefiad fod iaith yn pallu i drosglwyddo drychfeddwl ond sydd amherffaith o'r weledigaeth. Ond a amcanwyd ef i gyflwyno ger ein bron ddrychfeddwl, er yn amherffaith, o'r dyrfa a geir yn waredigol, yn ol "gorphen dirgelwch Duw?" Gwahodddwn ein darllenwyr i'n canlyn i chwilio am ateb i'r cwestiwn. Gesyd ein hymchwiliad arnom yr anghenheidrwydd, er nad i fyned i mewn i fanylion, eto i gymeryd trem ar ffurf a threfn gyffredinol Llyfr y Dadguddiad.

Llyfr a esgeulusir i raddau mawr ydyw y llyfr hwn, gan mor ddrys ac anhawdd ei ddeall ydyw. Y mae ei gynnwys, er hyny, yn ddigon adnabyddus i'n holl ddarllenwyr, iddynt gofio fod y prif weledigaethau ynddo yn cael eu cyflen ger ein bron yn y drefn ganlynol:—Agorir saith o seliau gan yr Oen, y rhai a ddilyniir gan udganiad udgyrn gan saith angel, a'r rhai hyn, drachefn, a ddilyniir gan dywalltiad saith o phiolau. Cofir hefyd, mai dilyn eu gilydd y mae y gweledigaethau hyn yn phrefn y llyfr, fel nad udgenir gan yr angel cyntaf hyd nes ar ol agoryd yr oll o'r seliau, ac nas tywelltir y phiol gyntaf hyd ar ol i'r seithfed angel udganu. Ymddengys, modd bynag, er yr amrywiaeth mawr a fydd ymysg esbonwyr y llyfr hwn, gyda golwg ar ranau neillduol o hono, fod cydolygiad tra chyffredinol yn eu mysg, mai nid yn ddilynol i'w gilydd y dylem gy-

meryd y prif raniadau hyn, eithr yn gyfochrog, fel ag i osod pob rhifnod wrth ochr ei gyffelyb. Yn ol yr esboniad hwn, gosodir dygwyddiadau pob cyfnod ger ein bron, yn gyntaf yn ngwedd sêl yn cael ei hagoryd, yna yn ngwedd angel yn udganu, ac yna drachefn yn ngwedd phiol yn cael ei thywallt. Y mae y dygwyddiadau a gymerant le ar udganiad yr angel cyntaf gan hyny yn perthyn i'r un cyfnod â'r dygwyddiadau a berthynant i'r sêl gyntaf, ac felly y phiol gyntaf, a'r un modd dros y seithfed. Eglurhâd manylach a mwy llawn ydyw udganiad yr udgorn, a thywalltiad y phiol, ar agoriad y sêl gyfatebol iddynt o ran rhif.

I'r chweched sêl y perthyna gweledigaeth y "dyrfa fawr yr hon ni allai neb ei rhifo;" ac y mae rhai o'r prif resymau o blaid y golygiad uchod, i'w cael wrth gymharu â'u gilydd, y sêl, yr udgorn, a'r phiol, a ddygiant y rhif hwn—chwech. Er engraifft, cymharer udganiad y chweched angel â thywalltiad y chweched phiol, ac fe welir fod a fyny y naill a'r llall â'r afon fawr Euphrates: "A'r chweched angel a udganodd; ac mi a glywais lef allan o bedwar corn yr allor aur, yr hon sydd ger bron Duw, yn dywedyd wrth y chweched angel, yr hwn oedd â'r udgorn ganddo, Gollwng yn rhydd y pedwar angel sydd yn rhwym wrth yr afon fawr Euphrates" (ix. 13). "A'r chweched angel a dywalltodd ei phiol ar yr afon fawr Euphrates; a sychodd ei dwfr hi, fel y parotid ffordd breinioedd y dwyrain" (xvi. 12). Na ddychrynodd ein darllenwyr gan ein gwaith yn dyfynu yr adnodaau hyn, oblegid nid ydyw yn ein bwriad eu blino gan ymchwiliad i'r cwestiynau amrywiol a awgrymir ynddynt, ac sydd faes hoff gan un dosbarth o esbonwyr, a dyddorol gan lawer o ddarllenwyr. Bwriadwn yn hollol ymgadw rhag sangu ar y tiriogaethau hyn. Yn unig cyfeiriwn at y berthynas agos ac amlwg a ymddengys sydd yn bodoli rhwng y dygwyddiadau a ddarlunir, ynghyd a'r ddadl a ellir ei seilio ar y berthynas hono, o blaid y golygiad y cyfeiriwyd ato—fod y gweledigaethau a ddygiant yr un rhifnod i'w hystyried yn gyfochrog â'u gilydd, ac yn perthyn i'r un cyfnod. Os cywir y golygiad hwn, yna y mae gweledigaeth y "dyrfa fawr yr hon ni allai neb ei rhifo," gan ei bod yn dwyn yr un rhif—chwech, i'w hystyried yn gyfochrog â'r dygwyddiadau a ddarlunir yn yr adnodaau dan ein sylw, ac yn perthyn i'r un cyfnod. Ac os mai arloesi y ffordd i gyfnod gwell y mae y gorchwyliaethau neillduol hyn, yna hefyd ymddengys y bydd rhif y "dyrfa yr hon ni allai neb ei rhifo" wedi ei gwblhau cyn gwawrio o'r cyfnod hwnw.

Rhaid i ni eto dafu golwg ar rai o nod-

weddion y seithfed sêl cyn y gellir pendefynu natur a lle y gweledigaethau a berthynant i'r chweched. Saith, yn iaith prophwydoliaeth, ydyw y rhif perffaith. Dan y rhifnod hwn y disgrifir gorchwylaethau Duw yn cyrhaedd eu cwblhâd a'u perffeithiad. Fe wêl y darlennydd mwyafrif a wynebol a brysiog o'r llyfr dan ein sylw, fod y gwahaniaeth rhwng y gweledigaethau, a ddygant y rhif saith â'r rhai a ddygant y rhifnodau rhagflaenol, yn dra amlwg; yn llawn mwy felly nag ydyw y gwahaniaeth rhwng y gweledigaethau a ddygant y rhifnodau eraill â'u gilydd. Newidia yr awyrgylch yn hollol. Teimlir pan yn darllen y gweledigaethau a gyfeir ger ein bron dan y rhif hwn, fod diwedd pob peth yn nesáu—fod gorchwylaethau dwyfol Ragluniaeth gyda golwg ar y ddaear wedi cyrhaedd eu *climax*. Dangosa y geiriau canlynol yr hyn yr ydym i'w dysgwyl, pan gyrhaeddodd y rhif saith: "Ond yn nyddiau llef y seithfed angel, pan ddechreu oefe udganu, y gorphenir dirgelwch Duw, megys y mynegodd efe i'w wasanaethwyr y prophwydi" (Dad. x. 7). Felaesiamp l o'r gwahaniaeth y cyfeirir ato, cymharer y seliau, ac fe welir ein bod yn cael ein cadw yn ystod agoriad y chwe' sêl gyntaf, yn nghanol cynhyrfiadau ofnadwy yn y ddaear, ac ymysg ei phreswylwyr, ac hefyd yn y nefoedd uchod. Y ddaear sydd gynhyrfiedig gan ddaeargrynfaâu, a'r mynyddoedd a'r ynysoedd yn symud allan o'u lleoedd; ei phreswylwyr yn cael eu lladd â chleddyf, â newyn, â marwolaeth, ac â bwystfild y ddaear; ac yn dywedyd wrth y mynyddoedd a'r creigiau, Syrthiwech arnom ni, a chuddiwech ni o wydd yr Hwn sydd yn eistedd ar yr orseddfaine, ac oddiwrth lid yr Oen; a gweision Crist yn cael eu lladd am air Duw, ac am y dystiolaeth oedd ganddynt; ac yn y nefoedd uchod, "yr haul a aeth yn ddu fel sachlen fiew, y lleuad a aeth fel gwaed, a ser y nef a syrthiasant ar y ddaear." Tra gwahanol i hysy ydyw y seithfed sêl: "A phan agorodd efe y seithfed sêl, yr ydoedd gosteg yn y nef megys dros hanner awr" (viii. 1). Y mae y gwahaniaeth yr un mor amlwg rhwng udganu y seithfed angel â'r rhai a'i rhagflaenent: "A'r seithfed angel a udganodd; a bu llefau uchel yn y nef, yn dywedyd, Aeth teyrnaeoedd y byd yn eiddo ein Harglwydd ni a'i Grist Ef; ac efe a deyrnasa yn oes oesoedd" (xi. 15). Yr un modd hefyd gyda'r phiolau; "A'r seithfed angel a dywalltodd ei phiol i'r awyr; a daeth llef uchel allan o deml y nef, oddiwrth yr orseddfaine yn dywedyd, Darfu" (xvi. 17). Gwelir, gan hyn, fod y gwahaniaeth rhwng y seithfed rhifnod â'r rhai a'i rhagflaenent yn fawr ac amlwg. Ar y gwahaniaeth hwn y sellir yr egwyddor

gyff e'i col a ganlyn, buddiol i'w chadw ger bron y meddwl wrth ddarllen Llyfr y Dadguddiad: Fod y cyfresau o weledigaethau a ddygant y chwe' rhifnod cyntaf, wedi eu bwriadu i ddarlunio ger ein bron yr hyn a gymer le yn ystod y cyfnodau hyn, tra y parhâi ysbryd ac egwyddorion y byd yn yr oruchafiaeth ar y ddaear, ac eglwys Crist yn y lleiafrif, ac o'r herwydd yn cael ei gorthwyrnu a'i herlid. O'r ochr arall y mae y gyfres o weledigaethau a gyfeir ger ein bron dan y rhif saith, yn ddarlun o'r cyfnod dedwydd pan y bydd y byd wedi colli ei oruchafiaeth, ac ac y bydd "mynydd tŷ yr Arglwydd yn ddyrchafedig yn mhen y mynyddoedd."

Rhydd y braslun yr amcanasom ei roddi o amlinellau mwyafrif amlwg llyfr y Dadguddiad, gymhorth i ni osod yn ei lle priodol, weledigaeth y "dyrfa fawr yr hon ni allai neb ei rhifo." Yn ystod y cyfnodau meithion hyn yr oruchwylaeth gristionogol, tra y parhâi eglwys Crist ar y ddaear yn fechan a gwael, cyn "ymysgwyd o Jerusalem o'r llwch, ac i gaethferch Sion ymddatod oddiwrth rwyman ei gwddf," a thra y byddai y ddaear yn sathra i garnau y meirch—cleddyf a newyn, marwolaeth, &c., byddai llais tyner yr efengyl, yn nghanol yr holl dwrf, i'w glywed yn dywedyd, "Tyred,"* wrth bob pechadur ag a allai gweision Crist ei gyrhaedd, ac fe welir yn seliedig, er yr holl anfanteision a'r gwrthwynebiadau, yn frwyth yr alwad hon, "gant a phedair a deugain o filoedd o holl lwythau meibion Israel," ynghyd a "thyrfia fawr yr hon ni allai neb ei rhifo, o bob cenedl, a llwythau, a phobloedd ac ieithoedd." Trais a dinystr a fynasai ymhob man trwy yr holl amseroedd hyn; lludw, gwisgoedd galar, ac ysbryd cystuddiedig, a fu rhan canlynwyr yr Oen; cael eu "rhifo i'r cleddyf," ac "ymostwng i'r lladdedigaeith," y bu myrdd o weision Crist. Canlynir hyn gan amseroedd gwell, pan na "chlywir mwy sôn am drais yn y wlad, na dystryw na dinystr yn y terfynau," pan y gelwir "magwrydd Sion yn iachawdwriaeth," "a'i phyrth yn foliant;" pan y "goeodir i alarwyr Sion, ac y rhoddir iddynt ogoniant yn lle lludw, ac olew llawenydd yn lle galar, gwisg moliant yn lle ysbryd cystuddiedig;" pan y "sugna laeth y cenedloedd, ie, bronau breninoedd a sugna," ac y gwneir hi yn "ardderohogwydd tragy-

* Cyfeirir at Dad. vi. 1—7, lle y mae y pedwar anifail ar agoriad y seliau cyntaf, yn dywedyd, "Tyred a gwel." Ymddengys, modd bynag, fod awdardod yr ysgrifau yn erbyn y geiriau "a gwel;" y cwestiwn gan hyn a gytyd ydyw, Al galwad yr eglwys ar Grist a olygir, "Tyred, Arglwydd Iesu," ai ynte, yr hyn a awgrymir uchod?

wyddol, ac yn llawenydd yr holl genedlaethau." Nid ymddengys fod Dwyfol Ysbrydoliaeth wedi amcanu, trwy gyfrwng iaith, i gyflwyno i'n meddyllian syniad am yr hyn a fydd lloesogrwydd y "dyrfa" a geir yn waredigol pan dynir y llen dros y golygydd gogoneddus hyn. Yn unig defnyddir, weithian, eiriau i ddesgrifio y cyfangorff, megys, "A bydd nefoedd newydd a daear newydd, a'r rhai cyntaf ni chofir, ac ni feddylir am danynt." Yn y cyfamser, y mae gogoniant y "rhai cyntaf" hyn yn llanw ein dychymyg ni dros yr ymylon; oblegid cyn dyfod o'r adeg pan "yr ydoedd gosteg yn y nef," a chyn dyfod o'r pryd y gellir dywedyd, "Aeth teyrnasoedd y byd yn eiddo ein Harglwydd ni a'i Grist ef," ac y bydd iddo "deyrnasu yn oes oesoedd," a chyn i'r "seithfed angel dywallt ei phïol i'r awyr, a dywed-yd, Darfu," fe geir yn waredigol, "bedair mil a saith ugeinmil o holl lwythau meibion Israel," a "thyrfa fawr yr hon ni allai neb ei rhifo," y rhai pan wawrio y cyfnod dedwydd, a fyddant yn sefyll gyda'r Oen ar fynydd Sion,—blaenffwrth yn unig i Dduw ac i'r Oen o'r tyrfaoedd sydd i'w canlyn; a chan faint y llid, drud a fu eu pryniad oddiwrth ddynion. Y rhai hyn yn awr a ddilynant yr Oen—nid yn anmerfaith, fel yr oeddynt pan fuont yma ar y ddaear—ond dilynant Ef "pa le bynag yr elo."

Awgryma yr ystyriaethau hyn addasrwydd y weledigaeth neillduol hon; ac y mae y gŏfal a gymerir er egluro ei hystyr yn awgrymu fod iddi yr amcan hwn: calonogi a chysuro meddwl loan yn ei alltudiaeth. Yr oedd yr erlidigaethau ag oeddynt wedi anrheithio yr eglwys, a thrwy y rhai yr oedd yntau wedi ei wahanu oddiwrth ei frodyr a'i waith, wedi llwfrhau ei ysbryd, ac yn ei demtio i anobeithio am ddyfodol yr eglwys. Trwy y weledigaeth hon, dangosir iddo na orfydda pyrth uffern i feddiannu yr oll o'r yspail, eithr y rhanir i'r "Hwn sydd fyw ac a fu farw," "am iddo dywallt ei enaid i farwol-aeth," "ran gyda llawer;" ac yntau, ie, yn yr amseroedd mwyaf enbyd, a "rana yr yspail gyda'r cedyrn."

Cadarnheir y golygiad y dadleuir drosto ymhellach gan yr hyn a hysbysir yn yr adroddiad o'r weledigaeth, am hanes a nodwedion neillduol y dyrfa. I'r gofyniad, "Pwy ydyw y rhai hyn sydd wedi eu gwisgo mewn dillad gwynion, ac o ba le y daethant?" a roddir yn gyntaf i loan, ond a gyfeirir ganddo yn ol at ei ofynydd, yr ateb a roddir ydyw, "Y rhai hyn yw y rhai a ddaethant allan o'r cystudd mawr." O'r braid y tybiwn y buasai y desgriafiad hwn yn briodol i'w roddi o dyrfa ag y byddai y mwyafrif o honi wedi cael y

rhagorffaint o fyw ar y ddaear, ar ol i Satan gael ei rwympo, ac i deyrnasoedd y byd fyned yn eiddo i'n Harglwydd ni a'i Grist ef. Ni chânt hwy fod yn rhydd oddiwrth "lygriad pechod," ond ni welant "y cystudd mawr." Y dyrfa hon, i'r gwrthwyneb, a ddyoddefasant ac a ddaethant allan o'r cystudd mawr. Y rhai hyn hefyd, tra ar y ddaear, ac yn eu cyffyrddiad aml â'r byd, pan y gwisgai y byd ei fawr swyn, ac y gorfaelai bob mawredd a gwyghder, a lychwinasant eu gynau yn fynych, eithr mor fynych a hyn "a'u golchasant ac a'u canasant hwy yn ngwaed yr Oen." A chani'i'w bywyd gael ei dreulio yn nghanol gelynnion nerthol ac aml, y tu allan iddynt yn gystal ac oddi fewn, yrawryglych gymdeithasol a'u hamgylchent yn anffafriol a gelyniaethol i'r egwyddorion a lywodraethent eu hysbryd, ac iddynt orchfygu, gwelir hwynt yn awr yn gwisgo arwydd y fuddugoliaeth—y palmwydd yn eu dwylaw. Dyddorol ar ol ymgrych buddugoliaethus ar y ddaear, ydyw clywed y cadfridog a arweiniodd y fyddin ymlaen i fuddugoliaeth, yn priodoli y llwyddiant i ddewrder ei filwyr, a'r milwyr, o'u tu hwythau, yn rhoddi yr holl glod i'r cadfridog. Gwelir yr hyn sydd gyffelyb yn y weledigaeth hon. Y dyrfa sydd â'r palmwydd yn eu dwylaw, ond ni chymერთ iddynt eu hunain ddim o glod y fuddugoliaeth; eithr "llefant â llef uchel, lachawdwriaeth i'n Duw ni, yr hwn sydd yn eistedd ar yr orseddfainc, ac i'r Oen." Iddynt hwy, mwyach, ar ol eu profiad blin ar y ddaear, elfen bwysig yn eu dedwyddwch fydd y rhagolwg ar gael bod allan o gyrhaedd newyn, syched, a dagran. "Ni bydd arnynt na newyn mwyach, na syched mwyach." . . . "A Duw a sychymaith bob deigr oddiwrth eu llygaid hwynt."

"Tyrfa y cystudd mawr." Ar wahân oddiwrth y dybiaeth a awgrymir gan ein hymchwiliad, nad ydyw rhengoedd y dyrfa nebbell o gael eu llanw, ac y bydd y cystudd mawr yn fuan ymhlith y pethau a fu, a'n bod yn ymyl gwawr amseroedd gwell, y mae y golygiad y buom yn dadleu drosto yn gwisgo y dyrfa hon â dyddordeb mawr i ni yn y blynyddoedd hyn, ac yn awgrymu addysg neillduol. Y mae profiad pob un sydd yn darllen y llinellau hyn wedi ei ddyysgu fod lefain teyrnas nefoedd heb eto lefeinio yr holl does; mai y byd, yn ei ysbryd a'i egwyddorion, sydd, gan mwyaf, yn llywodraethu cymdeithas o'i amgylch, gelyniaeth yr hwn at ysbryd yr efengyl a deimlir po fwyaf o ysbryd Iesu o Nazareth a amlygir gan ei ganlynwyr. Ac y mae "y byd," cofer, ag iddo yn fynych ystyr mor eang yn ysgrifeniadau loan fel y cynnwysa

bob dylanwad ynom neu y tu allan i ni; ai yn codi o galon lygredig, o amgylchiadau y byd, oddiwrth ddyonion y byd, ai o uffern—pob peth a'r sydd yn gwneyd gorchymynion Duw “yn drymion.” Cyfarfyddir â swyn y demtasiwn a gyfyd oddiwrth ymhob cyfeiriad; a mynych y cyffyrddas y drwg â'r cristen mwyaf gwyliadwrus, yr hyn a wna ei brofiad bob dydd yn un o alar am ddillad wedi eu llychwino ganddo; a chan gryfed y gelyn, nid ydyw un amser heb deimlo mai

“Sŵn y rhyfel
Ydyw'r wlad lle'r wyf yn byw.”

Ac os cyrhaeddir mynydd Sion, ni wneir hyn heb yn gyntaf ennill y radd y gosodir cymaint o bwys arni gan yr apostol Iolan, ac yn neillduol yn llyfr y Dadguddiad, “Yr hwn sydd yn gorchfygu,” yr hyn a rydd yr hawl i ddal y palmwydd—arwydd y fuddugoliaeth. Ond pan

“O frynïau Caersalem y ceir gwelod
Holl daith yr anialweh i gyd,”

ac y deallir yn briodol nerth y gelyn, amllder y diangfaan, a mawredd y fuddugoliaeth, teimlir hefyd na pherthyn dim o'r clôd i neb ond “i Dduw yr hwn sydd yn rhoddi i ni y fuddugoliaeth trwy ein Harglwydd Iesu Grist.” Uchel, gan hyn, y cyfyd y llef, “Iachawdwriaeth i'n Duw ni yr hwn sydd yn eistedd ar yr orseddfainc, ac i'r Oen.”

DYLANWAD CARTREF.

Gan y Parch. T. F. ROBERTS, Cemaes.

ADSEINIA yr enw cartref yn felus trwy fynwesau dirif; ac, yn wir, pwy nad yw yn teimlo dylanwad cartref ar ei feddwl a'i gymeriad? Cyffredinol yw y parodrwydd i ymuno yn y gân, “Nid oes unlle tebyg i gartref.” Mae cartref, er ei holl ddiffygion, yn hoffus a chysegredig gan ei berchenog. Yma, ar ol lludded y daith, y daw o hyd i lonyddwch a gorphwysdra. Ni chenfydd orphwysfa i wada ei droed, mwy na cholomen Noah eyn i'r dyfroedd dreio, hyd oni ddychwel i'w gartref. Mae tyndiad y dyn tuag adref o'r pellter; trwy rwystrau â heibio i bob mwynderau a phrydferthwch, o herwydd mwynderau cartref yw y rhai pereiddiaf, a phrydferthwch hwn yw yr harddaf yn ei olwg. Yma yr ewyllysia drigo. Melus yw yr adgofion am gartref. Wedi myned i'r wlad bell, adgofion cartref a gychwynodd y bachgen drwg e'r wlad bell: “Mi a godaf ac a af at i'w nhad,” a ddyweddodd eise wedi dechreu meddwl am ei gartref. Llinynau cartref sydd yn asio oreu â llinynau y galon

ddynol; a thrwy asio â llinynau y galon y tywysant y galon i gyflawni gweithrededd ac i furfio cymeriad. Oddiyma y mae cychwyniad y dyn. Gwyddom am ddaun dŷ dan yr un to, sydd â dwfr bargod un yn rhedeg i'r gorllewin a dwfr bargod y llall yn rhedeg i'r dwyrain—dan gyfluniad gwahanol. Ymarllwysa dyfroedd y ddaun dŷ i'r môr yn ddwy afon ddiroi yn ol. Hawdd fyddai eu cyfeirio yn yr un ffordd yn y cychwyniad, ond anhawdd wedi myned yn ddwy afon gref yn tyu tua'r môr. Tebyg y mae llawer dau deulu yn cael eu cyfeirio i ddaun gyfeiriad mwy gwahanol na'r dwyrain a'r gorllewin: un yn cael ei gyfeirio tua bywyd, a'r llall tua dystyry. Yn y cychwyniad y mae hawddaf eu cyfeirio yn gywir. “Hyfforddia blentyn ymhén ei ffordd, a phan heneiddio nid ymedy â hi.” Ymhén y ffordd y mae hyfforddiant yn werthfawr ac effeithiol; yn y cartref y mae pobpeth yn cael mantais neillduol i gyrrhaedd ei amcan.

Mae geiriau yn cael tir manteisiol i ddwyn firwyth yn y teulu. Gwna gwaedoliaeth y teulu y tir yn fras i beri i'r geiriau ddwyn firwyth ar eu canfed. Y mae yn y gwaedoliaeth hwn berthynasau o anwylddeb, y rhai sydd yn peri fod y geiriau yn cael eu derbyn gydag anwylddeb, pa uu bynag fyddont ai da ai drwg. Yn y cartref, o bob man, y dylid cymeryd gofai am beidio hâu ond hâu da. Dywed y gair fod “ymddyddanion drwg yn llygru moesa da.” Y mae ymddyddanion teuluaid yn llygru neu yn puro. Y mae geiriau ar furf ymddyddanion yn cario eu dylanwad ymhell. Mynych, y mae lle i ofni, y bydd geiriau'r selwyd yn yr ymddyddanion yn aneffeithiol geiriau y pulpud. Hawdd ydyw i'r penteulu, trwy ei agosrwydd perthynasol, llasteirio dylanwad y pulpud âg ychydig eiriau. Gofynir i'r pregethwr ymboeni yn y gair a'r athrawiaeth i gael cenadwri cyn esgyn i'r pulpud; eithr ni raid i'r penteulu ond gollwng y ffirwyn i'r tafod wedi cyrrhaedd adref, i wneyd yr holl lafur yn ofer. Nis gall y pregethwr yn briodol esgyn i'r pulpud heb fyfyrddo a gweddi; ond gall y penteulu, trwy beidio gwylio a pheidio gweddio, ddirymu geiriau y pregethwr. Cof genym am was yn cael ei gwyfyo yn fynych dan y weinidogaeth, ond byddai yn gallu gorchfygu yr ymyrseniadau ar ei feddwl bob amser trwy gylwed ei feistr yn mynegu ei farn am y pregeth a'r pregethwr. Credem fod y meistr yn meddu llawer o barch a chariad at yr efengyl a'i gweision, ond heb ddygyblu ei hun, trwy fyfyrddo a gweddi, i roddi cyfeiriad i'w eiriau i gyflawni amcan y weinidogaeth. Unwaith y gwneir y teulu yn feirniaid oelyd, ac nid yn bechaduriaid i dderbyn yr efengyl, nis gallir dysgwyl

iddynt gael lles o'r pulpud. Y mae yr efengyl wedi ei darparu i bechaduriaid, ac nid i farnwyr. Tra y pery y gwrandawr yn bechadur tlawd, y mae efe yn para i dderbyn; ond pan yr esgynuo i'r fainc farnol o fainc y pechadur, nid ydyw yn derbyn bendith. Pan y peidiodd y llestri gweigion yn nhŷ y weddw, yna yr olew a beidiodd. Doethineb mawr yn y cartref, os nad ellir dyweyd da am y bregeth a'r pregethwr, yw dysgu bod mewn dystawrwydd. Canfyddir bob amser mai yn y teuluoedd y mae yr efengyl wedi gwreiddio ddyfnaf y mae y parch mwyaŷ i'w gweision; nid oes yno ddim o'r bron yn cael ei fynegu ond da. Teuluoedd dedwydd a llwyddiannus yw y rhai sydd wedi dysgu dystawrwydd os na bydd da i'w fynegu.

Y mae yn perthyn i'r ymddyddanion teuluaidd eu dylanwad neillduol ar holl gwers bywyd yn y byd. Mae ymddyddanion pur yn tueddu i gyfeiriad cymeriadau pur, ac ymddyddanion anmhur ac anwyliaidwrus yn tueddu i gyfeiriad cymeriadau anmhur ac aflan. Mae oadw awyrgylch ymddyddanion yr aelwyd yn bur yn effeithio mawr nag a wyddom. Nis gellir dysgwyl i'r ffyrdiau fod yn lân os yw y ffynnon o ba un y tarddant yn aflan. Y cartref yw yr athrofa oren i addysgu o barthed i gyfeiriadau pwysicaf bywyd. Gwerthfawr a llwyddiannus, fel rheol, ydyw addysg bur a dysgyblaeth fanwl yn y teulu gyda golwg ar rag-gyfeillachau. Dylai y penteuulu fod yn wyliaidwrus, ac arfer llawer o ddoethineb, i addysgu gyda golwg ar hyn. Niweidiol iawn ydyw siarad llawer o ysgafnder ar hynyma. Gwell yohydig o siarad ar y mater hwn, a gwell gofalu fod y siarad hwn yn bur, doeth a buddiol.

Mae esiamplau, arferion a gweithrededd cartref yn meddu gallu neillduol i dynu yr holl deulu ar eu hol. Y mae esiampl ddrwg yn llesteirio dylanwad geiriau da. Mwy ydyw dylanwad gwneyd na dyweyd yn y teulu, fel ymhob man

arall. Gwerthfawr yw esiampl y penteuulu i gadw yn sanctaidd ddydd yr Arglwydd, heb wneuthur ei ewyllys ei hun, heb wneuthur ei ffyrdd ei hun, na dywedyd ei eiriau ei hun. Yr ydym yn credu mai yn y cartref y mae y fantais oren i fagu parch at ddydd yr Arglwydd. Mae'r parch hwn yn fwy o blentyn aelwyd na phlentyn y *seiat*. Nid digon iddo gael pryd da yn y cyfarfod eglwysaig, heb iddo gael ei fagu yn ofalus yn y cartref. Gwelir parch at ddydd yr Arglwydd yn cynnyddu nes myned yn dywysog trwy gael ei fagu yn awyrgylch gynhes yr aelwyd; wedi ei fagu yno, y mae fel planigyn â'i ddail yn wyrddlas bob amser.

Yn y cartref hefyd y mae lle cyfleus i fagu arferiadau a gweithrededd da. Dyl- em ymdrech i wybod beth yw y pechod neu ddiffyg teuluaidd a berthyn i ni. Mae rhyw bechod yn barod i amgylchu teulu neu waedoliaeth fel i bersonau unigol. Ac wedi deall beth yw y pechod neu ddiffyg teuluaidd, dylid rhoddi heibio hwnw trwy godi arferiad dda gwrthwyn-ebol iddo. Hen arferiad dda a buddiol yw yr addoliad teuluaidd. Gorchfygwyd llawer o ddrygau teuluaidd trwy yr arferiad dda hon. Y tylwyth sydd yn gwasanaethu yr Arglwydd sydd yn llwyddo. Y rheswm a rydd yr Arglwydd am ei fod yn bendithio holl dylwythau y ddaear yn Abraham yw, "Canys mi a'i hadwaen ef, y gorchymyn efe i'w blant ac i'w dylwyth ar ei ol, gadw o honynt ffordd yr Arglwydd." Wele eiriau a phenderfyniad teulu dedwydd a llwyddiannus: "Ond myfi, mi a'm tylwyth, a wasanaethwn yr Arglwydd." Effeithiau yr addewid am dywallt iad Ysbyrd gras a gweddian ydyw fod pob teulu wrtho ei hun yn galaru. Adfywiad crefyddol mewn teuluoedd a droai i fod yr adfywiad mwyaŷ sylweddol. Byddwn yn gweled teulu yn addoli ac yn gwasanaethu yr Arglwydd yn ddarlun o'r teulu mawr dedwydd yn nef y nesoedd.

Adgoffion ac Adroddiadau Addysgiadol.

EIN DYLEDYDDYDDAU ERBYN EIN DIWEDD.

Pregeth gan y diweddar Barch. WILLIAM HUGHES, Talysarn.

1 PEDR iv. 7: "Eithr diwedd pob peth a nesodd; am hyny byddwch sobr, a gwyliadwrus i weddian."

Yr ydym yn cael fod Pedr, pan yn cyfeirio at epistolau Paul, yn dywedyd, "Yn y rhai y mae rhyw bethau anhawdd eu deall, y rhai y mae yr annysgedig a'r anwastad yn eu gŵyrdroi, megys yr ysgryth-

yran erall, i'w dinystr eu hunain." Gellir, gyda llawer iawn o briodoldeb, ddyweyd yr un peth am epistolau Pedr: y mae ynddynt hwythau ryw bethau anhawdd eu deall. Dyna y cyfeiriad a wna efe at Grist yn myned i bregethu i'r ysbyrdion yn ngharchar. Mae yn anhawdd deall pwy oedd yr ysbyrdion hyny y dywedir i Grist bregethu iddynt, a pha bryd a pha fodd y darfu i Grist bregethu i'r rhai hyny, neu pa beth a olygir wrth y carchar yr oeddynt hwy ynddo. Felly hefyd yn yr adnod o flaen y testun, lle y dywedir, "Er mwyn

hyny yr efengylwyd i'r meirw hefyd; fel y bernid hwy yn ol dynion yn y cawd, ac y byddent fyw yn ol Duw yn yr ysbryd." Dyna rai o'r pethau anhawdd eu deall sydd yn ysgrifeniadau Pedr. Rhaid i'n holl ymadferthoedd meddyliol fod ar waith tuag at eu deall yn ddyladwy.

Ond heb i ni yn awr geisio eu hesbonio, ni a ddeuwn yn ebrwydd at gynghorion eglur ein testun. Yma dechreuir ar gyfres o gynghorion i wahanol ddyledswyddau cristenogol, y rhai a barheir hyd ddiwedd y llythyr.

I. Y DYLEDWSYDDAU Y GELWIR NI ATYNT: "Byddwch sobr, a gwyliadwrus i weddian."

II. Y CYMHELLIAID I'W CYFLAWNI: "Diwedd pob peth a nesaodd."

I. Y DYLEDWSYDDAU A OSODIR O'N BLAEN: sobrwydd, gweddi, a gwyliadwriaeth; dyna orchymyn triphlyg i ni: "Byddwch sobr, a gwyliadwrus i weddian."

1. *Sobrwydd*: "Byddwch sobr."

Pan y priodolir sobrwydd i'r corff, mae yn arwyddo cymedroldeb corfforol, ymgadw rhag glythineb a meddwod. "A'r rhai a feddwant, y nos y meddwant; eithr nynt, gan ein bod o'r dydd, byddwn sobr." Pan ei priodolir i'r meddwl, mae yn arwyddo agwedd ddifrifol, bwylllog, hunan-lywodraethol. "Rhaid i esgob fod yn . . . sobr." "Rhaid i'w gwragedd," gwragedd diaconiaid, "yr un modd fod yn sobr." Mae bod yn sobr yn ei ystyr eangaf yn golygu, meddir wrthym, lywodraeth hollol ar ein nwydau a'n serchiadau, fel na chaffont fwy o ryddid nag a ganiateir gan y ddeddf foesol, a chan reswm naturiol cywir. I fod yn sobr, rhaid ymrwrthol â chwantau llygreddig, a bwrw ymaith hefyd orofalon bydol.

Mae gwir anghen am alw sylw ein cenedl a thrigolion ein gwlad yn gyffredinol at yr anghymedroldeb yn yr ystyr gorfforol sydd yn ffynnu yn ein teyrnas, a gwaeddi yn wyneb hyny, "Byddwch sobr." Ymgedwch rhag achosion ac achlysuuron anghymedroldeb; peidiwch a meddwi, a thuag at hyny, peidiwch ag yfed unrhyw ddiodydd sydd yn meddwi. Pa gyfrif bynag sydd i'w roddi am aflwyddiant yr achos dirwestol, fel ei gelwir, yn ein plith, yr ydym ni ar well tir i lwyddo yn erbyn meddwod, cyfeddach, a diotta, nag yr oedd ein hynafiaid. Yr oeddynt hwy yn annog y genedl i beidio meddwi, ond caniatâent iddynt yfed gwlybyroedd oedd yn meddwi. Condemnient yr effaith; eithr trwy fod eu hunain ymhlith y rhai oedd yn meddwi, cyfawnhäent yr achos. Ceisient argau y ffrwd, ond heb amcanu sychu'r ffynnon. Torent ymaith y blagur, ond trwy yfed diodydd meddwol eu hunain yr oeddynt yn bwrw tail o amgylch y pren.

Eto, er ein bod ni yn dal yr egwyddor lwyrymattaliol, rhaid i ni gydnabod mai aflwyddiannus i raddau mawr ydym i sobri trigolion ein gwlad. Er ys ychydig flynyddau yn ol dywedid fod triugain miliwn o bunnoedd yn cael eu gwario yn ffynnyddol yn ein teyrnas am ddiodydd meddwol; ond erbyn hyn cyfrifir fod cant a thri deg a thri o filiynau yn cael eu gwario yn ffynnyddol am danynt. Hawdd yw dyweyd y cyfrif hyna, ond mae yn lled anhawdd amgyffred maint y swm. Pe rhoddid un o honom ar waith i gyfrif yr 133 miliwn, ac i'r un hwnw allu cyfrif triugain bob mynydd, a chyfrif hyny am ddeuddeng awr bob dydd, byddai yn lled agos i ddeng mlynedd cyn iddo gyfrif y swm dan sylw. Mae genyf yn fy nhŷ Esboniad Matthew Henry ar y Bibl; ac yn ol y cyfrifiad sydd yn niwedd hwnw, ni a gawn fod yn lled agos i bedair miliwn o lythrenau yn yr Bibl. Byddai raid cael tri deg a thri o Fiblau, pob un yn cynnwys pedair miliwn o lythrenau, i wneyd 132 o filiynau. Ond dyna fwy o bunnoedd yn cael eu gwario yn ein teyrnas am ddiodydd meddwol mewn blwyddyn nag sydd o lythrenau mewn tri deg a thri o Fiblau. Dywedir fod pobl-ogaeth ein teyrnas o ddeg ar hugain i dair ar ddeg ar hugain o filiynau. Felly pe byddai bosibl cael yn ol yr arian a wariwyd am ddiodydd meddwol y flwyddyn ddiweddar, a'u rhanu yn gyfartal rhwng y boblogaeth, gwnai hyny tua phedair punt y pen; a lle byddai teulu â'u nifer yn ddeg, derbynient hwy ddengain punt. Oni ddylem edrych yn ngwyneb ffeithiau fel hyn, ac ymostwng ger bron Duw o'u herwydd? "I ba beth y bu y golled hon?" Pe buasai y swm mawr yna yn cael ei wario at amcanion daionus, elusengar neu grefyddol, buasid yn ein cyhuddo o dlodi ein hunain yn sawr trwy ormod haelioni. Pe buasid yn gwario y swm dirfawr yna tuag at wareiddio yr Affricaniaid, neu efengyleiddio y Chineaidd, dywed- asid wrthym ein bod yn anghofio y dylai haelioni ddechre gartref.

Beth y mae ein pobl yn ei gael am yr arian a wariant am ddiodydd meddwol? Tlodi, afiechyd, troseddau, anghyngamserol, a dammedigaeth dragwyddol. "Y meddw a'r glwth a ddaw i dlodi. I bwy y mae gwaet i bwy y mae ochain i i bwy y mae cynhen i i bwy y mae dadwrdd i ac i bwy y mae gweliâu heb achos i i bwy y mae llygaid cochion i i'r neb sydd yn aros wrth y gwin; i'r neb sydd yn myned i ymfodyn am win cymysgedig. Gwatwarus yw gwin, a therfysgaidd yw diod gadarn; pwy bynag a siomir ynddi, nid yw ddoeth." Paham y mae yn cael yr enw yna—diod gadarn? Am ei bod yn wenwyn cryf, ac yn sicr o weithig

dan sylfeini y cyfansoddiad dynol cadarnaf a'i ddymchwelyd. "Terfysgaidd yw diod gadarn;" mae yn meithrin pob anfoesoldeb—yn cryfhau annuwioldeb personol, teuluaid a gwladol. Yr ymarferiad â'r diodydd meddwol—mae yn dinstrio iechyd ac amgylchiadau tymmorol dynion, yn gwanhau galluoedd meddyliol dyn, yn anurddo ei nodweddiad, ac yn y diwedd yn damnio ei enaid. O fel y mae diod feddwol wedi cwympo lliaws o gedyrn! Noah yn amryfus, a Lot yn esgeulus, a gwympwyd ganddi. A pha beth am Nabal y Carmeliad? Y nos o'r blaen, "calon Nabal oedd lawen ynddo ef, canys meddw iawn oedd efe;" ond y bore wedi'n "ei galon ef a fu farw o'i fewn, ac efe a aeth fel cwareg." Dacw Elah mac Baasa, brenin Israel, yn yfed yn feddw yn Tirsah, ac yn y cyflwr hwnw Zimri ei was yn ei ladd, ac yn teyrnaau yn ei le. Pa ryfedd i Benhadad brenin Syria, er ei fôst fawr a'i gynnorthwywyr lliosog, golli'r dydd wrth ymladd âg Israel? o herwydd cyn dechre y frwydr, "Benhadad oedd yn yfed yn feddw yn y pebyll, efe a'r breninoedd, y deuddeg brenin ar hugain oedd yn ei gynnorthwo ef." Ar un o'r gwyliuau blynyddol ymha rai yr arferai'r Babiloniaid ymroddi i loddest a meddwod, y darfu i Cyrus gymeryd dinas Babilon. Anghymedroldeb Alexander Fawr a attaliodd ei lwyddiant milwraidd, ac a fu yn anguddo pan nad oedd ond tri deg a thair blwydd oed.

Dwyed yr holl bethau hyn, "Byddwch sobr." Sefwch oddiar ffordd achlysuron meddwod er eich mwyn eich hunain ac er mwyn eraill; er mwyn eich gwlad ac er mwyn eich crefydd.

Mae sobrwydd meddwol hefyd yn bwysig iawn; bod yn bwyllgyn gyda phob peth—yn ddiffrifol, gan ymgadw rhag ysgafnder, gwamalzwydd, ymadroddion ffol a choegddigrifwch—yn ostenyedig, yn fwynaid, a'n harafwch yn hysbys i bob dyn.

2. *Gweddi.* Dyma sydd i fod yn benaf o'r holl ddyledsyrddau; rhaid ymroddi "i weddïau."

Un desgrifiad a roddir yn y Bibl o weddi fel amlygiad o deimlad ysbrydol yr enaid ydyw, dyrchafu yr enaid at Dduw. "At-at ti, O Arglwydd, y dyrchafaf fy enaid." "Dyrchafwn ein calonau a'n fyrlaw at Dduw yn y nefoedd." Mae gan bob un o honom fater mawr rhyngddom a Duw; achos bywyd, achos mor bwysig ac mor ddyrys nad oes neb ond Duw a all ei *settle*. A gweddio yw pechadur yn dyrchafu ei enaid at Dduw i geisio ei ffaf trwy'r Cyfryngwr, gan drefnu ei fater ger ei fron ef. A wyt ti yn gwneyd hyn, fy nghyfaill? Os nad wyt, nid oes genyt ddim amser i'w golli; rhaid i ti fyned at Dduw yn angen,

a gwae di yno os heb fyned ato yn awr yn yr amser cymeradwy trwy weddi.

"Nesáu at Dduw:" dyna ddesgrifiad arall o weddi. "Minnau nesáu at Dduw sydd dda i mi." "Gan fod i ni ryddid i fyned i mewn i'r cysegr trwy waed Iesu—nesawn a chalonn gywir, mewn llawn hyder ffydd." Fel hyn mewn gweddi mae yr enaid ar y ddaear yn dal cymundeb â Duw yn y nefoedd.

Desgrifiad arall o weddi yw tywallt y galon, tywallt yr enaid, tywallt y myfyrdod, ger bron Duw. "O bobl, tywelltwch eich calon ger ei fron ef." "Tywelltais fy enaid ger bron yr Arglwydd," ebe Hannah. "Tywelltais fy myfyrdod o'i flaen ef," medd y Salmwydd. Ac medd Daniel, "Yr ydym ni yn tywallt ein gweddïau ger dy fron." Tywallt yw dyweyd y cwbl wrth Dduw. Nid ydym i ddyweyd y cwbl wrth neb arall, eithr nid ydym i gadw dim oddi wrth Dduw. Felly wrth gyfaddef ein pechodau: ni wna y tro i ni gyfaddef ein cyflwr pechadurus mewn ffordd gyffredinol; ond rhaid i ni gyfaddef ein pechodau neillduol—tywallt y cyfan o'i flaen ef.

(1.) Mae gweddi yn *wasanaeth rhesymol ac yn ddyledsyrdd rwyngedig ar barob*. Nid y crefyddwr yn unig sydd dan rwymau i weddio; mae pawb yn derbyn o law Duw, yn byw ar ei ddaioni ef. "Ynddo ef yr ydym yn byw, yn symud, ac yn bod." Ac y mae gweddi yn gydnabyddiaeth o'n hymddibyniad ar Dduw. Mae bywyd diweddi yn wadiad ymarferol o'n rhwymedigaeth i Dduw. "Yr annuwiol, gan uchder ei ffroen, ni chais Dduw;" mae yn rhedeg at ddaioni Duw, ac yn anghofio Duw'r daioni—yn derbyn y rhoddion, ac yn gwrthryfela yn erbyn y Rhoddwr.

(2.) Mae gweddi yn *rhori yr urddas mwyaf ar ddyw*. Yn hyn yn arbenig yr oedd mawredd cenedl Israel yn dyfod i'r golwg. "Pa genedl mor fawr yr hon y mae Duw iddi yn nesáu ati fel yr Arglwydd ein Duw ni ymhob dim a'r y galwom arno?" Nid yn nifer ei phobl, nid yn llawnder ei chyfoeth, nid yn ângder ei thiriogaeth, yr oedd mawredd yr Israel yn dyfod i'r golwg, ond mewn bod ganddynt Dduw heb ei fath i alw arno ef, ac i nesáu atynt hwy ymhob amgylchiad. Mae yr unrhyw urddas yn perthyn i bob gwir weddiwr eto. "Agos yw yr Arglwydd at y rhai oll a alwant arno, at y rhai a alwant arno mewn gwirionedd." Gall pob un sydd yn gweddio yn ddfifiant dystie, "Yr Hwn sydd alluog a wnaeth i mi fawredd." Rhyfiedd ydyw fod yr Arglwydd, y Jehofah, yn gwando ar lef dyn!

(3.) Mae gweddi yn *dwyn tawelwch ac esmwythder i'r enaid ymhob trallod*. Mae rhywbeth mewn ysbryd gweddi sydd yn esmwythol i enaid trallodus. Ni a

wyddom mewn ystyr naturiol fod cael rhoi mynegiad o'n helbulon yn ysgafnhâu y meddwl dan faich trwm. Ac y mae yn fwy felly yn ysbrydol; dadlwytho'r baich yw gweddio. Gallem adrodd ein trallodion i gyfeillion na bydd yn eu gallu i'n cynnorthwyo, er y dymunasant wneuthur hyn; ond y mae Duw yn wastad yn alluog ac yn barod i'n helpio ac i'n cysuro. "Galw arnaf fi yn nydd trallod; mi a'th waredaf, a thi a'm gogoneddi." Dacw Esau ddigofus yn dyfod i gyfarfod Jacob gyda phedwar cant o wŷr. Beth y mae Jacob yn ei wneyd wedi iddo ddyfod i ddeall ei sefyllfa beryglus? A ydyw efe yn ceisio codi pum cant o wŷr i wrthsefyll ymosodiad pedwar cant Esau? O na, mae ganddo ffordd hwylusach a gwell o lawer. Dacw efe yn nesáu at Dduw mewn gweddio: "O Dduw fy nhad Abraham, a Duw fy nhad Isaac, O Arglwydd, yr hwn a ddywedaist wrthyf, Dychwel i'th wlad ac at dy genedl, a mi a wnaf ddaioni i ti,—achub fi, attolwg, o law fy mrawd, o law Esau." A pha beth a fu'r canlyniad? Mae Esau, wedi cyrrhaedd hyd at Jacob, yn ymddangos yn ddyn arall: "Esau a redodd i'w gyfarfod ef, ac a'i coffeidodd ef, ac a syrthiodd ar ei wddf ef, ac a'i cusanodd ef."

(4.) Mae gweddio yn effeithio i sancteiddio'r meddwl a'r galon. Gan fod gweddio yn dwyn yr enaid at Dduw yn Nghrist, yn ei gario i'w bresennoldeb ef, mae yr enaid wrth fod yn fynych gyda Duw yn cael ei debygolidd iddo. Yr ydym ni yn dueddol i ddwyn delw y rhai y byddwn yn cyfeillachu llawer & hwy, yn enwedig os bydd ynom gariad cryf tuag atynt. Felly y mae yr enaid mawr mewn gweddio yn dyfod yn fwyfwy tebyg i Dduw. Moses, wedi bod drws fis gyda Duw ar fynydd Sinai, oedd â'i wyneb yn dysgleirio, nes nas gallasai'r bobl nesu yn hyf ato. Mae'r saint eto wrth fynych weddio, ac felly mynych ddal cymundeb â'r Tad ac â'i Fab ef Iesu Grist, yn dyfod i ddysgleirio mewn sancteiddrwydd, fel y mae ar fyd annuwiol eu hofn, a bod eu cyfeillion yn eu hadnabod iddynt fod gyda'r Iesu.

Lawn yw cynghori gan hyny, Byddwch helaethion mewn gweddian. A thuag at hyn, cofier yr hyn a orchymynir yn flaenorol, "Byddwch sobr; ac onidê, er gweddio, fe rwystrir y gweddian.

8. *Gwyliaduriaeth.* "Byddwch wyl-iadwrus i weddian." Fel y mae y naill ymarferiad pechadurus yn cymhwyso dynion at ymarferiadau pechadurus eraill, felly hefyd y mae gydag ymarferiadau crefyddol; mae'r naill yn barotoad i'r llall. Yr ydym i wyllo fel y byddom gymhwys i weddio, ac yr ydym i weddio er ein galluogi i barhâu yn gwylio.

Gwyliwch: mae Duw yn gwylio. "Yr

awr hon y rhifi fy nghamran," medd Job yn angerdd ei gystudd; "onid wyt yn gwylied ar fy mhechod?" Yn ngwledigaeth Nebuchodonosor yr oedd gwyliedydd a sanct yn diagyn o'r nefoedd, ac yn cyhoeddi'r farn uwch ei ben; ac meddir, "O ordinhâd y gwyliedyddion y mae y peth hyn, a'r dymuniad wrth ymadrodd y rhai sanctaidd." Ac y mae yn ymddangos, yn ol golygiad yr esbonwyr goreu, mai Person Dwyfol a feddylir wrth y "gwyliedydd," ac mai'r Drindod Sanctaidd a feddylir wrth "y gwyliedyddion a'r rhai sanctaidd;" ac y mae deongliad Daniel yn gadarnhâd i'r golygiad hwn, gan ei fod yn dywedyd, "Dyma ordinhâd y Goruchaf." Wele, ynte, gan fod Duw yn ein gwyllo ni, dylem ni yn wir wyllo o'i flaen ef.

Gwyliwch: mae'r diafol yn gwylio. "Byddwch sobr, gwyliwch," medd Pedr yn y bennod nesaf; "oblegid y mae eich gwrthwynebwyr diafol megys llew rhudwy yn rhodio oddiamgylch, gan geisio y neb a allo ei lynu." Mae efe yn gwylio am gyfle i'ch temtio, ac yn sicr o gael allan eich mau gwan; gwyliwch, ymgedwch oddiwrth bob math o bechod, a byddwch fyw mewn arferiad gwastadol o bob rhinwedd a gras.

Yn neillduol byddwch wyl-iadwrus i weddian, fel yr annogir yma. Rhaid i ni gadw gwyliaduriaeth fel parotoad i weddio; cadw ein calonau mewn agwedd gymhwys i weddio. "Gan weddio bob amser â phob rhyw weddio a deisyfiad yn yr Ysbryd, a bod yn wyl-iadwrus at hynyma, trwy bob dyfal-bara." Yr ydym hefyd i wyllo mewn gweddio, gwylio wrth weddio, rhag pob anhwylysdod ysbryd yn dufewnol, a rhag pob rhwystrau yn allanol. "Parhewch mewn gweddio, gan wylled ynddi gyda diolchgarwch." Dylem fod mewn ysbryd gweddio yn wastadol, yn barod i'r gwaith, fel yr aderyn yn lledu ei ddwy aden i fod yn barod i ehedeg. Ac y mae eisieu gwylio rhag daearoldeb syniad, rhag hunangais, rhag meddyliau gwiabiog, sydd yn llethu a diwryno gweddio. Am hyny, "bydded genym ras, trwy yr hwn y gwasanaethom Dduw wrth ei fodd, gyda gwyllder a pharchedig ofn; oblegid ein Duw ni sydd dân ysol."

II. Y CYMHELLIAD SYDD YMA I'R DYLEDSDWYDDAU A NODIR: "Diwedd pob peth a nesaodd."

Cyfeirir yma, mae yn ddian, at ddiwedd y byd, a dyfodiad Crist i'r farn. Syniad cyffredinol yn yr oes apostolaidd oedd agoshâd y dydd diweddaf. "Wele, mae'r Barnwr yn sefyll wrth y drws. Y mae yr Arglwydd yn agos." Edrych yr oedd yr apostolion ar yr holl amser ar ol dyfodiad Crist yn y cnawd fel y cyfnod diweddaf yn

y byd hwn. Y cyfnod mawr cyntaf ar y byd oedd cyn rhoddiad y gyfraith; yr ail oedd y cyfnod dan y gyfraith; a'r cyfnod diweddaf yw yr amser ar ol ymgawdoliad yr Arglwydd Iesu. Nid oes yr un dadguddiad newydd o ras i'w ddysgwyl; mae'r gwledigaethau wedi eu selio; a phan ddaw Iesu Grist yma yn nesaf, "yna y bydd y diwedd." Ac os sefydlir ein meddwl ar y diwedd mawr a ddaw, ni a roddwn y lle mwyaf i sobrwydd, gwyliadwriaeth, a gweddi.

Yn y cyfamser cofiwn y bydd marwol-aeth pob un o honom ni yn ddiwedd mor wirioneddol i ni yn bersonol â phe deuai'r diwedd cyffredinol ar y byd. Bydd yn llwyr ymadawiad â'r ddaear, ac yn dderbyniad barn ar ein cyflwr o orseddfainc Duw. "Am hyny byddwch chwithau barod; canys yn yr awr ni thybioch y daw Mab y dyn. Gwyliwch gan hyny am na wyddoch pa awr y daw eich Arglwydd. Gwyliwch a gweddiwch bob amser ar gael eich cyfrif yn deilwng i ddianc rhag y pethau hyn oll sydd ar ddyfod, ac i sefyll ger bron Mab y dyn."

Bydd bod yn gadwedig yn y diwedd, a chael sefyll yn gymeradwy ddydd y farn, yn talu yn dda am bob gofal a lafur crefyddol yn y byd sydd yr awr hon.

DECHREUAD Y METHODISTIAID CALFIN- AIDD YN LLANELWY A CHEFN MEIR- IADOG.

Gan y Paroh. BENJAMIN HUGHES, Llanelwy.

I.

TRA y mae genym hanesion helaeth am ddechreuad Methodistiaeth yn y rhan fwyaf o ardaloedd Cymru, nid oes ond y nesaf peth i ddim wedi ei ysgrifenu am gychwyniad crefydd yn y plwyf hwn gan y Methodistiaid, nac yn wir gan unrhyw enwad ymneillduol arall. Tybiwn fod esgeulusdra beus wedi bod o du rhywrai yn yr oes o'r blaen i adael hyn heb ei wneyd; a chyd y'r amcan o wneuthur i fyny i ryw raddau am y diffyg a fu, ac oddiar argyhoeddiad fod lliaws o ffeithiau gwerthfawr i'w traethu, a llawer o amgylchiadau dyddorol ag y byddai yn resyn iddynt fyned i ddifancoll, ni a gyflwynwn i gadwraeth y wasg ychydig o ffrwyth ein hymchwiliad i hynodion y dyddiau gynt, ac a gofnodwn ychydig o'r hanesion ynglŷn â dechreuad yr achos crefyddol yn Llanelwy a Chefn Meiriadog, megys y traddodiad hwynt i ni gan yr hen bobl dda sydd erbyn hyn bron oll wedi gadael y ddaear.

Fel y gŵyr ein darllenwyr, y mae dinas

esgobol Llanelwy yn sefyll ar derfyn goleud-orllewinol Sir Fflint. Y mae Sir Ddinbych yn taro ar un cŵr o'r ddinas, ac y mae rhanau helaeth o'r plwyf, sef y Bont Newydd, Cefn Meiriadog, Glasgoed, &c., yn nherfynau Sir Ddinbych. Y mae hanesiaeth yn dyweyd fod Llanelwy yn ddinas esgobol, ac yn ganolbwynt awurdod ac urddas eglwysig, er ys tri chant ar ddeg o flynyddoedd. O'r esgob cyntaf, sef Cyndeyrn, i lawr i'r esgob presennol, y mae Llanelwy wedi bod yn drigfa i lu afried o esgobion, deoniaid, archddiaconiaid, canoniaid, ficeriaid, &c. Edrychir ar yr Eglwys Gadeiriol yma, fel y mae mewn dinasoedd eraill, yn fam-eglwys yr holl esgobaeth. Y mae hi i fod yn gynllun o drefnusrwydd gwasanaeth ac effeithiolrwydd addoliad i'r holl wlad. Fe broffesir bob amser fod y ddinas gadeiriol yn gartref goleuni, sancteiddrwydd, ac awurdod ysbrydol, sydd i dafu eu dylanwad ac i dreiddio trwy yr holl esgobaeth. Coledir gan lawer yr un syniad, i raddau bach, am ddinas esgobol a'r eglwys gadeiriol ac a goledid gynt gan yr Iuddewon am Jerusaleu a'r deml. Prin y gwerthfawrogid grasusau a bendithion ysbrydol yr oesoedd o'r blaen gan genedlaethau ffyddlawn y fam-eglwys, er i'r bendithion hyny ddyfod o'r nefoedd, os na byddai i'r bendithion ddyfod atynt trwy y ddinas gadeiriol! Ond a fu Llanelwy a'r esgobaeth hon yn uchel eu cymeriad am rinwedd a chrefydd yn y canrifoedd diweddaf? A oedd esgobion ac urddasolion Llanelwy yn esiamplau i'r wlad mewn purdeb a gweithgarwch crigionogol? Nac oeddynt; ond, gydag eithriad neu ddan, yr oeddynt o ran eu buchedd a'u dylanwad yn hollol i'r gwrthwyneb. Y mae ysgrifenywyr perthynol i'r Eglwys ei hun, yn gystal â'r ysgrifenywyr Anghydfurfiol, yn tystiolaethu fod agwedd crefydd yn yr esgobaeth hon, ac yn Llanelwy a'r cyffiniau, yn yr oesoedd o'r blaen, yn wir resynol. Y mae'r cyhuddiadau a ddygwyd ymlaen yn erbyn y rhan fwyaf o esgobion a chlerigwyr yr esgobaeth hon yn rhy frwnt i'w hadrodd. Fel y dywedai yr hen Ficer yn *Nghamryll y Cymry*,

"Mae dy 'feiriaid hwythau 'n cysgu,
Ac yn gado i'r bobl bechu
Ac i fyw y modd y mynon',
Heb na cherydd na chynghorion.

"Mae 'r swyddogion hwythau 'n godde'
Cable Duw, a meddwi 'r Sulie'
Troedio 'r 'fengyl, casáu 'r cymun,
Heb na chosb na cherydd arnyn'.

Gan fod y bugeiliaid ysbrydol yn rhoddi esiamplau mor ddynystriol i foesan da, yr oedd y bobl yn rhedeg ar ol oferedd, ac yn eistedd yn mro a chysgoc' augeu. Pau yr

oedd Wroth, ac Ebury, a Walter Cradoc ac eraill, yn ceisio efengyleiddio y wlad mewn cyrau eraill o'r Dywysogaeth, ni chawn fod neb yn afonyddu dim ar drym-gwsg nac yn ceisio gwella fawr ar anfoes yr esgobaeth hon. Gwir i Walter Cradoc, a Yvaseor Powell, a Morgan Llwyd, fod yn llafurio yn Ngwrecsam a gororau Trefaldwyn; ond cyfododd y fath wrthwynebiad i Cradoc yn Wrexham fel y bu raid iddo adael y dref. Y diffyg mawr yn Nghymru, ac yn nodedig felly yn yr esgobaeth hon, oedd prinder dynion a allasant bregethu. Dywedai Walter Cradoc pan yn pregethu o flaen y Senedd yn y flwyddyn 1646, "nad oedd mwy nag un ymbob Sir yn Nghymru a allai bregethu." Yr oedd y bywioliaethau brasaf, megys ag yr oedd yr esgobaethau, yn meddiant pobl oedd yn byw allan o'r wlad; a'r canlyniad oedd fod ein tadan yn cael eu cadw yn gaeth yn nghanwynau anwybodaeth, ofergeoledd, a drwgfoesan. Ni wyddys am neb yn yr esgobaeth hon a fu o dan erlidigaeth am wrthod darllen "Llyfr y Chwareuathau;" a'r rheswm am hyny oedd, fod y clerigwyr oll yn ei ddarllen yn yr eglwys ar forenau Sabbothau, ac yn arfer cefnogi hyd eithaf eu gallu bob math o chwareuon ar ddydd yr Arglywydd!

Yr un yw hanes cadwraeth y Sabboth, neu yn hytrach halogiad y Sabboth, yn Llanelwy a'r cymydogathau, yn yr oes- oedd diweddaf, ag ydoedd mewn lliaws mawr o fanau eraill yn ein gwlad. Myned i'r Eglwys yn rhith-ddesofynol yn y bore, ac yna at y campan a'r chwareuon, y dawnsiau a'r meddwi a'r ymladdfeydd, &c., y rhan arall o'r diwrnod! Yr oedd cryn alw am y bêl law a'r bêl droed, a'r coets yn y dyddiau hyn; ac yr oedd y delyn a'r crwth yn offerynnau nas gall- esid eu hebgor, er mwyn rhoddi bywyd a digrifwch yn y chwareuon. Byddai pethau rhwffedd iawn yn cael eu dwyn ymlaen weithiau yn y fynwent isaf yn Llanelwy ar deryn y gwasanaeth bore Sabboth, sef hysbysu y dygwyyddiadu pwysig oedd wedi cymerodd lle yn y plwyf y dyddiau cyn y Sabboth, a chyhoeddi y pethau oedd i fod yn y plwyf yr wythnos ganlynol. Weithiau cyhoeddodd fod arwerthiant cyhoeddus (*sale*) i fod yn y fan a'r fan y dydd a'r dydd; a'r Sabboth arall hysbysid fod "gwneuthurwr esgidiau o Lundain wedi dyfod i ddechre *business* yn y Llan, a'i fod yn grydd dan gamp, a'i fod yn gallu gwneuthur *slops a slippers nice* i ferched." Y clochdydd yn gyffredin oedd y "criwr;" ac un Sabboth gwaedda'i yn nocher ei lais yn y fynwent fod "llong a'i llon'd o halen wedi dyfod i Ruddlan, a bod yr halen yn cael ei werthu am hyn a hyn y bwael." Y Sabboth arall, esgynai y brawd cloch-

yddol i ben y gareg gysgredig, a chrochlelai gydag awdurdod arwyddocaol, "*Silence*, gwrandewch! fe berwyd i mi d'dweyd i holl blwyfolion Llanelwy, os bydd hi yn braf heddyw'r prydawn, y byddwn ni i gyd yn myned i Goed Esgeb i hela wiwer, ac os gwnawn ni ei dal hi yn fuan mi ddown yn ol erbyn amser gosber."

Gan fod rhanau uchaf y plwyf, sef Cefn Meiriadog a'r Glasgoed, tua thair milldir o Llanelwy, yr oedd preswylwyr y lleoedd hyn yn byw yn rhy bell i allu cyfranogi oddigrifwch campan y ddinas; ac oblegid hyny yr oedd ganddynt hwy gampau a chwareuon o'r eiddynt eu hunain. Y lle y cyfarfyddai pobl Cefn Meiriadog a'r Glasgoed i fyned trwy eu chwareuon oedd man a elwir "Careg Dafydd," sef lle ar fryn yr ochr uchaf i'r Glasgoed. Byddai cwrchu mawr i'r lle hwn ar brydnawnian Sabbothau o Lanefydd ac ardaloedd eraill; a therfynai y chwareuon yn aml mewn terfsg ac ymladdfeydd gwaedlyd. Gellir dychymygu ymhellach beth oedd agwedd foesol trigolion Llanelwy a'r Cefn wrth yr hanes a ganlyn, yr hwn a gafodd yr ysgrifenydd gan hen frawd pwylllog a chrefyddol sydd yn awr yn fyw, ac wedi cyrhaedd dros bedwar ngain mlwydd oed. Dywedai ei fod yn cofio yn dda ymddyddan a fu ymhell dros driugain mlynedd yn ol rhyngddo ef a hen ŵr o'r enw John Hughes. Dywedai yr hen ŵr hwn wrth ein hysbysydd: "Y mae hi yn wahanol iawn yn Llanelwy a'r Cefn yn awr rador yr hyn ydoedd pan oeddwn i yn ifanc. I'r eglwys i Llanelwy y byddem ni yn myned bore Sabboth, ac yn y prydawn yr oedd y bobl yn cyfarfod yn Nghareg Dafydd i chwareu *prissingbers*, a thafu maen, a gwneyd campan. Byddai y bobl ifanc yn chwareu eu goreu, a byddai yr hen bobl yn edrych arnynt ac yn barnu, ac yn dyweyd hen chwedlau wrth eu gilydd." Wele un o faterion eu hymddyddan: Yr oedd gwa- haniaeth barn yn eu mysg pa greadur oedd yn pori cynnyrch y ddaear isaf. Dywedai un o'r cwmni mai y fuwch oedd yn pori isaf. Nage, meddai y llall, y mae yr asyn yn pori yn ts na'r fuwch. Wel, meddai y trydydd, y mae y ddafad yn pori yn ts na'r asyn; ond wele y pedwerydd yn llefain yn fuddngoliaethus fod yr ŵydd yn pori yn ts na'r holl greaduriaid a nodwyd i gyd. Yr oedd y frawdoliaeth erbyn hyn fel wedi ei boddloni mai dyn yr ŵydd oedd wedi myned a'r maen i'r wâl. Ond wedi peth seibiant, codai un o'r cwmni ei lais ac a ddywedodd,—"Mi wn i am greadur sydd yn pori yn ts na'r holl greaduriaid a enwyd." Ar hyn wele yr holl gynghor yn agor eu llygaid, ac yn ymwrandu yn awyddus. Wedi peth dysgwyliaid, wele yr orael yn tori ar y dystawrwydd ac yn

amlygu y dirgelwch,—"Person Llan—," meddai, "sydd yn pori isaf o bawb a phobpeth, oblegid y mae ef yn pori eleni y cawd sydd i dŷu ar y meusydd y flwyddyn nesaf." Erbyn hyn daew hi yn grechwen fawr dros yr holl lanerch, a phawb yn heiddo i'r dafarn i yfed y ddiod gref, ac i ddathlu yr oruchafiaeth, Y mae yr hyn a ddywedwyd eisoes, heb gyfeirio at ddim ychwaneg, yn ddigon i ddangos fod ystâd foesol a chrefyddol trigolion Llanelwy a'r Cefn Meiriadog, yr oes oedd a aethant heibio, yn reynoli'r eithaf. Yr oedd pethau wedi myned o ddrwg i waeth, ac o waeth i gyflwr mor eithafol nes bod bron yn anfeddyginiathol. Y mae un ygrifenydd eglwysig yn dywedyd, "Ni bu cyflwr yr Eglwys yn Llanelwy fe allai erioed mor isel, yn ei ystâd ysbrydol na chwaith yn ei phethau amgylchiadol, ag oeddynt yn niwedd y ganrif ddiweddar ac yn nechre hon."

Ond y mae yn llawn bryd i ni bellach geisio dangos pa beth a wnaed i ymlid y tywyllwch a'r anfoes oedd yn gordoi yr ardaloedd hyn. Hwyrach fod rhywun yn barod i ofyn, Beth oeddynt y mesuran a arferwyd i geisio diwygio plwyf Llanelwy? Pwy, ymha le, a pha bryd y dechreuwyd yagogi i wella moesau y trigolion? Wel, rhaid i mi ddechre gyda hyn yn ardal Cefn Meiriadog; canys fe gychwynwyd yr achos crefyddol yn y Cefn flynyddoedd lawer cyn y meiddiwyd dyfod i bregethu i'r ddinas eagobol. Yn debyg fel y bu mewn lliaws o fanau eraill yn Nghymru y bu yma. Yr oedd ein tadau o dan orfod i gychwyn achos crefyddol yn gyntaf mewn manau anghysbell y tu allan i'r trefydd cyn gallu anturio i bregethu yr efengyl i leoedd poblog. Y fam-eglwys Fethodistaidd yn y plwyf hwn ydyw Cefn Meiriadog, oblegid yr oedd y crefyddwyr cyntaf ag oedd yn byw yn Llanelwy bedwar ugain a chan' mlynedd yn ol yn arfer myned i'r Cefn i'r *society*, gan nad oedd achos Methodistiaidd yn Llanelwy o gwbl. Pregethu oedd y moddion cyntaf a gynnaliwyd yn ardal y Cefn. Y mae yn ymddangos mai wrth Bont y Ddôl, sef ar lân afon sydd yn terfynu rhwng plwyfydd Llanelwy a Llanefydd, y cynnygiwyd pregethu yr efengyl gyntaf. Yr oedd trigolion y ddau blwyf yn cydgyfarfod yn y fangre hon i fyned trwy eu gwrhydri, i fesur eu nerth, ac i ymladd ceiliogod—(y mae y *pit* lle y byddai yr ednod druin yn cael eu gosod i ymladd a'u gilydd i'w weled heddyw); ac yr oedd yr arferion annuwiol hyn yn cael eu dwyn ymlaen ar ddydd yr Arglwydd! Daeth i feddwl rhai o'r hen Fethodistiaid ag oedd yn byw mewn ardaloedd eraill, mai eu dyledswydd oedd aflonyddu ar y chwareuon drygonus hyn trwy yr efengyl.

Pwy oedd y pregethwyr a anturiodd i'r fath legyntaf i bregethu nis gwyddys; ond y mae yn sicr i'r Parch. John Davies, Nantglyn, fod yn pregethu yno yn fuan wedi iddo ddechre llefaru, ac iddo gael ei luchio a thywyrch a'i faeddu gan y llu o derfyagwyr oedd wedi ymgaflu yno i fyned trwy eu chwareuon llygredig. Y mae yn debyg hefyd i Edward Parry, Bryn Bugad, Llansannan, fod yn pregethu wrth Bont y Ddôl, a John Llwyd, Llansannan, a Thomas Prŷs, Plas Winter, a Robert Llwyd, Plas Ashpoel, ac eraill o bregethwyr yr oes hono. Fe lwyddodd y pregethu i ymlid y campan oddiwrth y Bont yn uwch i fyny i gymydogeath y Glasgoed; a dechreuwyd Ysgol Sabbathol yn yr ardal mewn tŷ a elwir Tyddyn Uchaf. Enwau y pâr dedwydd oedd yn byw yno oedd John Roberts a Catherine Morris; a hwy a gawsant y fraint gyntaf yn y parthau hyn i roddi lloches i arch Duw. Yr oeddidd yn cael ambell i oedfa yn y Tyddyn Uchaf, a chadwyd yr Ysgol yno am rai blynyddau. Ymddengys i'r achos crefyddol yn y Tyddyn Uchaf hefyd wanychu nerth y chwareuon yn y Glasgoed, fel y symudwyd y campan oddiyno i le mewn cŵr arall o'r ardal tua milldir a hanner yn nghyfeiriad y Bont Newydd. Yn ganlynol i hyn, fe symudwyd yr Ysgol o'r Tyddyn Uchaf i dŷ heb fod yn neppell oddiwrth ynt o'r enw y Pant. Un John Jones oedd yn byw yn y Pant, ac efe yn nesaf a gafodd y fraint o groesawu arch yr Arglwydd. Cafwyd arwyddion fod y Gŵr ag oedd yn sefyll rhwng y myrtyrwydd yn y pant yn ngweledigaeth Zechariah, yn rhoddi ei bresennoldeb hefyd gyda'i bobl yn y Pant yn Cefn Meiriadog. Yr oedd pregethu achlysurol hefyd y pryd hwnw yn y Bont Newydd, yn nhŷ gwraig weddw o'r enw Mary Jones y gôf. Yma wrth wrando ar Thomas Prŷs, Plas Winter, yr argyhoeddwyd Robert Roberts, Glasgoed, sef y Parch. R. Roberts, Tan y Clawdd, Rhosllanerchrugog, wedi hyn; ac yma hefyd ar Sabbath Gwylmabsant, wrth wrando ar Edward Watkin, y dychwelwyd Mrs. Elizabeth Foulkes, mam y Parch. John Foulkes, Rhuthyn, y pryd hwnw yn ferch ieuanc yn byw yn Henllan.

Diflannu ddarfu y chwareuon a'r campan yn raddol, ac fe symudwyd yr Ysgol o'r Pant yn nês i ganol yr ardal, i le o'r enw y Pentre. Wedi bod mewn ystafell yno am amser, cafwyd tir ar brydles o bedwar ugain mlynedd i godi adeilad arno "i bregethu, darllen ac egluro yr Ysgrifthyrau, gweddio, a chanu mawl." Rhoddwyd y tir gan Elizabeth Jones, o'r Pentre, a'i mab William Jones. Y mae y weithred wedi ei dyddio Mai 2, 1796. Yr ymddiriedolwyr oeddynt Thomas Charles, Bala,

Thomas Jones, Wyddgrug (Dinbych ar ol hyny), Evan Richardson, Caernarfon, John Jones, Edeyrn, John Davies, Nantglyn, John Hughes,* Bryncelyn, Cefn Meiriadog, a David Jones, Cefn Meiriadog. Ni bu dim dyled erioed ar hen gapel y Cefn; oblegid rhoddodd un Susannah Pierce, Tanygraig, £80 at y draul; a darfu i hyny symbylu eraill i roddi y cyffelyb swm, fel y clirwyd pob ceiniog o'r drani erbyn i'r capel fod yn barod i fyned iddo. Y mae y Susan Pierce hon yn deilwng o goffhâd parchus ynglŷn â dechreuad yr achos yn Cefn Meiriadog. Merch ydoedd i John Parry, Tanybryn; a phan yn lled ieuanc priododd un Hugh Pierce, Tanygraig, Cefn Meiriadog. Bu iddynt liaws o blant; un o honynt oedd John Pierce, Cefn Farn, yr hwn gyda John Thomas, Tyddyn Meredith, a John Jones, Pant, oeddynt ddi-sconiaid cyntaf y Cefn. Bu Susan Pierce, Tanygraig, yn offeryn i wneuthur llawer o ddaloni yn nghychwyniad ac yn nygiad ymlaen yr achos yn yr ardal. Hi a gynhyrfodd ei mab John Pierce a John Thomas, ac eraill i ddechre yr Ysgol Sabbothol yn y gymydogeath; hi fyddai yn eu hanfon i'r Cyfarfodydd Misol ac i'r Sasiynau i ymofyn pregethwy'r i ddyfod i'r Cefn, a byddai hi yn cymeryd rhan bwysig iawn yn nygiad ymlaen amgylchiadau y Cyfarfod Misol pan y cynnelfid ef yma. Bu y wraig rinweddol hon farw Tachwedd 6ed, 1832, yn 86 mlwydd oed; a chladdwyd hi yn mynwent isaf Llanelwy; ac y mae coffadwriaeth Susan Pierce yn perarogli yn hyfryd yn yr ardal.

Yn mlynnyddoedd cyntaf yr achos yn Nghewn Meiriadog, yr oedd Sir Ffaint a Sir Dinbych yn un Cyfarfod Misol; ac mewn Cyfarfod Misol yn y Cefn, yn y flwyddyn 1814, y rhanwyd y Cyfarfod Misol yn ddau. Dywedir fod dadlen poeth, a bod teimladau y frawdoliaeth yn rhadeg yn bur uchel, pan yr oedd y rhaniad yn cymeryd lle. Yr oedd rhai o'r hen frodyr da yn anfoddlawn iawn i newid dim ar yr hen derfynau; ac yr oeddynt yn tybied yn gydwylbodol mai niwed mawr i'r achos fyddai y canlyniad o'r rhaniad. Ond ymhen amser fe dawelodd pob cynhwrf; a daeth y ddau Gyfarfod Misol i symud ymlaen yn esmwyth ac yn effeithiol.

Gan fod gair yr Arglwydd yn werthfawr yn Nghewn Meiriadog gan' mlynedd yn ol, byddai y crefyddwyr cyntaf yn myned ymhell iawn o ffordd i wrando yr efengyl, sef i'r Bont Uchel, Tanyfron, Dyffryn,

Berthen, Caerwys, &c. Aeth lliaws o honynt un tro i Gaerwys i wrando Mr. Charles, sef pellder o ddeng mildir. Yn y gwfeillach ar ol yr oedfa, gofnodd un o'r frawdoliaeth am eglurhâd ar yr adnod hono, "Gan wybod hyn yn gyntaf, nad oes un brophwydoliaeth o'r Ysgrhythyr o ddeongliad priod." Yn lle egluro yr adnod ei hunan, gofnodd Mr. Charles a oedd neb o'r cyfeillion a allai esbonio y geirian. Dywedai un mai y meddwl yma oedd i'r adnod, a rhoddai y llall esboniad arall, a chynnygiai y trydydd roddi eglurhâd, nes yr oedd y frawdoliaeth i gyd yn fywiog, a phawb yn ymddangos yn cael bodddhâd. Yn y man wele yr hen Peter Jones yn cynnyg ei esboniad yntau; yr hen frawd hwn a hynodd ei hun wrth fyddaru y trefnwr cyhoeddiadau yn y Gymdeithasfa trwy waeddi "Cofiwch am Gaerwys y nos." Boddhawd Mr. Charles yn sawr gydag esboniad Peter Jones: ac meddai gwda thôn o gammoliaeth, "*Well done*, Peter Jones, yr ydych chiwedi eu trechu hwy i gyd." Dychwelodd cyfeillion y Cefn gartrefo Gaerwys dan ymddyddan yn orfoleddus yr holl ffordd am yr hyn a glywsent.

Cynnnyddu a ddarfu yr achos yn y Cefn yn ei holl ranan, fel yn y flwyddyn 1829 yr helaethwyd yr hen gapel. Cafwyd cyfarfod o ail agoriad iddo, pryd y pregethwyd gan y Parchn. John Jones, Talsarn, Daniel Evans, Capel Drinlod, ac eraill. Aeth y capel hwn hefyd ymhen rhai blynyddoedd yn rhy fychan ac yn rhw wael; ac yn y flwydddyn 1863 codwyd addoldy newydd mewn llanerch mwy dymunol o lawer; ac y mae claddfa yn gysylltiedig â'r capel hwn. Yn nghyfarfod agoriad y capel presennol, pregethodd y Parchn. D. Jones, Treborth, R. Hughes, Gaerwen, ac eraill.

Yr oedd lliaws o gymeriadau hynod yn byw yn y Cefn yn yr oes o'r blaen, a chawn gyfeirio atynt eto. Wrth derfynu ein hysgrif gyntaf, gallwn ddywedyd, "Mor gadarn y cynnyddodd gair yr Arglwydd ac y cryfhaodd!" Rhoddwn hanes dechreuad yr achos yn Llanelwy yn ein hysgrif nesaaf.

ADRODDIAD CYMDEITHAS GENADOL, DRAMOR Y METHODISTIAID CALFINAIDD CYMREIG AM 1879.

Gan y Parchn. JOHN HUGHES, M.A., Dowlais.

* Dyma y gŵr a aeth i Sir Fôn i geisio gan un o'i phregethwyr ddyfod i bregethu i Ruddlan ar Sabboth crefiog y cynauaf, ac a lwyddodd i gael gan Mr. Elias ddyfod, pan y bu y fath nerth gyda'r oedfa hon fel y rhoes derfyn hollol ar gyflogi ar y Sabboth.

DARLLENASOM yr Adroddiad yma gyda hyfrydwch mawr. Yr oedd yn llawenydd i ni weled y Genadaeth yn llwyddo, a bod y llafur a'r pryder sydd wedi meddiannu

y Cyfundeb lawer gwaith o'i phlegid yn awr yn dechre dwyn ffrwyth. Y mae yn yr Adroddiad ddefnyddiau i feithrin brwdfrydedd yn y gwaith cenedol trwy ein heglwys; a phe byddai i flaenoriaid a gweinidogion wneyd defnydd o hono mewn cyfarfodydd gweddi cenedol, fe gyffyrddai â chalón y bobl, a gwelem ffrwyth toreithiog yn canlyn mewn haelioni ychwanegol tuag at y Genadaeth. Gan feddwl y gall- em wneyd rhywbeth i ddwyn hyn oddiam-gylch yr ymffasom yn ein hysgrifell wrth ei ddarllen.

Fe ymddengys oddiwrth yr Adroddiad fod y Genadaeth erbyn hyn lawn deugain mlwydd oed. Mae llawer yn ein heglwys yn cofio am ei sefydliad; ac y mae cenedlaeth newydd wedi dyfod i fôd oddiar hyn, sydd o bosibl yn ddysgwrth i'w gweithred- iadau, os nad i'w bodolaeth. Dymunol gan hynny ydyw galw sylw y naill ddos- barth fel y llall at yr Adroddiad sydd ger ein bron. Nid ydym yn ddigon hen i gofio sefydliad y Genadaeth; ond y mae yn sicr genym fod y Cyfundeb wedi bod mewn gwewyr pryderus wrth ei dwyn i fôd; nid heb lawer o ymdrech meddwl a phryder duwiol y penderfynwyd symud ymlaen gyda hi; ac wedi ei sefydliad, nid heb y fydd sydd yn myned allan "heb wybod i ba le y mae yn myned" y symudwyd bob cam gyda'r gwaith. Ac fe ymddengys oddiwrth hanes y Genadaeth am y deugain mlynedd hyn fod Pen yr Eglwys wedi profi fydd y Cyfundeb gyda'r symudiad; oblegid caniatâodd i lawer awel groes chwythu arni, ac fe drethwyd ein gras a'n doethineb fel enwad lawer gwaith gan y profedigaethau hyn. Gwyllodd y tadau dros y Genadaeth fel mam dros ei phlentyn; a mawr oedd eu pryder a'u gofid wrth ei gweled yn nychu mor hir. Gwelwn erbyn hyn mai profi eu fydd, ac nid ei chroesi, yr oedd Arglwydd y gwaith trwy y blinderau hyn; ac fe brofodd y Cyfun- deb, wrth fyned yn deilwng trwy y prof- edigaethau hyn, fod yn ei wythienau beth o waed yr eglwys sydd i etifeddu y byd. Gallam feddwl erbyn hyn fod y Genadaeth wedi myned trwy glefydau ei phlentyn- dod. Ar ol hir nychdod, dechreuau ennill nerth, teimla yn ddigon cryf i anturio, fel plentyn blwydd, i fantoli ei hunan ar ei thraed; mae hi yn dechre siarad mewn iaith grŵer, nes y mae y Cyfundeb a'i mag- odd yn llawenhan, a'r byd yn sicr fod Cristionogaeth yn anadlu ar Fryniau Cas- sia. Nid amser hir iawn, wedi y cwbl, ydoedd deugain mlynedd i aros am hyn. Nid ydyw deugain mlynedd yn gyfnod maith yn hanes cyfundeb; a phan ystyr- iom sefyllfa y bobl ar y Bryniau pan osod- odd y ceadwr cyntaf ei droed arnynt, y mae fod Cristionogaeth yn blaguro ar ol

deugain mlynedd o lafur yn beth y dylem ddiolech i Dduw am dano a chymeryd cysur.

Y mae ffrwyth y deugain mlynedd hyn yn dâl cyflawn am bob traul a thrasferth a gymerwyd. "Dymunol, pe buasai y fath beth yn bosibl," medd yr Adroddiad, "a fnaasai gallu gwneyd cyfrif o'r holl dreuliadau a'r ennillion dros ystod y deugain mlynedd; pa beth a roddwyd allan a pha beth a ddygwyd i mewn,—er mwyn gweled pa un fwyaf, y draul ai yr ennill." Fe fnaasai hyn, fe allai, yn ddyddorol i lawer; ond i'r dynion sydd yn cydym- deimlo âg amcan y Genadaeth, mwy dymunol ydyw y ffaith nas gellir gwneyd hyn; ac i'r rhai sydd yn amddifad o'r cydymdeimlad hwn, fe fyddai y canlyn- iadau yn gyfryw, o bosibl, fel ag i ddwyn i fyny yr hen gwestiwn, "I ba beth y bu y golled hon?" Y mae y rhai a arferant edrych ar adroddiadau cenedlaethau yr Eglwys Gristionogol yn y wedd fasnachol hon yn amddifad o'r gallu yn gyffredin i werthfawrogi y canlyniadau. Mae yn deb- yg mai nid yn y goleuni hwn yr edrychai y Cyfundeb ar y mater wrth gychwyn y Genadaeth; ac y mae yn sicr mai nid yn y goleuni hwn yr edrychid arno pan yn parhau mewn traul a llafur tuag ati yn adeg ei nychdod a'i haflydd. Yn hy- trach, cariad at y Gwaredwr a'i cymhall- odd, fel Mair, i dori y blwch enaint hwn arno, heb ei fod yn aros i edrych ar y cwestiwn yn ngoleuni rhifyddiaeth daearol *profit and loss*. Bradur a lleidr a ofynodd "I ba beth y bu y golled hon?"—un oedd â'i enaid yn gaeth wrth linyddau y gôd a ddygid ganddo, yn cyfrif pob peth yn goll- ed nad oedd yn disgyn i'r gôd, a thrwy hono i waelod y wanc ariangar oedd yn ei ysbryd, yn hollol amddifad o'r gallu i godi uwchlaw ystyriaethau daearol, ac ymgolli fel Mair mewn parch a chariad tuag at Geidwad y byd. Nid dynion o'r gwneuth- uriad hyn sydd yn cychwyn Cymdeithasau Cenedol y byd. Nid dynion fel hyn a gychwynodd Gymdeithas Genadol Dramor y Methodistiaid Califfnaidd Cymreig. Ac os ydyw y Genadaeth i lwyddo yn y dyfod- ol, rhaid iddi gael ei dwyn ymlaen yn yr un ysbryd ag y cychwynwyd hi—cariad at y Gwaredwr yn codi uwchlaw pob ystyr- iaeth arall. Ar yr un pryd, un o'r profion sydd genym fod y Genadaeth wedi bod yn llwyddiant ydyw ein parodrwydd i wynebu y gofyniad, Pa beth a ennillwyd? Atebwn ynngieiriau yr Adroddiad, "Llwyth- au o bobl oeddynt yn y sefyllfa fwyaf an- warsaidd a thruenus, heb obaith ganddynt, ac heb Dduw yn y byd," wedi clywed am obaith iachawdwriaeth; y bobl oedd yn eistedd mewn tywyllwch a welodd oleuni mawr, ac i'r rhai a eisteddant yn mro a

hysgod argeu y cyfododd goleuni iddynt; y Testament Newydd a lliaws o lyfrau da eraill wedi eu cyhoeddi mewn iaith nad oedd un llyfr wedi ei ysgrifennu yddi erioed; miloedd o'r bobl wedi cael eu dysgu i ddarllen; cannoedd, fe gredir, o bryd i bryd, dros ystod y dengain mlynedd, ar ol cael eu dwyn i adnabod Crist ar y ddacar, wedi myned ato i fyw mewn gogoniant; 1650 o rai yn bresennol yn profesu ei enw ar y ddacar; cyfarfodydd yn cael eu cynnal i'w bregethu mewn tua 50 o bentrefi; 2924 o'r bobl wedi rhoddi heibio addoli cythreuliaid, ac yn ymgynnull bob Sabboth i addoli Duw; 2558 o ieuencyd dan addysg yn yr ysgolion dyddiol; 2698 yn yr Ysgolion Sabbothol." "A'r tŷ a lanwyd gan arogl yr enaint," meddai Ioan. Felly teimlwn ninnau fod y feithiau hyn fel enaint tywalltiedig i gyfeillion yr Iesu yn llawn yr eglwysi â'i arogledd. Dyma waith mawr wedi ei wneyd ag y dylid sôn am dano yn mhyrth dinas Duw.

Dengys yr ystadegau a osodir ger ein bron yma fod nifer y cymunwyr, y plant yn yr eglwysi, aelodau yr Ysgolion Sabbothol, a'r gwardawyr, wedi ychwanegu mwy na thair gwaith mewn deng mlynedd. Gallwn ddysgwyl i'r cynnydd hwn fyned rhagddo yn y dyfodol; canys fe fydd yn elfen yn gweithio o blaid un mwy mewn blynyddoedd i ddyfod. Ochr yn ochr â chynnydd y trefydd, ni a welwn fod eglwys Crist yn codi yn gyflym fel gallu i'w hachub a'i sancteiddio; ac mewn deugain mlynedd eto, gyda dyfalbarhâd o'n tu ni, a bendith Duw ar lafur ein brodyr ar y Bryniau, gallwn ddysgwyl y bydd Eglwys Crist yn allu gwirioneddol fawr, yn cael ei theimlo gan bob rhan o gymdeithas. Y mae yn destun llawenydd hefyd i bob un sydd yn credu yn y Cyfundeb ac yn ei garu, fod yr Henaduriaeth wedi croesi drosodd i India, a'i fod mor debyg o fyw ar fryniau Cassia ag ydyw ar fryniau Cymru. Yn y geiriau tarawiadol canlynol y disgrifia Mr. Jerman Jones ef yn yr Adroddiad:—

"Peth arall sydd wedi cynnyddu a dyfod yn ddylanwad cryf yn y wlad yw yr HENADURIAETH. Ni feddyliai neb mai yr un cyfarfoddydd yw y rhai hyn yn awr â'r rhai oedd-ynt yn dwyn yr enw hwn ddeng mlynedd yn ol. Yr amser hwnw yr oedd yn eiddilyn bychan diolwg, yn wan a gwelw, heb allu cerdded, na sefyll, na siarad; nis gallai be-sychu heb i rywun ddal ei ochrau; ni ellid ei symud ond gyda'r gofal mwyaf; ni wyddid yn sicr pa un ai byw ai marw wnaï: y tebyg oedd mai trengu y byddai, a hyny cyn hir. Gwelais ef yn dyfod tua Jiawai yn Hydref y flwyddyn 1870, ac yr oedd mor wan a musgrell, fel y bu lawn wythnos ar ol ei gyhoeddiad cyn cyrhaedd, ac ni wyddem yn y byd pa le yr oedd yr holl amser; ac yr oedd golwg mor

ddrwg arno ar ol iddo gyrhaedd, fel nad allai neb sicrhau a gyrhaeddai yn ol yn fyw. Ond yn awr y mae wedi tyfu yn gawr, yn gallu sefyll, a rhedeg, a neidio, a chanu, a golwg iach a chryf arno, yn cerdded yn syth, ac yn eirych yn siriol, yn barod i fyned i unrhyw fan, ac y mae y wlad yn myned ar ei ol; ac y mae yn cael croesaw ymhob lle yr ymwel âg ef, y bobl yn dyfod allan, yn feibion ac yn ferched, yn hen ac yn ieuanc i'w weled, a mwynhâu ei gymdeithas am ddeuddydd neu dri. Mae y cyfarfodydd hyn yn dyfod yn allu yn y wlad, yn boblogaidd, ac yn cael croesaw calon ymhob man, ac y maent yn foddion i wneyd daioni."

Teimlwn yn ddioleghgar i'r cenadwr llafurus am y disgrifiad uchod, a gallwn ei longyfarch ar ystwythder ei ysgrifbin ar ol deng mlynedd o fywyd ymysg y Cassiaid. Yr ydym yn ofni y gall y disgrifiad fod yn wir, â'i ddarllen o chwith, am ambell Henaduriaeth yn Nghymru yn y dyddiau hyn. Ond beth bynag ydyw ei hanes yn Nghymru, y mae yn llawen genym fod golwg mor dda arno ar Fryniau Cassia. Ein llawenydd mawr ydyw fod y Cassiaid yn cael eu dychwelyd at Gristionogaeth; ac y mae cych y llawenydd hwn yn ddigon mawr i gynnwys ein llawenydd wrth eu gweled yn cael eu gwneyd yn Fethodistiaid. Mae darllen hanes cyfarfodydd yr Henaduriaeth yn Shella a Jiawai, yn rhwym o loni calon pob cristion, ac yn enwedig Methodistiaid Cymru. Am gyfarfod yr Henaduriaeth yn Shella, dywed yr Adroddiad: "Yr oedd yr olwg ar y gynnulleidfa y Sabboth, yn wir, yn rhywbeth rhyfeddol; yn wir, nis gallai rhai o honom beidio wyllo o lawenydd wrth edrych arni. Yr oedd yno, a dyweyd y lleiaf, 1500 yn gwrando yn astud ac yn llonydd, am tua dwy awr bob tro." Y mae hyn yn dyweyd llawer am lwyddiant y Genadaeth. Peth mawr oedd gweled tua dyw fil o'r bobl, oedd ddeugain mlynedd yn ol yn baganiaid anwaraidd, yn gwrando yn astud ar weinidogaeth y cymmod am ddwy awr o amser. Nid rhyfedd fod y cenadon yn wyllo o lawenydd wrth yr olygfa. Ac y mae yn dda genym ddeall fod defnyddiau gweinidogaeth effeithiol yn cael eu dadblygu yn gyflym ymysg y Cassiaid eu hunain. Pwy nad yw yn llawenhâu wrth darllen hanes pregeth U Jura yn yr Henaduriaeth yn Jiawai? "Yr oedd yn pregethu yn ardderchog," medd Mr. Roberts; "yr oedd un rhan o'i bregeth yn neillduol felly; ni welais gynnulleidfa o bobl wedi cael eu cymeryd i fyny yn fwy llwyr gan ddi' erioed." Y mae Cenadaeth wedi gwreiddio yn ddwfn mewn gwlad sydd yn gallu dangos canlyniadau fel y rhai hyn. Gallwn gymeryd gweinidogaeth effeithiol a hyawdl U Jura yn eroes o bethau mawrion ar y Bryniau; nid ydym yn gorbrisio ei

ddyfanwad wrth ddyweyd ei fod ef ei hun yn dâl teilwng am lafur deugain mlynedd.

Dengys yr Adroddiad fod ein Cenedol ar y Bryniau yn ymdreilio mewn amser ac allan o amser yn eu gwaith. Yn wir, yr oeddym yn cywilyddio drosom ein hunain wrth ddarllen haanes eu llafur. Nid arbedant eu hunain mewn dim; ac y mae yn destun o lawenydd mawr i ni fel Cyfundeb weled y fath ysbryd rhagorol yn flynu yn eu mysg; y maent yn un yn eu hymdrechion i ledseu teyrnas y Gwaredwr ymysg y brodorion. Y mae yn ddiammheu fod llawer o'r llwyddiant y darllenwn am dano yn yr Adroddiad yn ddyledus i'r ysbryd cristenogol a'i llywodraethant. Mae hanes y cyfarfod a gadwyd ganddynt yn Shillong ar ddydd gŵyl, er cadw y bobl rhag yr haphwarenion, yn ddarlun prydfwrth gydwethrediad brawdol yn ngwasanaeth yr Iesu. Dacw un o'r cenedol yn dwyn y *gamblers* i mewn i'r cyfarfod, a'r rhai eraill yn canu ac yn siarad bob yn ail i'w diffyn ac i'w hadeiladu. "A phan fyddai rhyw un wedi siarad yn lled faith, byddai nifer mawr o'r *gamblers* yn blino, ac yn cyfodi i fyned allan; ond wrth weled hyny, byddai raid rhoddi *stop* ar y siaradwr, a rhoddi pennill allan a channu yn y fan, yr hyn a fyddai yn gyffredin yn foddion i'w cadw yn llonydd." Cadwyd y cyfarfod fel hyn am bedair awr a hanner, a llwyddwyd yn ddiammheu i wneyd lles i ugeiniau. Y mae y weithred yna, a llawer o rai cyffelyb, a geir yn yr Adroddiad, yn darllen fel rhai o Actau yr Apostolion; ac yn wir, gallwn ystyried yr Adroddiad hwn yn nghanol Adroddiadau Cymdeithasau Cenedol eraill fel pennod yn Ail Lyfr Actau yr Apostolion.

Y mae yn deilwng o grybwylliad fod y Genadaeth wedi derbyn gwarogaeth neillduol oddiwrth yr Ewropeaid, yn y ffurf o dysteb i'r Parch. Jerman Jones am ei lafur a'i hunanymwadiad yn ystod y *cholera*. Yr oedd Mr. Jones yn llawn deilwng o'r dysteb; ond yr oedd ei lafur a'i ymrôad yn dysteb llawer gwell i'r Genadaeth; ac y mae yn dyweyd llawer am ysbryd cenedol Mr. Jones ei fod yn edrych ar y dysteb a gyflwynwyd iddo fel teyrnged o barch a gwarogaeth i'r Genadaeth.

Mae yn yr Adroddiad ddefnyddiau helaeth i feithrin ysbryd cenedol yn ein heglwys; ac y mae yn galw yn uchel arnynt i ymhelaethu mewn haelioni tuag at y Genadaeth. Wrth edrych dros y casgliadau, y mae yn amlwg nad ydyw yr achos hwn yn cael y sylw a deilwng. Yn ol ystadegau y Gymanfa Gyffredinol, y mae y swm a gasglwyd ar gyfer pob aelod yn y Cyfundeb y flwyddyn ddiweddes yn £1 6s. 0½c.; ac o'r swm hwn nid oes yn ol yr Adroddiad ydd ger ein bron ond ychydig dros 5½c.

yn cael ei roddi ar gyfer pob aelod at y Genadaeth Dramor. A ydyw ein cydwbodau yn dawel wrth edrych ar hyn? Nid ydyw yr ysbryd cenedol, oddiwrth y swm hwn, yn ein trethu ni yn galed mewn modd yn y byd. Nid ydym yn meddwl fod yr achos cenedol yn cael y nesaf i ddim o sylw gan ein heglwys. Y mae gwrid yn codi'n gwyneb wrth weled y swm sydd i lawr yn yr Adroddiad ar gyfer llawer eglwys a ystyrir ymysg goreuon ei air. A ydyw yr Adroddiad hwn, a'r *Cronicle Cenedol*, sydd yn ymddangos bob mis yn y *DYSSORFA*, yn cael eu darllen gan weinidogion a blaenoriaid ac aelodau ein heglwys? Y mae ein ffydd yn yr eglwys yn ein gorfodi i gredu nad ydynt yn cael chwarae teg i wneuthur cyfiawnder â'r achos hwn. A ydyw yn busibl fod eglwys sydd yn rhifo eu cannoedd, ac yn eu plith liaws sydd yn gyfoethog o ddâ y byd hwn, wedi clywed yr achos yn cael ei oad ger en bron ar ei deilyngdod ei hun, ac yn cael ei gymeradwyo i'w sylw gan ffeithiau fel y rhai a gofnodir yn yr Adroddiad hwn, yn foddolawn ymddangos yn yr Adroddiad a dim ond ychydig syltan ar eu cyfer? Os ydyw y swm a gyfenir genym at achosion cenedol, ac yn enwedig at y Genadaeth Dramor, yn fesur teg o'n cydymdeimlad ni â theyrnas y Gwaredwr y tu allan i gylch ein heglwys a'n cynulleidfia ein hunain, y mae bywyd ysbrydol y Cyfundeb yn rhedeg yn isel iawn yn y dyddian hyn. Ond nid ydym yn credu mai diffyg crefydd yn yr eglwys ydyw yr achos am y prinder hwn; yn hytraeth, credwn y gellid ychwanegu y swm a gasglwyd y flwyddyn ddiweddes at ddwy waith o leiaf, pe defnyddid mesurau priodol i ddwyn yr achos i sylw y cynulleidfaoedd. A ydyw y Cyfarwyddwyr Sirol yn gwneyd eu dyledswydd yn y cyfeiriad hwn? Mae yma restr faith o enwau, a'r rhai hyny yn ddewisolion y Siroedd, i lawr fel Cyfarwyddwyr Sirol y Genadaeth; a ydyw y brodyr hyn yn deall gwaith eu swydd fel y gosodir ef allan yn y 6ed o Reolau y Gymdeithas a argreffir yn yr Adroddiad hwn? Goddefir i ni ofyn ymhellach, gyda phob parch i'r enwau sydd o'n blaen. A ydyw y Cyfeistoddod Gweithiol yn gwneyd eu rhan yn y gorchwyl yma? Prin yr ydym yn meddwl ei fod ar hyn o bryd yn meddiannu y ffydd a'r zel yn y gwaith cenedol sydd yn anghenrheidiol arno fel calon y symudiad, er ei allnogi i ym gwaed y bywyd cenedol trwy yr holl Gyfundeb.

Meddyliasom wrth ddarllen rhai rhanau o'r Adroddiad fod eisieu *tonic* ar y Cyfeistoddod yn Liverpool. Beth a feddylir am y geiriau hyn:—"Pan yr anfonai y cenedol i ni amcangyfrif o'r draul y barnent yn anghenrheidiol myned iddi tuag at

ddwyn y gwaith ymlaen yn effeithiol y flwyddyn hon, buom dan anghenheid-rwydd i geisio ganddynt dynu y swm i lawr amryw gannoedd o bunnau, er ein bod yn ofni yn fawr rhag trwy bwy niw-eid y gwaith." Beth a all fod dylanwad geiriau fel hyn ar yr eglwysi? Y mae yn bur sicr nad oes ynddynt duedd i ddwyn yr eglwysi i deimlo yr anghenheidrwydd o ymhelaethu yn eu haelioni tuag at y Genadaeth; yn hytrach, onid oes yma berygl i'w harwain i feddl mai dyledswydd y Cyfeisteddod Gweithiol ydyw tori y draul i lawr i ateb y casgliadau, ac nid ymdrechtrw trwy ein Cymantfaeodd a'n Cyfarfodydd Misol i godi y casgliadau i fyny i ateb y draul? Fe ymddengys fod yn rhaid i'r gwaith cenadol gael ei ddwyn ymlaen yn aneffeithiol, ac mewn canlyniad ya afswyddiannus, yn hytrach na'n bod fel Cyfundeb yn gwneyd ein goreu i chwyddo y casgliadau. Oni ddylesid derbyn amcangyfrif ein brodyr y cenadon, gan wneyd ymdrechion ychwanegol i symblu yr eglwysi i ddyfod i fyny â'r casgliadau? Ac y mae yn yr Adroddiad hwn sail cryf i obeithio y dygid y casgliadau i fyny gydag ymdrech dyladwy. Fe ymddengys fod ychydig o ychwanegiad yn nerbyniadau y Gymdeithas y flwyddyn ddiweddar er gwaethaf y cyfyngder masnachol; ac os felly, galleisid ychwanegu y derbyniadau ariaryw gannoedd eleni gydag ymdrech fyddlaw'n o du yr eglwysi. Fe gymerodd yr ychwanegiad le y flwyddyn ddiweddar yn agwneb cyfyngder masnachol, ac heb un ymgais o du neb i'w ddwyn oddiam-gylch; ac os felly, beth a allisid ei wneyd

eleni gyda symbyliad oddiwrth Gyfeisteddod Gweithiol, yn llawn o ffydd a zel cenadol, gyda'r Cyfarwyddwyr Sirol fel *nerve centres* eguioi trwy y siroedd, a'r holl eglwysi yn gwneyd eu goreu mewn atebiad i'r alwad daer arnynt i gyfrannu? Credwn yn gydwybodol nad ydym fel Cyfundeb yn gwneyd yn agos i'r hyn a ddylem, nac i'r hyn a allem gyda'r gwaith hwn, pe ddefnyddid moddion priodol i alw yr eglwys at ei gwaith. Nid ydyw y casgliad cenadol yn cael fawr o sylw mewn llawer man; ni sonir byth am ein Cenadaeth, nac am lwyddiant ein cenadon ar Fryniau Cassia; mae y casgliad yn cael treiglo wrth ei bwysau, boed fawr, boed fach; yn anaml y cynnelir cyfarfodydd cenadol i adnewyddu bywyd yr eglwysi gyda'r gwaith hwn, ac i gymhell yn enw Arglwydd y wiullan am gyfraniadau helaethach. Mae llais yn ein cyrhaedd o Gassia, "Deuwich drosodd a chynnorthwywch ni," ac yr ydym yn boddloni ar gyfrannu llai na chwe" cheiniog o bob 26s. a gesglir gan aelodau y Cyfundeb, ac yn tori i lawr amcangyfrif y cenadon. Mae yn bryd i ni ymysgwyd o'r llwch a gwisgo ein nerth at y gwaith hwn; mae yr eglwys ieuanc sydd yn dwyn ein delw ar Fryniau Cassia yn estyn ei dwylaw allan tuag atom; ac ni byddai dim nor dehng o gynnyrchu adfywiad crefyddol yn y fam-eglwys gartref na sylw manylach o weithrediaid ein Cenadaeth, a chyfraniadau helaethach tuag at ei hanghenion. Fe fyddai yn gam pwysig i ddwyn hyn oddiamgylch pe darlensis yr Adroddiad Blynnyddol hwn yn feddylgar gan yr eglwysi.

Egluriadau a Gwersi Ysgrythyrol.

BEIRNIADAETH FIBLAIDD.

I.

Y MAE yn anmhosibl i'r sawl a ddarllenno y Bibl yn ystyriol a phwylllog beidio teimlo graddau o syndod wrth weled yr anghysonderau sydd rhwng rhai rhanau o hono â'u gilydd; ac yn enwedig i'r sawl nad yw yn arfer ei ddarllen ond mewn cyfseithiadau, megys yn y Gymraeg neu y Saesneg, y mae llawer o frawddegau a ymddangosant heb ystyr, ac yn amherthynasel, yn dyfod i'w sylw, sydd yn tueddu i raddau i dynu ymait oddiwrth urddas y Llyfr yn ei feddl. Y mae yr anbwadardan hyn yn tarddu weithiau oddiar anmheffeithrwydd ac anisicrwydd y testun gwreiddiol, ac weithiau yn cyfodi oddiar wallau y cyfseithwyr. Gorchwyl Beirniadaeth Ffibaidd, yn yr ystyr gylyngaf o'r

geiriau, ydyw chwilio i mewn i'r cyntaf o'r ddau achos hyn yn unig. Ond yn yr ychydig sylwadau presennol, fe gymerir y ddau i fewn, ac yn benaf yr olaf, gan mai hwn yw y mwyaf dyddorol o lawer i ni sydd heb arfer darllen dim ond cyfseithiad o'r Ysgrythyrau. Dylid dywedyd hefyd y cyfyngir y sylwadau yn yr ysgrifau hyn at feirniadaeth yr Hen Destament, a hyn yn benaf o herwydd fod y maes hwn yn llawer llai hysbys na beirniadaeth y Testament Newydd. Paham y mae hyn yn bod y mae yn anbwad dweyd; ond y ffaith ydyw nad yw ynichwiliadaeth yr Hen Destament ond yn ei mabandod o'i chyferbynu âg ymchwiliadaeth y Newydd. Ac wrth fyned hebio, fe allai y goddefir i ni gynyg y priodoldeb o fod ein hefyrdwyr yn ein colegau yn cael yr un training mewn Hebraeg ag y maent yn ei gael yn y Groeg neu y Lladin.

Nid oes eisien dyweyd y fath fantais enfawr a fyddai hynt iddynt.

Pan y cyfyd rhyw anhawader ynglŷn â rhan o'r Ysgrhythyr, dyweder yn yr Ysgol Sabbothol neu rywle arall, nid anfynych y clywir rhyw frwd, sydd yn profesus bod yn ychydig mwy dysgedig na'r cyffredin, yn dyweyd gyda nerth a dylanwad beth yw darlleniad y rhan mewn dadl yn y "gwreiddiol." Ofer yw gwingo yn erbyn y "gwreiddiol;" dyma derfyniad effeithiol pob ymddadlen. Y mae y syniad hwn yn tueddu i beri i ni golli golwg ar y gwirionedd ynglŷn â hyn. Y mae yn bosibl i'r testun gwreiddiol fod ymhell o'i le; ac am yr Hen Destament, yn enwedig, fe wyddys fod ynddo lawer o wallau eto heb eu cywiro. Y mae llawer o ddadl wedi bod o barthed i ysbrydoliaeth *llythren* yr Ysgrhythyr sanctaidd. Nid awn i mewn i'r cwestiwn hwn; oblegid nid yw y naill olygid mwy na'r llall yn gwneyd ymaith â'r ffaith fod y testun fel y mae genym ni heddyw i raddau yn anghywir. Rhaid addef, modd bynag, mai i raddau bychain iawn, mewn cymhariaeth, y mae hyn yn bod; ac y mae yn achos syndod ei fod wedi ei gadw mor bur. Fel y mae pawb yn gwybod, nid oes genym gymaint â llinell o waith llaw yr awdwyr en hunain yn ein meddiant heddyw; copïau yn unig sydd genym. Nid yw yr hynaf sydd ar gael o ysgrifiyfrau yr Hen Destament ond 1300 o flynyddoedd o oed, neu oddeutu 980 o flynyddau ar ol i'r olaf o'r ysgrifenywyr en hunain farw. Fel rheol, nid oes ond ychydig iawn yn hysnach na'r ddeuddegfed ganrif. O ganlyniad, nid oes dim i'w ddysgwyl ond fod y testun wedi derbyn niwed. Yr oedd bron yn anhmosibl i'r copiwr, gyda gwaith mor fawr, beidio gwneyd camgymeriadau; ac fel yr oedd copïau yn cael eu gwneyd oddi ar gopïau, yr oedd y gwallau yn barhâus yn cynyddu. Hawdd ydoedd i eiriau gael eu gadael allan; i'r un gair, neu ran o hono, gael ei roddi i mewn ddiwywaith; i lythren oedd yn diweddu, dyweder, un gair gael ei symud i ddechre y llall, os gwelai y copiwr fod hyn yn dangos allan y meddwl, yn ol ei farn ef, yn well; neu i lythren gael ei chamgymeryd am un arall. Yr oeddynt yn fwy agored i syrthio i'r ddau wall olaf hyn, oblegid fod llawer o eiriau yn yr hen ysgrifiyfrau heb ddim pelllder rhyngddynt; a phan wahaniaethid hwy, nodyn (*dot*) bychan yn unig a ddefnyddid i wneyd hyn—ac hefyd o herwydd y cyffelybrydd mawr sydd rhwng llawer o'r llythrenau â'u gilydd, yr hyn a ddenys ddiffyg truenus mewn gallu dychymygl yn y sawl a'u cynlluniasant.

Yn awr, y mae yn amlwg ei bod yn

ddyledswydd ar y sawl sydd yn gymhwys i ymgymeryd â'r gwaith, geisio adfer y testun yn ol, mor agos ag y gellir, i'w berffeithrwydd cyntaf. Yr oedd llawer o'r hen ysgrifenywyr yn credu fod y testun gwreiddiol yn bodoli yn rhywle; nid mewn un ysgrifiyfr, ond fôd yn bosibl ei gasglu yn ei gyfanrwydd o honant oll ynghyd. Y mae dysgedigion diweddar, modd bynag, yn cytuno yn y farn fod yn anhmosibl cael gafael arno yn ei berffeithrwydd dechrenol i'r llythren, ond ei fod eisoes mewn *syllwedd* yn gywir, ac yn ddigon cywir i ateb holl ddybenion rhoddad yr Ysgrhythyr sanctaidd i ddynion.

Fel cam cyntaf tuag at gael allan y darlleniad gwirioneddol, gellir cymharu y rhannau cyfatebol sydd yn yr Hen Destament, a derbyn y darlleniadau hyn a fyddant yn cytuno oreu â'r cyd-destun (*context*) ac â rheolau gramadeg. Rhannau fel hyn yw rhestrau achau y gwahanol genedloedd, a darnau hanesyddol yn cael eu rhoddi ddiwywaith—addysgiadau, salmau, &c., yn cael eu hailadrodd—dyfyniadau gan y naill brophwyd o waith un arall neu o ranau eraill o'i waith ei hun. Wrth en cymharu yn fanwl, yr ydym yn canfod lliaws mawr o wahanol ddarlleniadau, un o ba rai, yn enwedig ynglŷn â'r achau a'r rhannau hanesyddol, sydd yn sicr o fod yn anghywir. Er esiampl, ceir achau Sem yn Gen. x. 21—29 ac yn 1 Chron. i. 17—23, lle y gadewir allan y geiriau "a meibion Aram." Darfu y copiwr, mae'n ddiagramheu, wedi iddo ysgrifenu "Lud, ac Aram," o herwydd fod y gair olaf, yn Gen. x. 23, yn cael ei ailroddi mor agos i'r llall, ganlyn ymlaen oddiwrth yr *ail* "Aram," ac felly rhoddi Ua, a Hul, &c., fel meibion Sem.

Nis gall y darllenydd ychwaith beidio sylwi ar y dull gwahanol y sillebir yr un enwau yn y ddiwy restr. Ceir esiampl eto o wallau copiwr yn Salm Dafydd, yr hon a gawn yn 1 Chron. xvi. 8—22, ac yn y Psalmau, cv. 1—15; 1 Chron. xvi. 23—33 yn Psa. xcvi. 1—13; 1 Chron. xvi. 35, 36, yn Psa. cvi. 47, 48. Yn ychwanegol at wallau yn y testun, fe welir fod y salm hon wedi ei rhannu mewn dull hynod o amhriodol gan gopiwr diweddar. Cymharer Esa. xxxvi—xxxviii. â 2 Bren. xviii—xxii, lle y cawn hanes Senacherib yn ceisio goresgyn Judah. Cawn y bennod olaf o Jeremiah yn 2 Bren. xxiv., xxv., Salm xviii. yn 2 Sam. xxii., y Deg Gorchymyn yn Exod. xx. ac yn Dent. v. Ofer yw dyfod â chwaneg o engriffiant; gellir yn hawdd wneyd rhestr faith o honant gyda chymhorth Bibl â chyfeiriadau ynddo.

Fe ddylid cymharu y rhannau hyn, a gwneyd cofnodiad manwl o bob gwahan.

iaeth yn y darlleniad. Yn awr yw yr adeg i gymharu yr hen ysgrifysrau os gellir, er mwyn cael gweld pa ddarlleniad sydd i'w gael fynychaf, a pheth yw awdurdod y llawysgrifau ymha rai y ceir ef, gan fod yr hynaf yn dyfod wrth reswm yn flaenaf o ran pwysigrwydd. Os nad ellir gwneyd hyny, rhaid cymhwyso rheolau gramadeg, a synwyr a rhediad y cyddestun ato; ac os yw yn parhau yn dywyll, yna, ac nid cyn hyn, gellir ceisio newid y ffurf sydd arno, gan o bosibl fod yna lythyrenau wedi eu gadael allan, neu eu rhoddi i fewn, neu eu camroddi, &c. Ni raid diwyed fod eisieu llawer o ofal, o ddoethineb, ac o ddyg i ymgymeryd a'r gorchwyl hwn, gan fod cywirdeb cyffredinol y testun mor fawr fel na ddylid rhuthro i geisio ei newid mewn un man heb seiliau cedyrn iawn dros wneyd hyny. Ond eto, y mae y ffaith fod y rhanau hyn sydd genym yn cael eu rhoddi ddwywaith yn y testun yn anghyttuno, yn profi fod yn eithaf posibl y byddai i lawis o wallau eraill ddyfod i'r golwg trwy yr holl lyfr pe buasai oll yn cael ei allardrodd fel y rhanau hyn. Felly y mae beirniad yn ei ystyried yn orchwyl cyfreithlawn a dyledus arnynt, nid yn unig geisio cysoni rhanau fel y rhai uchod, sydd yn anghyttuno, ond amcanu gwella y testun mewn lleoedd eraill pan y tybient fod anghen am hyny. Fe balla gofod i ni aros gyda'r gwahanol ddulliau a gymerir i wneyd hyn, nac i roddi rheolau beirniadaeth i lawr. Digon at ein pwrpas presennol ydyw ein bod wedi nodi yn fyr pa fodd y mae llawer o'r anhawsderau y cyfarfyddwn i hwy wrth ddarllen y Bibl wedi tarddu, sef fod y testun gwreiddiol i raddau yn amherffaith. Os caniateir, ceisiwn y tro nesaf sylwi ychydig ar yr anhawsderau hyny sydd wedi codi oddiar wallau y cyfieithwyr; ac o bosibl rhoddwn esiamplau o gyfieithiadau ychydig o'r lleoedd hyny ymha rai y mae y testun gwreiddiol wedi amcanu ei ddiwygio, ac hefyd rai esiamplau o'r lleoedd lle y tybir y gellir gwella ar y cyfieithiad Cymreig, er mor ragorol ydyw.

T. J. J.

St. John's College,
Cambridge.

ESAIAS LX. 17: "Yn lle prës y dygaf aur, ac yn lle haiarn y dygaf arian, ac yn lle coed brës, ac yn lle ceryg haiarn."

Yr oedd hen frawd gwreiddiol ei esboniadau yn darllen y bennod a'r adnod hon mewn cyfarfod gweddi nos Lun cyntaf o'r mis, er ys amryw flynyddoedd bellach, pan y sylwai, "Dyma i chwi: yn y llwydd-

iant mawr a addewir yma ar wir grefydd, bydd rhagoriaeth hynod i'w weled ar y capeli—ar dai yr Arglwydd yn ein gwlad. 'Yn lle prës y dygaf aur:' y canwyll-breni, y lampau, y seren fawr sy'n goleno yn y canol, chwi a welwch mai prës ydynt yn awr genym ni; ond o aur y byddant yr amser hwnw. 'Ac yn lle haiarn y dygaf arian:' yr hoelion i ddal yr hetiau ar y mur, o haiarn y maent, chwi a welwch; ond hoelion arian a geir yn y dyddiau hyny. 'Ac yn lle coed brës: y pulpud yna, o goed y gwelwn ni hwn; ond pulpud prës a geir pan ddél y diwygiad mawr; ac felly yn wir yr ydoedd yn y deml *grand* a adeiladodd Solomon: yn ei bulpud prës yr oedd efe yn gweddio yn nghyfarfod cysegriad y deml. 'Ac yn lle ceryg haiarn:' dyma furiaur capel hwn wedi eu gwneyd o geryg, ac felly ein haddoldai yn gyffredinol; ond yn yr amser dedwydd a addewir yma, capelau wedi eu gwneyd o haiarn a fyddant; ac, yn wir, mi a allwn feddwl fod yr amser hyfryd yn nesáu, o herwydd yr wyf wedi clywed fod y fath beth i chapel haiarn i'w gael mewn rhai manau yn bresennol." Wedi diwedd y cyfarfod, dywedai y gweinidog wrth yr hen frawd, "Chwi a roesoch esboniad rhyfedd i ni ar y prës a'r aur, a'r pethau eraill yn yr adnod. "Do, mae yn debyg," ebe yntau; "a ydych o'r un farn â mi am danynt?" "Na, rhy brin yr oeddwn yn cymeradwyo eich syniadau. Yr oeddwn i yn dysgwyl y buasai'r pulpud genych i ragori ar bob peth arall yn y capel; ond tra yr oeddech yn rhoi yr aur i'r lampau, a'r arian i'r hoelion hetiau, yr oedd raid i'r pulpud foddioni ar fod o fettel salwach; ni chawn ni ond y prës." "Wel ie; onid felly yr oedd y pulpud, fel y sylwais, yn nheul *grand* Solomon? pulpud prës oedd yno." "Gan hyny, ynte, dylasech chwi esbonio dechre yr adnod, 'Yn lle prës y dygaf aur:' yn lle'r prës oedd yn bulpud gan Solomon, aur fydd pulpudau ein pregethwyr ni yn amser y llwyddiant mawr. Ond, yn wir, nid pulpud tebyg i'r pulpud hwn oedd hwnw gan Solomon; *scatfold* prës, os wyf yn iawn gofio, yw'r gair sydd yn Mibl y Saeson; math o esgynlawr neu *platform* i sefyll arno ydoedd. Ac am gapeli o haiarn, fel yr addawech chwi, gwell genyf fi o lawer gapel o furiau ceryg; rhywbeth bach iselbris am yr amser yw capel haiarn." "Wel, dyna chwi," ebe'r hen frawd mewn natur dda, "yr ydych wedi dymchwelyd yr esboniad yr oeddwn i yn llawen iawn am ei gael, a'i gael o'r nef-oedd, fel y tybygaswn i."

Mae beirniad sydd yn deongli'r bennod am ddychweliad yr Iuddewon at Grist, ac i'w hen wlad, yn deall yr adnod fel addewid am lwyddiant tymmorol yr Israëliaid

adferwng, y bydd arnynt yn gyffell; b fel yr oedd gyda eu hyndiaid yn nyddiau Solomon, fel y cawn yn 2 Chron. ix. 20, 27: "A holl lestri diod y brenin Solomon oedd o aur, a holl lestri tŷ coed Libanus oedd aur pur; nid oedd yr un o arian; nid oedd dim bri arno yn nyddiau Solomon. A'r brenin a wnaeth yr arian yn Jerusalem fel ceryg, a'r cedrwydd a wnaeth efe fel y sycomorwydd yn y doldir o aml-dra." Ond gwell yw cymeryd y brophwydoliaeth yn eangach, fel y gwneir gan y rhan fwyaf, am lwyddiant dyfodol y Jerusalem newydd, eglwys Crist yn gyffredinol, a hyny yn allanol ac yn ysbrydol. Mae yr iaith yn allegol neu gyffelybiaethol, ac nid i'w chymeryd yn llythyrenol, megys yn adn. 16: "Sugni hefyd laeth y cenedloedd, i.e. bronau breninoedd a sugni," sef, cenedloedd a'u breninoedd yn gwasanaethu at gynnalïaeth yr eglwys, yn debyg i fam neu fammaeth yn rhoi i blentyn laeth ei bronau. Felly yr hyn a olygir yn addewid yr adnod dan sylw ydyw, y bydd pob peth wedi eu newid er gwell. Nid cyfnewidiad o ddrwg i dda yw yr hyn a ddesgrifir yma, ond cyfnewidiad o dda i well; nid annhebyg o ran ystyr i'r addewidion hyny,—“A bydd llewyrch y llenad fel llewyrch yr haul, a llewyrch yr haul fydd saith mwy, megys llewyrch saith niwrnod, yn y dydd y rhwyma yr Arglwydd i'w bobl. A bydd y crochanau yn nhŷ yr Arglwydd fel meiliau ger bron yr allor” (*Esa. xxx. 26; Zech. xiv. 20*). Bydd pob peth a gyfrifir yn dda yn eglwys Dduw yn awr i'w gwled a'u mwynhau yn llawer gwell yn nhyddor dedwydd y millfwyddiant, megys gwybodaeth, sancteidrwydd, a dyddanwch, yn gymaint ag y rhagora aur ar brës, a phrës ar goed; arian ar haiarn, a haiarn ar geryg.

DIAREBION xiv. 26: "Yn ofn yr Arglwydd y mae gobaith cadarn."

OFN yn obaith! mae'r geiriau yn swnio yn ddyeithrol, yn debyg i'r rhyfeddeiriau dedwydd hyny gan Paul, "Pan wyf wan, yna yr wyf gadarn." Y maent yn ddyeithr yn wir, ond yn hollol wirionedd. Ofuwn yr Arglwydd yn iawn, ac ni a waredir oddiwrth bob ofn. "Diau fod ei iechyd ef—*Saes*: ei iachawdwriaeth ef) yn agos i'r rhai a'i hofnant;" ac y mae cael y fath iechyd yn gymydog yn gysur cryf i ysbryd dyn yn y diffieithwch erchyll hwn. Mae y Duw mawr ac ofnadwy yn dyfod yn graig gadarn a thŷ amddiffyn i'r ffoadur. Yr oedd y rhai a aethant yn fore at y bedd, ac a welsant y fan lle y gorweddodd yr Arglwydd yn wag, yn myned ymaith oddiyno gydag "ofn a llawenydd mawr." Mee cynnwysedd eang o hyd yn enaid dyn, yr hwn a wnaed i ddechre ar ddelw Duw. Yn y lle cynnwysafwr hwnw gall ofn a llawenydd mawr drigo ynghyd. Mae gwahanol fathau o ofn: y mae "ofn âg iddo boenedigaeth," ond y mae "perffaith gariad," lle y delo, "yn bwrw allan" y math hwnw o ofn. Fel dwfr a thân, nis gall y ddau hyn gyttuno. Mae yr ofn ag sydd iddo boenedigaeth yn cadw allan neu yn bwrw allan obaith o galon dyn. Ond gellir adwaen ofn mabaidd plant anwyl yr Arglwydd wrth hyn: mae yn cymeryd i fewn ato lawenydd mawr, a dationus a hyfryd yw trigo o'r brodyr hyn ynghyd. Pan y mae yr ofn Duw a deimlir gan y pechadur yn cael ei drochi yn nghariad y prynedigaeith trwy waed, mae'r boenedigaeth yn myned allan, a gobaith yn dyfod i mewn.—*William Arnot*.

Barddoniaeth.

MARWOLAETH FY MAM.

DIENGAIST, fy mam, i'th orphwysfa,
A phechod ni'th fiina mwy;
Cest lonydd gan saethau Gehenna,
A daear ni rydd iti glwy'.

Diengaist, fy mam, i'th orphwysfa,
Uwch cyrhaedd pob traferth a phoen,
A cheni dy frwd Haleluia
O glod i Dduw Dad ac i'r Oen.

Diengaist, fy mam, i'th orphwysfa,
Ond wylô'r wyf i ar dy ol;
Rhyw erchyll ddiffieithwch sydd yma
I'th eneth, ymhell o dy glod.

Diengaist, fy mam, i'th orphwysfa,
Ac ochain ni ddyiwn i'n awr;

Ond meddwl â chalon a deimla
Y golled am danat mor fawr.

Diengaist, fy mam, i'th orphwysfa;
Ai tybed fod gobaith i'th ferch
Gael dyfod hyd atati yna,
A'th adwaen di eto mewn serch?

Diengaist, fy mam, i'th orphwysfa;
Mi sylwaf ar olion dy draed:
Graslondeb y Ceidwad a'm nertha,
A gylch fi yn ffynnon ei waed.

Dôf finnau fel hyn i'r orphwysfa,
Ac unaf â thi hwnt i'r llên,
I seinio, Diangfa, diangfa
Trwy Grist, Haleluia, Amen.

BUNTON,

CYNGHOR YNGHYLCH RHODDI
CYNGHOR.

CAMP fawr yw doeth gynghori, ac eto nid oes
ball

Ar wthio a lluchio cynghor oddiwrth y naill
i'r llall;

Fa welir hen gybyddion yn hyn yn hynod hael,
Oddigerth fod eu cynghor yn rhywbeth gwerth
ei gael.

Gwastraffu cynghor ydyw ei roi rhag blaen
yn rhydd

Heb dderbyn cais am dano; a boddio neb ni
bydd;

Ond pan ofynir iti am gynghor, dyro'n rhwydd!
Dy syniad mewn fyddlondeb, yn bur er llës
a llwydd.

Er hyn cyn ei roddi, myn wybod yn gyttun
Ai nid oes benderfyniad yn mhen y dyn ei
hun;

Gall ofyn it' am gynghor pan wedi trefnu 'n
gynt

Pa fodd mae ef am wneuthur—ei gais nid yw
ond gwynt.

Sut bynag, wrth gyaghor, er dim na chan-
mawl di

Yr hyn nad yw 'th gydwybod yn rhoddi arno
fri;

Y gweniaeth ffals ni fuddia, ond yn ddir-
mygus fydd;

Cywirdeb a ennilla, gwirionedd garia'r dydd.

BARDD BACH.

Cofnodiadau mewn cysylltiad a Methodistiaeth.

CYMDEITHASFA PENYCAE.

HYDREF 12—14, 1880.

Olysfod y Pregethwyr.

MATER: "Pa gyfeiriad i'r Weinidogaeth
a fyddai yn fwyaf tebyg o fod yn effeithiol
i gyfarfod âg agwedl yr eglwysi ac â chyf-
lwr y byd yn y dyddiau hyn?"

Yn y cyfarfod hwn yr ydym yn cael
cyfeusdra i gyfarwyddo ac annog ein gil-
ydd fel pregethwyr gyda golwg ar waith
mawr y Weinidogaeth—y prif foddion o
ordeiniad Duw er achubiaeth pechaduriaid
ac adeiladaeth ei bobl. I'r pregethu yr
ydym yn ddyledus yn benaf am yr hyn
ydym fel Cyfundeb crefyddol, ac ar yr un
peth y mae ein bodolaeth a'n heffeithioldeb
yn ymddibynu rhaglaw; nid ar addysg
uchel, nid ar gyfoeth, nid ar wasanaeth
mawreddog, ond ar bregethu ac ar *garacter*.
Ni ddylai yr un pregethwr dybied, pa mor
enwog a llywyddiannus bynag, y dylai pawb
fod fel efe; ond y mae lle i bob amrywiaeth
doniau mewn unoliaeth ysbryd ac amcan.

Y mae yn perthyn i'r Weinidogaeth gyf-
efriad cyffredinol ymboch oes a gwlad; ond
y mae iddi hefyd gyfeiriadau neillduol yn
cyfodi oddiar amgylchiadau neillduol.
"Swydd y gweledydd" yw swydd y gwein-
idog—i fod â'i lygaid yn ei ben i sylwi ar
amgylchiadau ac ar agweddau amrywiol
pob cenedlaeth a phob cyfnod. Y mae'r
gwrandawryr rywfodd wedi ymgynesu a
phob peth yr ydym yn ei ddyweyd, ac fel
yn gwybod pob peth. Gall hyn achlysu-
ro mormod o chwilio am rywbeth a fyddo
yn boddio ein gwrandawr—rhywbeth
fyddo yn peri i'n pregethau *gymeryd*. Am
yr eglwys, y mae lle i ofni mai gwan iawn
yw ei bywyd y dyddiau hyn. Pethau sych-
ion iawn yw dyledswyddau o'u pregethu
ar eu penau eu hunain. Dylem eu cyd-
dymheru â gras. Pregethu athrawiaethau

gras yw y ffordd oreu, nid fel pwnc yn
gymaint, ond fel y maent yn gymhellion
i saneteiddrwydd.

Ein hanghen mawr sydd am weithred-
iadau yr Ysbryd Glân. Dylem roddi mwy
o le i waith yr Ysbryd, a gweddio mwy
am dywalltiad o hono—bod yn fwy tebyg
i Pedr ar ddydd y Pentecost. Llauer a
drowyd y diwrnod hwnw. Yr un peth
sydd yn dwyn pobl i edifeirwch eto; nid
oes dim arall wna achub. Ychydig o sôn
am yr Ysbryd sydd gan y pregethwyr.
Pe baem ni yn sôn mwy am dano, byddai
y gwrandawryr yn gweddio mwy am dano.
Y mae wedi darfod arnom hebddo ef.
Gwylw'n rhag bod yn debyg i'r rhai hyn,
nad oeddynt yn gwybod cymaint "a bod
Ysbryd Glân." Ymgynghorwn âg Ef am
genadwri—beth sydd eisieu ar gyfer an-
ghen y gynnulleidia. Adroddid am *Scripture Reader*, yr hwn yn ei ymweliadau a
fyddai bob amser yn gofyn i'r Arglywydd
mewn gweddi cyn myned i unrhyw dŷ am
air i'w ddyweyd wrth y bobl. Bu eis yn
nodedig o lwyddiannus. Cofiw'n hefyd, os
na fydd cymeriad da y tu cefn, ni bydd
gryn yn ein pregethau. Y mae llauer o
bregethwyr y Methodistiaid mewn rhyw
sefyllfa *irresponsible*. Anhawdd iawn yw
gwneyd pregeth heb ei heisien. Y mae
segurddog bywyd yn rhoddi lle i'r diabol
ddyddod i mewn; ac os bydd y pregethwr
yn gosod argraff segur ar feddwl y bobl, pe
byddai ganddo genadwri angel ni wna
argraff arnynt.

Nid dyweyd yn nghlyw y bobl yw pre-
gethu, ond dyweyd *wrthyn*. Dylem gyf-
eirio ein sylwadau at anghenion mawrion
a dyfnion yr oes; pregethu Crist, ond cofio
fod Crist ei hun yn marcio pechoda'r
bobl. Gwylw'n rhag boddioni ar draeth-
awd da, a *conception* gwych, a phechoda-
u yn blaguro yr un pryd. Digon tebyg fod
pregethu o'r fath oreu yn ein plith o ran
mater ac arddull; ond y mae rhywbeth

mawr yn eisieu er hyny. Dylem ddal i fyny safon ein crefydd fel y mae yn y Testament Newydd; barnu wrth y llyfr beunydd. Dylem hefyd wasgu mwy o'r anghen am adfywiad at feddyliau ein gilydd. Ond gallwn sentro dyweyd nad yw pethau yn ein plith fel y dylent fod. Y mae eisieu rhywbeth i orchfygu—i feistr-oli. Y pethau mwyaf grymus fyddai John Elias yn ei ddyweyd gan amlaf, nid oedd- ynt yn y bregeth fel yr oedd efe wedi ei chyfansoddi. Felly byddai'r Ysbyrd yn cael lle i weithredu.

Y mae lle i ofni pe byddai rhywun yn ddigon hyf i haeru nad yw Duw yn bod, y cai hwnw lawer i'w ganlyn yn Nghymru y dyddiau hyn. Y mae am- mheuaeth yn ffyni yn sawr. Ar yr un pryd, nid oes eisieu i ni fyned allan i gyf- arfod y gelyn, fel y gwnaeth ein milwyr yn Zululand, ond yn hytrach cadarnhau ein sefyllfaoedd gartref. Diau fod llawer o arwyddion er daioni yn bod hefyd, megys parch i'r Sabbath, poblogrwydd y pregethu, &c. Y mae eisieu i ni ddyfod yn fwy i gymundeb â'r Ysbyrd Duw, fel y rhaid dyfod i gyffyrddiad â'r peiriant cyn y ceir teimlo yr *electricity*.

Y mae un peth sydd yn fwy anhawdd na phregethu—*byw*. Ond rhaid i ni breg- ethu y gwirioneddau mawr tragrwyddol: dyn wedi syrthio i gyflwr damniol, Crist yn Fachniydd, gwaith yr Ysbyrd ynom, &c. Nid *terms of accommodation*, fel y tybia rhai, yw "Maddeuant," "Cyfiawn- hâd trwy ffydd," "Ailenediaeth." Ni wna dim y tro yn lle y cyfnewidiad cyflwr a chalonn y mae yr efengyl yn son am dano. Dylem draethu yr efengyl yn hyf, fel y perthyn i ni draethu, gan deimlo ein bod yn siarad dros Dduw. Yr ydym yn cael mai dyna oedd profiad y rhai ddarfuo gyf- lawni grymuderau. Credwn y gwna Duw achub ond i ni ei geisio ef yn ei ffyrdd.

Pregethwn athrawiaethau gras, ond pregethwn hwy yn ymarferol. "Y mae rhai," meddai William Jay, "wedi dyfod at derfyn yr athrawiaeth, yn dyweyd, 'Mich gadawaf yn y fan yma!'" Y mae y rhai hyny yn gallach na Paul ei hun; myned ymlaen y mae efe i gymhwyso yr athrawiaeth." Dylem bregethu i anghen- ion mawr yr amseroedd. Yr oedd y nod- wedd hon yn amlwg iawn yn mhregethau y Puritaniaid, er mor athrawiaethol oedd- ynt. Dylem fod yn weledyddion i ddeall yr amserau; ac ond i ni gael ein gwneyd yn weledyddion, cawn ein gwneyd yn bro- phwydi. Y mae eisieu gweled mwy, ac eisieu mwy o wroldeb i fynegu.

Byddwn yn weithwyr, ac nid yn segur- wyr. Llafuriwn i feistrolu athrawiaethau mawrion yr efengyl trwy fyfyrdod dwfn, ac yna ni a gawn ein belyddio â'r Ysbyrd

Glân. "Yr oedd llawer o swm," meddai Evan Harries am un pregethwr, "yn y bregeth, ond oer iawn ydoedd." Am un arall, "Shavings oedd ganddo, ond nid yn eu gosod ar dân." Y mae eisieu uno'r ddau. Yna bydd genym farddoniaeth o uchel ryw—ysbyrd wedi ei gynhesu gan fyfyrdod a gweddi.

G. DAVIES, *Ysgrifenydd*.

CYMDEITHASFA PONT MENAI,

RHAGFYR 6, 7, a'r 8fed, 1880.

LLYWYDD,—Y Parchedig JAMES DONNE, Llangefni.

DYDD LLUN, RHAGFYR 6ed.

Cyfeisteddod Cyffredinol y Gymdeithasfa am 2 o'r gloch prydawn.

I. Galwyd enwau y Cynnrychiolwyr.

II. Darllenwyd Cenedwriaethau:—

O Gyfarfod Misol *Môn*:—"Ein bod fel Cyfarfod Misol yn penderfynu cario ymlaen gyda'r Casgliad Blynnyddol tuag at gyn- northwyo Lleoedd Gweiniaid yn Môn; a'n bod hefyd yn addaw rhoddi achos Trysorfa Gynnorthwyl Siroedd y Gogledd o flaen ein cynnulleidfaoedd i ofyn eu cymhorth tuag ati, pan elwir arnom gan y Gymdeithasfa i wneyd hyny."—J. WILLIAMS, *Ysg.*

O Gyfarfod Misol *Lleyn ac Eifionydd*:—"Gofynir am ganiatâd i werthu capel y Borth, Portmadog."—W. LL. JONES, *Ysg.*

O Gyfarfod Misol *Gorllewin Meirionnydd*:—"Ein bod fel Cyfarfod Misol, yn barnu mai buddiol fyddai ail ystyried y Rheolau presennol i dderbyn Pregethwyr ieuaine, ordeinio, a sefydlu Gweinidogion ar eglwysai, ac yn dymuno ar y Gymdeithasfa benodi Pwyllgor i'r amcan hwn."—R. OWEN, *Ysg.*

O Gyfarfod Misol *Sir Drefaldwyn* (Rhan Isaf):—"1. Ein bod yn dymuno galw sylw y Gymdeithasfa at yfaith nad oes eto Gof- iant i'r diweddard Barchedig Henry Rees wedi ei gyhoeddi.—2. (1) Fod y Cyfarfod Misol hwn yn galw sylw y Gymdeithasfa yn Mhorthaethwy at sefyllfa bresennol yr ys- gogiad pwysig yn ein plith fel Cyfunde- b, tuag at sefydlu yn y Gogledd gronfa gyn- northwyl i'r weinidogaeth mewn lleoedd gweiniaid. (2) Fod blynnyddoedd bellach wedi myned heibio er pan ddygwyd y mater hwn i sylw y Corff; er y pryd hyny y mae wedi bod ger bron y Cymanfaeodd Cyffredinol a Chwarterol, a phenderfyniadau cymeradwyddi wedi eu pasio yn ddeithriad.—(3) Fod arafwch ein Cyfunde- b gyda'r mudiad hwn, mae lle i ofni, wedi rhoddi mantais i'w wrth- wynebwyr, wedi llesteirio y brwdfrydedd a amlygwyd yn ffafyr ysgogiad ar y dechren, ac heyd wedi bod yn attalfa i haelioni lliaws o frodyr gael ei amlygu mewn cyfraniadau helaeth tuag at amgeleddu y weinidogaeth mewn lleoedd gweiniaid; oblegid dysgwyl y

maent am sefydliad Cronfa Gynnorthwyl yn ein plith."—O. HUGHES, *Ysg.*

Wedi darllen y Cenedwriaethan, hysbyswyd, o berthynas i'r genadwri gyda golwg ar y Drysorfa Gynnorthwyl a dderbyniwyd o Sir Drefaldwyn (y Rhan Isaf), nad oedd dim esgulusdra oll wedi bod ar ran y Gymdeithasfa mewn dwyn yr achos i sylw, ac nad allasai na Llywydd nac Ysgrifenydd ddwyn hyn ger bron cyn y fwyddyn nesaf, yn ol y penderfyniad y cyttunasid yn unfrydol arno yn Nghymdeithasfa Dolgellau.

III. Yn unol â'r cais o Gyfarfod Misol Lleyd ac Eifionydd, cynnygiwyd gan Mr. D. Hughes, U.H., Liverpool, cefnogwyd gan y Parch. J. P. Davies, M.A., a chytunwyd—Fod caniatâd y Gymdeithasfa yn cael ei roddi i werthu capel y Borth, Porthmadog, am fod capel newydd wedi ei adeiladu yn ei le.

IV. Mewn cysylltiad â'r hysbysiad o Gyfarfod Misol Môn, o berthynas i'r Gronfa Gynnorthwyl, ac ar ol ymofyn â Chynrychiolwyr y gwahanol Gyfarfodydd Misol,—Pa beth oedd wedi cael ei wneyd mewn canlyniad i'r genadwri o Gymdeithasfa Dolgellau? a chael nad oedd atebiad pendant wedi ei dderbyn ond yn unig o Sir Fôn, cynnygiwyd gan y Parch. Dr. Thomas, cefnogwyd gan y Parch. Dr. Hughes, a phenderfynwyd,—Ein bod yn dymuno cyflwyno y mater hwn i sylw y gwahanol Gyfarfodydd Misol, mewn trefn i gael atebiad oddiwrthyn erbyn y Gymdeithasfa nesaf, sef, Pa beth sydd oreu yn awr yn y cychwyn, ai cymeryd y casgliadau a wneir eisoes yn y gwahanol Gyfarfodydd Misol at gynnorthwyo lleoedd gweinid, a'u rhoddi yn y Casgliad Cyffredinol, neu ynte eu cadw ar wahân, a gwneyd dau gasgliad, hyd nes y gwelir yr hyn y daw y symudiad cyffredinol iddo?

V. Cyflwynwyd i sylw y genadwri o Gyfarfod Misol Gorllewin Meirionydd, gyda golwg ar ail ystyried y Rheolau presennol i dderbyn Pregethwyr Ieanaid, &c. Teiml-id fod y mater hwn yn bwysig iawn, a bod anghen nid yn unig am reolau newyddion, ond hefyd am deimlad newydd o ddirifwch ynom gyda golwg ar hyn. Ystyrid fod ansawdd achos crefydd yn ein plith yn dibynnu i raddau helaeth ar nodwedd ein pregethwyr. Un moddion y gellid dysgwyl iddo effeithio meddygriaeth yn hyn fyddai dwyn y mater i sylw yn ein Gyfarfodydd Misol, a cheisio cyffroi ystyriaeth y swyddogion eglwysig yn y manau y byddo y rhai a gyfodir i bregethu yn preswyllo. Dylid ymofyn yn gyntaf oll a ydyw y rhai sydd yn wynebu ar waith mawr y weinidogreth yn ein plith, yn dangos arwyddion o dduwioldeb, ysbryd darllen pethau gŵerth eu darllen, a llafur

ffyddlawn gyda'r Vagol Sabbothol. Afresymol ydyw meddwl fod y dyn fyddo heb lanw cylchoedd llai yn gymhwys i glychoedd mwy.

Y penderfyniad y daethpwyd iddo oddiar yr ymddyddan yn y cyfeiriad yna, yr hwn a gynnygiwyd gan y Parch. S. A. Frazer, ac a gefnogwyd gan Mr. H. Tudwal Davies, sydd fel y canlyn,—“Ein bod yn dymuno cyflwyno y mater hwn i sylw mwyafridrifol y gwahanol Gyfarfodydd Misol, ac yn teimlo mai buddiol ac amserol fyddai cael trafodaeth drwyadl arno mewn dau neu dri Chyfarfod Misol yn olynol, ac yna fedd pob Cyfarfod Misol yn dewis dau o bersonau i fod ar bwyllgor cyffredinol dros Ogledd Cymru, tuag at wneyd unrhyw gyfnewidiad a farnont yn anghenrheidiol.”

Cyfeisteddfod Cyffredinol y Gymdeithasfa (parhâd) am 6 yn yr hwyr.

VI. Cyflwynwyd i sylw y Genadwri o Gyfarfod Misol Trefaldwyn Isaf, o berthynas i gofiant y diweddar Barchedig Henry Rees. Hysbysodd Mr. R. Davies, A.S., nad ydyw y cyfrifoldeb am yr oeddiad yn gorphwys arnynt hwy fel teulu, ac ei fod ef yn awr yn cymeryd y gofiant i'w law ei hun. Cynnygiwyd gan y Parch. Dr. Thomas, cefnogwyd gan y Parch. Dr. Hughes, a phenderfynwyd,—Ein bod yn llawenbâd fod yn mryd Mr. Davies wneyd darpariadau tuag at brysuro dwyn allan Gofiant Mr. Rees, ac y dymunem yn fawr ar gael allan, can gynted ag y gellir, y drydedd gyfrol o'i ysgrifeniadau ef, yn cynnwys y gweddill o'i Bregethan ynghyd â'i Draethodau.

Cyfeiriwyd hefyd at y flaith nad oes eto gofiant i'r diweddar Barchedig David Jones, Treborth, wedi ei gyhoeddi.

VII. Cyflwynwyd i sylw achos y Cymry Methodistiaid yn Patagonia. Hysbysodd y Parch. Dr. Thomas, fod Cyfeisteddfod Gweithiol y Genadaeth Dramor wedi addaw rhoddi y swm o £100 tuag at drawl Mr. William Williams, Bangor-is-y-Coed (yr hwn oedd wedi derbyn galwad oddiwrth y brodyr yn Patagonia), ond nid oeddynt hwy fel Bwrdd Cenedol yn ymgymeryd â'i gynnalid yno. Cynnygiwyd gan Mr. R. Jones, Bala, cefnogwyd gan Mr. R. Rowland, Ffestiniog, a chytunwyd.—“Ein bod yn cymardawyo penderfyniad Cyfeisteddfod Gweithiol y Genadaeth Dramor i roddi y cynnorthwyo o £100 i Mr. Williams yn ei fynediad allan i Patagonia.”

Penderfynwyd ar gynnygiad y Parch. Dr. Edwards, a chefnogiad Dr. Hughes—Fod awdurdod yn cael ei roddi i Gyfarfod Misol Môn i ordeinio Mr. Williams i fyned allan i Patagonia.

VIII. Hysbyswyd am lythyr a dder-

byniasid gan yr Ysgrifenydd oddiwrth Ysgrifenydd Synod y Presbyteriaid Seis-onig, ynghyd a chopi o Gofnodion Cyfeisteddodau y Synod, gan ddadgan dymuniad am gael cyfnewid cylehlythyrau & ni. Penderfynwyd ar gynnigiad y Parch. Dr. Thomas, a chefnogiad y Parch. S. A. Frazer—Fod yr Ysgrifenydd yn cydnabod derbyniad y llythyr, &c., ac yn hysbysu y byddai yn dda gennyh anfon ein holl gofnodau iddynt, ynghyd a derbyn yr eiddynt hwy.

IX. Galwyd sylw at Gyhoeddiadau y Cyfundeb, y DRYSORFA, TRYSORFA Y PLANT, a'r *Treasury*, gan olygu traethu ymhellach am danynt yn y cyfarfod drannoeth.

X. Dewiswyd y Parch. D. Rowlands, M.A., Bangor, yn Llywydd am y flwyddyn ddyfodol; a dewiswyd y Parch. W. Williams, Bala, yn Ysgrifenydd am y tair blynedd dyfodol.

XI. Cyflwynwyd diolchgarwch y Gymdeithasfa i'r Parchn. Dr. Edwards, Roger Edwards, a John Jenkins, M.A., am yr haelfryddedd a ddangosasant tuag at y Gymdeithas Genadol Gartrefol, a Thrysorfa yr Achosion Seisnig, fel Ymddiriedolwyr y diweddard Mr. Thomas Jones, Rhuthyn, drwy roddi y swm o gan' punt; at y naill a'r llall o'r achosion hyn yn wyneb y diffyg yr oeddylnt ynddo.

DYDD MAWETH, RHAGFYR 7FED.

Cyfarfod y Pregethwyr, Cyfeisteddod y Blaenoriaid, am 10 o'r gloch.

Cyfarfod y Pregethwyr a'r Blaenoriaid om 2 o'r gloch.

I. Trefnwyd i'r Gymdeithasfa Chwarterol nesaf fod yn Abergele, Ebrill 5, 6, a'r 7fed, 1881; Cyfeisteddod y Gymdeithasfa i gyfarfod am 2 o'r gloch dydd Mawrth y 5ed.

II. Derbyniwyd yr Adroddiad canlynol o weithrediadau Cyfeisteddod y Blaenoriaid:—

CADRIBYDD.—MR. ENOCH LEWIS, MOSTYN QUAY.—1. Darllenwyd a chadarnhawyd cofnodau y cyfarfod diweddard. 2. Ail ddewiswyd Mr. Roger Evans yn Drysorydd y Gymdeithasfa. 3. Etholwyd Mr. Thomas Lewis, Fron, yn Ysgrifenydd Cyfeisteddod y Diaconiaid am y tair blynedd dyfodol. 4. Cafwyd yn ddilysol sylwadau ar yr Ysgol Sabbothol yn ei chysylltiad âg addysg mewn moesgarwch.—R. ROWLAND, *Ysgrifenydd*.

Cymeradwywyd Adroddiad Cyfeisteddod y Blaenoriaid.

III. Rhoddwyd adroddiad am yr Arholiad Cymdeithasfaol, yr hwn a gynnalwyd yn Llandudno, Hydref 25, 26 a'r 27ain,

gan y Parch. W. James, B.A., Manchester. Fel hyn y safai yr Ymgeiswyr:—

Dosbarth Cyntaf.—D. R. Griffiths, Liverpool; Richard Edwards, Cemmas, Mont; Thomas Pennah, Wrexham; J. Elias Hughes, St. Asaph; Howel Roberts, Clynog; John Hughes, Edeyrn; Richard Jones, Wrexham; Thomas Parry, Colwyn Bay; Edward Humphreys, Roehdale; Edward Jones, Meliden; R. W. Jones, Aberglynwyn; R. C. Owen, Liverpool.

Ail Ddosbarth.—John Jones, Bwlan; Hugh Pugh, Abertrinant; J. M. Jones, Llanllyfni.

Trydydd Ddosbarth.—Edward Roberts, Llanfairfechan; J. Moses Jones, Dittas; Robert Jones, Rhos Fawr; Ellis Walter Jones, Llanrug.

1. Cynnigiwyd gan y Parch. Dr. Hughes, cefnogwyd gan y Parch. William Williams, Tŷ Calch, a chytunwyd.—Ein bod yn cymeradwyo yr Adroddiad, ac yn diolch yr Arholiwr am eu gwasanaeth fyddlawn.

2. Penderfynwyd fod diolchgarwch gwresocaf y Gymdeithasfa yn cael ei gyflwyno i'r cyfeillion yn Llandudno am y caredigrwydd a ddangosasant mewn lletysa yr Arholiwr a'r Ymgeiswyr yn ystod amser yr Arholiad.

3. Penderfynwyd fod y pedwar Arholwr—dau o'r Dehau a dau o'r Gogledd—i gyfarfod a'u gilydd er dyfod i gyd-ddealltwriaeth gyda golwg ar gynllun pa fodd i ddwyn ymlaen yr Arholiad yn y dyfodol, a'u bod i gyflwyno y cyfryw gynllun i'r Cymdeithasfa oedd Chwarterol, a thrwyddylnt hwy i'r Gymanfa Gyffredinol.

IV. Cadarnhawyd y penderfyniad o berthynas i Gapel y Borth.

V. Cadarnhawyd y penderfyniad gyda golwg ar y Gronfa Gynnorthwyol.

VI. Cadarnhawyd y penderfyniad gyda golwg ar ystyried y Rheolau i dderbyn Pregethwyr ieuaing, &c.

VII. Cadarnhawyd y penderfyniad o berthynas i Gofiant y diweddard Barch. H. Rees.

VIII. Ar ol ymddyddan lled faith, cadarnhawyd y penderfyniad o barth i'r cynnorthwy a roddir i'r brawd sydd yn myned allan fel gweinidog i Patagonia, yr hwn ar derfyn yr ymddyddan a ddwyddai ei fod yn myned allan yn yr hyder na adewid iddo fod mewn eisien ar faes ei lafar.

Penderfynwyd fod y brodyr yn Nghyfarfod Misol Mân yn cael en hawdardodi i alw atynt y rhai a ddewisont hwy i'w cynnorthwyo yn ngwasanaeth ordiniaid Mr. Williams cyn ei fynediad allan.

IX. Cadarnhawyd y penderfyniad gyda golwg ar y llythyr oddiwrth *Synod y Presbyteriaid*.

X. Cadarnhawyd dewisiad y Llywydd a'r Ysgrifenydd,

XI. Cadarnhawyd y penderfyniad i gyflwyno diolchgarwch i Ymddiriedolwyr y diweddar T. Jones.

DYDD MERCHER, RHAGFYR 8FED.

Cyfarfod y Pregethwyr a'r Blaenoriaid am ½ awr wedi 8 y bore.

I. Cafwyd eto air ar Gyhoeddiadau y Cyfundeb, y DRYSORFA, TRYSORFA Y PLANT, a'r *Treasury*. Rhoddid iddynt gymeradwyaeth uchel, ac eu bod yn dra thellwng o'n cefnogaeth a'n derbyniad. Ofnid fod tuedd mewn rhai yn ein plith at ddibrisio cyhoeddiadau eu Cyfundeb eu hunain, heb yr un rheswm dros wneyd hyn ond yn unig mai yr eiddynt hwy ydynt. Annogid fod gair yn cael ei ddyweyd am y DRYSORFA a TRYSORFA Y PLANT o'r pulpud ymhob cynulleidf. Hefyd dymunid ar i bob Cyfarfod Misol benodi rhywun i dderbyn enwau at y *Treasury*, yr unig Gyhoeddiad Seisonig sydd gan ein Cyfundeb.

II. Cofhawyd yn barchus a theimladol am farwolaeth tri o frodyr yn y weinidogaeth: y Parchedigion Joseph Williams, Liverpool; John Williams, Caernarfon, a William B. Hughes, Llanengan; a phenderfynwyd,—Fod cydymdeimlad y Gymdeithasfa yn cael ei ddadgan a'u teuluoedd.

Hefyd penderfynwyd fod darganiad o gydymdeimlad a chofion caredig y Gymdeithasfa yn cael eu hanfon at ein brodyr y Parchedigion Joseph Jones, Menai Bridge, a John Williams, Talybont, yn wyneb eu hafechyd, gan ddymuno i'r naill i'r llall adferiad buan i gylchoedd eu llafur a'u defnyddioldeb blaenorol.

III. Rhoddwyd adroddiad calonogol o hanes yr achos crefyddol yn Môn, gan y Parch. W. Pritchard, Pentraeth, a Mr. J. Hughes, Llyslew.

IV. Galwyd sylw at yr "Wythnos Weddio," fel ei gelwir erbyn hyn, yr wythnos gyntaf o'r flwyddyn. Gobeithid na roddid hyn heibio nes y byddo teyrnas-oedd y byd wedi myned yn eiddo ein Harglwydd ni a'i Grist Ef. Y mae Daw wedi rhoddi y fath le i weddi yn llwyddiant ei deyrnas, fel nad yw yn gwnedyd pethau mawr ond mewn atebiad i weddi; ac y mae yn amhosibl peidio gweld fod anghen am bethau mawrion yn y dyddiau hyn. Cymhellid yn ddiifrifol ar i ni droi at Ddau i arlyn arno gyfodi. Dymunid galw sylw hefyd at y priodokde o fod i'r *society* ddiweddar yn y flwyddyn hon, yn ein holl gapelau, gael ei throï i ymdrin â'r mater pwysig hwn, fel moddion y gellir dysgwyl iddo fod yn fendithiol i gynyrchu ynom ysbryd gweddi.

THOMAS OWEN, *Ysgrifennydd*.

TREFN Y PREGETHU.

Nos Lun, Rhagfyr 6, pregethodd y Parchn. W. James, B.A., Manchester, a Joseph Thomas, Carno.

Nos Fawrth, y Parchn. R. Lumley, a Dr. Edwards. Ac yn nghapel yr Annibynwyr, yn Saesoneg, y Parch. D. Lloyd Jones, M.A., Llandinam.

Dydd Mercher, am 10, y Parchn. O. Jones, B.A., Liverpool, a Joseph Thomas. Am 2, y Parchn. J. P. Davies, M.A., Caerlleon, a Dr. Hughes. Ac am 6, y Parchn. D. Lloyd Jones, M.A., a Dr. O. Thomas; ac yn nghapel yr Annibynwyr, yn Saesoneg, y Parch. Dr. Edwards.

NEWYDDION OYFUNDEBOL.

CAPELAU NEWYDDION AC ADGYWEIRIEDIG.

MAE hen eglwys Rhydlwyd, Lledrod, gogledd Sir Aberteifi, yn glodfawr am ei llafur diffin yn adeiladu ysgolau neu gapelau bychain i'r cangenau a berthynai iddi yn y conglau pellaf o'r gymydogiaeth. Mae ganddi erbyn hyn dair cangen, a chapel bychan destlus ymhob un o honynt, y rhai sydd bob un ymron dyfod yn ddi-ddyled. Adeiladwyd un yn nghymydogiaeth Blaenywaun yn y flwyddyn ddiweddar. Cedwid Ysgol Sabbothol a chyfarfod gweddi wythnosol yn y gymydogiaeth er ys amryw flynyddoedd; ond bellach dyma yno dŷ neillduedig yn gwbl i Ddau a'i waith. Agorwyd ef ar y 12fed o Dachwedd diweddar, pryd y pregethwyd gan y Parchn. David Rees, David J. Evans, a John Evans, oll o'r gymydogiaeth hono. Yr oedd yr addoldŷ wedi ei orienwli, a gwnaethpwyd casgliad rhagorol.

Bu chapel Stryd Henllan, Dinbych, dan adgyweiriad trwyadl, nes y mae erbyn hyn yn addoldŷ nodedig o gyflus a dymunol. Pregethwyd y tro cyntaf yn y capel adgyweiriedig nos Sadwrn, y 4ydd o Ragfyr diweddar, gan y Parch. Peter Jones, Birkenhead. Bore a phrydnawn y Sabboth canlynol, cynnaliwyd ynddo Gyfarfod Ysgolion y Dosbarth, pryd yr oedd y Parch. Edward Williams, Cynwyd, yn gweinyddu gyda Mr. P. Jones; a phregethid yn yr hwyr. Y dydd Llun dilynol, yr oedd yn gwasanaethu yno hefyd y Parchn. David Williams, Liverpool, a Robert Owen, Tydraw, yr Wyddgrug, yr hwn, pan gynt yn Gwaenynog, a fu yn un o'r rhai offerynol yn sefydlu yr eglwys yn Stryd Henllan, ac a berthynai ei hun iddi. Cafwyd cynulleidfaoedd lliosog a phregethau rhagorol. Y mae yn Ninybch bellach bedwar o gapelau perthynol i'n Cyfundeb: y Capel Mawr, capel y Fron, capel Stryd Henllan, a'r capel newydd Seisonig yn Vale Street.

OYFLWYNIAD TYSTEB.

Ychydig faoedd yn ol daeth i feddwl rhai o gyfeillion capel Parkfield, Birkenhead, mai

priodol iawn a fyddai gwneyd rhyw fath o gydnyddiaeth ymarferol i'r hynaf-faenor perthynol i'r eglwys yn y lle, Mr. Richard Williams, am ei wasanaeth gwerthfawr, fydd-lawn, a diroddes gyda'r achos goreu am faith flynyddoedd; ac mewn canlyniad trefnwyd mesurau i ddwyn hyny ymlaen yn llwydd-iannus. Ac ar y Merch, y 24ain o fis Tachwedd diweddaf, cyflwynwyd tysteb anrhydeddus i Mr. Williams. Cynnalwyd cwmniasth tē yn yr ysgoldy y prydawn, a chyfarfod cyhoeddus yn y capel y nos. Yno llywyddodd y Parch. Peter Jones, gweinidog y lle; a chafwyd anerchiadau ganddo e'r Parchn. John Parry, Dr. Hughes, R. Lumley, Dr. O. Thomas, James Donne a Hugh Jones (Anni-bynwr), a chan Mr. David Roberts, Liverpool. Yr oedd y dysteb yn gynnywysedig o ddarlun gwyth, wedi ei wneyd gan Mr. Orland, Birkenhead, ac yn costio hanner can' gini, ac anerchiad a wnaed ar fwr *folio album* ysplenydd, gyda phwrs yn yr hwn yr oedd y gweddill o'r arian a gasglwyd. Cydnabyddodd Mr. Williams yr anrhegiad mewn modd teimladol ac effeithiol. Hysbyswyd ei fod e wedi bod yn llafurus gyda'r achos Methodistaidd Cymreig yn Birkenhead o'i ddechreuad yn y flwyddyn 1835, ac wedi ei ddewis yn faenor yn y flwyddyn 1838, ac felly wedi bod yno yn ddiagon medrus a llafurus er ys 42 mlynedd; ac yn mis Ebrill diweddaf, yr oedd efe yn cyrhaedd ei 80 mlynedd oed. Darllenwyd englynion priodol ar yr achlysur gan Gwilym Allwen, a rhan gywydd o gyfansoddiad y Parch. Dr. William Rees (*Hir-aethog*), yr hwn y buasai yn dda genym ei gyhoeddi yma, ond nas gallwn roddi ond y llinellau canlynol:—

"Athraw mad, a thad doeth iawn,
Anwyl, a blaenor unlaw;
Arweinydd cyfarwydd fu,
A da, esgud, yn dysgu
Egin saint yn gynhes iawn,
Ac arwedd yr ŵyn gwiriawn."

Prydnawn y dydd canlynol, rhoddwyd te yn rhad i blant Ysgol Sabbothol Parkfield, a changan ysgol Brasseystreet.

BLAENORIAID YMADAWEDIG.

Yn Nghyfarfod Misol Sir Fflint, a gynnalwyd yn Rhosllanerchrugog, Tachwedd 22 a'r 23ain, 1880, penderfynwyd ar anfon llythyr o gydymdeimlad at eglwys Caerlleon, o herwydd y gollod a gafodd yn marwolaeth y blaenor defnyddiol, Mr. Thomas Griffiths, gydag anerchiad cydymdeimladol i'w blant amddifaid, sydd erbyn hyn heb dad na mam. Am lawer o flynyddoedd yr oedd Mr. Griffiths yn ysgrifenydd casgliad chwarterol y Cyfarfod Misol, ac yn hynod fedrus a defnyddiol yn hyny; ac yr oedd yn allu effeithiol gyda'r casgliadau yn ei eglwys gartrefol, ac yn enwedig gyda golwg ar dalu dyled ei chapel prydferth a gwerthfawr. Cafodd gystudd math a blin; a rhoddodd dystiolaeth ar ei wely angen i'w gysylltied a Iesu Grist.

Yn Nghyfarfod Misol Sir Ddinbych, a gynnalwyd yn Nhalybort, Tachwedd 24 a'r

25ain, gwnaed coffadwriaeth cynhes am y diweddar Mr. John Lewis, yr hwn oedd faenor fyddlawn yn eglwys Abergele, ac yn ŵyr i'r hen bregethwr sylweddol, Evan Lewis o Ddinbych. Bu farw yn lled annysgwiliadwy ar ol ychydig ddyddiau o waledol. Yr oedd yn ŵr fyddlawn a diddicheil.

Yn Nghyfarfod Misol Rhan Isaf Sir Drefaldwyn, yn Llanfair careinion, Tachwedd 25 a 26ain, bu sylw ar ymadawiad Mr. Thomas Jones, Llansilin, yr hwn oedd ŵr da a blaenor fyddlawn.

MARWOLAETHAU PREGETHWYR.

Tachwedd 23, 1880, bu farw y Parch. JOHN EVANS, Llanelli, Sir Gaerfyrddin, yn 62 mlynedd oed, wedi bod yn pregethu yr efengyl am tua 32 mlynedd, ac wedi ei ordeinio i holl waith y weinidogaeth er ys 22 o flynyddau. Adnabyddid ef yn y cychwyn fel John Evans, Cydwell, ac yno yr oedd yn aros pan yr ordeiniwyd ef. Symudodd i Lanelli er ys dros ugain mlynedd; a'r deng mlynedd cyntaf yno bu yn fugal ar eglwys y Trinity; a phan sefydlwyd eglwys newydd Siloh, sefydlwyd Mr. Evans ar yr un pryd yn fugal arni. Bu bymmod ei fugeiliaeth ef ar bob un o'r ddwy eglwys yn dymmor o gysur a llwyddiant, ac erys ei goffadwriaeth yn fendigedig yn y naill a'r llall. Yn Mehefin, 1879, gorfu iddo, o herwydd gwaledol iechyd, ymyrdd-hau oddiwyrth ei ofal weinidogaethol; ac er ys amryw fisodd cyn ei ymadawiad, yr oedd yn methu myned gan gystudd i'w gyhoeddadau sabbothol; eto yr oedd y newydd galarus am ei farwolaeth yn taro ei holl gyfeillion a syndod yn gystal ag a chwithdod. Yr oedd yn ŵr cyfarwydd iawn yn yr Ysgrhythrau, yr hyn oedd yn ei wneyd yn bregethwr buddiol; ac ar amserau pregethai yn dra grymus ac effeithiol. Ynglŷn ag amgylchiadau yr achos yn ei Sir, ystyrid ef yn un o golofnau y Cyfarfod Misol. Nid anfantais iddo ef a fu gwasanaethu swydd diacon am gyfran o amser cyn dechre pregethu. Yr oedd ganddo farn addfed a meddwl craff yn mhethau allanol yn gystal a phethau ysbyrdol yr achos; a byddai yn cael ei anfon i fynych gynnyrcholi ei Gyfarfod Misol yn y Cymdeithasfaedd Chwarterol a'r Gymanfa Gyffredinol. Bu yn traethu ar Natur Eglwys yn y gwasanaeth ordeiniol yn Nghymdeithasfa Aberystwyth yn y flwyddyn 1871. Daeth tyrfia Nosog i'w gladdedigaeth ddydd Gwener y 26ain, ac yn eu mysg liaws mawr o weinidogion a diaconiaid. Gwasanaethwyd ar y pryd gan y Parchn. R. Salmon, Thomas Job, J. Lewis o Gaerfyrddin, J. Owen o Barry Port, G. Evans o Pensarn, a'r hybarch dad David Hughes.

Tachwedd 28, 1880, bu farw y Parch. EBENEZER BOWEN, Cilgerran, Sir Benfro, ar ol hir gystudd, yn 72 mlynedd oed. Yr oedd tua deugain mlynedd oed pan y dechreuodd ar waith y weinidogaeth, ac felly bu yn pregethu tua 32 mlynedd, ac yn weinidog ordeiniedig er ys tua 28 o flynyddau. Bu yn llafurus a llwyddiannus i gasglu gwybodaeth yn ngwyneb anfantaision boreinol; ac yr oedd yn wastad yn bregethwr buddiol, ac yn

fyfnych yn pregethu yn northol ac effeithiol. Ond yr oedd yn llawer hynotach fel gweddwr: gwelid mai nid ffurf a defod o flaen y bregeth oedd ei weddi ef, ond canfyddid ynddi y difrifwch oedd yn gweddu i bechadur o flaen ei Farnwr, a hyny wedi ei gymhlethu a'r rhyddid a'r hyder a berthyn i ŵr gyda'i Gyfaill a phlentyn gyda'i Dad. Yr oedd efe wedi ei fendithio a chorff cryf, meddwl grymus, a duwioldeb tu hwnt i ammhauaeth; ond cystuddiwyd ef a hir anhwylder ar derfyn ei oes; ac ar y pryd dywededig, yr hyn oedd ar nos Sabboth, ei ysbryd a eheddodd i wlad y Sabboth mawr na ddaw dydd Llun byth ar ei ol.

Tachwedd 29, 1880, bu farw y Parch. WILLIAM JONES, Cwmafon, Gorllewin Morgannwg, yn 72 mlwydd oed, wedi bod yn pregethu am oddeutu 46 o flynyddoedd, a'i ordeinio er ys 30 mlynedd. Yr oedd yn cyfyngu ei lafur gweinidogaethol agos yn gwbl o fewn cylch ei sir ei hun, ac felly nid oedd mor adnabyddus a llawer o'i frodyr i'r Cyfundeb yn gyffredinol; ond yn nghyhoedd Morganwg nid oedd neb yn fwy derbynol a chymeradwy; a dysgwylir disgrifiad helaeth o hono eto yn y DRYSORFA. Ni bu ei gystudd olaf ond byr, ond yr oedd yn boenus iawn; ond dan wendid a nychod corfforol, yr oedd dyddanwch Duw yn llawenyddu ei enaid. Cafodd farw heb un cwmwl ar ei ffurfaf, gan fywngau yn helaeth fynediad i mewn i dragwyddol deyrnas ei Arglwydd a'i Achubwr Iesu Grist.

Tachwedd 29, 1880, bu farw y Parch. JOHN WILLIAMS, Siloh, Caernarfon, yn hyned ddisymwth. Yr oedd efe y nos Lun hono yn y cyfarfod eglwysig yn nghapel Siloh, yn gwrandao ar y plant yn adrodd eu hadnodau; ac ymysg pethau eraill, yr oedd efe yn eu holi ar Ddamneg y Mab Afradlawn. "I ba wlad yr aeth o, 'mhiant i!' gofynai. "I wlad bell," oedd yr ateb. "Nid aeth o ddim i'r wlad bellaf, ai do?" meddai efe. "Naddo," atebai'r plant. "Naddo, o drugaredd!" ebe yntau yn hynod deimladol. Gyda hyny, dywedai, "O frodyr, y mae rhywbeth yn myned dros fy nghalon;" a chydag iddo ddyweyd hyny, eisteddodd, ac aeth yn neu ddau o'i brodyr ato i'w gynnal; ond wedi iddo dynu ei anadl ato ddywaith fel yn gaethiws, yr oedd ei ysbryd wedi ehedeg ymaith at Dduw ei Iachawdwr. Yr oedd yn dda nad oedd ei anwyl wraig yn y capel ar y pryd; ond buan y bu raid iddi wybod ei bod wedi ei gadael yn weddw, a'i bachgen bach yn amddifad. Yr oedd Mr. Williams yn enedigol o Foddgeleert, ymha le y dechreuodd bregethu. Bu am rai blynyddoedd yn ysgolfeistr yn Caethraw, a chaed ef o wasanaeth mawr i'r achos crefyddol yn yu y lle hwnnw. Yn y f. 1873, efe a symudodd i Gaernarfon; a bu yn gwasanaethu fel cyfrifdd yn swyddfa yr *Herald Cymraeg*, lle yr ennillodd enw da fel dyn a christion. Yn 1875, cafodd alwad unfrydol oddiwrth eglwys Siloh i'w bugellio, a'r hyn y cydsyniodd efe; ac ordeiniwyd ef yn y f. 1876. Yr oedd yn llwyr ymroddedig i'w waith fel gweinidog; a chan fod cymydogath capel Siloh yn un o barthau tlotafl y dref, pregethai

yn yr haf yn un o'r ystrydoedd culion i'r dosbarth isel a gyfanneddent yno; a denai yn wastad dorf i wrando arno; a chlywid ei lais cyrhaeddgar gan y rhai a arosent yn eu tai. Bu farw yn 39 mlwydd oed. Claddwyd ef yn mynwent capel Caethraw dydd Llun, Rhagfyr 6ed, pan y caed anerchiadur difrifol gan y Parchn. Francis Jones, a David Morris, a Mr. Henry Edwards, un o flaenor-iaid hynaf eglwys Siloh, ac y gweddiwyd gan y Parch. Hugh Roberts, Liverpool. Gwein- yddwyd wrth dŷ yr ymadawedig cyn cychwyn gan y Parchn. Evan Jones ac Evan Roberts, Caernarfon. Dysgwylir eto gofiant priodol am dano yn y DRYSORFA.—*Cyfaill*.

Rhagfyr 1, 1880, bu farw y Parch. JOSEPH WILLIAMS, Liverpool, yn 74 mlwydd oed, wedi bod yn pregethu am yn agos i 50 mlynedd, ac wedi ei ordeinio yn y flynyddyn 1867. Yr oedd efe yn enedigol o Drefynnnon, ac felly wedi ei ddwyn i fyny wrth draed yr hynod bregethwr, y Parch John Jones o Drefynnnon. Bu am rai blynyddoedd yn Manchester, ac wedi hyny yn Nghaerlleon, o ba le y symudodd i Liverpool er ys dros 40 mlynedd; ac yr oedd efe yn bregethwr yn yr holl leoedd hyny. Fel y mae yn dra hysbys, yr oedd llawer iawn o bethau gwreiddiol a hynod iawn yuddo ef, heb ei fod yn debyg i neb ond efe ei hun; ond yr oedd pawb oedd yn ei adnabod yn gwybod ei fod ef "yn ddiargyhoedd a diniwed," yn blesntyn i Dduw yn ddiammheuol, a llon'd ei galon o awydd i weithio dros ei Waredwr. Nis galleid neb yn fwy fyddlawn i'w Gyfundeb, a zelog drosto; ac ar yr un pryd, byddai yn hoff ganddo roddi ei gynnorthwy i bob enwad crefyddol; ac os byddai yn ymddangos fel yn digio yn fawr ar y pryd pan feddyliai y dangosid amharh at ei swydd fel gweinidog yr efengyl, nis gallai dig orphwys yn ei fynwes, ac nid oedd undyn a faddenai yn iwy ebrwydd a chyflawn nag efe. Yr oedd efe er ys amser yn llesg a nychyd ei gorff, ac yr oedd hyny yn effeithio ar ei ysbrydoedd; ond yr oedd yn dyfod i'r capel hyd y gallodd; a byddai yno yn gwrandao yn ddyfal ac yn siriol ar y pregethau a glywai, ac yn eu hargan- mawl yn fawr yn y cyfarfodydd eglwysig. Nid oedd gan ystad ei anhwylder yn gallu mwynhau llawer o ddyddanwch yn ei ddydd- iau olaf; ond cyn myned ymaith, dywedai yn hyderus, "Odditanodd y mae'r breichiau tragywyddol!" Clywsom iddo gael cladded- edigaeth nodedig o barchus, pryd yr oedd tyria fawr wedi dyfod ynghyd.

Rhagfyr 11, 1880, bu farw y Parch. ROBERT EDWARDS, Ty isaf, Llandderfel, Dwyrain Meirionnydd, yn 57 mlwydd oed, ar ol cystudd byr a llymdost. Bu yn pregethu am oddeutu 25 mlynedd; ac yr oedd wedi ei ordeinio yn Nghymdeithasfa Dolgellau yn Mehefin diweddaf. Yr oedd ei grefyddolder yn amlwg, ac yn ddefnyddiol gyda'r achos crefyddol er yn ieuanc. Yr oedd yn amaeth- wr cefnog arno o ran pethau'r byd; ac er na chyrhaeddodd ddim tebyg i boblogrwydd fel pregethwr, yr oedd "y pethau buddiol" yn cael eu mynegu yn ei weinidogaeth; a theimlir mawr golled am dano yn ei gylch castrafol, a'r lleoedd yr oedd yn fwyaf adnabyddus.

Bywgraffiaeth a Marwppstr.

MRS. ELIZABETH HUGHES, RHEWL, LLAN-
RHAIDR, DIFFEYN CLWID.

Gan y Paroh. JOHN FOULKES, Rheithyn.

WRTH ddarpar cofiant am chwaer, yr ydym yn cofio fod yr apostol Paul yn gwneyd sylw yn rhai o'i epistolau am amryw chwiterydd, megys am Phebe, a fu yn gymhorth i lawer—am Mair, a gymerodd lawer o boen erddynt hwy—am Tryphena a Thyrsos—am Lois, ac Eunice, ac amryw eraill. Buasai yn ddifyr genym ninnau wneyd cofhâd am llaw o wragedd sanctaidd yn Nyffryn Clwyd a'i gyfmliau; ond elem yn gwmpasog iawn pe gwnelem gynnyg at hyn; gan hyny trown at roddi hanes am Mrs. E. Hughes.

Merch ydoedd hi i Thomas a Jane Parry, y Rhewl. Gellir dyweyd am Thomas Parry ei fod yn un o'r blaenoriaid mwyaf galluog, defnyddiol, a chymeradwy a welodd y Methodistiaid, ac yn ôr a adnabyddid ac a berchid yn eu prif gynghorau. Yr oedd synwyr cryf, gwybodaeth grefyddol eang, proffad dwfn o bethau yr efengyl, ynghyd a lledneisrwydd teimlad, a mwynseidd dra doethineb, a nawe efengylaidd ei ysbryd, yn elfennau ei ddefnyddioldeb. Cyfrifem ei fel tywysog ymyg y lliaws blaenoriaid a adnabom. Ni welsem neb wedi ei gynnysgaethu a mesur helaethach o gymhwysderau at ddefnyddioldeb yn y cyfarfoddd eglwysig nag efe. Buasai ymhelaethu ar ei hanes yn troi ei gefn ar Eglwys Loegr, yn ymwagau at y Methodistiaid, ac yn ymuno â hwy yn y Bontuchel, ei ofal fyddlawn am yr achos crefyddol yno ac yn mhlwyf Llanrhaidr, ynghyd a theithi ei oes faith am 92 mlynedd, a'i ddyddiau diwedda, yn hyfrydwch genym; ac belyd am dduwioldeb ei briod. Ond nid hyny, ond hanes ei ferch, yw yr amcan genym yn awr. Bu i Thomas a Jane Parry dair merch ac un mab; a'r mab yn unig sydd yn fyw o'r teulu.

Elizabeth oedd yr ieuengaf o'r tair chwaer. Ganwyd hi Ionawr 4, 1804. Tyfodd i fyny yn eneth landeg, heinyf, siriol, llawn bywiogrwydd a phertwrydd, ac yn gallu cyduno yn chwarenon ddiwedd ei chyfod. Pa addysg elfenol a gafodd nis gallwn hysbysu; ond digon yw dyweyd iddi gallu digon o hyny er gallu darllen Saesoneg, ac ysgrifenu yn weddol; a dysgodd ddarllen Cymraeg yn ieuanc iawn. Cafodd hi a'r plant eraill eu dwyn i fyny mewn cysylltiad crefyddol yn nghapel Prion, a than addysg a llywodraeth deuluaidd dda, a hono yn cael ei chefnogi drwy siamplau tad a mam dduwiol. Pan ynghylch deuddeg oed, bu am tua chwe' mis yn pallu myned i'r cyfarfoddd eglwysig, er mwyn gallu mwynhau rhyw bleierau y tybiai hi yr oedd plant eraill yn eu mwynhau. Ymresymai y tad a'r fam â hi ynghylch hyny, ond nis gorfodent hi i fyned yn erbyn ei hewyllus. Y moddion a ddefnyddiwyd i'w hadferu oedd i'w mam gydlunio â Mary Jones, tŷ y capel, i anfon Betsy ar neges yno ar noson seiat, ac ar fin anser dechre, fel y gallai hi gelsio ei hadennill i fyned i'r capel.

Gwnaed felly, a llwyddwyd; aeth i'r seiat y noson hono, ac ni soniodd am ballu mwy.

Nid yw yn gwbl sicr pa oedran ydoedd pan dderbyniwyd hi at fwrdd yr Arglwydd. Bu hyny pan nad oedd ond ieuanc; a dian i'w thad a'r eglwys gael arwyddion bodddlongar ei bod yn ofni yr Arglwydd cyn y buasai yn ei derbyn. Rhoddwyd doetharth dan ei gofal yn yr Ysgol Sabbathol pan yn bymtheng mlwydd oed. Ar ymadawiad ei dwy chwaer hynach o'u cartref, glynodd hi ynddo i weini ar ei rhieni, oeddynt erbyn hyn mewn gwith o oedran, ac i gymeryd mesur da o ofalon y fam arni ei hun; ac yr oedd hi yn parhâs gynnyddu mewn teimladau a llafar crefyddol. Ymddangys ei bod hi yn cydnabod mai pwnc yn yr hwn y dylai crefydd plant fod yn amlwg ydyw, "talw y pwyth i rieni" (1 Tim. v. 4). Ad-dalu a feddylir. Nid all plant dalu yn llawn; ond hyfryd iawn yw gwled drwy yr ymgais fod y ddyledswydd yn cael ei chydabod ganddynt.

Pan yn 32 oed, uawyd hi mewn priodas â Thomas Hughes, Penyffrith, yn yr un plwyf, a hyny yn anrhydeddus, a thwry gydayniad ei rhiaint, ryw flwyddyn cyn marw ei thad, a phum' mlynedd cyn marw ei mam. Trigasant yn hapus yn yr hen gartref, gan ddaigos yr un gofal am achos Iesu Grist, ac ymgelodd i weinidogion yr efengyl. Cyn hir dawlsyd Mr. Hughes yn swyddog eglwysig, ac erbyn hyn y mae yn y rhestr hynaf o blaenoriaid yn y Sir. Boddithiwyd hwy a chwech o blant, pum' merch ac un mab. Claddasant ddwy eneth yn ieuanc, ac y mae un ferch yn Wisconsin, America, a'r mab yn Cincinnati, a'r ddwy eraill, un yn yr hen gartref, a'r llall gerllaw, ac oll yn glyn yn eu cysylltiadau crefyddol. Wele brawf o fyddlondeb Duw i'w addewidion i'w bobl: "Plant dy weision a barhânt, a'u had a sicrhair ger dy fron di."

Wele ni bellach wedi olrhain hanes ein chwaer drwy gyfnodau cyntaf ei hoes, nes y daeth yn fam. Cymerwn drem yn nesaf arni yn y cych teuluaidd, yn gofalu, ac yn magu plant. Fel gwaigr, bu ofalus iawn am gysur ac anrhydedd ei phriod. Fel mam, bu yn ymdrechgar a llwyddiannus i ddwyn ei phlant i fyny yn fedrus a defnyddiol mewn gorchwylion teuluaidd; ond yn arbenig gofali am eu haddysg grefyddol. Ni adawai i ofalon teuluaidd lesteino hyny, ac yr oedd yn gallu ei wneyd yn hyfrydwch. Yr oedd bywiogrwydd ei meddwl, sirioldeb ei thymher, ac yn enwedig ei pharch i'r gwirionedd, a'i phryder ynghylch dyfodol ei phlant yn y byd hwn a'r hwn a ddaw, yn gadael argraff annleddyw ar feddyliau y plant pan yn ieuanc. Adroddai iddynt hanesion y Bibl mewn ffordd ddeniadol; annogai hwy i drysori y Bibl yn eu cof, a rhoddai siampl yn hyn iddynt. Dalai awdurdod mam ynglyn â serchogrwydd mam. Un tro, wedi rhoddi gorchymyn iddynt fyned at y Bibl, aeth y plant allan; aeth hithau ar eu holau a gwialen yn ei llaw; ond buan y rhoddod y plant i'r tŷ ac at eu llyfran. Dychwelodd hithau gan bwyll i'r tŷ, a chafodd hwy yn darllen;

dyna ddywedodd, "Blant, yr ydych fel Joab, onid ydych? Rhedeg at eich llyfrau, megys yntau at gyrn yr allor." Pan ddygwyddai fod rhyw ymratael ymysg y plant, dywedai, "Ffordd Cain yw honyna, blant." A phan fyddai siarad mawr yn eu mysg am ddillad newyddion, dywedai, "Blant, cofwch fod genych enaid &g anghen am wisg arno." Cafodd y frainit o weled ei phlant oll wedi cartrefu yn nhŷ yr Arglwydd.

Onid awn ymlaen i gymeryd golwg arni yn ei chyseylltiad â'r Ysgol Sabbathol. Sylwyd eisoes ei bod yn athrawes pan yn 15 oed. Yr oedd cysylltiad cryf rhwng ei hysbryd a'i themlid â'r Ysgol Sabbathol ar hyd ei hoed. Mawr oedd ei hoffder at a'i gofal am ei dosbarth, sef nifer o ferched ieuane, a hwythau oeddynt yn hof iawn o'u hathrawes. Yr oedd ganddi ystôr fawr o'r Bibl yn ei chof. Dechreuodd ei drysori pan yn ieuane, a pharhaodd yn hynt hyd y diwedd. Dysgodd Lyfr y Salmau oll, a Lyfr y Prophwyd Eisaiah, Efengyl Ioan, Epistolau Paul, heb-law ranau eraill lawer, a'r *Hyfforddwr* oll. Trysorodd yn ei chof hefyd yr holl erthyglau yn lyfr *Cyffes Ffydd*, er ei bod yn llawn deogain oed pan ddechreuodd. Fel hyn yr oedd yn meddu gwybodaeth ysgrythyrol eang, yr hyn, ynghyd ag awyddfryd i fod yn ddefniol, ac yn meddu tymher siriol, a dawn ennillgar, a barai fod ymlusid cryf yn ei dosbarth wrthi, fel na oddeffid iddo gael ei alw yn ddosbarth neb arall tra fu hi byw, er iddi fethu dyfod yn gyson am rai o flynyddoedd olaf ei hoed. Byddai yn ofalus am fod yn ei lle yn brydlawn, ac am fod ganddi bennod i'w hadrodd bob Sabbath; a mynych, ar y Sabbath y byddai cymundeb i fod, y cymerai hi y bennod am Swper yr Arglwydd dan sylw yn y dosbarth, er mawr paratoi at gyfranogi yn deilwng. Golygfa ddymunol iawn, ddydd ei hangladd, oedd gwledig merched ieuane ei dosbarth wedi dyfod i dalu y gymwynas olaf i'w hen athrawes fyddlawn. Onid oes yn hyn wersi i eraill i debygu iddi mewn llafur a defnyddioldeb?

Oymerwn yn ddiweddar drem fanylach ar ei nodweddu crefyddol. Deuai ei duwioldeb yn amlwg yn ei gofal am dŷ Dduw a'i ordinadur, a'r mwynhad a gaffai drwyddynt ac ynddynt. Mor barod fyddai i ddadgan hyn yn yr eglwys, a'r dyddordeb mawr a deimlid pan wneai hi hyn! Dangosai barch arbenig i'r Sabbath, cyn ei ddyfod, drwy ddarpar, ac wedi y delai drwy ei ddefnyddio i'w ddybenion grasol. Bu yn ofalus a cysondeb mwyaf gyda yr addoliad teuluidd. Gofalai am y prydau bwyd yn eu hamser, ac am gael yr holl deulu ynghyd, ac na byddai yno ddim yn annheiliwng i urddas y gwasanaeth. Ac os dygwyddai fod ei phriod oddicartref, cyflawnai hi wasanaeth yr addoliad teuluidd; a hawdd oedd denil nad gwaith anghyfeirdd iddi oedd nesau at Dduw. Profai ei gofal am achos Iesu Grist a'i weision, a'r llafurus gariad gyda hyn, ei bod yn ei garu Ef. Ymgeleddu gweision Iesu Grist a welodd hi yn y Rhewl o'i mebyd; a hawdd oedd deall fod hyn yn bleser ganddi hithau ar hyd ei hoed. Mynych y dywedai wedi i'r pregethwr ymadael, "Fe

dalodd yn dda ar ei liniau yn yr addoliad am yr holl drafferth." Sylw o werth i bregethwyr ddal arno! Yr ydym dan rwyman i gydnabod fod y llettygarwch hwn yn llawn mor helaeth, os nad mwy, ymysg y Methodistiaid nag un enwad arall; ar yr un pryd, nid pawb sydd yn meddu y gallu a'r cyfeusdra a gydnabyddant hyn yn frainit. Bydd yn chwth genym weled hyn wedi colli o deuluoedd plant y rhai a fuont garedig. Pa fodd bynag, dilynodd ein chwaer Mrs. Hughes siampl ei mam yn hyn, ac y mae y plant yn dilyn ei siampl hithau. Mae y Gornuchaf eto yn bendithio tai y rhai gofalus am ei achos, ond nid pawb sydd yn gallu credu hyn.

Deuwn bellach at hanes ein chwaer yn ei blynnyddoedd a'i dyddian diweddar. Cafodd iechyd da ar hyd ei hoed, oddigerth y cryd cymmalau. Blnid hi gan hwnw, fwy neu lai, er ys blynnyddau, nes peri gradd o gloffni; ond byddai yn para i ddilyn moddion gras a myned at ei dosbarth; ond am y pedair blynedd diweddar o'i hoed, trwy gynydd y *rheumatism* ac ergyd ysgafn o'r parlys, bu nid yn unig yn analluog i adael ei hystafell, ond i ymsymud heb gynorthwyl. Ond ceid hi yn para yn hynod siriol a phert. Ymroddai i ddarllen ac adnewyddu yn ei chof yr hyn a ddysgasai gynt. Hoffai ddarllen bob amser, ac erbyn hyn hynny ydoedd ei hyfridwch penaf. Gwelid ei bod yn teimlo yn hapus wedi ei dwyn i'r gadair a chael y *Lyfr*. Darllenai gyda hyn *Gorff Duwinyddiaeth* Dr. Lewis, *Geiriadur* Charles, gwaith Gurnal, Bunyan, ac yn ddiweddar *Pregethau* Rees a J. Jones, Talsarn, &c.

Soniai am yr adgyfodiad, a dywedai, "Rhaid i chiw barotol careg i'w dodi ar fy medd, a cherio arni, 'O law y beidd yr achubaf hwynt, oddiwrth angau y gwaredaf hwynt.'" Fel yr oedd ei llesgedd yn cryfhau, a'i natur yn gwanhau, gwelid ei bod yn marw i'r pethau gwledig, ac yn byw huan i gydio yn yr anweledig, gan ymddarostwng yn dawel dan alluog law Duw. Cwynai lawer o achos deddfoldeb ei hysbryd, a'i thuaddiadu parhau i ymado oddiwrth Dduw byw; rhyddai ei bod allan o uffern, a bod un mor fawr â'r Gwaredwr yn cyd-ddyddoddef & gwendid ei bath hi. Pan roddwyd hi i orwedd ar y gwely i orphwys ar ol bod yn y gadair yn darllen, "Dyna," meddai, "mi gaf fyfyrto am y nefoedd yrran." Yr oedd tystiolaethau Duw iddi fel creigiau efyddlog, a hynod mor effeithiol yr addroddai hwy; megys Esa. lvii. 15 a xxxv. 10, &c. Y nos Sabbath olaf iddi ar y dddear, gofynodd i'w merch Persis ganu y pennill hwnw—

"Torf o'm brodyr sydd yn gorwedd," &c.

Gorphenodd ei gyrrfa yn dawel Mehefin 29, 1878, a rhoddwyd ei rhan farwol i orphwys yn nghladdfa Rhydycilgwyn, Gor. 2 Nis gallwn ddiweddu hyn o hanes yn well nag yn ngeiriau ei merch: "Dymunwn o'm calon gael crefydd o'r un stamp a'r eiddo fy anwyl fam; ac yr wyf yn teimlo heddyw fod cael mam dduwiol yn frainit amhrisiadwy." O na byddai holl wragedd ein heglwys yn debyg i Mrs. Hughes mewn llafur a defnyddioldeb!

Amrwpiaethan.

ROWLANDS, LIANGEITHO, A WILLIAMS, PANT-YCELYN.

Pwy a all borthuadu y dylanwad a gariwyd ar Gymru trwy weinidogaeth Rowlands? Edrychwch ar y miloedd yn ymwaggu i Langeitho o bob parth o Gymru, y naill fis ar ol y llall, a phob un yn cael ei lawr dalu yn ei fynwes am ei holl lafur, cyn fod hanner pregeth yr apostol Cymreig wedi myned heibio. Edrychwch eilwaith ar y syntai fawr yn gwasgaru: pob un yn myned i'w ffordd yn llawen, a'i galon yn llosgi gan y tân nefol a enynwyd ynddi gan y pregethwr; a chyn pen yr wythnos yr oedd cyrau pellaf Cymru yn teimlo graddau o wres Langeitho. Ac nid peth am dro oedd hyn; peth o fis i fis, ac o flwyddyn i flwyddyn; ac fo allai fod mwy wedi taithio yno i glywed yr efengyl nag i un man er dyddiau yr apostolion. Wel, rhaid fod dylanwad gweinidogaeth Rowlands yn fawr dros ben. Eto i gyd, ymddengys i ni fod dylanwad Williams wedi bod yn fwy. Meddyllier am fynydd am dano yn myned i daith trwy Gymru, a nifer o emynau ganddo, a thônau priodol arnynt—yn dysgu y rhai hyn y llaws o ardaloedd cyn dychwelyd—yn eu taenu ymhob sir; a pha beth yw y canlyniad? Y mae pob cynulleidfia fechan, trwy rinwedd yr emyn a'r dôn nefolaidd, wedi dyfod yn ganolfbwynt i ddylauwad crefyddol, dylanwad grymusach y pryd hwnw na'r bregeth enwocaf. Fel hyn yr oedd Williams yn sefydlu math o Langeitho fach, i.e. Langeitho fawr yn wir, ymhob man lle y cal dderbyniad.—Y *diweddar Barch. John Mills*.

TROEDIGAETH MR. SPURGEON.

Mae hanes troedigaeth Mr. Spurgeon yn rhoddi y cymbellad cryfaf i'r pregethwr mwyaf dinod lafurio yn galonog, gan mai un o'r dosbarth hwnw a fu yn offeryn i'w achub. Ar fore Sul, Rhagfyr 15, 1850, trodd i fewn i gapel y *Primitive Methodists* yn Colchester, am fod yr eira yn disgyn, a'r tywydd yn rhy ysturmus iddo fyned i'w gapel arferol; ac yno, dan bregth ar y geiriau, "Trowch

eich wynebau ataf fi, holl gyraun y ddacur, fel y'ch achuber," y dygwyd ef at Waredwr. Ni wyddai am fynyddoedd pwy oedd y pregethwr, ac ni wyddai y pregethwr chwaith ei fod y bore hwnw well cael y ffrainc o achub miloedd wrth achub Charles Spurgeon yn yr hen addoldy bychan, di-olwg, mewn heol gul yn Colchester. Pwy o honom a glywsai am enw y Parch. Robert Eaglam oni buasai hyn? Ond yr oedd cyfrif yr oedfa hon, a phregeth Robert Eaglam, gyda Duw; a dyna ddigon i ni oll, gan fod ein gwyneb ar y dydd y caiff y rhai fu yn hau, a'r rhai fu yn medd, "Iawenychu ynghyd." Robert Eaglam anadnabyddus, a'i fab yn yr efengyl, Charles Spurgeon, y pregethwr enwocaf yn ei oes—i.e. y pregethwr cyffredin ei ddoniau, Rees Davies, Saron, a'r seraph Williams o'r Wern—yr athraw dinod, Edward Kimball, a'r efengylwr bydenwog Moody—hwy a gant oll iawenychu ynghyd.—Y *Parch. E. Herbert Evans, yn y Dygeddydd*.

HYBYSION CREFYDDOL.

YMWELODD y ddau ddiwygiwr Americanaidd, Moody a Sankey, yn ddiweddar a dinas y Llyn Halen, a dywedir fod argraff dda ar y trigolion wedi ei adael trwyddynt. Ar eu ffordd i California yr oeddnynt.—Y darlithydd enwog, y Parch. Joseph Cook o Boston, a fu yn Glasgow y dydd o'r blaen yn traddodi un o'r ddarlithoedd galluog yn St. Andrew's Hall, i tua thair mil o wrandawyr astud—meibion yn benaf, a llawys mawr o honynt yn weinidogion yr efengyl o bob enwad. Testun y ddarlith ydoedd, "Adfeiliad Rheymolaeth ymysg y dosbarth addysgedig." Traddodd ddwy eraill, "A ydyw marw yn deryn i bob peth?" a "Phethau sier Crefydd."—Y mae un o dywysogion masnachol New York, sef Mr. Robert L. Stewart, wedi rhoddi ugain mil o bunnau i Goleg Princeton, ar yr ammod i Dr. Patton, Chicago, ddwyfod yno yn Broffeswr, yr hwn hefyd sydd wedi ei wahodd yno. Cafodd yr un gŵr wahoddiad, tua blwyddyn yn ol, gan Goleg y Presbyteriaid yn Llundain.—D. W.

Cronicl Cenadol y Methodistiaid Calfinaidd Cymreig.

DOSBARTH SHILLONG.

TAITH I KYNDIAR A'R PENTREFI CYLCH-YNOL.

RHANAU O LYTHER ODDIWERH Y PARCH. T. JERMAN JONES, DYDDIEDIG TACH. 5ED, 1880.

CYMERODD Mr. Jerman Jones fantais ar wyliau yr ysgol ddwyddiol yn mis Hydref i fyned i ymwelad a rhan o'r wlad a gymerwyd yn ddiweddar gan y Llywodraeth Brydeinig odditan awdurdod Brenin Nong-krem. Mae yn ddrwg genym nas gallwn roddi y llythyr i mewn yn gyflawn.

"Mae yr ysgol yn Kyndiar," meddai, "yn dal ei thir yn dda, ac y mae yma yn awr bedwar o Gristionogion, blaenffrwyth y pentref i Iesu Grist; yr wyf yn credu fod yma eto rai i'w dilyn ac y deuant i'r golwg

cyn bo hir. Pedwar o ddynion ydynt, rhwng 20 a 30 mlwydd oed, a thri o hon- ynt yn briod, ac mae y tri wedi cael peth helynt gyda'u gwragedd mewn canlyniad i droi yn Gristionogion, ond y maent yn dyfod yn well. Mae dau o honynt yn frodyr; a chafodd y ddau hyn gryn brofed- igaeth yn fuan wedi iddynt goffeidio Crist- ionogaeth,—yr wythnos ar ol iddynt ddy- fod i'r eglwys cymerwyd brawd iddynt yn wael a bu farw yn lled sydyn. Credodd eu mam yn y fan mai o achos y ddau frawd y dygwyddodd, fod y cythreuliaid wedi digio yn aruthr am iddynt adael eu crefydd a choffeido y 'grefydd newydd,' a dywedodd yr ai hi ymaith o'i thŷ ar un- waith, nas gallai aros yno gyda Christion- ogion. 'Na,' meddai y ddau frawd, 'gwell na hyn y ni fyned ymaith,' ac felly y bu. Rhag peri tramgwydd aeth y ddau i letyfa i dŷ arall; ac felly y maent hyd yn hyn.

Ond yr un pryd dangosant bob gofal a charedigrwydd i'w mam, yr hon sydd yn awr yn dechreu tneru tuag atynt, ac heb fod mwyach yn wrthwynebol iddynt ddvfofod i'r tŷ i edrych am dani ac i'w helpu gyda'i gorchwylion. Yr oedd un o'r pedwar yn ddyn drwg iawn cyn dechreu dysgu a dyfod yn Gristion, ac y mae y pentref yn synu at y cyfnewidiad sydd ynddo er gwell. Ni a gawsom ymddyddan maith â hwy y noswaith ar ol i'r bobl eraill fyned ymaith.

"Drannoeth, dydd Iau, aethom i ymweled â phentref Ringer. Cawsom lonaidd a mwy na llonaidd yr ysgoldy o gynnulleidfa. Cawsom bleser mawr yn eu rhoddii ymyrson darllen y rhan gyntaf o'r bummed o Matthew, i ymyrson sillebu, ac i adrodd am y goreu rai pennodau o'r *Holwyddoreg*; yna rhoed copi o *Mari Jones* i'r rhai oedd wedi ennill. Buom yno nes yr oedd tua phedwar o'r gloch, pryd y troisom yn ol am Kyndiar.

"Bore Gwener, tua Nongriwai, 4 neu 5 milldir o ffordd. Gadawsom ein pethau yno ac aethom gyda'n gilydd i Nohwet, yr hwn sydd bentref yn cynnwys 200 neu 250 o dai ar lán ddwvreinol yr afon Jashar, ac heb fod ymhell o Nongriwai. Safasom mewn amryw leoedd ynddo i ganu a phregethu; a phan oeddem tua'i ganol ni a gawsom gynnulleidfa oddeutu 250 neu ragor i wrando, o feibion a merched, a phregethwyd iddynt y gair oren y galleu. Yna aed at gŵr y pentref, uwch ben afon ddofo, a phan oeddem yn edrych tua Nongshken ac yn siarad â'r bobl, dyma Mr. John Roberts, Cherri, yn dyfod i fyni o'r afon, wedi croesi o'r ochr draw, yr hwn oedd yntau ar daith trwy y pentrefi yn y parth hwnw, a da iawn oedd genym oll ei weled. Wedi cyfarach gwell, cychwynasom yn ddiymdroi tua Nongriwai, ac wedi cael cwpanaid o dŷ ni a gawsom gyfarfod ar y clwt o flaen yr ysgoldy, a phregethodd Mr. Roberts nes oedd ar fyned yn dywyll, ac yr oedd y bobl yn gwrandao yn dda. Yn yr hwyr daeth nifer lluosog i'r ysgoldy, ac wedi i'r bechgyn a'r genethod ddvagu a ddarllen am ryw hyd, pregethodd U Khnong ac U Dorkha. Wedi iddi fyned yn hwyr ac i bawb agos fyned i hŷn a heddwch, daeth U Borjai, prif ddyn y pentref, o'i dŷ i'r ysgoldy, a chaeu ymddyddan nes yr oedd wedi ddiu dan y bore. Drannoeth, yn lled fore, aeth Mr. Roberts ymaith, ac aethum i'w hebrwng hyd derfyn Nohwet, ac wedi ffarwelo aeth pob un i'w ffordd. Caed cyfarfod yn Nongriwai nes yr oedd tua hanner dydd; yna aed ymaith am Mawlyuog, lle yr oeddym wedi trefnu i dreulio y Sabbath drannoeth. Daeth cynulleidfa dda ynghyd ar hyd y dydd; y plant yn adrodd yr *Holwyddoreg*, yn bennod ar ol pennod, a'u holi, yna

pregethu: troi i holi yn y cyfarfod dilynol, a phregethu dracheffn. Gwrandawent yn astud, a gweddiwn am i'r Ysbyrd Glan eu goleuo, a'u dvsgu, a'u harwain at yr Iesu. Darfu i ni oll gvdffarnu mai da fyddai myned eilwaith i Nongriwai am noswaith, ac yno yr aethom nos Lun. Yr oedd yr ysgoldy yn llawn o feibion a merched y noswaith hono, a'r un modd bore drannoeth, ac yn wir yr oedd yn anhawdd genym eu gvdael. Darfu i ni gvsgu nos Fawrth yn Mawlynong. Am bedwar prydawn, *Ka sngi Balung* (dydd y cyfarfod eglwysig), fe gaed seiat, y seiat gyntaf i mni fod ynddi vn y rhan hon o'r wlad. Gwned yr eglwys i fyni o ddeg o bersonau, pedwar o Mawlynong, a dau, sef y *Sirdar* (penaeth) a'i wraig o Nongkhaw: wyth o feibion a dwy o ferched. Yr oedd wyth o honynt yn bresennol y noswaith hono, y ddau eraill yn sal.

"Dywedodd pob un o honynt air. Dywedent oll eu bod yn teimlo yn wahanol iawn i'r hyn oeddent o'r blaen. Cyfaddefai un a dywedai, 'Fe fyddwn i yn meddwi, yn lladrata, yn godinebu, yn ddrwg iawn yn wir; ond mor wahanol yw fy nghalon yn awr, mae yn feddal ac ystwyth, ac fel pe byddai yn dechreu dyfod yn wŷn; mae arnaf gywilydd o'm bywyd blaenorol, ond yr wyf yn credu y gwna yr Iesu trugarog fadden i mi y cyfan a'm golchi yn ei waed.' Dywedai un arall ei fod wedi llyncu perl, a'i fod yn ei galon, yn aros ynddo, ac mai ynddo y byddai, ac nas gallai yr un demon fyned yno a'i gymeryd ymaith. Dywedai y *Sirdar* ei fod ef yn deall y grefydd Gassai, y byddai ef yn arfer aberthu, ei fod yn deall yr holl ddefodau, ond nad oedd un gymhariaeth rhwng hon â'r grefydd Gristionogol; fod yr Iesu ei hun yn Dduw, wedi dyfod oddiwrth y Tad i fod yn Waredwr i ni, nas gallai neb ond hwn gario ein pechodau ni a rhoddi boddlonrwydd drosom; ei fod ef yn hollol argyhoeddedig mai dyma y wir grefydd, ac felly ei fod wedi gadael ei hen grefydd a chofieiddio hon; fod gallu i achub yn hon, a'i bod yn gwneyd pobl yn well, yn gymhwys yn y diwedd i fod gvda Iesu Grist yn y wlad ddedwydd a chydâ'r hen saint. Mae y *Sirdar* yn ddyn deallus, pwyllgog a gonest, yn syml a chariedig, yn siaradwr ac ymresymwr da; ac mae yn debyg o fod yn gymhorth wrth raid i'r achos sydd wedi ei ddechreu yn y rhan hon o'r Brynnau. Efe yw y prif ddyn o'r pedwar *Sirdar* a osodwyd gan y Llywodraeth i lywodraethu y rhan hono o'r wlad a ysgarwyd yn ddiweddar oddiwrth deyrnas Nongkrem, a hynv oblogid gorthrwm ac anghyfiawnder y brenin. Wedi iddo ddyfod yn Gristion ceisiodd ei frodrwr a rhai o brif ddynion y pentrefi ei droi o fod

yn *Sirdar* am ei fod yn Gristion, a bu gand iynt *Ddurbar* (cynnadledd) mawr at hyn; ond trwy bwyll ac ymrwymu ac addfwynder, fe lwyddodd i gael yr holl *Ddurbar* o'i blaidd, ac iddo gael bod yn *Sirdar* yr un fath, er ei fod yn Gristion; ac y mae gan y bobl bob ymddiried yn ei onestrwydd wrth farnu achosion. Daeth i Cherra i'r Henaduriaeth oedd yno y mis diweddaf er gweled pa fodd yr oedd pethau yn cael eu cario ymlaen yno, a dywedai ei fod wedi ei foddhau yn fawr. Aeth un neu ddau eraill o'r Cristionogion oddiyno i gyfarfod yr Henaduriaeth i Cherra, ac yr oedd un o'r rhai hyn yn adrodd hanes y cyfarfod wrth U Borjai, Nongriwai. 'Yr oedd yno,' meddai, 'fil o bobl yn gwrando, a dim ond un yn siarad, a phawb yn gwrando, yn dawel ac yn clywed; pe buasai tyrfa felly gyda ni yma, buasai yno gant yn siarad ar unwaith, a neb yn gwrando.' 'Doethineb a chyfiawnder Duw yw hyn,' oedd ateb U Borjai, 'a rhaid mai o'r nefoedd oddiwrth y duwiau y daeth hon.'

"Ar ol cyrhaedd y pentref ymgynnullodd y bobl a chaed cyfarfod. Yn yr hwyr cynneuwyd tân ar ganol y pentref a daeth y rhan fwyaf o'r bobl ynghyd, yn ddynion a merched, a siarad a chanu y buom bob yn ail nes yr oedd yn hwyr. Nid wyf yn deall i genadwr fod erioed y ffordd hon o'r blaen. Holai y bobl lawer am y grefydd hon a pha fodd yr oedd ei dysgu, a dywedent y byddai iddynt ystyried yr achos. Addefent fod y demoniaid yn galed iawn wrthynt, eu bod yn gaethion ganddynt. Mae yr holl bentrefi yn y rhan hon o'r wlad wedi eu rhyddhau o dan orthrwm brenin Nongkrem, ac mor falch yr ymddengys y bobl, fel rhai wedi dyfod yn rhydd o gaethiweid, yn gallu byw a chysgu a gallu gweithio heb ofn na dychryn. Daeth nifer o bobl gyda ni drannoeth gryn bellder, a chawsom ymddyddan â hwynt ar y ffordd. Yr oeddem yn dyfod drwy bentrefi eraill ar y ffordd, Nongster, Mawpran, &c., ac arosasom ychydig ynddynt er dyweyd gair wrthynt am Iesu Grist. Ar ol teithio a dringo i fyng cyrhaeddasom Lyngkyrdem, yn flin a lluddedig, pan oedd yr haul yn machlud. Cynneuwyd yma dân ar ganol y pentref i gael cyfarfod, ond yr oedd pob un oedd gyda mi wedi tori i lawr a chysgu, ond U Morkha a minnau, a dyma lle y buom ein dau gyda'r bobl nes yr oedd yn hwyr; yna aethom i ysgu. Gadawsom Lyngkyrdem am wyth bore Sadwrn, a daethom i Mawlit, pentref yn agos, ac yn cynnwys tua 150 o dai, a darfu i ni siarad a chanu ar ei gwyr; yna aethom drwy y pentref, a daeth llu mawr gyda ni, ac erbyn cyrhaedd y pen uchaf nid oedd yno lai na 400 o bobl. Arosasom am enyd

gyda hwynt, gwrandawent yn astud ar yr hyn a ddywedid. Perthyn i frenin Nongkrem mae y pentref hwn. Gadawsom hwynt tua deg, ac wedi teithio caled ar hyd y dydd,—tua 18 milldir, cyrhaeddasom Myllim pan oedd yn tywyllu, yn flin a newynog. Nid oeddem wedi cael ond dau neu dri o *oranges* er saith yn y bore, gan fod y dyn oedd yn cario y bwyd yn methu dyfod ond yn araf iawn. Yr oedd yn dygwydd fod gan fam yr athraw *rice* yn barod, a berwodd ddau neu dri o wyan, a blasus iawn oedd yr ymborth. Ni chyrrhaeddodd y gweddill o'r cwmni am rai oriau.

"Fegawsom Sabboth cysurus yn Myllim, cynnulleidfa o 60 i 80 ar hyd y dydd. Yr wyf yn teimlo yn lled hyderus y ceir oddiyma firwyth i Iesu Grist cyn hir iawn. Prydawn Llun, Tachwedd 1af, cyrhaeddasom Shillong yn ol, gan deimlo yn ddiolchgar am amddiffyn y Nef drosom yn y daith, ac yn enwedig am fod ei deyrnas Eif yn graddol lwyddo,—fod y bobl oeddent er ys oesoedd yn eistedd yn mro a chysgod angu yn dechreu gweled goleuni Haul y cyfiawnder."

EGLWYS AC YSGOL SHILLONG.

Rhaid i ni adael allan lythyrau eraill oddiwrth Mr. Jerman Jones, un yn rhoddi hanes derbyniad saith o bersonau i'r eglwys. Yn yr un llythyr rhoddir adroddiad J. Willson, M.A., Arolygydd Ysgolion, o'i ymweliad âg ysgol Shillong, ynghyd ag Adroddiad y Parch. S. B. Taylor, M.A., Caplan y Llywodraeth, o'i arholiad o'r ysgol. Mae Mr. Taylor wedi cael profiad helaeth o ysgolion yn nghymydogaeithau Calcutta a rhanau eraill o India. Diau y darllenir gyda dyddordeb y rhanau canlynol o'i adroddiad. "Arholais," meddai, "y pedwar dosbarth uchaf yn ysgol y genethod mewn darllen, ysgrifenu, sillebu, rhifyddiaeth, ac yn yr Ysgrifthyrr. Fel rheol, yr oedd yr ysgrifren trwy holl ysgol y genethod yn fwy *neat* ac yn haws ei ddarllen nag yn ysgol y bechgyn. Yr oedd yr ateb yn yr Ysgrifthyrr, er yr anhawader o gyfieithu fy ngofynion i'r Casiaeg, yn ddi-ammheuol uwchlaw y cyffredin; tynid allan wersi y 3ed bennod o Genesis gyda llawer iawn o feddylgarwch. Tarewid fi yn yr ysgol hon, fel yn un y bechgyn, gan wynebau mwy dysglar, mwy gobethiol a mwy deallus y plant o'u cymharu â'r bobl mewn oed. Nid yw dystawrwydd, trefn a glanweithdra yr ysgoleigion yn y ddwy ysgol mewn un modd y profion lleiaf nodedig o'r diwygiad sydd eisoes wedi ei effeithio yn weithredol yn yr oes sydd yn codi trwy offeryniolaeth y Genadaeth. Mae Mr. Jerman Jones a'i gydweithwyr i'w llongyfarch

am y cymhellad ardderchog mewn gwirionedd i'w llafur ar y Bryniau hyn. Hyderaf y bydd i fendith Ddwylf barhâu i orphwys arnynt hwy ac ar eu gwaith."

Mewn llythyr arall rhydd Mr. Jones hanes am y cyfarfodydd a gynaliwyd yn Shillong eleni yn nyddiau yr Hapchwre. Crybwylla hefyd am amryw o'r Cristionogion sydd yn dyoddef dan glefyd heintus, ac am ddau a fuant felrwy o hono, un o honynt yn nodedig am ei ddefnyddioldeb.

DOSBARTH CHERRA.

TAITH I'R RHAN DDWYREINIOL O CASSIA.

RHAN O LYTHYR ODDI WETH Y PARCH.

JOHN ROBERTS, DYDDIEDIG TACHWEDD
12FED, 1880.

YN ystod yr adeg o ddysbeidiant a roddir yn mis Hydref i ysgoleigion ac athrawon yr ysgolion dyddiol, ymwelodd Mr. Roberts â'r rhan o diriogaeth Nongkrem sydd ar gyfer Cherra, ychydig yn fwy i'r dde na'r rhan yr ymwelwyd â hi gan Mr. Jerman Jones. Cymerodd chwech o'r Cristionogion o Nongsawlia gydag ef—tri mab a thair merch. Rhydd hanes dyddorol iawn am anhawderau rhanau o'r daith,—yr afonydd dyfnion oedd ganddynt i'w croesi, y bryniau serth oedd i'w dringo, a'r dyryslwyni tewion yr oedd yn rhaid ymwithio trwyddynt. Rhaid i ni, pa fodd bynag, ar hyn o bryd adael allan y rhanau hyn o'r llythyr. Y pentref cyntaf a gyrhaeddwyd oedd Uminiuh. "Cyrrhaeddasom y pentref," meddai y cenadwr, "erbyn tua naw o'r gloch, a chyrrhaeddodd y *coolies* rhwng un ar ddeg a hanner nos. Erbyn i mi fyned i dynu am danaf, cafwyd fod deunaw o elod wedi glynw yn fy nillad. Yr oedd bron holl ddynion y pentref wedi dyfod i'n croesawu, ac yn fuan iawn anghofwyd pob peth yn ngharedigrwydd y bobl. Bwyteais bryd da o fywyd y Khassiaid, gan fod yr eiddof fi heb gyrhaedd. Boreu drannoeth cychwynais tua saith o'r gloch y boreu am Nongsken. Cyrrhaeddais yno ychydig cyn deg. Nid yw y pellter yn fawr, ond fod y ffordd yn lled ddrwg. Fel y gwyddoch, oddiwrth yr hyn a ysgrifennodd Mr. Jerman Jones, y mae pentref Nongsken yn perthyn i frenin Nongkrem. Y mae yn bentref mawr o dros gant o dai. Y maent yn ceisio am ysgol er ys blynyddoedd, ond hyd yma y maent wedi methu a chael un. Dywedais wrthynt y deunaw drosodd drachefn drannoeth, ac y cawn siarad â hwy. Yna dechreuais ddiagyn i lawr at afon a elwir Ka Smâr. Y mae Mr. Jerman Jones wedi

son am y diagyn dychrynnydd i'r afon hon a'r esgyn o honi, fel na raid i mi ond dywedyd fod yr oll a ysgrifennodd efe yn hollol wir am y diagyn a'r esgyn. Erbyn tua thri o'r gloch cyrrhaeddais ben y bryn ar yr hwn y saif pentref Nohwet, yn gwlad Khyndiar. Yn Nohwet yr oedd Mr. Jerman Jones a minnau wedi cyttu i'r gyfarfod ein gilydd. Yr oedd efe yno tuag awr o'm blaen. Wedi myned ymlaen i tua chanol y pentref, gwelwn Mr. Jones â'i farf lās hir, a chynulleidfia o wŷr, gwragedd, a phlant o'i gwmpas, ac un o Sirdars Khyndiar yn flaenor arnynt. Wedi ysgwyd llaw yn gynhes â llawer o honynt, penderfynasom fyned heb oedi i bentref arall tua milldir oddiyno o'r enw Nongriwai. Nid oes ysgol yn Nohwet; ond yr oedd Mr. Jones wedi llwyddo i gasglu tyrfia o dros ddau cant ar ganol y pentref i bregethu yr efengyl iddynt. Wedi cyrrhaedd Nongriwai a chael cwpanaid o dŵ, aethpwyd allan, ac eisteddasom ar glwt glās o flaen yr ysgoldŷ, a dechreuasom ganu. Erbyn i ni ganu pedair neu bump o ddonau, yr oedd cynulleidfia o tua phedwar ugain wedi dyfod ynghyd. Yna fe bregethais ychydig iddynt mor syml ag y gallwn, ond yr oeddwn yn teimlo fod gagedor rhyngwyf â'r bobl druain. Nid wyf yn cofio i mi deimlo mor anhawdd pregethu *i burpas* erioed. Nid oedd wiw cymeryd adnod a thraethu, gan ddechren, "Yn yr adnodau blaenorol," &c. Y mae hynny allan o'r cwestiwn. Ceisio dangos eu bod hwy a minnau yn frodyr a chwiorydd o un gwaed—mai yr un oedd ein cyndad—adrodd stori y cwmp, a chariad Duw yn anfon ei Fab i farw yn ein lle. Wedi canu emyn neu ddau, ymadawodd pawb i'w fan. Ar ol iddi dywyllu daeth llonaid yr ysgoldŷ o bobl drachefn. Y peth cyntaf oedd eu gosod mor ddeheuig ag y gellid, a rhoi un i ddyagu pump neu chwech yn y fan yma, ac un arall i ddyagu cymaint â hyny yn ei ymyl, a lamp fechan yn llosgi *kerosine oil* gan bob athraw ac athrawes. Yr oedd yno rhwng pawb, meibion a merched, ddeg neu ddeuddeg o athrawon ac athrawesau; a dyna lle buont yn dyagu am tuag awr. Yr oedd U Borjai, penaeth y pentref, ac un o'r dynion cyfoethocaaf yn y wlad, wrth ei fodd yn eu canol. Wedi hyny canwyd pennill, a rhoddodd U Khnong bregeth fêr iddynt, ac ar ol canu drachefn fe bregethodd U Dorkha yn dda iawn am tuag ugain mynyd; yna aeth pawb i'w fan. Yr oedd Mr. Jones a minnau yn eistedd yn yr ysgoldŷ, a thua hanner nos, pan oeddyn yn paratoi i fyned i orphwys, dyma U Borjai a dyn arall yn dyfod i mewn. Wedi rhagymadroddi ychydig, dywedai ei fod yn gorfod credu fod yr hyn oeddyn yn ei ddywedyd yn wir, ond fod un peth ag yr oedd arag

awydd cael ein barn arno—ei fod ef ei hun yn methu ei ddeuil, a dyma fo. 'O ba le yr oedd y grefydd Gassiaidd wedi dyfod? Pwy oedd wedi ei rhoddi i ddyn, Duw ynte y diafol? Os Duw a'i rhoddodd, pam yr oedd yn awr yn anfon crefydd arall yn ei lle? Os nad oedd eisieu aberthu geifr, moch a gwartheg yn awr, i ba beth y sefydlwyd hwy ar y cyntaf?' Chwi welwch fod cwestiynau Borjai yn rhai digon teg a naturiol; a bu Mr. Jones a minnau yn ceisio egluro oreu y gallem am dros ddwy awr iddynt—Mr. Jones yn gwneyd planiau ar y llawr i ddangos pelllder amser yn ogystal a phellder lle. Y mae yn help mawr i Gassiad i gael llun pob peth o'i flaen; ychydig iawn a all wneyd o siarad ynddo ei hun. Ymddangosent, erbyn y diwedd, fel wedi cael rhyw gymaint o oleuni, ac aethant ymaith. Dyn caredig ac agored iawn ydyw U Borjai. Hwn ydyw y trydydd ysgoldy iddo adeiladu ar ei draul ei hun. Efe hefyd ydyw yr aberthwr dros yr holl bentref. Byddai yn gaffaelid yn wir pe ceid U Borjai yn Gristion, ac yr wyf yn credu mai i hyny y daw cyn bo hir. Ein gweddi fyddo ar i Ysbyrd Duw roddi iddo oleuni, a'i droi o deyrnas Satan at Dduw.

"Boreu drannoeth, ddydd Sadwrn, yr oeddwn i yn gorfod troi yn ol am Nong-sken ac Umniuh, a Mr. Jones yn myned yn ei flaen am Mawlynnong. Cyrhaeddais Nong-sken erbyn tuag un o'r gloch, a chefais gryn nifer o brif ddynion y pentref yn dysgwyl am danaf. Cefais ymddyddan â hwy am tua dwy awr. Ni byddai o un dyben i mi fyned dros yr holl ystori yn fawr; ond swm yr hyn a ddywedent oedd fod arnynt oll awydd mawr iawn am gael ysgol er's blynyddoedd, fod oddeutu deg ar hugain o rai mewn oed a chymaint a hyny o blant yn barod i ddechreu dysgu darllen ar unwaith, ac y deuai y rhai hyn oll i'r moddion ar y Sabboth heblaw am yw eraill. Addawent adeiladu ysgoldy o'r maint a'r llun a fynwn i, a'i gadw mewn cadwraeth dda hefyd. Dywedais wrthynt nas gallwn addaw dim iddynt y flwyddyn hon, ond y gwawn fy ngoreu i gael ysgol i'r pentref y flwyddyn nesaf. Ymddangosent yn siomedig iawn wrth feddlw y byddai raid iddynt aros am flwyddyn eto, ac erfynient am i mi dreio gwneyd rhywbeth iddynt y flwyddyn hon, ond nis gallwn addaw. Erbyn cyrhaedd Umniuh yn min yr hwyr, gwelwn fod pobl y pentref wedi bod wrthi yn adeiladu pabell o fatiau, er mwyn i ni gael lle i addoli ynddo drannoeth, gan na ddaliai yr ysgoldy chwarter y bobl oedd yn debyg o ddyfod i wrando. Boreu Sabboth yr oeddyn yn cyfarfod yn y babell. Daeth tua dau cant o bobl i wrando. Yn y cyfarfod cyntaf fe bregethodd U Rajun

ac U Khnong; yn yr ail, fe bregethodd U Khnong a minnau; ac yn y cyfarfod olaf fe bregethais innau fy hun. Daeth tua'r un nifer i'r holl gyfarfodydd. Yr oedd cyfartaledd y meibion a'r merched bron yr un. Treuliiwyd dydd Llun i fyned o gwmpas y pentref i ymddyddan â'r bobl am grefydd—am yr efengyl, ac am grefydd y Khassiaid. Urusain o honynt, y maent wedi llwyr flino ar eu crefydd, pe crefydd hefyd. Yr wyf yn credu ei bod unwaith yn grefydd—ond erbyn hyn nid yw, gan mwyaf, ond ofergoelaeth. Ac yn y fan yma y mae yr anhawser. Ar ryw olwg, nid yw y rhan fwyaf yn credu ynddi fel crefydd, ond y mae yr ofn sydd yn dilyn ofergoelaeth yn gryf iawn. Y mae yn anhawdd, chwi wyddoch, ymresymu ymaith ofn. Pan siaradant â chwi am eto crefydd, dywedant nad oes dim ynddi, ond nid oes dim ond cael gafael ar Dduw yn ymld ymaith yr ofn sydd yn aros ar ol i'r gred ynddi ddarfod. Ond rhaid peidio myned i athronyddu, rhag i'm llythyr fyned yn rhy faith. Nos Lun cynnalwyd *durbar* (cynnadledd) yn yr ysgoldy. Daeth llawer iawn ynghyd, a buwyd yn ystyried mater yr ysgoldy a'r drefn o gario yr ysgol ymlaen.

"Dydd Mawrth eto arosasom yno, gan ddysgwyl cael cyfarfod i bregethu yn y babell gyda'r nos, ond yn hyn fe'n lluddiwyd gan y gwlaw. Yna aethom i'r ysgoldy, hyny yw, gymaint ag a allai ymwithio iddo. Rhoddwyd U Khnong i bregethu iddynt, a gwnaeth hyny yn syml ac eglur iawn. Gan ei bod wedi myned dipyn yn hwyr, a'r bobl yn pwysu yn drwm ar eu gilydd o ddiwyf lle, dywedais wrthynt na byddai i mi bregethu iddynt. Ond pregethu fu raid. 'Pregethwch, pregethwch,' meddent, 'y mae yn amheutbyn iawn i ni gael cynghorion fel y rhai hyn, ac hwyrach na chawn eich gweled yn hir eto.' Beth oedd i'w wneyd ond pregethu ar ol hyn? Wedi darfod pregethu nid oeddynt yn symudi i'w ymaith. Wedi hyn aed i gadw dyledswydd, a'r bobl oll yn aros i wrando. Canwyd, darllenwyd a gweddiwyd, a chafwyd ymgom am dros awr wedi hyny. Y ni yn canmawl Iesu Grist a'i Air, a hwythau yn rhedeg i lawr eu crefydd hwy. Yr oedd yno un hen ŵr yn ddoniol dros ben yn dangos mor ffol a thwyllodrus oedd y grefydd Gassiaidd. 'Chwi wyddoch, Saheb,' meddai, 'fod ein crefydd ni yn ein dysgu y gall tori ŵyau gyflymu neu attal genediggaeth plant. Ac ni bydd pob peth yn iawn os na bydd y tad gartref pan enir y plentyn. Os bydd i'r fam gael ei chymeryd yn glaf a'r tad heb fod gartref, eir i dori ŵyau i attal genediggaeth y plentyn, hyd nes y dychwelo y tad; ond pryd,' meddai, gan droi at ei

gyd-Gassiaid, 'y gwelodd neb o honom ni blentyn yn aros hanner chow dybaco am ei dad!' (Y mae y Khassiaid yn cyfrif amser wrth hyny o hono a gymerir i gnoi lloinaid safn o *betel nut.*) Ac yn wir, yr oedd pawb âg un llais yn dyweyd fod yr hen frawd yn ei le. Treuliwyd amser difyr dros ben yn Ummiuh. Ac yr wyf yn credu i ni oll fod yn offerynnau yn llaw Duw i wneyd lles dirfawr i'r bobl. Yr oedd y tair merch a gymerais gyda mi o Nongsawlia wrthi â'u holl egni o for-eu ddydd Gwener hyd nos Fawrth, yn dysgu y benywod i ddarllen, ac yn eu dysgu am ari Duw. Yr athraw ydyw U Irain, mab i'r dyn dall sydd yn Nongsawlia. Gobeithio y caiff nerth i ddal ei dir yno. Nid yw ond dyn ieuanc, ac y mae yn agored i demtasiynau mawrion. Rhybuddiwyd llawer arno.

"Bore ddydd Mercher, cychwynwyd am Nongjiri, a chyrrhaeddwyd yn lled gynnar. Pan yn myned i Nongjiri, ni fwiadern aros yno ond dwy noson; ond wedi cael siarad â'r athraw, penderfynasom aros yno hyd ar ol y Sabboth.

"Nos Fercher, daeth cynnulliad o tua chant a hanner o bobl i'r ac o amgylch yr ysgoldy, a phregethodd U Rajun a minnau iddynt, ac wedi hynny canwyd pedair neu bump o donau.

"Nos Iau daeth yr un nifer ynghyd, a phregethodd U Khnong iddynt, a chanwyd wedi hyny. Nos Wener drachefn, daethant ynghyd a phregethais innau iddynt. Ar ol y bregeth, wrth weled cymaint o bobl wedi dyfod ynghyd, gofynais iddynt beth a wnaem erbyn y Sabboth, gan fod yn amlwg na chynnwysai yr ysgoldy hanner y bobl a ddeuai ynghyd. Dywedodd y Sirdar yr adeiladent babell o fatian a dilladan. Ac felly fu; ddydd Sadwrn adeiladwyd pabell o *bamboos* a matiau; yr oedd yn lle cyflens iawn. Nos Sadwrn cynnaliwyd cyfarfod gweddi, ac yr oedd yr ysgoldy yn llawn.

"Y Sabboth cynnaliwyd y moddion yn y babell, ac yr oedd rhwng tri a phedwar cant o bobl ymhob un o'r tri cyfarfod. Yn y cyntaf, pregethodd U Rajun ac U Khnong, yn yr ail, U Khnong a minnau, ac yn yr olaf, pregethais i fy hun. Yr oeddynt yn gwrando yn rhagorol trwy'r dydd, ac yr oedd llawer iawn yn tystio mai y grefydd Gristionogol oedd y grefydd a roddodd Duw,—fod yr hyn oeddynt wedi glywed y diwrnod hwnw a'r nosweithian cynt yn ddigon i benderfynu y mater i bob dyn ystyriol, ond—ie, ond sydd yma fel yna yn dal y bobl wrth eu pechodau. Ni byddai yn anhwad dymchwelyd crefydd y Khassia oni b'ei ei bod yn caniatân iddo bechu yn ol ewylls ei galon. Er y cwbl, yr oeddym yn gadael Nongjiri wedi ein

calonogi yn fawr. Nid ychydig o beth oedd cael cyflensadra i bregethu yr efengyl i gymaint o eneidiau. Dywedid fod tua thair rhan o bedair o'r holl boblogaeth wedi bod yn y naill foddion neu y llall—ac yr oedd llawn eu hanner yn ferched, o'r baban hwyd y pedwar ugain oed.

"Dydd Llun, cychwynwyd am Sohbar a Ryngud. Yr oedd yr amser a fwiadernem ei dreulio yn Sohbar wedi cael ei roddi i Nongjiri, felly nid oedd ond myned trwodd heb aros ond digon i gymeryd ychydig luniaeth. Ond yr oedd yn syn genym weled tŷ y Sirdar, yr hwn sydd Gristion lled dda, ar yr hwn yr oedd wedi gwario dros ddeuddeg cant o *Rupees* (tua £100), wedi ei losgi yn ulw y nos Wener blaenorol. Rhywun, digon diffaeth i hyny, oedd wedi ei roddi ar dân tua thri o'r gloch y boreu. Nid oedd ef gartref ar y pryd, ond yr oedd wedi cyrrhaedd o Sylhet ychydig cyn i ni gyrhaedd. Druan o hono, yr oedd yn bur isel ei feddwl. Dywedai ei fod yn gwybod yn buion pwy a wnaeth; ond gan nas gallai ddwyn tystion digonol i brofi mewn llys barn, nid oedd ganddo ond bod yn ddystaw yn awr. Yr wyf yn anfon am ychydig *zinc* iddo i doi rhan o'r tŷ newydd y mae yn ei adeiladu.

"Cyrrhaeddwyd Ryngud tua phump o'r gloch, a chan nad oedd neb o honom erioed wedi bod yn y pentref hwn o'r blaen, buom mewn tipyn o helynt i gael gan neb ddyfod atom; ond wedi dyfod o hyd i dŷ yr athraw, rhoisom ein beichiau i lawr. Nid oedd yr athraw, U Kyrjobir, gartref; yr oedd wedi myned i bentref tua thair milldir oddiyno. I aros iddo ddychwelyd, ymgynnallasom i gann, gan ddysgwyl y buasai nifer yn dyfod o'n cwmplas fel mewn pentrefi eraill; ond na, nid oedd neb yn dangos ei wyneb, ond pawb yn ymguddio yn eu tai. Wedi hyny aed o gwmpas y pentref, ond ni chefais ond un hen ffrisiaiad dim â mi. Pentref mewn congl neillduedig iawn yw Ryngud, ac yr oeddwn yn deall mai fi oedd yr Ewropead cyntaf a gysgodd yn y pentref erioed. Yr oedd hyn i feusr mawr yn egluro yr yswildod oedd ar y bobl. Heblaw hyny perthyn i frenin Cherra y mae y pentref, ac yr oedd hyny yn ddigon i egluro yr hyn a ganlyn. Wedi i Kynjobir ddyfod adref, anfonais ef i alw ar y ddau ddyn sydd fel math o *Sirdars* yn y pentref o dan y brenin. Yr amcan oedd cael ganddynt ganiatân i'r dynion ieuainc adeiladu yr ysgoldy yn y pentref. Y mae yr ysgoldy presenool fel esgymnabeth y tu allan i'r pentref, yn nghwr y *jungle*,—y lle mwyaf anymmunol y gellid meddwl am dano. Yr oedd y dynion ieuainc yn awyddus iawn am gael yr ysgol yn nghanol y pentref, er mwyn iddynt allu myned

vno yn y nos i ddarllen. Wedi i'r ddau bennaeth ddyfod yno, cafwyd ymgom ddi-fyrus iawn am hyn a'r llall, ond pan aed i gyflwrdd â mater symud yr ysgol, yr oedd eu gwedd fel yn newid ar unwaith, a dywedasant yn y fan na wnaent ganiatáu ei symud ar un cyfrif,—mai dyna oedd eu teimlad hwy eu hunain, ac mai dyna *orchymyn y brenin*. Ceisiais i a cheisiodd eraill ymresymu â hwy, ond nid oedd waeth heb; nid oedd symud arnynt, ac felly yr aethant ymaith. Ond y mae y dynion ieuainc yn benderfynol o symud yr ysgol i'r pentref, a hyny y gauaf hwn, ac yr wyf yn credu mai felly y bydd hefyd. Y mae dau Gristion heblaw yr athraw yn Ryngud, ac y mae yno amryw eraill ag ar eu meddyliau i ddyfod yn Gristionogion cyn bo hir. Pan ofynai Ka Hormon i'r merched os oeddynt yn medru darllen, neu os oeddynt yn ceisio dysgu darllen, gwadent oll; ond pan aeth i dŷ cyfagos i gysgu daeth deunaw o ferched ieuainc a gwagedd ati hi a'r ddwy arall, a dywedent fod arnynt awydd mawr i ddyysgu darllen; a chafwyd fod pedair neu bump o honynt eisoes wedi dysgu darllen yn lled ryfedd, a chynnygiant aros yn y pentref oll drannoeth, er ei bod yn ddiwrnod marchnad, i ddyysgu darllen. Yn wir, yr oedd hyn yn fwy nag oeddyn wedi ei ddysgwyl. Yn ol pob tebyg, bydd i U Kynjobir, gydag help yr ychydig gyfeillion sydd yn bleidiol i addysg a chrefydd, orchfygu cyndynrwydd y ddau bennaeth, ac yr wyf yn dysgwyl cyn bo hir y bydd gwedd arall ar yr holl bentref.

"Bore ddydd Mawrth cychwynwyd am gartref, a chyrhaeddwyd yn fuan wedi hanner dydd, a chafwyd y teulu oll yn iach. Bu Duw yn ofalus iawn o honof fi a hwythau, a melus oedd cael cydymostwg o'i flaen i ddiolech iddo am ei amddiffyn dwyfol."

DOSBARTH MAWPHLANG.

Y GENADAETH FEDDYGOL.

RHANAU O LYTHYRAU ODDIWRTH Y
PARCH. DR. GRIFFITHS.

"Yr ydych yn cofio i mi yn rhai o fy llythyrau son am wraig yn perthyn i'r teulu offeiriadol ag y galwyd fi ati pan oedd wedi bod yn glaf am bythefnos, ac o'r diwedd wedi dyfod yn beryglus glaf. Y mae hono yn awr, o dan fendith Duw, yn iach, ac y mae hi a'i phlant a'i brawd yn dyfod i bob moddion crefyddol sydd genym, ond y cyfarfod eglwysig, ac yn cadw y Sabboth; a'i hewythr (oedd ar y

pryd yn ffyrnig yn erbyn fy ngalw i fewn) a'i wraig a'i blant, yn dyfod i'r moddion yn aml, ac yn cadw y Sabboth *ambell dro*. Yr oedd y wraig hon a wellawyd, yn erbyn Cristionogaeth yn fawr; byddai yn awyddus i'w phlant ddyfod i'r ysgol ddyddiol er mwyn yr addysg fydol, ond ar y Sabboth ai â hwynt ben boreu i'r meusydd rhag iddynt ddyfod i'r moddion crefyddol. Y mae llwyddiant meddyginiaeth yn y tŷ hwn a'r canlyniadau, wedi ffyrnigo penaeth (offeiriad) y pentref yn fawr. Y mae fel y rhai hyny gynt yn gweled fod gobaith ei elw yn darfod. Y mae ef a'i brif ddynion â'u holl egni yn poeni y Cristionogion ac yn eu temtio."

Mae Dr. Griffiths yn ei lythyrn diweddaf yn dwyn i sylw y Cyfarwyddwyr yr anghenrheidrwydd am gael adeilad bychan fel *Dispensary*. Ystyria y byddai yn hwylusod mawr i waith y Genadaeth Feddygol, ac yr oedd y cenadon pan yn ystyried yr achos hwn yn eu cyfarfod diweddar mewn cysylltiad â'r Henaduriaeth yn cydolygu â'r cenadur meddygol. Costia adeilad o'r fath ag a geisir tua £50. "*Mae y waiting-room yn y Dispensary bresennol*," meddai Dr. Griffiths, "wedi ei throï yn Ysptytŷ ac ystafell arall ati, fel ag i wneuthur lle i bedwar o gleifion ar unwaith, sef dau wely ymhob ystafell. O'r 18fed o Mai (pan y daeth y claf cyntaf i fewn) hyd yn awr y mae genyf 15 o *in-door patients* wedi bod, er i'r lle fod yn gauedig am fis tra y bŵm yn Jaintia. O'r rhai hyn yr oedd 10 neu 11 yn baganiaid. Yn awr nid oes genym ond un ystafell fechan fel *Dispensary*, a phe ceid *Dispensary* arall gellid defnyddio hon fel *ward i eye diseases*. Y mae y rhai hyn yn lled gyffredin yn y wlad, a byddai cael ystafell fel hyn a digon o le i roddi un gwely yn gafaeliad mawr. Os y caniatewch y *Dispensary* yn awr, yr wyf yn credu mai hi a'r lle i lettya cleifion fydd yr adeiladan diweddar mewn cysylltiad â'r Genadaeth Feddygol ag y bydd yn anghenrheidiol eu cael am lawer o flynyddoedd. Onid oes yn Nghymru rai sydd wedi teimlo rhyddhâd oddiwrth afiechyd a phoen trwy y meddyg neu y llawfeddyg, ac yn gwybod trwy brofiad pa beth yw y teimlad cysurus o gael *lease* newydd ar fywyd, yn teimlo ar eu calon gynnorthwyo eu cyd-ddynion yn Cassia sydd yn cael eu gadael i ddyoddef a nychu a threngu heb un ymdrech, ond tori wyau, i liniaru poen a chadw angen draw, ac heb ddeall eto fod y Duw ag yr ydym ni yn ei addoli wedi trefnu moddion sydd yn effeithiol i wneuthur hyny, yn yrhan fwyaf o amgylchiadau? Nid ydyw ond £50." Appella Dr. Griffiths yn daer, at rai sydd trwy driniaeth feddygol wedi cael rhyddhâd oddiwrth boen, am gynnorthwyo yr amcaw

hwn. Gallasai hefyd appello at y lliaws mawr sydd heb fod dan yr anghenrheidrwydd o dalu gofynion y meddyg. "Byddant yn darparu cyfleusdra i weinyddu cysur ac ymgelledd i filoedd o'u cyddynion am flynyddoedd lawer, i sychu eu dagrau, a dystewi eu hocheneidiau, a dyma un o'r pethau mwyaf cysurus a roddodd Duw i ddyn ei wneuthur—*sychu dagrau* ein cyddynion; a gwaith Iesu Grist oedd hwn hefyd, gwaith ag yr oedd yn ymbleseru ynddo. Bydd y cyfeillion hyn hefyd yn gwneyd mwy—byddant yn trefnu moddion i ddyfod i rhai miloedd i glywedigaeth o'r efengyl na fusent yn cael y cyfleusdra oni b'ai am eu hafiechyd. Caiff y rhai hyn *glywed* yr efengyl a chânt hefyd *deimlo* rhinwedd yn eu cyrff eu hunain o'i dylanwad argalonau eraill; a dyma yw y pregethu goreu ar yr efengyl—adlewyrchiad ei goleuni o galonau y rhai sydd yn proffesu ei chredu, yn enwedig i rai gweiniaid. Y mae goleuni yr haul ei hun yn rhy gryf i'r *Albinos*, y mae yn ei ddallu; ond gymaint y mae yn mwynhau y goleuni hwnw, onid, pan yn cael ei adlewyrchu yn y llenad a'r ser. Y mae llygaid ysbrydol y Cassiaid yn bur weiniaid, pan bregethir goleuni noeth yr efengyl iddynt, y mae llawer o honynt gan ei ddysgleirdeb yn methu gweled; ond gadawn i'r goleuni hwnw adlewyrchu oddiar galon a chymeriad y Cristion, y maent yn bur fuan yn deall ac yn edmygu.

"Tra yr oeddwn yn ysgrifenu yr uchod, daeth Ka Nunbon i fewn o Nongsawlia. Y mae yn dda iawn genym ei gwled. Y mae wedi dyoddef llawer o herwydd crefydd Iesu Grist, ac hyd yma y mae pob dyoddef yn ei gwella. Y mae yn aros yn yr Ysgol Athrawol, ac er ys ychydig yn ol wedi ei derbyn i'r eglwys. Gobeithio y caiff north i ddal, fel y cafodd eisoes." Cydnabyddia Dr. Griffiths mewn llythyr diweddarach ei fod wedi derbyn *Magic Lantern* werthfawr ynghyd a *slides* prydfwrth oddi wrth rai o aelodau yr Ysgol Sabbothol yn Nghaernarfon a Bangor.

DOSBARTH SHANGPOONG.

Mewn llythyr dyddiedig Tachwedd 12fed, hysbysa y Parch. R. Evans ei fod e a Mrs. Evans wedi dyfod i Mawphlang am ychydig amser, a'u bod cyn ymadael a Shangpoong wedi rhanu i'r plant bach y rhoddion oeddynt wedi eu cael gan gyfeillion caredig yn y wlad hon i fynu allan gyda hwynt.

"Yr oedd yn ddrwg iawn genym," meddai Mr. Evans, "ddyfod oddiyno, gan mai dyma yr amser gwaethaf am *fever*; ac yr oedd llawer iawn yn dyoddef dano cyn i

ni gychwyn. Gadewais ychydig o feddyginiaeth o dan ofal yr athraw i'w roi i rai a *fever* arnynt.

"Y Sabboth diweddar yr oeddym yno, gweinyddasom yr ordinhad o Swper yr Arglwydd i tua deuddeg o bersonau. Yr oeddym wedi derbyn dwy hen wraig yn gyflawn aelodau y nos Fercher blaenorol, ond yr oedd y ddwy yn rhy wael i fod yn gyfranog gyda'r brodyr ar y Sabboth. Cynnygiais weinyddu yr ordinhad iddynt yn eu tai; ond dywedent eu bod yn gobeithio y caent fyw hyd nes y deun yn ol, a bod yn well ganddynt gael cydgyfranogi â'u brodyr. Fe allai eu bod yn meddwl na buasai derbyn yr elfenau yn eu tai mor effeithiol. Pa fodd bynag, gobeithio y byddant yn fyw ac yn iach a ninnau hefyd, i weled ein gilydd. Daeth pob un o'r bobl fyddant hyd yn nod yn dyfod i'r capel weithiau, i'n ffarwelio; a daeth y plant i'n danfon ymhell, a chanasom wrth ymadael."

DOSBARTH JIWAI.

RHYDD Mr. Jerman Jones hanes Sabboth a dreuliwyd ganddo e a Mr. John Jones yn Jiwai. Yr oedd dros 200 yn yr Ysgol Sabbothol, ac ychwaneg yn y cyfarfod y prydawn, yn yr hwn y pregethodd Mr. John Jones ac y gweinyddwyd ordinhad Swper yr Arglwydd. Dydd Llun rhanwyd gwobrau i blant yr ysgol ddyddiol gan *Captain Trotter, Magistrate Jiwai*. Rhoddwyd copiau o'r *British Workman, Children's Friend*, &c., i'r plant lleiaf, a chwyna y cenadwr fod yr holl lyfrau bychain â darluniau ynddynt wedi darfod, a dymuna yn fawr i gyfeillion anfon rhai iddynt.

ARGRAFFWASG INDIA AR Y GENAD-AETH. — Yn y rhifyn am Tachwedd 6ed, 1880, o'r papyr newydd a elwir *Star in the East*, yr hwn a gyhoeddwyd yn Calcutta, ailargreffir ysgrif a ymddangosodd yn gyntaf yn yr *Indian Church Gazette*, yn rhoddi darluniad dyddorol o Shillong a Bryniau Cassia. Mae yn dra thebyg fod yr erthygl wedi ei hysgrifenu gan y Parch. S. B. Taylor, M.A., Caplan Llywodraeth Assam. Mae Mr. Taylor wedi bod yn India er ys llawer o flynyddoedd, ond yn ddiweddar y penodwyd ef yn gaplan yn Shillong a Gowhatti. Fel y canlyn y cyfeiria yr ysgrif at ein Cenedaeth a'n Cenedon :—

"Ymwelwyd a Bryniau Cassia y flwyddyn ddiweddar gan ymosodiad tost o'r *cholera*, a lladdwyd yn agos i 500 ganddo. Yn Shillong a'i dau bentref bu 175 o farwolaethau, 4 o Ewropeaid. Ni buasai yn agos gymaint

o farwolaethau pe buasai y trigolion wedi aros yn eu pentrefi a rhoddi help i ofalu am y cleifion. Yn lle gwneuthur felly, ffordd y rhan fwyaf o honynt i'r dyryslwydni cyfagos ar ymddangosiad y *cholera*, a gadawsant eu perthynasau agosaf i gymeryd eu siawns. Dros ystod y *cholera* yr oedd dau o'r Ewropeaid, sef meddyg y Llywodraeth, *Dr. O'Brien*, a'r Parch. T. JERMAN JONES, yn nodedig o ddiwyd yn eu hymdrechion iestyn cynnorthwy i'r bobl gleifion a newynllyd. Am yr olaf dywed y *Surgeon-General*.— 'Yr oedd Mr. Jones yn ddiball yn ei ymroddiad. O foren hyd y nos yr oedd yn teithio (*on the move*) o bentref i bentref, o dŷ i dŷ, yn chwilio am ddyoddefwyr truan-aidd, wedi eu gadael gan bawb, gan ddwyn iddynt ymborth a chysur, ac yn fynych yn claddu y meirw â'i ddwyllaw ei hun.' Mae ei ymroddiad gwir Gristionogol ar yr achlysur hwn wedi ychwanegu yn fawr (fel y gall-iesid dysgwyl) at nifer y dychweledigion y flwyddyn hon; nid oes dim llai na 400 wedi dyfod ymlaen er adeg y *cholera* i ymofyn am addysg gyda golwg ar gael eu bedyddio. Mae gan y Methodistiaid Cymreig yn awr yn agos i 3300 o Gristionogion Cassiaidd mewn cysylltiad â'u Cenedlaeth yn y lle hwn. Mae ganddynt hefyd 49 o leocedd o addoliad. a lliaws o ysgolion i fechgyn a genethod. Mae chwech o weinidogion mewn gwahanol orsaf- oedd canolog, un o honynt yn genadwr m-eldybol. Mae eu cynnefintra &g iaith ac arferion pobl Cassia, yr hyn a ennillasant drwy deithio yn barhaus o bentref i bentref, a thrwy gydymgyngghoriadau mynych yn y cynghorau eglwysig brodorol, ynghyd a'u buchedd eyml a diarghyhoedd, wedi rhoddi iddynt asael fawr ar barch y brodorion, a gofynir iddynt yn fynych hwy a'u cymydog- ion. Nid oes gan genadon Cristionogol ond ychydig o anhawsderau i'w battal yma o'u cymharu â'r rhai sydd i'w gwynebu yn Bengal ac yn y Gogledd-orllewin."

MR. A MRS. STEPHENS.—Cyrhaeddodd Mr. a Mrs. Stephens yn ddiogel a chysur- us i Calcutta, Tachwedd 5ed. Cawsant dderbyniad croesawgar gan genadon yr amrywïol Gymdeithasau yno, ac yn ystod y rhan fwyaf o'u harsiad yr oeddynt yn llettya gyda'r Parch. Mr. MacDonald, athraw y Free Church Institution. Nos Sabboth, Tachwedd 14eg, pregethodd Mr. Stephens yn nghapel y sefydliad oddiar y geiriau, "Daeth Crist Iesu i'r byd i gadw pechaduriaid," ac yr oedd i bregethu dra- chefn y nos iau canlynol yn yr Eglwys Rydd. "Mae yma," meddai Mr. Stephens, "genadwr perthynol i'r Bedyddwyr o Athrofa Pontypool, Cymro o Sir Aberteifi, sydd yn gwneyd argraff ffafriol ar lawer o'r bobl. Nid ydyw wedi bod ond dwy flyn- edd yn y wlad hon, ac y mae wedi ennill gwybodaeth ryfiedd o'r iaith. Mae hefyd yn canu y tŷnau a'r hyunau brodorol, ac y mae wedi gwneyd ei hunan yn un o'r

brodorion i'r fath raddau fel y mae y bobl yn dywyed na anwyd ef yn y wlad iawn. Ond nid yw er hyn yn llai o Gymro. Dywedai Mrs. Stephens pan y galwodd gyda ni, mai dyna y peth tebycaf i gartref a welai eto. Yr ydym yn gobeithio nad yw Mr. James trwy ei lafur parhaus yn niweidio ei ieuchyd. Cymerai ran prydawn ddos gyda chenadon yr Eglwys Rydd i gynnal cyfarfodydd yn yr awyr agored, ac yr oedd yn bresennol yn fy oedfa i neith- iwyr. Heddyw mae yn myned un filltir ar bymtheg i'r de i ymweld â rhai o'r eglwysi sydd dan ei ofal. Bydded iddo gael ei fendithio yn iaith, o herwydd mae yn rhaid fod digon o le yn India i ddeng mil o lafurwyr ymroddgar. Mae yn sicr mai anghen y wlad hon yw yr Efengyl."

LLYDAW.—Cyhoeddodd Groignec ychyd- ig amser yn ol lyfryn mewn ffurf o lythy' at offeiriad ei bentref genedigol Plœmeur. Yr oedd yr offeiriad hwn wedi bod yn rhybuddio y bobl o bryd i bryd o'r pulpud rhag y llyfrwerthydd a arferai ymweld â hwynt. Condemniai Groignec fel un oedd wedi troi ei gefn ar grefydd ei dadau, a'i lyfrau fel rhai niweidiol. Gwerthwyd yn fuan ddau argraffiad o lyfryn Groignec, yr argraffiad cyntaf o dair mil, a'r ail o ddwy fil. Cyhoeddodd yr offeiriad atebiad iddo, ac y-grifennodd Groignec a Mr. Braud ddau lyfryn arall. Cyfeiriai Mr. Braud at hyn yn un o'i lythyrau diweddar. "Mae y llythyrau at offeiriad Plœmeur wedi bod yn hynod o lwyddiannus; cyhoeddwyd y trydydd chwech wythnos yn ol, ac nid yw yr offeiriad eto wedi ei ateb, fel y mae y fuddugoliaeth o'n tu ni. Mae y llyfrau hyn wedi gwneyd lles; yr oedd amryw bersonau ar ol eu darllen yn awyddus i gael Biblau. Mae Groignec wedi myned oddiyma er ys pythefnos i deithio trwy Finistère; cymer tua chwech wythnos; ar ei ddychweliad anfonaf i chwi hanes ei daith. Mae y gwasanaeth yn Lorient yn cael ei fynychu yn dda gan ein dychweled- igion, ac y mae amryw Babyddion yn dangos tuedd i ymuno â'n heglwys."

Taer ddymunir ar i'r plant wneyd ym- drech i gasglu o hyn hyd ganol Mawrth, a gofalu am anfon eu casgliadau a'u henwan i law cyn diwedd mis Mawrth.

Teimlir yn ddiolchgar os bydd i'r Trys- oryddion Sirol ac eraill anfon y casgliadau yn ddioced i'r Trysorydd Cyffredinol; a dymunir hysbysu na roddir un crybwyll- iad yn yr Adioddiad nesaf am unrhyw swm na byddo mewn llaw erbyn y dydd olaf o Fawrth.

Y DRYSORFA.

RHIF. 604.]

CHWEFROR, 1881.

[LLYFR LI.

YMADAWIAD ODDIWRTH Y FFYDD.

GAN Y PARCH. OWEN THOMAS, D.D.

Papyr a ddarllenwyd yn Nghyfarfod y Gweinidogion Cymreig, o'r gwahanol Enwadau, yn Liverpool, Rhagfyr 13eg, 1880.

NID oes dim sydd amlycach i'r rhai sydd i ryw fesur yn gydnabyddus âg agwedd bresennol crefydd ymhlith yr amrywïol Enwadau yn ein teyrnas, na bod yr hyn a ellir alw, oddiar ein safle ni, yn ymadawiad mawr oddiwrth y ffydd, yn cymeryd lle ynddi y dyddiau hyn. Heb sôn am y rhai sydd yn gwadu Bôd Duw, neu yn hōni fod sicrwydd am ei fodolaeth yn anmhosi-blrwydd hollol i ni; neu y rhai, er defnyddio y gair, nad ydynt yn meddwl mwy wrtho na bodolaeth yn gyffredinol, yn cynnwys pob peth, neu yr oll sydd yn bod, megys ymweddiad ar ryw beth tragwyddol ac anghenrheid-iol, i'r hyn er hyn nad oes un hanfodiad personol ar wahân oddiwrth ac annibynol ar bob peth—ac heb sôn am y rhai sydd yn gwrthod yn hollol ysbrydoliaeth ac awdurdod yr Ysgrhythrau sanctaidd; gan eu gosod yn gwbl ar yr un tîr â llyfrau cyffredin;—y mae yn hysbys fod, ymhlith y rhai sydd yn eu cydnabod ac yn eu galw eu hunain yn gristionogion, liaws mawr erbyn hyn yn gwrthod yn gwbl rai o'r gwirioneddau yr arferid edrych arnynt yn cael eu dysgu yn amlwg ac yn ddi-amwys yn y Testament Newydd, ac a ystyrid bob amser yn hanfodol i'r efengyl. Mae y syniadau llydain ac am-mheus a ddysgir yn y gyfrol a elwir *Essays and Reviews*, a'r rhai, ar gyhoeddiad cyntaf y llyfr hwnw, tuag ugain mlynedd yn ol, a barasant y fath gyffro yn y deyrnas, yn awr, ac mewn

gwedd llawer mwy eithafol, yn cael eu coleddu a'u pregethu gan liaws o fewn muriau yr Eglwys Wladol. Mae yr un syniadau, i fesur mawr, fel y mae yn eglur oddiwrth y gyfrol o *Scotch Sermons*, a gyhoeddwyd yn ddiweddar, yn cael eu dysgu gan liaws yn Eglwys Sefydledig Scotland, ac yn ymledaenu yn gyflym ymhlith ei haelodau hi. Y mae yn wybyddus i ni hefyd fod yr un syniadau, neu rai cyfathrachol iddynt, yn cael eu derbyn a'u dysgu gan gryn nifer o'n brodyr Ymneillduol yn Lloegr, a bod rhyw gymaint o'r un gogwydd yn cael ei ddaugos ymysg y Presbyteriaid Unedig (*United Presbyterians*), ac hyd yn nōd yn yr Eglwys Rydd, yn Scotland.

Yr ydym ni fel cenedl yn Nghymru ac yn nhrefi Lloegr wedi cael ein cadw yn rhyfedd, hyd yma, rhag y syniadau hyn; o leiaf, nid ydym yn gwybod am neb yn ein plith yn dadleu yn gyhoeddu drostynt, ac ni chlywsom am gymaint âg un eglwys wedi cael dim blinder oddiwrth yr un o'i haelodau o'u plegid. Ond y mae yn bosibl ein bod oll yn gwybod am bersonau neillduol yn ein heglwys, rhai lled ieuaine a rhai mewn oedran addfetach, ag a y mae eu ffydd yn yr efengyl, megys ag y dysgwyd hwy ynddi gan eu tadau, i fesur wedi ei siglo ganddynt, ac yn dyoddef yn ddws o herwydd byny; ac ni a ddylem fod yn ddiolchgar i'r Arglwydd nad ydyw nifer y cyfryw rai yn llawer mwy. Eithr, a chasglu

oddiwrth ddyllanwad syniadau Duwinyddol Lloegr ar Gymru yn yr oesoedd a aethant heibio, nis gallwn obeithio bod yn hir mor rydd oddiwrthyn ag y buom, ac yn enwedig felly y dyddiau hyn, pan y mae newyddiaduron dyddiol ac wythnosol, a chyhoeddiadau misol a thrimisol, yn gystal a llyfrau eraill Lloegr, yn cael eu taenu a'u darllen mor gyffredin yn Nghymru ag mewn odid barth o'r deyrnas. Y mae hyn, yn sicr, yn galw arnom ni, megys gweinidogion yr efengyl a rhai yr ymddiriedwyd i ni addysgu eraill ynddi, i ymgynabyddu yn hollol â'r syniadau; ymgadarnhâu yn bersonol yn ffydd yr efengyl, a threiddio yn ddyfnach i'w hystyr; a gwneyd pob ymdrech ag a allwn er cadw y rhai sydd dan ein gofal rhag cael eu llithio oddiwrth ei symrlwydd hi, a syrthio yn ysglyfaeth i dybiau sydd mor wrthwyneb iddi. Rhaid i bob un drosto ei hun benderfynu pa fodd y gall wneuthur y peth diweddaf oreu; eithr dichon mai y ffordd ddiogelaf i'r nifer mwyaf, os nad i baw o honom, a fydd,—nid trwy bregethu yn uniongyrchol yn eu herbyn, nac hyd yn nôd gyfeirio yn bendant iawn atynt, ond trwy geisio gwreiddio yn ddwfn yn meddyliau ein pobl yr egwyddorion hyn ag a sierhant, o'u derbyn ganddynt, na byddont byth yn y perygl o dderbyn dim mor anghydweddol & hwynt, ac mor groes iddynt.

Nid ydym yn golygu wrth *Ymadawiad oddiwrth y ffydd*, ymadawiad â'r hen ffurfiau yn y rhai yr arferid gwisgo y gwirionedd, tra y glywir yn ffyddlawn wrth hanfod y gwirionedd ei hunan. Y mae genym ni barch mawr i'r hen ffurfiau ar y gwirionedd a dderbynasom oddiwrth ein tadau, a'r hen eiriau ag y teimlent hwy mor eiddigus drostynt. Ac y mae yn ddiŵang o sylw pob un, fod y ffurfiau neillduol sydd ar y gwirionedd, megys ag y derbynir ef yn gyffredin yn ein plith, yn ffrwyth meddwl dyfnaf, dyfalaf, addfetaf, a sancteiddiaf yr eglwys am oesoedd lawer, ac yn hir gysegredig yn ei theimladau tyneraf a phuraf hi; ac felly mai nid peth bychan a dibwys ydyw ymyraeth llawer & hwynt. Yr un pryd, un peth yw *ffurf* y gwirionedd, peth arall yw ei *hanfod*. Un peth yw y gwirionedd fel ffaith, neu ynddo ei hun, a pheth arall yw y wedd neu y

wisg Dduwinyddol a rodder arno. Ac ni a ddvlem bob amser ganiatáu y gall dyn gofleidio y ffaith yn ddiffuant, tra, fe allai, na fynai mewn un modd gymyradwyo y ffurf neillduol a ddefnyddir genym ni er gosod y ffaith hono allan. Y mae dynion mor dueddol i golli yr hanfod yn y ffurf—o leiaf, i wneyd y ffurf a'r hanfod yr un, fel ag y gwelsom rai prydiau duedd amlwg i gyhuddo un o wadu y gwirionedd, pryd na byddai y gwahaniaeth a arddangosai ond gradd bychan o amrywiad ar y ffurf o'i osod allan. Y mae yn rhaid i wirionedd, i ni, fod mewn rhyw ffurf; ond y mae pob gwirionedd gymaint yn fwy na ni, fel mai prin y gall unrhyw ffurf o'r eiddom ni arno gymeryd i mewn ei holl hanfod. Eithr megys ag y gallwn gyflwyno yr un gosodiad o ran ystyr, mewn geiriau gwahanol, ac megys ag y gallwn ddesgrifio yn gywir yr un amgylchiad neu ddygwyddiad mewn dull ac iaith wahanol, felly y mae yn eithaf posibl i'r un a'r unrhyw wirionedd crefyddol o ran hanfod, gael ei osod allan mewn ffurfiau gwahanol. Y mae hyn yn arbenig yn bosibl gyda golwg ar yr athrawiaethau hyn ag y mae ysbrydoliaeth wedi bod, mewn cymhariaeth, yn fwy cynnil, ac yn llai cyflawn a manwl ar eu ffurf, yn y dadguddiad a roddwyd i ni o honynt. Cymerer er engraifft *Athrawiaeth y Drindod*. Tybier fod un yn gwrthod y gair *Person* fel un priodol i osod allan y gwahaniaeth rhyfedd, dirgelaid, ac anamgyffredadwy i ni, sydd yn naturiol ac anghenrheidiol a thragywyddol yn hanfodi yn y Duwdod mawr, ond eto yn addef fod gwahaniaeth yn Nuw; fod Duw, mewn rhyw ystyr, yn Dri; fel y mae y naill yn cyfarch y llall, y naill yn anfon y llall, y naill yn gogoneddu y llall, ac eto nad oes ond un Duw. Byddai y cyfryw un, yn sicr, yn ymadael i raddau â'r ffurf gyffredin yn ein mysg, ac yn yr eglwys er ys oedd, wrth lefaru am y Drindod; ond tra y gallem amhau a fyddai yn ennill dim trwy hyn, eto byddai yn gam mawr ag ef ei osod allan fel yn ymadau oddiwrth hanfod y ffydd ar athrawiaeth y Drindod.

Neu ynte tybier fod un yn gwrthod yr athrawiaeth am Faboliaeth Crist yn y ffurf y mae wedi cael ei derbyn yn gyffredin yn yr eglwys, sef ei fod yn Fab megys Duw,—yn ei berthynas naturiol

ac anghenrheidiol â'r Tad, trwy yr hyn a elwir yn dragywyddol genedliad, yn annibynol ar bob peth y tu allan i'r Duwdod,—gan ei olygu yn Fab yn unig megys Cyfryngwr ac yn ei undeb â dynoliaeth, ac felly yn gyntafanedig ymhlith brodyr lawer,—ond, ar yr un pryd, yn ei gydnabod yn wir Dduw, gogyfuwch â'r Tad mewn mawredd a gallu a doethineb, a phob perfeithrwydd arall naturiol a moesol. Byddai y cyfryw un, y mae yn wir, yn ymadaw â ffurf gyffredin y gwirionedd am Faboliaeth Crist, fel ag y mae yn nghredo yr eglwys er dyddiau Athanasius; ond byddai er hyn yn anghyfiawnder hollol âg ef ei osod allan yn ymadaw oddiwrth hanfod y gwirionedd fod Iesu Grist yn Fab Duw.

Yr un modd tybier am un yn gwrthod yr ymadrodd Cyfammod Gweithrededd, ac yn edrych yn hytrach ar yr hyn a gymerodd le rhwng Duw â'n tad cyntaf Adda megys trefniad, neu osodiad, neu orchymyn, neu rywbeth heblaw cyfammod,—tra yn cydnabod fod ei anufudd-dod ef wedi ei dynu ei hunan a'i holl had, o'i ran ef a hwythau; i ddinystyr,—byddai y cyfryw un, drachefn, yn ymadaw oddiwrth ffurf y gwirionedd, fel y mae yn cael ei dderbyn yn fwyaf gyffredin gan Gristionogion, ar oruchwyliaeth Eden; ond byddai yn annhegwch mawr âg ef ei osod allan yn ymadaw oddiwrth y ffydd am gyfiwr dynolryw yn eu perthynas â'r dyn cyntaf. Ni a allem egluro yr un peth gyda golwg ar liaws o wirioneddau eraill. Un peth, yn ddiddadl, yw y gwirionedd ei hunan o ran ei hanfod, peth arall yw y ffurf *Dduwinyddol* a all fod arno yn ein credo ni.

Ac y mae yn ymddangos i ni fod digon o le yn y gwahaniaeth sydd genym yn awr dan sylw, rhwng y gwirionedd yn ei ffurf â'r gwirionedd yn ei hanfod, i'r holl amrywiaeth syniadau a geir arno ymhlith y gwahanol enwadau efengylaidd o fewn cylch yr holl eglwys Gristionogol. Y maent oll yn derbyn gwirioneddau yr efengyl fel ffethiau dadguddiedig; yr hyn y maent yn gwahaniaethu ynddynt yw yr ystyr neillduol sydd i'w roddi i'r ffethiau hyn, a'r berthynas neillduol a all fod rhyngddynt â'u gilydd, er cyfansoddi Cyfundrefn Dduwinyddol. Y mae yn rhaid addef fod gwahaniaeth mawr rhyngddynt yn eu hesboniad ar

y ffethiau; ac oblegid fod y naill blaid a'r llall wedi bod yn rhy dueddol i edrych ar y ffurf neillduol a gymerir ganddynt hwy ar y gwirionedd fel yn gyfystyr â hanfod y gwirionedd ei hunan, y mae dadleuon bywiog a brwd wedi bod yn fynych rhyngddynt â'u gilydd, a theimladau chwewon a thra anghysurus yn aml wedi eu cynnyrchu ynddynt y naill tuag at y llall. Ond y mae hyn oll wedi bod ynghylch ffurf y gwirionedd—neu, mewn geiriau eraill, nid ynghylch hanfod yr efengyl ond ynghylch ei hathroniaeth hi. Ac ar hyny nis galledis dysgwyl dim yn amgen. Nid ydyw dynion erioed wedi gallu cyttuno ar athroniaeth, ac y mae yn amheus genym a allant gyttuno byth. Cyn dyddiau Plato ac Aristotles yn nhir Groeg, i'r Canol-oesau a'r dadleuon ynghylch *Nominalism* a *Realism*, hyd Bacon a Des Cartes a Spinoza, Locke a Leibnitz, Berkeley a Hume a Reid a Kant a Hegel, ac i lawr hyd Hamilton a Mill a Spencer, nid oes braiddd ddim wedi bod mewn athroniaeth ond dadleu; ac y mae ei dadleuon mor frwd yn ein dyddiau ni ag y buont, ond odid, mewn unrhyw oes o'n blaen. Yr un modd ynghylch yr hyn ag y gellir, ar un olwg, edrych arno megys athroniaeth yr efengyl, y mae y gwahaniaeth a'r dadleuon rhwng Cristionogion efengylaidd gan mwyaf wedi bod. Cymerer, er engraffit, y gwahaniaeth sydd rhwng Arminiaid efengylaidd a Chalfiniaid ynghylch Etholedigaeth. Mae y naill blaid a'r llall yn addef ac yn credu etholedigaeth,—etholedigaeth personol, rasol, benarglwyddiaethol, o rywrai neillduol i iachawdwriaeth a bywyd dragywyddol. Ond y maent yn gwahaniaethu cryn lawer ynghylch natur, modd, ffurf, trefn yr etholedigaeth hono: pa un ai ethol un oddiar ragweled y byddai iddo, trwy ras yr Ysbryd, edifarhau a chredu a pharhau hyd y diwedd,—ai ethol un i roddi iddo ras yr Ysbryd er ei ddwyn i edifarhau a chredu, a'i nerthu i barhau hyd y diwedd? Neu ynte, edrycher ar Waith yr Ysbryd. Y mae Cristionogion efengylaidd, yn ddiethriad, yn cydnabod ac yn credu y gwirionedd am yr anghenheidrwydd am dano, yn arfer gweddio am ei gael, yn priodoli llwyddiant yr efengyl a dychwelid pechaduriaid yn gwbl iddo, ac yn profesu diolch yn ddiragrith am ei ddy-

lanwadau. Y maent hefyd oll yn addef fod rhyw gysylltied rhwng ei weithrediadau â'r gair,—ei fod, mewn rhyw ystyr, yn aileni ac yn sancteiddio trwy y gwirionedd. Ond y maent yn gwahaniaethu yn fawr ynghylch natur ei ddylanwadau: pa un ai uniongyrchol a digyfrwng, ai ynte trwy foddion? pa un ai anianyddol ai moesol? pa un ai cydfynedol â'r gwirionedd, ai trwy y gwirionedd fel offeryn? pa un a ellir trwy gyndynrwydd a chaledwch droi yn ol ei ddylanwadau cryfaf, ai ynte a oes yna ryw bwynt arnynt i'r dyn a gedwir, cwbl anorchfygol, ac sydd yn ei wneyd am byth yn greadur newydd? Y maent yn gwahaniaethu, fe welir, pan yn dyfod at yr hyn sydd yn ymylu ar athroniaeth y gwirionedd, ac nid gyda golwg ar ei hanfod ynddo ei hun. A'r un modd y gallem sylwi gyda golwg ar yr holl bethau yn y rhai y mae crïstionogion eifeuglydd yn gwahaniaethu oddiwrth eu gilydd, ac wedi arfer bod yn dadleu llawer â'u gilydd.

Eithr y mae yr ymadawiad oddiwrth y ffydd, sydd yn awr dan sylw genym, ac sydd, yr ydym yn ofni, ar gynnydd dirfawr yn ein teyrnas, yn rhywbeth tra gwahanol, ac yn cynnwys gwrthodiad pendant o hanfod y gwirionedd ei hunan. A thra, mewa rhai amgylchiadau, y mae y rhai sydd yn myned ar encil yn parhâu i ddefnyddio hen eiriau cyffredin yr eglwys i osod allan eu syniadau, y maent hwy yn amlwg yn eu defnyddio mewn ystyr hollol wahanol i'r ystyr yn yr hwn y maent wedi eu deall gan gorff yr eglwys Gristionogol trwy yr holl oesoedd. Edrycher ar rai o'u syniadau. Y mae pechod yn cael ei osod allan fel afiechyd, ac nid fel trosedd,—afiechyd niweidiol, yn sicr, i natur y creadur, ac felly o anghenrheidrwydd yn anghymeradwy yn ngolwg Awdwr y natur hono; ond niwed, yr un pryd, ag sydd yn gwneyd yr un fyddo tano, nid yn wrthddrych cosbedigaeth ond yn wrthddrych tosturi. Y mae ei bechod yn anffawd iddo yn hytrach na bai arno. Yn ganlynol, y mae yr anghenrheidrwydd am lawner ei achubiaeth, pa un bynag ai fel boddlonrwydd i gyfiawnder Dwyfol, ai fel anrhydedd i'r gyfraith Ddwyfol, ai fel diogelwch i'r llywodraeth Ddwyfol, yn cael ei wadu yn hollol,—a natur yr lawn, fel rheswm o du y Llywodraethwr dros faddeuant i'r gwrthryfelwr, yn

cael ei golli yn gwbl; a marwolaeth yr Arglwydd Iesu yn unig ond rhyw fath o amlygiad o gariad Dwyfol, sydd ryw-fodd, meddir, er yn hollol amddifad o elfen iawuol, yn gyfaddas i wellâu yr afiechyd moesol y mae dyn wedi syrthio iddo. Yn ganlynol, y mae cosbedigaeth mewn byd arall yn cael ei gwadu,—o leiaf, ni bydd ond terfynol; ac nid ydyw cyflwr yrannuwiol yno ond sefyllfa oddysgyblaeth gyffelyb i'r un y maent dani yn awr, ond mewn amgylchiadau mwy manteisiol i'w gwneuthur yn llawer mwy effeithiol na'r un bresennol, er eu gwellâu yn gwbl oddiwrth yr afiechyd y bu pob moddion a arferwyd tuag atynt yma yn aflwyddiannus er ymwared iddynt. Os bydd rhai yn gwrthsefyll pob moddion yno drachefn, fe ddinystir y rhai hyn yn drwydd—hyny yw, yn yr ystyr o'u difodi—fel rhai hollol anwelladwy, ac ni bydd un bôd pechadurus nac anneddydd yn nghreadigaeth Duw i gyd. Nid oes anghenrheidrwydd, ni a dybygem, am i ni brofi fod y fath syniadau â'r rhai a nodwyd, ac eraill o gyffelyb nodwedd ag y gallesid yn hawdd cyfeirio atynt, yn ymadawiad amlwg oddiwrth y ffydd megys y dysgwyd hi gan ein Harglwydd Iesu Grist a'i apostolion, yn ol fel ag y mae y ddysgidiaeth hono wedi ei chadw i ni yn y Testament Newydd. Ni wnawn gan hyny ond nodi rhai ystyriaethau a anghofiwyd, dybygid, yn gwbl gan y rhai a aethant ar encil, ac a allant, ni a obeithiwn, o'u hystyried, fod yn ddiogelwch i'r rhai a demtier rhag cymeryd yr un cyfeiriad. Ystyrier, gan hyny,—

1. *Fod yr efengyl yn hōni ei bod wedi dyfod oddiwrth Dduw, ac felly fod ei holl wirioneddau neillduol hi, nid yn gynnyrch darganfyddiad dynol, ond, yn ffrwyth Dadguddiad Dwyfol.* Ac yn hyn y maent yn gwahaniaethu oddiwrth y gwirioneddau perthynol i'r gwybod-aethau daearol uchaf. Am y rhai hyny oll, dynol ydynt. Nid yn unig fe all dynion eu deall, ond fe allasai dynion eraill eu darganfod. Meddylier, er engraifft, am ddarganfyddiadau Newton, y rhai mwyaf, fe ddichon, a wnaed gan y meddwl dynol erioed. Eithr am y rhai hyny, nid yn unig fe all dynion eraill eu deall, ond y mae braidd yn sicr, os nad yn hollol feily, pe buasai Newton heb eu cael allan, y buasai rhyw rai eraill ymhell cyn hyn

wedi llwyddo i hyny. Yr un mold am ddarganfyddiadau Black, a Cavendish, a Davy, a Watt, a Dalton, a Faraday, a Brewster, a phawb eraill: cael y blaen a wnaethant hwy oll mewn darganfod yr hyn oedd gyrhaeddadwy i eraill, ac a gyrhaeddodd, yn ddiddadl, mewn amser gan eraill. Yn wir, yr ydym yn cael dadleuon brwd ymhlith gwyddonwyr ynghylch pwy a ddylai gael yr anrhydedd o rai o'r darganfyddiadau pwysicaf. Ac y mae yn sicr fod mwy nag un yn fynych, a hyny tua'r un amser, wedi gwneyd yr un darganfyddiad. Ond nid dyna nodwedd gwirioneddau yr efengyl. Nid nerth nae arucheledd nac ysbrydoliaeth athrylith a'u cafodd hwynt allan. Nid y gallu ysbrydol cryfaf i olrhain, i ddirnad, ac i ddarllen teimladau dyfnaf y galon ddynol, pan wedi ei sancteiddio i raddau helaethach nag a brofasid gan neb arall. Nage; y mae eu ffynonell nid yn y fynwes ddynol ond yn y galon Ddwyfol. Dirgeledigaethau dynt, yn gorwedd erioed yn y Meddwl Anfeidrol, ac a fuasant yno byth yn guddiedig nid yn unig oddiwrthym ni, ond oddiwrth bob creadur, pe na buasai iddo ef ei hunan eu dadguddio. "Dyfnion bethau Duw." "Pa ddyn a edwyn bethau dyn ond ysbryd dyn yr hwn sydd ynddo ef? felly hefyd, pethau Duw nid edwyn neb ond Ysbryd Duw." Gwirioneddau ydynt ag y mae y byd yn ddyledus am danynt yn unig ac yn hollol i ddadguddiad Dwyfol. "Duw a'u heglurodd i ni trwy ei Ysbryd."

2. Dyna ystyriaeth arall yn teilyngu sylw arbanig, *Fod gwirioneddau yr efengyl, megys dadguddiedigaethau, i'w derbyn yn ddiammheulol ar dystiolaeth Duw.* Y mae hyn yn canlyn yn anghenrheidiol oddi ar tarddiad Dwyfol. Pe buasant yn gynnrych darganfyddiad dynol, buasai yn briodol ac yn anghenrheidiol i ni gael profion boddlonol i'n dirnadaeth ein hunain, o'u rhesymoldeb, ac o'u cysondeb, ac o'u gwerth, cyn rhoddi derbyniad iddynt; ond ar y dybiaeth eu bod wedi dyfod oddiwrth Dduw, ein dyledswydd ydyw eu derbyn ar unwaith. Y cwbl sydd genym ni i'w wneuthur ydyw, cael allan a ydyw Duw yn tystiolaethu, a pha beth y mae efe yn ei dystiolaethu. Nid ydym i wrthod y dystiolaeth oblegid ein hanallu ni i esbonio ei hystyr,

i ddirnad ei chynnwysiad, neu i weled ei chysondeb â gwirioneddau eraill, naill ai cynwynol i'n meddyliau, neu ynte wedi eu dadguddio yn flaenorol i ni. Ni a allwn, ac ni a ddylem, gymeryd y cyfryw ystyriaethau i'n sylw, yn ein hynychwil am y prawf o ddilyddedd ac awdurdod y dystiolaeth, neu a ydyw wedi dyfod oddiwrth Dduw; ond wedi cael sicrwydd am hyny, nid ydym byth i wrthod cynnwysiad y dystiolaeth oblegid unrhyw anhawsder a berthyn iddi, neu oblegid unrhyw anghysondeb ymddangosiadol rhyngddi âg unrhyw wirionedd arall hollol sicr yn flaenorol yn ein meddyliaid.

Ac yn gymaint a bod yr holl wirioneddau sydd yn cyfansoddi hanfod yr efengyl yn gyd-ddadguddiedigaethau, fe welir ar unwaith mai hollol annheg ydyw ymresymu oddiwrth un neu ddau neu ychwaneg o honynt, yn erbyn ystyr amlwg a phendant gwirioneddau eraill sydd o fewn cylch yr un dadguddiad. Yn y fan yma, dybygem ni, y cychwyna yr ymadawiad mawr oddiwrth y fydd sydd yn ein teyrnas y dyddiau hyn. Y mae rhai dynion da yn erbyn ymresymu o gwbl mewn Duwinyddiaeth, ac yn dadleu nad oes yr un gwirionedd i'w dderbyn fel casgliad oddiwrth wirionedd arall, oddieithr fod tystiolaeth uniongyrchol drosto. Ond y mae hynyna, dybygid, yn sicr yn gangymeriad. Mae y Duw mawr wedi ein gwneyd yn greaduriaid rhesymol; ac y mae anghenrheidrwydd ein natur yn ein harwain i dynu casgliadau, ac yn sicrhau i ni fod y casgliad teg oddiwrth unrhyw wirionedd mor gywir, ac mor haeddannol o dderbyniad, â'r gwirionedd y mae yn cael ei dynu oddiwrtho. Y mae yn ddyledswydd arnom gan hyny yn ostyngedig arfer ein rheswm uwch ben gwirioneddau yr efengyl. Ond, pan yn gwneyd hyny, ni a ddylem ofalu am gymeryd i mewn yr holl ddadguddiad; ac oddieithr hyny, ni a allwn ein harwain ein hunain ac arwain eraill i'r cyfeiliornadau mwyaf diynstriol. Tybier am un yn ymresymu yn unig oddiwrth y ddau wirionedd canlynol, "Duw, cariad yw," a "Gyda Duw pob peth sydd bosibl," am gyflwr tragywyddol plant dynion. Nis gall, medd yr ymresymydd, dyn â chariad ynddo adael dim heb ei wneuthur, a fyddo yn bosibl iddo, er attal colledigaeth a thrueni ei gyd-ddyn; ac, ya

sicr, os dyna deimlad dyn, pa saint mwy y mae yr un teimlad yn *Nuw*, yr hwn sydd yn anfeidrol mewn cariad? Y mae yn rhaid y gwna efe yr hyn oll a fyddo yn bosibl iddo er sicrhau dedwyddwch ei greaduriaid. Ond y mae pob peth yn bosibl iddo ef; yn ganlynol, te all wneyd yr hyn oll sydd anghenrheidiol er attal colledigaeth ei greaduriaid; ac felly, med lai, mewn ymfrost mawr, gan ei fod hefyd yn anfeidrol mewn cariad, y mae y casgliad yn anghenrheidiol ac yn anocheladwy, y bydd pawb yn y diwedd yn gadwedig. Yn awr, y mae yn rhaid cydnabod fod yr ymresymiad yn ymddangos yn naturiol, ac yn gryf, ac yn bendant, oddiwrth y ddau wirionedd y mae yn profesu gorphwys arnynt; a phe buasai y ddau wirionedd yna yn cynnwys yr holl ddadguddiad, galleid, fe ddichon, caniatáu fod y casgliad yn safadwy. Ond i'r cydnabyddus a'r dadguddiad Dwysol, y mae ar unwaith yn amlwg fod yr ymresymiad yn myned heibio i wirioneddau eraill, sydd yn cael eu gosod allan yr un mor eglur a phen-dant ynddo: y gwirioneddau ynghylch cyfiawnder a sancteiddrwydd natur yr Anfeidrol, anrhydedd ei gyfraith, hawliau ei orsedd, ac hyd yn nôd nodwedd bresennol ei lywodraeth ar y byd; y gwirionedd am ddrwg ac ysgelerder pechod, nerth ofnadwy egwyddor lygr-edig, grym a dylanwad arferion pechadurus; gwirioneddau ag sydd yn cael eu dysgu yn bendant gan ddadguddiad, ac y mae profiad a sylw pob dyn meddylgar yn dwyn tystiolaeth ddiamwys iddynt. Yn awr, yn gymaint a bod y casgliad a ymddangosai yn naturiol oddiwrth ddau yn unig o wirioneddau dadguddiad, yn esgeuluso yn gwbl yr ystyriaeth o wirioneddau eraill yn yr un dadguddiad, a hollol berthynasol i'r cwestiwn, fe welir yn y fan ei fod o anghenrheidrwydd yn gasgliad hollol ddrym, o herwydd bod lliaws o'r ffeithiau pwysicaf, a ddylesid gymeryd i mewn i'r cynseiliau, wedi eu gadael allan yn gwbl. Nis gall dim fod yn wirionedd ond a fyddo yn berffaith gyson a'r holl ddadguddiad.

3. Dyna ystyriaeth arall sydd yn nôdedig yn deilwng o'n sylw.—*Fod nerth moesol yr efengyl, er aieb ei hamcanion mawronn tuag at y byd, yn gorwedd yn arbenig yn y gwirioneddau neillduol hyny ag sydd yn hanfodol iddi*

hi, ac yn ei gwahaniaethu oddiwrth bob trefniant arall. Ni a ddylem fod yn gryf iawn yn hyn. Y mae yr efengyl, y mae yn wir, yn dysgu y moesoldeb uchaf a phuraf a chyflawnaf, ac yn gosod rhinwedd allan mewn rhai ffurfiau, na feddyliondd doethineb uchaf y byd erioed am ei gael ynddynt. Ac yn mywyd sanctaidd, diddrwg, a dihalog ein Harglwydd Iesu Grist, y mae y rhinweddau hyny wedi eu corffori mewn esiampl ag y sydd, yn ystyr uchaf y gair, yn hollol berffaith. Ac y mae llawer yn eithaf parod i arganmawl moesoldeb yr efengyl, a rhagoriaeth cymeriad ei Hawdwr, t a yn gwrthod yn y modd mwyaf pendant ei gwirioneddau neillduol hi. Eithr y mae o twys arbenig i ni gosio nas gellir efelychu cymeriad ein Harglwydd, ac arddangos y rhinweddau a'i nodweddent ef yn ei fywyd a'i farwolaeth, os gwrthodir ei athrawiaethau ef. Nis gellir cael y rhinweddau heb y gwirioneddau, nac ond trwy y gwirioneddau. Er argymhell moesoldeb gyda'r hyawdl- edd a'r gwresogrwydd a'r grym mwyaf, nid oes dim sydd sicrach na bod holl gylch natur yn gwbl amdditad o gymhelliadau digon cryfion i ddylanwadu ar galon lygredig dyn er ei hadnewyddu i gariad at Dduw, a ffyddlondeb iddo, ac i'r rhinweddau uchel a ddilynant hyny, ac sydd hanfodol i ddedyddwch gwirioneddol y dyn ei hunan. Yr efengyl yn unig sydd alluog i hyny. Gras Duw, megys ag y mae yn dwyn iachawdwriaeth, sydd yn dysgu dynion i ymwadu âg annuwioldeb a chwantau bydol, ac i fyw yn sobr ac yn gyfiawn ac yn dduwiol yn y byd sydd yr awr hon. Crist Iesu wedi ei roddi ei hunan yn bridwerth drosom, sydd yn unig yn effeithiol i'n prynu ni oddiwrth bob anwiredd, ac i'n puru ni iddo ei hun yn bobl briodol, awyddus i weithredoedd da. Y gwirionedd am Iesu Grist yn ein caru ni nes rhoddi ei hun drosom, ydyw yr unig gymhelliad effeithiol i'n dwyn ninnau i garu ein gilydd. Yn nhrefn y prynedigaeith i heddychu dynion a Duw, y mae yr unig obaith am eu cael i heddwch llawn a'u gilydd. Nis gellir dysgwyl effeithiau fel hyn ar feddwl ac ymddygiadau corff pobl-ogaeth y byd, oddiwrth wersi moesoldeb cyffredin, nac hyd yn nôd oddiwrth foesoldeb yr efengyl ei hunan, ar wahân oddiwrth ei hathrawiaeth.

au neillduol hi. Nis gellir eu dysgwyl hyd yn nôd oddiweth bregethu Iesu Grist yn ei fywyd, ei gymeriad, a'i esiampl, os esgeulusir ei bregethu yn ei farwolaeth, ac yn ei farwolaeth yn aberth ac yn iawn. Y mae holl hanes y byd yn dwyn tystiolaeth i hyn; ac y mae hanes yr ymdrech gyda'r efengyl yn ei benderfynu. Edrychwch ar y Moraviaid, a'u llafur cenadol yn Greenland. Wedi ymgnio yno am flynyddoedd yn gwbl afiwyddiannus, pan yn dysgu y bobl am fôd Duw a'i briodoliaethau, a'u dyledswyddau tuag ato, megys creaduriaid iddo,—cân gynted ag y troisant i bregethu Iesu Grist wedi dyfod i'r byd i gadw pechaduriaid, ac yn ei gariad yn dyoddef ac yn marw drostynt, yn iawn dros eu pechodau, fe ddechreuodd y cyfnewidiad rhyfeddaf ar unwaith yn eu plith. Ymadawsant yn ddiwed a'u heilunaddoliaeth ac a'u hofergoeledd, yn gystal ag a'u harferion anwar a llygredig ac annuwiol; a dychwelwyd hwynt yn amlwg at yr Arglwydd. Ar ol hyny, gofynent yn fynych i'r cenadon, paham na buasent wedi pregethu Iesu Grist yn gynt iddynt, gan eu sicrhau nad oeddent yn cael dim blâs ar, nac yn ddim gwell oddiweth, yr hyn a glywsent yn flaen- orol ganddynt.

Y mae tystiolaeth Dr. Chalmers yn bendant yn yr un cyfeiriad, yr hon a roddir i ni ganddo oddiar ei brofiad ei hunan. Am amryw flynyddoedd wedi iddo ymsefydlu yn weinidog yn Kilmany, yr oedd efe ei hunan yn hollol ddyeithr i grefydd ysbrydol, ac yn edrych yn dra diystyr ar wirioneddau neillduol ac arbenig yr efengyl, heb brofi ei hunan erioed y gwerth sydd ynddynt i gyfarfod amgylchiad pechadur. Yn y cyfamser, yr oedd ganddo syniad uchel am foesoleb; ac yr oedd yn arfer pregethu gyda chymaint egni ag a allai, ac y mae yn ddiammheu ei fod yn gwneyd hyny gyda hyawdledd nerthol, priodol yn unig iddo ei hunan, yn erbyn arferion drygionus ac annuwiol ei blwyfolion, a ehan eu cymhell a'u hannog i'r rhinweddau gwrthwyneb—sobrwydd, diweirdeb, gonestrwydd, geirwired, a phob rhinwedd cymdeithasol arall. Ond, yn ol ei dystiolaeth ef ei hun, yr oedd yr holl ymdrech, am yr holl flynyddoedd, yn gwbl afiwyddiannus. Nid oedd efe, y pryd hwnnw, erioed wedi ystyried y gallasai lwyddo

ei diwygio y bobl oeddent dan ei ofal oddiweth eu harferion isel a llygredig a drygionus, ac eto eu gadael yn gwbl amddifad o gariad at Dduw yn eu calonau, ac yn gwbl ddyeithr i egwyddorion gwir grefydd. Eithr, yr hyn sydd hynod yw, ac y mae efe ei hunan yn dwyn tystiolaeth bendant iddo, nad oedd efe wedi clywed am gymaint ag un, yn ystod yr holl amser y buasai yn llafurio felly, ag y buasai ei ymdrechion yn llwyddiannus i'w ddiwygio. "I am not sensible," meddai, ac y mae ei eirian yn teylngu sylw nodedig, "I am not sensible that all the vehemence with which I urged the virtues and the proprieties of social life, had the weight of a feather on the moral habits of my parishioners." Ond wedi y cyfnewidiad meddyliol mawr yr aeth efe dano ei hunan, ac wedi iddo gael profiad hollol newydd iddo ei hunan o ddylanwad yr efengyl ar y galon, ac i wedd hollol newydd yn y canlyniad gael ei rhoddi ar ei weinidogaeth, fel ag y daeth gwirioneddau neillduol ac arbenig yr efengyl i gael eu lle eu hunain yn ei bregethan, fe ganfyddwyd cyfnewidiad amlwg ymhlith ei wrandawyr; ac fe gafodd brofion ddigon fod y rhinweddau moesol a chymdeithasol, a wnelsid ganddo ef am hir amser, ond yn gwbl ofer, yn brif destun ei weinidogaeth, erbyn hyn yn cael eu harddangos yn ymddygiadau a chymeriadau pob dosbarth ymyag ei blwyfolion, nes tynu sylw cyffredinol.

Y mae holl hanes yr eglwys Gristionogol yn dwyn tystiolaeth i'r un peth. Yr efengyl, yn ddiddadl, ydyw gallu Duw er iachawdwriaeth. Y dadguddiad o'r drefn i fadden, a phrofiad o faddenau llawn a rhad, yn unig a all gynnyrchu casineb gwirioneddol at bechod, ac ymdrech calon yn ei erbyn. Yr olwg ar gariad Duw yn traddodi ei Fab dros y gelyn yn unig a effeithia ar ei ysbryd, nes peri iddo fwrw arfae gwrthryfel i lawr, ac ymygysegru i fyddlondeb hollol iddo byth. Y mae nerth Dwyfol yr efengyl yn gorwedd yn ei gwirioneddau neillduol ac arbenig hi.

Nid ydym yn hōni ein bod wedi cyrhaedd y perffeithrwydd uchaf sydd bosibl i ni, hyd yn nôd yn y byd hwn, ar ystyr gwirioneddau yr efengyl, ac ar ffurf oreu y cyflwyniad o honnynt ger bron y byd. Y mae y dadguddiad sydd genym yn gyfaddas, i ba gynnydd neu ddadbygiad bynag a ellir wneyd gan y

meddwl dynol, trwy holl oesoedd amser, ac hyd ddiwedd y byd. Mae ei drysorau yn anhysbyddadwy. Felly y mae yn bosibl i'n dirladaeth ni o'i ystyr a'i gynnwysiad ddyfod yn eglurach a chyflawnach. Fel ag y cynnydda ein cydnabyddiaeth â gairiau ac â grammadeg yr ieithoedd yn y rhai y rhoddwyd i ni yn wreiddiol y dadguddiad Dwyfol, fel y bydd meddyliau dynion yn cryfhau ac yn gloewi i ganfod gwahaniaethau ac adnabod cysylltiadau a pherthynasau amrywiol wrioneddau; ac fel y bydd ieithoedd dynol yn dyfod yn fwy manwl a phendant a chyfoethog fel cyfrwng trosglwyddiad ein syniadau i'n gilydd, ac yn neillduol fel cyfrwng cyflwyniad gwahaniaethau ac amrywiaethau bychain; fe ellir dysgwyl, fe ddichon, am fwy o gywirdeb a manylder ac eglurder ar ffurf y gwirionedd, ac hwyrach, yn raddol, gymaint *cyfnewidiad* ar y ffurf, ag a allai beri i rai o honom ni, pe cyflwynid ef felly i ni yn awr, edrych arno fel yn newidiad ar hantod y gwirionedd ei hunan. Dichon, yn wir, fod rhai gwirioneddau pwysig eto yn gorwedd yn y Dadguddiad Dwyfol, nad oes neb, hyd yn hyn, wedi eu darganfod, ond y llwyddia rhyw un, neu ryw rai yn nhrefnoli amser i'w cael allan; ac y gallant, i'r oesoedd a ddeuant ar ol hyny, fod mor adnabyddus âg ydyw y gwirioneddau mwyaf cyffredin yn ein plith ni yn awr. Nid ydym yn gwybod a fydd hyny; nid ydym ond yn ei awgrymu fel peth a all fod. Ond os byth y dygwydda hyny, ni a allwn fod yn gwbl hyderus na cheir mo honynt mewn dim yn anghyson â'r gwirioneddau hyny sydd yn cael eu dysgu yn amlyg ac yn bendant yn yr un Dadguddiad, ac yn hollol adnabyddus i ni eisoes; ac nis gallant byth effeithio cymaint ar y ffurf sydd genym ni yn awr ar y rhai hyny, ag i newid yn y mesur lleiaf eu hanfod hwy.

Yn y cyfamser, bydded i ni fod yn gwbl gadarn yn yr efengyl. Ymddiriedwn fwyfwy ynddi megys dadguddiad oddiwrth Dduw. Byddwn byw yn fwy cyson dan ddylanwad ei hawdurdod ar ein meddyliau a'n calonau ein hunain, fel ag i roddi i ni argyhoeddiadau dyfnach a mwy sefydlog o'i gwirionedd a'i dwyfoldeb, er ein gwneuthur yn gryfach yn ein hymdrech drosti. Y peth da a rodded i'w gadw atom, cadwn trwy yr Ysbryd Glân. Peidiwn goll-

wg ein gafael o ffurf yr ymadroddion iachus. Cryfhauer ein calonau â graa, fel na'n harweinir oddiamgylch gan athrawiaethau amryw a dweithr, ac na'n sigler oddiwrth y ffydd. Ac yn yr amseroedd enbyd hyn, pan y mae ysbryd cyfeiliorni wedi myned allan i'r byd, ac ymadawiad amlyg mewn rhai cylchoedd oddiwrth y ffydd, — lliaws yn gwneuthur llongddrylliad am eu ffydd eu hunain, ac yn ymroddi gyda'r fath ddiwydrwydd i ddadymchwelyd ffydd rhai eraill, — caniatâd yr Arglwydd i ni gael glynnu yn ffyddlawn wrthi, ymdrech yn egniol yn ei phlaid, profi yn helaethach ei dylanwad, fel, pan y delom i ddiwedd ein gyrfa, y gallwn trwy ras Duw obeithio, pa beth bynag y gallwn fod yn ddiffygiol ynddo, neu a all fod wedi ei golli genym, y cawn, fel Apostol mawr y Cenedloedd, ymgysuro, os nad ymfrostio, ein bod wedi CADW Y FFYDD.

GASPARD DE COLIGNY.

Gan y Parch. W. WILLIAMS, Bala.

(Cofia y darllenwyd fod y ddwy bennod gyntaf o hanes yr enwog Coligny yn y DRYSORFA am y ffyddyn ddiweddar, tu dal. 244, a 327. Yn y Bennod Gyntaf ceir ei hanes hyd ei fynediad i lys Francis I., Irenin Ffrainc; ac yn yr Ail, ei benodiad yn Llyngesydd Ffrainc, a brwydr St. Quentin, lle y cymerwyd ef yn garcharor gan y Spsenisiad; ac yn y naill a'r llall, cydymdeimlad ei denu ac yntau âg achos yr Huguenotiaid, neu Brotestaniaid Ffrainc.)

PENNOD III.

YN y carchar yn yr hwn y gadawsom wrthddrych ein hanes yn niwedd ein pennod ddiweddar, cafodd Coligny hamdden i wneyd dan beth: ysgrifenu hanes gwarchaead St. Quentin, ac ystyried yn ddwyfach ei gyflwr ysbrydol a'i berthynas â chrefydd. Cynnwysa yr hanes a ysgrifennodd am y gwarchae, eglurhâd ar ei ymddygiadau yn yr amgylchiad, ac amddiffyniad i'w gymeriad fel swyddog milwrol. Ond yr hyn a esyd bwysaigrwydd ar y carchariad hwn yw i Coligny fyned i mewn i'r carchar yn anmhenderfynol ei feddwl ar rai pynciau crefyddol, a dyfod allan o hono yn Brotestant trwyadl.

Yr oedd o'i febyd wedi bod dan ddylanwadau grymus oedd yn ei belláu oddiwrth y llygreddigaethau a fyfynai yn yr eglwys. Tueddai cyfeillion ei fam at y diwygiad, a chyda dewrder dihafal y gwrthodasai hi ei hun ar ei gwely anguen wasanaeth yr offeir.

lad. Yr oedd ganddo frawd oedd yn Cardinal wrth ei swydd, ac yn Huguenot o galon; a thrwy wybod mai gorchwyl mawr oes ei frawd hwn oedd ceisio symud camarferion a llygredigaethau ei esgobaeth, yr oedd yn cael ei gadw yn dra chyd-nabyddus âg amhuredid yr Eglwys. Yr oedd Anelot ei frawd ieuengaf wedi myned eisoes drosodd yn llwyr at y Diwygwr, a Conde, ei nai, ei wraig ei hun, a gwaig Anelot, yn barod i gymeryd y cam. Fel hyn yr oedd lliaws o'r rhai yr oedd ef yn eu parchu fwyaf naill ai wedi ymadael o'r Eglwys Babaid, neu yn barod i wneyd hyn. Yr oedd eisoes ei hunan hefyd o fewn ychydig i fod yn Huguenot.

Ac yn awr dyma y cyfle wedi dyfod iddo ef, fel y daethai i'w frawd Anelot o'i flaen, i gael myfrio yn dawel ar ei gyflwr ysbrydol, ac ystyried yn bwylllog honiadau uchel y Babaeth i awdurdod ar un llaw, a hawliau rhyddid cydwobod ar y llaw arall. Canlyniad astudiaeth ddyfal o'r Bibl, a derbyniad didwyll o'r oll o hono fel llyfr wedi ei roddi trwy ysbrydoliaeth Duw, a fu iddo gael ei argyhoeddi yn ddwysach o bechod, ei ennill i fod yn Protestant trwyadl, ac i goffeidio yr athrawiaethau Calfniaidd a'r ffurfiwodraeth eglwysig a ddygid i ddechre yn Geneva, ac a ddeler hyd heddyw gan Protestaniaid Ffrainc. Cangen o'r Eglwys Bresbyteriaidd yw Eglwys Protestaniaidd Ffrainc. Presbyteriaid dan enw arall oedd yr Huguenotiaid. Dyddorol a fuasai dilyn haneswyr yn eu dyfaliadau pa fodd y bu i Protestaniaeth Ffrainc gymeryd y ffurf Bresbyteriaidd fel yn Scotland, ac nid yr Esgobaethol na'r Annibynol. Ond rhaid i ni foddloni yn awr ar ddwyfedd mai ffurwyth ymchwilniad personol Coligny i wirioneddau y Bibl a fu cymeradwyo athrawiaeth a dysgyblaeth yr Eglwys Bresbyteriaidd. Daeth allan o'r carchar yn gristion difrifol, yn Protestant cywir, ac yn ddilynwyr ffyddlawn i Calvin.

Gwnaed cais i ddangos iddo gymeryd y cam pwysig hwn oddiar ddybenion gwleidyddol. Ond y mae y fath dybiaeth yn un hynod o ddisaill ac anghyson â'i gymeriad cyffredinol. Yr oedd Coligny yn un nodedig bob amser am ei onestrwydd. Ni chyhuddid ef gan ei elynion yn ei oes o fod yn un ffuantus a rhagrithiol. Trwy ymuno â'r Huguenotiaid hefyd yr oedd yn colli ffafr y brenin, ffafr y Constable, a bron bob mantais fydol oedd efe wedi ennill cyn ei droedigaeth. Ac yr oedd ganddo ef bethau i'w colli. Gosodasai ei fryd ar fod i Henry II. yr hyn a fuasai ei daid i Charles VIII., sef bod yn brif-gadlywydd ac yn brifgynghorwr iddo; ac yr oedd megys ar gyraedd y sefyllfa ddylanwadol yna. Gwyddai Henry natur a gwerth y gwasaneth a wnaethai yn St.

Quentin; ac yr oedd ganddo ymddiried mawr yn ei bwyll a'i ddoethineb. Ond yr oedd ymuno â'r Huguenotiaid yn cymylu ei ragolygon yn ddirfawr. Wrth gymeryd y cam hwn, ymddangosai fel pe na buasai dim o'i flaen ond ymneillduo i ddinodedd cymhariaethol ei gastell, ac mai da fyddai os caniateid iddo ddilyn y grefydd a ddewisai mewn heddwch. Tybiai fe allai na fyddai raid iddo ddyoddef yn hollol yr un driniaeth greulawn a dirmygus ag a dderbynai y rhai tlodion a di-amddiffyn o'r rhai a gredent athrawiaethau Geneva; ond gwyddai ei fod wrth gymeryd y cam a gymerai yn awr yn symud o blith y mwyafrif i blith y lleiafrif, ac yn canu yn iach i bob dyrchafiad yn y llys.

Diau ei fod yn gweled ei fod wrth ddyfod yn Protestant yn rhwym o ddyfod yn wr blaenaf ymysg y Protestaniaid; ond yr oedd y teimlad o gyfrifoldeb oedd ynglŷn â sefyllfa felly, dan yr amgylchiadau difrifol yr oedd eu cysegod yn awr yn ymdaenu, yn ddigon i lethu pob teimlad o uchelgaïs am y lle blaenaf. Trwy fwrw ei goelbren ymysg yr Huguenotiaid, yr oedd yn colli llawer; a'r hyn oedd yn ei ennill, i olwg yr edrychodd cyffredin, oedd arweinriad plaid nad oedd eto yn blaid ddygyblyedig, ond yn hytrach yn cael ei chyfansoddi o nifer o bobl wasgaredig a geid yn aml mewn un cwr i'r wlad, ac yn anaml yn y cwr arall. Ni wyddid gydag un math o sicrwydd pa mor liosog oeddynt; credid fod eu nifer wedi lliosogi yn ddirfawr yn ddiweddar; ond yr oedd nifer mawr o honynt y gallir eu darlunio fel rhai yn yswatio dan erlidigaethau, yn darllen yr Ysgrhythrau yn lladradaidd, yn dychrynu wrth feddwl am ddyoddef marwolaeth, ac eto yn benderfynol o roi eu heinioes i lawr cyn gwadu eu ffydd. Yr oedd clywed fod pendefig urddasol, a rhyfelwr dewr, wedi dyfod i berthyn i'w plaid, yn adfywio calonau y ffyddloniaid. Diolchent i Dduw yn ddirgel a chyhoeddus am yr arwydd hwn o ffafr y nefoedd iddynt. Teimlent fod ganddynt bellach eu Josua i'w harwain ymlaen; ac os oeddynt hwy yn ngolwg y llys yn rhai y gellid yn hawdd a diberygl eu rhoio yn i'w, na ellid mor hawdd lethu un o gedym urddasol y wlad, oedd bellach yn un o honynt.

Cyn cyfeirio at y rhan a gymerodd yn helyntion cyhoeddus ei wlad o hyn i ddiwedd ei oes, dilynwyr ef am ychydig i'w neillduoeth i Gastell Chatillon, i gael golwg ar ei fywyd personol a themlusaidd.

Ar yr 2il ddydd o Ebrill, 1559, yr arwyddwyd heddwch â Spaen, ac y rhyddhawyd y Llyngesydd trwy dalu hanner can' mil o goronau fel pris ei ryddhad. Dychwelodd i Ffrainc, nid i lanw yr un sefyllfaoedd uchel ag o'r blaen, ond i drefn.

io am dymmor fywyd anghyhoedd yn ei gastell yn Chatillon sur Long. Bu am ysbaid byr ar ol ei dröedigaeth heb fod yn gymunwr llawn yn yr Eglwys Ddiwygiedig. Ond un prydawn, cyn hir, cair ef yn codi ar ei draed mewn cyfarfod o'r Protestaniaid i ofyn i'r gweinidog rai cwestiynau o berthynas i Swper yr Arglwydd; ac wedi diolch i Dduw am y goleuni a gawsai yn eglurhâd y gweinidog, y mae mewn modd difrifol yn cyfranogi o'r swper sanctaidd am y waith gyntaf fel un o seledau yr Eglwys Galfinaidd. Yr oedd ei wraig, Charlotte de Laval, wedi cofseidio y grefydd Brotestanaidd o'i flaen ef; ac y mae y ddau yn awr yn ymroddi â'u holl galon i fyw yn addas i'w proffes, ac i ddsagu y wir grefydd i'r teulu a phawb oedd o fewn cyrch y dylanwad teuluaidd. Yr oedd y Llyngesydd yn un manwl a chyson yn ei rodiad. Gweddai ei hunan yn ei deulu bob bore. Gofalai am fod salm yn cael ei ehanu yn y teulu ganol dydd, ac offrymid gweddio bob dydd o flaen ac ar ol ciniaw ganddo ef ei hun, neu gan weinidog yr efengyl. Yn niwedd y dydd, cyn swper, yr oedd yn arferiad ganddo alw ynghyd holl dylwyth ei ddy; ac wedi eu hadgoffa eu bod i roi cyfrif i Dduw am eu holl ymddygiadau, parai i'r rhai hyny o honynt y buasai unrhyw ymrasael rhynddynt yn ystod y dydd ddyfod i gymmod â'u gilydd cyn myned i orphwys. Addysgai ei blant yn fanwl yn y fydd Brotestanaidd. Parai hefyd i'r Ysgrifthyrau gael eu darllen i'r milwyr a'r gweision a wnaent i fyny yr holl sefydliad teuluol, a gwahoddi weinidogion yr efengyl i bregethu iddynt.

Addefir i Coligny yn fuan ar ol ymuno â'r Protestaniaid wneyd yr hyn y cyhudda ei elynion ef o'i wneyd fel pe buasai yn drosedd, sef ymdrechgu cael amcan-gyfrif o nifer yr Huguenotiaid yn y wlad, a chael mwy o ddealltwriaeth rhyngddynt â'u gilydd gyda golwg ar y modd i weithredu. Cafodd allan fod nerth plaid y Diwygyr yn fwy nag a dybasai. Daeth cofrestrau i'w law o bob cwr o Ffrainc; a chafodd fod tair rhan o bedair o'r pendefigion lleiaf, a'r dosbarth sydd yn cyfateb i yswenaidd y wlad hon, yn perthyn i'r Eglwys neu y Fydd Ddiwygiedig; eithr nid oedd ond cyfartaledd bychan o'r ynadon a'r cyfreithwyr wedi eu hennill i dderbyn y fydd newydd. Er fod lliaws o esgobion a dysgedigion, a phrif gyfreithwyr Ffrainc, yn diystyru ofergoelodd a llygredigaeth Eglwys Rhufain, eto yehydig o'r dosbarthiadau yna a ddaethant allan yn llwyr o'i ohymundeb. Pe-daethent hwy allan yn wrol gyda'r bendefigaeth, fel y daethant yn Lloegr yn yr un cyfnod, galleisid ysgwyd ymaith iau Rhufain oddiar war y genedl Ffrengig. Nid oedd y Diwygyr

yn gryfion ond yn y parthan dehenol a gorllewinol o'r wlad. Yr oeddynt y blaidd lloccaf yn y taleithiau dehenol a gorllewinol, y rhai a gyfansoddent tuag un ran o dair o arwynebedd y wlad, ac yn y lleiafrif yn y rhanau gogleddol o'r wlad, y rhai a ffurient tua dwy ran o dair o'i arwynebedd.

Er fod Coligny yn ymbarotoi ar gyfer ymdrechfa a welai oedd yn anocheladwy, eto yr oedd ei obaith yn gryf y byddai ysbryd rhyddid ennill tir, ac y byddai i awdurdod rhesus a gwirionedd gael ei gydnabod, fel na byddai raid i'r ymdrechfa fod yn un waedlyd. Yr oedd yn un o feddwl penderfynol, a'i argyhoeddiadau crefyddol bellach yn gryfion iawn; ond yr oedd yn nodedig am ei bwyll a'i amynedd, a'i holl dueddiadau a'i ragfarnau fel pendefig uchel bob amser o blaidd awdurdod a threfn, ac yn erbyn ysbryd gwrthryfelgar mewn gwlad. Ei gynghor gwastadol i'w gyfeillion mwy gwresog a byrbwyll a fyddai iddynt arfer mwy o amynedd; a gonid mawr i'w feddwl oedd i beth mor bwysig i chrefydd fod yn achlysur o ryfel cartrefol yn y wlad a hoffai gymaint. Ond "nid eiddo gŵr ei ffordd." Yr oedd ymosodiadau creulawn i gael eu gwneyd ar yr Huguenotiaid a'u crefydd; a gwelwyd yr addfyn yn a'i amynedd Coligny cyn diwedd ei oes yn blaenori byddin a smddiffynai eu crefydd & blaen y bidog.

PREGETH I YSGOLION SABBOTHOL.

Gan y Parch. JAMES D. SYMMONS, *Abergwaen.*

[Traddodwyd y bregeth hon yn Abergwaen i gyd-gynnulliad o Ysgollion Sabbathol y gwahanol enwadau yn y lle a'r gymydogiaeth ar 27yl y Canmlwyddiant, Mehefin 30, 1880.]

IOAN V. 39: "Chwiliwch yr Ysgrifthyrau."

YN yr adnoda blaenorol mae yr Iesu, yn ei ymddyddan â'r Iuddeuon, yn dangos iddynt yn amlwg drwy amryw resymau cedryn mai efe oedd y Messiaid addawedig. A'r prawf diweddfaf a ddysga ymlaen ydyw, Ysgrifthyrau Moses a'r prophwydi. "Chwiliwch yr Ysgrifthyrau." Yr ydych yn addaf fod y rhai hyn yn wirionedd o Ddwyfol Ysbrydoliaeth, ac yn cydnabod eich rhwymau i'w oeddu fel yr unig ddaedguddiad o flordd bywyd tragwyddol. Mae genych y parch mwyaf iddynt, ac yr ydych yn ymfirostio llawer ynddynt. Wel, yr wyf fi yn foddolawn anturio fy hawlian am dderbyniad genych fel Messiaid i ofal y rhai hyn. Caisiwech fyned i mewn i'w feddwl yr Ysgrifthyrau, a chwi a gewch allan mai myf sydd yn wrthddrych iddynt, ac yn rhoi ysty i'w holl gynnywys.

Cyfieithiad arall o'r geiriau yw, "Yr ydych yn chwilio yr Ysgrhythrau." Mae yn rhyfedd, gan eich bod yn darllen yr ysgrifeniadau hyn, na baech wedi fy adnabod, oblegid am danaf fi y maent yn tystiolaethu. Yr oedd yn ganmoladwy yn yr Iuddewon hyn eu bod yn chwilio yr Ysgrhythrau, ac y mae hyn yn fwy nag a ellir ei ddyweyd am rai; ond eu colled hwy, fel amryw ar eu holau, oedd aros gyda'r llythren, ac heb fyned trwyddi at yr ysbryd. Fe allai mai un perygl mawr yn ein Hysgolion Sabbothol yw i'r darlleniad o Air Duw fyned yn rhy gelfyddydol. Mae cynnefino a'r Bibl, heb un ymdrech i roddi ein hunain o dan ei allu a'i ddylanwad, yn tueddu i wneyd mwy o niwed nag o les i'r meddwl. Y caletaf o bob dynion yw yr hwn sydd wedi ei drwytho mewn gwyrddolaeth allanol o'r Ysgrhythr, ac ar yr un pryd yn ymlynu wrth ryw fywyd pechadurus. Dichon i'r gwirionedd orwedd fel pwysau marw ar y meddwl, yn debyg fel y gall yr ymborth iachusaf, o ddifffyg gweithrediad priodol yn y treulid, ddyfod yn faich trwm. Colled llawer o'r rhai sydd a'r Bibl yn eu dwylaw yw, nid eu bod yn dal rhyw gyfeiliornadau mawrion, ond fod ei wirioneddau yn gorwedd yn ddifywyd o'i mewn. Defnyddiant yr ymadroddion mwyaf pwysig sydd ynddo yn ddiystyr, a gallant ddarllen am Dduw a'r farn, ac am Grist a'i iachawdwriaeth, gyda'r dideimladrwydd mwyaf. Ac un rhewm am hyn yw fod eu hymwneyd a'r Bibl wedi bod mor gelfyddydol, fel egwyddion crefydd wedi cael lle yn y cof a'r deall, tra y mae y gydwylbod wedi ei gadael heb ei deffro, a'r galon heb ei thynnu. Mae y fath ddarlleniad a hyn o'r Ysgrhythrau yn lladd yr effaith ddaionus a ddylent adael ar y meddwl. Ac wedi i adnod orwedd yn farw am ysbaid yn y galon, mae ei chodi eilwaith i fywyd a nerth yn waith o'r mwyaf anhawdd.

Mae digon o ganwyllau gwirionedd yn meddylliau lliaws o'r rhai sydd yn ymarfer i'r gair; ond canwyllau heb eu goleu ydynt; a'r hyn sydd yn eisieu yw eu cael i deimlo eu hanghen am ras Duw fel llewyrch yn y rhai hyn, er mwyn rhoi golwg iddynt ar eu sefyllfa golledig, ac ar y drefn sydd yn gwaredu o'i gafael. Dywedwn eto mai perygl ein Hysgolion Sabbothol yw trosglyddo Bibl marw i feddylliau yr oes sydd yn codi. Ac i warchod rhag hyn, llefwn am i'n hathrawon gael cymorth i gyflwyno y gwirionedd yn y fath fodd o flaen y rhai sydd o dan eu gofal, fel y byddo nid yn llythren yn lladd, ond yn ysbryd yn bywhau yn eu calonau.

Pla ar ddoesbarth yw athraw anwybodus a difol am les ysbrydol y rhai a ddygir ganddo. Cyn y gall ein hathrawon lawr

eu cylch yn briodol, rhaid iddynt ymgnio am wybodaeth, oblegid yn amgen rhagflaenir hwynt gan yr oes. Ni wna cysgadwydd a chlaierineb mo'r tro yn y cyfnod presennol. Mae yr oes yn disodli ei dysgawdwy, ac y mae yn ofynol gan hyn wrth lafur dyfal a pharhaus er mwyn bod o ddefnydd a gwerth yn y swydd bwysig o athraw yn yr Ysgol Sabbothol. Y mae rhai athrawon yn Nghymru na wyddant beth a olygir wrth Ysbyrdoliaeth y Bibl mwy nag a wyddant beth yw *trigonometry* yn Euclid neu hydref a lladred mewn morwriaeth. Nid yw y fath hyn yn deilwng o'r swydd a lanwant. Y mae eraill, er yn meddu ar gryn ddirnadaeth am gynnwys y gwirionedd, ac ar lawer o fedr i'w egluro, eto yn ymfoddioni ar hyn heb geisio gwaagu addysgiadau priodol oddiwrtho adref at galonau y rhai sydd dan eu gofal. Ac y mae y cymhwysderau blaenorol, i feur mawr, yn myned yn ofer os bydd y peth olaf hwn ar goll.

Amcan blaenaf yr athraw ffyddlawn a ddylai fod i ennill sylw ei ysgoleigien. Ni bydd o fawr gwerth eu cael yn bresennol o ran eu cyrrff yn y dosbarth os bydd eu meddylliau mewn rhywle arall, neu yn gwrthod sefydlu eu hunain gyda'r mater dan ystyriaeth. Mewn ysgolion cyffredin, cedwir y sylw trwy ddisgyblaeth lem y wialen; ond y mae yn rhaid i *chwi* geisio ei ennill trwy ddylanwad moesol ar galonau eich dysgyblion. Un moddion i gyrhaedd y dylanwad hwn yw trwy eu caru. Nid oes dim yn atdynu fel cariad. Deallia plant yn reddfol ein teimladau yn ein hwynebau. Maent yn adnabod eu cyfeillion, ac yn cael eu tyngu atynt. Gofynnwyd sut yr oedd rhyw athraw mer hynod o lwyddiannus yn ei swydd, a'r ateb oedd ei fod yn arddangos serch yn ei holl ymwneyd a'i ddoesbarth. Cariad didwyll oedd ei ddirgelwch.

Hefyd tuag at ddeffro dyddordeb yr ieuainc yn yr hyn a ddysgoch iddynt, rhaid i *chwi* deimlo dyddordeb ynddo eich hunain. Mae yn ofynol i *chwi* nid yn unig ddeall ond teimlo y gwirionedd. Rhaid i'r bywiogrwydd hwnw fod yn eich dull o ddysgu sydd bob amser yn gydfynodol a gwaith ag y mae ein calonau yn myned i mewn iddo. O ganlyniad, un o brif gymhwysderau athraw da yw gwir deimladrwydd crefyddol. Dénir pawb gan ddull credig a dwys o ddysgu. Gellir braidd wneyd unrhyw fater yn ddeniadol i'r dosbarth ond i'r athraw dafu ei enaid iddo.

Gofaler eto fod yr hyn a ddygir yn ddealladwy. Gellid dyweyd am ambell athraw pan yn ceisio egluro rhyw adran dywell o'r gwirionedd i'r rhai a ddygir ganddo, "A chwaml a'i derbyniodd of

allan o'u golwg hwynt." Yn lle tod yn help i ddangos ystyr yr hyn a ddarllenir, gwa y gaddug sydd arno yn dduach o ddiffyg defnyddio ymadroddion agos ac smwg. Yn debyg fel y clywais am rywun, ar ol rhoddi benthg cyfrol un o'r beirdd Seisonig, gydag eglurhadau, i gyfaill ieuanc, yn gofyn iddo ymhen ychydig amser a oedd efe yn ei ddeall; a'i ateb oedd, "Yr wyf yn meddwl fy mod yn deall y llyfr ei hun, a gobeithio hefyd y deuaif gydag ymdrech i ddeall yr eglurhadau." Ni fyn plant ein hysgolion ddim gwrandaw ar eiriau heb un meddwl ynddynt, neu ar folineb yn yn tywyllu cynghor ag ymadroddion heb wybodaeth. Siaredwch â hwynt yn iaith sylm bywyd cyffredin; ac os bydd rhyw eiriau anhawdd yn y wers, tynwch y llên oddiarnynt trwy ddefnyddio geiriau cyfystyr ac eglurach yn eu lle. Goleuni y mae plant yn ei garn, ac nid tywyllwch. Dewiswch faterion i ymddyddan â hwynt fyddo yn gyfartal i'w meddyliau. Ac wrth osod ysgol gwybodaeth o'u blaen, gofelwch fod ei ffyn yn ddigon agos at eu gilydd, fel y gallu eu camrau bychain esgyn ar hyd-dynt yn hawdd a phleserus. Annelwch yn barhaus at eglurdeb, a chwi a fyddwch yn debyg o daro y nôd o fod yn athrawon buddiol ac effeithiol.

Tuag at lwyddo eto, ceisiwch ddwyn ysbryd sirol i'ch gwaith. Mae arnaf ofn fod y prudd-der gormodol a wisga ein holl ymweydydd a moddion crefydd yn rhwystr mawr rhwng y tô ieuanc a'i chofeiddio. Gallwn ddyegu gwers yn hyn gyda'n brodyr y Wealeyard. Maent hwy o flaen pawb o honom mewn dangos fod duwioldeb yn fforddio mwynhâd ac hyfrydwch i'w pherchenog. Fe allai mai ein henwad ni, y Methodistiaid Cymreig, sydd fwyaf ar ol yn hyn o beth. O leiaf, tadogir y plygu pen fel brwynen arnom gan yr enwadau eraill; ac er fe allai eu bod yn rhoi gormod o fesur wrth briodoli i ni y cyfryw beth, eto y mae lle i feddwl fod ganddynt ryw gymaint o sail i'r achwyniad. Ond, fodd bynnag, y mae gan bob enwad le i wella gyda golwg ar hyn, yn enwedig wrth gyfarannu addysg grefyddol i'r oes sydd yn codi. Adeg o lawenydd yw ienenctyd; ac nid oes dim ag y cilia oddiwrtho yn fwy nag ausairiolder. Peidiwch siarad yn drist wrth son am grefydd fel unig ffynonell gwir hapusrwydd; ond dyged tŷon eich geiriau dystiolaeth i'w dylanwad iachusol.

Yr un pryd rhaid i chwi ofalu peidio aberthu gwirionedd i'r dymuniad o foddio eich dysgyblion. Rhaid gosod gwirionedd yn ei ffurfiau llymaf yn gystal a thyneraf o'u blaen. Rhaid dangos iddynt fod Duw yn ddigllawn beunydd wrth yr an-

nuwiol, ac y bydd efe yn sicr o archolli pen yr hwn a roddio rhagddo yn ei gamweddan. Eto yr ydych i wneyd hyn mewn ffordd a dueddo i greu casineb yn yr ieuanc at bechod yn hytrach nag at Dduw. Appeliwch at eu hofn yn gystal â'u cariad, ond gan gofio o hyd fod eich holl ymdrech gyda hwynt i arddangos serch a mwyneidd-dra. "Mewn addfwynder yn dysgu . . . i edrych a roddo Duw iddynt ryw amser edifeirwch i gyd-nabod y gwirionedd.

Hefyd yn yr addysg a gyfrenir genych, ceisiwch wasgu at galonau y plant yr hyn sydd fwyaf pwysig mewn crefydd. Peidiwch eu harwain dros y bennod fel dros wastadedd unfurf, heb dalu dim mwy o sylw i'r naill beth na'r llall. Mae ambell adran o bob pennod yn galw yn neillduol am ystyriaeth. Mae ynddi ryw fryniau o wirionedd yn ymgodi uwchlaw isel-dir yr hanes neu yr athrawiaeth, ac yn galw am sylw arbenig. Ymafwch yn y prif foddion. Peidiwch cymysgu yr hyn sydd yn hanfodol â'r hyn sydd heb fod felly, neu aros yr un mor ddifrifol gyda phethau dibwys ac amheus â chydâ gwirioneddau mawrion a sylfaenol. Peidiwch treulio y rhan fwyaf o amser yr ysgol i geisio gwybod beth oedd yr Urim a'r Thummim, neu beth oedd swmbwl yr apostol Paul, a dim ond rhoi ychydig fynyddau i drin rhyw athrawiaeth anhegorol, neu ryw ddyledswydd bwysig a ddygwyddo droi i fyny o'ch blaen. Amcennwch yn wastad ymsefydlu yn meddyliau eich dosbarth yr egwyddorion penaf sydd yn cynnwys ynddynt fêr a hanfod yr efengyl. Ag ond gofalu am hyn, gellwch ddysgwyl dan fendith Duw wneyd rhyw ddaioni sylweddol yn nghylch eich llafur.

Cymerwyd y gair chwilio yn y testun oddiwrth waith rhai yn cloddio yn ddwfn i goluddion y dddear am feteloedd. Edrycha y rhai hyn am orweddle y fetel; torant bob talp o bridd, a gogrynant y cwbl o hono yn fanwl; ac nid arbedant na thraul na thrafferth i gael hyd i'r mŵn. Yn gyffelyb y mae i ninnau ymddwyn tuag at yr Ysgrifthyrau. Rhaid eu hysgwyd a'u gogrynu, eu chwilio yn ddyfal, hyd nes y byddo grym ac ystyr pob ymadrodd agair sydd ynddynt yn cael eu hadnabod a'u deall. Cymherwch y naill le â'r llall, rhediad un ran gyda rhediad y rhan arall, pethau yn myned o'r blaen gyda phethau yn dyfod ar ol. Dyna y dull priodol o chwilio yr Ysgrifthyrau fel ag i ddyfod trwyddynt yn ddoeth i iachawdwriaeth trwy y ffydd sydd yn Nghrist Iesu.

Ond cyn y gellir eu chwilio rhaid iddynt fod genym o'n blaen. O ddaioni yr Arglwydd, ein braint ni yw fod ein gwlad

fechan erbyn heddyw wedi ei hulo & Biblau. A dywedir wrthym gan feirniaid cymhwys fod y cyfieithiad Cymreig o'r Bibl yn rhagori ar yr un Seisonig, er mor dda yw hwnw. Nid oes eisieu i neb o honom ni, fel y gwnai yr eneth ieuanc Mary Jones gynt, fyned dros fynyddau Sir Feirionydd at Charles o'r Bala; cerdded mill-diroedd meithion i gael golwg ar air Duw. Ceir ef yn awr ymhob teulu, ac yn fynychaf gari bob aelod o'n teuluoedd. Y mae mawrion weithredoedd Duw i'w gweld yn ein hiaith ein hun, yn yr hon y'n ganed ni. Ond er cael yr Ysgrythyrau mewn Cymraeg pur, os na fedrwn eu darllen mae eu cynnwys wedi y cwbl dan glo. Er i ystafell fod yn llawn o'r darluniau prydfethaf, os bydd yn nos ddu o'i mewn, nid yw o un gwahaniaeth i ni eu bod yno neu beidio. A'r hyn a wna yr Ysgol Sabbothol yw gollwng goleuni i'r ystafell er mwyn codi y darluniau i'r golwg. Da iawn i'r rhai na fedrant ar lyfr fod pregethiad yr efengyl yn gwneyd i fyny mewn rhan am y golled o fod heb ddsygu darllen. O drugaredd, y mae gwybodaeth o ewyllys Duw a threfn achub yn gallu cyrhaedd y meddwl trwy y glust yn gystal â'r llygaid. Ac oblegid hyn nis gall neb ddywedyd am y Bibl hyd yn nód wrth yr anllythyrenog, "Nid oes genyt ti ddim i godi dwfr, a'r pydew sydd ddwfn." Ein baint ni fel pregethwyr yw cael gollwng ein hystenau i lawr i ffynnon yr Ysgrythyrau er mwyn diodi eneidiau sychedig â'i dyfroedd bywiol; a gobeithio nad ydym yn gwneyd hyn heb wybod beth yw tynu o honi i ni ein hunain. Eithr os ydych yn gallu darllen, os oes genych lestr at eich llaw, byddai yn beth o'r goreu i chwi dyfod yn fynych uwch ben y ffynnon i godi dwfr i chwi eich hunain. Yr ydwyf fi a'm brodyr yn myned i mewn â'n cryman i'r maes hwn, ac yn dyfod â chymaint cofaid ag a allwn o'r porfeydd gwelltog i chwi ar y Sabbothau; ond, heb esgeuluso bid sier yr ordinhadau cyhoeddus, byddai yn fantaais fawr i chwi droi i mewn yn fynych eich hunain i'r maes i bori. Yn y modd hyn yr ewch yn fras. Defaid da am fyned i'r bora oedd y Bereaid hyny gynt y rhoddir eu hanes i lawr i ni gael dilyn eu hesiampl: "Y rhai hyn oedd foneddigeiddiaid na'r rhai yn Thessalonica, y rhai a dderbyniasant y gair gyda phob parodrwydd meddwl, gan chwilio beunydd yr Ysgrythyrau a oedd y pethau hyn felly."

Cyn chwilio y rhai hyn, rhaid bod yn abl i'w darllen; ac amcan blaenaf yr Ysgol Sabbothol yw dysgu hyn i'r oes sydd yn codi. Nid ydym yn sier lai na bod darllenwyr Cymreig da yn brinach nag a ddsygwyllem. Gall fod a fyno ymledaen- iad cynnyddol yr iaith Saesoneg ymhlith

ein hieuencyd & hyn. Eithr er fod hyny ynddo ei hun yn dda, eto gresyn iddo yn ddianghenrhaid eu rhwystro i ymydnabyddu & meddwl Duw yn yr hen Fibl Cymraeg anwyl, a fu o gymaint bendith i Gymru dlawd. Ond y prif achos o hyn yn ddiau yw diffyg addysgiad trwyadl yn egwyddorion cyntaf darlennyddiaeth, ynghyd a diffyg talu sylw priodol i'r acen, y pwyslais, a'r attalnod. Gwneir y camsyniadau mwyaf chwithig wrth beidio rhoi ystyriaeth ddigonol i'r pethau hyn.

Ceir llawer eto yn abl darllen yn gywir, ond heb eu dysgyblu i ddilyn cadwen yr hanes neu yr ymresymiad. Cerbyd i feddwl yw y geiriau a'r brawddegau; ac os na chldant y meddwl hyny at y darlennydd, byddai gystal iddo ddarllen yn y Wyddel- aeg ag yn ei iaith ei hun. Colled amryw yn ein hysgolion yw peidio craffu digon ar eiriau bychain, megys *canys, oblegid, felly, a'u* cyffelyb, y rhai sydd fel edef yn dal gwahanol ranau yr ymadrodd wrth eu gilydd, ac yn gwneyd yn gwynyr cyflawn o honynt. Y mae tri pheth na ddylid colli golwg arnynt tuag at gael dirnadaeth glir am yr hyn a ddarllenwn. Rhaid sylwi, Pwy sydd yn llefaru—am ba beth y lleferir—ac wrth bwy y lleferir. Gofynir yn aml yn ofer yn y dosbarth am bwy y mae y rhagenw "efe" yn sefyll yn yr adnod; a phe byddai y darlennydd ond yn sylwi ar rediad yr ymadroddion, efe a welai euw y llefarwr, neu gyfeiriad ato, yn rhywle o'r dechre i'r fan yr oedd yn darllen. Fe allai y gellid tybied fod yn afreidiol gwneyd nodiadau mor syml a hyn; ond, yn sier, y mae pethau bychain yn fynych iawn yn bethau pwysig. Pan ofynwyd i Michael Angelo paham y cymerai gymaint o drafferth gyda phethau bychain wrth gerfio rhyw ddwl, efe a atebai, "Llawer o bethau bychain sydd yn ffurfio perffeithrwydd." A thug at i ninnau gael y rhai sydd dan addysg genym yn ddarllenwyr da, rhaid rhoddi arnynt i beidio anghofio lle a defnydd pethau bychain yr adnodau.

(I barhdu.)

Y TALMUD.

Gan y Parch. J. R. JONES, Dublin.

L.

Yr oedd y genedl Inddewig o'r dechrenad wedi ei chodi a'i dyrchafu i safle uchel. Yr oedd y Jehofah wedi ei neillduo yn eiddo iddo ei hun o fvsig holl genedloedd y ddaear, ac yn parhau trwy yr oesoedd i egluro ei hun iddi fel Breun a Duw. **RE**

ddeddfau ef oedd ei deddfau a'i barnedig-
aethau; anerschid yr Israel ganddo fel ei
bobl, ei etholeddig, a'i rai anwyl. Yr oedd
y neillduath a fu arni wedi cael argraff
ddofn ar feddwl y genedl. Ymdrechai'r
bobl, yn unol â'r cyfarwyddiadau a gaw-
sent, i'w gadw; a mawr oedd eu hymffrost
o'i blegid. Un amcan mewn golwg yn y
neillduath ydoedd rhoi mantais i ddad-
guddio egwyddorion hanfodol er diogelwch
a dedwyddwch dynoliaeth, y rhai oedd
wedi eu colli yn gwbl o'r byd paganaidd.
Cyfeiriwn at un yn neillduol, sef egwyddor
dadblygiad. Yr oedd y mawr, y gogon-
eddus, i'r genedl yn beth yr edrychid
ymlaen am dano, ac a ddysgwyliid yn y
dyfodol. Yr oedd yn wahanol gyda'r Cene-
dloedd. Ganddynt hwy, i ddangos y
mawr, y gogoneddus, eu cynllun ydoedd,
nid ei ddangos yn berffeithrwydd posibl
yn y dyfodol, ond trwy ffugchwedl (*myth*)
am amser a aeth heibio. Yr oedd y mawr
iddynt hwy wedi darfod. Felly yr oedd y
symbiadau hyn ar ffordd dadblygiad yn mil-
wrio yn erbyn ymdrech deg am gyrhaedd
perffeithrwydd. Y mae hyn yn dangos
yn eglur eu bod yn ymwybodol mai syrthio
yn ol mewn dirywiad moesol a chrefyddol
yr oeddynt. Ond yr oedd dadblygiad yn
elfen hanfodol yn y grefydd Iuddewig.
Gwelir hyn yn amlwg yn y modd y caf-
wyd hi, ac hefyd yn yr argraff yr oedd yn
ei gael ar y genedl trwy yr oesoedd. Yr
oedd llewyrch y goleuni yn parhau i gyn-
nyddu hyd ddyddiau Malachi, y prophwyd
diwedda, a'r dylanwad ar y genedl, yn
feddyliol a chrefyddol, wedi cynnyddu yn
gyfatebol, fel y gwelir yn amlwg yn yr
Apocrypha, yr hwn a ysgrifenydd gan
arweinydd y genedl ar ol dyddiau Malachi.
Ond gwelir yn rhy amlwg, yn nyddiau y
Gwaredwr, fod y genedl yn gyffredinol yn
cymeryd camrau breision yn ol yn nghyf-
eiriad dirywiad, fel, erbyn sylwi ar ei
hanes tua dechreu yr ail ganrif, y ceir hi
wedi syrthio yn ol i safle y cenedloedd
paganaidd, ymha un yr addefent fod cref-
ydd yn dirywio yn eu plith yn eu hym-
ddygiad presennol, eto yn hollol ddia-
wybod iddynt eu hunain. Ac i'r cyflwr
hwn yn hanes y genedl y ydym yn priod-
oli yr achos o ysgrifeniad y Talmud.

Ystyr y gair Talmud ydyw athrawiaeth.
Gelwid ef wrth yr enw hwn am ei fod yn
cynnwys dysgeidiaeth gyflawn ar grefydd
a moesaen y genedl. Cyhoeddwyd dau lyfr
o'r enw gan yr Iuddewon, un yn Jerusa-
lem a'r llall yn Babilon, y rhai a nod-
weddir yn gyffredin trwy eu cysylltu â
enwau y lleoedd y cyhoeddwyd hwynt.
Rhenid y Talmud yn ddwy ran, sef Mis-
nah a'r Gamara. Ystyr y gair Misnah
ydyw ail gyfraith. Yr un yw y Misnah
yn y ddau Dalmud. Rhoddodd yr Ar-

glwydd gynnwys y llyfr hwn, meddynt
hwy, i Moses pan ydoedd gydag ef yn y
mynydd sanctaidd, yr un pryd ag y cafodd
gynnwys y llyfrau ysgrifenedig, sef pum'
llyfr Moses, y rhai a ysgrifennodd wedi ei
ddyfod i lawr o'r mynydd. Ond cafodd
Moses orchymyn i beidio ysgrifenu y Mis-
nah, neu yr ail gyfraith, eithr yn hytrach
ei dyagu i'r genedl yn yr anialwch. Dy-
wedir fod Moses gyda manyldra mawr wedi
ysgrifenu tri ar ddeg o gopiau o'r pum'
llyfr, ac na fynai i neb ei gynnorthwyo, y
rhai a orphenodd ychydig o amser cyn
esgyn i fynydd Nebo; a'r rhai hyn y
roddwyd ganddo i Israel, un i bob llwyth,
a'r olaf i'r Lefaid, i'w gadw gydag arch y
cyfammod. Ac er y manylder a'r gofal
mawr oedd ganddo gyda golwg ar gyn-
nwys y pum' llyfr, haerid fod ei ofal yn
fwy, os yn ddichonadwy, gyda'r Misnah.
Gwnaeth, meddir, bob ymdrech oedd yn
bosibl, yn ystod yr holl amser y bu gyda
hwy yn yr anialwch, i ddyagu y bobl yn
yr ail gyfraith; a'r diwrnod yr oedd ar
fyned i fyny i fynydd Nebo, cyfarfyddodd
âg Aaron ei frawd, ac adroddodd iddo yr
holl eiriau a lefarodd yr Arglwydd wrtho
yn y mynydd sanctaidd, sef cynnwysiad
yr ail gyfraith hon, heb adael yr un sill ar
ol. Wedi iddo orphen yr holl eiriau hyn
wrth Aaron, daeth dau fab Aaron, Eliezer
ac Ithamar, i'r babell, megys yn hollol
ddamweiniol. Adroddodd yr un geiriau
drachefn, a hyn yn nglywedigaeth Aaron
eto, wrth ei ddau fab, heb gyfnewid na
cholli y sillaf leiaf. Ar deryn yr adrodd-
iad i Eliezer ac Ithamar, daeth deg henur-
iad a thriugain meibion Israel i mewn; ac
efe a adroddodd wrthynt hwythau yr un
geiriau, âg Aaron a'i feibion yn clywed.
Yna daeth ynghyd holl gynulleidfa meib-
ion Israel, ac adroddodd Moses wrthynt
hwythau oll yr un geiriau, fel y clybu
Aaron yr un geiriau o enau Moses bedair
gwaith. Yna ymneillduodd Moses o olwg y
bobl, pryd y cyfoddodd Aaron, ac yr adrodd-
odd wrthynt yr un geiriau. Wedi ymneill-
duad Aaron, cyfoddodd Eliezer ac Ithamar,
ac adroddasant hwythau yr un geiriau.
Wedi ymneillduad meibion Aaron, ad-
roddodd yr henturiaid gyda'u gilydd yr un
geiriau. Ac felly fe glybu yr holl genedl
y geiriau yn cael eu hadrodd bedair gwaith.
Daeth yr unrhyw adroddiad i lawr o Josua
trwy linach y Barnwyr hyd Samuel. Caf-
odd y brenin Dafydd yr oll gan Samuel, a
Nathan y prophwyd gan Dafydd. Disgyn-
odd drachefn trwy linach y prophwyd o
Nathan hyd Malachi. Ymddiriedodd Ma-
lachi yr oll i Ezra yr ysgrifenydd, a daeth
i lawr o Ezra trwy linach yr ysgrifenydd-
ion hyd Rabbi Judah.

Ganwyd y gŵr hwn tua'r flwyddyn o.c.
135. Ystyrir ef yn dywysog ymysg y

Rabbiniaid. Gelwid ef y Rabbi Sanctaidd o herwydd purdeb difyrychleud ei fywyd, ac edrychid arno fel tywysog yn Israel. Ymgymherodd efe ág ysgirfennu yr ail gyfraith, er yn groes i'r gorchymyn, rhag iddi o herwydd cwfwr presennol y genedl fyned ar goll. Cyhoeddwyd y llyfr ganddo tua'r flwyddyn 190, yr hwn a alwodd yn Misnah, a'r hwn a gynnwysai yr holl eiriau a lefarodd yr Arglwydd yn y dechre wrth Moses yn y mynydd. A bu gofal yr Arglwydd yn fawr am eu cadw yn ddilychwin trwy yr oesoedd, meddir; yr un mor fawr, os nad yn fwy, nag am y rhanau ysgirfenedig.

Wedi cyhoeddiad y llyfr gan Rabbi Judah, cafodd dderbyniad ffafriol iawn gan yr Iuddewon ymhob man, a lledaenwyd ef gyda chyflymdra anghyffredin yn eu mysg. Rhoddodd y Rabbiniaid dderbyniad gwir barchus iddo. Aeth mewn canlyniad yn brif llyfr y colegau, neu yr ysgolion Hebraidd, trwy holl Palestina yn fuan; a'r un modd yn Babilon, ac ymha le bynag y ceid yr ysgolion hyny. Y Misnah ydoedd y llyfr a edmygid gan bawb, a maes astudiaeth yr holl ysgolion a dysgawdwyr y bobl; canys yn ol eu syniad hwy yn gyffredin, yr oedd gogoniant yr ail gyfraith yn tra rhagori ar y gyntaf—y draddodiadol yn rhagori ar yr un ysgirfenedig. Wedi i'r llyfr gael y fath dderbyniad gan y genedl yn gyffredin, a'r fath sylw gan y Rabbiniaid yn yr ysgolion, buan y cyfododd yn eu mysg lu o esbonwyr arno. Gwaith mawr y prif Rabbi yn ei ysgol ydoedd egluro neu esbonio y llyfr i'w ysgoleigion, a mawr ydoedd y sylw a delid i'r esboniad ymhob man. Edrychid ar yr esbonwyr fel dynion dan arweiniad yr Arglwydd yn egluro ei eiriau i'r bobl; a chedwid yr esboniadau hyn gyda gofal neillduol. Ymhén llai na chan' mlynedd, ymgymherodd Rabbi Jochanan â'r gwaith o gasglu ynghyd y gwahanol esboniadau yn holl ysgolion Palestina, a'u cyhoeddi yn llyfr, yr hwn a enwid yn Gamara, neu yr esboniad. Wedi hyn cyhoeddwyd y ddau llyfr ynghyd yn un llyfr perffeith-gwbl, sef y Misnah a'r Gamara, neu y testun a'r esboniad; ac yr oedd y ddau gyda'u gilydd yn eu golwg yn cynnwys hanfod perffeithrwydd; ac adnabyddid y llyfr hwn ganddnt o hyn allan fel Talmud Jerusalem.

Y mae y llyfr olaf, sef y Gamara, yn dangos yn eglur fod y genedl yn parhau i swythio yn ol mewn dirywiad meddyliol a chrefyddol yn dra chyflym. Yr oedd y sylw a delid gan y Rabbiniaid i'r gyfraith draddodiadol wedi peri iddynt golli golwg yn hollol ar y gyfrol ysbrydoledig. Yr oedd ei chynnwys wedi myned yn beth dweithr iddynt; y mintys a'r anis a'r cwmn yn cael y sylw oll, a'r gyfraith

Ddwyfol a'i gwirioneddau gogoneddus wedi eu gadael heibio; ac yr oedd hyn oll, fel y gellid dwsgwyl, wedi cael argraff ddofn a niweidiol ar eu hysbryd. Dangosodd yr ysgolion Iuddewig yn Babilon fwy o arafwch a phwyll gyda'r Misnah na'u brodyr yn Palestina. Er nad ellir dywedyd eu bod hwy yn llai zelog o'i blaid, eto nid oedd ynt wedi colli golwg mor llwyr ar gynnwys y gyfrol ysbrydoledig.

Tua dechreu y bummed ganrif, dechreuodd Rabbi Ashi ar y gwaith o gasglu ynghyd esboniadau y Rabbiniaid yn Babilon; ond bu efe farw cyn gorphen y gwaith, yn y flwyddyn o.c. 427. Ymgymherodd Rabbi Jose â'r gwaith wedi marwolaeth Ashi, yr hwn a orphenwyd ganddo, tua dechre y chweched ganrif. Gelwid hwn Talmud Babilon. Y mae hen draddodiad ymysg yr Iuddewon, a gredir yn ddilys ganddynt, fod yr esboniad hwn y fath fel y bu prif feddylwyr y genedl dros dri chant o flynyddoedd yn ei gyfansoddi. Ac y mae yn llawer helaethach a rhagorach ymhob gwedd na'i ragflaenydd, Talmud Jerusalem.

Trwy ddilyn hanes y genedl yn y cyfnod hwn, gwelir fod amryw bethau yn galw am ryw ysgogiad effeithiol i gadw yr Iuddewon rhag colli eu neillduolrwydd cenedlaethol. Yr oedd pob peth oeddi wedi dygwedd yn ddiweddar yn eu hanes yn profi fod y cyfnod hwn yn un peryglus i'w bodolaeth fel cenedl. Ymosodid arnynt o bob cyfeiriad. Yr oeddynt yn cael eu herlid yn greulawn gan Adrian, ymherawdwr Rhufeain—yn cael eu gwasgaru i fsg yr holl genedloedd; eu gwlad wedi ei dwyn oddiarnynt, a'i rhoddi i estroniaid. Dygasant y drwg arnynt eu hunain trwy gymeryd eu hudo i fyned ar ol un a gyfenwai ei hun yn Barchochoba, neu Mab y Seren, yr hwn a hudodd bobl lawer i'w ddilyn, ac yn eu mysg y prif Rabbiniaid. Casglodd dros dri chan' mil o filwyr dan ei faner, y rhai a wasgarwyd yn fuan o flaen byddinoedd y Rhufeiniaid. Parodd hyn i'r erlidigaeth arnynt drymhân. Yr oeddynt wedi myned yn bobl wrthodedig gan bawb, a phob gobaith am adfeddiannu eu gwlad, er en holl ymlyniad wrthi, wedi ei dwyn oddiarnynt. Yn wyneb amgylchiadau o'r fath, yr oedd yn hollol anghenrheidiol cael allan ryw gynllun a gadwai i fyny eu hunoliaeth cenedlaethol. Yr oedd y wedd ar ddysgeidiaeth hefyd yn bresennol yn gwnegydrhwysgiadau amlwg: rhai o brif feddylwyr y bobl yn cefnu ar grefydd eu tadau, ac yn myned ar ol yr hyn a enwid yn athroniaeth, a zel y cyffredinolrwydd dros eu crefydd wedi oeri, a'u parch i'w dysgawdwyr yn lleihâu. Yr oedd arweinwyr y genedl yn gweled fod y cyfwng presennol yr un mwyaf peryglus a

fu yn hanes y genedl er y dechreuad. Cyfarfuasant âg amseroedd enbyd yn aml er dyddiau Abraham, megys yn yr Aipht, yn yr anialwch, yn Babilon, &c. Ni bu neb o'r Cenedloedd yn y fath beryglon am eu bodolaeth, ac eto yn parhâu yn un. I bwy yr oedd hyn oll i'w briodoli, nid oedd neb a wyddai hyn yn well na hwy eu hunain. Yn eu cyfyngderau yr oedd galw ar yr Arglwydd eu Duw yn dwyn iddynt waredigaeth, a hono yn un ryfedd a gogoneddus, a gariad ddylanwad ar feddyliau y bobl. Nid rhyw un engraffit oedd ganddynt o hyn yn eu hanes, ond yr oedd wedi ei weled yn fynych o flaen eu llygaid. Ond yn awr, dyma amryw bethau yn nodweddau yr amseroedd enbyd hyn na welwyd eu cyffelyb o'r blaen: sefyllfa feddyliol a chrefyddol y bobl mewn cyfiwr isel iawn, nifer gwir addolwyr y Tad yn ychydig, ymraniadau crefyddol yn eu mysg, ac felly y genedl i raddau mawr wedi ymrannu yn ei herbyn ei hun, a mwy gelyniaeth rhwng y naill blaid a'r llall nag oedd rhyngddynt â'r cenedloedd a'u cylchynai. Ac, yn awr, yr oll a ellid wneyd ydoedd—ac yr oedd pawb o honych yn barod i ymuno yn hyn—ymdrechu i gadw i fyny eu neilliduoion cenedlaethol yn nghanol y cenedloedd i fysg pa rai yr oeddynt wedi eu gwsgaru. Ac i'r amcan hwn yr ysgrifenydd y Talmud.

Y DDEILEN.

Y MAE mawredd a doethineb y Creawdwr i'w weled yn ei fanylwch yn gofalu am bethau bychain, yn gystal ag yn ei waith yn creu ac yn llywodraethu pethau mawrion.

Os ydyw y dderwen fawreddog, y balmwydden dalgryf, a'r gedrwydden gref yn destynau gwerth eu hastudio, pabam na ellid cael gwers neu ddwy oddiwrth beth mor fach â deilen, yr hon sydd yn dwyn delw y pren ar raddfa fechan! Y ddeilen sydd yn teimlo gyntaf oddiwrth y cyfnewidiadau allanol a gymerant le o amgylch y pren. Y mae gwraidd y pren ymhell o gyrhaedd y dymhestl; anaml iawn y bydd yr ystoriwydd yn effeithio dim ar y boncyff; a rhaid cael gwynt cryf i ysgwyd y canghenau. Ond am y ddeilen, y mae yr awel-on tyneraf yn peri iddi hi grynau.

Dylai fod yn nghymeriad pawb o honom ryw gadernid, ryw sefydlogrwydd, na ddichon amgylchiadau ei ddwyn oddiarnom; ac ar yr un pryd dylem feddu y tynerwch a'r ystwythder hwnw a ddengys fel y ddeilen i ba gyfeiriad y mae'r gwynt yn chwythu. Anhawdd, yn wir, ydyw dyweyd, pa un ai y dyn sydd heb wreiddyn da i'w gymariad i'w gadw rhag cael ei ysgubo gyda'r

llifeiriant, neu ynte ai y dyn sydd yn amddifad o bob peth tebyg i ddail i fynegu nodwedd ac effeithiau yr amgylchiadau yr elo drwyddynt, ydyw y mwyaf diddefnydd. Ond yn gyffredin, lle y mae gwreiddyn da, fe ddaw y dail allan, ar adegau beth bynag, i brofi hyny.

Weithiau, yn enwedig ynglŷn â'r planhigion sydd yn tyfu ac yn gwywo bob blwyddyn, y mae fod y dail, yn argoel y bydd yr holl blanhigion yn fuan, wedi crino. Felly am rai cymeriadau, os siomir chwi yn y dail a'u haddurnant ac a'u gwnant yn ddefnyddiol am dymmor, siomir chwi cyn bo hir ymhob rhagoriaeth arall a berthyn iddynt.

Tebyg ydyw dosbarth arall o ddynion i'r prenau a ail-flaugarant bob gwanwyn. Cured gwyntoedd oerion profedigaethau ar y rhai hyn, nes peri iddynt ollwng eu haddurniadau yn bruddglwyfus i'r llawr, a cholli i fesur y tynerwch, y bywiogrwydd teimlad hwnw, y chwareuai yr awelon mor brydferth arno, eto bydd y gwreiddyn yn aros ac yn casglu nerth yn nghanol yr holl gyfnewidiadau. Y mae yn wir, fod gwywo y dail, hydref ar ol hydref, yn ein hadgoffa am yr amser y bydd y pren yn gwywo; ond rhaid i yspaid hir fyned heibio cyn i awgrymiadau fel yna cael eu cyflawni. Am flynddoedd lawer, nid yw y tymhestloedd wrth ei ddyosag o'i brydferthwch, yn gwneyd dim ond dangos mor ddisigil ydyw y gwreiddyn.

Ond rhag i neb gario y gymhariath yn rhy bell, ceisio sôn yr ydym am ddynion yn y byd yma. Y mae dyn, yn ei gysylltiadau pwysicaf, yn perthyn i fydd nad yw cyfnewidiadau y ddacyn yn effeithio arno—byd ag y mae ei breswylwyr naill ai yn crino byth, neu yn blaguro yn oes oes-oedd. Ond tra yn mynd y tymmorau a'r cyfnewidiadau, rhaid addef fod y tymmorau hyn yn dylanwadu cryn lawer arnom. Eto, hyd yn nód yn y byd hwn, y mae ambell un i'w gael sydd yn byw cymaint ar "nerthoedd y byd a ddaw," ac yn dal cymundeb mor wastadol â Duw, fel ag i allu cadw, nid yn unig ei wreiddyn, ond ei ddeilen hefyd, a hyny ymhob tywydd. Y mae hwn yn iraid, yn brydferth, ac yn ddefnyddiol yn nghanol y profedigaethau llymaf, a phan nad oes unrhyw adfywiad crefyddol mwy na chyffredin i feithrin ei rasusan ac i gynhyrfu ei zel. "Bendigedig yw y gŵr a ymddiriedo yn yr Arglwydd, ac y byddo yr Arglwydd yn hyder iddo; canys efe a fydd megys pren wedi ei blannu wrth y dyfroedd, ac a estyn ei wraid wrth yr ason, ac ni ŵyr oddiwrth ddyfod gwrës; ei ddeilen fydd fr, ac ar flwyddyn sychder ni phalla, ac ni phaid a firwytho."

J. PULESTON JONES.

Bala.

Adgoffion ac Adroddiadau Addysgiadol.

MEREDYDD ISAAC.

PENNOD I.

Y MAE ein meddwl yn rhedeg at dref yn Nghymru, a alwn ni yma yn Llanddolwen, ac ati ryw ddeg a phymtheg mlynedd ar hugain yn ol, pryd nad oedd flordd haiarn i gludo ager-beiriannau yn agos ati, a'i thrigolion yn igyffredinol yn ymddangos fel pobl Lais yn y dyddiau gynt, yn "bobl lonydd a diofal." Nid oedd ynddi, na cherllaw iddi, ddim gweithfaoedd o bwys; yn unig yr oedd ei fleirian, wyth neu naw yn y flwyddyn, yn gyrchfa pobloedd, a chymaifaoedd a chyfarfodydd pregethu, y rhai na chynnellid yno yn rhy fynych, yn tynnu'r wlad oddiamgylch i dalu gwarogaeth i'r uchel wyl.

Fel yn nhrefi'r Dywysogaeth yn gyffredin, yr oedd ynddi un eglwys fawr, hyny ydyw, fel y gwybyddi di, ddarlennydd, ni a goeliwn,—hen adeilad fawr i ddal cynnulleidfaoedd, ac nid cynnulleidfaoedd i lanw yr adeilad; a chyda hyny ceid ynddi bedwar capel, un i bob un o'r pedwar enwad Ymneillduol sydd benaf yn Nghymru. Yn arfer myned i'r eglwys yr oedd y bobl gyfoethocaf a'r bobl dlotaf; y gwyr mawr a'u teuluoedd, a'r hen wragedd ar y plwyf, i'r rhai yr oedd derbyn yr elusenanau plwyfol yn brif beth yn eu golwg. Na thybier ein bod ni wrth ysgrifennu hyn am iselhau yr Eglwys Sefydledig; ond adrodd yn gywir yr ydym fel yr oedd pethau yn y dyddiau hyny. Yr ydym yn deall fod yno yn awr beriglor zelog a gweithgar, a mwy nag un curad ganddo, a hwynt-hwy ynghyd a chyfeisteddod o foneddigessau, yn myned yn gyson o dŷ i dŷ, i wasanaethu eu hachosion eglwysig, ac ysgol genedlaethol, fel ei gelwir, yn dra blodenog. Ond yn yr amser y cyfeiriwn ato, nid oedd ond yr hen *rector*, y Parchedig Mr. Daniel, yn gwneyd yr holl waith eglwysig; ac yn yr un hen rwtian y byddai efe yn cerdded yn wastad, gan fyned bob tair blynedd yn olynol, os nid yn amlach, dros yr un pregethanu mewn dull oerlyd a seremonïol, heb berygl i feddwl na chalon gynhyrfu wrth wrando eu darlenniad.

Am y capelau Anghydffurfiol yn Llanddolwen, yr oedd dau o honynt yn cael eu cyfrit yn lled fawrion o faint, ac eglwys cyryfion a chynnulleidfaoedd lluosog ynglŷn â hwynt; ond yr oedd y ddau arall yn fychain, a'u haelodau eglwysig heb fod yn llawer. Yr oedd yr holl enwadau hyn, pa fodd bynag, yn gammoladwy am y teimladau hyfryd a ddaugosid ganddynt tuag

at eu gilydd, a'u cydweithrediad brawdol ymhob achos y gallent ymuno ynddo. Byth er blynyddoedd cyntaf y llanw mawr dirwestol (1836—40), yr hwn a groesawid yn wresog gan bob enwad yn y dref, yr oedd swyddogion ac aelodau y pedair eglwys yn edrych ar eu gilydd fel brodyr yn yr Arglwydd, megys cymydogion yn byw yn ymyl eu gilydd, a chyda pharodrwydd yn helpio'r naill y llall, er fod gan bob un ei dŷ a'i dylwyth ei hun. Os byddai aelod o'r enwad hwn, o herwydd unrhyw deimlad neu amgylchiad, yn ymgynnyg yn aelod o enwad arall, megys y mae yn dygwedd weithian, ni dderbynid mo hono gan yr eglwys y cynnygiai ei hun iddi heb ymgynghoriad carnaidd a'r eglwys i'r hon y perthynai o'r blaen; ac nid anfynych y byddai pregethu'r o'r naill enwad yn pregethu yn nghapel enwad arall.

Ond nid at ystâd "yr eglwys" na'r capelau yn Llanddolwen yr ydym yn bwriadu galw sylw y darlennydd, er y gall hyn o grybwylliaid fod o ryw ddefnydd i'n hanes fel yr elom ymlaen.

Yn nghŵr dwyreiniol y dref, yn lled agos i'r bont dros yr afon yno, canfyddid gan y dyfodiaid i'r dref *yard* goed fechan, yn cynnwys planciau wedi eu gosod yn groesion, pwll llif, maen liffo, *shed*, a gweithdŷ, ac felly ymlaen,—y celfi arferol i goedasiwr; ac ar fwrdd uwch ben y fynedfa iddi, yr oedd i'w ddarlennu, "*Meredith Isaac, Joiner and Builder*." Gerllaw, yr oedd tŷ destlus, heb fod yn fawr, ond yn ymddangos yn gryno o ran adeilad a phobeth o'i amgylch, a gardd fechan o'i flaen; ac yno yr oedd yr asiedydd a'r eiddo yn preswyllo. Dacw efe ei hun yn dyfod allan o'i weithdŷ, ei arffedog o'i flaen, ei gap papyr ar ei ben, a'i ffon reol yn ei law, ac yn mesur planc penodol at ei bwrpas. Mae yn ymddangos tua phump a dengain mlwydd oed, yn ŵr gewynog, iachus, o faintioli canolradd, ond â'i wynebpryd yn arddangos mwy o bryder nag o foddlonrwydd, megys un a fyddai heb gyrhaedd ei nŷd, ac nid eto ar ben ei ddigon.

Ganwyd ef yn Llanddolwen; ei dad yn deiliwr, ac yn ŵr o gymieriad da, er nad yn cael ei gyfrif yn ddyn crefyddol. Wedi dyfod i oedran llanc, dewisodd Meredydd y llif a'r fwyall o flaen y nodwydd a'r siswrn; ac ar ol iddo gyflawni tymmor ei brentisiaeth, ac aros am flwyddyn yn weithiwr gyda'i feistr yn Llanddolwen, efe a aeth i Liverpool, ac a lwyddodd i gael yno waith da, ac i ymberffethio yn ei gelfyddyd. Yr oedd yn llettya gyda Chymry, yn agos i hen gapel y Methodistiaid yn Bedford Street, fel ei gelwid gynt;

a byddai yn myned yno gyda hwy ar y Sabbothau, i wrando'r pregethau, ac i'r Ysgol Salbothol. Yr oedd yn ddichlyn-sidd ei fuchedd, ac yn hawddgar ei ymddygiad, er nad oedl arwyddion fod gair yr Arglwydd yn y darlleniad na'r pregethiad o hono yn effeithio yn neillduol ar ei feddwl.

Ond un bore Sabboth yn Nghapel Bedford, yr oedd John Williams, Llecheiddior, yn y pulnd; a hwnw oedd un o'r Sabbothau cyntaf, os nad y cyntaf oll, i'r pregethwr gonest a chynhyrfiol hwnw bregethu yn Liverpool. Yr oedd y cynnulleidfaoedd oedd yn ei wrando yno yn ei gael yn gymhwys yn ol y darluniad englyuol o hono gan y diweddar *Eryron* o Lundain :

"Llecheiddior ! lluchiai addysg—cywirlym
Fel curwlaw neu gennylysg,
O'rallor,—marwor i'n mysg,
Geman a than yn gymysg."

Yr oedd yn ei ddull eglur a chyfeiriol a chyffrous y bore hwnw yn gorfodi Meredydd i wrando yn astud arno; a gorfu iddo wneyd peth anarferol iddo ef, sef wylu dan y bregeth, ac addunedu gwasanaethu yr Arglwydd rhagllaw. Efe a ddilynodd y pregethwr i gapelau Rose Place a Pall Mall y prydawn a'r nos; canys byddai tair oedfa ymhob un o'r capelau yno y blynyddoedd gynt. Yn ei bregeth y nos ymysg pethau eraill dywedai,—“Yr ydych chiwi yn uhref fawr Lerpwl yma yn meddwl eich bod yn bobl gwell eich *manners* o lawer na nynt sydd yn y wlad yn yr hen Gymru fynyddig acw. *Manners* yn wir! a wneuch chi wrando, fechgyn annuwiol o Gymru yn Liverpool, a phawb mewn oed sydd yma heb gredu yn Nghrist! fe'ch ceir chiwi yn rhai hollol ddi-*fanners*. Chiwi a ddylech wybod mai nid *manners* da yw i neb droi i mewn i un tŷ, i gael *share* o ddim sydd yno, heb ei wahodd. A dyma chiwi ar yr union ffordd i uffern, yn prysuro i fyned yno, heb i neb eich gwahodd. Mae rhai o'r hen denlu sydd yno eisoes, y nhw a fu gynt yn cydychu a chiwi yn Nghymru neu yn Lerpwl, yn ofui eich gweled yn dyfod yno atynt, i chwaneu at eu hing a'u poenau hwy. Mae *manners* a phobpeth yn gwaeddi am i chiwi droi yn ôl cyn myned i mewn i ddydd ddrws uffern; o herwydd un-waith yr ewch i mewn i le'r poenau, ni'ch rhvddheir o'r carehar byth.” Yn gyffredin yr oedd Meredydd i'w nac yn un sâd iawn ei dymher, heb fod nemor beth yn gallu effeithio yu ddwys iawn ar ei deimlad. Ond y sylw hyna gan y pregethwr hynod o Eifionydd, a'i byfder awdurdodol yn ei ddywedyd, a'i gorchyfyd yn llwyr, nes, fel yr addefodd ef ei hun ar ol hyny, y cafodd waith mawr rhag gwaeddi allan

yn y capel, “O Arglwydd, tro fi oddiar y ffordd i uffern, ac achub fy enaid byth !” Y nos Sabboth canlynol, efe a arosodd ar ol yn y cyfarfod eglwysig yn nghapel Bedford; ac ymhenn rhai wythnosau, efe a dderbyniwyd yn gyflawn aelod. Er nad oedd, wrth gael ei holi ar y pryd, yn cyfateb i linyr mesur rhai o'r hen dadiau oedd yn blaenori, yr oedd yr eglwys yn unfryd yn ei groesawu; ac yr oedd yntau yn teimlo yn dra dedwydd o'r herwydd.

Am yr holl amaer y bu efe yn Liverpool, yr oedd yn ganmoladwy am arler pob cyn-nildeb gweddus mewn ymborth a dillad, heb aichwaethu diod feddwol o gwbl, na gwnenthur unrhyw dreuliadau diachos, ond gan roddi dogm bob wythnos mewn banc cynnilo. Ar yr un pryd, byddai yn siroli yn estyn ei offwm at bob casgliad cyaylltiedig a'r achos crefyddol. Wedi iddo fel hyn fod yn Liverpool am ryw bedair blynedd, anfonwyd ato o Landdolwen fod ei hen feistr, y coedasiwr yno, wedi myned yn wael ei iechyd, ac heb obaith am wellhâd, ac felly yn gorfod rhoddi'r *business* i fyny, ac y byddai yn ddymunol gan hyny iddo yntau ddechwel-yd, a chychwyn drosto ei hun gyda'r alw-edigaeth o saer coed. Nid oedd efe eto ond gŵr ieuanc pedair blwydd ar hugain oed; ond yr oedd yn deall ei waith yn dda, ac efe a benderfynodd ddefnyddio'r fantais oedd yn awr yn agored iddo. Felly efe a ddaeth adref i'w hen dref enedigol, ac a ddechrenodd ar ei orchwyl fel saer-feistr, pan y cafodd yr hyn oedd ganddo yn y banc yn gynnorthwy gwerthfawr ac amser-ol. Yn fuan wedi iddo ddechre, cymerodd ddau neu dri o adeiladan newyddion, o ansawdd telau cyffredin, i'w cwblhân, ac a aeth trwy ei waith yn brydlawn a chym-eradwy, gan allu gwnenthur tipyn o dda-ioni hefyd iddo ei hun. Yr oedd ganddo yn ebrwydd ddau neu dri o weithwyr, a phrentis; a chyn hir cyfrifd ef fel y blaenaf ar restr *joiners* a *builders* Llanddolwen. Nid oedd y dref yn fawr, rhaid addef, nac adeiladu yn rhywbeth cyson a gwastadol ynddi; ond yr oedd Meredydd ar y cyfan yn dyfod ymlaen yn llawer gwell nag y dysgwylasai.

Hyfrydwch mawr i'r eglwys Fethodist-istaidd yn Llanddolwen oedd ei gael ef yn dyfod ati gyda phapyr aelodaeth o Liverpool. Er ei fod yn llanc llefnais, heb ei anurddo âg anfoesoldeb cyhoeddus, cyn myned i Liverpool, nid oedd efe'r pryd hwnw yn dangos un gogwydd neillduol at grefydd, ac ni byddai yn dilyn moddion gras gyda dim cysondeb; ac o gymaint â hyny, mwy oedd y llawenydd wrth ei gan-fod yn aelod eglwysig. Ond nid oedd efe gydag unpeth, oddieithr y cau, yu ei osod ei hun yn flaenllaw ymysg ei frodyr ;

nid oedd yn chwannog i roddi adroddiad o'i deimladau crefyddol, a byddai yn hwyrfrydig iawn pan ei gelwid i weddio yn gyhoeddus. Yr oedd yn rhy amlwg nad oedd yn un o'r rhai a lyngant wrth ddarllen, ac am hyny nid oedl yn cynyddu mewn gwybodaeth dduwinyddol. Ei lyfrgell fechan a gyflenwid â llyfrau gwasanaethgar i'w gelfyddyd, ac nid i'w grefydd. Ond yr oedd efe, fel yr awgrymwyd, yn mwynhau y canu yn yr addoliad, a'r cantor lled fedrus ydoedd; ac ar rai gweithiau, pryd na byddai y dechreuwr canu yn bresennol, yr oedd efe yn arwain y ganiadaeth, ac yn gwneyd hyny mewn modd canmoladwy. Mantais fawr iddo fu oael cydaelod a chyfaill a chymydog yn Jacob Owen y gŵf, yr hwn oedd yn hynach o rai blynyddoedd nag efe, yn gwybod yr Ysgrhythyr Lân er yn fachgen, yn nodedig am ei bwyll a'i synwyr, ac, yn debyg i'r Hanaiah hwnw yn Jerusalem, "yn ŵr ffyddlawn, ac yn ofni Duw yn fwy na llawer." Pan fyddai ar Meredydd eisien cyfarwyddyd a chynghor ynghylch delio â phersonau, neu rywbeth arall, efe a redai i'r efail at Jacob megys at onael, ac a ddychwelai yn foddhaol i'w weithdŷ. Ac yn enwedig os byddai ar laesu dwylaw gyda dyledswyddau crefyddol, gwai'r gŵf, mewn ffordd hynod o syml a diroddes. ei hyfforddi a' galonogi i lyan wrth yr Arglwydd; canys un o'r rhai goreu oedd efe am gadarnhau y dwylaw llaeg, a chryfhau'r gliniau gweiniaid. Nid oedd gan hyny yn beth i synu ato, pan ymhen ychydig flynyddoedd ar ol hyn yr aed i ddewis blaenoriaid newyddion yn y capel, fod enw Jacob Owen yn gyntaf ar y rhestr; a thwyllwch barnol ar yr eglwys a fusasai iddi ei eugenluso.

Ymhen tua blwyddyn ar ol dychweliad Meredydd Isaac i Llanddowen, efe a gym-erodd y gwaith o adeiladu palas i ŵr boneddig o Loegr a brynasai etifeddiaeth fechan yn agos i bentref Llanfrynog. Yr oedd Llanfrynog o naw i ddeng milldir o ffordd oddiwrth dref Llanddowen; a phan gydag adeiladu'r palas, byddai Meredydd yn aros yn Llanfrynog drwy'r wythnos: yn myned yno bore Llun, ac yn dychwelyd y prydawn Sadwrn. Yr oedd efe nid yn unig yn arolygu ei weithwyr, ond yn gweithio â'i ddwyllaw gyda hwynt, ac, yn wir, yn gweithio mwy na'r un o honynt. Pan yn Llanfrynog, yr oedd yn llettyd mewn amaethdŷ o'r enw Bron-y-foel, lle y trigai gwraig weddw oedranus o'r enw Ann Gwilym, gyda Rhys ei mab, a Martha ei merch. Yr oedd capel gan y Methodistiaid yn mhentref Llanfrynog; a byddai Meredydd yn myned i'r cyfarfoddydd a gynhelid yno ar nosweithian; ond i "eglwys" y Llan y byddai teulu

Bron-y-foel yn arfer cyrohu, ac yr oedd yr hen wraig yn un o'r rhai mwyaf ei zel yn y plwyf fel eglwysyddes. Eithr nid oedd y gwahaniaeth hwn yn peri un anghydfod rhwng y teulu â'r adeiladydd; ond yr oedd y naill yn ymdeimlo ac yn ymddwyn yn gyfeillgar iawn tuag at y llall. Ac ya fuan yr oedd yn ymddangos fod rhywbeth mwy na chyfeillach yn debyg o gymervd lle rhwng Meredydd Isaac a Martha Gwilym. Yr oedd hi tua blwyddyn yn hŷn nag ef; yn fersch luniaidd a phrydweddol, yn rhydd a siriol mewn ymddyddan, yn wir ofalus am ei mam, ac yn dangos pob trefnusrwydd yn nghadw'r ty. Hawdd oedd gweld ei bod yn fwy pinc a cheiniwch ei thrawiad na merched amaethwyr ya gyffredin, yn enwedig amaethwyr Llanfrynog, ac o'r herwydd cyfrifid-hi gan rai o'r plwyfolia yno yn fenyw falch ac uchelfeddwl. Pa fodd bynag, nid oedd Meredydd wedi bod yn nghwmni neb y buasai yn falchach o'i chael yn wraig iddo ei hun na merch Bron-y-foel; a chyn gorpheniad y palas, yr oedd wedi llwyddo i'w chael i ammodi dyfod iddo yn gymhares bywyd. Cydbenderfynasant mai diennill fyddai iddynt dreulio eu hamser mewn hir garwriaeth; a phan yr oedd efe, ar ol cyflawni ei orchwyl adeiladol, yn troi ei gefn ar Lanfrynog, cytuntasant ar i'r briodas gael ei gweinyddu ymhen tua thri mis. Dichon fod Martha yn fwy boddolawn i brysuro cwbllhau yr ymrwymiad rhyngddynt am y rheswm fod Rhys ei brawd hefyd ar bwynt priodi, a bod ei wraig ef i'w gyda hwy yn Bron-y-foel, a thrwy hyny yn debyg o wneyd i fyny'r golled am ei hymadawiad hi.

A oedd Meredydd, yn y cam pwysig hwn a gymerodd efe, wedi gadael i grefydd gael y lle priodol yn ei feddwl? Hwytrach y ceir help i ateb hyna wrth adrodd ymddyddan a fu rhyngddo a Jacob Owen ar y mater hwn. Wedi i Jacob glywed y si am ei theygrwydd o ieuad priodasol ei gyfaill â Martha Gwilym, efe, pan gafodd gyfla, a ofynodd i Meredydd ai gwir oedd hyny; ac yntan a addefodd y gwirionedd, gan ddywedyd ei fod yn bwriadu gwneyd y peth yn hysbys iddo.

"Wel, a ydyw Miss Gwilym yn fersch grefyddol?" gofynai Jacob; "o herwydd yr ydych yn deall mai crefydd yw y peth penaf, a'r un peth anghenrheidiol, yn mhawb a chyda phob peth."

"Yr wyf yn gobeithio ei bod," atebai Meredydd yn lled araf; "y mae hi yn sicr yn un nad oes gan neb ddim byd i'w ddywedyd yn erbyn ei character; ac yr wyf yn credu y câf hi i mi yn ymgeledd gymhwys."

"Ie, ie, mae hyny yn burion; ond mae yr apostol Pedr yn sôn am ŵr a gwraig 'fel rhai sydd gydetifedion gras y bywyd': ac a ydyw eich darpar-gwraig yn un o'r rhai hyny yw'r pwnc o bwys."

"A ydwyf fi fy hun yn un o'r rhai hyny sydd gwestiwn nas gallaf ei ateb yn gadarnhâol, heb i mi benderfynu dim am dani hi; ond yr wyf agos yn sicr y byddwch yn meddwl yn dda am dani pan ddeuwch yn gydnabyddus â hi."

"Wel, a ydyw hi yn aelod eglwysig?"

"Ydyw, ond nid yn perthyn i'n sect ni; perthyn i Eglwys Loegr y mae teulu Bron-y-foel o'r dechre; ac felly i'r Eglwys y bydd hithau yn myned, ac y mae wedi bod yn cymuno yno droiau."

"Wel, wel! at tebyg mai ieno cymharus fydd ieno Methodist ac Eglwysyddes? Rhywbeth heb fod yn gysurus iawn a fydd i chwi fyned i un lle o addoliad, a'ch gwraig i le arall, ar y Sabboth."

"Ho, y mae hi wedi addaw dyfod gyda mi i'r capel, ond bydd yn dda ganddi gael myned i'r 'eglwys' weithiau."

"Meredydd, nid âf fi i ddyweyd dim yrwan am yr hen Eglwys; ond chwi a wyddoch fod pethau yn bur wahanol o ran manyldeb crefyddol yn yr 'eglwys' ag yn y capel yn ein tref ni, a'r un modd, dybygaf, y mae yn Llanfrynog. Ni ddig-iwch chwi ddim wrthyf am ofyn i chwi, A oeddych chi, o ddifrif, yn meddwl cymaint am ymarfer duwioldeb ag oeddych am adeiladu'r palas pan yn Llanfrynog?"

"Wel, yn wir, rhaid i mi addef fy mod yr wythnos gyntaf y bum yno wedi cael fy llyncu i fyny gan fy ymgymieriad fel adeiladydd, fel nad oeddwn yn gallu meddwl am nemor ddim arall; ond nos Fawrth yr ail wythnos, mi aethum i'r *society* yn y capel, pryd yr oeddynt yn derbyn gŵr priod yn gyflawn aelod; ac ynglŷn â'i gynghori i gadw addoliad teulu-aidd, bu ymddyddan maith a da ynghylch darllen a gweiddio yn y teuluoedd, pan y dywedai'r blaenor, Morris Richard, ei fod yn credu nas gallai un dyn duwiol fod yn foddolawn i fyw nac i lettya mewn tŷ nad oedd yno un allor i'r Arglwydd. Effeithiodd hyny yn ddwys arnaf, fel, ar ol swper yn Mron-y-foel, y dywedais y buasai yn dda genyf, yn ol fy arfer gartref, ddarllen a gweiddio yn fyr nos a bore, gan mai ofer fyddai pob gofal a darpariaeth heb gymhorth a bendith y Brenin Mawr. 'O'r goreu, Meredydd Isaac,' ebe Ann Gwilym, 'mae yn debyg mai gweiddiau da y Llyfr Gweddî Gyffredin a fyddwch chwi yn eu darllen.' 'Na, 'mam,' meddai Martha Gwilym, 'bydd yn dda genym i Mr. Isaac gymeryd ei ffordd ei hun, a gweiddio o'i frest, fel y bydd pobl y capel yn arfer gwneud;' a chyda hyny, hi a ddygodd y

Bibl i'r bwrdd, ac a alwodd ar y morwynion a'r llanciau i ddyfod i mewn; ac felly y cedwais y ddyledswydd y tro cyntaf yno, cyflawni yr hyn, chwi a goeliwch, oedd yn gryu aberth i mi sydd mor annhueddol i unrhyw wasanaeth cyhoeddus gyda'm crefydd. Byth ar ol hyny, fore a hwy'r, byddai Martha yn gofalu am gael y ddyledswydd yn gyson, a chyda gwên foddlongar yn dwyn y Bibl i'r bwrdd; ac fel hyn yr wyf fi yn siŵr ei bod hi yn hoffi gweiddio."

"Wel, fy nghyfaill, mae yn dda genyf glywed i chwi ddangos cymaint â hyny o ymroddiad crefyddol fel llettywr; ac am y *step* fawr yr ydych ar ei chymeryd, gobethio yr ydwyf eich *bod wedi* ac yn ufuddhâu i'r hen gynghor da, 'Yn dy holl ffyrdd cydnebydd Ef, ac Efe a hyfforddia dy lwybrau.'"

Ar ol yr ymddyddan hwn, yr oedd Jacob Owen yn teimlo yn hynod bryderus ynghylch ei gyfaill, sef yn ei gysylltiad âg eglwys y Methodistiaid yn y dref. "Mae arnaf ofn," ebe efe ynddo ei hun, "y bydd ei briodas yn peri helynt fawr yn ein mysg. Dyna'r blaenor, Dafydd Meurig, y pen-dysgyblwr: mae efe mor zelog dros y rheol ynghylch ieuo yn anghymharus, a chanddo feddwl mor salw am grefydd yn yr Eglwys Sefydledig gyda ni, fel mae yn debyg na bydd boddioni arno ef heb gael diarddel Meredydd druan. Ond ni wiiw i ni adael i'r hen Ddafydd sathru a thori'r corseuau am fod ychydig ysigodod arnynt."

Ond rhaid i ni adael adroddiad yr "helynt," ys dywedai Jacob, gyda dygwyddiadau eraill, i'n hail bennod.

CERDYN YR ARDYSTIAD TEULUAIDD.

Tra yr ydoedd Mr. Joseph Bormond yn llafurio fel Cenedwr Dirwestol yn ninas Caereffrog, efe a gyfarfu âg amgylchiad neillduol o anghymedroldeb, ac ar yr un pryd â dangosiad hynod o werth Cerdyn yr Ardstiad Teuluaid.

Efe a ymwelodd â thŷ dyn o'r enw James Shepherd, gweithiwr mewn gwaith toddi (*founndry*), pan yr oedd nid yn unig effeithiau echryslawn anghymedroldeb y gŵr, ond hefyd yr eiddo anghymedroldeb ei wraig, yn rhy amlwg. Yr oedd ganddynt dri o blant bychain, pa rai a adewid yn y tŷ eu hunain am oriau, ac weithiau trwy'r nos, tra y byddai eu rhieni anedwydd yn ymdrybaeddu yn y pechod fsiadd o feddwod. Mr. Bormond a gomerodd lawer o drafferth i berswadio'r tad a'r fam, er mwyn eu plant truan, os nad er eu mwyn eu hunain, i ymwrthod â'r

ddiod feddwl. Ac wedi llawer o ddysfalbarhâd, ac o diriondeb, efe a lwyddodd gyda'r wraig i lawndod yr ardstiad, ond yr oedd y gŵr yn llwyr nacâu.

Penderfynodd Mr. Bormond ar dreio cynllun newydd. Efe a geisiodd gerdyn ardstiad dirwestol, ac a roes linell ar gyfer pob un o'r pump oedd yn perthyn i'r teulu. Dymunodd ar y wraig lawndod ar yr ail linell, ac a eglurhaodd ei amcan i'r plant; ac yr oedd y pethau bach yn falch o gael rhoi eu henwau i lawr o dan enw eu mam. Felly yr oedd yr enwau ar y cerdyn fel y canlyn:—

1. _____
2. Jane Shepherd.
3. Mary Ann Shepherd.
4. Ann Shepherd.
5. William Shepherd.

Piniwyd y cerdyn uwchlaw'r fantell simnai; ac wedi gwneyd hyny, dywedodd Mr. Bormond mewn modd caruaid wrth y gŵr, "Fy nghyfaill, mi a'ch annogwn chwi i lanw'r llinell gyntaf ar y cerdyn. Ni wnewch chwi byth edifarw am hyny."

Cafodd gan y dyn ateb sarug. Nid oedd yno nemor obaith am lwyddiant; ond y cenadwr a anfonodd saethweddi at Dduw Goruchaf am i'r dyn gael ei arwain i gymeryd y cam yn yr iawn gyfeiriad fel yr annogid ef.

Er syndod i'w wraig, daeth y gŵr adref yn sobr y noson hono, ond yr oedd yn edrych yn guchio ac anfoddog. Y noson ganlynol, wele yr oedd efe yn sobr drachefn, ac felly hefyd y noson ar ol hyny! Bore dydd Gwener a ddaeth, a hwnw oedd y diwrnod talu. Ar y dydd hwn, yr oedd y wraig druan yn sicrhau iddi ei hun y deul efe, yn ol ei arfer yn wastad, adref yn feddw i'w forenbryd, efe a ddywedodd mewn tŷn erwin wrth ei eneth hynaf, "Tyn y cerdyn yna i lawr i mi." Ni chymerodd yr eneth arni ei glywed, gan ei bod hi yn sicr yn ei meddwl mai dyfetha'r cerdyn oedd ei amcan. "Ai nid wyt ti yn clywed beth yr wyf yn ei ddywedyd?" gwaeddai efe; "tyn y cerdyn yna i lawr i mi." Yr oedd raid i'r eneth, er yn anweillysgar, fyned at y fantell simnai, a thynnu i lawr y cerdyn, a'i estyn i'w thad; a dysgwyl yr oedd hi ei weled ef y foment nesaf yn ei rwygo a'i dafu i'r tân. Yr oedd y wraig a'r plant yn awr yn crynu, yn ofni symud na siarad. Er eu mawr syndod, wele'r dyn yn myned at y bwrdd, yn cymeryd ysgrifbin ac inc, ac yn ysgrifenu ei enw ar y llinell wag, yna yn piniol cerdyn yn ei hen le, ac yn myned allan o'r tŷ at ei waith heb ddywedyd gair!

Nid rhyfedd oedd fod dagrau yn treiglo i lawr y gruddiau yn y bwthyn hwnw fwy

nag unwaith yn ystod y dydd, ac mai'r dymuniad o galon yno ydoedd, "Gobeithio, O gobeithio, y bydd *father* yn cadw'r *pledge*!"

Yr hwyr a ddaeth, a dyma olgf. anarferol yn yf'f hwnw. Daeth y gŵr i mewn, a chydâ gwên efe a ddywelodd wrth ei wraig, "Deliwch eich llaw!" pan y rhoes efe yn ei llaw swllt ar ol swllt, gan eu cyfrif wrth eu doddi y naill ar ol y llall, hyd nes yr oedd tŵr o saith swllt ar hugain yn llaw llaw y wraig, a hithau yn wlyo o lawenydd, a'r plant yn chwerrthin a churo eu dwylaw, ac oll yn mwynhau yr hyfrydwch mwyaf.

Chwecch wythnos ar ol hyn galwodd Mr. Bormond gyda mi, medd ysgrifenydd yr hanes, ac a ddywedodd, "Dowch gyda mi i Walmgate, a gwelwch werth cerdyn yr Ardstiad Teuluaid." Hwyr Sadwrn ydoedd. Yr oedd y *foundryman* a'i deulu wrth eu tŷ; ond hwy a roisant i mi groesaw calonog. Yn yr ymddyddan, y dyn a ddywedodd, "Y llinell wag a'm gorchfygodd, syr. Bob tro y deunw i mewn, yr oedd hi o flaen fy llygad, ac yn athrawes ddystaw rybuddiol i mi." Y wraig, gyda gwynebpryd llon a ddywedai, "Mae efe wedi dwyn i mi saith swllt ar hugain bob wythnos, a hyny yn awr yn saith wythnos, syr, ac yr ydym ar gael ein holl ddodrefn yn ol; ac wrth ddywedyd hyny, yr oedd hi yn pwyntio at *chest of drawers* mahogaui ddestlus yr oeddynt newydd ei hadferu oddiwrth y *pawnbroker*."

Fel yr oeddwn yn edrych ar y cerdyn, ac yn darllen enwau James a Jane a Mary Ann ac Ann a William Shepherd, y naill yn canlyn y llall, nis gallwn lai na diolch i Dduw am yr arwydd hon o oruchafiaeth a roes efe, ymyg llaweroedd eraill, i'r llafurwyr gyda yr achos dirwestol.

Ar ol penlinio i weddio ar ein Tad Nefol am iddo gynnal a chryfhau y teulu hwnw i redeg yr yrfa ddirwestol, a'u bendithio hefyd a bendithion ei iachawdwriaeth, dychwelais adref gan ddywedyd ynof fy hun, "O na buasai y rhai hyny o'm cyfeillion cristionogol sydd hyd yn hyn heb lafurio gyda dirwest, gyda ni yn nhŷ James Shepherd heno!" Diau y galleid dysgwyl felly i'w zel hwythau ennyn dros yr achos da.

Nid hir y bu ar ol hyny pan y cafodd y cenadwr weled y gŵr a'r wraig yn dyfod i dŷ Dduw, a phan y cyfarchwyd ef gan wênau y tri phlentyn mewn dillad prydferth yn eistedd yn yr Ysgol Sabbathol, ac y teimlai efe, "Dyma i mi wobr yn wir i!"

Anfonwyd gan E. E., Munglawdd.

Egluriadau a Gwersi Ysgrhythrol.

BEIRNIADAETH FIBLAIDD.

II.

Y MAE Dr. Campbell yn nodi chwech o achosion i'r anhawederau mawrion sydd ar ein ffordd i gael cyfieithiad cywir o'r Hen Destament.

1. Tlodi yr iaith.
2. Prinder gweithoedd ysgrifenedig ynddi.
3. Neillduolrwydd arferion a defodau yr Iuddewon.
4. Hoffder, yn enwedig ar ran y prophwydi, o'r dull ffigyrol o lefaru.
5. Dylanwad cyfieithiadau blaenorol.
6. Dylanwad syniadau crefyddol y byddent wedi eu coleddu yn flaenllaw.

Ni wnawn sylwi yn awr ond ar y cyntaf o'r rhai hyn: amuddiadrwydd yr iaith o eiriau, a ffurfiau cymhwys ar eiriau, i osod allan feddyliau neillduol. Mewn iaith berffaith, dylid cael un gair gwahanol o leiaf am bob enw, pob gweithred, ansawdd, a chyfiwr. Nid yw yr Hebraeg yn meddu hyn; ac o ganlyniad, er ei bod yn rhoddi cyffe da i olrhain llwybrau yr ymresymiad trwy ba rai yr oedd gair yn barhans yn dyfod i feddu ystyr newydd, eto y mae amlder yr ystyrion hyn yn gwneud y meddwl a fydd mewn brawddeg neillduol yn fynych yn fwy anhawdd i'w gael allan. Cymeiwn er esiampl y gwreiddyn אֵלֶף (*aleph*, neu *aleph*). Y mae yn golygu yn (1) ymgynnefino â; (2) bod yn ddôf (arferedig ynglŷn âg anifeiliaid), yr hyn sydd yn ganlyniad naturiol ymgynnefino; (3) dysgu, eto yn un o effeithiau ymgynnefino â rhywbeth; (4) ymuno â'u gilydd, cymdeithasu, fel canlyniad arall. Yn awr, ni a gawn enw (*noun*) yn tarddu o'r ferf hon, אֵלֶף (*eleph*), yr hwn a olyga (*a*) *ych* neu *fuoch*, oddiwrth ystyr (2) y gwreiddyn, (*b*) y rhif *mil*, oddiwrth yr ystyr o "ymuno" a geir yn (4), (*c*) *teulu*, oddiwrth yr ystyr o "gymdeithasu" yn (4). Felly cawn yr un gair yn golygu tri o bethau hollol wahanol; ac fe welir ar unwaith fod y ffaith hon ynglŷn â'r iaith yn peri bod yn anhawdd ei chyfieithu yn aml gyda dim graddau o sicrwydd.

Anhawdra mawr arall ydyw nad yw y ferf yn myned dan gyfnewidiad i arddangos amser. Y mae yn wir fod yna yr hyn a elwir yn *tense* ynddi; ond nid amser, ond natur y weithred, pa un ai parhâol ai ynte mynyddol ydyw; y mae y ddau *tense* yn ei ddangos. Er esiampl, y mae לָמַדְתִּי, *lamadtî*, y gorphenol (*perfect*), yn golygu, "Yr wyf wedi dysgu," "Dysgais," a "Mi a fyddaf wedi dysgu;" a'r anorphenol

(*imperfect*), מְלַמֵּד, *elmad*, "Yr oeddwn yn dysgu," "Yr wyf yn dysgu," a "Mi a ddysgaf." Fe welir fod hyn eto yn peri llawer o anhawder i gael gafael ar yr ystyr briodol sydd i'r frawddeg y mae y ferf ynddi.

Y cyd-destun, mae yn amlwg, sydd i ben-derfynu hyn. Os byddys yn siarad am y mynedol, er esiampl, ac os daw berf anorphenol (*imperfect*) i mewn, eglur ydyw mai yr ystyr anorphenol yn y mynedol (*past imperfect*) sydd i'w gymeryd. "Yr oeddwn yn dysgu," ac nid "Yr wyf yn dysgu," neu "Mi a ddysgaf." A chyda'r pwnc arall, sef yr ystyr sydd i'w roddi i'r gair, y rheol eto ydyw cymeryd yr ystyr a fydd yn amlwg yn cydfyned â'r cyd-destun, gan ddechre gyda'r hynaf o ran tarddiad. Os gwelir *eleph* yn gysylltiedig â'r gair "milwyr," dyweder, y mae yn amlwg mai nid gyda'r geiriau "ych" na "teulu" y mae i'w gyfieithu, ond gyda'r geiriau "*mil* o filwyr." Diffyg ystyriaeth o'r rheol syml hon a barodd i Dr. Bellamy gyfieithu y gair כֹּפֶר, *copher*, pyg, *pitch*, yn Gen. vi. 14, gyda'i ail ystyr o "iawn," neu "gymmod," yr hwn a ddeilliodd o ail ystyr y ferf *caphar*, "rhoddi iawn," "gwneud cymmod," oddiwrth y drychfeddwl o orchuddio, cuddio o'r golwg megys â phyg, nes dirdynnu o'r adnod syml, "A phyg hi oddifewn ac oddiallan â phyg," y cyfieithiad canlynol,—"Thou shalt expiate in it, even in a house, and in an outer room thou shalt make an atonement," yr hyn o'i gyfieithu i'r Gymraeg sydd rhywbeth yn debyg i'r canlynol,—"Ti a ddyhuddi yn ddi, ie mewn tŷ, ac mewn ystafell allanol ti a roddi iawn." Y mae y Dr. dysgedig yn hollol anghysm âg ef ei hun. Er yn rhoddi yr ystyr ailraddol i'r gair *copher* ac i'r ferf, y mae yn rhoddi y llythyrenol i'r geiriau eraill. Er esiampl, un o'r ffyrdd i ddyweyd "oddifewn" yn yr Hebraeg ydyw "o fewn tŷ," "yn y tŷ;" ond nid ddychymygr am ei gyfieithu felly, mwy nag y cyfieithir "oddiallan" yn llythyrenol—"y tu allan i'r mur." O ba le y mae Dr. Bellamy yn eael yr ystyr "ystafell allanol" sydd anhawdd dyweyd. Pe buasai wedi gwneud yn hollol i'r gwrthwyneb, a rhoddi yr ystyr gyntaf i'r gair *copher*, a'r ystyrion ailraddol i'r geiriau eraill, y mae yn amlwg y buasai yn nêa i'w le, oblegid y mae rhedid yr adnodaau yn dangos mai am wneuthuriad yr arch, a dim arall, yr ymdrinir yn y fan hon.

Rhoddwn yn awr ddwy esiampl o gyfieithiadau gwahanol i'r cyfieithiad awdurdodedig: un yn oodi oddiar ymdrech i gywiro y testun gwreiddiol, a'r llall gyda'r

amcan o gywiro y cyfieithwyr. Y gyntaf sydd i'w gweld yn Esaiah ix. 3, lle y ceir y brawddegau hynod o anesboniadwy a ganlyn: "Amhêaist y genedlaeth, ni chwanegaist lawenydd; llawenythasant ger dy fron megys y llawenydd amser cynauaf, ac megys y llawenychant wrth ranu yspall." Y mae yn dra anhawdd, onid ydyw, cysoni y frawddeg, "Ni chwanegaist lawenydd," a'r brawddegau canlynol sydd yn dangos mawredd eu gorfoledd; ac y mae yn amlwg fod yna ryw wall yn rhywle. Y mae lliaws o feirniaid, o ganlyniad, wedi bod yn ceisio gwneyd ym-aith a'r anhawder trwy newid y testun. Rhoddwn y ddau esboniad, neu yn hytrach y ddau gyfnewidiad goreu, i'n tyb ni, sydd wedi eu cynnyg. Un ydyw newid y gair *לֹא*, *lô*=nid, am *י*, *lô*=iddo. Hwn ydyw y gwelliant Massoretaiidd, yr hwn a geir yn ngwaled y ddalen yn y Bibl Hebraeg, a chyfieithiad o'r hwn a geir ar ymyl y ddalen yn y Bibl Gymraeg. Felly y darlenniad yn awr ydyw, "Amhêaist y genedlaeth, *iddi* y chwanegaist lawenydd." Cyfieithir *לֹא* yn *iddi*, ac nid *iddo*, fel y gwelir, am fod y gair "cenedlaeth" yn y Gymraeg yn y rhyw fenywaidd. Gwelliant arall a'gynnwyrir gan y Professwr Selwyn ydyw gadael yr *א* allan yn gwbl, a chysylltu yr *ב* a'r gair blaenorol, *בִּי*, *goi*, ar ol tynu ymaith yr *ו* o'i ganol, yr hwn yn awr, o fod yn golygu "cenedlaeth" neu "genedl," a olyga "llawenydd" neu "orfoledd;" a darlennu yr adnod yn awr fel hyn: "Amhêaist y gorfoledd, chwanegaist y llawenydd," &c. Ac y mae hwn yn ymddangos yn fwy cyson â rhediad yr adnodau, ac hefyd â dull cyffredin yr ysgrifenywyr Hebreig o ailadrodd yr un syniad mewn gwahanol eiriau.

Rhoddwn yn awr esampl o wall ar ran y cyfieithwyr, lle y camddeallir y testun. Y lle ydyw Genesis xlix. 6: "Canys yn eu dig y lladdasant wr, ac o'u gwirfodd y diwreiddiasant/gaer." Y mae y camgyfieithiad hwn yn cyfodi oddiar ddisfaterwch y cyfieithwyr, pan yn camgymeryd y llefariad yn y gair *שָׂרָר*—*shôr*, ac yn darllen *שָׂרָר*—*shôr*. Ystyr y gair *שָׂרָר* ydyw *ych*, a thardda, yn ol Fuerst, o wreiddyn anarferedig yn golygu "aredig;" ond yn ol Gesenius, tardda o hen wreiddyn Caldeaeig yn golygu "bod yn gryf." Pa fodd bynag am hyn, dyna yw ei ystyr. Ond yn lle darllen *shôr*, darlennodd y cyfieithwyr ef yn *shôr*, yr hwn, yn tarddu o wreiddyn a feddylia "gôsd mewn trefn," yna "amgan," a olyga "fur" neu "gaer." Wedi gadael yn y cyfieithiad hwn, rhaid ydoedd dirdynu y fferf eto o'i hystyr briodol i gyd-*mo* ag ef. Nid yw *אָכָר*—*akar*, byth yn golygu "diwreiddio," yn y ffurf y ceir hi yn y testun—y *Piel Conjugation*, fel ei

gelwir; yn y ffurf gyntaf, y *Qal*, yn unig y mae yn golygu hyn. Yr ystyr sydd i'r fferf yn y *Piel* ydyw "tori gewynau y traed," "tori llinyn y gar," "to *hym-string*," ac yna "dinerthu," "anrheithio." Y mae un cyfeiliornad fel hyn yn galw am un arall i'w ddal i fyny; oblegid pe buasid wedi rhoddi yr ystyr briodol i'r gair *shôr*, daethai y fferf i'w lle yn naturiol. Y mae rhediad yr adnodau yn dangos ar unwaith mai dyma y darlenniad priodol; oblegid yr amcan ydyw dangos angerdd creulondeb a digofaint Simeon a Lefi fel yr ymdywalltai ar ben dyn ac anifail. Dylid dywedyd hefyd fod y gair *shôr* yma, yn ogystal a'r gair *שָׂרָר*—*shôr*, dyn, i'w cymeryd fel yn sefyll am niter, ac felly y mae yn well eu cyfieithu yn y lliosog. Nid "gwirfodd" yohwaith, yn yr ystyr yr arferir ef yn awr, sydd i'w olygu yn hollol wrth *רָצוֹן*—*ratson*, ond "pleser," "mwyndad," &c., ac yma mewn ystyr anghyfreithlawn a phechadurus. Felly y cyfieithiad priodol a fyddai yn rhywbeth tebyg i hyn: "Canys yn eu dig lladdasant wr, ac wrth eu pleser (Saes, "in their wantonness") anrheithiasant ychain."

Y mae genym amryw eto o adnodau ac anhawdserau cyffelyb ynglŷn â hwy y carem sylwi arnynt os y bydd hyn yn dderbyniol.

T. J. J.

St. John's College,
Cambridge.

PSALM xxxiii. 9: "Na fyddwch fel march, neu fel heb ddeall, yr hwn y mae yn rhaid atal ei en a genfa ac â ffirwyn, rhag ei ddynesu ataf."

DARLLENIAD Delitzsch ydyw, "Na fyddwch fel meirch, fel mulod heb ddeall; a genfa ac â ffirwyn y mae eu genau hwy i'w ddal yn dyn, onidê ni ddeuant yn agos ataf." Ystyr y geiriau ydyw mai nid ufudd-dod gorfolod, ond ufudd-dod gwirfoddol sydd gymhwys oddiwrth ddyn, yr hwn nid yw i fod fel yr anifail direswm a arweinir â ffirwyn wedi ei thynu trwy ei enau. Am y march a'r mul, nis gall dyn eu dal dan reolaeth, a'u cadw yn agos ato, heb eu gorchfygu a'u ffirwynu yn gyntaf; heb y ffirwyn, ni chaiff hwynt i ddyfod yn agos ato ac i fod yn ufudd iddo. Os na bydd yn yr enaid barodrydd i gymeryd ei gyfarwyddo a'i ddyysgu gan Dduw trwy foddion tyner—cymeryd ei gynghori trwy amnau y llygad, yn ol fel y ceir yn yr adnod flaenorol, yna rhaid iddo wrth argyhoeddiad poenydiol; rhaid iddo ddyoddef ing ysbryd, cyn y daw ei feddwl i ansawdd briodol i dderbyn ewyllys Duw.

Barddoniaeth.

MYFYRDOD AR DDIWEDD OES.

Mi fûm yn fachgen ieuanc llon
Ar ael y fron yn chwaraau,
Heb feddwl fawr am ddiwedd oes,
Na chwrdd â chroes ofidiau.

Genyf 'r oedd llawer cyfaill cu
Pryd hyny i'm cysuro;
Maent wedi myned oll yn awr
I'r llawr i dawel huno.

Dyma fi 'n awr yn wael fy ngwedd,
Heb imi heddw na chysur,
Mewn henaint blin a lludded llawn,
Wywedwig iawn greadur.

Er byred yma fu fy oes,
Bu 'n llawn o loes a thrallod;
Ow, ow, fe aeth fy ngwallt yn wŷn,
A hyn wnaeth syn fyfyrdod:—

Mae 'r dyddiau blinion wedi 'm cael
A'm gadael mewn unigrwydd;
Mae 'm clyw yn drwm a'm llais yn wan,
Oll mewn analluogrwydd.

Yn awr yn lle hoenusrwydd chwm
Rhaid im' wrth ffôn a baglan
I'm helpu gario 'r corffyn gwan;
Bedd fydd fy rhan yn fuan.

Oddydd i ddydd 'r wyf yn gwanhau
A'm pabell frau yn dattod;
Mor werthfawr fydd cael gobaith siŵr
Am dduwiol gyflwr parod!

Mae pethau goren 'r byd yn ffoi,
Gwnant oll fy rhoi i fyny;
Gadawant fi yn niwl y glŷn
Ond caf haul gwŷn er hyny.

Ha, gwela 'n d'od drwy 'r cwmwl du
Draw fry yr Hwn a'm prynodd;
Mi ganaf byth am rin ei waed,
A'm traed ar graig yr oesoedd.

OWAIN TROSGOL.

Llundain.

YR AGEN YN Y GRAIG.

Ar nawnddydd teg, ger afon fach
Hamddenol rodio wnawn,

O'm hamgylch gwenai blodau fyrrd
O swyn a thlyni 'n llawn;
Ac awel dyner, fwyn yr haf
Oedd esmwyth ar fy ngrudd;
Sirioldeb wenai ar bob llaw,
A'r llon a lyncai 'r prudd.

Ni welid cwmwl yn y nen,
Yr oll oedd dawel, glir,
A'r afon fach furnurai 'i chân
Yn llawn o fwisg pur:
A'r galon deimlai 'nghanol 'r oll
Fel telyn lawn o swyn,
I fysedd anian chwareu 'n llon
Ei myrdd o seiniau mwyn.

Tra yn mwynhau 'r olygfa hardd
Yn ebrwydd duai 'r nen,
Ymgasglai 'r cymyl oddi draw
Nes cuddio 'r oll dan lèn;
Yn fuan gwibiai 'r mellt uwch ben,
A rhuai 'r daran gref,
A natur drwyddi ymbruddhai
Gan gyffro mawr y nef.

Rhyw iasol arswyd drosof ddaeth,
Llewygai 'm bron gan fraw;
Ha! dacw agen fach mewn craig
Gysgodol, gref gerllaw;
Yn ngoleu tanbaid felt y nen,
Mae bys rhagluniaeth Duw
Yn eglur bwyntio noddfa glyd,
I'r galon ofnus wyw.

Dangosodd bys trugaredd Duw
Cyn hyn, ar lawer pryd
Ynguddfa dawel rhag y gwynt
Yn nghanol stormydd byd;
Yn holltau craig addewid lŵr
Cês le i guddio 'mhen,
Pan nad oedd arall fan i ffoi
Yn unman dan y nen.

Ar ddiwrnod blin ofnadwy 'r farn,
Ar adeg tranc y byd,
Pa le caf loches y pryd hyn?
Pa le caf noddfa glyd?
Pan ymollynga 'r cread oll,
Pan gryna seilliau 'r llawr,
O Graig yr Oesoedd, cuddia fi
Yn nydd y storon fawr!

H. J.

Penygroes.

Bwrdd y Golygydd.

CODI PREGETHWYR.

MR. GOLYGYDD.—Yr oedd yn dda genyf
weled ysgrif y Parch. Dr. Edwards ar Godi
Pregethwyr yn y DRYSORFA am fis Rhagfyr;
ond buasai yn ddymunol genyf iddo ysgrifenu
yn llawer helaethach ar y mater pwysig hwn.
Yr wyf yn canfod fod sylw'r Gymdeithasfa
yn cael ei gyfeirio ato; a hyderaf y cawn yn
fuan fesuau ymarferol yn dilyn y siarad
arno.

Addefir yn gyffredinol, ysywaeth, mai
tymmor marwaidd ac adfelledig ar grefydd
yw yr un presennol. "Society profiad" y
gelwid y gymdeithas eglwysig gynt; ond y
mae adrodd profiad crefyddol wedi ei golli
agos yn llwyr o lawer eglwys; ac ychydig
iawn yw yr ychwanegiadau, ar y cyfan, i'r
eglwysi. Yn y fath amser, tueddol i synu
yr ydwyf am fod cynifer i'w cael trwy'r Sir-
oedd yn ymgeisio am y weinidogaeth. Dyna
ŵr ieuanc, dyweder, yn arwyddo fod arno

awydd dechre pregethu. Gadawer i ni ymholi am ei safle ysbrydol yn yr eglwys y mae yn aelod o honi. A ydyw efe yn chwannog i adrodd ei brofiad yn yr eglwys? Na, ni chlywir mo hono un amser yn dangos parodrwydd i wneuthur hyny. Hwyrach y ceir ef yn adrodd rhai o faterion y pregethu a wrandawyd; ond nid yw byth yn dyweyd, fel y clywsom yr hen frodyr a'r chwiorydd, "Yr oeddwn, wrth wrando, yn fy ngweled fy hun yn cael fy nesgrifio pan y sonid am ysbryd diweddi, neu galon-galedwch, neu anghof o Dduw, &c." Neu, "Yr oedd yn dda genyf glywed am olud gras y Ceidwad, ac yr oeddwn yn teimlo dymuniad i ymroddi yn gwbl iddo," a'r cyffelyb. Ni ddangosir yn yr adroddiad ond y côf, heb y sarchiadau. A ydyw'r gŵr ieuenc wedi ei hynodi ei hun i fesuwr fel gweddwr cyhoeddus? Nac ydyw; nid hawdd fyddai ganddo fyned i weddio pan elwid ef; a phan y byddai gyda'r gwaith, nid oedd ynddo ddim yn peri arbenigrwydd. Ac eto dyma yr un sydd yn ymgynnyg at y gwaith difrifol, cynhyrfol, a sanctaidd o bregethu yr efengyl! Sut y gellir meddwl i'w weinidogaeth ef effeithio yn ddyladwy ar galonau ei wrandawyr? A pha fodd y dysgwylr iddo arwain yr ymddyddan ysbrydol yn y gyfeillach eglwysig?

Ni a gawsom bregethwyr a ddeffrowyd, a gynhyriwyd, a wresogwyd, ac a gyfodwyd mewn tymmorau o adfywiad crefyddol; rhai o honynt heb ddim amaethiad meddyliol yn flaenorol, na manteision dysg, megys y diweddar Cadwalader Owen, ond y "nefol dân" yn fflamio eu gweinidogaeth o'r dechreuad, a llaweroedd o bryd i bryd yn cael eu dychwelyd at yr Arglwydd drwyddynt. Oni ddylem weddio yn ddyfal am yr adfywiad oddiuchod pe na byddai ond yn foddion i ni gael pregethwyr a'r efengyl yn brofiad bywiol ynddynt, ac nid yn unig yn gyfundrefn wedi ei dysgu ganddynt?

O. W. O.

GAIR O ABERGELE.

At "Yr Un Un."

Do. Gwnâf. Ac nid aeth diwrnod heibio er y dechre cyntaf heb i mi wneyd.

Edrychwch i Rhuf. i. 9; mae y 10fed adnod hefyd yn gymhwys.

WILLIAM ROBERTS,

Gweinidog yr Efengyl.

18 Ionawr, 1881.

Y Wasg.

JOHN WESLEY: ei *Fywyd a'i Lafur*. Gan JOHN EVANS (*Eghwys Bach*).

Treffynnon: argraffwyd (dros yr Awdwr) gan P. M. Evans & Son.

"GWELL yw diweddiad peth na'i ddechreuad." Diau mai dyna oedd teimlad Mr. Evans, fel casglydd a threfnydd, ar orpheniad y gwaith llafurawr a gwerthfawr hwn. Yr oeddem ni yn barnu fod y dechreuad o hono yn dda; ac felly dywedasom y llynedd am y rhifynau cyntaf, "Yr ydym yn gweled fod yr awdwr diflin yn dwyn i mewn yr amserau blaenorol a chydfynedol a phob person a phob amgylchiad sydd yn anghenrheidiol er mwyn cwblhau ac eglurhau hanes John Wesley; ac y mae yn cyflwynu yr oll o honynt mewn modd darllenadwy a tharawiadol;" ac i'n dirnadaeth a'n teimlad ni, yr oedd pob rhifyn yn myned well-well hyd y diwedd. Ac yn awr welo gyfrol gryno, yn cynnwys xxiv—552 o dudalenau, wedi ei dwyn i ben yn llwyddiannus.

Fel y gwelir yn y Rhagymadrodd, cymeroedd Mr. Evans fantasiau ar y lliaws bywgraffiadur Seisonig o Mr. Wesley; ac nid gormod yw dywedyd fod y Cymro wedi rhagori ar y Saeon oll o ran cynllun a chynnwysiad yr hanes hwn.

Un o'r pennodau mwyaf dyddorol i ni yw yr hon a rydd hanes Mr. Wesley yn "Ei Deuthiau a'i Lafur yn Nghymru," lle

y cawn "gyfanrif ei ymweliadau a'n gwlad yn ddau a dengain," ac amryw bethau hynod mewn cysylltiad â hwy. Yr oedd efe a Howell Harris, ni a welwn, yn gyfeillion mawr, ac felly hefyd yr oedd gyda Daniel Rowlands, dau sylfaenydd Methodistiaeth Cymru. Ymhyshâwn i roi yma ddyfyniad:—

"Yn mis Awst, 1756, ar ei ffordd yn ol o'r Werddon, daeth trwy ranau o Ogledd Cymru. Glâniodd yn Nghaergybi ar y 12fed o Awst, ar ol mordaith o bedair awr ar hugain, a theithiodd i gyfeiriad Caer. Dodwn hanes y daith yn ei eiriau ef ei hun. "Gwener 13, ar ol llogi ceffylau i Gaer, cychwynasom oddentu saith. Cyn un daethom i Fangor, sefyllfa yr hon sydd hyfryd tu hwnt i ddarluniad. Yma y gwelsom eglwys gadeiriol fawr a hardd, ond dim o olion hen fynachod da Bangor, cynifer o ganoeedd o'r rhai a syrthiasant ar unwaith yn aberthau i greulondeb a dial. Y mae y wlad oddiyno i Penmaenmawr yn llawer mwy hyfryd nag un ardd. Mynyddoedd o bob llun a maintiolli, dyffrynodd gorhuddedig â glaswellt neu yd, coedydd a mân-lwyni oeddynt ar y naill law yn parhâus amrywiaethu yr olygfa, fel yr oedd gwedd y môr aflonydd ar y llaw arall. Y mae y Penmaenmawr yn codi braidd yn uniongyth i uchder anferth oddiwrth y môr. Y mae y ffordd yn rhedeg ar hyd ei ochr, ac yn gymaint uwchlaw y traeth fel na feiddiai un edrych i lawr oni bae fod yno fur wedi ei godi ar hyd yr ochr, oddeutu pedair troedfedd o uchder. Ar y llaw arall mae y

clogwyn erch yn crogi uwch ben fel pe byddai am syrthio bob eiliad. Ymhen awr ar ol gadael y lle ofnadwy hwn, daethom i dref henafol Conwy. Y mae hi wedi ei gwialo o amgylch, ac y mae y muriau mewn cyfiwr da. Y castell ydyw y murddyn godidocaf a welais erioed. Y mae yn bedaironglog, ac iddo bedwar o dyrau crynion, un ar bob cngl, o fewn y rhai y bu anneddau gwythion. Un ochr i'r castell sydd eglwys fawr, gyda ffenestri a bwaau o wneuthuriad cywain. Y mae braich o'r môr yn rhedeg o gylch dwy ochr i'r bryn ar yr hwn y saif y castell—fu unwaith yn hyfrydych brenin-oedd, ond yn awr yn orchuddedig gan ddrain, ac yn fangre adar cynwfanus! Oddeutu wyth, cyrhaeddasom y Plas bach, lle y darfu William Roberts, mor gynted ag y crybwyllais fy enw, ein derbyniasant yn llawen ychydig eriair o gynghor. Yna ni a farcho-gsom ymlaen trwy un o'r gwledydd hyfrydaf yn y byd, trwy Dreffynnon i Gaer. Hwn oedd ei unfed ymweliad ar hugain i Chymru.

"Yn mis Awst, 1769, rhoddodd daith bregethwrol drwy ranau o Gymru, ar ei unfed ymweliad ar ddeg ar hugain. Cyrhaeddodd i'r Trallwm ar ddydd Mercher, Awst 9, gyda'r bwriad o bregethu yn Neuadd y dref yn ol caniatâd y Maer; eithr erbyn iddo ddyfod i'w gyhoeddiad, yr oedd y Maer wedi newid ei faddwl a'r neuadd yn ganedig yn erbyn Mr. Wesley. Pan welodd hyn, prysurodd i'r Drefnewydd, lle y pregethodd yn nghanol cryn afonyddwch am un o'r gloch. Pregethodd drachefn am chwech yn y prydawn mewn lle o'r enw Tyddyn, a'r bore canlynol yn Llanidloes, ac yn yr hwyr yn y Fynachlog. Pregethodd ddydd Gwener yn nghapel y Parch. Peter Williams yn Nghaerfyrddin, ac yn Hwlfordd drannoeth. Cynnaliodd wasanaeth yn Eglwys St. Daniel ddwywaith y Sabboth, Awst 13, ac a ymwelodd yn yr hwyr a'r gymdeithas eglwysig yn Mhenfro. Pregethodd yn Mhenfro drannoeth i dorf fawr yn Neuadd y dref. Cynnaliodd oedfa ddydd Mawrth yn Hwlfordd, yn yr awyr agored. Pregethodd ddydd Iau yn Nghastell Caerfyrddin am ddeuddeg, ac yn Llanelli yn yr hwyr; dydd Gwener am un ar ddeg yn Oxwyth, ac yn Abertawe yn yr hwyr; a dydd Sadwrn am wyth yn Nghastell-nedd, am dri yn Eglwys Penybont, ac am saith yn Mhontfaen. Pregethodd am wyth bore Sul yn Mhontfaen yn yr *Assembly Room*, yn yr eglwys am un ar ddeg, ac ar risiau y castell yn Nghaerdydd yn yr hwyr. Dydd Mawrth, pregethodd yn Eglwys Caerphili yn y bore, ac yn Llanbaddoch y prydawn. Aeth ymlaen oddiyno i Drefeca, lle y pregethodd yn nghapel yr Arglwyddes Huntingdon, ac y rhoddodd air o gynghor i deulu

Howell Harris. Dygwyddodd fod dyddgylch genedigaeith yr Arglwyddes a chlychwyf ei hysgol yn cael enw cynnal ar y dwtwm hwnw, fel yr oedd torf fawr o bobl wedi ymgynnull yno. Yn mhalas yr Arglwyddes y llettydd Mr. Wesley dros nos. Rhoddwn hanes gweithrediau dydd Iau yn ngeirian Mr. Wesley ei hun. "Iau 24, gweinyddais Swper yr Arglwydd i'r teulu. Am ddeg, dechreuodd yr addoliad cyhoeddus. Pregethodd Mr. Fletcher bregeth dra bywiog yn y cyntedd, gan fod y capel lawer yn rhy fychan. Ar ei ol ef pregethodd Mr. William Williams (Pantycelyn yn ddiaw) yn yr iaith Gymraeg hyd rhwng un a dau o'r gloch. Am ddau ciniawasom. Ar yr un pryd, cariwyd basged-eidiau o fara a chig i nifer fawr o bobl oedd yn y cyntedd. Am dri, cymerais innau fy nhro yno, ac yna Mr. Fletcher; ac oddeutu pump gollyngwyd y gynulleidfa ymaith. Rhwng saith ac wyth dechreuodd y gariad-wledd, yn yr hon yr wyf yn credu i lawer gael eu cysuro. Yn yr hwyr ymneillduodd amrai o honom i'r goedwig gyfagos, yr hon sydd yn neillduol o hyfryd, wedi ei threfu yn rhodfeydd; un o'r rhai sydd yn arwain i esgynfa fechan a gyfodwyd yn nghanol gweir-glawdd, oddiar yr hon y ceir golgyfa hyfryd. Gwaith Howell Harris yw hyn, yr hwn sydd wedi helsethu a harddu ei dŷ yn fawr, fel gyda'r gerddi, y perllanau, y rhodfeydd, a'r llynau dwfr ag sydd yn ei amgylchynu, y mae yn fath o baradwys fechan." Cefnodd ar Gymru bore drannoeth."

Pennod eglurhâol ac addysgadol i'w hwn yw hono ar berthynas Mr. Wesley a'r Eglwys Sefydledig. Yn briodol y sylwa Mr. Evans,

"Dwyredir wrth ei ganlynwyr yn bathâlls ac yn awdurdodol fod John Wesley yn Eglwyswr, i.e. yn Uchel-Eglwyswr, ac mewn trefu i fod yn ddilynwr cyson iddo ef, y dylent hwythau hefyd fod yn Eglwyswr zelog. Detholir dyfyniadau o'i weithiau, i geisio sefydlu y gosodiad cyntaf; ac mewn rhai ardaloedd lleadaenir talfeni gyda'r amcan o berswadio y Wesleyaid eu bod yn sismaticiaid ac yn fradychwyr—yn sismaticiaid yn eu perthynas a'r eglwys gristionogol, ac yn fradychwyr i'r ymddiried a osododd Mr. Wesley arnynt. Ddefnyddir y ddiad hon gan rai i geisio fflangellu y Wesleyaid yn ol i gorlan y fam-Eglwys; ond yr unig eilaith a gynnyrchwyd yw eu gyru ymhellach beunydd oddiwrthi. Bu amser pan y cyhoeddodd John Wesley ei hun yn sismaticiaid ac yn ben-boethyn; ond erbyn hyn hawlfir ef fel Eglwyswr fyddlawn a zelog hyd ddydd ei farwolaeth, a haerir mai ar benau ei ganlynwyr y croga yr enogwydd o adael a rhwygo yr Eglwys. Ond ai gwir hyn? Ai safadwy y cyhuddiad hwn a ddygir yr erbyn deuddeg myrddiwn o bobl? A yw y Wesleyaid wedi bradychu yr ymddiried a dderbyniasant gan eu sylfaenydd? A oedd Mr. Wesley yn Eglwyswr cyson hyd ei fedd, ac wedi gwneuthur ei holl drefniadau, nid ar gyfer ymneillduad, ond gyda golwg ar bathad ei ganlynwyr yn yr Eglwys Sefydledig?"

Ac y mae'r bywgraffiadydd craffus yn rhoddi atebiad nasol mewn modd penderfynol a bodddhaol, ac yn diweddu'r bennod trwy ddyweyd,

"Ofer ac annoeth yw sôn am geisio ennill na fflangellu y Cyfundeb Wesleyaidd i undeb a'r Eglwys Sefydledig yn ol; a phe cyflawnid yr amcan, mwy dinystriol fyddai yn ei ganiadau na phe dodid gwin newydd mewn hen gostrelau."

Megys yr honiadau am Mr. Wesley, y mae rhyw ddynsodion clarigol yn Ngogledd Cymru yn awr yn ceisio haeru yn gyffelyb am Mr. Charles o'r Bala, ar draws ei holl ymddygiadau a'i ymarferiadau, ei fod yn ei ddiwedd yn awyddu am droi oddiwrth y cyfundeb Methodistiaidd yn ol i'r Eglwys Wladol, er gwaethaf y wedd farw oedd arai y pryd hwn yn Ngwynedd! Ond yr ydym wedi hen glywed am "freuddwyd gwyrach wrth ei hewyllys."

Gallem gyteirio helyd at y bennod ar olygiadau athrawiaethol a dadleuon Mr. Wesley, yn yr hon nad oeddem yn dysgwyl dim amgen na syniadau Wesleyaidd neu Arminiaidd. Ond y mae Mr. Evans yn adrodd golygiadau Mr. Wesley a'i olygiadau ei hun mewn ysbyrd caruaid ac efengylaidd, ac fel y dywed ef ei hun, "mor brin a didramgydd" ag y gallasai.

Nis, gall neb ddarllen y gwaith hwn drwyddo heb i'w feddwl gael ei gyfoethogi a'i galon ei gwresogi, ac, ni a dybygem, heb weddio am i'r Arglwydd godi eto ddiwygwyr cyffelyb i John Wesley, George Whitfield, Howell Harris, a Daniel Rowlands.

NANWS ACH RHOBERT; neu, Helyntion Cymdeithasol, Moesol, a Chrefyddol y Dyddiau Gynt. Gan ELLIS O'R NANT.

Dolyddelen: cyhoeddwyd gan Ellis Pierce, Llyfrwrtheydd.

Yn oedd "Nanws ach" neu ferch "Rhobert," neu "Nanws Ca Du," fel y gelwid hi gan ei chymydogion a'i chydabod, yn hen ferch enwog ymysg Methodistiaid Dolyddelen a'r cymydogaeithau. Bu farw Mawrth 23, 1825, yn 78 mlwydd oed. Clywsom y Parch. David Jones, Treborth—David Jones, Dolyddelen, fel y gelwid yntau yn mlynnyddoedd cyntaf ei weindogaeth—yn ei ymddyddanion yn adrodd llawer o bethau hynod am dani. Ac yn awr wele *Ellis o'r Nant* wedi casglu ei hanes yn fanwl, ac yn ei dwyn hi a'i hamseran "o flaen y cyhoedd ar y cynllan chyddeuol," ys dywed eidd. Am y llyfr hwn, dywed y Parch. Owen Jones, Llanudno (*Meudwy Mon*),—"Cefais gyfieusdra

i ddarllen y rhan fwyaf yn y prawfenni, ar fy ymweliad i Dolyddelen yn ddiweddar; ac ni theimlaf unrhyw betrusod i'w argymhell i sylw fy nghydgenedl. Er ei fod wedi ei ysgrifenu ar ddull nofel, fel ag i'w wngyd yn fwy darllenadwy, y mae'r cyfan yn seiliedig ar ffeithiau yswylltiedig i ben chwaer hynod am ei chrefyddolder a'i synwyr naturiol cryf, ac yn adlewyrchu golau rhagorol ar gyflwr moesol a chrefyddol Gwynedd gan' mlynedd yn ol, ac ar grefyddolder diroddres yr oes gyntaf o Fethodistiaid yn Nghymru."

Yr oedd Rhobert tad Nanws yn ddyn anwybodus ac aamstyriol, ac yn casáu crefydd efengylaidd; ond yr oedd Sian ei mam yn wir grefyddol, ac wedi ymuno a'r "Penau Crynuon." Darlupir yn gywir y niwed a wnaed i'r achosion crefyddol ieuainc yn Ngogledd Cymru trwy yr ymranied rhwng Harris a Rowlands, yr hyn a gadarnheir yn *Nryh yr Amseroedd* gan Robert Jones, Rhos lân. A desgrifiadol ac effeithiol yw hanes taith y fam a'r ferch, gyda'r tad anoddod, i Drefecca i fyw gyda theulu Howell Harris, y tad yn myned ymaith yn ebrwydd, y fam yn marw yno, a Nanws yn myned yn ol wedi i'w thad ddyfod i'w chyrebu. Yna y mae hi yn byw gyda'i nain, "hen wraig dâl, esgyrniog, a lled afrosog o ran ystum ei chorff, ac na pherthynai iddi un naws na theimlad crefyddol," pryd y colodd Nanws ei hargraffian crefyddol, ac y dilynai gynnulliadau llygredig. Ond pan yr oedd tuaug wyth mlwydd ar hugain oed, daeth William Evans, o'r Fedwarian, Bala, i Ddolyddelen i bregethu, pryd y safodd wrth dafarnyd y llân, ac y pregethodd am Geidwad i'r colledig. Bu y bregeth hono yn effeithiol i ddefroei ei theimladau crefyddol, a hi a ddaeth i ddilyn yr Oen o hyny allan. Dyddorol yw yr hanes am ei theithiau ar hyd Lanberis i wrando ar Mr. Morgan, y clerigwr efengylaidd, yn pregethu Crist, ac am bregeth arbenig Mr. Jones, Llangan, yn Nolyddelen ar y testun, "Ni lesarodd dyn orioed fel y dyn hwn," ac am ymdrech lwyddiannus Nanws a "Sion William" i gael capel yno, a'r lliaws o adroddiadau eraill sydd yr un mor ddarllenadwy ac addysgiadol.

Ond am fod yr arwres grefyddol hon yn myned i mewn i gynnaldd y pregethwyr a'r blaenoriaid yn Nghymdeithasfa Llanrwst, a bod yno ymddyddan gan Mr. Charles Jones o Edeyrn, John Elias, a Lewis Morris yn ei chylch, o herwydd ei bod yn cymeryd rhan gyhoeddus yn yr amrywiol gyfarfodydd, a hithau yno yn ei hamddiffyn ei hun, nis gallwn ni gredu fod un sail i'r cyfryw hanes. Clywsom am senyw hynod o Frynengan, Eifionydd, —nid ydym yn sicr ai Betty Marc y

gelwid hi—yr hon a fyddai yn myned oddiamgylch i gadw *societies*, ac yn hynod fodrus yn hyny. Ond yn y Cymdeithas-faoedd, megys yn y Bala a Chaernarfon, ni byddai hi byth yn myned i'r cynnadleddau neillduol; eithr pan yr oedd pregethwyr a'r blaenoriaid gyda'u gilydd, byddai hithau yn cadw cyfarfod eglwysig gydag aelodau cyffredin yn y lle mwyaf cyfeus a ellid gael. Ac nis gallwn dybied fod mwy o fraint yn cael ei estyn i Nanws nag i Betty.

Pa fodd bynag, gwna y llyfryn hwn lês i galon pawb a'i darlleso yn ystyriol. Cânt welod fod "gair yr Arglwydd yn werthfawr yn y dyddiau hyn," pryd "nad oedd weledigaeth eglur," a bod sylw grasol yr Arglwydd yn wastad ar y "rhai oedd yn meddwl am ei enw Ef."

AGORIAID BYR AR Y PEDAIR PENNOD AR DDEG CYNTAF O LYFR EXODUS. *Wedi ei ddarparu ar gyfer Arholiad Ysgrhyth- yrol Ysgolion Sabbothol y Methodistiaid Calfinaidd yn Sir Fflint.* Gan GEORGE JONES, *Nerquis*.

Wyddgrug : Hugh Jones & Co.

Y MAE yr *agoriad* hwn yn rhoddi holiadau priodol ar gynnwysiad ac ystyr yr holl adnodau yn y pennodau dan sylw, gyda *geiriadur* byr a chynnwysfawr yn egluro yr enwau a'r prif eiriau sydd ynddynt. Er mai ar gyfer yr Ysgolion Sabbothol yn Sir Fflint, fel y dywed yr wyneb-ddalen, y darparwyd hyn o lyfryn, gall fod yn fuddiol i bawb yn yr holl siroedd eraill y byddo maes eu llafur yn y pennodau hynod hyn. Mae yr arholiadau blynyddol ynglŷn â'r Ysgolion Sabbothol ar ranau ysgrhythrol, a gynnellir yn awr mewn amryw siroedd, yn gwnethur lles dirfawr, fel y gallwn dystio oddiar sylw personol; ac y mae cynnorthwy o'r fath ag a ddyry ein brawd Mr. Jones yma, yn amserol a defnyddiol iawn. Nid yw yn gwneyd yn ddianghenrhaid i neb chwilio eu hunain, ond yn awgrymu iddynt pa beth sydd i'w chwilio, a pha fodd i wneyd hyny yn deilwng.

TRYSORFA Y PLANT. *Cylchgrawn Misol y Methodistiaid Calfinaidd i'r Plant.* Ionawr, 1881. Rhifyn 229.

Treffynnon : P. M. Evans & Son.

NIS gall y DRYSORFA lai na chroesawu yn wresog ei chymdeithyddes siriol, TRYSORFA Y PLANT, ar ddechre yr ugeinfed flwyddyn o'i hoed. Y mae lliaws o'r plant oedd yn ei derbyn yn awyddus, ac yn ei

darllen yn astud, ar ei hymddangosiad cyntaf, erbyn hyn eu hunain yn rhieni plant, a'u plant hwythau yn dechre ei darllen yn bresennol. A thra byddo plant yn perthyn i Fethodistiaid Cymru, yr ydym yn hyderus y bydd TRYSORFA Y PLANT yn perthyn iddynt hwythau.

Dyma hi eleni yn dyfod allan mor dlws, mor fywiog, ac mor odiaeth ag erioed, a'i chynnwysiad yn deilwng o'i Golygydd rhagorol. Ni ddylai neb o blant ein heglwysai a'n Hysgolion Sabbothol sydd yn deall Cymraeg fod heb ei gweled a'i darllen bob mis. A phwy nas gall roddi ceiniog yn y mis am dani?

THE TREASURY : *The Calvinistic Methodists' Monthly Miscellany and Missionary Reporter.* January, 1881.

Newport, Mon. : W. Jones.

MAWN canlyniad i ymdrin yn y Gymanfa Gyffredinol ddiweddarf ynghylch y *Treasury*, a'r ystyriaeth a roes y Cyfeistedfod a benodwyd ganddi i'w ddygiad ymlaen, wele ein cylchgyhoeddad Seisonig wedi ei helaethu, a'i bris bellach yn ddwy geiniog bob mis, gydag un golygydd iddo, sef y Parch. Joseph Evans, Caerfyrddin.

Ceir yn y rhifyn hwn, — *Divine Inspiration*, gan y Parch. Dr. Edwards, wedi ei gyfieithu o'r Gymraeg—*A Voyage to India*, mewn llythyrnau oddiwrth y cenadwr, y Parch. C. Leon Stephens—*Exegetical Notes*, gan y Parch. O. Edwards, B.A., Caernarfon, — *Poetry, Call Him Jesus*, gan y Parch. W. Howells, Prifathraw Trebecca—*Our Bible Class*, gan y Parch. John Thomas, B.A., Liverpool—*Why are we Nonconformists?* gan y Parch. J. Idrisyn Jones, a thraethodau eraill, gyda Hyabys- iadau Cyfundebol, a Chronicl Cenadol, — lle y gwelir fod arlwy dda yn ddarparedig ar gyfer y darlennwyr.

Gobeithiwn y gwrandawir ar yr hyn a ddywed ein brodyr parchedig Mri. Williams a Saunders o Abertawe: "Our English Churches as yet furnish too narrow a field to secure for a Magazine a paying circulation; but there are many thousands in our Welsh churches who read English, and very many of the young people connected with them subscribe for English periodicals. It would be very interesting, and might be profitable to them to know from month to month what is going on in the English portion of the Connexion which they love; and, for the Committee, we appeal to them most earnestly for their sympathy and aid in favour of the *Treasury*."

THE CHRISTIAN ECHO. New Series.
January, 1881.

Cardiff: Jones & Son.

CYCHWYNWYD y cylchgyhoeddiad misol hwn gan y Parch. J. Cynddylan Jones; ond yn awr y mae dan olygiad y Parch. D. Evans, B.A., Whitechurch, gerllaw Caerdydd, ac i fod yn gwbl neillduedig at achosion ein Cyfundeb, yn Gymreig a Seisonig, ac i gynnwys adroddiadau cyflawn am bob ysgogiad o bwys yn ein mysg. Nid annhebyg ydyw o ran ei wedd a'i ddull i'r *Christian Herald*, y *Christian Globe*, &c. Ceir ynddo ddarlenniad lawer, a hwnw yn dda, am geiniog. Mae y Golygydd yn un y gellir rhoi pob ymddiried i'w graffder a'i bwyll, ac felly y mae y rhifyn sydd ger ein bron yn wir ganmoladwy. Dechreu a gyfnewid phregeth gan y diweddar Barch. Morgan Howell; a bwriedir rhoddi pregeth bob mis, "from the Welsh Pulpit, past or present." Yna ceir *Sketches of Old Welsh Characters*, yn cychwyn gyda Siencyn Penhŷdd, gyda darlenniadau ar Ddirwest—i athrawon yr Ysgol Sabbathol—i bobl ieuainc—ac erthyglau amrywiol. Ni a ddymunem ac a hoffem i'r *Christian Echo* adseinio yn nghlyw ein cyfeillion yn gyffredinol.

Y TRAETHODYDD. Ionawr, 1881. Rhifyn CXL.

Treffynnon: P. M. Evans & Son.

Y MAE yn dda genym weld ein hen gyfaill Y *Traethodydd* yn fyw ac yn fywiog; yr oll mewn cyflytliad âg ef yn dangos mai am fyw ac i fyw y mae. Fel cyhoeddiad trimisol blaenaf a phenaf Cymru, y mae yn rhyglyddu pob sylw a chefnogaeth; a dysgwylwn fod ein holl gyfeillion i'r rhai y perthyn i'w gander meddwl a dyfnder deall wedi ymrestru

ymysg ei dderbynwyr. Y mae yn amheus genym ai gwelliant yw cyhoeddi enw yr awdwr wrth eu traethodau; ond yr ydym yn gwled am y rhifyn hwn na raid i neb o'r ysgrifenywyr gwylyddio dodi eu henwau wrth eu gweithoedd. "Eiriolaeth yr Ysbryd," gan y Parch. W. Evans, M.A., sydd o ansawdd yr hen ddwinyddiaeth oren a mwyaf iachus. Y "Dalenau Duon yn Hanes Rwsia," gan Mr. E. Vincent Evans, sydd yn dechre ymchwiliad manwl a diduedd i'r bradwriaethau a'r chwyldroadau yn y wlad fawr annedwydd hono, yn eu hachosion a'u hamlygiadau. Cawn yna "Y Ddirnadaeth am Dduw" (y benod gyntaf), gan y Parch. Dr. Hughes, Liverpool. Mae'r traethawd hwn, fel y dywed am ei fater, "yn bur, dyrchafedig, a chynnwysfawr," gan roddi i Dduwinyddiaeth Naturiol ei lle priodol. "*Wanted—a Name*," gan T. T., sydd ysgrif Seisonig; y gyntaf "yn yr iaith nesaf atom," onide! a ymdangosodd yn y *Traethodydd*. Cwyno y mae yr ysgrifenydd, nid yn annhymherus, yn erbyn y lliaws John Jonesiaid, David Daviesiaid, a Thomas Thomasiaid, sydd yn Nghymru, gan gymhell amrywiaeth o gyfenwau eraill. Ond er mwyn bod yn gyson, yn ol rheol yr enwau yn y *Traethodydd*, dywedem ni, "*Wanted—the name in full of the writer*." Erthygl wych ac amserol yw yr eiddo y Parch. J. Hughes, M.A., Dowlais, ar "William Ewart Gladstone." "Dan y Grawen," sydd ysgrif werthfawr ar Ddaearog, gan Dr. R. D. Roberts, Aberystwyth; a hyderwn mai un yn blaenori llawer o rai cyffelyb ydyw. "Ysbrydoliaeth yr Ysgrythrau" sydd ddarlith allnog a draddodwyd gan y Golygydd, y Parch. Daniel Rowlands, M.A. Diau y bydd y "Gemau o In Memoriam Tennyson," gan y Parch. Griffith Parry, Aberystwyth, yn gymeradwy iawn gan bawb a hoffant wir farddoniaeth y meddwl a'r galon.

Cofnodiadau mewn cysylltiad a Methodistiaeth.

NEWYDDION CYFUNDEBOL.

CAPELAU NEWYDDION AC ADGYWEIBIEDIG.

CYNNALIWYD Cyfarfod Misol cyntaf Gogledd Ceredigion am y flwyddyn hon yn nghapel y Tabernacl, Aberystwyth; ac ynddo yr oedd yn destun llawenydd i'r holl frawdoliaeth fod eglwys y Tabernacl wedi myned trwy waith mor fawr yn ystod y ddwy flynedd diweddar âg ail adeiladu y capel, yr hwn a ystyrir agos yn gynllun o berffeithrwydd. Casglwyd tua £2500 yn ystod yr amser at yr adeilad, tra yr oedd pob casgliad arall perthynol i'r Cyfundeb yn cael ei fesur llawn fel arferol.

Agorwyd capel Roath, Caerdydd, yn mis Rhagfyr diweddar, pryd y caed pregethau rhagorol a chasgliadau da. Y mae yn adeilad tîws dros ben, ac mewn lle amlwg a chyfleus, a hwn, meddir, yw y capel harddaf sydd gan y Cyfundeb yn Nghaerdydd.

Yn Nghyfarfod Misol Sir Benfro, rhoddwyd adroddiad o draul adeiladu capel bychan Marsh Road, Tenby. Costiodd tua £130; ac y mae wedi eu casglu a'u haddaw tuag ato oddeutu can' punt. Pregethir a chynhellir Ysgol Sabbathol yn rheolaidd ynddo.

BLAENORIAID YMADAWEIDIG.

Mae'r newydd prudd am farwolaeth Mr.

PETER WILLIAMS, Liverpool, yr hwn a adnabyddid fel un o flaenoriaid penaf ein Cytundeb, wedi ymdaenu erbyn hyn drwy yr holl Dywysogaeth. Yr oedd efe yn gwaelu o ran ei iechyd er ys rhai blynyddoedd; ond yr oedd yn gallu myned oddiamgylch, ac felly i'w swyddfa fasnachol, hyd o fewn wythnos i'w farwolaeth. Gwaethygodd yn fawr tua diwedd yr wythnos, a nos Lun, y 27ain o Ragfyr, 1880, efe a hunodd yn yr Iesu, yn 68 mlwydd oed. Yr oedd efe er ys amser yn rhagweld fod ei ymddatodiad gerllaw, ac yr oedd yn gallu dysgwyl hyn gyda thangnefedd credadl. Yr oedd Mr. Williams yn enedigol o'r Cefnmawr, Ruabon; ac yr oedd wedi dewis crefydd yn ieuanc. Wedi bod mewn masnachdy yn Ngwrecsam, symudodd i Liverpool, a daeth yno cyn hir i gychwyn masnach ei hunan, gyda yr hyn y bu yn dra llwyddiannus. Enailodd enw anrhydeddus yn y dref fawr hono fel gŵr o alluoedd a defnyddioldeb cyhoeddus. Bu yn aelod am flynyddoedd o'r cyngbor trefol a elwir y *Select Vestry*, ac etholwyd ef yn aelod o'r Bwrdd Ysgol; ond gwaelodd iechyd a barodd iddo neilliduo oddiwrth y cyfryw gysylltiadau. Ond gyda yr achos crefyddol yr oedd ei ymroddiad a'i lasur nodedig. Dewiswyd ef tua deng mlynedd ar hugain yn ol yn flaenor yn nghapel Bedford Street, o ba le y symudwyd i gapel ardderchog Princes Road; a daeth yn fuan yn ŵr o ddylanwad nid yn unig yn yr eglwys ond yn y Cyfarfod Misol, ac wedi hyn yn y Gymdeithasfa Chwarterol. Bu yn gynnorthwyol iawn i achosion y Genadaeth Gartrefol; ac ystyrid ef yn un o aelodau goreu Henaduriaeth Sirbedd Lancaster, Caer, &c., yn gystal a Chyfarfod Misol Liverpool. Am y saith mlynedd diweddaf, bu yn Drysorydd Cyffredinol y Gymdeithas Genadol Dramor, pa swydd bwyysig a gyflawnodd yn y modd medrusaf a fyddlonaf. Hebrwydd yr hyn oedd farwol o hono i gladdfa Smithdown Lane, pryd y daeth cyfeillion lawer ynghyd i ddangos eu parch i'w goffadwriaeth.

Mr. JOHN DAVIES, Blaenplwyf, Aberangell, Rhan Uchaf Sir Drefaldwyn, a fu farw Rhagfyr 26, 1880, yn 64 mlwydd oed; wedi gwasanaethu swydd blaenor yn eglwys Aberangell yn fyddlawn a chymeradwy am yr ugain mlynedd olaf o'i oes. Yr oedd yn gyfarwydd iawn yn y Bibl; a phan y bu weithiau yn anghofio dyfod a'i yspectol gydag ef i'r capel, a dysgwylodd iddo ddechre'r cyfarfod, adroddai bennod o'i gof yn hollol gywir; ac yr oedd yn enwog am ei gysondeb crefyddol a'i lettygarwch.

Y dydd cyntaf o'r flwyddyn hon, bu farw Mr. JOHN RICHARDS, Meifod, yn 86 mlwydd oed, wedi bod yn gwasanaethu yn fedrus a fyddlawn fel blaenoreglwysig am hanner cant o flynyddoedd. Yn Nhgrynnon y dewiswyd ef yn flaenor i ddechre; a thua chwe' blynedd a deugain yn ol, symudodd i fod yn ben gwas i'r Parch. Evan Griffiths, Ceulant, Meifod, ac nid ymadawodd mwyach a theulu Mr. Griffiths hyd ddydd ei farwolaeth. Pa un bynag ai fel gwas ai fel blaenor yr edrychid arno, canfyddid ef yn llaw ei le yn gywir a fyddlawn. Ei dystiolaeth wrth ymadael ydoedd, "Pob peth yn dda."

Yn Nghyfarfod Misol Ffynnongroew, Sir Ffint, yn niwedd Rhagfyr diweddaf, cofiwyd yn barchus am y diweddaf Mr. THOMAS ELLIS, Plas mawr, hen flaenor eglwys Twelogan, yr hwn a fu farw yn 86 mlwydd oed. Un oedd efe a wnaeth y goreu o'r ddau fydd. Yr oedd yn ddarlener mawr ar y Bibl, ac ar lyfrau da, ac yn un enwog mewn darlennyddiaeth o ran pwyslais ac ystyr. Yr oedd ei ysbyrd yn byw ar bethau mawron yr efengyl, a chadwai addoliad teuluaidd yn ddifwlch. Bu farw mewn tangnefedd a gorfoledd.

Yn mis Rhagfyr diweddaf, bu farw Mr. EVAN JONES, Cwmtyglo, Arfon, yr hwn oedd yn un o'r saith ar hugain o symudasant o eglwys Llansrug ddwy flynedd a deugain yn ol i ddechre yr achos yn Nghwysglo, ac a fu yn ddefnyddiol iawn fel blaenor yno am y saith mlynedd ar hugain diweddaf. Yr oedd ganddo ddawn pared i lesaru gair yn ol yr eisieu, ac ysbyrd gwresog i alw ar ei Dduw. Un o bobl adwywiad crefyddol ydoedd, ac yr oedd tŷn diwygiad yn llosgi ynddo byth. Dyoddefodd ei gystudd olaf mewn amynedd, a bu farw mewn gorfoledd.

Gwnaed cofia yn Nghyfarfod Misol y Bala am farwolaeth Mr. ELLIS JONES, Llansantffraid glan Dyfrdwy, yr hwn a fu yn flaenor llafurus am flynyddoedd lawer, yn barod at bob gweithred dda, ac yn wrandawr rhagorol ar bregethau, yr hyn, yswythaeth, nad ydyw pob un o benaethiaid y sêd fawr.

MARWOLAETHAU PREGETHWYR.

Rhagfyr 17, 1880, bu farw Mr. ROBERT JONES, Rhiw, gerllaw 'Rhuthyn, yn 28 ml. oed, wedi dechre pregethu tua chwe' blynedd yn ol. Efe oedd y blaenaf ymysg efrydwyr y drydedd flwyddyn yn Arbolhaed Athrofa y Bala yn mis Mai diweddaf, ac efe hefyd a ennillodd y *Robert's Scholarship* (gwerth 20 punt). Yr oedd yn ŵr ieuanc fâl, iachus, bywiog, yn ymddangos o gyfansoddiad cadarn, a chanddo feddwl cryf ac ysbyrd penderfynol, ac yn un o'r pregethwr ieuanc mwyaf addawol yn ei wlad. Ond gwastraf gyda'i efryddiaeth, fel y tybygid, a anmharodol iechyd a'i werth; ac er dysgwyl cryfhad iechyd yn misoedd yr haf, yn anhwylddeb angenau a ennillodd y dydd. Fel yr oedd ei gystudd yn dwysáu, yr oedd ei ysbyrd yn dyfod yn fwyfwy ymstyngar i ewylllys yr Arglwydd, er effod yn cyfansoddi pregethau hyd y diwedd, ac yr oedd wedi cyrhaedd hyder dedwydd am ei gadwedigaeth dragwyddol. Daeth tyrfia hoesog i hebrwng ei weddillion i'r bedd, ac yn eu mysg liaws o weinidogion ac efrydwyr.

Bu farw Mr. WILLIAM BROWN, Penybont, yr unig un oedd yn aros o hen bregethwr Sir Forganwg a dderbyniwyd i'r Gymdeithasfa; ond ni dderbyniasom un hysbysiad ynghylch hyn. Hwyrach y cawn rai llinellau am dano erbyn ein rhifyn nesaf.

SYMUDIADAU PREGETHWYR.

Cydsyniodd y Parch. John Evans, Garston, gerllaw Liverpool, a chais taer yr eglwys

Gymraeg yn Nghroesoswallt i ddyfod yn weinidog iddi; a 'dyderir' y bydd ei ieched yn llawer gwell yno, yn agos i'w hen gartref, nag yr ydoedd ar lân afon Mersey. Dydd Mercher, y 29ain o Ragfyr, yr oedd bonedd-igesau eglwys Gymraeg Garston wedi gwneyd darpariaeth i gael cwrdd tŷ cysurus gyda Mr. Evans a'i deulu cyn eu hymadawiad. A'r noson hono, cynnaliwyd cyfarfod fawelio, pryd y llywyddodd Mr. John Davies, Bron Avon, un o'r rhai mwyaf gweithgar gyda yr achos yno o'r dechre; a chydag ef, anerchwyd y cyfarfod gan y Parchn. Dr. O. Thomas, Robert Thomas, Owen Owens, David Williams, Griffith Ellis, M.A., a John Parry, ac eraill. Mri. G. Jones, Bootle, a R. Thomas a gyflwynasant i Mr. Evans dysteb oddiwrth gyfeillion Garston a Liverpool, yr hyn oedd bws hardd yn cynnwys £80 ar y pryd, ac erbyn hyn yn £100. Yna cyflwynodd Mrs. Thomas, Bryn celyn, *tea and coffee service* arian yn anrheg i Mrs. Evans. Diau y bydd symudiad Mr. Evans yn ennill mawr i'r cyfeillion yn Nghroesoswallt a chylch Cyfarfod Misol Rhan Isaf Sir Drefaldwyn.

Y mae'r Parch. David Hughes wedi symud o Fryneglwys i Gorwen, ac felly o Gyfarfod Misol Sir Fflint i Gyfarfod Misol Dwyrain Meirionydd. Yn y Cyfarfod Misol a gynnalwyd yn y Bala, Ionawr llog, darlennwyd llythyr cyflwyniad Mr. Hughes o'i hen Gyfarfod Misol, a chafodd dderbyniad croesawgar.

Y mae Mr. John Gwynnor Davies, Fferdale, Pont y pridd, wedi derbyn galwad i ymsefydlu yn weinidog yn Llanuwchllyn, Dwyrain Meirionydd. Yr oedd ei lythyr cyflwyniad oddiwrth Ysgrifenydd Cyfarfod Misol Dwyrain Morganwg, yn hysbysu ei fod yn aelod rheolaidd gyda hwy, ac wedi pasio yr Arholiad Cymdeithasol.

DARLITHWYR A DARLITHAU.

Ymysg y darlithiau a draddodwyd yn ddiweddar, hysbysir fod y Parch. Josiah Thomas, M.A., Liverpool, yn darlithio ar "Y Dinas-ogedd Colledig," sef Herculanum a Pompeii — y Parch. J. H. Griffiths, M.A., Colwyn Bay, ar "Martin Luther a'i Amserau" — Y

Parch. Griffith Williams, Talsarnau, ar "Y Parchedig Richard Humphreys, Dyffryn, a'i Foeswesi" — y Parch. Hugh Roberts, Wrexham (gynt yn Cassia), "Bywyd ymhlith Anwariad India" — a'r Parch. J. Hughes Parry, Albert Road, Croesoswallt, ar y testun "Cam-syniadau Poblgaidd." Ac y mae gan y Parch. D. Charles Davies, M.A., Llundain, yn chwanelog at ei ddarlithiau blaenorol, ddarlith ar y pwnc, "Cristionogaeth ac Erid-igethau." Derbynasom hefyd yr adroddiad canlynol: "Yn nghapel Princes Road, Liverpool, nos Fercher, Rhagfyr 22, 1880, traddodwyd darlith gan y Parch. Hugh Jones, ar 'Y diweddar Barchedig William Roberts, Arllwch.' Rhoddodd Mr. Jones grynoded o'i hanes, a brâs-ddesgrifiad o hono fel pregethwr, nes codi hiraeth mewn llawer mynwe am ei weled a'i glywed. Yr oedd elw y ddarlith yn myned at yr Achos Cenadol yn Yates Street, yr hwn sydd dan ofal Mr. R. C. Owen. Cymerydd y gadair gan David Roberts, Ysw. Cynnysgwyd a chefnogwyd diolchgarwch i'r Darlithydd a'r Cadeirydd gan y Parch. O. Thomas, D.D., ac Edward Jones, Ysw."

CYFLWYNIAD ANERCHIAD.

Cynnaliwyd cyfarfod yn yr *Assembly Rooms*, Pensarn, Abergelle, nos Fercher, Rhagfyr 22, 1880, pryd y cyflwynwyd Anerchiad i Mr. John Jones, Jessamine Villa, Abergelle, fel arwydd o gydnabyddiaeth yr eglwys o'i safu a'i ffyddlondeb gyda'r achos Seisonig yn Pensarn, er ei gychwyniad, yn benaf trwy ei ymdrechion ef, yn 1858. Y mae yr *Address* yn un hynod o brydferth, ac yn cynnwys, mewn un gongl, ddarlun bychan o Mr. Jones. Cafodd ei harwyddo dros yr eglwys, gan y gweinidog, y Parch. Ellis W. Evans, M.A., a Mri. E. Howell, M.A., a W. G. Williams. Yr oedd yr ystafell wedi ei haddurno âg arwyddeiriau priodol ac â bythwyrdion, &c. Ar ol tŷ rhagorol, ac yn gynnwysedig â chaneuon swynol, cyfarfwyd y cyfarfod gan y brodyr a enwyd uchod, a rhoddodd Mr. Jones hanes tra dyddorol am yr achos Seisonig a'i gysylltiad âg ef o'i gychwyniad hyd yn awr.

GOLWG AR YR AMSEROEDD.

Y SENEDD.

AGORWYD y Senedd ar y 6ed o Ionawr, ac felly yn gynnarach nag arferol o herwydd pwsyrgwydd yn achosion a ddygir dan sylw. Materion cysylltiedig â'r Iwerddon oedd yn myned a mwyaf o le yn yr Araeth Freninol. Cyfeirid at y cyflwr cymdeithasol echrydus yn y chwaer-ynys, a dywedid, gan fod gallu arferol y gyfraith yn annigonol i gadw trefn yno, y dygid i mewn yn ebrwydd fesurau i ddoli i'r Llywodraeth awdurdod chwanegol er sicrhau amddiffyniad bywyd a meddiannau, a diogeldd rhyddid personol, tra y cyflwynid mesur hefyd er gwellhau y cyfreithiau gyda golwg ar feistri a deiliaid throedd. Yr oedd clywed am fesurau gorfodol i gadw ac adferu

iawn-drefn yn yr Iwerddon yn gyru yr *Home Rulers* yn y Senedd o'u hwy, fel y dywedir; ac y maent, o dan arweiniad Mr. Parnell, wedi bod, er diwrnod yr agoriad, yn flinderus iawn i Dŷ y Cyffredin, ac i'n Llywodraethwyr yn enwedig. Dygent ymlaen yr hyn a alwent yn *amendments*, y naill ar ol y llall, rhag pasio y bleidlais arferol o ddiolch i'r Frenines am ei haraeth. Er nad oedd un amcan ganddynt ond bod yn rhwystrus i'r Llywodraeth, nac un gobaith ganddynt am iwyddo, treuliasant yn agos i bythefnos o amser gwerthfawr y Tŷ mewn siarad ofer. Digon tebyg y bydd raid wrth ryw fesur i rhwystro iddynt arfer penrhwyddid direswm er mwyn lladrata yr amser, ac attal y gorchwyllion anghenrheidiol.

Mae yn dda genym weled y bydd yn debyg y gwneir cyfraith lêm i attal llwgrwobraeth ynglŷn âg etholiadau Seneddol; ac, onid oes achos?

Bu Mr. John Roberts yn ffodus mewn gallu cael ei reithagrfi i gau y tafarndai yn Nghymru ar y Sabboth yn gyntaf ar restr y mesurau neillduol gan aelodau. A thebyg ydyw y bydd efe y flwyddyn hon yn llwyddiannus i basio yr hyn sydd mor anghenrheidiol a dymunol.

Y CYNGHAWS YN DUBLIN.

MAE'R Cyngaws Gwladwriaethol yn erbyn Meistri Parnell, Biggar, Dillon, ac un ar ddeg eraill o'r *Land Leaguers*, wedi bod yn Dublin am ddyddiau lawer. Cyhuddid hwy o amddifadu meistri tiroedd o'u hardrethion, a deiliaid tiroedd rhag trin eu tyddynod, ac annog y bobl i adfywodaeth niweidiol. Yn y cyfameer, yr oedd Mr. Parnell, ac amryw o'i gyd-ddifynwyr sydd yn aelodau seneddol, yn rhydd dan feichniasion, ac mor gegagored yn y Senedd âg erioed. Er mor eglur a chryf oedd y tystiolaethau yn eu herbyn, gollyngwyd hwy yn rhydd, am fod y rheithwyr yn methu cytuno.

Y PAB A'R IWERDDON.

MAE'R Pab wedi yagrifennu llythyr at bobl yr Iwerddon, am yr hwn y gellir dywedyd ei fod yn dda cân balled ag y mae yn myned. Mae wedi ei gyfeirio at Archeagob Dublin, ac yn cynnwys y "fendith apostolaidd" arferol, a "chymeraidwyaeth mawr o rinwedd" y Pabyddion Gwyddelig, y rhai, meddir, "nid am dymmor byr, ond am oesoedd, a ddewisasant, gyda phenderfyniad diysgog, ddyoddef unrhyw anffawd yn hytrach nag ymrwrthod â'u crefydd hynafiaethol, neu wyro oddiwrth eu hen ymroddiad i'r esgobaeth apostolaidd." Ond y mae'r cyngorion a ddyry mewn cyfeiriad at gyflwr presennol yr Iwerddon yn wrachiaidd a salw. Wrth y rhai sydd yn gwneyd eu gwaethaf i chwatu sylfeini cymdeithas, ac yn arfer creulonderau dybryd, yr oll a ddywedir yw, mai "eu dyledswydd bendant yw arfer pob gochellad tuag at gadw yn ddifalog eu henw da am y tegwch sydd yn naturiol iddynt, ac na wnelont ddim yn fyrbwyll trwy hyd yn nód anufudd-dod ymddangosiadol i awdurdod cyfreithlawn." Mwy "apostolaidd" a fuasai ymadroddion llymach na'r rhai hyn. Beth pe buasai'r Gwyddelod yn ymddwyn at eu Heglws fel y maent yn awr yn ymddwyn at y Wladwriaeth? yna nid mewn iaith esmwyth fel hona y buasai'r Pab yn anfon atynt.

Syngraffiaeth a Marwrstr.

MR. GRIFFITH EDWARDS, ABERMAW.

BARCHUS OLYGYDD.—Teimlaf, oddiar rwymau cyfeillgarwch a pharchedigaeth, y dylied cofnodi enw yr anwyl frawd a'r "hen ddysgybl," yr ymadwedig Mr. Griffith Edwards, Cigydd, Abermaw, ar ddalenau y DEVSORFA. Tynodd ef fy sylw fel cristion glöw pryd nad oeddwn ond ieuenc. Teimlwn yn ei bresenoldeb ei fod yn ddyn Duw, ac yn berarogl Crist, a pha gymeriad crefyddol oedd yn nodweddu lliaws o frodyr a chwiorydd a berthynai i eglwys y Methodistiaid Calffaidd yn Abermaw yn more fy oes, dylanwad bywyd crefyddol pa rai sydd yn aros ac heb ei ddileu ar y dreflan hon a'i chymydogiaeth hyd y dydd hwn.

Nodwedd neillduol yn nghymeriad yr hen frawd, Mr. G. Edwards, yn ngwllan ei Arglwydd, oedd gweithio. Bu efe dros ddeugain mlynedd ar faes yr Ysgol Sabbothol yn athraw llafurus a ffyddlawn. Ymrestrodd hefyd yn un o'r rhai cyntaf yn filwr difesi yn myddin y Gymdeithas Ddirwestol yn Abermaw, pryd ag yr oedd y diweddar Barch. Dr. Charles, Aberdyfi, yn galw sylw Cymru i ymyddino er gwrthweithio dylanwad dinystrllo y fasnach feddwol ar ein gwlad. Ceid ynddo ef hefyd nodwedd arbenig y cenadwr. Yn y cymeriad yna gwasanaethodd gylch eang o ddefnyddioldeb yn ei yrfa crefyddol. Torai at wrandawyr cyson yr efengyl ag ydoedd yn gorphwys dan y weinidogaeth heb wneyd profios o honi—mewn ymddyddanion

pwysig, er eu cymhell i roddi ufudd-dod i'w galwadau. Gellir dywedyd iddo fod yn offeren i ennill llawer, trwy estyn llaw o gymhorth iddynt ddyfod i'r eglwys i wneyd arddeliad o Iesu Grist. Ymddyddanai a chynghorai lawer ar y bobl ieuenc. Ynha le bynag y denai ef a hwythau i gyfarfyddiad, dywedai ryw air wrthynt a adawai argraff dda ac arosol ar en meddyllian. Y mae hyn yn ffaith yn ei berthynas âg ef o fewn fy adnabyddiaeth.

Bu cymdeithasu âg ef yn ennill ac yn feithrinfa grefyddol i aml un o ieuencyd perthynol i eglwys y Methodistiaid yn Abermaw. Nid ydwyf yn gwybod i mi erioed fod yn ei gyfeillach na ddeuai ef â rhyw destun buddiol a chrefyddol i gael ymddyddan arno. Hoffai yn fawr gael cydymddyddan am, ac ymwithio i mewn, i gelloedd yr Yagrhythrau. Amlwg ydoedd ei fod wedi talu sylw manwl i athrawiaethau yr efengyl, yn enwedig athrawiaeth y cyfawnhâd, y sancteiddhâd, a'r gogoneddiad. Yr oedd argraff yn ei wasanaeth cyhoeddus yn y cyfarfod gweddi a'r *society* fod ei fyfyrdojan yn aros llawer gyda y gwirioneddau mawrion hyn. Gwelais ef amryw weithian yn cael ei orchfygu gan y goleu a lewyrchai i'w feddwl yn ei ymdriniaeth â thefn rasol Duw yn y cyfawnhâd, yn cyhoeddi y pechadur euog yn gyfiawn trwy fydd yn nghyfiawnder Crist. Cofus genyf ei fod unwaith wedi ei drallodi yn ddirfawr ar ol bod yn gwrandaw ar un o bregethwyr talentog o enwad arall yn eu

cyfarfod mawr yn Abermaw. Prif fater y bregeth oedd y cyflawnhâd. Yr oedd y gŵr parchedig wedi egluro a thrin y pwne yn bur wahanol i'r hyn yr oedd ef wedi ei ddeall a'i gredu. Adroddai ei deimlad wrthyf fel y canlyn,—"Cefais waith ymattal o dan y bregeth rhag tori allan a dyweyd ar g'oeidd y gynnulleidfa fod y pregethwr hyawdl yn amcanu diffodd un gwirionedd gwerthfawr yn athrawiaeth y cyflawnhâd, trwy ba un y llewyrchodd y cysur cryfaf i fy enaid trallodedig yn nydd fy argyhoeddiad o holl athrawiaethau gras." Ceid ef mor hapus ei dermau a'i olygiadau ar athrawiaethau yr efengyl âg ydoedd yr hen Buritaniaid. Er na chafodd fanteision uchel i astudio llyfrau duwinyddol yn more ei oes, eto yr oedd ef yn dduwinydd da. Bu o dan weinidogaeth y tadau Methodistiaidd yn Ne a Gogledd Cymru yr oes o'r blaen. Cynnysgaethwyd ef â chŏf cryf, a chaeu ganddo ef yn fynych ddarnau melus o bregethau yr hen dadau a wrandawodd. Yn ei ieuenctyd, teithiodd lawer i Gymdeithasfaodd yn Ngogledd Cymru, ac yn enwedig Sasiwn y Bala. Rhoddai ddesgrifiad bywiog o'r Gymdeithasfa benteocostaidd hono yn y Bala, pryd y pregethai yr anfarwol Elias o Fôn ar y *Green*, oddiar y testun, "A ddygir y caffaeliad oddi ar y cadarn?" y bobl wrth y cannoedd yn y gynnulleidfa fawr yn llewygu gan ofn o dan

ei weinidogaeth, a chyn diwedd y bregeth yn llamu mewn gorloedd yn yr olwg ar ddrws o ddiangfa yn cael ei agor o'u blaen. Melus y mwynhasom ei waith yn mynegu i'r oes a ddél fawrion weithredoedd yr Arglwydd trwy weinidogaeth y tadau yn yr oes o'r blaen yn Nghymru, yn y Cymantfaeodd gwllithog a fwynhaodd. Dywedodd y Parch. David Davies, Abermaw, wrth goffau am yr hen frawd ar ei bregeth angladdol iddo, nad allai ef lai na meddwl rad ei waith ef yn nghymantfae a chynulleidfa y rhai cyntafanedig a ysgrifenyddwyd yn y nefoedd, ydyw rhoddi adroddiad o ambell i ddarn melus o'r hen bregethau y bu ei enaid yn gwledda arnynt yma, a ninnu hefyd wrth ei wrandaw.

Rhoddodd ei law ar yr aradr yn more ei oes, a thynodd a chadwodd y gŵys yn uniawn i'r pen. Cymerwyd ef i'r orphwysfa sydd yn aros pobl Dduw, Ebrill 27ain, 1876, yn 76 mlwydd oed. Gorwedd ei ran farwol yn mynwent Llanaber, y lle y cydorwedd ei riant a'i ferch fechan, Catherine Edwards, yr hon, hithau hefyd yn ngwanwyn bywyd, a fu farw gan roddi tystiolaeth gadarn ei bod yn marw yn yr Arglwydd.

"Ystyr y perffaiath, ac edrych ar yr uniawn, canys diwedd y gŵr hwnw fydd tangnefedd."

J. T. (*Ap Einion*).

Pant Einion.

Amrywiaethau.

CREFYDD A CHRYDD-DOD.

MAE dynion y byd yn wastad yn cyhuddo crefyddwyr o garu'r byd yn fwy na dynion eraill; ac y mae dynion duwiol yn addaf fod gradd o wir yn y peth, ac yn gweld fod crefyddwyr dan demtasiwn neillidol i'w yny. Os profeswyr yn unig ydyw'r dyn, mae efe lawer tro yn fwy cybyddlyd nag annuwliolion cyhoeddus, i.e. yn fwy nag yr oedd efe ei hunan gyt, ac yn fwy nag y buasai eidd oni byddai ei fod yn brofeswr crefydd. Pa fodd y dychon hynny fod? Wel, pe beth bynag sydd yn gwrthsefyll llygreddigaeth rhabob ffordd ond un, y mae yn achlysur iddo redeg yn gryfach yn y ffordd hono. Mae yr annuwliol fel hen ridyll, a'i ddrygu yn rhedeg allan drwy bob twll; ond pan ddolo dyn yn grefyddwr, rhaid rhoi heibio o ran yr ymarweddall cyntaf y pethau bryntion, boed a fyno. Ni chaffi efe ddim bod yn feddwyn, yn annwair, neu yn gelwyddog. Mae dygwyllyd y byd a dygwyllyd yr eglwys yn galw arno i ymlanhau. Pa ffordd, ynte, y gall y dyn hwn fyw yn ei bechod? Gall garu'r byd yn fwy na chara Duw eto; gall ei lygreddigaeth arfer ei lywodraeth drwy gybydd-dod eto, a thori allan dan enw diwydrwydd, cynnildeb, a darbot dros yr eiddo, heb syrthio dan gondemniad byd nac eglwys. Mae ei waith ef yn ceisio, yn cadw, ac yn defnyddio cyfoeth, yn bethau rhwng ei gydwyllyd ef a Duw; nis gall dynion ddim ymyrrd â hwnyn. Dian y ceir gweld yn y farn aml i brofeswr blodeuog, diwyg-iwr mawr, a dygyblwr llyur, yn cael ei brofi yn gybydd, a'i gan allan o deyrnas Dduw.—*Y diweddar Barch. Henry Rees.*

Y PREGETHWYR WESLEYAIDD A HET Y FICER.

Y MAE'r Literary Churchman yn adrodd am ficer (vicar) yn rhodio un diwrnod ar gromlechau'r creigiau yn ymyl Morwenstow yn Cornwall, pan y darfu i awel gref o wynt gymeryd ymait ei het,

a'i chwythu dros y dibyn tua'r môr, nes y bu raid iddo fyned adref hebddi. Ymhen wythnos neu ddwy ar ol hynny, yr oedd pregethwr Wesleyaidd yn pregethu yn Truro ar weddio; ac yn ei bregeth efe a dywedodd, "Nid wyf am i chwli, anwyl frodyr, gyfyngu eich deislyadau ad fenthion ysbrydol, ond gofynwch hefyd am gymwynasau tymmorol. Mi a egiurhaf fy meddwl trwy adrodd am amgylchiad a ddwygwyddodd i mi tua deng niwrnod yn ol. Yr oeddwn ar y traeth yn agos i Morwenstow, ac yn myned ymlaen tua Bude. Yr oedd genyf ar fy mhen hen het, wedi ei gwiago nes iddi fyned yn salw ei drych, ac yr oedd arnaf braidd gywilydd myned i'r dref borthladdol ac ymdrochfaol hono gyda'r fath gapen mor ddiaddurn. Yna mi a ddrychsefais lef weddiol i'r nef am orchudd mwy cyfaddas i fy mhen. Ar y foment hono mi a godais fy llygaid, ac a welais rywbeth du yn yr awyr, a dyna hwnw yn nesu ataf, ac yn syrthio wrth fy nbraed, a pha beth ydoedd ond het newydd grai gan *London maker* enwog! Mi a deifais yr hen het i'r tŷonau, ac a gerddais i Bude gyda het newydd ar fy mhen."

HYSBYSION CREFYDDOL.

Yr amser Oliver Cromwell, casglwyd deunaw mil ar hugain o bunnoedd i gynorthwyo'r Waldensiaid erlledig. O'r awn hwn gadawyd un mil ar bymtheg o bunnoedd yn llaw llywodraeth Prydain, yr hon sydd hyd heddyw yn talu £257 yn fynyddol i'r Eglwys Waldensiaid.—*Mae'r* Parch. J. S. Macintosh, olynnydd y Parch. Dr. Cooke yn Belfast, wedi derbyn galwad o eglwys Brasbyteriaid yn Philadelphia, gyda chyflog o chwe' mil o ddoleri, tua deuddeg can o bunnoedd o'n harian ni. Yr oedd efe hefyd wedi cael galwad o Chicago, gyda chyflog o wyth mil o ddoleri; ond efe a ddewisodd fyned i Philadelphia.—*Ysbystr* oir fod yr efengylwyr, Moody a Sankey, wedi penderfynu

silymweled eleni a'r wlad hon.—Mae Dr. Pusey, yr hwn sydd bellach yn bedwar ugain mwyddi oed, yn awr yn traddodi darlithiau tel *Regius Professor of Hebrew* yn Mrifysgol Rhydychain, ar "Y Salmau Prophwydol, a Phrophwydoliaethau eraill am Grist."

GWELL YW YR HEN.

Yr oedd gweinidog ieuanc, a'i wraig gydag ef, yn ymweled a chynnullleidda lle y buasai ei dad gynt

yn weinidog. Efe a bregethodd yno ar y Sab-bath; ac ar ol y gwasanaeth, yr oedd un o'r hen ddiaconiaid yn ymddyddan â gwraig y gweinidog ieuanc, pan y dywedodd efe, "Daru i'ch gôr-â bregethu heddyw oddiar yr un testun ag y pregethodd ei dad arno y tro olaf y bu efe yn y pulsed yma." "Ai le ya wir?" ebe'r wraig ieuanc; "os yr un testun ydoedd, mi obethiaf mai nid yr un bregeth." "O nage," ebe'r hen ddiacôn, "o ran yr oedd ei dad yn bregethawr hynod o dda."

Cronicl Cenedol p Methodistiaid Calfnaidd Cymreig.

RHANAU O LYTHYR Y PAROH. C. L. STEPHENS, DYDDIEDIG SHILLONG, RHAGFYR 4, 1880.

"O'r diwedd yr ydym wedi cyrhaedd i Shillong; a chan fod y *mail* yn ymadael am gartref y prydawn heddyw, teimlwn nas gallwn oedi eich hysbysu am ein dyfodiad. Buasem wedi cyrhaedd yn gynt, ond gorfodwyd ni i aros o hanner dydd y Sab-beth hyd foreu dydd Iau yn Gowhatti. Prin ydyw y cyfeusderau i deithio oddiyno i Shillong, ac yr oedd yn rhaid rhoddi y flasoriaeth i Ysgrifenydd y Prif-ddirprwywr, yr hwn gyda'i deulu oedd wedi dyfod i fynw ar yr un amser â ni. Ond ni bu raid i mi aros ond un noswaith yn y *Dak Bungalow* (un o'r tai a ddarperir gan y llywodraeth yma ac acw i letfa teithwyr), gan fod yr agerlong y daethom i fynw gyda hi o Calcutta yn aros hyd foreu Mercher, ac yr oedd yn rhatach ac yn fwy cysurus i aros ynddi. Dyma ein cynllan presennol. Ni a aroswn yma gyda Mr. Jerman Jones hyd ddydd Llun. Ddydd Mawrth, tua chanol dydd, gobeithiwn gyrhaedd i Mawphlang, ac aros gyda Dr. Griffiths dros y dydd canlynol. Yna awn rhagom i Cherra ddydd Iau, ac aroswn gyda Mr. Roberts dros ddydd Gwener, a myned i Shella yn foreu ddydd Sadwrn. Gobeithiwn felly, os erys Mr. John Jones wythnos gyda ni, y cawn o leiaf ddau Sabboth dan yr addysg y gall ei brofiad ef ei rhoddi i ni.

"Yr ydym eisoes wedi gweld rhyw gymaint o'r gwaith cenedol yma. Daeth Mr. Jerman Jones i'n cyfarfod ychydig filliroedd oddiyma prydawn ddoe; ac ar ol teithio am ychydig dros awr, daethom at gwmni o haener cant neu dringain o blant, gyda deg neu ugain o rai mewn oed, y rhai oeddynt hefyd wedi dyfod i'n croesawu. Canasant dair o emynau o lyfr Mr. Sankey, a swmient y geiriau Seisonig yn eglur a chywir. Yna cawsom emyn Cassiaeg ar un o'n hen donau Cymreig da. Yr oedd y derbynaiad a roddid i ni yn galonog iawn, a phrofa'r ar unwaith fod gwaith da wedi bod yn myned ymlaen yn Shillong. Yn wir,

yr ydym wedi clywed clod i Mr. Jones a'i waith ar bob llaw. Siaradai Ysgrifenydd y Prif Ddirprwywr yn y modd uchaf am dano ef a'i lafur, ac am yr holl waith cenedol ar y Brynau. Un Cadben Stephens, yr hwn sydd wedi bod yn sefydlog yn Shillong am dair blynedd gyda chatradd, a'r hwn ydoedd ar ei ffordd i Fryniau Naga, nis gallai lefaru mewn geiriau rhy uchel am ei hunanymroddiad a'i yni. Dywedai wrthyf fi fod Mr. Jones yn ddyd a safai ar ei ben ei hun—nad oedd un arall cyffelyb iddo. Dyn ydyw Capt. Stephens sydd ymhell o feddu cydymdeimlad gyda'r hyn sydd yn arbenig yn grefyddol a Christionogol, ac eto y mae y cynnydd materol ac addysgawl yn unig sydd wedi ei ddwyn ymlaen dan arolygiaeth Mr. Jones wedi ennill ei edmygedd cynhes. Siaradai hefyd am ymroddiad Mr. Jones yn ystod y *cholera*, a dywedai mai y Genadaeth ar Fryniau Cassia oedd yr un fwyaf llwyddiannus yn India. Yn wir, dibrisiaf ef y drychfeddwl o lwyddiant o du unrhyw Genadaeth ar y Gwastadedd, ond ymofynai yn fwy na hanner difrifol ai nid oedd cynifer yn gweithio yn Cassia fel ag y gallwn fforddio i fyped i fynw i Fryniau Naga. Buom heddyw yn yr ysgolion, a chredwn y bydd ychydig ddyddiau gyda'r brodyr cyn cyrhaedd Shella o fantas fawr i ni."

RHANAU O LYTHYR MRS. STEPHENS.

Diau y bydd yn dda gan lawer o'n darllenwyr, ac yn enwedig o'n darllenwraigedd, weled y dyfyniadau canlynol o lythyr o'r un dyddiad a ysgrifenydd gan Mrs. Stephens at gyfeillies yn y wlad hon. "Mwynheais fy arosiad yn Calcutta yn fawr. Yr oedd teulu Mr. McDonald (cenadwr yr Eglwys Rydd) mor dra charedig fel y teimlwn gartref ar unwaith. Mae Calcutta yn lle nodedig o brydferth—yr adeiladau a'r tai mor hardd; ond nid oes eisten i mi en darlunio, yr ydych wedi clywed am danynt mor fynych. Ymwel-

ais â dwy neu dair o'r *Zenanas** gyda'r athrawesau, a boddhawyd fi yn iawr wrth weled y gwaith oedd yn myned ymlaen ynddynt. Mae y merched mor foddhans wrth weled yr athrawes, ac mor ewyllysgar i ddysgu. Mae yn doralonus eu gweled wedi eu cau i fyny mewn ystafelloedd bychain, heb ddim dodrefn, tra y mae ystafelloedd y dynion weithiau wedi eu dodrefnu yn hardd mewn dull Seisonig. Gofynent i mi y fath gwestiynau digrifol. 'Pa fodd yr oeddwn yn hoffi fy ngŵr?' 'A oeddwn yn hoffi bod yn briod?' 'Pa fodd nad oedd genyf nêl coch ar fy nhalcen fel hwythau i ddangos fy mod yn briod?' Yua dangoswn fy modrwy, gan ddyweyd mai dyna yr arwydd oedd genyf fi. Dywedent y buasai yn dda ganddynt gael myned allan gyda'u gwŵr fel yr oeddwn i yn myned, &c. Ymwelais hefyd â rhai o ysgolion yr Hindwaid. Wrth gwrs yr oeddwn yn fynych yn yr Amddiffatŷ, gan mai Mrs. McDonald sydd yn ei arolygu; a boddheid fi yn fawr gan y genethod yno. Ymddangosent yn llawer mwy cyflym na llawer o enethod Seisonig, ac y maent yn canu yn brydferth mewn gwirionedd. Gwnaethom lawer o gyfeillion yn Calcutta; yr oedd pawb yn dra charedig.

"Yr oedd y daith oddiyno i fyny yr afon Brahmapootra yn hyfryd iawn, ond yn unig fy mod yn bur wael am ychydig ddyddiau. Yr wyf yn awr yn llawer gwell, ond fod yr anwyd heb fy llwyr adael. Yr oedd y cadben a'i wraig yn dra charedig wrthyf. Yr oedd yr agerlong yn un tra chysurus, ond yr oedd yn oer iawn. Yr oedd yn rhaid i mi, ac yr ydwyf yn awr, yn gwisgo dillad gauaf. Ni theimlais ddim oddiwrth y gwŵr yn Calcutta; yr oedd yr hinsawdd yn berffaith, heb fod yn rhy boeth nac yn rhy oer. Yr oedd y golygfeydd o amgylch Gowhatti yn fy agosio yn gryf am Gymru. Amgylchynir y lle gan fryniau, a'r rhai hyn yn orchuddiedig gan dyfiant; ac y mae coed braf gydag ochrau y ffordd. Daethom o Gowhatti hyd o fewn wyth milldir i Shillong mewn *Tonga* (neu drol yn cael ei thynu gan ferlyb), ac am yr wyth milldir diweddaf mewn *Toppa*, neu gadair ar gefn dyn. Nid oedd o gwbl yn anghysurus, ond braidd yn sigledig. Pan y dywedais fod sŵnaf ofn fy mod yn blino y dyn, dywedai Mr. Jones, 'O na! gallai eich cario ddeg milldir ar fûgain mewn diwrnod;' ac yn wir rhedaf ymlaen fel pe na buasai o bwys yn y byd. Teimlem yn hollol gartrefol mor fuan ag y daethom yma, oblegid y mae Mr. Jones yn Fethodist Cymreig trwydd, ac mor dra charedig. Aethum i'r

ysgolion heddyw, ac yr ydwyf yn rhyfeddu wrth weled mor dda y maent yn darllen ac yn canu yn Saesoneg—mor glir a chywir. Yr wyf fi yn hoffi yn fawr yr hyn wyf fi wedi weled o'r Cassiaid, ac yn credu yr hoffaf yn fwy eto. Mae arnom einieu bod ar ben ein taith bellach, a dechreu ar ein gwaith; ac nis gallaf ond hyderu y cawn yru rhagddo ychydig waith mor dda ag yr wyf yn sicr sydd yn cael ei ddwyn ymlaen ar y Bryniau hyn. Ond bydd yn rhaid i ni wrth weddian pawb gartref, ac yr wyf yn sicr y cawn hwynt. Gobeithiaf anfon atoch lythyr meithach cyn hir, pan y byddwn yn deall ychydig o'r iaith, ac yn gwneyd rhyw gymaint o waith, a phan y gallaf ddyweyd wrthyf bobpeth am Shella a'r gwaith yno. Y boreu heddyw daeth dwy o wragedd y Cassiaid i'n gweled. Dygai un i ni naw neu ddeg o aurafalau, a'r llall tua'r un nifer o wyau. Dengys hyn i chwi mor garedig y teimla y bobl hyn, ar ol dyfod yn Gristionogion, tuag at y cenadon. Maent oll yn nodedig o ymlyngar wrth Mr. Jones, a gwnaent unrhyw beth iddo ef. Nis gellwch feddwl mor uchel y siaredir am dano gan bob un a gyfarfyddwn, fel dyn tra ymroddedig."

Mr. Jerman Jones hefyd, mewn llythyr dyddiedig Rhagfyr 13eg, a rydd hanes dyfodiad Mr. a Mrs. Stephens i'r Bryniau, ac am y derbyniad croesawus a gawsant, yn enwedig yn Shillong a Cherri; ond ni oddef gofod i ni roddi ei lythyr i mewn.

SYLHET.

LLYTHYR ODDIWRTH Y PARCH. T. JERMAN JONES.

RHAGFYR 24ain, ysgrifens Mr. Jones fel y canlyn:—"Ymwelais â Sylhet y mis hwn. Cyrrhaeddais yno nos Sadwrn y 12fed, ac arosais yno dros ddau Sabboth. Ni a gawsom gyfarfod gweddi am saith bore Sabboth, a phregeth am ddeg ac am bedwar. Yr oedd tua 30 yn bresennol y bore a 40 yn yr hwyr. Pregethais hefyd nos Fawrth a nos Iau, a chaed cyfarfod gweddi nos Fercher a nos Sadwrn. Yr oedd yn dda iawn genyf weled y cyfeillion yno unwaith eto, a'u cael wedi dal yn fyddlawn gyda'r achos ar hyd y flwyddyn, ac yn parhau oll i llyn wrth yr Arglwydd Iesu, er yn amddifad o bob arweiniad a chynghor a chymhorth i gynnal a chadw y cyfarfodydd ymlaen yn yr wythnos ac ar y Sabboth; ac yr oedd yn dda iawn ganddynt hwythau fy ngweld yn talu ymweliad â hwynt unwaith yn rhagor. Maent yn cynnal en holl gyfarfodydd yn y capel a adeiladwyd â chymunrodd a adawyd a

* Y rhanau o dal y brodorion a neillidur i'r ben-
jwod.

yr amcan hwnw gan un o'r aelodau flynyddoedd yn ol, yr hwn adeilad yr oedd y Llywodraeth wedi dechreu cymeryd meddiant o hono, a'i droi yn dy trafaelywyr; ond rhoddodd y bwriad hwnw i fyny, a gadawodd yr adeilad i'r Cristionogion i addoli Duw, ac yno y maent wedi bod yn ymgynnull ar hyd y flwyddyn.

"Bore ddydd Gwener cyrhaeddodd Dr. Griffith Evans, *Inspecting Veterinary Surgeon, British Army*, a'i briod i Sylhet, yr hwn sydd frodor, fel yr wyf yn deall, o Towyn Meirionydd, y ddau yn Gymry da ac heb gywilydd o'u gwlad, ac wedi bod bob amser yn cymeryd dyddordeb dwfn yn ein Cenedlaeth. Yr oedd ar *Inspecting tour* i Cachar, ac oddiyno i Madras, a daeth ar draws y Bryniau o Gowhatti i Sylhet, a chafodd felly gyflensdra i weled y cenedon a'r gwaith cenadol yn Shillong, Mawphlang a Cherra; yr oedd yn ddrwg genyf fy mod wedi gadael Shillong rai oriau cyn iddynt ddyfod i'r Orsaf Genadol. Ond gwelsant yr ysgol ddyddiol, y capel, a'r Cristionogion, a'r gwaith cenadol, a hyny yn absennoldeb y cenedlwr, yr hyn oedd, ar amryw gyfrifon, yn foddhaol, er eu bod yn teimlo yn siomedig ar y cyntaf. Yr oedd yn dda iawn genyf ei gyfarfod efa'i briod yn Sylhet, a chawsom gryn lawer o ymddyddan a chyfeillach o ddydd Gwener hyd fore Llun, pryd yr ymadawsant am Cachar. Yr oeddent yn y cyfarfodydd ar hyd y Sabboth; ac yn y cyfarfod am bedwar, rhoes anerchiad neu bregeth i'r gwrandawyr, y rhai a wrandawent yn astud. Ac yn wir, pahan na ddenai rhai o honoch chwi yma am dro, i weled y bobl a gwaith Duw yn ein plith; y fath siroldeb a symbyliad fyddai hyny i'r bobl, ac i ninnau a'r gwaith? Chwi sydd genych amser ac arian, ac yn caru Iesu Grist a'i deyrnas, deuoch drosodd yma am unwaith; byddai yn sicr o fod yn fendith i chwi ac i ninnau; cewch groeso calon yma yn ein plith. Siroldeb mawr i ni oedd gweled Dr. Evans a'i briod yma am unwaith, ac yr wyf yn credu eu bod wedi eu bodddhau yn yr hyn a welant ac a glywsant pan yn croesi Bryniau Cassia, ac y bydd iddynt, o hyn allan, gymeryd mwy o ddyddordeb nag erioed yn Ngenadaeth ein Cyfundeb, a gweddio yn daerach am ei llwyddiant.

"Da iawn fyddai i ni allu gwneyd trefniadau i un o honom ymweled â'r cyfeillion yn Sylhet unwaith neu ddwy neu dair yn y flwyddyn, ac aros yno am ddau neu dri Sabboth i'w cynghori, a'u calonogi, a'u harwain yn ffordd y bywyd. Nos Lun cenais yn iach iddynt oll, a chyn codi haul ddydd Mawrth, yr oeddwn ar y ffordd tha Cherra, ac ar ol teithio caled ar hyd y dydd cyrhaeddais dy Mr. Roberts pan oedd yr haul yn machlud."

DOSBARTH KHADSAPPHRA.

RHANAU O LYTHER ODDIWRTH Y PARCH. G. HUGHES.

MEWN llythyr o Mairang, Hydref 18fed, hysbysai y Parch. Griffith Hughes iddo fod yn Mawnai, bythefnos yn flaenorol, yn treulio Sabboth. Yn y bore cafwyd cyfarfod eglwysig; yr oedd pump yn ymgeiswyr am feddyd a derbyniad at Fwrdd yr Arglwydd. Rhoddwyd derbyniad i ddau, ond barnwyd mai gwell oedi derbyn y tri eraill am eu bod yn lled ddiffygiol mewn gwybodaeth ysgrythyrol. Yn yr oedfa gyhoeddus yn y prydawn, bedyddiwyd y ddau arall a chyfranogwyd o Swper yr Arglwydd. "Cafwyd Sabboth hyfryd, ac yr oeddym wrth ddychwelyd yn teimlo yn bur galonog wrth feddwl am y gwaith."

BRENIN KHADSAPPHRA.

"Yr wythnos ddiweddaf," ychwanega Mr. Hughes, "daeth y brenin yma i ddyweyd ei fod yn bwriadu dyfod i'r moddion ar y Sabboth, ond nas gallai fyned mor bell a Nongrymai. Bu ef a'i wraig yn ymweled â ni rai troion o'r blaen, ond dyma y tro cyntaf iddo ymollwng i adrodd ei deimladau crefyddol. Dywedai ei fod wedi darfod â'r grefydd Gassiaidd, a'i fod yn awyddus i ddeall a chofeiddio Cristionogaeth. Dywedai os parhâi fel yr oedd, er bod yn frenin yn y byd presennol, na byddai ond truenus yn y byd a ddaw. Dywedai hefyd fod rhai o'i benaethiaid wedi bod gydag ef ar ei ddychweliad o gyfarfod yr Henaduriaeth yn dyweyd os troai ef yn Gristion, y collai y freniniaeth. Y mae hyn yn sicr hefyd, o herwydd er fod Mawdem yn rhan o Khadsawphra, nid yw y Cristionogion ond lleiafrif bychan o'i holl ddeiliaid. Pa un a fydd yn alluog i wneyd yr aberth hwn sydd yn llaw Duw. Yr wyf yn cyflwyno y brenin hwn i weddiau eglwys Dduw yn Nghymru. Y mae yn wir wrthddrych cydymdeimlad a gweddian teulu Duw. Nid peth bychan yw aberthu teyrnas a'r anrhydedd perthynol i hyny, ac nis gellir ei wneuthur heb lawer o wroldeb a nerth egwyddor. Gan nad oes ond ychydig iawn yn dyfod i'r moddion yma yn Mairang ar y Sabboth, tybiâs mai gwell, er ceisio codi yr achos a chynnyddu zel y Cristionogion fyddai cael nifer da ynghyd ar y Sabboth, ac anfonais i'r gwahanol eglwys i am i gymaint ag a allent ddyfod yma y Sabboth diweddaf, a daeth nifer mawr o'r gwahanol leoedd. Gan fod yr ysgoldy yn rhy fychan i gynnwys y gynnulleidfia, aed allan i ochr y mynydd. Daeth y brenin a'i wraig, a chwaer ei wraig, a'u plant a'u neiaint, i'r cyfarfod — y tro cyntaf i frenin Khad-

sawphra ddyfod i gyfarfod Cristionogol yn ei diriogaeth ei hun. Ond ni ddaeth neb o'i brif ddynion gydag ef fel y byddant yn arfer pan fydd y Brenin yn myned i unrhyw fan. Yn nghyfarfod y bore pregethais i, ac yn y prydawnnau pregethodd U Sati, yr efengyllydd yn Mawnai. Rhwng y ddau gyfarfod, cafwyd tipyn o gyfarfod canu gan Mrs. Hughes. Yr ydym yn bwriadu cael cyfarfodydd tebyg i hwn mewn lle oedd canolog yn lled aml, er codi tipyn o *stir* a chael rhai o newydd i wrando yr efengyl."

MARWOLAETH U KYPA U MOIT.

Rhagfyr yr 17eg ysgrifena Mr. Hughes drachefn. "Y mae genyf newydd trwm i'w anfon i chwi y tro hwn, sef marwolaeth U Kypa U Moit. Bu farw y Llun, wythnos i'r diweddaf, o'r *typhoid fever*, a chladdasom ef drannoeth. Y mae ei wraig wedi bod yn wael er ys cryn amser, a chan nad oedd neb i ofalu am dani ond efe, dian y bu i hyny ddwyn oddiamgylch y clefyd a'i cymerodd ymaith. Yr ydym yn gwneyd a allom i ofalu am dani, a bu Dr. Griffiths mor gareddig a dyfod i ymweld a hi unwaith. Y mae yn gwella yn raddol, ond buasai yn gwella yn gynt pe cawsid rhai i ofalu am dani ac i'w hymgeleddu. Nid oes neb wedi ymgeleddu dim arni ond fy mhriod, yr hyn a wna bob tro yr ymwela â hi. Gyda y Cassiaid ni wna neb weinyddu ymgeledd i un olaf ond ei berthynasau. Daw pawb yno i ymweld, ond dim mwy; a chan nad oes gan Ka Kymi U Moit berthynasau benywaidd, ni wna neb y gymwynas hon iddi. Yr wyf yn siomedig iawn wrth ganfod Cristionogion Nongthymai heb ymwrthod mor belled â hyn ag arferion Cassiaidd, o herwydd y mae y Cristionogion ar y Brynau fel rheol yn gwir ofalu y naill am y llall yn eu hafiechyd. Cystudd byr a gafodd U Kypa U Moit—dim ond pythefnos. Yr oedd wedi mynu cael ei gludo o Nongthymai i Nongrymai ychydig ddyddiau cyn ei farwolaeth, er cael ei deulu i ofalu am dano. Ac y mae ei weddw druan heb wybod am ei farwolaeth, o herwydd ei bod yn rhy wan i ddal y newydd. Nid oedd neb yn meddwl ei fod mor agos iangen. Dydd Gwener yr oeddwn gydag ef, ond bore Sabboth daeth cenad i ddywyed ei fod yn wael iawn. Aeth Mrs. Hughes a minnau yno ar unwaith, ac arosasom hyd y nos, gan wneyd a allom iddo, ac ymddangosai ychydig yn well; ond bore drannoeth, pan oeddym ar gychwyn yno eilwaith, daeth y newydd ei fod wedi marw yn ystod y nos. Aethom yno ar unwaith i geisio cysuro tipyn ar ei deulu, ac oddiyno i Nongthymai i edrych am ei wraig druan. Colodd y Genadaeth un o'r Cristionogion goreu yn yr holl wlad,

ac y mae yn anhawdd iawn gwneyd y gollod i fyny i Khadsawphra. Nid oes yma neb mor zelog ac ymdrechgar gyda chrefydd ag ef. Nid oedd yn edrych ar draul na thrafferth er ceisio cael rhai at Grist. Gadawai ei waith a phobpeth er myned oddiamgylch i'r gwahanol bentrefi er gwneuthur daioni, a'i eiriau olaf cyn marw oedd yrhai canlynol: 'Yr wyf fi yn myned; dywedwch wrth y Saheb a'r Mem, U Ngorsing, ac U Dorkha, am ofalu am waith Duw yn Khadsawphra.' Yr oedd yn rhy wan a bloesg i allu siarad dim o'r bron pan oeddym yno—dim ond edrych, gwasgu y llaw, ac wyllo. Ni themlais i erioed yn y wlad hon gymaint o anwylded at neb. Yr oedd mor serchog, ac mor llawn o grefydd bob amser. Dyna oedd ei holl siarad. Yr wyf yn teimlo hiraeth mawr ar ei ol. Pan oeddwn yn gofalu am y dosbarth hwn o'r blaen, byddai ef a'i briod yn dyfod agos bob Sabboth i Mawnai, pellder oddeutu pum' milldir, er nad oedd ond ei wraig yn aelod ar y pryd. A'r flwyddyn hon pan yn myned i Nongthymai, ofer oedd meddwl cyagu y noswaith hono hyd yn agos i'r bore. Byddai ef yn yr ysgoldy yn ymddyddan am grefydd ac yn cynllunio pa fodd i'w lledaennu. Ond pan âf yno yn awr, ni bydd ei wyneb siroli ef i'm derbyn mwy. A phwy a all fseur colled Nongthymai? Yr oedd, gan ei fod yn benaeth y pentref, ac yn ddylanwadol yn y wlad, yn gallu eu harwain fel y mynai, ac wedi eu cael oll i gadw y Sabboth. Yr oedd er ys amser wedi symud y pentref o'i hen safle ar fryn arall, gan adael yn ol ychydig o deuluoedd na foddionent i wneuthur hyny. Bydded i'r Arglwydd roddi deuparth o'i ysbryd ar eraill yn y rhanbarth hwn.

Yr wythnos ddiweddaff cawsom yr hyfrydwch o weled a chymdeithasu ychydig â Mr. a Mrs. Stephens yn Mawphlang ar eu ffordd i Shella. Yn hwyr nos fawrth daeth llythyr oddiwrth Mrs. Griffiths yn dymuno arnom ddyfod yno drannoeth, gan y byddai Mr. a Mrs. Stephens yn ymadael bore dydd Iau, ac felly aethom a chyrhaeddasom yn yr hwyr, gan ddychwelyd ddydd Gwener. Da iawn oedd genym eu gweld yn edrych mor dda a chalonnog, ac ar yr un pryd hefyd Mr. a Mrs. Evans, ac felly yr oeddym yn bedwar teulu cenadol yn mwynhau ein gilydd am ychydig amser.

Yr ydym o'r diwedd wedi dyfod i'n ty newydd. Wedi bod am yn agos i flwyddyn ar grwydr o fan i fan gyda'r plant bychain, ac mewn trallod a helbul y rhan fwyaf o'r amser, dyma ni wedi cael lle arosol. Yr ydym yn diolch i'r Arglwydd am ei ofal trosom hyd yma, ac yn gweddio am iddo ein gwneyd o ychydig ddefnydd yn y rhan hon o'i winllan."

DOSBARTH MAWPHLANG.

RHAGFYR 15fed, ysgrifena y Parch. Dr. Griffiths fel y canlyn:—

"Yr ydym yn parhau i gael cynnull-eidfaoedd da yn Mawphlang a Mawreng ar y Sabbothau. Y maent yn cynnyddu yn y ddau le, yn enwedig yr olaf. Y mae yn wir, mai dyfod y mae y rhan fwyaf o hon-ynt er mwyn boddio dynion, ond y mae ambell un o'r rhai hyn yn syrthio i fewn i'r rhengau, ac yn rhestru eu hunain ymhlith y rhai sydd yn treio dilyn Iesu Grist. Yr oeddwn yn Mawreng, er's tipyn yn ol, ac yr oedd yr ysgoldy yn llawn, a lliaws yn y *verandah*; yr oedd tua 120 yn bresennol buaswn yn meddwl, ac yr oeddynt yn gwrandaw yn bur astud.

Yr ydym wedi dechreu moddion crefyddol yn Mawbah Laikhar, yn nhŷ yr hen Gristion U Kyhar Ka Lydia. Y mae un yn myned yno bob Sabboth, a daw 9 neu 10 i wrandaw, ac y mae dau neu dri yn rhyw ddechreu cadw y Sabboth a dysgu darllen. Ambell dro deuant i Mawphlang at y cyfarfod hwyrol. Y mae pentref o'r enw Lyngkwia o fewn tua thair milldir i Mawreng, ac y mae amryw ddynion Ieuaic oddiyno yn dyfod i'r moddion i Mawreng ar y Sabboth, a rhai yn dyfod i'r ysgol ddyddiol yn achlysurol.

Ar foreuau Sabboth, yn achlysurol, byddwn yn myned i bentref Marbisu i ganu am tua hanner awr, a bydd tyrfa fawr yn dyfod i wrandaw, ond yr ydym eto wedi methu hudo neb o honynt i Mawphlang na Mawreng i'r moddion crefyddol.

Y mae yn debyg eich bod wedi clywed erbyn hyn am farwolaeth U Kypa U Moit o Khadsawphra. Er nad oedd yn awr ymhlith y praid ag yr wyf fi yn gofalu am danynt, eto yr wyf yn teimlo fod y profiad a gefais o hono tra yn gofalu am y lla amser yn ol, yn gofyn i mi dalu teyrnged o barch i'w goffadwriaeth. Pan aethum i Khadsawphra y tro cyntaf, nid oeddwn yn ei adnabod, ond ni fu gyda mi am ddiwrnod cyn peri i mi ddeall fod ei holl galon yn ngwaith Iesu Grist. Denai gyda mi o'r naill bentref i'r llall, codai y cleision allan, nerthai feddyliau y rhai a ofnent feddygiaeth, ac mewn dau neu dri o bentrefi, ymgymerau ei hunan a rhoddi allan y dognau dyddiol o *beef tea*, &c., i'r rhai gwanaf. Nid wyf yn cofio ei weled erioed mewn cynnulleidfia na fyddai yn gwrandaw, fel y dywedir, "A'i enau yn agored," a'i lygaid mawrion treiddgar drwy y pregethwr i'r pared o'r dechreu i'r diwedd. Y mae yn ddigon posibl fod gwell Cristionogion nag oedd ef yn Nghymru, ac hwyrach yn Cassia; ond nid wyf yn cofio i mi fod yn gydnabyddus â'r un gwel yn unman. Yr wyf yn ad-

nabod rhai yn rhagori mewn *rhaf* grasusau—rhaf yn fwy addfwyn, ac eraill yn fwy amyneddgar—ond yr yn well Cristion "drwodd draw," ac ychydig iawn yn *gystal*. Holl awyddfyd ei galon, i'n goltgw ni, oedd llwyddiant teyrnas y Gwar-edwr, ac yr oedd ei briod yr un modd. Y newydd diweddfaf a glywais am dani hithan oedd ei bod yn bur wael. Bum yno tua pyth-efnos yn ol yn ei gweled; yr oedd ef y pryd hyn yn iach, ac ychydig a feddyliais mai dyna y tro diweddfaf y cawsem ysgwyd llaw ag ef. O am gael rhan o'r wael a yrai ei enaid ef ar dân dros llwyddiant crefydd.

Y mae nifer y cleision sydd yn dyfod i Mawphlang yr wythnosau diweddfaf, wedi lleihau yn fawr. Y mae gan y grefydd Gassiaidd, yn awr, ei chenadwr meddygbol yn byw yn Kukkhow, tua 7 milldir oddi-yma, yn nghyfeiriad Cherra. Y mae yn cario ei waith ymlaen trwy fath o swyn-yddiaeth, ac y mae hyn yn tynu cannoedd o bobl ato o bob man. Y mae bron bob dyn yn Mawphlang wedi bod yno yn ceisio prydles ar ei fywyd. Y mae yn basglu pob math o ddail a gwraidd o'r *jungle*, ac yn eu berwi i wneyd gwahanol fathau o physigwriaeth. Y mae yn aberthu i'reythreuliaid, yn pregethu yn erbyn Cristionogaeth, yn prophwydo, ac yn gwneyd honiadau uchel iawn. Gall agor llygaid y deillion (fel rheol, rhydd physigwriaeth i'r dall, ac aiff trwy ryw seremoniau, gan addaw y bydd yn gweled ymhen thyw amiser neillduol); gall beri i'r byddariaid glywed, ac y mae lloedd o fyddariaid yn myned ato, ac yn dyfod yn ol gan greu yn sicr fod eu clustiau fel clustiau pobl eraill, ac yn beio y *siaradwyr* pan yn methu clywed yr hyn a ddwyedir wrth-ynt; gall gyfodi y meirw yn fyw, er iddynt fod wedi dechreu pydru, ond nid yw y gallu hwn yn cyrhaedd ond dros y rhai fuanat feirw o'r *Frach Wen*; ond yn anffodus i'r gwnionedd, nid oes cases o'r cleyd hwnw o fewn ei gyrhaedd yn bresennol. Yr wyf yn deall ei fod hefyd wedi adeiladu yshyttg o ryw fath. Dywed y daw Duw i'r byd ymhen rhyw dair blynedd i ddial ar y Cassiaidd sydd wedi troi yn Gristionogion, a rhybuddia bawb rhag y grefydd hon. Y mae yn ymddangos i mi mai y dyben mawr sydd ganddo mewn goltgw ydyw gwrthweithio Cristionogaeth. Yr mae y peth ynddo ei hunan y fath floliteb, na buaswn yn sôn gair am dano, oni bai fod a wnelo a thwylio dynion sydd dros eu penau mewn ofergoelodd. Ond y mae yn ddi-ddadl mai lles yn y pen draw fydd gwrth-wynebiad fel hyn i achos crefydd, ac y gallwn ninnau fod yn dawl y bydd i'r Gwirionedd gael y llaw uchaf, a hyn yn fuan. Yr wyf fi trwy hyn yn cael tipyn o seibiant i edrych ar ol y gweithwyr sydd yn

gwneyd llettyau y cleifion yn barod erbyn y deuant yn ol, ac nid oes modd gwybod pwy lês i mi ymheu ychydig amser fydd y llonyddwch wyf yn gael yn awr. Gallaf eich sicrhau fy mod yn ei deimlo yn anrhydedd fod y gelyn yn cymeryd fy null i o weithio yn nôd arbenig i ymosod arno.

"Cawsom y pleser o gael Mr. a Mrs. Stephens yma gyda ni am ddwy noswaith tra ar eu ffordd i Shella. Dywedent fod llu mawr o gyfeillion yn anfon eu cofion atom trwyddant hwy,—mwy nag y gallent hwy gofio pwy ydynt. Derbyniad y cyfeillion hyn a llawer o rai eraill na chawsant gyfleusdra i anfon gair atom trwy Mr. Stephens, ein cofion caredig ninnau, a'n dymuniadau goreu am iddynt gael blwyddyn newydd dda.

"Gyda fod Mr. a Mrs. Stephens oddi yma, daeth Dr. a Mrs. Evans o Towyn, Meirionydd, yma, ac arosant gyda ni dros y Sabboth. Y mae Dr. Evans yn India er's tair blynedd, a Mrs. Evans er's tair wythnos. Felly, chwi welwch fod cysuron yn cael eu tywallt arnom y dyddian diweddaf. Dangosais gymaint ag oedd bosibl o'r gwaith ac o'r Cristionogion iddynt mewn amser mor fyr, ac yr wyf yn credu eu bod wedi eu bodddhau yn yr hyn a welant ac a glywsant. Peth hollol ddwyethr i ni ydyw cyfarfod â Chymry Methodistaidd yma y tu allan i gylch y cenadon eu hunain. Rhoddodd Dr. Evans R30 (£3) i mi i'w treulio fel y gwelwyf oreu ar y gwaith meddygol, ac yr wyf yn bwriadu iddynt ddechreu fund newydd mewn cysylltiad â'r *Dispensary* a'r *Hospital*, ac yr wyf yn sicr o gael digon o le hollol anghenrheidiol i'w claddu bob dimai, a llawer yn ychwaneg; oblegid y mae y *Dispensary* newydd, os caf hi, yn sicr o beri rhyw gymaint o draul; ac yr wyf yn awyddus am iddi gostio can lleiad ag y mae modd i'r Gymdeithas yn uniongyrchol.

"Bum yn Mawreng neithiwr, ac arosais yno i gysgu, er mwyn arholi yr ysgol bore heddiw. Y mae yr ysgol yn llwyddo yn fawr o ran nifer ac o ran cynnydd mewn gwybodaeth. Y mae yno ddosbarth o fechgyn, neu ddynion, yn amrywio o 16 hyd 28 mlwydd oed, yn dyfod at yr athraw am tua dwy awr yn y bore cyn myned at eu gwaith, ac yn myned yno wedi'n yn yr hwyr ar ol bwyta, ac yn aml yn cysgu yn yr ysgoldy.

"Yr oeddynt, oddigerth un neu ddau, yn dangos ôl llafur a diwdrwydd pur fawr, ag ystyried y pwll o ba un y cloddiwyd hwy. Yr oedd y bechgyn eraill hefyd yn dangos ôl llafur o du yr athraw a'u tu hwythau eu hunain.

"Ymhlith y genethod y mae y rhai gorau yn amrywio mewn oed, o 10 hyd 22, nifer pa rai ydyw saith. Y maent hwythau

yn gwneyd eu dyledawyddau yn eu tai yn ystod y dydd, ac yn dyagu yn y bore. Y mae tair o'r rhai hyn yn yr eglwys, a'r gweddill yn arfer gwrandaw. Y mae yn yr ysgol oll, 21 o wrywod a 17 o fenywod. Deallais neithiwr eu bod yn eu plith eu hunain wedi ymgymeryd â helaethu yn ysgoldy, gwneyd meincian, ac adeiladu tŷ i'rathraw yn ymyl yr ysgoldy; y maent wedi casglu rhyw gymaint, ac wedi cael addewidion am fwy. Cewch wybod eto pa faint, oblegid y mae yn bur sicr ganfyf y bydd yn ddyddorol iawn genych wybod pa fodd y mae Cristionogion yma yn cynorthwyo eu hunain.

Tua wyth o'r gloch y nos, pan oeddym oll o gylch y tân yn brysur gyda'r arholiad, dyma waedd fawr yn dechreu yn rhywle, a hono ar unwaith yn ymledu dros yr holl bentref. Cefais i fraw mewn gwirionedd, am na wyddwn ar y ddaear pa beth oedd; dechreuwyd curo piseri, *drums*, &c., a gwaeddi, oernadu, a llefain, fel pe buasai byddin o elynion wedi d'od yno i'w lladd. Aethom allan i edrych pa beth oedd, a dywedasant mai diffyg ar y lleuad oedd yr achos o hono. Y mae ganddynt gred ofer-goelus yma os na wnant gymaint o dwrw ag sydd bosibl tra y bydd diffyg ar y lleuad, y troant yn epäod (*monkeys*); ond druan o honynt, i'm golwg i, yr oeddynt yn gwneyd epäod hollol o honynt eu hunain wrth geisio osgoi hyny. Yr oedd yn anhawdd peidio gweni, a gwnenthur mwy na gweni, wrth weled ambell un 'mewn oed a synwyr,' nad oedd mor ffodus a meddu piser na *drum*, yn cymeryd ei raw i fyny ac yn curo ei phen â chareg, ac yn gwaeddi nerth ei ben ar y lleuad. Fel hyn y buont am tua thair awr, nes oeddw yn teimlo wedi byddaru. Gofynais i'r bechgyn oedd o fy amgylch pa beth ydyw barn y Cassiad am achos diffygion ar yr haul a'r lleuad, oblegid y mae ganddynt hwythau, fel pobl eraill, eu barn am bob peth, ac y mae eu barn am hyn yn deilwng o synwyr y llys a gondemniodd Galileo er ystalm. Credant mai math o lyffant mawr sydd yn ei bwyta, ac wrth wrando arnynt yn fanwl, yr oedd ambell un i'w ddeall yn gofyn i'r llyffant beidio. Enw y llyffant rhyfedd hwn ydyw '*Ka hynroh*.'

Dertyniwyd llythyr dyddiedig Rhagfyr 17eg hefyd, oddiwrth y Parch. R. Evans, o Mawplang, lle yr oedd wedi bod yn aros gyda Mrs. Evans er ys Tachwedd 5ed. Adrodda fod Dr. Griffiths ac yntau, yn gystal a Christionogion ac ysgoleigion Mawplang, wedi myned i gyfarfod Mr. a Mrs. Stephens i gyfeiriad Shillong, ac fod yn dda gan y cenadon a'r bobl oll eu gwelw i'w croesawu, a'u bod wedi eu arioli oll trwy ddyfodiad Dr. a Mrs. Evans i Maw-

phlang, y ddau yn Gymry o Dowyn Meirionydd. Arosasant un Sabboth yn Mawphlang, ac ymddangosent fel yn cymeryd dyddordeb mawr yn y gwaith.

Y DIWEDDAR MR. PETER WILLIAMS, LIVERPOOL, TRYSORYDD CYFFREDINOL Y GENADAETH DRAMOR.

BYDD y nifer mwyaf o'n darllenwyr wedi clywed cyn y daw y rhifyn hwn o'r CRONICL CENADOL i'w dwylaw am farwolaeth diweddar Drysorydd parchus a fyddlawn ein Genadaeth. Ar ol oes o weithgarwch diffino gydag achos yr Arglwydd, hunodd yn dawel yn yr Iesu ar y 27ain o Ragfyr. Yr oedd yn adnabyddus yn ngoror Sir Ffaint fel gweithiwr zelog cyn dyfod i Liverpool dair blynedd a deugain yn ol. Ac er iddo yn fuan yno dyfod i ganol trafferthion bywyd masnachol, ni adawodd i'w fasnach ymyraeth a'i ymroddiad i wasanaethu crefydd. Bu am tua deng mlynedd ar hugain yn gwasanaethu fel blaenor yn yr eglwys sydd yn awr yn ymgynnull yn Princes Road, ac oedd cyn hyny yn *Bedford Street*. Llafuriodd am lawer o flynyddoedd gyda gofal a deheurwydd neillduol fel Trysorydd y Genadaeth Gartrefol yn nghylch Cyfarfod Misol Liverpool; a phan y bu gorfod i Mr. D. Lewis, o herwydd gwaelled iechyd, gillio o'i swydd fel Trysorydd y Genadaeth Dramor, ar gais unfrydol y Cyfeisteddfod Cenedol, ymgymerodd Mr. Williams a'r gwaith hwn yn ychwanegol at y gorchwylion pwysig eraill oedd ganddo. Yr oedd ein brawd yn adnabyddus iawn mewn cylchoedd cyhoeddus yn Liverpool; llanwodd gydag anrhydedd amryw swyddi pwysig y galwyd ef iddynt gan ei gyd-drefwyr, a diau y gallasai, pe buasai hyny yn ddewisol ganddo, gyrhaedd sefyllfaoedd uchel yn y cysylltiadau hyn; ond teimlai nas gallasai ymgymeryd â dyledswyddau dinesig heb esgeuluso gwaith a olygai ef yn fwy pwysig ac anrhydeddus, a dewisai yn hytrach wasanaethu ei genedlaeth mewn cysylltiad âg achos crefydd. Rhoddwyd ei weddillion marwol i orwedd yn Nghladdfa Smithdown Lane ar y dydd olaf o Ragfyr. Gweinyddwyd ar yr achlysur gan y Parchn. R. Lumley a Dr. O. Thomas.

Prydnawn yr un dydd, yn nghapel Chat-ham Street, cyfarfu Cyfeisteddfod Gweithiol y Genadaeth Dramor. Cynnygiwyd gan Mr. D. Roberts, U.H., cefnogwyd gan y Parch. Dr. Hughes, a phasiwyd yn unfrydol. "Ein bod fel Cyfeisteddfod yn dymuno dadgan ein teimladau galarus yn ngwyneb y golled fawr ydym wedi gael yn marwolaeth ein hanwyl frawd, y diweddar Mr. Peter Williams, yr hwn, yn ychwan-

egol at ei wasanaeth gwerthfawr mewn amryw gylchoedd eraill, a fu yn un o brif gynnorthwyrwr ein Cymdeithas Genadol er yn agos i'w sefydliad cyntaf, ac am agos yr oll o'r amser yn aelod galluog a nodedig o fyddlawn o'r Cyfeisteddfod Gweithiol; ac a fu, am yr wyth mlynedd diweddar, yn gwasanaethu gyda medrusrwydd, a gofal, a manylder a fyddlondeb tra anghyffredin fel Trysorydd i'r Gymdeithas.

"Ein bod yn dymuno dadgan ein cydymdeimlad dwysaf a mwyaf diffuant a'i anwyl briod, Mrs. Williams, yn y brofedigaeth fawr sydd wedi ei chyfarfod yn ei farwolaeth, ac a'i anwyl fab, Mr. Lloyd Williams, a'i anwyl ferch, Mrs. Davies, a'r teuluoedd oll yn eu trallod; gan obeithio y cânt gymhorth i ymdawelu i'r ewylllys ddwyfol yn yr amgylchiad y dygwyr hwynt iddo, ac y bydd Tad yr amddifaid a Barnwr y gweddwon yn nawdd iddynt yn ngwyneb eu colled, ac y galluogir hwynt oll i ddilyn fydd y priod, y tad, a'r taid, hyd y diwedd, a phan ddaw y diwedd y cânt oll ymuno âg ef mewn cymdeithas hapus, lle na bydd raid ymadaw mwy."

Penderfynwyd ymhellach yn unfrydol:—

"Ein bod yn dymuno ar i '*Drysorydd y Cyllid at Gynnorthwyo Cenedol Methodistig, &c.*' Mr. David Roberts, U.H., 63, Hope Street, Liverpool, weithredu fel Trysorydd Cyffredinol y Gymdeithas hyd y Gymanfa Gyffredinol nesaf, pryd y gwneir penodiad parhâol." Ar ddeisyfiad taer y Cyfeisteddfod, cydsyniodd Mr. Roberts a'r cais hwn.

Dymunir gan hyny i bob Casgliadan, ac unrhyw daliadan dyledus i'r Gymdeithas, gael eu hanfon i Mr. Roberts.

Gellir talu unrhyw swm tuag at y Genadaeth i unrhyw un o Ganghenau y *North and South Wales Bank*, "*To the credit of the Welsh Calvinistic Methodist Foreign Missionary Society.*" Dymunir i'r rhai y byddo yn gyfieus iddynt dalu y Casgliadan yn y ffordd hon wneuthur felly, ac anfon hysbysrwydd o hyny i'r Trysorydd neu i'r Ysgrifenydd. Nis gellir cael llwybr rhat-ach a diogelach i drosglwyddo yr arian.

Anfoner y rhestrau o enwau y tanysgrifwyr, &c., a phobpeth y dysgwylir iddo ymddangos yn yr Adroddiad Blynyddol neu yn y CRONICL CENADOL, i'r Ysgrifenydd.—*Rev. Josiah Thomas, M.A., 28, Breckfield Road South, Liverpool.*

Drwg genym y rhaid i ni, o ddifffyg gofod, adael allan hyd y rhifyn nesaf gydnabyddiaeth o dderbyniadau at y Genadaeth.

Y DRYSORFA.

RHIF. 605.]

MAWRTH, 1881.

[LLYFR LI.

GALARU AR OL YR ARGLWYDD.

Galwad yr Amserau hyn.

1 SAMUEL vii. 2: "A holl dŷ Israel a alarasant ar ol yr ARGLWYDD."

ADRODDIAD sydd yma am ddechreuad adfywiad mawr ar grefydd yn Israel yn amser Samuel, ar ol hir adfeiliad. Yr oedd Siloh, lle y buasai cysegr ac arch Duw yn aros er dyddiau Josuah, sef am dri chan' mlynedd, erbyn hyn wedi colli yr anrhydedd o fod yn drigfan ordinhadau yr Arglwydd; yr arch, ar ol ei chymeryd ymlaenaf i dir y gelyn, wedi bod bellach er ys ugain mlynedd mewn tŷ annedd yn Ciriath-Jearim, yn meusydd y coed, ac nid yn un o ddinasoedd yr offeiriad; yno heb odid neb yn ymofyn, nac yn ymdrafferthu yn ei chylch, a'r genedl wedi suddo mewn anwybodaeth a llygredigaeth. Gallwn dybied fod Samuel, yn y tymmor adfeiliedig hwn ar wir grefydd, yn llafurio yn ddyfal fel un wedi ei osod gan Dduw yn wlydydd i dŷ Israel, yn myned oddiamgylch i rybuddio a dysgu'r bobl, gan daer-weddio am fendith yr Arglwydd ar ei lafur-waith, canys yr oedd Samuel yn neillduol i'w restru "ymysg y rhai a alwent ar ei enw;" ac yr oedd holl Israel yn gwybod mai prophwyd ffyddlawn i'r Arglwydd ydoedd. Ond y mae yn debyg iddo fod am amser maith, yn enwedig am yr ugain mlynedd a nodwyd, heb weled nemor ffirwyth ar ei ymdrech yn achos y gwirionedd; ac eto yr oedd efe, fel yr arddwr yn aredig mewn gobraith, yn dal i wneuthur daioni heb ddiffygio. O'r diwedd, dyma ddiwygiad crefyddol yn tori allan; yr hâd da a fwrwyd i'r ddaear wedi egino a thyfu mewn modd nas gwyddai Samuel. Dyma un yna ac un acw o'r bobl

yn dechre teimlo eu hanghen am Dduw, yn ymofidio am iddynt gilio oddiwtho ef, ac iddo yntau eu gadael felly iddynt eu hunain, ac yn taer ddymuno adferiad i'w rhagorfreintiau blaenorol; a dyma'r dwys-deimlad hwn yn myned rhagddo, fel lefain yn y blawd yn lefeinio yr holl does, nes y mae yr holl wlad ar fyrder wedi dyfod i hiraethu a sychedu am y Duw byw: "A holl dŷ Israel a alarasant ar ol yr Arglwydd."

Mae yr ymadrodd "galaru ar ol yr Arglwydd," meddir, wedi ei gymeryd oddiwth waith un yn dilyn rhywun arall gyda chais a chwynfan, heb gymeryd ei ommedd ganddo; megys y dywedai'r dysgyblion am y wraig o Ganaan, pan y mynent, er mwyn cael llonydd ganddi, i'w Harglwydd wrando arni. "Y mae hi yn llefain ar ein hól." Gwelir fod yr Israeliaid yn awr mewn ysbryd edifeiriol a gweddiol. Yr oedd eu galar ar ol yr Arglwydd yn wylofain am golli yr Arglwydd, ac yn llefain am gael yr Arglwydd drachefn.

Yn yr adnoddau canlynol cawn Samuel yn gwnenthur y defnydd goren o'r cynhyriad iachusol hwn, gan wasgu ar y bobl rhag iddynt aros ar deimlad a phroffes, eithr dwyn ffirwythau addas i edifeirwch. Ac ni bu ei rybuddion a'i annogaethau yn ofer. Wela'r galaru ar ol yr Arglwydd yn ymweithio yn ddychweliad ar yr Arglwydd; ac y mae yr Arglwydd yn dychwelyd at ei bobl, ac ynŷrhoddi prawf o'i ewyllys da mewn estyn iddynt oruchafiaeth hynod a hollol ar eu gelynyon.

Nis gallwn ond barnu fod yr agwedd yma ar Israel fel pobl yr Arglwydd yn y dyddiau hyn, yn agwedd weddus a dymunol i fod arnom ninnau yn ein cysylltiad â chrefydd Crist yn y dyddiau hyn: galaru ar ol yr Arglwydd. Ac felly ni a gyfeiriwn at ansoddau eu galar hwynt, er mwyn ceisio gweinyddu addysg gymhwysiadol atom ni. "A holl dŷ Israel a alarasant ar ol yr Arglwydd." Pa fath oedd y galar hwn?

Yr oedd yn *rhesymol a phriodol* iddynt alaru fel hyn; galar oedd hwn yr oedd y rheswm neu yr achos mwyaf am dano.

Gwelwyd llawer yn galaru ar ol pethau nad oedd yn werth galaru am danynt; pethau salw a dibwys, os nid pethau afesol a niweidiol. Ond fod tŷ Israel, ar ol colli yr Arglwydd, yn galaru ar ei ol ef,—yr oedd raid fod hyn yn deimlad cymhwys a rhesymol iawn. Gan eu bod trwy eu pechodau wedi gyru oddiwrthynt eu Barnwr a'u Brenin, eu Tad a'u Prynwr, ac, heb ei nodded a'i ffafr ef, yn gorfod bwyta ffwrth eu ffordd eu hunain mewn anghysuron lawer, beth oedd gymhwysach iddynt, wedi chwilio eu ffyrdd, nag ymboeni a galaru am y dyeithrwech a aethai rhyngddynt â'r Arglwydd, ac oddiar hyn ymbil am lewyrch ei wynheb eto arnynt?

Onid ydym ninnau yn awr yn barod i addef mai rhesymol ac amserol a fyddai i ni deimlo yn gyffelyb,—dyfod i weled ein heisieu o Dduw, methu myned ymlaen hebddo, a llefain am dano? Mae yn wir nas gwyddom ni am anfanteision crefyddol yr Israeliaid yn amserau'r testun. Mae cysegroedd i Dduw yn lliosog yn ein tir, moddion iachawdwriaeth yn helaeth genym, a'n breintiau yn fawrion ymhob rhyw fodd. Ond y mae'r llewyrch a'i nerth dwyfol, yr effeithiolrwydd hwnw ar a thrwy'r moddion sydd yn achub eneidiau, yn sancteiddio calonau, yn synu'r byd, ac yn maeddu uffern, yn rhywbeth anfyach neu anamlwg yn ein mysg er ys amser bellach. Mae cerbyd efengyl yn myned ymlaen yn annbyben, yr olwynion yn cerdded yn drwm, fel pe na byddai "ysbryd y peth byw" ynddynt. Ac onid yw hyn yn galw arnom i alaru ar ol yr Arglwydd? o herwydd ni fuddia neb na dim heb iddo drugarhau wrthym, ein bendithio, a llew-

yrchu ei wyneb arnom. Presennoldeb y Frenines ei hunan, ac nid y naill neur llall o'r palasau breninol hebddo, pa bendefigion bynag a allo fod ynddynt, sydd yn cyfansoddi'r llys yn ein teyrnas; y fan lle byddo ei Mawrhydi, yno mae'r court. Felly nis gall eglwys ac ordinadau wneyd i fyny am le Brenin y saint.

Hwyrach y gallem, fel rhai wedi ymygfenwi ar enw Israel, ddywedyd, a hyn yn gywir, fod dodrefn penaf y cysegr genym; yr arch, a llechan'r gyfraith, a'r cerubiad. Mae gair gwirionedd yr efengyl, gweinidogaeth y cymmod, ynghyd a'i gweinidogion, gyda ni. Ond pa le mae'r Shecinah; pa le y mae'r gogoniant? pa le mae'r amlygiad o Dduw sy'n lladd ffurfioldeb a hunanoldeb, yn difa bydolrwydd a chnawd-olrwydd? O fysg y cynnulleidfaoedd lliosog yn Nghymru sydd yn gwrando'r efengyl bob sabbath, pa faint sydd yn credu i'r ymadrodd? A ydyw pobl dduwiol yn lliosogi yn gyfatebol i gynydd y boblogaeth? Ac ai nid oes broffeswyr liaws ymhlith pob enwad yn boddloni ar grefydd arwynebol, defodol, ac anianol,—crefydd heb ei gwreiddio mewn dwysder argyhoedd- iad, heb ei maethu gan ysbrydolrwydd profiad, ac heb ei harddu gan burdeb ymarweddiad? Mae llygredigaethau yn ymhyfhau yn ein gwlad: Sabbathau Duw yn cael eu halogi yn ddigwyilydd, meddwdod fel llifeiriant yn dwyn ymaith luoedd i ddinyst, llwon a rhegfeydd yn merwino ein clustiau yn yr heolydd, gyda choegddigrifwch a chân ffyliaid yn denu llawer o'n pobl ieuainc oddiwrth iachus eiriau ein Harglwydd Iesu Grist. Beth a ddywed hyn oll ond fod Duw Israel yr Achub- ydd wedi tynnu yn ei hól ei law, sef ei ddeheulaw—Ysbryd y gras, wedi cael ei hir wrthwynebu a'i dristau, yn attal i fesur mawr ei weithrediaid fel Argyhoeddydd a Sancteiddydd yn ein mysg? A pha le yr ydym ni yn wyneb hyn? ai yn gallu myned yn ymroddgar gyda'r byd a'i bethau heb ymofidio dros enw Duw, neu ynte ai yn gwaeddi am y Duw byw?

Mae yn bryd i'r bobl hyn ymmheu eu bod yn gyfranogion o'r duwiol anian ag nad ydynt yn llawenyachu yn yr Arglwydd, nac ychwaith yn galaru ar ol yr Arglwydd—y rhai nas gallant ddywedyd, "Duw sydd gyda ni," ac nad

ydynt yn ocheneidio, "O na wyddwn pa le y cawn Ef!" Yr hen Ismael Jones o Sir Drefaldwyn, mewn cyfeiriad at salem y gaethglud, "Wrth afonydd Babilon, yno yr eisteddasom ac yr wylasom pan feddyliasom am Sion," a ddywedai, "Beth! rhai yn arfer canu oeddych chiwi; cenwch, cenwch eto! Na, ni chanem yn ein byw yn y fan yma. 'Pa fodd y canwn gerdd yr Arglwydd mewn gwlad ddeithr?' Ond os ydym yn ffaelu canu canïadau Sion, nid ydym yn ffaelu wylo am Sion. Ni roddwn i yr un ffyrlling am gant o broffeswyr," ebe yr hen bregethwr gonest, "sydd heb fedru canu, ac heb fedru wylo hefyd; na cheir mohonynt yn gorfoleddu nac yn galaru ychwaith. Am wir breswylwyr tŷ yr Arglwydd, pryd na fedrant ganu, hwy a fedrant wylo. 'Wylasom pan feddyliasom am Sion.'" A ydyw meddwl am Sion yn y dyddiau hyn yn peri i ninnau wylo ar amserau, ac yn enwedig, fel Jeremiah, wylo mewn lleoedd dirgel? O na byddem fel yr oedd y prophwyd Joel yn annog yr offeiriad, gweinidogion yr Arglwydd, i wneyd wedi canu yr udgyrn yn Sion, a chasglu'r bobl: wylo rhwng y porth a'r allor, a dywedyd, "Arbed dy bobl, O Arglwydd, ac na ddyro dy etifeddiaeth i warth! pahan y dywedant ymhlith y cenedloedd, Pa le y mae eu Duw hwynt?" O Arglwydd, yr hwn a droaist y graig yn llyn dwfr, a'r gallestr yn ffynnon dyfroedd, yn dy ras argyhoeddiadol, tro ein caledrwydd calon ninnau yn alar ar dy ol!

Yr oedd hwn, hefyd, yn alar *gobeithiol*; yr oedd gobaith i dŷ Israel eto am ei gael Ef yr hwn y galarent ar ei ol.

Galar chwerw, aethus, yw galar heb obaith yn elfen ynddo. Ac yr ydym yn y llyfr hwn—Llyfr Cyntaf Samuel—yn gallu gweled galar o'r fath. Wedi i Samuel orfod cyhoeddi i Saul wrthodiad Duw o hono am ei anuffudd-dod iddo, dywedir, "Nid ymwelodd Samuel â Saul hyd ddydd ei farwolaeth; ond Samuel a alarodd ar ol Saul." Yr oedd yn ddrwg gan galon Samuel am gyflwr Saul; a'r hyn oedd yn porthi a thrymhau ei alar ydoedd, nad oedd obaith am ei adferiad. Ac adroddir, pan fu farw Samuel, "A holl dŷ Israel a ymgynnullasant ac a alarasant ar ei ol ef." O ein hen brophwyd enwog, anwyl!

meddynt; gweinidog ffyddlawm i ni dros Duw, ac eiriolwr ffyddlawm drosom ar Dduw; pa fodd y gallwn heidio galaru wrth feddwl na chawn weled ei wyneb na chlywed ei leferydd mwy? Ond nid galar o'r fath hyna oedd galar tŷ Israel ar ol yr Arglwydd yma; ac nid felly y byddai ein galar ninnau ar ei ol, pe gweithid ni i gyffelyb deimlad, ond galar âg ynddo ddysgwyl wrth yr Arglwydd, yr hwn a wared Israel oddiwrth ei holl anwiredau.

Gwaedd am y Duw byw, y Brenin tragywyddol, anfarwol, yw'r galar hwn; nid fel galar plant amddifaid wrth fedd eu rhieni, y rhai nas gallant glywed mo'u cwynfananau, eithr yn hytrach fel galar plant yr oedd eu rhieni wedi eu gadael am fyr enyd. Dacw'r tad a'r fam ryw ddiwrnod wedi myned ar ymweliad neillduol ryw ddwy neu dair milldir o'u trigfa, gan adael tŵr o blant yn y tŷ gartref. Mae'r plant mwyaf ym methu trin y rhai llai, ac y mae yn gythrwfi ac ymyrson rhyngddynt; rhai o'r plant yn rhedeg allan i'r heol, ac yn oael eu curo gan blant drwg yno; a'r rhai lleiaf, diniweitiaf, tua'r drws, yn crio, Pa le mae 'nhad? Mae arnaf eisieu 'mam! Ond ymhen yspaid, yn lle galaru, dyna lef gorfoledd yn seinio, Dacw 'nhad? dyna 'mam! ac O y rhedeg fydd i gyfarfod â'r rhieni a'u croesawu! ac y mae eu dychweliad hwy yn adferu pob cysur a threfn gartref. A oes arwyddion fod Duw ein Hiachawdwr wedi pelláu oddiwrthym ni sydd ar ei enw? Galarwn ar ei ol, nid mewn anghrediniaeth, fel pe na ddychwelai efe atom mwyach, ond gyda dygwylad mabaidd am dano fel ein Tad o'r nef, gan ymsynio gyda'r Israeliaid yn amser Ezra, pan yn wylo gydag wylofain mawr o flaen tŷ yr Arglwydd, "Ni a bechasom yn erbyn ein Duw; eto y mae gobaith i Israel am hyn." Oes, y mae gobaith; gobaith maddeuant, gobaith adnewyddiad, gobaith yr ymwel â ni godiad haul o'r uchelder, trwy diriondeb trugaredd ein Duw. Gan fod yr Arglwydd eisoes yn galw ar ein hól ni, "Ymchwel, Israel, at yr Arglwydd dy Dduw," os ceir ninnau hefyd i alaru ar ol yr Arglwydd, nid oes bosibl na ddaw'r ddwyblaid yn funu at eu gilydd. Trwyther ni, gan hyny, yn yr ysbryd hwn o alar ffyddiog; ysbryd fel yr eiddo Jacob pan y cafodd nerth ar Angel Duw, ac y gorchlyg-

odd; wylodd ac ymbilliodd âg ef, a daliodd i ymdrechgu nes llwyddo, gan waeddi, "Ni'th oll yngaf hyd oni'm bendithi!" ysbryd fel yr eiddo Eisaiah yn penderfynu dal i weddio am adfywiad eglwys Dduw nes ei ddyfod: "Er mwyn Sion ni thawaf, ac er mwyn Jerusalem ni ostagef, hyd onid elo ei chyfiawnder hi allan fel dysgleirdeb, a'i hiachawdwriaeth hi fel lamp yn llosgi."

Yr oedd hwn, ymhellach, yn alar *cyffredinol*; galar wedi ymdaenu trwy'r genedl, nes yr oedd y bobl fel un gŵr yn ceisio Duw. "A holl dŷ Israel a alarasant ar ol yr Arglwydd." "Tŷ Israel," neu "dŷ Jacob," sydd enw a gawn yn fynych ar yr Hebreaid; tylyth neu hiliogaeth yr hen batriarch Israel; y genedl a ddaethai o hono. Mae "holl dŷ Israel" yn cymeryd i mewn bob oedran a rhyw a sefyllfa: yr hen a'r ieuanc, meibion a merched, yr uchel a'r canol a'r isel radd. Wele yr un a'r unrhyw deimlad gwasgedig yn treiddio trwy holl gylehoedd cymdeithas yn Israel. Yn y dref hon a'r pentref draw, yn y cwmni hwn a'r cynnulliad acw, yn y teulu yma a'r teulu yna, galaru, galaru y mae pawb oll. Beth sydd ar y bobl? pa drychineb mawr a ddygwyrddodd? A ydyw arnynt hwy megys ar yr Aiphtiaid gynt, pan nad oedd dŷ heb un marw ynddo? Na! wedi eu hargyhoeddi y maent fod y wir grefydd ymron marw yn y tir, ac mai ei nychdod hi yw eu nychdod hwythau, ac os bywheir hi yn eu mysg y bywheir ac y llwyddir hwythau hefyd; ac felly iaith y galar trwy'r wlad ydyw, "O Arglwydd, byw-hâ dy waith!"

A ydyw yn ormod dymuno a dysgwyl y fath gynhyrfaid nerthol gyda minnau? y genedl fel un gŵr yn dangos awyddfryd nerthol am Dduw yn ngwaith ei ras. Mae yr Arglwydd ein Creawdwr wedi ein gwneuthur ni, ddynion, i'n cynhyrfu gyda ein gilydd gan gydachos, ac i'n cynhyrfu gan a thrwy ein gilydd trwy gydymdeimlad; ac y mae yr Ysbryd Glân yn gwn-euthur defnydd o'r ddeddf hon ymysg deddfau eraill sydd yn ein natur, i ddwyn ymlaen waith Crist yn y byd. Rhwydd fel y bydd cydachos gwladwriaethol, megys etholiad seneddol, a'r cyffelyb, yn cynhyrfu'r lliaws, yn eu llanw â phryder dwys, ac yn eu cymhell i zel egniol. Ond mewn crefydd

y mae cydachos mwyaf a phwysigaf dynion. Dyma ni bawb yn cyd-deithio tua'r bedd a thragywyddoldeb, ac yr ydym oll wedi myned trwy bechod yn agored i'r un felldith ofnadwy, a'r un, a dim ond un, "yw yr iawn dros ein pechodau ni, ac nid dros yr eiddom ni yn unig, eithr dros bechodau yr holl fyd." Os ydyw yn rhesymol i ddyn yn rhywle deimlo oddiwrth y pethau hyn, mae yr un mor rhesymol i ddynion yn gyffredinol deimlo eu pwys; ac ar adeg o ddiwygiad crefyddol, mae'r teimlad argyhoeddiadol yn myned ymlaen o galon i galon, nes y mae gras Duw yn amlhâu i laweroedd. Hen arfer gras yn nghynnyrchu adfywiad ar waith yr Arglwydd yw gweithio ar y *few-feeing* mewn dyn sydd yn periddo fod yn llawen gyda y rhai sydd lawen, ac wylo gyda y rhaisydd yn wylo. Gweled effeithiau cyffroad crefyddol ar y naill a fendithiwyd yn fynych i weithredu cyffelyb gynhyrfaid nerthol ar y llall. O pa bryd y daw yr amser y clywir mewn tref a gwlad y cydym-annog hyfryd, "Awn gan fyned i weddio ger bron yr Arglwydd, ac i geisio Arglwydd y lluoedd; minnau a âf hefyd!" Awn, medd y cyntaf; awn, medd yr ail; minnau a âf hefyd, medd y trydydd; y zel oddiwrth hwn ac arall yn annog llawer iawn.

Ond "tŷ Israel" yn arbenig yn y dyddiau diweddaf hyn yw eglwys Crist, ac fel hyn "holl dŷ Israel yn galaru ar ol yr Arglwydd" gyda ni, a fyddai,—yr holl eglwys, yn swyddogion ac aelodau, yn frodyr a chwiorydd, yn hen ddysgybllion a dysgybllion ieuanc, yn bregethwyr a gwrandawyr, ac yn hyn y gwahanol enwadau efengylaidd, fel amrywiol lwythau Israel Duw, oll o un galon ac un enaid yn ceisio yr Arglwydd. Pe byddem gyda'n gilydd yn yr agwedd ddauwiofrydig hon, yn hiraethu am ymweliad grasol Duw, yn ddiau Efe gan ddyfod a ddeuai, ac nid oedai, gan ddywedyd, "Mi a adawaf i chwi fy nghael." Os llawer a ddichon taer weddi un cyfiawn, beth na ddichon gweddiau dyfal y genedl gyfiawn? Yr aml fân ffrydiau, wedi myned yn un afon fawr nosiadwy, a gludai atom helaethder o'r bendithion gwerthfawrocaf. Pob aelod yn ymarfer â gweddi ddirgel, gan ddyfod o'u hystafelloedd i'r cysegr yn gynnullleidfâ o weddiwyr,—dyna eglwys a fyddai

o flaen gorseddfainc y gras yn gallu pob peth, ac yn y byd yn ofnadwy fel llu banerog. Duw o'i ras a'n gweithio i hynyma yn bersonol ac yn eglwysig ar frys.

Yr oedd y galar hwn, eto, yn alar *ym-arferol*, cynnyrchol, frwythlawn; galar yn dangos ei gwirdeb mewn gweithred-oedd cyfaddas.

Wedi i Samuel gael y bobl yn y teimlad tyner o alaru ar ol yr Arglwydd, mae efe yn eu cyfarwyddo a'u cynghori pa beth i wneyd ymhellach tuag at gael llewyrch wyneb eu Duw: "Os dychwelwch chwi at yr Arglwydd â'ch holl galon, bwriwch ymaith y duwiau dyeithr ac Astaroth o'ch mysg, a pharotowch eich calon at yr Arglwydd, a gwasanaethwch ef yn unig; ac efe a'ch gwared chwi o law y Philistiaid." Mae yn ymddangos nad oedd y bobl yn eu cyflwr dirywiedig wedi hollol adael addoliad Duw Israel; yr oeddynt o hyd yn cymeryd arnynt ei addoli ef, ond nid efe yn unig. Cymysgid ganddynt addoliad yr unig wir Duw â'r addoliad cenedlig, Canaanëaidd, oedd yn gwneyd duwiau o weithredoedd natur. Yn y 4edd adnod, mae'r duwiau dyeithr yn cael eu galw yn Baalim; ac y mae Baalim ac Astaroth yn y rhif lliosog: Baalim yn dyfod oddiwrth Baal, duw yr haul, ac Astaroth oddiwrth Astoreth, duwies y lleuad; ac ynglŷn â'r enwau hyn, golygir yr holl eilunod a addolid gan y genedl ar y pryd. Yr oedd Arglwydd Dduw Israel yn Dduw eiddigus o'i enw a'i addoliad; nis gellid ei gael ef a chadw yr eilunod hefyd. A chan hyny yn awr, wele'r bobl yn dangos yn ymarferol eu bod yn dychwelyd â'u holl galon ato Eif, yr Hwn y galarent am dano: "Yna meibion Israel a fwriasant ymaith Baalim ac Astaroth, a'r Arglwydd yn unig a wasanaethasant."

Od oes ynom ninnau rywbeth tebyg i alaru ar ol yr Arglwydd, teimlad o'i anghen yn llefain, "O Dduw y lluoedd, dychwel, attolwg! Oni throï di a'n bywhâu ni, fel y llawnycho dy bobl ynot ti?" ceir ni nid yn unig yn addef ond yn gadael ein pechodau. Nis gall dau frenin eistedd ar yr un orsedd, ac mewn un galon nid oes le ond i un Duw. "Ni ddichon neb wasanaethu dau Arglwydd—nid ellwch wasanaethu Duw a mammon." Mae yn anmhosibl mwynhâu heddwch Duw a diystyru delw

Duw. Nid oes neb sydd yn caru pechod wedi derbyn maddeuant pechod. "Ped edrychaswn ar anwiredd yn fy nghalon," medd y Salmwydd, "ni wrandawsai yr Arglwydd arnaf." Ni a ddyl-em edrych *am* anwiredd yn y galon, chwilio am dano er mwyn ymlanhâu oddiwrtho; ond peth hollol wahanol yw edrych *ar* anwiredd yn ein calon: edrych arno fel yr edrych mam ar ei phlentyn yn ei mynwes; edrych gyda'r serch a'r hoffder mwyaf. O fy anwylyd! medd hi, pa fodd y gallwn fyw hebot? Gall fod personau, sydd yn proffesu galw ar enw yr Arglwydd, yn edrych felly yn eu calon ar chwantau pechadurus. Fy chwant anwyl wyt, sydd genyf fel llygad neu law ddé, medd y dyn ynddo ei hun; nid ymadawaf â thi er neb. Er i'r cyfryw un ymddangos yn gweddio llawer, mae ei holl weddïau yn ffaidd gan Dduw sanctaidd. Ond os ymwithwr digroesaw yw pechod yn y galon, na chaiff gan yr enaid fwrdd nac ystôl at ei wasanaeth, eithr gorchymyn penderfynol i fyned ymaith, wele Israeliad yn wir, a phan fyddo'r truan hwn yn rhoi ei lef, bydd Duw o'r nef yn gwrandao.

Yr ydym yn gweled galar tŷ Israel ar ol yr Arglwydd yn dwyn frwyth mewn bwrw ymaith yr eilunod, a chymeryd Duw yn unig i'w wasanaethu. Nid oes dim eilunaddoliaeth yn Nghymru, medd rhywun. Oes, lawer, y mae lle i ofni. Beth, yn ol Paul, yw cybyddod ond eilunaddoliaeth? Y neb a esyd ei holl fryd ar geisio cyfoeth, neu ei holl oglud ar gyfoeth, dyna eilunaddolwr yn nghyfrif y nefoedd. Mae rhai yn cymeryd yr hyn a alwant yn *respectability* yn eilun iddynt; rhai yn caru gogoniant dynion, a'u holl astudiaeth am foddhâu neu efelychu pobl yn troi mewn cylchoedd uwch na hwy eu hunain. Mae'r glwth a'r meddw yn gwneuthur duw o'i fol. Mae'r deddfol yn addoli ei hunangyfiawnder, a'r defodwr ei seremonïau. Ac od oes neb yn caru rhywun neu rywbeth yn fwy na Duw, neu yn pwysu am ddedyddwch ei enaid ar unpeth gyda Duw, euog ydyw o eilunaddoliaeth; ac nid oes i ddolwaddolwr etifeddïaeth yn nheyrnas Crist a Duw. Chwiliwn ein hunan, a gweddiwn ar i Dduw ein chwilio, rhag ofn ein bod fel tŷ Israel yn amser Ezeziel, er dyfod i gysegr y Goruchaf, yn eilunaddoli yn

ddirgel, "bob un o fewn ei ddelw-gell-oedd." Mae yn rhaid i deulu Duw tra ar y ddaear wrth rybudd yr apostol Ioan, "Y plant bychain, ymgedwch oddi-wrth eilunod." Effaith gwir alar am y gwir Dduw yw bwrw ymaith dduwiau dweithr, pa fath bynag fyddont. Fy enaid, od oes un o chwantau'r cnawd yn ceisio dy ddenu, bwrw ef ymaith trwy dyngu, a chyflawni hyny, yr ymgedwi rhag ei holl achlysuron. A ydyw yr hunan balch, am ei archolli, yn cadw lliid a dig yn dy fynwes? bwrw ef ymaith trwy faddeu pryd y mae genyt gweryl yn erbyn neb. Neu, a ydyw ariangarwch yn peri fod yn anhawdd genyt roddi a chyfranu? bwrw ef ymaith trwy ddangos yn gyson fwyfwy o haelioni at bob achos da. Yr Ysbryd sancteiddiol â'n glanhâo oddiwrth ein holl eilunod, fel na chuddio yr Arglwydd ein Duw ei wyneb mwy oddi-wrthym.

Yn olaf, galar oedd hwn a *dröwyd yn llawenydd*; o herwydd dyma dŷ Israel, wedi galaru ar ol yr Arglwydd, yn ei gael ef yn Waredwr iddynt.

Ymlaen yn y bennod, yr ydym yn cael Samuel yn gwahodd y bobl, yn y dymher edifeiriol a amlygent, i gadw cymanfa yn Mispah; ac y maent yno yn ymostwng o flaen Duw, a Samuel yn tywallt gweddiau drostynt. Ond wele'r Philistiaid gelydol yn cymeryd mantais greulawn ar gyfryw gynnulliad crefyddol, trwy ddyfod i ymosod yn rhyfelgar ar yr Hebræaid cynnulledig, y rhai nad oedd ganddynt yn arfogaeth ond gweddiau a dagrau. Yn y fath gyfwng enbyd, mae Samuel yn offrymu oen yn aberth dros Israel, ac yn hyny, ni a gredwn, yn edrych ymlaen at Oen Duw sy'n tynu ymaith bechodau'r byd; a chyda hyny, "Samuel" medd yr hanes, "a waeddodd ar yr Arglwydd dros Israel;" gwaedd calon a chinawd; gwaedd yn cyrhaedd hyd y nef, fel udgorn yn seinio yn hirllaes. A dyna eu Duw yn clywed, yn tosturio, ac yn dyfod ei hunan i ymladd dros Israel, gan ddwyn allan fagnelau mawrion y nefoedd yn erbyn y gelynyon. "A'r Arglwydd a daranodd â tharanau mawr yn erbyn y Philistiaid y diwrnod hwnw, ac s'u drylliodd hwynt;" ac, erbyn hyn, yn lle tod y Philistiaid yn ymlid Israel, wele Israel yn ymlid y Philistiaid, ac yn cael goruchafiaeth lwyr arnynt. Ac yn

goffâd o'r fuddugoliaeth ryfedd, ac o deimlad diolchus y bobl, mae Samuel yn gosod mewn lle amlwg faen i fyny, ac yn ei alw yn Ebenezer, maen y cymhorth, canys meddai, "Hyd yma y cynnorthywydd yr Arglwydd nyny." Sylwer beth yw dechre yr hanes hwn: "Galaru ar ol yr Arglwydd." A pheth yw'r diwedd? Moliannu am iachawdwriaeth yr Arglwydd.

Galleu ddywedyd yn ddibetrus am y rhai sydd neu a fydd yn galaru ar ol yr Arglwydd, "Gwyn eu byd y rhai sydd yn galaru, canys hwy a ddyddenir." Buom yn fyfych yn dymuno gorfoledd crefydd; ond cofiwn y rhaid yn gyntaf deimlo ac arddangos ei galar. "Y rhai sydd yn hau mewn dagrau, a fedant mewn gorfoledd." Diareb gan y Sais ydyw, *April showers bring forth May flowers*, neu, fel y dywedai'r Cymro, Ebrill a'i gawodau o flaen Mai a'i flodau. Yn wir, pe mwydid ein crefydd â chawodau o ddagrau hiraeth am Dduw, buan y gwelid ein grasusau yn tarddu fel blodau peraroglaidd, nes gwneyd yr awyr o'n hamgylch yn hyfryd ac adfywiol. Mae gan yr Arglwydd lyfr i gofrestru, a chostrel i gadw, holl ddagrau ei blant mewn cysylltiad â'i achos. "Dod fy nagrau yn dy gostrel; onid ydynt yndyllyfr di?" Ac mewn amser cyfiaddas, efe a eilw ar alarwyr Sion, "Llawenhewch gyda Jerusalem, a byddwch hyfryd gyda hi, y rhai oll a'i cerwch hi; llawenhewch gyda hi yn llawen, y rhai oll a alerwch o'i phlegid hi." Nid oes dim a effeithia yn gynt ar Dduw yn uchelder y nefoedd na gwaedd galar ei bobl ar y ddaear. Yr oedd twrf y daran drom ganol nos yn deffro a brawychu y teulu oll ond y fam; yr oedd hi yno yn cysgu yn dawel. Wel, a oedd rhywbeth a allasai ei deffro hi o'i thryngwsg? O oedd! darfu i gri ei phlentyn sugno yn ei gryd gyrhaedd ei chlust a'i chalon mewn mynyd, a'i chodi i weini arno. Dacw'r gwynt ysturmus a'r môr cynhyrfus yn methu deffro'r Iesu yn y llong; ond pan aeth ei ddysgyblion ofnus i lefain am eu bywyd arno, efe a ddeffrôdd a dawelodd y dymhestl. Mae'r Goruchaf, ynglŷn âg achosion ei deyrnas yn y byd hwn ar amserau fel pe byddai yn cysgu, heb weled na chlywed dim; y gelynyon yn ymorfolleddu ar ei bobl, ac yntau megys heb sylwi arnynt. Ar y fath dymmor y

gwaeddai'r Salmydd fel genau yr eglwys, "Deffro, pahan y cysgi, O Arglwydd!" A oes brodyr meddylgar, wrth edrych ar fyd ac eglwys, yn barod i ddywedyd mai felly y mae Daw Sion yn ymddangos yn y dyddiau hyn? ar gyfer hyny, gallwn sicrhau beth a'i cyfyd o'i fangre atom: galar ei blant ar ei ol. "O herwydd uchenaidd y tlodion y cyfodaf yn awr, medd yr Arglwydd." Galarwn a llefwn ninnau o'r tlodi yr ydym ynddo, nes i Dduw gyfodi yn gynnorthwy i ni, a rhoddi achos i ni seinio ar fyrder, "Yr Arglwydd a wnaeth i ni bethau mawrion; am hyny yr ydym yn llawen."

Ond beth a ddywedir wrth y rhai na wyddant ddim am y galar a fu dan sylw? Y mae llawer, er arfer gwrando gair yr Arglwydd, yn byw heb Dduw; y byd a'i bethau, ac nid yr Arglwydd a'i achos, sydd yn denu eu sylw a'u serch. Yn lle galaru ar ol yr Arglwydd, maent yn gallu bod yn ddi-fraw a diofal, os nad yn ysgrifnodi a chellweirus, pan y mae Efe yn ddigllawn beunydd wrth-ynt. Wrth ddynion yn y cyflwr hwn y llafarodd Iesu Grist y geiriau melltenog, "Gwae chwi y rhai a chwerddwch yr awr hon, canys chwi a alerwch ac a wylwch." Gwell wylu yr awr hon, galaru am bechod, llefain am faddenant, a dewis adfyd gyda phobl Dduw, na chael mwyniant pechod dros amser, a disgryn i'r lle ofnadwy am yr hwn y dywedir, "Yno y bydd wylofain,"—y bydd, y bydd heb derfyn iddo. O am rym gan Ysbryd yr Arglwydd i orchymyn gyda'r apostol Iago, "Chwi bechaduriaid, ymofidiwch a galarwch ac wylwch; troer eich chwerthin chwi yn alar, a'ch llawenydd yn dristwch. Ymddarostyngwch ger bron yr Arglwydd;" yr Arglwydd Crist, yr hwn o ganol yr orseddfainc sydd a'i deyrnwialen aur yn estynedig at bechadur—"ymddarostyngwch ger bron yr Arglwydd, ac efe a'ch dyrchafa chwi." Ni ddylid cyfrif yn dda ond yr hyn a ddybena yn dda; a chan dduwioldeb y mae yr unig ddiwedd da. "Byr yw gorfolodd yr annuwiol;" ond byr yw galar y duwiol. Gydag ef, "dros brydnawn yr erys wylofain, ac erbyn y bore y bydd gorfolodd." Pwy gan hyny na ddymunai dduwiol dristwch o flaen pob daearol bleser? Ymarferwn ein hunain i dduwioldeb, a da fydd arnom yn dragywydd.

PREGETH I YSGOLION SABBOTHOL.

Gan y Parch. JAMES D. SYMMONS, Abergwenn.

(Parhdd o tu dal. 53.)

IOAN V. 39: "Chwiliwch yr Ysgrhythrau."

WEDI dysgu darllen yr Ysgrhythrau, dylid rhoi cwbl ddiwydrwydd i'w chwilio. Bu amser pan yr oedd nifer y rhai oedd yn gallu darllen y Bibl yn llai aml nag ydynt yn bresennol. Ond y mae lle i greu fod y rhai hyny yn gwneyd mwy o ddefnydd o hono nag a wneir yn gyffredin yn awr. Yr oedd gair yr Arglwydd yn werthfawr yn y dyddiau hyny; ond erbyn heddyw y mae wedi amlhau, ac y mae perygl iddo fel y manna gan blant Israel fynyed yn wael yn ein golwg. Mae yn wir y telir rhywfath o barch gan y rhan fiosocaf o ddynion i lyfr Duw. Rhoddant bunnoedd o bosibl allan, i'w gael mewn cyfrol hardd ar eu byrddau. Ond y parch mwyaf iddo yw ei chwilio, a'i ddefnyddio fel rheol ein fydd a'n hymarweddiad. Edrychai Dafydd ar yr Ysgrhythrau fel rhoda i ymddifyru ar hyd-ddi mewn hawddfyd. "Dysg i mi dy ffordd, Arglwydd; mi a rodiaf yn dy wirionedd." Yr wyf yn cael pleser ac iechyd ysbrydol wrth fwynhau yr awyr adfywiol a'r golygfeydd hyfryd a geir yn *walks* y gwirionedd. Ychydig o honom ni a fedr siarad felly; ond y mae pawb am gael y gair yn noddfa mewn cyfyngder. Os bydd hin bywyd yn dechreu gerwino, mae y dyn ar unwaith yn ceisio rhedeg i gysgod rhyw adnod neu gilydd. Eithr nid oes gan y lyfr yna ddim gwell cysur mewn caledi i'r rhai sydd yn ei ddi-brisio mewn bywyd ac iechyd na hyny,— "Chwi a'm gwrthodasoch i, ac a wasanaethasoch dduwiau dyeithr; am hyny ni waredaf chwi mwyach. Ewch a llefwech ar y duwiau a ddewisasoch, gwaredant hwy chwi yn eich cyfyngder. Fy anrhydedd-wyr a anrhydeddaf, a'm dirmygwyr a ddirmygaf." Dywedai Boston y gellid ysgrifennu colledigaeth rhai ar y llwch sydd yn cael ymgasglu ar glawr eu Biblau. Gadaw rhai hwynt ar yr astell o un wythnos i'r llall heb eu hagog. Pe byddai gan y dyn neu y ddynes glust i wrando, gallasant glywed y lyfr yn dyweyd wrth-ynt o'r gongl, John, John, neu "Martha, Martha, gofalus a thrafferthus wyt ynghylch llawer o bethau; eithr un peth sydd anghenrheidiol." O gwyliwn rhag y bydd i lais y Bibl, a foddur heddyw gan fil o leisiau eraill, ryw ddiwrnod ddystawi eu holl ddwndwr trwy ymchwyddo i'r twrf arswydol hwnw, "Yn gymaint ag i mi eich gwahodd, ac i chwithau wrthod—minnau hefyd a chwarddaf yn eich dialedd chwi." Tuag at ragflaenu yr adfydd hwn,

gwnawn yn fawr o air Duw yn awr, ac yna ni a gawn droi i mewn o dan gronglwyd diddos ei addewidion, a chlywed gwlawogydd adfyd ac angen yn diagyn yn ddi-niwed ar y tŷ.

Yr amser a ballai, onidê gallasem nodi llawer o annogaethau a chyfarwyddiadau i ddarllen yr Ysgrhythrau; ond rhaid bod-lloni gyda chrybwyll yn fyr ychydig o honynt.

Maent yn werth i'w chwilio oblegid yr hyn ydynt ynddynt eu hunain.

Mae aneirif filoedd o lyfrau yn bod, ond y maent yn sych a diflas mewn cymhar-iaeth i'r cyfoeth o feddwl, y manylder, a'r prydfetherwch sydd yn nodweddu y Bibl. A ydych chiwi yn hoff o hanesyddiaeth? Y Llyfr hwn yw ei thad. Buasai llawer o'r fleithiau boreuaf a phwysicaf mewn cy-sylltiad â dyn a'r byd yn ddirgelwch i ni oni buasai am hwn. Mae hanesion yr Ysgrhythr am bersonau yn sefyll yn ddi-gymhar mewn symledd naturiol yn gystal a dyddordeb. Meddylier am hanes Joseph, a Moses, a Dafydd, y tri llanc, a Daniel, ac yn neillduol yr hanes am amgylchiadau bywyd y Gwaredwr. Gyda'r holl redeg sydd ar ol nosfau, nid oes un o honynt yn agos mor gyffrous ag yw yr adroddiadau di-addurn a gwirioneddol hyn. Mae y darnau hanesyddol o'r Bibl, o ran cywirdeb adrodd-iaid, o ran detholiad mater, o ran desgrif-iaid cryno a chyflawn o gymeriad, ac uwch-law y cwbl o ran defnyddioldeb, yn taflu pob llyfr arall ymhell i'r cysgod. Nis gellir dyweyd eu bod yn rhy udonol, neu eiriog, neu yn rhy uffur o fawreddug a nerthol. Mae y cymeriadau yn rhodio ac yn anadlu. Mae pob golwg a gewch arnynt yn destun addas i'r arluniwr. Ac onid yw yn deilwng o'n sylw fod y defn-yddiau goreu at arluniaeth hanesyddol wedi eu cymeryd o'r Ysgrhythrau? Nid oes un cyfrif i'w roi am fod enwogion y gelfyddyd hon wedi dewis eu testynau penaf o'r Ysgrhythr, ond eu bod yn gweled y rhai hyny yn rhagori ar bob peth a allasant gael mewn llyfrau eraill.

Ond, medd rhywun, nid wyf fi yn gofalu fawr am hanesyddiaeth; ymresymiad da i mi neu ddim. Os felly, y Bibl o bob llyfr am resymeg gadarn a chlr, ac yn enwedig rhanau o lyfr Job, a llyfrau y Pro-phwydi yn yr Hen Destament, ac Efengyl-iau ac Epistolau y Newydd. Darllenwch y bregeth ar y mynydd, a chyfarciad olaf yr Iesu i'w ddysgybllion. Ymha le y ceir gwythien mor lawn o feddwl ag sydd yn y rhai hyn? Nid oes dim chwaith mewn llenyddiaeth hen neu ddiweddar a ddeil ei ddangos yn myl rhagfynegiad hyawdl yr Apostol am adferiad ei gydgenedl, yr hwn a orphenir yn y geiriau hyny, "O ddyfnder golud a doethineb Duw! mor an-

chwiliadwy yw ei farnan eff! a'i ffyrdd mor anolrhinadwy ydynt!" Sylwer eto ar ei ddesgrifiad cyffrous o'r adgyfodiad sydd yn rhedeg ymlaen fel llifeiriant anwrthwyt-ebol i'r dadganiad mawreddog hwnw, "Canys yr udgorn a gân, a'r meirw a gyf-odir yn anllygredig, a ninnau a newidir. O herwydd rhaid i'r llygradwy hwn wiago anllygredigaeth, ac i'r marwol hwn wiago anfarwoldeb; a phan ddarffo i'r llygradwy hwn wiago anllygredigaeth, ac i'r marwol hwn wiago anfarwoldeb, yna y bydd yr ymadrodd a ysgrifenyddwyd, Angen a lync-wyd mewn buddugoliaeth. O angen, pa le mae dy golyn? O uffern, pa le mae dy fuddugoliaeth? Colyn angen yw pechod, a grym pechod yw y gyfraith; ond i Dduw y byddo y diolch, yr hwn sydd yn rhoddi i ni fuddugoliaeth trwy ein Harglwydd Iesu Grist." Nis gellir cael ymadroddion mor rymus, ac ar yr un pryd mor syml, â'r rhai hyn tu allan i'r Bibl. A dim ond ychydig batryman yw yr hyn a ddygasom o'ch blaen. Mae y rholiau mawrion eu hunain yn gorwedd yn ystordf y llyfr yma, ac yn eich dysgwyl i ddyfod i'w hagar a'u gweled.

Aed hanesyddiaeth a rhesymeg, medd un arall i'r sawl â'u carant; meddyliu barddonol dyrchafedig sydd yn hoelio fy mryd i. Wel, yn y Bibl eto y mae cartref gwir farddoniaeth. Planigyn tramor yw hi ymhob lle arall; ac erei bod yn gwneyd yn dda weithiau yn hinsawdd oer llyfrau dynol, os caiff hi arddwy'r medrus, tebyg i Milton a Cowper, i gymhwyso ychydig o'i daear naturiol ei hun o'i chwmpas, eto ar faes cynhes y Bibl y gwelir hi yn ei thwf a'i phrydferthwch mwyaf. Mae rhyw ar-uchelodd a newydddeb yn nghymhar-iaethau y gyfrol ysbrydoledig sydd yn neillduol iddi ei hun. Yr hedfa uchaf a allai yr hen feirdd paganaidd ei gwneyd, wrth ddesgrifio un o'u duwiau yn diagyn i'r ddaear, oedd y cymylau yn dalaieth am ei ben; ond gymaint yn rhagorach yw desgrifiad Nahum o fawredd Duw: "Yr Arglwydd sydd â'i lwybr yn y corwynt, ac yn y rhyfetherwy, a'r cymylau ydynt *loch ei draed ef.*" Yn y llyfr hwn, chiwi a gewch weled y môr mawr fel baban newydd eni, a'r cwmwl yn cael ei roddi yn wisg iddo, a niwl tew yn rhwymyn iddo. Yma y cewch Seren yn dyfod o Jacob, a theyrnwialen o Israel. Yma y cewch olwg ar twa o amgylch yr orseddfainc, ac ar fôr o wydr. Ymha le y ceir cymhariaeth debyg i hon, "A'r nef a aeth heibio fel llyfr wedi ei blygu ynghyd!" neu ymad-rodd cyfelyb i hwn, "Ac mi a welais or-seddfainc wên fawr, a'r Hwn oedd yn eis-tedd arni, oddiwrtw ywneb yr Hwn y fiodd y ddaear a'r nef, a lle ni chafwyd iddynt?" Mae gwerth llenyddol y Bibl,

heb sôn am ddim arall, yn gosod rhwymau arnom i'w ddarllen a'i efrdyd.

Dylem eich chwilio dan ystyriaeth o gyfrifoldeb uchel.

Mae perthynas bwysicach rhyngom ni â'r Bibl nag âg yn llyfr arall. Dyma yr unig gyfrol sydd yn ddadguddiad oddiwrth Dduw i ddyn. Yn hwn y ceir ei feddwl a'i ewyllys, ac y mae hyn ar unwaith yn codi y ddyledswydd o'i chwilio i dir hollol newydd a neillduol. Gan fod y llyfr yn dyfod atom yn y cymeriad hwn, y mae genym safon, at yr hon bob amser y gallwn ddwyn ein cydwybod, a thryw yr hon y gallwn wellhau ein calonau, a chynnyddu mewn purdeb. Ac er nad yw yn orphwysedig arnom, fel ar bob brenin gynt yn Israel ar ei goroniad, ysgrifenu i ni ein hunain gopi o'r gyfraith hon mewn llyfr, eto y mae y gorchymyn hwnw iddo ef yn ei rym gyda golwg arnom ninnau: "A bydded gydag ef, a darlenned arno holl ddyddiau ei fywyd, fel y dysgo ofni yr Arglwydd ei Dduw, i gadw holl eiriau y gyfraith hon a'r deddfau hyn i'w gwneuthur hwynt." Nid rhywbeth yw y Bibl ag y gallwn ymddwyn tuag ato yn ol ein mympwy, heb fod yn canlyniad o bwys i ddeillio o hyn. Y mae gwobr neu gosb fawr y byd a ddaw i llofro dros wely ei dudalenau i gyfran pawb sydd wedi ei gael i'w dwylaw. Cofiwch fod awdurdod cyfraith yn yr Ysgrhythrau. Gair y Brenin ydynt i'r holl ddeiliaid. Os na chwiliwn ni y Bibl, daw y Bibl ar fyrder i'n chwilio ni. Os na theimlwn ni ei rym yn awr yn ein plygu i uffuddod, ni a deimlwn ei rym yn y diwedd i'n bwrw i garchar. "Y gair a leferais i, hwnw a'i barn ef." Nis gellir dianc tu allan i hawlian llyfr Duw. Mae ei awdurdod fel y nefoedd lydan o hyd uwch ben, eled dyn i'r man y myno. Aed, os myn, gyda'i chwaint i uffern; bydd ei fellt yn gwneyd y lle hwnw yn llawn o ddychryniad. Ac ar glust y gwadwr o hono, sydd yn ddigon beiddgar heddyw i'w herio, fe dŷr ei daran yn angen i beidio dystewi byth.

Dylid ei chwilio gydag ysbryd gostyngedig a derbyngar, a chyda dymuniad am gymhorth Dwyfol i'w ddeall.

"Y rhai llariaidd a hyffordda efe mewn barn, a'i ffordd a ddysg efe i'r rhai gostyngedig." Mae y gwlith a reda i lawr dros ocar y mynydd, ac a'i gadawa yn llwm, yn gorphwys yn y dyffryn isel, ac yn ei ffrwythloni. Ac yn gyffelyb, tra nad yw y meddwl balch yn gweled dim o wir ystyr y gwirionedd, nac yn cael un lles o'i ddarllen, galluogir y meddwl gostyngedig i'w ddeall, ac i fod yn well o hono. Gall yr hen wraig fer ei hamgyffredion, a fedda y dymher ysbryd hon, weled ymhellach i mewn i gynnwys yr

Ysgrhythyr nag y gall yr athronydd diwylliedig sydd yn amddifad o honi. Rhaid cael rhyw gymaint o feddwl i sefyll uwch ben y Bibl, a goren po fwyaf o hono fydd genym. Pe baem yn meddu y cyrhaeddaiadun dysgleiriaf, ni a gaem fwy na digon o le iddynt yn hwn, oblegid y mae wedi ei lunio i lefathanod byd y meddwl i chwareu ynddo. Eto nid cynneddfau cryfion sydd yn eisien at y llyfr yma yn gymaint ag iselfrydedd teimlad. Gellwch fod yn ddeonglwy'r da ar adnodaen dyrys yn y dosbarth, a meddu syniad clir am wahanol bynciau yr athrawiaeth; ond os heb yfed o ysbryd y llyfr, nid ydych yn nghanol eich holl oleuni ond fel deillion yn ymbalfalu ar bared. Mae y Bibl yn gymaint dadguddiad o galon Duw ag o feddwl Duw, ac y mae calon yn ofynol at ddeall calon. Teimlad gostyngedig, ac nid rheswm cryf, yw y cymhwysder mawr i ymwneyd â'r gair i fuddioldeb. I hwn yn unig y mae dirgelion teyrnas nefoedd yn ymagor. Cenydd yr hwn sydd mewn pwll dwfn yn y ddaear y eer yn y ffurfafen, pan nad oes un o honynt yn y golwg i'r awl sydd ar ben y brynau. Ac felly y mae bydoedd pell ystyr fwyaf mewnol yr Ysgrhythrau yn amlygu eu hunain i'r darlennydd gostyngedig, tra nad yw yr hwn sydd o ysbryd gwahanol yn gweled dim o honynt.

Peidiwch byth agoryd y gyfrol sanctaidd heb anadlu gweddi at Dduw am gael yr Ysbryd a'i llefarodd i'w hegluro i'ch meddwl. Beid un o'r hen athronwyr am wneuthur ei wybodaeth yn rhy gyffredin, trwy gyhoeddi i'r werin y darlithiau ag oedd efe wedi eu traddodi i'w ysgoleigion; a'i ateb oedd, eu bod mewn effaith heb eu cyhoeddi ar ol eu cyhoeddi, gan nas deallid hwy gan neb ond y rhai a fuont o dan addysg gydag ef. Er i ninnau gael y Bibl o'n blaen, yn y tywyllwch yr aroswn hyd nes y daw "eglw'rhad yr Ysbryd" i wneyd y nos sydd ar ei wirioneddau yn oleuni o'n hamgylch.

Mae esboniadau yn fynych wedi gwasanaethu fel clai yn llaw yr Agorwr mawr i symud dallineb dynion, ac i dynu y gorchudd mewn canlyniad oddiar y gair. Mae rhai dynion gyda llyfrau yn meddu mwy o allu nag eraill i'w gynorthwyo ein golwg. Chwiliwn am y cyfryw, a defnyddiwn hwynt heb bwyso yn hollol ar eu cymhorth. Uwchlaw y cwbl, gadewch i ni roi ein holl fryd mewn myfyrdod gostyngedig ar y llyfr ei hun; a lle y byddwn yn methu ar unrhyw ran hanfodol o hono, fe ddefnydd Duw ryw Phylip yr efengylwr i'n cyfarwyddo, neu ynte ni a gawn ein dysgu ganddo Ef ei hun. Mae hen adnod yr oruwchystafell yn cael ei hailadrodd eto: "Yna yr agorodd Efe eu deall hwynt, fel y deallent yr Ysgrhythrau." Cluded

gweddi y Salmydd gri dy galon dithau, fy enaid, i fyny at Dduw: "Dadguddia fy llygaid fel y gwelwyf bethau rhyfedd allan o dy gyfraith di." A hwyrach na ddy-gwyddia hi i ti fel i'r dall fortunus hwnw yn ymyl Jericho: "A'r Iesu a ddywedodd wrtho, Cymer dy olwg, dy ffydd a'th iach-odd; ac allan o law y cafodd efe ei olwg, ac a'i canlynnodd Ef gan ogoneddu Duw."

Yn arbenigol, dylem eu chwilio gyda golwg ar eu dyben uchaf.

Amcan mawr y gyfrol o'i dechre i'w diwedd yw bod yn dyst i Fab Duw fel Awdwr iachawdwriaeth dragwyddol i'r rhai oll a ufuddhânt iddo. Dyma ei swydd, ac ni welwyd neb erioed yn glynu yn fwy gwydn gyda'i waith. Gallaisid meddwl ei bod ar droion yn anghofio ei gwrthdrys, ac yn osgoi at achau, ac helyntion gwahanol wledydd a phersonau; ond erbyn edrych, gwelwn mai ei dyben yn galw heibio i'r pethau hynny oedd derbyn rhyw gyflenwad newydd o wirionedd i wneyd ffrwd ei thystiolaeth yn fwy llawn a grymus. Nid yw yn son am wrthdrysachau ac amgylchiadau eraill ddim ymbhellach nag y maent yn wasanaethgar i ddangos gogoniant Crist. Tystiolaeth Iesu yw ysbyrd, nid yn unig y brophwydoliaeth, ond yr hanes, a'r athrawiaeth, a'r cwbl. Iddo ef y mae yr oll a phob rhan o'r llyfr yn tystio. Tynwch y Gwaredwr, a'i ras, a'i Ysbryd, a'i grefydd, allan o'r Bibl, ac nid oes ganddo na chyfeiriad na dyben. Mae holl linellau y ddau Destament yn cyfarfod ynddo fel eu canolbwnc.

Cael o hyd i Grist a'r bywyd dragwyddol sydd ynddo, a ddylai fod ein prif amcan wrth chwilio yr Ysgrthyrau. Rholineb y mwyafrif o'u darllenwyr yw peidio gosod y nŵd hwn o'u blaen. Nid yw y trafniidiwr yn morio yn unig er mwyn morio, ond i farchnata; ac y mae yn marchnata er mwyn dyfod yn gyfoethog. Nid yw y llafurwr chwaith yn aredig er mwyn cadw ei hun yn brysur, ond y mae yn aredig fel y gallu hâu, ac yn hau fel y gallu fedi i fantasia. Ac a gawn ni wneyd y gwaith mwyaf rhagorol ac ennillgar yn ofer—darllen yn unig er mwyn darllen? Gwagedd a gofid blin fydd colli budd y gwaith hwnw, yr hwn o'i ddefnyddio yn iawn a fusasai, o bob gwaith, y mwyaf ei elw. Mae y perl drutat wedi ei guddio yn maes y gair; a pheidiwch chwithau ymfoddloni ar ddyfod yn unig i roi tro yn awr ac eilwaith ar hyd ei wyneb, ond cloddiwch am y perl hyd nes y caffoch trwy ras Duw y llawenydd o'i feddu. A chadwed y dadganiad hwnw chwi rhag ymddiofalfâu gyda'ch gwaith: "Yr hwn y mae'r Mab ganddo, y mae y bywyd ganddo; a'r hwn nid yw ganddo Fab Duw, nid oes ganddo fywyd."

Diolchwn am fod genym heddyw Bibl yn llawn o Grist, a gwnawn y defnydd goreu o hono, rhag i ni yn y diwedd ddisgyn i fyd lle na fydd dim o'r llyfr hwn i'w gael ond yn unig ei fygythion yn cyflawni eu hunain yn ein tragwyddol golledig-aeth am wrthod y ddiangia ag y bu eis unwaith yn ei chynnyg i ni mewn Cyl-ryngwr.

GASPARD DE COLIGNY.

Gan y Parch. W. WILLIAMS, Bala.

PENNOD IV.

TUAG at gyrhaedd syniad eglur am y rhan a gymerodd Coligny yn yr ymdrechfa fawr rhwng Pabyddiaeth a Phrotestaniaeth yn Ffrainc yn y rhan olaf o'r unfed ganrif ar bymtheg, y mae yn ofynol gwybod rhyw gymaint o hanes cyffredinol y wlad ar y pryd, a'r cyfnewidiadau a gymerai le yn sefyllfa gwŷr o ddylanwad yn y llys o bryd i bryd. Ond o fewn terfynau mwr gyfyng ag sydd i ni yn bresennol, nis gallwn fforddio myned nemawr ar ol un cymeriad hynod ond Coligny ei hunan. Cawn goffâu, a dim ond coffâu, rhai o ffeithiau pwysicaf hanes y cyfnod. Dy, chwelwyd Coligny i'r fydd Protestanaidd yn niwedd teyrnasiad Henry II. Yn mlyneddodd olaf ei fywyd, yr oedd y brenin hwn dan ddylanwad Diana o Poitiers, a'r Cardinal o Lorraine, wedi troi i orthrymu ac i erlid yr Huguenotiaid yn fwy llym nag y gwnai cyn hynny. Ystyriai hwy yn beryglus i'w orsedd. Ofnai eu bod am ddwyn gwerinlywodraeth i Ffrainc, fel yr oedd yn eiases yn Switzer-land. Caniatâodd i'r Chwil-lys gael ei ddwyn i mewn i Ffrainc. A phan ddangoswyd gwrthwynebiad cryf gan wŷr o ddylanwad i'r ymyriad hwn a rhyddid y deiliaid, estynnodd ei law at un o'r seneddwrwyr blaenaf; a rhoddodd yr enwog Du Bourg yn ngharchar am wrthwynebu y gorthrw m Pabyddol hwn. Ffaith arall am yr amser hwn yw fod yr Huguenotiaid wedi cynnyddu yn ddirfawr mewn rhif yn gystal âg mewn dylanwad yn ystod y pum' mlynedd olaf o deyrnasiad Henry II. Er pob erlidigaeth, cododd dros ddwy fil o eglwysi Huguenotiaid rhwng 1555 a 1560.

Trwy farwolaeth ddisymwth Henry II., aeth y bwriad o roddi y Chwil-lys mewn gweithrediad yn ddirym, a chafodd y Protestaniaid eu hanadl atynt am ychydig amser. Ar esgyniad y brenin ieuan Francis II. i'r orsedd, yr oedd y blaidd Babaidd yn y llys yn gref iawn, yn gwynwysedig o deulu Lorraine, gyda'r Duc o

Guise yn ben arno. Yn gysylltiedig âg awdurdod yr Eglwys yn Ffrainc, yr oedd dylanwad y Pab a brenin Spaen, ac yr oedd Francis II., dan ddyllanwad ei wraig ieuanc, Mary Stewart o Scotland, yn un y gallwyd yn hawdd ei ennill i bleidio mesurau llymion yn erbyn y Protestaniaid.

Yr oedd y blaid arall hefyd yn gref yn y llys. Yn hon y ceid y Tywysogion Bourbonaidd, a'r Chatillons. Yn y dechre yr oedd Catherine de Medici, mam y brenin Francis II., yn sefyll megys rhwng y ddwy blaid. Yr oedd hi yn rhy ochelgar i dafu ei hun i ddwyllaw y naill blaid na'r llall; a fuffiai ei hunan, o herwydd ei gallu a'i chyfrwysdra, drydedd plaid yn y llys. Teimlai y dynion cymedrol perthynol i bob plaid fod digon o erlid ac o losgi wedi bod, a gobeithid y buasai dechreuad teyrnasiad Francis II. yn cael ei nodweddau gan fwy o dynerwch na diwedd teyrnasiad Henry II.

Hysbyswyd eisoes fod Du Bourg wedi ei gymeryd i'r ddalfa am wrthdystio yn erbyn dygiad y Chwil-lys i Ffrainc. Yn ystod ei brawf bu farw Henry II. Ond yn lle cael ei ryddhâu dan Francis II., cafodd ei gondemnu a'i ddiennwddio. Fel hyn pan oeddid yn dysgwyl am oddegarwch, yr oedd merthyr ar ol merthyr yn cael ei ychwanegu at restr y rhai oedd yn dyoddef o herwydd cydwybod. Cynhyrfodd hyn feddyliau yr Huguenotiaid i gymeryd camrau mwy penderfynol tuag at amddiffyn eu hunain. Gwelent y gallai yr hyn a ddygwyddasai i Du Bourg ddygwydd i unrhyw un o honynt unrhyw ddiwrnod. Y mae llygaid pawb o honynt yn troi at y Tywysogion Bourbonaidd, ac yn enwedig at y Llyngesydd, fel rhai i'w blaenori. Yr oedd yr awenau yn llaw Guise, gelyn a gwrthwynebw Coligny; a thrwy gynorthwy a dylanwad Mary o Scotland, rheolai y brenin ieuanc wrth ei ewyllys. Cynlluniwyd i gael y Chatillons o'r ffordd trwy eu hanfon yn ngwasanaeth y llywodraeth i Scotland; ond y mae y ddau Andelot a'r Llyngesydd yn gwrthod y cynnygiad. Y mae Catherine, wrth weled ei gallu yn lleihau yn y llys, yn cymeryd arni ymwagw at blaid yr Huguenotiaid; ac y mae yn myned mor bell â rhoi lle i'r Llyngesydd obeithio y gallai hi ymuno â'u crefydd. Ond tra yr oedd hi yn ymdraffod â Coligny, yr oedd hefyd mewn trafodaeth â Philip o Spaen am gymhorth o 40,000 o wŷr arfog os byddai eu heisieu. Yn ganlynol i hyn, dechreuodd yr erlidigaeth iawr o ddirif. Daeth yn deyrnasiad dychryn yn yr holl drefydd mawrion. Penodwyd ysbwyr gan un o'r enw Monchei i edrych trwy holl Paris pwy a fyddai yn bwyta cig ar ddyddiau Gwener, ac i'w nodi allan fel hereticiaid. Arferwyd creu-

londeb erchyll at y rhai a geid yn tueddu at y grefydd newydd; a phan ddaeth y pendefigion at y brenin i gwynnau o herwydd yr annhrefn a'r diystyrwch o'r gyfraith a ffynai drwy yr holl wlad, ymddygodd y brenin gyda diystyrwch tuag atynt, trwy y gorchymyn i ymadael cyn pen pedair awr ar hugain.

Pan gaed cyfarfod o arweinwyr y Protestaniaid i ystyried eu sefyllfa enbydus, yr oedd y Tywysog Conde, y galluocaf o'r Tywysogion Bourbonaidd, yn danbaid am iddynt gymeryd arfau i amddiffyn eu hunain; ac yr oedd Andelot, brawd y Llyngesydd, yn barod i gefnogi yr hyn a gynnygiai Conde. Ond cynghor y Llyngesydd oedd iddynt fod yn amyneddgar. Adgofiai iddynt fod y brenin wedi dyfed i'w oed, a bod ganddo hawl i benodi y neb a fynai yn weinidogion iddo. Cynghorai ar fod anfoddlonrwydd y bobl yn cael ei wneyd yn hysbys i'r fam-frenines.

Gwaeth ac nid gwell yw achos yr Huguenotiaid yn myned. Y mae Conde yn galw cynnadledd arall yn La Ferte, ac yn cynghori eu bod i ymgodi mewn gwrthryfel cyffredinol. Cawn y Llyngesydd yma eto yn eu hannog i ymbwyllo, Tybiai fod ganddo eto well cynllun i'w gynnyg nag ymdafu i ganol rhyfel cartrefol; cynnygiai eu bod i apelio am gymhorth oddiwrth dywysogion Protestanaidd yr Almaen. Trwy y cynghor doeth hwn attaliwyd rhyfel cartrefol am ychydig. Cyhuddwyd ef gan ei elynion ar ol ei ddydd fod ganddo amcan hunangeisio yn rhoddi y cynghor hwn. Ond ni feiddiai neb o elynion Coligny yn ei oes ei gyhuddo o ragrith a hocoed. Yr oedd gan bawb ymddiried yn ei onestrwydd. Pan yr oedd Paris yn llawn cynhwrf drwyddi ar ddiennyddiad Du Bourg, efe oedd y dyn a ystyrid gan y llys yn gymhwys i'w anfon i geisio tawelu pobl ddigofus y ddinas.

Un o'r dygwyddiadau a ennynasant y tân a dorodd allan yn fflam yn y rhyfel-oedd cartrefol oedd yr hyn a adnabyddir wrth yr enw bradwriaeth Amboise. Cais oedd hwn, dan arweiniad un La Renandie, i ddal y brenin trwy drais, pan yn aros gyda'i ewythrod y Guises yn nghastell Amboise. Addeffir gan bawb nad oedd gan Coligny un llaw yn y bradwriaeth. Afiwyddianus fu y cais i niwideoi y brenin; ond bu mor agos iddo fod yn llwyddianus fel ag i agor llygaid Guise i weled y perygl yr oeddynt ynddo. Yn ad-daliad am hyn, dialwyd yn drwm ar yr Huguenotiaid. Cigyddiwyd deuddeg cant o honynt mewn byr amser. Er mwyn myned trwy y gwaith o'u dinystrio yn fwy cyflym, rhwymid hwy weithiau yn gefn-gefn a thefild hwy i'r afon Loire. Ar ol i'r brenin gymeryd ei giniaw, dygid

dynion o fonedd ymlaen i gael eu dienyddio er difyrwch iddo ef, i'w wraig, i'w fam, ac i foneddigessau eraill y llys. Dangosir hyd heddyw y *balcony* yn wynebu yr afon, yn yr hwn yr eisteddai Mary, brenines yr Yagotiaid, wrth ochr ei gŵr Francis II., i edrych ar y trueniaid yn ymdrechu âg angen, a'r Guises yn annog y bachgen a alwent yn frenin i lawenhâu yn marwolaeth ei elynion. Er nad oedd bradwriaeth Amboise yn cael ei gymeradwyo gan ond ychydig iawn, yr oedd yr ysbryd dial eithafol hwn o'i blegid yn cynhyrfu teimlad cryf o blaid y rhai a ddyoddefent y driniaeth greulawn a ddarluniwyd uchod.

Ond myned ymlaen i drymhâu yr iau ar y Protestaniaid y mae Guise a'i bleidwyr. Gwnaed cais i ddwyn y Chwil-llys eto i weithrediad. Yr oeddid wedi cael cydsyniad y fam-frenines Catherine i hyny. Pa fodd bynag, trwy gyftryniad y Canghellydd Michel de l'Hospital, un o ddynion goreu Ffrainc, llwyddwyd i'w gael draw trwy gyhoeddi yn lle hyny reitharch newydd a elwid *The Edict of Remonantin*, yn rhoddi mwy o hawl i'r esgobion ymwneyd â throeddau. Yn yr amser terfysgld hwn, cawn Coligny yn ysgrifenu llythyr at y fam-frenines, i'w hysbysu mai diffyg goddefgarwch crefyddol, a phresenoldeb y Lorraines, oedd yr achos o'r holl flinder mawr yn y wlad. Dywedai y Canghellydd Michel de l'Hospital yr un peth. Trwy eu dylanwad unedig llwyddwyd i gael Cynnaledld (*Assembly of Notables*), yr hon a alwyd ynghyd ar yr 2lain o Awst. Llywyddid y Gynnaledld gan y brenin; ac yr oedd yn bresennol wŷr blaenaf y wlad o bob plaid. Yn ystod ei heisteddiad y mae Coligny yn codi i fyny; ac er braw i liaws, y mae yn nesáu tua'r orsedd ac yn cyflwyno dwy ddeiseb—un i'r brenin, a'r llall i'r fam-frenines, wedi ei harwyddo, "Dymuniad y rhai, yn y gwahanol daleithiau, sydd yn galw ar enw Duw yn unol â rheol duwioldeb." Erfyniai am ganiatâd i ymgynnull i addoli wrth oleuni dydd, ac i ddilyn eu crefydd heb gael aflonyddu arnynt.

Gwrthwynebai Guise y cais yn benderfynol; ond ceid rhai o'r esgobion yn hynod o bleidiol iddo, yn enwedig Jean de Montluc, Esgob Valence, a Charles de Marillac, archezogob Vienne. Addefent hwy yr afresymolddeb pechadurus o fod esgobaethau yn ngofal bechgyn dan oed, a rhai yn arwain bywyd gwaradwyddus o anfoesol. O'r diwedd cododd Coligny ar ei draed i siarad ar y mater. Sicrhâi mai yr unig ffordd i dawelu y wlad oedd galw ynghyd y Cynghor Cyffredinol (*the States General*), a hawliai iddo ei hun ac i'w gyfeillion y fraint o gael addoli yn ol llais eu cyd-

wybod. Ergwaethaf gwrthwynebiad Guise, llwyddwyd i gael gan y Gymanfa benderfynu galw ynghyd Cynghor Cyffredinol. Yn y Cynghor a fwriedd gael, gobeithiai Coligny a'i gyfeillion, ac hyd yn nodd rhai o'r esgobion, allu sefydlu Eglwys Brotestanaidd yn Ffrainc gyffelyb i'r un a sefydlwyd yn Lloegr, ar seiliau digon âng i ganiatâd i rai yn gwahaniaethu oddiwrth eu gilydd ar lawer o bynciau, ond yn cytuno ar y pethau mwyaf hanfodol, gael rhyddid cydwbybod i addoli Duw. Y fath fendith i Ffrainc a fuasai i'w ddymuniaid gael ei gyflawni!

Y mae y Guises yn cymeryd arnynt wneyd rhagarotôadan tuag at weithio allan benderfyniad y Gynnaledld o gael Cynghor Cyffredinol; ond pell oddiwrth eu meddwl oedd dwyn oddiamgylch yr amcan oedd mewn golwg gan y Gynnaledld. Dan yr esgus o alw Cynghor Cyffredinol, gwelent gyflensdra i gael y Tywysogion Bourbonaidd i'w gafael, i'w gorfodi i ymostwng, neu ynte i'w rhoddi i farwol-aeth.

Dechreuwyd gweithredu yn ol y cynllun maleisus yr oedd meddwl y Guises wedi esgor arno. Gwahoddwyd Antoine de Bourbon (brenin Navarre), a'i frawd y Tywysog Conde, i'r llys i gymeryd eu lle yn y Cynghor. Cân gynted ag y daethant i ddinas Orleans, cymerwyd Conde i'r ddalfa, a gosodwyd Antoine dan wyladwriaeth fanwl. Llwyf fwriedd dienyddio Conde ar ol myned trwy esgus o brawf arno; ac yr oeddid wedi cynllunio i lofruddio Antoine o flaen llygad y brenin. Prysurodd Coligny gyda'i frawd y Cardinal i ymuno â'r Tywysogion Bourbonaidd. Pan gryhaeddasant, cawsant y naill yn garcharor, a'r llall dan wyladwriaeth. Hwy yn unig o fawrion y llys a safasant yn wrol o blaid Antoine yn ei sefyllfa beryglus, ac a arferasant eu dylanwad gyda Catherine i geisio sicrhâu rhyddhad Conde.

Ond dylasid dyweyd fod yn nghynllun y Guises fwy na chael y Tywysogion Bourbonaidd o'r ffordd—dim llai na lladd yr holl hereticaid mewn un dydd. Tynasai y Cardinal allan gyffes, ac yr oeddid i ofyn i bob Ffrancwr ei harwyddo; ac yr oedd y gyffes, fel y galleid dyagwyl, yn gyfryw nas gallai un Protestant ei harwyddo. Ar ddydd Nadolig, yr oedd y brenin i osod y rhwyd hon a ddarparodd i'r Huguenotiaid o flaen pendefigion y llys, y frenines i'w gosod o flaen boneddigessau y llys, y canghellydd i'w gosod o flaen aelodau y Cynghorfa, llywodraethwyr y taleithiau i'w gosod o flaen boneddigion y wlad, yr offeiriad o flaen trigolion y plwyfydd, a'r penau teuluoedd o flaen eu gweision a'u morwynion. Pan oedd pob

peth fel hyn yn ymddangos yn barod, a Coligny yn cael ei gadw yn nghymdeithas Catherine yn y llys tra y byddai y peiriant ofnadwy yn cael ei roi ar waith, dyma gyfryngiad neillduol Rhagluniaeth yn ddisymweth yn dyrysau yr holl gynllun. Ar ol afiechyd byr, cyn bod yn llawn ddwy ar bymtheg oed, bu farw Francis II. Felly y pryd hwn, ni osodwyd y rhwyd o flaen neb, ac ni ddaliwyd neb.

HUME AR Y GWYRTHIAU.

"MAE gwyrrth yn drosedd o ddeddfau natur; ac yn gymaint a bod y deddfau hyn wedi eu sefydlu gan brofiad sicr a dianwadad, y mae'r prawf yn erbyn gwyrrth oddiwrth natur yn beth mor gyflawn ag y mae yn bosibl i unrhyw ymresymiad oddiwrth brofiad fod."

Dyna a ddywed Hume. Ond pa beth a feddylir wrth brofiad? A ydychyd yn golygu yr hyn y mae dynion yn gyffredinol wedi bod yn dystion o hono? Mae Hume yn yr ymresymiad uchod yn cymeryd yn ganiatâol yr hyn mewn gwirionedd y mae yn amcanu ei brofi, sef fod brofiad yn dangos fod deddfau natur yn anghyffnewidiol.

Yr ydym ni yn dal fod brofiad yn dangos yn hollol wahanol; oblegid y mae genym

dystiolaethau digonol fod y deddfau hyn ar rai amgylchiadau wedi eu hattal. Nid yw o un dyben apelio at brofiad y lliaws yn erbyn profiad yr ychydig; oblegid byddai un engraffit o wyrth yn ddigon i wrthbrofi cyffredinolrwydd yr haeriad fod anghyffnewidioldeb deddfau natur wedi ei sefydlu gan brofiad cyffredinol.

Drachefn, y mae natur y prawf yn ddi-fygiol. A chaniatâu fod ein profiad yn dwyn tystiolaeth i sefydlogrwydd deddfau natur, nid yw y ffaith na welsom ni hwynt yn cael eu newid yn profi nas gallant gael eu newid. Mae y prawf o'r un natur a'r hwn a gynnygiai Pat er profi ei ddiniweidrwydd: "Am bob tyst a'm gwelsant yn lladrata, gallaf gael deg ar hugain i dystio na welsant fi. Gan hyn y mae y dystiolaeth o blaid fy niniweidrwydd yn y cyfar-taledd o ddeg ar hugain i un i'r dystiolaeth yn fy erbyn." Dianghenrhaid yw ychwanegu nas gollyngwyd ef yn rhydd ar y diffyniad yna. Llauer llai y gallwn ninnau ddysgwyl cael ein hegsuodi gan Dduw os byddi ni anghredu y gwyrrthiau, ac o ganlyniad yr athrawiaethau a gadarnheir ganddynt, oblegid ein bod yn tybied fod tystiolaeth profiad ansicr yn eu herbyn.

R. WILLIAMS,

Coleg y Bala.

Neb.

Adgofion ac Adroddiadau Addysgiadol.

DR. DUFF AR BEN MYNYDD SINAI.

Y MAE y rhai sydd yn gydnabyddus â hanes y Parch Dr. Duff, y cenadwr Indiaidd enwog, yn cofio y bu raid iddo o herwydd gwendid ei ieuchyd, wedi ei ddwyn gan anhwylderau olynol deirgwaith at fin y bedd, ddychwelyd i Scotland gyda'i deulu yn niwedd 1834, ac yno y bu hyd haf 1839. Ond ni bu'r dychweliad hwn yn gyfnod diffwrth iddo ef, gan yr ymroes ati yn ol ei allu, ac uwchlaw ei allu, i gynhyrfu ysbryd cenadol yn yr Eglwys trwy holl Scotland, ac, yn wir, mewn amryw barthau o Loegr, ac y bu yn hyn yn hynod lwyddiannus. Pan yr oedd efe a Mrs. Duff yn myned yn ol i'r India, yr oeddnt dan yr anghenheidrwydd prudd o adael eu pedwar plentyn yn y wlad hon, yr hyn nas gallasant ei deimlo ond yn fath o ferthyrddod byw. Aethant i'r India ar hyd yr *Overland Route*, fel ei gelwid, yr hyn oedd ymhell o fod y pryd hwnw mor rhwydd a chyfleus ag ar ol agoriad Camlas Suez yn 1870. Wedi cyrhaedd Cairo, gan nad oedd le iddynt yn yr agerlong fechan oedd yn hwylio i Bombay, bu raid iddynt aros yno am fis, pryd yr aeth Dr. Duff i

Ymwelod â g anialwch a Mynydd Sinai Ymysg lleoedd eraill. Wedi cyrhaedd y fynachlog Roegaid, St. Catherine, tua chanol dydd Sadwrn, efe a roes ei fryd ar ddringo i ben Jebel Musa, neu Fynydd Moses, sef Mynydd Sinai, cyn i'r haul godi y dydd Sabbath, fel y gallai dreulio y diwrnod gorphwys ac addoli yn y fangre gysegredig hono; ac efe a gafodd un o'r mynachod yn arweinydd iddo. Gan ei fawr awyddfryd, nis gallai ysgu'r noson hono; ac yr oedd efe wedi cyrhaedd pen y mynydd ychydig cyn i belydr cyntaf yr haul gyhoeddi ei ddynesiad; ac efe a gafodd yr olygfa ar godiad haul yn wir ogoneddus. Oddiyno efe a ysgrifennodd y llythyr canlynol at ei fereh hynaf, yr hon, oedd dybygem, tuag deng mlwydd oed:

"PEN MYNYDD SINAI,

Bore Sabbath, Ionawr 12, 1840.

"FY ANWYLAF R——, —Ni ddarfai i chwi erioed ddysgwyl cael llythyr oddiwrth *papa* â Mynydd Sinai wedi ei ddyddnodi arno—llythyr wedi ei ysgrifenu oddiar ben y mynydd rhyfedd hwnw ar ba un unwaith y daeth y Jehofah i lawr, yn nghanol taranau a melt, nes yr oedd miloedd Israel yn ddy-

ohrynedig, a Moses ei hun yn ofni ac yn crynu! Ac eto fel hyn y mae. Dyma lle yr wyf fore Sabbath y deuddegfed o Ionawr, ynghylch codiad haul, tra mai prin fe allai yr ydych chwi a'ch chwarae'r brodyr wedi codi o'ch gwelyau. Ac ymysg holl ryfeddodau yr olygfa annesgrifiadwy o'm hamgylch, nid wyf yn anghofio fy anwyl blant, na'r cyfeillion o'u hamgylch sydd yn gofalu am danynt. Yr wyf y mynyd hwn wedi gorphen darllen yn uchel y bedwaredd benod ar bymtheg a'r ugeinfed o Exodus; ond O mor wahanol yw llais fy narlleniad i o honynt i'r llais ymba yn y traethwyd hwynt dros dair mil o flynyddoedd yn ol! Ac yr wyf newydd godi oddiar gopa noeth y gwenithfaen (*granite peak*), ar ba un y penfinsliais i ofyn i'r Arglwydd am fendith—am i'w gyfraith fod yn athraw i mi at Christ; ac yn fy ngwddi, chwi ellwch fod yn sicr nad oeddech chwi a'ch chwarae'r brodyr a chyfeillion eraill yn cael eu hanghofio. Na, mae'r eoff am danoch bob un yn felus i mi. Bydded i'r Arglwydd eich arwain mewn gras a gwirionedd i wybod a gwneuthur ei ewyllys sanctaidd!

"Gadewais Cairo am Sinai yn nghwmni rhai boneddigion. Dilynasom hynt deithiol plant Israel, fel yr adroddir yn Exodus, drwy Succoth, Etham, a Pihahiroth i'r Môr Côch, hyd yr yspoty'n nodedig lle y darfu i'r Jehofah hollti dyfroedd y dyfnder mawr i wneyd ffordd ddiogel i'w bobl ddewisiedig. Nis gallasem ni groesi 'ar dir sych,' ac felly ni a seothom yn y cyfeiriad gogleddol i Suez, lle y darfu i'r cwmni oedd gyda mi, oddiar flinder neu wangelondid wrth deithio'r anialwch, benderfynu peidio dyfod ddim ymhellach. Felly aethum fy hunan hebddynt, yn nghymdeithas *sheikh* Arabaidd, neu bennaeth llwyth, ac ychydig o Arabaidd gyda chamelod, &c., ar hyd goror dwyreiniol y Môr Côch i'r 'anialwch mawr ac ofnadwy,' gan basio ffynnon cherw'r Marah, dyfroedd pa un a brofais ac a gefais mor chwerw ac anyfadwy ag erioed—ac heibio i Elim, lle y mae eto ffynnonau a phalmwydd, ac a ddaethom i'r lle nesaf y gwersyllodd yr Israellaidd ar lán y môr, ac felly ymlaen nes dyfod at ffynnid Sinai, ac i'w ben, lle yr ydwyf yn awr.

"Ond chwi a ellwch ddyweyd, 'Beth, fy nhad, dringo i ben mynydd ar y Sabbath!' Ié, fy anwylyd; meddyliwch chwi am foment. Yn Edinburgh, lle y mae eglwysi, byddai yn ddarw peidio myned i addoli gyda'r lleill o bobl yr Arglwydd. Ond yma nid oes yr un addoldy—yr un eglwys o fewn cannoedd o filldroedd, lle y gallwn addoli. Yn awr chwi a wyddoch nad yw Duw 'yn trigo mewn temlau o waith dwylaw.' Ysbryd yw efe, a rhaid ei addoli mewn ysbryd a gwirionedd. Y mae efe i'w gael ymhob man, a gellir ei addoli ymhob lle. Byddai ein Ceidwad yn myned yn fynych o'r neilldu i weddio ar fynydd; ac felly y bore hwn neillduais innau i gopa Sinai i ddal cymuned a fy Nuw, ac mewn gwddi i gofio y rhai sydd anwyl genyf. Ni bu genyf erioed y fath eglwys o'r blaen; o herwydd dyma y lle o addoliad lle yr oedd y Jehofah ei hun yn cyhoeddi y gyfraith i filoedd Israel. A'r

creigiau hyn sydd yn fy amgylchynu yn awr ydyw yr un rhai ag oedd yn crynu ac yn ysgwyd wrth ei leferydd nerthol Ef. O bydded i ni oll gael llechu rhag tarannu Sinai dan gysgod croes Calafia!

"Lle difrifol yw y lle hwn, a dydd difrifol yw y dydd hwn! Ni ddarfu i mi erioed yn fy mywyd ddarllen y pedwerydd gorchymyn o'r blaen gyda'r fath deimlad neillduol: 'Cofia y dydd Sabbath i'w sancteiddio ef.' Yr wyf yn gobeithio, fy anwyl blant, eich bod chwi yn ymdrech i gadw'r gorchymyn yma gyda holl orchymynion eraill yr Arglwydd. Gwrandawch yn ostyngedig ac astud ar addysgiadau y rhai sydd i'ch atolygu, a gweddiwch ar i Dduw ei hun trwy ei Ysbryd eich galluogi fwyfwy i ufuddhau. . . . Eich tad serchog

"ALEXANDER DUFF."

MEREDYDD ISAAC.

FENNOD II.

WRTH alw i'n cof bobl Llanfrynog yn y blynyddoedd gynt, mae enw y Parchedig Evan Walters, yr hen beriglor, yn rhedeg yn un o'r rhai cyntaf i'n meddwl. Efe, wrth gwrs, a ystyrid yn un o'r gwyr blaenaf yn y plwyf, os nad y penaf oll; ac yr oedd llawer o hymodion ynglŷn â'i gymeriad, gyda lliaws o bethau tra chamoladwy. Yr oedd yn ŵr corffol ac iachus, o dymher rydd a rhadlawn, yn trîn ei eglwysdir (*glebe-land*) yn y modd goreu, ac yn orael am werth anifail carnol neu gorniog. Fel ustus heddwch, yr oedd yn llanw ei le yn glodwiw, gan anghefnogi cweyrlon, a chando wybodaeth gyfreithiol dra helaeth. Clywyd ef yn dywedyd fwy nag unwaith, "Yn dwnrai y dylasai fy nhad fy rhoddi, ac nid yn berson eglwys; gwn yn lled dda am bethau teyrnas Lloegr, ond mi ddryrsw'n pe bawn yn *pond'ro* o hyd ynghylch pethau'r deyrnas nefol."

Yn wrthwyneb i lawer o'i frodyr, nid oedd dim o *starch* yr olynid apostolaidd i'w weled arno; byddai mor gyfeillgar gyda phobl y capel a phobl yr Eglwys. Mewn angladd, pryd yr oedd hen bregethwr oedd yn byw yn y plwyf nesaf, yn bresennol, dywedai Mr. Walters wrtho yn y tŷ cyn cychwyn y corff, "William —, ni wna'r gyfraith ganiatáu i mi adael i chwi ddyweyd yr un gair yn yr Eglwys nac yn y fynwent; ond rhaid i chwi ddarllen a gweddio yma yn y tŷ." Yr oedd y persondy ar godiad tir yn oehr y ffordd fawr; ac un prydawn Sadwrn cymyl-og yr oedd pregethwr ieucan yn myned heibio, yr hwn ar ddyddiau yr wythnos a fyddai yn arfer trîn y cŷn a'r ordd. Yr oedd Mr. Walters trwy'r ffenestr yn ei weled yn dyfod; ac efe a aeth i ben y

drws f'w wahodd i mewn, gan ddyweyd, "John Jones, mae hi yn debyg o fwrw cawod drom yn nffion; dowch i fewn i ochei y gawod." Y gŵr ieuanc a ddiolchodd iddo, ac a droes i mewn; ac yna Mr. Walters a ddywedodd wrtho, "Dowch at y bwrdd, John Jones; y mae amser ciniaw wedi myned hebio er ysmeytn, ac y mae cryn dipyn eto rhyngddi âg amser tē; ond byddaf fi yn cymeryd *lunch* o fara ac ymenyn a chaws, a glasiad o ddiod, rhwng fy mhrydan bob dydd Sadwrn, er mwyn bod yn gryf at bregethu ddydd Sul, o ran y mae eisieu cryn north at hyn, fel yr ydych chi yn gwybod." Ni a dybygem fod John Jones yn rhy wylaidd neu fogaer i ddywedyd wrth yr hen glerigwr y darn adnod hono, os daeth hi i'w feddwl ar y pryd, "Da yw bod y galon wedi ei chryfhau â gras, nid â bwydydd." Gallais tybied nad oedd eisieu llawer o gryfder i ddarllen pregeth na byddai byth yn cyrrhaedd dros hanner awr, nac ychwaith i ddarllen y gwasanaeth blaenorol oedd mor dra hysbys i'r darlennydd; ond yr oedd yn hysbys am Mr. Walters mai bwytaŵr da iawn ydoedd, er na chyfrifid ef ond yn yfwr cymedrol yn wastad.

Ond y mae rhywun yn barod i ofyn i ni, ysgafydd, paham yr ydym yn myned fel hyn ar ol Mr. Walters, ac yn gadael hebio Meredydd Isaac. Wel, ni a ddenwn â'r neill a'r llall at eu gilydd yn ddiwed bellach. Y dydd a ddaeth i gysylltu'r ddeuddyn, Meredydd Isaac ac Ann Gwilym, ynghyd mewn glân briodas; a Mr. Walters oedd yn gweinyddu'r briodas yn Eglwys Llanfrynog. Ar ol terfynu'r gwasanaeth aeth yr hen beriglor gyda theulu'r briodas i'r ciniaw yn Mron-y-foel, lle yr oedd arlwy barotbedig, cyfaddas i'r achlysur arbenig; ac yr oedd yno bawb yn ymddangos yn mwyahân eu hunain a'u gilydd yn bur hapus.

Ar ol ciniaw, galwodd y gŵr priod ieuanc ar Mr. Walters i ddyfod o'r neilldu, pan y dywedodd wrtho, gyda chryn lawer o rywbeth fel yswildod, fel y rhaid sddes, y byddai ar y Methodistiaid yn Llanddoliwen, gyda pha rai yr oedd efe yn aelod, eisieu sicrhâd nad ydoedd yn ei briodas wedi myned yn groes i'r rheol, "Na iener chi yn anghymharus gyda'r rhai digred," ac am hyhy y byddai yn dda ganddo os gwnai y gŵr parchedig arwyddo dan ei law fod y wraig ieuanc yn arfer cymuno yn yr Eglwys yn Llanfrynog, ac onidâ fod yn debyg na byddent yn foddolawn iddo gael aros yn aelod yn eu mysg.

"Ho, Meredydd Isaac, yr wyf yn deall mai pobl *exalt* iawn yw eich pobl chi," medd y periglor. "Wel, mae gan bob clwb ei reolau; a dyna un o reolau eich

clwb crefydd chi. Peth digon cas fyddai i rywun fod â'i le yn anesmwyth mewn clwb claf; ond gwaeth o lawer fyddai *disturbio* lle dyn mewn clwb crefydd. Rhôf, siŵr; mi rôf bapwr i chi yn sertiffio fod Ann Gwilym, bellach Mrs. Isaac, yn dyfod i'r cymun bendigaid yn Eglwys plwyf Llanfrynog, ac nad oes neb yn haeddu gwell geirada na hi yn yr holl blwyf."

Bu y pâr ieuanc am tuag wythnos o daith trwy barthau o Loegr cyn dyfod adref i'w tŷ newydd yn Llanddoliwen. Yn y cyfarfod eglwysig cyntaf ar ol hynny gan y frawdoliaeth Fethodistaidd yno, yr oedd Meredydd Isaac a'i wraig yn bresennol. Yr oedd Jacob Owen wedi myned drosto, cyn y cyfarfod, at Edward Llwyd, hen flaenor synwryol, a gŵr hynod am ei lareidd-dra, gyda'r papyr a arwyddwyd gan Mr. Walters, ac wedi gadael hwnnw yn ei law ef; ac yr oedd Edward Llwyd yn barnu y gwna'i'r cyfryw bapwr y tro fel trwydded eglwysig. Yn fuan ar ol gwasanaeth dechre'r cyfarfod, dywedodd Edward Llwyd, "Mae y rhan fwyaf sydd yma, os nad pawb, yn deall fod ein brawd ieuanc Meredydd Isaac newydd fyned i'r ystad briodasol, a dyma efe, a Mrs. Isaac, yma heno. Nid oedd hi yn aelod gyda ni, y Methodistiaid, ond wedi ei dwyn i fyny gyda ei theulu yn yr Eglwys Sefydledig; a byddai hi yn cymuno yno, ac felly yn aelod rheolaidd eglwysig; a chan mai un yw eglwys Crist trwy yr holl enwadau, a'i bod hi yn awr yn dewis bod yma gyda'i phriod, mi dybygwn y bydd i ni bawb roi derbyniad croesawus iddi. Bellaf mi ddarllenaf y papyr a arwyddwyd gan Mr. Walters, rector Llanfrynog."

Gydag i Edward Llwyd ddarllen y cyfryw bapwr, dyna Dafydd Meurig, yr hwn a ddewisaisid yn flaenor yr un amaer âg Edward Llwyd, er ys llawer o flynyddoedd bellach, yn codi i fyny, a chyda llais yn crynu, yn dangos teimlad gwresog, efe a ofynodd, "Pa hawl sydd genych chi, Edward Llwyd, i alw Eglwys Loegr yn eglwys Crist? Eglwys heb ddim *society* neillduol ynddi fel sydd genym ni—eglwys heb ddim dysgyblaeth yn perthyn iddi—eglwys â'i gweinidogion yn myned i ddawnsiau ac i redegefydd ceffylan,—a ydyw myned i'r cymun mewn eglwys felly, yn beth i'w gyfrif fel aelodaeth yn eglwys Crist? Os tel hyn y mae pethan i fod bellach, ffarwel am geisio cadw clawdd terfyn rhwng eglwys a byd. Dyna wr ieuanc a merch ieuanc yn siarad â'u gilydd, dywedwch, gyda meddwl am briodi, un yn grefyddol a'r llall yn ddi-grefydd,—dim ond i'r un digrefydd fyned unwaith neu ddwy i gymuno i eglwys y plwyf—ac nid oes dim eisieu ateb cwest-

tynan na dyweyd profiad i gael myned at y sacrament yno—dyna wedi'n bobpeth yn iawn; dim ond papyr oddiwrth y person eglwys, fel yr un a ddarllenwyd yma heno, fydd yn *settle* o' cwbl. Na, na! nid chwareu plant fel hyn ydyw'r Fethodistiaeth a welais i, ac nid fel hyn, goelias fi, y caiff hi fod gyda ni eto yn Llanddollen. Cadw'r tŷ yn lân yw ein pwnc ni, costied hyny a gostio i ryw bobl. Felly, gyfeillion, y mae cydwbydod i'r Arglwydd yn peri i mi gynnwys na wnelom ddim mwy o sylw o bapwr person Llanfrynog na phe buasai ond papyr i lapio hanner owns o dybacco."

Y mae pob ysbryd yn cenedlu ei ryw, medd yr hen ddywediad; ac wele ysbryd cynhyrfus a chwerw Dafydd Meurig yn cynhyrfu a phoethai y rhan fwyaf o'r brodyr a'r chwiorydd oedd wedi dyfod ynghyd; ac yr oedd mwy na chyffredin yn y gyfeillach eglwysig y noson hono, o herwydd yr oedd si wedi myned allan, rwyfodd, y byddai achos Meredydd Isaac dan sylw ynddi; a'r *societies* lle y dysgwylir i achosion dysgyblaethol gael eu trin ynddynt yw y rhai mwyaf poblogaidd yn gyffredin. Erbyn i Dafydd Meurig eistedd i lawr, yr oedd pump neu chwech yn codi ac yn dechre siarad ar unwaith. "Aroswech, gyfeillion," ebe Edward Llwyd, "cymerwn bwyll. Gadewch i ni yn ein hamynedd feddiannu ein heseidiau, tuag at fyned trwy yr achos sydd o'n blaen. Ni fywnw i mo'r dyweyd nad yw amlcan fy mrawd Dafydd Meurig yn dda; ond yr oedd yn ddrwg genyf ei weled yn dangos ysbryd mor boethlyd, ac yn myned mor isel ei chwaeth a'i iaith fel ag i syrthio oddiwrth 'gydwbydod i'r Arglwydd,' fel y dywedai, at 'hanner owns o dybacco.' Ond, dyna ddigon ar hyna. Beth sydd i'w wneyd gyda'n cyfaill Meredydd Isaac, a'i wraig ieuanc sydd wedi dyfod gyda chalon y dyethr atom? Fel y dywedais, yr wyf fi yn barnu mai rhoi derbynriad siriol i Mrs. Isaac sydd briodol i ni. Ni a wyddom mai nid myned i gymuno unwaith neu ddwy i'r Eglwys Sefydledig er mwyn cadw ei gŵr yn ein *society* a wnaeth hi, fel y dywedodd Dafydd Meurig y gallasai rhywun wneyd; ond yno y magwyd hi gyda'i theulu; a dyna ni wedi cael sicrhâd ei bod yn aelod rheolaidd o'r eglwys hono. Peth prydferth iawn yw gweled gŵr a gwraig yn un â'u gilydd yn nhŷ yr Arglwydd yn gystal âg yn eu tŷ eu hun; ac y mae yn dda genyf weled Mrs. Isaac yn ystwyth fel hyn, yn dyfod gyda'i phriod i'r un cartref crefyddol."

Yr oedd Edward Llwyd yn gallu dyweyd hyn oll gydag arafwch, ac yn gwbl hunan-feddiannol, ac â gŵen ar ei enau, er ei fod yn rhoi dyrnodiau trymion i'w

gydswyddog Dafydd Meurig, yr hyn na welwyd mo hono yn ei wneuthur o'r blaen; ac yr oedd yn amlwg fod y rhan fwyaf oedd yn y cyfarfod yn cydweled âg ef. Dyma Dafydd Meurig yn codi eilwaith, â gweled gyffrws arno; ond cyn iddo ddyweyd gair, dywedai Edward Llwyd "Maddenwch i mi, Dafydd bach; ond dyma chwi a minnau wedi adrodd ein barn; gwell i ni adael bellach i'r cyfeillion eraill ddyweyd eu golygiadau hwy ar hyn. Dywedyd y ddau flaenor arall i gyhochwyn; dowch, George Phillips a Job Evans."

Yr oedd y ddau hyn yn llawer ieuangach yn eu swyddogaeth na'r ddau arall, ac heb arfer dywedyd ond ychydig yn nghyfarfod yr eglwys, ond yn wasanaethgar iawn, yn enwedig George Phillips, gyda'r llyfrau casgliadau a'r cyhoeddiadau Sabbothol. Dywedai George, "Yr wyf fi yn cael fy nhueddu i fod o'r un golygiad âg Edward Llwyd. Yr oedd yn dda iawn genym oll weled Meredydd Isaac, pan ddaeth adref o Liverpool, yn dyfod atom gyda thocyn aelodaeth eglwysig, gan nad oedd efe wedi dangos dim o ysbryd capel na seiat cyn myned ymaith. Ac yrwan yn y symudiad pwysig o briodi, dylai fod yn dda genym eto weled ei wraig yn dyfod gydag ef atom fel hyn, a hyny yn hollol reolaidd, fel yr wyf yn gweled."

Byddai cryn ymddangosiad o bwysigrwydd ar wynebpryd Job Evans pan yn siarad yn y *society*; ond yr oedd yn dra agored i wneyd amryfuseddau wrth adrodd a chymhwyso adnodau at y pwnc fyddai dan sylw. Efe a ddywedodd mewn dull difrifol iawn, "Buasai yn llawen genyf fi allu bod yn gwbl o'r un meddwl âg Edward Llwyd a George Phillips; mae fy ewyllys i yn fawr am roi deheulaw cymdeithas i Meredydd Isaac a'i wraig. Ond y mae llawer yn y peth y mae Dafydd Meurig yn ei ddyweyd hefyd. Yr wyf fi yn methu gweled y briodas hon yn dyfod i fyny â'n rheol; ac y mae y rheol yn gyfraith, welwch chwi; a rhaid gweinyddu'r gyfraith, costied a gostio i bobl, fel y dywedodd Dafydd Meurig. Mae yn ddrwg genyf orfod dyweyd y peth a ddywedaf yn awr; ond Bibl ydyw, a rhaid rhoi lle i hwnw, a dyma fe: 'Y mae genym ni gyfraith, ac wrth ein cyfraith ni efe a ddylai farw.'"

Yr oedd henwr ffraeth o'r enw Andrew Thomas yn eistedd ar yr eilfed fainc o'r tu ol i Job Evans; ac efe a ddywedodd, "Wele, hai, Job druan; dyna efe wedi myned ar ei ben i *sear* yr archoffeiriad a'r Iuddewon eraill a fynasant groeshoelio Iesu Grist. Y nhw a ddywedodd y *geiriau* hyna wrth Pilat am Grist; a phe buasai Job yn myned ymlaen i'orphen, yr adnod, efe a welasai hyny: 'Wrth ein cyfraith ni efe a ddylai farw, am iddo ei

wneuthur ei hun yn Fab Duw.' Na, bobl anwyl, nid awn ni ddim i ddilyn mwrdd-rwyf y Ceidwad; a awn ni? Nis mynwn i er y byd fod yn un o'r rhai hyny sydd am grogi pobl am bob tipyn a rhithyn o fai. Gadewch i ni, gydag Edward Llwyd a George Phillips, dderbyn y wraig yn groesawus, ac nid myned â'i gŵr a hithau i'r grogfa, fel y mae Dafydd Meurig a Job Evans am wneyd."

"Wel, gan fod Andrew Thomas yn fy enwi fel hyn," ebe Dafydd Meurig, "mae yn rhaid i mi siarad yrran, beth bynag a'r a fyddo. Os crogi y gelwch chwi ddiarddeliad, nid yw llywodraeth ein gwlad ni byth yn crogi er mwyn crogi, ond er mwyn cadw i fyny arhwydded y gyfraith. Ond, ond—nid myned yn ol yr adnod gan Job Evans yr ydwyf fi wrth sôn am y gyfraith, ond at reolau'r Coff, y rhai sydd yn ol gair Duw. Rhaid i aelod eglwysig gyda ni briodi aelod eglwysig; ac nid oes neb eto wedi ceisio fy ngwrthwynebu yn yr hyn a ddywedais am Eglwys Loegr, sef nas gall hi, fel y mae yn awr, fod yn eglwys i Grist, a chan hyny nad yw'r papyr a ysgrifennodd person Llanfrynog yn werth dim."

Yr oedd yn hawdd gweld ar wedd Jacob Owen ei fod yn teimlo i'r byw yn herwydd yr holl siarad hwn. Nid oedd ei gyfaill Meredydd ond dysgybl ieuanc mewn cymhariaeth; ac yn enwedig am ei wraig, yr oedd y fath gyfarfod â hwn yn beth hollol ddyeithriddi, a rhaid fod yr ymddrin ynddo yn ei chylch hi a'i phriod yn boenus yn wir i'w themladau; ac yr oedd Jacob yn ofni y byddai iddi gael ei tharfu yn y dechre fel na byddai ganddi fias ar gyfarfod eglwysig mwy. Gydag i Dafydd Meurig orphen ei ail sylwadau, yntau a gyfododd, ac a ddwyedodd, "Mae yn ddrwg iawn genyf fi am yr holl ymddrin yma, ymddrin diachos, meddaf fi, ynghylch derbyn Mrs. Isaac yn ol ei dymuniad i fod yn aelod o'r eglwys hon gyda ei phriod. Fel yr wyf fi yn deall Dafydd Meurig, mynai efe nid yn unig ei gwrthod hi, ond hefyd droi allan Meredydd Isaac. Yr oedd Paul yn gallu dywedyd, 'Mi a ymwneuthum yn bob peth i bawb, fel y gallwn yn hollol gadw rhai.' Ennill, cadw, achub oedd ei nodd mawr ef. Ond am ein hen flaenor, Dafydd Meurig, yn ol fel y gwelir ef yma heno, ac yn wir, nid yn anfynych cyn hyn, mae yn rhaid dywedyd am dano ef mai tebycach ydyw i un yn ymwneuthur yn bob peth yn erbyn pawb, fel y gallu yn hollol yru rhai ar gyfrgoll."

Pan yr oedd Jacob Owen yn dywedyd hyn, yr oedd amryw yn gwaeddi, 'Ie, ie!' a "Da iawn!" ac eraill yn curo traed, i ddangos eu cymeradwyaeth, yr hyn, dy-

bygem, nas gwelwyd o'r blaen mewn cwrdd eglwysig yno. Ond Jacob a wasgodd ar bawb i fod yn hollol ddystaw, ac i beidio dangos dim teimlad o ba natur bynag, ac yna a aeth ymlaen: "A allwn ni edrych ar yr Eglwys Sefydledig yn ein mysg ni yn eglwys Crist! Nac allwn, medd Dafydd Meurig wrthym heno, ac oddiar hyny nid ydyw am dderbyn Mrs. Isaac fel aelod eglwysig yma. Nid hoff genyf wrthwynebu hen wr, a hwnw yn hen flaenor; ond yr wyf yn teimlo fod anghenrhaid arnaf i wneuthur hyny yn awr; ac y mae yn dda genyf weled fod ein hen flaenor arall yn cerdded yn rhywle tua chanol y ffordd. Yr wyf fi yn Ymneilldauw trwyadl, ac yn Fethodist o'r gwraidd, ac yn credu mai anhwylysdod mawr i wir grefydd yw undeb yr Eglwys a'r Wladwriaeth. Ond nid yr undeb hwnw sydd yn cyfansoddi Eglwys Loegr yn eglwys. Byddai hi yn eglwys, ac yn well arni fel eglwys, pe heb yr undeb; ond rhaid i mi addef ei bod hi ar y cyfan yn eglwys, ac yn eglwys i Grist, er yr undeb. Beth am Mr. Charles o'r Bala, ac amryw eraill o'r offeiriad, a gyfrifem yn weinidogion i Grist yn ddiammhenol? Yr oeddynt felly tra yn perthyn i'r Eglwys yn gystal â phan gyda ninnau; ac yr oedd rhai o honynt yn para hyd y diwedd i weini yn yr Eglwys, ac i fod er hyny yn Fethodistiaid fel ninnau. Ac os oeddynt hwy felly fel gweinidogion yn perthyn i eglwys Crist, paham y meddylir nas gall personau private ynddi fod yn aelodau o eglwys Crist? Dyna'r Fibl Gymdeithas sy'n gwneyd cymaint o ddsion i'r byd: mae hanner ei swyddogion yn Llundain yn Eglwyswyr, ac yn eu mysg rai o'r bobl dduwiolaf yno. Ac nid yw Cymru yn gwbl ddiffygiol yn hyn. Yn y cyfarfod Biblaen yn y dref hon y llynedd, ac un o'r cyfarfodydd goreu a gawsom erioed, fel yr addefai pawb oedd ynddo, offeiriad, sef Mr. Richards o Gaerwys, oedd wedi dyfod atom dros y Fam-Gymdeithas; a phwy ond Dafydd Meurig a glywais yn dywedyd am dano ef ar ol y cyfarfod, 'Dyna ddyn da yn wir; cristen da, areithiwr da, a rhaid ei fod yn bregethwr da.' Ond erbyn heno, dyna Dafydd yn dywedyd nad yw Mr. Richards o Gaerwys yn perthyn i eglwys Crist!"

"Hold, hold!" ebe Dafydd Meurig; "nid wyf yn dywedyd hyny am Mr. Richards; yr oedd yn amlwg ei fod ef yn ddyn da a duwiol; ond yn sicr, Jacob Owen, nid ydych i osod Mr. Daniel o'n tref ni, na Mr. Walters, Llanfrynog, ar yr un tir âg efe. Clywais fod Mr. Richards yn cadw society gyda'i bobl yn debyg i ninnau; peth na wna ac na fedr y personiaid hyn mo'i wneyd."

Yr oedd Jacob Owen ar fyned ymlaen, i

ateb Dafydd Meurig yn gyntaf, ac yna i gymhwysio ei sylwadau at achos Meredydd Isaac a'i wraig; ond llesteiriwyd ef i wneyd hyn gan waith un wraig oedranus, Jane Simon, modryb i George Phillips, un o'r rhai galluocaf o ran meddwl a dawn o'r holl chwiriwyd yno, yn dywedyd, "A wnewch chwi adael i mi ddyweyd gair? Yr hyn a ddywedodd Dafydd Meurig wrth Jacob Owen, sef "*Hold, hold*," mae eisieu dyweyd hyn wrtho fe ei hun sydd yn eistedd mewn barn ar Mr. Daniel a Mr. Walters. *Hold, hold*, Dafydd Meurig; 'pwyt ti yr hwn wyt yn barnu gwas un arall? I'w arglwydd ei hun y mae efe yn sefyll neu yn syrthio.' Dyna ein hen chwaer, Gwen Arthur; nid wyt yn ei gweled hi yma heno: y mae ei mab hynaf, James, yn byw yn Llanfrynog er ys rhai blynyddoedd; ac er nad yw ond labrwr tlawd, nid oes un ammhenaeth am ei dduwioledeb; ac adddefir yn Llanfrynog mai un o'r Methodistiaid goren sydd yno ydyw. Wel, efe a gafodd anwyd trwm y llynedd, yr hyn a drodd yn dwymyn arno, ac aeth ei fam yno i edrych am dano. Hi a'i cafodd, nid yn unig yn glaf, ond mewn angen mawr, efe a'i deulu. Ond pwy a ddaeth i'r tŷ y noson gyntaf wedi i Gwen gyrrhaedd yno ond Mr. Walters, gyda'r gwas yn dwyn basged lawn o bob rhyw luniaeth, gyda gwŷ i'r neb oedd ar ddarod am dano; ac er mai gweddïr llyfr oedd ei weddi, yr oedd efe yn ei gweddïo gyda theimlad dwys, medd Gwen, ac yr oedd hi yn adrodd yn effeithiol i mi y rhan hono o honi, 'Dyro iddo gysur a diogel ymddiried ynot.' Fe wyddai Mr. Walters mai Ymneillduwr a Methodist oedd James; ond nid oedd hyn yn rhwystro dim ar ei gar-edigrwydd ef. Ac a all Dafydd Meurig benderfynu na bydd Iesu Grist yn y dydd olaf yn dyweyd wrth Mr. Walters ymysg y lleill ar ei ddeheuław, 'Bûm glaf, ac ymwelsoch â mi,' ac felly ymlaen; 'yn gymaint a'i wneuthur o honoch i un o'r rhai hyn, fy mrodyr lleiaf, i mi y gwnaethoch i.' Cymerwn, ni a gymerwn *dicket* oddiwrth Mr. Walters, Llanfrynog, yn gystal âg unrhyw *dicket* oddiwrth eraill."

Cynnyrchodd yr adroddiad hwn effaith mawr ar yr holl frawdoliaeth, fel yr oedd llawer yn methu ymattal rhag dyweyd yn uchel, "Da iawn, Jane Simon; da iawn!" ac y gwaeddodd amryw, "Rhochw yr achos i fyny, Edward Llwyd, heb ddim siarad pellach."

Gwnaeth Edward Llwyd felly; a dyma yr holl ddwyław i fyny, oddigerth pump neu chwech, dros dderbyn Mrs. Isaac fel aelod rheolaidd gyda'i phriod.

Wedi diwedd y cyfarfod, dywedodd Dafydd Meurig wrth ei gydswyddogion, "Arosweh ar ol; mae genyf fi beth o

bwys i'w ddyweyd wrthyhch." Felly y gwnaethant, pan yr ymosododd Dafydd yn y modd mwyaŷ haerllug ar Edward Llwyd a George Phillips, ac yn enwedig ar y cyntaf, yr hwn, medd efe, a'i darostyngodd yn ngŵydd yr holl eglwys, gan beri i greaduriaid diwerth fod yn hyf arno, pryd nad oedd efe ond yn amddiffyn purdeb dysgyblaeth. "Ac yn awr," ebe efe, "nis medraf feddwl am fod bellach yn gydfaelnor â'ch *sort* chwi; dyma fi yn rhoi fy swydd i fyny, fel nad elwyf dan eich traed chwi byth mwy." Y cwbl a ddywedodd Edward Llwyd mewn atebiad oedd, "Dafydd Meurig, cymerweh hen gynghor ysgolaig dinas Ephesus, 'Na wneloch ddim mewn byrbwyll;' ail ystyriwch y mater gyda phwyll a thawelwch; a chofiwch y gall Gŵr y tŷ fyned â'i waith ymlaen heb wasanaeth yr un o honon ni."

Mae yn ymddangos y darfu i Dafydd Meurig "ail ystyried y mater" cyn neu erbyn trannoeth; o herwydd efe a alwodd gyda'r tri blaenor arall cyn yr ail noson, gan ddymuno arnynt beidio adrodd wrth neb yr hyn a ddywedasai efe wrthynt ar ol y *society*, gan ddywedyd, "Mi safaf fi yn fy swydd gyda chwi eto; ac mi dybygaf y ceuwch chwi weled fy mod wedi dysgu doethineb oddiwrth yr hyn a welais ac a glywais neithiwr."

Fe wél y darlennydd oddiwrth yr adroddiad blaenorol nad oedd yr un pregethwr yn perthyn i'r eglwys Fethodistaidd yn Llanddolwen ar yr adeg a ddarlunir yma; ac yr oedd Edward Llwyd yn dywedyd, pe buasai efe yn gwybod ymlaen llaw am wrthwynebiad Dafydd Meurig, na chawsai yr achos mo'i drin ganddynt heb i weinidog fod yn bresennol i arwain y gymdeithas. Erbyn hyn, y mae yr eglwys yn cynnwys mwy o'r hanner nag oedd ynddi yr amser hwnw; ac y mae iddi weinidog cymhwys a chymeradwy i'w gwasanaethu a bwrw golwg drosti.

Mae yr adroddiad hwn am ymdriniaeth y cyfarfod eglwysig nodedig ynglŷn âg achos priodasol Meredydd Isaac wedi myned yn feithach nag y bwriadasem wrth ddechre ei gofnodi; ond ceir ynddo ddrych cywir o ambell "ben-dysgyblwr," ys dywedai Jacob Owen, yn y blynyddoedd gynt, ac fel yr oedd rhai cymeriadau hynod a dawnus i'w cael yn yr eglwys, y rhai a allasant ddal i'w cyferbynu a nynt yn "yr oes oleu hon."

—
DYWEDWCH YN DDA AM Y MAEW.

AR ddiwrnod o wynt ac eira yn Chwefror, ychydig flynyddoedd yn ol, galw-

odd dyn, oedd tua hanner can' mlwydd oed, gyda. mi. Efe a'm hysbysodd fod ei fam oedranus wedi marw, ac yr oedd arno eisieu i mi weinyddu yn ei hangladd y dydd canlynol. Yr oedd mam a mab i mi ymrwn yn gwbl ddyeithr; ac felly amlygais ddymuniad am wybod ychydig o hanes yr ymadawedig; a hyny a gefais. Am tua hanner awr yr oedd fy mweludd yn siarad yn hyawdl am yr un oedd wedi bod yn bobpeth iddo ef. Nid oedd efe erioed wedi priodi, ac yr oedd ei fam weddw ac oedranus wedi bod yn wrthddrych ei holl sarch. Rhywbeth gwir effeithiol oedd gweled y dyn hwn, gweithiwr diwyd o amaethwr, yn wylu yn hidl, a'i glywed yn disgrifio ei anwyl fam fel un lawn o ragoriaethan, ac, yn ol ei syniad ef, y fenyw oreu y gwybu efe am dani erioed. Nid oedd hi erioed wedi bod yn professu crefydd, mae yn wir; ac, am lawer o flynyddoedd nid ydoedd, o herwydd gwendid a nychedd corfforol, wedi bod mewn addoliad cyhoeddus. Ond yr oedd efe yn dywedv ei bod hi yn darllen ei Bibl, ac yn gweddio; ac yr oedd efe yn credu ei bod hi yn dduwiol. Wrth iddo fyned ymaith, wedi i mi addaw dyfod i'r claddedigaeth, efe a roes olwg erfyniol arnaf, ac a ddywedodd, "Chwi a ddywedwch yr holl dda a fedroch am fy hen fam, oni wnwech chwi?"

Nis gellais byth anghofio yr amgylchiad hwnw. Mae golwg, tŷn, a geiriau'r dyn, a'i ddeisyfiad wrth fyned ymaith, yn aros yn fy nghof mor newydd ag erioed. Mynych y clywais bobl yn canmawl en cyfeillion ymadawedig; ond erioed cyn na gwedi ni dderbyniais y fath ddeisyfiad mor bendodol ac mor ddifrifol. Nid oes ynof duedd i orfeirniadu'r dymuniad, na'i gymeryd yn ysgafn mewn un modd. Yr oedd y geiriau yn cael eu traethu yn onest a naturiol, ac yn arllwysiad calon gariadlawn. Ond buont yn foddion i beri i rai ystyriaethau neillduol ddyfod i fy meddwl, y rhai y byddai yn briodol i mi yma en coffau.

1. Y mae rhai pobl nad ydynt byth yn dywedv dim da am eu cyfeillion hyd nes y byddont wedi meirw. Hwy a ymddygent atynt yn ddigon oeraidd, ac weithiau a'u henllibiant, tra y maent eto yn fyw. Ond can gynted ag y byddant wedi myned ymaith, maent yn myned yn hyawdl wrth son am eu rhinweddau, ac yn awyddus am i'r gweinidog ddyweyd yr holl dda ag a allo yn eu cychol. Nid felly yr oedd, mi wn, gyda'r amaethwr at yr hwn y cyfeiriais. Ond mi a adnabum y cyfryw bobl; ac y mae yn debyg fod y darlennydd yn gwybod am danynt. Gwell o lawer yw i ni ddyweyd hyny o dda ag a allom am bersonau tra byddont yn fyw. Ni wna geiriau oseredig effeithio dim ar y rhai a

fuont feirw. Nis gallant hwy eu clywed. Ond gallant fod yn gefnogol i'r byw. Fe allai fod rhyw gyfaill teiwlwg yn awr mewn teimlad o ddigalondid, ac y byddai yn werthfawr iddo gael rhyw air siriol ac annogaethol oddiwrtthych—nid truth gwenieithus, ond sicrhâd fod rhywun yn gwerthfawrogi ei ymddygiadau a'i weithrediadau.

2. Y mae rhyw bobl âg arnynt eisieu i rai ddywedv gormod am en cyfeillion wedi yr elont ymaith. Nid wyf fi yn un o'r rhai hyny a fynent i bawb gael en claddu gyda'r un a'r unrhyw wasanaeth, bydded sant neu bydded bechadur. Traethur ychydig eiriau, a'r rhai hyny yn dra detholedig, gan y gweinidog am gymeriad cristen ymadawedig. Ond ni ddylid dysgwyl oddiwrttho, ac ni ddylai yntau gydsynio, i ddadgan "yr holl eiriau da" yn amser yr angladd. Nid pan y rhoddir y corff yn y bedd yw y pryd i ddhyabyddu yr holl folawd. Os bydd yr achos yn galw, gwneir hyny ar ryw amser canlynol, pan y bydd llefawr a gwardawyr wedi en cymhwyso yn well at gyfryw wasanaeth.

3. Cofied pob un y daw yr amser, yn gynt neu yn ddiweddarach, pan fydd cyfeillion yn gorfod meddwl am dano ef neu hi fel un' wedi eu gadael, pan fyddant wedi ymgynnull oddeutu yr arch, ac yn dymuno i'r gweinidog ddyweyd rhyw ddaion am y marw—nid llawer, fe allai—dim ond gair; ac os gall efe ddyweyd, "Bu yr ymadawedig fyw a marw yn ddysgybl i'r Iesu," digon fydd. Dos yn dy ddychymyg i'th gladdedigaeth dy hunan, fy nghyfaill, ac ystyria beth a allai y gweinidog ei ddywedv am danat gyda chywirdeb; ac a allai dy gymydogion, yn gystal a'th berthynasau, ddywedv amen pe mynegai efe dy fod yn bechadur wedi ei achub trwy ras—yn gristion mewn gwirionedd?

A chofiw na wna yr holl bethau da a aller ddywedv am danom ar ol ein marwol-aeth mo'n gwneyd yn sanctaidd a chymeradwy gan Dduw, ac na wnânt ein buchedd ar y ddaear yn ddim gwell nag yr ydoedd yn ngolwg dyn. Gall yr hwn fyddo yn gweinyddu gamgymeryd am ein cymeriad; ond ni wna hyny newid y cyflwr. Gall cyfeillion dueddu i feddlw yn gariadus am danom, ac eraill ar eu deisyfiad hwy ddywedv yn dda yn ein cychol. Ond ni newidia hyny mo'r gwir. Mae Duw yn gweled hyny yn awr. Ac y mae'r werin yn dyfod yn gyffredin i weled hyny. Ac felly y gwel yr holl fyd yn nydd mawr y farn, pan y dadgwyddir dirgelion y calonau, os na wél yn ffaenorol. Os ydym yn dysgwyl i Dduw ddywedv wrth bob un o honom, "Da, was da a ffyddlawn," rhaid diŵen ein pechodau trwy waed y cymmod, a'n

harwain gan Ysbryd Duw yn ffordd y bywyd. Mae yr estrys yn gwthio ei phen i'r tywod; ond nid yw hyn yn diogelu yr

aderyn fol o law yr adarwr.—*Y Parch. Peter Stryker, D.D.*

Egluriadau a Gwersi Ysgrithyrol.

BEIRNIADAETH FIBLAIDD.

III.

GENESIS vi. 8: "A dywedodd yr Arglwydd. Nid ymyrsona fy Ysbryd i â dyn yn dragywydd, oblegid mai cnawd yw efe: a'i ddyddiau fyddant ugain mlynedd a chant."

Y MAE yr adnod hon yn llawn o anhawd-derau. Y mae yr holl esbonwyr yn ei theimlo felly, oblegid anhawdd yw cael dau o honnynt yr un farn. Yr oedd y cyfieithwyr yn ei theimlo felly, neu ni fuasent wedi gwneyd cymaint o gamgymeriad wrth ei chyfieithu. Ac yr oedd y Masoretiaid,—y gwŷr a ddyfeisiasant ffurf y llefariaid, ac a'u rhoddasant yn y testun pan yr oedd yr hen iaith Hebraeg yn dirywio,—yr oeddynt hwythau yn ei theimlo felly, neu ni fuasent yn ei hattalnodi fel ag y gwnaethant. Nid rhyfedd ynte fod y darlennydd sydd yn gorfod ymddibynnu ar gyfieithiad o'r adnod yn unig yn ei theimlo yn anhawdd.

Y mae yr adnod yn esiampl o bron yr oll o'r anhawdserau a nodwyd genym sydd yn cyfarfod y cyfieithydd a'r esboniwr pan yn chwilio i mewn i ddirgeledigaethau yr Hen Destament. Y mae ynddi un gair nad yw i'w gael yn yr holl Fibl ond ynddi hi; ac o ganlyniad, fe welir ei fod yn orchwyl tra anhawdd cael allan ei ystyr briodol. Y mae ynddi air arall ag y mae yr oll o'r hen gyfieithwyr,—nid yn unig y cyfieithwyr i'r Gymraeg, ond hefyd i'r Saesoneg, y Groeg, a'r Lladin,—wedi ei lwyrr gamgymeryd. Y mae yna wall hefyd, fel y dywedwyd, yn y testun, oblegid y mae heb ei attalnodi yn briodol. Ni a gymerwn y tri anhawder fel y maent yn cyfodi y naill ar ol y llall yn yr adnod.

Gan nad yw y gair *יָדָאֵן*—*yddān*, a gyfieithir genym yn Gymraeg 'ymyrsona,' i'w gael ond yn yr adnod hon, rhaid chwilio am ei ystyr trwy ei gymharu â geiriau o'r un gwreiddyn sydd i'w cael yn yr Hebraeg ac mewn ieithoedd eraill perthynasol iddi. Yn yr Hebraeg cawn *יָדָן* *dān*, (yr hwn a rydd i ni yn yr un *tense* a'r fersf sydd yn yr adnod, *יָדָן*—*yddān*) yn golygu 'barnu,' 'condemnio,' 'dial,' ac yna 'ymyrson.' Yn yr Arabaeg cawn y fersf *dān* yn golyga 'bod yn isel,' 'yn isradol,' 'yn ddarostyngedig,' 'yn gwneyd yn isel, neu 'yn ddarostyngedig,' hynny yw, i ni ein hunain, yna 'rheoli,' 'barnu.'

Dyma felly yr hyn sydd genym i wneyd defnydd o hono ac i ymorphwys arno pan yn chwilio am ystyr y gair. Y mae Geenius yn cyfieithu y frawddeg sydd yn ei gynnwys, ac yn ei hesbonio, fel hyn, "Ni ddarostyngir fy Ysbryd mewn dyn byth," hynny yw, ni chaiff Ysbryd Duw,—wrth yr hwn y golyga hynny o'r natur Ddwyfol y mae Duw wedi rhoddi i ddyn gyfranogi o honi,—ei ddarostwng trwy ei gadw i aros mewn corff marwol a darlodedig, ac o ganlyniad fe fyrrheir ei oes o hyn allan i 'ugain mlynedd a chant.' Ond beth a feddylir wrth dduwinyddiaeth fel yna, nis gwyddom. Rosenmüller a gyfieitha, "Ni chaiff fy Ysbryd lywodraethu bob amser mewn dyn." Y mae cyfieithiad Groegaidd y Deg a Thringain, a'r Lladin, yr hwn a elwir y *Vulgate*, yn cyfieithu, "Ni chaiff fy Ysbryd aros," neu "drigo." Ond barn y rhan fwyaf ydyw mai gwell yw ei gyfieithu fel y mae yn y Bibl Gymraeg, "Nid ymyrsona fy Ysbryd" (*Saesoneg: strive neu contend*). Felly mor bell ag y mae yr anhawder cyntaf yn myned, y mae y cyfieithiad Cymreig (a'r Saesoneg), yn ol barn y lliaws o'r esbonwyr, yn myned yn llwyddianus drosto.

Ond yn awr wele ni yn nghanol yr ail anhawder. Y mae yr adnod, fel y mae genym ni, yn dywedyd mai y rheswm dros y ffaith nad ymyrsona yr Arglwydd â dyn ydyw, "oblegid mai cnawd yw efe" (*Saesoneg, "for that he also is flesh"*). Y mae hyn yn hollol gyfeiliornus, oblegid nid yr achos fod yr Arglwydd yn bygwth cosbi dyn ydoedd mai o herwydd ei fod yn greadur distadl wedi ei wneyd o bridd y ddaear. Fe awgryma ein darlenniad ni fod creadigaeth dyn wedi myned yn ofer; ac fod yr Arglwydd am ddileu dyn o herwydd mai dyn ydoedd. Nid teyrn yw Duw sydd yn sarnu y gwan i'r llwch o herwydd ei fod yn wan, a dim ond hynny i'w roddi yn ei erbyn. Ac nid yw ein Duw ni yn rhy fawr a goruchel i gymdeithasu â dynion, pan y mae eu calonau yn barod i'w dderbyn, er eu bod yn ddiddym ger ei fron E! Ni fuasem yn synu gwelyd yr ymadrodd yn cael ei roddi yn ngenau un o dduwiau Groeg neu Rufain, ond y mae yn wrthun i'w briodoli i'r Hwn sydd â'i enw yn Emmanuel,—Duw gyda ni.

Y rheswm dros y camgyfieithiad yw, ddarford i'r cyfieithwyr gamddeall y gair *יָדָאֵן*—*yddān*, yr hwn a ddadansodd.

wyd ganddynt fel y canlyn—b, 'yn' neu 'trwy;' *sh* (talfyriad o'r gair *asher*), 'yr hwn;' a *gam*, 'hefyd;' ac o'r rhai hyn dirdynwyd yr ystyr "oblegid mai."

Ond llawer llai o drafferth fuasai ei ddeall yn ei ystyr briodol. Y mae yn cynnwys b, 'trwy;' *shag*, yr *infinitive mood* o'r ferf *shagag*, 'pechu' neu 'drosedd'; ac *am*, yr hwn pan ei cysylltir â gair a ddengys berthynas y gair hwnw â rhywun arall, a chyfieithir ef yma, 'hwy;' ac felly y cyfieithiad yw "trwy;" neu "o herwydd, eu pechu hwy," neu "eu pechod hwy." Y mae 'hwy' yn cyfeirio at *ystyr* y gair 'dyn' (hyn yw, dynolryw,—y lliosog), ac nid at ei *ffurf*,—dyn fel person unigol.

Rhaid sylwi eto ar y trydydd anhawser gyda'r attalnodi cyn y deunw o hyd i wir ystyr yr adnod. Fe ddylid rhoddi yr attalnod mawr sydd yn rhanu yr adnod yn ddwy ran—yr "athnach" fel ei gelwir, a'r hwn a geir bron ymhob adnod yn yr Hen Destament, nid ar ol "efe," ond o flaen y gair "cnawd." Y mae yr ymadrodd "cnawd yw efe" i'w gymeryd gyda'r rhan olaf o'r adnod, "ei ddyddiau fyddant ugain mlynedd a chant." Y mae y ddwy frawddeg yma yn dwyn perthynas neillduol â rhan gyntaf yr adnod. Nid oedd raid i'r Arglwydd ond arfer gair ei nerth i ddi-fodi dyn; a dyma, cofier, yw yr ystyr sydd yn gorwedd o dan y geiriau, "Nid ymrysona fy Ysbryd â dyn yn dragywydd,"—oblegid pa beth yw dyn? 'Cnawd' yn unig ydyw. "Ond" (er gwnenthur y penderfyniad o'i ddinystrio) "eto ei ddyddiau fyddant ugain mlynedd a chant;" hyn ydyw, yr oedd yr Arglwydd am aros chwech ugain mlynedd cyn rhoddi ei fwrriad mewn gweithrediad. Nid yr ystyr ydyw fod oes dyn bellach i gael ei byrhau i chwech ugain o flynyddoedd. Yn y cyfieithiad Cymraeg ceir, "A'i ddyddiau;" ond gwell ydyw, "eto ei ddyddiau," fel y Saesoneg "*yet his days*."

Yn awr, i gasglu y gwahanol linyau ynghyd, yr ydym yn tybio y dylid cyfieithu yr adnod rywbeth yn debyg i'r hyn a ganlyn, "A dywedodd yr Arglwydd, 'Nid ymrysona fy Ysbryd i â dyn yn barhâs o herwydd ei bechod: cnawd ydyw; eto ei ddyddiau a fyddant ugain mlynedd a chant.'" A'r ystyr ydyw, dybygem, Nid oedd yr Arglwydd am oddef i ddyn ei ddigio yn hwy trwy barhau i bechu yn ei erbyn; penderfynodd ei ddyfetha, a hawdd oedd gwneyd hyn, oblegid llwch ydyw; ond eto yr oedd am aros chwech ugain mlynedd cyn rhoddi y bwriad mewn

gweithrediad, er mwyn rhoddi un cyfle yn ychwaneg iddo edifarhau.

GENESIS xviii. 10: "Ac un a ddywedodd, Gan ddychwelyd y dychwelaf atat ynghylch amser bywiolaeth."

Pa ystyr tybed a all fod i fath ymadrodd a hwn? Pa amser yw 'amser bywiolaeth?' Yr Hebraeg ydyw *amser*—*eth chaitah*. *Eth* yw y gair Hebraeg am amser; *chaitah* sydd yn ansoddair yn golygu "meddu bywyd;" ac hefyd arferir ef am rywbeth sydd yn adfyhau. Y cyfieithiad llythrenol felly ydyw, "amser yn adfyhau," a golyga, nid 'y gwanwyn' fel y dywed Gesenius, ond 'yr adeg pan y daw yr amser presennol o amgylch y fiwyddyn nesaf." Y syniad ydyw fod amser yn dyfod i fod drachefn yn nghyffelyb ymddangosiadau natur. Y mae un ffurf ar amser fel y mae yn cael ei arddangos yn mhethau natur o'n cwrpas yn marw, i wneyd lle i ffurf arall, ond y mae yr holl ffurfiau yn dyfod drachefn i fywyd y fiwyddyn ganlynol. Felly y cyfieithiad ydyw,—ac mor eglur y mae y wybodaeth am yr *idiom* yma yn ei wneuthur,—"Ac efe (nid 'un') a ddywedodd, Gan ddychwelyd y dychwelaf atat yr adeg hon y fiwyddyn nesaf."

T. J. J.

MARC iii. 35: "Canys pw y bynag a wnelo ewyllys Duw, hwnaw yw fy mrawd, a'm chwaer, a'm mam i."

Mor rhyfedd yw y gras ymddarostyngol hwn! Crist yn cyfrif ei wir ddysgybllion yn berthynasau agosaf iddo! Gall cardotyn tlawd fel Lazarus fod yn frawd iddo—gall fod can agosod ato a mam! Na, yn lle bod Mair, ei fam yn y cnawd, i gael ei haddoli fel un â dylanwad llywodraethol gyda Christ yn y nefoedd, yr hyn yw gwatwareg Eglwys Rhufain, gall unrhyw ddysgybll fyddlawn, er yn dlawd, sefyll yn lle mam iddo—gall gyrhaedd yr anrhydedd o fod ei berthynas agosaf. Yn lle talu anrhydedd dwyfol i'r Forwyn Fair, fel y gwna'r Pabyddion, boed i bob un ymdrechu am sefyll yn y berthynas agos yma i Grist—ei frawd, ei chwaer, a'i fam! Er mwyn ei waith ysbrydol yn benaf y daeth Crist i'r cnawd, a'i berthynasau ysbrydol ef yw y rhai agosaf at ei galon yn yn y byd hwn a'r hwn a ddaw.—*Jacobus*.

Barddoniaeth.

MARWNAD Y PARCH. JOHN DAVIES,
NERQUIS.

WEDI huno yn yr angau !
Wedi gado daear lawr,
Wedi esgyn i ororan
Bythol wyrddion nefoedd fawr,
Dyna 'r newydd am John Davies,
Dyna glywir ymhob man,—
“Clywsoch am y gŵr o Nerquis,
Wedi myned at ei ran !”

Trist a thrwm i ni fu 'r newydd,
Deigryn yn blaenori iaith,
Nes o'r diwedd aeth y deigryn,
Fel yn frŵd o ofid maith ;
Cariad byw i'r byw yn teimlo,
Colli gwrthdrysych garai c'yd,
Serch a chalon wedi 'u clwyfo,
Tafod wedi myn'd yn fŵd.

Wedi hir gymdeithas anwyl,
Hawdd dyfalu maint y serch ;
Angeu 'n dyfod i'n gwahanu,
Hawdd ei alw 'n elyn erch :
Hawdd yw coelio fod ein gofid,
Yn wir ofid calon lawr,
O anwydeba serchogrwydd,
Uwch darluniad unrhyw ddawn.

Hir gymdeithas cyfaill hoffus,
Sy 'n argraffu i ddelw 'i hun
Ar ei gyfaill nes cysylltu,
Y ddau gyfaill megys un ;
Tori 'r cyfeillgarwch hwnw,
Gan law angeu, dyna sydd
Yn trywanu calon llawer,
A'u hamdoi âg oriau prudd.

Hir a serchog fu 'r gymdeithas,
Gawsom gyda Davies goeth ;
Ei ymddyddan gwylaidd, tyner,
Serchus gerid gan y doeth :
Fwyaf byddem yn ei gwmni,
Mwyaf gaem o wliw y nef ;
Mêr i esgryn meddwl duwiol,
Oedd ei gyfeillgarwch ef.

Ah ! beth allwn ond gofidio 'n
Fyfyrr trist am dano ef ?
Mae yn anhawdd ei anghofio,
Tybiwn glywed eto 'i lef ;
Mae symleiddiwch ei lais egwan,
Taer, ond diymhongar jaw'n,
Heddyw fel pe byddai 'n adsain,
Ar y glust yn hyfryd law'n.

Nis anghofiwn ei fwyneidd dra,
A'i dynerwch duwiol iawn,
Ei ledneisrwydd yn yr eglwys,
Gofir mewn anwydeba llawn ;
Ni ddymunai ar un amser
Dori 'r eiddif gwan i lawr,
Ond ei faethu gyda grawnwin
Pur y nef, a'i gael yn fawr.

Nid oedd geiriau croes a chwerwon
Yn ei iaith nefolaidd ef ;

Teimlai 'r rhai 'n i deulu Sion,
Yn gwrthdaro teulu 'r nef :
Y cydgordiad llawn a thirion,
A ddymunai lenwi 'r tŵr ;
Achos gofid dyfna 'r galon
Deimlai mewn croesineb gŵr.

Caru gelyn oedd i Davies
Lower haws na'i daro i lawr ;
Ar ei ran gweddio 'n daerach
Deimlai 'n ddyled bob ryw awr :
Ymhob croes â'i cyfarfyddai,
Mawr ei bwyll oedd e bob pryd ;
Byth nis gwelem e 'n gweddnewid,
A chynhyrfu gyda'r byd.

Byddai ei dduwiolfrydedd gymaint
Nes gorbwyso nwydau 'r byd ;
Cynhyrfaidau traws ac adgas,
Nid ymlynent yn ei fryd :
Uwch na'r byd a'i demtasiynau,
Yn ngwlad nefol fyfyr wiw,
Dyna gartref hoff John Davies,
Dyna 'r lle y carai fyw.

Agos at ei Dduw yn wastad
Ydoedd ac mewn hwyl o hyd,
Bywyd gwastad oedd ei fywyd
Tra bu yma yn y byd :
Nid un dydd yn dân a gwreichion,
A'r ail ddydd yn oer ei iaith ;
Sefydlogrwydd serch oedd ynddo 'n
Para 'n gynhes yn y gwaith.

Ysbryd cul a rhagfarn hefyd,
A ddirmygai gyda chŵs ;
Ar ymddadieu gwag diorphen
Byth ni theimlai unrhyw fîas :
Ond cydgordiad perffaith, hapus,
A edmygai ymhob man
Gyda phawb o deulu Sion,
Y gweddïai ar eu rhan.

Oedd dywysog yn ei weddi,
Medrai fiordd i ganol nef ;
Tybiem wrth ei wrando 'n aml,
Fod cyfrinach yn ei lef,
Gyda Duw wrth droed yr orsedd,
Am ei ddeiliaid ar y llawr,
Ac fod cariad yn ei wasgfa,
Am eu hachub bob rhyw awr.

Ei bregethau oedd afaelgar,
Nerthol mewn Ysgrythyr Lân ;
Nid rhyw ewyn heb y sylwedd,
Nid y gwreichion heb y tân :
Llestr llawn o fêl melusion,
Oedd ei bregeth i bob un,
Heb y cabol addurnedig,
I ogleisio meddwl dyn.

Bu flynyddau 'n chwilio 'n astud,
I ddoethineb Solomon ;
Diarebion a'r Pregethor
A hysbyddodd ef o'r bron :
Ei esboniad sydd fel llusern,
Pob diareb sydd yn llawn
O oleuni a thlysinib,
Ac yn dangos ini 'r iawn.

Ei ffraethineb yn y bregeth,
Yn y ddarlith, oedd heb drai,
Naturioldeb wedi 'i wisgo,
Yn neb yn fwy—a neb yn llai
Na fo 'i hun. O dlysu gwreiddiol,
Fel yr afon yn y pant,
Yn ymlithro yn ddifeddwl
Hyd ei gwely yn y nant !

Eaw Nerquis wnaeth yn enwog,
Yn y Gogledd, yn y 118,
Gyda 'i enw ef ei hunan—
Gair teuluaid ymhob lle :
Cofio 'r ym ei chwedl ddifyr,
Pan yn galw ar ei daith,
Yn ei gwmni tawel tyner,
Cawsom wledda lawer gwaith.

Nid oedd yn ei fryd ehedeg
Gydag edyn mawrion cryf,
I ororau gwlad dychymyg,
Ac i ryw eithafodd hyf ;
Ond ar feusydd breision enwog
Yr Ysgrhythyr,—dyna 'r fan
Yr ymborthai 'i feddwl chwaethus,
Ac y carai wneyd ei ran.

Er nad oedd ei lais yn ddengar,
Ac nad yn felodaidd chwaith,
'R oedd e 'n gallu cyrhaedd calon
Dyn â rhyw ddirifol iaith ;
Grym pwysigrwydd cadw enaid,
Cariad rhad yr Iesu gwiw,
Wnai bregethu nes cyfodi
Aml un o farw i fyw.

Ceid addfedrwydd ysgrhythrol
Yn ei ddoeth anerchion ef,

Ac addfedrwydd yn ei fywyd,
I'w addasu i syn'd i'r nef ;
Fel tywysen wenith loew,
O dan wres yr huan mad,
Yn addfedu, felly Davies,
Yn ngwres Haul Cyflawnder rhad.

Teimlo 'r oedd ei hun yn addfed
Yn ei ddyddiau olaf ef,
Cnawd a natur fel yn pallu,
Anian dduwiol yn fwy cref ;
Gwel'd y cerbyd euraidd nefol
Fel yn nesu at ei dŷ,
I'w gyrcu adre 'n orfoleddus
At y pur nefolion fry.

Aeth mewn rhwyg a bri urddasol
I ororau 'r drydedd nef,
I fwynhau y pur dangefedd,
Ganwaith a ddymunodd ef ;
Rhodio heddyw mae orielau
Euraidd y baradwys wên,
Lle mae pobpeth i'w gylchynu
Byth yn i'w amen.

Ffarwel, Davies, ti 'n gadawaist
Ar y llawr mewn tristyd trwch,
Ond cawn offrrwm deigrin cariad
Yn y fynwent uwch dy lwch ;
Wrth in' ganfod dy orwedd fan,
Cofio d' enw a wnawn ni,
A dymuno yn y diwedd
Dd'od i'r nefoedd atat ti.

J. CLWYD WILLIAMS.

Tryddyn.

Bwrdd y Golygydd.

JUBILI Y METHODISTIAID.

FY ANWYL GYFAILL,—Bydd yn hawdd genych gredu fod yn llawenydd mawr i mi weled a chlywed fod fy awgrym yn y DRYSORFA am Ionawr yn tynnu sylw ac yn dwyn ffrwyth ymhell tu hwnt i'm dysgwiliadau. Yr oeddwn yn gobeithio y buasai fy mrodyr yn cymeradwyo y meddwl, ac y buasai rhyw beth yn cael ei wneuthur rywbryd tuag at gymeryd i ystyriaeth y priodoldeb o ddefnyddio mesurau i gael goleuni ar y posibilrwydd, neu fel arall, o'i osodi mewn gweithrediad ; ac nid oeddwn heb ofnau dwysion mai yn nghyfeiriad y "fel arall" y buasai y fantol yn troi. Yn lle hynny, y mae amryw frodyr o'r Gogledd a'r Dehan, heb aros wrth Gymanfa Gyffredinol na Thaleithiol, na Chyfarfod Misol, na chynaddeid, na chyfeistedd-fod, wedi cymeryd yr achos i synu o honynt eu hunain, ac—fel pe buasai genyf fi awdurdod i ethol fy hun yn "ysgrifenydd y symudiad," yr hyn, fel y gŵyr pawb, nid oes genyf, ac fel pe buaswn i wedi arfer y fath awdurdod, ac wedi gwneuthur y fath etholiad, yr hyn ni freuddwydiais erioed am ei wneuthur—yn anfon llythyrau ataf yn dadgan eu cymeradwyiaeth mwyaf gwresog, ac yn addaw rhoddion haellonus.

Yn gyntaf daeth llythyr oddiwrth frawd yn Sir Fynwy yn addaw *ugain punt*. Drannoeth daeth llythyr oddiwrth D. Davies, Ysw., A.S., Llandinam, mor debyg iddo ei hunan ag y gall unrhyw beth fod i unrhyw ddyn, yn addaw *mil o bunnoedd yn y ffrwyddyn am bum' mlynedd*. Wedi hynny daeth llythyr oddiwrth foneddwr, o barth o'r wlad, nad wyf yn awr at fy rhyddid i'w enwi, yn addaw *pum' cant o bunnoedd*, ac yn hysbysu ei fod yn gwybod am un arall yn *barod i roddi sum cyffelyb*. Yn nesaf y mae dau foneddwr yn addaw *deg punt yr un am bum' mlynedd*, ac yn sicrhau fod amryw yn eu cymydogiaeth hwy yn foddolawn i roddi, rhai *ddeg punt a rhai bum' punt* yn y flwyddyn, a bod yr eglwysi yno yn barod i ymgymeryd â *deg swllt* i flwyddyn ar gyfer pob aelod. Ychydig ddyddiau yn ol daeth llythyr oddiwrth yr oedranus a'r anwyl weinidog y Parch.— ; ond rhaid i mi ymatal rhag dywedyd pwy. Pa fodd bynag, dyma'r llythyr :—

"Ionawr 31. Frawd anwyl a hoff,—Gwelais eich cynllun doeth a gwir deiliwng i gyrrhaedd y trydydd Jubili. Dywedaisoch, 'Yr Hen Gorff anwyl.' Os anwyl genych chwli, beiddiaf ddywedyd, anwyl genyf fi er ys mwy na deng mlynedd a thrigain. Dyled yr Hen Gorff yw y peth

nessaf i'm dyled fy hun. Nid yw fy ncallu ond dwy hatling. Rhoddaf bum' punt y flwyddyn yn ol eich cyllun am bu'n' mlynedd, er dangos nad yw dda genyf ddyled ar yr achos gogau, ac er cyfarfod â'r trydydd Jubili. Nid wyf am roddi gwychod fy enw wrth y brodyr, ond mi a ofalaf gyflawni gydag h'fydwch calon, pa un ai byw neu farw fyddaf.—Ydwyt, &c."

Dyna'r ffordd i dalu ein dyled. Os bydd i'n cyfeillion trwy yr hell wlad gymeryd yr achos fel hyn i'w dwylaw eu hunain, gwnenthur i fyny eu meddylian pa faint a roddant, ac anfon eu haddewidion i mi, neu i rywun arall, fe fydd i'r Cyfundeb, pan ymgynnuilo i ystyried y mater, gael digon o brawf fod y gorchestwaith ag yr wyf yn ei argymhell yn un ag y gellir ei gyflawni.—Yr eiddoch yn gywir,

WM. WILLIAMS.

Abertawe,
Chwefror 7, 1881.

Llythyr arall ar yr un mater.

BARCHEDIG OLYGYDD.—Y mae yn dda genyf ddeall fod ysgrif y Parch. W. Williams yn nechre rhifyn Ionawr wedi ennill sylw tra chyffredinol, a bod ei mater yn cael ei gymeryd fwyfwy yn feunyddiol i ystyriaeth y frawdoliaeth Fethodistaidd trwy Gymru. Hyderaf na orphwysir bellach nes i ni bawb trwy'r gwledydd roddi ein hysgwyddau dan y baich o ddifrif, yn ol fel y mae Mr. Williams yn ein hannog i wneyd, gan ddangos pa fodd i'w wneuthur.

Tuag at ddwyn hyn i ben,—talw holl ddyled ein capeli, a oes dim posibil i benderfyniad gael ei wneuthur eto gan ein Cynanfaeodd trwy Dde a Gogledd Cymru fel yr un a wnaed yn Nghymdeithasfa'r Bala bymtheng mlynedd ar hugain i'r flwyddyn hon? Yr ydych chiwi, syr, fel Ysgrifenydd y Gymdeithasfa ar y pryd, yn gwychod am dano yn dda, ac yr oedd yn aros yn fy nghôf innau; ac yr wyf yn awr wedi taro arno drachefn. Yn wir, yr oedd y peth wedi ei benderfynu o ran sylwedd yn y Gymdeithasfa flaenorol, yr hon a gynnalwyd yn y Drefnewydd, Mawrth 26 a 27, 1846. Dyma fe fel y bu yno:—

"Penderfynodd y Gymdeithasfa yn unfrydol na roddir caniatâd ar un cyfrif i redeg i ddyled newydd gyda y capelan, sef nad ydys i godi capelan newyddion, nac i adgyweirio neu helaethu hen gapelan, a'u gadael dan ddyled. Sylwid nad oedd un hwl gan yr oes hon i feichio yr oes a ddâl a dyledion; ac fel nad yw yn gyflawn i un mewn masnach, &c., fyned i ddyled, trwy fyw uwchlaw ei sefyllt, felly nid yw yn kyflawn i ninnau gyda yr achos crefyddol fyned dan lwythi o ddyled trwy godi capelan heb dano am danyt."

O herwydd pwysigrwydd yr achos, penderfynwyd yn y Drefnewydd ei ddwyn ger bron drachefn yn y Gymdeithasfa dilynol; ond nid oedd neb i gael gweithredu yn y cyfamser yn wrthwyneb i'r rheol uchod.

Felly yn Nghymdeithasfa'r Bala, Mehefin 10 a 11 yn yr un flwyddyn, cafodd y cynnygiad pwysig canlynol ei gadarnhau yn unfrydol yn Nghyfarfod y Pregethwyr ar Blaenor-

iaid. Yr oedd wedi cael ei dynu allan gan y Parch. Henry Rees yn ol penodiad y Gymdeithasfa; ac yr oedd Mr. Rees o galon yn ei bleidio a'i gymhell:—

"Mewn cyfarfod cynnwysedig o Bregethwyr a Diaconiaid perthynol i'r Methodistiaid Califfaidd yn Nghymdeithasfa'r Bala, lle y golygir fod yr holl Gorff yn Ngogledd Cymru yn wydadodol,—penderfynwyd ar fod egni y Corff hwn yn cael ei droi rhagillau i lwyrr dalu dyled y capelydd sydd wedi eu hadeiladu, yn hytrach nag i adeiladu ychwaneg o gapelydd newyddion. Penderfynwyd hefyd na byddai i un capel newydd eto gael ei godi, na hen gapel gael ei helaethu na'i gynewid, oddieithr fod arian mewn llaw i dalu y draul wrth ddwyn y gwaith ymlaen, fel y byddo y cyfryw gapel yn gwbl ddi-ddyled ar ddydd ei agoriad. Hyderir gan hyn na bydd i un Cyfarfod Misol, na dosbarth, na dyn yn unig, ymrwymo mwyach am un swm o arian i'r dyben o godi capel mewn un gymylogaeth i gonff y Methodistiaid Califfaidd yn Ngogledd Cymru, ond y bydd pob capel a adeiladir neu a adnewyddir rhaglaw, yn ystyr onest y gair, yn gwbl ddi-ddyled. Ac i'r dyben o roddi grym ychwanegol yn y penderfyniad hwn, mae Gweinidogion a Phregethwyr y Cyfundeb yn ymrwymo yn unfrydol i wrthod myned i bregethu i un capel a godir eto nes y byddo ei ddyled wedi ei chlirio yn llwyr. Felly cynorthwydd Daw hen Fethodistaidd Cymru."

A dywed y Cofnodau, "Cadarnhawyd y penderfyniadau hyn mewn modd difrifol gan yr holl gyfarfod, ac arwyddodd y Pregethwyr eu cydsyniad â'r gyfran ddiweddar o'r cynnygiad."

Effeithiodd y cyfryw benderfyniad neu benderfyniadau ddaioni annrhaethol i'r Cyfundeb yn Ngwynedd. Talwyd milloedd ar fil oedd o bunnoedd o hen ddyled ar addoldai, os na ddaeth rhai gwledydd hefyd i allu llawen seinio, *Dim Dyled!*

Ymhén pum mlynedd drachefn, sef yn Nghymdeithasfa'r Wyddgrug, Mehefin 14 a 15, 1851, y Parch. Dr. Edwards yn llywydd, bu yr un peth eto dan ymdriniaeth. Ac fel y canlyn y cawn y cofnodau:—

"Bu Cyfraith y Capeli a wnaed yn Nghymdeithasfa y Bala, Mehefin, 1846, dan sylw. Yr oedd rhyw at wedi bod mewn rhai lleoedd fod y Gymdeithasfa yn addfed i'w dirmyu; ond yn lle hyny, darfu i'r Gymdeithasfa hon ei hadgadarnhau trwy benderfyniad unfrydol."

Ac yna rhoddir i lawr yr un geiriau o'r dechre i'r diwedd, ag y geir fel ag y pasiwyd yn Nghymdeithasfa'r Bala, gyda hyn o newidiad, "Yn yr Wyddgrug," yn lle y Bala. Dichon mai nid annydorol fyddai i mi hefyd ddwyn ger bron benderfyniad arall a wnaed yn yr un Gymdeithasfa yn yr Wyddgrug gyda golwg ar arian yr eisteddleoedd mewn capeli wedi myned yn ddi-ddyled, gan fod lllaws o gapeli trwy'r "gyfraith" hon wedi myned yn rhydd o'u beichiau.

"Cynnygiwyd, cefnogwyd, a chadarnhawyd yn unfryd y penderfyniad canlynol,—Fod y Gymdeithasfa hon yn ystyried o fawr bwys fod arian eisteddleoedd capeli ddi-ddyled y Corff yn cael eu defnyddio mewn ffordd ag a fyddo yn tueddu i ychwanegu effeithiolrwydd y Cyfundeb yn Nghymru, ac yn mawr ofni i'r eglwysi golli golwg ar yr amcan hwn yn nefnyddiad y cyfryw arian. Ac o herwydd y gellid meddwl fod y dosbarthiaid neu yr eglwysi hyny ag sydd wedi talu dyledion eu capeli yn rhagori mewn ffyddlondeb ac eiddogedd

dros achos crefydd yn ein mysg, yr ydym yn mawr ddymauno ar y cyfryw eglwys i gydwethredu & Chyfarfod Misol eu Sir, nid yn unig i iawn ddefyddio cynnyrch yr eisteddleoedd, ond hefyd i fynu cyhoeddi a gwneud yn hybysu pa fodd y mae pob dimai o'r arian uchod yn cael eu defnyddio, er eistamp i eglwys i chynnulliaidffoedd eraill ag y bydd eu capeli o bryd i bryd yn dyfod yn ddi-ddyled. Dymunem i'r eglwys ddeall mai nid lleshad personol unrhyw ddosbarth o ddynion sydd yn peri i ni ymyrd â'r achos hwn, ond gwir bryder am achos crefydd yn ein mysg, a hyny ar ol dydd llawer o honom ag sydd yn cyfarch yr eglwys trwy hyn o ddymuniaid."

Gwelir fel hyn fod y Gymdeithasfa yn awyddus, nid yn unig am i bob cynnulliaidfa dyfodol yn rhydd oddiwrth faich marweiddiol yr hen ddyled, yr hen ddrwg gorphwysedig arnynt, ond am iddynt hefyd, wedi eu rhyddhau, wneuthur daioni gyda chynnyrch arianol yr eisteddleoedd, er mwyn "ychwanegu effeithiolrwydd y Cyfundeb." A dyma yr amcan i'r cymhelliaid presennol i "*dalu ein holl ddyled*:" rhwyddhau y ffordd i gynnyddu ac ymgeleddu ein heglwys yn gyffredinol.

Dichon fod rhyw ddarlanydd yn barod i efn, Pa fodd y gadwyd i'r fath gyfraith ddaionus fyned yn ddirym? Nid oes un reol heb eithriad, medd y Cymro ar ol y Sais: *no rule without exception*. Mewn rhai gwledydd, yn enwedig yn Arfon, yn nghymydogeithau y gweithfeydd llechi, yr oedd pentrefi newyddion yn codi, a hen bentrefi yn ymbelaethu, ychwanegiad y boblogaeth yn galw am ychwanegiad teulu i brwsyllu, nes yr oedd galwad uchel am gapeli newyddion, ac am helaethiad ben gapeli, i.e. a chapeli heb fod yn hen. Ac fel hyn, ymhen rhai blynyddoedd ar ol ffruriaid y ddeddf ddi-ddyledol, gan fod galwad mawr am gapeli chwanegol, a'r bobl, gweithwyr gan mwyaf, yn analluog ar y pryd i godi addoldai heb ddyled arnynt, bu raid gwneud eithriad i'r rheol dda hono. Felly yr oedd raid i Gyfarfod Misol gymeryd achos pob lle oedd yn gofyn fel hyn am gapel newydd, neu am gapel adnewyddedig, dan ymchwil iad ac ystyriaeth o'r fath fanylaf; ac os byddai'r brodyr yno yn gweled y cais yn bwysig a rheymol, yr oedd cynnrychiolwyr y Cyfarfod Misol i ofyn yn y Gymdeithasfa am eithriad i'r rheol tuag at godi capel yn y lle penodol hwnw. Wedi caniatáu yr eithriad i'r lle hwn, yr oedd lle arall ac arall yn barhaus yn gofyn yr un peth, nes o'r diwedd yr aeth yr eithriad yn beth diethriad, ac y bu raid gollwng i lawr y rheol a gafwyd am flynyddoedd yn gweithio mor odiaeth.

Erbyn hyn y mae capeli newyddion braf, neu gapeli wedi eu hadgyweirio yn rhagorol, yn britho yr holl sidydd, a'r hen gapelau cyfyng a seilwon wedi myned agos oll o'r goiweg. Yn awr yw yr adeg i gadarnhau drachefn "*Gyfraith y Capeli*:" dim addoldai i'w codi mwyach ond rhai a agorir yn ddi-ddyled. Ni a glywsom, yn wir, am rai capeli, a'r rhai hyny yn gapelau mawrion a phrydferth, yn ddiweddar wedi eu hagar yn dai rhyddion i'r Arglwydd, heb fod gan neb bunt o arian gwynti arnynt. Cymered Gymdeithasffoedd y ddwy dalath hyn dan ystyriaeth yn eu hymgynnulliadau nesaf; ac os

gwelant y ffordd yn rhydd i basio rhywbeth yn debyg ag y gwnaed gynt yn Nghymdeithasfa Gogledd Cymru, bydd hyny ar unwaith yn barotiad gogoneddus i gynnygiad bendigedig ein hanwyl frawd o Abertawe.—Ydwyi, yr eiddoch, &c.,

J. P. J.

Arall.

BARCHEDIG SYR,—Ni bu un traethawd neu ysgrif a ddarllenais yn ddiweddar yn fwy cynhyrfol arnaf na "*Jubili y Methodistiaid*" gan y Parch. Mr. Williams o Abertawe yn NHRYSORFA Ionawr; ac yr wyf yn gwled fod ei anrchiad amserol hwn yn foddion i gynhyrfu y teimlad Methodistiaid trwy yr holl Dywysogaeth; a gobeithio yr ydwyf fi mai yn lletach a dyfnach y bydd y teimlad yn myned, nes y ceir pawb i weithredu yn ol awgrymiadau synwylawn Mr. Williams, ac y gellir dyweyd erbyn y canmlwydd a hanner o oed ein Cyfundeb, Haeluwiash i ein capelau yn rhyddion, heb ddim, dim dyled arnynt!

Y mae llawer, yr wyf yn clywed, wedi dechre addunedu eisoes tuag at gwbhau yr amcan ardderchog a esyd Mr. Williams o'n blaen; ac ar ben y rhestr y waith hon eto ni a gawn enw archgyfranwr haelionus Cymru, sef yr aelod seneddol a'r blaenor Methodistiaid, Mr. Davies, Llandinam. Ni wii i ni bellach sefyll gyda hynyma; mae'r *train* wedi cychwyn, a rhaid i bob rhwystr glilio o'i ffordd. Y mae pethau eraill, anghenrheidiol iawn, a phwysig iawn, tuag at estyn ein rhaffau a sicrhau ein hoelion, i helaethu lle ein pabell, i'w gwneuthur genym fel Cyfundeb; ond sicrhauer dilead ein dyled yn gyntaf, ac yn rhydd yr holl bethau hyny a roddir i ni yn ychwaneg. Dyna'r miloedd o bunnoedd a delir genym yn flynyddol yn llogau dyled ein capeli, arian a deilir ymaith yn gwbl, heb wneuthur dim daioni & hwy at sicrhau gweinidogaeth neu fugeiliaeth; pe ceid ymaith yr hen hunllef yma sydd yn gwasgu arnom, ni a gyfodem ac a weithiem gyda'r pethau anghenrheidiol eraill at gadw bywyd ac iechyd i ni fel Cyfundeb.

Yn ol fel y byddaf fi yn clywed gan gyfeillion, ymhell ac yn agos, y syniad sydd yn ffynu ar hyn ydyw, y dylem gael Mr. Williams ei hun yn brif oruchwyliwr yr ysgogiad hwn, megys yr oedd y diweddar Barch. E. Morgan gyda *fund* Athrofa y Gogledd, & y Parch. E. Matthews gyda'r eiddo Athrofa y Dde; ac chan fod yr achos yn perthyn yr un fath i Dde a Gogledd, dysgwylir i'r Gymanfa Gyffredinol nesaf ei gymeryd dan sylw neillduol, a threfnu mesurau tuag at gael yr amcan i ben erbyn blwyddyn ein Jubili. Ond gan y bydd yr holl Gyfarfodydd Misol yn anfon cynnrychiolwyr i'r Gymanfa, bydd yn fantais fawr iddynt hwy fod eu gwahanol Gyfarfodydd Misol yn flaeorol yn trafod yr achos, a phleidiu yr amcan. A fy nodd yn fy llythyr hwn yw ceisio, od oes achos, symbolu pob Cyfarfod Misol i gymeryd hyn dan eu sylw yn eu cynnulliadau nesaf, fel y delo eu cynnrychiolwyr i'r Gymanfa Gyffredinol yn llawn zel i waeddi, Na fyddwn fel Corff yn

nyled neb o ddim, ond o garu bawb ein gilydd.

Glân Menai.

PRESBYTER.

CYNNYGIAD MR. WILLIAMS O ABERTAWR.

At Olygydd y Drysorfa.

ANWYL GYFAILL.—Fel y rhan fwyaf, mae yn ddiagrammheu, o'ch darllenwyr, ni allawn innau lai na theimlo dyddordeb mawr yn ysgrifau ein brawd fyddlawn o Abertawe. Yr oedd ei hamcan yn ymddangos mor ragorol, a'i hysbryd mor iachus ac mor gynhes, fel nad ydoedd ond peth naturiol i'w darllenwyr gael eu gorchfygu ganddi; a diau y teimlai llawer mai yr unig gwestiwn i'w ystyried ynglŷn â'i drychfeddwl ydoedd yr un a ofynai Mr. Williams ei hunan, "Pwy a'i cymeri fynd?" Ac nid ydyw mewn un modd yn beth i synu ato fod cynifer o'n cyfeillion yn gweled mai ar y gwaith y mae efe yn ein galw ato y dylem am y blynyddoedd dyfodol grynhoi ein hymdrechion.

Wedi meddwl cryn lawer am y peth ar ol darllen yr ysgrif, rhaid i mi addef ei fod, erbyn hyn, yn ymddangos i mi mewn gol-euni gwahanol. Pell iawn oddiwrthyf a fyddo yngan un gair a dueddo am fynyd i darfu unrhyw deimlad da neu ddim ysbryd gweithio a allont fod wedi eu cynnyrchu trwy ysgrif Mr. Williams. Ond y mae y fath bwys mewn bod Corff crefyddol fel y Methodistiaid yn gwneyd y peth doethaf, yn enwedig pan yn ymgymeryd a gwaith fo i'w ystyried am bump neu chwech o flynyddoedd fel ei brif ymdrech, fel y mae yn addas edrych ar y peth o gyfeiriadau gwahanol. Gyda'ch cenad, ynte, "minnau a ddywedaf fy meddwl."

1. Yr ydwyf fi ymhell o edrych ar ddyled ein capelau yn gymaint trychineb ag y mynai ein cyfaill i ni ei hystyried. Y mae yn fawr, mae yn wir, ond y mae yn cael ei thalu. Pe buasem yn cael ein llethu ganddi i'r fath raddau fel ag i golli pob ysbryd i weithio, neu yn breuddwydio am ymwared oddiwrthi ryw ffordd heblaw trwy wneyd ymdrech gyson a pharhâs i'w chlirio, fe fuasai yn dra addas ein galw at y gwaith a esyd Mr. Williams o'n blaen. Ond nid ydwyf fi yn gweled ei bod felly. Fe ystyried fod Arfon wedi bod yn dra rhyfgyus mewn myned i ddyled gyda'i haddoldai; a llawer gwaith y clywsom frodyr teilwng yn cymeryd golwg dra difrifol ar sefyllfa lliaws o'n cynnulleidfaoedd, ac yn darogan pethau bliniol fel yn anocheladwy yn eu haros. Ond nid ydyw y pethau bliniol hynny mewn cymaint ag un amgylchiad wedi cymeryd lle. Ofnem nid yn anfyndych ein hunain fod rhai o'n cyfeillion yn mentro gormod; ond y mae y Brenin Mawr wedi gosod cymaint o arhryddedd ar waith rhai yn mentro gyda'i achos ef, fel nad ydym wedi clywed am gymaint ag un lle wedi syrthio trwy hynny i unrhyw brofedigaeth. Yn hytrach, fe geir fod y ddyled drom yn cael ei hysgafnâd, ac mewn amser ei chlirio ymaith ymhob man, ac mewn modd tawel a hynod o foddhaol. Y mae yr ysbryd gweithio sydd

wedi diagyn ar nifer helaeth o gynnulleidfaoedd ienainc gweinid, mewn cymharïaeth, wedi dylanwadu mor dda ar rai o'n hen gynnulleidfaoedd cryfion a pharchus, fel y maent hwythau hefyd y blynyddoedd hyn wedi ac yn ymysgwyd i dalu dyledion dan ba rai yr oeddent dros lawer o flynyddoedd wedi bod yn gorwedd yn bur dawe. Am lliaws mawr o gynnulleidfaoedd Arfon, y mae dyledion eu capelau yn awr, heb son am orchest o gwbl, yn cael eu clirio ymaith yn y fath fodd fel y byddant, ymhell cyn y tymmor a nodâ Mr. Williams, wedi llwyr ddiifannu. Ac os felly am Arfon, lle y mae y ddyled drymau o lawer, pa achos all fod i bryderu am fannau eraill?

2. Mae yn anhawdd genyf grodu y gallid cael ein cynnulleidfaoedd i ymgymeryd â'r gwaith a osodir o'n blaen gan Mr. Williams. Mae yn ddigon tebyg y byddai rhai yn barod iawn i wneyd hynny, gan olygu ei fod yn gyllun tra bendigaid—cael cynnorthwy yr holl Gorff tuag at glirio eu ddyled hwy! Ond am y cynnulleidfaoedd gweithgar ymhob man, y maent hwy naill ai newydd orphen ymdrechion tra chanmoladwy er diddyledu eu haddoldai, neu yn awr yn nghanol ymdrechion felly; ac nid hawdd yn sicr fyddai cael ganddynt ymgymeryd â baich trwm yn ychwanegol, a hynny er mwyn helpu pobl ag y ceid traferth fawr i'w perswadio eu bod mawr mwy o anghen cynnorthwy na hwy eu hunain. Nid ydwyf, mwy na Mr. Williams, yn cymmeradwyo gwaith pobl yn teimlo yn gyniat drostynt eu hunain; ond wrth ystyried fod ein cyfeillion ymhob man wedi tynnu cymaint o waith yn eu pen y blynyddoedd diweddar yma ynglŷn â'u haddoldai, a'r rhan fwyaf o honnynt wedi bod ac yn parhâu i weithio mor ryfeddol o dda, y mae o leiaf yn beth y gallwn yn hawdd ei ddeall, os teimlant anhawder i ymgymeryd â baich mawr yn ychwanegol er clirio dyledion yr holl Gorff.

3. Mae yn amheus genyf hefyd, pe gallid cael ganddynt wneyd hynny, ai dyna fyddai y peth goreu. Y mae gwerth amhrisiadwy yn y teimlad o gyfrifoldeb a adewir ar bob cynnulleidfa gyda golwg ar ei ddyled ei hunan. Fe fu trefn arall yn ein plith; ond y pryd hynny, pan deimlid fod y cyfrifoldeb ar y Corff neu ar y Cyfarfod Misoel, fe adewid i'r ddyled gyseggu am flynyddoedd, a gwastraffid arian yn ddifedur mewn llogau. Mae lle i ofni mai effaith cynllun cyffredinol i ddiddyledu, ar ras, fyddai peri iddynt ymddi-falâd, gan ddysgwyl yn hyderus y synyddi ymaith eu baich heb iddynt hwy drafferthu nemawr yn ei gylch. Ond a chymeryd golwg arall ar y peth, pe gwnelid mai y blynyddoedd dyfodol yr ymdrech a argymhellâ fy anwyl gyfaill er talu ddyled ein capelau, a ydyw yn debyg y byddai i hynny, wedi i'r gwaith gael ei orphen, ddigelu i amcangyfrifeddol yn ein heglwysai y cyllid sydd yn awr yn cael ei dreulio ar ein capelau! O ran hynny mae yn anhawdd gwybod pa bryd y gallid gorphen y gwaith. Mae fy nghyfaill fel pe byddai yn cymeryd yn gwr-iadâol, ond talu y ddyled sydd yn awr yn cael ei gofyn, nad elid i ddyled ar ol hynny oes y ddaear. Ond mae yn bur sicr y bydd

adgyweirio, ac ailadeiladu, ac aileiladu capel au newyddion yn ein plith am lawer iawn o amser eto : pe dileid y ddyled bresennol, fe ddela i arall yn bur fuan yn ei lle. Ond y mae i'w brofi, pe diddymid dyled ein capelau trwy yr ymdrech hwn, mai dyna fyddai y peth goreu er sicrhau i waith yr Arglwydd y fantasia o hyn. Clywais am eglwys a fu am rai blynyddoedd yn gweithio yn egniol i dalu'r ddyled, ac a'i cliriodd ddiwedd 1879, ond yn 1880, hyd yn nòd gydag ardreth yr eisteddleoedd, oedd mewn dyled gyda thraul arferol y weinidogaeth. Ac am yr eglwys sydd heb ddim dyled—ac fe honid yn ddiweddar fod eglwys i un Sir gyfan felly—a oes *mwya o lawer* o gyllid yn cael ei ddefnyddio ganddynt at amcanion teyrnas Dduw nag yn yr eglwys sydd eto dan eu baich ac yn ymdrech i ymryddhau oddiwrttho? Yr ydwyf yn ofni nad oes. Ac yr ydwyf yn ofni hefyd mai cyffelyb fyddai hanes yr holl Gorff wedi gwneyd ymdrech ddhyshbyddol ar y fath amcan a diddyledu y capelau.

Y mae un peth, fodd bynnag, y gallm gyda llawer o fuddioldeb feddwl am dano, sef ymdrechur cael tipyn o gyllid, fel y gwna ein brodyr y Wesleyaid, tuag at gynorthwyo manau gweinidau gyda'u capelau, a thuag at helpu cyfeillion fo yn myned allan i fuanau newyddion. Fe allai hyn fod o werth mawr, ac ni fyddai yn debyg o adael unrhyw niwed ar ei ol; fe fyddai yn sicr o fod o ddirlawr wasanaeth i'r holl achos sanctaidd yn ein plith.

4. Ymhellach, yr ydwyf i yn gwelw yn bur amlwg mai *at waith prysig arall* y gelwir arnom yn arbenig y dyddiau hyn, sef gofalu am ymgeledd briodol i'r holl eglwys sydd o fewn ein cylch. Y mae hyn bellach wedi ei drafod laweroedd o weithiau, ac yn cael ei gydnabod yn gyffredinol yn ein plith. Nid wyf yn gwelw fod neb yn yr un o'n cyfarfoddydd ychwaith yn gallu dadleu na ddaeth yr amser i ni ymgymerdyd mewn modd neillidol a'r gwaith mawr hwn. Mae yn wir fod pethau eraill wedi ymwthio yn y fath fodd ar ei draws fel y teimlid fod yn rhaid ei adael o'r neillid am ysbaid. Ond gyda gofid, ac yn unig o herwydd yr anghenrheidiwydd ar y pryd, y gallai ein cyfeillion doethaf a mwyafr diffrifol ddygyddmod ag oedi peth a deimlent oedd mor anhebgorol anghenrheidiol. Ond erbyn hyn y mae y pethau hyn wedi eu diogelu. Ac a ydym eto i gollu chwe' blynedd gydag amcan sydd, dan yr amgylchiadau, mor ddialw am dano a chlirio dyledion capelau yr holl Gorff, a gadael hyd ryw ddwyfodol pell waith ag y mae llwyddiant a bywyd uchaf ein heglwys i yn galw mor daer am ei fod ar unwaith yn cael gofalu yn ei gylch? Heb son am y ffaith fod dyledion ein capelau yn cael eu talu, a hyn mor gyflym ag y mae yn rhesymol i ni ddysgwyl, mi ddymunwn ofyn cwestiwn fel yma: Meddyliar am ymdrech gref, o'r fath ag a awgrymir gan fy anwyl frawd, yn cael ei gwneyd am y pump neu y chwe' blynedd dyfodol,—pa un ai trwy diddyledu ein haddoldai, ai trwy sicrhau ymgeledd addas i'n heglwys, y byddai yr ymdrech hono yn debyg o sicrhau yswm mwyafr o *ddajoni parhaus* yn ein plith? Pa na o'r ddau amcan a

fyddai yn debyg o fod wedi gadael yr effaith fwyaf bendithiol ar ein gwlad, dyweder ymheng deng mlynedd? Mi feddyliwn nad oes neb a betrusai pa fodd i ateb y cwestiwn hwn. Gan hyn bydded i ni fel Corff am y blynyddoedd hyn grynhoi ein hymdrechion ar amcan a fydd, dan fendith Duw, yn sicr, nid yn unig o glirio dyledion ein haddoldai, ond o godi ein heglwys yn gyffredinol i ystod o yni a gweithgarwch a fydd yn eu gwneyd yn llawer mwy effeithiol yn ngwasanaeth ein Harglwydd.—Yr eiddoch yn fyddlawn,

DANIEL ROWLANDS.

Bangor.

Y DDISEFWYAEATH ADDYSG, A CHYMDRITHAS.
YSGOLORIAETHAU GOGLEDD OTMRU.

GELLIR dysgwyl yn ddiodeu bellach ardroaddd y Ddirprwyaeath a fu yn ystod misoedd y ganaf yn edrych i mewn i ansawdd addysg yn Nghymru. Y maent wedi casgu ynghyd dystiolaethau aneirif; ac am y tro cyntaf y mae pleidwyr addysg ansectol yn Nghymru wedi cael cyfnewidra i lesaru yn groew a difloesgni ynghylch yr annhegwch o ymddiried gweinyddiad y gwaddoliadau i eglwys y llei-afri. Ceir tystiolaethau diammwys o blaid ysgaru addysg y canolradd, fel addysg y werin, oddiwrtth bob arlliw enwadaeth; a gallm feddwl mai baich awgrymiadau y Dirprwywr fydd nodi rhyw gyfundrefn ansectol i ddarparu addysg ganolraddol, gyda rhodd fechan i Goleg Aberystwyth, yn hytrach na sefydlu Prifysgol genedlaethol. Nid yw yr amser eto yn addfed, o bosibl, i gael bwrdd Cymreig gydag awdurdod i gyfrannu graddau athrofaol; ac y mae rhai gwyr o brofaad ynglŷn ag addysg yn barnu mai annoeth fyddai amblhau byrddau o'r fath, gan fod yr hen Brifysgolion, a Phrifysgolion Llundain a Manchester, yn fwy na digon i gyfarfod ag anghenion y cyhoedd. Pa fodd bynnag am hyn, sicr yw y llawenâ pawb weled rhywbeth yn cael ei wneyd gan y Llywodraeth i waredu ein Hysgolion Grammalegol o grafangan yr offeiriadaeth, ac i ddwyn eu gwaddoliadau o fewn cyrhaedd y werin o bob enw a phroffes.

Yn y cyfamser, y mae ymdrech penderfynol yn cael ei wneyd i ffurfio math o ddolen gydiol rhwng yr ysgolion elfenol a'r ysgolion grammalegol. Oddentu bliwyddyn yn ol, ymgyfarfyddodd nifer o garedigion addysg yn y Rhianta, palasau y Cadben Verney, "ar fin dŵr y Feni deg," i wrando ar yr hen *veteran* gwladgar, Mr. Hugh Owen, yn dadlennu cynllun i sefydlu nifer o ysgoloriaethau ynglŷn a phob sir yn Ngwynedd, er galluogi bechgyn cyffredin i dreulio rhyw gymaint o amser yn yr ysgolion grammalegol. Derbyniwyd y cynllun gyda brwdfydded; ac yn fuan wed' yn ffurfiwyd pwyllgor dylanwadol i'w gario allan yn siroedd Môn ac Arfon, er mwyn cael gwleud pa fodd y byddai yn gweithio cyn ei estyn i siroedd eraill y Gogledd. Da genym fod y prawf hwn, can bellod ag y mae gweithrediadau y flwyddyn gyntaf yn myned, wadi trol allan yn gynod

galonogol. Ymunodd lliaws o ysgolion a'r gymdeithas, a chyfranwyd dros ddau gant o bunnau at ei chyllik. Rhoddodd y Cadben Verney £100; a chafwyd ysgoloriaethau gan Mr. John Roberts, A.S., Mr. Hugh Pugh, Mr. Owen Roberts, M.A. (Llundain), yn ogystal a thanysgrifiadau haelionus gan eraill. Penderfynwyd cynnyg nifer o ysgoloriaethau o £20 y flwyddyn i fechgyn neu lodesi dan 14 oed o ysgolion elfenol Môn ac Arfon. Daeth ymlaen 22 o ymgeiswyr am y gwobrau hyn, yn cynnwys bechgyn a genethod o Ysgolion Prydeinig, Gwladwriaethol a Byrddol. Yr arholwyr oeddynt y Proffeswr John Rhys a Mr. T. M. Williams, M.A.; ac o'r holl ymgeiswyr cawsant fod chwech yn rhagori, y rhai a arholwyd drachefn gan y Parch. D. W. Thomas, M.A., periglor St. Ann's, a Mr. John Thomas, B.A., o Goleg Normalaidd Bangor. O blith y rhai hyn etholwyd y pedwar a ganlyn i ysgoloriaethau: sef 1. Frederick Rees, o Ysgol Wladwriaethol Conwy; 2. T. J. Hughes, o Ysgol Frytan-aid y Carneddi, a D. C. Williams, o Ysgol y Bwrdd, Penygroes,—yn sefyll yn gyfartal; 3. Thomas Lewis Owen, o Ysgol y Bwrdd, Dwyran (*Verney Scholarship*). Deallwn fod y pedwar ar hyn o bryd dan addysg yn Ysgol enwog y Friars; ac eiddunwn iddynt bob llwyddiant i ennill gradd uchel mewn gwybodaeth, ac i adlewyrchu clod ar y Gymdeithas sydd yn eu noddi.

GWESTAI DIRWESTOL.

DA genym nodi llwyddiant yr achos Dirwestol ymhob agwedd; ac nid y lleiaf pwysig o'i wahanol agweddau yw yr un a geisid wrthweithio dylanwad y tafarndai trwy sefydlu gwestai cyhoeddus yn meddu holl gyfeusderau ac atyniadau y dafarn heb y peryllon moesol. Deallwn fod cwmnïau wedi eu furio mewn gwahanol drefydd yn Ngogledd Cymru i gario allan yr amcan hwn, a bod gwŷr deallus a daionus yn ceisio goseod y symudiad ar seiliau masnachol cadarn a diogel. Yn Mangor cariwyd y mudiad ymlaen ar raddfa lled eang. Codwyd £1618 mewn rhanddaliadau, a £1500 trwy fenthycy; prynwyd heu dafarn dŷ, a chyfaddaswyd ef at wasanaeth y dosbarth gweithiol. Adeiladwyd tŷ arall ardderchog mewn cŵr arall o'r ddinas. Costiodd hwn dros £1500, a'i ddodrefnu dros saith gant o bunnau yn ychwanegol. Am beth amser, nid oedd y tai yn talu eu ffordd; ond dysgodd y cyfarwyddwyr yn ysgol profiad, ac ni ddigalonasant. Erbyn hyn y mae eu llafur yn dwyn ffrwyth; ac y mae adroddiad y cyfarfod blynyddol cyntaf yn llawn o ddyddordeb i'r neb sydd yn caru llwyddiant y diwygion newydd hwn. Nid yn unig ar ddiwedd y flwyddyn yr oedd y tai wedi talu eu ffordd, ond yr oedd y cyfarwyddwyr, ar ol talu llogau yr arian benthycy, a gwario allan o'r profits £288 ar ddodrefnu, yn gallu talu llog o £5 y cant i'r cyfranddallwyr. Yr oedd hyn yn gadael dros £55 mewn llaw i'w gario i gyfrif y flwyddyn nesaf; a hysbysid hefyd fod y *business* yn y ddau dŷ yn myned ar gynnydd perhâus, fel ag i wneyd y

rhagolygon yn hynod addawol. Dywedir mai golygfa gyffredin gyda'r nos yn ystod y gausaf yw gwelod o ddeugain i haanner cant o'r werin ar un adeg yn y gwestail hyn; a llawer o honynt a ffasent gynt yn arfer ymgynnull yn y tafarndai. Mwynhant y chwaraeon diniwed sydd yno, gwerthfawrogant y ddarpariaeth a wneir ar gyfer eu hanghenion corfforol, a chymerant ran yn y gyfeillach a'r ymddyddianion. Yr oedd y derbyniadau oddiwrth y ddau dŷ mewn un flwyddyn yn £1834 18s., neu gyfartaledd o £42 1s. 1c. y dydd. Nid oedd ryfedd fod y cyfarwyddwyr yn teimlo yn falch o'u gwaith llafurus; o herwydd nid yn aml y llwyddir i gyfuno llwyddiant masnachol a diwygion gymdeithasol fel ag y gwnaed, trwy fydd ddiysgog, doethineb, a dyfalbarhad, gan arweddwyd y *Cocoa Rooms* yn Mangor.*

"YR ARWEINYDD."

DERBYNLIASOM *Yr Arweinydd, misolyn at wasanaeth Eglwysig ac Ysgolion Sabbathol y Methodistiaid Calfniaidd yn Sir Aberdeir, sef y rhifyn am Ionawr 1881, ond a ddaeth i'n llaw yn rhy ddiweddar i gyfeirio ato yn ein rhifyn am Chwefror.*

Ymddengys y bu petrusader yn meddyliau nifer o frodyr yn Ngheredigion am y priodoldeb o barhau cyhoeddi *Yr Arweinydd*, gan nad oedd, dybygid, elw arianol yn dyfod oddiwrtho. Ond penderfynodd Cyfarfod Misol y Rhan Uchaf o'r Sir "deirgwaith drwy fwyafrif mawr," ei gyhoeddi am y flwyddyn hon eto. Ac felly wela y rhifyn 61, a'r cyntaf o Gyfrol y Chweched, yn ymddangos mewn bywiogrwydd heinyf, gan ddywedyd, yn ol llinellau a rydd brawd o brydydd yn ei enau,

"Wel, unwaith eto mi rôf dro
Trwy fro Sir Aberdeir,
I edrych faint o'm fryndiau haol
Sydd am fy nghael eleni."

Fel y gellid dygwyli, mae'r *Arweinydd* yn rhoddi y flaesoriaeth i achosion ei Sir ei hun; ond y mae yn cyflwyno gwerau yagrythyrol o werth, a materion dyddorol eraill, sydd yn gymhwys i weini adeiladaeth i bawb trwy yr holl wledydd, tra nad yw pris bob rhifyn ond ceiniog, a chan hyn yn hawdd ei gyrhaedd gan ein holl gyfeillion. Er nad yw y Golygydd yn cael ei enwi ynglŷn â'r rhifyn hwn, yr ydym yn credu mai yr un ydyw eleni ag o'r blaen; ac y mae yr enw yn adigon o sicrhâd am ragoroldeb y misolyn, sef y Parchedig Llewelyn Edwards, M.A., Ardwyn School, Aberystwyth.

YR ADEILAD YN Y NFOEDD.

MR. GOLYGYDD,—Mewn cyfarfod i ddarllen ac esbonio y Bibl, yr oedd 2 *Corinthiaid* v. 1, dan sylw: "Canys ni a wyddom, os ein

* Yr ydym yn ddiolchgar i'n cyfallei a anfonodd i ni y nodiadau amserol uchod ar Addysg a Thai Dirwestol; a da fydd genym eto dderbyn nodiadau ar faterion cyffelyb oddiwrtho ef a lliaws o gyfeillion talentog eraill.

dsearol dŷ o'r babell hon a ddattodir, fod i ni adeilad gan Dduw, sef tŷ nid o waith llaw, tragywyddol, yn y nefoedd;" ac yr oedd tri o wahanol olygiadau yn cael eu rhoddi ar y tŷ nid o waith llaw. Un ydoedd mai'r nef ei hun a olygir yma—yr all mai y corff yn yr adgyfodiad—a'r llall mai rhyw fwrdd neu wisg gorfforol a fyddall letty i'r enaid dedwydd hyd yr adgyfodiad. Yr oedd gan bob plaid

eu rheysman, a'r rhai hyn yn ymddangos yn gryfion, dros eu golygiadau, nes yr oeddwn ac yr ydwyf yn methu penderfynu pa olygiad i'w dderbyn. Gan hyn, wele fi yn auron i gylchgyhoeddiad y Cyfundeb i ofyn yn ostyngedig i rai o'n brodyr a'n tadau roddi eglurhad ar yr adnod werthfawr hon.

AP DIDYMS.

Cofnodiadau mewn cyspelliad a Methodistiaeth.

NEWYDDION CYFUNDEBOL.

BLAENORIAID YMADAWEIDIG.

Yn Nghyfarfod Misol Llanidloes, Ionawr 19eg, gwnaed coffhad teimladol am dri o flaenoriaid ymadawedig o Ran Uchaf Sir Drefaldwyn: 1. Mr. JOHN JONES, Penegoes, tad y Parch. Evan Jones, Caernarfon. Yr oedd efe yn ŵr cyfarwydd iawn yn yr Ysgrhythrau, yn dduwinydd craffus, ac yn wir ofalus fel diacon; ac y mae yr eglwys yn Penegoes yn teimlo yn chwith a hiraethus ar ei ol.—2. Mr. JOHN DAVIES, Blaenplwyf, Aberangell. Yr oedd yntau yn dra hyddysg yn y Bibl, ac wedi trysori pennodau lawer yn ei gof. Byddai yn dilyn y cyfarfodydd eglwysig yn gyson a fyddlawn; ac nid oedd yn anghofio llettygarwch.—3. Mr. CHARLES MORRIS, Llanidloes, un o flaenoriaid yr eglwys Seisnig yn Llanidloes. Nid oedd efe ond gŵr ieuanc, ond yr oedd yn hynafwr mewn deall a defnyddioldeb, ei gymeriad yn ddysglaer, a'i grefyddoldder yn amlwg.

Coffhawyd hefyd yn Nghyfarfod Misol Gornllewin Meirionydd a gynaliwyd yn Mhenal, Chwefror 7fed, am dri o flaenoriaid a hunasant er y Cyfarfod Misol o'r blaen: 1. Mr. JOHN JONES, Bryntwrog, Maentwrog, yr hwn oedd yn amlwg yn "un o heddych-lawn ffyddloniaid Israel," o gymeriad difrycheulyd, ac yn enwog fel gweithiwr, er nad yn areithiwr.—2. Mr. JOHN LLOYD, Llanbedr, yr hwn oedd ŵr cywir-galon, a duwiol ei brofiad a'i fuchedd, ac yn llanw ei le yn eglwys Llanbedr, nes y mae bwch yn wir ar ei ol.—3. Mr. JOHN JONES, Esgairgeiliog. Yr oedd efe yn hen grefyddwr, ac yn hen flaenor, wedi gofalu yn fyddlawn am yr achos yn Esgairgeiliog o'r dechreuad; ac yr oedd yn hyderus y byddai yn cael ei ddwyn trwy angen i fod gyda Crist.

Yn y Cyfarfod Misol hwn yn Pennal, penderfynwyd anton llythyr o gydymdeimlad a Mr. ROBERT OLIVER REES, Dolgellau, yn wnebe ei gystudd trwm. Ond erbyn hyn y mae Mr. Rees wedi cael ei symud o fyd y cystudd i ogoniant. Bu efe farw Chwefror 12fed, yn 62 ml. oed, wedi bod yn gwasanaethu swydd blaenor am wyth ar hugain o flynyddoedd. Pan agorwyd capel newydd Bethel yn Nolgellau, symudodd yno o hen capel Salem, a bydd y golled yno ar ei ol yn amhraethol. Yr oedd efe yn llenor galluog. "Gweithiau Dafydd Ionawr," a gyhoeddwyd ganddo, gyda hanes bywyd y bardd. Cy-

hoeddodd hefyd "Gysondeb y Pedair Eifengyl," gan Dr. Robinson, America, gyda Nodiadau Eglurhaol o'i waith ei hun. Efe hefyd a gyhoeddodd "Gofiant Ieuan Gwynedd," yr hwn, fel Dafydd Ionawr, oedd o gymydog-aeth Dolgellau. Ac er mai y lleiaf ei faint o'i lyfrau oedd "Hanes Mari Jones y Gymraes fechan heb yr un Bibl," dichon mai dyma a dynodd fwyaf o sylw a dyddordeb, yr hwn a ddygodd Mr. Rees i sylw cyfeisteddwyr y Ffibi-Gymdeithas yn Llundain, yr hon bellach sydd wedi cyhoeddi yr hanes mewn chwech o leithoedd, gan y gellir olrhain cychwyniad y Gymdeithas, trwy Mr. Charles o'r Bala, i Mari Jones. Parodd Mr. Rees hefyd i fil o gopiau o'r hanes hwn gael eu hargraffu yn y Gassiaeg, i'w rhanu ar Fryn-iau Cassia. Yr oedd efe yn weithgar a defnyddiol gyda phob achos da o fewn ei gyrhaedd; a hyderwn y cawn eto hanes helaeth i'w gyhoeddi am dano.

Yn Nghyfarfod Misol Lleyrn ac Eifionydd, a gynaliwyd yn Four Crosses, Chwefror 7fed, gwnaed coffhad parchus am Mr. WILLIAMS, Llwynrhudiol, yr hen flaenor llafurus a gwir ddefnyddiol yn eglwys Abereirch.

Yn Nghyfarfod Misol Sir Benfro, a gynaliwyd yn Pembroke Dock, Chwefror 1af, gwnaed sylwadau coffadwriaethol am Mr. JAMES HALL, blaenor gweithgar a fyddlawn am flynyddoedd lawer, yr hwn a ymroes i wasanaethu achos Crist am oes faith.

MARWOLAETHAU PREGETHWYR.

IONAWR 20, 1881, bu farw y Parch. BENJAMIN D. THOMAS, Llandellio, yn 69 mlwydd oed. Yr oedd efe yn fab i hen bregethwr cymeradwy yn Sir Aberteifi, sef Mr. David Thomas, Llanddewibrefi, ac wedi dechre pregethu er ys dros ddeugain mlynedd, a'i ordeinio yn y flwyddyn 1847. Yr oedd efe yn un o'r rhai cyntaf a aeth i efrynu i Drefecca ar agoriad y coleg yno. Cyrhaeddodd safle anrhydeddus a dylanwadol fel pregethwr, nid yn unig yn Sir Gaerfyrddin, ond trwy holl Gymru. Ond er ys yn agos i ddeng mlynedd yn ol, tarawyd ef gan ddrynod o'r parlys, fel yr analluogwyd ef i waith y weinidogaeth, yr hyn a deimlid yn golled fawr gan llawys ei gyfeillion. Adwaenid ef fel gŵr Duw, a'i ddiwedd oedd tangnefedd.

Chwefror 3, bu farw y Parch. JOHN JONES, Ferry Side, gynt o Lanedi, a chyn hyn y Langyndeyrn, Sir Gaerfyrddin, yn 77 mlwydd oed, wedi bod yn pregethu am oddeutu 57

mlynedd, a'i ordeinio yn y flwyddyn 1839. Yr oedd yn bregethwr poblogaidd, ei ymddangosiad yn fawreddus, ei lais yn beraidd, ei faterion yn efengylaidd, a'i ysbryd yn wresog; a byddai yn cyffredin yn pregethu, fel y dywedir, yn hwyliog a gwlithog. Byddai yn cael ei flino yn fyrych gan iselder neu lwfrdra med lwl, yr hyn oedd yn grynnu rwystr i'w wasanaethgarwch mewn cylchoedd o'r tu allan i'r pulpud; ond perchid a cherid ef gan bawb oedd yn gydnabyddus âg ef; a mawr fydd y chwithdod am dano gan ei holl gyfeillion. Yr ydym yn ei gofio ef, a'i hen gyfaill, y Parch. William Prydderch, ill dau yn pregethu am y tro cyntaf yn Nghymdeithasfa'r Bala hanner can' mlynedd yn ol, sef yn Mehefin, 1831. Testun Mr. Jones ydoedd, "Nid oes megys Duw Israel, yr hwn yvdd yn marchogaeth y nefoedd yn gymhorth i ti, a'r wbrebau yn ei fawredd."

Y ddid cyntaf o'r flwyddyn hon, bu farw y Parch. JOSEPH E. DAVIES, D.D., Hyde Park, Pennsylvania, America, yn 70 mlynedd oed. Yr oedd efe yn enedigol o blwyf Llanarthney, Sir Gaerfyrddin, ond a fu fyw flynyddoedd yn Nhredegar, Sir Fynwy, lle y daeth i sylw fel Athraw galluog yn yr Ysgol Sabbothol, Dirwestwr zelog, a Chantor da. Aeth o'r wlad hon i'r America yn Mai, 1842, a dechreuodd bregethu yn fuan ar ol cyrhaedd yno; ac efe oedd y gweinidog hynaf o fewn cylch Cymaeth Pennsylvania. Fel pregethwr, yr oedd, muedd *Y Cyfaill*, yn wir alluog a dylanwadol; ac fel awdwr, efe a ysgrifennodd ac a gyhoeddodd Gorff o Dduwinyddiaeth dan yr enw *Bluch Duwinyddol*, yn dair cyfrol; a chyhoeddodd amryw lyfrau eraill llai eu maintoli. Cafodd ei raddio a'r teitl o Ddoctwr Duwinyddiaeth gan y *Western Reserve College*, Hudson, Ohio, yn y flwyddyn 1878.

CYFARFODYDD MISOL NEWYDDION.

Y mae Cyfarfod Misol Sir Ddinbych wedi myned bellach yn ddau, dan yr enwau Cyfarfod Misol Dyffryn Conwy, a Chyfarfod Misol Dyffryn Clwyd. Cynnalwyd Cyfarfod Misol Dyffryn Conwy yn Llansantffraid, Ionawr 19 a 20, pryd y treuliodd yr awr gyntaf o gyfarfod y bore i weddio am arweiniad, nawdd a bendith y Tad o'r nef, ac y dewiswyd y Parch. O. Jones, Llandudno, yn llywydd am y tri mis cyntaf, a'r Parch. J. Williams, Talybont, yr hen ysgrifenydd yn Sir Ddinbych, yn ysgrifenydd am y flwyddyn. Cynnalwyd Cyfarfod Misol Dyffryn Clwyd yn Llanellidan, Ionawr 25 a 26; a dechreuwyd y cyfarfod hwn trwy weddiau cyhoeddus gan bedwar o frodyr. Dewiswyd y Parch. Emrys Evans, Dinbych, a John Williams, Rhyl, yn llywyddion am y chwe' mis dyfodol, a'r Parch. D. M. Davies, Nantglyn, yn ysgrifenydd am ddwy flynedd.

GOFAL BUGEILLIOL.

Y mae yr eglwys yn Llanawel, Sir Gaerfyrddin, wedi rhoddi galwad unfrydol i'r Parch. John Owen, Barry Port, ddyfod i'w bugellio.

Mynegir y hydd y Parch. Griffith Davies yn terfynu ei gysylltiad âg eglwys Nassau Street, Llundain, yn ystod yr haf nesaf, ac yn myned i ymgymeryd â gofal gweinidogaethol yn Aberteifi.

Mae y Parch. Morris Morgan wedi symud o Hwlfordd i fugeillio eglwysi Philadelphia Treforis, a Phlasymarl, Gorllewin Morgangwg.

DARLITHWYR A DARLITHIAU.

Yn chwanelog at y rhai a nodwyd yn ein rhifyn diweddaf, enwir y Parch. E. Edmunds, Abertawe, â chanddo ddarlith newydd. Y testun ydyw, "Yn weliad âg America," canys y mae efe newydd ddychwelyd o'r wlad fawr a hynod hono. Hefyd y mae y Parch. Daniel Lewis, Whitland, Sir Gaerfyrddin, yn darlithio ar y testun, "Arferion Cynrig (horny) fy Ngwlad."

CAPEL JEWIN NEWYDD, LLUNDAIN.

Dydd Gwener, yr 21ain o Ionawr, oedd cylchwyli agoriad Jewin Newydd, Llundain. Cafwyd cwrdd tē yn y prydawn, yr hwn a ddilynwyd gan gyfarfod cyhoeddus. Yn y cyfarfod hwnnw llywyddwyd gan Mr. L. P. Pugh, yr aelod seneddol dros Sir Aberteifi. Darllenwyd cyfrifon y Gronfa Adeiladu gan y boneddwr haelfrydig, Mr. Stephen Evans, pan y ceid fod cyfanswm traul y tir a'r adeilad yn £12,555 15s. 3c., at yr hyn yr oedd £7,635 1s. 8c. wedi eu talu, yn gadael gweddill y ddyled yn £4920 13s. 7c., ac y cafwyd anerchiadau gan y Parch. D. Charles Davies, M.A., gweinidog y lle, a'r Parchn. W. Foulkes, Rhos; R. Humphreys, Bontnewydd; J. Williams, Dwyran; a W. Prydderch Williams. Gorfu i Mr. Pugh fyned ymaith cyn y diwedd, a chymerwyd y gadair yn ganlynol gan Mr. Simmer.

CENADWRI I BREGETHWYR.

Yn Nghyfarfod Misol Lleyn ac Eifionydd a gynnalwyd y mis diweddaf, darllenwyd y genadwri ganlynol o gyfarfod neillduol y Blaenoriaid:—"Am y weinidogaeth yn y rhan hon o'r wlad, yn ei natur a'i chysondeb, barnwyd fod y weinidogaeth yn dda; eto dy-mument awgrymu y pethau canlynol:—Fod llawer o bregethau yn rhy debyg i draethodau sychion, heb fawr o amcan yddnynt i gymhwyso y gwirioneddau at gydwybodau y gwrandawry; fod y traddodi yn ddiffygiol gan rai, ac y dyliod bod yn onest i ddyweyd hyn wrthynt; fod gwrthwynebiad mawr yn cael ei ddangos i ddarllen pregethau, ac hefyd i draddodi yr un pregethau yn fyrych; a bod annogaethau yn cael eu rhoddi i weddio mwy dros y Pregethwyr, ac i wrando yn well arnynt."

LLYTHYR CYMYN.

Crybwyllasom am farwolaeth y Parch. Robert Edwards, Llandderfel, Meirion, yn rhifyn Ionawr; ac yn awr hysbysir iddo yn ei lythyr cymyn, adael dau caut o bunnoedd

at yr achos yn Llanderfel, y llogau i fyned at gynnalïaeth gweinidog yno, ac iddo adael can' punt arall er mwyn defnyddio'r llog at gynnalïaeth efrdydd fyddo yn perthyn i Gyfarfod Misol Dwyrain Meirionydd.

CYFLWYNO TYSTERBAU.

Nos Fercher, y 9fed o'r mis diweddaf, yn Nghyfarfod Misol Liverpool, cyflwynwyd tysteb o anerchiad goreuredig, a darlun teilwng, i'r ysgrifenydd, Mr. J. Griffith, Egremont, yr hwn sydd wedi llanw'r swydd hono yn drefnus ac yn effaithiol am ddeuddeg mlynedd. Yr oedd 118 o enwan, yn Bregethwyr a Blaenoriaid, wedi llawnodi yr anerchiad. Prisiid y darlun i can' punt; ac yr oedd yr anerchiad ar furf *folio album* mewn lledr morocco. Anerchwyd y cyfarfod gan y Parchn. Dr. Hughes, R. Lumley, a Dr. O. Thomas, gan David Roberts, Ysw., a chan Mr. Griffith ei hun. Fel y dymunai Dr. Thomas, dymunem ninnau i Mr. Griffith hir oes i wasanaethu Duw yn nheyrnas ei Fab, a chartref deddydd ar ddiwedd ei yrfa.

Yn yr un mis, cyflwynwyd tysteb i Mr. Eleazar Roberts yn nghapel Netherfield Road.

Yr oedd efe wedi arwain y canu yno gyda bywiogrwydd a medruarwydd neillduol am ddeuddeg mlynedd, ond yn awr wedi rhoddi yr arweiniad i fyny er mwyn cael mwy o hamdden at orchwyllion eraill. Mae yn ymddangos mai Mr. Roberts a alwedd sylw y Cymry gyntaf at gyfundrefn y *Tonic Sol-fa*; a'i Lawlyfr ef a'i gwnaeth yn gydnabyddus i filoedd o honynt. Gan ei fod yn seryddwr gwyth, bernid nas galleid gwneyd yn well na chyflwyno iddo yspindderych (*telescope*) ardderchog, tua saith troedfedd o hyd, a'r *object-glass* yn bum' modfedd o drawsfeur, yn sefyll ar *stand* ysblenydd. Ac yr oedd gyda hyn ym anerchiad teilwng yn gyflwynedig iddo. Llywyddwyd gan y Parch. Hugh Jones, gweinidog y lle; darllenwyd yr anerchiad gan Miss Evans, *Devonshire-place*; a'r cadeirydd, gyda'r Parchn. Dr. Hughes, W. O. Williams, D. Williams, O. Owens, Peter Jones, G. Ellis, M.A., a John Parry, ynghyd a D. Hughes, Ysw., oll yn dra hapus, a anerchasant y cyfarfod. Mr. Roberts erbyn hyn yw y blaenor hynaf yn eglwys Netherfield-road; a cheir ef yn ymroddgar iawn gyda lliaws o achosion da.

Sgwgraffiaeth a Marwrestr.

Y DIWEDDAB OWEN ELIAS, YSW., LIVERPOOL.

Gan y Parch. HUGH JONES, Liverpool.

GANWYD Mr. Elias mewn ffermdy o'r enw Creigian, yn nghymydogath y Gareglefn, plwyf Llanbadrig, Ynys Môn, yn y flwyddyn 1806. Cafodd ddygiad i fyny ffafriol iawn i grefydd, er nad oedd y naill na'r llall o'i rieni, yr adeg y ganwyd ef, nac am rai blynyddoedd ar ol hynny, yn perthyn i eglwys Crist. Eto yr oeddynt yn agos at grefydd, fel y dywedir, bob amser—yn ddichlynaidd eu bywyd, yn gwerthfawrogi moddion gras, a'u parch yn ddwfn i weinidogaeth a gweinidogion yr efengyl. Bu iddynt un ar ddeg o blant, saith o ba rai sydd yn awr yn fyw, ac yn glod i'r aelwyd y magwyd hwynt arni.

Daeth Mr. Elias, pan yn dra ieuanc, i gael blas ar wrandaw yr efengyl; ac yn y blynyddoedd hyny casai gyfleusderau mynych i glywed, nid yn unig pregethwyr Môn, ond pregethwyr siroedd eraill hefyd, Gogledd a Debenidwr Cymru, y rhai a ymwelent a'r Gareglefn yn eu teithiau trwy yr ynys; a chymaint oedd ei awydd am eu gwrandaw, fel yr elai ar eu hol pan yn fachgen o'r naill gymydogath i'r llall. Perthynai i'r achos crefyddol yn y Gareglefn y pryd hyny rai duwiolion hynod a gweddiwyr mawr, y rhai yr ennydd eu hysbrydoedd yn fynych dan y pregethau ac yn y cyfarfodydd gweddïau, fel y torent allan i foliannu a neidio. Byddai gan Mr. Elias adgofion bywiog hyd ddiwedd ei oes am bregethau a chyfarfodydd gweddïau y cyfnod bore hwn ar ei fywyd, ac adroddai hwy gyda hyfrydych. Fel hyn dechreuodd dyfu i fyny mewn awyrgylch grefyddol gynnes.

Wedi iddo gyrhaedd i oedran priodol, prentisiwyd ef gan ei rieni i fod yn asiedydd (*joiner*) gyda gŵr o'r enw William Parry, yn Llanfechell, pentref cyfagos. Ymddengys i'r symudiad yma fod yn dra manteisiol iddo mewn ystyr grefyddol; oblegid yr oedd William Parry yn gristion gloew ac yn ddiacaon parchus, a chafodd ei ymarweddiad duwiol a'i gynghorion gwerthfawr argraff dda ar feddwl y gŵr ieuanc. Yn Llanfechell hefyd y cartrefai y pryd hwn y gweinidog enwog i Grist, y Parch. John Elias. Derbyniwyd yr asiedydd ieuanc i fynwes y tenlu crefyddol hwn; a phwy a fedr ddwywed pa faint o les fu hyny iddo? Aeth yn gyfaill i'r mab, y diweddar Mr. Elias o Dre'r-gof, yr hwn oedd ychydig yn hyn nag ef, ac yn llawn o deimladau bywiog a zel danbaid gyda chrefydd. Cafodd y gyfeillach hono ddylanwad daionus arno. Parhasant hefyd yn gyfeillion calon ar hyd eu boes. Nid oedd addoldd gyda y Methodistiaid yn Llanfechell ar y pryd; ond pregethai y Parchedig John Elias yn dra mynych ryw ddiwrnod neu gilydd yn yr wythnos yn urws ei dy, i'r lliaws pobl a ymgasgent y tu mewn ac o gylch y drws i wrando arno. Yr oedd gair Duw, fel y mae amryw sydd yn fyw yn cofio yn dda, megys tan o fewn ei esgryn; ac ar yr adegau hyn y cyfeiriwn atynt, pregethai gyda nerth ac awdurdod a difrifoldeb a dylanwad mawr. Nid aeth ei bregethau yn ofer i wrthderych ein cofiant. Yn wir, cyfeiriai yn ei ddyddïau olaf at yr adeg hon o'i oes, gan ddefnyddio geiriau yr hen fenyw dduwiol hono yn Scotland, yr hon, pan ofynwyd iddi ar ei gwely angen i ba le y meddyliai ei bod yn myned, a atebai gan ddywedyd, "*I am damaged for hell.*" Ystyriai yntau fod rhywbeth wedi ei wneyd ar ei ysbryd tra

yn Llanfechell a chyda ei rieni gartref, ag oedd wedi ei anghymhwyso am byth i uffern, er nad oedd efe eto wedi ymuno âg achos yr Arglwydd.

Wedi'i w amser gyda William Parry ddyfod i fyny, a phan ydoedd yn 19 mlwydd oed, symudodd i'r dref hon, lle yr arosodd hyd ddydd ei farwolaeth. Diwrnod mawr yn y Creigiau oedd diwrnod ei gychwyniad. Teimlai yr holl deulu i'r byw, ac yn enwedig y fam. Ylwai ddagrau heilltion yn hidl. Ac nid oedd hyny yn rhyfedd. Yr oedd yn fab anwyl ganddi; ac ymddangosai cychwyn o borthladd Amlicw mewn llong hwyliau fechan i fynyed can bellled â Lerpwl yn anturiaeth fawr iddi, ac i eraill hefyd, y pryd hyny. Ofnai i rywbeth ddygwydd iddo ar y fordaith; ac, os cyrhaeddai i ben y daith yn ddiogel, ofnai am ei lechyd, yr hwn oedd bob anser yn wanaidd; ac ofuai, gynaint a dim, iddo gael ei hudo ar gyfeiliorn gan denutasiynau y dref. Pa fodd bynag, symud a wnaeth; ac er tod yr ysgariad hwn arno oddiwrth ei deulu yn loes ddoln iddo ar y pryd, yn gystal ag iddynt hwythau, ni bu editar ganddo y tro; a gwlswnt hwythau cyn hir mai doeth y gwnaethai. Nid oedd ganddo nemawr ddim pan yn gadael Môn, ond ei grefft a'i gymeriad; ond bu nawdd y Nefoedd yn amlwg arno, a fynydd yn ddifawr. Bu i'r argraffiadau crefyddol dwysion a wnaethid ar ei feddwl ei gadw rhag canlyn cwmni drwg a dilyn eu hesiampl. Ymhen amser gwnaeth broffes gyflawn o'r Gwaredwr, a bu yn addurn iddi hyd ei ddiwedd. A diamhmheu i'w grefydd fod yn fantasia fawr iddo yntau, hyd yn nòd gyda phethau y bywyd hwn. Dyrchafodd efe hi, a hithau a'i dyrchafodd yntau—dygodd ef i anrhydedd am iddo ei chofioedid hi. Trwy ddiwydrwydd, gonestrydd, darbodaeth, a bendith y Nefoedd, aeth rhagddo yn ei amgylchiadau bydol. Dechreuodd ad-eiladu; aeth ymlaen yn ofalus, heb *speculatio* yn wyllt a rhyfygus. Llwyddodd yn y naill anturiaeth ar ol y llall, nes myned yn un o brii dai-feddiannwyr y dref, ac yn berchen cyfoeth mawr. Wedi ennill cyfoeth, ni chadwai ef yn grintachlyd iddo ei hun, ond cyfranai yn helaeth o hono i ddybenion daionus. Yr oedd ei lettygarwch yn ddiarebol, a'i haelioni i'r tlodion yn ganmoladwy. Cafodd gymhares bywyd hefyd a fu yn bob cefnog; aeth iddo mewn caredigrwydd i achos crefydd, yn gystal ag yn ymgeledd gymhwys iddo yntau.

Dewiswyd ef i fod yn ddiakon pan yn 34 mlwydd oed; a gwasanaethodd y swydd yn dda. Yr oedd yn ddiakon rhagorol. Nid oedd ganddo ddawn mawr i siarad yn gyhoeddus, er hyny gallasai siarad llawer mwy nag yr arferai wneyd, pe dewisasai. Ond yr oedd ganddo ef ddawn werthfawr iawn, sef dawn i fod yn ddystataw. Yr oedd yn wr synwryol, yn gwybod yn dda pa beth oedd yn weddus, yn adnabod ei le, ac yn ei lenwi yn anrhydeddus. Ond os nad ydoedd yn siaradwr mawr, yr oedd efe er hyny, ac i ryw fesur oblegid hyny, yn un o ddylanwad mawr. Fel diakon, yr oedd yn drwyadl ffyddllawn i'r Cyfundeb crefyddol y perthynai iddo. Yr oedd achos Crist, a hyny yn ei

ffurf Fethodistaidd, yn agos iawn at ei galon. Ymgymerei bob amser gyda pharodrwydd âg achosion cyhoeddus y Cyfundeb. Cofus gan y rhai oedd yn bresennol yn Sasiwn Llan-gefni, fynyddoedd yn ol, pan ydoedd Môn yn annwben i gydweithredu â'r Siroedd eraill gyda Chronfa y Gweinidogion, mor effeithiol, ac, yn wir, mor hyawdl, oedd ei ddadlueaeth dros gydweithrediad, ac mor ddeheuig a theimladol y cymhwysai at ei hen fam-wlad y geiriau, "Am neillduaseth Reuben yr oedd mawr ofal calon." Ymofidiai yn fawr fod neb o'i frodyr yn ysgrifenu i'r papyrau a'r cyhoeddiadau i ymosod ar y peth yma a'r peath arall—ar hwn ac ar y llall, tra yr oedd y ffordd yn rhydd iddynt i ddwyn eu cwynion ymlaen i gynulliadau y Cyfundeb a'u dadlen yno, yn lle eu bod yn gwneyd ymgais i waradwyddo pethau a phersonan ger bron gwlad o bobl. Am dano ef ei hun, i'e, wrth heneiddio hefyd, dilynai y Corff yn gyson, er cyflymu o hono yn ei symudiadau ymlaen.

Gwelodd dō ar ol tō o ddiaconiaid yn cael eu codi yn nghapel Burlington, ac wedi hyny yn nghapel Netherfield Road. Cydweithiai yn heddyddol a'r oll o honynt, heb hōni dim blaenoriaeth ar neb o honynt ac ei fod yn hynach yn y swydd, nac o herwydd un peth arall ychwaith. Un o heddyddol ffyddloniaid Israel oedd efe. Felly yr oedd ymysg ei gydswyddogion; felly yr oedd yn yr eglwys. Os dygwyrddai i rywun gynhyrfu ychydig ar y dwfr—nid i roddi unrhyw rinwedd iachael iddo, bid siwr, byddai ganddo ef olew i'w dafu arno i'w lonydd. Teimlai yn agos iawn at ei holl gydswyddogion, ond ei gyfaill penaf o honynt ydoedd y diweddar Mr. Abel Foulkes. Dau tra annhebyg i'w gilydd oeddynt hefyd; ond yr oeddynt yn gyfeillion calon. Siaradwr bychan yn y cyhoedd oedd Mr. Foulkes—llai na Mr. Elias; ond yr oedd gan y cyntaf alla neillduol i amlygu ei feddwl a'i deimlad trwy dōn ei lais, a thrwy ei olwg. Gwnelai bār o lygaid weithiau, a fyddent yn dyweyd llawer. Gallai dywallt dirmyg a'i edrychiad. Gwerthfawrogi Mr. Elias ei gyfaill yn fawr oblegid ei bwyll, ei farn, ei gallued, ei gywirdeb, a'i sefydlogrwydd; a difyrid ef gan ei ddwywediadau cyrhaeddgar. Aml i awr a dreuliasant yn hapus gyda'u gilydd. Un o'r rhai mwyaf dyddan yn ei gyfeillach oedd Mr. Elias; ac yr oedd y fath ansawdd grefyddol ar ei ysbryd fel nad oedd berygl i neb fyned oddiwrtho wed ei lygru ganddo. Rwy ddiwrnod daeth angen i dori i fyny gwmniaeth y ddau yn y fuchedd hon. Cymerwyd Mr. Foulkes ymaith, a pharodd hyny deimlad o chwithdod uid bychan i'w hen gyfaill ymlwygar am hyny o amser y bu fyw ar ei ol.

Nodwedd arbenig yn nghymeriad ein brawd ydoedd duwiolffrwydd. Ni pharodd ei fwyddiant bydol i'w ysbryd sychu a gwywo gyda chrefydd. Wrth i'w olud gynnyddu, nid ymddengys iddo roddi ei galon arno. Fel yr oedd ei amgylchiadau yn llwyddo, yr oedd ei enaid hefyd yn llwyddo. Yn nghanol ei ofalon a'i brysurdeb mwyaf gyda'i fasnach, neillduai gyfran o'i amser bob dydd i ddarllen, myfyrio, a gweddio. Trwy ei fod yn meithrin cymaint ar grefydd bersonol, oedwid rhyw ireidd-dra parhâus ar ei ysbryd. Bydd-

ai ei weddian cyhoeddus, a'i sylwadau yn y cyfarfodydd eglwysig, o dan eneiniaid. Cyfeiriasom at ei ddarlenn. Darllenai lawer, a darllenai yn fanwl. Ei brif lyfr, fel y galleisid dysgwyl, ydoedd y Bibl; ac yr oedd yn hy-nod gyfarwydd yn ei ymadroddion beudigaidd. Yn nesaf at y Bibl, ysgrifeniadau Howe oedd y mwyaf hoffus ganddo. Gellid meddwl ei fod wedi myned ymhell i fewn i ystyr ac ysbryd ei draethawd rhagorol "*The Blessedness of the Righteous*." Myfyriodd lawer uwch ben hwn, a baeddodd lawer ar ymlyon y tu dalenau a'i nodiadau ei hun.

Os oedd yn hoff o ddarlenn, yr oedd yn llawn mor hoff o wrando. Esgud i wrando, diog i lefaru, diog i ddigofaint oedd efe. Yr oedd yr efengyl yn y pregethau o honi yn hyfrydlais ganddo. Dechreuodd gael blas ar ei gwrando, fel y dywedwyd, pan yn fachgen ieuanc, a pharhaodd felly hyd y diwedd. Parchai weinidogion yr efengyl ar gyfrif eu swydd. Ni ddifystyrai un o honynt. Ni ddychafai y rhai a fuasent feirw er mwyn darostwng y rhai byw. Er ei fod wedi mwyn-hâu gweinidogaeth rymus ac effeithiol prif bregethwyr y Cyfundeb, gwerthfawrogi yn fawr eu holynwyr ar y maes; a mynych y dywedodd yn mlyneddodd diweddf ei fywyd, nad ydoedd yn cofio un amser well pregethu nag a glywai y pryd hyn. Byddai cael eistedd o dan weinidogaeth y gair yn wledd i'w enaid; ac nid oedd nemawr i bregeth nas gallai ef dynu mēl o honi. Ni chlywid mo hono ef ychwaith yn cwyno o herwydd meithder pregethau, ie wedi iddo fyned yn llesg a nychlyd. Yr oedd ei ddull yn gwrando yn help i'r pregethwr, ac yn esiampl dda i'r gynulleidia. Yr oedd ganddo yntau ei hoff bregethwyr, a hoff i'ddai ganddo adrodd darnau o'u pregethau. Tybiam mai y Parchedig William Morris, Tŷddewi, ydoedd un o'r rhai mwyaf hoffus ganddo. Byddai yn myned

i'r hwyf wrth adrodd ei sylwadau ef; a pharai ei gorffolaeth bychan, ei dōn, ac ysgydwad ei ben, i'r efengyllydd melus a pharablus hwnw ddyfod yn fyw o flaen ei meddwl. Yn misoedd diweddf ei fywyd yr oedd ei ymdrech i fyned dŷ Dduw bron yn iwy na'i allu. Llauer tro y gwelwyd ef yn myned o'r addoldŷ fel pe buasai ar lewygu, a'i gorff yn siglo uwch ben ei draed. Er hyny ni phallai; ac er i'w feddyg warafun iddo yn y modd mwyaf pendant fyned i'r capel am fod awyr y lle a chyffro y gwasanaeth cyhoeddus yn niweidio ei natur, myned a fynai, gan ddywedyd, os gallai fyned o'i dŷ o gwbl, y mynai fyned i sŵn yr efengyl. Ond iddo fu raid iddo o'r diwedd. Yn nechren 1880 caisodd anwyd a drōdd yn angouol iddo. Ni fu ei gystudd olaf ond lled fyr. Gellir dywedyd yn ddibetrus iddo farw mewn ffydd. Ystyriai, fel y dywelwyd eisoes, ei fod wedi ei anghymhwyso i uffern. Edrychai ei enaid ymlaen yn ddi-ddychryn i dragwyddoldeb, gan ymorwedd yn dawl ar wirioneddau ceilyrn yr efengyl. Yr ydoedd wedi gweddio llawer dros ei deuln, a thros ei blant, ac yr ydoedd yn marw mewn hyder yr atebid ei weddian. Yr oedd naw o'i blant wedi ei ragflaenu i ogoniant—rhaf yn eu mebyd, un pan yn 16 oed, a'r olaf, sef Mrs. A. P. Evans, ychydig amser wedi iddi briodi. Un dra rhinweddol ydoedd hi, a gweithgar gyda chrefydd, ac ymhoeth yn addurn i'w phroffes. Gadawyd chwech ganddo ar ol yn y byd a thystiolaeth o'u mewn i'w fuchedd sanctaidd, ac i'w ymdrech i'w cael hwythau hefyd i gerdded y ffordd sydd yn arwain i'r bywyd. Gwelsom ef fore y diwrnod y bu farw. Y geiriau a ddywedodd wrthym pan yn cefnu arno oeddynt, "Moliannaf ef eto am iachawdwriaeth ei wyneb-pryd." Hwyr y diwrnod hwnw, sef Ionwar 31, 1880, eheledd ei ysbryd i'r orphwysfa dragwyddol.

Amrywiaethau.

HAWNS BARNU NA PHREGETHU.

Yn oedd gŵr mewn parth o Gymru, na ddywedwn yma pa le, yn arfer yn wastad feirniadu pregethwyr, gan nodi beiau neu wallau ymhob pregethwr. Ar un achlysur, ni ddaeth y pregethwr dysgwyl-iedid at ei gyhoeddai; ac aeth y blaenoriaid at y feirniad hwn, gan wasgu arno i gynydd lle y pregethwr am y tro. Dywedent wrtho ei fod ef yn ŵr synwyl, ac yn gwybod pa fodd y dylai pregeth fod, ac y byddai yn dda gan hawb ei glywed. O'r diwedd efe a gysyniodd, ac a aeth i'r pulpud. Rhos allau yr emyn, darllenodd, a gweldiodd; ac yr oedd pob peth o'r goreu hyd yn hyn. Darllenodd yn destun, "Cyfod, llewyrcha, canys daeth dy olsoni, a chyfododd gogoniant yr Argwydd arnat," gan ddisgwyl, wrth gwrs, y denai y bregeth i ganlyni testun. Darllenodd ei destun eillwaith; ond nid oedd dda yn dyfod. Dechreuodd y drydedd waith; ond nid oedd cymaint a rhagymadrodd yn canlyn; ac wele ddis-tawrwydd difrifol am enyd. Yna efe a ddywedodd, "Chwi a fydd byw hwyaf a wel fwyaf; ond y mae un peth na wel yr un o honoch, a hyny yd-yw, gwelod Jeimmy Jones yn y pulpud byth eto." Ar ol hyny ni chlywyd mo hono yn feirniadu pregethau yn ol ei hen arfer.

DIM PERTHYNAS.

Mewn un claddedigaeth, yr oedd y clerigwr oedd yn gwynyddu wedi darllen y gwasanaeth nes dyfod at y geiriau, "Yn gymaint a rhyngu bodd i'r Goruchaf Dduw gymeryd ato ei hun enaid ein hanwyl *frand* yma, &c.," heb wybod pa un ai gwryw ai benyw oedd yr ymadawedig. Felly efe a amneiddodd ar un dyn oedd yn ymdangos fel a galarwr; a phau ddaeth hwnw i'w ymyl, gofyn-odd iddo, "Pa un ai brawd ai chwaer ydychi?" a'r ateb oedd, "Nid yw efed ddim perthynas yn y byd, syr; dim ond cymydog."

DR. LIVINGSTONE.

CAFODD y Parch. Chauncey Maples, cenadwr perthynol i'r *English Universities Mission* i Affrica, pan ar ymweliad a phobl Makinde, dri chan mill-dir i'r deheu o Zanzibar, ei anhegu a hen gŵb, yr hon, medd yr arhewgr, oedd yn perthyn i'r dda'n gwyn, yr hwn oedd a'i eiriau yn wastad yn fwy-aid, a'i ymddyddiad bob amser yn dirion, a'r hwn fel arweinydd yr oedd yn bleser ei ganlyn, a'r hwn a wyddai'r ffordd i galonau pawb. Y dyn gwyn hwnw oedd Dr. Livingstone. Dyma dystiolaeth anrhyddeddus pagan i ragoroldeb a hynawsedd y teithlwr cristionogol enwog.

SWYDDFA GWEDDI FARW.

MAE yn hysbys am lythyr wedi eu camgyfeirio, ac nad ellir dyfod o hyd i'r neb a enwir ar y cyfeiriad, y rhoddir hwy i gadw yn y *Dead Letter Office*, fel ei gelwir. Mae rhai gweddïau yn gyffelyb. Nid ydynt byth yn mwyed at Dduw, am nas cyfeirwyd hwynt ato. Mae un yn weddio herwydd i ryw frawd a'i hanfodlonodd, os nad i'r blaenor neu'r pregethwr—y llall yn weddio cerwydd am ryw gyfeirnod duwinyddol mewn arall—y llall hyd yn nód with weddio dros y weddw a'r amddifald yn meddwl mwy am foddio y rhai galarus sydd o'i flaen, nag am ffafr y Duw sydd uwchlaw iddo—ac arall a'i gais am ei ddyrchafu ei hun yn hytrach na gogoneddu Duw. Y gweddïau sydd a'u cyfeiriadau o'r fath yna, nis gallant fyned i well lle nag i "Swyddfa Gweddi Farw."

BYRFFYNGIADAU CREFYDDOL.

ADRODDIR fod mab ieuengaf yr Arglwydd Farnwr Lush, a brawd yn nabyfraith i'r Barnwr Watkin Williams, ar ol ennill y gradd o M.A. yn Mhrifysgol Rhydychain, wedi myned i Goleg Regent's Park, gyda golwg ar ymroddi i waith y weinidogaeth ymysg y Bedyddwyr, o ba enwad y mae ei dad yn aelod.—Y ddiol weinidog ar y blaen gyda'r Presbyteriaid yn Llundain yw Dr. Donald Fraser

a Dr. Dykes. Yn nghynulleidfia y cyntaf yn Marylebone y mae 933 o gymunwyr; a chasgliwyd at bob achos y llynedd dros chwe' mil o bunnoedd. Yn nghynulleidfia yr ail yn Regent Square y mae 748 o gymunwyr; ac yr oedd y casgliadau y llynedd yn bedair mil a phum' cant o bunnoedd. Mae eglwys arall wedi dyfod allan o eglwys Regent Square, ac yn ymgynull yn Goldington Crescent, ac yn perthyn i ddi dyfodall ym maint o aelodau ag sydd gan y fam-eglwys.—Mae'r Parch. David Scott, gweinidog Undodaidd yn Dewsbury, wedi ymuno â'r Annibynwyr.—Mae yn awr yn Spain yn agos i hanner cant o Ysgolion Sabbathol, gyda thair mil o ysgoleigion.—Mae rhywun anhybys wedi rhoddi hanner can' mil o ddoleri tŷag at adellau Eglwys Gadeiriol Melbourne, Australia, yr hon sydd i fod yn hynod ffurfwych.—Dr. Legge a ddywed y bydd, yn ôl fel y mae trôedigaethau yn myned ynulaen yn bresennol, ymhenn deuddeg mlynedd ar hugain, chwe' miliwn ar bugain o aelodau eglwysig, a chan' miliwn o gristionogion proffesiog yn ymherodraeth China.—Gan mai Wes'eydd yw Methodistiaeth Lloegr, mae y Saeson yn gyffredin yn methu credu mai Califfaidd yw Methodistiaeth Cymru. Yn y *School Board Chronicle* mae y Parch. John Jones, Tregaron, ynglŷn âg ethollad y Bwrdd Ysgol yno, yn cael ei osod allan yn *Primitive Methodist*.

Cronicl Cenedol y Methodistiaid Califfaidd Cymreig.

LLYDAW.

RHAN O LYTHYR ODDIWR MR. BRAUD.

YSGRIFENA y Parch. A. C. Racine Braud o Lorient, Chwefror y 3ydd, "Mae ein Bibl-gludydd yn teimlo yn dra boddhâus gyda'r croesaw a gafodd ymhob man yn ei daith trwy Finistère; mae yn argyhoeddedig y rhaid i Eglwys Rhufain ddiwygio, neu y gadewir hi yn bur fuan gan y bobl. Yma yn Lorient yr wyf yn canfod llawer o arwyddion i beri i ni lawenhâu. Nid wyf erioed o'r blaen wedi gwneud cynifer o Babyddion yn ein cynnulliadau. Rhoddaf i chwi un engraifft. Daeth penteulu, a brynasai Fibl ddwy flynedd yn ôl, ataf gyda'i ddau fab, gan erfyn arnaf roddi iddynt addysg grefyddol, am nad ydyw yn dewis iddynt gael eu haddysgu gan yr offeiriad. Mae yn dyfod yn gyson gyda hwynt i'n gwasanaeth. Mae yn dal swydd yn y dref; bu yn y fyddin, a pherchir ef yn fawr. Bydd yn dda genych ddeall fod y Rhaglaw wedi fy apwyntio yn aelod o Gynghor Addysg Cyhoeddus yn y Rhanbarth hwn. Cynnwysa y cynghor 12 o aelodau, o ba rai y mae Esqob Vannes yn un; y Rhaglaw yw y cadeirydd. Penderfynir pob achosion perthynol i ysgolion y rhanbarth gan y cynghor hwn." Crybwylla Mr. Braud fod Dr. De Pressensé, Paris, wedi bod yn Lorient ychydig ddyddiau yn flaenorol yn angladd ei wŷr bychan. "Gwerodd ran yn y gwasanaeth; "yr oedd deimlad dwys ei hunan, a pharai ei i galonau ei wrandawyr deimlo."

TAITH GROIGNEC TRWY FINISTÈRE.

Mewn llythyr dyddiedig Ionawr y 26ain, rhydd Le Groignec adroddiad am daith a gymerasai, am tua deng wythnos, trwy Finistère, y parth mwyaf gorllewinol o Lydaw. Diau y bydd rhai dyfyniadau o'r adroddiad hwn yn ddyddorol gan ein darllenwyr. "Gadewais Lorient," meddai, "ar y 4ydd o fis Tachwedd diweddaf i fyned ar fy union i Brest. Ymwelais â phob rhan o'r dref, gan fyned o dŷ i dŷ. Cefais ymddyddianion crefyddol maith mewn amryw deuluoedd; ac fel rheol, byddwn yn cael derbyniad caredig, a gwrandewid arnaf gyda dyddordeb. Gofynais un tad i mi a wna i gweinidog Protestanaidd ymgymeryd â rhoddi addysg grefyddol i'w blant; a phan yr atebais y gwnai, dywedai yr elai i'w weled ar yr achos, er mwyn i'w blant gael eu dwyn i fyny yn nghrefydd Iesu Crist. Ar ddyddiau lleiriau a marnadaoedd byddwn yn cymeryd fy safle ar y lle mwyaf cyhoeddus, er mwyn gwerthu yr Ysgyrthyrau Sanctaidd a'm llythyrâu at offeiriad Ploemeur. Mae y llythyrn dadleuol hwn wedi cyfarfod â'r un llwyddiant yn Brest ag yn Lorient. Gwerthais dros 500 o gopiau i weithwyr y Porthladd. Ymwelais â'r rhan fwyaf o'r pentrefi mwyaf pwysig o amgylch Brest,—St. Pierre, Lambézellec, St. Marc, &c. Yn St. Pierre pregethodd yr offeiriad bregeth gynhyrfus yn erbyn y 'llyfrau drygicnus' oedd yn cael eu gwerthu yn y wlad, gan wahardd i'w blwyfollion eu prynu. Ni chafodd ei waharddiad, pa fodd bynnag,

fawr o effaith, oblegid ychydig ddyddiau wedi hynny gwerthais amryw gopiau o'r Testament Newydd i deuluoedd yn byw yn ei ymyl.

Ar ol gadael Brest ymwelais â Landerneau, tref fasnachol a llaw-weithfâol, lle y derbyniwyd fi yn garedig. Cynnygiais fy llyfrau i athrawon yr Athrofa. Prynoddau o honynt Fibl bob un ar unwaith, a'r dydd canlynol fel yr oeddwn yn agor fy sypynau ar y *square* cyhoeddus, daeth un arall a phrynodd gopi yn ngwydd amryw o drigolion y dref. Dyma un o arwyddion yr amserau; ychydig amser yn ol ni fuasai athraw Coleg tref fechan yn meiddio ym ddyddan ar y farchnadle â Bibl-gludydd a phrynu Bibl yn mhresennoldeb tystion. Nid arosais ond ychydig ddyddiau yn Chateaulic rhwng Landerneau a Quimper. Yr oeddwn wedi bwriadu ymweld â'r lleoedd o amgylch y dref hon, ond yr oedd y tywydd mor ddrwg fel y bu gorfod i mi roddi i fyny y wriad. Prynodd masnachwr yn y lle hwn Fibl genyf, gan ddywedyd wrthyf, 'Mae fy mab yn y Coleg yn Quimper, ond bydd adref yn fuan, ac y mae arnaf eisien iddo ddarllen y llyfr hwn, oblegid nid wyf am ei weled ef yn was i'r offeiriad.' Cyrrhaeddais i Quimper yn niwedd Rhagfyr. Aethum trwy y dref o dŷ i dŷ, yn gystal a thrwy bentrefi Erguie Fawr ac Erguie Fach, St. Evarzec, &c. Gwerthais Fibl i'r dyn mwyaf deallus yn y lle olaf. Yr oedd eisoes wedi darllen fy llythyrau at offeiriad Ploemeur, ac wedi eu mwynhau yn fawr iawn. Efe sydd yn cadw y gwestdf mwyaf yn y lle, a gofynais iddo am rywbeth i'w fwyta. 'Pysgodyn ynte cig?' meddai, gan mai dydd Gwener ydoedd. Dywedais wrtho nad oedd fy nghrefydd i yn gynnwysedig yn yr hyn a fwytawn neu a yfwn, ac yna estynodd i mi blatiad o gig. Yn awr rhaid i mi ddywedyd wrthyf fod y dyn hwn, yn ol athrawiaeth offeiriad y wlad, yn euog o bechod marwol wrth roddi i mi gigfwdy ar ddydd Gwener—arwydd arall fod taranfolltan Rhufain yn colli eu nerth.

Wrth fyned trwy Erguie Fach cyfarfyddais â'r ysgolfeistr, a chynnygiais iddo y Llyfr Sanctaidd. Yr oedd newydd brynu Testament Newydd (cyfieithiad Sacy) pan y dygweddodd i'r offeiriad fyned heibio. Ar ol myned ymlaen ychydig ffordd trodd yn ol, a dymunodd ar i'r ysgolfeistr fyned i siarad âg ef. Ymddangosai yr ysgolfeistr fel mewn tipyn o benbleth, ac nis gwyddai ymha le i guddio ei Destament. Penderfynais beidio troi fy nghefn arno ar yr adeg gyfyng hon, ac aethum ymlaen at yr offeiriad gan gynnwng yn eon iddo gopi o'r Testament Newydd. Gofynai, 'A yw eich llyfrau wedi derbyn cymeradwyaeth yr awdurdodau eglwysig?' 'Na, nid yw yr

oll o honynt;' meddwn iunau, 'pa fodd bynag, dyma gyfieithiad Sacy, a gymeradwywyd gynt gan offeiriad Ffrainc.' Trodd y dalenau drosodd, a dywedodd, 'Mae yn gyfieithiad da,' ond ychwanegodd ar unwaith, 'Dian eich bod chwi yn gwerthu llyfrau Protestanaidd gan eich bod yn perthyn i'r grefydd hono.' 'Iâ, Protestant ydwyf, a dian y gwyddoch mai Protestaniaid yn unig sydd yn cymeryd trafierth i roddi Gair Duw yn nwyllaw y bobl.' 'Felly yr ydyoh chwi yn meddwl mai y Protestaniaid sydd yn iawn, ac fod y Pahyddion yn cyfeilliorni.' 'Dyna fy argyhoeddai.' 'Eglurwch, ynte, i mi y geiriau yn yr Efengyl, 'Hwn yw fy nghorff, hwn yw fy ngwaed.''' 'Iesu Grist ei hunan sydd yn egluro hyn. Rhaid eich bod yn gwybod ei fod wedi dywedyd yn efengyl Ioan, 'y cnawd nid yw yn llesâu dim; y geiriau yr wyf fi yn eu llefaru wrthyf, ysbyrd ydynt a bywyd ydynt.' Gwyddoch hefyd i Iesu Grist ddywedyd, 'Myfi yw y ffordd, myfi yw y drws.' Yn awr, pa fodd yr ydyoh chwi yn egluro, y geiriau hyn?' Yn lle ateb, cyfarchodd yr offeiriad y plant oedd o'n hamgylch, a gwaharddodd iddynt brynu fy llyfrau; cymerodd yr ysgolfeistr gyfle i orchymyn i'r plant fyned i'r ysgoldf, a diangodd o'r golwg gyda'i Destament. 'Mae y grefydd Protestanaidd yn bur gyflus wedi'r cwbl,' meddai yr offeiriad, 'Cred, a gwna y peth a fyni.' 'Yr ydych yn siarad,' meddwn innau, 'fel pe byddech yn anwybodus am y wir fydd. Mae y neb sydd ganddo fydd wirioneddol bob amser yn gweithredu i fyny â'i grediniaeth; o herwydd mor fuan ag y mae o friaru yn gweithredu yn groes i'w fydd, mae yn peidio a chredu, ac os ydyw yn parhau i hōni ei fod yn credn, nid yw end rhagrithiwr. Ydych chwi yn dywedyd fod Protestaniaid yn foddolawn i greu heb weithredu? Wel, dylai y gwaith yr wyf fi yn ei wneyd yn awr yn y wlad hon, a'r hyn a wneir gan filoedd o rai eraill mewn manau eraill, brofi i chwi i'r gwrthwyneb.' 'Ni bydd eich gwobr yn fawr, pa fodd bynag, o herwydd yr ydych yn twyllu pobl, ac ni werthid eich llyfrau pe gwyddid mai llyfrau Protestanaid ydynt.' 'Camgymeriad mawr, syr; am eu bod yn gwybod mai llyfrau Protestanaidd sydd genyf y mae pobl yn eu prynu.' 'Pe gwyddwn i am ryw un yn fy mhlwyf yn meddu un o'r llyfrau hyn, gwaharddwn iddo ddyfod i mewn i'r eglwys,' meddai, gan estyn ei fys at eglwys y plwyf. 'Nid yw o fawr o bwys tuag at gadwedigaeth dyn, syr, pa un a droir ef o'ch eglwys chwi neu beidio; yr hyn sydd yn anghenrheidiol ydyw iddo ddyfod at yr Arglwydd Iesu Grist fel unig Waredwr dynion.' Ar hyn ymadawom.

Gwerthais yn ystod fy nhaith o ddau fis a hauner, 139 o gopïau o Ysgrhythrau, ac yn eu mysg 19 o'r Testament Newydd yn y Llydawaeg.

Mae ein dadl gydag offeiriad Plœmeur wedi terfynu. Nyni a gafodd y gair olaf, gan fod ein trydydd llythyr eto heb ei ateb. Argraffwyd 6000 o gopïau o'r llythyr cyntaf, 3000 o'r ail, a 4000 o'r trydydd,—yn gwneyd 13,000 o lythyr, o'r rhai y mae dros 10,000 wedi eu gwerthu. Gwerthwyd 7000 yn Lorient a Morbihan yn unig."

BRYNIAU CASSIA.

LLYTHYR AT HEN GENADWR

DIAU mai dyddorol i lawer o ddarllenwyr y CRONICL CENADOL fydd gweled y dyfyniadau a ganlyu o lythyr a dderbyniodd y Parch. W. Lewis, gynt o Cassia, oddiwrth Mr. Jerman Jones, er nad ysgrifenydd ef i'w gyhoeddi.

"Er pan adawsoch chwi y Brynïau, y mae cenedlaeth newydd wedi codi; mae gan rai nad oeddynt wedi eu geni y pryd hwnnw, blant eu hunain yn awr. Mae rhai o'r rhai a auwyd er pan ddaethum i'r Brynïau erbyn hyn dros ddeg oed. Ond y mae gan yr hen Gristionogion adgof byw am danoch, ac y maent yn coleddu yr adgof yn serchog, ac yn fynych yn siarad am danoch eich dau, a hyny mewn ffordd sydd yn dangos nad yw eu cariad cyntaf eto wedi oeri, a pharhânt i'ch cofio tra byddant byw. Mae hyn yn gysur mawr i chi, fel yr ydych yn myned yn hynach bob dydd, i feddwl nad ydych wedi byw yn ofer; fod personau i'w cael, saint Duw, sydd yn eich caru ac yn teimlo yn dra diolchgar i chi fel y rhai fu yn offerynol yn llaw Duw i'w dwyn i oleuni a rhyddid yr Efengyl, i'w dysgu a'u harwain yn ffordd gwirionedd, a chariad, a sancteiddrwydd. Y fath ragofraint yw hon. Yr wyf yn ei gwerthfawrogi yn uwch na dim dan yr haul. Mae yr hen Gristionogion yn myned ymraith, y naill ar ol y llall, i'w cartref tragwyddol, i fod yn wastatol gyda'r Iesu; ac y mae eu plant a'u hwyron yn dyfod ymlaen ac yn cymeryd eu lleoedd. Dysgasoch chwi eu tadau a'u mamau, ac yr ydym ninnau yn dysgu eu plant, ac fel hyn mae gwaith Duw yn cael ei ddwyn ymlaen o oes i oes. Mae y gwaith wedi llwyddo yn fawr yn ystod y deng mlynedd diweddf, ac yn enwedig y pum mlynedd diweddf. Mae yn ymledu'r bob llaw, y cynnulleidfaoedd yn cynyddu, ac aelodau newyddion yn cael eu

hychwanegu bron bob mis. Rhifa ein heg'wys yn Shillong dros ddau cant, tua 230. Er mis Ionawr diweddf, yr wyf wedi planu dwy eglwys,—un yn Mynar, yn agos i Assam yn y Gogledd, a'r llall yn Khyndiar, yn agos i Wastadedd Sylhet yn y De, tua 15 milldir islaw Lyngkyrdem. Cynnwysa y ddwy tua 50 o bersonau, ac y mae rhagolygon y bydd y ddwy yn eglwys cryfion cyn hir. Yn Cherra a Shella, a thrwy yr oll o'r Wâr, ymddengys y gwaith yn addawol ac yn galonogol, yn gystal ag mewn rhanau eraill o'r Brynïau. Chwi a welwch fel y mae y pren a blanasoch flynyddoedd yn ol yn tyfu ac yn lledu ei gangenau, ac y mae y Cassiaid yn tyu dan ei gysgod ac yn bwyta ei frwyth. Dengys hyn ei fod o'r iawn hâd. Yr wyf yn gobeithio ac yn credu mai parhâu i dyfu a wna nes gorchuddio y Brynïau oll, ac y bydd i'r holl lwythau mynyddig hyn eistedd dan ei gysgod. Chwi a'i planodd, ac yr ydym ninnau yn cloddio o'i amgylch ac yn bwrw tai; fel y byddo i'r hwn sydd yn planu a'r hwn sydd yn cloddio lawen-hâu ynghyd yn mhresennoldeb Duw; pob un a dderbyn ei briod wobr ei hun, yn ol ei lafur ei hun, gan ein bendigedig Arglwydd a Meistr, Iesu Grist."

DOSBARTH CHERRA.

Yr ydym newydd dderbyn "Adroddiad Cyffredinol ar Addysg Gyhoeddus yn Assam am y flwyddyn 1879—80." Cynnwysa y gyfrol yr adroddiad a gyflwynwyd i'r Llywodraeth gan J. Wilson, Ysw., M. A., Arolygydd Ysgolion, a "Phenderfyniadau" y Prif Ddirprwywr ar yr adroddiad. Ceir yn y gyfrol ystadegau manwl ar sefyllfa addysg ymhob un o'r Dosbarthiadau sydd yn perthyn i Dalaeth Assam. Gŵyr ein darllenwyr mai rhan o'r Dalaeth hon yw Brynïau Cassia a Jaintia, a dian y bydd yn ddyddorol iddynt weled y cyfeiriadau a wneir at y rhan hon yn yr Adroddiad. Ymddengys fod nifer yr holl fechgyn, ydynt o ran oedran yn gymhwys i fyned i'r ysgol yn "Ngwastadedd" Assam, yn 456,391; ar Frynïau Cassia, mae y nifer yn 17,347. Nifer y bechgyn sydd dan addysg yn y "Gwastadedd" yw 32,579; ar Frynïau Cassia y nifer oedd 1535. Yn y Gwastadedd, o bob mil o fechgyn yr oedd 71 yn yr ysgol; ar Frynïau Cassia, o bob mil yr oedd 88 yn yr ysgol; ond yr oedd 94 y flwyddyn flaenorol. "Priodolir y lleihâd ar Frynïau Cassia," meddai yr Adroddiad, "i ymosodiad y cholera." Cyfeiria yr Adroddiad mewn modd anffafriol iawn at rai o'r Ysgolion Athrawol yn y

Dalaeth; ac nid ymddengys fod gan yr Arolygydd ddim boddhaol i'w ddyweyd ond am un o honynt, a hono yw Ysgol Athrawol Nongsawlia. Dyfynwn eiriau yr adroddiad:—

"Gwnaeth yr ysgol Normalaidd yn Cherra Poonjee yn dda yn y flwyddyn dan sylw. Yn ystod y flwyddyn anfonwyd naw o'r ysgolheigion (7 o ddynion a 2 o ferched) allan fel athrawon ysgolion pentrefol. Mae mewn cysylltiad â'r sefydliad hwn ysgol sydd yn derbyn cynnoithwy (*aided school*), yr hon, fel o'r blaen, sydd wedi cael ei chymeryd i mewn yn nifer yr ysgolion Seisioig Canolog. Yr oedd 145 o enwau ar y llyfrau ar yr 31ain o Fawrth, gyda phresennoldeb dyddiol ar gyfartaledd o 107, ar gyfer 128 a 85 am y flwyddyn flaenorol; yr hyn a ddengys gynnydd mawr ar y flwyddyn ddiweddar. Mae y ddwy ysgol yma dan ofal y Parch. J. Roberts, ac y mae ef yn haeddu *credit* mawr, am ei arolygiaeth doeth a galluog. Dyma yr unig ysgolion ar Fyrdiau Cassia, sydd yn dangos cynnydd amlwg yn ystod y flwyddyn y rhoddir adroddiad am dani."

SHILLONG.

RHANAU O LYTHERY ODDIWRTH Y PARCH.
T. JERMAN JONES, DYDDIEDIG TACH-
WEDD 18FED, 1880.

Y DYDDIAU cyntaf o'r mis hwn ydoedd adeg y *gamblo* blynyddol yn Shillong.—y *Diwalli*, pryd mae y Llywodraeth yn rhoddi rhyddid am ddenddydd neu dri i baw *gamblo* faint a fynont, ac yn y lle y mynont. Arferiad wedi cael ei ddwyn o'r Gwastadedd gan y Bengaliaid yw y *Diwalli*, a chan fod yma lawer o honynt yn ei gwasanaeth, mae y Llywodraeth yn caniatáu iddynt gael gwneyd yr un fath yma ag yn Bengal; ac y maent hwythau yn gwneyd eu goren i ddyagu yr arferiad i'r Cassiaid, ac yn hyn maent wedi bod lawer yn rhy lwyddiannus. Mae yma nifer mawr o'r Cassiaid wedi dyagu yn dda ac yn ymbleseru ynddo, ac yn byw ar hyn ar hyd y flwyddyn; a chymeriadau ofnadwy yw y nifer mwyaf o'r rhai hyn. Mae yr arferiad yn ymledu ac wedi ymledu i lawer o bentrefi eraill ar y Bryniau, ac yn dylanwadu yn niweidiol iawn ymhob man; mae yr effaith yn ddidraddiol tu hwnt i ddychymyg,—y merched mor zelog a'r meibion, yn eistedd yn blith draphlith ar fatiau, ac yn *gamblo* â'u holl egni, heb allu cywil-yddio, peth na wna yr un Cassiad parchus mohono. Mae cryn nifer o'r *gamblers* hyn yn byw yn Mawphlaag, ac amryw hefyd tua Mairang, yn gystal ag mewn pentrefi

eraill; a chiwed ddrygionus i'r eithaf ydynt ymhob man, ac y maent yn byw ar lygru eraill.

"Ond eleni, nid ydoedd yma ond nifer bychan mewn cymhariaeth. Nid oedd yma fwy o gannoedd y flwyddyn hon nag ydoedd yma o filoedd ddwy flynedd yn ol. Yr oeddwn yn casglu nad oedd yma oll, rhwng Bengaliaid a phawb, dros 400, ac yr oedd yn hawdd gweled fod gwedd siomedig iawn ar rai o'r hen *gamblers* wrth weled y nifer o ranau eraill o'r Bryniau wedi lleihau cymaint. Maent yn arfer cario y gorchwyl hwn ymlaen mewn rhan o'r pentref gerllaw y capel, a darfu i ni, ar y prif ddiwrnod, gynnal cyfarfod am oriau yn y capel, a llwyddasom i gael cynnull-eidfa dda, a chadw llawer rhag myned yn ysglyfaeth i'r temtasiynau oedd o'u hamgylch. Canu a siarad bob yn ail pum' mynyd yr oeddem yn y capel, a minnau yn myned i ganol y *gamblers* i gyrchu rhai at ddrws y capel, ac eraill yn eu harwain i mewn. Yr ydym yn credu fod ein hymdrech fel hyn bob blwyddyn yma, yn adeg y *Diwalli*, ynghyd a'r athrawiaethu ar y mater yn y pentrefi cylchynol, yn foddion i leihau yr arferiad, a gobeithio mai lleihau a wna nes darfod o blith y Cassiaid. Mae y brodyr eraill hefyd yn gwneyd eu goren yn eu gwahanol leoedd er ceisio rhoddi yr arferiad i lawr. Yr ydym yn ceisio ein goren ddwyn yr arferiad i warth, rhoddi argraff ar y bobl, a chael ganddynt gredau nad oes neb yn teimlo parch iddo ei hun a ymostwng i eistedd ar fat ar ganol y pentref i *gamblo*.

DERBYNIAD RHAI I'R EGLWYS.

Derbyniadom yr wythnos hon i'r eglwys wraig, a mab iddi, tua 14 mlwydd oed. Mae hi yn wraig mewn oedran, ac wedi bod ar droion yn ymdroi ymhlith Crisionogion er ys llawer iawn o flynyddoedd. Tua'r blynyddoedd 1850—60 yr oedd yn byw yn Nongsawlia, a gelwid hi yr adeg hono, a chan amryw yn awr, Ka Kymi U Lah. Mae yn debyg fod Mr. a Mrs. Lewis yn ei chofio yn dda; bu yn yr eglwys yr adeg hono am ychydig, ac yna collwyd hi am dymor hir, a bydd yn dda ganddynt ddeall ei bod wedi dychwelyd ar ol hir grwydrod at Fugail ac Esgob eneidiau. Bu ar gyfeiliorn am oddeutu 80 mlynedd; ond yn awr dyma hi wedi dychwelyd i dŷ Dduw mewn edifeirwch, gan erfyn am drugaredd a maddeuant, a derbyniad i blith ei bobl. Hir ymarhous yw Efe; fe ddysgwyliodd wrth hon am 30 o flynyddoedd am droi yn ol a dychwelyd ato Efe i gael bywyd! Gall hi ddarllen, ac y mae yn deall crefydd yn lled dda. Yr oedd yn deimladwy wrth adrodd ei halynt, ac

yn cyfadddef ei hannioldchgarwch, ac yn hyderu y byddai iddo faddu iddi y cyfan, a rhoddi gras a nerth iddi i fod yn fyddlaw—i llynu o lwyrffryd calon wrth yr lesu hyd y diwedd. Yr ydym yn dysgwyl y bydd i'w gŵr ei dilyn cyn hir, ac y mae rhai eraill o'i phlant fel yn agosáu. Y mae gan U Lab, ei mab hynaf, chwech o blant, a chan y plant eraill ddau neu dri yr un.

Yr wythnos flaenorol yr oeddem yn derbyn i'r eglwys ddau o bentref Wmlyngkha—dyn oddeutu 22 oed a'i fam. Gall ef ddarllen yn dda, ac y mae wedi cyrhaedd dirnadaeth lled gywir am ffordd yr iachawdriaeth, ac atebai yn rhwydd y cwestiynau a ofynid iddo. Yr oedd ef wedi ei argyhoeddi o wirionedd Cristionogaeth drwy *pyrkhai*—tiwy feddwl ac ystyried a barnu mai hi oedd y wir grefydd; ei bod yn tra-rhagori ar y grefydd Gassiaidd; nad oedd hono yn gwella dim ar neb fel yr oedd crefydd yr lesu yn gwneyd; fod hon yn gwneyd y rhai drwg yn dda, y meddwn yn sobr, a phlant diafol yn blant ein Tad yr hwn sydd yn y nefoedd. Rhoes Mr. Griffith Hughes, yr hwn oedd yn dygwyl bod yma y noswaith, gynghorion buddiol i'r ddau. Yr oedd un arall o'r un pentref i gael ei dderbyn yr un noswaith, ond cymerwyd ef yn glaf rai dyddiau yn flaenorol i hyn, a chair cyfle i'w dderbyn eto ar ol iddo wella. Yr oeddem wedi derbyn dan odidyddia i'r eglwys ychydig cyn hyny.

Yna crybwylla Mr. Jones am amryw oeddynt wedi bod yn wael dan glefyd dinystriol, a rhai wedi marw.

"Yr oedd un a fu farw yn ddyn ieuanc rhagorol, yn Gristion da, ac yn debyg i fod o ddaioni gydag achos yr Arglwydd. Yr oedd ynddo amryw gymhwysderau at hyny. Yr oedd mewn swydd dan y Llywodraeth, ac yr oedd gan y rhai oedd yn cydweithio âg ef, hyd yn nod y Bengaliaid, barch iddo. Byddai yn barod unrhyw adeg, ar y Sabboth neu ar nosweithian yr wythnos, i fyned i'r pentrefi cyfagos i bregethu ac i egluro trefn yr efengyl i'r bobl; ac yr oedd yn meddu ar ddawn gwerthfawr i ddenu y bobl ato, a'u cadw gydag ef am amser tra yn darllen ac yn esbonio iddynt Air Duw. Yr oeddym oll yn dysgwyl cryn dipyn oddiwrtho yn y dyfodol; ond cymerwyd ef ymaith yn sydyn yn nghanol y clefyd poeth. Yr wyf yn credu iddo fyned i ogoniant, oad y mae yn chwith genym ar ei ol; ac yr ydym yn cyfynddeimlo yn ddwys &i weddw gyda'i phlentyn bach sydd wedi eu gadael yn unig, ac yn teimlo ei cholled yn fawr. Gobeithio y caiff ras i ymddiried yn yr Arglwydd lesu, a bydd ef yn bob peth iddi. Cafodd gladdedigaeth i-

osog; yr oedd y capel yn orlawn y pryd-nawn hwnw—tyria fawr wedi dyfed at en gilydd i dalu y gymwynas olaf iddo. Yr oedd yno amryw yn y capel nad oeddwn wedi eu gweld ynddo erioed o'r blaen."

JIWAI.

HYSBYSA Mr. T. Jerman Jones, mewn llythyr dyddiedig Ionawr 15fed, ei fod wedi bod yn Jiwai ddechreu y mis gyda Mr. John Jones, er rhoddi pob peth dro-odd i'w ofal, a rhoddi iddo bob gwybodaeth a feddai ef am y gwaith a'r ysgolion yn y Dosbarth. Ymddangosai y cyfeillion yn siriol wrth welad Mr. Jones yn dyfod i ymsefydlu yn eu mysg, ac addawent roddi pob help a allent tuedd at wneyd yr ysgol yn lle cymhwys iddo ef a'r teulu i fyw ynddo nes yr adeilidir y tŷ cenadol.

"Prydnawn dydd Mercher, Ionawr 16ed," meddai Mr. Jerman Jones, "cyrhaeddodd Syr Stewart Baylay, Prif Lywodraethwr Talaeth Assam, Jiwai, yr hwn oedd ar ei ffordd o Shillong i'r Gwastadedd. Aethom i'w gyfarfod dipyn o ffordd gyda phlant yr ysgol ddyddiol, a chanasom amryw hymnau i'w groesawu; a phan gyferbyn â ni, digynodd ef a Mr. Lyall, ei Ysgrifenydd, oddiar eu cefylan, a chwasom i'w ddyddian ar y ffordd. Dgwadai y deni drannoeth am hanner dydd i welad yr ysgol. Ac fe gyflawnodd ei addewid. Yr oedd yno yn bresennol 54 o fechgyn a 86 o enethod, ac yr oeddent oll wedi ymolebi a glanhau eu hunain a thwtio yr ysgoldy, ac ymddangosent oll yn lân a threfnus. Bu ef a Mr. Lyall yn holi y plant am agos i ddwy awr mewn darllen a chyfieithu, rhifyddiaeth a daearyddiaeth, ac mewn Bengali; atebai y plant yn dda ar y cyfan, ac ymddengys iddo gael ei fodloni yn yr ysgol. A dywedai ei fod yn gobeithio y byddai i Mr. a Mrs. Jones fod yn llwyddiannus ar ol ymsefydlu yn Jiwai, a'i fod yn credu y byddai yr ysgol yn llawer hyspach os cai y pleser ryw adeg yn y dyfodol i ddyfod i'w gweld. Yna canodd y plant dŵn neu ddwy, ac aethant hwythau ymaith. Yr oedd cael Prif Lywodraethwr y Talaeth yn Jiwai yr adeg yr oedd Mr. John Jones yn myned yno gyntaf yn groesawiad arbennig. Peth heb ei ddysgwyl oedd hyn. Yr Arglwydd lesu a drugarhio ac a fendithio y cyfnewidd hwn er llwyddiant ei achos yn Jiwai, ac ymbohorhau arall o'r Bryniau. Mae ein blynyddoedd yn treulio fel achwedd, ac yn fuan fe wawria y flwyddyn olaf arnom; bendithier ni â gras i fod yn effro a fyddlaw yn tymmor sydd yn ol er gwneyd ein goren gyda theyrmas ein hanwyl Weradwr."

SHELLA.

KHANAU O LYTHTRAU ODDIWRTH Y
PARCH. C. L. STEPHENS.

RHAGFYR 17eg, ysgrifena Mr Stephens, "Cyrhaeddassom Shella ddydd Mawrth diweddfaf (y 14eg). Arosassom yn Shillong o ddydd Gwener hyd y dydd Mawrth canlynol. Ar y Sabboth buom yn yr holl gyfarfodydd: cyfarfod gweddi am 7; Ysgol Sabbothol am 10; pregeth am 1, pryd y pregethai un o'r brodorion, ac y dywedais innau ychydig eiriau; drachefn yr oedd gwasanaeth am 4; dechreuwyd gan un o'r brodorion yn Cassiaeg, a phregethais innau yn Saesoneg. Yr oedd nifer da yn yr holl gyfarfodydd, a golwg iachus ar bob peth. Teimlwn fel wedi fy nhrosglwyddo yn hollol i Gymru pan yr aethum i'r capel y boreu, i'r Ysgol Sabbothol, a phan y gwelwn y lle wedi ei lenwi & rhai mewn oed a phlant. Mae fy mhroffad byr i o'r Bryniau yn peri i mi edrych ar y bobl fel ymhell o fod yn ddiffygiol mewn dealltwriaeth. Dydd Mawrth cychwynasom am Mawphlang gyda Mr. Jerman Jones; o fewn dwy neu dair milldir i'r lle cyfarfyddwyd ni gan Dr. Griffiths a Mr. Evans gyda nifer mawr o'r Cristionogion. Dysgwylent ni ddwy awr, neu fwy, yn gynt, ac eto yr oeddynt wedi aros yn amyneddgar. Arosassom gyda'r cyfeillion caredig yn Mawphlang hyd fore Iau; galwasom gyda nifer o'r pentrefwyr, buom yn gweld yr ysgolion, ac yn bresennol yn y cyfarfod eglwysig. Ymwelodd Mr. a Mrs. Hughes, a'u plant, & ni pan oeddyn yno; ac felly yr ydym yn awr wedi gweld ein cydgenaden oll a'u taddoedd. Daeth Dr. Griffiths yn garedig iawn gyda ni ar y ffordd i Nongsawlia, nes y cyfarfyddwyd ni gan Mr. John Roberts. Tra yr oeddyn yn bwyta ar ochr y ffordd daeth Mr. Jerman Jones heibol, ar ei ffordd i Sylhet, i ba le yr aeth o Nongsawlia bore Sadwrn. Penderfynwyd gan Mr. Roberts na byddai i ni eu gadael hyd fore dydd Mawrth, a chydsyniasom i aros dros y Sabboth, gan nodi oedd ein pethau wedi dyfod i Chut-tuk. Mae yr hyn a ddwyedwyd am Shillong yn wir hefyd am y gwasanaeth cyhoeddus yn Nongsawlia. Nid yw y Cristionogion brodorol yn cael eu cadw yn unig fel plant dan arweiniad rhai eraill, ond y maent yn gweddio, yn pregethu, ac yn dwyn ymlaen y cyfarfodydd eglwysig mewn dull sydd yn dangos i mi fod gwir fywyd yn eu crefydd. Ymwelasom a'r ysgolion, ac arholasom nifer o'r dosbarthiaid, a' boddheid ni yn fewn gan y cynnydd a ddangosid gan yr ysgolheigion. Anghofais ddwywed fod nifer mawr o Cristionogion wedi dyfod i'n cyfarfod o

Nongsawlia. Ddydd Mawrth, yr wythnos hon, cychwynasom i fyned i Shella. Diwrnod ydyw i'w gofio yn hir, nid yn unig fel yr un ar yr hwn y cyrhaeddassom ben ein taith, ond ar gyfrif y ffordd. Nis gall un, heb fod yma, ddeall mor lafurus ydyw. Am filldroedd nid ydyw yn ddim ond dringo i fyn neu fyned i lawr grisiau, a hyny trwy gymborth ceryg o amrywiol faintioli, y rhai y rhaid fod llafur mawr wedi ei gymeryd rywbrd i'w dwyn yma i wnenthur y llwybr. Dychymygwech eich hunan yn dringo am tua chwe milldir i fyn y grisiau drylliedig tŵr rhyw hen gastell, ac fe ddichon y gellwch ffurfio rhyw ddrychfeddwl pa beth yw cerdded o Cherra i Shella. Ac eto yr oedd tua 100 o'r Cristionogion wedi dyfod ddwy filldir i'n cyfarfod. Ond yr ydym wedi cyrhaedd yn ddiogel ac yn iach trwy holl anhawdterau a pheryglion y ffordd i gyd, ac nis gallwn beidio cydnabod ein diolchgarwch iddo Ef, oddiwrth yr hwn y deillia ein holl drugareddau. Hyderaf y cawn lafurio yn hir yma dan fendith yr Arglwydd. Mae y bobl fel yn ymddangos yn barod i wrandaw a derbyn y gair. Llafuriodd Mr. a Mrs. Jones yn dda, ac yr wyf yn meddwl y rhaid eu bod yn ymadael gan deimlo eu bod, trwy gymhorth Duw, wedi gwneyd rhywbeth. Mae yr egni corfforol sydd yn anghenrheidiol yn ddifawr i ddringo, ond y mae Mrs. Jones, wedi eilwneyd." Ionawr 1af, ysgrifena Mr. Stephens drachefn, "Pan ddaethum i Shella, yr oedd yr holl ysgolion ar lawr waith, ond er y pryd hyny caniatâwyd iddynt rai dyddiau o wyliau. Mor bell ag y mae yn bosibl i mi allu barnu, mae pethau mewn trefn berffaith; dygir y gwaith ymlaen yn ofalus gan y rhai sydd yn gofalu am yr amrywiol ysgolion a'r cyfarfodydd crefyddol, ac nid yw fy anwybodaeth presennol am yr iaith yn debyg o fod yn attalfa i bethau barhâu felly. Mae yn dda genyf sylwi fod y bobl yn yr holl orsafoedd yr ymwelais i & hwynt ymhell o fod yn cael eu cadw mewn *leading strings*; a bydd i minnau geisio gweithio yn yr un ffordd. Ymadawodd Mr. Jones a'r teulu & ni ddydd Mercher diweddfaf. Ar ol ei lafur diweddar yma, mae arnaf ofn y teimla oddiwrth ei daith i Jiwal a'r parotoadau yno.

Nid yw fy holl argaffadau i ond rhai newyddion; a chan fod y cyfryw yn fynych yn gamsyniol, gwell fydd peidio dwywed llawer neu ddim yn hytrach; am yr athrawon na'r Cristionogion eraill yma. Heddyw dechreuasom ein gwersi gyda U Timothy. Efe yw fy nghyfieithydd, a dywedir ei fod yn un da iawn. Trwyddo ef gellais bregethu y ddau Sabboth olaf, a siarad yn y gwleddoedd a'r rhan fwyaf o'r cyfarfodydd eraill."

DERBYNIADAU AT Y GENADAETH.

DYMUNA y Trysorydd Cyffredinol gydnabod fod y symiau canlynol wedi dyfod i law ar pan wnaed yr hysbysiad diweddaf.

	£	s.	d.
Capel Bootle, Liverpool—			
Casgliad cyffredinol	29	8	9
Casgliad y Plant	12	2	0
“ Anfield Road, Liverpool	22	8	11½
“ Walton Park, Liverpool	4	2	1
“ Victoria (ychwanegol)	3	0	0
Cwmduwfran	1	1	8
Dienw*	6	0	0
Aberporth, Sir Aberteifi	4	15	0
J. ac E. Thomas, Llanbedr, eto	2	0	0
Mrs. G. Thomas, Aberystwyth, i'w defnyddio gan y Parch. T. Jerman Jones, er budd y gwaith	3	0	0
Capt. J. German, Amlwch	5	0	0
Blwch Cenedol Dosbarth Mary Roberts, Llanfair, at gynnalaieth plant amldifid dan ofal Mr. Jer. Jones ..	0	14	0
Sir Fôn	360	0	0
Sir J. Wheldon, Llanberis, tuag at gy'arod a'r treuliadau ychwanegol ar Frynau Cessia	1	0	0
Amryw gyfeillion eraill trwy law Mr. J. Wheldon	0	8	6
Cymunrodd y diweddar Mr. Owen Elias, Liverpool	100	0	0
Parch. T. Francis, Wrexham	2	2	0
Mr. Peter Davies, Parc y Bellen, Caer-fyddia	0	10	0
Dosbarth Mr. G. Owen, Carnarvon ..	0	16	2
Capel y Cil, Merthyr	1	4	4
Capel Cymreig Garston	5	0	9½
Mr. John Lewis, Portmadoc ..	2	10	0
Mrs. Lewis, “	3	10	0
Willie Lewis, “	0	17	0
* * * “	0	10	0
Dienw	0	10	0
Lleyn ac Eifionydd, trwy law Mr. R. Jones	175	0	0
Fwlce Green—Casgliad y Plant	0	19	0
Sir Ddinbych, trwy Mr. P. Roberts ..	100	0	0
Rhan Ddwyrainol Sir Feirionydd, trwy law Mr. R. Jones	100	0	0
Mr. W. Jones, Oswestry	0	5	0
D. ———, Dinbych	1	0	0
Pensarn, Gogledd Aberteifi	1	5	0
At dō haiarn Capel Nongythmai:—			
Mr. James Hughes, Caergybi ..	0	5	0
Mr. O. Griffith a'i ddosbarth ..	0	19	3
Capel Seisnig Llanelli	1	6	4
Capel Ynys, Gorrlewin Morganwg ..	0	19	0
Capel Gwastad, Sir Benfro	8	12	0
Cymunrodd y diweddar Mr. Alfred Elias, mab Mr. T. Elias, Pontsenny Sir Frycheiniol, trwy Mr. H. Davies ..	10	0	0
Sir Benfro (y Rhan Seisnig), trwy law y Parch. W. Powell	22	6	0
Shirland Road, Llundain, Casgliad y Plant	48	4	2
Anne a William Lewis, Llanbedr ..	2	18	8
Gorrlewin Meirionydd, trwy law Mr. G. Jones	5	0	0
Abertillery, casgliad cyfarfod gweddi nos Lun cyntaf yn y mis	217	14	8
Gorrlewin Morganwg, trwy law Mr. W. Griffith	1	0	0
Penmount, Pwllheli, Casgliad y Plant ..	81	8	2½
Capel Princes Rd, Liverpool (ychwanegol)	4	9	8
Capel Bethania, Sir Aberteifi	12	7	0
M. Roberts, Carnarvon	2	14	8
Gogledd Aberteifi, trwy law Mr. Philip Williams	0	10	0
Capel Rock Ferry	92	0	1
Hope Chapel, Merthyr	9	4	6
Capel Lombard Street, Liverpool	3	8	6
	15	8	2

	£	s.	d.
Llangollen, Casgliad y Plant	1	9	11
Henaduriaeth Lancashire, trwy law Mr. E. Jones	41	6	6
Mrs. Edward Williams, Church Street, Rhyl, at yr Ybtyt yn Mawphlang ..	2	2	0
Pensarn, Abergele	3	1	6
Dwyrain Morganwg, trwy law Mr. D. Evans	65	8	0
Dehau Aberteifi, trwy Mr. J. H. Jones ..	50	0	0
Gorrlewin Morganwg, trwy law Mr. W. Griffith	8	12	10
Miss Atcherley, Marton Hall, Salop ..	1	0	0
Mr. J. Evans, Pontnewydd, near Pont-y-pool	1	6	0
Sir Fynwg, trwy law Mr. W. Hughes ..	14	2	8
Arlon, trwy law Mr. H. Jonathan	340	0	0
Manchester, trwy law Dr. J. Roberts ..	49	9	1
Llundain, trwy law Mr. O. Roberts ..	16	0	0

AT Y TRYSORYDDION SIROL A SWYDDOGION EGLWYSIG.

D S. DYMUNIR dwyn ar gof i'r Trysoryddion Sirol ac eraill fod blwyddyn arianol y Gymdeithas yn terfynu ar yr 31ain o Fawrth. Ni roddir cyfrif yn yr Adroddiad nesaf o unrhyw swm na byddo yn llaw y Trysorydd Cyffredinol erbyn hyn.

Taer erynir ar i swyddogion yr eglwys sydd eto heb wneyd casgliad at y Genadaeth i osod yr achos ger bron y cynulleidfaoedd ar un neu ddau o'r Sabbothau cyntaf yn Mawrth. Mae treuliadau y Genadaeth am y flwyddyn hon lawer iawn yn fwy na'r derbyniadau, ac ni ddylai fod un o'n haelodau a'n gwrandawyr heb gael cyfeusdra a gwa-hoddad i gyfrannu. Annogir y plant sydd wedi dechreu casglu i barhau i gasglu hyd tua diwedd Mawrth, ond gofaler am i'r arian fod yn llaw y Trysorydd Cyffredinol erbyn yr 31ain o'r mis. Anfonir enwau y plant a'r swm a gasglwyd gan bob un yn ddiodeb, ar ol diwedd y mis, i'r Ysgrifenydd. Anfonir y gwobrau i'r plant mor fuan ag y gellir ar ol derbyn yr enwau.

O herwydd marwolaeth Mr. P. Williams, diweddad Drysorydd parchus a ffyddllaw y Genadaeth, ar gais taer y Cyfeisteddod Gweithiol, cydsyniodd Mr. David Roberts, J.P., 63, Hope Street, Liverpool, i weithredu fel Trysorydd hyd y Gymanfa Cyffredinol nesaf.

Dymunir gan hyn y bob casgliadan, ac unrhyw daliadau dyledus i'r Gymdeithas gael eu hanfon i Mr. Roberts.

Gellir talu unrhyw swm tuag at y Genadaeth i unrhyw un o Ganghenau y North and South Wales Bank, "To the credit of the Welsh Calvinistic Methodist Foreign Missionary Society." Dymunir i'r rhai y byddo yn gyfeus iddynt dalu y Casgliadan yn y ffordd hon wneuthur felly, ac anfon hysbysrwydd o hyn i'r Trysorydd neu i'r Ysgrifenydd. Nis gellir cael llwybr rhatach a diogelach i drosglwyddo yr arian.

Anfonir y rhestrau o enwau y tanyysgrifwyr, &c., a phobpeth y dysgwylir iddo ymddangos yn yr Adroddiad Blynnyddol neu yn y CRONICL CENADOL, i'r Ysgrifenydd.—Rev. Josiah Thomas, 23, Breckfield Road South, Liverpool.

Y DRYSORFA.

RHIF. 606.]

EBRILL, 1881.

[LLYFR LI.]

IOAN Y DYSGYBL ANWYL

GAN Y PARCH. JOHN OGWEN JONES, B.A., RHYL.

Y MAE y mater hwn yn un eang, dyddorol, ac, yn un o'i agweddan, yn dra phwysig. Y mae ei eangder yn gyfryw fel nas gellir o fewn cylch yr ysgrif hon ond prin cyffwrdd â'i ymylon. O ran dyddordeb, dichon nad oes yr un cymeriad hanesyddol yn rhagori arno, oddigerth, fe allai, yr apostol Paul. Hôna Farrar mai Paul ydyw y cymeriad hanesyddol mwyaf dyddorol mewn bod. O herwydd mwy nag un rheswm, gellir doddi yr apostol Ioan wrth ei ochr yn hyn, neu o leiaf, yn ail iddo. Y mae cymeriad yr Athraw mawr ei hun, wrth reswm, allan o gylch, ac yn anhraethol uwchlaw bod yn ddyddorol, am ei fod yn Berson Dwyfol; ond pan ystyriom y fath agosrwydd a thebygolrwydd sydd rhwng y dysgybl yr oedd yr Iesu yn ei garu â'r Iesu ei hun, ac eto, yn yr holl debygolrwydd ac agosrwydd, fod pellter anfesurrol rhyngddynt a'u gilydd o ran eu personau, nis gallwn lai na chyfrif Ioan fel un o'r cymeriadau hanesyddol hynotaf a mwyaf dyddorol yn holl hanes y byd.

Drachefn, y mae y lle a'r gwaith pwysig a gyflawnwyd gan Ioan yn ei berthynas â'r Eglwys Gristionogol yn taenu dros ei fywyd ddysgleirdeb a dyddordeb o'r gradd uchaf. Am bwysigrwydd y testun, nid oes dim amheuaeth i fod yn meddwl neb cyfarwydd i fesur cymedrol â sefyllfa yr ymdrech sydd yn cymeryd lle y blynyddoedd hyn rhwng amddiffynwyr Cristionogaeth a phleidiwyr Anfyddiaeth. Dywed Liddon yn ei *Bampton Lecture* mai Efengyl Ioan ydyw maes ymladdfa Cristionogaeth yn ein dydd-

iau ni. O leiaf, gellir dywedyd mai hi ydyw yr amddiffynfa ar faes y frwydr o amgylch yr hon y mae holl allu y ddwy ochr yn ymgrynhoi yn y blynyddoedd hyn. Dyma'r canolbwynt, fel Hougmont ar faes Waterloo, y ceisir ei gadw gan y naill a'i gymeryd gan y llall, ac ar yr hwn y teimlir fod y fuddugoliaeth nesaf, os nad yr un derfynol, yn troi ac yn dibynnu. Pe gallai y gelyn lwyddo i ddadymchwelyd y Bedwaredd Efengyl, ystyriai ei fod wedi myned i mewn i'r castell. I gyrhaedd y nodd hwn, rhydd Anfyddiaeth ei holl yni a'i hymadferth ar waith. Teimla y blaidd grediniol hyder, pa fodd bynag, nid yn unig y bydd i "gadarn sail Duw" yn yr Efengyl hon sefyll, ond y dengys ei chyfaddasrwydd i'r ymosodiad hefyd. Cawn fath o ragdeimlad o hyn yn nadganiad yr Ymberawdwr gwrthgiledig Julian, pan ddywedodd, "Yr Apostol Ioan hwnw sydd wedi dyfetha y cwbl, trwy ddywedyd fod y Gair wedi ei wneuthur yn gnawd."

Byddai yn dda genym allu rhoddi rhyw olwg gryno ar y sefyllfa; ond er mwyn mantais i hyn, ceisiwn edrych ar y testun i ddechre yn ei wedd gyffredinol. Cymerwn yn gyntaf ei hanes; yn ail, ei gymeriad; ac yn olaf, ei waith.

I. EI HANES.

Y mae defnyddiau hanes yr Apostol Ioan i'w cael gan mwyaf yn y Testament Newydd, ac yn benaf yn yr Efengylau; ond y mae genym hefyd dystiolaethau traddodiadol lliosog am dano, a'r rhai hyn, neu o leiaf un dosbarth o honynt, â mwy o sail ac awdur-

dodiad drostynt, a mwy o debygolrwydd mewnol i wirionedd ynddynt, nag sydd yn perthyn i draddodiadau o'r fath yn gyffredin. Gellir rhoddi cyfrif am hyn o herwydd fod Ioan yn fath o ddolen gydiol, yn cysylltu yr oes apostolaidd â'r un ddilynol iddi, a'i fywyd yn taenu drosodd o'r cyfnod ysbrydoledig i'r cyfnod anysbyrdoledig ar ol. Gyda golwg ar y math cyntaf o ddefnyddian, nid oes anghen ond yn unig eu crynhoi a'u cyfleu yn ol eu trefn amseryddol o'r ffurf wasgaredig sydd iddynt yn yr Efengylau. Cynnwysant y ffeithiau perthynol i'w fywyd, o'r adeg y daeth i fod yn ddysgybl i'r Iesu hyd yr amgylchiad diweddaf a grybwyllir am dano yn y Testament Newydd, sef ei alltudid i ynys Patmos. Ynglŷn â'r ffeithiau hyn daw prydweiddion neillduol ei gymeriad i'r golwg, fel na bydd anghen, o dan yr ail ben, ond cyfeirio at ei nodweddion mwy cyffredinol.

Naturiol ydyw dechre gyda'i darddiad. Y mae genym seiliau cedyrn dros ddywedyd mai brodor ydoedd o Galilea; a diau ei fod yn perthyn i'r boblogaeth fywiog o ran tymher, annibynol a gwrol o ran ysbryd, a diwyd o ran arferion, oedd yn cyfanneddu yn y rhandir ogleddol hono o wlad Canaan. Yn ol y golygiad mwyaf tebygol a chyffredinol, yr ydoedd yehydig flynyddoedd, tair neu bedair, fe allai, yn ieuengach na'r Arglwydd Iesu. Gwyddom ar seiliau da fod y cyfrifiad cyffredin a roddir o oed Crist yn rhy fyr o tua phedair blynedd. Y mae felly yn fynegiad mwy cywir o oed Ioan nag o oed Crist. Ymddengys mai ei le genedigol oedd Bethsaida, tref fechan yn gorwedd ar lán gogledd-orllewinol Môr Galilea. Yn agos i sefyllfa dybiedig Capernaum, y mae cilsach bychan prydferth iawn, yn ffurfio glân a thraeth hynod o ffafriol i bysgodle o'r fath ag sydd yn cael ei ddynodi yn yr enw Beth Saïda (tŷ neu le y pysgod). Y mae y gwaelod yn gyfansoddedig o dywod dysglær, perlaidd, esmwyth, tra chyfaddas i dirio cychod arno. Nid oes, meddir, yr un ysmotyria mor gyfaddas i'r dyben hwnw ar hyd y glânau hyn. Diau mai yn y gymydogaeith hono y ganwyd ac y dygwyd i fyny y dysgybl yr oedd yr Iesu yn ei garu. Enw ei dad, fel y gŵyr pawb, ydoedd Zebedeus, ac enw ei fam Salome. (Cymharer Mat. xxvii. 56 & Marc xv.

40 a xvi. 1.) Y mae yn amlwg fod ei rieni o sefyllfa ac amgylchiadau cyfrifol, canys darllenwn fod Zebedeus yn cadw gweision cyflog, i'w gynnorthwyo yn ei alwedigaeth gyfrifol ac ennill-fawr. Cadarnheir hyn gan y ffaith fod Ioan yn feddiannol ar dŷ yn Jerusalem, ac yn adnabyddus i'r archoffeiriad. Yr oedd Salome, yr hon, y mae lle i greu, a adawyd yn weddw yn fuan ar ol galwad Iago ac Ioan i fod yn ddysgyblion i'r Iesu, yn feddiannol ar ddŷ byd hwn, o'r hwn y darfu iddi weini i anghenion yr Iesu a'i ddysgyblion. Y mae y ffaith ei bod yn cael ei galw yn "fam meibion Zebedeus" yn ffafrio y dybiaeth hon. Gellid meddwl mai gŵr tawel a goddefol ydoedd Zebedeus, yr hyn o bosibl a awgrymir i ni yn y ffaith na ddarfu iddo ddanges unrhyw wrthwynebiad i'w feibion ei adael ef, a'r llongau, a'r pysgod, a'r cyflog-ddynion, i fyned ar ol yr Iesu. Yr oedd Salome, ar y llaw arall, yn gymeriad cryf a phendant, ac yn rhedeg drosodd o nodweddion amlwg a chryfion. Yr oedd o dymher fywiog, o ysbryd gwresog ac uchelfrydig, o serchiadau caredig, ac yn perchenogi, fel y mae yn amlwg, alluoedd meddyliol cryfion. Yr oedd yn y nodweddion hyn yn cyflawni diffyg ei gŵr, tra, ar y llaw arall, yr oedd yntau yn wrthbarth cymeriad iddi hithau; a diau fod yr elfennau goddefol a gweithredol oedd yn y rhieni ar wahan wedi cyfranu, trwy eu cyfuniad yn eu mab ieuengaf, at ffurfio gwaelod cymeriad tra nodedig. Ymddengys i'r enw Ioan (gras Duw) gael ei roddi arno fel mynegiad o'r dysgwyliad oedd yn ffynnu ar y pryd am ddyfodiad y Mesiah. Y mae yr engreiftiaid sydd genym yn y Testament Newydd, ac hefyd yn Iosephus, yn profi fod yr enw hwa yn ffynnu, ac yn dra chyffredin, yn y wlad a'r oes hono.

Diau i'w rieni roddi iddo ddyddiad i fyny parhaus a chrefyddol. Hyd y chweched flwyddyn cafodd ddysgaiddiaeth cartref, yn ol arferiad cyffredinol y genedl; ac ar ol hyny dodwyd ef yn un o ysgolion cyhoeddus y wlad. Priodolir i Simon ben Shetach, c.c. 80, y gwaith o sefydlu ysgolion uwchraddol i blant uwchlaw 16 oed; ac ordainiwyd fod i'r holl ieuencryd o'r oedran hwnw gael eu gorfodi i fyned i'r cyfryw. Dyma yr esiampl gyntaf yn hanes y byd, dybygid, o ysgolion gwladwriaeth-

ol. Nid ydyw yr hyn a ddywedir am Pedr ac Ioan yn Actau iv. 13 yn golwgu dim mwy na'u bod heb dderbyn yr hyfforddiant Rabbinaidd arferol i'w roddi i rai mewn swydd fel athrawon cyhoeddus y genedl yn y prifysgolion oedd yn Jerusalem a rhai lleoedd eraill. Heblaw hyny, y mae ysgrifeniadau yr apostol hwn yn dwyn arnynt nodweddion un wedi derbyn addysg foreuol dda.

Bellach ceisiwn olrhain ei hanes fel y mae yn dyfod i'ngolwg yn yr Efengylau, gan gyfyngu ein hunain i'r amgylchiadau hyny ymha rai y mae yn sefyll allan ar wahan oddiwrth y dysgyblion eraill. Megys y mae y daearegwr yn cael ei orfodi yn aml i astudio ffurfiadau neillduol o'r creigiau fel y maent yn dygwedd ymwithio i'r wyneb yma a thraw, felly gorfodir ninnau, wrth geisio portreïadu hanes Ioan y dysgybl anwyl, i edrych arno fel y mae yn achlysurol yn ymddangos ar ei ben ei hun ynglŷn â hanes y Gwaredwr. Canfyddwn ef y waith gyntaf wrth yr Iorddonen, lle yr oedd Ioan yn bedyddio. Ymddengys oddiwrth yr hanes ei fod yn un o ddysgyblion Ioan. Cafodd Andreas, brawd Simon Pedr, ac yntau, eu cwfieirio gan Ioan Fedyddiwr at Iesu o Nazareth fel y gwir Fessiah, mewn canlyniad i'r hyn y darfu iddynt ymrestru fel ei ddysgyblion cyntaf. Diwrnod i'w gofio oedd hwnw, yn yr hwn y darfu i'g failly y Priodfab dros-glywddo yn y modd tymer hwn y briodferch i'r Priodfab. Y pryd hwnw gwelwn yr Iesu fel rhyw dynfaen (*magnet*) yn sugno y rhai oedd o'i amgylch, a hwythau hefyd yn tynu eu gilydd. Hanes rhai yn cael eu gilydd, ebe un awdwr, sydd yn niwedd y bennod gyntaf o Efengyl Ioan: yr Iesu yn cael Andreas ac Ioan, Andreas yn gyntaf yn cael ei frawd ei hun Pedr, yr Iesu yn cael Philip, a Philip yn cael Nathanael. Hwn oedd dydd genedigaeth yr Eglwys Gristionogol. Rhaid oedd, yn unol â geiriau yr Arglwydd Iesu ei hun, gael o leiaf "ddan neu dri" i gyfansoddi eglwys. Dechreuodd hi yn weithredol gyda'r nifer lleiaf oedd yn bosibl, sef dau; ac Andreas gydag Ioan oedd y ddau hyny. Gwyddom i sicrwydd hollol mai Andreas oedd un; ac oni buasai gwyllder a gostyngaidrwydd Ioan, gwybyuasem i'r un graddau o sicrwydd mai efe oedd y llall. Fel y mae,

gallwn deimlo sicrwydd digonol, os nad hollol. Yn yr eglwys gyntefig hon nid oedd yr un swyddog heblaw y Pen mawr ei hun, yn yr hwn yr oedd pob swyddogaeth israddol yn gorwedd ar y pryd yn eu posiblwydd, ac, hyd yn hyn, heb eu galw allan i weithrediad. Y mae yn amlwg fod yr amgylchiad wedi cael effaith ddofn ar feddwl Ioan. Awgrymir hyn yn y ffaith fod Ioan yn cofio mor fanwl, nid yn unig y diwrnod, ond yr awr o'r dydd y cwmrodd hyn le, sef y ddegfed awr. Cawn un engraffit gyffelyb yn hanes trôedigaeth Saul: "Ar hanner dydd, O frenin," ebe efe wrth adrodd yr hanes i Agrippa. Yr oedd cryn wahaniaeth rhwng y ddau amgylchiad. Trosglwyddiad, yn hytrach na thrôedigaeth, a gawn yn hanes Andreas ac Ioan. Trwyddynt ac ynddynt hwy y cafodd eglwys yr hen gyfammod ei throsglwyddo oddiwrth Moses at Grist o dan gyfammod newydd, yn yr hwn drosglwyddiad y gweinyddai Ioan Fedyddiwr. Y mae y naill yn llithro i'r llall, fel y wawr i'r dydd.

Ar ol hyn cafodd Ioan ei alw i'r swydd o fod yn un o'r deuddeg; ac yn eu plith hwy yr oedd yn un o'r tri a gawsant ar fwy nag un achlysur y ffafr o fod yn nghwmni eu Harglwydd mewn amgylchiadau neillduol, megys yn mywâd merch Jairus, yn y gweddweddiad, ac yn dystion arbenig o'r ing yn yr ardd. Yr oedd y tri wŷr hyn, Pedr, Iago, ac Ioan, yn ffurfio y cylch nesaf i mewn at yr Iesu, yn "etholedigion o'r etholedigion." Ac o'r tri hyn, dracheff, yr oedd Ioan, o ran cyfeillgarwch personol â'r Iesu, "yn benaf o'r tri." Yn ystod gweinidogaeth gyhoeddus yr Arglwydd Iesu hyd ychydig ddyddiau cyn ei ddyoddefiadau diweddaf, mewn tri amgylchiad neillduol yn unig y mae Ioan yn cael ei ddwyon i'r golwg gydag arbenigrwydd, sef, yn gyntaf, yn ei waith yn gwahardd yr un oedd yn bwrw allan gythreuliad yn enw Crist, eithr heb fod yn ei ganlyn—yn ail, yn ei waith yn gofyn am ganiatâd i alw am dân o'r nefoedd i ddifa y Samariaid hyny, y rhai ni tyment dderbyn yr Iesu—ac, yn drydydd, yn yr amgylchiad o fod y fam a'r ddau frawd ynghyd wedi ceisio yr anrhyddedd gan yr Iesu o eistedd, un mab ar y ddeheulaw, a'r llall ar yr aswy law, yn mreniniaeth y Messiah. Yn yr amgylchiad cyntaf, canfyddwn arddangos-

iad o zel a chysegredigaeth Ioan ar un llaw, ond ynglŷn â diffyg y mawrfrydigrwydd ysbryd hwnw ag oedd yn meddiannu yr Athraw ar y llaw arall. Yn yr ail, dangoswyd tanbeidrwydd tymher yr apostol mewn moment o anwyliadwriaeth yn tori allan, megys mellten, yn fflachiad o ddigofaint llidiog, mwy cyfaddas i'r hen oruchwyliaeth nag i'r newydd. "Pa ryfedd," medd Ambrose, "i feibion y daran felltenu?" Yn y trydydd amgylchiad, amlygodd yr apostol ei uchelgais cnawdol. "Yr oedd eu dychymyg hwy yn cael ei lanw â deuddeg gorsedd? ei feddyliau Ef oedd am dair croes. Breuddwyd'ent hwy am goronau daearol; dywedai Ef am gwpan o chwerwder, a bedydd o waed."

Yn ddilynol, darllenwn am dano ef a Pedr yn cael eu hanfon i barotol y Pasg. Rhoddwyd iddynt yr anrhyddedd hwn, yn ddiau, o herwydd eu cymhwysder i'rgwaith. Yn Pedr yr oedd parodrwydd blaenllaw yn ei gyfaddasu i hyn, ac yn Ioan ei drefnusrwydd a'i fanylder. Yn y Swper Sanctaidd gwelwn Ioan yn ei ddysgleirdeb mwyaf gogon ddus, pan, "ac yntau yn pwysu ar ddwyfron yr Iesu," y gofynai trwy sibrydiad ac amnaid ei gyfaill Simon Pedr, "Arglwydd, pwy yw efe?" sef yr hwn a'i bradychai. Y mae yr amgylchiad hwn yn ei gyflwyno i'n sylw fel gwrthddrych hoffer ac ymddiried arbenig yr Iesu. Drachefn, gwelwn ar un llaw ei ffyddlondeb i'w Arglwydd yn ei waith yn ei ddilyn i'r llys, ac hyd yn nôd i mewn i'r *Pretorium* ei hun, ac ar y llaw arall, ei ffyddlondeb i'w gyfaill hoff, Pedr, yn cyfyngu ar ei ran i gael dyfodfa i fewn iddo i'r cyntedd. Yn adeg y croeshoeliad ni a'i cawn gyda'r gwragedd wrth y groes; ac yno derbyniodd yr ymddiried dynol mwyaf pwysig a ddaeth i ran dyn erioed, sef gofal mam yr Iesu. Hwn oedd testament dynol diweddaf yr Iesu; a thra yr oedd y Tesamentwr eto yn fyw, dechreuodd Ioan fel yscutor ei gyflawni. "Ac o'r awr hono allan y cymerodd y dysgybl hi i'w gartref." Fel hyn arddangosodd ffyddlondeb ei gyfeillgarwch mewn modd triphlyg: i'w Arglwydd, i'w gyfaill, ac i fam ei Arglwydd.

Yr amgylchiad nesaf sydd yn galw am grybwylliad ydyw, ei fod yn llygad-dyst o'r ffaith nodedig o darddiad

allan waed a dwfr o ystlys yr Iesu wedi ei gwanu gan y milwr. Y mae yn amlwg fod yr amgylchiad hwnw wedi cael argraff ddofn ar feddwl Ioan, a'i fod yn edrych arno fel yn arwyddocâu mwy na gwirionedd ei farwolaeth, gan ei fod yn rhoddi y fath bwys arno. O herwydd ei natur hollol eithriadol ac anarferol, ymddengys iddo ei gymeryd fel prawf o burdeb dilwgr ei ddynoliaeth gorfforol, fel yr oedd yn ei gyfaddasu i beidio gweled llygredigaeth er ei gladdu, ac hefyd yn waelod naturiol ei adgyfodiad oddiwrth y meirw trwy nerth Duw. Ac am hyny dwg ei dystiolaeth yn ddirifol i'r amgylchiad, a gwna hyny rhwng yr hanes am ei groeshoeliad a hanes ei gladdediagaeth: "A'r hwn a'i gwelodd a dystiolaethodd; a gwir yw ei dystiolaeth, ac efe a'wyr ei fod yn dywedyd gwir, fel y credoch chwi."

Ynglŷn â hanes adgyfodiad Crist, darllenwn am Ioan yn cydreded â Phedr at y bedd; ac o herwydd ei oedran ieuangach a'i ystywythder rhagorach, ennillodd Ioan y blaen; ac wedi iddo grymu "canfu y llyeiniau wedi eu gosod;" ac ar ol hyny, wedi dyfodiad Pedr, ac iddo ymwroli i fyned i mewn gyda'i gyfaill, canfu yn fwy manwl, "nid yn unig y llyeiniau wedi eu gosod, eithr y napeyn wedi ei osod, nid gyda'r llyeiniau, ond o'r neilldu wedi ei blygu mewn lle arall." Mewn canlyniad i'r olygfa darawiadol hon, dywedir i Ioan weled a chredu. Ni ddywedir i Pedr gredu y pryd hwn. I ddwyn hyny oddi-amgylch, yr oedd yn rhaid i'r Iesu ei hun ymddangos i Pedr; ond i Ioan yr oedd trefn a chyflêad y dillad yn ddigonol brawf o'i adgyfodiad. Y rheswm yn ddiau ydoedd fod Ioan wedi arfer sylwi mor graff a manwl ar arferion allanol a chorfforol yr Iesu, fel y cafodd argyhoeddiad cyflawn i'w feddwl nas gallasai neb lapio y llyeiniau a'r napeyn, fel y gwelid hwynt, ond y Person mawr ei hun. Yn y bennod olaf o Efengyl Ioan, lle y rhoddir hanes ymddangosiad Crist i amryw o'i ddysgybllion wrth Fôr Tiberias, dywedir mai Ioan oedd y cyntaf i adnabod yr Iesu yn ngwyll y bore. Dywedodd wrth Pedr, "Yr Arglwydd yw." Yr oedd wedi arfer sylwi gyda mwy o fanylder ar ffurf a safiad ei ddynoliaeth, ac hefyd ar aceniad a thôn ei lais, na'r lleill, a chyda hyny yn fwy meddylgar a myfyr-

gar am ei Berson. Ymbellach ymlaen yn y bennod, ac ar deryn yr ymddyddan hynod rhwng yr Iesu a'i ddysgybllion, yn ystod yr hwn y cafodd Pedr ei adieru a'i osod eilwaith yn ei le fel apostol, pryd hefyd y rhagfynegodd yr Athraw mawr trwy ba fath angu y gogoneddai efe Dduw, gofynodd Pedr, oddiar wir ofal am ei gyfaill Ioan, "Arglwydd, ond pa beth a wna hwn?" A'r Iesu a ddywedodd wrtho, "Os mynaf iddo aros hyd oni ddelfwyf, beth yw hyn y ti? canlyn di fyfi." Arweiniodd yr atebiad hwn y brodyr mewn amseroedd diweddarach i daenu y gair na byddai Ioan farw, yr hwn gamddealltwiaeth a gywirir yn yr attodiad i'r Efengyl.

Ar ol esgyniad Crist, ni chrybwyllir am dano ar ei ben ei hun, oddigerth mewn un amgylchiad, sef yn ynys Patmos, o dan erlidigaeth "am air Duw a thystiolaeth Iesu Grist." Yn llyfr yr Actau darllenwn am dano yn unig mewn cysylltiad â hanes yr apostolion eraill, ac yn enwedig Pedr; ac yn yr Epistol at y Galatiaid, enwir ef fel yn bresennol ac yn un o'r "rhai a dybid eu bod yn golofnau" yn y Cynghor yn Jerusalem yn y fl. o.c. 50. Y mae llyfr y Dadguddiad yn rhoddi ar ddeall yn eglur ei fod yn dwyn rhyw gysylltiad agos â saith eglwys Asia, ac felly yn cadarnhau y farn gyffredinol, seiliedig ar draddodiad cryf, fod Ioan wedi symud ar ol marwolaeth yr apostol Paul o Palestina i Asia Leiaf.

Yr ydym yn awr yn colli goleuni haul dysglaer ysbrydoliaeth, ac yn gorfod dibynu o hynny allan ar lewyrch gwan lloer Hanesyddiaeth Eglwysig boreuol, yr hwn sydd yn aml yn cael ei dywyllu gan niwloedd traddodiad. Gallwn fod yn sicr ei fod wedi treulio y blynyddoedd o 33 i 48, sef tua phymtheng mlynedd, mewn neillduedd i gyflawni yr ymddiried a roddwyd arno i ofalu am fam yr Iesu. Y tebygolrwydd ydyw mai yn Galilea, ac nid yn Jerusalem, y trigai y rhan fwyaf o'r adeg hon; o herwydd y mae yn anhawdd meddwl y buasai ei theimladau hi yn goddef iddi aros yn y lle yr oedd wedi cael ei harcholli mor ddwfn, a lle yr oedd y cleddyf wedi myned trwy ei henaidd. Llauer mwy tebyg ydyw ddarfod i Ioan ymsefydlu gyda hi yn rhyw barth neu gilydd o Galilea, lle y

cafodd hamdden mewn tawelwch i fyfyrion ar y Gwrthdrys mawr oedd wedi sugno ei fryd, ac felly ymbarotoi ar gyfer y gwaith o adbelydru bywyd a geiriau yr Iesu, fel y gwnaeth flynyddoedd ar ol hynny yn ei Efengyl. Wedi marwolaeth mam yr Iesu yn o.c. 48, ym ol traddodiad eglwysig, diau iddo ymroddi yn fwy llwyr i waith y weinidogaeth. Cawn ef ymhen dwy flynedd, fel y cyfeiriwyd yn flaenorol, yn Jerusalem yn y Cynghor cyntaf. Ar ol hyn yr ydym yn colli golwg arno, ac y mae ansicrwydd gyda golwg ar faes ei lafur. Tybia rhai, ar sail traddodiad, ddarfod iddo ysgrifenu ei Epistol cyntaf at y Parthiaid, ac iddo fod yno gyda Pedr, yr hwn a ysgrifennodd ei lythyr cyntaf o Babilon. Pan ystyriom fod y ddau wedi bod yn cydlafurio &u gilydd, nid oes dim yn annhebygol ynddo ei hun yn y syniad hwn; ond y mae y traddodiad yn un diweddar ac ansicr, ac felly yn annigonol i gadarnhau y dybiaeth. Yr ydym ar dir mwy diogel i gredu ddarfod iddo barhau i lafurio yn ngwlad Canaan hyd yr adeg yr oedd dinystr Jerusalem yn agosáu, a'i fod wedi myned, os nad yn uniongyrchol, eto yn fuan, i ymsefydlu yn Ephesus yn Asia Leiaf. Y mae Epistolau Paul at yr Ephesiaid, a'i Epistolau bugeillol, yn rhoddi prawf digonol i ni nad aeth yno cyn amseriad y llythyrau hyn; ac y mae yn dra thebygol iddo oedi ei fynediad yno hyd ar ol marwolaeth yr apostol Paul. Oddiyno cafodd ei alltudio trwy erlidigaeth i ynys Patmos. Yn yr ynys greigiog hono y cafodd "ddadguddidigaethau yr Arglwydd," y rhai a gofnodir yn Llyfr y Dadguddiad. Cafodd ei ryddhau ar deryn yr erlidigaeth, a dychwelodd i Ephesus, lle yr arosodd ac y llafuriodd hyd y diwedd. Bu farw, yn ol llais traddodiad, yn niwedd y ganrif, er nad ydyw y flwyddyn yn adnabyddus. Eithaf diogel ydyw i ni orchuddio y ganrif gyntaf ar ei hyd â pherson a hanes bywyd yr apostol hynod hwn.

Yn ystod ei arosiad yn Ephesus y rhoddwyd achlysur, ac y cafodd hamdden, i ysgrifenu y Bedwaredd Efengyl a'i Epistolau. Y mae amryw o'r ysgrifenywyr Allmaenaid wedi ceisio dymchwelyd y traddodiad am arosiad yr apostol tua diwedd ei oes yn Asia Leiaf; ond y mae tystiolaethau pendant Justin Ferthyr, Polycrates, a

Clement o Alexandria, yn rhy gryfion ar y mater i neb allu eu gwrthsefyll. Y ddadl gryfaf ar yr ochr arall ydyw dystawrwydd Papias ar hyn. Yr oedd Papias yn cydoesi am rai blynyddoedd â'r apostol Ioan, ac yn ol tystiolaeth Irenæus, yn wrandawr arno. Mewn dyfyniad o waith Papias gan Eusebius, dywedir gan yr awdwr ei fod wedi dysgu a chofio yn dda amryw bethau a glywodd gan yr henuriaid; ac y mae yn enwi fel engreiffitiau, Andreas, Pedr, Philip, Thomas, Iago, ac Ioan. Y mae yr ysgrifenydd uchod yn dadleu yn gryf mai at Ioan arall, sef Ioan yr henuriad, y cyfeirir yn y dyfyniad; ond y mae yn amlwg ei fod yn cyfeirio at y ddau, sef mewn un lle at Ioan yr apostol, ac mewn lle arall at Ioan yr henuriad. Y mae cynifer a chwech a dengain o awduron wedi ysgrifennu i roddi eu barn ar y cwestiwn pa un a ydyw Papias yn cyfeirio yn y dyfyniad hwnw at Ioan yr Apostol ai nid ydyw. Y golygiad mwyaf tebyg o lawer ydyw ei fod. Ar awdurdod Clement o Alexandria, dywedir fod Ioan, yn ystod ei breswiliad yn Ephesus, wedi ymweld â'r eglwysi i ordeinio henuriaid neu esgobion ar eglwysi neillduol, a gwnenthur trefniadau eglwysig eraill er adeiladaeth a chysur. Y mae amryw ysgrifenydd gallaog iawn, megys Rothe a Thiersch, yn priodoli ansawdd lwyddiannus yr eglwysi yn Asia Leiaf, yn ystod yr ail ganrif, i lafur a dylanwad yr apostol Ioan yn yr adeg hon o'i oes. Dywed Thiersch, "Nid oedd canolbwynt pwysau yr eglwys mwyach yn Jerusalem, ac nid oedd eto yn Rhufain. Yr oedd yn Ephesus y pryd hwn." Yn y wlad hono, ar ol dilynstr Jerusalem, yr oedd enaid ac yni, bywyd a dyddordeb arbenig, y grefydd Gristionogol. Cyn hyn, fel y mae yn eglur oddiwrth yr hanes yn y Testament Newydd, yr oedd yr eglwysi o dan ofal cyffredinol y corff o swyddogion, yn henuriaid a diaconiaid; ond o'r adeg hon allan, a thrwy gyfarwyddyd apostolaidd Ioan, trefnwyd, yn wyneb yr amgylchiadau oedd yn gwasgu am hyn, i bob eglwys gael un henuriad neillduol i ofalu am dani a'i bugeilio. Yr apostol Ioan gan hyn oedd sefydlydd cyntaf Bugeiliaeth Eglwysig yn y ffurf yma arni. Y mae Esgobaethwyr wedi camgymerid hyn am beth hollol wahanol, sef fod Ioan

wedi sefydlu yr esgobion hyn yn fath o urdd uwchraddol ar yr henuriaid eraill, ac i arolygu arnynt, yr hyn sydd, dybygaf, yn gyfeiliornus. Diau fod yr esgobion neu y bugeiliaid hyn yn gorfod mewn llawer o amgylchiadau gymeryd gofal mwy nag un, ac weithiau amryw eglwysi arnynt eu hinhain; ond nid oes dim sail i dybied fod hyn yn golygu un math o oruwchreolaeth swyddol, eithr yn unig helaethiad terfynau eu gwaith. Y mae y cyd-darwiad anfwriadol sydd rhwng hanes yr eglwys yn y ganrif gyntaf â'r hyn a gymerodd le yn ein dyfundebychan ni, fel y cafodd ei dueddu megys yn reddfol, ond eto trwy gyfarwyddyd oddiuchod, fel yr hyderwn, yn gadarnhâd ar un llaw o wirionedd yr eglurhâd uchod yn hanes yr eglwys yn niwedd y ganrif gyntaf, ac ar y llaw arall o briodoldeb a naturioldeb y symudiad bugeiliol yn eglwys Crist ar hyd yr oesoedd.

Y mae llais traddodiad yn glir a chryf gyda golwg ar hirhoedlled yr apostol Ioan. Yn ol tystiolaeth Jerome, bu farw o oedran teg tua o.c. 100. Dywed Irenæus iddo fyw hyd amser Trajan o.c. 98. Yn ol Suidas, cyrhaeddodd yr oedran uchel o 120 mlynedd. Dywed Polycrates, ei olynydd fel esgob Ephesus, iddo gael ei gladdu yn y ddinas hono. Ond mewn darnyn o waith un o awduron eglwysig y nawfed ganrif, dywedir iddo ddyoddef merthyrdod, a bod Papias yn dyst o'i farwolaeth, ac i hyn gael ei gwmpasu gan yr Iuddewon. Y mae genym dystiolaeth i'r un perwyl o eiddo Origen yn ei waith ar Etengyl Matthew. Ond y mae holl dôn ac ysbryd yr hanes a geir yn niwedd Efengyl Ioan yn ffafrio y golygiad cyffredin, sef ddarford iddo aros yn hir, gwywo yn raddol, a diflanu o'r golwg gyda'r ganrif yn yr hon y cyflawnwyd y pethau mwyaf a welodd y byd, a'r rhai a wnaethant y ganrif hono yn wir gyflawnder Amser ei hun.

IOAN, O Apostol Cariad,
Eryr yn awyrgylch nef,
Hoffaf gyfaill gan y Ceidwad,
Bwysai ar ei fynwes Ef;—
Ei Efengyl, ei Lythyrâu,
Ei Ddadguddiad rhyfedd iawn,
Sydd i'r eglwys yn drysorau
O anhraethol ddwyfol ddawn.

DYMUINIAD ENAID.

Gan y Parch. MOSES THOMAS, *Resolven.*

DIABEIRON xiii. 19: "Dymuniad wedi ei gyflawni sydd felus gan yr enaid."

RHAGORIAETH mawr dyn ar yr anifail ydyw ei enaid. Rhagoriaeth dyn ar ddyn ydyw enaid wedi ei gyfnawid trwy ras. Dyma y meddiant pwysicaf; enaid i fod byth. Mae mwy o werth yn y gem na'r blwch—yn y preswilydd na'r adeilad. Tŷ ydyw y corff, a'r trigiannydd ydyw yr enaid. A chyn y gelwir arno i roddi y tabernacl hwn heibio, dylai lafurio am hawl i'r tŷ nid o waith llaw, tragywyddol yn y nefoedd.

Solomon a ddywed yma, "Dymuniad wedi ei gyflawni sydd felus gan yr enaid."

Hyd yn môd yn ei sefyllfa fwyaf pechadurus, y mae yr enaid yn dymuno. Pell ydyw o ddymuno yn gywir, ond y mae yn dymuno. Dymuniad yr annuwiol sydd ar wrthddrychau gau, a chan hyny nis diwellir.

Darlun trist o ddyn ydyw hwnw, "Nid yw uniawn ei enaid ynddo." Tra fyddo yr enaid o'i le, bydd y dymuniad yn rhwng o fod felly. Mae y dymuniad yn ddrwg oblegid fod yr enaid yn ddrwg. "Enaid yr annuwiol a ddeisyf ddrwg." Mae ei fryd arno, ei hyfrydwch mewn pechod a phechu. Cychwyna pob gweithred ddrwg mewn dymuniad. "Yna chwant, wedi ymddwyn, a esgor ar bechod." Pan fyddo y dymuniad ar wrthddrychau annheilwng, ni bydd y cowlhâd o heno yn foddlonrwydd. Yn yr ystyr hyn cymherir yr annuwiol i'r môr yn dygyfior. Nid yw ei ddyfroedd fynydd yn llonydd. Ymgyfyd tŷ yn y pellter draw, casgl ei holl nerth mewn ymgais brysiog am y lân. Gellid meddwl mai yr oll sydd eisieu ydyw cyrhaedd y tir; gwna hyny, ac yna ymgolla mewn si o anfoddlonrwydd. Gwna ail grynhof nerth drachefn, ond gyda'r un canlyniad: byth yn llonydd, byth yn gorphawys. Felly nid oes heddwch i'r annuwiol. Rhau ddarfodedig ydyw ei nôd, ac am hyny bydd ei ddymuno a'i feddiannu yn siomedigaeth. Dysgwyliad oed-ieg sydd boenus; ond meddiant siomedig sydd fwy poenus. Pan wneir y byd hwn yn rhan enaid anfarwol, poenedigaeth fawr ydyw ei chwenychu; ond poenedigaeth fwy fyddai ei feddiannu. Enaid yn chwenychu y byd ydyw genau gwag newynog; ac enaid yn ei feddiannu fyddai genau newynog wedi ei lanw âg ŷa. Meddiant siomedig sydd fwy poenus na dymuniad siomedig. Pan dderfydd byd, a chnawd, a phethau daearol, "derfydd am ddymuniad y rhai annuwiol."

Ond y mae gan yr enaid sydd wedi ei

gyfnawid trwy ras ddymuniad uchel iawn, cyfuwch â'r nefoedd—mor uchel â bod yf Duw, a bod gyda Duw. Maes neillidol crefydd ydyw enaid. Crefydd yn y byd hwn ydyw nefoedd mewn ymarieriad, a chrefydd yn y byd a ddaw fydd y nefoedd ei hun. Trysor wedi ei dderbyn gan Dduw ydyw y dymuniad am fod yn debyg iddo.

"B'le ennynodd fy nymuniad?
B'le ca'dd fy serchiadau dân?
B'le daeth hiraeth im' am bethau
Oeddw'n yn gasáu o'r blaen?
Iesu, Iesu,
Hyn i gyd yw gwaith dy law."

Ni ddygwyd y dymuniad annherfyndedig hwn i fôd gan ddyn ei hun. Nis gallai y byd na'r holl greadigaeth fawr ei blannu. Mae yn rhywbeth uwchlaw, a bâr syched am y daioni uchaf, am y sefyllfa buraf. Anesmwythder ydyw yn nghanol pob peth nes llawn feddiannu y cyflawnder y mae wedi dechre ei brofi; dysgwyl am weled dydd a fydd yn gyfryw na fu yr un dydd hyd yma, ond nad oes yr un dydd yn myned heibio heb ei fod yn dymuno hyny. Gwirionedd yn yr eginyn ydyw crefydd yn y sefyllfa bresennol; hadau gwirionedd yn yr enaid, y rhai a ddadblygir yn y byd a ddaw. Gwelir prydferthwch mawr yn y planigyn yn bresennol, pan yn tyfu ac yn blaguro; ond wedi ei drawsblanu yn soil Paradwys y bydd yn bren y bywyd, llawn o addfed firwyth. Adeg bryderus yw tymmor y tyfu. Gofyna tymmor ieuenc-tyd am atgwiad ac amddiffyn gwaetadod. Ac fê ofala y Llafurwr Dwyfol am yr eiddo yntau: "Fy mhlaniogion, gwaith fy nwyawl."

Ofer meddwl meddu pethau, a bod yn hyn neu arall, os nad allwn eu dymuno. Pwy ydyw y bobl sydd mewn cymmod â Duw—yn credu yn ei anwyl Fab? Onid y rhai sydd yn dymuno hyny? Pwy a welir yn gyflawn, yn bur, yn lân, yn sanctaidd? Onid y rhai sydd yn dymuno hyny? Pwy a welir yn y nefoedd? Onid y rhai sydd yn dymuno hyny ddydd a nos? Mae dymuniad pur â'i ddiweddiad yn well na'i ddechreuad. Mae gwreiddyn bywiol yn y soil, a chan hyny ceir firwyth boddhaol ar y cangenau. "Pren y bywyd yw deisyfiad pan ddêl i ben."

Gellir ystyried dymuniad yr enaid am yr holl enaid. "Dymuniad ein henaid sydd at dy enw ac at dy goffadwriaeth. A'm henaid y'th ddymunais liw nos; â'm hysbryd hefyd o'm mewn y'th fore geisias." Ni roddir y dymuniad hwn heb fodd i'w gyflawni. Po uchaf y dymuniad, hawddaf ei foddhau. Enaid yn dymuno Duw ydyw enaid yn dymuno yn iawn; oblegid ni fedr orphawys ond mewn Anfeidroldeb. Mae yn ymestyn at gwlhâd o'r hyn a

deimlir yn ddiffygiol, neu yn rhanol, yn y sefyllfa bresennol. Ymarfera â Duw trwy ei air a'i ordinhadon. Llafuria am wybodaeth ac adnabyddiaeth o hono. Sefylla y serch arno, ac ar y pethau sydd uchod. Ymuna mewn cyfammod o gyfeillgarwch, a cheidw y cyfammod yn y ffordd a beudwyd.

Perffeithrwydd uchaf dyn ar y ddaear ydyw adnabyddiaeth o anmherffeithrwydd y byd, ac o'i anmherffeithrwydd ei hun tra yn y byd, ynghyd a phrofiad sicr o'r go-baith sydd yn ymestyn at berffeithrwydd. Mewn dymuniadau y mae cariad yn ymarfer ei hun Ymarfer â'r da a wêl yn y pellter draw, gan dynu ato trwy bob anhawdurau. Anadl cariad ydyw dymuniad. Cariad yw y môr, a'r dymuniadau yw'r tônau. Ysgogi a gorphwys ydynt sefyllfaedd cyfatebol: ysgogi yn awr—gorphwys eto yn ol.

Dengys hanes pobl yr Arglwydd ymhob oes a gouchwyliaeth eu bod yn edrych ymlaen ac yn dysgwyl pethau mawrion. Edrychai saint yr Hen Destament trwy y cysgodau at y sylwedd—trwy yr aberthau at yr Aberth mawr. Gwelent ei ddydd ef o bell. Dysgwylent am ei ddyfodiad fel y gwylwyr am y bore. Pan ddaeth y Siloh, fe ddaeth Dymuniad yr holl genedloedd. Y Gair a wnaethpwyd yn gnawd, a hwy a welsant ei ogoniant ef. Cyflawnwyd eu dymuniad; ni chawsant eu siomi. Cynnrychiolai yr hen Simeon dyfwr pan ddywedai, gyda'r baban Iesu yn ei freichian, "Yr awr hon, Arglwydd, y gollyngi dy was mewn tangnefedd, yn ol dy air; canys fy llygaid a welsant dy iachawdwriaeth." Eglurir yr un profiad yn y dysgybillion.

Mae teimlad o newyn a syched am gyfiawnder yn sicrhau y fendith, ond nid yn uniongyrchol a chyflawn. Y newynog a ddiwellir, ond nid yn gyflawn yr awrhon. Cyflawniad rhanol a bâr fod y sefyllfa yn anfodddhaol. Sefyllfa o ddysgwyl, ofni, pryderu, a hiraethu, a wna y galon yn glaf o gariad; ond hyd nes y cyrhaeddir y digonolrwydd llawn, ceir profiad o dangnefedd Duw, yr hwn sydd uwchlaw pob deall, yr hyn a geidw y galon a'r meddwl. Gwaith calon ydyw crefydd; a phan y mae calon ac enaid yn yr ymdrech, rhaid i bob peth arall gydymdrech. Nid rhyw dueddiad llwfr, musgrell, diofal, ydyw gwir dymuniad. Nid "deisyfiad y diog, yr hwn a'i lladd, canys ei ddwyrlaw ef a wrthodant weithio," ond ymdrech egniol, brwdfrydedd zelog, a gyfyd yr oll o'r dyn i weithgarwch a difrifoldeb—a eilw allan ei holl alluoedd. Penderfyniad ydyw i gyflawn ddilyn yn ngwyneb anhawdurau; parodrwydd i gymmodi â dyoddefiadau ac huanaberthiad; dyfalbarhad

trwy glod ac anghlod; dymuno a dysgwyl er pellter y daith, serthedd y rhiwian, gerwinder yr hin, crenlonder y gelynion, a gwaeth na'r cwbl—colli golwg ar Wrth-ddrych mawr ei obaith, fel y rhaid gofyn i'r fforddoliau, "A welsoch chwi yr hwn sydd hoff gan fy enaid!" ac wedi ei gael, ei golli drachefn, ac fe allai ar ol cael cipolwg arno trwy y cymylan, mai gwg fydd ar ei wyneb; ond er hynny ceir ef yn dilyn, yn erlyn yn y blaen, ac yn gorphwys a llawenhâu mewn gobaith. "Fy enaid a lŷn wrthyt." Dymuniad uchaf enaid sanctaidd, neu enaid yn cael ei sancteiddio, ydyw gwelod wyneb Duw, a chyfranogi o'i ddeilw yn llawn. Holl awydddyf rhywrai ydyw y gyfeddach, gloddest, "ŷd a gwin," "golud anwad-al," ond iaith hwn ydyw, "Dy wyneb a geisiat." Medr grynhoi ei holl eisien i un peth: "Un peth a ddeisyfaist i gan yr Arglwydd, a hyny a geisiat, sef caisael trigo yn nhŷ yr Arglwydd holl ddyddiau fy mywyd, i edrych ar brydferthwch yr Arglwydd, ac i ymofyn yn ei deiml;" "dysgwyl am y gobaith gwynfyddedig;" "bod fel Efe, a'i weled megys ag y mae."

Y pryd hyny bydd y meddiant a'r mwynhâd yn llawn; y dymuniad wedi ei gyflawni. Cyflawnir llawer ar y ffordd, a bydd dymuniad wedi ei foddioni yn peidio; nid yn dardof trwy beidio bod, ond trwy gael ei gyflawni—ei berffeithio. Elw mawr yw duwioldeb oblegid y boddlonrwydd sydd mewn cysylltiad â hi. Nid oes ond crefydd a fedr lawn foddioni enaid. Nid all y greadigaeth faith lanw dymuniadau un enaid; ond lleinw Duw dymuniadau pawb ond ei wrthodwyr. Ni fedr cariad wneyd mwy: cariad yn boddioni ei hun wrth foddioni ei wrthddrychau. Cariad mawr oedd arbed y gelyn, a gwaredu yr enog; ond cariad anesurool fydd cyflawni yn dragwyddol rai fu yn elynion a gwrthryfelwyr. Amlygir llawer o gariad wrth gyfranu trugareddau tymmorol, madden y pechodau, &c.; ond yn hyn y mae cariad—Duw yn ymlonyddu yn ei gariad wrth weled ei bobl yn ymlonyddu mewn digonolrwydd; enaid wedi cael lle i orphwys yn orphwysdra i Gariad Anfeidrol ei hun; y dyben eithaf wedi ei gyrhaedd—yr un dymuniad heb ei lanw. Nis gall yr enaid ddywedwyl ond, fel y dywedodd ganwaith gynt, Dymunwn fod yn oedd; hoffwn gyrhaedd tir uwch; pe byddai genyf ond un peth yn ychwaneg, byddwn ddedwydd. Na, ni fydd achos na thuedd at hyny, oblegid erbyn hyn y mae "yn llestr Hawn o bob rhinweddol Ddwyfol ddawn." Byddai yn well gan Dduw greu nefoedd newydd ar bob amrantiad na bod heb gyflawni dymuniad un enaid a ymddrieddod ynddo. Beth fydd y nefoedd? Arddan.

gosfa tragwyddol gariad wedi gorphen ei waith ar ei wrthdrysychau! Edrycher ar y dyfira lân : a oes yn eu plith gymaint ag un dymuniad o eiddo un enaid heb ei gwblhau? Na, wele yr oll yn gyflawn. Gwelir yn awr bob darn o'r drefn yn ngwlad y ddasaer wedi cydweithio i'r diweddiad perffeithiaf. Edrychir gyda boddhâd ar y maddenant, y cyflawnhâd, mabwysiad, aileni, argyhoeddi, sancteiddio, &c., oll yn dda; felly ynddynt eu hunain, yn eu ffrwyth, yn eu dyben : boddloni eneidiau! Duw yn cael ei ogoneddu yn ngogoneddiad ei saint!

Bydd sefyllfa berffaith yn un foddhaol : "sydd felus gan yr enaid." Dyna a fydd teimlad y pererin ar ol croesi trothwy y nefoedd. Bu yn llawenhâu mewn gobaith, ond yn awr mewn mwynhâd. Hyfryd oedd cael ychydig o'r nefoedd yma, ond bydd y nefoedd ei hun yn well. Melus y grawnnyppiau a gerid i'r anialwch ar drosolion fydd, ond byddant yn fwy ffres yn Nghanaan. Melus oedd cael llawenydd y nefoedd ynom yma, ond mil melusach fydd cael ein hunain yn llawenydd y nefoedd. Os oedd y dafnau mor hyfryd, beth am y môr? Os oedd yn dda yn y gwasanaeth dros Grist, bydd yn llawer iawn gwell gydag ef byth. "Ac yr ydych chiwedi eich cyflawni YNDDO Ew."

JESUITIAETH.

Gan y Parch. HUGH ROBERTS, Gwreccam (gynt o Cassia).

PENNOD I.

Sylwadau Rhagarweiniol.

FEL ar bob cwestiwn arall, gan nad beth fyddo ei natur a'i deilyngdod, y mae gwasanaeth mewn barn a theimlad yn ffyn yn ein mysg o barch i ddylanwad a dyfodol y Babaeth yn ein gwlad, ac yn arbenig mewn perthynas i'r gangen bwysig hono o'r cymundeb Pabaidd a adnabyddir wrth yr enw sydd wrth ben ein hygrif.

Yn wyneb y cyfngw pwyys presennol y mae'r blaidd alluog hon yn cael ei hunan ynddo, a'r mesurau politicaidd llym, os nad ar lawer cyfrif, eithafol ac eithriadol, a ddefnyddiwyd yn ddiweddar tuag atynt gan Lywodraeth gymrydogol, nid annydorol, o bosibl, i ddarlunwyr y DRYSORFA a fyddai golwg ar hanes tarddiad, cynnydd, a rhagolygon presennol y gangen ddylanwadol hon o'r Eglwys Babaid.

Yn ngoleuni hanes ei helyntion, er dydd ei sefydliad rheolaidd gan y Pab tua chanol yr unfed ganrif ar bymtheg (A.D.

1540) hyd y dydd hwn, a chan gynnwys helyntion y flwyddyn 1880 yn eu plith, ymddengys y dyfyniad a wnawn o bregeth a draddodwyd yn y flwyddyn 1553—hynny yw, yn fuan wedi sefydliad yr urdd, gan y duwioffrydig Bronswell, un o archesgobion Dublin,—ymddengys, meddwn, yn fath o ragfynegiad prophwydol am allu, dylanwad, egwyddorion, a thynged derfynol Cymdeithas yr Iesu, fel ei gelwir ganddynt hwy eu hunain.

Y mae ambell i ddyn Duw yn yr oes oedd diweddar hyn yn cael ei gynnysgaethu â rhyw fath o dreiddgarwch meddwl, neu, yn hytrach, â rhyw fesur o'r ddawn brophwydol, fel ag i'w alluogi i weled gydag eglurder ganlyniadau anocheiadwy yn y dyfodol, egwyddorion nad amlygant eu hunain ond yn gynnil yn y presennol. Un o'r rhai hyn ydoedd yr Archesgob Bronswell, yn ddiâu : gwelsai y pren a'i ffrwyth pan nad oedd eto ond megys eginyn egwan ac eiddil yn tori allan yn ngwyneb llawer o rwystrau. Yr ydym yn edmygu craffder Bronswell, er nad yw ei enw yn ddigon hynod i gael lle na'r sylw lleiaf yn nghlofnau ein gweithoedd bywgraffyddol. Rhywbeth i'r perwyl canlynol y traethodd yr Archesgob ei feddwl am y Jesuitiaid, dros dri chant o flynyddoedd yn ol, cofier, pan, fel y sylwyd, nad oedd y blaidd a'r symudiad eto ond yn ei fabandod :—

"Yn ddiweddar, y mae brawdoliath newydd (*a new fraternity*) wedi codi, sef cymdeithas o bobl a elwir Jesuitiaid, pa rai a hudiant lawer. Y maent o dan ddylanwad ysbryd yr ysgrifenyddion a'r Phariseaid; hwy a ddefnyddiant eu talentau i ddinystrio y gwirionedd, ac a fyddant bron a llwyddo yn eu hamcan. Cenedlaeth ydynt sydd yn gwisgo pob ffurf ac agwedd : gyda Phaganiaid byddant yn Baganiaid, a chyda'r Iuddewon yn Iuddewon, gyda'r Diwygwyr yn Ddiwygwyr, a chyda'r Atheistiaid yn Atheistiaid, a hynny yn hollol er mwyn cael allan eich golygiadau, eich cynlluniau, eich gogwyddiadau, a gwaelod eich calonau, a'r cyfan gyda'r bwriad o'ch gwneyd yn y diwedd fel yr ynyd hwnn, yr hwn a ddwyedodd yn ei galon, 'Nid oes un Duw.' Fe ymledaena y gymdeithas hon dros yr holl fyf; croesawir hwynt i gyngorau tywysogion, y rhai ni fyddant ddoethach drwy hynny; hwy a'u denant mor bell ag i agor eu calonau iddynt, ac hyd yn nodd i ymddiried iddynt eu holl gyfrinach, a hynny yn hollol anymwybodol iddynt eu hunain. Hwy a gânt eu twyllo yn y modd hwn am iddynt adael cyfraith eu Duw, esgeuluso rheolau cysegredig yr esengyl, a chan eu llygaid ar bechodau eu delliad. Ond yn y diwedd, i wneyd yn hybys gyflawnder ac uniondeb ei gyfraith, Duw a ddiwreiddia mewn byr amser y gymdeithas hon trwy ddwyllaw ac offeryniolaeth y rhai a'i hamddiffynasant fwyaf, a'r rhai a'i troisiant fwyaf i'w gwasanaeth eu hunain; felly fe fydd y

dynion hyn yn wrthuni i'r holl genedloedd, ac fel cymundeb crefyddol hwy a suddant i waeth cyfiwr na'r Iuddewon. Ni fydd ganddynt mwy drigfan sefydlog ar y ddaear; ac yn yr amser hwnw fe fydd yr Iuddew mewn mwy o flafr na'r Jesuit.*

Nid ydym yn edmygu nac yn cymeradwyo ymadroddion eithafol; nid ydym ychwaith yn dyfynu yr uchel fel yn hollol gydfyned ymhob peth â'n golygiadau personol; ond ar y cyfan, yn wyneb hanes yr urdd yn ystod y tri chan mlynedd diweddar, a'i sefyllfa heddyw yn ei pherthynas â'r gwahanol deyrnasoedd, ai nid oes yma esiampl hynod o gyd-darawiad? ai nid oedd yr hen Archeagob duwiolfrydig yntau hefyd ar y foment "ymysg y prophwydi?"

Y mae pob arwyddion fod y wedd hon ar y Babaeth, sef Jesuitiaeth, â'i dyddiau wedi eu rhifo, er yr holl allu a'r rhwyg-fawredd ymddangosiadol sydd eto i'w ganfod mewn cysylltiad â'r cyfundeb, a bod elfennau yr ymddattodiad ynddo ef ei hun. Dyma syniad y rhan fwyaf o'r Pabyddion mwyaf pwyllwg ac "unigred,"—y bydd Jesuitiaeth farw yn awr o farwolaeth naturiol; am fod awyrgylch y byd gwareiddiedig, yn gymdeithasol, moesol, a chrefyddol, yn milwrio yn erbyn eu hegwyddorion sylfaenol; tra yr addeffir y gall, ar ddaear gyntefig llawer congl o'r byd pagan-aidd, eto barhau i fyw a chario dylanwad, o herwydd rhyw fath o gydnawsedd sydd yn y gyfundraeth a sefyllfa anaffded ac ofergoelus y meddwl pagan-aidd.

Ar ran y Dwylf Wirionedd, yr ydym yn hyderus fod yr ergyd angeuol wedi ei rhoddi eisoes, ac nad yw cwblhâd y gwaith ond cwestiwn o amser. Y mae y safle y mae Jesuitiaeth yn ei hōni yn gyfryw fel nad oes ganddi, fel llawer dyn unigol, ond un o ddau *alternative* o'i blaen, sef bod, a bod yn amlwg a dylanwadol, neu beidio bod; sefyll yn gadarn, neu gwympo i ddifodiant; gorchfygu a theyrnasu, neu syrthio yn maes y frwydr. Canys, fel y cawn ddangos, y mae egwyddorion hanfodol ei bodolaeth fel cyfundrefn yn chwyldroadol, ac yn dwyn y galluoedd cryfaf mewn bod i fod yn ddarostyngedig iddi neu i'w gwrthwynebu. Dyma dynged pob cyfundraeth a phob dyn unigol sydd yn amddiffad o ysbryd cyd-oddefiad (*spirit of compromise*) neu ymgysguddiad (*self-adaptation*); ac mewn perthynas i'r Babaeth yn gyffredinol, goddefer i ni wneyd y sylw wrth fyned haibio, Yn ol y mesur a all feddu, neu y mae yn dymuno ei feddu, o ysbryd neu awydd i gyfarfod y ddynoliaeth yn ei symudiad ymlaen, am ryddid yn ei

ystyr eangaf—yn ol yr un mesur y gall obeithio yn gyfiaw mewn parhâd fel cyfundeb eglwysig. Fe ddwywedir gyda graddau o sail fod y Pab presennol yn agor ei lygaid i hyn, ac mai dyna y gwir reswm dros yr ychydig o ysbryd rhyddfyddig sydd yn ei feddiannu. Y mae y Pab yn gwelod fod dyheuadun dyfnaf a mwyaf cysegredig y ddynoliaeth, yn enwedig dynoliaeth oeddedig, yn *protest* effeithiol ac anghymmod-lawa yn erbyn pob trais a thua-arglwyddiaeth ar gydwyboda—fod cariad dyn at ryddid yn gryfach nag angen ei hunan—a bod yn rhaid, gan hyay, gymahwyo rhyw fesuran, ond *graddol* wrth gwrs, er "cyfaddasu" yr hen grefydd at y byd fel y mae, ac at y byd fel y mae yn mynu bod.

Er nad oes genym y petrusder lleiaf i ddadgan ein harghyhoeddiad am gwymp sîr y Babaeth, a chwymp Jesuitiaeth fel y cyfryw cyn hynny, eto nid ydym heb gadw mewn golwg y fleithias difrifol y mae hanes Pabyddiaeth y dyddiau hyn yn eu cyfiwyno i'a sylw. Nid ydym yn anghofio ychwaith mai cangen bwyng o'r Babaeth yw Jesuitiaeth. Y mae hen breu cadarn yn cymeryd oes gyfan weithias i grino a hollol farw. Yr oedd raid wrth ganrifoedd i lwyrr ddarostwng teyrnasocdd eang y Dwyrain, ac oddimewn yn hytrach nag oddiall yr oedd elfennau mwyaf nerthol eu dinystr; ond wedi i'r bywyd gilio bron yn hollol o'i eisteddle canolog a naturiol ei hun, wedi i'r peiriannau hanfodol i'w feithriniaid ddechre cael eu hysu gan afiechyd marwol, yr oedd yn parhau i rywfud-lesgi mewn conglau gwasgaredig o'r cyfansoddiad, am ganrifoedd lawer mewn rhai amgylchiadau. Mae yn ddian fod i'r Babaeth eto oes hir i fyw; mewn rhyw gyfeiriadau y mae yn amlygu arwyddion o fywyd a nerth. Y mae ei dyngeddiaeth yn ddwfn, ei llenyddiaeth yn eang, ei phregethwr yn hyawdl a thalemtog, ei chadarn yn lliosog a gweithgar, a'i deiliaid yn aruthrol mewn nifer; ac yn ddaweddaff old, nis gallir oela fod nifer ei gwrthdroedigion yn achosi mesur mawr o ofid a phryder i'r Protestaniaid mwyaf ystyriol. Y mae pregethau enwogion y pulpud Pabaid, megys eiddo Massillon, Bossuet, Fenelon, a Bourdaloue ac eraill, er eu cyfeillornadau, yn cynnwys digon o wirionedd ac efengyl i sicrhau lle iddynt yn llyfrgell llawer gweinidog Protestanaidd, a theihir rhyw fath o warogaeth ddirladaidd iddynt fel *models* i'w dilyn yn yr areithfa gysegredig.

Oe yw Jesuitiaeth yn sefyll yn huhan-gondemniol ger bron y byd, a ydym i dymu y casglad oddiwrth hynny fod Pabyddiaeth, fel y cyfryw, yn arddangos arwyddion o ddiwyriad? Ai nid ydym mewn perygl o syrthio i ddifrawder ac estawtychder hanesol?

* Gwel *Histoire Generale de la Naissance et du Progres de la Compagnie de Jesus*, tom. iv. p. 258.

trwy gau ein llygaid ar y ffeithiau sydd eto yn aros? Y mae y peth daioni sydd ynddi hi, fel ymhob gau-grefydd arall, yn dalu mihoeidd, os nad miliynau, i'w chyfeillornadau mewn athrawiaeth ac ym-areried.

Rhodown rai ffeithiau ger bron y darlennydd, nid i'w ddigalonu, ond yn hytrach i'w ddeffro i ddwys ystyriaeth a gweddi. Ar ddiwedd y ganrif ddiweddar, nid oedd ond 30 o gapelan Pabyddol yn Mhrydain Fawr; ond y mae'r nifer hwnw erbyn heddyw wedi chwyddo i dros 550, heblaw 50 o rai eraill sydd yn awr yn cael eu had-eiladu. Y pryd hwnw nid oedd gan y Pabyddion gymaint ag un coleg yn ein gwlad; ond y mae ganddynt heddyw 14, a thros 60 o ysgolion canolog, heblaw nifer o ysgolion llai mewn cysylltiad â'r elusen-dai. Allan o'r tri ehan miliwn o Gristion-ogion professedig sydd yn y byd, y mae tua dau can' miliwn o honynt mewn cysylltiad â'r Eglwys Babaidd. Oddiwrth- ynt hwy yr aeth y cenadwr cyntaf allan i'r India, sef Francois Xavier; ac y mae eu cenadon yn wasgaredig wrth y cannoedd ar hyd a lled y dddear. Yn India yn unig y mae eu "dychweledigion," o'r fath ag ydynt, yn rhifo dros 90,000. Nid yw Mahometaniaeth yn cynnyddu, nac yn gallu cynnyddu yn ngwyneb goleuni yr eifengyl a gwareiddiad; ac nis gellir dy- weyd fod eilunaddoliaeth yn cynnyddu; ond y mae Pabyddiaeth, hyd yn hyn, yn ymledaenu yn gyflym. Dyma ddirgel- wch, mae yn wir, ond dirgelwch a ddad- guddir yn ei bryd ei hun—yr Anwir hwnw, yr hwn a ddyfetha yr Arglwydd âg ys- bryd ei enau.

Y TALMUD.

Can y Paroh. J. R. JONES, Dublin.

II.

Y MAE Y ddiffyg yn hanes llenyddiaeth Hebreig o amser gorpheniad y Talmud hyd yn bresennol yn gyfryw fel ag yr ydym, fel dosbarth cyffredin o ddarlennwyr, yn gorffod teimlo oddiwrtho. Yn wir, addafa yr ysgoleigion goreu fod y maes yn un dycethr iddynt. Y mae hyn yn rhyfedd hofyd, pan gofion fod llenyddiaeth Groeg a Rhufeain, India a China, &c., a'u hanes mor gyfawn, ac wedi cael cymaint o sylw ar hyd yr oesoedd, tra y mae'r genedl yr hun y mae Oristionogion ymhob oes wedi atfer eymeryd dyddordeb mor fawr yn ei hanes eto â'i llenyddiaeth mor ddyethr, er cymaint o nodweddion neillduol yn feddyhiol, crefyddol, a moesol a berthysa

iddi. Mae yr un diffyg i'w weled wrth olrhain hanes y Talmud, llyfr a edmygid gymaint gan y genedl yn gyffredinol, ac a gariodd ddylanwad mor helaeth arni ar hyd yr oesoedd, a hyny yn wyneb anhaw- derau mor fawr—llyfr ei chrefydd, yr un sydd wedi dwyn ffurf feddyhiol y genedl yn gwbl i'w delw ei hun,—mae y llyfr hwn, i raddau mawr, yn llyfr dycethr i'r byd Cristionogol. Nid oes ond ychydig o ddyddordeb wedi ei gymeryd yn ei gyn- nwyg gan hyd yn nod y rhai mwya'f dysg- edig. Nid oes yr un cyfieithiad wedi ei wneyd o hono i unrhyw iaith. Ymgymer- edd Sarenhius â'r gwaith o gyfieithu y Mishna, ynghyd ag esboniadau Maimonides a Bartenora arno i'r Lladin, yn y flywyddyn o.c. 1708, ac am yr hwn y dywed Professor Kurtz ei fod yn gyfieithiad rhagorol. Cyhoeddodd Rape gyfieithiad o'r un rhan yn iaith y Germaniaid; ond y maent yn cwyno ei fod yn annealladwy. Yr oedd L. Chiarini yn bwriadu ei gyfieithu i'r Ffrancaeg; ond dwy gyfrol yn unig a ddaeth allan o'r gwaith, y rhai a gyhoedd- wyd yn y flywyddyn 1831. Ar ei ol ef ym- gymerodd y dysgedig Dr. Pinner a dwyn allan Talmud Babilon yn 28 o gyfrolau yn y Germanaeg; ond un gyfrol yn unig a ddaeth allan yn 1842. Dywed Ebersheim i Dr. Jost ddwyn allan y Mishna ac ychydig ddetholion o'r Gamara yn y Ger- manaeg. Y mae amryw ranau (yn ol yr awdwr diweddar a ddyfynwyd) wedi eu cyfieithu gan Hirschfeld, Frankel Geiger, Delitzsch, Rappaposh, ac eraill. Ac yn ddiweddar cyhoeddodd Professor Poland ychydig ddetholion o'r llyfr i'r iaith Saes- oneg. Y mae pob ymgais i gyfieithu y Talmud, ac felly ei ddwyn i gyrrhaedd darlennwyr cyffredin, wedi troi yn fethiant hyd yma. Dywed Dr. Lightfoot fod ei ddeall yn ormod o orchest iddo ef; ac y mae yn lled amheus ynghylch ei awd- wyr, y Rabbiniaid Iuddewig, a oeddynt hwy yn ei ddeall.

Mae yn wir fod y Talmud yn cynnwys llawer o wirioneddau gogoneddus ac addysgiadau rhagorol a gwerthfawr iawn, ond ychydig o'r cyfryw a geir mewn llyfr mor fawr. Mae yn cynnwys llawer o ddychymygion dissil a diamcan; y chwedl- au yn lledistyr ac o chwaeth isel, hanesion yn dwyn ynddynt eu hunain nodau ang- hywirdeb. Mae yn rhyfedd fod y fath llyfr wedi caerio dylanwad mor helaeth ar genedl ag oedd wedi cael ei breintio âg addysg grefyddol mor uchel a choeth, a hyny ar hyd yr oesoedd, gyda'r gyfrol ysbrydoledig yn eu meddiant, ac yn cael ei darllen yn eu mysg ar y pryd; eto chwedlau gwag ac ofer yn cario cryfach dylanwad arni na gwirioneddau mawrion a thragywyddol, y rhai yr oedd yr Arglwydd

wedi eu dadguddio iddynt. Er mor ryfedd y mae hyn oll yn ymddangos yn hanes y genedl, gwelwn engrifftian cyffelyb yn hanes dynoliaeth ymhob gwlad a than bob amgylchiadun. Dywed haneswyr, y rhai trwy gymdeithasu â'r Arabiaid yn eu gwlad eu hunain a sylwi ar eu cymeriad, fod y llyfr adnabyddus, *Thousand Nights*, llyfr nad oes ynddo ond chwedlau dychymygol afresymol ac annaturiol, â'i ddylanwad y fath arnynt fel y mae eu bywyd wedi ei ffurfio ganddo; y maent yn credu yr oll o hono, ac yn cael mwynhad mawr ynddo. Gellir dywedyd yr un peth, a hyny gyda mwy o briodoldeb i'n mater, am yr Alcoran, llyfr crefydd y Mahometaniaid. Yn wir, ni raid ond edrych ar Gristionogion, fe welir yn eu hanes yr un pethau. Yn yr Eglwys Babaidd y mae traddodiadau ac athrawiaethau cyfeiliornus yr Eglwys hono yn cario cryfach dylanwad o lawer na hyny o wirionedd sydd ynddi, a hyny ar y deiliaid yn gyffredin, a'u hymlynid yn fwy wrthynt. Felly gwelwn yn eglur nad yw hanes y genedl Iuddewig yn ei chyysylltiad â'r Talmud yn un eithriadol iawn, fel y gallesid meddwl ar yr olwg gyntaf.

Y mae amryw resymau yn ymgynnyg i'n meddwl fel eglurhâd ar y ffaith ryfedd hon, sef fod crefydd o ffurfiaid dynion llygredig, yr hon, i raddau helaeth, nad yw amgen na ffirwyth y dychymyg, yn cario dylanwad cryfach ar y cyffredin na gwirioneddau dadguddiedig. Nid yw yr ymdeimlad o'i anghen mewn dyn fel y mae yn creadur llygredig ond arwynebol a thwyllodrus; a phan yr ymgymera y cyfryw â'r gwaith o ffurfio crefydd iddo ei hun, y mae yn rhwym o fod y fath ag a etyb i'w anghenion. Y mae'r grefydd yn dwyn yr un nodweddion a'r anghen, hyny yw, yn arwynebol a thwyllodrus; crefydd o'r natur yma yn unig a'i boddhâ; y mae ar unwaith yn cael yr esmwythdra y mae yn ei ddymuno. Nid yw yr oll yn ddim amgen na gwaith creadur llygredig yn coginio ymborth iddo ei hun; a blasusfwyd ydyw bob amser o'r fath a gâr efa. Y mae y rhyddid yn y cyfeiriad hwn yn fawr. Ond eto y mae mewn cysylltiad â'r rhyddid hwn gaethiwd caled: y manyldra mwyaf yn cael ei orchymyn gyda phethau a ystyriem yn ddiibwys—y pwysigrwydd mwyaf yn cael ei roddi ar y pethau llai—a'r mawr a'r pwysig yn cael eu gadael heibio heb ond ychydig os dim sylw. Er hyny nid yw y manyldra hwn, yr hwn yn ddiau sydd yn cael ei deimlo yn aml yn gaethiwd caled, yn myned yn erbyn chwant pechadurus yr addolydd, eithr yn hytrach ei fagu a'i feithrin y mae, ac am hyny y baich yn myned yn ysgafn, a'r gaethiwd yn rhyddid yn ei olwg. Cymer-

wn engraffit o'r grefydd Fahometanaidd. Mae yn hono rwyman caethiwd o'r fath galetaf; rhaid i'r addolydd fod yn ddyoddefydd mawr mewn llawer ystyr; eto nid yw yr oll o'r dyoddefiadau mewn un modd yn rhwystr i'w lygredigaeth; nid ydynt yn ei buro neu yn magu yn ei galon gasineb at ddwrw. Felly hefyd gyda'r Babaeth; y mae hithau yn rhwymu ar ysgwyddau dynion feichiau trymion ac anhawdd eu dwyn, yn eu gwneyd yn gaeth, ac eto y baich a'r caethiwd fel pe yn rhoddi mantais iddynt i bechu. Felly gyda'r Talmud. Dywedai Mr. Frey fod y fath fanyldra yn cael ei ddysgu gyda'r anisail a aberthid—pa todd i'w ddewis, y nodau ar yr un cymradwy, pa fodd yr oedd i'r aberthwr finio ei gylllell, i asael ynddi, pa ystum oedd i fod ar ei gorff a phob aelod o'r corff, ac ymha sefyllfa yr oedd yr aberth i'w drin o'r dechre i'r diwedd; dywedai fod yn haws o lawer i ddyn basio arholiadau manwl yn y prifysgolion na phasio i fod yn aberthwr yn ol rheolau y Talmud, gan mor fanwl ydynt. Mae yn ddiau fod yr un manyldra yn cael ei ddysgu gyda'r oll o'r gwasanaeth crefyddol. Y manyldra hwn sydd yn boddhâu a chyflenwi yr ymdeimlad arwynebol o'r anghenion crefyddol; a theimla y dyn yn y cyflawniad o honynt ei fod yn grefyddol iawn. Y mae pob dyn sydd heb gael ei ddwyn i adnabod y gwirionedd, ymha wlad bynag, er pob manteision crefyddol, yn rhwym o fod yn coleddu yr un syniadau, i raddau mwy neu lai.

Y mae y Talmud yn llawn o'r honiadau mwyaf beiddgar. Hôna nid yn unig fod ei gynnwys yn Ddwyfol—mai eglurhâd Duw arno ei hun ydyw yr ell o hono, ond hôna ffaenoriaeth ac uchafiseth ar y Gyfrol ysbyrdoledig, sef yr Hen Testament. "Diau mai gair Duw ydyw y llyfr," gan gyfeirio at y Bibl; "ond eglurhâd Duw ar ei air yw y Talmud." Ac o anghenrheidrwydd mae yr eglurhâd yn haeddu llawer mwy o barch na'r gair. Dywed y Talmud hefyd "fod y rhai sydd yn astudio y Bibl yn cyflawni gwaith nad yw na da na drwg. Am y rhai sydd yn astudio y Mishna, y maent yn cyflawni gwaith da, am ba un y derbyniant wob; a'r rhai sydd yn astudio y Gamara, y maent yn cyflawni yr hyn a ystyri'r rhinwedd mwyaf oll," ac, o anghenrheidrwydd, yn haeddu y wobr fwyaf oll. Y mae yn cynnwys llawer o esboniadau cyffelyb, megys "fod y Bibl fel dwfr glân a phur, y Mishna fel gwin peraid, a'r Gamara fel y gwin pereiddiaf," neu hufen y gwin. Un o'r dywediadau mwyaf cyffredin ydoedd "fod geirian y prophwydi yn bwysig ac yn werth dal arnynt; ond fod geiriau yr ysgrifenyddion a'r Rabbiniaid yn anhraeth-

ol bwysicach, a chanlyniad anuffudd-dod yn llawer mwy difrifol; caiff heddwch a llonyddwch iddo efa'i dŷ byth." Pan ydoedd Rabbi Eliezer, un o'r rhai hynotaf yn eu mysg, ac a gyfrifid y mwyafr crefyddol yn ei oes, ar ei wely angen, daeth ei ddygybllion ato, a gofynent iddo gyda'r difrifwch a weddai i'r amgylchiadau a'r pŵer y cymerent gymaint o ddyddordeb ynddo, "Pa beth sydd raid i ni ei wneuthur er cyrhaedd bywyd tragywyddol!" atebai, "Darllenwch y Talmud, a gwyliwch er mwyn eich diogelwch eich hunain ddychwelyd yn ol at yr Ysgrhythrau," gan eu rhybuddio eu bod mewn perygl dirfawr eisoes. Ofnai, fe ddichon, am rai o honnynt, eu bod eisoes yn myned yn y cyfeiriad hwn. Y mae rhai o'u dywediadau y pethau mwyafr gwrthun a chabreddus y gellir meddwl am dano.

Y mae'r Talmud wedi ei rannu yn benodau, yn debyg i'r Alcoran gan Mahomet, yr hwn sydd yn dwyn tebygolrwydd mawr i'r Talmud, os nad yw i raddau yn efelgychiad o hono; ac y mae i bob pennod ei henw priodol, megys "Pennod y Fwch Goch," &c. Dywedai y Rabbiniaid fod "Duw yn darllen y Talmud, ac yn ufuddhau i'w orlinhadau, ac mai ei ddewisedig bennod ef yw 'pennod y Fwch Goch.'" Y mae yn anhawdd deall beth ydyw cablodd, os nad yw dywediad o'r fath uchod a'i gyffelyb felly. Y maent yn dyfynu adnodau o'r Bibl, ac yn eu hesbonio yn y fath wedd ag i ddyrchafu y Talmud goruwch pob llyfr arall, megys yr adnodau hyn yn Llyfr y Caniadau: "Tyred, fy anwylyd, awn i'r maes, a llettywn yn y pentrefi. Bore-godwn i'r gwinllanoedd, edrychwn a flodeuodd y winwydden, a agorodd egin y grawnwin, a flodeuodd y pomgranadau, &c." Wrth y gwinllanoedd y golygir, meddant, y synagogau a'r ysgolion; y winwydden, myfyrwyr yr Ysgrhythrau; "egin y grawnwin," myfyrwyr y Mishna; "blodau y pomgranadau," myfyrwyr y Talmud. Rhagoriaeth y naill ar y llall a ddangosir yma. Fel y rhagora y pomgranadau ar y grawnwin anadfed, felly y rhagora y Talmud ar y Mishna; ac fel y mae y ffirwyth yn rhagori ar y blod-euyn, felly y rhagora y Mishna ar y Bibl. Mae y Rabbiniaid yn dangos hoffder mawr at y dull hwn o osod eu meddyliau allan. Dywediad o'r un natur ac i'r un amcan yw y canlynol: "Y mae y Bibl fel halen, y Mishna fel poethlus, a'r Talmud fel y per-

arogl gwerthfawr." Esgyniad sydd yma o'r da i'r goreu, fel yr engraifft flaenorol. Dywedai yn yr un cyfeiriad yw y canlynol o'r Sota: "Y mae yr hwn sydd yn meddu adnabyddiaeth helaeth o'r Ysgrhythrau, ond nid yr esboniadau arnynt gan y doethion gynt," sef y Talmud, "i'w gyfrif yn ynyd; ond yr hwn a wrthodo dderbyn yr esboniadau yn hollol, sydd waeth na hurtyn ffol," neu yr hwn nid oes enaid ynddo.

Fe ddichon ein bod wedi dyfynu digon i ddangos, yn y lle cyntaf, y safle uchel y mae y Talmud fel llyfr crefyddol yn hŷu iddo ei hun, ac hefyd syniadau y Rabbiniaid am dano mewn blynyddoedd diwedd-arach, a'u cynllun i argraffu y syniadau hyn ar feddwl y genedl yn gyffredin. Y mae syniadau Rabbiniaid diweddar yn llawer mwy cymedrol am gynnwys y llyfr hwn, a'i awdurdod fel llyfr crefyddol. Edrychant arno fel aur, ond heb fod agos yn bur; neu megys planed fawr yn llewyrchu yn ddysglaer trwy yr oesoedd, ond erbyn sylwi yn lled graff, ceir brychau amlwg ac aml yn weledig ynddi; eto planed oleu ydyw er y brychau. Y mae y fath addefnid gan Rabbi Iuddewig yn bwysig a gwerthfawr iawn mewn llawer ystyr. Pwy a wyr nad y cam nesaf fydd ei adael yn hollol, a dychwelyd at "ymadroddion Duw" yn yr Ysgrhythrau Sanctaidd, ac yna cofseidid mewn mwynhad mawr wirioneddau gogoneddus efengyl Crist?

Y mae cysylltiad mor agos rhwng y Rabbi a'r Talmud fel y mae dylanwad y naill yn eiddo y llall. Pe collai y llyfr ei ddylanwad, fe'i collid gan y Rabbi yr un pryd. Nid yw gwaith y Rabbiniaid yn ei ddyrchafu ond ad-daliad cyflawn a theg. Dysgeidiaeth y Gamara gyda golwg arnynt ydyw, "fod dyn i barchu y Rabbi, ac i'w garu yn fwy na'i rieni. Pe dygwyddai i'w dad a'r Rabbi gael eu gyru i gaethiwed, ei ddyledswydd yn gyntaf fydd gwneyd pob peth yn ei allu i waredu y Rabbi, ac yna, os gallai, cael ei dad yn rhydd. Yr un modd pe cydsyrthient ill dau i ffos ddofn a pheryglus, y Rabbi sydd i gael y flaenoriaeth ymhob peth." Ceir llawer o engreiffiau trwy y llyfr o'r gorchymyn yn cael ei gyflawni, ac o'r bendithion lu a ddilysai hyny. Felly yr oedd y Talmud yn cyflawni y gwaith y bwriadwyd iddo ar bob llaw—cadw y genedl, yn athrawon a dygybllion, mewn undeb a'u gilydd.

Adgostion ac Adroddiadau Addysgiadol.

CYFARFOD MISOL SIR GAERNARFON YN
YR OES O'R BLAEN.Gan y Parch. ROBERT ELLIS, *Ysgoldy, Arfon.*

RHAN I.

CYFARFOD Misol Sir Gaernarfon yn yr oes o'r blaen! hyderwn na theimla neb o ddarlleuwyd y DRYSOEFA fod hwn yn destun rhy leol ganddynt; o herwydd rhywbeth tebyg i hanes y naill Gwrdd Misol oedd hanes a helynt yr oll o honiat drwy bob Sir yn Nghymru. Yr oedd yr hen dadau yn troi cymaint trwy eu gilydd yn eu gweinidogaeth deithiol, fel yr oedd eu cynnulliadau crefyddol yn naturiol yn dyfod i wiago yr un nodwedd. Ac er fod y Cyfarfodydd Misol ymhob Sir wedi gwella llawer yn eu trefniadau, o leiaf wrth y peth oeddynt, eto maent wedi gwneud hynny gyda'u gilydd mewn modd hynod. Ac y maent y dydd hwn mor gyffelyb i'w gilydd, fel, wrth ddarllen hanes un o honi, y byddwn mewn ystyr wedi darllen hanes yr oll o honi. Ni bydd dim gwahaniaeth o bwys, ond yn enwau personau a lleoedd. Ac mae yr unoliaeth hwn yn arwydd er daioni; mae yn profi fod y Cyfundeb yn ymsymud gyda'i gilydd. Ystyriwn fod y Cyfarfod Misol sydd genym dan sylw yn ddangosog o'r hyn ydeodd y cyfarfodydd hyn yn gyffredinol ar y pryd. Gall ychydig ymdroi fel hyn gyda hanes crefydd yn yr oes o'r blaen, fod yn fuddiol er gwled cynnydd y Cyfundeb, ac er galw i gof y gweithwyr grymus yn yr oes o'r blaen yn paratoi y wlad i lafurwyr yr oes hon; ac hefyd oir mantais trwy hyn i ystyried pa bethau gwerthfawr oedd gan ein tadau sydd ar goll genym ni.

Yr oedd Sir Gaernarfon y pryd hyn yn un Cyfarfod Misol, yn cyrhaedd o Riwgyfychi gerllaw Conwy, i Aberdaron yn eithaf Lleyn, dringain milldir da o bell-der, yn cynnwys 70 o gapelan, ond bod y lliaws o honi yn fychain a diadurn. A bychain hefyd oedd y nifer mwyaf o'r eglwys. Ac eto yr oedd y diwygiad a fu yn y flwyddyn 1832 wedi peri ychwaneg- iadau dirfawr yn rhif yr eglwys, yn egestal ag yn rhif yr aelodau. Byddai eglwys o 60 neu 70 o aelodau yn barod i feddlw cryn lawer o honi ei hun. Yr oedd mwyafrif yr eglwys islaw hyn. Nid oedd cwestiwn arian y weinidogaeth hyd yma yn blino nemawr ar yr eglwys na'u swyddogion. Eu safon oedd cymeryd a gaent, a'u rhanu hyd yr elent. Yr oedd y Cyfarfod Misol y pryd hyn yn gynnulliad yr edrychid arno yn un pwysig iawn, nid yn unig yn yr ardal lle y diagnai, ond hefyd yn yr

ardaleodd cylbhydol; a mawr fyddai y siarad yn ei gylch a'r dygwyl am dano; a mawr hefyd a fyddai y cyrohn iddo, fel y byddai yn rhaid pregethu yn fynych yn ffenestr y pulpud. Y pryd hynny byddai holl bregethwyr y Sir yn bresennol, ac un blaenor, o leiaf, o bob eglwys. Ni byddai neb yn arfer gofyn na rhoddi cyhoeddiad ond am fis ymlaen, sef hyd y Sabboth cyntaf ar ol y Cyfarfod Misol nesaf. Ac felly, yr oedd yn ofynol cael y brodyr, yn bregethwyr a blaenoriaid, ynghyd ymhob Cyfarfod Misol. Os byddai i bregethwr golli Cyfarfod Misol, un o ddeg na byddai allan o bregethu am y mis canlynol; a'r un modd, os colli y blaenoriaid, byddent hwythan allan o bregethwyr. Ac felly, yr oedd yn rhaid myned i'r Cyfarfod Misol, bydded y pellder y byddo a'r tywydd a ddelo. Pan fyddai Cyfarfod Misol y tu hwnt i'r Eifl, i.e., yn eithaf Lleyn, byddai brodyr Arfon yn myned yno yn fynteioedd, a'r un modd brodyr Lleyn ac Eifionydd i Arfon. Wrth gwrs, byddai gan baw ei farch. Yr oedd march mae hanfodol i bregethwr y pryd hwnw a phregeth. Ac os byddai blaenor heb y cyflenwra hwn, ystyrid hyn yn ddiwyg lled bwysig ynddo. Wrth ddewis blaenoriaid, ystyrid "ceffyl a chyfrwy" yn gymhwysder lled bwysig i'r swydd. Yr oedd gwesty Plas Clynog yn cael edrych arno y pryd hyn yn lle pwysig. Yno y byddai y brodyr yn troi am adnewyddiad a gorphwysdra iddynt hwy a'u march, wrth gresi o'r naill ben i'r Sir i'r llall. Ar ol ychydig o orphwysu, gwelid y brodyr ar feirch yn fyntal gref yn llon'd y ffordd yn cydgychwyn i'r naill feirriad neu y llall. Yr oedd Plas Clynog yn dŷ cyhoeddus parchus: yr oedd yn *lwa* Fethodistaidd, ac mor hanfodol i Fethodistiaeth fel y buasai yn rhy anhawdd gwneud heb- ddo. Buasai allan o reawm i ddyn yru ei farch na cherdded ar draed am ddeng mill- dir ar hugain heb orphwysu. Cedwid y Plas y pryd hynny gan hen chwarae grefydd- ol, Mrs. Roberts; ac yr oedd hi a'i mab a'i dwy farch yn aelodau yn y Capel Uchaf.

Yr oedd nifer o ddynion enwog y Meth- odistiaid yn Sir Gaernarfon wedi machludo rai blynyddau yn flaenorol i'r adeg yr ydym ni yn cyfeirio etl, megys Robert Jones, Rhoslan, fel ei gelwid; John Jones, Edeyrn; Mr. Richardson, Caernarfon, ac eraill. Yr oedd Robert Roberts, Clynog, y seraph mwyaf tanllyd a adnabu Gogledd Cymru erioed, wedi machludo blynyddau lawer yn flaenorol i'r rhai uchod. Ac yr oedd ei frawd, John Roberts, Llanellyni, wedi

myned, er ys amryw flynyddoedd yn John Roberts, Llangwma (Meirionydd), a'r pryd hwn, er ymadael i'w orphwysfa. Gwŷr grymus yn eu dydd oedd y rhai a nodwyd. Danestynwyd Sir Gaernarfon drwyddynt bron yn llwyr i Fethodistiaeth. A dylai eu cofnodwriaeth fod yn fendigedig iawn gan Fethodistiaid yr oes hon.

Mae y Cyfarfod Misol sydd genym i wneyd sylw o hono y tro hwn yn dygwydd ymgynnull yn Llanllyfni. Mae pob peth yn gyfleus i gyannulliad lliosog. Mae y lle yn ganolog, ac nid yw prysurdeb adeg cynnaf na llafer yn debyg o attal neb, ac y mae yr hira yn hyfryd. Yr oedd dyfodiad y Cyfarfod Misol i Llanllyfni wedi bod yn destun siarad yr ardal er ys wythnosau. Yr oedd yr un oedd yn nesáu yn galw i gof y Cyrrddau Misol blaenorol, megys pwy oedd yn pregethu, beth oedd eu testynau, pa le y byddai pawb yn lleitŷa, ac yn y blaen. Ac nid siarad a galw i gof a fu y cwbl; O na, bu yma weithio dyfal, pob tŷ yn y pentref a'r ardal wedi bod dan adgyweirid trwydd, oddieithr tŷ ambeil i began a Sandemaniad. Do, do! bu yma beth mawr o drefau a glanhau o fewn ac o faes; gorehwyliaeth yr ysgwrio a'r golchi, y gwyngalchu a'r slepasio ar lawn waith. Caiff y trigolion eu hneain yn gystal a'r dycethriaid dai glân am unwaith. Gan y bu y Cyfarfod Misol yn achlysur i alw i gof ac i gynnrychu y fath ymddyddanion am y rhai blaenorol, ac hefyd yn achos o'r fath adnewyddiad ar dai y trigolion, yn sier yr oedd y Cyfarfod Misol hwn wedi talu ei gostau ddwywaith drosodd cyn ei ddyfodiad. Ac yr oedd zêl a charedigrwydd yr ardalwyr yn eu paratoi i dderbyn bendithion llawer uwch. Ac nid rhyw eithriad fu y tro yn Llanllyfni. Mae yr hen Gyfarfod Misol hyd y dydd hwn, hyd y gwelsom ni, yn cael ei dderbyn ymha ardal bynag y diagyo gyda zêl a gwresogrwydd calon. Mor fendigedig o beth fydd gweled pobl ieuainc ardal, yn feibion ac yn ferched, yn gwneini ar ddydd y Cyfarfod Misol mor sirol ac mor ewyllysgar, a dim yn omod ganddynt ei wneyd! Wrth eu gweled, hyddwn yn barod i ddyweyd, Wel, rhaid, i grafydd gael byw yn y fan hon am un oes eto, bid a fo!

Ba yma yn Llanllyfni hwylio prysur er ya forô. Mae gŵr a gwaigr yn cadw tŷ y capel na bu mo'u rhagorach erioed gyda'r gorchwyl yn unman, nac ond ychydig o'u cyfarf. Mae Daniel Gruffydd yn wir ofalus a ffyddlawn, ac ni bydd dim o'i waith ef ar ol. Os bydd anghenrhaid am air go blain ar rywun, fe'i ceir gan Daniel heb flew ar ei dafod. Ond ei gamp dda yw gallu gwneyd hyny heb gythruddo neb. Am Anne Parry ei wraig, mae pawb oedd yn gydnabyddus â hi yn ddiagon boddlawn

i ni ddyweyd, ei bod yn un o'r rhai mwyafrhagorol a fu yn cadw tŷ capel erioed. Gyda hi y lleitŷai yr holl bregethwyr a ddenent i Llanllyfni i wasanaethu. A bu gyda'r gwaith o gadw tŷ capel am fwy na hanner can' mlynedd. Yr oedd yn wraig ddoeth a darbodus. Ar achlysuron fel hyn, yr oedd yn feistres yn ei thŷ, a chal ufudd-dod gan bawb; ac y mae hyny yn rhywbeth o werth mewn tŷ capel ar adeg brysus Cyfarfod Misol. Yn wir, yr oedd mwy o'r blaenor yn Anne Parry na neb arall oedd yn Llanllyfni y pryd hwnw. Yr oedd yn fedrus i gynghori a dygu pregethwyr ieuainc; a chymereu hyny ganddi ya bur rwydd. Wrth weled chwiriwyd fel hyn yn llawn o zêl sanctaidd, ac yn meddu cymaint o ddehurwydd i wasanaethu yr achos goreu, byddwn yn barod i resynu fod y swydd o ddiaconesau wedi colli o'r eglwys.

Mae y Cyfarfod Misol hwn, fel pob un, yn diagyn ar y dyddiau Llun a Mawrth. Gan ein bod ym er doe, a'r hin yn hyfryd, awn allan o dwrf y tŷ i gwrŷ capel, i wyllo dyfodiad y gwŷr dycethr. Mae yma lliaws o frodyr serchog yr olwg yn barod i'w derbyn, a gor-ddigon o fechgyn aflonydd yn dysgwyl am y meirch. Wele, dyma ddau hen frawd wedi cael y blaen ar bawb, ac wedi dyfod yn gynnarol. Mae y ddau yn ŵyr traed, ac yn pwyso ar eu ffyn. Hen frawd pylgyrf yw y naill, tâl a grymus, iach o gorff ac iach o feddwl; cawr o ddyd, dybygid, na bu erioed yn glaf, ac na ddarlennodd chwaith ryw lawer ar y ddalen ddu. Dywed ei feddwl ar bobpeth rhag ei flaen; ymddengys fel heb deimlad, ac eto mae yn ddigon o gristion i barchu teimladau pawb eraill. Gruffydd Roberts, Tanygraig, hen flaenor yn Sion, Clyunog, yw y brawd hwn; hen frawd sirol, yn cymeryd yr olwg oreu ar bobpeth, ac felly yn gysurus iddo ei hun ac i eraill. O ddyn cyffredin, mae wedi ymwthio i lawer o wybodaeth gyffredinol, yn gystal a Bibliaid. Gwasanaethodd ei genedlaeth yn dda, ac am dymhor maith. Mae yr hen frawd arall ychydig yn wahanol. Mae yntau yn ŵr tâl, ond yn denu a drwg yr olwg, ac yn mesur lathen bob cam. Mae golwg dloadaidd arno, er nad yw felly. Er bod yr hin yn hyfryd, mae yn gwisgo hen gôb lwyd ddigotwna dros ddillad mor ddi-gotwm â hyun. Ond bydded a fo am y dyn oddiallan, mae yma hen gristion cywir a glöw, a blaenor na cheir yn gyffredin ei gyffelyb, er mor salw yr ymddangosiad. Yr hen frawd hwn yw Dafydd Prichard y gôf, Llanaelhaiarn, blaenor Cwmcoryn. Mae hynodion yn perthyn i'r hen frawd yma. Ni ddaw'r cyfarfod heddyw yr un blaenor mor gyfarwydd yn yr Ysgrhythrau; ac mae yn gyfoethog y ta hwnt i neb o

ddyweddiadan hen bregethwyr yr oes o'r blaen, ac yn fedrus anghyffredin i'w defnyddio yn y cynnulliadau eglwysig. Bu yn fyddlawn dros ben, a mawr fydd ei wobwr yn y nefoedd. Mor anhawdd yw adnabod dynion wrth eu hymddangosiad! Tybia pregethwr yn y pulpud weithiau, wrth weled rhyw ŵr o ymddangosiad llawer mwy *respectable* nag eraill yn y gynnull-eidia, ei fod hefyd yn helaethach ei wybodaeth ac yn uwch ei chwaeth nag eraill o'i wrandawyr, ac y mae hynny yn fagl i'r pregethwr, druan. Ond erbyn deall, yr un *respectable* hwnw oedd y llo mwyaf disyniad yn y gynnull-eidia.

Dyma hen frawd eto yn dyfod o gyfeiriad arall; mae yntau ar ei draed ac yn pwyso ar ei ffon, am fod ei ffordd yn agos. Gŵr grymus, ac yn talgrymu ydyw. Erbyn deall, Gruffydd Jones, hen flaenor ac apostol Rhostryfan, yw y gŵr hwn. Dyma eto hen frawd ag y mae pobpeth blaenor llwyddiannus wedi cydgyfarfod ynddo. Mae yn ŵr doeth, pwylllog, ac ennillgar, yn fedrus i arwain eglwys ac i drin dynion. Bu yn llwyddiannus i fagu cenedlaethau o bobl ieuainc yn Rhostryfan, na fagwyd mo'u rhagorach, os eu cystal, mewn un ardal yn Sir Gaernarfon. Yr *ennillgar* ymhob cylch sydd yn llwyddiannus. Mor dra gwerthfawr yw yr ennillgar mewn swyddog eglwysig! Dyma eto yn cydgerdded â'r brawd a enwyd frawd arall, a chydswyddog yn Rhostryfan, Gruffydd Evans. Mae efe ryw ddeng mlynedd yn ieuengach na Gruffydd Jones, ac o dymher hollol wahanol. Gŵr llym, a'i eiriau yn finog, yw y brawd hwn. Mae yn fedrus i archoli ac agor hen gornwydydd, ond nid mor fedrus i'w gwellân. A da os bydd Gruffydd Jones wrth law i roddi olew yn y briwiau. Ond mae yn rhaid i gymdeithas wrth ddyunio o'r fath yma. Gwae i fyd ac eglwys pan elo pawb i ysmwddio.

Bellach dyma y brodyr yn dyfod yn lluoedd o bob cyfeiriad, rhai ar draed a rhai ar feirch, ac nis gallwn weithiau eu cymeryd i sylw bob yn un. Aroschw, dyma ddau yn dyfod i mewn ar feirch, yn tynu cryn sylw, ac yn cael derbyniad croesawus. Y gŵr hyn yw John Jones, Tremadoc, yr hen weinidog, a William Williams, y Llanerch, blaenor yn yr un eglwys. Bu y ddau gyda'u gilydd mewn rhyw daith Sabbothol ddoe. Mae y ddau o dymherau naturiol hollol wahanol; un yn brysurddeb i gyd, a'r llall yn bwyll i gyd, eto y ddau yn gyfeillion mynawesol, yn cyd-ddwyn ac yn cyd-dynu â'u gilydd yn gampus. Peth dymunol mewn swyddogion eglwysig yw eu bod o dymherau naturiol gwahanol, os byddant dan lywodraeth gras, ac onidde gall y gelyna eu defnyddio i wneyd drygan. Dyma ddau eto yn dyfod i mewn: Daniel

Jones, a'i hen gyfaill Rowland Abraham. Tebygol fod y ddau yn dychwelyd o ryw daith. Mae Daniel Jones yn edrych yn welw, ac fel wedi curo i fyny; dyma efe yn diagyn oddiar ei faroch, ac yn prysuro i'r tŷ capel. Bu Rowland Abraham am dymor maith yn flaenor yn yr Ysgoldy; a blaenor da odiaeth ydoedd. Ond pan yn 55 mlwydd oed, mynodd fyned i bregethu, ac efe a aeth i'r gynffon. Efe yw y mwyaf o gorffolaeth a ddaw yma heddyw; mae yn dal, yn lled drwchus, ac yn gwargrymu. Mae efe yn ymdroi hyd gwr y capel, gan gyfarch gwell i hwn a'r llall. Mae Dafydd Roberts, Bangor, yn dyfod i mewn, yn taro ar Rowland Abraham, ac yn gofyn, "Pa fodd y mae y farchnad yn myned ymlaen heddyw, Rowland?" "Marwaidd iawn, Dafydd," ateba Rowland; "mae yma gyflawnder o wenith, a dim gofyn ar yr haidd." Mae golwg brysar ar hyd cwr y capel: dyma farchnad y cyhoeddiadau, yr adeg i lenwi holl gapelau y Sir am y mis dyfodol. Oni lwyddir i hynny heddyw, eithriad fydd cael cyfle i lenwi y gwagleoedd ar ol heddyw. Ac i wneyd yr anhawder yn waeth, nid oes yn y Sir ond prin ddigon o bregethwyr i lenwi y teithiau Sabbothol, ac i bob un fod yn ei Sir ac ar waith. Mae yma ryw wyth o bregethwyr ieuainc wedi codi yn ddiweddar, ac onidde buasai y diffyg yn ddifrifol. Felly mae yn rhaid i'r blaenoriaid fod yn brysar i achub eu cyfle. Pan ddell ambell i bregethwr i mewn i'r cwr, bydd hanner dwain o flaenoriaid yn cydio ynddo ar unwaith. Ac wrth weled yr ymruson am dano, os nad yw y brawd yn meddu adnabyddiaeth ddofn o hono ei hun, bydd yn y brofedigaeth o syrthio i fagl diafol. Ond dyna frawd arall yn ymdroi hyd y cwr drwy yr amser, heb neb yn gofyn i ba beth y daeth yno. Peth poenus iawn i denmid dyn, os bydd teimlad dyn ganddo, yw bod yn bregethwr dialw am dano. Mae yn ddigon a pheri i'r brawd betruso a ydyw wedi peidio camgymeryd ei waith. A pheth poenus iawn i flaenor o deimlad llednaia, wrth hel cyhoeddiadau i'w lyfr, a fydd gwneyd cig o un a photes o'r llall o'r pregethwr. Ond nid oes mo'r help am dani; rhaid i bawb sefyll ar ei wadnau ei hun.

Ymhlith y lliaws sydd yn brysar yn troi trwy eu gilydd ar hyd cwr y capel, dyma un hen flaenor yn dwyn ein sylw neillduol. Ffermwr tewychus ydyw, mae yn ymddangos: wele efe â'i lyfr a'i bensil un ymhob llaw, yn benderfynol o wneyd ei hun i fyny â chyhoeddiadau. Ac nid yw yr hen frawd chwaith, chware teg iddo, yn gwneyd helynt yn y byd gyda'r pigo a'r dewia, ond cymer y brodyr fel y dygwydd iddo dano armynt. John Jones, y Glyn, hen flaenor yn y Bontfechan, yw y brawd hwn, ac

un y mae iddo lawer o hynodion. John Jones y Glyn ei hun yw pob peth yn y Bontfechan : efe ei hun fydd yn myned i bob Cyfarfod Misol drwy y fwyddyn, efe ei hun fydd yn hel yr holl ghyhoeddiadau, ac efe ei hun fydd yn llettya yr holl bregethwyr. A champ i neb, hyd yn nodd Mrs. Jones, ei wraig, gael gwybod dim o hanes ei Ddyddiadur ef, hyd nes y clywir cyhoeddi, os gellir deall wed'yn. Efe ei hun fydd yn dechre pob cyfarfod : ac os bydd eisieu dechre o fi-eu preg-thwr, efe ei hun sydd i wneyd hyny. A rhaid i glust y gwrandawr fod yn bur gyfarwydd cyn y gellir deall yr hyn a ddywedo neu a ddarllo, gan fel y mae yn tori ei air mor gwt a ; a bydd wedi dywedyd tryfwn o eiriau, neu yn hytrach o ddarnau geiriau, tra y bydd tafod ambell un yn llusgo dros un gair o grynn hŷd. Ond pa fodd bynag am bob diffygion o'r fath, gwasanaethodd yr hen frawd hwn yr achos cryfoddol yn y Bontfechan mor ffyddlawn i llettya dan ei chroglwyd. Yr oedd y duedd hon o ddigelu a chadw pobpeth iddynt eu hunain yn gref iawn a chyffredinol yn yr hen dadau o'r dechreuad. Ac yr oedd hyn hefyd yn beth naturiol. Ni byddai mewn eglwys y pryd hwnw ond un blaenor neu ddau, neu dri i'r eithaf ; ac nid rhyfedd os byddai un brawd, o herwydd rhyw ragotiaethau, wedi cael y blaen ar ei gyd-swyddogion ; ac os byddai y duedd lywodraethol ynddo—a phwysydd hebbdi !—tybiai y brawd hwnw, gan mai dyna oedd yr arferiad, mai efe oedd i fod yn bobpeth ; efe oedd i gyhoeddi, i alw brodyr i weddio yn gyhoeddus, i ddechre pob cyfarfod trwy ddarllo a gweddio, i fod yn drysorydd ac yn ysgrifenydd i bob casgliad ; a'i grŵd ef oedd fod arian y cysegr yn bethau rhy gysegredig i iodd cyfrif am danynt. Yr oeddiid yn tybio, a thybir eto gan lawer, fod cyhoeddi tafau o gyfrifon yr eglwys yn ffordd i driâtâu yr Ysbryd Glân. Nid gorchwyl bychan a fu cael diwygiad yn hynyma yn y manau y caed hyny ; a dangosir gwrthwynebiad cryf yn ei erbyn yn y manau sydd heb ei ddwyn i ymarferiad. Eithr gorchymyn yr apostol Paul ydyw, "Darperwch bethau gonest yn ugwlg pob dyn ;" nid yn unig, Gwnechwch yn onest, ond, Dygwch hyny i'r "golwg." A dyn gweithfawr y tu hwnt i'w brisio yw hwnw, boed ef flaenor neu biegethwr, sydd, nid yn unig yn weithiwr da ei hun, ond hefyd yn meddu y ddawn uchelbris o fedru rhoddi pawb eraill i weithio. Eithr gallu

prin ydyw ; ysywaeth, nid yw y ddawn hon gan bawb.

CYMDEITHASFA BEAUMARIS YN 1829.

MR. GOLYFDD.—Gan nad oes adroddiadau Cymdeithasfa yn ymddangos yn y misoedd blaenaf o'r fwyddyn, tybiaf nad anfodhaol gan y mwyr o dderbynwyr y DAWSONA fyddai cael cofnod iadau byrion o'r pregethau a dradda dwyd 52 mlynedd yn ol, gan yr hen frotyranwyl ac enwog, y cyfeirir aty, "wedi marw, yn llefaru ei Heblaw hyn, rhydd y cyhoeddusrwydd fantasia i'r brodyr yn yr oes hon i gael dirnadaeth am arddull cyfansoddiadol y pregethu yn Nghymru y pryd hwnw.

PROTESTANT CYMRIO.

CYNNALIWYD Cymdeithasfa yn Beaumaris ar y 29 a'r 30 o Fedi, 1829, a'r moddion cyhoeddus oeddynt yn y drefn ganlynol : am 5 o'r gloch, nos Fawrth, ar y *Green*, gweddiodd Mr. John Williams, Llecheiddior, a phregethodd y Parch. Daniel Evans, Capel y Drindod, oddiwrth 1 Cor. xv. 55, 56, 57.

I. Pa fodd y gelwir pechod yn golya anghen ? "Colyn anghen yw pechod." II. Pa fodd y gelwir y gyfraith yn rym pechod ? "Grym pechod yw y gyfraith." III. Y fuddugoliaeth : "Ond i Ddau y byddo'r diolech, &c."

I. Pa fodd y gelwir pechod yn golya anghen ? Mae dau fath o ymddygiad gan ddynion at anghen : 1. Marw beunydd. 2. Tafu'r dydd drwg ymhell. Mae anghen yn cael ei alw brenin y dychryniadau ; fe'i gelwir weithiau genym ni yn swyddog ac yn amgylchiad. Ac y mae pechod yn cael ei gyffelybu i golya anghen, ac mewn manau eraill i waed, ac i glefyd mewn gwaed. Fe allai ei fod yn cael ei alw yn golya oblegid llymdra poenydiol, a'i gyffelybu i waed oblegid fel y mae gwaed wedi myned trwy'n holl natur, felly y mae pechod wedi llygru ein holl natur i gyd, ac i glefyd mewn gwaed, am fod y clefyd yn y gwaed cyn tori allan yn ofidiau dros y corff ; felly mae clefyd pechod yn ngwaed pechadur, a fydd yn ddinysr tragywyddol oni thrugarh Duw.

II. "Grym pechod yw y gyfraith." Nid grym i bechu ; gwrthwynebiad i bechod yw y gyfraith ; ond grym i gosbi ; grym ; *executio* y gosb. Mae y gyfraith yn rymus am fod grym o'r tu cefn iddi. Mae grym y gyfraith oddiwrth rym yr orsedd, a grym yr orsedd oddiwrth rym y brenin ; a grym breninoedd oddiwrth amllder eu deiliaid ; ond dyma Frenin y breninoedd.

III. Y fuddugoliaeth y sonir am dani. 1. Y Buddugoliaethwr : o ran ei rym ; o ran ei eneidiaid ; "mae yn ddoeth o galon a galluog o n rth." 2. Y fuddugoliaeth. Fe fuddugoliaethodd ar anghen.

Ffe "lyncodd angen mewn buddugoliaeth."

3. Y mae yma drosglwyddiad o'r fuddugoliaeth i'r saint: "Yr hwn sydd yn rhoddi i ni fuddugoliaeth, &c." Mae gan Dduw fodd i roi'r fuddugoliaeth i ti yn awr: ni chëi di mo'r enw, ond ti gei y lleshâd. Yn y cyfiawnhâu a'r maddeu mae'r fuddugoliaeth hon yn cael ei throsglwyddo i'r saint. A dyna fel y bydd y saint yn cael gwaeddi, "O angen, pa le y mae dy golynt &c." Ac yna fe drv byth yn fawl: "Ond i Dduw y bo'r diolch, &c."

Y Parch. William Morris, Cilgerran.
2 Ioan 2: "Er mwyn y gwirionedd, yr hwn sydd yn aros ynom ni, ac a fydd gyda ni yn dragywydd."

Y cwestiwn mawr sydd yn y byd yw, "A ydych chiwi yn y ffydd?" Yr oedd hapusrwydd dyn yn y dechre yn sefyll ar nudd-dod dyn ei hun; ond y cwestiwn mawr yn awr yw, "A ydych chiwi yn y ffydd?" Nid oes ond dwy ffordd i'w ateb: 1. Trwy undeb ffydd yn Nghrist, a throsglwyddiad o'r sicrwydd i'r cristion. 2. Trwy gymdeithion ffydd. Ond i sylwi ar y geiriau, "Er mwyn y gwirionedd." Mae Crist yn cael ei alw yn wirionedd, a gras yn y galon yn cael ei alw felly; ond yr wyf yn gadael pob golygiad ond un.

1. Gwirionedd yw yr athrawiaeth. "Ysgrhythyr y gwirionedd" y gelwir yr Ysgrhythyr. Llythyr gwir yw y cynnwys sydd ynddi, a geiriau gwirionedd a sobrwydd yw yr athrawiaeth. "Yr efengyl a bregethais," medd Paul, "nid gan ddyn y derbyniais hi, ond trwy ddauguddiad Iesu Grist."

2. Gwirionedd dyddanau yw hwn. Gwirionedd oedd ar Sinai, ond nid gwirionedd dyddanau. (1.) Gwirionedd am bethau mawr yw; nid yw yn cynnyg dim llai na Duw: "Mae pob peth yn eiddo chiwi." (2.) Pethau annysgwyliaid sydd ynddo: "Doethineb cuddiedig yn Nuw." (3.) Mae y gwirionedd yn perthyn i ni. Fe ganwyd anthem ryw ddiwrnod gan angylion: "Gogoniant yn y goruchaf i Dduw, ar y ddaear tangenessd, i ddynion ewyllys da."

3. Gwirionedd y rhaid ei dderbyn i'r galon ydyw, cyn y gwna les. Crefydd yr hysbiaw yn y goreu: "cuddio y gair yn y galon."

Tri llwybr sydd gan y gwirionedd i fyued i'r galon: 1. Trwy ffydd. Can gynted ag y credir, dyna'r gwirionedd yn y galon. Mae anghrediniaeth yn cau i faws, tel mae ffydd yn derbyn i mewn. 2. Trwy gariad. 3. Trwy addfwynder. "Trwy addfwynder derbyniwch yr impiedig air."

III. Y penderfyniad a wneir: "Mae y gwirionedd yn aros ynom ni."

1. Fel golen'r dydd wedi iddo dori, yr

hwn sydd yn myned fwyfwy hyd banner dydd. 2. Fel gwlaw ar y ddaear wedi iddo ddyfod: "Dwyn llyisiau cymhwys."

3. Fel ymborth anifeiliaid glân. Nid pori y mae yr anifail o hyd, ond enoi ei gil hefyd. Felly y cristion: nid yn y bregeth o hyd, nid wrth y Bibl o hyd, ond enoi y cil. 4. Felsurdoes yn y brawd: "A Duw yr heddwch a'ch sancteiddio yn gwbl oll." 5. Fel pen mewn teulu: "Llywodraethed gair Crist ynnoch yn hel-aeth." 6. Fel nobl y Bugail erbyn dydd y didoliad: "Mae fy nefaid i yn gwrandao fy llais i, &c."

IV. Pan y bydd pob peth yn gadael y saint, bydd ei air ef "yn aros yn dragywydd."

1. O ran y gwirionedd, bydd yr athrawiaeth hyd ddiwedd y b/d. 2. O ran y cymhwysiad a wnaiff yr Ysbyrd Glân o hono ar y rhai a gedwir. 3. Yn helpu yr holl ffordd. Fe fydd delw Duw ar yr euaid yn dragywydd. Yn y cyfiawnhâu a'r maddeu mae yn aros yn dragywydd. "Mae'r byd yn myned heibio, a'i chwaut hefyd;" ond yr hwn sydd yn gwnethur ewyllys Duw "sydd yn aros yn dragywydd."

Am 6 o'r gloch bore drannoeth gweddi-odd brawd, a phregethodd y Parch. David Bowen oddiar Esaiah xxvi. 1, a'r Parch. David Meyler, oddiar Heb. ix. 12. I. Y lle yr aeth Crist iddo: "y cysegr." II. Y modd yr aeth: "trwy ei waed." III. Y ffrwyth a ganlynodd ei fynediad: "cael dragywyddol ryddhad."

Am 10 o'r gloch drachefn, ar y Green, gweddiodd y Parch. Mr. Lloyd, Caernarfon, a phregethodd y Parch. Michael Roberts, Pwllheli, oddiar Psalm lxxviii. 32-36.

Ond oes rhyw gyffelybrwydd rhyngom ri â chenedl Israel gynt? Yr anian i bechu sydd yn nghalon dyn: "Er hyn oll pechasant eto:" er pob peth o ymddygiadau Rhagluniaeth, deddf, a chydwybod, pechu eto a wnaiff dyn heb ryw Beth mwy. A oes modd gan Dduw wneyd rhywbeth â dyn? Oes: a diolch am yr efengyl; gwialen ei nerth a thywalltad yr Ysbyrd Glân a ll gyfnewid pechadur. Gwreiddyn y pechu parhâs: "Ni chredasant ei ryfeddodau ef." Fe wywai pechod y wlad oni byddai am anghrediniaeth. En hagwedd dan geryddon a chosbedigaethau Duw: "Pan laddai efe hwynt, hwy a'i ceisient ef;" dyna en hymddygiadau dan y wialen. Felly pan ddolo clefyd arnat tithau, yr wyt yn galw am weddio. Pan oedd Duw yn y dyddiau

* Mae yn gof gan yr ysgrifenydd fod Mr. Morris yn pregethu y noswaith gyntaf, am ei fod yn rhwym yn Nghonwy y noson ganlynol.

diweddaŵ yn dyfetha cnwd y ddaear, yr oedd pawb am weddio yr amser hwnw; beth sydd yn bod? Duw sydd yn lladd. "Er hyny rhagrithio yr oeddynt iddo ef â'u genau."

Addysgiadau. 1. Y gall dynion, yn ngwyneb gorchwyliaethau a cheryddon Duw, adael rhyw bechod a galw arno, ac er hyny rhagrithio yn ngwyneb Duw. 2. Y peth mwyaf yn ngolwg Duw yw bod yn ddiragrith; coron crefydd yw hyn.

Ar ei ol ef pregethodd y Parch. John Evans, Llwynffortun, oddiar Phil. ii. 9, 10, 11.

Yr oedd tri gradd yn narostyngiad Crist: 1. Fe gymerodd yr Ail Person tragywyddol undeb â natur ddynol. 3. Cymeryd deddfie ei bobl. 3. Marw dan fell-dith eu pechodau. Ond mae y geiriau yn dangos dyrchafiad Crist. Mae rhai yn nodi dyrchafiad Crist yn gyfatebol â'i ddarostyngiad: 1. O'r bedd. 2. Ar ddeheulaw y Mawredd. 3. Yn mhregethiad yr efengyl. Y mae pob barn yn ei law; barn ei eglwys, a barn y dydd olaf. Fe'i "tra dyrchafwyd." Mae y gair yma, tradyrchafu, yn arwyddo modd uchelaf o ddrychafu (*superlative degree*). Mae y geiriau yma yn cyfeirio at ei awydd gyfyngol. Mae plygu'r glin yn arwyddo ei fod yn wrthddrych gwasanaeth ac addoliad. Y "nefolion," sef yr angylion sanctaidd; "daearolion,"—mae yma rai yn plygu o'u gwirfodd, ac eraill ni fynant blygu iddo; "tanddaearolion" yw y cythreuliaid a'r damnedigion. Fe orfydd i'r rhai sydd yn y dyfnder blygu yn y dŵrnod y bydd yn rhaid i bob glin blygu. Fe allai fod yma gyfeiriad hefyd at gyrff y rhai sydd yn gorwedd yn y pridd. Mae'r testun yn dangos fod dyben i'r holl bethau hyn i gyd: "er gogoniant Duw Dad." Wrth y gogoniant hwn golygir, nid gogoniant hantodol ond mynegol Duw.

I. Beth sydd i ddeall wrth yr enw sydd goruwch pob enw? Er ei fod yn Fab, fe ddangosodd nfudd-dod; fe roes foddlonrwydd i Dduw, a mawrhaid i'r gyfraith. Rhoddwyd iddo enw oblegid iddo ymstrwg i le pechadur; ond yr oedd gydag ef hawl tragywyddol fel Mab.

Pa enw a gafodd Crist goruwch pob enw? 1. Fe gafodd Crist fel Duw-ddyn yr enw o fod yn Iachawdwr. 2. Pen corff yr eglwys. 3. Yr enw o eistedd ar ddeheulaw Duw. 4. Fe bereiddiodd enw Duw yn Dduw cyfiawn; ac fe fuasai cyfiawnder Duw yn dinstrio dynion oni buasai i Grist bereiddio ei enw.

II. "Fel yn enw Iesu y plygai pob glin," sef i'w addoli ac ufuddhau iddo. Peth ofnadwy yw peidio plygu y glin i Grist. Mae genym bellach le mawr i ddysgwyl tywalltiad o'r Ysbryd Glân.

Am 2 o'r gloch pregethodd y Parch. John Jones, Talsarn, Llanllyfni, oddiar Esaiah xxx. 11.

I. Fod dynolryw ar ffordd ddrwg. Ni buasai annogaeth i adael y ffordd oni buasai ei bod yn ddrwg. "Ffordd y drygonus sydd fel y tywyllwch; ni wyddant wrth ba beth y tramgwyddant," wrth ba graig y syrthiant, i ba hydw y disgynant, pa elyn a gyfarfyddant. Yr hen ffordd ydyw. Mae y gydwylbod yn dangos mai ffordd ddrwg ydyw; "ac os ein calon a'u condemnna, mwy yw Duw na'n calon." Mae holl ddynolryw yn ceisio gwneud rhyw amddiffyn iddynt eu hunain. Gwelwch fel y mae y pagan yn offirmu i'r eilun, y Mahometaniaid yn dilyn eu bofergoelion, a chrefyddwyr gau yn gosod eu cyfiawnder eu hunain. Mae hyn yn dangos fod y ffordd yn ddrwg. Pan yr oedd y llofrudd yn gwneud am y noddfa, gweled yr oedd ei fod mewn perygl. Pan y mae y saint yn canu, ac yn dywedyd, "Yr Arglwydd a wnaeth i ni bethau mawrion," gweled eu hunain ymaent wedi eu gwared o ffordd ddrwg. Pan y mae y diafol yn ceisio perswadio dynion i beidio credu yn Nghrist, ac i aros yn ei wasanaeth ef, gweled y mae, os arosant ar ffordd ddrwg, y caiff efe hwynt ato yn y diwedd. "Ffordd lydan yn arwain i ddystrywch," fel y glaswellt bras i'r ych pasgedig, ond cael ei barotoi i'r twca y mae, er hyny; neu fel y pysgodyn—mae yn cael abwyd, mae'n wir, ond mae yna fâch hefyd: "Cyflog pechod yw marwolaeth."

II. Mae dyn yn hoff o'i ffordd ddrwg.

1. Mae yn ei charu yn fawr. 2. Anhawdd ei berswadio i adael ei ffordd. 3. Mae yn gwrthod y pethau goren er mwyn ei ffordd, sef bywyd, rhinwedd gwaed Crist, bywyd tragywyddol. 4. Erldia bawb a'i perswadiant i adael ei ffordd.

Paham y mae dyn mor hoff o'i ffordd?

1. Mae heb weled ei pherygl erioed; mae yn tybied tannefedd a diogelwch, pan mae dinystr disymwth yn dyfod; dywedyd, "Eistedd, bwyta, yf, bydd lawen," pan y mae Duw yn dywedyd, "O ynyd," son am heddwch, a Duw yn dywedyd nad oes heddwch. 2. Mae yn rhy falch i dderbyn cynghor gan neb. "Yr annuwiol gan uchder ei froen ni chais Dduw." 3. Gelyniaeth at Dduw. Mae syniad y cnawd yn "elyniaeth yn erbyn Duw." Pe buasai y diafol yn ei annog i dderbyn y cymmod, buasai yn gwneud; ond gan fod Duw yn dywedyd, ni wnaiff o ddim. 4. Hen ffordd wreiddiol dyn ydyw. Mae yn anhawdd dysgwyl gan y dyn sydd wedi ymgynnefino â gwneuthur drwg wneuthur da. 5. Mae yn cael rhyw ddiffyrwch arni. "Llawenydd yr annuwiol sydd dros fynydd awr."

III. Mae Duw yn anfon ei weision i sefyll ar y ffordd i annog pechaduriaid i adael eu ffordd. Nid sefyll fel yn y salm gynytaf; cydymffurfiaid ydyw hyny; ond sefyll fel gŵr yn myned i berswadio un arall i droi yn ei ol, os bydd yn ei weled mewn perygl. Mae gweinidogion yr efengyl yn sefyll ar ffordd annuwioldeb; dyna'r achos eu bod yn gwaeddi, "Ciliwch o'r ffordd."

Fe gafodd y cythreuliaid fyned i ffordd ddrwg, ac ni threfnodd Duw un ffordd o waredigaeth iddynt. Paham yr erlidiwyd gweision Duw? Am eu bod ar y ffordd. Beth yw sefyll ar y ffordd? Sefyll yn erbyn pechod a phechodau mwya'f cynuefni y wlad. Ymha ddull y maent yn sefyll ar y ffordd? 1. Yn eu bucheddau sanctaidd. 2. Yn eu hathrawiaeth gadarn. 3. Yn eu gweddian taerion. Yr oedd buchedd sanctaidd Ioan Fedyddiwr ar y ffordd. "Arfau milwriaeth:" fe wnaeth gweddi Josua i'r haul a'r lleuad sefyll; a gweddi llawer hen wraig a achubodd lawer enaid. Ond dyna iaith llaweroedd, "Ciliwch o'r ffordd."

IV. Llwy'r ymroddiad llawer i llyn yn eu ffordd ddrwg.

Beth a ddywedidi, Arglywydd? Dywed y gadewi hwynt; na chânt fyned i'r orphwysfa. Na wnaf! Beth a wnaf i'r cariad sydd yn fy nghalon? Gweision Duw, peidiwch a dyweyd gair wrthynt. Peidio, yn wir! Beth a wnawn ni i'r cariad Crist sydd yn ein cynhell ni, a'i air ef sydd yn llosgi fel tân ynom?

Ar ei ol ef, yn Saesoneg, Mr. Evans, Llwynffortun, oddiar 1 Cor. xiii. 13.

I. The nature of the faith which the apostle denotes in these words. II. Also the nature of hope and charity. III: The abiding of these graces. IV. The pre-eminence given to charity.

The nature of faith: faith of God's elect, the people of God. It enables men to see, to trust, and to receive the offered salvation; to make a reception of Christ. Through faith we may be justified. The Spirit of the Lord hath wrought this faith in the saints. "In the Lord," says one, "have I righteousness and strength; and in the Lord shall all the seed of Israel glory" as their strength and salvation. This faith mortifies sin, and sanctifies the soul of the saint. May God grant us of this faith through Jesus Christ.

Ar ei ol, y Parch. John Elias, oddiar Psalm l. 23.

I. Y dyben penaf a ddylai fod yn ein haddoliad i gyd yw gogoneddu Duw. II. Mae tuedd mewn aberthu moliant i Dduw i roi'r gogoniant iddo. III. Mae eisien gosod y ffordd yn iawn. IV. Yr addewid: "Dangosaf iddo iachawdwriaeth Duw."

I. Y dyben penaf a ddylai fod ynom yw gogoneddu Duw. Yn ein haddoliad, pa un bynag ai pregethun, ai gweddio, ai gwraudo, ai canu, y dyben blaenaf ddylai fod gogoneddu Duw. Dyma brif ddyben Duw yn creu dyn. Y dyben penaf a ddylai fod genym ymhob peth yw gogoneddu Duw. "Pa un bynag ai bwyta ai yfed, gwnawn bob peth er gogoniant i Dduw."

II. Yr hwn a abertho foliant; yn ol yr Hebraeg, a abertho gyfaddefiad; ni bydd moliant heb gyfaddefiad. Mae tuedd mewn cyfaddef pechod i roi'r "gogoniant i Dduw." Yr oedd Dafydd, with gyfaddef ei bechod, yn rhoi'r gogoniant i Dduw. "Fel y'th gyflawnhâer pan lefer-ych, ac y byddit bur pan farnech;" cyfaddef uniondeb y ddeddf, a'r barnau sydd uwch ein penau; cyfaddef uniondeb cuddiad wyneb Duw. Darllenwch weddiau Daniel, Ezra, a Jeremiah; yr oeddynt yn rhoi y gogoniant i Dduw.

Yn nesaf, mae molianu Duw yn ogoniant i Dduw; molianu am bethau tymorol ac ysbrydol. Bod Duw wedi meddwl madden ein pechodau—pw y na folianna? ac wedi anfon ei Fab i'r byd,—pw y ni chlodfora? Mi ddywedaf yn ngeiriau y Salmydd, "O na foliantent yr Arglywydd am ei ddaioni, &c."

Aberthu moliant. 1. Peth gwirfoddol yw aberth (*willing sacrifice*). 2. Peth gwresog yw aberth. 3. Aberthu moliant trwy offrymiad yr oeddynt; cyflwyno moliant i Grist, yr Offeriad mawr ar dŷ Dduw. Pa fodd mae aberthu moliant yn gogoneddu Duw? Yr wyt wrth gyfaddef nad wyt yn haeddu dim yn gogoneddu Duw am ei ddaioni yn meddwl am danat, yn sylwi arnat erioed, ac anfon ei Fab er dy gael ato ei hun; dyna yr enaid yn molianu Duw. Ymhlith ein gilydd mynegwn ei ryfeddodau.

III. "Yr hwn a osodo ei ffordd yn iawn." Os bydd y moliant yn ddiragrith, bydd yr ymddygiad yn ddiragrith. Y neb sydd yn gwir addoli, yn iawn folianu, mae ei fywyd yn sanctaidd. "Yn unig ymddygwch yn addas, &c." Byw yn sobr, yn gyfiawn, ac yn dduwiol.

IV. Yr addewid: "Dangosaf iddo iachawdwriaeth Duw." Mi roddaf fwynhâd o honi iddo—fe gaiff ei phrofi—mi ddywedaf wrth ei enaid, "Myfi yw dy iachawdwriaeth." Caiff les oddiwrti ar y ddacar, yn angen, a hi a gyfyd ei ben yn y farn. Iachawdwriaeth Duw yn ngwynneb colledigaeth dyn—yn wyneb euogrydd, iawn yw iachawdwriaeth—yn wyneb bryntui, ffynnon ydyw—yn wyneb clefyd, dyma feddyginiaeth—ac yn wyneb gwendid, nerth yw yr iachawdwriaeth. Fe gyfyd yr iachawdwriaeth y saint at Dduw i fyw byth.

Egluriadan a Gwersi Ysgrythyrol.

BEIRNIADAETH FIBLAIDD.

IV.

GENESIS xxvii. 39, 40: "Wele yn mrasder y ddŵar y bydd dy breswylfod, ac ymysg gwlith y nefoedd oddiuchod; wrth dy gleddyf hefyd y byddi fyw, a'th frawd a wasanaethi; ond bydd amser pan feistrolech di, ac y torech ei iau of oddi-am dy wddf."

Y MAE yr adnodau hyn yn cynnwys y fendith a roddodd Isaac i Esau. Wrth gymharu y fendith hon â'r fendith a roddwyd cyn hynny i Jacob, nis gallwn lai na sylwi ar y cyffelybrwydd mawr sydd rhwng y brawddegau cyntaf yn y ddwy; ac wrth ystyried rhediad yr hanes, — y drafferth a gymerodd Jacob i sicrhau y fendith oedd yn eiddo priodol i'w frawd, a'r galar dŵfn a ddangosodd Esau pan ganfyddodd ei gollod, — nis gallwn lai na synu o herwydd y cyffelybrwydd. Yn ol y geiriau uchod, yr unig wahaniaeth wedi'r cwbl rhwng Jacob ac Esau ydyw fod hiliogaeth Esau i fod yn ddarostyngedig mewn ystyr wladol i hiliogaeth ei frawd, ac nid yw hynny i fod byth, oblegid y mae y rhan olaf o'r fendith yn cyfeirio at ryw adeg pryd y byddai i'r Edomiaid gwbl ryddhau eu hunain oddi-wrth iau Judah, yr hyn a gymerodd le yn amser Ahaz. Mewn gair, buasem yn dysgwyl, a barnu oddiwrth amgylchiadau yr hanes, i'r gwahaniaeth rhwng cyflwr y ddau frawd fod yn fwy amlwg nag y mae y geiriau yn ol ein cyfieithiad ni yn rhoddi ar ddeall ei fod.

Y mae fflurf yr Hebraeg yr un yn y ddau le, ond fod y geiriau "brasder y ddaear" a "gwllith y nefoedd" mewn trefn wahanol. Nid a gymewrn yn gyntaf y geiriau yn adn. 28, "A rhoddod Duw i ti מַלְאֲכָיִם וְחַיִּים מִיַּתְּלֵי הַשָּׁמַיִם — *umishmanne haarets* — ac o fraser y ddaear." Nid oes neb yn amheun nad yw כֶּמֶס — *m*, yn golygu yn y geiriau hyn "o," neu "allan o," "rhan o;" oblegid dyma ystyr cyffredin y llythyren mewn lleoedd cyffelyb, ac y mae y fferf "rhoddod" yn galw am i ni gyfieithu fel hyn. Ond yn yr adnodau a nodwyd genym, y mae yr amgylchiadau yn wahanol. Yma nid oes yr un fferf, oblegid nid yw "y bydd" yn rhan o fferf yn ngwir ystyr y gair. Pa fodd, ynta, y mae cyfieithu yr o! Y mae y cyfieithwyr Cymraeg yn ddibetrus yn cyfieithu "yn mrasder y ddaear," ac "ymysg gwlith y nefoedd." Ond y mae hyn yn wall amlwg. Nid yw o neu o byth yn golygu "yn," oblegid dyma yw ystyr בֵּין — *b*; ond cyfieithir hwy bob amser fel y dywedwyd, gyda'r gair "allan o,"

neu "o" ei hunan, *Saes. from*, neu gyda rhyw eiriau eraill a gyfneant yr un syniad. Ond i ni gyfieithu yn briodol ac yn syml, nis gallwn osgoi darllen yr adnod mewn ystyr hollol wahanol i'r cyfieithiad Cymreig o honi: "Allan o" neu "heb fraser y ddaear y bydd dy breswylfod, ac heb wllith y nefoedd oddiuchod." Gallwn roddi rhydd-gyfieithiad fel hyn. "Amddifedir dy breswylfod o fraser y ddaear, ac o wllith y nefoedd oddiuchod."

Y mae amryw resymau i'w cael i gadarnhau hyn.

1. Y mae y frawddeg gyntaf yn adn. 40, "Wrth dy gleddyf hefyd y byddi fyw," yn dangos y bydd yn anghenrhaidd iddo ymladd ac aurheithio ei elynion i gynnal ei hun, o herwydd tlodi y wlad y mae i drigo ynddi.

2. Yn adn. 37 cawn Isaac yn dywedyd, — "Ag yd a gwin y cynnelais ef; a pheth a wna i titiau, fy mab!" Y mae hyn yn hollol anghyson â'r fendith sydd yn sicrhau iddo fraser y ddaear.

3. Y mae ansawdd a chyflwr y wlad a roddwyd i Esau a'i hiliogaeth i drigo ynddi yn brawf hyd heddyw o wirionedd yr hyn a ddywedwyd; oblegid y mae oll bron yn gynnwysedig o anialwch tra diffaeth a difwyd. Cymharer Malachi i. 3: "Ac Esau a gasais, ac a osodais ei fynyddoedd yn ddiffeithwch, a'i etifeddiaeth i ddreigiau yr anialwch."

ETO ADN. 42: "Wele, Esau fy frawd sydd yn ymgysuro o'th blegid di, ar fedr dy ladd di."

Y MAE y cyfieithiad yma eto i raddau yn wallus, ac o ganlyniad yn gwnethur y meddwl sydd yn gorwedd yn yr adnod i raddau yn dywyll. Y mae y fferf הָרָץ yn y flurf a elwir *Hithpael* yn golygu, 1. Galaru, ymofidio. 2. Ymgysuro. 3. Ymdial, hyny yw, ymgysuro trwy adael i'r nwydau gael gollyngod mewn dialedd. Fe ddarfu i'r cyfieithwyr Cymreig, a'r Saesoneg, ymorphwys gyda'r ail ystyr; ac er mwyn rhoddi ychydig ychwaneg o oleuni, rhoddasant — yn wir, yr oedd yn rhaid iddynt wneyd, — y geiriau *ar fedr* i mewn, y rhai y gallwn ni yn awr eu hebor. Felly y cyfieithiad syml yw, "Wele, Esau dy frawd sydd ar ymddial arnat trwy dy ladd."

1 SAMUEL vi. 19: "Ac efe a darawodd wŷr Beth-semes, am iddynt edrych yn arch yr Arglwydd, ie, tarawodd o'r bobl ddengwr a thrugain a deng mil a deugain o wŷr."

Y MAE y nifer anferth yma, 50,070 o beronau yn cael eu lladd, a'r oll o un dref, yn naturiol yn tynu ein sylw. Nid yw yr

adnod wedi dianc heb gael sylwi arni ychwaith gan elynion, oblegid y mae Voltaire yn gwneyd defnydd o honi i sarhau cymeriad yr Hollalluog fel Duw trugaredd a gras. Yn wir, y mae yn ymddangos yn anghredadwy. Tref fechan ydoedd Bethshemesh; o'r braidd y gallasai ei phoblogaeth rifo pum' mil ragor deng mil a dengain; ac anmhosibl a fuasai casglu y fath nifer o'r wlad oddiamgylch, yn enwedig ar fyr rybudd. Y mae yn amlwg ar unwaith fod yna ryw wall yn rhywle.

Yn ychwanegol at annhebygolrwydd y rhif i fod yn gywir o herwydd y rhesymau tuteinol hyn, nid y fluri bresennol ar y geiriau yn yr Hebraeg sydd gywir os y rhif 50,070 sydd i'w olygu. Y cyfieithiad llythyrenol ydyw, "Dengwr a thriugain, deng mil a dengain o wŷr," nid oes yr un a o gwbl yn cysylltu y ddwy ran â'u gilydd. Ac yn wir, pe buasai y cysylltair yn bresennol, nid yw yn debygol mai gwaith yr ysgrifenydd cyntaf a fuasai wedi'r cwbl, oblegid y dull cyffredin a gramadegol o roddi y rhif ydyw, "Deng mil a dengain a thriugain a deng ŵr." Felly fe welir fod yna brawf allanol hefyd cryf dros gredu fod y rhif yn anghywir.

Y mae y *Vulgate*,—y cyfieithiad Lladinaidd—yn ceisio myned dros yr anhawdder fel hyn, "De populo septuaginta viros, et quinquaginta millia plebis," yr hyn a olyga fod o drigolion Bethshemesh 70 o wŷr wedi eu lladd, ac o'r bobl yn gyffredinol 50,000. Ond nid yw hyn yn lleihau yr anhawdder o gwbl, oblegid y mae y nifer a laddwyd yn parhau yr un mor fawr; ac hefyd y mae un rhan o'r frawddeg yn cael ei chymeriadau i olygu un peth, a rhan arall sydd yn hollol gyfochrog o ran flurf, yn cael ei chymeriadau i olygu peth hollol wahanol, a hyny heb un awdurdod wrth gefn.

Erail a ddywedant 70 allan o 50,000, yr hyn sydd eto yn anmhosibl.

Y mae un ymdrech a wnaed i gywiro y testun yn haeddu sylw. Yr Hebraeg am "ddeng mil a dengain o wŷr" ydyw *חמשים ואחד אלף*—*chamishim eleph ish*. Cynnygiodd un gŵr dysgedig fod yr *ו*—*m* o ddiwedd y gair *חמשים* yn cael ei thynu ymaith a'r rhoddi o flaen *אלף*, a chyfieithu *אלף* nid gyda'r gair "mil," ond gyda'r gair "teulu," (cymharer ysgrif II). Y mae b pan osodir hi o flaen unrhyw air yn golygu, fel y dywedwyd eisoes yn yr ysgrif hon, "allan o," ac y mae *חמשים* yn golygu yu awr, nid 50, ond "y bummed ran." Cyfieithir felly, "deng ŵr a thriugain (hyny ydyw), y bummed ran o bob teulu." Ond yn ansffortunos, nid oes genym eiampl yu y Bibl o'r geiriau *חמשים אלף* *eleph ish*, yn cael eu harfer mewn unrhyw

gysylltiad a'n cyfiawnhâ i'w cyfieithu mewn un modd ond "mil o wŷr." A phe buasai y cyfieithiad yn rheolaidd, anhawdd yw gwybod, onidê, pa fodd y gallaisid lladd y bummed ran o deulu o *bedwar*, dyweder!

Y mae tair o ffyrdd yn aros i egluro yr anhawdder; y mae anhawdd yw dywedyd pa un yw yr oreu.

1. Y mae amryw lawysgrifau pwysaig yn gadael allan yn gwbl y geiriau "deng mil a dengain o wŷr," ac felly nid oes genym yn aros ond deg a thriugain. Y mae Josephus yn eu gadael allan; a phan gofiwn ei fod ef yn dilyn y Bibl mewn lleoedd eraill, lle y cawn gyffelyb rifau mawrion, y mae ei dystiolaeth ef o bwys.

2. Dywed rhai,—oddior awdurdod dau Dargum—esboniaidau Iuddegw, fod y geiriau "deng mil a dengain o wŷr" wedi eu rhoddi ar ymyl y ddalen fel nodyn o eiddo rhyw Rabbi wrth fyned heibio, ac yn golygu fod y 70 a laddwyd yn brif wŷr y dref, ac yn werth 50,000 o bobl gyffredin! Ond beth bynag a allai fod yr amcan wrth roddi y geiriau ar ymyl y ddalen, fe'u rhoddwyd; a'r tebygolrwydd ydyw eu bod wedi eu rhoddi yn y testun ei hunan cyn hir gan ryw gopiwr dilynol, yr hwn na wyddai nemawr am yr amgylch-iaidau.

3. Eraill a ddadleuant mai gyda llythyren y dangosid y rhif yn yr hen destynan,—fel dull y Rhufeiniaid, ac mai y llythyren *v* (yr hon a olyga 70) oedd yn y testun ar y cyntaf, ond fod rhyw gopiwr wedi gweled y llythyren *y* (yr hon, gyda dau nodyn uwch ei phen a olyga 50,000) ar ymyl y ddalen, a'i fod wedi ei rhoddi yn y testun oblegid ei anallu i esbonio ei tharddiad, a chan gredu ei fod yn cywiro gwall wrth wneyd hyny. Mewn gwirionedd, yr un esboniad yw hwn â rhif 2, ond fod y naill yn cymeryd y geiriau yn gyflawn, a'r llall ond y llythyren.

Nid hon yw yr unig eiampl o rifau mawrion ac anghredadwy yn yr Hen Destament. Yn 2 Chron. xviii. 14, cawn Jehosaphat, brenin Judah, yn arwain byddin o 1,180,000 o wŷr, heb gyfrif y "rhai a roddasai y brenin yn y dinasoedd caerog trwy holl Judah." Y cyfrif cyffredin ydyw fod y gwŷr sydd yn gymhaws i wiago arfau yn rhifo y bummed ran o boblogaeth gwlad; felly cawn yma 5,800,000 o bobl yu trigo mewn tiriogaeth a feura'i oddeutu 15 milldir o'r gogledd i'r deheu, ac 8 milldir o'r gorllewin i'r dwyrain—yr hyn a fuasai yn anmhosibl.

Yn wir, y mae ansicrwydd mawr gyda'r rhan fwyaf o rifau yr Hen Destament, ac y mae yn anmhosibl cael sicrwydd boddhaol yn eu cylch o gwbl; ac felly y mae yn anhag ar y naill law ymosod ar y

Bibl o herwydd yr anghysonderau a geir ynddo ynglŷn â'r rhai hyn, tra o'r ochr arall, o herwydd ei gywirdeb cyffredinol, nas dylem fod yn rhy barod i amheua a chywiro.

T. J. J.

PSALM lxi. 2: "O eithaf y ddaear y llefaf ataf, pan lesmeirio fy nghalon; arwain fi i graig fyddo uwch na mi."

Yr oedd Dafydd wedi ei alltudio o'r lle oedd yn ganolbwynt ei hyfrydwch, ac ar yr un amser ei feddwl mewn cyflwr prudd a digalon; yr oedd yn alltud mewn modd llythyrenol a ffugryol; eto nid yw efe yn attal gweddi, ond yn hytrach yn cael yn hynny reswm am lefain yn uwch ac yn daerach. Yr oedd bod yn absennol o drigfan yr addoliad dwyfol yn drallod blin i saint yr hen amserau; yr oeddynt yn edrych ar babell Duw fel canolbwynt y byd, ac yn eu cyfrif eu hunain yn mhen pellaf y greadigaeth pryd nad allent gyrru mwyach i'r ystafell sanctaidd; yr oeddynt yn drwmlythog eu calon fel mewn tir dyeithr pan wedi eu halltudio oddiwrth ei gwasanaeth arbenig. Er hynny hwy a wyddent yn dda nad oedd un lle yn anghyfadfas i weddi. Os oes eithaf neu derfyn i'r ddaear, ni chaiff un terfyn fod i weddi ac addoliad. Ar finion creadigaeth gallwn alw ar Dduw, o herwydd bydd efe yno o fewn cyrhaedd galw. Nid oes un ysmot yn rhy noethlwm, yr un cyflwr yn rhy adfydig i weddi; yn mhellafedd byd, neu ar derfyn bywyd, bydd gweddi yno yn gymhwys a manteisiol. I weddio mewn rhai amgylchiadau, mae eisieu penderfyniad; penderfynar Salmydd yma: "Y llefaf." Yr oedd hwn yn benderfyniad synwryol, oblegid pe peidiasai â gweddio, aethai yn ysglyfaeth i anobaith; mae yn myned i'r pen gyda'r dyn a wnelo ben ar weddi. Chwi a sylwch nad yw Dafydd yn breuddwydio am geisio un Duw arall; nid oedd efe yn dychymygu fod llywodraeth y Jehofah yn gyfyngedig i ryw un lle. Dyma efe yn eithaf gwlad yr addewid; ond gŵyr am dano ei hun ei fod eto yn nhiriogaeth y Brenin Mawr, ac ato ef yn unig y mae yn anfon ei ddeisebion. "Pan lesmeirio fy nghalon:" pan fyddo tonau dirfawr trallod yn ymluchio drosod, a minnau wedi myned dan y dŵr yn gwbl, nid yn unig fy mhen, ond fy nghalon hefyd. Anhawdd gweddio pan fyddo hyd yn rôl y galon ar fodd; eto ar gyfryw amserau y bydd dynion grasol yn dadleu oren. Mae gorthrymder yn ein dwyn ni at Dduw, ac yn dwyn Duw aton minnau. Mae ffydd yn ennill ei buddugoliaethan mwyaf yn ei phrofedigaethan trymaf. Mae yr oll drosodd gyda mi, cystudd wedi

myned dan fy mhen, yn fy amgylchynu fel cwmwl, yn fy llyncu i fyny fel môr, yn fy nghau o fewn tywyllwch ddudw; ond y mae Duw yn agos eto, yn ddigon agos i glywed fy llais, ac mi a alwaf arno. Onid yw hyn yn iaith ardderchog? Sylwch fel y mae'r Salmydd yn dywedyd wrth yr Arglwydd, fel un yn gwybod ei fod ef yn ei glywed, ei fod yn bwriadu galw arno. Gall ein gweddi o herwydd ein trallod fod yn debyg i alwad ar gyfaill pellenig, tra bydd ffydd yn ei chell nesaf i mewn yn sibrd mewn tawelwch calon wrth yr Arglwydd fel ein cymhorth agos atom.

"Arwain fi i graig fyddo uwch na mi." Yr ydwyf yn dy weled fel fy noddfa gref a sicr; ond wele fi, rhywaeth, yn rhwystru, ac nis gallaf dy gael; yr wyf yn wan, ac nis gallaf ddringo hyd ataf. Yr wyt ti yr un yn wastad, arwain fi; ac yr wyt ti yn aruchel, cyfod fi. Y mae byd o feddwl yn y weddi i'r hon. Ar hŷd arfordir creigiog ein glânau gogleddol, mae bywydau yn colli am nad ellir dringo'r creigiau serth gan y morwr llongddrylliadig. Darfu i glerigwr yn un o'n pentrefi arfordirol trwy safur anferthol dori grisiau o'r traeth hyd i ystafell fawr a gafnasai efe yn y clogwyn calchaid, a llawer o forwyr a achubwyd yno; yr oeddynt felly yn dringo'r graig, yr hon, oddi gerth hynny, a fuasai yn rhy uchel iddynt, ac yn y modd hwn yn gallu dianc. Clywsom yn ddiweddar, pa fodd bynag, fod y grisiau wedi eu gwisgo ymaith gan yr ystormydd, a bod morwyr trusain wedi boddi yn ngolwg y noddfa nas gallasant ei chyrrhaedd am ei bod yn rhy uchel iddynt; ac yn awr cynnygir yru i mewn ategion heilyn, a chodi i fyny gadwynau o ysgolion, er mwyn i forwyr mewn llongddrylliad gyrrhaedd yr ystafell yn y graig. Mae'r gymhariaeth hon yn ei hesbonio ei hun. Yr ydym yn cael ein profiad yn ein harwain i ddeall yr adnod hon yn dda; o herwydd bu yn amser arnom pan yr oeddem yn y fath benbleth enaid gan bechod, fel, er ein bod yn gwybod fod yr Arglwydd Iesu yn ddigonol Waredwr i bechaduriaid, eto nas medrem fyned ato o herwydd ein lliaws amheuaon ac ofnau. Ni buasai iachawdwr o un defnydd i ni oni buasai i'r Ysbyrd Glân ein harwain yn dyner ato, a'n galluogi i orphwys arno. Hyd heddyw yr ydym yn teimlo yn fynydd fod arnom nid yn unig eisieu craig, ond eisieu cael ein harwain iddi. A chan gosio hyn, byddwn yn cyddwyn â gweddiad hanner-digred eneidiau argyhoeddedig; canys yn eu cyflwr hwy o ddryswch, nis gallwn ddysgwyl oddiwrthyn lawm hyder ar unwaith. Dylai enaid pryderus ar unwaith gredu yn yr Iesu, ond y mae yn gyfreithlawn i ddyn ofyn am gael ei arwain at Iesu. Mae y

Ysbryd Glân yn abl i roddi y fath arwein-
iad, a gall efe wneyd hyny hyd yn nôd er
i'r galon fod ar gyffiniau anobaith.

Mor anfeidrol uwch na ni yw iachawd-
wriaeth Duw! Yr ydym ni yn isel ac
ymgreiniol, ond y mae hi yn ymddyrchafu
fel craig uwch o'r lawer na ni. Dyma yw
ei gogoniant, ac sydd yn hyfrydwch i
ninnau wedi i ni uwaiith ddringo i fyny'r
graig, a chauafod fod genym ran ynddi.

Ond tra na byddom ond ymgeisyddion
crynedig, bydd gogoniant ac arucheidd
yr iachawdwriaeth yn ein digaloni, a nin-
nau yn teimlo ein bod yn rhy annheilwng
i gael byth gyfranogi o honi; ac oddiyma
y dygir ni i lefain am ras ar ras, ac i
weled mor ddibynol ydym am bob peth,
nid yn unig am Waredwr, ond am nerth i
gredu ynddo. —*Spurgeon.*

Barddoniaeth.

MYFYRDOD AR FORE SABBOTH.

GWEDI wythnos ddu gymylog,
Ac ystormus iawn ei gwedd,
Wele fore Sabboth ariol,
A'r elienau oll mewn hedd;
Darlun bach o'r tywydd garw
A ddyoddesodd Iesu yw,
Ac o'r Sabboth bythgofiadwy,
Pan y daeth o'i fedd yn fyw.

O gwyn fydd na bawn fel Ioan
Yn yr Ysbryd ar ei ddydd,
Wedi gadael bydol bethau,
A fy nhraed o'u rhwymau 'n rhydd,
Codi 'm golwg tua 'r nefoedd,
Canfod yno Fab y dyn
Ar ei orsedd wên yn eirlol
Dros bechadur fel fy hun.

Gwelaf yno 'r Gŵr fu farw
Ar y croesbren yn fy lle,
Gwedi maeddu angu 'i hunan,
'N awr yn fyw yn nghanol ne';
Wrth ei wregys aur mae 'n crogi
Agoriadau nef a llawr;
Ac angylion a seraphiaid
Wrth ei draed yn syrthio i lawr.

Trwy ei waed ei hun esgynodd
Fry i'r sancteiddiolaf fan,
Ac o'i ôl mae ffordd agored
Byth i bob credadyn gwan;
Minnau 'r lleiaf o'i ddysgyblion,
A edrychaf tua 'r nef;
Ac mae fydd yn sial wrthyf,
"Pwy a ŵyr na wrendy 'th lef?"

Dyma 'r unig Archoffeiriad
A eisteddodd yn ei lŷs;
Ni raid iddo megys Aaron
Gilio ymaith gyda brys:
Cartref hwn yw 'r sancteiddiolaf,
Am fod gwerth ei waed mor fawr,
A bod arogl per ei enw
Yn cyflenwi nef a llawr.

Ynddo Ef fe gafwyd digon —
Digon deddf, a digon dyn;
Do, fe gafwyd ynddo ddigon
I foddloni Duw ei hun:
Yn y digonolrwydd yma
Talwyd gofyn pawb yn llawn,
Ac er trymed oedd y ddyled,
Ni leihaodd gwerth yr iawn.

Gwerth yr iawn yw gwerth ei Berson,
Mab y Brenin Alpha yw;
Uwch na 'r nefoedd yw ei urddas,
Eistedd ar orseddfainc Duw:
O ryfeddod! Hwn yn disgyn
I ddyfnderoedd uffern dyn,
Ac yn dyoddef ei holl felldith
Yn ei Berson glân ei hun.

Wrth gysylltu 'r gwaith aberthol
Gyda 'r Person uchel ddawn,
Deugys hyny beth o'r haeddiant
Sydd yn aros yn yr iawn:
Môr diwaelod yw yr haeddiant,
Llydan iawn o *bôl i bôl*;
Cuddia felau fel mynyddoedd,
Na ddychwelant byth yn ol.

Rhyfedd ras oedd yn y Duwdod,
Pan edrychodd ar wael ddyn
Yn ei waed yn ymdrybaeddu,
Ar fin trengu 'n wael ei lun:
Gwrês ei gariad ymgynneuodd
Yn dosturi at y llawd,
A'i drugaredd ymgorfforodd
Pan ymwisgodd Crist mewn cnawd.

O fy enaid, edrych arno,
Gwêl E 'n marw yn dy le,
Gwedi d'od yn ngrwm ei gariad
Yma i lawr o enrych ne':
Edrych arno nes ei weled
Ger dy fron yn Brynawr byw;
Edrych arno nes ei garu,
Brawd a Chyfaill iti yw.

Wele 'n wir, mi ymorphwysaf
Bellach yn ei enw Ef;
Yn ei enw mae fy mywyd,
Yn ei enw mae fy nef:
O mae hardd lyth'renau 'i enw
Oll yn werthfawr, anwyl iawn;
Gwn nas gallaf draethu bythoedd
Ei rinweddau oll yn llawn.

Ni ddaw dafn o ddamnedigaeth
Byth i gwpan teulu Crist;
Hwy gânt ddrachtio i'r newyddwinn
Heb un achos bod yn drist:
Gwedi derbyn ernes yma
O'r gwobrwyon nefol draw,
Etifeddiaeth anlygredig
Ddaw i'n meddiant ddydd a ddaw.

E. THOMAS.

Dolwyddelan.

Bwrdd y Golygydd.

CYNNYGIAD Y PARCEL WILLIAM WILLIAMS,
ABERTAW.

At Olygydd y DRYSORFA.

ANWYL SYR,—Gan eich bod wedi agor col-
ofnau y DRYSORFA i ohebiaethau ar y mater
uchod, fe allai y goddefwch i minnau, fel un
sydd yn talu sylw i symudiadau y Cyfundeb
Methodistaidd yn Nghymru er ys rhai blyn-
yddoedd bellach, ac yn teimlo dyddordeb
neillduol ynddynt, ddywyd yn rhydd fy
syniadau o berthynas iddo.

Nis gall fod dau feddwl ynghylch y dy-
munoldeb o gael pob tŷ a adeilwyd i addoli
Duw ynddo yn ddiddyled, nac ychwaith
ynghylch y priodoldeb o fod y Corff Meth-
odistaidd yn cadw golwg ar hyn, gan ym-
drechu yn gyson a pharhâs i gyrhaedd ato.
Ar yr un pryd, yr wyf yn meddwl fod lle cryf
i ammheu a ydyw cynnygiad Mr. Williams
yn un doeth nac yn un amserol.

Yn y lle cyntaf, credwyf fod yr hyn a
geisia Mr. Williams yn fwy nag y gellir yn
rhesymol ddysgwyl i'r Cyfundeb ei wneyd.
Gwelaf fod swm dyled capelau y Corff, yn
ol y cyfrif diweddfaf, yn £267,000; ac y mae
Mr. Williams yn gofyn i'r Methodistiaid
gasglu y swm yna, yn ychwanegol at eu casgli-
adau arferol, mewn pum' mlynedd. Bydd o
ryw fantais tuag at furfio syniad am yr hyn
a wna y Cyfundeb gyda chasgliad neillduol,
i ni edrych beth a wnaeth gyda chasgliadau
neillduol o'r blaen. Fe gymerodd i'r di-
weddar Mr. Morgan bum' mlynedd i gasglu
oddeutu £22,000, o fewn cylch Cymdeithasfa
y Gogledd, at Athrofa y Bala, er fod Mr.
Morgan yn gasgylld heb ei fath, a'r Gogledd
yn hollol unol yn yr amcan. Fe gymerodd
i Mr. Matthews oddeutu ugain mlynedd i
gasglu yn agos i £20,000 o fewn cylch Cym-
deithasfa y Dde at Athrofa Trefeca, er fod y
Dde yn unol yn yr amcan, a Mr. Matthews yn
wr wrth fodd eu calon. Cymerodd i'r Go-
gledd bedair blynedd i gasglu £12,000 at
Drysorfa y Gweinidogion, i gyfarfod a chyn-
nygiad haelionus yr aelod anrhydeddus o
Landinam; ac y mae y Dde heb orphen y
gwaith hwnw eto. Ond wele Mr. Williams
am gasglu £267,000 mewn pum' mlynedd!
Cofier hefyd fod hyn yn cael ei ofyn yn
ychwanegol at y casgliadau arferol. Yr oedd
casgliadau y Cyfundeb am y flwyddyn ddi-
weddfaf y cafwyd y cyfrifon (1879), heb
gymeryd i mewn yr hyn a gasglwyd at ddyl-
edion y capelau, nac ychwaith arian yr eis-
teddleoedd, yn £123,000. Yn awr, tybier
bydd y casgliadau am y pum' mlynedd nesaf
yr un faint; fe fydd hyn yn £615,000. Fe
dalwyd am yr eisteddleoedd yn ystod yr un
flwyddyn £21,000; tybier fod yr un swm yn
cael ei dalu yn ystod pob un o'r pum' mlyn-
edd nesaf, dyna £105,000. Ychwaneger at
edd nesaf, y ddau swm yna y ddyled a gynnigir ei
y ddau swm mawr o £987,000, neu
thalu, ac fe wna y swm mawr o £987,000, neu
yn agos i *filion o bunnoedd* i Fethodistaidd
yn Cymru gasglu mewn pum' mlynedd! Ac
nid dyna'r cwbl. Nid oes diim yn y cyfrif

uchod ar gyfer y draul ychwanegol a gymer
le mewn adeiladu ac adgyweirio yn ystod y
pum' mlynedd. Os treulir cymaint ar adeil-
adu a helaethu yn ystod y pum' mlynedd
nesaf ag a wnaed yn ystod y pum' mlynedd
diweddfaf, fe ddylid ychwanegu rhai ugeiniau
o filoedd at y swm uchod. Yr wyf yn cyd-
nabod yn rhwydd, a chyda llawer o bleser,
fod y Corff yn gyfunde baelionus; ond, a
barnu oddiwrth ei ymdrechion blaenorol, a
ydyw yn debyg y gall wneyd y fath beth a
hyn? Neu, a barnu oddiwrth sefyllfa fydol
ei aelodau, a fyddai yn rhesymol dysgwyl y
fath beth a hyn?

Gyda chynnygiad a fuasai yn argymhell ei
hun i'r holl Gyfundeb fel un teg a rhesymol,
ac yn cael ei wneyd ar adeg fauteisioi, diau y
buasai y Methodistiaid yn gwneuthur llawer
iawn; ond a ydyw y cynnygiad hwn yn deg
a rhesymol? ac a ydyw yr adeg bresennol yn
fauteisioi? Beth a ddwyed y lliaws mawr o
leocedd, a rhai Siroedd, sydd wedi bod yn
hynod o ymdrechgar y blynyddoedd diwed-
af i dalu eu dyled? A ddysgwylir iddynt
hwy wneuthur ymdrechion cyffelyb eto er
niwyn lleocedd eraill sydd wedi bod yn gy-
mharol ddidaro? Beth hefyd am leocedd
eraill sydd ag eisieu helaethu eu haddoldai,
neu adeiladu rhai newyddion yn fuan? a
ddysgwylir iddynt hwy fwrw eu rhoddion i
ddiddyledu capelau eraill tra ar fin myned i
ddyled gyda'u capelau eu hunain? Y mae
yr adeg bresennol hefyd yn hynod o anffaf-
iol i ddodi peth mawr fel hyn ger bron y
wlad. Prin y mae y Cyfundeb yn gallu dal
i fyny ei gasgliadau arferol yn y blynyddoedd
diweddfaf hyn heb wneuthur apeliadau am
gyfrodion neillduol. Heblaw y cyfyngder
masnachol a deimlwyd ac a deimlir i raddau,
yn y trefydd a'r rhanau gweithfâol o'r wlad,
y mae sefyllfa yr amaethwyr yn gyflym fel
mai, nid yn unig o'u prinder, ond o'u colled-
ion, y mae llawer o bonynt yn cyfranu y
dyddiau hyn. Nis gallaf gan hyn lai na
meddwl y byddai rhoddi o flaen y Cyfundeb
waith mor fawr, pan nas gellir dysgwyl cyd-
welediad gyda golwg arno, ac ar adeg mor
wasgedig ar y wlad, yn gamgymeriad pwysig
ac yn annoethineb mawr.

Nis gallaf ychwaith weled fod yr achos
hwn mor gymhellgar a dirwasgol (*urgent*)
ag y ceisia Mr. Williams ei wneyd. Y mae
arian yr eisteddleoedd yn llawer mwy na
thalu y llogau, ac y mae miloedd lawer o'r
corff yn cael ei dalu mewn dull esmwyth a
boddhaol bob blwyddyn. Yn y flwyddyn
1878, casglwyd at ddyled y capelau £38,000;
ac am 1879, dywed yr ystadegydd fel hyn:—
“Yn nghylfanswm y casgliadau sef y swm
lleihad oddiar 1878 yn fawr iawn, sef y swm
o £14,231. Ord y mae bron yr oll o'r lleihad
hwn wedi cymeryd lle mewn un *item*, sef at
Ddyled y Capelau. Hawdd ydyw esbonio
hyn, o herwydd sefyllfa wasgedig ein gwlad,
y cynauaf gwyb wedi effeithio ar amaethwyr,
a phob math o fasnach wedi bod mor araf.
Yn wir, yn ngwyneb yr amgylchiadau hyn,
y mae braidd yn syn fod cymaint a £30,000

wedi eu casglu at leihâu dyled y capelau. Y mae yn ddiau fod llawer o hyn yn frwyth hunanberthiad mawr. "Fe welir fod y Cyfundeb eisoes yn gweithio yn egniol a thra bodddhaol gyda hyn, gan dalu o ddeg ar hugain i ddeugain mil o bunnoedd yn y flwydlyn. Fe sonir weithiau na ddylid beichio yr oes nesaf â dyled yr oes hon; ond y mae ochr arall i'r cwestiwn. Gan y bydd yr adeiladau yn cael eu trosglwyddo i'r oes nesaf, fe drosglwyddir iddi lawer mwy o werth nag o ddyled; a gellid gofyn, Gan y bydd yr oes nesaf yn meddiannu ac yn defnyddio yr adeiladau, a ydyw yn afresymol iddynt ddwyn rhan o'r draul?

Ond er methu gweled fod cynnygiad Mr. Williams yn *urgent*, nac yn anserol, nac yn rhesymol, yr wyf ymhell oddiwrth feddwl nad oes gan y Methodistiaid yn Nghymru ddim i'w wneyd y blynyddoedd hyn ond aros yn llongydd. I'r gwrthwyneb, yr wyf yn credu fod ganddynt waith mawr i'w wneyd, a bod, nid yn unig ddyfodol eu Cyfundeb hwy, ond hefyd lesiant uchaf y Dywysogaeth, yn ymddibyn i fesur mawr ar eu bod yn ei gyflawni yn effeithiol ac yn ddioed. Y mae gweithgarwch yn fywyd ac yn iechyd i gorff crefyddol yn ogystal ag i gorff unigol neu feddwl; ond y mae yn bwysig iddo ddeall arwyddion yr amseroedd, fel ag i fod yn ddigon doeth i wybod pa gyfeiriad y dylai ei weithgarwch gymeryd. Y mae gan y Cyfundeb feddiannau lawer erbyn hyn; a chredwyf i gellir gadael y pethau hyn i ddoethineb a fyddlondeb yr ardaloedd, gyda chynnorthwy rhyw ychydig o leuedd eithriadol, yr hyn a ellir ei ymddiried i'r gwahanol Siroedd. Y mae yr Athrofydd hefyd wedi eu dwyn i sefyllfa led foddhaol mewn ystyr arianol; ac y mae darpariaeth wedi ei sicrhau ar gyfer henaint a llesgedd y gweinidogion. Beth ynte ydyw gwaith mawr y Cyfundeb y blynyddoedd hyn! Yr wyf yn ateb yn ostyngedig, ond yn bur ddibetrus, *Darparu gweinidogaeth effeithiol, a sicrhau ymgeledd ysbrydol i'r holl eglwysi*. Nis gall, ac ni ddylai, y Cyfundeb fodoli heb y pethau hyn; ac y mae beillach mewn amgylchiadau sydd yn ei alluogi i ddwyn hyn oddiamgylch. Byddai swm blynyddol cymharol fychan yn ddigon, gyda threfniadau priodol, i sicrhau i bob eglwys o fewn y Cyfundeb y gofal a'r ymgeledd na ddylid boddloni i'r un eglwys fod hebddynt. Er fod yr ystadegau yn dangos fod nifer mawr o eglwysi gweinidol yn perthyn i'r Cyfundeb, eto byddai trysorfa o lai na deng mil o bunnoedd yn y flwyddyn, gyda'r casgliad arferol at y Weinidogaeth, yn ddigon i alluogi pob taith (neu *charge* gweinidogaethol), i gael gweinidog, ac i sicrhau i weinidogion y teithiau lleiaf £120 yn y flwyddyn. Ac ni fyddai eisieu y swm yma yn hollol newydd ac ychwanegol at yr hyn a wneir yn awr, oblegid y mae amryw o'r Siroedd eisoes yn gwneyd casgliad da, yr hyn a fyddai yn rhan o'r swm uchod. Yn sier, gall y Cyfundeb Methodistaidd, trwy Dde a Gogledd Cymru, a threfydd Lloegr, wneuthur hyn yn lled rwydd. Yr wyf yn credu y byddai parodrwydd yn y cyfoethogion, ac yn yr eglwysi mawrion, i ddyfod allu yn

helaethion gyda gwaith mor ragorol ac angenrheidiol.

Yr wyf yn llwyr argyhoeddedig mai dyma y ffordd oreu a thecaf i gynorthwyo yr achesion gweinidol. Am ddyled y capelau, y mae rhyw gyfartaledd rhwng maint hwn i gallu yr ardal. Os bychan ydyw y lle, a theneu y boblogaeth, ni bydd eisieu ond adeiladau bychain; ond mewn ardaloedd poblog, rhaid wrth adeiladau mawrion a drudfawr. Gall adeiladau gwerth £500 fod mor gyfaddas i ardal fechan a theneu, lle y mae y tir yn rhad, ag a fyddai adeiladau gwerth £600 mewn ardal boblog, lle y mae y tir yn ddram. Ond am fanteision crefyddol, nis gellir dywedyd fod cyfartaledd fel yna yn bod. Fe ddylai yr eglwys iechan gael ei hymgeleddu fel yr eglwys fawr; ac y mae yn fynyach gymaifn o waith i weinidog mewn taith o ddwy neu dair o eglwysi bychain anghysbell, ag sydd i weinidog eglwys fawr mewn tref boblog. Ni fyddai eisieu ychwaith roddi arian o drysorfa fel hyn ond at ammodau a fyddo yn sicrhau fod y teithiau a fyddent yn derbyn o honi eu hutsau yn gwnethur yr hyn a allent. Yr wyf yn bar hyderus y teimlai y cyfoethogion, a'r eglwysi mawrion, oddiwrth y rhai yn benaf y dygwylid arian i'r drysorfa, mai dyma y ffordd oreu, y ffordd decaf, a'r ffordd fwyaf effeithiol, i godi ac i gynnal yr achos mawr mewn lleoedd gweinidol.

Ond dywedir wrthyf y ceir digon o arian at yr amcan hwn a phob amcan arall os un-waith y telid y ddyled. Fe geir y llogau, meddir, ac arian yr eisteddleoedd, at bethan fel hyn. Y mae lle cryf i ammhennu hyn. Ar ol astudio ystadegau y Cyfundeb, yr wyf fi yn gorfod tynu casgliad hollol i'r gwrthwyneb. Fe geir ymysg yr eglwysi sydd o dan falch o ddyled, ac yn ymdrechgar i'w thalu, yr haelioni mwyaf at achosion eraill; ac fe geir, o'r ochr arall, eglwysi heb fod arnynt ddim, neu nemawr ddim dyled, yn casglu ond ychydig lawn at achos yn y byd. A'r hyn sydd yn wir am eglwysi, sydd hefyd, fel yr ymddengys, yn wir am Siroedd. Os edrychir i'r Ystadegau diweddar a gyhoeddwyd, fe welir fod dwy Sir, nid anenwog—un yn y De, a'r llall yn y Gogledd—bron yn ddiddyled. Wel, pa fodd y mae y Siroedd hyn, nad oes ganddynt logau i'w talu, yn cyfrannu at y gwahanol achosion eraill! Y mae yn yr ystadegau dri elfenlad o'r casgliadau; elfenlad o gasgliad y weinidogaeth ar gyfer pob aelod—elfenlad o'r holl gasgliadau ar gyfer pob aelod—ac elfenlad o'r holl gasgliadau ar gyfer pob gwrandawr. Yn awr y mae yn ffaith lled hynod mai y ddwy Sir isaf yn y tri elfenlad, ac felly yn yr holl gasgliadau, ydyw y ddwy Sir nad oes oddi ddim dyled ar eu capelau!

Fel un sydd yn caru y Cyfundeb Methodistaldid yn fawr, ac yn hoffi clywed am ei lwyddiant, byddai yn dda genyf ddeall fod ei arweinwyr yn zelog a pheudirfynol i ddrychafu safon y weinidogaeth ynddo; trwy offwng lodi yn unig y dynion goreu, wedi eu haddysgu yn dda, a thrwy osod y cyfrif ddynion uwchlaw pryder a thloedi, ac yn y fanteisio oreu i wneud hyn yn eiddo yn

afangyl Crist, a pheri fod yr eglwys bychan fel y rhai mawrion yn derbyn o'u gwasanaeth.

Gan nad oes yn y llinellau hyn gyfeiriad personol at neb, a chan nad oes gan yr ysgrifenydd ddim i'w anwyl nac i'w golli trwy y naill na'r llall o'r synudiadau y cyfeirir atynt, goddefo iddo aiw ei hua yn

SPECTATOR.

JUBILI Y METHODISTIAID.

ANWYL GYFAILL.—Caniatwch i mi wneuthur ychydig sylwadau ar lythyr Mr. Rowlands, Bangor, yn y DRYSORFA am fis Mawrth.

Buasai yn llawer mwy dymunol genyf gael fy hen a'm hanwyl gyfaill o fy mhaid nag yn fy erbyn. Ond nid wyf yn synu dim at gynnwysiad ei lythyr, oblegid yr wyf yn hen adwaen Mr. Rowlands fel un sydd yn arfer meddwl drosto ei hun, ac fel un yn meddu ar ddigon o wroldeb i ddywedyd fel y mae yn meddwl, pwy bynag a ddywedo neu a feddylio fel arall. Ar yr un pryd rhaid i mi gyfaddef presennoldeb teimladau sydd yn ymylu ar fod yn ofidus wrth weled pa mor agos y bŵm i gael Mr. Rowlands ymhlith pleidwyr aiddgar y cynnygiad ag yr wyf wedi ei osod ger bron fy mrodyr. Teimlai ddyddordeb mawr yn fy ysgrif; nid yw yn rhyddedda bod ei darllenwyr wedi eu gorchfygu ganddi, ac awgryma iddo fod yn ymyl cael ei orchfygu ei hun; ond diangodd rhag hyn trwy feddwl cryn lawer, a daeth i weled y peth mewn goleuni gwahanol. A oes rhywun a ryfedda fy mod yn teimlo yn siomedig oblegid ei golli fel hyn rhwng fy nwyllaw, a minnau wedi bod mor agos i'w gael?

Rheswm cyntaf Mr. Rowlands dros y goluni gwahanol yw ei fod "ymhell o edrych ar ddyled ein capelan yn gymaint trychinaeb" ag y mynaf i "ni ei hystyried." "Y mae yn fawr, mae yn wir, ond y mae yn cael ei thabw." Y mae yn bleser genyf addef fod ymdrechion canmoladwy yn cael eu gwneuthur yn y cyfeiriad hwn; ond er pob peth, yr oedd dyled ein Cyfundeby yn agos iawn i dringain a phedair ar ddeg o filoedd o bunnoedd yn fwy ar ddiwedd 1879 nag yr ydoedd ar ddiwedd 1874. Yn ystod y blynyddoedd hyn, talasom o leiaf chwe mil a deugain mewn llogau, a chyfrif nad oeddym yn talu mwy na phedair punt y cant, tra yn ystod yr un pum' misnedd nis gallasom gasglu llawn ddeg mil ar hugain o bunnoedd at ein Cendaethau Cartrefol a Thramor. Nid wyf yn credu y gall Mr. Rowlands, na neb arall, ei ystyried yn drychineb bychan fod ein Cyfundeby yn cael ei attal rhag gwneuthur y gwaith sydd wedi ei roddi iddo i'w wneuthur, gan bwys y baich y mae yn gorwedd dano, a bod swm digonol i gynnal cymaint arall ag sydd genym o gonadon tramor, yn gystal ag i estyn cymhorth i laweroedd o eglwys gwelmaidd gartref, yn myned bob blwyddyn i dalu oet bod mewn dyled.

Dywed Mr. Rowlands, "Pe buasem yn cael ein llethu gan ein dyled i'r fath raddau fel ag i golli pob ysbryd i weithio—fe fuasai yn dra

addas ein galw at y gwaith a esyd Mr. Williams o'n blaen." Y mae yr addefiad yna yn myned ymhell tuag at gyfiawnhau yr hyn yr wyf wedi ei gynnig; oblegid y mae lliaws mawr o'n heglwys yn y cyflwr trallodus ag y mae fy nghyfaill yn ei dybied—yn cael eu llethu gan eu dyled i'r fath raddau fel mai y cwbl a allant ei wneuthur yw trol rywusot o tani. Y maent yn dwyn yr achos yn y blaen yn y ffordd rataf, gan addef ei bod yn ffordd aneffeithiol; ond nid oes help am hyn, oblegid fod yn agos ein holl adnoddau yn cael eu llyncu i fyny gan ein dyled. Ysgrifena boneddwr tra adnabyddus a'n Cyfundeby, yn enwedig yn mharcht gogleddol y Dywysogaeth, ataf fel y canlyn, "Nid wyf yn gweled gobaith nad aiff holl nerth ein heglwys ni yma (a laweroedd eraill) am flynyddau lawer i dalu yr *interest* yn unig, heb leihau dim ar y baich; ac wrth gwrs fe wna hyn yn eiddo rhag gallu rhoddi yn deilwng at y weinidogaeth, a'r holl gymdeithasau, &c., heb son am allu cynnal gweinidog i'n bngellio." Y mae nifer yr eglwys sydd fel hyn yn gorff ymdaro rywfodd i fyw yn ddigon llosgog i effeithio yn annymunol ar gynydd y Cyfundeby. Ac y mae rhai yn methu. Yn nghynulliad diweddaf yn Cyfarfod Misol, bu achos dwy eglwys felly o dan sylw. Yr oeddant wedi methu a thalu llog eu dyled, ac yr wyf yn ofni bod eglwys eraill na byddant yn hir cyn bod yn yr un cyflwr. Lle y mae y baich yn aros yr un taint, a nifer y rhai sydd dano yn lleihau, pa beth arall a ellir ei ddysgwyl? Y mae yn wir nas dylasant dynu y fath faich arnynt eu hunain; ond y maent wedi ei dynu; ac os syrthiant dano, ar bwy i ddisyn? Os cymer eich darllenwyr y drafferth i gynharu swm dyled rhai Cyfarfoddy Misol a nifer eu haelodau, ac a'u derbyniadau at bob achos yn ystod blwyddyn, hwy a welant fod pethau yn argoeli yn annymunol am yr amser a ddaw. Ymddengys oddiwrth yr hyn a ddywed Mr. Rowlands, o dan ei all ben, nad yw yn coleddu meddyliau uchel iawn am y brodyr sydd yn gorwedd o dan eu dyled, nac ychwaith am y rhai sydd wedi ei thalu neu sydd yn awr ar ganol ymdrechion i wneuthur hyn. Y mae yn dysgwyl y bydd i'r cyntaf gynieradwyo fy nghynnygiad am ei fod yn cynnwys y bydd i eraill eu cynnwrthwyo hwy, ac y bydd i'r ollaf ei anghymeradwyo am ei fod yn gofyn ganddynt hwy gynnwrthwyo eraill. Y mae y teimlad hunangar yn un hawdd ei gyffio, ond bydd yn llawn cymaint o rwystr ar ffordd y gwaith *proyog arall* ag y mae fy nghyfaill yn ei arganmawl ag y gall fod ar ffordd talu ein dyled.

Y mae Mr. Rowlands yn amhheu pe telid ein dyled y byddai hyn "yn foddion i ddiogelu i amcanion crefyddol yn ein heglwys y cyllid sydd yn awr yn cael ei dreulio ar ein capelan." Ymddengys ei fod i fseur wedi ei arwain i goleddu y cyfryw ammhenaeth trwy glywed am eglwys a weithiodd yn egniol i dalu ei holl ddyled erbyn diwedd 1879, ond a syrthiodd i anweithgarwch mawr yn 1880. Fe ddiehon mai trethu gormod ar ei nerth a wnaeth yr eglwys hono, a'i bod yn awr, neu y bydd yn fawr, ar ei gorphwys enyd i gyma-

eryd ei hanadl, yn gweithio fel yn y blynyddoedd gynt. Fe ddiichon fod rhai yn anghuddol i weithio pan na byddont yn gorfod gwneuthur hyny drostynt eu hunain; ond ni a obeithiwn bethau gwell am y cyffredinol-rwydd o'n brodyr. Yr hyn sydd eisieu yw cael ein holl eglwys i sefyllia ymha un y *gallant* gyfrannu yn deilwng at ein gwahanol achosion, ac yna ni a fyddwn yn teimlo at ein rhyddid i wasgu arnynt i wneuthur hyny.

Golyga Mr. Rowlands mai y gwaith at yr hwn "y gelwir arnom yn arbenig y dyddiau hyn yw, gosalu am ymgeledd briodol i'r holl eglwysydd o fewn ein cylch." Ond yr unig beth sydd yn attal llaweroedd o'n heglwys rhag myned yn y blaen yn gysurus yn awr yw y baich o ddyled sydd yn gorphwys arnynt. Pe caent waredigaeith rhag hwnw, ni byddai arnynt eisieu ymgeledd mwy. Ymdengys i mi y byddai yn werth aros am chwe' blynedd eto, os yn ystod yr amser hwnw y gellir gwneuthur yr hyn a fydd yn foddion i leihau yn ddirfawr nifer yr eglwysai a fyddant mewn anghen am gymhorth, ac i ychwanegu yn ddirfawr at nert henn Cynfunde i roddi cynnorthyw i'r rhai a fyddant yn parhau mewn anghen am dano.

Adddefa yn rhydd mai gan fy nghyfaill y mae yr ochr hawsaf i'r cwestiwn. Nis gallaswn obeithio ei fod yn bosibl gwneuthur yr hyn yr wyf yn ei gynnyg ond trwy gydweithrediad unfrydol ac egniol yr holl Gyfundeb. Y mae y gorchwyl yn rhy fawr i'w wneuthur gan ddosbarth o honom; a rhaid iddo fod heb ei wneuthur os na bydd i ni ymafyd ynddo *un ac oll*. Bydd yn beth hawdd dros ben i ychydig frodyr, wrth dynu yn groes, berswadio lliaws i fyned i dynu yn yr un cyfeiriad, a rhodda hyny ben ar bob gobaith am waredigaeith oddiwrth ein dyled ar flyddiyn ein Jubili. Pa un ai da ai drwg fydd hyny, amser a ddengys; ond bydded tynged fy nghynnygiad fel hyn neu fel arall, yr wyf wedi rhoddi bodlonrwydd i fy nghydwylbod fy hun wrth ei osod o flaen fy mrodyr. — Yr eiddoch yn gwir,

W. WILLIAMS.

Abertawe.

Llythyr arall ar yr un mater.

BARCHEDIG SYR,—Mae ysfa arnaf finnuau, er yn annheillwng ac yn anfedrus, ysgrifenu gair i gefnogi cynnygiad ardderchog y Parch. W. Williams, Abertawe, tuag at gael ein "Jubili" fawr nesaf fel Cynfunde yn Jubili mewn gwirionedd i'n holl gapelau,—pob capel yn rhydd heb ddyled arno.

Yr wyf yn cael fy holl gyfaillion yn gyffredinol, gydag ychydig iawn iawn o eithriadau, yn cymeradwyo a phleiddio cynnygiad Mr. Williams; ac am yr ychydig sydd o wahanol olygiad, dan beth yn benaf a ddygir ymlaen ganddynt fel gwrthddadleuon.

Un ydyw fod yr amser presennol yn anfantasiol at gychwyn a dwyn ymlaen ysgogiad mor bwysig a thalu ein holl ddyled, pan y mae pethau mor gyfyng ac isel gyda golwg ar amaethyddiaeth a phob masnach. Dyma

yr hen wrthddadl gan yr Iuddewon gynt yn erbyn adeiladu'r deml. "Ni ddaeth yr amser," dywedent, "ni ddaeth yr amser i adeiladu tŷ yr Arglwydd," pryd nad oeddynt yn barnu mai anamserol iddynt hwy eu hunain ydoedd trigo yn eu tai byrddiedig. Yr oedd pob gwychder a allent ei gyrrhaedd i'w gael yn eu tai eu hunain, tra yr oedd tŷ'r Goruchaf yn gorwedd yn anghyffannedd. Ond erbyn edrych, nid oeddynt yn llwyddo dim wrth geisio yr eiddynt eu hunain, a pheidio rhoi yr eiddo Duwi Dduw. Yr oedd y Brenin Mawr yn "chwyrth" ar yr hyn oedd ganddynt, nes mallu'r cwbl. Mae arwyddion fod pethau ar droi er iaioni gydag amgylchiadau ein gwlad; ac ni synwn i ddim nad llais y Llywydd Dwyfol atom ni yn Nghymru yn bresennol ydyw, Perwch i'm tŷ ymhob man fod yn rhydd i mi, heb fod gan un echwynwr hawl arno; "a phrofwch fi yr awr hon yn hyn, medd Arglwydd y lluoedd, onid agoraf i chwi fenestri y nefoedd, a thywllt i chwi fendith, fel na byddo digon o le i'w derbyn."

Yr wrthddadl arall ydyw mai cronfa at y weinidogaeth yw yr hyn y dyld egnio drosti yn uniongyrchol. Yn wir, y mae hyny yn ddymunol ac yn anghenrheidiol; a da genyf weled fod y Gymania Gyffredinol wedi doddi ei sêl gymeradwyl wrth yr ysgogiad hwn. Ond barnu yn ostyngedig yr wyf i y gwai talu'r ddyled beri hwylysdod mawr a sicr i'r gronfa reidiol hono, ac nas gellir ei chael yn gyflawn a chyffredinol heb hyny. Y mae *Sustentation Fund* Eglwys Rydd Scotland yn wrthddrych edmygedd yr holl gyfundebau eraill; a gwyn fydd na chyffodid Methodistiaeth Cymru i ryw debygrwydd i'n brodyr Presbyteriaidd yn hynyma. Ond gwybydder pa fodd y mae arnynt hwy yn eu cysylltiad â'u haddoldai. Yn Nghyfarfod Misol diweddar Sir Fflint, yr oedd y boneddwr a'r henuriad teiwlwg, Enoch Lewis, Ysw., o Fostyn, yn dywedyd gair oedd bleidiol i gynnygiad y diddyledu a ddaeth o Abertawe, pryd yr adroddodd ran o ymddyddan a fu rhyngddo ei Ag un o dadau yr Eglwys Rydd, ac awdwr enwog, sef Dr. Keith. Yr oeddynt yn siarad am gynnullaeth anrhyddedus y weinidogaeth gan yr eglwys hono, pan y gofynodd Mr. Lewis pa fodd yr oeddynt yn myned ymlaen gyda thalu dyled eu haddoldai. "Beth!" meddai y Doctor hybarch, "dyled ar ein haddoldai! dyna beth na wyddom ni ddim am dano; mae ein holl addoldai ni yn diddyled." Wel, os ydym am ymdebygu i'r Eglwys Rydd yn nghynnullaeth y weinidogaeth, mynnwn gael i ddechre, fel y mae ganddi hi, gapelau heb ddyled arnynt. Yr ydym yn byw mewn anuddfodol i air yr Arglwydd wrth gadw dyled ar ein tai addoliad. Dyma a ddywedir wrthym gan ysbrydoliaeth Duw, "Telwch gan hyny i bawb eu dyledion. Na fyddwch yn nyled neb o ddim ond o garu bawb eich gilydd." Ydyw, gan ddymuno derbynnyd llwyddiannus i gynnygiad talu'r ddyled,

CALLISTEYN.

P Masg.

CYDYMAITH Y CYMRO, neu *Lawlyfr i'r Gymraeg, gan y Parch. E. T. DAVIES, B.A., Ficer Eglwys Dewi Sant, Llyn-lleifiad*. Trydydd Argraffiad—Diwygiedig a Helaethedig.

Llynleifiad : argraffwyd gan Isaac Foulkes. 1881.

Yr ydym yn ddibetrus yn croesawu y *Cydymaith* gwasanaethgar hwn ar ei ymddangosiad y drydedd waith, a hyny yn arbenig oblegid ei wedd "ddiwygiedig a helaethedig." Dywed yr awdwr "mai i'r ieuencid a dechreuwy'r y bwriedir y Llawlyfr hwn yn fwyaf neillduol;" ond, tra wedi ei amcanu yn benodol atynt hwy, gall gyfranu gwybodaeth a gwneuthur lles i lawer nas cyfrifir yn ieuanc. Pe byddai y rhai oll a fynent fod yn awdwr a gohebwy'r yn ei efryd yn drwyadl, arbedai hyny gryn dipyn o drafferth i olygwyr cylchgyhoeddiadau. Mae'r cyfarwyddiadau a geir yma yn mherthynas i derfyniadau sylweddeiriau, ansoddeiriau, a pherwyddiaid, ac amryw bethau eraill, yn dra anghenrheidiol ac adeiladol, a'r cyfan yn cael eu rhoddi mewn modd eglur a diroddus. Ni chwyna y neb a'i pryno, a'i darlennu, ac a'i hystyrio, iddo roddi swllt am dano. Mae yn wirnad ydym am rwymo ein hunain i ddilyn ei holl reolau ynghylch llythyreniaeth y Gymraeg; eithr nis gallwn ond cymeradwyo y corff mawr

o honynt, a dynuno i'n cyfeillion eu hastudio a'u defnyddio. Cymerer yr ychydig ddetholiadau canlynol allan o lawer; a da fyddai i liaws sydd yn eu tybied eu hunain yn llenorion ddal arnynt:—

"*Teimladro y Teimladol*.—Y mae terfyniadau y ddau ansoddair yma yn achosi gwahaniaeth o bwys yn eu hystyron. *Teimladro y* y rhywbeth a ellir ei deimlo—*what can be felt (in a passive sense)*; ac ystyr *teimladol* yw un yn teimlo—*one who feels (in an active sense)*.

"*Pennodol a Penodol*.—Y mae gwahaniaeth o bwys rhwng y ddau air hyn, er mai anfynych iawn yr arferir y blaenaf. Ystyr *pennodol* yw,—perthynol i bennod neu bennodau; ond ystyr *penodol* (gydag un *n*) yw neillduol neu arbenigol (*particular or especial*).

"Gocheled dechreuwy'r rhag ysgrifenu *aedd-fed* am *addfed*, ac *aeddffwrn* am *addffwrn*. *Add* yw'r blaenddawd yn y ddau air uchod; o ganiatid ni ddylid eu sillafu âg *aedd* o gwbl.

"Anmhrìdol a gwrthun yw arfer y gair afreidiol diwedd *amrai* yn lle yr hen air gwarantedig *amryw*. Nid oes un ysgrifnwr Cymraeg da eriodd wedi arfer *amrai*.

"*Furf* wallus yw *uchaf*; *uchaf* a ddylai'r gair fod.

"Cofier am roddi y llythyren *h* yn y gair *ugain* bob amser pan y byddo yr arddodiad ar yn ei raglaenu, megys un *ar* hugain, pump *ar* hugain, deg *ar* hugain, &c."

Cofnodiadau mewn cysylltiad a Methodistiaeth.

NEWYDDION OYFUNDEBOL.

ORDEINIAD CENADWR I PATAGONIA.

YN ol penderfyniad y Gymdeithasfa a gynaliwyd yn Mhont Menai, ordeiniwyd Mr. William Williams, Gwalchmai, Môn, yn y Cyfarfod Misol a gynnaliwyd yn y lle hwnw (Gwalchmai), Chwefror 21ain, gyda golwg ar ei fynyddiad fel cenadwr i fysg y Cymry yn Patagonia, Deheudir America. Dechreuwyd trwy ddarllen a gweddio gan y Parch. Robert Jones, Caergybi. Darlennwyd y rhanau arferol o'r Ysgrhythrau ar ordeiniad gan y Parch. Simon Fraser. Gofynwyd yr holiadau o'r *Cyffes Ffydd* gan y Parch. Ebenezer Evans, Bodedeyrn. Traddodwyd yr araeth ar Natur Eglwys gan y Parch. John Pritchard, Amlwch. Y Llywydd, sef y Parch. John Richard Hughes, a ofynodd yr arwydd o gymeradwriaeth i'r brawd a neillduwyd, yr hyn a roddwyd gan yr holl swyddogion yn unfrydol. Y Parch. David Roberts a weddiodd am sâl y fendith ar yr ordeiniad. Traddodwyd y Cyngor gan y Parch. Robert Hughes, Gaerwan; a therfynwyd trwy weddi

gan y Parch. W. R. Jones, Caergybi. Cynaliwyd cyfarfod ymadawol y Cenadwr yn Ngwalchmai, nos Lun, yr 28ain o Chwefror, dan lywyddiaeth y Parch. David Roberts, pryd y cyflwynwyd anrhegion i Mr. Williams, yn cynnwys £5 o eglwys Gwalchmai, £1 o eglwys Dathan, ac £8 7s. 6c. oddiwrth ei gyfeillion yn ardal Gwalchmai. Yr oedd Cyfarfod Misol Môn wedi ei anrhegu yn flaenorol â £15. Ar y 3ydd o Fawrth, yr oedd Mr. Williams a'i wraig yn hwylio allan o Liverpool yn yr agerlong Leibnitz i fyned i'w faes cenadol yn y Wladfa Gymreig, pryd yr oedd deg ar hugain o Gymry yn myned allan gyda hwy i'r Wladfa.

CYDNABOD HAELIONI.

YN Nghyfarfod Dyffryn Clwyd a gynnaliwyd yn Llanelwly, Chwefror 24 a'r 25ain, pasiwyd pleidlais o ddiolchgarwch i J. Roberts, Ysw., M.P., am ei gyfraniad haelionus o £50 at yr Achosion Seisnig yn y Sir.

YN Nghyfarfod Misol Gorllewin Morganwg a gynnaliwyd yn Tabor, Maesteg, Mawrth 2.

a'r Sydd, amlygwyd diolchgarwch i Gwmni Gwaith Glo y Ffaldau, Cwmgarw, am eu hynawsedd yn rhoddi ystafell yn ddiardreth am hir amser at wasanaeth yr achos crefyddol ieuanc yn y lle hwnw, gan gyfiwyno y swm o £10 hefyd at draul yr ysgoldi. Enwyd Edward Plummer, Ysw., fel boneddwr y teimlid rhwymedig aeth arbenig kido am ei nawdd a'i garedigrwydd.

MARWOLAETHAU PREGETHWYR.

Cheffror 21, 1881, bu farw Mr. THOMAS

Golwg ar yr Amseroedd.

BRADIADDIAD YMHERAWDWR RWSSIA.

Y NEWYDD disymwth a dychrynlyd am lofruddiad Alexander II., Ymherawdwr Rwsia, a dderbyniwyd gyda themladau o arswyd, galar, a dig dwys, o'r naill ben o Ewrop i'r llall. Mae manylion yr hanes wedi eu cyhoeddi yn yr holi newyddiaduron, fel nad oes eisieu i ni ymhelaethu ar hyn. Gwaetha-ppwyd ceisiadau am ei fywyd deirgwaith o'r blaen, a hynny o fewn dwy flynedd; a dywedir y byddai yn cael ei ddilyn gan fradlofruddion i ba le bynag yr elai; ond o'r diwedd wela'r bradwyr yn llwyddo yn eu dyfeisiau ddaflig yn erbyn ei einioes. Pan yn dychwelyd yn ei gerbyd o'r addoliad eglwysig, ac o arolygu y milwyr, Sabboth y 13eg o'r mis diweddaf, tafiwyd ato belen wydr wedi ei llawr â *nitro-glycerine*, ffirwydriad yr hon a fu yn agos a dinstrio y cerbyd breninol. Mynodd yr Ymherawdwr ddyfod i lawr i wneyd ymchwil- iad i'r gyflafan, ac i weini help i'r rhai o amgylch oedd wedi dyddoddi oddiwrth y ffirwyd- riad, a'r Arch-Dduc Michael gydag ef, pan yn ddioed y daeth pelen arall, yr hon a syrthiodd wrth eu traed, ac a niweidiodd yr Ymherawdwr mor fawr, fel y bu farw yn fuan, ar ol ei gludo i'r Palas Gausaf. Y mae nifer wedi eu dal yn garcharorion, un o ba rai o'r enw Nicolas Russakoff, gŵr ieuanc, sydd yn cyf- addef iddo dafu un o'r *bomb-shells* at yr Ymherawdwr. Yr oedd tairnasiad y penadur llofruddiedig yn un o'r rhai goreu a fu erioed yn Rwsia. Efe a ryddhaodd y tair miliwn ar hugain o'r *serfs*, neu y caethweision amaethyddol yn Rwsia, ac a'u gwnaeth yn rhydd-ddinasyddion, ac a barodd hefyd i ddiwygiadau cyfreithiol a chyllidol o fawr werth gymeryd lle. Ond yr oedd cymdeithas ddirlgel y Nihiliaid yn edrych arno yn gyn- nrychiolydd llywodraeth ormesol; ac nid oedd a'u boddlonai ond ei ladd, er eu bod wrth hyn yn gwneyd y niwed mwyaf i'r amcan rhyddfrydig a broffesir ganddynt. Ol- ynir Alexander II., ar yr orseddfainc, gan ei fab Alexander III., yr hwn sydd wedi priodi chwaer i Dywysoges Cymru, ac yn un, meddir, o egwyddorion rhydd a diwygiadol.

YR IWERDDON.

Er gwaethaf gwrthwynebiad hyf a thrahans yr seiodau Gwyddelig perthynol i'r *Home-*

KYNASTON, Llanfechan, Sir Drefaldwyn, yn 79 mlwydd oed. Wedi ymuno yn ŵr ieuanc â'r Annibynwyr yn Mhen y bont fawr, de- chreuodd bregethu gyda hwy; ond o herwydd rhyw amgylchiadau ynglŷn â'r eglwys yno, efe a ymadawodd, ac a ymunodd â'r Meth- odistiaid yn Hlirnant; a chafodd oyn hir bregethu yn eu mysg hwy, a derbyniwyd ef i'r Gymdeithasfa yn Machynlleth, Ebrill, 1842. Yr oedd yn ŵr "diargyhoedd a di- niwed," ac, yn ol ei ddawn, yn bregethwr ffyddlawn a chymeradwy.

League, y mae mesur Amddiffyniad Bywyd a Meddiannau yn yr Iwerddon wedi ei basio gan ddau Dŷ y Senedd, ac yn awr mewn gweithrediad fel cyfraith; ac y mae mesur arall a elwir yn rheithysgrif Cadwraeth Heddwch, tuag at attal defnyddiad arfau gan y bobl yn y lleoedd a nodir gan Arglwydd- Raglaw Iwerddon, ar ddyfod i ben yn llwydd- iannus.

Bellach, y mae llawer o'r rhai blaenaf fel terfysgwyr wedi ffoi o'r Nyns Werdd, ac o'r deyrnas hon, ac amryw eraill wedi eu dal a'u carcharu gan y swyddogion gwladol. Pan ddilynir hyn a chyfraith iawn drefniad tir- oedd yn yr Iwerddon a ddgyr i mewn gan y Llywodraeth, dysgwylir am sefydliad tawel- wech yno, er na raid diolch am hynny i Parnell, Dillon, Biggar, a'u cymdeithion.

TYMOR Y FLWYDDY.

Y MAE'R misoedd a'r wythnosau hyn yn rhai a hir gofwr oblegid gerwinder y gausaf maith a gawsom, a dyfodiad annynben y gwanwyn. Wedi i ni feddwl tua'r ail wythnos o Fawrth, na chaeu ychwaneg o eira a rhew, wela yr eira trwchus a'r gwynt rhewllyd yn ymweled â ni drachefn ar yr 21ain a'r 22ain o'r mis, ac yn rhoi golwg ddigalon ar bethan yn gyffred- inol. Ofnir y bydd y lluchfeydd eira yn gwneyd eto yn anhawdd teithio ar hyd anrwy- reilffyrdd. Hysbysir fo'd llawer o wŷn a defaid yn trefnu mewn manau; ac y mae amaethwyr yn ofni y bydd toster yr hin yn peri nas gallant hâu gwenith gwanwyn eleni. Yn y cyfameir, nac anghofier y cawn "YMHOB DIM," felly gyda golwg ar yr hin, ymysg pethau eraill, "mewn gweddai ac ymbil, gyda diolchgarwch, wneuthur ein deisyfadau yn hysbys i Dduw." Yr oedd Efe yn rhoddi yn un rheswm am ei waith yn arbed Ninesfa, er ei drygoni, -fod yno "anifeiliaid lawer iawn;" a gallwn ninnau yn awr gymeryd yr un rheswm yn ddadl am iddo droi atom a thrugarhâu wrthym yn y tymmor presennol. Ei hen arfer Efe yw prysuro bandithion, yn naturiol ac yn ysbrydol, yn eu hamser. Pan ddél yr amser y bydd eu llwyr eisieu, bydd efe yn gallu eu prysuro; ac felly gall mewn wythnos brysuro dyfodiad yr haf yn fwy nag mewn mis yn flaenorol. Dychwelwn ato, galwn atuo, a dygwylwn wrtho.

Bywgraffiaeth a Marwrestr.

MR. EDWARD OWEN, CARNO.

GANWYD Mr. Edward Owen mewn tyddyn o'r enw Lletty'r-eos, yn mhlwyf Carno, Mehefin 21, 1780, dros gant o flynyddoedd yn ol. Nid oedd ond ychydig iawn o grefyddwyr yn y fro yr amser hwnw, ond bu efe mor ffodus & chael ei eni mewn teulu crefyddol, a chael ei ddwyn i fyny yn grefyddol. Cafodd hefyd addysg led dda yn more ei oes, gan ei fod yn alluog i siarad ac ysgrifenu yr iaith Saesoneg yn berffaith gywir. Yr oedd hefyd yn gallu siarad ac ysgrifenu yr iaith Gymraeg yn gywir, ac yr oedd yn cael y gair bob amser o fod yn siarad iaith goeth a phur. Gosodwyd ef, fodd bynnag, yn egwyddorwas mewn teulu llygredig, ac effeithiodd hynny gymaint arno fel yr ymddyethrodd am ychydig oddiwrth grefydd. Ond nid aeth ymhell iawn, ac yn fuan fe'i dygwyl yn ol. Y mae yn ymddangos hyd yn nŵd yr adag hon fod y gyfeillach crefyddol yn cael ei chynnal yn ei dy ef. Ychydig o wragedd crefyddol oedd yno yn dyfod at eu gilydd i gynnal math o gyfarfod eglwysig; a chan ei fod ef yn medru darllen yn dda, cymhellent ef i aros yno gyda hwynt i ddechre eu cyfarfodydd. Cydsyniai yntau; ond ni wnaid ond darllen, ac wedi hynny ymadawol o'r ystafell. Ond nid hir y bu y gwragedd heb fod yn llwyddiannus i'w gadw yno ar hyd y cyfarfod. Gwnaed argraff ddofn ar ei feddwl a'i galon, a daeth pethau crefydd yn bethau mawr iddo; a dyna fu ei bethau byth wedi hynny.

Yr oedd rhai o'r hen wragedd a gynnalient y cyfarfod eglwysig yn nhŷ Mr. Edward Owen, yn ddiarnhebu ymhlith y rhai a welent ddechre crefydd yn y wlad; oblegid nid yw yn debygol ei bod wedi dechre cyn y f. 1745. Yr oeddynt hwy wedi gweled dyddiau mawrion y gwymlabsantau a'r interludiau. Yr oeddynt yn dystion o'r ymladd ceiliogod a chwaraeu pêl ar dalcen yr eglwys, ac o'r offeiriadau a ymunent â'r chwaraeu ar ol gwasanaeth boreuol y Sabboth. Yr oedd yr hen wragedd hyn hefyd wedi gweled y Diwygyr cyntaf a fu yn y wlad. Y mae yn eithaf posibl eu bod wedi clywed Howell Harries yn pregethu. Y mae sicrwydd ei fod ef wedi bod yn Llanbrynmair yn pregethu. Y tro cyntaf oedd yn y f. 1789, ac fe fu yno amryw weithiau wedi hynny. Nid yw Carno ddim ond pum' milldir o Lanbrynmair, ac y mae y pentref yn gorwedd ar y ffordd y buasai Howell Harries yn mynd a dychwelyd ar hyd-ddi. Y mae yn eithaf tebygol hefyd, fel y dywed awdwr *Methodistaeth Cymru*, mai efe oedd yn pregethu yn mhentref Carno ar addeg un o'r interludiau, pan yr oedd cynulleidfawr o bobl wedi dyfod ynghyd. Yn nghanol y chwaraeu a'r helynt fawr, daeth sypyn bychan o bobl at eu gilydd—pobl ag oeddynt yn wahanol iawn yr olwg arnynt i'r lleill. Safasant yn nghŵr y gynulleidfa, a chododd gŵr i fyny ar garnedd o geryg, ac a ddechreuodd bregethu. Ond yr oedd yr ysgogiad newydd hwn yn dyrrysu y chwaraeu. Cynhyrfodd y bobl; gwaeddent a llefant a

lluchient, fel y gorfu i'r pregethwr a'r ychydig o'i gwmpas newid eu sefyllfa. Yna safasant yn y lle y mae y capel wedi ei adeiladu arno yn awr, a daeth amryw o'r oferwyr ar eu hol. Ymhlith y rhai a'i dilynasant yr oedd dwy fferch ieuanc, y rhai wedi hynny, yn hen wragedd, a ddywedasant yr hanes wrth Mr. Edward Owen.

Wedi i Mr. Edward Owen ymuno & chrefydd, ni phallodd yn ei ymroddiad hyd ddiwedd ei oes. Parhaodd yr achos yn Ngharno am dros driugain mlynedd heb dŷ na chartref arosol iddo. Cynnellid cyfarfodydd gweddiau, a seledau, a phregethid yn y tai, ac yn benaf yn Pwll-llydan, cartref Mr. Owen. Ond ymhen ychydig ar ol iddo ef ymuno & chrefydd, adeiladwyd capel—y capel a welir yno yn awr, ond ei fod wedi ei helaethu. Ac efe a fu yn brif offeryn i gael y tir y mae yn sefyll arno, ac i ddwyn oddiamgylch y gwaith o'i adeiladu. Ni wyddys pa bryd y gwnaed ef yn flaenor rheolaidd; ond blaenor oedd, pa un bynag a wnaisid ef ai peidio. Fe fynai un fel efe flaenorion mewn buchedd ac esiampl a gweithredoedd da. Ond y mae yn ddiarnhebu ei fod hefyd wedi cael ei wneyd yn flaenor rheolaidd yn bur fuan, ac efe a ddaeth yn aelod dylanwadol o Gyfarfod Misol Sir Drefaldwyn.

Yr oedd yr achos yn Ngharno yn peri mawr ofal calon iddo. Yn ei dy ef yr oedd y pregethwyr yn llettya, a mawr y croesaw a gaent. A chyda'r croesaw mawr, caent dawlwech a llonyddwch i feddwl am eu pethau pwysig. Cydymdrechai lawer mewn gweddmi & Duw drostynt. Yr oedd wedi dyfod i amgylchiadau cysurus, ac yr oedd yr arian a gyfrauai tuag at yr achos yn llawer iawn. Rhoddai lawer yn y casgliadau nad oedd neb ond efe ei hunan byth yn cael gwybod pa faint. Ac yn hytrach na rhoddi rhai casgliadau o flaen yr eglwys, yr oedd ei boced ef ei hunan yn gorfod eu gwneyd. Ond ni chai ei law aswy wybod pa beth yr oedd ei law ddehau yn ei wneuthur. Dywedir fod Mr. Rees unwaith wedi dyfod trwy y Sir i gasglu tuag at dynu dyled y capelydd. Daeth i Carno. Gofynodd i Mr. Edward Owen, "Pa faint a roddwch chiwi, Edward Owen?" "Deg ar hugain," oedd yr ateb. "Deg ar hugain beth?" meddai Mr. Rees. "Deg punt ar hugain," meddai yntau, "beth bynag a rydd y feistres a Margaret (ei fferch) wedi hynny." Yr oedd Mr. Rees wedi synu yn ddifawr gweled gŵr mewn dillad cyffredin fel efe yn addaw swm mor fawr. Ond ni udganai o'i flaen fel y rhag-rithwyr; eithr gwnelai y cwbl yn ddystaw a diymhongar. Ni bu neb erioed mwy fyddlawn i'r capel nag efe. Gosodai y capel o flaen pob peth. Ceisai yn gyntaf deyrnas Dduw a'i gyfiawnder ef; ac fe roddwyd pethau y ddaear yma yn ychwaneg iddo yntau hefyd. Yr oedd yn cadw masnachdy yn agos i'r capel, ond nid oedd y masnachdy byth yn cael lle nac amser y capel ganddo. Nid oedd dim amhauer na phetrusder i fod ar y mater—y capel oedd raid fod yn gyntaf, a'r masnachdy wedi hynny.

Yr oedd ei gysondeb yn y capel yn esiampl i'r holl ardal. Tua diwedd ei oes yr oedd wedi colli ei glyw i'r fath raddau fel na chlywai un gair yn y capel. Ond eto, fe fynai fyned yn y hollol fel o'r blaen. Yr oedd yn wledd iddo weled y lle a'r bobl, a theimio fod Arglwydd Dduw y lluoedd yno. Yr oedd y capel wedi bod mor fawr a phwysig yn ei olwg ar hyd ei oes, fel yr oedd yn ei henaint yn myned yno o hono ei hunan, heb ddim ymdrech ewyllys. Yr oedd yr arferiad wedi gwneyd argraff mor ddofn ar ei gorff nes yr oedd, fel y dywedir, yn ail natur iddo. Yr un modd gyda'r casgliadau. Yr oedd mor gynnefin â rhoddi yn y casgliadau fel tua diwedd ei oes faith, unwaith y gwelai yr arwydd lleiaf am gasgliad, byddai ei law yn ei boced yn y fan, er na wyddai yn y byd at ba beth yr oedd.

Yr oedd yn ddirwestwr zelog, ac yn gymedrol iawn mewn bwyta ac yfed. Yr oedd ei fywyd yn hynod o syml, ac eto yn hynod o iachus. Cymerai ofal mawr o'i iechyd trwy beidio gwneyd dim cam â'i gylla. Yr oedd hefyd yn credu mewn myned allan i'r awyr agored. Mynai fyned bob dydd. Cerddai gryn lawer hyd ddiwedd ei oes. Gyferbyn a'r tŷ yr oedd yn byw ynddo y mae bryn lled uchel o ddwy i dair milldir o ffordd. Elai i ben y bryn hwn bob dydd, pa dywydd bynag a fyddai; a phan unwaith yn rhy wael i fyned, edrychai allan yn hiraethus drwy y fenestr, gwelai ben y bryn, a dywedai, "O na chawn fyned acw unwaith eto!" nid ar hyd y ffordd esmwythaf ychwaith, ond ar hyd y ffordd arwaf. I'r ymarferion hyn, ynghyd a'i dduw-oldeb, y gellir priodoli ei fywyd maith—can' mlynedd o fewn blwyddyn a hanner; oblegid nid oes dim yn dygymmod gystal â'r natur ddynol â chrefydd. Wedi iddo fyned yn analluog i gyflawni ei waith mor fedrus ag o'r blaen, yr oedd yn ddiog mawr a rhydd i adael i bobl eraill wneyd y gwaith. Y peth mawr yn ei olwg ef oedd i'r gwaith fyned yn ei flaen yn y ffordd ddoethaf. Felly, pan aeth yn analluog ei hunan, yr hyfrydwch mwyaf oedd ganddo weled dynion ieuainc yn codi i gymeryd pwys y gwaith yn ei le.

Dyn bychan o gorffolaeth oedd, gwynneb prydweddol, talcen uchel, llygaid sirol. Yr oedd bob amser yn hynod o lanwaith yr olwg arno. Cymerai gryn ofal o'i ymddangosiad; gwisgai yn hynod o ddestlus a chryno. Yr oedd llawer iawn o yni corfforol ynddo; un gwisgi iawn ydoedd, a chwmn anghyffredin ar ei droed. Gallai ddilyn yr ysgyfarnog ar ei rhedriad, a'i dal, pan yn ddyn ieuanc. Nid oedd yn hyfridd ganddo, hyd yn nôd yn ei hen ddyddiau, gael cymhorth neb i dynu a gwisgo am dano. "Rhag dy gywilydd," meddai unwaith wrth yn y fynai ei helpu i dynu ei göb. Ac nis gallai feddwl am foment am gael help i fyned i synu y grisiau i'w ystafell tra y gallai fodd yn y byd ymgorpio yno ei hun. Ond yr holl nerth, yr holl yni, yr holl zel, yr holl frwdrfydded a feddai ei natur,—fe'i cysegroid yn llwyr i'r Arglwydd Iesu Grist. A'i dduwioldeb oedd coron ei fywyd. A dyma'r fantell ardderchog ymha un y gwisgodd bob peth oedd ganddo ar y ddaear hon.

Yr oedd yn ddyn gonest a chywir yn ei fasnach yn yr ardal. Ni wnai gam â neb; gwell oedd ganddo ddyoddef cam ei hun. Gwnaeth enw mawr iddo ei hun, nid yn unig fel un difrycheuldy a diarghyoedd, ond fel un duwiol iawn. Yr oedd hyd yn nôd ei fferm a'i fasnachdy yn cael edrych arnynt fel lleoedd cysegredig. Edrychid arnynt fel lleoedd yr oedd rhyw Shecinah yn preswyllo ynddynt. A phan nesai yr annuwiolion yno, dystawent; a phan ddeuai ei i'r golwg, cillent mewn braw o'i bresennoldeb. Nid oedd raid iddo ddyweyd gair; ni feiddidid ddangos dim anwger ei fron; pellaf oddiwrtho ef oedd oren. Fel yr oeddynt yn dynuno i Dduw gilio oddiwrthynt, er mwyn iddynt gael llonydd yn eu pechod, felly y dymunent iddo yntan, gan mor dduwiol y gwyddent ei fod.

Yr oedd yn weddiwr mawr, gweddiwr mawr ar ei ben ei hunan, gweddiwr mawr yn yr eglwys. Gweddiwr lawer dros eraill, ac nid drosto ei hunan. Un o'i bynciau mawr oedd yr luddewon; a phan y bu ef farw, fe golodd yr hen genedl un arall o'r hen bobl a weddiwr lawer drostynt.

Tachwedd 14eg, 1878, bu farw. Gorphenodd ei yrfa mewn llawenydd. Bu farw o henaint. Ni fu nemawr ddim anhwylder arno o gwbl yn ystod yn agos i gan' mlynedd. Bu farw hefyd yn hyderus iawn, gan ddyweyd, "Iesu, dal fi! Iesu, dal fi!" Ac efe a drengodd, fel Abraham, mewn oed teg, yn hen, ac yn gyflawn o ddyddiau; ac efe a gasglwyd at ei bobl. Hebrnygwyd ef i'r bedd gan lawer o'i gyfeillion a'i gydnebod, ymhlith y rhai yr oedd deundeg o weinidogion yr efengyl. Pregethwyd pregeth angladdol iddo oddiar 2 Bren. ii. 13, 14, 15, gan ei fab yn nghyfraith, y Parch. Joseph Thomas, Carno.

THOMAS OWEN.

Hendre, Carno.

DAVID WILLIAMS, YSW., PENBERRY, SIR BENFRO.

Yr oedd Mr. Williams yn banu o hen deulu Methodistiaidd. Yr oedd yn ŵyr o du ei fam i'r hen bregethwr Sampson Thomas, Tre-cadwgan, ger Solfach. (Gwel *Methodistiaeth Cymru*, Cyfrol II. tu dal. 298.) Priododd hi â Mr. William Williams, Hendre Eynon, yn Plwyf Dewi, lle y bu llawer iawn o bregethu wedi hynny. Wedi iddo ef ddyfod i oedran, cymerodd dyddyn gerllaw o'r enw Penberry; ac yno y bu dros weddill ei oes; a bu llawer o bregethu yno hefyd yn yr amser a aeth heibio.

Gellir dyweyd am dano yn y fan yma ei fod yn un o amaethwyr goreu y wlad; ac yn fuan iawn daeth Penberry yn un o'r ffermydd mwyaf trefnus yn yr ardal. Yr oedd yn fanwl iawn gyda'i gyfrifon, fel pob peth arall sydd yn perthyn i amaethyddiaeth. Yr oedd yn cadw llyfrau cyfrifon gwahanol at bob cangen o'i lafur: un â chyfrif o'r ceffylau oedd yn brynu ac yn werthu; un arall at y buchod, ac felly am y defaid a'r ŷd, &c.; ac yr oedd yn bleser ganddo sgu dangos a chymharu un fwyddyn â'r llall.

Gellir dyweyd hefyd ei fod yn Rhyddfryd-
wr egwyddorol. Yn amser yr etholiad dros
y Sir, cafodd ef, fel y deiliad eraill, lythyr
oddiwrth ei feistr tir, yn gofyn am ei bleid-
lais i'r ymgeisydd Ceidwadol; ond anfonodd
Mr. Williams lythyr gostyngedig a boneddig-
aidd, ac eto penderfynol, yn ol, i ddyweyd
ei resymau dros fod yn Rhyddfrydwr, yr hyn,
yn ol ei farn ef, a fyddai yn lles i'r meistr
tir yn gystal a'r *tenant*. Ac yr oedd y gŵr
boneddig yn ymddangos, ar y pryd, nad oedd
yn digto wrtho am hyn.

Ond er fod Mr. Williams "yn arfer y byd
hwn," yr oedd wedi ei ddysgu i beidio ei
"gamarfer." Yr oedd yn fawr iawn gyda
dyledswyddau crefydd. Pan oedd yn ieu-
anc ac yn ei nerth, er ei fod yn cadw llawer
o weithwyr, yr oedd yn gysion iawn gyda'r
addoliad teuluaid; ac yn amser y cynauaf,
pan yn anfon ymorth i'r meusydd, yr oedd
y Bibl yn wastad yn y fased, er mwyn cadw
y ddyledswydd ar y maes, fel y gallai yr
enaid ymorthi ar "fara y bywyd," megys
yr oedd y corff ar "y bwyd a dderfydd."
Ond er iddo orfod rhoddi hyn i fyny gan
waelodd corff ac iselder meddwl, ei ddymun-
iad hyd y diwedd oedd, "Mi a'm tylwyth a
wasanaethwn yr Arglwyd."

Y mae yn anhawdd dyfod i gyfarfyddiad
ag un dyn ag yr oedd nodau y "ddoethineb
sydd oddiuchod" yn fwy amlwg nag oedd
yndo ef: "pur, heddychol, boneddigaid,
hawdd ei thrin;" yr oedd y pethau hyn yn
amlwg iawn yndo. Yr oedd ei gymeriad
uwchlaw ammhenaeth, ac ni byddai perygl
i'r distadlaeth gael ei ddiystyru ganddo, ac yr
oedd pawb yn gallu bod yn rhydd wrtho; ac
er fod ganddo ei ddewisolion, ni chlywyd ef
yn dyweyd gair amharchus am neb. Yr
oedd yn "llawn tregared a ffurwythau da"
hefyd; ac fel prawf o hyn, gellir adrodd fod
yr un gwasanaethwyr wedi aros yn Penberry
tra y buont byw, a'u plant a'u hwyryon yno
eto. Yr oedd yn haelionus iawn at y gwa-
hanol gymdeithasau daionus sydd yn y
wlad. Yr oedd yn un o'r rhai blaenaf am
sefydlu cangen o'r Ffibl Gymdeithas yn yr
ardal hon tua 44 mlynedd yn ol; a bu yn
drysorydd iddi hyd farwolaeth y Parch.
William Morris yn y flwyddyn 1861, ac yn
llywydd oddiar hyn hyd ei farwolaeth; ac
yr oedd yn cyfrannu pum punt yn flynyddol
ati tra y bu byw. Yr oedd yn bleidiol iawn
i'r Gymdeithas Ddirwestol hefyd, a'r un
modd at y rhai Cenedol, a Chymdeithas
Rhyddhad Crefydd, a sefydliadau Dr. Bar-
nardo yn Llundain i *Arabs* yr heoludd, a'r
Protestant Alliance, &c. Cyfrannai yn hel-
aeth atynt oll. Yr oedd yn bryderus iawn
wrth weled cynnydd Pabyddiaeth yn y wlad,
ac yn annog llawer am hyfforddi yr ieuen-
tyd yn yr Ysgrythyrau, rhag ofn y gwelir er-
lidigaeth ar grefydd yn y wlad hon eto.

Yr oedd yn "ddiduedd a diragrith"
hefyd. Yr oedd yn ddyn pwylog, o berchen
barn, ac yn ddiduedd yn cario ei farn allan;
a llawer gwaith y cafodd ei ddewis i farnu
mewn ymrfaelion. Nid oedd yn siaradwr
llithrig; ond yr oedd pob rheswm a ddywed-
ai, wedi iddo gael amser i ddyfod ag ef allan,
yn llawn synwyr ac yn werth dal arno.

Ar dir ofnus ac ammhens yr oedd yn arfer
bod pan yn adrodd ei brofiad yn y *society* yn
Nghaerfarchell, lle yr oedd yn aelod er yn
ieuauc, ac yn flaenor am lawer o flynyddoedd.
Cof genym ei glywed yn adrodd ei brofiad
mewn un Cyfarfod Misol yno yn debyg i
hyn: "Y mae yn ddrwg genyf ddyweyd nad
wyf wedi cyrhaedd sicrwydd, yr wyf yn
teimlo fy hun yn ffolach na neb. Yr wyf yn
cael fy nghyflwr yn gymhwys fel y mae'r Bibl
yn dangos pechadur; ond hanes trwm ydyw—
wedi myned yn euog yn wyneb deidd Duw.
Yr wyf yn teimlo anallu at ddim sydd dda;
yr wyf yn tristan am bechod, ond yn methu
edifarhau fel y dymunwn. Yr wyf yn trelo
credu yn Iesu Grist. Byw mewn ammhena-
eth yr wyf, pa un a oes anian yno! i fyned
i'r nefoedd—i'r lle sanctaidd—heb ddim
pechod. Yr wyf yn ceisio gofyn i Dduw am
y pethau hyn." Ac yn y teimlad hwn y
byddai yn aml.

Tua y Sabboth diweddar ond un y bu yn
Nghaerfarchell, yn niwedd y flwyddyn 1878,
yr oedd y Parch. G. Williams, Tyddewi, yn
pregethu yno ar Heb. xi. 4, 5: "Trwy yr
hon y cafodd efe dystiolaeth ei fod yn gyf-
iawn, gan i Dduw ddwyn tystiolaeth i'w
rddion ef. Cynys cyn ei symud efe a gwasal
dystiolaeth, ddarford iddo ryngu bodd Duw."
Cafodd y bregeth effaith fawr arno. Ac
mewn cyfarfod eglwysig yno ar ol hyn yr
oedd yn siarad llawer am y bregeth, ac am y
"dystiolaeth," ac yn fwy hyderus nag yr
oedd ef yn arfer bod. Ond gan nad oeddem
yn meddwl dim mai hono oedd y *society* ddi-
weddar iddo, aeth y cwbl a ddywedodd yn
anghof genym. Y Sabboth olaf y bu yno,
ddechre y flwyddyn 1879, yr oedd yn fywlog
iawn am gael *society* yn y dydd, yn nghanol
yr wythnos, er mwyn cael darllen cyffion yr
eglwys am y flwyddyn a basiodd; ond erbyn
dyfod at ein gilydd, yr oedd "lle Mr. Wil-
liams yn wag;" ac erbyn holi i'r achos deall-
asom ei fod wedi ei daro yn ysgafn gan y
parlys; a gwaelu yn raddol a wnath hyd ei
farwolaeth, heb fod yn abl myned nemawr
o'i dŷ ond unwaith i gyfarfod pregethu yn
Nhyddewi.

Pan oeddem yn edrych am dano yn ei
gystudd, yr oeddem yn ei gael yn siriol a dy-
oddefgar, ac yn bur hyderus ei fod wedi
derbyn "y dystiolaeth." Er ei fod wedi
treulio ei oes "dan gaethiwd trwy ofn
marwolaeth," y mae lle cryf i obeithio iddo
ei gyfarfod heb un "colyn," ac yr oedd yn
gallu gorfolodd am

"fuddugoliaeth Califar"

wrth farw. A pheth sydd yn hynod am
dano yw, er ei 'od wedi cyrhaedd yr oedran
mawr o 80 mlynedd, yr oedd ei synwyr—
ei gof, a'i glyw, a'i olygon, heb amharu dim
ganddo. Yr oedd yn gallu darllen print
mân heb ddefnyddio drychwydran hyd y
diwedd. Bu farw Gorphenaf 8, 1879.

Claddwyd ef gyda ei deulu yn mynwent
Eglwys Gadeiriol Tyddewi, er mawr alar i
liaws mawr o'i gyfeillion a'i berthynasau.

HENRY EVANS.

Caerfarchell.

Amrwyiaethau.

GWEINIDOGAETH A CHYNNALIAETH.

Pr gallwn, perswadiwn bob cynulleidfia i drefnu y llywbr mwyaŷ addawol i sicrhau cyanoithwy y dyn goreu a allo gael i lafurio dros lwyddiant yr achos yn eu plith, a rhoddi chwareu teg iddo yn y gwaith, fel y gall yntau wneyd chwareu teg a'r gwaith. Digon tebyg fod rhai o honom heb allu digonol i wasanaethu cynulleidfia yn sefydlog. Mae achlysuron bore oes, a llawer o bethau, yn achlysuero iddi fod felly. Na chentigened y cyfryw wrth y rhai a dderbyniodd dalentau helaethach. Hawdd iawn yw i genfgen dyfod i mewn lle byddo amryw frodyr cyhoeddus yn yr un lle. Gall un na fedr wneuthur llawer o waith beri llawer o rwystr. Hawa gwelod coll na gwneyd yn well. Mae coll yn y goreu o honom. Gwnai y gyfraith rai a gwendid ynddynt yn offeiriad. Ffaledig yw pob dyn mawr; y dynion lleiaf mewn rhinwedd yw y mwyaŷ mewn anfaledigrwydd. Diffyg yw bod cynulleidfia heb weinidog, a gormodedd yw bod mwy nag un, fel rheol gyffredin. Dywedir nad yw dwy fan-wenyn yn yr un cwech yn ffatriol i heidwch. Cafodd Jacob ddwy wraig, ac am a wn i eu bod yn rhai da iawn; ond buasai un ganolig yn well iddo na'r ddwy. Dichon i ddau weinidog mewn un eglwys fod yn gyffelyb; ond *dylai fod un*, a hwn yn werth ei gynnal, ac yn cael ei gynnal. Nid yw un yn iselhad ar bregethwr welthio a'i ddwyliaw ar y tyddyn, yn y swyddfa, neu yn y masnachall, ond a fedr cymdeithas ffordio iddo wneyd? Onid yw ei waith fel pregethwr yn llon'd ei amser, ac yn llon'd ei silluoedd? A phan y gorfydd iddo dreulio cyfran o'i amser gyda yr hyn na ddylai, bydd yr hyn a ddylai wneyd, ond didd, yn cael cam; hynny yw, os bydd ganddo faes o faintloir a phwysigrwydd digonol. Am frodyr y byw mewn conglau cyf- yng, a'r achos yn wan, peth rhwymol, a chrefyddol hefyd, fyddai i'r cyfryw ennil eu cynnal- iacth mewn rhan gyda rhyw orchwyl aurhyleddus arall, ac nid pwysio yn drwm tra byddo gwendid; i.e. byddai hyn yn well na derbyn cynuorthwy cenadol pe celd ef. Niwed i bregethwr ac i eglwys yw pwysio yn hir ar Gymdeithas Genadol mewn gwlad fel hon. Carwn i bob pregethwr ieuanc, a phob eglwys ieuanc, ddeall hyn, a'i ystyried mewn pryd. Ond am y neb a elwir genym i wasanaethu yr achos, a digon o faes ganddo, dylai fyw wrth yr efengyl.—Y Parch. Rees Evans, Cambria, Wis- consin, yn y *Cyfaill am Ionawr*, 1881.

Y LLYTHYR CAMGYFFERIEDIG.

Yr oedd y Parch. Mr. Bulkeley o Colchester, Con- necticut, America, yn enwog yn ei oes fel gwein- idog defnyddiol, ac yn enwedig fel cynghorwr synwrygall. Yr oedd eglwys mewn ardal gynyd ogaethol wedi syrthio i ymyronau ac ymraddau annedwydd, ac yn methu dyfod i gytundeb yn eu mysg eu hunain. Anfonassut un o'u mysg at yr hen weinidog am ei gynghor, gyda dymuniad am iddo etanton yn ysgrifenedig iddynt. Cymer- oid Mr. Bulkeley yr achos i'w ystyriaeth ddifrifol; ac yn bwyllog a gofalus, efe a ysgrifennodd ei gyn- nghor. Yr oedd yn dygwidd ei fod yn berchen tyddyn mewn cwr pelleng o'r dref, yr hwn yr oedd dyn yn ei ddal odditanto; a phan yr oedd efe wedi ysgrifenu ei gynghor i'r eglwys, efe a ysgrif- ennodd llythyr bychan at ei denant. Ond y mae yn ymddangos iddo gamgymerid wrth gyfeirio y llythyr: yr un i'r eglwys a gyfeirwyd at y tenant, a'r un iddo yntau at yr eglwys. Daeth yr eglwys ynghyd i wrando cyngor Mr. Bulkeley, yr hwn y dygwylid a fyddai yn rhoi pen ar yr ym- ryson. Y darlenniad oedd fel hyn: "Chwi a chrychwech ar ol adgyfeiriad y gwrychoedd, eu bod yn cael eu gwneyd yn uchel ac yn gryf; a chymrwch ofal neillduol gyda golwg ar yr hen

darw du." Yr oedd yr eglwys ar y cyntaf yn methu gwneyd dim o'r cyfryw gynghor cyfriniol; ond cyn hir dyma ddeoglydd gwybodus a doeth yn codi, yr hwn a ddwyedodd, "Frodyr, dyna'r cynghor oedd yn elsein arnom yn neillduol: per i ni adgyweirio y gwrychoedd,—annogaeth yw hynny i ni fod yn wylladwrs wrth dderbyn ein haelodau, ac wrth edrych ar eu bol; rhaid i'r eglwys gael ei chadw yn ol cyfarwyddiadau ein Meistr Dwyfol, a chadw anifeiliaid dweithr allan o'r gorlan. Ac yn enwedig rhaid i ni fod yn ochelgar a gwylladwrs iawn gyda [golwg ar y diafol, yr hen darw du, yr hwn a wnaeth i ni gymaint o niwed yn ddiweddar." Deeth pawb i gydwelad am ddoethineb a chymhwysier cynghor Mr. Bulkeley; a'r canlyniad a fu i'r an- ghydfod gael ei ddarostwng, ac undeb ei adferu i'r eglwys ranedig.

PARODRWYDD AC ANFONIAID.

GALLWN ddyegu oddiwrth esiampl Eisaiah (Esa. vi. 8) pa fodd i wneuthur ar dderbyniad unrhyw alwad pwysig. Pan glywodd y prophwyd Ief y Jehofah yn dywedyd, "Pwy a anfonaf, a phwy a drosom ni?" (pwy a fydd yn genadwr drosof?) yr oedd efe yn barod ar unwaith i gydsyno, gan ddywedyd, "Wela fi;" ond dyna efe yn gofalu am chwanegu, "Anfon fi," fel na byddai iddo fyned ond gydag ewyllys Duw. Mae parodrwydd meddwl yn llawer mwy cymerauwy gan Dduw nag un y rhaid ei orfodi i'r gwasanaeth, megys gyda Moses i fyned yn fugal ar feillion Israel. Ni a allem ac ni a ddylem, gan hynny, ein cyfiwmo ein hunain i Dduw at unrhyw swydd neu waith y gwelo efe yn dda ei ymddiried i ni; yn unig yr ydym i sros byd ond byddo iddo ef ein hanfon, ac i ni wybod beth yw y lle a'r penodiad, gan goŷo ar yr un pryd, wrth nad ydym ond offerynnau dynol ar y goreu, fo'i yn bosibl i ni redeg heb ein han- fon, neu pan na byddo ef ein heisien ar y pryd. O herwydd nad allwn ni wneuthur dim mwy nag fel ei offerynnau, po laf y cymysgw'n a'i waith ef yr hyn na byddo ond yr eiddom ein hunain, neu, mewn geiriau eraill, po fwyaf unlonegrychol y dy- bynnw'n ar Dduw ei hun am ein digreddyddion, rhwyddaf y byddwn yn myned ymlaen i'w lwy'r gyflawni.—Benjel.

ARWYDDFWRDD CORFANYDD.

BYDDAI y beirdd yn cael llawer o hwyl ynglyn â hynodion y diweddwr Mr. Robert Herbert Wil- liams (*Corfanydd*). Fel ymryn yn hysbyr, y "Cor- fandd" oedd onw ei annedd-dy gerllaw Porthaeck- wy, a gwnaed am i englyn i'r corn mwg gwreidd- iol a osodasai yr hen foneddwr i fyny. Wrth weled y corn mwg, awgrymodd un o gyfeillion perchenog y Corfandy y dylasai hefyd gael ar- wyddfwrdd (*signboard*) uwch ben y drws, gyda'r argraff a ganlyn:—"ROBERT HERBERT WILLIAMS, Dealer in Letters, Translations, Criticisms, and all kinds of Literary Wares. Broken Metres Repaired. Bards executed with Punctuality and Despatch.—When the House is closed apply at the Back Door.—N.B.—A Poetry Machine kept on the premises."

POB PETH YN NEWYDD.

ADRODDIR am ferch ieuanc yn Scotland a gafodd droedigaeth wrth wraodo ar yr enwog Whitefield, i rywun ofyn iddi, "A ydych chiwi yn meddwl eich bod wedi cael cynfnewidiad calon?" ac mai ei hateb ydoedd, "Mae yn rhaid fod rhywbeth wedi newid yn fawr; gall mai'r byd sydd wedi newid, neu gall mai fy nphalon a gyfnwidiwyd; ond yr wyf yn sicr fod gwahaniaeth mawr yn rhywle; o herwydd y mae pob peth gyda mi yn wahanol i'r hyn ydoedd unwaith."

BYRFFYNEGIAU DAU CREFYDDOL.

NEWYDDIADUR Presbyteriaid a gwyna fod yr America yn dwyn iddynt eu hunain weinidogion o enwgrwydd o'r wlad hon. Y mae felly yn enwedig, meddir, gyda gweinidogion Presbyteriaid yr Iwerddon. Colodd Dublin y Dr. John Hall; colodd Ballygowley y Profeswr Macloskie, yn awr yn Princeton; colodd Belfast Samuel Hamilton, ac yn awr y mae eto yn colli J. S. Macintosh, olynwr yr enwog Dr. Cook. Y mae efen yn myned i Philadelphia, ac i gael chwe' niil o ddoleri fel cyflog blynyddol, gyda thŷ harddwych wedi ei ddodrefnu yn dda.—Mae adroddiad Cymanfa Gyffredinol y Presbyteriaid, sydd newydd ei gyhoeddi yn Philadelphia, yn rhoi nifer y Presbyteriaid trwy y byd, yn y gwahanol gyrff Presbyteriaid, yn dair miliwn o gymunwyr, ac oddeutu deuddeg miliwn o wrandawyr.—Adroddir fod pregethwyr perthynol i'r Wesleyaidd ac i'r Bedyddwyr yn cael eu herlid yn Sweden. Os pregethant ar y Sabboth ar yr amser ag y cynnellir addoliad yr Eglwys Wladol yno, rhoddir arnynt ddirwy trwm.—Mewn atebiad i llaw o ddeisyfadau taerion, y mae Meistri Moody a Sankey wedi penderfynu all ymweld â Lloegr, Scotland, ac Iwerddon

yn ystod y flwyddyn hon, ac wedi addaw yn bunodol roddi eu presennoldeb yn y *Christian Convention* nesaf yn Dublin. Hyderaf y deuant hefyd i barthau o Gymru cyn myned yn ol.—Yn un o'r ysgolion carplwg yn yr Iwerddon goynnodd gweinidog i'r plant fiodion oedd yn sefyll o'i ffeen, "Beth oedd sancteiddrwydd?" A Gwyddel bychan mewn carplan a neldodd i fyny ac a ddwyddodd, "Bod yn lân oddifeu, syr."—Gwerthwyd yn ddiweddar yn Llundain y Bibl argraffedig hynaf sydd yn wybyddus, am y swm o 790 o bunnoedd. Nid oedd yn cynnwys ond yr Hen Testament yn unig, ac wedi ei argraffu yn Mentz gan Gutenberg yn y flwyddyn 1452.

DAL LLEIDR.

DYD yn Philadelphia, America, a ddygodd Fibl i'w wystlo mewn *parish*. Wrth chwilio'r Bibl, y llofgasachwr a gafodd ynddo dystysgrif priodas, ac a anfonodd am yr heddegaidwad. Trwy y dystysgrif cafwyd hyd i berchen y Bibl, a gwelwyd mai wedi ei laddra'r yr oedd y dyn, ac felly daliwyd a chadwyd ef fel lleidr. Pe buasai'r lleidr wedi troi i ddarlenn y Bibl a laddaedd, gallasai ddianc rhag cael ei ddal.

Cronicol Cenedol y Methodistiaid Calfinaidd Cymreig.

SHANGPOONG.

Mewn llythyr dyddiedig Ionawr 3ydd, hysbysai y Parch. R. Evans ei fod wedi cyrhaedd i Shangpoong o Mawphlang ar y dydd Sadwrn blaenorol.

"Yr oedd pobl Shangpoong," meddai, "i gyd yn falch fy ngweld, a finnau yn llawn cyn falchedu o gwled hwythau. Yr oedd yn iechyd i fy ysbryd weled nad oeddynt wedi llacio yn eu llafur yn ystod yr amser y buom o'u plith. Pan ddaethom yma yn nechren Awst, addawsom os dysg-ent yn dda, yr anfonem ar ddiwedd y flwyddyn gyfarswm eu llafur yn ystod y pum' mis, er mwyn i'n cyfeillion yn Nghymru ei weled, ac yr oeddynt cyn falchedu o hyny a phe buasai plant yr Ysgol Sul yna yn cael tŷ a bara brith, neu yn cael myned ar bleserdaith i un o drefi henafol y Dywysogaeth. Bydd yn dda gan y cyfeillion sydd yn cyfrannu eu harian ac yn offrymu eu gweddian ar ran y Cassiaid weled nad ydynt yn gwneyd hyny yn gwbl ofer."

"Wrth gyfrif y nifer fu yn bresennol bob Sabboth am y pum' mis diwedda'r o'r flwyddyn, yr ydym yn cael ei fod yn 1271. Adroddwyd o adnodau newyddion yn ystod yr un amser, 4514, o gwestiynau o'r *Hyfforddwr*, 585, ac o'r *Rhodd Mam*, 1828. Wrth roddi rhif yr adnodau a adroddwyd ar gyfer 1271, nid yw y llafur i'w weled yn iawr; ond os rhoddir ef ar gyfer y rhai sydd yn gallu darllen yn unig, fe welir fod y rhai hyny wedi bod yn hynod o ymdrechgar. Y mae 91, a chyfrif rhai mewn oed a phlant, yn perthyn i'r eglwys, ac y mae 41 o honynt yn gallu darllen. Felly, y mae 50 o Gristionogion, rhwng pob oed, heb fedru darllen. Mae 39 o ral

heb fod yn Gristionogion professedig yn dyfod i wrando, ac y mae 10 o honynt yn gallu darllen. Felly, y mae 29 o wrandawyr annhroffessedig heb fedru darllen. Fe adroddwyd 400 o adnodau newyddion (nid ydym yn cyfrif ond rhai newyddion) y Sabboth diwedda'r, sef y Sul cyntaf o'r flwyddyn, ond fe ddaw y rhai hyn i gyfrif y flwyddyn hon (1881). Fe ddygodd un eneth, Ka Shaiab, 80 o adnodau erbyn y Sabboth diwedda'r, 52 erbyn y Sabboth o'r blaen, a 50 erbyn y Sul cyn hyny. Mae amryw eraill, yn fechgyn a genethod, yn dysgu o 15 i 40 o adnodau erbyn pob Sabboth.

"Mae yn dda iawn genyf ddyweyd fod yr athraw yma, U Wan Hat, yn gymhorth mawr i ni. Mae ganddo ddawn ar y bobl: ac y mae yn eu harwain ac yn eu trefnu yn dda. Yr oedd yn yr eglwys yma bron bob trefn a ddysgwyliem weled mewn eglwys yn Nghymru, cyn i ni ddyfod yma; ac y mae hyny i'w briodoli yn benaf iddo ef. Nid ydym yn gweled anghen newid ond ychydig iawn ar ei gylluniau; a'r unig beth allwn wneyd ydwy ychwanegu atynt. Er engraifft, yr oedd ganddo lyfr cofnodion yn perthyn i'r Ysgol Sabbothol, yn yr hwn y cedwid rhif a llafur yr ysgol; ac wrth gyhoeddi y llafur, byddai yn dyweyd pwy fyddai i ddechren a diwedd yr ysgol y Sabboth dilynol. Yr oedd yn casglu hefyd ddwy waith yn y mis, ac y maent yn cael eu parhau eto, sef casgliad yr eglwys, a chasgliad y nos Lun cyntaf o'r mis, yr hwn a ddefnyddid at wahanol achosion, sef cynnorthwyo yr amddifad a'r weddw, gwneyd meinciau i'r ysgol, a phethau cyffelyb. Ac nid casgliadau penagored ydynt chwaith, ond y mae yr enwau yn cael eu galw, yn y ddau, mewn trefn,

a'r cwbl yn cyflawni eu haddewidion fel gyda'r casgliad yn Nghymru. Mae yr addewidion hyd yn hyn yn fychain, mae'n wir, ond gwaith amser ac hyfforddiant ydyw eu mwylhau."

MAWPHLANG.

IONAWR 13eg, ysgrifena Dr. Griffiths eu bod yn derbyn un dyn ieuanc o Mawreng i'r eglwys, un oedd wedi bod yn gymeriad o'r fath waethaf, yn ymladd, meddwi, *gamblo*, &c. "Ni fyddai arno ofn neb na dim. Yn adeg y *cholera*, yr oedd ef yn un o'r rhai oedd yn ngwasanaeth y Llywodraeth yn claddu y meirw. Y mae yn awr er's amser yn hollol wahanol; nid yw byth yn yfed nac yn hapchwareu, ac y mae mor ddiniwed a'r oen. Mae er's tri mis wedi amlygu awydd am ddyfod i'r eglwys, ond barnwyd yn well iddo aros tipyn. Pan benderfynodd fwrw ei goelbren ymhlith y Cristionogion, gyrodd ei dad ef allan o'r ty, ac aeth yntau i fyw gyda'r athraw i'r ysgoldy. Ond buan y gwelodd yr hen wr ei ganggymeriad, gan fod U Sum yn fachgen na wyr pa beth yw diogi; a chan fod y fferm yn un led fawr, ac yntau yn unig fab, a'r tad yn hen i ofalu am y cwbl, gwahoddodd ef yn ol, gan ddyweyd wrtho y gallai fod yn Gristion neu beidio, fel y dewisai." Mae pobl pentref bychan Lyngkua wedi codi adeilad bychan yn nghanol y pentref i gadw Ysgol Sabbathol ac ysgol nosweithiau yr wythnos. Bydd rhai o gyfeillion Mawreng yn myned yno i'w cynnorthwyo.

DOSBARTH SHELLA.

LLYTHYR ODDIWRTH Y PARCH. JOHN JONES, DYDDIEDIG JIWAI, CHWEFOR 4, 1881.

DYLAWSN fod wedi ysgrifenu y llythyr hwn atoch cyn hyn, ond ni chefais amser cyn ymadael o Shella.

Ar yr 20fed o Dachwedd, cychwynais ar daith trwy Ddyffrynoedd Dosbarth Shella. Aethum yn gyntaf i Tynrong erbyn y Sabbath, gan fod pedwar eisieu cael eu bedyddio, ac awydd ar ddau o'r ymgeiswyr gael cyfranogi o Swper yr Arglwydd. Y mae yn amser pur brysus arnynt yr adeg yma o'r flwyddyn am tua phedwar mis. Ond er hynny, ac er fod bron yr oll o'r dynion yn casglu *oranges* yn Shella ar hyd yr wythnos, daethant ynghyd yn gryno gartref i dreulio y Sabbath. Yr oedd yn llawenydd mawr, ac yn galondid hefyd, i

ni weled fod yr achos yn llwyddo yno, a phawb yn cyd-dynu, a heddwch yn teyrnasu yn eu plith. Yn yr ysgol bore Sul a'r cyfarfod dilynol, yr oedd oddeutu 70 yn bresennol rhwng gwŷr, gwagedd a phlant, a phawb yn edrych yn hapus ac fel yn teimlo eu bod yn mwynhau darllen ac egluro yr Ysgrhythrau. Wedi yr ysgol, cafwyd cyfarfod neillduol gyda y rhai oedd i'w bedyddio ac i gyfranogi o Swper yr Arglwydd. Adroddent yn rhwydd a chynhes eu teimladau wrth feddwl am gydymffurfio â gorchymyn ein Harglwydd Iesu Grist. Yr oedd yr eglwys yn un llais am iddynt gael eu dymuniad. Felly yn nghyfarfod y prydawn, ar ol y bregeth, bedyddiwyd y pedwar, a chyfranogodd y ddau arall o Sacrament Swper yr Arglwydd. Gyda min y nos aethum i Mawrap, pryd y daeth amryw i'r ysgoldy na fyddent yn arfer a gwrando. Yr oedd yr achos yn ymddangos yn fwy gobeithiol nag y bu o gryn lawer.

"Cerdid ymlaen, nefol dân,
Cymer yma feddiant glân."

yw gwir ddymuniaid ein henaid mewn perthynas i Tynrong. Yr oedd dau o Nong-lyngkin, pentref arall yn Tynrong, yn bresennol, ac y maent yn dyfod yn gyson i'r moddion. Y mae y pentref hwn hefyd yn dechre addfedu i dderbyn yr efengyl. Y mae dros hanner y pentref eisieu cael athraw yno i'w haddysgu.

Bore drannoeth aethom i Mynteng. Nid oes yn y pentref hwn, hynny yw, o'r pentref ei hun, ond un Cristion. Nos Lun, wedi i'r bobl ddychwelyd o'u llwyni *oranges*, a bwyta eu hwyr-bryd, daethant i'r ysgoldy, —tua dengain rhwng bechgyn a dynion. Canasom amryw o bennillion, a holasom y plant am enedigaeith Iesu Grist, &c., ac yn wir, yr oedd y plant mwyaf blaenllaw yn yr ysgol yn ateb yn gywir a da. Y mae genym obaith am blant bach Mynteng y try y wybodaeth hon yn fywyd tragywyddol iddynt, trwy fendith Duw. Arholais yr ysgol bore drannoeth. Cefais fod y plant wedi cynnyddu cryn lawer mewn gwybod-aeth er pan y bum yno o'r blen.

Y lle nesaf i ni fyned iddo ydoedd Tyra. Yr oeddyn yn cael lle i feddwl fod Cristionogaeth yn ennill tir yma hefyd. Y mae rhai yn dyfod yn nês ac yn meddwl cynnyg am aelodaeth eglwysig, ond y mae ofn eu perthynasau yn eu lluddias hyd yma. Wrth weled yr awydd yma, y mae rhai o'u perthynasau yn teimlo yn ddigofus iawn, ac y mae un ferch ieuanc wedi cael triniaeth chwerw iawn oddiar law ei pherthynasau. Gwrthodent roddi bwyd iddi; cymerasant ei holl glustdylsau oddiarni; diogasant ei dilled oddiam dani, fel na

fedrai fyned allan o'r tŷ; bygythient ei lladd os byddai iddi droi yn Gristion. Ond er hyn oll, dywedai wrth U Morsing, yr athraw, nas gall roddi i fyny ei bwriad i fod yn Gristion. Erbyn hyn, y mae yn dda genyf ddyweyd ei bod wedi llwyddo i ddianc i Nongswalia, ac fod Mr. a Mrs. Roberts wedi ei chymeryd dan eu gofal. Nos Fawrth cawsom gyfarfod hapus iawn, a rhyw eneniad oddiuchod arno. Yr oedd dagrau ar ruddiau rhai pan yn canu "Gwaed y groes sy'n codi i fyny," "In the sweet by-and-by," ac "O gariad! O gariad! anfeidrol ei faint." Llanwyd yr ysgoldŷ gan feibion a merched. Bum wrthi fel hyn yn gofyn cwestiynau oddiar, egluro, a chanu y pennillion am rai oriau. Cyn cychwyn bore drannoeth, arholais yr ysgol hefyd. Y mae y plant wedi gwneyd cynnydd da mewn blwyddyn, a'r presennoldeb hefyd wedi bod yn dda. Y mae pentref lled agos i hwn—Kyngkrodewsaw, yn deffroi i gael ysgol yno. Gellir cael tuag ugain o blant bob dydd i ddyfod iddi.

O Tyrna daethom i Nongkroh. Difwyd iawn yw yr achos yn y lle hwn. Nid oes yma ddim cynnydd yn yr eglwys na'r gynnulleidfa er ys blynnyddoedd. Cyrhaeddasom yma ddydd eu cyfarfod eglwysig. Teimlo yn lled ddigalon a gwan y mae y brodyr hyn, ac y maent yn gofidio eu bod mor ddiffurth. Yr ydym yn dysgwyl y bydd gwell gwedd ar bethau yno yn lled fuan. U Ramjar yw yr athraw sydd yno ar hyn o bryd. Gweithiwr lled dda yw efe ar y cyfan. Yr oeddwn yn cael pobl y pentref yn fwy hynaws a charedig y tro hwn nag y cefais hwynt y troion y bum yno o'r blaen. Pobl galed iawn sydd yma, ac anfynych y bydd neb ond y Cristionogion yn y moddion ar y Sabbboth.

Drannoeth aethom i Nongwar. Yn yr hwyr pregethais i lonaid capel o bobl oddiar Luc xix. 14, 27. Ac ymhlith y gwrandaŵyr yr oedd amryw o gymeriadau gwaethaf y pentref. Gwrandawsant yn astud iawn. Ymddengys fod geiriau y testun wedi gafael yn meddwl un o'r rhai a fydd yn arfer a meddwi, fel y penderfynodd roi ei arferion drygionus i fyny, a hyny trwy rhyw fath o law sydd ganddynt na feiddiant eu dori heb fod yn euog o bechod arswydus. Gobeithaf y deil at ei benderfyniad, ac y rhydd ei hun i'r Arglwydd Iesu. Wedi y bregeth, cafwyd cyfarfod eglwysig i ymddyddan a rhai oedd yn chwennychu cael eu bedyddio a chyfranogi o Swper yr Arglwydd. Am saith o'r gloch bore drannoeth, daeth yr holl Gristionogion ynghyd, ac amryw o bobl y pentref, pryd y bedyddwyd chwech o bersonau, ac y cyfranogodd tri am y tro

cyntaf o Swper yr Arglwydd. Yr oeddym yn cael lle cryf i gredu fod y pentref hwn yn nesáu rhyw gymaint at Gristionogaeth. Derbyniasant yr wythnos ganlynuol un gŵr priod i'r eglwys, a rhyw fis cyn hyn ddau eraill, sef tad a'i fab, yr hwn sydd ŵr ieuanc hawddgar iawn. Yr oeddwn yn cael ar ddeall fod y gynnulleidfa hefyd yn cynnyddu.

Nongbah oedd y lle nesaf i mi fyned iddo. Yr oedd y Cristionogion wedi aros gartref yn un pwrpas i gael cyfarfod ganol dydd. Yr oedd hyn yn dangos cryn iawer o zel, gan eu bod hwythau hefyd yn brysur casglu a chario *oranges* i'w gwerthu yn Phali, i'r hwn le y mae y Bengaliaid o Chuttuck yn Ngwastadedd Bengal yn d'od a'u cychod i'w prynu, a'u cymeryd i'w gwerthu yn marchnadoedd y Gwastadedd. Ac wrth fyned heibio, goddefwch i mi ddyweyd, pan yn myned trwy y llwyni *oranges*, nas gallwn lai na diolch i Dad y trugareddau am yr olwg hardd o ffrwyth toreithiog oedd arnynt ymho cyfeiriad. Y flwyddyn ddiweddaf, pan yn myned trwy yr un llwyni, yr oedd golwg pur wahanol arnynt—golwg lwm—dim ond un neu ddau ar y pren yma, tri neu bedwar ar y llall, a golwg ddigalon ar y trigolion, a'r un gŵyn ganddynt i gyd o'r bron—"Pa le y cawn *rice* y tymmor gwlawog nesaf, gan nad oes genym arian i'w brynu!" Ond eleni y mae gwedd wahanol ar wyneb pawb, a'r merched yn chwysu dan eu beichiau yn cario *oranges* o foreu hyd yr hwyr y naill ddiwrnod ar ol y llall, a neb yn cwyno o herwydd colli chwys yn y modd hwn, chwi ellwch benderfynu. Dywedwyd wrthyf, gan un a ystyrrir yn awdurdod ar y fath bynciau, eu bod yn cael mil eleni yn y lle yr oeddylt yn cael dim ond cant y llynedd. Gallant ganu mewn hwyl yr hen benniil anwyl hwnw,

"I Dad y trugareddau i gyd
Rhown foliant, holl drigolion byd," &c.

Ni a gawsom gyfarfod eglwysig ganol dydd, ac er nad oeddym ond ychydig mewn nifer, yr oedd yr holl frodyr yno yn un, heb neb yn tynu yn groes. Nid fel hyn y byddem yn eu cael bob amser yn Nongbah. Rhoddwyd caniatâd i bedair chwaer gael cyfranogi o Swper yr Arglwydd. Wedi ymddyddan a hwynt, ac egluro natur a dyben yr ordinâd hon, cyfranogasom ynghyd o honi. Yr oedd rhyw deimlad hytryd yn ein meddiannu i gyd pan oddentu y bwrdd yn cofio angu y Gwaredwr mawr. Pregethais yn yr hwyr, pryd y chwyddwyd ein cynnulleidfa grynnu lawer gan bobl y pentref. O herwydd rhyw achos neu gilydd, nid yw yr achos yn Nongbah yr hyn a ddylai fod.

Y mae un o Shella yn myned yno i'w cyn-northwyo bob Sabboth.

Y lle nesaf i ni fyned iddo oedd Lyng-kin. Gan fy mod wedi rhoddi rhybudd ymlaen llaw, yr oeddnyt wedi paratoi i gael pregeth y boreu, a chyfranogi o Swper yr Arglwydd. Daeth cynnulleidfa fechan o tua phump ar hugain ynghyd. Bai mawr yr eglwys hon yw rhyw fân gweryl-on yn eu plith eu hunain; ac eto y mae dipyn yn *delicate* cyffwrdd llawer â hwynt, gan fod yr oll o'r eglwys, gydag ychydig o eithriadau, yn perthyn i'r un teulu. Derbyniaasant un gŵr priod i'r eglwys yno yn ddiweddar. Yr oedd yn dda genyf weled ei wraig a'i ddau blentyn yn y cyfarfod, a chael ar ddeall eu bod yn meddwl ymuno â'r eglwys yno yn fuan. Dychwelais oddiyma i Shella erbyn y Sabboth.

Ar y 7fed o Ragfyr aethum i Dew saw. Y mae yr athraw sydd yma, er nad yw yn alluog, yn bur llafurus. Da oedd genyf weled y gynulleidfa a'r ysgol ddyddiol wedi cynnyddu mewn nifer. O'r ochr arall, yr oedd yn ddrwg genyf fod dau wedi syrthio o'r eglwys—y naill trwy briodi un o'r byd, a'r llall trwy offrymu ar ran ei phlentyn sal, yr hwn hefyd a fu farw. Trwy wrthgiliaid y ddau uchod y mae yr eglwys yn llai o bedwar neu bump, gan eu bod yn attal eu plant i'r eglwys a phob moddion o ras.

Telais ymweliad â Moostoh hefyd ar y 10fed. Lled-ddifydyd yw yr achos, ac nid rhyfedd, gan fod y Cristionogion eu hunain mor ddifydyd. Annogasom hwy i weithgarwch crefyddol, ac i fod yn fwy unol a brawdol, ac i ddilyn moddion gras yn fwy cyson a difwlch. Yr oeddnyt i gyd yn addaf y priodoldeb o hyn. Yr oedd ar yr athraw sydd yno eisieu cael ei fedyddio, a chael cyfranogi o Swper yr Arglwydd. Gŵr ieuanc hynaws a deallus yw hwn. Rhoddwyd caniatâd iddo, a bedyddiwyd ef boreu drannoeth, pryd hefyd y cyfranogasom o Swper yr Arglwydd.

Treuliasom y Sabboth canlynol yn Lait. Daeth tua deugain i'r moddion y Sabboth. Nid yw y gwaith yn myned rhagddo yma ychwaith fel y gellid dysgwyl iddo; ac y mae lle i greu, heblaw fod y pentref yn hynod o galed a llygredig, fod y cwymp- iadau mynych sydd wedi bod yn yr eglwys wedi ei anafu gryn lawer, ac attal ei gyn-nydd. Cefais olwg lled galonogol ar yr ysgol ddyddiol, ac y mae y plant wedi cynnyddu mewn gwybodaeth ysgrythyrol a bydol. Arosais yma hyd ddydd Mawrth, gan fod Mr. a Mrs. Stephens yn dyfod o Nongsawlia i Shella y diwrnod hwnw. Daeth Mr. Roberts i'w hebrwng hyd yn agos i Lait. Daeth amryw o bobl Lait

gyda mi i groesawu Mr. a Mrs. Stephens ar eu dyfodiad i'r Dosbarth. Dipyn yn is i lawr na Lait yr oedd llu o ddyinion a bechgyn o Shella yn eu haroa. O dan Moostoh drachefn yr oedd tyrfa o ferched Shella wedi dyfod i'w llongyfarch ar eu dyfodiad i'w plith. Cawsant dderbyniad tywysogaidd gan bawb, ac yn neillduol felly gan y Cristionogion. Y Sabboth cyntaf i Mr. a Mrs. Stephens fod yn Shella, cydfarnodd y brodyr mai da fyddai i'r holl wrandawyr gydymgynnull yn ys-goldŷ Mawryngkong. Felly y bu; daeth-ant o'r tair ysgol arall yn Shella i gyd-addoli yn yr un lle. Llanwyd yr ysgoldŷ yn llawn. Yr oedd tua 350 o bobl yn bresennol. Pregethais i yn y boreu. Cymerasom y cyfarfod canol yn gwbl at fedyddio deg ar hugain o bersonau, a chyfranogi o Swper yr Arglwydd. Cyfranog-odd saith am y trio cyntaf. Yr wyf yn credu i ni gael cymdeithas a'n gilydd, ac â Christ yn ei ddyoddefiadau. Cawsom yr eneiniaid oddiuchod ar y gwasanaeth hwn. Pregethodd Mr. Stephens yn y cyfarfod olaf, ac U Timothy yn cyfieithu. Cawsom gyfarfodydd hyfryd trwy y dydd. Er pan yr ysgrifenisais ddiweddar, derbyniwyd i'r eglwys yn Shella ddwy wraig, pedwar o blant, ac un gŵr. Wythnos y Nadolig, fel arferol, bu yma gryn ddarparu er rhoddi gwledd i blant yr ysgolion. Dydd cyn y Nadolig cafwyd gwledd gan U Kurban, hen ŵr o Jasir; dydd Nadolig yn Nongrung; dydd Llun canlynol yn Mawryngkong; dydd Mercher, y dydd y daethom o Shella, yr oedd un i fod yn Nongrum. Cyn y wledd yn Mawryngkong, pregethais i gynnull-eidfa lled liosog. Ar ol y wledd cafwyd cyfarfod i gann, &c., fel y cafwyd yn y lleoedd eraill, pryd y rhanodd Mr. a Mrs. Stephens y papyrâu darluniadol,—y *Band of Hope Review*, &c., fel gwobrau i blant yr ysgol. Yn y cyfarfod hwn cyflwynwyd ffon â phen arian iddi i'r cenadwr oedd ar ymadael oddiwrthyt gan U Ksan yr efengylwr, ar ran yr eglwys yn Shella. Yr oedd y merched eisoes wedi anrhegu Mrs. Jones â modrwy aur fel arwydd o'u teimladau da tuag ati. Gellwch feddwl fod hyn yn lloni ein calonau—fod teiml-adau a dymuniadau da y rhai y buom yn byw yn eu plith yn cael ei ddangos tuag atom fel hyn.

Ymhen wythnos wedi i Mr. Stephens ddyfod yma, aethom ein dau i Mawdon a Nonglait. Yn y lle blaenaf cadwasom gyfarfod eglwysig, pryd y derbyniwyd un wraig o'r newydd i'r eglwys. Nid oedd yn deall rhyw lawer, ond yr oeddyn yn cael lle i greu fod gwreiddyn y mater ganddi. Y mae mab iddi hefyd ar ymuno â'r eglwys. Da iawn oedd genym weled fod cynnydd yn nifer plant yr ysgol ddydd-

iol. Yn y lle olaf bedyddiwyd y pum aelod ag sydd yn cyfansoddi yr eglwys yno. Y mae ar feddwl eraill o berthynasau y rhai hyn ymuno â hwy, ond ymddeingys fod osn eu cydbentrefwyr yn rhwystr iddynt. Llawnedd nid bychan i ni oedd gweled yr eglwys fechan hon yn sefyll mor ddiysgog yn ngwynneb yr holl fyrgwth ac erlid sydd wedi bod arni, a'r holl orthrwm y mae wedi ei ddyoddef.

Cymaint â hyn am Ddosbarth Shella wrth ei adael. Dymunwn ddiolch i Dduw am y llwyddiant â pha un y bendithiodd ein llafur, yn frodorion a chenadon, ac erfyniwn ei fadduant am bob diffyg o'n heiddo gyda ei waith; a'n gweddi wrth adael y Dosbarth yn ngofal Mr. a Mrs. Stephens yw, "Deled dy deyrnas" Yr Arglwydd a'u bendithio â llwyddiant fwyfwy y naill flwyddyn ar ol y llall, nes byddo yr holl wlad wedi dyfod yn eiddo ein Harglwydd ni a'i Grist ef.

DOSBARTH KHADSAPHRA.

LLYTHYR ODDIWRTH Y PAROH. GRIFFITH HUGHES, DYDDIEDIG NONGRYMAI, ION-
AWR 21, 1881.

NEWYDDION pruddaidd sydd genyf i'w hanfon atoch y tro hwn eto am Nongthymai—afiechyd a marw. Trwy ystod y mis diweddaf y mae afiechyd trwm wedi bod yno—rhywrai ymhob tŷ yn sal, a bu dau farw. Yr oedd braw wedi meddiannu y pentref, ac amryw wedi symud at eu teuluoedd yn y pentrefi cyfagos, fel na bu fawr o drefn ar y moddion crefyddol na'r ysgol ddyddiol, yn enwedig trwy fod yr athraw ei hunan yn wael. Y mae yn ddrwg genyf am un o'r rhai a fu farw, eu bod wedi tori wyau gydag ef y diwrnod olaf y bu fyw. Yr oeddwn yno y diwrnod cyn hyn yn ymweled âg ef, ac yr oedd y pryd hyn yn edrych yn anobeithiol i fyw. Bore drannoeth daeth ei fam yn nghyfraith yno, yr hon sydd bagan a thorwr wysau, pa un ai trwy ei gydsyniad ef ai peidio nis gallaf benderfynu, gan ei fod agos yn anymwybodol ar y pryd; ond gobethio y goreu. Yr oedd ef yn frawd yn nghyfraith i U Kypa U Moit, ac y mae yn achos galar mawr i'w chwaer druan i golli gŵr a brawd o fewn ychydig amser i'w gilydd. Y mae yn dda genyf allu dyweyd ei bod hi agos a gwella yn hollol yn awr. Dygasom hi yma i Nongrymai, er bod yn agos i ni, rai wythnosau yn ol, ac y mae y cyfnewidiad wedi bod yn lles iddi. Yr wythnos hon y mae y bobl yn dechreu gwella yn dda, pob peth yn dechreu siriol i a'r ysgol wedi dechreu cynnyddu drachefn.

Yr wyf yn hyderu y bydd y brofedigaeth hon yn cael ei bendithio i eglwys Nongthymai, er eu sefydlu yn y fydd a'u gwneyd yn fwy zelog gydag achos yr Arglwydd.

Am yr achos yma yn Nongrymai, nid oes dim neillduol i'w adrodd; ond y mae yn edrych yn siriol, a'r gynnulleidfa yn fwy cyson ar y Sabboth, ac yn ymddangos ychydig yn fwy nag o'r blaen. Y mae yma un wedi gadael crefydd yn ddiweddar. Gwraig ieuanc ydyw a briododd hen ŵr pan oedd yn yr ysgol Normalaidd rai blynyddau yn ol. Ymhen ychydig amser, gadawodd ef hi a'i phlentyn, heb ddim i'w cynnal o'i ran ef. Bu hi yn ceisio cael ysgariaeth oddiwrtho; ond gan nad yw deddf ysgariaeth mewn grym ar y Bryniau, nis gallai gael. Yna tybiodd yn ei phrofedigaeth, os gadawai yr eglwys y gallai gael ysgariaeth fel Cassiad, ac felly un Sabboth aeth yn gyhoeddus i weithio. Yr wyf yn teimlo yn ddwys drosti; oblegid heblaw ei fod yn beth anarferol gan y Cassiad i fyw yn sengl, edrychir ar rai yn ei sefyllfa hi gydag amharch ganddynt. Rhaid i ni fel Cenanod wneyd rhywbeth mewn amgylchiadau fel hyn, o herwydd y mae llawer yn yr un sefyllfa yn y gwahanol eglwysi.

Yn Mairang a Mawlong hefyd y mae cynnulleidfa siriol iawn, ond y mae y mwyafrif o'r gynnulleidfa o deulu y brenin. Y mae ef yn gyson iawn.

Yr wythnos ddiweddaf bum yn Shilong, dros yr Henaduriaeth, yn dewis blaenoriaid. Daeth yr eglwys ynghyd yn bur gryno, ac aeth pob peth heibio yn gy-surus. Yr oeddynt wedi bwriadu cael pedwar blaenor, ond ni ddaeth ond dau i fyny i'r nifer gofynol, sef U Dorkha ac U Kypa U Nising neu U Durji, y rhai a gawsant ddwy ran o dair o'r holl bleidleisiau. Yr ydych yn gydnabyddus âg enw U Dorkha er ys llawer dydd, ac am U Durji, bydd yn dda iawn gan Mr. a Mrs. Lewis glywed hyn am dano, oblegid eu hen ddysgybl hwy ydyw. Y mae y rhai fu yn darllen y DRYSORFA o 1850 hyd 1860 wedi cyfarfod â'r enw y pryd hwnw. Pan y daethom ni allan, yr oedd ef a'i deulu, oddieithr un ferch, wedi gadael crefydd ac wedi myned ymhell iawn i dir gwrthgiliad; ond dychwelodd yn ol er ys blynyddau lawer, ac y mae ei rodiad wedi bod yn addurn i grefydd er hyn.

Y mae genyf i gydnabod eto garedig-rwydd cyfeillion yn anfon llyfrau a dilladau i ni. O Fangor,—dilladau gan Miss Williams; llyfrau gan Mri. Humphreys a Parry, llyfrwerthwyr. gan Miss Humphreys a Mr. Charles Humphreys, a chan Mrs. Mary Williams, aelod o Ysgol Sabbothol y Tabernacl, Mr. Dorkins, a Capt.

Richard Lloyd. O Gaernarfon, llyfrau gan y cyfeillion canlynol.—Parch. Evan Roberts, Engedi, Parch. Evan Jones, Moriah, a Mr. a Mrs. J. W. Jones, Bodgwynedd. Hefyd, anfonodd Mr. William Lewis, Ty mawr, Gwynfrwn, Meirionydd, nifer o lyfrau da. Derbyniwyd y cyfeillion ein diolchgarwch gwresocaf.

DOSBARTH SHILLONG.

Mewr llwyth dyddiedig Ionawr 29ain, cyfeiria Mr. Jernan Jones gyda theimladau dwys at farwolaeth diweddar Drysor-ydd y Gymdeithas.* Crybwylla hefyd am yr hyn a adroddir gan Mr. Hughes am y dewisiad o ddau frawd i fod yn flaenoriaid "eu bod yn ddynion profiadol, yn weithgar gyda'r achos, ac yn Gristionogion o gymeriad da." Yna ychwanega,

"Mae yr achos bychan a ddechreuwyd yn Wmsaw, rhyw naw milldir oddiyma, yn parhau i fyned yn ei flaen yn gysurus. Mae yno yn awr rhwng plant dros 30 yn yr eglwys, a thua 60 neu ragor bob Sabboth yn gwrando yr efengyl. Mae y pentref yn parhau i gynyddu; a'r wythnos o'r blaen darfu iddynt adeiladu ysgoldy newydd, yn mesur 25 troedfedd wrth 15, yr hwn sydd yn adeilad golygu, cysurus, a chryf. Yr oedd yr holl bentref yn cydweithio i'w gwblhau, a darfu i ninnau yma gasglu dros £2 i'w cynnorthwyo. A dydd Llun diweddar aethum i lawr i roi math o agoriad arno—eu capel newydd, a daeth Mrs. Jones (yr hon oedd yn dygwylld bod yma ar y pryd, ac ei ffordd o Shella i Jiwai) gyda mi, ac ni a gawsom ddiwrnod hynod o gysurus gyda'r bobl yno. Yr oedd tua 100 yn bresennol yn y bregeth, a chad cyfarfod eglwysig ar ol. Mae y nifer sydd yno o Gristionogion yn frawdol a heddychol, ac yn gweithio yn dda gyda'r achos yn nghanol pobl sydd yn anwybodus ac ofergoelus iawn. Mae yno bob gobethion mai llwyddo a wna yr achos yn y parth hwnw nes llenwi y pentrefi cymydogathol a gwybodaeth o efengyl ei Fab ef.

"Derbyniwyd pedwar i'r eglwys o Wm-lyngkha, a'r rhai hyny yn rhai mewn oed a chanddynt deulu. Peth calonogol iawn yw gweled teulu, yn ŵr a gwraig, yn troi at yr Arglwydd Iesu; bydd y naill yn help i'r llall i gydgerdded yn ffordd y bywyd. Derbyniwyd un o bentref Mawkhar, y pentref gerllaw yr Orsaf Genadol. Mae ef yn ddyn mewn oed, ac yn ŵr synwrol, wedi barnu Cristionogaeth yn well, ac felly yn ei chofseidio. Yr oedd ei wraig wedi d'od i'r eglwys ychydig yn flaenorol."

* Yn gyfelyb yr ysgrifena Mr. J. Jones a Mr. Hughes.

Ar ol cysodi y llythrau uchod, derbniwyd llythyr oddiwrth Mr. Hughes, dyddiedig Chwefror 16eg, yn rhoddi hanes ei ymweliad a'r rhan ddeheu-orllewinol o Cassia, ac un oddiwrth Mr. Jernan Jones yn rhoddi hanes taith i Mawdem, Nongwah, &c. Mewn llythyr arall dyddiedig Chwefror y 24ain, hysbysa Mr. Jernan Jones ei fod, pan yn myned i farwolio a Svr Stuart Bayley ar ei ymadawiad i Llywyddiaeth Assam, wedi crybwyll am yr ymdrech a wneir gyda'r Genadaeth Feddygol, ac iddo ofyn oni wna i Llywodraeth roddi help i adeiladu yr Yspytty yn Mawphlang. Dwyedodd y Prif-lwyodraethwr os anfonid cais ar unwaith i Calcutta cyn iddo ef roddi i fyny y llywyddiaeth y rhoddai yr ystyriaeth fwyaf ffafriol iddo. Gwnaed hyny, ac y mae Mr. Jones newydd glywed fod y Llywodraeth yn rhoddi 400 rupees (tua £40) tuag at adeiladu yr Yspytty, a 10 rupees yn ffrwyddol tuag at gyflog un i gymysgu y cyffuriau.

DERBYNIADAU AT Y GENADAETH.

DYMUNA y Trysorydd Cyffredinol hysbysu ei fod wedi derbyn y symiau canlynol er pan wnaed yr hysbysiad diweddar.

	£	s	d
Str Ddinbych, trwy law Mr. P. Roberts (ychwanegol)	99	2	4
Rhan Uchaf Str Drefaldwyn, trwy law Mr. R. Jones, Drefnewydd	71	11	7
Dwyrain Morganwg (ychwanegol)	2	0	0
Ysgol Sabbothol Tanhouse, trwy law y Parch. S. Roberts	0	10	6
Casglad Plant Ysgol Sabbothol Borth-athwy, trwy law Mr. Hugh Williams	2	16	4
Casglad gan Miss Maggie Morgan, Bethany, Pontnewynydd	0	10	0
Runcorn (Capel Cymraeg)	0	12	0
Str Aberteifi (ychwanegol) ..	3	19	6
Mr. J. Lewis, Rhydydelyn, Penygarnedd	0	5	0
Casglad Plant eglwys Pontardawe, trwy law y Parch. W. Morgan	2	19	2

Gellir talu unrhyw swm mewn unrhyw gangen o'r North and South Wales Bank, to the credit of the W. C. Foreign Missionary Society.

O herwyd marwolaeth Mr. P. Williams, diweddar Drysorydd parcus a ffyddlawn y Genadaeth, cydaeniodd, ar gais taer y Cysteddodd Gweithiol, Mr. David Roberts, J.P., 63, Hope Street, Liverpool, i weithredu fel Trysorydd hyd y Gymanfa Gyffredinol nesaf. Dymunir gan hyny i bob casgliadau, ac unrhyw daliadau dyledus i'r Gymdeithas, gael eu hanfon i Mr. Roberts.

Pob llythrau yn achos y Gymdeithas i'w cyfeirio i'r Ysgrifenydd, The Rev. JOSEPH THOMAS, M.A., 28, Breckfield Road South, Liverpool.

Y DRYSORFA.

RHIF. 607.]

MAI, 1881.

[LLYFR LI.]

STEPHAN YN EI GYMERIAD PERSONOL A SWYDDOL.

PREGETH A DRADDODWYD GAN Y PARCH. THOMAS THOMAS, LLAN-YMDDYFRI.*

ACTAU vi. 3—5: viii. 2: “Am hyny, frodyr, edrychwch yn eich plith am seithwyr da eu gair, yn llawn o'r Ysbryd Glân a doethineb. . . . A hwy a etholasant Stephan, gŵr llawn o ffydd ac o'r Ysbryd Glân. . . . A gwŷr bucheddol a ddygasant Stephan i'w gladdu, ac a wnaethant alar mawr am dano ef.”

PARODD cynnydd cyflym yr eglwys ieuanc yn Jerusalem a'r cylchoedd, anghenrheidrwydd am ychwanegiad mewn swyddogion i'w gwasanaethu. Disgynodd cynnwys “addewid y Tad” mor haelfrydig a chyda'r fath ddylanwad, nes gwneuthur yr ychydig yn lliaws—y fechan yn fil, a'r wael yn genedl gref. Prysurodd yr Arglwydd i hyny gymeryd lle trwy chwaneu beunydd at yr eglwys y rhai a fyddent gadwedig. Ond er amled eu nifer, asiwyd hwynt i'r fath undeb ac anwylddeb y naill at y lleill, fel nad oedd ganddynt oll ond un galon, un enaid, ac un gôd. Rhoddasant eu hunain i'r Arglwydd, a gosodasant eu heiddo wrth draed yr Apostolion. Ymddengys fo i yr holl wasanaeth perthynol i'r eglwys yn cael ei ddwyn ymlaen o dan arolygiaeth bersonol yr Apostolion, ynghyd a'r ychydig a benodid ganddynt i'w cynnorthwyo. Hwynt-hwy oedd yn cyfrannu elusenau i'r rhai a fyddent mewn anghen; a gwnaent hyny gyda'r fath fanylweh, fel nad oedd yr un anghenus yn eu plith hwy.

Ond er mor ddymunol a gobeithiol

yr ymddangosai pethau yn eu mysg am dalm o amser, o'r diwedd wele flagur bychan oddiar wreiddyn chwerwedd yn dyfod i'r amlwg yn yr ardd baradwysaidd hon: “Bu grwgnach gan y Groegiaid yn erbyn yr Hebreaid am ddirmygu eu gwragedd gweddwon hwy yn y weinidogaeth feunyddiol.” Wrth y Groegiaid hyn y golygir yr Helenistiaid, sef yr Iuddewon Groegiaidd. Cynwysent yr Iuddewon oedd yn wasgaredig yn nhir Groeg, ynghyd a'r prosetytiaid o'r Cenedloedd i'r grefydd Iuddewig. Yr oedd eu cyfoeth a'u lliosogrwydd yn rhoddi iddynt ddylanwad mawr yn yr eglwys yn Jerusalem. Ond nid oedd yr Iuddewon Hebreaid, y rhai a drigent yn Palestina, yn eu hystyried mor bur yn eu hiaith a'u harterion â hwynt-hwy. Parai y gwahaniaeth hwn iddynt deimlo braidd yn eiddigedus o'u gilydd, nes o'r diwedd fod y Groegiaid yn dwyn cyhuaddiad yn erbyn yr Hebreaid am esgeuluso eu gwragedd gweddwon hwy yn y weinidogaeth feunyddiol, neu y cyfraniad beunyddiol o arian neu ymboorth. Teyg fod sail i'r cyhuaddiad, er nad oedd bwriad gan yr Apostolion i achlysuru y fath gŵyn; er hyny y fath oedd eu gwaith a'u prysurdeb fel nas gallasant wneuthur cyfiawnder â nifer mor lioeog. Can gynted ag y daeth hyn yn wybyddus i'r deuddeg, y maent yn

* Traddodwyd y bregeth hon ar yr achlysur o farwolaeth Mr. William Davies, Gwydre, Talsarn, Llanddeusant, Sir Gaerfyrddin. Bu efe farw dydd Gwener, Mawrth 4, 1881, yn 85 mlwydd oed, a chladdwyd ef ar y Mercher canlynol, pan y daeth y nifer mwyaf a welwyd yn nghof neb sydd yn fyw mewn angladd yno, i barchu ei goffadwriaeth.

galw ynghyd y lliaws dysgyblion, er cael ffordd i aymud ymaith y tramgydd hwn, a rhoddi mantais gyflawn i'r weinidogaeth. Ac wedi eu dyfod hwy ynghyd, tybiaf weled Pêdr ar ei draed, ac yn ei frwdfrydedd a'i hyawll- edd arferol yn eu cyfarch: "Am hyny, frodyr, edrychwch yn eich plith am seithwyr da eu gair, yn llawn o'r Ys- bryd Glân a doethineb, y rhai a osod- om ar hyn o orchwyl." Gwelir fod dewis swyddogion eglwysig yn waith i'r egl- wys ei hun, ac nid i neb y tu allan iddi. Mae cyfrinach Duw gyda'r rhai uniawn hyn a breswylant o'i mewn, fel pa beth bynag a ryddheir neu a rwymlir ar y ddaear, a fyddant wedi eu rhyddhau neu eu rhwymo yn y nef- oedd; mae meddwl Duw âg eiddo yr eglwys yn un. Nid oes raid iddi hefyd fyned allan o honi ei hun am ddynion cymhwys i gyflawni ei holl swyddog- aethau: "yn eich plith." Os dygwdd weithiau fod mwy o dalent ar faes y byd nag sydd yn ngardd yr eglwys, er hyny dylid cofio gyda diolchgarwch mai cymhwysder israddol ydyw talent i wasanaethu crefydd; gras ydyw y cymhwysder penaf a gwir anghenrheid- iol. Mae talent heb ras wedi bod yn ddinystyr aml ymysg byddinoedd y Duw byw, tra y mae gras bob amser yn defn- yddio yr holl allnoedd eraill yn arfau cyfiawnder i Dduw, ac yn gyfryngau iachawdwriaeth i eraill. Gwelir oddi- wrth y geiriau, fod dewis y swyddogion hyn yn orchwyl ag sydd yn gofyn am i'r eglwys fod ar ei heithaf yn eu pen- odiaid: "Frodyr, edrychwch;" gall llawer o'r rhai mwyaf cymhwys fod yn llechu o dan lèni gwyleidd-dra, ac felly yn fwy cuddiedig na llawer o rai mwy anghymhwys. Fel rheol, y rhai mwyaf poblogaidd gan y rhai mwyaf ysbrydol yn yr eglwys ydynt y cymhwysaf at y swydd hon. Canfyddir hefyd oddi- wrth y geiriau hyn, mai prif amcan y ddiaconiaeth ydyw cynnorthwyo y weinidogaeth trwy ymarferiad teilwng o honi—trwy barchu ei swyddogion, a'u cynnal yn deilwng o'u hurddas, a thrwy ddangos y gwerth sydd ynddi, a'r anghenrheidrwydd sydd ar y byd am dani yn ei chynwys. A chofier mai rhai i gael eu dewis ydoedd y rhai hyn; gall rhai chwenych y swydd, ond nid oes ganddynt hawl i'w chy- meryd heb droseddu rheol y Testa- ment Newydd. Paham y nifer saith?

Barna rhai mai o herwydd cysegredig- aeth y rhif ymysg yr Hebreaid, ac, medd eraill, am mai nifer yr eglwys ar hyny o bryd ydoedd saith mil. Wele eu cymhwysder nodweddiadol: "Da eu gair; *"of honest report—neu unblem- ished reputation,"* sef dynion yr oedd tystiolaeth dda a chyffredinol am eu cymeriad moesol fel rhai uwchlaw pob drwgdybiaeth yn eu cych. Dyma'r saith swyddog cyntaf yn y cymeriad o ddiaconiaid ag y darllenir eu hanes yn yr eglwys gristionogol, y rhai a safent fel colofnau prydferth yn cynnal gair y bywyd, teilwng o efelychiad gan yr un- rhyw swyddogion am oesau'r ddaear.

Y mae'r testun yn cyfiwyno i'n sylw Stephan, yr hwn oedd yn un o'r rhai rhyfeddaf ar y llechres. Cawn fantasia yn y testun i'w ganfod mewn tri chy- meriad: fel cristion, diacon, a merthyr; ac y mae yn hynod yn y tri. Mae sail ei gymeriad swyddogol yn ymddibynu ar radoriaethau ei gymeriad personol, fel y mae y ddau yn gyson â'u gilydd, ac yn ogyhyd ei esgeiriau. Os coran ydyw ystyr ei enw, ymddengys yntau yn goron, ac yn llawn o'r gamau gwerthfawrocaf, fel y cafwyd ynddo bob rhinwedd gofynol er llenwi'r swydd bwysaig hon.

I. CYMERWYN OLWG AR STEPHAN FEL CRISTION.

1. Yr oedd fel cristion "yn llawn o ffydd," sef ffydd fel gras efengylaidd, gwreiddyn yr holl rasau eraill. Llinyn mesur yr holl rasau sydd yn carlyn ydyw ein ffydd. Os gwan y gras hwn, egwan fydd ein gobaith, ac eiddil ein cariad. Mae ffydd yn dal yr un cy- syltiad â'i chwaer-rasan ag ydyw yr haul â'r gyfundrefn a wasanaethir gan- ddo. Pan fyddo yr haul yn twynnu uwch y drofan Ogleddol yn mis Me- hefin, pair i bob peth loni a ffwrth- loni, ond pan fyddo uwch y drofan Ddeheuol yn mis Rhagfyr, mae y gre- adigaeth lysieuaid yn cael ei chau i fyny i fesur helaeth gan anffwrthloa- deb. Felly hefyd, os bydd ein ffydd mewn safle fanteisiol er rhoddi goleuni a gwres i bob gras arall, gwelir bodau yn yr ardd, a chlywir yr adar yn canu. Yr oedd ffydd Stephan fel braich graff yn dal yn dŷn yn holl egwyddorion y Grefydd Gristionogol, fel nad oedd yna le i amhweuaeth gael ei hanadl. Credai dystiolaeth yr efengyl yn y cyf- answm o honi, pwysai yn ddiysog ar

ei chynnwys, ac eglurai hi yn ddi-dderbyn wyneb i'w gwrthwynebwyr. Ffydd fel hon sydd yn gwella'r galon, yn gwoli'r ysbryd, ac yn ddylanwad mewn byd ac eglwys.

Yr oedd ein hanwyl frawd ymadawedig o'r Gwydre, Llanddeusant, yn hynod yn y gras hwn. Nid corsen yn ysgwyd gan wynt ydoedd, ond cedrwydden gref, yn alluog i herio rhuthriadau yr ystorm. Ymwreiddiai yn nyfnderoedd daear frâs yr athrawiaeth fawr sydd yn ol duwioledeb, ac ymblethai ei serchiadau am Graig yr Oes-oedd. Ac er i'r dyfnder ruo a therfysgu arno yn bur sydyn ac annysgwyl-iadwy, ac iddo ddyfod yn wybyddus heb fod yn faith nad oedd dim argoel llonyddwch i'w lestr bellach cyn cyrhaedd y porthladd dymunol, cadwodd ei ffydd ef heb frysio dim. Ymddyddanai â'i gyfeillion anwylaf yn hollol hamddenol pan yn ymyl byd arall, gan ofyn yn unig am eu gweddiau drosto er hwyluso ei daith drosodd i'w wlad.

2. Fel cristen yn oedd yn llawn o'r Ysbryd Glân. Yr oedd adedwid fawr y testament newydd mewn meddiant ganddo yn y cyflawnder o honi. Mae bod yn llawn o'r Ysbryd Glân yn fwy na bod yn llawn o ffydd. Gras ydyw ffydd sydd yn ein galluogi i ymddyrychafu at y pethau sydd uchod, gan ddwyn gwrthddrychau anweledig yn sylweddau byw ger ein bron; ond mae bod yn llawn o'r Ysbryd Glân yn cynnwys y Dwyfol ynom. Mae hyn hefyd yn fwy na bod yr Ysbryd Glân arnom, fel y dywedir ei fod ar Simeon. Nid oedd hyd yn nôd yr Apostolion wedi dyfod i gyflawn feddiant o'r fendith fawr hon cyn dydd y Pentecost; ond wedi i'r dydd hwnw ddyfod, felly y dywedir, "A hwy oll a lanwyd o'r Ysbryd Glân." Mae Luc yn adrodd geiriau Crist o berthynas i'r peth hwn wrth ei Apostolion cyn ei ymadawiad â hwynt: "Eithr chwi a dderbyniwch nerth yr Ysbryd Glân wedi y delo efe arnoch, ac a fyddwch dystion i mi yn Jerusalema, ac yn holl Judea, a Samaria, ac hyd eithaf y ddaear." Y mae y rhodd werthfawr hon i fod yn etifeddiaeth arosol yn mhawb o'r saint am oesau'r ddaear. "Oni wyddoch chi mai teml Duw ydych, a bod Ysbryd Duw yn trigo ynoch?" Er nas gwyddom yr hyn a gynnwys geiriau fel hyn, er hyn gallir casglu y golygant fod Ysbryd

Duw yn preswyllo yn y saint, fel eu Harweinydd, eu Dyddanydd a'u Sanct-eiddydd, a bod ei rinweddau Dwyfol yn egwyddorion llywodraethol ar eu hysbryd. "Y mae yr Ysbryd hwn yn cyd-dystiolaethu â'n hysbryd ni ein bod ni yn blant i Dduw." Hyn a barai i wyneb Stephan ymddangos i'r rhai a eisteddent ar ei achos fel wyneb angel, a'i gwrolai â'r fath nerth, ac a'i doniai â'r fath hyawdledd i'w cyfarch. Nid yn unig yr oedd mewn hunanfeddiant perffaith ger eu bron, fel yr ymddangosai mewn ysbrydiaeth buddugoliaethus, ond hefyd, yr oedd wedi derbyn mesur mor helaeth o'r Ysbryd Glân, fel ag iddo gael ei weddnewid trwy hyn y rhyw ymddangosiad goruwch-naturiol; serenai ysblander angylaid ar ei wynebpryd, a thynai hyn sylw yr holl gyngor. Mae yn syn na fuasent yn dychrynu rhagddo, ac yn ei ollwng yn rhydd o'i gadwynau.

Hir y cofir am y brawd o'r Gwydre yn traddodi ei ddarlith ar "Urddas y Weinidogaeth," yn Llanddeusant, Nadolig blwyddyn i'r diweddaf. Yr oedd ei sylwadau yn finio ac awgrymiadol, ei ysbryd yn gynhyrfus o zelog dros anrhydedd y weinidogaeth, a'i wedd yn gymhelliadol dros i'r eglwys a'r byd dalu iddi ei pharch priodol. Fel "dyn Duw" y cydnabyddid ef gan bawb a'i hadwaenai, yn gystal yn ei deulu, ac ymysg ei gydnabyddion lliosog; ond pan ennynai y tân sanctaidd yn ei ysbryd ar ddydd mawr y Gymanfa Ganu, neu yn y cyfarfod eglwysig, llefarai nes gwefreiddio pob calon, pan y tystiai pawb mai da oedd bod yno, nes yr argyhoeddid ni i gredu ei fod wedi derbyn cyfran helaeth o 'nerthoedd y tragywyddol Ysbryd.'

II. NI A GYMERWYN OLWG AR STEPHAN FEL DIACON NEU SWYDDOG EGLWYSIG.

Er mai ei dduwioledeb personol oedd yn gosod y prif addurn arno fel swyddog yn yr eglwys, eto pell ydoedd hyn o fod yn gymhwysder swyddogol iddo heb ei chysylltu â galluoedd a rhinweddau eraill. Diau fod miloedd yn perthyn i'r eglwys o rai a gedwir byth, eto sydd â'r dalent a gawsant mor eiddil a gwan, a hwythau wedi bod mor esgeulus yn ei gwrteithiad, fel nad oes ganddynt ond braidd digon o allu i dderbyn gras cadwedigol. Byddai gosod un o'r cyfryw mewn swyddogaeth yn nheyrnas ac amynedd Iesu Grist yn

anfri mawr ar y gwasanaeth. Yr oedd ac y mae y swydd ddiaconaidd yn un mor bwysig yn yr eglwys, fel y mae yn galw am gymhwysderau arbenig yn y rhai a'i gwasanaethant yn deilwng. Os gorchwyl anhawdd ydyw penodi terfynau manwl y swydd, canfyddir yn amlwg yn neillduad y saith hyn mai yr hyn oedd yn hanfodol iddynt ar y dechre ydoedd gofalu am bethau bydol neu dymmorol yr eglwys, sef yr hyn a elwir yn "wasanaethu byrddau." Ond y mae yr hanes pellach a geir am rai o honynt yn eu dangos yn cymeryd rhan bwysig yn ngorchwylion ysbyrdol yr eglwys. Hyd yn nód yn niwedd y bennod o'r hon y mae'r testun yn rhan, gwelir fod Stephan yn dalen a rhai o'r synagog a elwir yn eiddo y Libertiniaid, a'r Cyreniaid, a'r Alexandriaid, a'r rhai o Cicilia ac o Asia, "y rhai ni allent wrthwynebu y doethineb a'r ysbyrd trwy yr hwn yr oedd eife yn llefaru." Ac yn y seithfed bennod ceir pregeth odidog o'i eiddo i'r erlidwyr crybwylledig ger bron y cynghor, mewn canlyniad i draddodiad pa un y llabyddiwyd ef. Ac am un arall hefyd o'r saith, sef Phylip, ceir ei fod yntau yn pregethu Crist yn Samaria, ac i'r eunuch galluog o Ethiopia; ac ymhen amser ar ol hyn ceir fod Phylip y diacon yn cael ei alw yn Phylip yr efengylwr. Pa un ai yn rhinwedd eu haelodaeth eglwysig, neu yn rhinwedd eu swydd ddiaconaidd, nis gellir yn hawdd ei benderfynu; ond amlwg ydyw fod y swydd yn gofyn am gymhwysderau lliosog yn y rhai sydd yn deilwng o honi; a cheir hwynt yn gyflawn yn nghymeriad y testun.

1. Yr oedd yn *llawn o ddoethineb*. Yr oedd ganddo wybodaeth eang, a hono yn wybodaeth ysgrhythol. Prawf o hyn ydyw ei bregeth gynnwysfawr o flaen y cynghor. Rhydd ynddi brif hanesion yr Hen Destament gyda dehurwydd a manylwech, ynghyd ag eglurhâd ar rai o honynt i fanylwydd mawr. Yr oedd fel Apolos, yn "wr cadarn yn yr Ysgrhythrau." Ond y mae bod yn ddoeth yn cynnwys mwy na gwybod llawer, a bod yn alluog i farnu rhwng gwir a gau, sef mewn gwneyd dewisiad o amcanion teilwng a chanuoladwy, ynghyd a defnyddio moddion addas er cyrhaedd hyny. Mae yr hwn a ystyrir yn ddoeth yn nghyfrif y Bibl yn meddu ar lygad craffus i

ganfod amgylchiadau, calon i gynllunio mesurau doeth i'w cario allan, ynghyd a ffyddlondeb i wneuthur pob amcan daionus yn llwyddiant. Mae yr hyn a ddywedir am ddoethineb ei hun yn briodol hefyd am bob diacon doeth: "Yn gyntaf pur ydyw, wedi hyny heddychlawn, boneddigaidd, hawdd ei thrin, llawn trugaredd a ffrwythau da, diduedd," neu yn ol ymyl y ddalen, diddadelengar, "a diragrith."

Gwelid y llinell byrdderth hon yn amlwg yn nghymeriad ein hanwyl frawd ymadawedig. Wrth farn y llywodraethai ei achosion, yn deulnaidd ac eglwysig. Yr oedd ynddo y fath ysbyrd rhagorol, gan feddu ar y fath wybodaeth a deall, fel yr oedd pob achos yn cael ei benderfynu heb ddadl yn ol ei syniad ef ar y mater. Bendith fawr i eglwys ydyw cael dynion synwyrall o'r fath hyn yn swyddogion iddi, rhag, ar amgylchiadau dyrys, iddi orfod dwyn ei hachosion i gael barn y digred. Gwarth oesol ar neb crefyddwyr, ac yn neillduol swyddogion crefyddol, ydyw dynoethi gwaelledau en gilydd ar g'oeidd y byd trwy gyfrwng y wasg. "Frodyr, ni ddylai y pethau hyn fod felly."

2. Yr oedd Stephan hefyd yn ddyn *llawn o ras*. Gras ydyw y cyfieithiad cywir o'r gair ffydd yn yr wythfed adnod o'r bennod hon. "Eithr Stephan, yn llawn gras." Golyga hyn yn fwy yr hyn oedd ger bron dynion na'r hyn oedd ger bron Duw. Mae yn bosibl bod yn rasol ger bron Duw, ond nis gallwn fod yn rasol *iddo*, am ei fod gymaint uwchlaw eisieu ein grasau ni, a'i fod ei hun yn llawn gras; ond yr ydym i fod yn helaeth mewn gras tuag at ein gilydd. Wrth fod yn rasol y meddylir bod yn hynaws, caredig, cymwynasgar a haelfrydig. Dangosai Stephan y sirioldeb a'r cydymdeimlad mwyaf gonest ac agored, a hyny i bawb, ond yn enwedig i'r rhai o deulu y ffydd.

Gallaf dybied fod cryn debygolrwydd yn niacon eglwys Jerusalem i'r eiddo y diacon yn Talsarn yn y gras hwn. Torent eu bara i'r newynog, a dygent y crwydriaid i dŷ, a phan welent y noeth dilladent hwnnw. Y cŵyn ni wyddent a chwiliant am dano, a gwnaethant i galon llawer gweiddw ac amddifad lawenychu. Y lath gaffaeliad i grefydd ydyw cael dynion i'w gwasanaethu sydd ar y blaen yn y gras o gyfranau!

Hawdd ydyw darllen wrth redeg gyda brys o'r naill eglwys i'r llall pa fath ddynion ydyw eu swyddogion, am fod ysbrydiaeth y naill yn disgyn ar y lleill, fel mantell Elias gynt at Eliseus. Ni fyddai dyled ein Cyfundeb ond baich ysgafn pe ceid gan ein brodyr y blaenoriaid roddi eu hysgwydd odditano, a buan y tefid ef yn nyfnder môr o anghof. Hawdd ddigon ydyw canu,

"Mi ro i'r cwbl
Am gyfeillach bur fy Nuw;"

a gall ambell un gael hwyl a dyblu yn nefolaidd wrth fyned drosto; ond terfyna'r hwyl yn bur fuan pan ddaw'r casglydd ger bron, fel pe credent fod cyfranau at achos crefydd yn rhy ddaearol. Os na cheir hwyl mewn rhoddi yn deilwng at achos Mab Duw yn ol fel yr ydym yn cael ein llwyddo, mae genym le i ammhau gwirionedd pob math o hwyliau eraill.

3. Yr oedd Stephan yn *ddiacon gweithgar, egniol, a llygyddiannus*. Yr hanes cyntaf a gawn am dano mewn undeb â'r chwech eraill wedi eu dewisiad i'w swydd ydyw, "A gair Duw a gynnyddodd, a rhifedi y dysgyblion a amlhaodd yn ddifawr, a thyrfa fawr o'r offeiriaid a uffddhasant i'r ffydd." Yr oedd ei weithredoedd, fel ei wyrthiau, yn arwyddion a rhyfeddodau mawrion ymhlith y bobl. Nid yw y Bibl yn cydnabod cristion diwaith. O na, i'r winllan yr ydym wedi ein cyflogi, ac y mae genym ein hamrywiol orchwylion i'w cyflawni. Cwestiwn cyntaf yr argyhoeddedig ydyw, "Pa beth a fyndi i mi ei wneuthur?" Yr ydym wedi ein galw â galwedigaeth sanctaidd i fod yn freninoedd ac yn offeiriaid i Dduw a'i Dad Ef, yn frodyr ffyddlawn yn Nghrist Iesu, yn dystion i Dduw, ac yn llythyrau i Fab Duw. Ymddibyna ein hiechyd crefyddol ar ein hymarferiadau. Syn ydyw fod llawer un a ystyria ei hun yn gristion yn alluog i fyw, o ddiffig digon o *exercise* i gadw gwres yn ei waed. Yr ydym i ennill ein cymeriad crefyddol trwy ein gweithredoedd da, ac i barhau i ymgysioethogi ynddynt. Diau pe buasai i'r eglwys fod mor weithgar ymhob oes ag yn yr oes apostolaidd, yr ennillais y byd cyn hyn yn eiddo ein Harglwydd ni a'i Grist ef. Gellir ofni am haws o swyddogion crefyddol, nid yn unig eu bod

yn gwbl ddiwaith eu hunain, ond hefyd yn *lumber* ar ffordd eraill i weithio.

Onid gweithiwr difeff oedd Mr. Davies. Yr oedd y Sabbath iddo ef yn ddydd gwaith o fore hyd yr hwyr; eithr cymaint oedd ei bleser yn ei weithred fel y teulnai fod ei waith iddo yn orphwysfa. Ennillai ei gynnaluaeth a'i gysuron mewn bod yn gysegredig i'r achos goreu.

4. Yr oedd Stephan mor zelog dros ei grefydd, ac mor ymroddedig i'w gwasanaeth, fel y mae nid yn unig yn ei byw, ond hefyd yn *selio ei gwirionedd â gwaed merthyrdod*. Hyd yn nod pan yn marw fel merthyr, y mae vn fyw i deimladan goreu Cristionogaeth. Er ei fwrw allan o'r ddinas, y ceryg yn disgyn yn gawodydd arno, ei elynion yn ysgyrnygu dannedd, ac yn bloeddio eu melldithion wrtho, er hyn y bu farw yn yr ysbryd mwya'r maddengar. Gan ostwng ar ei liniau, efe a lefodd, "Na ddod y pechod hwn yn eu herbryn." A braidd nad wyf yn credu pe buasai heb weddio y weddi ryfedd hon, y cawsai ei lofruddion eu hysgubo ymaith gan lid yr Oen; oblegid pan agorwyd y nefoedd yn ei olwng, fe welodd Fab y Dyn yn sefyll ar ddeheulaw Duw, fel pe yn barod i ruthro i ganol ei elynion. Ond fe fu y weddi fel caudlen yn ddiogelwch iddynt y waith hon.

Ni chafodd ein brawd o'r Gwydre ferthyrdod, ond bu yntau yn ffyddlawn i'w egwyddorion mewn ystyr wleidyddol a chrefyddol, a hyn ydym anghau. Bu yn flaenor am ddwy flynedd ar hugain; ac er nad oedd ond pymtheg a deugain oed pan fu farw, ennillodd air da gan bawb a chan y gwirionedd ei hun.

Nid syn i'r ddau gael claddedigaeth anrhydeddus; yr oedd y chwithdod a'r siomedigaeth yn fawr ar eu hol. Yr oedd eu hynawsedd, eu maddengarwch, a'u helusengarwch mor adnabyddus, fel yr oedd eu henwau yn rhai teuluaidd gan bawb a'u hadwaenai, a phawb o'u cydnabyddion mewn mesur o ddyled iddynt i ddangos y parch diweddf hwn i'w gweddillion marwol. Rhaid fod eu coffadwriaeth yn barchus, gan fod y cymeriadau goreu yn ymdyru i'w claddedigaeth. "Gwyr bucheddol" a hebryngasant y ddau i dŷ eu hir gartref, ac a wnaethant alar mawr am danynt. Ychydig o'u bath sydd i'w cael, ac felly yr oedd eu hymadawiad

yn "fwlch ar y mur." Ond rhaid cy-medroli ein galar. Myned a dyfod ydyw arfer ein byd ni. Felly y gwelwyd ymhob oes a chenedlaeth. Gellir gofyn, "Y tadau, pa le y maent hwy? y prophwydi, a dynt hwy fyw byth?" Na,

"Y mae ein tadau yn y dystaw fedd, A'n hen gyfoedion yno yr un wedd."

Diolchwn am gael cadw cymeriadau fel hyn cyhyd. Os byr ydyw oes llawer o honynt, gwnaethant fwy gwasanaeth mewn oes fer nag a wna eraill am flynyddoedd lawer; ac y maent, wedi marw, yn llefaru eto.

Eiddo yr Arglwydd ydyw yr achos mawr, ac fe all ac fe wna ei ddwyn ymlaen er pob colled yn ein golwg ni. Os dygwyd Elias i'r nefoedd, yr oedd Eliseus yn barod i dderbyn ei fantell. Os cafodd Moses farw cyn cyrhaedd Canaan, yr oedd Josua yn yr ymyl i arwain y genedl i'r wlad addawedig. Os merthyrwyd Stephan, yr oedd yn ymyl wr ieuanc o'r enw Saul, yr hwn oedd i fod yn apostol.

"A ddifydd yr haul am i seren fachludo?
Os palodd yr aber, a sychodd y môr?"

'Attolygwn am i Arglwydd y cynauaf anfon gweithwyr i'w gynauaf.' A da genym ddeall fod amryw wedi eu galw eisoes ar ol ymadawiad ein hoffus frawd i eglwys ieuanc a gweithgar Talsarn, o'r rhai, hyderwn, a fyddant gadwedig. Er i'w haul fachludo tra yr oedd yn ddydd, gall y bydd i belydrau dysglauer o hono dywynu eto o orllewin pell y byd trwyddol, nes ail ennyn dawn yr eglwys, ac aflonyddu ar heddwrch peryglus y gwrandawry diofal. Bydded i Dad yr amddifaid a Barnwr y gweddwon goffo ei adedwid werthfawr â'i briod a'i unig blentyn, sydd wedi eu gadael mewn galar dwys. A'i Dduw ef a fyddo yn Dduw i'w ddau frawd a'i chwaer.

GASPARD DE COLIGNY.

Gan y Parch. W. WILLIAMS, Bala.

PENNOD V.

Y MAE hanes Coligny am y deuddeng mlynedd nesaf yn ein cymeryd i ganol amseroedd blinion rhyfeloedd cartrefol Ffrainc. Yn yr holl amser hwn cawn ef

yn amddiffynwr gwrol rhyddid crefyddol, ac am amser maith yn wrthwynebwyr egniol i ryfel cartrefol fel y moddion i gyrhaedd hyny. Yr olaf oedd efe o holl wŷr grymus y cyfnod i gydnabod fod rhyfel cartrefol yn ddrwg anghenrheidiol. Pan ddychwelodd Coligny i Paris y tro cyntaf, ar ol ei ryddhâd o'r carchar yn Spaen, yr oedd iddo groesaw, am fod ar Harri II. anghen ei ddylanwad ef a'r *Constable* Montmorency i wrthweithio dylanwad cynnyddol y Lorraines, fel y gelwid y Duc o Guise a'i frawd y Cardinal o Lorraine, a dylanwad y blaidd Uchel-Babyddol yn y llys. Yr oedd gwladgarwch Coligny mor hysbys â'i bwyl â'i ddoethineb. Llosgid yr hereticiaid yn Ffrainc y pryd hwnw, o herwydd yr ofnid iddynt wrthryfela yn erbyn y Llywodraeth fel y gwnaethai hereticiaid yr Almaen; a chaseid hwy gan y llys o herwydd yr hyn a dybid oedd eu gwleidyddiaeth yn fwy nag o herwydd eu crefydd. Yr oedd a fyzo y Cardinal o Lorraine fwy mewn gwirionedd na Harri II. â'r erlidigaethau a ddyoddefid gan yr Huguenotiaid y pryd hwn. Hyd yn hyn nid oedd y pleidiau gwrthwynebol yn ymddangos yn hollol anghymmodlawn, ac nid oedd arwyddion i'w canfod eto y buasai y gwrthryfel yn tori allan mor fuan. Dichon pe cawsai y brenin Harri II. fyw yn hwy y gallasai efe lwyddo i gyfyngu rhyngddynt. Ond yr oedd yr ysturm fawr a ddaeth wedi hyn i ruthro ar y Protestaniaid yn Ffrainc wedi dechreu eisoes, a chynlluniau dyfnion i'w llethu wedi eu dyfeisio gan eu gelynyddion yn amser Harri II. Un o'r pethau diwerddaf a wnaed gan y brenin hwn cyn trefyn ei einioes oedd, rhoddi gwledd rwysgwyr yn Paris i anrhydeddu priodas ei ddwy ferch, yr hynaf â Philip II. o Spaen, a'r ieuengaf â Philbert o Savoy. Ymysg y rhai oedd yn bresennol fel cynrychiolwyr brenin Spaen yr oedd y Duc o Alva, a William, Tywysog Orange; y blaenaf yn cydymdeimlo yn drwyadl â'r Uchel-Babyddion, a'r olaf yn cydymdeimlo â'r Huguenotiaid. Mewn mynydd anwyliadwrs, amlygodd Alva i William fod cynllun ar droed i ddiwreiddio yr holl Protestaniaid o'r wlad. Derbyniodd William yr hysbysrwydd heb yr un cyffro gweledig; ac am iddo allu celu mor lwyf ei deimladau ei hun nes i'r Duc o Alva ddadguddio yr holl gyfrinach oedd ganddo, yr ennillodd iddo ei hun yr enw William y Dystaw. Trwy ddanwain a'i cyfarfu yn ystod dyddian y wledd hon, bu Harri II. farw yn ddisymwth yn y flwyddyn 1559.

Parodd marwolaeth annysgwiliadwy Harri II. gyfnewidiad mawr yn sefyllfa y pleidiau yn llys Ffrainc. Yr oedd yr am-

gylchiad yn ergyd trwm i Montmorency, ewythr y Chatillons. "Yr oedd yr olygia o weled y brenin yn marw yn rhewi calon y *Constable*," medd yr hanesydd Tavannes. Dyma gyfie i'r Duc o Guise a'r Cardinal Lorraine ddyfod i fwy o awdurdod. Y bachgen eiddid un ar bymtheg oed, Francis II., oedd bellach yn teyrnasu, yr hwn oedd yn llwyr ymroddedig i foddio ei wraig ieuanc, fwy talentog a mwy zellog dros ei chrefydd — Mary Stuart o Scotland. Dyma i'r Pab, Brenin Spaen, a'r blaid Uchel-Babyddol yn Ffrainc, offeryn pur hylaw i ddwyn eu hewyllys i weithrediad yn Mary Stuart, yr hon oedd hefyd yn awyddus i foddio ei hewythrod y Guisiaid. Yn fuan cawn y Guisiaid yn ymddwyn at eu cydymgeiswyr a'u gwrthwynebwyr gyda thrahauser. Dangosasant ddiystyrwch o'r Tywysogion o waed breninol fel y gelwid y Bourboniaid; llwyddasant i gael gan Francis ddiawyddo y *Constable* yn ddiseremoni; ac yn nheyrnasiad byr y brenin hwn cymerodd amryw bethau le ag oedd yn paratoi y ffordd yn gyflym i'r rhyfel cartrefol. Yr oedd y toster tuag at yr Huguenotiaid yn cynnyddu yn barhâus, ac arwyddion i'w cael ei fod i gynnyddu i'r graddau y cynnyddai galla y blaid Babyddol. Cynnyrchai pob gweithred eithafol o greulawn deimlad cyferbyniol o ddigofaint a phenderfyniad i amddiffyn eu hunain yn y rhai gorthyrmedig.

Un amgylchiad a gythraddodd yr Huguenotiaid yn fuan wedi esgyniad Francis II. oedd dienyddiad creulawn Anne Du Bourg. Dyn o fewn ychydig i ddeugain mlwydd oed oedd Anne Du Bourg, nai i ddiweddar Ganghellydd Ffrainc, dysgedig yn y gyfraith, wedi bod yn darlithio ar y gyfraith yn Orleans un cyfnod o'i oes, ac wedi dyfod ar ol hyny yn aelod o Senedd Paris. I gael gafael ar ddechrenad yr helynt ynglŷn âg ef, rhaid i ni fyned yn ol i ddiwedd teyrnasiad Harri II. Pan gynnygiwyd yn mlwyddyn ddiweddaf oes Harri II. ddwyn y Chwil-llys i mewn i Ffrainc, rhybuddiwyd y brenin yn onest gan Louis Dufaur mai gwell iddo oedd peidio dwyn y fath sefydliad i mewn. "Edrych," meddai wrth y brenin, "rhag iddynt ddyweyd wrthyf fel y dywedodd Elias wrth Ahab, 'Ti yw yr hwn sydd yn blino Israel.'" Siaradodd Du Bourg yn onestach fyth yn erbyn y mesur. Cwynai fod y Senedd, tra yn goddef i gablwyr, godinebwyr, a llofruddion ddianc yn ddigosh, yn myned i'r ddyfeisio dull newydd i boenydio rhai nas gellid dwyn un trosedd yn eu herbyn. "A allwn ni," meddai, "briodoli teyrnfraduriaeth i rai nad ydynt un amser yn crybwyll enwau tywysogion ond pan y maent yn gweddio drostynt?" O herwydd siarad fel hyn o blaid y Protestaniaid, a

gwrthwynebu dygiad y Chwil-llys i mewn, bwrwyd Dufaur a Du Bourg i garchar; ac yn ystod eu prawf bu y brenin farw. Er hyny ni ryddhawyd hwy. Gwnaed cais gan yr Etholwr Palatine i gael Du Bourg yn rhydd yn y misoedd cyntaf o deyrnasiad Francis II., er mwyn ei gael i'w osod yn benaeth y brifysgol oedd ar y pryd newydd ei sefydlu yn Heidelberg; ond yn lle cael ei ryddid, yr oedd Anne Du Bourg ymhen tri diwrnod wedi ei ddienyddio, a'i gorff wedi ei losgi. Y mae y creulondeb ychwanegol hwn atynt, pan yr oedd-ynt yn dysgwyl mwy o dynierwch, yn cythruddo yr Huguenotiaid, ac yn peri i'r cwestiwn gael ei ofyn yn eu plith, a oedd cyfiawnder yn galw am iddynt oddef y fath driniaeth. Gwelent, tra yr oedd y Guisiaid i gael eu ffordd, mai y driniaeth a gawsai Du Bourg oedd i eraill ddysgwyl, ac edrychent yn bryderus at y Tywysogion Bourbonaidd ac at Coligny i weled pa lwybr a gymerent. Pum mis wedi esgyniad Francis II. i'r orsedd y dienyddiwyd Du Bourg. Yn ystod y pum mis hwn, yr oedd y blaid ryddfrydig, fel y gallwn alw yr Huguenotiaid a'u cyfeillion, wedi cynnal ymgynghoriad yn Vendome, lle y cynnygiodd y Tywysog Condé fod iddynt ymarfogi yn ddioced. Cynghor ei ewythr y Llyngesydd oedd bod yn amyneddgar. Dyma a fu ei gyngher ef i'w blaid aml waith, a rhai gweithiau ar ol y tro hwn. Adgofiai i'w gyfeillion yn awr fod gan y Brenin hawl i benodi ei weinidogion; a barnai mai gwell fuasai hysbysu y fam-Frenines (Catherine de Medici) o anffodlonrwydd y bobl. Ond arweiniodd merthyrdd Du Bourg i ail ymgynghoriad o eiddo y Diwygywr yn La Ferte; ac yma drachefn y mae Condé yn cynnyg ar iddynt godi mewn gwrthryfel cyffredinol. Gyda'i oddefgarwch arferol, cawn y Llyngesydd yn gwrthwynebu y cynnygiad, ac yn annog i fwy o amynedd. Nid yw yn son gair am Catherine y waith hon; a dichen ei fod ar y pryd wedi rhoi i fyny ddysgwyl wrthi hi. Ond nid oedd ei amynedd ef wedi pallu. "Llwyddiant crefydd yn unig," meddai, "sydd mewn golwg gan wrthwynebwyr y Guisiaid; ac a raid i ni godi arfa'u i roi terfyn ar yr erlidigaeth waedlyd hon ar eglwys Crist, erlidigaeth sydd yn dwyn y deyrnas i warth? Beth a fyddai i ni geisio cydymdeimlad y Galluoedd Protestanaidd, y Tywysogion Almaenaidd, er engraifft?" Yr oedd Coligny yn meddu digon o ddylanwad ar ei blaid i beri iddynt gydsynio â'r cynghor; ac yn y frawddeg ddiweddaf a ddyfynwyd, cawn awgrym o'r hyn oedd ganddo ef yn ei feddwl i droi ato yn y diwedd yn lle rhyfel cartrefol. Ond dyfod yn anwrthwynebol yr oedd yr ymwelydd dinystriol hwn fel llanw cryf y môr; ac

nid oedd dylanwad dynion nwyaf pwylllog y wlad yn ddigon i'w attal.

Yr amgylchiad allanol nesaf a'i prysur-odd oedd yr hyn a adnabyddir mewn hanesiasth wrth yr enw "Bradwriaeth Amboise." Cais oedd hwn a wnaed gan un o'r enw La Renandie i sicrhau meddiant o berson y Brenin. Gan fod y Brenin mor ieuanc, yr oedd llawer yn dibynnu ar pwy a gai fod yn agos ato. Bu agos i'r ymgais fod yn llwyddiannus. Er fod rhai o oruchwylwyr Phillip o Spaen wedi clywed am y bwriad, ac wedi rhybuddio y Llys o hono, ni chymerid sylw o'r peth ar y cyntaf; ac yr oedd y Brenin yn aros yn ddiofal yn Blois, mewn lle agored, hawdd disgyn arno yn ddisymwth. Ond rhyw ddadlunydd yr oedd La Renandie wedi dadguddio y gyfrinach iddo, a roes hysbysrwydd mor eglur i'r Llys o'r perygl, fel y symudwyd ef i le mwy diogel, sef i Gastell Amboise, yr hyn a barodd i'r bradwriaeth gael ei alw yn "Fradwriaeth Amboise." Addefir fod y cais annoeth yn gystal ag aflwyddiannus hwn wedi ei wneyd yn ol cynllun rhyw nifer heblaw y rhai oedd yn gweithredu yn uniongyrchol yn y mater, ac yn ol cyfarwyddyd "arweinydd" a elwid yn Gadben Mud. Yr oedd ymddygiad gwrol y Llyngesydd ar y pryd yn dyfod ymlaen yn ddiofn i'r Llys, a'i anhueddwydd gwastadol at weithrediadu dirgel yn y cyfeiriad hwn, yn symud unrhyw ammbensaeth a allasai godi fod ganddo ef law yn y bradwriaeth. Ammheuid mai Condé oedd y Tywysog Mud y siaredid am dano; ond gan i La Renandie gael ei ladd yn yr amgylchiad, y mae anhawser i brofi i sicrhwyd a oedd y Tywysog Mud yn berson gwirioneddol o gwbl. Pa fodd bynag, nis gellir gwadu nad oedd afony rhai o'r Huguenotiaid a'r helynt hwn, ac iddo brofi yn niweidiol mewn mwy nag un ystyr i'w hachos. Cynhyrfodd yr amgylchiad hwn deulu Lorraine a'u plaid, a rhoddas achlysur iddynt i hoi fod yr Huguenotiaid yn beryglus i heddwch y wlad. Er fod Coligny yn dadleu yn y Llys mai y ffordd i sicrhau heddwch a thangneffedd oedd caniatâu mwy o ryddid i'r Huguenotiaid, eto fe gymerwyd mantais ar yr hyn a ddygwyddasai yn ddiweddar i arfer y creulondeb mwyaf tuag atynt. Mewn ychydig amser cigyddiwyd deuddeg cant o'r Protestaniaid. I arbed amser, rhwymyd y dyoddefwyr yn gefn-gefn, a theddid hwy i'r afon Loire. Ar ol i'r Brenin gymeryd ei giniaw, dygid boneddigion urddasol ymlaen i gael eu dienyddio, er difyrwch iddo ef a'i wraig a'i fam, a boneddigesau eraill y Llys. Dangosir hyd heddyw y *balcony* yn wynebu yr afon lle yr eisteddai Mary, brenines y Scotiaid, wrth ochr ei gŵr, yn eneth bymtheg oed, i

syllu ar bangfeydd angenol lliaws o'r Huguenotiaid, a'r Duc o Guise yn cynghori y bachgen breninol dwy ar bymtheg oed i lawenhau yn marwolaeth ei elynion. Pell o fod yn boblogaidd oedd bradwriaeth Amboise pan yr ymdaenodd y newydd am dano gyntaf; ond gwnaeth y daledd eithafol a'i dilynodd ef yn drosedd cymhar-iaethol fychan yn ngolwg lliaws.

I gadarnhau ei awdurdod, y mae y Duc o Guise yn gwneyd ei hun yn Rhaglaw Cyffredinol y Deyrnas, a'i frawd y Cardinal yn gwneyd cais eto at ddwyn y Chwil-llys i mewn i'r wlad. Yr oedd wedi cael cydsyniad y Cyfrin-gynghor a'r fam-Frenines i'r mesur gorthrymus, ond llwyddodd Michel de l'Hôpital, yr hwn oedd yn awr yn Ganghellydd Ffrainc ac yn un o wŷr goreu ac enwocaf ei oes, i gael yr hyn a elwir yn *Edict Remorantin* yn lle y Chwil-llys, sef deddf i roi awdurdod i'r esgobion benderfynu achosion o heresi.

Ar ol bod yn y Llys yn fuan wedi yr helynt afonudus yn Amboise, ceir Coligny yn myned i Havre i arolygu arfogiad y Llynges, ac oddiyno yn ysgrifenu llythyr at Catherine i ddangos iddi mai gorthrwm crefyddol, a phresennoldeb y Lorraines, oedd achosion trallodau y wlad. Cefnogid ei olygiad gan y rhagorol Michel de l'Hôpital, a thrwy ddylanwad y Ganghellydd doeth hwn, galwyd Cymanfa o'r Uchelwyr (*Notables*) i ymgynnull yn Fountainbleau ar yr unfed ar hugain o Awst, 1560. Yr oedd yn llawn bryd galw ynghyd gynrychiolwyr y taleithiau. Yr oedd *Edict Remorantin* yn rhy ddiweddar, o herwydd yr oedd y Protestaniaid yn cynnal eu haddoliadau llw dydd yn gyhoeddus, ac yn cymeryd meddiant o'r Eglwysy Pabaidd mewn rhai manau i hyn. Yr oedd yn amlwg bellach, os dygid y Chwil-llys mewn, y byddai raid ei sefydlu trwy rym arfau; ac yr oedd Guise, yr hwn oedd wresog a byrbwyll fel Condé, yn galw am fyned i ryfel cyhoeddus â'i wrthwynebwyr.

Cafwyd Cymanfa o Uchelwyr, pa fodd bynag, ar yr unfed dydd ar hugain o Awst, dan lywyddiaeth y Brenin, yn y neuadd fawr yn Fountainbleau. Yr oedd y Frenines a'r fam-Frenines yn bresennol, yn gystal a phrif bendefigion y wlad o bob plaid, oddieithr y Tywysogion Bourbonaidd, y rhai yn groes i feddwl Coligny a gadwasant draw ar yr achlysur. Yn fuan wedi i'r Cymanfa eistedd, ac i Guise wneyd rhai hysbysiadau swyddogol ar gyflwr y fyddin a'r cyllid, wele y Llyngesydd, er syndod i bron bawb, yn codi ac yn cerddel ymlaen tua yr orsedd, ac yn cyflwyno dwy ddeiseb, un i'r Brenin a'r llall i'r fam-Frenines, a'r ddwy yn dwyn y penawli, "Deisyfad y rhai hyn yn y gwahanol daleithiau ag sydd yn galw ar

enw Duw yn ol rheol duwioledeb." Yn y ddeiseb yr oedd yn dadgan nad oedd y rhai a'i cyfiwynai yn bleidwyr terfysg ac aflywodraeth; a diwedda i deisebwyr trwy ofyn caniatâd i addoli yn ddirwystr, a rhyddid i ymgynnull yn ngoleu haul i gyflawni dyledswyddau eu crefydd. Galwodd Guise sylw at y ffaith nad oedd neb wedi arwyddnodi y ddeiseb. "Gallaf gael hanner can' mil o enwau wrthi yn Normandy yn unig," meddai Coligny. "A minnau bum' can mil i arwyddnodi yn ei herbyn â'u gwaed," meddai Guise. Yn yr ymdriniaeth a ddilynodd, dygwed llawer o anefeithioldeb a llygreddigaeth Eglwys Rhufain i'r golwg, ac amlygai rhai o'r esgobion awydd cryf am ddiwygiad. Cyn hir y mae Coligny yn codi ar ei draed, ac mewn dull araf a phwylllog y mae yn siarad i bwrpas. Daliai allan mai yr unig ffordd i heddychu y deyrnas oedd galw Cynghor Cyffredinol (*States General*). Hawliai yn eofn i'w gyfeillion ryddid i addoli yn y drefn a ewyllysient.

Yr oedd y Duc o Guise a'i frawd yn wrthwynebol i alw Cynghor Cyffredinol; ond yr oedd mwysafri y Gymanfa am iddo gael ei alw ynghyd. Gobeithiai lliaws o ddynion cymedrol o bob ochr y galleid y pryd hwnw sefydlu Eglwys Galicaidd yn Ffrainc a gymerai o'i mewn rai yn dal yr athrawiaethau Calfaidd a rhai yn dal yr olyniaeth Apostolaidd, yn debyg i'r Eglwys a sefydlwyd yn Lloegr oddeutu yr amser hwnw; a buasai hyny yn boddhan un o ddymuniadau dyfnaf enaid Coligny. Ac er fod llawer o achos gofidio oblegid llygreddigaethau Pabaidd Eglwys Protestanaidd Ewrop, y mae awyrgylch Protestaniaeth, er iddi beidio bod yn hollol bur, wedi profi yn llawer mwy iachus ymhob ystyr i genedloedd nag awyrgylch Bapaidd. I'n golwg ni, buasai Ffrainc yn ennill llawer pe buasai y dymuniad hwn yn cael ei gwblhau. Dechreuodd y Guisiaid wneyd parotodau ar gyfer Cynghor Cyffredinol, heb y bwrriad lleiaf yn eu calonau iddo byth gael ei gynnal. Yr oedd ganddynt hwy gynllun arall mwy unol â'u drychfeddwl am lywodraeth, sef cael y Tywysogion Bourbonaidd i'w gafael trwy ddichell, â'u gorfodi i ymostwng neu i gymeryd eu llofruddio.

Dechreuodd y cynllun cyfrwyseddwrw weithio yn llwyddiannus. Gwahoddwyd yddau Dywysog Bourbonaidd i'r Cynghor; ond y foment y daethant y tu fewn i ddinas Orleans, yr oedd Condé yn garcharor, a'i frawd Antoine yn gystal a charcharor, sef dan wyliadwriaeth fanwl gan y Guisiaid. Yr esgus a foddid gan y Duc a'i frawd am hyn oedd fod ganddynt brofion o'u bwriad hwy a'r Huguenotiaid o ymosod ar Lyons, a chymeryd meddiant o honi. Y mae Coligny, a'i frawd y Car-

dinal, yn prysuro i Orleans i'r un amcan, ac ar eu dyfodiad yn cael Condé yn y carchar, a Brenin Navarre mewn enbydrwydd am ei einioes. Talodd i Frenin Navarre y parch oedd yn ddyledus iddo fel un o'r gwaed breninol, ac arferodd ei holl ddylanwad gyda Catherine i achub Condé rhag cael ei ddiennwyddio. Yr oedd gan Catherine ddylanwad, ac yr oedd gan Coligny ddylanwad ar Catherine, o herwydd nis gallai y fam-Frenines, gan nad pa mor ffuantus ydoedd, lai na theimlo rhywbeth yn adfywiadol iddi yn awyr bur cywirdeb dihoced, galluodd treiddgar, a barn gref Coligny.

Ond yr oedd mwy mewn golwg gan y blaid uchel-Babyddol na chael y Tywysogion o'r gwaed breninol i'r fael. Bwriadent lofruddio mewn un dydd holl hereticaid y deyrnas. I'r Duc o Guise, a'i frawd y Cardinal, y perthyn yr anghlod o ddyfeisio y cynllun o gyflafan gyffredinol a weithiwyd allan yn llwyddiannus ymhen amser ar ol hyn. Dygied pawb ei faich ei hun: os Catherine a ddyg o amgylch gyflafan dydd St. Bartholomew, nid ei dyfais hi ydoedd ar y cyntaf, ond dyfais ei dau weinidog. Y cynllun yn awr oedd tynu allan gyffes dduwinyddol, a galw ar bob Protestant i'w harwyddo. Os gwrthodai rhywun ei harwyddo, yr oedd i gael ei roddi yn y fan i farwolaeth; ac er mwyn sicrhau yr amcan mewn golwg, yr oedd Cardinal Lorraine, yr hwn a dynodd allan y gyffes, wedi gofalu am ei bod yn gyfryw nad allai un Protestant cydwybodol ei harwyddo. Yr oedd y dydd wedi ei benodi i roi y gyffes o flaen pob Protestant, sef y dydd Nadolig oedd gerllaw; yr oedd personan cymhwys wedi eu gosod i ofyn y cwestiynau i bob dosbarth o bobl ymhob cwr o'r wlad; yr oedd Condé, y cywiraf ei galon a'r llawnaf o yni o'r Tywysogion Bourbonaidd, yn ngharchar, ac Antoine ei frawd hynaf yn ddiogel; yr oedd y Chatillons yn y Llys yn cael eu twyllo & gweniaith gan Catherine, a thelerau y rhywd ddparesid i'r Huguenotiaid wedi penderfynu arnynt. Ond pan yr oedd pob peth yn ymddangos fel yn gwbl barod, dyma amcanion y cyfrwys yn cael eu dryysu eto am enyd. Wle y brenin Francis II., yr hwn nad oedd eto yn llawn ddwy ar bymtheg oed, yn cael ei daro gan afiechyd a drodd yn anguol iddo cyn pen ychydig amser. Claddwyd ef heb alar am dano yn St. Denis; ac ar hyn o bryd ni ddaliwyd neb o'r Huguenotiaid yn y rhywd ddparesid iddynt. Fel y bu marwolaeth Harri II. yn ddymnod i allu ac awdurdod y *Constable* Montmorency, felly bu marwolaeth Francis II. yn ergyd drom i uchafiaeth a gallu y Duc o Guise a'i frawd. Rhaid oedd meddwl am gynlluniau gwa-

hanol i ddal i fyny eu hawdurdod. Cawsant eu ffordd yn lled rwydd yn ystod teyrnasiad byr Francis II. Cawsant ormod o hyny yn rhan gyntaf y teyrnasiad nesaf hefyd. Ond y mae cynylluniau dyfion llys Charles IX. a dyoddefiadau chwervon yr Huguenotiaid dan deyrnasiad y brenin hwn, yn ffurfio rhan rybwysig o'r hanes i sylwi gyda dim manyldeb arnynt yn niwedd ein pennod bresennol. Yr ydym yn gweld yn Coligny yn ystod teyrnasiad Francis II. amddiffynwr crefydd bur, ac amddiffynwr gwrol llesiant uchaf Ffrainc—Protestant a gwladgarwr wedi eu cyfuno yn yr un person. Yr oedd am i'w gydgenedl gael mwynhâu breintiau uchaf y grefydd bur, a chysuron cartref yn y wlad a hoffent. Yn siarad yn bwylllog a difrifol mewn cynghorau y gwelom ef yn y bennod hon; ac yn y bennod nesaf ceir ei weled mewn amgylchiadau mwy cyfyng eto, yn cael ei arwain o'i anfodd i wneyd yr hyn y bu yn cynghori eraill gynifer o weithiau i beidio ei wneyd, sef codi arfau yn erbyn yr awdurdodau Pabaidd a fathrent ryddid Ffrainc.

JESUITIAETH.

Gan y Parch. HUGH ROBERTS, Gwrecsam (gynt o Cassia).

PENNOD II.

Ei Sylfaenydd a'i Sefydliad.

I ryw ddosbarth o feddylwyr nas gellir eu hystyried bob amser yn ddiogel i'w dilyn, un o ddirigedigathau *Hanesyddiaeth*, fel amlygiad o'r Meddwl Dwyfol yn ei lywodraeth ar y byd, ydyw cyfodiad gau athrawon, a bodolaeth cyfundraethau cyfeiliornus, yn meddu dylanwad eang ac effeithiau niweidiol ar y ddynoliaeth yn ystyr fwyaf difrifol yr ymadrodd.

Mae'n wir nad yw *Hanesyddiaeth*, yn ei ystyr athronyddol, ond rhyw gadwen fawr o ffeithiau, ymba un y mae dygwyddiadau yn ymddolennu yn eu gilydd, neu yn arwain y naill i'r llall yn ol deddf achos ac effaith, ac mai dyledswydd gysegredig yr hanesyddwr ydyw, nid yn unig cofnodi ffeithiau, ond hefyd, cân belled ag y mae hyny yn bosibl, dangos eu perthynas â'u gilydd. Nid bob amser y mae yn llwyddo yn hyn, canys y mae yr un mor wir fod Duw, "yr hwn y mae ei ffyrdd yn y môr, a'i lwybrau yn y dyfroedd dyfnion," wedi trefnu fod i ambell ddolen yn y gadwen aros, am dymmor o leiaf, yn guddiedig. Y mae rhai yn guddiedig o herwydd dallineb barnol dyn ei hun.

Nid oes un llyfr yn profi cywirdeb y

golygiad hwn am ystyr *Hanesyddiaeth* yn fwy na'r gyfrol ysbrydoledig. Enw arall ydyw ar Ragluniaeth ddoeth ac anfaeledig. Un o eiriau mawr yr hanesydd ydyw *cyfnod*; ond gair mawr y Bibl ydyw *goruchwyliaeth*. Yma y mae cyfnodau yn oruchwyliaethau, am fod Duw ynddynt a thrwyddynt yn "pennu yr amseroedd, a therfynau preswylfod pob dyn."

Tra yn cydnabod yr anhawser i olrhain y cysylltiadau dirgelaid, yr ydym yn credu yn eu bodolaeth, ac y dadguddir hwynt oll mewn amser priodol. "Y dirigedigathau sydd eiddo yr Arglwydd, ond pethau anlwg a roddwyd i ni." Yr ydym yn derbyn y gosodiad hwn yn ei gyfarwydd, —fod cyfodiad a bodolaeth gau athrawon, a phob gwedd ar au-grefyddau a chyfundraethau llygredig, pa un bynag ai yn y ffurf o eilunaddoliaeth, ai Mahometaniaeth, ai Pabyddiaeth, yn hollol gyson â bodolaeth llywodraeth Ddwyl dros fodau cyfrifol. Y mae Llywodraethwr yn bod, ond Llywodraethwr ar ddynion, ar fodau cyfrifol ydyw. Hon, fel y credwn, yw yr allwedd i'r holl anhawser tybiedig.

Ceisir gan rai, hyd yn nôd yn y dyddiau goleuedig hyn, gyfrif am ddechreuad a lledaniad cyflym Mahometaniaeth yn y Dwyrain, trwy weled yn y gau brophwyd Mohammed neu Mahomet ddyn Duw, a chanddo gomisiwn o'r nefoedd i ddiwygio y ddynoliaeth, ond yr hyn sydd gyfeiliornad. Yn hytrach, dylid edrych arno fel fflangell a chosb ar yr Eglwys Ddwyr-einiol, o herwydd ei sefyllfa lygredig ac annuwiol. Dalen ddu yn hanes yr Eglwys Gristionogol yw ffeithiau pruddaidd y Bummed ganrif. Cyfododd Mahometaniaeth ei themlau ar adfeilion eglwysy gwrthgiledig y parthau hyny o'r byd. Yr oedd y fuddugoliaeth yn un hawdd; yr oedd Duw yn anfoddlawn i'w bobl, ac wedi cilio. Pa beth bynag am y canlyniadau alaethus, nid oes amheuseth am yr achos gwreiddiol o honynt. Nid oes un dirgelwch, modd bynag, ynglŷn â hyn. Nid ydyw ond un esiampl o lawer eraill yn hanes yr eglwys o'r dechreuad. "Gau gristiau lawer a gyfodant," medd ein Harglwydd. Cymered yr eglwys y dyddian presennol rybudd, i ochelyd cyffelyb ymweliad.

Yr un modd, mewn egwyddor, gellir cyfrif am fodolaeth a lledaniad y Babaeth. Canlyniad ymadawiad ydyw oddiwrt hwydd ein Harglwydd Iesu Grist, fel amddiffynfa purdeb mewn buchedd ac athrawiaeth; ac yr y Babaeth y mae yr eglwys yn cael ei chosbi trwy ei deiliad ei hun. Gallu oddiallan ydoedd Mahometaniaeth, ond gelyn mewnol yn mynwes yr eglwys yw y Babaeth.

Y mae sylfaeniad y gymdeithas Jesuitaidd yn ddechreuad cyfnod newydd o weithgarwch yn hanes Pabyddiaeth; a phriodolir *llywyddiant* y symudiad ar y pryd i ddau achos neu achlysur:—1. Marwedd-dra cyffredinol a thlodi cyllidol yr Eglwys Babaid ym y canol-oesoedd. 2. Toriad allan y Diwygiad Protestanaidd ar y Cyfandir, o dan Martin Luther a John Calvin. Nid yw yn ymddangos fod Loyola, sylfaenydd cyfrifol yr urdd, yn ymwybodol, ar y cyntaf, o'r naill na'r llall; ond eu bodolaeth a gymhellodd y Pab i gefnogi y symudiad newydd, er fod rhai pethau yn nodweddu y cyfansoddiad ag oeddynt yn milwrio yn erbyn uchafiaeth awdurdod y "Tad Sanctaidd." Yn awr at y fleithian gwybyddus yn mywyd prif ysgogydd y symudiad yn mynws y Babaeith.

Ganwyd Ignatius Loyola, tad Jesuitaeth, yn y flwyddyn 1491, yn nghastell Loyola yn nhalaeth Guipuscoa yn yr Ysเปน. Yr enw wrth yr hwn yr adnabyddid ef yn ei ardal ei hun ydoedd Don Inigo, ond wedi iddo ymgysylltu â'r offeiriadaeth, lladineiddiwyd Inigo yn Ignatius; ac am Loyola, nid oes neb yn awr yn meddwl am y castell wrth ei glywed, ond am ddyn a anwyd ynddo tua 400 o flynyddau yn ol. Dyn o haniad cyffredin ydoedd Inigo, ac ymddengys yn rhyfedd i ni heddyw fod urdd mor alluog ac ystrywgar yn ddyledus am ei dechreuad i gymeriaid hollol ddindod, i filwr Ysเปนaidd hollol amddifad o ddysg a diwylliant meddyliol, dyn o dalentau naturiol pell o fod yn rhai dyglaer, eto dyn sydd erbyn hyn wedi dyfod yn un o'r rhai hynotaf o blith yr anwybyddusion. Ond y mae yr *anhybys hynod* yn orddangosiad (*phenomenon*) nid anfynych yn hanes y byd. I olwg dynion, y mae tynghedfen yn ymbleseru weithiau mewn ymalfydd mewn dyn o ganol y pentwr, gan ei osod am y foment i eistedd ar golofn amlygrwydd. Nid yw yr amlygrwydd hwn ar y cyntaf yn addaw ond hynodrwydd mynydyn, eto y mae yn un gwirioneddol; a gall barhau am un dydd neu am ganrifodd yn ol defnydd y dyn ei hun. Ychydig a feddyliodd Loyola, ar gychwyniad ei yrfa, ei fod yn dechre creu rhyw fath o anfarwoldeb iddo ei hun, ac y byddai i deithi afreolaidd ac ynydd ei natur nwydyllt, yn raddol wenwyno meddyliu miloedd, a lawer o honnynt yn ddynion yn tra rhagori arno ef mewn talent a chyfrifoldeb, a chario y fath ddylanwad chwyldroadol ymhoeb cyfeiriad ar fyd ac eglwys. Pa fodd i roddi cyrif am hyn? Fel hyn yr etyb un o athronwyr y ganrif ddiweddaf y cwestiwn: "Os myni glod, enw, a'r anrhydedd o fod yn sylfaenydd,

bydd gildynus, penboeth, ac yn ynyfytyn trwyadl ar y cwestiwn crefyddol, a chyrhaeddi dy amcan, naill ai ar y dienyddle, neu ynte trwy i allorau gael eu codi i ti." Er fod y pethau hyn yn nodweddu cymeriad Loyola, eto nid ydynt yn rhoddi cyrif boddhaol am lwyddiant ei anturiaeth.

Yr hanes cyntaf a gawn am dano ydyw fel gwastrodyn i'r brenin Ferdinand. O ystablau y brenin aeth i'r fyddin; ac yn y flwyddyn 1521 yr ydym yn ei gael yn ymladd, fel is-awyddog yn y fyddin Ysเปนaidd, yn erbyn Francis I. o Ffrainc. Olwywyd ef yn dost yn ei glun ddehau yn ngwarchae Pampeluna. Cludwyd ef o faes y gwaed i'w hen gartref. Dygodd effeithiau ei glwyf ef i fin marwolaeth, a barnodd y meddyg ei sefyllfa yn anobeithiol. Dyn marw oedd Loyola yn ngolwg y byd, ac mewn canlyniad galwyd yr offeiriad i mewn i weinyddu iddo y sacrament olaf, yn ol defod yr Eglwys Babaid y perthynai iddi. Ond y nos hono, yn nystawrwydd a thywyllwch pruddaidd y glyn, fel y dywedir gan rai o'r ysgrifenywyr Pabaid wrth gwrs, ymddangosodd yr Apostol Paul iddo—awgrymiad pwysig—ac o'r foment hono dechreuodd wella, a gwella a wnaeth yn hollol o ran ei gorff. Treuliodd amser ei adferiad mewn darllen *Bucheddau y Saint*. Cafodd yr ystoriau anhygoel am danant y fath ddylanwad ar ei feddwl ofergoelus, fel y penderfynodd adael y fyddin, ymwadu â'r byd, ac ymgysgru, fel y dywedai, i "wasanaethu Crist." I ddwyshau y teimladau hyn, cynlluniodd bererindod i Jerusalem, gan roddi ei hun yn gyntaf o dan nawdd ac amddiffyn y Forwyn Fair, a chymeryd iddo ei hun y teitl o "Farchog y Forwyn Sanctaidd." Cyn cychwyn ar ei daith bell, ymwelodd â chreirfa ardderchog y Forwyn sydd yn Montserrat, pryd y tyngodd fyddlondeb adnewyddol i "Fam Duw." Yn ystod ei arosiad byr yma, byddai yn cardots ei fara o ddrws i ddrws, yn cymhwyso y fllangell at ei ysgwyddau noeth dair gwaith yn y dydd, ac yn treulio, fel y dywedir, saith allan o bedair awr ar hugain mewn myfyrdod a gweddi ddirgel.

Modd bynag, profodd y tymmor hunanbenydiol hwn yn ormod iddo. Aeth i deimlo yn druenus, a chafodd y "digalonddid du" y fath effaith ar ei feddwl, fel y penderfynodd roddi terfyn ar ei fywyd, trwy dafu ei hun o ffenestr ei gell yn y mynachdy. Attaliwyd ef rhag cario y bwriad gwallgofus i weithrediad gan ei gyffeswr. Syrthiodd eilwaith i asael yr un ysbyrd pruddglwyfus; ond ar ol ymdrech galed yn erbyn y demtasiwn i droi yn ol at fwyniant y byd, llwyddodd i orchfygu pob rhwystrau mewol a chychwynodd ar ei bererindod tua'r Tir

Sanctaidd, yr hwn a gyrhaeddodd yn 1523. Y mae Loyola yn awr yn 32 oed.

Cyn cychwyn, yr oedd wedi ysgrifennu y llyfr a adnabyddir wrth y teitl *Ymarferiadau Ysbrydol*—dadganiad o'r ymdrechfa enaid yr aeth drwyddi, er dyrchafu ei hun uwchlaw y byd, cymhwyso ei hun i wasanaeth Crist, ac er hyfforddiant i eraill. Dichon na bydd y ffeithiau uchod yn hanes ymdrech meddwl Ignatius Loyola yn nghychwyniad ei yrfa yn annyddorol i'r darlennydd. Dengys i ni y swyn anorchfygol sydd gan ysbryd penderfynol a hunan-ymroddiad i ennill canlynwyr, unwaith yr argyhoeddir y byd o amcan anhunanol, a phan y mae yn apelio at y gynneddf grefyddol, gan nad beth fydd yr amcan gwirioneddol. Y mae genym esiamplau cyffelyb yn *Budh*, dysgyblion yr hwn ydynt heddyw y rhai llesocaf yn y byd—yn wir yn rhanu'r byd adnabyddus, yn Confucius, neu K'ung-Foo-Tsé, ac yn Mahomet.

Yn fuan wedi iddo ddychwelyd o'r Tir Sanctaidd, cysegrodd rai blynyddoedd (chwech, medd rhai) i efrydiaeth, pryd y dyoddefodd erlidigaeth dost oddiar law yr offeiriad Pabaidd. Bwriwyd ef i garchar fel cymeriad peryglus a gwallgofddyn, a dirdynwyd ei gorff eiddil yn mheiriant poenydiol y Chwil-llys; ond edrychai Loyola ar y cyfan fel dysgyblaeth anghenrheidiol yn hytrach. Cauwyd dorau athroffydd ei wlad yn ei erbyn; ac aeth yntau i orphen ei efrydiaeth i brifysgol Paris, pryd y daeth i gyffyrddiad uniongyrchol â'r Diwygiad Protestanaidd. Teithiodd yr holl ffordd o Salamanca i Paris yn droednoeth, a'i asyn yn cario ei ddillad a'i lyfrau o'i flaen. Yr oedd yr asyn hefyd mor ddrwg yr olwg â'i feistr. Ymddibynai y cyntaf yn hollol ar lysiau min y ffordd am nerth i gario ei bwn, a chardotai y diweddaf ei fara o dŷ i dŷ hyd nes y cyrhaeddodd y brifddinas—nodweddiion dyn ynfyd!

Felly y mae erlidigaethau a chenfigen yn ei alltudio o'i wlad enedigol, ac yn ei arwain i Paris. Yno eto nid yw heb gyfarfod âg anhawsderau. Fflangellwyd ef ger bron yr allor fwy nag unwaith; ond yno, ie yno, y ganwyd yr Urdd Jesuitaidd; yno y sylfaenwyd Jesuitiaeth; ffaith hynod pan y cofir yr hyn waeth Paris i Jesuitiaeth y flwyddyn ddiweddaf, a phrophwydoliaeth yr hen archesgob!

Yn ystod ei arosiad yn Paris—hyd y flwyddyn 1534—coffeidiodd naw o enwogion yr Eglwys Babaidd ei syniadau, a chymerasant lw o ffyddlondeb iddo ef a'i achos. Yn eu plith yr ydym yn cael enw yr hynod os nad anfarwol Francis Xavier, yr hwn a gyfenwir weithiau "APOSTOL YR INDIA." Ceir sylw arno ef ymlaen.

Yn fore ar y 15fed o Awst, 1534, y mae Loyola a'i naw dysgybl yn cyfarfod mewn eglwys yn nghyfiniau y ddinas, pryd y maent yn cymeryd llw o ffyddlondeb i'w gilydd ac i'r Gwardwr, ac yn selio y llw hwnw ger bron yr allor trwy gydgyfranogi o'r Sacrament. Y mae eu bywyd o hyn allan i gael ei gysegru i dri o amcanion: 1. Addysgiad yr ieuentyd. 2. Dychwelid y paganiaid. 3. Darostwng heresiaeth. Y mae y peth diweddaf yn cyfeirio yn amlwg at yr egwyddorion Protestanaidd.

Y mae Loyola yn awr yn 43, a Francis Xavier yn 28 oed. Y maent yn cytuno—y deg—i dreulio tair blynedd yn ychwaneg i hogi eu harfau; ac ar ol ymwsgaru ymhob cyfeiriad ar y Cyfandir, y maent yn cyfarfod eilwaith yn y flwyddyn 1537 yn Vienna. Ar ol cydlafurio am yspaid yno, y maent yn symud i Vicenza, tref Italaidd ar y ffordd i Rufain. Yn Vicenza y tynewyd allan gyfres o reolau i lywodraethu yr urdd newydd. Oddiyma y mae saith o'r cwmni bychan yn cael eu hethol i waith cenadol ar y Cyfandir, a thri, sef y gweddill—Loyola, Fèvre, a Laynez—i fyned yn uniongyrchol i Rufain er mwyn sicrhau cymeradwyaeth ffurfiol a swyddogol y Pab Paul III.

Ar y ffordd tua Rhufain y mae yr Iesu, medd y chwedl, yn ymddangos, nid iddynt eu tri, ond i Loyola yn unig; ac oddiar hyn y penderfynwyd fod yr urdd i ddiwyn y teitl cableddus "*Cymdeithas yr Iesu*," er fod rhai ysgrifennwyr tu allan i'r Gymdeithas yn olrhain yr enw i'r eglwys a roddwyd at eu gwasanaeth yn Rhufain, sef "*Eglwys yr Iesu*."

Y mae Loyola a'i ddau gyd—"apostol" yn awr ger bron y "Tad Sanctaidd" yn erfyn am ei gymeradwyaeth. Ar y cyntaf arddangoswyd gwrthwynebiad mawr, yr arbenig o du y cardinaliaid, i gydnabod yr urdd fel cangen o'r Eglwys Babaidd. Yn y rheolau a dynwyd allan, ac yn eu herthyglau sylfaenol a enwyd, nid oeddynt yn son gair am y Pab, nac yn cydnabod ei fodolaeth mewn un ystyr sylweddol; mewn gair, sawyrent ormod o ysbryd annibynol i beidio llenwi mynwes y Pab a'i gynghorwyr agosaf o ddrwgdybiaeth. Felly gwrthodwyd eu cais. Gwelodd Loyola y byddai i'r ysturm a gyfodai oddiwrth orsedd y Pab brofi yn rhy gryf iddynt; a phenderfynodd yn y flwyddyn 1540 adnewyddu ei appél, gan ei ategu âg un penawd ychwanegol at y tri blaenorol, sef eu bod yn tyngu ufuddod hollol i'r "Tad Sanctaidd," i fyned i ba le bynag yr anfonid hwynt, a hyny heb hawlio unrhyw gynnorthwy arianol o gyllidau y "Fam Eglwys" at eu cynnalaieth. Yn ngwynneb sefyllfa enbydus y Babaeth ar y pryd o herwydd gwagder ei chofrau,

gwrthgiliadau, ac ymladaeniaid. cyflwm egwyddorion y Diwygiad Protestanaidd, rhoddodd Paul III. sêl ei gymeradwyaeth i'r sefydliad newydd, gan ganiatáu iddynt y rhagorfreintian helaethaf; ac appwyntiwyd Loyola yn ben (*general*) ar yr urdd. Am ystyr neillduol y teitl o *general*, cawn sylwi yn ein pennod ddilynol mewn cy-sylltiad â chyfansoddiad y Gymdeithas. Llanwodd Loyola y awydd o benllwydd y Jesuitiaid hyd y flwyddyn 1556, pryd y bu farw yn 65 oed. Ymhen can' mlynedd wedi hyny cyflëwyd ef i blith y gwynfydedigion gan Paul V., y rhagorfraint nesaf i gael ei restru ymysg y "seintiau" i fod yn wrthddrych addolied. Priodolir i Loyola waith arall sydd hyd yn awr yn dwyn y teitl "*Rheolau yr Urdd*."

Ni chafodd enw sanctaidd yr Iesu erioed mo'i ddarostwng yn fwy na phan y cymhwysid ef at y Gymdeithas sydd, er ei honiadau uchel, yn sicr o ran ei hysbryd a'i chymeriad yn hollol wrthwynebol iddo. Ef, ac yn wrthun yn ei olwg; canys y mae hyd yn nôd yr enw *Cymdeithas yr Iesu* yn wir gabledl, fel y cawn ddangos. Ar yr un pryd, y mae fyddlondeb i'r gwirionedd yn galw arnom i gydnabod y mesur lleiaf o deilyngdod pa le bynag y ceir ef, a bod Ignatius Loyola yn meddu rhai nodweddion rhagorol fel dyn ymroddgar, ac esiampl eithriadol o hunan-ymgysegriad. Eto, yn ol barn ei fywgraffyddwyr mwyaf diduedd, breuddwydiwr penboeth, anwybodus, ac opiniyngar ydoedd. Dechreuodd ei yrfa mewn cyflwr o orphwylltra, er ei fod tua diwedd ei oes yn arddangos yn ei ymddygiad fwy o arwyddion dyn call. Nid oedd yn meddu y gallu na'r ddyageidiaeth anghenrheidiol i gyfansoddi y llyfrau a briodolir iddo. Offeryn hyblyg, yn ddian, ydoedd efe yn llaw dynion ystrywgar a galluocach nag ef ei hun, y rhai a ddefnyddiasant ei wroldeb ynfyd i gario allan eu hamcanion.

Y mae y Jesuitiaid yn ddyledus am fodolaeth eu hurdd, nid i ddoethineb yn gymaint ag i frwdfrydedd crefyddol ei sylfaenydd; canys y mae ffeithiau anwadwy ei fywyd yn hollol anghyson ac anghydweddol â gwirioneddau syml ac ysbryd gwir grefydd.

DEDDF MEDDWL Y CRISTION.

Can y Parch. DAVID WILLIAMS, *Machynlleth*.

"Deddf fy meddwl."—RHEUF. vii. 23.

FEL rheswm dros i'r saint fyw bywyd sanctaidd, y mae'r apostol, yn adn. 14 o'r bennod flaenorol, wedi gosod i lawr eu

bod wedi eu rhyddhâu o dan y ddeddf fel cyfammod, neu reol cyfiawnhâd. Yr oeddynt wedi eu rhyddhâu o dan ei chondemniad a'i dylanwad, ac wedi dyfod dan ras yr efengyl. Ac yn nechre y bennod hon y mae yn egluro ac yn cadarnhâu hyn, ac yn dangos rhwymedigaethau'r saint i fyw yn sanctaidd, i fyw i Iesu Grist, "yr hwn a gyfodwyd oddi wrth y meirw," ac fel y dygem ffrwyth i Dduw (adn. 1—6.) Wedi eu rhyddhâu o dan y ddeddf, y mae eu perthynas â'r ddeddf fel cyfammod wedi terfynu. Eglura'r apostol hyn drwy y cyfammod priodasol. Y mae'r wraig yn rhwym yn ol deddf priodas i'r gŵr tra fyddo efe byw; ond wedi iddo farw y mae yn rhydd oddiwrth y ddeddf hono, ac at ei rhyddid i briodi un arall. "Felly chwithau, fy mrodyr," meddai'r apostol, "ydych wedi meirw i'r ddeddf trwy gorff Crist" (adn. 4), hyny yw, trwy offrymied corff Crist dros eich pechodau ar y groes. Y mae'r ddeddf, fel yr oedd yn sefyll yn y cyfammod yn Eden, wedi colli ei hawl arnoch yn awr; y mae fel pe byddai wedi marw i chwi; ac yr ydych wedi myned yn eiddo un arall, sef eiddo Iesu Grist, drwy briodas newydd âg ef drwy ffydd; ac amcan hyn oll yw byw yn dduwiol, dwyn "ffrwyth i Dduw."

Yna, wedi i'r apostol egluro fod y saint wedi eu rhyddhâu o dan y ddeddf, a bod hyny yn anghenrheidiol mewn trefn i'w cyfiawnhâu a'u sancteiddio, y mae yn cyfarfod â gwrthddadl a allasai godi yn meddwl yr luddew ynghylch y ddeddf. "Beth wrth hyny a ddywedwn ni? Ai pechod yw y ddeddf?" Gan fod yn anghenrheidiol i ddyn gael ei rhyddhâu o dan y ddeddf mewn trefn i gael ei achub, a oes rhyw ddrwg yn y ddeddf—ai nid pechod yw y ddeddf? "Na ato Duw," meddai'r apostol. Na fydded i chwi dybied y fath beth. Er fod y ddeddf yn analluog i wared yr enog oddiwrth bechod, eto drwy y ddeddf y mae yn cael ei ddwyn i adnabod drwg pechod. "Eithr nid adnabum i bechod ond wrth y ddeddf" (adn. 7). Yr oedd pechod ynof o'r blaen, ond y ddeddf fu yn foddion i'w ddaidguddio i mi. Y casgliad gan hyny ydyw nad oes dim drwg yn y ddeddf, ond yn hytrach ei bod yn wasanaethgar yn llaw yr Ysbryd i argyhoeddi o bechod. "Felly yn wir y mae y ddeddf yn sanctaidd, a'r gorchymyn yn sanctaidd, ac yn gyfiawn, ac yn dda" (adn. 12).

Ond er fod y ddeddf wedi bod yn foddion i argyhoeddi'r apostol am ddrwg ei galon, eto yr oedd yn analluog i'w sancteiddio, neu ddinystrio pechod ynddo; ond nid ar y ddeddf yr oedd y bai; nid oedd wedi ei bwriadu i hyny. "Canys ni a

wyddom fod y ddeddf yn ysbrydol." Ysbryd Daw yw ffynnonell y ddeddf; y mae yn cyfranogi o natur yr Ysbryd; y mae yn bur ac yn ysbrydol fel yntau. Ond er holl ragoriaethau y ddeddf, ac er ei bod wedi bod yn foddion i fy argyhoeddi, ebe Paul, nis gall ddinystrio pechod ynof, oblegid yr wyf yn teimlo fy llygredd yn gryf. "Canys myfi sydd gnawdol, wedi fy ngwerthu dan bechod. Canys yr hyn yr wyf yn ei wneuthur nid yw foddolawn genyf, &c." Er nad oedd efe yn was i bechod, eto yr oedd yn teimlo ei fod yn fynych yn gwneyd yr hyn oedd yn groes i'w ewyllys fel cristion, fel y caethwas yn ngwasanaeth y caethfeistr (*slaveholder*). Yna a ymlaen i egluro effeithiau gwahanol y ddwy anian ar ei feddwl. Dyna yw pwnc yr apostol o adn. 14 hyd ddiwedd y bennod. Ymddengys ei fod yn rhoi crynodeb o'i hanes ei hunan yn y bennod hon. Yn adn. 9 y mae yn rhoi awgrym am ei sefyllfa pan yr oedd heb ei argyhoeddi, pan oedd "yn ol y ddeddf yn Pharisead." "Eithr yr oeddwn i gynt yn fyw heb y ddeddf." "Gynt," sef y rhan gyntaf o'i oes. Yna, o'r 7fed adn. hyd y 13eg, cawn ei hanes pan dan argyhoeddiad, ond heb ei gyfnewid; ac o adn. 14 hyd ddiwedd y bennod, cawn ei hanes a'i brofiad fel cristion aillanedig, pryd y mae yn dangos effeithiau gwahanol y ddwy anian neu y ddwy ddeddf ar ei feddwl, sef deddf pechod, neu ddeddf yn yr aelodau, a deddf ei feddwl, sef yr anian dduwiol oedd yn teyrnasu ar ei galon (adn. 23).

Y mae gwyr grefydd yn cael ei gosod allan yn y Bibl dan wahanol enwau a theitlau, megys "peth daioni," "gwreidd-yn y mater," "gwirionedd oddimewn," "doethineb," &c., ond yma "deddf fy meddwl." Os ydyw yn briodol galw pechod yn ddeddf, y mae yn llawn mor briodol galw gwir grefydd yn ddeddf; ac yn y goleu yna yr edrychwn ar wir grefydd yn y sylwadau dilynol.

I. GWIR GREFYDD FEL DEDDF, NEU EGWYDDOR LYWODRAETHOL Y CRISTION.

1. *Deddf sydd allu amwledig, yn tueddu ac yn achosi gweithrediadau personau a phethau.*

Yn yr ystyr yma y mae pobpeth yn y greadigaeth eangfawr dan lywodraeth deddf briodol i'w natur ei hunan. Y mae deddf i'r haul, y lloer, a'r ser, deddf i'r môr: "Hyd yma y dewi, ac nid ymhellach." Y mae deddf i'r gwlaw, y gwlith, a'r tarth, a deddf neu reddf i bob creadur dreswm. Y mae'r aderyn bach yn gwneyd ei nyth dan lywodraeth deddf neu reddf, a'r gwenyn bychain yn paratoi yr haf orbyn y ganaf dan lywodraeth deddf. Y mae y dwfr yn rhedeg i waered, y mwg yn esgyn, a'r gareg yn disgyn, dan lywodr-

aeth deddf. A galwir y ddeddf hon yn ddeddf natur. Yn gyffelyb y mae holl ddynolryw dan lywodraeth deddf; ac y mae gweithredoedd yr annuwiol yn profi mai o dan lywodraeth "deddf pechod" y mae efe. Er cymaint o rwystrau sydd wedi eu gosod ar eu ffordd i drueni gan ragluniaeth a gras Duw, i drueni y m'n fyned gyda chyflymdra. Dywedant hefyd wrth Dduw, "Cilia oddiwrthym, canys nid ydym yn chwennych gwybod dy ffyrdd." Yr un modd y mae y dyn duwiol dan lywodraeth deddf; a'i ddeddf ef yw ei grefydd, sef deddf ei feddwl. Pa beth ydyw y ddeddf hon? Y ddeddf foeseol allanol wedi ei throï yn egwyddor o'i fewn. Yr oedd y ddeddf foeseol ar y dechre yn egwyddor o fewn dyn; ond trwy bechod daeth yr egwyddor fewnol hon yn ddeddf oddiallan iddo. Deddf yw y ddeddf foeseol i'r annuwiol, yr hon sydd yn ei gyhuddo a'i feldithio; ond y mae yn egwyddor o fewn y cristion. Y mae y ddeddf foeseol gan yr annuwiol yn y Bibl—gall ei darllen a'i dysgu allan; ond y mae hi gan y cristion yn ei galon. "Mi a ddodaf fy nghyfreithiau yn eu meddwl, &c." Ni welsid y ddeddf foeseol ar lechau ceryg, nac ar bapyr, na than draed y troseddwr, oni buasai bechod; eithr yn y galon y buasai o hyd. Ond y mae gras a doethineb Daw wedi cael trefn i godi'r ddeddf o dan draed y pechadur, a'i rhoi eto yn ei hen gartref gwreiddiol—yn y galon. A than ddylanwad y ddeddf hon y mae'r oredadyn yn cyflawni ei holl weithredoedd. Nid damwain yw ei weithredoedd. Y mae rhai pethau yn cymeryd lle drwy ddamwain. Beth bynag, y maent yn ddamweiniau yn ein golwg byr ni, am nad ydym yn gallu eu holrhain i'w hachosion; ond y mae pethau eraill yn cymeryd lle dan ddylanwad deddfau sefydlog. Felly y mae gweithredoedd da y saint yn cael eu rheoli gan ddeddf yr anian dduwiol, fel y mae'r môr gan ei ddeddf yntau.

2. *Y mae deddf yn gweithio yn rheolaidd iawn.*

Y mae deddf y môr yn gweithio yn rheolaidd; nid treio a llenwi am un mis, a rhoi i fyny am fis wedi hyny y mae, ond yn gweithio yn rheolaidd. Bywyd gwastad, rheolaidd, y dysgwylir fod bywyd pob dyn duwiol. Y mae ambell grefyddwr yn orïog iawn, yn zelog iawn gyda chrefydd ar brydiau, ond yn oeri yn sydyn, ac yn gwrthod gwneyd dim ar brydiau eraill. Ond am y "pur o galon," y mae yn gweithio yn rheolaidd a chysson am ei fod dan lywodraeth egwyddor dda. "Deddf ei Dduw sydd yn ei galon ef." "Wrth farn y llywodraetha efe ei achosion." "Ei galon sydd ddisig yn ymddiried yn yr Arglwydd."

3. *Y mae deddf yn gweithio yn naturiol iawn.*

Mor naturiol y mae'r wreichionen yn ehedeg i fyny! nid oes eisien yr un peiriant cryf i'w chodi; ac mor naturiol hefyd y mae'r gareg yn disgyn dan lywodraeth deddf atyniad! Felly nid rhyw faich anhawdd i'r cristion yw byw yn dduwiol, megys cadw'r Sabbath, dyweyd y gwir, gwneyd cyfiawnder, bod yn sobr, &c. Na, rhaid iddo wneyd hyn: "Mi a wnaif iddynt rodio yn fy neddfau." Gan mai egwyddor sanctaidd sydd yn teyrnasu ar y galon, y mae byw yn sanctaidd yn dyfod yn beth naturiol, a phechu yn beth annaturiol. "Nid all efe bechu, am ei eni ef o Dduw." "Canys fy iau sydd esmwyth."

4. *Y mae deddf yn sefydlog a digyfnewid.*

Y mae y ddeddf foesol yn ddigyfnewid. "Haws yw i nef a daear fyned heibio nag i'r un tipyn o'r gyfraith hallu." Y mae deddfau natur yn hynod o ddigyfnewid. Y mae yr haul yn tywynu, y gwynt yn chwythu, a'r môr yn treio a llenwi, yr un fath yn awr ag yr eddynt yn gwneyd bum' mil o flymyddoedd yn ol. Gall y deddfau hyn ddwyweyd, Gwelsom llawer o gyfnewidiadau o'n cwmpas erioed; gwelsom un oruchwyliaeth yn rhoi lle i un arall, a'r naill ganedlaeth yn marw i roi lle i'r un ddilynol. Y mae ffurfiau a fflaenau'n byd wedi bod yn amarywiol a diflunedig; ond yr ydym ni wedi aros yr un yn nghanol pob cyfnewidiadau. Felly y gellir dyweyd am y ddeddf sydd yn meddwl y cristion. Gall hitheu ddwyweyd, Yr wyf wedi gweled llawer o gyfnewidiadau yn amgylchiadau y credadyn; gwelais ef mewn cyfoeth ac anhwyddol, a gwelais ef hefyd mewn dygn ddiol; gwelais ef mewn iechyd ac afiechyd, mewn llawenydd a galar. Y mae ystormydd amser wedi bod yn ei dafu yn ol ac ymlaen; ond yr wyf fi wedi parhau yr un o'i fewn er pob peth sydd wedi dygwedd iddo. Y mae deddf yn ddigyfnewid. Nid yw y maen tynu (loadstone) yn cyfeirio at y gogledd heddyw ac at y de yfery. Felly nis gall y cristion fod ar ddelw Duw heddyw ac ar ddelw'r diafol yfery. Y mae'n wir y gall darn o ddur ddryysu cyfeiriad yr atynfaen, ond nid newid ei natur. Y mae profedigaethau yr anialwch yn dryysu llawer ar gyfeiriad crefyddol y dyn duwiol yn aml, ond nis gallant newid ei anian. Y mae yn amhosibl newid na dinystrio y ddeddf hon. Gall dyn ddinystrio ei fywyd naturiol, ond nis gall ddinystrio ei fywyd ysbrydol. "A'ch bywyd a guddiwyd gyda Christ yn Nuw." Nis gall y diafol ohwaith: "A phyrth uffern nis gorchfygant hi." Can hyny y mae cwymp oddiwrth zas yn amhosibl.

5. *Wrth eu heffeithiau yn gyffredin y mae deddfau yn profi eu bodolaeth a'u nodwedd.*

Ni buasai neb yn gwybod am y ddeddf sydd yn achosi llanw a thrai y môr, a deddf atyniad, &c., oni buasai iddynt weled eu heffeithiau. Ac wrth ei heffeithiau y mae adnabod deddf meddwl y cristion. Nis gellir gweled egwyddor mwy na gweled ysbryd; ond y mae yr effeithiau yn weledig, a thrwy yr effeithiau gweledig y profir bodolaeth y ddeddf anweledig. Pa fodd y caf wybod, meddai rhywun, a wyf yn dduwiol ai peidio? Wel, ystyria pa fath yw dy weithredoedd. "Wrth eu ffirwythau yr adnabyddoch hwynt." A wyt yn edifarhau am bechod, ac yn gweddio llawer yn y dirgel, ac yn gymddwyn yn addas i efengyl Crist? Os wyt, rhaid fod dy galon wedi ei chyfnwied. Ac er mai y galon yw eisteddler anian dduwiol, y mae ei heffeithiau yn cyrhaedd holl aelodau'r corff, a holl gymeddfau'r enaid. Mewn un lle penodol y mae presawlyfod y Femines Victoria; er hyny y mae ei dylanwad yn cyrhaedd pawb, o'r Prifweinidog hyd y tlotaol o fewn y tir. Yr un modd y gellir dyweyd am yr anian dduwiol; er mai y galon yw ei chartref, cyrhaedda ei dylanwad o'r gydwybod i lawr hyd at y dwylaw a'r traed. "Ein gorfoledd ni yw hyn, sef tystiolaeth ein cydwybod." "Efordd dy orchymynion a redaf pan ehangoch fy nghalon." Ofer yw i neb feddwl ei fod yn dduwiol os nad yw yn byw yn dduwiol.

6. *Y mae deddf yn gref ac anorthwysnabol.*

Y mae y ddeddf wladol yn gref iawn. Dyna'r boneddig cyfoethog wedi ei throeddu: lladrataodd eman gwerthfawr o dŷ ei gymydog. Dyna efe wedi ei ddal—dyna ei brawf yn myned ymlaen. Er ei fod yn ddyn o gyfoeth mawr ac o waedoliaeth uchel, a ehanddo ddadlauwr galluog yn dadlen ei achos, a gwraig dyner a phlant bychain, anwyl, yn wlo rhag iddo gael ei gosbi, ac iddo berthynasau a chyfaillion yn dadlen ei achos, eto i dir alltundiaeth y bu raid iddo fyned am saith mlynedd. Beth oedd y rheswm? Deddf oedd yn ei orfodi. Mae deddfau natur yn meddu nerth dirfawr. Ofer fyddai ceisio lluddias yr haul i godi a machludo, y gwynt i ohwythu, a'r afon i redeg i'r môr. Felly am grefydd y cristion; deddf gref ydyw. Y mae lloedd cryfion yn ceisio ei attal i'r nefoedd—y byd, y cnawd, a'r diafol. Mae fel llong ar y môr, yn cyfarfod â llawer o wyntoedd gwrthwynebus; ond yn ei flaen y mae yn myned drwy ganol y rhwystrau oll. Ei iaith benderfynol ydyw,

"Mi af ymlaen, er pelled yw.
I'r wlad i'r wyf am fyn'd iddi fyw."

Y mae nerth deddf meddwl y cristion i'w chanfod yn amlwg yn hanes hen saint y Bibl, megys yn ffydd Noah, ufudd-dod Abraham ar ben Moriah, gwroldeb Dafydd, ac amynedd Job, &c. Fel y mae'r afonig fechan wedi dyfod o'r môr yn mynu dychwelyd yno, felly yr anian sanctaidd; o fôr cariad y tarddodd, ac yno y myn redeg yn ol.

"Anian nef a dŷr trwy rwystrau,
Anian nef a dŷr trwy 'r tan;
Ceidw 'i gyrfa trwy 'r creadur
At ei gweiddyn pur ymlaen;
Heibio i degwch
At y tegwch gwir ei hun."

7. Y mae gwobr yn gysylltiedig ag ufudd-dod i bob deddf dda.

Y mae tangnefedd a llynyddwch yn wobr am ufudd-dod i'r ddeddf wladol. "A fyni di nad ofnech yr awdurdod? gwna yr hyn sydd dda a thi a gei glod ganddo." Y mae iechyd a hir oes yn wobr am ufudd-dod i ddeddfau y cyfansoddiad dynol. Y dyn sydd yn talu mwyaf o sylw i'r deddfau hyn yw'r iachaf a'r mwyaf rhydd. Tybier am fachgen ieuanc cryf yn dyweyd, "Nid af fi i boeni cadw'r hen ddeddfau yma o hyd, sef cysgu a bwyta ac yfed; mi fynaf fod yn rhydd." Ond druan o hono, gadawer iddo dreio, ynte; beth fyddai y canlyniad yw'r pwnc. Na, y neb sydd yn ufuddhau i'r deddfau yna a'i pia hi o ddigon. "Yn nyddiau ein blynyddoedd y mae deng mlynedd a thriugain;" ond fel y dywedodd un hen weinidog, "Nid pob ffŵl a all eu cyrhaedd;" y moesol a'r cymedrol sydd yn cyrhaedd hir oes. Ond y mae gwobr ufudd-dod i ddeddf yr anian dduwiol yn annhraethol fwy. "Ei ffyrdd hi sydd ffyrdd hyfrydweh, a'i holl lwybrau hi ydynt heddwch." "A dderbyn y can cymaint, a bywyd tragywyddol a etifedda efe."

II. YR ANGHENRHEIDRWYDD ANHEB-GOROL AM FEDDU'R DDEDDF HON.

1. Ymddengys hyn pan ystyriom y rhywstrau sydd ar ffordd y cristion i'r nefoedd.

Y mae gan y saint lawer o elynion i'w gorchfygu ar eu taith tua'r baradwys nefol; ond y cryfaf a'r mwyaf peryglus yw y gelyn mewnol, sef "deddf pechod," neu ddeddf yn yr aelodau. Nid oes dim a orchfyga hon ond deddf y meddwl. Rhaid cael deddf yn erbyn deddf, deddf i orchfygu deddf. Dywed y meddygon fod yn y cyfansoddiad dynol ddwy ddeddf yn gweithio yn erbyn eu gilydd: y mae un yn gwneyd ei goreu i dynu'r cyfansoddiad i lawr i ddyffryn marwolaeth drwy chwyta a lludded, ond y llall yn adeiladu a maethu'r cyfansoddiad drwy dreulio'r ymborth a

phuro'r gwaed; a phe heb hon yn y cyfansoddiad, buan y dinystrid ef gan y llall. Yn gyffelyb y mae deddf pechod a'i holl egni yn ymgais at ddinystrio dyn: "Syniad y cnawd, marwolaeth yw." Ond y mae deddf yr anian dduwiol yn aneffeithiol ac yn difa ei dylanwad: "Syniad yr Ysbryd, bywyd a thangnefedd yw." Ond nid y gelyn mewnol yw yr unig un sydd gan y credadyn i ymladd ag ef, ond y mae ganddo elynion allanol hefyd. Rhaid iddo wynebu tamasiynau y diafol ac ysturmwydd geirwon y byd, a rhaid iddo wrth galon newydd i orchfygu y rhywstrau. Dywedir pan y bydd y morwyr yn myned â llestr gwag dros gainc o fôr y byddant yn rhoi balasarn ynddo i'w gadw yn ddiogel rhag cael ei luchio gan yr ysturm. Hen lestr gwag yw dyn "wrth naturiaeth," a chyn y gall fyned yn ddiogel dros fôr tymhestlog amser i borthladd dymunol gwlad yr addewid, rhaid iddo gael balasarn yr anian dduwiol yn egwyddor o'i fewn.

2. Ymddengys yr anghenrheidrwydd am ddeddf yr anian dduwiol meron trefa i beri i bob peth gydweithio er daioni i'r saint, a'u galluogi i orfoleddu mewn gorthymderau.

Crefydd yn unig sydd yn galluogi dyn i "orfoleddu mewn gorthymderau." Gall doethion y byd ddyweyd mai ffolineb yw grwgnach yn y profedigaethau; ond y mae crefydd yn eu gwneyd yn ysgafn, ac yn rhoi achosion i ganu y nos. Y mae hen draddodiad am ryw gareg yr athronydd (*philosopher's stone*) yn bod yn rhywle, sydd yn troi pobpeth a gyffyrdda â hi yn aur; eithr nid yw hynyna ond flug; ond gwirionedd yw fod crefydd yn troi pob peth a gyffyrdda â'r cristion yn aur—yn elw iddo; ie, y mae angen yn gorfod troi yn fantais iddo: "Byw i mi yw Crist, a marw sydd elw."

3. Ymddengys yr anghenrheidrwydd am ddeddf yr anian dduwiol meron trefn i'n cymhwysio i'r nefoedd.

Y mae y nefoedd yn gynnwysedig nid yn unig mewn lle sanctaidd, ond yn benaf mewn egwyddor sanctaidd. "Teyrnas Dduw o'ch mewn chwi y mae." Rhaid cael y nefoedd oddimewn cyn y gallir ei mwynhau oddiallan. Ni byddai dyn heb ei aileni yn y nefoedd ond fel *idiot* mewn *exhibition* neu gyngherdd ardderchog. Rhaid fod calon dyn yn bechadurus cyn y gall fwynhau pechod oddiallan. Os gwelwch ddyn yn cael blas ar gwmi'r meddwon yn y dafarn, y mae yn ddigon i brofi fod ei galon yn ddrwg. Rhaid cael llygaid i fwynhau lliwiau, a chlust i fwynhau peroriaeth; felly rhaid cael calon sanctaidd i fwynhau pethau sanctaidd. Gan hyn, O ddarlunydd, os wyt yn meddwl am

nefoedd oddiallan, gweddia bob dydd am nefoedd o fewn. "Crea galon lân ynof, O Dduw, ac adnewydd ysbryd uniawn o'm mewn." Ac os wyt yn teimlo deddf pechod yn gryf, paid a digaloni. Os wyt yn blentyn i Dduw y mae'r hen ddeddf yn y *decline* ac yn anwelladwy. Ac os dymunit gynyddu o'r anian dduwiol, anadla lawer yn awyr Calfaria. Y mae awyr y groes yn wenwyn i bechod, ac yn sicr o fod yn faeth i sancteiddrwydd.

BETH YDYW MEDDIANT?

NID hawl gyfreithlawn i beth, ac awdurdod cyfreithlawn arno, yw meddiant, ond yn hytrach priodolol neu draws-sylwedd-iad peth yn rhan o'r meddiannydd. A siarad yn fanwl, neu yn hytrach yn gywir, nis gall ewylllys rhoddydd, na grym cyfraith, wneyd dim yn eiddo gwirioneddol i ddyn. Nid oes neb yn meddu dim, yn ngwir ystyr y gair meddu, ond yr hyn y mae wedi ei gymeryd i mewn i'w feddwl, i'w fywyd, i'w natur,—yr hyn y mae wedi ei wneyd yn rhan o hono ei hun. Dychymyger, er engraffit, am ddau frawd drwy ewyllys eu tad wedi cael llyfrgell yn eiddo cyffredin rhyngddynt. Y mae un yn ymfoddloni ar edrych ar y llyfrau yn rhesi ar yr estyll, heb iddynt amcan uwch nag addurno yr ystafell; ond y mae y llall yn eu dyfal ddarllen—yn ymborthi ar eu cynnwys, gan ei droi yn faeth i'w feddwl. Y mae gan y naill gystal hawl iddynt a'r llall yn ol y gyfraith; ond y maent mor bell o fod yn eiddo i un o'r ddau ag ydynt o fod yn eiddo i barwydd yr ystafell. Ryw ddiwrnod dyma'r llyfrgell yn cymeryd tân, a'r llyfrau oll yn cael eu llosgi. Dyna hawl gyfreithlawn y ddau frawd wedi cael ei difodi, ac ynddi holl feddiant un o'r ddau; ond y mae llawer o'r llyfrau yn parhau eto yn feddiant i'r brawd ddallengar. Y maent yn bod yn ei ddealltwriaeth ac yn ei ysbryd. Y mae llawer o'u cynnwys wedi ei droi yn briodolledau yn ei fywyd a'i gymeryd.

Hawdd ydyw cael engraffit o ddyn wedi cael hawlfraint i ystâd helaeth, heb erioed allu meddiannu dim o honi mewn gwirionedd. Y mae cynnyrchion amrywiol ei feusydd, a'i barciau, a'i erddi, yn bod y tu allan iddo ef ymhob ystyr. Nid yw ei ddeall na'i ddychymyg wedi sugno i mewn ddim o'r meddylddrychau sydd doreithiog ynddynt. Nid yw ysbryd y golygtydd erioed wedi gallu treiddio nemawr nês i'w ysbryd ef nag arwynebedd ei lygaid. Gall dyn arall, heb fod ganddo hawl gyfreithiol i fodfedd o'r etifeddiaeth, fod yn wir fedd-

iannydd ar lawer ychwaneg o honi na'r hwn sydd yn cadw'r gweithredoedd ac yn derbyn y rhenti. Os yw y dyn arall yn meddu "llygad i weled anian, a chalon i gydymdeimlo âg anian," y mae wrth edrych ar y gwahanol gynnyrchion yn gwneyd yr hyn sydd werthfawrocac ynddynt yn eiddo parhaol iddo ei hun. Fel y mae y pren a'r llysieuyn yn sugn-dynu adnoddau bywyd o'r ddaear ac o'r awyr, felly y mae yntau yn sugno maeth i fywyd ei feddwl o'r golygfeydd amrywiaethol. Gwna'r tynerwch, y llonder, yr iechydd, yr ieuentydd, y prydferthwch a'r nodweddion cyffelyb, sydd yn perthyn iddynt, yn briodolledau yn ei feddwl a'i fywyd ei hun. Defnyddia yr hyn sydd aruchel a gwerthfawr yn y gwrthdrysychau i ennyn ei ddychymyg, i buro ei ddeall a'i chwaeth, i brydferthu ei feddyliau, ac i eangu cydymdeimlad ei galon â chalon fawr natur. Mewn gair, gwna feddiant parhaol o honant fel rhan briodol o hono ei hun.

Os ydyw y dyn, yn ychwanegol at ddychymyg a dealltwriaeth a chalon felly, yn meddu ysbryd rhagorol—yn meddu ysbryd "y rhai addiwn"—y mae yn "etifeddu y ddaear" mewn ystyr uwch a mwy gwirioneddol fyth. Y mae'r dail a'r glaswellt iddo ef yn dafodau sydd yn dadgan gogoniant a daioni na welodd llygad, na chlywodd clust, ac na ddaeth i galon y dyn anianol syniad am danynt. Mae efe yn gweled llygad Un sydd yn Greawdwr ac yn Dad iddo yn edrych arno drwy y blodenyn. Y mae ei galon yn dyfod i gyffyrddiad â chalon gynhesach a mwy cariadlawn na chalon natur. Y mae prydferthwch a pherffeithrwydd y tyfollion yn troi yn gyfrngau i adlewyrchu prydferthwch a pherffeithrwydd uwch, purach, dwyfolach i'w feddwl a'i ysbryd ef, a thrwy hyn yn dyfod yn feddiant iddo mewn ystyr annhraethol uwch na'r dyn anianol, ac nac hyd yn nôd y dyn meddylgar anianol. Y mae yn derbyn drwyddynt brydferthwch a theimladu ysbrydol. Y mae yn edrych ar yr oll fel eiddo a rhoddion ei Dad, ac am hyn yn eiddo ef. Gall ddyweyd am danynt fel y dywed yr edmygydd am rasau yr eglwys—

"Caf feddu'r oll, eu meddu'n un,
Wrth feddu d'anian Di dy hun."

Y mae efe yn meddiannu "y can' cymaint" â'r ffig-berchenog anianol o'r gwerth a'r daioni penaf sydd yn perthyn iddynt. Byddant hefyd yn eiddo ef wedi i anegu ysgaru rhwng y llall â hwynt; ac ychwanegir iddo fyth o'r elfenau sydd yn rhoddi gwir werth arnynt. "Canys i bob un y mae ganddo y rhoddi, ac efe a gaiff helaethrwydd; ac oddiar yr hwn nid oes

ganddo y dygir oddiarno, ie, yr hyn sydd ganddo." Am na wir feddianna y naill yr hyn a eilw yn eiddo, fe'i dygir oddiarno yn y diwedd; a bydd yntau yn dlotach o fod erioed wedi cael unrhyw hawl iddo; ond am fod y llall wedi gwneyd pethau goren y ddaear yn eiddo iddo, hwy a bar-

hânt yn feddiant iddo byth; a chaiff awyddfryd ei feddwl a'i ysbryd ei chyfleawi fwyfwy â phethau da, a hyny mewn byd na raid iddi sugno dim o'r maeth drwy gyfrwng mater.

O. G. OWEN.

Aithrofa y Bala.

Adgoffion ac Adroddiadau Addysgiadol.

CYFARFOD MISOL SIR GAERNARFON YN
YR OES O'R BLAEN.

Gan y Parch. ROBERT ELLIS, Ysgoldy, Arfon.

RHAN II.

BELLACH mae y brodyr hyd gurt y capel yn teneuo; maent yn ymwithio i mewn i'r tŷ er cael cwpanaid o dê cyn myned i'r capel. Nid oes dim i'w gael yn fwyd y dydd cyntaf ond bara a photes a thê; yr ail ddydd y bydd y ciniaw. Un cyfarfod sydd i fod heddyw, a hwnw i ddechre 4 o'r gloch, ac i barhâu hyd 7 neu 8 fel y byddo y gwaith. Ni cheir dim pregethu y noswaith gyntaf, oddieithr i'r Cyfarfod Misol fod mewn tref. Dyna John Jones, Tremadoc, yn prysuro i mewn i'r capel, yn arwydd fod y cyfarfod i ddechre, a phawb yn ymwithio ar ei ol. Mae yma gynnulliad da; llawr y capel, er ei fod yn helaeth, yn rhwydd lawn. Ceir yma frodyr o bob oed a gradd, yn cynnrychioli o leiaf dair oes: yr hen, y canol oed, a'r ieuanc. A rhyfedd hefyd fel y mae pawb yn adnabod ei le. Wele nifer o bregethwyr a blaenoriaid ieuanc yn hel at eu gilydd i lechwedd y capel, a'r hen bregethwyr a'r hen flaenoriaid yn ymgrynhol yn nghymydogeath y pulpud. Mae yma ryw goffr pedaironglog o sêd fawr o dan y pulpud. Gallai rhyw chwech, saith, neu fwy, eistedd ynddi yn lled hwylyus; eithr nid oes heddyw ond pedwar o frodyr a faidd eistedd yn y brif sêdd hon. Mae Michael Roberts a James Hughes wedi meddiannu y rhan fwyaf mewnol o honi, a John Jones, Tremadoc, a John Jones, Beddgelert (yr olaf yw Ysgrifenydd y Cyfarfod Misol), wedi meddiannu y ddwy gongl nesaf allan i'r orsedd. Dyma mewn gwirionedd ydyw Cyfarfod Misol Sir Gaernarfon; dyma y gallu llywodraethol; a fyno y pedwar gwŷr hyn a fydd. Ac er cryfder dirfawr i'w dylanwad fel arweinwyr, bydd y pedwar brodyr hyn bob amser yn un a chytunn, heb yr un yn tyngu yn groes. A thybygid nad yw Cyfarfod Misol Sir Gaernarfon yn eithriad yn hynyma. Yn oesoedd cyntaf ein Cyfundeb, ceid fod llywodraethiad pob Cwrdd Misol a Chymdeithasfa yn nwyllaw dau neu dri o'r brodyr mwyaf dylanwadol,

a phawb eraill yn eu cydnabod, ac yn ymestwng iddynt. Pa enw i'w roddi ar y fath yma o drefn eglwysig, nis gwyddom. Tybygem ei bod y nesaf aeth i Esgobyddiaeth, ac eto nid hyny ydyw yn hollol. Ac nid llithro a ddarfu y Cyfundeb i'r wedd hon; yn hytrach yn y cyfryw wedd y daeth i fodolaeth; ac yn y wedd hon hefyd y llwyddodd yn rhyfeddol am ryw dair oes o leiaf. Felly y pedwar brawd ag sydd wedi meddiannu y sêdd fawr dan y pulpud y tro hwn yw arweinwyr a llywodraethwyr Cyfarfod Misol Sir Gaernarfon. Yr hyn sydd yn gwneyd fod y drefn hon hyd yma yn gweithio yn hynod o hapna, ac hefyd o lwyddiannus, yw fod y corff lliosog o bregethwyr a blaenoriaid yn talu pob gwarogaeth o barch ac ufudd-dod i'r brodyr hyn sydd yn eu harwain. Ac ni wnaeth yr hen frodyr teilwng hyn chwaith ond llithro yn naturiol i le yr ychydig frodyr oedd yn llywodraethu yn gyffelyb o'u blaen. Yr oedd eu parch a'u dylanwad fel gweinidogion y gair yn gwneyd fod pawb yn foddolawn iddynt, ac, yn wir, yn eu gwrthio i'w lle fel yr unig rai cymhwys i arwain. Gwir fod gwrthblaid wedi cyfodi yn Arfon, fel y cawn sylwi, ac wedi cario un mesur chwyldroadol er gwaethaf y brodyr llywodraethol. Ond wedi tawelu y cyffro hwnw, disgynodd poppeth, mewn ymddangosiad o leiaf, i'r un tawelwch drachefn.

Ond at y Cyfarfod Misol. Wele John Jones, Tremadoc, yn codi yn sydyn, yn taflu ei olwg o gwmpas am ryw frawd i ddechre y cyfarfod. Mae ei lygaid yn syrthio ar Rowland Abraham fel yr un cymhwys, ac y mae yn ei alw ymlaen gydag awdurdod. Mae yr hen frawd yn llusgo ei gorff mawr afrosgo i'r lle priodol i ddechre, a chyda llais mor afrosgo â'i gorff yn rhoddi pennill o salm allan i'w ganu:

"Bydd dda wrth Sion fryn,
O Arglwydd, hyn a fyni,
Ac wrth Gaersalem, gartref llon,
Cod furiau hon i fyny."

Mae John Jones, Beddgelert, âg o'leiaf hynod o swynol, yn cychwyn y canu. Mae priodoldeb y pennill, y dôn, ac o'leiaf yr hen frawd o Feddgelert, yn cyffwrdd â phob calon yn y lle—pawb yn canu o'u

allorau. Mae cant o'r fath yma, dybygid, yn rhoddi pawb yn yr ysbryd goren at waith y cyfarfod. Ar ol darllen Salm fer, mae Rowland Abraham yn gweddio yn fyr, yn gryno, ac i'r pwrpas. Mae pawb wedi eu boddhâu ar y dechre, modd bynag. Y fath flinder a geid, ac a geir eto, trwy fod brodyr yn treulio ugain mynyd o amser prin Cyfarfod Misol gyda'r dechre, ac felly yn bradychu eu diffyg o ddoethineb!

Gorchwyllion y cyfarfod hwn fydd trafod pethau amgylchiadol y gwaith: lle ac amser y Cyfarfod Misol nesaf—galw casgliadau—darllen cyhoeddiadau—y mater o adilladu ac adnewyddu capelau—anfon brodyr i gynnorthwyo yr eglwys i ddewis blaenoriaid a chodi pregethwyr, ac yn y blaen. Gan fod y cyfarfod mewn lle mor ganolog, mae yn debygol y bydd yma waith mawr, ac y bydd y blaenoriaid yn ogystal a'r pregethwyr yn cymeryd rhan ynddo. Ond, ha wŷr, ni bu yma yr un gair o son am na dewis na gosod neb yn llywydd! Bydded felly; nid yw hyn yn brofedigaeth i neb, o achos gŵyr pawb na bydd Cyfarfod Misol Sir Gaernarfon heb ei llywyddu, yn iawn hefyd, os bydd John Jones, Tremadoc, yn bresennol. Mae efe wedi ei greu i fod yn llywydd, gan ei fod bob amser mor fywiog ac mor barod; gall fod yn fyr, yn bert, ac i'r pwrpas. Y gŵyn yn ei erbyn yw ei fod yn rhy dueddol i ddywedyd gormod ei hunan. Eithr nid yw efe byth yn gwneyd arseth hir ar unpeith, ac nid da y gall oddef hynny mewn eraill; ond ceir ef yn dywedyd sylw byr ar bobpeth, ac yn dywedyd yn nghwt dywedyd pawb eraill. Bydd weithiau yn galw Michael Roberts neu James Hughes fel *matter of form* i llywyddu; ond efe ei hun wedi'n a fydd yn gwneyd y gwaith. A chan ei fod mor fedrus, yr oedd pawb ar y cyfan yn fodd-lawn iddo.

Y peth cyntaf yn y cyfarfod hwn yw trefnu lle ac amser y Cyfarfod Misol nesaf; a chymher hynny weithiau gryn lawer o amser, gan y bydd dau neu dri neu ragor o wahanol fanau yn ymrson am dano; ac nid oes gan y brodyr na thafien na rheol i'w harwain yn hynyma. Mae y llywydd yn caniatáu eithaf digon o le i'r ymddadlenn, ac yna yn cipio y cwestiwn oddiar y brodyr, ac yn ei benderfynu ei hunan, gan gyhoeddi. Bydd y Cyfarfod Misol nesaf yn y fan a'r fan, ar y pryd a'r pryd. Yr oedd hyn yn rhagorol yn yr hen frawd o Dremadoc: yn kytrach na gadael i'r brodyr ddiffr amser i ddadlenn cwestiynau dibwys, efe a gymerai y cwestiynau o'u dwylaw, ac a'i dybenai ei hunan, gan ddywedyd mai fel a'r fel y mae yn rhaid i hyn a'r llall fod. Gwel-som ef yn gwneyd hyn rai gweithiau gyda chwestiynau lled bwysig. Wela blaenor o

un o brif eglwysl Arfon yn dwyn i'r Cyfarfod Misol achos brawd oedd wedi ei dori o bregethu, er mwyn iddo gael ail ddechre pregethu dracheff. Ychwanegai y blaenor, fod yr achos wedi bod o flaen yr eglwys y nos Sabboth diweddar, a bod yr eglwys, trwy godiad llaw, wedi rhoddi arwydd o'i boddlonrwydd i hyny. Gellid maddwl fod achos fel hwn yn un lled bwysig. Gwrandawai John Jones ar y brawd yn rhoddi yr achos i lawr, gan edrych yn myw ei lygaid; ac yna gan godi ei ddwrn bach, dywedai, "Hwn a hwn eisieu cael pregethu i wel na chaiff; cafodd ddigon o amser i dreio, a phrofodd na fedr o ddim." Dyna achos y gŵr hwnw wedi ei setlo heb ofyn na barn nac arwydd, ond mae pawb yn fodd-lawn i'r dyfarniad. Yr oedd yr hen frawd yn graff i ddeall i ba gyfeiriad y byddai y farn gyffredin yn gogwydd.

John Jones, Beddgelert, fel y crybwyllwyd, yw ysgrifenydd y Cyfarfod Misol, ac mae yn meddu llawer iawn o gymhwysderan i'r swydd. Hynafgŵr corffol ydyw, a golwg dda arno, ei ben yn crymu ychydig, ac wedi ei greu heb ofn. Mae efe, nid yn unig yn ben blaenor, ond hefyd yn dywysog yn Meddgelert, ac i fesur yn y Cyfarfod Misol; mae yn gwybod yn dda pa fodd i ddirwyn ei hen gyfaill o Dremadoc. Ei brif waith fel ysgrifenydd yw ceisio a threfnu cyhoeddiadau pregethwyr dyeithr i deithio trwy y sir. Mae y gwaith hwn wedi ei ymddiried iddo ef yn hollol, ac mae y pryd hyn yn orchwyl sydd yn galw am lawer o lafur a gofal. Mae y pregethu teithiol yn ei nerth. Ond yr oedd y gŵr o Feddgelert yn anghyffredin o fedrus yn y gwaith; yn wir, byddai yn ei elfen yn hel ac yn trefnu cyhoeddiadau. Ceisiodd a threfnodd nifer anarferol fawr o gyhoeddiadau trwy y sir yn ei oes. Teithiodd lawer gyda gweinidogion trwy bob parth o Gymru, ac felly daeth yn gydnabyddus a holl bregethwyr y Cyfundeb. A chan fod cymaint ar ei law gyda'r cyhoeddiadau, daeth yn ddyn o bwys yn y Cyfarfod Misol, am y gallai drefnu cyhoeddiad gŵr dyeithr fel y mynai, gan ei roddi ddydd neu y nos fel y dewisai. Clywsom ef yn blaenorol i ryw Gymdeithasfa yn darllen deuddeg neu ragor o gyhoeddiadau yn yr un Cyfarfod Misol, pryd y gofynai James Hughes iddo yn ei ddull chwareus, "Wel, John, John, beth a gawn ni ei wneyd?" "Chwi a gewch wrando," oedd yr ateb.

Heb gymeryd nemawr o sylw o'r gwahanol faterion, ni a gawn ymdroi ychydig gyda gwahanol gymeriadau fydd yn cymeryd rhan yn y cyfarfod hwn. Mae yn dygwydd rywfodd mai yr un rhai fydd yn dywedyd, ac mai yr un rhai hefyd fydd yn ddytaw ymhob Cyfarfod Misol; felly erioed, ac felly

eto. Ond cyn dechre ymaffyd mewn dim arall, dyna hynafgŵr yn un o'r eisteddleoedd gerllaw y pulpud, yn codi ac yn aechub y blaen i ddwyn rhyw achos oedd ganddo i sylw y cyfarfod. Gŵr tewychus, a gwyneb garw, ac mewn gwisgiad ffarmwr parchus ydyw, a rhywbeth yn fygythiol yn ei lais a'i wedd; ond, wrth lwc, bydd y gair garw ymlaenaf ganddo bob amser. Y gŵr hwn yw Hugh Gruffydd, Bodwrdda, hen flaenor yn Mhen y Caerau, Aberdaron. Mae yn llefaru mewn tymher gynhyrfus, ac yn gosod yn erwin ar bregethwyr, am ei fod yn methu eu cael i daith Aberdaron. "Buont y tri Sabboth diwedda'f yno," meddai, "heb neb i bregethu, ac am a wyddai na byddent felly am y Sabbothau canlynol." Ac ychwanegai, "os oedd y ffordd yn bell i bregethwyr i ddwyfod i Aberdaron, ei bod yr un mor bell iddo yntau ddwyfod i'r Cyfarfod Misol i'w ceisio." Chware teg i'r hen frawd! mae ganddo achos difrifol. Ond a ydyw y pregethwyr, yn enwedig pregethwyr Arfon, at y rhai y mae y cerydd yn benaf yn cael ei gyfeirio, yn edrych arno felly, sydd amhheus. Mae pawb yn ddystaw. Eithr wele James Hughes yn codi gyda gwên, ac yn dywedyd, "Wel, Hugh Gruffydd, mae yn ofnus fod rhyw ddiwyg gyda chwithau yn Aberdaron. Pa fodd yr ydych yn dysgwyl i'r brodyr ddwyfod atoch? ai fel barcutan bapyr drwy yr awyr? Bu acw frawd o Arfon yn pregethu ryw Sabboth yn ddiweddar; ac er iddo wneyd y daith mor rhad ag oedd bosibl, eto ni ddarfu i dri chapel Aberdaron ei ddigolledu." Tybiai yr hen frawd o Bodwrdda, fel y tybiai lliaws o flaenoriaid yr un oes, gan y byddent hwy yn myned i bellder mawr i chwilio am gyhoeddiadau pregethwyr, fod hyny yn ddigon o gymhelliad, os nad yn ddigon o dâl, i bregethwyr am ddwyfod o bellder cyffelyb i'w gwasanaethu. Bu cerydd tyner James Hughes y tro hwn yn achlysur i ryw gymaint o gyffro ac ymchwiliad yn Aberdaron, os nad mewn manau eraill hefyd.

Gan i ni sôn am James Hughes, dyma'r fan i wneyd sylw o hono, fel un o'r tri brawd a gaed am dymor maith yn arwain Cyfarfod Misol Sir Gaernarfon. Yr oedd efe y pryd hwn yn hynafgŵr, yn tynnu at fod yn gorffol, a'i wynebpryd hefyd yn tueddu at y garw. Yr oedd yn ŵr anrhydeddus a pharchus gan bawb. Byddai golwg urddasol hynod arno yn y pulpud; yr oedd rhywbeth yn ei safiad a'i ddull yn *gommending*; nis gwyddom pa air gwell. Safai yn syth, ond gollyngai ei ben ychydig at ei fron. Pregethai yn bwylog a synwrol, ac mewn llais ac oslef hynod o ddymunol i'w wrando. Eithr nid fel dyn y pulpud, ond fel dyn y Cyfarfod Misol, y

mae a wnelom ni âg ef. Er nad oedd i'w gymharu â Michael Roberts fel pregethwr, ac na ddywedai yn agos gymaint a John Jones, Tremadoc, eto efe oedd y canolwr. Yr oedd yn meddu mesur helaeth o arabedd, a gwyddai pa bryd a pha fodd i'w ddefnyddio. Byddai doethineb a phwyll bob amser yn nodweddu ei ymadroddion. Pan fyddai pethau weithiau yn gwisgo gwedd gyffrous, codai James Hughes gyda gwên, ac âg un sylw doeth ac i'r pwrpas, bwrta'i allan i'u o gythreuliaid. "O mor dda yw gair yn ei amser!" Yr oedd James Hughes yn meddu y gallu hwn y tu hwnt i'w frodyr. Dyn gwerthfawr mewn cymdeithas yw yr hwn sydd yn meddu y gallu i geryddu y gwynt a'r môr, ac i ostegu'r ysturm; ond un o fil ydyw. Bu yn dda iawn i eglwysi Lleyan yn arbenig wrth James Hughes; fe'i gwasanaethodd yn fyddlawn, ac am dâl nad yw yn werth ei enwi; yr oedd efe yn dywysog Duw yn eu plith.

Mae gwaith y Cyfarfod Misol yn myned rhagddo. Nid oes gan y llywydd yr un *program* i'w arwain ond sydd ganddo yn ei feddwl ei hun. Felly y mae yn cymeryd y gwahanol faterion o'r naill fan ar l'ali, fel y bwrir hwy i'r llyn. Gan fod y Gymdeithasfa Chwarterol yn nesâu, a bod y Cyfarfod Misol hwn yn fanteisiol i'w dwyn i sylw, wele ŵr yn sefyll ar lawr y capel, a phwys ei benelin ar ymyl un o'r seddau uchel gerllaw y pulpud. Mae ganddo, fel y gwelir, rhywbeth i'w hysbysu i'r cyfarfod. Gŵr tâl a lluniaiidd, a golwg boneddigaidd arno, yw'r gŵr hwn, yn tynnu at ddeugain mlwydd oed, ei wallt yn dechre glasu, ac yntau yn gwisgo *glasses*, ac y mae hyny yn ychwanegu at ei brydferthwch. Er fod rhyw lusgiad yn ei lais, eto mae yn siarad yn dda, yn bwylog, yn llawn o synwyr, ac yn cael gwrandawriad da. Mae *grace*, ys dywed y Sais, yn ei safiad a'i holl ystum. Y gŵr da hwn yw Mr. J. R. Jones, blaenor yn y Tabernacl, Bangor. Mae yn ŵr doeth, pwylog, ac ysgoleigaidd, yn dduwinydd craff, ac o brofiad dwfn. Ar ol rhanu y Cyfarfod Misol, efe a ddewiswyd yn Ysgrifenydd Cyfarfod Misol Arfon; ac yr oedd yn gyflawn o bob cymhwysder i'r gwaith. Gresyn oedd i'r gŵr da hwn gael ei alw oddiwrth ei waith mor gynnar yn ei oes. Wrth dewi, mae Mr. J. R. Jones yn galw sylw at nifer o bregethwyr ienainc oedd, o ran amser, yn gymhwys i'w derbyn i'r Gymdeithasfa. Mae y llywydd yn cymeryd y mater i fyny, yn galw am enwau y brodyr ienainc, sef William Griffith, Evan Williams, Owen Thomas, Ellis Foulkes, Robert Ellis, a Robert Jones. Mae y llywydd yn gofyn barn a chymeradwyaeth i'r gwyr ienainc hyn, gan flaenoriaid o'u gwahanol ardaloedd.

oedd. Wrth drafod achos y gwŷr ieuainc hyn, mae pregethwyr a phregethu yn dyfod i sylw. Aroswech, dyna hysafgwr yn codi oddiar un o'r meinciau ar ganol y llawr, a chanddo rywbeth i'w ddywedyd ar hyn. Gŵr tâl, esgyrniog, heb fod yn dewychus, mewn dillad o frethyn cartref, ac o'r hen doriad, a gwallt du, laes, yn disgyn yn ddirrefn ar ei ysgwyddau a thros ei lygaid. Mae golwg arw arno, heb ddim yn hawddgar mewn llais na gwedd, a'i lygaid duon, milain, yn treiddio drwy bobpeth. Mae yn dywedyd synwyr, ac yn mynu gwrandawriad. Mae yn sefyll am eiliad ar ganol ei sylw, fel i chwilio am air digon cryf, neu am saeth digon blaenlem i'w amcan. Y gŵr hwn yw Richard Thomas, Tan-yllan, blaenor yn y Dydweliog, Lleyn. Ar lawer cyfrif mae y gŵr hwn yn un hynod. Mae wedi darllen llawer, ac wedi meddwl mwy; mae yn gyflawn o dduwin-ryddiaeth, yn feirniad craff, ac yn ddidru-garedd at bregethwyr a dybid yn gogwyddo at y *system* newydd. Mae Richard Thomas yn bobpeth yn Nhydweliog a'r cylchoedd. Mae yn ddysgawdwr, yn physygwr a llawfeddyg, yn gyfferiwr, yn athronydd, yn gystal ag yn flaenor. Meistrolodd y Saes-onae, a chafodd grap ar ieithoedd eraill; ac ymwithodd i bob cangen o wybodaeth o'r braidd, a hyny trwy ei lafur ei hunan. Ond mae yn Galfin uchel, a braidd yn ddrwgdybus o rai o'r pregethwyr ieuainc a enwyd, yn gystal ag o eraill oedd wedi dechre yn flaenorol. A dyna oedd baich ei sylwadau yn y cyfarfod hwn. Mynai fod rhai o'r pregethwyr ieuainc yn ddyon rhy hyfion, yn rhy ddibarch i'r hen bregethwyr, ac o ran eu syniadau yn gogwyddo yn gryf at Arminiaeth. Mae yn dywedyd yn arw ac yn fygythiol, gan ddangos fod y pulpud mewn perygl. Ond er poppeth, mae yn amlwg ei fod yn cael cymeradwyaeth dosbarth helaeth o'r frawdoliaeth. Mae yma liaws o flaenoriaid o Leyn ac Eifionydd, a rhai o Arfon, yn tybied mai eu gwaith mawr hwy yw gofalu am yr athrawiaeth, a gwylio rhag i'r pregethu fyned ar gyfeiliorn. Gwrandawant rai pregethwyr yn hynod o'r drwgdybus, a gwnant ddyon yn drosoddwr o herwydd gair. Mae yma ddwy blaid, rhaid addef; ac y mae eiddigedd y naill blaid at y llall yn dechre tori allan mewn teimladau ac ymadroddion rhy annheilwng. Mae y mwyafrif mawr, ac yn eu plith yr oll o'r hen bregethwyr a'r hen flaenoriaid, yn Galfiniaid cryfion, o'r hen ysgol, ys dywedir, a rhai o honynt yn eithafol o gyfyng, ac yn rhy barod i gondeimio pob gwedd ymarferol ar bregethu, am ei gyfrif yn ogwyddiad peryglus at Arminiaeth. Mae y blaid arall yn fechan o ran rhif, yn cael ei gwneyd i fyny o bregethwyr a blaenor-

iaid lled ieuainc, ac yn cael eu blaenori gan John Jones, Talsarn. Nid oes dim yn wrth-Galfiniaidd yn syniadau y brodyr hyn mewn un modd; dim ond eu bod yn rhoddi lle pwysig i gyfrifoldeb dyn, yn ogystal ag i ras Duw, yn eu gweinidogaeth. Ac i wneyd y drwg yn waeth, byddai rhai blaenoriaid rhagfarnlyd yn rhy dueddol i gario chwedlau, wedi eu lliwio yn gryf, am eu brodyr i'r hen dadau oedd yn arwain y Cyfundeb, a hwythau hefyd yn rhy barod i roddi clust iddynt. Hyd y gwyddom, dyma y tro cyntaf i'r teimladau annym-unol hyn wneyd eu hymddangosiad mewn Cyfarfod Misoel yn Sir Gaernarfon. Yr oedd amryw o flaenoriaid yn barod i gefnogi sylwadau Richard Thomas, Tydweliog; ac yr oedd amryw o'r ochr arall yn llosgi mewn awydd i amddiffyn y rhai cyhuddedig, fel y cawn achlysur i sylwi eto. Mae John Jones, Tremadoc, fel llywydd, yn deall fod yr ymddyddan hwn wedi myned yn ddigon pell, am ei fod yn tueddu i gynnrychu teimladau rhy chwerson mewn rhai brodyr tuag at eu gilydd, ac y mae yn llwyddo yn hynod i ddwyn rhyw faterion eraill i sylw y cyfarfod. Yr oedd yr hen fraud o Dremadoc, fel llywydd, yn fedrus anghyffredin i droi y lloriad, ys dywedai John Jones o Edeyrn, os gwelai berygl i'r dyrnw fod yn ormodol ar yr un peth. Dymunol o beth fyddai i bawb a elwir i lywyddu, fod yn gyfranog o'r un gallu—y gallu i newid y lloriad pan y bernir fod y brodyr wedi dyrnu digon arno, yn hytrach na'u gadael i ddifaf ar amser trwy ddyrnw gwellt.

MEREDYDD ISAAC,

PENNOD III.

DARFU i'r ymdriniaeth ynghylch Meredydd Isaac a'i wraig yn y cyfarfod eglwysig effeithio yn lled anhyfyd arni hi, yn ol fel yr oedd Jacob Owen yn ofni y gwnai. Hi a ddywedai ei bod yn teimlo fel pe yn ymrostio ar farwor tân pan y taerid ynghylch ei chrefydd—crefydd "yr Eglwys," ac y cymerwyd ei phriodas hi a Meredydd fel ysgub i'w fustio ar y llaw-dyrnu. "Os dyma grefydd y capel," ebe hi, "yr wyf fi yn ei gweld yn grefydd chwithig ac anghysurus iawn." Ond yr oedd y terfyniad y deuwyd iddo yn y cyfarfod yn peri i'w phriod deimlo yn wahanol iddi hi. Yr oedd Dafydd Meurig, a'r ychydig bersonau eithafol gydag ef, wedi cael eu trechu yn dëg, a'i aelodaeth ei hun, a'r eiddo Martha, wedi eu sefydlu yn benderfynol, fel na byddai dadl mwyach ar hyny; ac nis gallai ganmawl digon ar Jacob Owen, Edward Llwyd, a'r cyfeillion

eraill a safasant o'i du, ac a ennillasant y frawdoliaeth i'r un meddwl a hwy. Cafodd dipyn o waith, pa fodd bynag, i'w pherswadio hi i foddloni i fod yn Fethodist gydag ef ar ol y *society* hono; ond ei challineb a orfuodd ei theimlad yn y diwedd, a'i serch at ei gŵr a ddywedodd, "Pa le bynag yr elych di, yr âf finnan."

Ymhen ychydig wythnosau ar ol ei dyfodiad i Landdolwen, hi a lwyddodd i gael gan ei mam ddyfod i aros gyda hi am rai dyddiau; a chan fod y Sabboth yn un o'r dyddiau hyny, hi a gyttanodd i fyned gyda'i mam i eglwys y plwyf yn y bore, ac i'w mam ddyfod gyda hithau i'r capel yn yr hwyr. Yn y llân cyflwyd hwynt mewn eisteddoledd gyfeus i weled a chlywed; ond er fod Mrs. Isaac ar y cyntaf yn ei chael ei hun gyda'r gwasanaeth eglwysig megys wedi dyfod yn ol i'w hen gartref, yr oedd dull diserch, undonaidd, a chaled-swniol yr hen berigol, Mr. Daniel, o ddarllen y llythoedd a'r gweddian, yn gwarafu iddi frysio am ddyfod yno drachefn. Ac yn enwedig yr oedd hi yn cael y bregeth a ddarlennid ganddo, yn ei mater yn gystal ag yn null ei darlleniad, yn anarchwaethus iawn. Y testun oedd 2 Bren. iv. 13: "Wele, ti a ofelaist drosom ni a'i holl ofal yma; beth sydd i'w wneuthur erot ti? a oes a fynydd di ei ddywedyd wrth y brenin, neu wrth dywysog y llu? Hithau a ddywedodd, Yn nghanol fy mhobl yr ydwyf fi yn trigo." Amcan y bregeth, fel y galleid tybied, oedd gosod allan dymher foddlongar y Sunamees yn deilwng o efelychiad cyffredinol. Yr oedd un o'i frawddegau yn debyg i hyn: "Gall fod un neu ddau yn ein plith wedi cael dawn neu râd i ddringo yn uwch na'r bydol gyflwr eu ganed ynddo; ond am danoch chwi, fy mhlwyfolion yn gyffredin, yr ydych i ymochel rhag cymeryd eich camarwain gan wâg-feddwl a hunan-dyb i geisio dringo hyd at eich uchafaid, yn lle boddloni yn esmwyth i drigo yn nghanol eich pobl." A gellir yn rhwydd farnu am y rhyelw o'r bregeth oddiwrth y dyfynnodiad hwn. Pregeth ydoedd heb na chalonn na chroen efengyl yn agos ati. Yr argraff ar feiddwl Mrs. Isaac ar ol y bore hwn ydoedd, mai gwell a hyfrydach oedd gwasanaeth y capel nag eiddo yr "eglwys" yn Llanddolwen; a'i mam a ddywedai, "Mae Mr. Walters, ein Person ni, yn werth deg o rai fel Mr. Daniel. Ydyw, y mae Mr. Walters, chware teg iddo, yn darllen a phregethu yn well well o hyd, fel un yn myned yn ieuanc ar ei hen sodlau; ond mae'r Mr. Daniel yma yn gwneyd i'r hen *Common Prayer* anwyl ein rhewi yn lle ein cynhesu."

Wel, yn yr hwyr dyma yr hen amaethwraig yn dyfod gyda'i merch a'i mab yn

nghyfraith i'r capel, lle dyeithr iawn i Mrs. Gwilym. Yn ol ei harfer yn wastad gartref o cwtswg ar ei gliniau wedi myned i'r lle cysegredig, hi a benliniodd gyda ei bod yn dyfod i mewn i'r sâid; ac yr oedd hi, wedi dychwelyd o'r odfa, yn adrodd ei syadod wrth weled cynifer, ar ol myned i mewn i'w heisteddoledd, heb wneyd cymaint a phlygu en penau, dim ond tynu eu llaw dros y gwyneb ar eu heistedd. "O dear," ebe hi, "yr oedd arnaf ofn am lawer o'ch pobl nad oeddynt erioed wedi meddwl mai peth sobr yw dyfod 'hyd yn ngorseddfa'r nefol râd, ac felly heb un marc arnynt eu bod yn 'cyffesu â gostyngedig, isel, edifarus, ac ufudd galon.'" Rhyw hen wirair a ddywed, "Nid da rhy o ddim." Mae yn ddigon tebyg fod lliaws gyda'r addoliad eglwysyddol yn rhy seremonïol, ac o'r tu arall fod llawer gydag addoliad ymneillduol yn rhy rydd a chyffredin, heb arddangos y gwylher a'r parchedig ofn sydd yn gweddau i gynnulleidfâ'r saint. Yr oedd dau bregethwyr yn gwasanaethu yn y capel y noson hono; yn y cyflenw i daith Sabbothol am y diwrnod, yr hwn a alwn ni yn Rhydderch Dafydd, ac oedd yn byw yn y Str yr oedd Llanddolwen yn perthyn iddi. Y llall oedd y Parch. Owen Jones, Gelli, neu Mr. Owen Jones, Sir Drefaldwyn, fel ei gelwid yn gyffredin trwy'r gwledydd, yr hwn oedd yn myned i neu yn dychwelyd o Gymdeithasfa, ac yn rhoddi pregeth yn Llanddolwen ar ei daith. Dechreuwyd yr odfa gan y pregethwr sirol, wrth gwrs; a thybygid fod dygwyliaid cyffredinol y buasai efe yn peidio pregethu y noswaith hono, er mwyn i Mr. Jones gael mwy o amser. Ond nid oedd Rhydderch ei hun yn gweld un anghenrheidrwydd am iddo ymatal rhag traethu ei lôn; ac efe a bregethodd fel arferol, yn oeraidd iawn ei ddull; ac am ei fater, rhaid dywedyd yr hen sylw mai ei ganmoliaeth mwyaf ydoedd nad oedd ynddo ddim neillduol i'w feio, ac mai ei fai mwyaf ydoedd nad oedd ynddo ddim neillduol i'w ganmawl. Ann Gwilym a deimlai wrth ei wrando, fel y dywedai ar ol hyny wrth ei merch, "Pe ddiid Mr. Daniel a'r dyn yma yn yr un sâch, nis gwn i pa un a ddeuai allan gyntaf; mae'r ddau yn ddigon tebyg i'w gilydd yn y pulpod." Ond chware teg i Rhydderch Dafydd; yr oedd ei bregeth ef, er ei sychder, yn fwy ysgrythyrol ac yn fwy efengylaidd na phregeth Mr. Daniel. Eto rhaid addef nad oedd dim ond prinder pregethwyr yn y dyddian hyny yn peri fod neb yn gofyn "cyhoeddiad" i bregethwr o stamp Rhydderch Dafydd. Yr oedd rai cael rhywrai i lanw'r teithias Sabbothol; ac oddiar hyny yr oedd gobaith i Rhydderch a'i gyfelyb wneyd bargeinion "cyhoedd-

iadau" ar ddiwedd marchnad Cyfarfod Misol.

Pan gyfododd Mr. Owen Jones i bregethu, yr oedd pob wyneb yn siriol, ac yn ymddangos fel yn dysgwyl rhywbeth dalonus a hyfryd. Yr oedd ei berson yn brydferth, ei holl ystum yn foneddigaidd, ei lais yn fwyn ac yn dreiddiol, ac yntau yn ei lywodraethu yn y modd rhagoraf, tra yr oedd serchogrwydd a gwresogrwydd ei ysbryd yn rhoddi iddo oruchafiaeth deg ar deimladau ei wrandawyr. Yr ydym yn cofio darnau o Awdl-Farwnad a wnaed iddo gan Dr. Edwards, Bala, pan nad oedd efe ond gŵr ieuanc, ac wrth yr hon yr oedd yr enw, "Llewelyn ap Llewelyn, Ceredigion."

"Un fraethddawn, hoff areithiwr,
Da a doeth, diwyd weithiwr,
A gwiw ethol bregethwr,
Cu iesin gateceisiwr;
Do, e gwymppodd mād gampwr:"

dyna rai llinellau o'r cyfansoddiad hwnw, oddiwrth y rhai y gwél y darlennydd na chlywodd mo'r gŵr o'r Gelli mai nid dyn cyffredin oedd efe. Mae yn wir na cheid yr athronydd na'r duwinydd dwfn ynddo; ond yr oedd yn amlwg ei fod yn wir bregethwr yr efengyl, un yn llefaru o'r galon, ac yn cyfeirio at y galon. Ei destun y tro hwn oedd Matthew ix. 12: "Nid rhaid i'r rhai iach wrth feddyg, ond i'r rhai cleifion." Yr oedd y bregeth yn un rymus ac effeithiol, yn darlunio cyflwr o bechod fel afiechyd, ac yn disgrifio y ddau fath o bechaduriaid: y naill ddosbarth yn gleifion yn teimlo ac yn cydnabod eu clefyd, gan ymofyn o ddirif ar wellhâd; a'r dosbarth arall, tra yn gleifion mewn gwirionedd, ac yn y perygl mwyaf, eto mewn dideimladrwydd a than goll-synwyr, yn meddwl eu bod yn iach, ac yn gwrthod meddygiaeth. Dyna y rhai cleifion a'r rhai iach yn ystyr y testun. Llefaroedd hefyd yn hynod am radoroldeb Crist fel Meddyg eneidiau, ac yn enwedig am ei dynerwch, ei anfaledigrwydd, a'i radlonrwydd; ac arweiniodd ei wrandawyr tua'r nefoedd i edrych ar hen gleifion o'r ddaear wedi eu cwbl iacháu, heb neb byth yn dywedyd, "Claf ydwyf." Yr oedd myn'd neillduol, fel y dywedir, ar y bregeth hon, ac Amenau a seiniau O diolch, er nad yn uchel iawn, eto yn hyglyw trwy yr holl gynnulleidfâ.

Yn y dyddiau hyny, yr oedd llawer yn arfer myned allan o'r addoliad cyn y canu yn y diwedd. Byddid yn cyhoeddi trefn y moddion dilynol, yn ebrwydd ar ol y weddi olaf, ac yna rhodda'r pregethwr bennill allan i'w ganu, pryd y byddai lliaws yn myned allan, yn lle aros i gymeryd rhan yn y mawl terfynol. Felly

yn nodedig y gwelid yn nghapel y Methodistiaid yn Llanddolwen. Tua'r pryd hwn gwnaed egnion i rwystro y fath arfer anweddu, ac yn benaf rhoddid ar y pregethwr i ddeisyf ar bawb oedd yn bresennol aros hyd y diwedd. Byddai ambell bregethwr yn dwrddio yn enbyd, ac yn bygwth dialeddau dychrynlyd ar y bobl, am nacáu aros hyd ddiwedd y gwasanaeth; ond nid oedd y gerwinder hwnw yn llesâu dim. Y noson hon, darfu i Mr. Owen Jones cyn ledio'r pennill diwedda, apelio am glust-wrandawiad, a dywedyd "Yr wyf wedi cael fy moddhan yn fawr yn yr olwg arnoch fel un o'r cynulleidfaoedd mwyaf prydferth a welir yn yr holl wlad. Yr oeddech yn gwrando yn rhagorol am y Meddyg mawr, y Physgywr anfaledig sy'n gofyn i chwi bob un, 'A fyndi di dy wneuthur yn iach?' Ac mi wn y bydd yn dda gan bawb o honoch ddangos eich bod yn ddiolchgar iddo am ei ras. Wel, dyma i chwi bennill yn cyfarfod â'r duedd ddiolchgar ynoch:

'Dyna Geidwad i'r colledig,
Meddyg i'r gwywedig rai;
Dyma un sy'n canu maddeu
I bechaduriaid mawr eu bai:
Diolch iddo
Byth am gofio llwch y llawr.'

Hen bennill anwyl ydyw, a ddysgodd llawer o honoch araelwydydd eich tad a'ch mam. Ac a oes yma rywun heno a fyn fyned allan cyn canu'r 'Diolch iddo?' O nac oes! Chwi a fynwch, mi wn, bawb o honoch, gael dyfod at y 'Diolch iddo,' os nad aros yno dipyn; a'r Nefoedd a roddo i chwi fod eto yn canu'r 'Diolch iddo, diolch iddo,' wedi i'r ddaear fyned ar dân."

Yr oedd y byr-anerchiad yma megys yn cydio yn llinynau calon yr holl dyfya, fel nad aeth yr un allan cyn y canu'r tro hwn; a chanu iawn a fu ar yr hen bennill melus, ar y dôn *Peniel*. Yr oedd hen frodyr a hen chwiorydd yn ad-ddechre drachefn a thrachefn y "Diolch iddo, &c.;" a chyn hir dyma hen chwaer o'r enw Lowry Evan yn curo ei dwylaw, ac yn gwaeddi "Iê: O diolch!" ac yn myned ymlaen i ddadgan ei theimlad gorfoleddus dros y capel; ac aeth hen frawd a dwy chwaer arall, un ymhell o fod yn hen, i'w dilyn yn y gorfoledd; ac yr oedd y cyffroad molianus yn ymddangos yn cynhyrfu yr holl dorf. Yr oedd Lowry Evan, ar ol adrodd drosodd a throsodd y llinell "Meddyg i'r gwywedig rai," yn myned dros liaws o bennillion eraill oedd yn canmawl yr Iesu fel Meddyg, ac yn dyblu a threblu y llinellau oedd yn cyfeirio at hyny, megys,

"O Iesu mawr, y Meddyg gwell."

"D oes geny 'n wyneb calon ddu
Ond Iesu 'r Meddyg da."

"Fe ddaeth i wella 'r archoll
Trwy gym'ryd clwyf ei hun;
Etifedd nef yn marw
I wella marwol ddydn."

"Ni chais f' enaid archolledig
Neb yn Feddyg ond fy Nuw."

Ac yr oedd agos yr holl frawdoliaeth bell-
ach yn wylo a channu, heb dôn na rheol,
ond megys dan ysbrydoliaeth nefol, tra yr
oedd y rhai anystyriol a digrefydd wedi
sobri drwyddyt, ac yn barod i ddywedyd,
"Diau fod Duw yn y lle hwn."

I hen eglwysyddes zelog fel Ann
Gwilym, yr oedd yr odfa hon yn y capel
yn rhywbeth anesboniadwy. Yr oedd hi
yn gweled y bobl yn y dechre yn dra di-
ofal ac yn rhy ansanctaid, megys y nod-
asom eisoes; ond yn y diwedd, yr oedd hi
yn eu cael yn rhy danbaid, ac yn methu
deall beth oedd yn peri'r cyffro mawr
arnynt. "Byddai fy mam yn dywedyd
wrthym," ebe hi wrth Meredydd Isaac,
"Cedwch ganol y ffordd, blant, a pheid-
iwech cerdded yr ymyl yn yr ochr dde na'r
ochr chwith; ond yn Llauddolwen yma,
nid oedden' nhw yn cadw canol y ffordd
yn yr Eglwys nag yn y capel; yr oeddem
yn y bore yn fferu, a heno yn berwi dros-
odd; a gwell, dybygwn i, yw bod yn
dawl na bod mewn cyffro wrth geisio
gwasanaethu'r Brenin mawr." Dywedai
ei mab yn nghyfraith wrthi nad oedd y
teimlad cynhyrfiol a'r diolch gorfoleddus
a gafwyd y noson hono yn bethan cyffredin
a chyson yn eu mysg, er y dymunasai y
rhan fwyaf o honynt eu bod felly. "Pe
na buasai ond Rhydderch Dafydd ei hun
yma heddyw," medd efe, "diweddu yn
bur wahanol y buasai'r odfa; ond gyda
phregethwr fel Mr. Jones, ni a gawsom
wledd anghyffredin. Am danaf fi fy hun,
ofni yr oeddw'n rhag fy mod yn un o'r
bobl 'iach' yr oedd y *text* a'r bregeth yn
son am danynt, ac felly heb eisieu'r
Meddyg mawr, na bod yn barod i ddiolch
iddo. Ond rywaut yr wyf ar ol y bregeth,
a'r canu yn y diwedd, yn teimlo rhyw
gynhesrwydd yn fy meddwl, ac arnaf frys
canu,

"Daw tyrfa rif y gwlith,
Yn iach trwy rin y gwaed;
Pwy wŷr na byddaf yn eu plith
Yn lân o'm pen i'm traed?"

Beth meddech chwi, Martha, am yr odfa
heno?"

"Ni fedraf ddiim dywedyd sut yr ydwyf
yn meddwl ac yn teimlo," atebai Mrs.
Isaac; "yr wyf fel yn pensynu ac yn
gweled fy hun wedi dyfod i fyf newydd.

Wedi bod gyda fy mam yn cael ein fferu,
fel y dywedai hi, yn y llân y bore, rhyw
newid hynod oedd y bregeth heno gan y
gŵr dyeithr, a'r dyblu canu, 'Diolch iddo.'
Ond 'melus, moes eto' ydwyf gyda mi; a
beth meddech chwi, Meredydd, am gannu'r
pennill eto i ni yrwan?"

Meredydd, gyda phob parodrwydd, a
aeth dros yr hen bennill am y Ceidwad i'r
colledig fel ei cenid yn y capel, a'i wraig
yn canu ei goren gydag ef, ac nid heb fod
â'i llygeid yn llawn dagrannu. Ei mam a
ddywedai yn hanner chwaraeus, "Mi glyw-
ais er ystalm fod y Methodis' yn medru
swyngyfaredd; a dyma Martha, mi welaf,
wedi ei swyno ganddynt eisoes."

Ond yn ei gwely y noson hono, wele fwy
o gyffro nag o dawelwch yn meddwl Ann
Gwilym ei hun. Wedi cysgu am ryw awr
neu ddwy, hi a ddeffrôdd; ac er pob ym-
gais tuag at huno drachefn, bu am oriau
yn neffro; a dyma'r bregeth yr oedd hi
newydd ei gwrando yn dyfod i'w meddwl
megys gyda rhuthr mawr. Yr oedd ei dy-
chymyg yn gweled a chlywed y pregethwr
yn ei bulpud; a dyma efe yn dywedyd eto,
"Cewch lawer o bobl yn galw Iesu Grist
yn Geidwad, ond yn edrych atynt eu hun-
ain, ac nid ato ef am eu cadw. Os bydd-
ant ar ryw adeg yn teimlo yn boenus wrth
feddwl am eu pechodau, yn lle troi at
waed Crist i'w hiachâu, hwy a ânt i wneyd
physic iddynt eu hunain o'u pethau eu
hunain—o'u byw yn onest, o'u gwaith yn
myned i'r eglwys neu i'r capel, o'u gwe-
ddio, o'u cymuno, o'u helusenau, a phethau
eraill, ac i ddywedyd 'Heddwch, heddwch,
er nad oedd heddwch.' Ond hwy a gânt
hyny yn gangymeriald dinystriol. Y diw-
edd fydd marw heb Grist, marw heb
obaith, marw i ail-farw byth!" A hi a
droes ati ei hun, ac a ddywedodd, "Ai
tybed mai fel hyna yr ydwyf fi? a oes eisieu
rhywbeth arnaf tuag at gael myned i'r
nefoedd nad oes genyf eisoes? Dyma fi
wedi myned yn hen, fel nas gallaf ddy-
sgwyl byw yn hir eto; ac O a oes berygl i
mi farw heb Grist, a marw heb obaith,
a marw i ail-farw byth?" Wedi hyny, hi a
aeth i wrthddadl eu ac i ymateb, "Na,
na! rhaid nad oes achos i mi ofni am y
diwedd—y fi sy'n myned i'r gwasanaeth
yn yr Eglwys yn wastad, ac yn cadw
defodau da. Iâ, ond yr oedd y pregethwr
yn dywedyd am bobl yn edrych atynt eu
hunain am eu cadw, ac yn colli yn y
diwedd; a beth os ydwyf fi yn un o'r bobl
hyny? Ond a oedd y pregethwr yn y
capel yn dywedyd y gwir? Wel, rhaid ei fod;
Bibl pur oedd ganddo, a rhaid i bawb ildio
i'r Bibl Cysegrlan." Fel hyn yr oedd y
cyfryw feddyllian difrifol yn troi ac yn troi
o'i mewn, nes ei chadw yn neffro am hir
amser. "Beth yw hyn sydd arnaf-heno?"

ebe hi ynddi ei hun; "ai am fod y gwely yn ddeithr i mi yr wyf yn methu cysgu? nage, o ran mi gysgais yn dda ynddo neithiwr. Yr oeddwn yn cellwair gyda Martha ynghylch swyngyfared; ac a all mai cyfaredd y capel sydd wedi effeithio arnaf fi? Dyma fi yn gorfod teimlo mai rhywbeth enbyd yw myned i'r capel; ni ddarfu i un bregeth erioed gan Mr. Walters beri i mi golli dim o fy nghwag. Iâ, ie; ond rhaid fod gan bregethwr y capel Un llawer mwy nag efe ei hun yn gefn iddo ef; ac mi dybygnwn i mai Hwnw sydd yn siarad o'r tu fewn i'm calon." Gyda hyny daeth i'w chof golect a ddysgasai hi er pan yn bur ieuanc; a dyma fe: "Hollalluog a thragyddol Dduw, yr hwn yn wastad wyt barotach i wrando na nyini i weddio, ac wyt arferol o roddi mwy nag a archom neu a ryglyddom, tywallt arnom amlder dy drugaredd, gan faddu i ni y cyfryw bethau ag y mae ein cydwybod yn eu hofni, a rhoddi i ni y cyfryw ddaionus

bethau nad ym deilwng i'w gofyn ond trwy ryglyddon a chyfyngiad Iesu Grist dy Fab di a'n Harglwydd ni. Amen." A hi a aeth dros y weddi hon lawer gwaith, gan deimlo ei chalon yn ei gweddio yn daerach bob tro, nes, wrth ddal i'w sibwrw, y daeth cwsag ati drachefn; a chysgu yn dawel a wnaeth hi bellach hyd nes y daeth ei merch at ei gwely, gan ei bod yn ei chael yn aros yn hŵy nag arferol heb godi.

Wrth gymeryd ei boreufwyd, hi a adroddodd yr helynt ar ei meddwl yn ei gwely; ac ebe hi, "Ni ddarfu i'r un bregeth erioed a glywais yn y llau ddyfod ar fy ol i'm gwely y nos; ac ni buasai'r bregeth gyn'af a glywais neithiwr yn y capel yn gallu gwneyd dim *disturbance* arnaf; ond yr oedd yr olaf fel morthwyl yn fy nharo ac yn fy nryllio. O dear, ai da ai ynte drwg a wnaethum wrth ddyfod gyda chwi i'r capel?"

Barddoniaeth.

Y WEDDI AR Y TRAETH.

"Ac wedi i ni ostwng ar ein gliniau ar y traeth, ni a weddiasom."—ACTAU xxi. 5.

MAE 'r môr gerllaw 'n dygyfor,
Mae 'i lanw ar ei daith;
Pob argraff wnaed ddileir yn llwyr
Oddiar ei dywod llaith:
Ond dagran 'r saint gostrelwyd,
Y weddi aeth i'r nef,
A llanw 'r fendith sydd yn d'od
O fôr ei gariad Ef.

Pob gweddi gan y criston
Sydd weddi ar y traeth;
Yn nghanol sŵn cynhyrfus fôr,
Yn llawn o ofnau caeth:
Er berw 'r croch ryferthwy,
Mae 'n clywed nefol gôr,
A'n gweddi wedi troi yn gân,
Lle nad oes draeth na môr.

Bu tônau erlidigaeth
Yn curo eglwys Dduw,
Ac er i'r llanw gilio 'n ol,
Mae 'n rhuo yn ei chlyw:
Er gwaethaf pob rhyw derfysg,
Bob amser iddi daeth
Rhyw ddwyfol north trwy gyfwrng cu
Y weddi ar y traeth.

Bu Duw mewn cnawd â'i liniau
Ar dywod traeth y byd,

A thônau môr digofaint Duw
Yn rhuo 'n uwch o hyd;
Mewn llefain cryf a dagran,
I'r nefoedd cododd lef,
A'r fwyaf fraint ga'dd angel glân
Oedd d'od i'w nerthu Ef.

Ond esgyn wnaeth yr Iesu
O'r traeth i'r nefol lân,
Ac ar ei ol y saint bob un
Ddilniant yn y mân;
Ac yn yr ardal lonydd
'D oes bechod, poen, nac aeth;
Er hyny cofiant yno byth
Y weddi ar y traeth.

G. WILLIAMS.

Minfordd.

ENGLYN

Ar ol gwrando y Parch. DAVID WILLIAMS, *Llyn-
lleifad*, yn pregethu yn yr Wyddgrug, *Mawrth*
8, 1881.

PREGETHWR, denwr dynion—at Iesu,
Tywysog* duwiolion;
Ei gais ef, megys gwas Ion,
Yw cario i Grist bob coron. †

GWILYM GWENFFRWD.

* Heb. xii. 2. † Dad. xix. 12.

Cofnodiadau mewn cysylltiad a Methodistiaeth.

CYMDEITHASFA ABERGELE,

EBRILL 5, 6, A'R 7FED, 1881.

LLYWYDD,—Y Parchedig DANIEL ROWLANDS, M.A.

DYDD MAWETH, EBRILL 5ED.

Oyfeisteddod Cyffredinol y Gymdeithasfa am 2 o'r gloch y prydawn.

I. Galwyd enwau y Cynnrychiolwyr.

II. Derbyniwyd y Ceadwriaethau canlynol o'r Cyfarfodydd Misol a'r Henaduriaethau:—

O Gyfarfod Misol *Mtn*.:—Penodwyd y brodyr canlynol i weithredu ar Gyfeisteddod codi Pregethwyr—y Parch. S. A. Frazer, Llanfair, a Mr. Thomas Lewis, Llangeinai.—J. WILLIAMS, *Ysg.*

O *Arfon*.:—1. Yn Nghyfarfod Misol Bryn-yroddyn, a gynnaliwyd Ionawr 10fed, 1881, penderfynwyd ein bod yn anfon i'r Gymdeithasfa nesaf i erfyn ar fod annogaeth yn cael ei rhoi ar i'r oll o'r Gogledd gydweithredu â'r hyn a ganlyn, sef, Na byddo i Flaenor na Phregethwr ofyn na rhoddi cyhoeddiad i unrhyw eglwys yn, na thu allan i gylech ei Gyfarfod Misol mewn unrhyw flwyddyn (ar ol 1884) hyd nes byddo y flwyddyn yn ymddangos yn *Nyddiadur* awdurdodedig y Corff.—2. Gyda golwg ar y Drysorfa Gynnorthwyol, yn Nghyfarfod Misol Capel Coch a gynnaliwyd Mawrth 7fed, 1881, penderfynwyd fel y canlyn,—Mai yr hyn sydd oren i ni ydyw i un casgliad, mor rymus ag y bo modd, gael ei wneyd; a chan fod cynifer o lleoedd gweiniaid yn Arfon, nas gallant yn ol y rheolau presennol dderbyn o Drysorfa Gynnorthwyol y Gymdeithasfa, cadw gartref gyfran o'r casgliad i gynnorthwyo y lleoedd hyn.—3. Cyflwynir Mr. Howell Roberts, Clynog, i'w ordeinio eleni.—T. GWYNEDD ROBERTS, *Ysgrifenydd*.

O Gyfarfod Misol *Dyffryn Conwy*.:—Mewn Cyfarfod Misol a gynnaliwyd yn Llandudno, Mawrth 21 a'r 22ain, penderfynwyd ein bod yn galw sylw y Gymdeithasfa at y priodoldeb o anfon at Henaduriaethau y Presbyteriaid yn Lloegr, i ddymuno arnynt roddi hysbysrwydd i aelodau eu heglwys, fydd yn ymweld â'n gwlad yn misoedd yr haf, am yr Achosion Seisnonig sydd wedi eu sefydlu genym yn y trefi ar lanau y môr.—J. WILLIAMS, *Ysg.*

O Gyfarfod Misol *Dyffryn Clwyd*.:—1. Dewiswyd y brodyr Mri. Robert Ambrose Jones, Abergele; John Elias Hughes, M.A., Llanelwy; Evan Lloyd, Rhyl; ac Edward Jones, Meliden, yn rheolaidd i'w hordeinio i gyflawni waith y weinidogaeth.—2. Ar ol ystyriaeth bwylllog, daethpwyd i'r penderfyniad ein bod yn methu gweld ein ffordd yn glir i dafu ein Casgliad Bugelliol Blyn-

yddol i "Drysorfa Gynnorthwyol" y Gymdeithasfa, nac ychwaith y gallwn wneuthur casgliad ychwanegol yn y Str tuag at y "Drysorfa Gynnorthwyol."—D. M. DAVIES, *Ysgrifenydd*.

O Gyfarfod Misol *Sir Eflant*.:—1. Gyda golwg ar y genadwri o'r Gymdeithasfa mewn perthynas i'r Drysorfa Gynnorthwyol, penderfynwyd ein bod yn parhau ein casgliad Sirol ar hyn o bryd hyd nes y gwelir i ba beth y daw y Drysorfa Gynnorthwyol.—2. Yn gymaint a bod yn y Str amryw frodyr cymeradwy gan yr eglwys yn analluog i basio yr Arholiad Cymdeithasfaol, penderfynwyd gofyn i'r Gymdeithasfa am eithriad i'r rheol, sef iddynt sefyll yr Arholiad ar dafod leferydd.—B. JONES, *Ysg.*

O *Ddwyrair Meirionnydd*.:—1. Gyda golwg ar y Drysorfa Gynnorthwyol, penderfynwyd fel y canlyn:—Er na allwn addaw rhoi heibio ar hyn o bryd ein casgliad arferol at y Fugelliaeth, eto ein bod yn teimlo yn barod i wneyd ymdrech egniol gyda'r casgliad at "y Drysorfa Gynnorthwyol" pan fyddo y Gymdeithasfa yn cyflwyno y casgliad hwnn i'n sylw.—2. Penodwyd y Parch. W. Griffith, Penmachno, a Mr. Thomas Ellis, Cynlas, i fod ar y Pwyllgor i ystyried y Rheolau presennol i dderbyn pregethwyr ieuaic.—E. PETERS, *Ysgrifenydd*.

O *Orllewin Meirionnydd*.:—1. Penodwyd y Parch. D. Roberts, Bhiw, a Mr. R. Rowland, Bank, i fod ar y Pwyllgor Cyffredinol gyda golwg ar adffurfiad y Rheolau i dderbyn pregethwyr.—2. Mewn perthynas i'r Drysorfa Gynnorthwyol, penderfynwyd ein bod yn cadw at yr hyn sydd genym gyda golwg ar gynnorthwyo y lleoedd gweiniaid, ond ein bod yn barod i gydweithio gyda'r Gymdeithasfa pan y gelwir arnom i hyny.—R. OWEN, *Ysgrifenydd*.

O *Sir Drefaldwyn (y Rhan Isaf)*.:—Dymunir cyflwyno y genadwri ganlynol i sylw y Gymdeithasfa nesaf:—Gan fod deng mlynedd ar hugain wedi terfynu er pan gyflawnwyd y gwaith o hanes Methodistiaeth Cymru, ein bod yn cyflwyno i sylw y Gymdeithasfa y priodoldeb o gario ymlaen yr hanes hyd ddiwedd y flwyddyn ddiweddar.—O. HUGHES, *Ysg.*

O *Drefaldwyn Uchaf*.:—Penderfyniad y daethpwyd iddo ynghylch y Gronfa Gynnorthwyol:—1. Ein bod yn parhau gyda'r casgliad at y lleoedd gweiniaid, yr hwn sydd genym.—2. Ein bod yn cydweithredu yn sirol, ac yn rhoddi pob cefnogaeth i'r Casgliad at y Gronfa Gynnorthwyol pan y cychwynir ef gan y Gymdeithasfa.—OWEN JONES, *Ysg.*

O *Leyn ac Eifionydd*.:—1. Fod Mri. John Hughes, Edeyrn; John Moores Jones, Dinas; a Robert Jones, Rhosfawr, wedi eu dewis yn rheolaidd i'w hordeinio y flwyddyn hon.—2. Fod y Parch. John Jones, Fwllhai, a Mr. Richard Owen, Mynydd Ednyfed, i weithredu drosom ar y Pwyllgor Cyffredinol, er ystyried Rheolau derbyn pregethwyr ieuaic.—D. ROBERTS, *Ysg.*

O Gyfarfod Misol *Manchester*.:—Pender-

fynewyd fod y genadwri a ganlyn yn cael ei hanfon i'r Gymdeithasfa nesaf.—1. Ein bod fel Cyfarfod Misol yn dymuno am i'r Gymdeithasfa gymeryd i ystyriaeth y priodoldeb o fod i ni fel Cyfundeb wneuthur ymdrech unedig ac egaolol i *dalu ein holl* ddyled erbyn ein Jubili cyfagos, *saf y* flwyddyn 1886, gan obeithio yr ymgyr rhyw lwybr o'n blaen trwy yr hwn y galler dwyn y fath amcan rhagorol oddiamgylch.—2. Yn Nghyfarfod Misol Manchester, a gynnaliwyd Mawrth 29, dygwyd achos y Gronfa Gynnorthwyol, fel y cyflwynwyd ef i'r Cyfarfodydd Misol gan y Gymdeithasfa ddiweddar, dan ystyriaeth, a phenderfynwyd, ein bod yn barnu, mor bell ag y mae a wnelo y mater â'r Cyfarfod Misol hwn, mai gwell fydd i'r Casgliad Blynnyddol at gynnorthwyo lleoedd Gweinaiad gael ei gadw i fyny i'w amcan presennol, ac i'r Casgliad Cyffredinol gael ei gymeryd mewn llaw ar ei ben ei hun, yn hytrach nag i'r blaenaf gael ei gymeryd a'i roddi yn yr olaf.—3. Hefyd penderfynwyd fod Mr. Edward Humphreys, Rochdale, yn cael ei gyflwyno i'r Gymdeithasfa i gael ei ordeinio eleni.—W. JAMES, Ysg.

O Henaduriaeth *Lancashire*.—At the Meeting of Presbytery held in Catharine Street Chapel, Liverpool, January 26th, 1881, it was agreed:—1. That this Presbytery is in favour of proceeding at once with the Auxiliary Fund, and is ready to do its utmost to assist in the movement; but as there are no collections in the Presbytery in aid of weak churches, it is not in a position to express an opinion as to the advisability of making one or more collections.—2. That this Presbytery regrets to learn that any inclination should be shown against continuing to issue the English Circular containing the minutes of the Association, and trusts that, as it helps so much to interest the English Churches in the work of the Connexion, it will by no means be discontinued.—3. Agreed upon at the Meeting of Presbytery held at Golftyn, March 30th, 1881:—That Mr. Thomas Phennah, Wrexham, and Mr. Richard Jones, late of Salem, near Wrexham, now of Llandudno, have been duly elected by the churches and approved of by the Presbytery for ordination.—4. That permission be granted to sell the minerals under the chapel and property at Glanrafon to the Plas Power Colliery Company.—EDW. JERMAN, Sec.

O Gyfarfod Misol *Liverpool*.—Mewn Cyfarfod Misol a gynnaliwyd yn Nghapel Crosshall Street, Ionawr 12, 1881, 1. Ail ddewiswyd Mr. David Roberts, U.H., Hope Street, yn aelod o Gyfeisteddod yr Achosion Seisonig (am dair blynedd).—2. Ail ddewiswyd swyddogion Trysorfa y Gweinidogion:—Mr. John Roberts, A.S., Trysorydd; y Parch. G. Ellis, M.A., Ysgrifenydd; Mr. David Roberts, U.H., aelod o'r Cyfeisteddod.

Mewn Cyfarfod Misol a gynnaliwyd yn nghapel Crosshall Street, Mawrth 30, 1881, 1. Wedi cymeryd i ystyriaeth y genadwri o'r Gymdeithasfa gyda golwg ar y Drysorfa Gynnorthwyol, cydolygwyd ar y penderfyniad canlynol fel atebiad iddi:—Ein bod, ar hyn o bryd, yn methu gweld fod mewn un

modd yn bosibl i ni roddi i fyny ein gofal uniongyrchol am yr eglwysi gweinaiad sydd o fewn cylch ein Cyfarfod Misol ein hunain, ac nas gallwn o gwbl feddwl am f'n cyfraniadau at y rhai hynny syrtio i unrhyw Drysorfa Gyffredinol; ar yr un pryd, os bydd yr amrywfol Gyfarfodydd Misol eraill, yn Sir oedd y Gogledd, yn cytuno i weithredu ar y fath gynllun, ein bod yn hollol barod i ymuno â hwy i wneuthur casgliad ychwanegol er cynnorthwyo lleoedd gweinaiad a fyddont mewn gwir anghen am hynny y tu allan i gylch ein Cyfarfod Misol ein hunain.—2. Ein bod yn dymuno awgrymu i'r Gymdeithasfa y priodoldeb o ffurfio Cymdeithas i yswirio Capelan y Cyfundeb, er sicrhau yr elw oddiwrth hynny at achosion cyfundebol.—3. Dewiswyd Mr. John Williams, Moss Bank, yn Drysorydd lleol y Genadaeth Gartrefol.—4. Dewiswyd Mr. David Hughes, U.H., yn aelod o Gyfeisteddod y Genadaeth Gartrefol.—J. GRIFFITH, Ysgrifenydd.

III. Caed fod rhai Cyfarfodydd Misol wedi trafod y pwnc o godi pregethwyr, ac wedi penodi brodyr i fod ar y Pwyllogor i ystyried y rheolau presennol sydd yn dwyn perthynas â hynny, yn ol yr annogaeth a roddwyd yn y Gymdeithasfa ddiweddar. Rhoddwyd annogaeth i'r holl Gyfarfodydd Misol a'r Henaduriaethau gymeryd y pwnc i'w hystyriaeth ddifrifol, ac i'r rhai sydd heb benodi brodyr i fod ar y Pwyllogor wneyd hynny erbyn un o'r Cymdeithasfaedd dyfodol.

IV. Rhoddwyd ystyriaeth i'r genadwri o Arfon o berthynas i roi cyhoeddiadau ymhell ymlaen, a chytunwyd ar benderfyniad i'w gynnyg ar hyn yn Nghyfarfod y Pregethwyr a'r Blaenoriaid.

V. Cafodd y genadwri o Gyfarfod Misol Dyffryn Conwy, yn cymhell anfon hysbysrwydd am ein Hachosion Seisonig ar lanau y môr i Henaduriaethau y Presbyteriaid yn Lloegr, sylw cymeradwyl y Cyfeisteddod; a chydolygwyd ei bod i gael ei dwyn o flaen Cyfarfod y Pregethwyr a'r Blaenoriaid.

VI. Rhoddwyd ystyriaeth bwylllog i'r genadwri o Gyfarfod Misol Sir Fflint, yn gofyn am i eithriad gael ei ganiatáu i'r rheol sydd mewn grym ynglŷn â'r Arholiad Cymdeithasfaol; a phenderfynwyd cynnyg ein bod i sefyll at y rheol sydd genym ar hyn o bryd, am y bernid mai mewn cyfeiriad arall y dyldid symud, os oes cyfnewidiad o gwbl i gael ei wneyd.

Cyfeisteddod Cyffredinol y Gymdeithasfa (parhâd), am 6 80.

VII. Dygwyd i sylw y bedwaredd genadwri o Henaduriaeth *Lancashire*. Eglurwyd gan y Cynnyrcholwyr o'r Henaduriaeth hono mai yr hyn a ofnydd oedd awdurdod i weithredu gyda'r mwynau sydd o dan gapel Glanrafon yn ol fel y byddo

Surveyor cymhwys y bwriedir gofyn ei farn ar y mater yn cynghori gwneyd. Cyttunwyd i ganiatáu yr hyn a geisid gan yr Henaduriaeth.

VIII. Nid oedd y Cyfeisteddfod yn teimlo yn addfed i wneyd mwy gyda golwg ar ffurfio cymdeithas i yswirio capelau na gadael y genadwri o Gyfarfod Misol Liverpool ar hyn dan ystyriaeth hyd y Gymdeithasfa nesaf, a gofyn am ychwaneg o fanylion ar y pwnc.

IX. Pan ddygwyd enwau y brodyr oedd wedi eu dewis i'w cyflwyno i'r Gymdeithasfa i gael eu hordeinio o flaen y Cyfeisteddfod, cafwyd ymddyddan maith a difrifol ar y modd yr ydym yn gweithredu wrth ddewis rhai i'w hordeinio i gyflawn waith y weinidogaeth y blynyddoedd hyn. Dangoswyd y dylem, uwchlaw pob peth, fod yn ffyddlawn i Ben yr Eglwys. Amlygwyd dymuniad cryf i ddychwelyd at hen drefn sefydledig y Cyfundeb a chael ymddyddan â'r brodyr a fo wedi eu dewis i'w hordeinio mewn Cymdeithasfa flaenorol; a chytunwyd i gynnwys fod yr Ordeinio i fod y flwyddyn hon yn Nghymdeithasfa Medi, fel y caffer cyfle i ymddyddan â'r brodyr yn Nghymdeithasfa Mehefin.

X. Cymerwyd i ystyriaeth y cenadwriaethau a ddaethai o'r Cyfarfodydd Misol a'r Henaduriaethau ar y Drysorfa Gynnorthwyl. Ystyrir fod yr atebion a dderbyniwyd o'r Siroedd ar y cyfan yn hynod o galonogol. Un Sir oedd ychydig yn wrthwynebol, ac un arall ychydig yn amhenderfynol; ond y mae yn y Sir fwyaf gwrthwynebol liaws o bersonau hynod o bleiddol i'r symudiad. Teimlid y byddai raid cychwyn hwyrach gyda chasgliad blynyddol heb fod yn fawr. Y mae y fath wahaniaeth rhyngom ni âg Eglwys Rydd Scotland fel na allwn ddysgwyl i'n Cyfundeb ni wneyd yn debyg i'r hyn wnaeth yr Eglwys hono; ond teimlid yr hyder cryfaf y byddai i'r casgliad gynnyddu o flwyddyn i flwyddyn. Hysbyswyd fod Ymddiriedolwyr y diweddar Mr. Thomas Jones o Ruthyn wedi penderfynu rhoddi can' punt yn y flwyddyn at yr amcan hwn. Enwyd Mr. Peter Roberts, Llanelwyl, fel yr un y bwriedid ei gynnwys yn y Gymdeithasfa hon i fod yn Drysorydd y casgliad at y Drysorfa Gynnorthwyl, a chydolygwyd ar benderfyniad i'w gynnwys ar y mater yn Nghyfarfod y Pregethwyr a'r Blaenoraid. Ail goffawyd enwau aelodau Pwyllgor y Drysorfa Gynnorthwyl, y rhai a welir yn Nghylchlythyr Cymdeithasfa Machynlleth, Rhagfyr 1879; a gwnaed yn hybysa mai y Parch. James Donne, a Mr. John Hughes, Llyalew, yw yr aelodau o'r Pwyllgor dros Sir Fôn, a bod Mr. David Roberts, U.H., Tan'rallt, wedi ei ddewis gan Gyfarfod Misol Liverpool i weithredu

ar y Pwyllgor hwn yn lle y diweddar Mr. Peter Williams.

XI. Gosodwyd y genadwri o Gyfarfod Misol Manchester o berthynas i lwyr ddileu dyled Capelau y Cyfundeb erbyn y flwyddyn 1886 o flaen y Cyfeisteddfod; ac wedi i amryw draethu eu meddwl yr oeddidd yn cael fod anaddfedrwydd i basio unrhyw benderfyniad ar y mater.

XII. Gan nad oedd y Gymdeithasfa wedi penderfynu peidio cyhoeddi y *Cylchlythyr* yn Saesoneg, barnwyd nad oedd anghenrheidrwydd dwyn unrhyw gynygiad ymlaen yn y Gymdeithasfa hon ar bwnce yr ail genadwri o Henaduriaeth Lancashire.

O ddiwyg amser, bu raid oedi sylwi ar y genadwri o Ran Isaf Sir Drefaldwyn hyd y Gymdeithasfa nesaf.

DYDD MERCHER, EBBILL 6ED.

Cyfarfod y Pregethwyr, am 11 o'r gloch.

Yn y cyfarfod hwn, cafwyd ymdriniaeth fuddiol ar y pwnc o "Lafur Gweinidogaethol."

Sylwyd fod llawer yn cael eu galw i ymgymeryd â hyn pan y maent yn lled ieuanc a dibrofiad, ac mai buddiol fyddai cael cyfarwyddiadau pa fodd i ymwneyd â phersonau, ac â theuluoedd, ac yn enwedig â chleifion i'r rhai y dysgwylir iddynt weinyddu ymgeledd ysbrydol. Teimlir fod gradd o berygl i ddwy elfen fawr ysbryd y weinidogaeth fyned y naill yn erbyn y llall, sef y duedd i fyfyrddod dwys, a'r duedd i ymwneyd â dynion yn bersonol mewn modd cyfeillgar. Y mae perygl mawr i ddyn fyned yn eiddil a diwerth yn ei bregethan, ac y mae perygl o'r tu arall i'r dyn myfyrgar fyned yn ormod ar ei ben ei hun, a cholli y duedd i gymdeithasu â dynion. Anhawdd yw uno y gallu myfyrgar i wneyd pregethan â'r gallu i ymweled yn gyfeillgar â theuluoedd. Dywedid wrth Hugh Miller fod rhai yn ymegasodi am nad oeddynt yn gwneyd pregethan da, ar y tir eu bod yn treulio llawer iawn o'u hamser i ymweled â'r bobl; ac ateb Hugh Miller ydoedd, mai y peth goreu i'r rhai hyny oedd rhoi eu *holl* amser i ymweled â'r bobl. Ond y mae yn bosibl cyfuno y ddau allu. Y mae drychfeddyliau da i'w cael wrth ymweled â phobl ddysym, o feddwl gwreiddiol, rhai nad ydynt yn darllen llawer o lyfrau heblaw y Bibl. Ceir meddyliau prydfeth iawn gan rai felly weithiau. I fyned at y bobl i'w llesau, rhaid myned atynt mewn ysbryd gweddi. Anhawdd yw tori at bobl i ymddyddan â hwy am bethau ysbrydol heb i ni fod ein hunain mewn ysbryd gweddi. Un o'n diffygion ni fel Cyfundeb yw diffyg ymwneyd â dynion yn bersonol. Yr ydym

i fyned at y bobl yn y cysylltiad hwn, cofhwn, nid fel dysgawdwy'r yn gymaint, ond fel rhai yn sefyll ar yr un tir â hwynt. Y mae lle i gredu fod awydd mawr yn y bobl mewn llawer o fanau am weled y gweinidog; ac y mae yn rhyfedd gweld cymaint o awydd dyweyd profiad wrth y gweinidog yn y tŷ ymysg pobl sydd heb arfer dysgu hyn fel y mae y Saeson wedi gwneyd. Tystiolaethai rhai brodyr fod y gwranda'wyr yn rhoi cryn werth ar ymweliad y gweinidog â'u tai; ac adroddent fel ffrwyth eu profiad mai goreu po gyntaf yr ymwelir â rhai fo yn rhodio yn afreolus, i geisio eu hadferu. Y mae y perygl o oedi yn fwy na'r perygl o fod yn rhy frisiog.

Dylid cofio mai pregethu yw gosodiad mawr Duw i achub y byd; yr un pryd, cofier, fod ymwelwedd o dŷ i dŷ yn osodiad o'i eiddo hefyd i lesau'r bobl. Yn yr ymweliadau a wneir gan weinidogion yr efengyl, dylai yr ymddyddan fod am bethau ysbrydol. Ni ddylid rhoi pris uchel ar yr awydd am weled y gweinidog, os yw yr awydd yn myned yn llai i'r graddau y bydd efe yn troi yr ymddyddan at bethau ysbrydol. Os na cheir cyfeirio at fater yr enaid, ni fydd ein hymweliadau ond treiglo o dŷ i dŷ; rhywbeth hollol ddiwbrpas, ac nad yw yn dyrchafu gweinidogaeth yr efengyl. Wrth ymwelwedd â'r cleifion, y mae anghen doeth-ineb mawr, a phheidio eu blino â meithder yn ein gweinyddiadau iddynt. Ymwelwedd gweinidog dylanwadol unwaith â chwaer hynod o grefyddol; ond pan gynnygiad ddarlennu a gweddio gyda hi, nid ymddangosai mor awyddus am hynny ag y buasai efe yn dysgwyl iddi fod. Ar ol iddo ddar-fod, pa fodd bynag, diolch i'r gynhes iddo, a dywedai fod hwn a hwn yn arfer ymwelwedd â hi, a darllen a gweddio morfaith nes yr oedd bron yn oini caniatâu i frodyr weddio yn ei hystafell. Ond yr oedd yn cael hyfridwch mawr mewn gwasanaeth oedd yn addas o ran hŷd i'w sefyllfa wanaidd.

Cyfarfod y Pregethwyr a'r Blaenoriaid am 2 o'r gloch.

1. Cyflwynwyd i'r Gymdeithasfa Adroddiad Trysorfa y Gweinidogion gan y Parch. Daniel Rowlands, M.A., yr Ysgrifenydd Cyffredinol.

Adroddiad Cyfeisteddfod Trysorfa y Gweinidogion.

Yr oedd yn bresennol yn y Cyfeisteddfod, o blith y Cyfarwyddwyr, Meistri E. Lewis, Mostyn Quay, a John Roberts, Foxhall; ac o'r Cyfarfodydd Misol:—o *Fôn*, Parch. John Pritchard; o *Leyn ac Eifionydd*, Parch. Robert Roberts, a Meistri John Ellis a R. J. Pritchard; o *Afon*, Parch. Evan Roberts,

a Mr. Edward Jones; o *Ddyffryn Conway*, Parch. Evan Davies a Mr. John Hughes; o *Ddyffryn Clwyd*, Parchn. Emrys Evans a B. Hughes, a Mr. John Roberts; o *Efint*, Parchn. B. Jones a John Pugh, B.A., a Mr. Owen Williams; o *Dduwgrain Meirionnydd*, Parchn. John Williams a William Williams, a Mr. Jacob Jones; o *Orllewin Meirionnydd*, Meistri Hugh Jones a Robert Rowland; o *Drefaldwyn Uchaf*, Parch. David Jones; o *Drefaldwyn Isaf*, Parch. John Hughes; o *Henaduriaeth Trefaldwyn*, Parch. W. Hinton Jones, a Mr. W. Thomas; o *Henaduriaeth Lancashire*, Mr. Charles Hughes; o *Liverpool*, Parch. G. Ellis, M.A., a Mr. David Roberts; o *Manchester*, Meistri William Rowland a Robert Lloyd.—Etholwyd Mr. David Roberts yn Gadeirydd.

1. Darllenwyd y *Balance Sheet*. Yr oedd y gweddill yn y Banc ddechreu 1880 yn £844 6s. Yr oedd y derbyniadau o'r Siroedd yn £555 10s. 1c. Y llogau yn £1183 1s. 5c. Yn gwneyd cyfanswm o £2582 17s. 6c. O'r swm yna, talwyd i Aelodau a'u Teuluoedd, £1648 0s. 3c.; ac yroedd y treuliadau yn £935 5s. 5c.; a'r gweddill yn y Banc yn £876 11s. 10c. Yr oedd hyn yn gwneyd cyfanswm fel o'r blaen o £2582 17s. 6c.—Cyfanswm y derbyniadau o'r Siroedd (£555 10s. 1c.) a'r llogau (£1183 1s. 5c.) oedd £1738 11s. 6c. Cyfanswm y taliadau allan (£1648 0s. 3c.) a'r treuliadau (£935 5s. 5c.), oedd £1706 5s. 8c. Yr hyn sydd yn dangos fod y Taliadau allan am 1880 wedi llyncu yr holl Dderbyniadau oddieithr £32 5s. 10c.—Y mae cyfanswm yr arian a roddwyd allan ar lŵg erbyn hyn yn £24,956 11s. 10c., heblaw fod £276 11s. 10c. yn ngweddill yn y Banc; yr hyn a wnelai werth y Gronfa ar ddiwedd 1880 yn £25,833 3s. 8c.—Mae y Taliadau allan i Aelodau a'u Teuluoedd o'r dechreuad hyd ddiwedd 1880—un mlynedd ar ddeg—yn £9829 15s.—2. Penderfynwyd fod y cyfrif uchod yn cael ei dderbyn a'i argraffu yn yr Adroddiad.—Mae y treuliadau wedi dyfod yn drymion, eto llawenheid fod y derbyniadau uchydig yn ychwaneg; ond tēmlid fod y gofal mwyaf yn anghenrheidiol gyda gweinyddiad y Drysorfa, na fo dim yn cael ei wneyd ond a fo yn hollol unol â'r Rheolau.—3. Yn unol âg awgrymiad un o'r Archwilywyr, penderfynwyd mai doeth a fyddai gwneyd ymofyniad y flwyddyn hon i werth yr eiddo ar barai y mae arian y Drysorfa wedi eu rhoddi allan, fel y golyga Rheol XVII. § 7,—fod adroddiad yn cael ei roddi yn cynnwys pob manylion am eiddo y Drysorfa. Penderfynwyd hefyd fod y mater yma yn cael ei adael yn ngofal y Trysorydd Cyffredinol a'r Ysgrifenydd Arianol, gyda dymuniad ar fod ein brodyr Meistri John Williams, Moss Bank House, a David Hughes, U.H., St. Domingo Grove, yn gwneyd y *survey* a'r *valuation* ar yr eiddo.—4. Crybwyllwyd fod cyfaill caredig o Portdinorwic, Capt. D. Davies, a fu farw yn ddiweddar, wedi gadael cymynrodd arnyddeddus at y Drysorfa, ond nad ydoedd wedi dyfod i law mewn pryd i'w chymeryd i fewn i gyfrif 1880. Llawenheid yn fawr o ddeall hyn, a hyderid yn gryf y byddai i lawer o gyfeillion teulung eraill wneyd yn gyfeilyb.—5. Barnwyd yn ddoeth

trefnau i gael boddlonrwydd am oedran y plant y derbyniir ar eu cyfer o'r Drysorfa, fel y gwybydder pa bryd y byddant yn cyrhaedd yr oedran (lleg ml) hyd pa un y mae y taliadau erddynt i gael eu gwneuthur.—6. Trefnwyd fod dwy *set* o lyfrau a phapyrâu yn cael eu paratoi ar gyfer dau Gyfarfod Misol Sir Ddinbych, ynghyd a llyfr newydd at wasanaeth yr Ysgrifenyddion Sirol.—7. Galwyd sylw at y "Cyfarwyddlyfr" a barotoisid ar gais y Cyfeistoddod y flwyddyn o'r blaen gan yr Ysgrifenydd Cyffredinol, yr hwn a ystyrid yn debyg o fod o lawer o wasanaeth i'r gwahanol Swyddogion er deall y gwaith y dysgwylir iddynt ei wneuthur; diolchwyd i'r Ysgrifenydd Cyffredinol am ei barotol, a phenderfynwyd fod y swm o £5 yn cael ei roddi iddo am y llafur hwn.—8. Diolchwyd yn gynhes i'r Trysorydd Cyffredinol, Dr. Gee, am ei wasanaeth gwerthfawr i'r Drysorfa, a hefyd i'r Archwilyr; penderfynwyd hefyd fod y Trysorydd a'r Ysgrifenydd Cyffredinol, a'r Ysgrifenydd Arianol, ynghyd a'r Archwilyr, yn cael eu penodi i'r un gwaith am y flwyddyn ganlynol.—9. Pasiwyd diolchgarwch caredig y Cyfeistoddod i Mr. David Roberts am ei wasanaeth gwerthfawr fel Cadeirydd.—DANIEL ROWLANDS, *Ysgrifenydd Cyffredinol*.

Cynnygiwyd gan y Parch. Roger Edwards, eiliwyd gan y Parch. John Pugh, B.A., a chytunwyd, fod yr adroddiad yn cael ei dderbyn, a'n bod yn dadgan ein llawenydd fod y Drysorfa hon mewn sefyllfa mor foddhaol.

2. Traddododd y Parch. James Donne, y Llywydd am y flwyddyn o'r blaen, ei anerchiad ymadawol, yn yr hwn yr annogai y frawdoliaeth i fyned ymlaen gyda gwaith yr Arglwydd er pob rhwystrau, ac i osod y pwys mwyaf ar gael ysbryd y gwaith, ac nid dibynu ar drefniadau allanol. Yna cyflwynodd y Llywydd dewisedig am y flwyddyn hon, y Parch. Daniel Rowlands, M.A., i'r Gymdeithasfa. Wedi iddo ef gymeryd y gadair,—

Cynnygiwyd gan Dr. Edwards, eiliwyd gan y Parch. J. Williams, Llandrillo, a chytunwyd, fod diolchgarwch gwresog y Gymdeithasfa yn cael ei gyflwyno i Mr. Donne am ei wasanaeth gwerthfawr yn y gadair, ac am ei anerchiad rhagorol, a'n bod yn dymuno i'r anerchiad gael ei argraffu.

Cynnygiwyd gan Dr. Hughes, ac eiliwyd gan y Parch. Roger Edwards, fod diolchgarwch gwresog y Gymdeithasfa yn cael ei gyflwyno i'r Parch. Thomas Owen, Portmadoc, am ei wasanaeth fel Ysgrifenydd am y tair blynedd diweddaf.—Cydnabyddwyd y diolchgarwch mewn cyfarchiad byr a phriodol gan Mr. Owen.

3. Hysbyswyd mai yn Llanidloes y cynnelir y Gymdeithasfa nesaf, Mehefin 21, 22, a'r 23ain, 1881. Y Cyfeistoddod cynhaf 2 o'r gloch dydd Mawrth yr 21ain.

—Y Gymanfa Gyffredinol i fod yn Liverpool, Mai 31ain a Mehefin 1, 2, a'r 3ydd. Addawyd y ceid y manylion yn brydlaw.

4. Cynnygiwyd gan Mr. T. Lewis, eiliwyd gan y Parch. G. Ellis, M.A., a chytunwyd, fod y Llywydd i arwyddo, ar ran y Gymdeithasfa, Ddeiseb o blaid Mesur Mr. John Roberts, A.S., i gau y Tafarnau ar ddydd yr Arglwydd yn holl Dywysogaeth Cymru.—Ynglŷn â hyn, cynnygiwyd gan Dr. O. Thomas, eiliwyd gan y Parch. John Williams, Rhyl, a chytunwyd yn unfrydol,—Ein bod yn llawenhan yn fawr fod ein hanwyl frawd, John Roberts, Yaw., A.S., wedi bod mor ffodus yn y diwrnod a ddisgynodd i'w ran i ddwyn Mesur Cau y Tafarnau ar y Sabboth yn Nghymru dan sylw y Senedd, a'n bod yn gobeithio yn fawr y bydd iddo gael y fath gefnogaeth yn ei amcan ag i wneyd y Mesur hwn yn fuan iawn bellach yn ddeddf ein gwlad. Ein bod hefyd yn cymeryd yr achlysur presennol i ddadgan ein cydymdeimlad dwysaf ag ef yn y golled fawr deuluaid y cyfarfu â hi yn marwolaeth ei serchog briod, a mam ei anwyl blant, ac yn llawenhan yn fawr ei fod yn cael ei alluogi dan amgylchiadau mor brofedigaethus i ymgymeryd â'i ddyledswyddau Seneddol; ac yn gobeithio y caniatfir iddo oes hir i barhau i lanw ei le yn anrhydeddus yn wladol ac eglwysig.

5. Derbyniwyd y cenadwriaethau canlynol o Gyfeistoddod y Blaenoriaid:—

1. Penderfynwyd,—Ein bod yn dymuno ar Meistri Charles Hughes, Robert Rowland, a Thomas Lewis, i ofalu am i *Address* briodol gael ei thynu allan a'i pharotol i Mr. Roger Evans ar ei ymadawiad o'r swydd o Drysorydd y Gymdeithasfa.—2. Ein bod yn dymuno i lythyr gael ei anfon at Mr. Evans, wedi ei arwyddo gan y Llywydd a'r Ysgrifenydd, dros y Gymdeithasfa, i ddadgan ein gofid dwys o herwydd ei fod o dan orfodaeth i roddi ei swydd i fyny, a'n diolchgarwch diffuant am iddo ein gwasanaethu mor ffyddlawn am gynifer o flynyddoedd, a'n cydymdeimlad dwysaf ag ef yn ei waledd presennol.—3. Dymunem gynnyg Mr. Robert Rowland, Ffestiniog, i'r Gymdeithasfa fel olynydd i Mr. Evans yn y swydd o Drysorydd.

Cymeradwywyd y cenadwriaethau o Gyfeistoddod y Blaenoriaid.

Cynnygiwyd gan Dr. O. Thomas, eiliwyd gan Mr. R. Rowland, a chytunwyd yn unfrydol,—Ein bod yn teimlo yn wir ofidus wrth ddeall fod ansawdd iechyd ein hanwyl frawd Mr. Roger Evans y fath ag sydd yn peri nas gall barhau yn hŷy yn ei swydd fel Trysorydd ein Gymdeithasfa, yr hon a gyflawnwyd ganddo mor ffyddlawn a chymeradwy am dros bedair blynedd ar hŷgain, a'n bod yn dymuno oyd.

lwyddo iddo ein diolhegarwch mwyaf difuant am ei wasanaeth gwerthfawr ynddi yn ystod yr holl amser y bu yn ei ofal. Ein bod ym dymuno anfon ein cofion serchocaf ato, gan obeithio y bydd i'w iechyd gael ei adfer ac i'w einioes gael ei hestyn am amryw flynyddoedd eto i wasanaethu yr achos mawr fel swyddog eglwysig, y caniateir iddo lawer o ddyddanwch yr efengyl yn ei ysbyrd ei hunan hyd y diwedd, a phan y daw y diwedd y ca hwn yn dangnefedd pur.

6. Cynnygiwyd gan y Parch. B. Jones, Bagillt, eiliwyd gan y Parch. Thomas Gray, a chytunwyd yn unfrydol.—Ein bod yn penodi Mr. R. Rowland, *Bank*, Ffestiniog, yn olynydd i Mr. Roger Evans fel Trysorydd y Gymdeithasfa.

7. Penderfynwyd fod y Genadwri o Arfon o berthynas i roi cyhoeddiadau ymhell ymlaen yn cael ei chyflwyno i ystyriaeth yr holl Gyfarfodydd Misol yn y Gogledd, a'n bod yn dymuno i lais gael ei ddwyn ar y pwnc i Gymdeithasfa Medi.

8. Mewn atebiad i Genadwri o Sir Fflint yn gofyn am eithriad i'r rheol sydd mewn grym yn yr Arholiad Cymdeithasfaol, cynnygiwyd gan Dr. O. Thomas, eiliwyd gan Dr. Edwards, a chytunwyd.—Ein bod i gadw at y rheol sydd genym ar y mater hwn hyd nes y cyfyd rhywan yn ein plith, heb allu ysgrifenu, y bydd cydwybod y wlad yn tystio ei fod yn weinidog Duw, ac y dyldid gwneyd eithriad yn ei achos.

9. Cynnygiwyd gan Mr. R. Hughes, Cefnamawr, eiliwyd gan Mr. Jacob Jones, Bala, a chytunwyd.—Ein bod yn rhoi caniatâd i werthu y mwneu dan Gapel Glanrafon, o fewn Henaduriaeth Lancashire.

10. Cynnygiwyd gan Mr. David Roberts, U.H., eiliwyd gan Mr. Edward Jones, Bangor, a chytunwyd, Fod y genadwri a ddaeth o Gyfarfod Misol Dyffryn Conwy yn cael ei chymeradwyo gan y Gymdeithasfa, a'n bod yn anfon at Synod y Presbyteriaid Seisonig sydd i gael ei chynnal yn Newcastle yn yr wythnos olaf o Ebrill, i dddymuno arnynt roddi hybysrwydd i aelodau eu haglewysy fydd yn ymweled â'n gwlad yn misoedd yr haf am yr Achosion Seisonig sydd wedi eu sefydlu genym ar llaenau y môr.

11. Cynnygiwyd gan Mr. Thomas Lewis, eiliwyd gan Mr. R. J. Pritchard, Fourcrosses, a chytunwyd, Ein bod am eleni yn oedi ordeinio brodyr i gyflawn waith y weinidogaeth hyd Gymdeithasfa Medi, a bod y brodyr a ddewiswyd gan y Cyfarfodydd Misol a'r Henaduriaeth i gael ymddydddan â hwy yn unol âg arferiad sefydiedig y Cyfundeb, yn y Gymdeithasfa flaenorol i'r un yr ordeinir ynddi, sef eleni yn Nghymdeithasfa Mehefin.

12. Cynnygiwyd gan Mr. Charles Hughes, U.H., eiliwyd gan Mr. Edward Jones, Bangor, a chytunwyd, Fod i'r genadwri o barth yswirio capelau y Cyfundeb gael ei gadael hyd y Gymdeithasfa nesaf, ac yn y cyfamer fod y Pwyllgor a ddygodd hyn o flaen Cyfarfod Misol Liverpool i barotol adroddiad ysgrifenedig, yn cynnwys eu rheysmau dros y cynnygiad.

11. Cyanygiwyd gan y Parch. James Donne, ac eiliwyd gan Mr. Robert Rowland, Fod y mater o dalu dyled y capelau a ddygwyd o Gyfarfod Misol Manchester yn cael ei adael ar hyn o bryd heb unrhyw benderfyniad arno, ond yn utig annog yn wresog ar fod i bob Cyfarfod Misol wneyd pob ymdrech a ellir i dalu dyled eu capelau.

14. O berthynas i'r symudiad gyda'r Drysorfa Gynnorthwyol, cynnygiwyd gan Mr. Jacob Jones, cefnogwyd gan y Parch. Roger Edwards, a chytunwyd.—Ein bod ar ol derbyn llais y Siroedd drachefn mewn perthynas i'r Drysorfa Gynnorthwyol, yn llawenbau wrth weled y fath unfrydedd yn y Cyfundeb trwy Ogledd Cymru gyda'r achos pwysig hwn, a'n bod yn dymuno annog y Cyfeistdeddod a benodwyd gan y gwahanol Gyfarfodydd Misol i ofalu am dano, i wneyd y parotodau anghenrheidiol er ei ddwyn yn y modd esmwythaf a mwyaf effeithiol ger bron y wlad.

15. Cynnygiwyd gan Dr. Hughes, cefnogwyd gan Mr. Robert Rowland, a chymmeradwywyd yn unfrydol.—Ein bod yn penodi Mr. Peter Roberts, Llanelwy, yn Drysorydd y Drysorfa Gynnorthwyol.

16. Cafwyd Adroddiad calonogol am ansawdd yr Achos Crefyddol yn Sir Ddinbych gan y Parch. David Charles Evans, Rhyl.

DYDD IAU, EBRILL 7FED.

Cyfarfod y Pregethwyr a'r Blaenoriaid am hanner awr wedi 8 yn y bore.

1. Darllenwyd y llythyr canlynol oddi wrth yr hybarch John Foulkes, Rhuthyn, yr hwn sydd er ys amryw fisoedd wedi ei gaethiwo gan afiechyd.

“Ruthin, 5 Ebrill, 1881.

“ANWYL FRAWD,—Yr wyf yn anfon llinell atoch i ofyn a wnewch fy nghosio yn serchog iawn at fy mrodyr yn y Gymdeithasfa.

“Yr wyf yn myned i'r Gymdeithasfa oedd er ys triugain mlynedd, ac yr oeddwn wedi meddwl yn fawr cael bod yn hon, yn fy hen Sir, ac yn fy hen gartref; ond yn y gornel yr wyf er ys agos i hanner blwyddyn. Mae y cynnal fu arnaf, bellach er ys dros driugain mlynedd, yn rhywbeth at effeithio tawelwch yn y gornel. Yr wyf heddyw yn dawel iawn am y gwirioneddau a geisais bregethu; a phe cawn ail oes, yr un gwirioneddau mawr

a geisïwn bregethu eto: Iesu Grist, a hwnw wedi ei groeshoelio, cyflawnhâd trwy fydd, a'r lawn mawr. Mae trefn yr efengyl, yn ei chyflawnder ac yn ei chadernid, yn werthfawr iawn genyf; ac y mae yn gysur mawr i mi heddyw na theuliais oes hollol segur a diffurwyth yn ngwasanaeth yr Arglwydd Iesu. Yr wyf yn meddwl y gallaf ddywedyd fel Paul, 'Canys mi a wn i bwy y credais, ac y mae yn ddihamu genyf ei fod ef yn abl i gadw yr hyn a roddais ato erbyn y dydd hwnw.' Yr wyf yn gallu ymddiried fy hun yn dawel i'w ofal. Carwn gael gwellia eto i weithio. Yr wyf mor awyddus i bregethu yr efengyl heddyw ag y bum erioed; ond yr wyf yn gallu plygu i ewyllys y Brenin Mawr. Byddaf weithiau yn teimlo arswyd y *launch* i'r byd mawr; ond, ar y cyfan, yr wyf yn lled glir oddiwrth ofn dim *tu draw* i hynny.

"Cofiwch fi yn serchog iawn iawn at fy anwyl frodyr, a dymunwch gael fy nghofio ganddynt yn eu gweddian. — Ydwyt, anwyl frawd, yr eiddoch, mewn cystudd,

"JOHN FOULKES.

"Parch. Emrys Evans."

Cynnygiwyd gan Dr. O. Thomas, eiliwyd gan Mr. John Williams, Moss Bank, a chefnogwyd gan y Parch. Benjamin Hughes, Ein bod wedi derbyn llythyr Mr. Foulkes gyda theimlad dwys, a'n bod fel Cymdeithasfa yn cofio yn gynhes ato yn ei gystudd; yn llawenhan wrth ddeall ei fod yn mwynhan profiad mor helaeth o bethau yr efengyl, ac yn dymuno ar iddo yntau barhan i weddio drosom.

II. Gwnaed cofiad parchus a serchog am y brodyr canlynol, y rhai a ymadawsent o'r byd er y Gymdeithasfa ddiweddar:— y Parch. William Williams, Liverpool; y Parch. David Jones, Rhosllanerchrugog; y Parch. Robert Edwards, Llandderfel; y Parch. Thomas Kynaston, Llanfechain; Mr. Peter Williams, diweddar Drysorydd ffyddlawn ein Cenedlaeth Dramor, a Mr. Edward Peters, Caerlleon, un o Ymddiriedolwyr y Genadaeth Dramor o'r dechreuad.

Dywedid am y Parch. William Williams, Liverpool, iddo fod yn y weinidogaeth am dymmor lled faith. Am gyfran o'r tymmor hwnw, cyfyngai ei lafur yn benaf i'r maes Seisonig; ond am amser cyn diwedd ei oes, ail ymunodd drachefn âg eglwys Gymraeg, a thrôdd i bregethu yn fwy mynych yn iaith ei fam, a hyn yn benaf am fod ei gof i raddau yn pallu, a'i fod yn ei phrofi yn haws cofio adnodau y Bibl yn Gymraeg, fel y dysgasai hwy pan yn blentyn yn Beaumaris, nag yn yr iaith Seisonig, Dygasid ef i fyny dan addysg y diweddar Parch. Richard Lloyd, ac yr oedd mewn rhai pethau yn tebygu i'w athraw. Yr oedd yn wr siroli ei dymher, bywiog ei feddwl, hynaws ei ymddygiad, yn hynod

o weithgar, a nodedig o ddyfal gyda holl ddyledswyddau ac ordinhadau crefydd. Cafodd gystudd trwm iawn am un wythnos ar ddeg cyn ei gymeryd ymaith, yn ystod yr hwn y profai ar y cyfan hyder cryf yn ei Waredwr.

Yr oedd Mr. Peter Williams, Liverpool, yn dra adnabyddus hefyd i'r holl frodyr a arferent fynychu y Cymdeithasfa oedd, ac er ys rhai blynyddoedd yn gwasanaethu yr holl Gyfundeb fel Trysorydd ffyddlawn y Genadaeth Dramor. Gellir dywedyd am dano ef ei fod yn un llawn gwaith—yn un y teimlir fod eisieu llawer yn awr i wneyd y gwaith a gyflawnai efe ei hunan. O ran agwedd ei feddwl a'i brofiad, byddai bob amser yn gysurus, yn wastad yn meddu hyder cryf iawn yn Nghrist. Bu hefyd yn hollol ymroddedig i wasanaeth Crist yn y cylchoedd oedd iddo i'w llanw. Pan fyddai ei drafferthion bydol, neu raddau o wendid iechyd, yn peri iddo gyfyngu cylch ei lafur cyhoeddus, ceid ef yn rhoddi i fyny swyddau ddiseg o anrhydedd, ond nid yn rhoi i fyny ei swyddogaethau eglwysig a'i lafur gyda theyrnas y Gwardwr. Bu farw mewn mwynhâd o dangnefedd annhraethadwy.

Gwnaed sylwadau coffadwriaethol am y Parch. David Jones, Rhosllanerchrugog gynt, a Mr. E. Peters, Caerlleon, gan frodyr o Sir Ffaint. Nid oedd David Jones yn un adnabyddus iawn i'r wlad yn gyffredinol, nac yn un a gymerai ran flaenllaw yn helyntion ei Gyfarfod Misol ei hun. Boddlonai ar wasanaethu ei Feistr trwy fyned yn ffyddlawn i'w gyhoeddiadau ar y Sabboth. Nid oedd wedi derbyn diwylliad uchel, eto yr oedd yn meddu dawn rhwydd, ac yn bregethwr ysgrifthyrol a melus. Ni chaed un *blot* ar ei gymeriad; bu fyw yn ddiargyhoedd, a bu farw yn yr Arglwydd. Sylwyd am Mr. Peters ei fod yn foneddwr trwyadl, yn ddyn dylanwadol, ac yn flaenor defnyddiol. Yr oedd ganddo lyfrgell dda, o'r hen dduwinyddion Puritanaidd i waered, a pharhâi i brynn a darllen llyfrau newyddion hyd y diwedd. Edrychid ato yn ei Gyfarfod Misol fel un o'r tadau, a theimlir colled fawr ar ei ol. Bu yn ymdrechgar a defnyddiol gyda chaniadaeth, ac yr oedd yn gantor da. Yr oedd yn y capel y Sabboth olaf y bu ef byw, ond cwynai ei fod yn methu canu. Yr oedd yn amlwg ei fod yn "addedd i fyned i'w fedd."

Hysbysid fod Mr. Thomas Kynaston wedi bod yn y weinidogaeth yn ein plith ni am tua deugain mlynedd, ei fod yn ffyddlawn i fyned oddiamgylch i bregethu, ac ymddangosai yn ei gystudd olaf ei fod yn meddu teimladau crefyddol dyfnach nag y tybid ei fod wrth edrych ar ei dawelwch arferol.

Yr un modd dywedid am y Parch. Robert Edwards, Llauderfel, nad oedd yn un hynod fel pregethwr, ond ei fod yn rhagorllo yn y pethau mwyaf hanfodol. Yr oedd ei gymeriad yn ddifrycheuylt, ac yr oedd yn un hynod am ei ffyddlondeb i fyned i'w holl gyhoeddiadau. Dangosodd anwydebat at achos yr Arglwydd yn ei ddyddiau olaf trwy adael £200 at gynnal gweinidog yn yr ardal lle y treuliodd ei holl oes, a £100 at addysg athrofaol gŵr ieuanc o bregethwr a fyddo yn perthyn i'r Cyfarfod Misol yr oedd ef yn perthyn iddo.

Ystyrid y brawd Robert Jones, Rhiw, Sir Dinbych, yn bregethwr ieuanc hynod o addawol, a dysgwyllai ei Sir lawer oddi wrtho. Credid pe cawsai fyw y buasai yn dyfod yn un amlwg yn y Cyfundeb. Yr oedd yn lled anhawdd ganddo ar y dechre ymfoddloni i fyned ymaith yn mlodau ei ddyddiau, pan yr oedd dyfodol dysglair fel yn ymddangos o'i flaen yn y weinidog; aeth; ond yn raddol dysgodd ymfoddloni i drefn Duw. Bu farw mewn sicrwydd gobaith; ac y mae chwithdod mawr yn cael ei deimlo ar ei ol yn y wlad yn gyffredinol.

III. Treuliwyd y gweddill o'r amser mewn ymdriniaeth ar y mater,—"Cydfurfiad yr eglwys â'r byd yn wanychdod a dirywiad i'w dylanwad ar y byd.

Sylwyd fod y byd yn ddrwg anadferadwy, ac nad oes gymmodi i fod rhwng crefydd Iesu Grist â'r byd. Y mae ysbryd y byd a'r ysbryd sydd o Dduw yn hollol wahanol i'w gilydd. Gofynir i ba raddau y mae yn gyfreithlawn i grefyddwyr ymuno yn y difyrion a'r chwareuon sydd mewn arferiad yn ein plith. Anhawdd yw cael rheol ar fater fel hyn; ond os cawn egwyddor i'n harwain, fe'n ceidw hono ni yn ein lle. Pan y mae y byd a'r eglwys yn ymgymysgu, yr hyn ydym yn gael yw *enw* yr eglwys ac *egwyddorion* y byd. Fe ddysgwyllir gan bawb i aelodau yr eglwys fyw yn wahanol i'r byd. Olywyd tafarnwraig unwaith yn argyhoeddi crefyddwr oedd yn yfed diodydd meddwol yn ei thy, ac yn dywedyd wrtho mai dirwestwr a ddylasai efe fod.

Yr ydym i ymddidoli a dyfod allan o ganol y rhai annuwiol, nid trwy fod yn od mewn gwisg neu agwedd allanol, ond trwy fod nawr yr ysbryd yn grefyddol ymhob man a chydys phob peth. Cyn y gallwn ddylanwadu yn rymus er daioni ar y byd, rhaid i ni feddu gradd helaeth o ysbryd crefydd. Dylai ein safon fod yn uchel. Boddlonrha rhai ar safon isel iawn, megys ar fod yn well na gwehilion y byd, a chystal a rhai salaf yr eglwys. Y mae y safon yna yn rhy isel o lawer. Dilyniwyr Duw ydym i fod. Y mae fy ddau air,

Dduw a'r byd, fel yn cynnwys pob peth. "Beth bynag sydd o'r byd, nid yw o Dduw." Dau ysbryd sydd yn llywodraethu plant dynion: Ysbryd Duw, ac ysbryd y byd. Ac nid ydym i'w hystyried hwy fel y ddwy fyddin gynt—byddin y Philistiaid a byddin yr Israeliaid, un ar fynydd o'r naill du, a'r llall ar fynydd o'r tu arall, a dyffryn rhyngddynt; yn hytrach y mae'r byd yn ein canol, ie, ac o'n mewn ni; ac y mae yr anghydfurfiad â'r byd i ddechre ynom. Dan yr hen oruchwyliaeth yr oedd gwahaniaethau oddiallan, megys gwisgoedd gwahanol, &c., wedi eu bwriadu i effeithio i ryw raddau ar y dyn oddi mewn; ond y mae yn wahanol dan y Testament Newydd. Gwelwn gyfeiriad y dylanwad yn y geiriau sydd ar ol "Ac na chydyddmffurfiwch â'r byd hwn," sef "Ac ymnewidiwch trwy adnewyddiad eich meddwl;" y meddwl fel *instinct* o'n mewn i fyned yn erbyn ysbryd y byd yn ei holl furiau. Yr ydym mewn perygl mawr oddiwrth agosrwydd ysbryd y byd a hudoliaeth ei ddylanwad. Y mae gan yr apostol Pedr air felly yn ei epistol, "Yngedwch rhag amryfusedd yr annuwiol, a chwympo o honoch oddiwrth eich sicrwydd eich hun." Yr ydym mewn perygl oddiwrth ysbryd y byd pan nad ydym yn tybied ei fod yn ein niweidio. Nid ymosodiad oddiwrth y gelyn yw yr unig beth sydd gan y fyddin sydd yn gwersyllu ar fin cors laith i'w ofni. Gall gael ei niweidio yn fwy gan y tart hafiach a ddychrhafa o'r gors na chan ymosodiad mwyaf penderfynol y gelyn. Yr ydym ninnau yn arswydo weithiau wrth feddwl am ymosodiad amffyddiaeth neu anfoes arnom; ond yr ydym i gofio yn wastadol y dichon i ysbryd y byd, sydd mor agos atom, fod yn fwy niweidiol i ni na hwnnw.

WILLIAM WILLIAMS,
Ysgrifenydd.

TREFN Y PREGETHU.

Nos Fawrth, Ebrill 5ed, pregethodd y Parchn. G. Ellis, Bootle, a D. Saunders, Abertawe.

Nos Fercher, y Parchn. R. Edwards, yr Wyddgrug, a J. Hughes, D.D., Liverpool.

Dydd Iau, am 6 yn y bore, y Parchn. J. Hughes, Carneddau. Am 10, y Parchn. Dr. Edwards, Bala, a Dr. O. Thomas, Liverpool. Am 2, y Parchn. J. Prichard, Amlwch, a D. Rowlands, M.A., Bangor. Am 6, yn nghapel y Methodistiaid, y Parchn. T. Gray, Manchester, a D. Saunders; ac yn nghapel y Wesleyaidd, y Parchn. J. Donne, Llanelwsi, a Dr. Thomas.

Amrybiaethau.

HEN DEULU.

AETH dau Ysgotiad unwaith, o'r enw Campbell a Mac Lean, i ddadlun ynghylch hynafiaeth eu tenusoedd. Dywedai Mac Lean fod yn anhosibl i'r Campbelliaid ymgystadlu â'r Mac Leaniaid mewn hynafiaeth, ac yr oedd yn haelu o'i deula ar gael er dechreu'r byd. Yr oedd Campbell yn fwy ei wybodaeth Ffibaidd na'i wrthwynebwyr; ac efe a ofynnodd a oedd tyliwch Mac Lean yn bod cyn y diluau neu'r lloferiant mawr. "Y llir mawr! pa llir mawr?" gofynai Mac Lean. "Wel, y diluau, chwi a wyddoch, a ddarfu fodd yr holl fyd ond Noah a'i deulu," ebe Campbell. "Pw, pw, ni waeth i chwi heb son am eich diluau; oedd, yr oedd fy nheulu i i'w cael ymhell o flaen y diluau." "Ni ddarfu i mi' erioed ddarlun yn fy Mibl," medd Campbell, "am neb o'r enw Mac Lean wedi myned i arch Noah." "Arch Noah yn wir!" atebai Mac Lean yn ddlystryllid; "pwy erioed a glywodd am yr un Mac Lean heb feddu llong neu gwch o'r eiddo ei hun?"

BATHODYN HYNAFOL

Y mae bathodyn (*cohn*) "hynod o ran ei henaint," ar ol gorwedd yn hir yn ddiaylw yn y gyfran o'r *British Museum* yn Llundain a neillduolir i'w bathol, yn awr yn ennyn llawer iawn o ddyddordeb ynyng ysgoleigon ac astudwyr pethau Heb-

reidd. Tybir ei fod yn un o'r rhai hynaf o fathodau luddewig sydd ar gael, can hyned ag amser Jehu, yr hwn yn ol yr hanes am dano yn yr Hen Destament a fyddai "yn gyru yn ynyd." Mor bell ag y gellir deall, mae arno lun Jehu yn ei gerbyd, a'r enw Jehu yn yr hen lythrenau Hebreidd. A rhoddi yr amseriad diweddaraf, nis gallasai amser gwnaethuriad y bathodyn hwn fod yn llai na phedwar can' mlynedd cyn oed Crist.

GWIR WROLDEB.

DAETH milwr ieuanc unwaith at gaplan y fyddin ac a ddywedodd, ar ol y noson gyntaf yr oedd efe yn cyagu yn y barracks, ei fod wedi myned ar ei linian i roi ei hun i ofal Duw mewn gweddï, ac f'r lleill oedd gydag ef chwethrin a gwawdio, a thafu eu botasan ato. Cynghorodd y gŵr parchedig ef i weddio wedi myned i'r gwely, ac felly na byddai'r lleill yn cael achlysur i'w watwor. Y tro nesaf y cyfarfu'r caplan â'r milwr ieuanc, efe a ofynnodd iddo pa fodd yr oedd y cynllun y cyng-horasi eife ef i'w gymeryd yn llywddo; ac atebodd y llanc. "Mi a wnaethum fel y dywedasoch chwi am noswaith neu ddwy, ond wedi byny mi feddylliaid fod byny yn edrych fel cywilyddio o Crist, ac aethum drachefn ar fy nglinian i weddio; ond nid oes neb yn chwethrin ar fy mhen yn awr. Yn lle hyn, mae'r lleill eu hunain yn myned ar eu gliniau i weddio cyn myned i orwedd."

Cronicl Cenedol y Methodistiaid Calfinaidd Cymreig.

TAITH Y PARCH. G. HUGHES I'R RHAN ORLLEWINOL O CASSIA.

Mewn llythyr dyddiedig Ohweffor 16eg, rhydd Mr. Hughes hanes taith a gymerodd i'r parthau gorllewinol o Cassia,—rhanau na bu yr un cenedol yn ymweld â hwynt o'r blaen, na neb arall, yn pregethu yr efengyl ynddynt. Nis gallwn roddi ond pig-ion o'r adroddiad hwn. "Cefais daith gysurus iawn, oddieithr fod y tai yr oeddwn yn rhoddi i fyny ynddynt yn bur fudron, ac heb ddim cyfleusderau i Brydeiniwr fyw ynddynt—dim bwrdd, nac hyd nod ystôl. Yr oedd yn rhaid i mi eistedd a bwyta ar lawr fel Cassiad yr holl daith; a lled an-foddrlawn oedd y cymmalau i ymostwng i hyn, ond rhaid gwneud. Yr oedd brenin-oedd y tiriogaethau hyn yn garedig iawn wrthym; ond yr oeddynt hwy a'r bobl yn methu deall ein neges. Ni welasnt erioed ond swyddogion y Llywodraeth yn dyfod i'w pentrefi, i wneyd ymchwilad i'w hachosion a'u cwerylon, ond dyma ni yn dyfod heb wneyd dim o'r fath. Un o'r cwestiynau cyntaf a ofynid i mi oedd. 'I ba beth y daethoch?' A phaw dywedwn mai i bregethu yr efengyl i'r vmgydanabyddu â hwy, edrychent yn amnau; ond cyn i ni ymadael deuant i gredn, ac earycent yn wahanol. Y mae y rhanbarth hwn yn cyrrhaedd i Assam a therfyn gwlad y Garo, ac yn terfynu mewn coedwigoedd mawrion. Y mae yn ffrwythlawn, a'r glynoedd rhwng

y brynau yn llawn o gaeau *rice*. Y mae llawer iawn o bentrefi ynddynt, ond lled fychain fel rheol,—o 80 i 50 o dai ymhob un, oddieithr y pentrefi mae y penaethiaid yn byw ynddynt. Cawsom gynulleidfaoedd pur dda,—nid llosgog iawn, ond pur astud, ac yr oeddynt yn dymuno arnom ddod yn rddrachefn. Cymerais U Sati, yr efengyllydd yn Mawnai, gyda mi, ac yr oedd tri o'r cludwyr yn Gristionogion, ac felly yr oeddynt yn gallu cael canu ymhob man, yr hyn oedd yn ad-dyniad mawr."

Y lle cyntaf yr arosodd oedd Nongwm. Bu yma ysgol fiodenog unwaith ac amryw Gristionogion; ond gan fod y lle yn afiach, anhawdd oedd cael athraw i fyned yno. Nid oes yno yn awr ond tri Christion, ond y mae yno amryw o ddynion ieuanc dymunol, a dau yn awyddus i ymuno â'r eglwys. Yn Myriaw aed i ganol y pentref a chanwyd, a daeth nifer da ynghyd. "Yma, ac ar yr holl daith, gwelais fod U Sati yn well pregethwr na mi i'r bobl hyn. Rhyw-fodd yr oedd llawer o'r hyn a ddywedwn tu hwnt i'w hamgyffred—heb erioed glywed efengyl o'r blaen—yn methu cael gafael yn y meddwl; ond yr oedd ef yn aros agos yn hollol gyda'u crefydd hwy, gan ddangos ei hafresymoldeb, ac yn dyweyd mor ffol oedd dal gafael ynddi. Yr oedd ei fod yn gallu dyweyd mai Cassiad yr un fath a hwythau oedd ef yn cael effaith neillduol arnynt. 'Cassiad ydwyf i,' meddai, 'wedi bod yn addoli yr un ellyllon, yn credu yr

un ofergoeledd, ac yn ofei yr un dialedd a chwithau; ond trwy y grefydd Cristionogol daethum i weled eu hoferedd, gadewais hwy a daethum yn Gristion. Yr ydych yn dywedyd, oni offrymweh i'r ellyllon y byddwch yn sicr o farw; ond edrychwch arnaf fi, ni offrymais er ys dros 15 mlynedd, ac yr wyf yn fyw ac yn iach.' Ar hyn byddai pawb yn gwenn, gan nas gallent ei wrthddyweyd, oblegid yr oedd ef yn brawf gweledig o flaen eu llysgaid. Arosasom yr Myriaw drannoeth, gan bregethu ac ymweled â'r bobl. Yn yr hwyr daeth y brenin adref, a daeth i ymweled â ni, ac edrych a oedd genym bob peth yn gysurus. Dyn ieuanc yw ef, rhydd a charedig, a golwg deallgar arno. Cawsom ymddyddan lled faith gydag ef a'i brif ddynion. Yr oeddynt yn cyfaddef grym ein sylwadau a gwaieidd eu crefydd eu hunain. Yr oedd ef yn dywedyd os sefydlid ysgol yno y gwnai ei oreu o'i phiaid; ond dywedais nad oeddwn yn dyfod yn i geisio sefydlu ysgol ond i bregethu yr efengyl, a chyn y gellid rhoddi ysgol yno y byddai raid i'r pentref alw am dani, a gwneyd cytundeb i'w chadw i fyny. (Bu yma ysgol lawer o flynyddoedd yn ol, ond aeth i lawr, yn benaf am mai dyn heb fod yn Gristion oedd yn athraw.) Yn y pentref hwn yr oedd y bobl yn gofyn i ni ddyfod yno drachefn, gan nas gallent ddeall Cristionogaeth wrth ymweled dim ond rhyw un waith neu ddwy. Addawsom fyned yno yn lled aml. Oddiyno aethom tua Rambrai. Gwelsom y brenin yn y farchnad, ac anfonodd y bobl ar unwaith i lanhau tŷ gwag i ni, ac i ymofyn reis ac ier, a lletty i'r bobl oedd gyda ni. Buom am amser yn y farchnad, yn canu ac yn egluro Cristionogaeth ac ateb gwrthdadauon y bobl. Yr oedd hyn ar ddydd Gwener, a gofynodd y brenin i ni aros dros y Sabboth, ac y gwnai ef allai i'n gwneyd yn gysurus, ac felly y gwnaethom. Treulwyd dydd Sadwrn mewn ymweled ac ymddyddan â'r bobl. Ar y Sabboth cafwyd dau gyfarfod ar ganol y pentref i gynnull-eiddaedd da ac astud. Ar dderfyn un o'r cyfarfodydd daeth y torwr wyau i geisio amddiffyn y grefydd Cassiaidd, ond amddiffynodd salw iawn ydoedd, ac yr oedd y bobl yn chwerrthin yn galonog am ei ben yn cael ei yru i'r clawdd. Y mae y bobl hyn yn awyddus iawn am ysgol, y brenin yn enwedig. Bu yma ysgol amser yn ol, ond rhoddwyd hi i fyny o herwydd methu cael athraw Cristionogol i fyned mor bell. Ond yr oedd y brenin mor bleidiol i addysg felyr oedd yn *gorfodi* y plant i fyned i'r ysgol, yr unig engraffit o hyn yn Cassia. Yr oedd yn erfyn am gael ysgol mewn dau o'i bentrefi mwyaf, ac y byddai ef yn gyfrifol am y plant fel o'r blaen. Y mae y brenin

hwn yn fwy gwybodur nag eraill o ffeninoedd Cassia, wedi derbyn addysg dda yn y Fengalae yn ysgol y Llywodraeth yn Gowhatti; ond fel y mae yn fwyaf galarus, y mae yn gaethwas i *opium*, fel agos holl drigolion Assam. Gan fod ei deyrnas n cyrhaedd i wastadedd Assam, wrth ymgymysgu â'r bobl aeth yn *opium drinker*. Mewn perthynas i grefydd, byddai yn well ganddo gael athraw Cristionogol; a phe deuai ei ddeiliaid yn Gristionogion byddai yn dda ganddo; 'oblegid,' meddai, 'yr wyf yn gweled mai difudd hollol yw aberthu a thori wyau.' Bore ddydd Llun troisom ein hwynebau tua'r deheu i fyned i Nongstoin, a chawsom daith faith a lled flinderus. Y mae Nongstoin yn bentref mawr—y mwyaf yn y rhanbarth hwn—agos ar dderfyn gwlad Garo, ac y mae llawer o'r Garo yn ddeiliaid i'w brenin. Pan yn dyfod i'r pentref, cyfarfu un o'r bechgyn o'r teulu breninol, a fu gyda ni yn yr ysgol yn Shillong, â mi, ac arweiniodd fi i dŷ yn nghanol y pentref, lle yr oeddyn i gysgu. Yr oedd y pentref mewn llawn cyffro o herwydd eu bod yn dwyn corff un o'r teulu breninol o dŷ ei wraig o bentref arall i Nongstoin y noswaith hono i'w losgi drannoeth. Yr oedd 15 o wartheg a dau o ychain wedi eu dwyn yno i'w lladd drannoeth, a chyflawnder o ddiod feddwol wedi ei darparu, a'r tabwrdd yn swnio trwy y nos. Yn fuan wedi i ni fyned i'r tŷ clywsom ddyn yn rhedeg ar hyd y pentref yn dywedyd, 'Y mae y corff wedi dyfod, deuwch oll i yfed.' Daeth y brenin atom bore drannoeth, a dymunai arnom aros yno am ddiwrnod neu ddau, ac fod yn ddrwg ganddo ein bod wedi dyfod ar amser pan yr oedd yn rhaid iddo ef edrych ynghylch llosgi corff ei frawd, ond y byddai yn dda ganddo pe yr arosom hyd oni fyddai hyn y drosodd; ond, gan y byddai yr yfed a'r gwledda yn parhau am ddau neu dri diwrnod, penderfynasom fyned ymaith ar ol boreufwyd y bore hwnw. Aethom ymaith, gan brysuro tua Markyrah erbyn y nos. Y mae hwn yn bentref lled fawr, o'i gymharu â phentrefi y rhanbarth hwn, ar ffordd y Llywodraeth o Shillong i Nongstoin a Tura, yn Myriaw Garo. Rhoddasom i fyny mewn tŷ gwag; yr oedd, rhyfeddaf y modd, yn dŷ glanwaith. Daeth amryw i ymweled â ni, gan addaw dyfod i wrando y bore drannoeth cyn myned i'r caeau. Daeth un ben ŵr, ac arosodd am amser hir i ymddyddan am grefydd. Nid oedd erioed wedi clywed gair o efengyl hyd y noswaith hono. Dyma y *pagan* cyntaf a welais er pan ydwyf ar y Brynion yn teimlo ei hun yn bechadur. Perffaith foddllawn, ei gydwybod yn berffaith dawl ar ol rhoddi yr aberthau penodedig i'r ellyllon, yw y Cassiaid, heb

deimlad o bechod ond fel y mae yn dwyn cosbedigaeth dymmorol. Wedi dyfod i ddaell oferedd eilunod a natur Duw, y maent yn dechre teimlo oddiwrth eu sefyllfa fel pechaduriaid a'u hanghen am faddeuant. Ond fwy nag unwaith yn ystod yr ymddyddan tarawodd ei ddwyfron a dywedodd, 'Yr wyf yn teimlo fy mod wedi pechu, a byddaf rai gweithiau yn nghanol y nos yn methu cysgu wrth feddwl am danynt.' Bu yno gyda ni hyd oni ddaeth un i'w alw adref, gan ddyweyd fod pawb wedi myned i gysgu a bod eisieu can y drwa. Bore drannoeth yr oedd gyda ni hyd y rhai diweddfaf yn gwrando yn astud. Yn y bore, tra yr oedd y llwydrew ar y ddaear, safwyd ar ganol y pentref a chanwyd a phregethwyd am gryn amser i gynnulleidfda dda a hynod ddymunol, ac yr oeddym yn ymadael oddiyno gan deimlo yn gysurus a chalonog. Oddiyno aed i Khynshi, pentref o 52 o dai, yn nhiriogaeth Khadsawphrah. Yma drachefn cafwyd cafwyd cyfarfod maith a lliosog ar ymyl y pentref. Ar ol hyn daeth y bobl ataf i ofyn a roddwn ysgol iddynt, ac hefyd i ganu am ychydig drachefn. Dywedais nas gallwn roddi ysgol iddynt am beth amser, ond yn gyntaf rhaid i'w penaethiaid wneyd cytundeb i ofalu am fod nifer o blant yn bresennol yn gyson, ac hefyd i ofalu am yr adeilad, cyn y gellid meddwl rhoddi athraw iddynt. Cyn ymadael canwyd amryw hymnau iddynt, ac yna aed tuag adref, lle y cyrhaeddwyd yn min nos, a chafwyd pawb yn lled iach, a phobpeth yn gysurus yn ystod fy ymadawiad.

'Yr oeddwn yn teimlo yn ystod y daith hon fod llawer iawn eto i'w wneyd cyn y bydd y Cassiaid oll wedi clywed yr efengyl, heb son am ei chredu. Y mae darn helaeth o'r wlad yn y cyfeiriad hwn, sef tiriogaethau helaeth Mawriang a Mar-am, heblaw eraill llai. Yr attalfa fwyaf i weithio cyson gyda hwy ydyw eu bod mor bell, ond yr wyf yn penderfynu ymweled â hwy mor aml ag y gallaf yn y gauaf. (Y mae yn anhosibl croesi yr afonydd yn yr haf.) Yr oedd fy nghalon yn gresynu wrth weled eu trueni ysbyrdol a thymmorol,—yn dlawd, carpiog, ac anwydog, yn byw mewn bythynod ag y mae cytian moch gartref yn fwy clyd, heb nemawrgysur yn y byd hwn, na gobaith dim yn y byd a dlaw. Y trueniaid yn myned i'r byd tragwyddol, genedlaeth ar ol cenedlaeth, heb neb i ddyweyd wrthynt am y wir ffordd i ddyfod i gymmod â Duw. Yn wir, yr oeddnynt eu hunain yn teimlo oddiwrth hyn, ac yn gofyn i ni yn aml yn ystod y daith, os oeddym ni yn meddnu y grefydd wirioneddol, a bod ein Duw yn caru pechaduriaid, paham y gadawodd Ef hwy yn y tywyllwch hyd yn awr? Eu bod hwy yn

addoli fel y dyagwyd hwy gan eu henafiaid, a pha beth arall a allent wneyd? Eto i ba beth y sonir am y Cassiaid? Pa beth ydynt hwy wrth filiynau India? Dim ond disgyn i'r Gwastadedd oddiyma, deunw at boblogaeth o filiynau, o Assam a Sylhet hyd Dacca, wedi ymroddi i oferedd, ac ond ychydig gannoedd yn unig yn addoli y gwir a'r bywiol Dduw.

'O na wawriai
Bore hyfryd Jubili,'

ar y byd Paganaid a Mahometanaidd i gyd."

DOSBARTH SHILLONG.

DYFFYNIADAU O LYTHYR Y PARCH. T.
JERMAN JONES, DYDDIEDIG CHWEFROB
21AIN, 881.

RHYDD Mr. Jones hanes ei ymweliad â Nongwah, Mynnar, Mawdem, a phentrefi eraill yn Ngogleddbarth Cassia. Y diwrnod cyntaf cyrhaeddodd i bentref bychan gerllaw Nongpo, tua hanner y ffordd o Shillong i Gowhatti. Ar ol i'r bobl ddyfod o'r caeau *rice*, cadwyd cyfarfod ar ganol y pentref i ganu ac i bregethu i'r bobl. Drannoeth aed i Nongkyllem, pentref yr offeiriad mwyaf yn y parthau hyn. Mae yr offeiriad hwn wedi dadgan awydd i ddyysgu darllen, ac wedi bod yn holi am Gristionogaeth; ond nid oedd gartref ar hyn o bryd. 'Ar y ffordd rhwng Nongpo a Nongkyllem, ar y chwith, y mae bryn uchel o'r enw Warli, a duw Warli yn trigo ar ei ben, un sydd ganddo awdurdod a gallu i beri clefydau ac afiechyd yn y wlad oddiamgylch, os na ofelir am ei aberthau a'i ddefodau. Aberthir iddo yn fyfych yn y caeau a'r tai o amgylch y bryn hwn, am mai ei eiddo ef yw y tir. Ond unwaith bob pum' mlynedd ymgasglant ynghyd a dringant i'w ben, ac yno lleddir 100 o eifr yn aberth i'r duw Warli, a mawr fydd yr helynt am ddyddian yr adeg hono. 'Llawen yw y ddaear o drigianau trawsder.' Pan ar adael y pentref, gwleml yn hongian o flaen tŷ offeiriad lawer iawn o esgyrn anifeiliaid, yn dangos ei fod yn ddiwyd yn aberthu i'r cythreuliaid. Canasom rai hymnau i'r gwir Dduw yn eu canol, ac yna aethom i'n ffordd. Tua 5 milldir sydd o Nongpo i Nongkyllem, ac y mae genym tuag 8 milldir i ddyfod at yr orphwysfa nesaf, sef yr afon fawr Threw (afon chwant). Mae holl breswylwyr y parthau hyn, yr holl bentrefi, yn hollol amddifad o addysg ac o'r efengyl; nid oes yma neb yn gwybod dim am y naill na'r llall, ond trwy glywed son a swm o bell, ac ambell un fel yn dechre gwrando a throir ei ben i edrych

beth sydd yn bod a beth yw yr achos o hyn oll. Ac O mor resynus yw edrych arnynt yn y cyflwr hwn,—cyd-ddynion, yn meddu deall, a rheswm, a chalon, ac eneidiau anfarwol fel ninnau, brodyr a chwirydd, tadan a mamau, plant a pherthynasan, heb estron yn eu plith, ond hyd yma yn eistedd, wedi bod yn eistedd yn hir, ac yn cael llonydd i eistedd yn mro a chysgod angen.

“Yr wyf yn bwriadu ac yn ceisio trefnu er dyfod â'r efengyl drosodd o Nongwah tua Nongkyllem a Nongpo; ac o Shillong tua chyfeiriad Nongpo; ac yr ydym wedi cyrhaedd agos i hanner y ffordd. Mae yr achos sydd wedi ei ddechre yn Wmsaw yn y cyfeiriad hwn, ac y mae son am y *Niam Khristian* (Cristionogaeth) wedi cyrhaedd rhai o'r pentrefi rhwng Wmsaw a Nongpo, a bydd dan neu dri ar adegan yn myned yno i weled; ac ni a geisiwn weithio i lawr ar hyd y rhai hyn tua Nongpo, gan ymdrechur yr un pryd dyfod drosodd o Nongwah a chyfarfod yn Nongpo. Ac y mae Daw fel pe yn dangos y ffordd —yn dechre agor y drws. Tua'r un addeg, ddwy flynedd yn ol, ag y daeth achos yr Arglwydd i Nongwah, fe symudodd teulu o Nongkyllem i Nongwah i fyw, ac er eu bod oll, ar ol sefydlu yno, yn wrthwynebol i'r grefydd newydd, cyn hir fe ddarfu i 6 o'r 8 personau oedd yn y teulu goffeidio Cristionogaeth, a dechreuasant ddysgu darllen; ac yn eu plith y mae un dyn ieuanc da, wedi dysgu darllen yn gywir ac ysgrifennu ychydig: ac yn awr y mae y teulu hwn yn meddwl myned yn ol i'r pentref, ac fe fydd iddynt fyned â Cristionogaeth gyda hwynt os symudant, ac fe allai y gellir gwneud rhyw ddefnydd o'r dyn ieuanc hwn er dechre goleuo llusern fechan yn nghanol y caddug oesol sydd yn gordoi y wlad. Yr wyf yn ceisio gweddio am synwyr i ddeall amneidiau Rhagluniaeth, oblegid

‘Trwy ddirgel ffyrdd mae'r uchel Ior,
Yn dwyn ei waith i ben.’

Onid dyma ni wedi cyrhaedd yr afon Threw. Wedi ei chroesi, eisteddasom oll ar lán yr afon i fwya; yr oedd genym eto lawn naw mildir cyn cyrhaedd pentref Paham-jilwt.” Teithiant am amser gyda glân yr afon, ac yna ar hyd llwybrau anhygyrch, trwy diriogaeth yr elephant, a'r teigr, a'r moch gwyllt, heibio amryw bentrefi bychain—un, Pyngkher, wedi ei amgylchynu â choed *bamboos*, o 12 i 15 troedfedd o uchder, wedi eu gosod yn amddiffyniad rhag creaduriaid gwylltion, a'r bobl eu hunain yn ffoi ar ddyfodiad y cwmni cenadol. “Yn l'aham-jilwt y mae dyn o'r enw U Ramnad yn byw, perthynas i frenin Nongwah, a gelyn anghymmodlawn

i Gristionogaeth, ac efe yw penaeth y pentref hwn. Trinodd un o'r dynion yn y pentref yr hwn oedd wedi troi yn Gristion, yn anghyfiawn achreulawn yr haf diweddaf, ond daliodd ef y treial yn dda, a symudodd ef a'i deulu i'r pentref y mae yr ysgol a'r Cristionogion yn byw, ac y mae yn parhau yn ffyddlawn. Pan gyrhaeddasom y pentref, aethom at dŷ Ramnad i ofyn ei help i gael lle i gysgu am y noswaith. Daeth allan, cyn hir, gan siarad yn fawreddog, ‘Pa le y gallai ef gael tŷ o geryg, tŷ cymhwys i'r Saheb i gysgu am noswaith i nid oedd ef am fyned i chwilioa thrafferthu.’ Ond fe gafwyd lletty, ac wedi cael ymborth, aethom oll i ganol y pentref i ganu, a dyna lle yr oedd yr hen elyn yn myned yn ol ac ymlaen drwy y pentref, er ceisio rhwystro y bobl i ddyfod i wrando. Er ei bod yn dywyll, yr oeddwn yn ei weled o'r goreu, ac yn deall yr hyn yr oedd yn ei wneyd. Nid oeddem yn cymeryd un sylw o hono, ond yn canu â'n holl egni, ac yn siarad yn uchel, a chan fod y tai yn agos ac yn rhwyd-dyllog, yr oeddynt oll yn clywed y cyfan er ei waethaf ef. Ymhen enyd aethom o dŷ i dŷ i weled y bobl a chael siarad gair â hwynt. Darfu i bedwar teulu o'r pentref hwn droi yn Gristionogion y flwyddyn ddiweddaraf, a symudasant oddi yma i'r pentref lle y mae y Cristionogion. Yn y diwedd aethom i dŷ Ramnad, a dechreuasom siarad yn rhydd, heb son dim am yr helynt oedd wedi bod yno yn yr haf; ac ymhen enyd daeth gyda mi i'r tŷ yr oeddwn yn aros, gan frolio ei weithredoedd; mae ef yn hen ŵr yn awr; ond gwrthododd yn bendant gwpanaid o dŷ a gynnygiais. ‘Ni byddai ef,’ meddai, ‘byth yn yfed peth felly, dim ond diod feddwll.’ Yr ydym yn credu i ni wneyd peth daioni wrth ymweled â'r pentref; cafodd y bobl ein gweled a chlywed yr hymnau, a chawsom siarad ychydig â hwynt; a dilewyd peth ar argraff ac addysg y Ramnad hwn oddiar eu meddyliau, ac ni bydd mor hawdd iddo eu twyllo o hyn allan. Ni welsom ef drannoeth, gan iddo redeg ymaith yn fore i'r farchnad, wedi anfon yn gyntaf hyny a chael o'r bobl i'r caeau *rice*, a chawsom ninnau hyd ddeg hamdden i ymddyddan â'r gweddiill.

“Yna troisom am Nongwah, tuag 8 mildir, a chyrrhaeddasom am ddau o'r gloch ddydd Sadwrn, a chawsom y cyfeillion oll yn iach. Cyfarfod gweddi nos Sadwrn, a seiat ar ol i ymddyddan â rhai oedd yn awyddus i gael eu bedyddio drannoeth. Ysgol am ddeg, a phregethu yn y cyfarfod dilynol. Yn y cyfarfod am bedwar, bedyddiwyd nifer o rai mewn oed a phlant, a chyfranogasom o Swper yr Arglwydd—y tro cyntaf, mae yn sicr, y cofwyd ei angen yn y wlad hon er y dydd y bu farw ar

Galfaria. Mae yr achos wedi cynnyddu yn y pentref hwn yn ystod y flwyddyn; mae yr eglwys yn awr rhwng pawb yn 55. Bore Llun, holi plant yr ysgol, a rhoddi copian o *Mary Jones* yn wobrwon i'r goruon am sillebu, a darllen, a dysgu allan; yna rhoddi meddyginiaeth a gwerthu llyfrau iddynt. Am ddeg cychwynasom am Mynnar, a chyrrhaeddasom ychydig cyn iddi dywyllu. Daeth nifer i'n cyfarfod encyd o ffordd, ac yr oedd yn dda iawn genym eu gwled. Mor wahanol y derbyniant yn awr ragor yr hyn ydoedd flwyddyn yn ol; y tro hwnw myned i gygu i dŷ agos er gwaethaf y teulu a wnaethom, ac yn awr mae mab y teulu hwnw yn Gristion. Wedi cyrrhaedd y pentref, a myned i'r tŷ yr oeddem i aros yddo, y peth a glywem oedd gŵr y tŷ nesaf yn gofyn bendith ar ei fwyd, ac yn gofyn maddeuant o'i bechodau yn enw Iesu Grist, yr hyn a lanwodd fy nghalon o lawenydd a diolchgarwch. Yr oeddwn yn synu at garedigrwydd y bobl, a'u parodrwydd i roddi pob help a allent i ni oll.

"Mae yma ysgol ddyddiol er ys tua deg mis; a rhwng bechgyn a genethod ac ieuencyd, tua 70 yn dysgu. Mae rhai o'r bechgyn wedi cyrrhaedd y Testament, a chanddynt yr *Holwyddoreg*, yr *Hyfforddwr*, a llyfr hymnau, ac yn ymddangos yn falch iawn o honynt. Mae yma yn awr eglwys yn rhifo, rhwng rhai mewn oed a phlant, 74; yn y cyffredin tenluoedd ydynt—y gŵr a'r wraig a'r plant yn Gristionogion gyda'u gilydd. Mae yma 13 neu 14 o denluoedd fel hyn—y cyfan wedi cofleidio Cristionogaeth; ac un o'r rhai hyn yw brawd hynaf y brenin. Mae ef a'i deulu yn Gristionogion, yr hyn sydd yn llawer o amddiffyn i'r Cristionogion rhag gwawd, a dirmyg, ac erlid; ac y mae yn debyg fod hyn yn un achos pahan nad yw y brenin a phenaeithiad y pentref yn dangos llawer o wrthwynebiad i addysg a chrefydd yr Iesu, ond yn gadael rhyddid i bawb a fydd yn Gristion. Ond dichon na phery hyn byth, ond y daw dydd i brofi, dydd i nithio, dydd Duw i roddi Sion yn y pair, ac yna fe geir gwled gan bwy y bydd y gwir.

"Arosasom yno ddeuddydd gyda hwynt. Y noswaith gyntaf yr oedd yr ysgoldy yn orlawn o feibion a merched. Yr oedd rhwng 70 ac 80 yn yr ysgol bore drannoeth; ac ar ol i hono fyned drosodd, aethom oll allan ar y clwt o flaen yr ysgoldy, a buom yn ceisio pregethu oreu gallem hyd ddeg. O hyny hyd agos i dri, buom yn rhoi meddyginiaeth i'r bobl, a llyfrau; talasant am y cyntaf tua 20 rupees, ac am lyfrau 11 rupees, yr hyn sydd yn profi eu bod yn eu gwerthfawrogi, onid ni buasant yn foddolawn o'u tlodi i ddu 31 rupees am

danynt. Yr oedd nifer yn benthyca symiau bychain gan eraill, ac yn addaw talu yr adeg a'r adeg. Cyfarfod am 4; yr oedd tua 300 yn bresennol, achyrfod yn yr ysgoldy yn yr hwyr. Yr un fath yr oeddem yn myned ymlaen drannoeth. Cawsom seiat yn y prydawn, ac yr oedd yno gryn lawer o bethau i'w siarad a'u hystyried; hwy yn mynegu eu hanhawsderau a'r pethau yr oeddent yn methu eu deall; eu hymwneyd a'u cydbentrefwyr, a'u harferion a'u defodau; pa sut yr oeddent i ymddwyn wrth gydweithio â'r bobl oeddent heb fod yn Gristionogion? a oeddent i fyw a gweithio ar wahan, ynte bod fel o'r blaen gyda hwynt, ynte dim ond peidio ymgymysgu â hwynt i addoli yr ellyllion? a oeddent i fyned i'w helpu hwynt pan mewn afiechyd ac wrth logi y meirw? ac a wnaent eu gwahodd pan fyddai rhai o'r Cristionogion yn yr un amgylchiadau, &c. Cawsom gyfarfod hir iawn, a fynnau yn myned ymlaen o fater i fater, a hwythau yn gwrando yn astud, gan egluro y pethau a rhoi cynghorion oreu gallem iddynt yn yr amgylchiadau newydd a dyeithr yr oeddent yn cael eu hunain ynddynt.

"Yr wyf yn credu mai gwaith Ysbryd Duw yw yr hyn sydd yn myned ymlaen yn y pentref hwn. Nid oes dyn ar y ddacar a allasai berswadio y bobl hyn i roi heibio eu hen grefydd, bwrw ymaith y demoniaid, y rhai yr oeddent yn eu hofni yn fwy nag yr ofnent neb yn y wlad, ac yn barod i wneyd pobpeth er eu boddhan ac ennill eu ffaf; pobl nad aent gam o'r tŷ heb dori wyau, na ddechreuent unrhyw orchwyl heb ymgynghori yn gyntaf â'r cythreuliaid; ac eto dyma y nifer hwn wedi eu gadael oll a chofleidio Cristionogaeth. Yr oeddent oll yn yfed diod feddwol o fawr i fach, ac eto dyma hwynt wedi rhoi hon heibio ac yn yfed dwfr, ac yn dysgu darllen; ac y mae cyfnewidiad ynddynt er gwell. Nid wyf yn meddwl nad oes yma rai a dry yn siomedig; nad yw y cynhwrf a'r cyfnewidiad ymhob un yn cyrrhaedd y galon. Dichon y gwelir rhai yn troi yn ol at y demoniaid, ac yn aberthu iddynt â'u holl egni. Ond wrth gofio y sefyllfa yr oeddent ynddi flwyddyn yn ol, mae y cyfnewidiad sydd wedi ei effeithio ynddynt yn destun diolchgarwch i Dduw pob gras; ac hefyd mae yr eglwys yn nghalon yr anialwch yn fater priodol i eglwys Dduw gartref i'w gymeryd o flaen gorsedd gras, gan erfyn yn daer am i Iesu Grist eu cadw rhag y drwg,—eu cadw a'u cynnal fel y byddo iddynt sefyll yn gadarn yn ei enw Ief, a chynnyddu mewn gwybodaeth a phrofiad, fel y byddo iddynt fod yn foddion i ennill yr holl bentref i gofleidio Cristionogaeth."

Mae yn ddrwg genym, nas gallwn gael

He f'r oll o lythyr Mr. Jones. Chwefror 15fed ymadawodd o Mynnar, a daeth nifer mawr i'w hebrwng encyd o ffordd, a rhai yr holl ffordd i Mawden. Buasai ran o'r ffordd hon bedair blynedd yn faenorol. Y pryd hyny yr oedd ef a'i gyfeillion wedi aros ychydig i ganu a siarad wrth bentref bychan o'r enw Wmshrw. Yn awr nid oes pentref yn y lle—dim ond yr anialwch gwyllt, a'r elephant a'r teigr yn chwaren yne wrth eu hewyllys. Ond y mae wyth o'r deuddeg teulu oedd yno y pryd hwnw yn awr yn byw yn Belahari, ac yn addoli Iesu Grist ar ys dros ddwy flynedd. Yn War-mawsaw cafwyd fod 25 o Gristionogion, a chyfrif y plant. Yn Belahari mae y bobl oll bron yn Gristionogion. Nid yw poblogaeth y pentref ond 105, ac y mae 101 yn yr eglwys, a'r pedwar arall yn cadw y Sabboth ac yn dyfod i bob cyfarfod ond y cyfarfod eglwysig. Treulwyd y Sabboth yn Mawden. Yr oedd pabell wedi ei chodi ar ganol y pentref, ac yr oedd o 300 i 400 yn gwrandaw ar hyd y dydd. Prægethodd U Dorkha, U Sing a'r Cenadwr. Yn ystod y daith hon bedyddiwyd 22 o rai mewn oed, a 67 o blant. "Boreu Mawrth," meddai Mr. Jones, "canwyd yn iash iddynt oll, a mawr oedd yr ysgwyd dwylaw—mamau yn dyfod â'u plant bach i ffarwelio. Cysgwyd yn Kynrwt yn os-waith. Drannoeth cyrhaeddwyd yn gynnar i Nengrymai, a chawsom groesaw da gan Mr. a Mrs. Hughes. Yr oedd yn dda genym gael hamdden i dreulio noswaith gyda hwynt yn eu cartref a'u tŷ newydd. Cawsom gyfarfod eglwysig cysurus y nos-waith. Gweddïwn am i fendith y Nef oedd barhâu i orphwys arnynt oll fel teulu, ac am i'w dyfodiad yma fod yn fendith i'r bobl yn y rhan hon o'r wlad. Ymddangosent yn falch eu bod wedi cael Cenadwr i gartrefu yn eu cansol. Dydd Iau aethom ymaith am Shillong, a galwasom yn Mawphlang ar y ffordd, a chawsom y teulu yn gysurus a sirol, ond fod Mrs. Griffiths wedi cael y newydd fod ei mam, Mrs. Phillips, yn wael, ac felly yn teimlo yn bryderus. Yr oedd Dr. Griffiths wrthi yn brysus. Yr oedd yno nifer mawr o gleifion a gwywedigion yn dysgwyl wrtho. Ni a gawsom bryd o fwyd da, a thipyn o ym-gom ar ol. Maent wedi adeiladu ysgoldŷ bychan yn lled agos i'r tŷ cenadol i gadw ysgol a moddion crefyddol. Mae yn adeilad taclus a phwrpasol, ac yr oedd anghen am dano. Ysbryd Duw a breswyllo ynddo, i achub y rhai fydd yn gwrandao! Cyrhaeddais Shillong pan oedd yn tywyllu; ac yr oeddwn yn teimlo yn ddolchgar iawn am yr amddiffyn oedd wedi bod drosom yn ystod y daith, ac hefyd am y cysur a gawsom yn nghymdeithas y Cristionogion yn y pentrefi, ac am yr arwyddion fod

Daw yn llwyddo ei waith er ein holl ffael-oddau a'n hanfodruswydd ni."

MAWPHLANG.

Mawr llythyr dyddiedig Chwefror 15fed, rhydd Mrs. Griffiths ychydig o hanes y gwaith sydd yn cael ei wneyd ymysg y menywod. Yn ychwanegol at yr ysgol i enethod a gynnelir yn y pentref, yn nechre y flwyddyn hon dechreuwyd ysgol i enethod ar y tir cenadol. Er mai lled ddigalon oeddys i gychwyn, denai deg neu ddeuddeg bob dydd; ac yr oedd pedair o honynt yn dechreu dysgu Saesoneg. Ni chaniateir i neb ddysgu Saesoneg nes y byddont yn gyntaf yn alluog i ddarllen y Testament Cassiaeg. "Boddheid fi yn fawr," meddai Mrs. Griffiths, "wrth weled y pethau bach druan yn dyfod ymlaen mor dda, ac yn cymeryd pleser yn eu gwersi; llawer o honynt yn dyfod i'r ysgol trwy anhawsderau mawrion. Ond nid oedd y pleser hwn i barhâu yn hir; oblegid un diwrnod, er fy syndod, nid oedd un plentyn i'w weled ar y tir cenadol. Erbyn holi, deallais fod rhieni y plant yn gwahardd iddynt ddyfod." Sail eu gwrthwynebiad oedd eu hymyniad wrth syniad ofergoelus y gŵyr llawer o ddarllenwyr y CRONICL CENADOL am dano. Mae crediniaeth ymysg y Cassiaid fod gan ryw ddynion, yma a thraw hyd y Brynain, sarch yn y tŷ, a'i bod yn dwyn elw a chyfoeth i'r sawl sydd yn ei meddu; ond rhaid i'r sarch gael aberthau dynol i'w boddhâu. Tybir fod y neb sydd yn cadw y sarch yn tori yn ddirgel gudyn o wallt neu ddarn o wiag rhywun fyddo yn gyfeus, ac y bydd i'r neb y cymerir darn o'i ddilledyn neu o'i wallt fyned yn gysegredig i'r a than ddylanwad y sarch, ac y bydd iddo yn fuan farw neu fyned yn wallgof. Credai y bobl fod un o'r cleifion oedd o dan ofal Dr. Griffiths yn un o'r dynion sydd yn cadw sarch yn eu tai. "Rhoddodd hyn," ychwanega Mrs. Griffiths, "ar unwaith attalfa i'r ysgol wrth y tŷ cenadol, ond addawa y rhieni y caiff y plant ddychwelyd mor fuan ag y bydd y dyn yma wedi myned ymaith. Chwi welwch fod ofergoeldd yn un gelyn mawr y rhaid i ni fylladd âg ef; a rhaid i ni arfer amynedd a fydd. Pa fodd bynag, y mae yr ysgol yn y pentref yn myned ymlaen yn gysurus, a nifer y presennoldeb dyddiol yn cynnyddu."

Crybwylla Dr. Griffiths am farwolaeth yr "aelod hynaf o ran oedran o eglwys Mawphlang. Ei deulu ef oedd yr unig deulu cyfan yn yr eglwys. Efe oedd yr aelod cyntaf yn eglwys Mawphlang a fu farw, ac oblegid hyny rhoddwyd cryn dipyn o bwys ar yr angyllehiad, a threulwyd bron yr oll o un selat i ddwyn ei rinwedd-

an a'i ddywediadau i sylw. Un dywediad a goffiawyd oedd cynghor a roddodd i'w gyd-Gristionogion yn Mawreng: 'Y mae pobl wrth ddal adar,' meddai, 'yn rhoddi adar eraill mewn cage i hudo rhai o'r tu allan trwy eu cerddoriaeth. Adarydym ninnau, y Cristionogion, wedi ein dal a'n rhoddi yn cage yr eglwys, gael i ni ganu yn ein hymddyddanion a'n buchedd, er mwyn hudo rhai o'r tu allan. A gofelwch chwithan, frodyr a chwiorydd, am ganu yn beraidd.'"

DOSBARTH SHANGPOONG.

Mewn llythyr dyddiedig Chwefror 22ain, hysbysai y Parch. R. Evans iddo fod, rhyw dair wythnos yn flaenorol, yn langkai a thri neu bedwar o'r pentrefi cylchynol. Mae yr ysgoldy a adeiladasant yn langkai tua dwy flynedd yn ol wedi myned yn rhy fychan i'r gynnulleidfia. Cadwyd pump o gyfarfodydd gyda'r bobl ar y Sabboth. Mae yno rhwng profeswyr a gwrandawyr 131.

Mae pobl Shangpoong wrthi yn zelog yn adeiladu capel newydd. Costia tua 1000 rupees—yn agos i gan' punt. Mae y bobl wedi addaw agos yr hanner; un o'r aelodau—U Kypa Ka Hat, wedi addaw cant o rupees, ac eraill wedi addaw symiau llai, a phawb—plant a rhai mewn oed, yn rhoddi llawer o'u hamser i gario ceryg, tori coed, a gweithio. Un dyn wedi gwneyd dau focs—yr unig bethau y gallai gael arian oddiwrthynt—ac am roddi cymaint ag a gaiff am danynt at y capel. "Mae yma un arall am werthu buwch (peth na byddant bron byth yn ei wneyd yma), er mwyn gwneyd i fyny ei addewid."

DERBYNIADAU AT Y GENADAETH.

DYMUNA y Trysorydd Cyffredinol hysbysu ei fod wedi derbyn y symiau canlynol er pan wnaed yr hysbysiad dyddiad.

	£	s.	d.
Gorllewin Morganwg (ychwanegol), trwy law Mr. W. Griffiths	14	7	8
Eto Casgliad y Plant, Babel ..	4	3	0
Eto eto Ynys ..	0	13	2
Cymunrodd Mr. James Hall, trwy law y Parch. W. Powell, Penfro	10	0	0
Blwch Cenadol M. E. ac M. E. Pritchard, Penmaenmawr, i helpu yr amddiffaid sydd dan ofal y Parch. T. Jerman Jones	0	16	0
Casgliad y Plant yn Woodstock, trwy law Mr. W. Bateman	1	16	7
Casgliad Capel Seacombe	8	11	7
Eto Plant Capel Engedi	1	18	0
Eto Eto Siloh, Ebbw Vale, a chasgliad y cyfarfod gweddi misol New Radnor, Casgliad y Plant	5	17	8
Llangammarch £1 10s., Gorwydd 6s. 1c.	1	16	1
Addunedwr, Bettws y Coed	0	10	0

	£	s.	d.
Dehan Aberteifi (ychwanegol)	9	13	3
Libanus, Brynmawr, Casgl. y Plant ..	5	12	24
Dehan Aberteifi (ychwanegol)	16	6	8
Penmark	0	5	0
Treffynnon, Sir Benfro, Casgl. y Plant Sir Benfro, trwy law Mr. H. Ll. Harries, U.H.	52	9	11
Brynhyfryd, Sir Fynwy	2	10	0
Henaduriaeth Morganwg a Mynwy, &c., trwy law Mr. J. Williams, Merthyr	46	0	6
Trefaldwyn Isaf, trwy law Mr. J. Jones, U.H.	64	16	5
Sir Frycheinlog, trwy law Mr. H. Davies (ychwanegol)	23	3	0
Henaduriaeth Trefaldwyn, &c.	17	13	2
Sir Fflint, trwy law Mr. W. Jones (ychwanegol)	59	3	5
Casgliad y Plant, Tyddewi, trwy law y diweddar Mr. J. Owen	4	12	8
Eto Pontyboroth (ychwanegol)	2	2	24
Eto Beaumaris	2	0	1
Eto Crughywel	2	2	2
Eto Tredegar	0	11	0
Sir Gaerfyrddin, trwy law Mr. Havard ..	37	0	8
Eardisley	0	15	7
J. Hughes, Treffos Lodge	0	8	10
Hirwain (Casgliad y Plant yn beaf) ..	7	10	0
Tuag at yr Hospital yn Mawplang:—Y Parch. Edward Parry, M.A., Drefnewydd	5	0	0
Cyfaill o Lanrwst	1	0	0
Elizabeth Williams, Treasathon, Croesor, geneth Ieuan 15 oed, "yr oll o'i hennillion mewn cyfarfod llenyddol, Ebrill 9fed."	1	1	0

CASGLIAD CENADOL Y PLANT.

MAE y plant wedi gweithio yn rhagorol y flwyddyn ddiweddar. Yr ydys wedi anfon amryw ugeiniau o wobrwyon i'r rhai y cafwyd eu henwau a gasglasant 5s. ac uchod. Teimlir yr ddiolshgar i'r cyfeillion yr anfonwyd Tocynau iddynt am gymhell y plant i weithio mor ragorol. Bydd yn dda genym anfon Tocynau i Blychan, a phapyrâu i'w gosod ar yr hen flychau.

✱ Gellir talu unrhyw swm mewn unrhyw gangen o'r *North and South Wales Bank, to the credit of the W. C. Foreign Missionary Society.*

O herwydd marwolaeth Mr. P. Williams, diweddar Drysorydd parchus a ffyddlawn y Genadaeth, cydymiodd, ar gais taer y Cyfeistodd Gweithiol, Mr. David Roberts, J.P., 63, Hope Street, Liverpool, i weithradu fel Trysorydd hyd y Gymanfa Gyffredinol nesaf. Dymunir gan hyn y bob casgliadan, ac unrhyw daliadau dyledus i'r Gymdeithas, gael eu hanfon i Mr. Roberts.

Pob llythyrau yn achos y Gymdeithas i'w cyfeirio i'r Yagrifenydd, *The Rev. JOSIAH THOMAS, M.A., 28, Breckfield Road South, Liverpool.*

Y DRYSORFA.

RHIF. 608.]

MEHEFIN, 1881.

[LLYFR LI.

IOAN Y DYSGYBL ANWYL

GAN Y PARCH. J. OGWEN JONES, B.A., RHYL.

II.

Ei Gymeriad.

Yr ydym eisoes wedi ymdrechu nodi amryw o brydweddion neillduol cymeriad yr apostol Ioan fel y maent yn dyfod i'r golwg yma a thraw yn amgylchiadau ei fywyd. Ceisiwn yn bresennol roddi darluniad cryno o hono yn ei wedd gyffredinol. Dywed Deon Stanley y gellir crynhoi holl gymeriad Ioan yn yr ymadrodd a ddefnyddia am dano ei hun, sef "y dysgybl yr hwn yr oedd yr Iesu yn ei garu;" ac ar ryw gyfrif y mae y dywediad yn eithaf cywir. Ond y mae y cwestiwn yn aros, Pa bethau yn nghymeriad Ioan oedd yn peri iddo ymddangos yn hawddgar i'r Iesu, o ran meddwl, serch, ac ewyllys? Y mae yr atebion sydd wedi eu rhoddi gan wahanol awduron i'r cwestiwn hwn yn arddangos cryn amrywiaeth barn a syniad. Gallwn fod yn sicr, pa fodd bynag, ei fod ef o ran meddwl yn feddiannol wrth naturiaeth ar alluoedd cryfion iawn. Ymddengys ei fod yn berchen dau allu gwrthgyferbyniol i'w gilydd, a hyny i raddau tra helaeth: un o natur oddefol, a'r llall o natur weithredol. Yr oedd yn alluog, ar un llaw, i dderbyn i mewn argraffiadau cywir a chryfion o'r hyn a gyflwynid i'w sylw. Yr oedd dyfroedd tawel a dysglair ei fyfyrdd yn abl i sugno i mewn belydrau y gwrthdrysychau oedd o'i amgylch, fel ag i'w hadbelydru yn eu prydferthwch cynhenid eu hunain. Gallid meddwl iddo etifeddu y gallu hwn oddiwrth ei dad Zebedeus, yr hwn, yn ol pob awgrym, oedd yn "un

o heddychol ffyddloniaid Israel." Ond ar gyfer y gallu hwnw yr oedd hefyd yn etifeddu yr un gwrthgyferbyniol, oddiwrth ei fam Salome, sef y gallu i roddi ffurf a gwedd ei feddwl ei hun ar wrthdrysychau, wrth eu cyflwyno yn ol i sylw eraill, fel ag i gyfansoddi math o fframwaith iddynt yn y meddwl. Anaml y cyfarfyddwn â'r ddau allu yma, y derbyniadol a'r ffurfiadol, gyd-a'u gilydd i raddau nodedig; ond yr oeddynt felly yn Ioan, a hyny yn ddiau trwy ragdreiniad Dwryfol i ateb dybenion pwysig.

Y mae gallu meddyliol arall, yn yr hwn yr oedd Ioan yn ddiffygiol, sef yr un *creadigol*. Nid ydyw yn anhawdd i ni ddyfalu paham yr oedd y diffyg o hwnw iddo ef, i ateb dyben arbenig ei waith fel efengylwr duwinyddol, yn anghenrheidiol a phwysig. Ei le a'i waith ef ydoedd portreadu y Gwrthdrysych mawr oedd wedi denu ei serch a'i fryd mor hollol, fel y gwelodd ef—fel yr argraffodd ei hun ar ei holl enaid, a hyny yn ol teithi ac yn ffurfiau ei feddwl ei hun. Buasai y duedd a'r gallu i greu, yn afanteisiol er cwblhâu y gwaith hwn yn briodol. Yn y gallu cyntaf a nodwyd, sef derbyn i mewn, yr oedd Ioan yn tra rhagori ar ei gyd-ddysgyblion o ran cyflawnder a manyl-rwydd. Wrth alw y gallu hwn yn un goddefol, nid ydys yn golygu ei fod felly yn hollol, eithr yn gymhariaethol; oblegid nis gall y meddwl dynol dderbyn i mewn heb weithredu. Ond y

mae y gweithrediad i'w ystyried yn oddefol, i'r graddau ag y mae y meddwl ynddo, yn rhoddi ei hun i fyny i'r gwrthddrych, i roddi yr argraff hwnw arno o hono ei hun ag sydd yn cyfateb i'w natur a'i gymeriad. Tuag at wneuthur hyn y mae yn ofynol cael gweithrediad o'r natur uchelaf i sylu mewn myfyrdod uniongyrchol ar y gwrthddrych, ac i edrych i mewn i'w gandlbwynt a'i graidd dyfnaf. Yr oedd y treiddgarwch hwn yn hynodi Ioan yn arbenig. Nid ar hyd ysgol ymresymiad y ceisai ddringo at Wrthddrych ei fyfyrdod, ond ar aden sylliad pur ac unionysyth. Ehedai fel eryr i wyneb haul a llygad y Goleuni ei hun, a dychwelai i'w adbelydru wedi ei fedyddio a'i drochi yn ei ddyagleirdeb, gan ddywedyd, "Ni a welsom ei ogoniant ef, gogoniant megys yr Uniganedig oddiwrth y Tad, yn llawn gras a gwirionedd."

Dywed Hare, wrth gymharu yr ieith-oedd Seisonig, Ffrancaeg, Allmaen-aidd, Lladin, a Groeg, fod y Lladin yn rhodio, y Ffrancaeg yn hopian, yr Italaeg yn nofo, y Saesoneg yn cerdded, yr Eilmynaeg yn trystio fel gwagen, y Groeg yn ebedeg. Gallen ninnau ddyweyd yn gyffelyb wrth gymharu y tri apostol: rheda Pedr yn angerdd ei zel, dringa Paul yn nerth ei ymresymiad, ac eheda Ioan yn ngyrm ei gariad pur. Trwy rym a rhinwedd y gallu treiddiadol hwn, darfu iddo dderbyn i mewn i eigion ei feddwl dwfn argraffiadau cyflawn o fywyd y Person mawr, "yr hwn, ag efe yn ffurf Duw, ni thybiodd yn drais fod yn ogyfuwch â Duw. Eithr efe a'i dibrisiodd ei hun, gan gymeryd arno agwedd gwaa," fel ag i'w gymhwyso i'w bortreadu i'r byd fel y gwnaeth yn ei Efengyl ddigymhar.

Drachefn, yr oedd yn bwysig iddo feddu y gallu gweithredol a ffurfiadol y cyfeiriwyd ato, er mwyn ei gymhwyso i dafu allan o'i feddwl yr argraffiadau a dderbyniasai, yn *bortread* yn ystyr uchaf y gair, yn hytrach nag yn *photograph* yn unig. Rhaid oedd, tuag at hyn, gael elfenau mewnol (*subjective*), yn tarddu o feddwl y portreadwr ei hun, fel edrychydd, yn gystal ag elfenau allanol yn tarddu yn uniongyrchol o'r gwrthddrych. Yr Iesu fel y gwelwyd ef gan Ioan, a'r Iesu fel y cafodd argraff ar Ioan ei hun, y naill wedi ei gyfuno â'r Hall, megys sylwedd â ffurf neu

fold, oedd anghen mawr yr eglwys. Yn meddwl y dysgybl anwyl cafwyd y cyfryw fold—un a allasai ymgolli yn y Gwrthddrych wrth edrych arno nes anghosio ei hun, fel ag i gyfateb i ddegrifiad y bardd Seisonig, "In such an hour of visitation from the Almighty God, thought was not—in enjoyment it expired." Ond ar ol hyny yr oedd yn allnog trwy fyfyrdod i adgynnyrchu yr argraffiadau hyny yn unol â nodweddion ac yn ffurfiau ei feddwl ardderchog ei hun, fel y glo trwy ei losgi yn dychwelyd y goleuni a yfodd y goedwig o'r haul oedd yn tywynu arni fioedd o oesoedd meithion yn ol. Clywais yr arferai y diweddar Mr. Roberts, Amwlch, ddywedyd na bu yn gwrandaw ar neb erioed oedd yn feddiannol ar y gallu i ardderchogi yr efengyl, fel Ebenezer Morris. Dywedwn ninnau nad oes neb wedi ardderchogi bywyd Crist yn gyffelyb i'r Apostol Ioan.

O ran serch a thymher, y mae mwy o anhawsder i benderfynu i sierwydd, gan fod amrywiaeth barn ar hyn. Gellga rhai fod Ioan o'r dechreuad ac o natur yn hynod am addfwynder a thiriondeb, a hyny hyd derynau tynerwch, os nad meddwlwch benywaidd. Y mae cynnyrchion celfyddyd yn y portreadau a roddir o hono yn ffafrio y syniad hwn. Dian ei fod yn seiliedig mewn rhan ar y darlun a ddyry Ioan o hono ei hun yn pwysu ar ddwyfron yr Iesu, ac hefyd ar y ffaith o'i fod yn rhoddi arbenigrwydd yn ei fywyd a'i ysgrieniadau i gariad. Dadleuir hefyd ei fod yn wrthbarth a chyflawniad cymeriad o'r eiddo Crist, yr hwn oedd yn cael ei nodweddau, meddir, gan elfenau cryfach y ddynoliaeth, ac felly fod yr Iesu wedi cael ei atdynu gan neillduolion mwy tyner y dysgybl anwyl, ac wedi cael yn y dysgybl hwnw, gyfaill cyfaddas a chymhwys i anghenion ei fynwes ddynol yn ystâd ei ddarostyngiad. Ond mewn atebiad i hyn, gellir sylwi, yn y lle cyntaf, fod y sylfaen yn dra amheus. Onid ydyw hanes Crist yn yr Efengylau eraill, ac yn Efengyl Ioan yn gystal a'r lleill, yn gadael argraff ar bob darlennydd meddylgar, fod y cymeriad perffaith a ddarlunir ynddynt, yn cynnwys cyfuniad digyffelyb o'r elfenau gwrywol a benywol, sydd yn y ddynoliaeth, a bod eu mantoliad mor ryfeddol o gyfartal, fel ag i'n harwain i gred, nad oes yn Nghrist Iesu y Pen,

mwyr nag yn Nghrist Iesu yr aelodau, "na gwryw na benyw," ond un dyn newydd a pherffaith—y dyn Crist Iesu? Yn ail, y mae y syniad yn rhodog yn groes i fleithiau yn hanes Ioan, sef y rhai y cyfeiriwyd atynt yn flaenorol, sydd yn amlygu elfenau cryfion cymeriad: yni, tanbeidrwydd, angerddoldeb, achelfrydigrwydd, a'r cyffelyb.

Syniad arall ydyw fod Ioan o natur-iaeth yn gymeriad cryf, brwdrdydig, angerddol, ond fod ei gymdeithas a'r Athraw mawr wedi ei newid a'i adnewyddu i'w ddelw hawddgar Ef ei hun, ac am hynny fod yr Iesu yn ei garu—am ei fod yn canfod ynddo megys mewn drych amlygiad dysglair o'i allu ei hun ar gymeriad dynion. Yn gydunol â hyn y mae celfyddyd yn portreïadu yr apostol Ioan fel yn gyffelyb o ran pryd a gweidd i'r Iesu ei hun. Weithiau, yn ol y syniad hwn, mae yn wir, fe ymwithai yr hen ddyn i'r golwg, mewn moment o anwyliadwriaeth, megys er engraifft pan y galwai am dân o'r nefoedd i ddifa y Samariaid hyn y rhai ni fynent ei dderbyn ef a'i ddysgyblion, ac hyd yn nôd, yn ddiweddarach, yn angerddoldeb ei eirian, megys yn ei epistolau pan y dywed fod yr hwn sydd yn dywedyd, "Mi a'i hadwaen ef," ac heb gadw ei orchymynion "yn gelwyddog." Ac hefyd yn ei ail Epistol, "Od oes neb yn dyfod atoch heb ddwyn y ddysgeidiaeth hon, na dderbyniwch ef i dŷ, ac na ddywedwch, Duw yn rhwydd, wrtho." Yn ol y golygiad hwn, yr oedd creigiau tanllyd tanddaearol ei natur, yn awr ac yn y mân, fel yn ymweithio ac yn ymwthio, o dan ac hyd yn nôd trwy haenau y dyn newydd,—hyd yr adeg y darfa iddynt lwyrr ddiffodd o'i fewn fel ag i beri fod un adnod o'r Epistol cyntaf wedi peidio a bod yn wir am dano, sef, "Os dywedwn nad oes ynom bechod, yr ydym yn ein twyllo ein hunain, a'r gwirionedd nid yw ynom." Y mae y golygiad hwn yn llawer tebycach i wirionedd na'r cyntaf; ond ymddengys i ni yn gwbl anghyson â rheol gweithrediadau Ysbryd Duw ar eneidiau dynion. Nid ydyw gras Duw yn cyfnewid elfenau naturiol cymeriadau dynion. Y mae y cymeriad moesol ei hun yn cael ei gyfnewid yn drwyadl—y drwg yn cael ei wneuthur yn dda. "Cyfraith yr Arglwydd sydd berffaith, yn troi yr enaid." Galleu fyned ym-

hellach i ddywedyd fod gras Duw yn aml yn ffynnonell synwyr a doethineb i ddynion, y rhai oeddynt wrth natur yn ddiffygiol i fesur helaeth o'r synwyr da hwn sydd a'i wraidd dyfnaf mewn hunan-lywodraethiad. Y mae yn yr ystyr hwn "yn gwnethur y gwirion yn ddoeth." Ond nid oes genym le i gredu fod gras Duw un amser yn dymchwelyd sylfeini dyfnaf y cymeriad dynol—yn gwnethur y tyner yn gryf, neu y cryf yn dyner. Yn hytrach y mae yn gwella ac yn dyrchafu y cyfryw, yn ol eu daddfan priodol eu hunain, ac felly yn "gosod arnynt ychwaneg o harddwch." Y mae yn prydferthu y rhai llednais âg iachawdwriaeth.

Llawer mwyr credadwy gan hynny, dybygid, ydyw fod cyfuniad o'r ddwy elfen wrthgyferbyniol yn nghymeriad Ioan o ran teimlad. Mewn tymher, gellid meddwl ei fod yn wresog, os nad yn danbaid a thanllyd. Yr oedd angerddoldeb dihyabydd ynddo yn tori allan yn ei waith a'i ymddygiadau. Hyn, yn ol pob tebyg, sydd yn cael ei arwyddoca'u yn yr enw a roddwyd arno ef a'i frawd, sef, "meibion y daran." Yn hyn yr oeddynt yn wir ddysgyblion i Ioan Fedyddiwr. Yr oedd tanbeidrwydd yn eu hymadrodd, ac angerddoldeb yn eu dull, a pharent glywed eu llais yn yr heolydd. Nid hawdd ydoedd i Ioan lefaru iaith wan. Nis gallai liniaru ei ymadroddion. Galwai gelwydd yn gelwydd, ac nid yn anwired.

Nis gallai leddfu ei eirian. Ond o ran ei ysbryd yn wrthgyferbyniol i'w dymher, yr oedd Ioan yn llawn hawddgarwch a thynerwch. Yr oedd awyrgylch uchaf ei natur, o herwydd ei theneurwydd a'i choethder, yn dawl a digynhwrff, oddieithr pan yr aflonyddid arni gan ymdoriadau tymhestloedd cryfion yn y rhanau is a mwyr trwchus o honi. Mewn adegau o'r fath, collai ei hunan-lywodraethiad arferol, a rhaid oedd dywedyd wrtho na wyddai o ba ysbryd yr ydoedd. Diau mai y tawelwch dwfn hwn yn ysbryd Ioan ydoedd y gwir achos o'r enciliad a'r tawedogrwydd oedd yn nodweddu ei gymeriad i raddau mor helaeth. Yn yr holl Efengyl a ysgrifenyddwyd ganddo ef ei hun, ni chawn ond un dywediad o'i eiddo yr hwn y mae genym sicrwydd mai o'i enau ef y daeth allan, sef, "Yr Arglwydd yw." (Ioan xxi. 7.)

Cadarnheir hyn yn yr Efengylau eraill.

Y modd y mae i ni gyfrif gan hynny am yr ymdoriadau tanllyd a gymerai lë weithiau yn ei hanes, ydyw trwy olygu fod ei dymher yn y cyfryw adegau yn cael y feistrolaeth ar ei ysbryd, trwy demtasiwn ac anwyliadwriaeth, ac yn peri ffrwydriad angerddol yn ei holl natur. Y mae Godet, yn ei ragymadrodd i'w Esboniad ar Efengyl Ioan, yn rhoddi cyfrif am hyn mewn ffordd ychydig yn wahanol. Dywed fod cymeriadau o'r fath ag ydoedd Ioan, sef rhai o natur a thuedd i dderbyn argraffiadau, yn cadw eu teimladau i mewn, ond pan unwaith y collant y feistrolaeth arnynt, eu bod o hynny yn tori allan yn fwy gorthrechol. Y gymhariaeth a ddefnyddia i egluro ei dybiaeth ydyw y cwmwl, yr hwn wedi trysorï am gryn amser ystôr o'r sylwedd melltlenog o'i fewn mewn tawelwch a dystawrwydd sydd, pan unwaith yr aflonyddir ar y cydbwyseidd, yn tori allan mewn tymhestl ofnadwy o felt a tharanau. Pa un bynag o'r tybiaethau hyn a goleddir, neu ryw un arall, y mae yn hawdd i ni gredu y buasai cymeriad fel yr eiddo Ioan, sef un wedi cwbl ymgysgru i Wrthddrych ei hoffder, ac iddo ef yn unig, yn dueddol i golli ei hunan-lywodraethiad, pa mor gryf bynag y gallasai fod yn gyffredin, yn wyneb canfod arwyddion o oerfelgarwch neu wrthwynebiad i'r Gwrthddrych hwnw, ac i anghofio ei hun, mewn fflachiad disymwth o ddigofaint tanllyd. Pa beth ydyw digofaint ond cariad mewn ystâd o gynhyrriad siomedig? "Cariad sydd gryf fel angen, eiddgedd sydd greulawn fel y bedd."

Gyda golwg ar elfenau ymarferol cymeriad y dysgybl anwyl, y syniad gyffredin ydyw ei fod, os nad yn ddi-fygiol, eto yn israddol i'r apostolion eraill. Dywedir wrthym fod Ioan yn feddyliwr mawr, ond nid yn weithiwr rhagorol fel Pedr a Phaul. Y mae hyn yn gamsyniad, dybygaf. Mae yn amlwg ei fod yn ddyn o ewyllys gref a phenderfyniad di-ildio. Mae ei holl hanes yn rhoddi argraff o hynny. Y mae cwestiwn Pedr i Iesu Grist ar ol ei adgyfodiad, "Pa beth a wna hwn?" yn awgrymu yn gryf fod defnyddiau gweithgarwch helaeth ynddo. Dywed ef ei hun hefyd ei fod "yn nheyrnas ac amynedd Iesu Grist yn ynys Pat-

mos;" a gwyddys mai ystyr priodol y gair *amynedd* ydyw dyfalbarhâd—gweithgarwch yn ei wedd a'i ochr ddirifol. Y mae genym seiliau cryfion i gredu na bu Ioan fel un o'r apostolion penaf, yn ol i Paul nac i Pedr mewn gwir waith a llafur yn nheyrnas Iesu Grist.

Rhaid addef fod cryn wahaniaeth rhwng ei lafurwaith ef, a'r eiddynt hwy. Yn un peth yr oedd eu gweithgarwch hwy yn fwy cychwynol o ran ei natur na'r eiddo Ioan, ac felly yn fwy cyfaddas i blannu eglwysi a chychwyn achosion crefyddol yma a thraw yn y gwledydd. Yr oedd gwahaniaeth, drachefn, rhyngddynt hwythau â'u gilydd. Yr oedd Pedr yn fwy ymneidiol yn ei lafur, Paul yn fwy gwas-tad ac egniol, ac, fel y mae pwysau cyson (*constant pressures*) yn y byd naturiol yn cynnyrchu mwy o waith na'r rhai dysbeidiol, felly y mae yn y byd moesol. Gwnaeth Paul fwy o waith na Pedr, dybygid, o herwydd y rheswm hwn. Ond yr oedd y ddau yn debyg i'w gilydd yn eu cymhwys-der i roddi cychwyniad. Yr oeddynt yn rhagredegwyr rhagorol. I'r gwrthwyneb, nid oedd Ioan yn rhagori fel *pioneer*. Yr oedd efe yn fwy cyfaddas i sefydlu a chadarnhau. Diweddarwch oedd yn hynodi ei weithgarwch ef, ac yn wir, yn nodweddu ei gymeriad yn gyffredinol. Fel ambell i bren, yr hwn sydd am flynyddoedd lawer yn defnyddio ei egnion bywydol i ddadblygu ei hunan, ac yna o'r diwedd mewn llawn addfedrwydd cadarn, yn dechreu taffu allan fiodau a dwyn ei ffrwyth peraidd a phriodol ei hun, felly yr oedd gyda'r Apostol Ioan. Am hynny yr oedd yn fwy tueddol a galluog i berffeithio nag i ddechre. Pe buasai Paul yn ychwanegu Ioan ato ef ei hun ac Apolos yn y dywediad hwnw o'i eiddo a geir yn 1 Cor. iii. 6, buasai yn dywydded, "Paul a blannodd, Apolos a ddyfrhâodd, Ioan a gloddiodd ac a fwriodd dail—Duw sydd yn rhoddi cynnydd." Drachefn, yr oeddynt yn gwahaniaethu o ran cylch ac ehanger eu lafur. Dewisai Paul lafurio mewn cylch eang. Ei faes ef i hau ydoedd y byd. Ei awyddfryd ydoedd dwyn y wybodaeth am Grist a'i groes i gyffyrddiad a chen-edloedd y byd yn y prif wledydd a threfydd, mewn ymddiried a hyder y byddai i'w gwirioneddau mawrion egino

a dwyn ffrwyth ynddynt, ac ymledu ar ddeheu ac ar aswy i'r manau cydrhwng y canolbwyntoedd hyny, nes llenwi y gwledydd oll. Tueddfryd Ioan, ar y llaw arall, oedd cadarnhau, a sefydlu, a llanw i fyny y lleoedd gweigion oedd yn gorwedd rhwng y gorsafoedd cenadol cyntefig. Mewn gair, *broadcast* oedd egwyddor Paul fel gweithiwr, a *thickset* oedd yr eiddo Ioan. Dywedai Dr. Chalmers ei fod ef yn credu mwy yn yr ail, ac yr oedd efe yn un o'r rhai cymhwysaf i roddi barn ar hyn. Ond diau fod anghen am y ddau : y naill i eangu a helaethu, a'r llall i ddyfnhau a chyflawni. Yr oedd gan Paul seiliau cryfion dros ddywedyd fel y gwnaeth, "Mi a lafuriais yn *helaethach* na hwynt oll," hyny yw, ar gylch mwy eang ; ond y mae yn amheus a wnaeth Paul fwy o swm, ac yn enwedig o gyfanswm, o waith nag Ioan. Yr ydym yn cyfeirio yn bresennol at eu gwaith personol, ar wahân oddiwrth eu hysgrifeniadau ; ac ar y cyfan yr ydym yn tybied fod ffeithiau hanesyddiaeth eglwysig yn rhoddi sail i ni osod yr Apostol Ioan fel gweithiwr ochr yn ochr âg Apostol mawr y Cenedloedd.

JESUITIAETH.

Gan y Parch. HUGH ROBERTS, *Gwrecsam (gynt o Cussia).*

PENNOD III.

Y Cyfansoddiad.

GADAWSOM y darlennydd yn ein hysgrif ddiweddar gyda hanes yr amgylchiadau a arweiniasant i sefydlu yr urdd fwyaf pwysig a pheryglus o fewn cylch yr offeiriadaeth Babaidd, ac i gyfrwysdra sarphaid a chynllwynion dirgelaid yr hon y mae hanesyddiaeth yn priodoli y cynhenau a'r ymranïadau gwleidyddol hyny a arweiniasant fwy nag unwaith i ddadymchweliad teyrnasoedd.

Nid gorchwyl hawdd, rhaid i ni addef, ydyw olrhain i foddlonrwydd weithrediaid y cyfundeb hwn, na darganfod i berffeithrwydd y dichellion a arferwyd mewn trefn i sicrhau yr awdurdod eang y maent wedi bod yn ei feddu ar y byd am ganrifoedd. Ond er pob dymuniad i oichel gormodiaith, nid oes genym y petruser lleiaf yn defnyddio ymadroddion cryfion Turner, "nad oes dim yn fwy sicr nad twyll, celwydd, ac anudoniaeth ydoedd eu

prif offerynnau er hyrwyddo eu hamcanion o dan fantell crefydd, ac mai y gorphwylled perffeithiaf fyddai goddef i sefydliadau o dan nawdd y Jesuitiaid fodoli mewn gwlad sydd eisoes wedi ei rhyddhau odditan gaethiwed y Pab."

Cyn symud ymhellach, modd bynag, y mae yr annhueddrwydd a ddylai ein llywodraethu wrth son am danynt yn galw am un gosodiad mewn ffordd ocheliadol, sef, er mai cangen bwysig o'r Eglwys Babaidd ydyw y Jesuitiaid, eu bod yn gwahaniaethu mewn llawer o bethau oddiwrth gangenau eraill o honi, ac na byddai yn gyfiawn cyhuddo holl aelodau yr Eglwys hono o'r pethau anymunol ac adgas a ellir yn gyfreithlawn eu gosod yn erbyn yr urdd dan sylw. Ar yr ochr arall, nis gellir celu y ffaith mai i gyfodiad Jesuitiaeth yn benaf y mae y Babaeth yn gyffredinol yn ddyledus am ei llwyddiant yn ystod y tair canrif ddiweddar. Er cymaint ydyw y gwahaniaeth rhwngom a'r Fam-eglwys Babaidd, eto, gan nad pa mor anghymmodlawn y rhaid i ni deimlo tuag ati yn gwyneb ei chyfeiliornadau cabledus mewn perthynas i'r gwirionedd dadguddiedig, a'i hymadawiad pechadurus oddiwrth symledd yr efengyl, ni ddylem mewn un modd briodoli i'r holl gorff yr hyn a berthyn yn neillduol ac yn unig i un gangen o hono. Ein pwnc ydyw Pabyddiaeth yn ei ffurf Jesuitaidd.

Y mae y byd yn ddyledus am y mesur o wybodaeth y mae yn awr yn ei feddu am gyfansoddiad ac egwyddorion yr urdd hon i "ddygywyddiad," neu i'r hyn a ystyrir gan y Jesuitiaid eu hunain yn "anffawd," trwy yr hon y dadguddiwyd i'r byd gynnwys y ddau waith y cyfeiriwyd atynt yn flaenorol, sef yr *Ymarferiadau Ysbydol*, a'r *Cyfansoddiadau*. Priodolir awduriaeth y cyntaf i Loyola ei hun ; ond y mae yn hollol sicr yn awr mai nid efe ydoedd awdwr y *Cyfansoddiadau*, cyfrol yn cynnwys rheolau dysgyblaethol y Gymdeithas. Loyola ydoedd sylfaenydd Jesuitiaeth, ond nid iddo ef y perthyn yr anrhydedd, neu yn hytrach y gwarth, o drefnu y cyfansoddiad fel y mae yn awr. I Laynez a Solmeron, dau ŵr dysgedig o frys ei ddilynwyd cyntaf, y perthyn y "clod" o gyfleu a rhoddi mewn gweithrediad y rheolau gorthrymus a geir yn y gyfrol grybwylliedig.

I bob pwrpas ymarferol bu y gwaith hwn, sef llyfr y *Cyfansoddiadau*, yn hollol seliedig i'r byd oddiallan, ac i'r mwyafrif o aelodau y gymdeithas, am rai canrifoedd, fel y bu y *Vedas* am filoedd o flynyddoedd i'r mwyafrif o Hindwaid neu addolwyr Brahminiaid yr India, a'r *Zenda-Vesta* i ddysgybllion Zoroaster yn Persia.

Y mae taffu mantell dirgelwch dros

symudiadau mewn cysylltiad â chrefydd yn eynnyrchu math o an-edmygedd a gwarogaeth ofergoelus, os nad ellir ei alw yn arswyd, ar ddyonion mewn oes o anwybodaeth. Y mae y gallu i dwylo a swyno meddyliau dynion yn y cyfeiriad hwn yn fawr, ond yn ol mesur yr argyhoeddiad y mae y prif symudydd yn llwyddo i'w gario am ddiwylliedd ei zel, mawredd a phwysigrwydd yr anturiaeth, a'i barodrwydd i hunan-aberthiad. Pa mor anhawdd bynag i'w hesbonio ydyw y ffaith, eto y peth amlycaf ynglŷn â lledaeniad cyflwm Jesuitiaeth ydyw ei bod wedi swyno, hudo, a gorchfygu meddyliau miloedd ymboch parth o'r byd, er fod erthyglau ac egwyddorion y cyfansoddiad yn cael eu cadw yn guddiedig hollol.

Yr oedd Laynez, olynnydd Loyola yn y llywyddiaeth, yn ddigon o bagan ei hun, ond ar yr un pryd yn ddigon o athronydd i ddeall cymaint a hyny am hyblygedd y gynnodd grefyddol mewn dynion anwybodus, fel ag i gymeryd mantais ar y nodwedd afiachus y cyfeiriwyd ati uchod. Ei arwyddair ydoedd *celu*, a gwneyd dirgelwch o'i holl gynlluniau, gan hŏni fod gormod o gysegredigrwydd yn perthyn i bethau hanfodol crefydd i'w gwneyd yn *public property*. Rhaid yw cael cysegr sancteiddiolaf ymhob oes, ac un archswyddog i fyned i mewn iddo at yr arch a'r dystiolaeth. Yr oedd i Iuddewiaeth ei dirgeledigaethau; yr oedd gan y Groegiaid eu *Eleusinian mysteries*; yr oedd gan yr Aiphtiaid eu *sphinx* a'u horaclau, nad oedd neb ond yr offeiriad yn deall eu hawgrymiadau dylethriol; gwaith y Brahmin Indiaidd ydyw darllen a deongli pethau cyfriniol *dros y bobl*; "a rhaid i ninnau," meddai y Jesuit, "gael ein dirgelwch, a chysylltu rhyw gysegredigrwydd â'n personau ein hunain fel noddwyr y dirgelwch hwnw; fel hyn sicrhawn filoedd o edmygyr ac o addolwyr." Clywsom lawer o Ryddfeddylwyr (*Freethinkers*) y Cyfandir yn esbonio ymlyniad y werin wrth yr offeiriad, a'u harswyd o honynt, i ryw ysbryd ofergoelus fel yna sydd hyd heddyw i fesur mwy neu lai yn meddiannu corff y bobl. Gyda gwirioneddau Dwyfol gwir crefydd y mae dirgelwch yn rhwym o fod, eithr "dirgelwch" *duwioldeb* yw. Ond mewn cysylltiad â Jesuitiaeth, dirgelwch yn euddio egwyddorion drwg a llygredigrwyd; dirgelwch yn cadw eu "hanwired" hwy eu hunain o olwg y byd, a hwnw, ysywaeth, fel y dywed Paul, yn mynwes yr eglwys; anwired neu anghyfraith ei hun yn dechre llygru a theymasu yn yr eglwys, a hyny o dan gochl crefydd, a phroffeswyr yn graddol lithro i afael amryfusedd cadarn, fel y credont gelwydd.

Y mae James Hughes yn ei Esboniad

yn gosod allan, fel y credwn, w'r ystyr ymadrodd pwysig yr apostol yn 2 Thes. ii. 7 gydag eglurder mawr, fel desgrifiad cyflawn o natur y Babaeth, ac yn awgrymu fod dynistr y Babaeth yn awr yn dilyn dadguddiad y "dirgelwch" pechadurus hwn. Y mae "dirgelwch duwioldeb" yn rhwym oddiwrth natur pethau o aros yn ddirgelwch, fel y mae pob peth Dwyfol ac ysbrydol, yn y byd hwn; ond y mae "dirgelwch yr anwired" i'w ddadguddio; a'r grefydd sydd wedi byw hyd yma yn ei gysgod yn rhwym o gael ei dinystrio. Y mae y dynistr yn dilyn y dadguddio. Cynghorem y darlennydd i ddarllen yn fanwl sylwadau gwerthfawr a goleu James Hughes ar yr adnodaau hyn. Y mae y gwaith o ddadguddio "dirgelwch yr anwired" yn ddiau wedi ei ddechreu er ys tri chant o flynyddoedd; ond y pryd hwnw fe ddath Jesuitiaeth ymlaen, megys i yohwanegu at nifer y seliau oedd eisoes ar y dirgelwch pechadurus.

Llwyddodd y Jesuitiaid i gadw y seliau ar lyfr y *Cyfansoddiadau* am ddau canflynedd; ond yn y flwyddyn 1761 y cafwyd y dadguddiad *awdurdodedig* cyntaf o'i gynnwys, a hyny, fel yr awgrymwyd, yn hollol ddamweiniol. Nid oedd dadguddiedigaethau Pascal o'u hegwyddorion yn ei *Provincial Letters*, gan' mlynedd cyn hyny, yn cael eu hystyried yn *awdurdodedig*, canys meiddiai yr offeiriad a'r tatau Jesuitaidd wadu yn haerllug wrionedd ei gyhuddiadau. Nis gallasai dim llai nag ymchwiliad i'r llyfr ei hun brofi yn *dadguddiad awdurdodedig*. Yn y flwyddyn 1761, caed gafael yn y llyfr, yr hyn ydoedd "anffawd alaethus" i'r Jesuitiaid. Mewn canlyniad i'r rhyfel rhwng Ffrainc a Lloegr y pryd hwnw, aeth un o oruchwylywyr yr urdd yn fethdalwr am swm anferth. Pallodd cyfrwysdra y Jesuit i gelu y ffaith mai yr urdd yn gyffredinol mewn gwirionedd oedd yn ddyledus i'r gofynnydd, ac nid unrhyw aelod unigol. Felly erlyniodd M. Leoncei y gymdeithas yn y llys; ac er mwyn profi mai y gymdeithas oedd y diffynnydd, ac nid y Tad Valette, yr oedd yn rhaid iddynt agor seliau llyfr y "*Cyfansoddiadau*;" felly bu y Jesuitiaid y tro hwn mor anochelgar a dangos eu rheolau argraffedig. Agorwyd llygad y wlad, a chafwyd fod eu *Cyffes Ffydd* yn cynnwys gosodiadau hollol anghydweddol â heddwch gwladol, yn llawn brad, yn gystal ag yn ddinystriol i foesaau personol a chyhoeddus. Daeth galwad cyffredinol am eu difodiad yn Ffrainc; ac yn y flwyddyn 1763 alltudiwyd pob Jesuit o'r wlad. Dyma ganlyniad dadguddiad. Ond dychwelasant eilwaith; canys nid Duw, nac "anadl ei enau," ond dyn, oedd yn dadguddio y pryd hwnw. Pan y daw Duw i ddadguddio yn Ffrainc

fe gymer gwir grefydd ei lle, ac nid anffyddiaeth, fel yn y dyddiau hyn. Ar hyn o bryd yr ydym yn ofni mai ysbryd saith gwaeth na Jesuitiaeth ei hun sydd yn ei hymlid oddiyno, ac yn cymeryd ei lle. Angheu mawr Ffrainc ydyw Protestaniaeth bur, ac nid flurf ar Brotestaniaeth nad yw mewn ystyr grefyddol yn llawer gwell, os nad gwaeth yn wir, a mwy anghyson â hi ei hunan nag yw Pabyddiaeth a'r Bibl. Y mae y galluedd sydd yn awr yn cynhyrfu yn Ffrainc a gwledydd eraill yn erbyn y Babaeth yn hanfodol wahanol i'r rhai a'i hymylidiasant o Loegr; nid cariad at y Bibl, nac awydd am ei gael yn feddiant personol, sydd yn ymlid y Jesuitiaid oddiyno y dyddiau hyn, ond syched am y rhyddid politiaidd y mae egwyddorion Jesuitaidd yn milwrio yn eu herbyn. Mae yn wir fod Duw yn ei ragluniaeth wedi bod yn arfer defnyddio offerynnau ansantaidd, a'u goruwchreoli i gyrhaedd amcan uchel ei deyrnas; ond ei reol ydyw gorchfygu trwy'r gwirionedd; trwy "Ysbryd ei enau," a "dysgleirdeb ei ddyfodiad." Y mae arnom ofn fod llawer yn y dyddiau hyn yn colli golwg ar wir natur y symudiad a'r chwyldroad dirgelaid sydd yn awr yn myned ymlaen ar y Cyfandir yn eu perthynas â'r Babaeth. Egwyddorion y Diwygiad Protestanaidd a'i hymylidiodd o Brydain; ond dyhenadau calonau anffyddol am ryddid sydd yn gwneyd y gwaith yn awr yn Ffrainc.

Maddeuer i ni am aros mor hir ar y "dirgelwch" sydd yn gorwedd wrth wraidd y cyfansoddiad.

Y mae yr urdd hon yn gwahaniaethu oddiwrth yr urddau mynachaid eraill yn y pedwar peth canlynol:—1. Yn nifer eu haddunedau. 2. Yn nosbarthiad yr aelodau. 3. Yn eu bod yn meddu llywydd (*general*) ar wahân oddiwrth ac yn ychwanegol at y Pab. 4. Yn amcan gwreiddiol a phroffesedig y sefydliad.

Nid oeddynt yn gwneyd un dirgelwch o'r nodweddion gwahaniaethol hyn; eu mantais ydoedd peidio, canys nis gallasai dim brofi yn fwy effeithiol er ennill canlynwyr a sicrhau edmygwyr na chyhoeddi y cyfryw ger bron y byd.

1. *Addunedau yr urdd.* Y mae pob offeiriad Pabaidd yn gwneyd tair o addunedau, sef, o dlodi a haelioni gwirfoddol, diweirdeb a hunan-farweiddiad, ac yn olaf, ufuddod mynachaid i'w huchafaid o bob gradd yn y mynachdy. Yn ychwanegol at y tair adduned gyffredinol i'r holl offeiriadaeth Babaidd, ymrwymodd Loyola i wneyd un arall, sef o ufudd-dod hollol ac anymchwiliadwy (*implicit obedience*) i'r Pab ei hun; i fyned, fel y sylwyd o'r blaen, i bob man y gelwid arwngt fel cen-

adau, heb ddysgwyl dim cyanaliath oddiwrth yr Eglwys Bahaidd.

2. *Aelodau yr urdd.* Y mae y rhai hyn yn syrthio i bedwar dosbarth: (1.) Y newyddianiaid (*novices*), neu yr ymgeisywyr am aelodaeth fel offeiriad rheolaidd. Yn gyntaf oll gwneir ymchwiliad i safle y gŵr ienanc mewn cymdeithas, ac i'w gysylltiadau teuluiaidd. Rhaid iddo fod yn 14 oed o leiaf; ac wedi cael pob boddlonrwydd am ei gysylltiadau allanol, derbyniir ef i'r mynachdy ar brawf fel newyddian, yr hyn sydd i estyn dros ddwy flynedd o amser. Yn ystod y tymmor hwn gwneir ymchwiliad manwl i'w dymher a'i dalentau. Os ceir ef yn ddiffygiol yn y pethau hyn, tefir ef allan yn ddioced. Y mae ei holl ysgogiadau yn cael eu manwl wlyio; dysgyblir ef i ufudd-dod perffaith i'w uchafiaid yn y mynachdy, trwy ei orfodi i gysegru ei holl eiddo i'r tlodion, a daddugddio unwaith yn y chwa' mis, nid yn unig holl gyfrinach ei galon yn y gyffesgell, ond hefyd ei dueddiadau, ei nwyddau iselaf a mwyaf llygredig, ac hyd yn nôd gogwyddiad penaf ei enaid a'i ewyllys. Dyma y cam cyntaf yn hanes y *process* dieflig o hunan-drosglwyddiad i ddwyllaw dyn arall, neu o ddifodi ei bersonoliaeth, can bellad ag y mae hyn yn bosibl i ddyn.

(2.) Ar ol dwy flynedd o brawf, o dan lygaidd treiddgar y cyffeswr Jesuitaidd, y mae y newyddian yn cael ei ddychrafu i fod yn *ysgolor*; ac yn y sefyllfa hon y mae ganddo ddwy flynedd eraill o leiaf i'w treulio. Y mae y mis cyntaf i'w drenlio mewn hunanymholiad, cyffesu, a myfyrdod—mis arall o leiaf mewn cardota o ddrws i ddrws—tymmor maith i wlyio ar ac i ymgeleddu y cleifion yn yr ysbtytai, ac i gyflawni y swyddi iselaf yn y mynachdy. Wedi rhoddi pob boddlonrwydd yn y pethau yna, caiff ganiatâd i droi allan yn awr ac eilwaith i addysgu ac i bregethu.

(3.) Y tris nesaf ydyw bod yn *gymnorthwyr* (*coadjutor*), sef i gymeryd rhan yn nghyflawniad y gwahanol ddyledswyddau offeiriadol cyhoeddus fel math o *gurad*. Y mae yn y safle hon am flynyddau lawer.

(4.) Wedi iddo gyrhaedd ei dair blwydd ar ddeg ar hugain, y mae yn agored i gael ei dderbyn i fod yn aelod cyflawn o'r urdd fel offeiriad rheolaidd, o dan y titl o *brofeswr*. Hyd y cyfnod hwn yn hanes ei yrfa o ddysgyblaeth, ni elwir arno i gymeryd ond y tair adduned gyffredin i'r holl urddau mynachaid, sef tlodi, diweirdeb, ac ufudd-dod mynachaid. Ond yn awr gelwir arno i gymeryd arno y bedwaredd, sef o ufuddod i'r Pab, i fyned heb ymbywll nac oediad i ba le bynag yr enfyn y "Tad Sanctaidd" ef.

Oddiwrth hyn o ffethian gwslir pafodd,

ar ol myned o dan ddygyblaeth lem a blynyddau meithion o lynderau hunan-oesodol yn unigedd y mynachdŷ, y mae pob offeiriad Jesuitaidd yn graddol drosglwyddo ei holl fodolaeth i ddwyllaw eraill. Trwy gyffesiad mynych o'i bechodau, a dad-guddio holl gyfrinach ei galon a'i gydwybod, nid yn unig y mae ei gymeriad a'i ogwyddiadau, ei ffaeiddau a'i ragoriaethau personol, yn dyfod yn adnabyddus i'w uchafiaid, ond y mae yntau ei hun o'r diwedd yn teimlo fod cadwynau cedyrn wedi ymddolenu am dano, ac yn ei rwympo, tra byddo amser iddo ei, wrth yr urdd; mewn gair, nad yw werth i ddim ond i fod yn Jesuit. Y mae pob gradd yn y ddygyblaeth wedi ei drosglwyddo bron yn ddi-arwybod iddo ei hun i grafangau bwystfil sydd yn rhy gryf iddo wneyd yn ymdrech i ymryddhau oddiwrtho. Y mae yn cael ei hun o fewn muriau cedyrn carchar y mae wedi cymeryd pymtheng mlynedd, o leiaf, i'w hadeiladu a'i ddwyllaw ei hun. Yn nghanol yr holl hunan-aberthiad, y mae ei lygad yn cael ei gadw ar *gommision* Dwyfol, trwy ei gysylltiad â'r hwn y mae yn gweled ynddo ei hun arwr i'r byd ei edmygu a'i addoli.

Tra yn myned trwy ei yrfa benydiol yn y mynachdŷ—trwy ysgol hunanymwadiad, ymha un y mae wedi bod yn dyagu marw i'r byd oddiallan, y mae yn cael ei swyno gan y drychfeddwl fod y cyfan yn cyfansoddi merthyrdod yn ystyr fwyaf gogoneddus y gair. Fel hyn y mae yn myned ymlaen nes y mae y Jesuit yn fath o beiriant marw mewn ffurf ddynol, yn hollol analluog i weithredu ond yn ol ewyllys y peirannydd. Nid rhyfedd gan hyny ei fod fel rhyw hen golofn yn sefyll yn ei unfan, ac yn ansymudol. Nid rhyfedd fod tröedigaeth dynfon o'r fath yma yn beth mor annhebygol, ac wedi bod bob amser yn anaml. Nid rhyfedd, meddwn eto, mai "dyfetha" a "dilen," "difodi" a "dinystrio," yw y termau a ddefnyddia yr apostol ynglŷn â goruchwyliaeth y Bôd mawr er dadymchweliad y gallu uffernol hwn sydd yn gweithio yn ddirgelaidd trwy dwyll ac anwiredd yn y byd. Y mae gair Duw yn son fel rheol am Ysbryd yr Arglwydd yn troi ac yn dychwelyd dynion; ond yn ei berthynas â'r dyn pechod, yr anghrist, yr anwir hwnw, ei ddinystrio a gaff; a dywed yr esboniwr parchedig y cyfeiriwyd ato mai at swyddogion y Bab-aeth yn fwyaf neillduol y cyfeirir.

3. Y nodwedd wahaniaethol nesaf ydyw eu bod yn meddu *penaeth*, neu lywydd (*general*), ar wahan oddiwrth y Pab. En pab hwy ydyw y *general*; a thrwyddo ef neu ynddo ef yn unig y mae y Jesuitiaid yn adnabod y Pab.

Y mae eu syniadau am y Pab yn fwy

eithafol nag eiddo un sect Babyddol arall. Ond gan mai trwy ac yn y llywydd yn unig y maent i dalu gwarogaeth iddo, y mae holl uchafiaeth y Pab yn cael ei briodoli i'r llywydd. Y mae y Pab iddynt yn lle Duw; efe yw eu duw ar y ddaear. Dywed Isodoros Mosconius, "Nid Duw yw y Pab, ac nid dyn, *eithr y ddau*." "Clywais hwynt yn y Seminario Romano," meddai y Parch. Joseph Wolff, "yn galw y Pab yn Dduw," a'r titl hwn yn cael ei amddiffyn gan brif ddysgedigion Rhufain, &c., &c.*

Y mae y *general* yn byw yn Rhufain, ac yn meddai yn ol eu cyfansoddiad hwy, yr holl deitlau cabledus hyn. Y mae pob aelod-unigol, o ran ei gorff, ei feddwl, ei gydwybod, a'i ewyllys, yn hollol ddarostyngedig i'w ewyllys ef. Y maent i wrando arno fel ar Grist ei hun. Nid yw pell-der na dyoddefiad, deddfau na llywodraethau, peryglon, nac angen ei hunan, i beri iddynt betruso uffuddhau iddo am foment. Y mae yr holl is-swyddogion i roddi pob gwybodaeth o barth i ymddygiadau pob aelod trwy yr holl fyd; a chofrestrir y cyfan mewn llyfr. Y mae yr holl ohebiaethau yn y cyfeiriad hwn yn cael eu cario ymlaen trwy gyfrwng dirgel-arwyddion dealladwy iddynt hwy yn unig, ac i'w llosgi pan y bydd offeiriad Jesuitaidd yn marw. Y mae pob gorchymyn o eiddo y *general* yn cael edrych arno yn orchymyn Dwyfol. Y mae anwiredd yn wionedd, y chwerw yn felus a'r melus yn chwerw, goleuni yn dywyllwch a thywyllwch yn oleuni, yn ol yr un awurdod ansantaidd. Yn holl hanes y ddynoliaeth nid oes genym esiampl gyffelyb o unbenaeth a gormes. Dyma fe, fel y dywed yr ymadrodd ysbrydoledig, "megys Duw, yn eistedd yn nhemi Duw, ac yn dangos ei hun mai Duw ydyw."

Y mae y bedwaredd nodwedd yn ein harwain at bwnc pennod y bedwaredd, sef eu hegwyddorion.

YSBRYD BARN.

"Everyone complains of badness of memory, but nobody of the want of judgment."—Locke.

O'r holl greaduriaid sydd ar y ddaear, dyn yn unig sydd yn ddigon mawr a phwysig i'w osod i eistedd mewn barn; weithiau arno ei hun a'i weithredolaidd, a phryd arall ar wrthdrrychau tu allan iddo ei hun, a'r syniad sydd ynddo am lawnder pethau mewn canlyniad i hynt. Y mae gan ddyn

* Gwel Turner's *History of the Reign of Elizabeth*, pen. xxxl.

feddwl, a'r meddwl hwnw yn gallu deall, ymresymu, a barnu; ac o herwydd hyny mae awdurdod yn ei holl symudiadau, a phwysigrwydd difrifol yn ei farn. Gall trwy y gynneddf hon ffurfio tyb neu olygiad am unrhyw bwn neu wrthddrych; a thrwy ei manylder, ei chraffder, a'i haddfedrwydd hi, y gwahaniaethir y doeth oddiwrth yr annoeth, a'r gwir oddiwrth y gau. Barn dda mewn ymarferiad—"y farn" hono wrth ba un y mae y "gŵr da" yn "llywodraethu ei achosion," yw doethineb. A dyma sydd yn rhoi gwerth ar y naill ddyn ragor y llall, fel aelod o gymdeithas ac o'r wladwriaeth: craffder a gonestrwydd ei farn.

Nid yn unig y mae gan ddyn ddeall i synied, ewyllys i ddewis, a chof i ddal, ond y mae ganddo hefyd gydwytbod i farnu; ac y mae hon fel barnydd yn eistedd ar ei orsedd, ac yn gorphwys ar deimlad o awdurdod ei Chreawdwr i'w galluogi i gyhoeddi barn foisol am yr hyn sydd dda a'r hyn sydd ddrwg. Ac nid yn unig mae cydwytbod fel barnydd yn penderfynu *character* pob gweithred, ond y mae hefyd fel penadur yn gorchymyn yr hyn sydd dda ac uniawn, yn gystal ag yn gwarhadd yr hyn sydd feius a drwg. Ac y mae gan ddyn reswm hefyd, trwy yr hwn y galluogir ef i gymharu ei farn, tynu casgliadau, chwilio am y gwirionedd, a'i ddilyn. Treiddia y gallu hwn i mewn i galon y gwirionedd, ac edrycha arno o bob cyfeiriad, ac yn ei holl gysylltiadau, ol a blaen. Nid yw y gallu hwn byth yn gorphwys nes cael gafael ar wirionedd i adeiladu arno. Megys y mae y gydwytbod yn gwahaniaethu y da oddiwrth y drwg, yr uniawn oddiwrth y cam, felly hefyd y mae rheswm yn adwaen rhagor rhwng gwirionedd a thwyll.

O holl alluoedd moesol dyn, dian y gellir ystyried mai ei gymhwysder i eistedd mewn barn sydd yn gosod yr urddas mwyaf arno, a'r dangosiad amlycaf o ddelw yr Hwn a'i creodd ef, o unrhyw ragoriaeth moesol a berthyn i'w natur. Un o'r adegau mwyaf pwysig a difrifol ar ddyn ydyw yr adeg y gelwir ef i eistedd mewn barn. Dyma y pryd y bydd y meddwl yn dyst iddo ei hun dros yr Hwn a'i gwnaeth, ac yn dyst am dano ei hun i'r Arglwydd ei Farnwr cyfiawn. Tnag at gyrrhaedd perffethrwydd barn, rhaid i ddyn ofalu am goethi a chryfhau holl alluoedd ei enaid nes eu haddfedu. Ond rhaid addef mai araf iawn y mae y gallu hwn yn ymddadbygu ac ymaddfedu yn y dyn goreu; ac er pob amaethiad, bydd ffynnyddau lawer cyn cyrrhaedd yr addfedrwydd a ddylai gyrrhaeddyd. Eto nid yn ol nifer blynyddoedd y mae mesur yr addfedrwydd hwn, ond yn ol maint y llafur a'r meddylgarwch yr

ymgymerir âg ef. Heb feddwl a llafurio llawer iawn, nis gall blynyddoedd o brofiad gywiro y farn, ac addfedu ac ehangu y syniadau. Gallai nad oes yr un o alluoedd y meddwl mor araf yn ymddadbygu ag ydyw y farn. Pryd y mae gan y plentyn bach chwaeth at y prydferth a'r tiws, y mae yn hollol amddifad o farn: newidia y sofron am y tegau mwyaf diwerth.

Ond wedi y cwbl dyma sydd yn ddirifol i'w ddyweyd: pan bechodd dyn ymadawodd Duw a'i ysbryd ef; ac yn yr ymadawiad hwnw aeth yr enaid yn ei holl alluoedd yn llygredig. Collodd y goleuni oedd yn ei ddeall, y cariad oedd yn ei serch, yr ufudd-dod oedd yn ei ewyllys, y cywirdeb a'r tynerwch oedd yn ei farn, a'r sefydlogrwydd oedd yn ei reswm; a'r canlyniad fu "tramgwyddoedd mewn barn." Ond pan mae dyn yn cael ei adnewyddu trwy ras, y mae y bywyd ysbrydol hwnw a gollodd trwy bechu yn cael ei adferu yn ol i holl gynneddfau yr enaid. Mae'r dyn yn cael ei wneyd yn "ddyn ysbrydol," un y mae "meddwl Crist ganddo," ac felly yn gymhwys i "farnu pob peth."

Yr adeg pan gaiff yr eglwys "feddwl Crist," hi a gaiff hefyd ysbryd barn; a phan y caffo hi ysbryd barn, bydd hwnw eilwaith "yn ysbryd nerth, a chariad, a phwyll," "ysbryd doethineb a deall." Canys rhaid wrth ddoethineb i wybod pa fodd i wneyd mewn amgylchiadau dyrys, a rhaid cael deall da mewn pethau ysbrydol perthynol i eneidiau anifaru, sydd yn fynych yn dyfod dan sylw yr eglwys i galw am roddi barn arnynt. Mae yn wir fod yr eglwys weithiau yn myned i amgylchiadau cyfyng a lleoedd dyrys, pryd y bydd yn anhawdd gwybod pa beth a pha fodd i wneyd. Y cyfryw lleoedd a eilw y Salmydd yn "lleoedd caregog," ac a eilw yr Archddiacon Prys, yn "greigiau dirfawr dyrys," ac ar y cyfryw lleoedd y mae "y barnwyr" yn cael eu "taflu i lawr." Ond gwelir mai nid myned i lawr o'u bodd neu o ddewisiad y bydd y barnwyr, ond cael eu taflu ar greigiau dirfawr dyrys, a hyny hyd yn nodd pan fyddont wedi "ymofyn yn dda," wedi gwneyd eu goreu i sefyll, a gweinyddu barn dega a chyfiawn. Ar y pryd gellid meddwl y dylent fod yn eu cwymp yn wrthddrychau tosturi a chydymdeimlad, yn hytrach na'u condemnio a'u beio.

Yn awr, ceisiwn nodi rhai o'r "lleoedd caregog" y mae'r barnwyr yn gorfod myned iddynt, ac yn fynych yn cael eu "taflu i lawr" ynddynt. Un ydyw adeg derbyniad aelodau newyddion i'r eglwys. Mae y dull newydd, byrbwyll, o ddi-gymhell pob math o gymeriadau i'r eglwys y dyddiau hyn, yn "lleoedd caregog," neu "greigiau dirfawr dyrys," ar ba rai y

mae'r barawyr yn fynych yn cael eu "tafn i lawr." Drws yr eglwys, mewn llawer man, sydd mor agored â drws y dafarn; pwy bynag ddêl neu a erys, nis bwrir ef allan. Ond nid dyma farn na threfn yr hen Fethodistiaid pan yn agor drws yr eglwys i dderbyn i fewn iddi, ac nid dyma farn y Gymanfa ychwaith. Canys dyma fel y dywedir yn y *DRYSORFA* yn y flwyddyn 1838, tu dalen 299:—

"Mewn perthynas i dderbyniad aelodau i mewn i'r eglwys, nodaf un reol; a chan ei bod mor gynnwysafwr nid rhaid ychwanegu; chwi a'i cewch yn Esa. xxvi. 2: 'Agorwch y pyrrh, fel y dêl y genedl gyfiawn i mewn, yr hon a geidw wirionedd.' 'Y ddinas gadarn,' yr hon y mae Duw yn gosod 'iachawdwr' iach yn gaerac ac yn rhagfur iddi, yw yr eglwys. Wrth y 'genedl gyfiawn' y deallir, nid rhai cyfiawn ynddynt neu o honynt eu hunain, eithr rhai wedi eu hargyhoeddi o gyfiawnder gan Ysbryd Crist—eu dwyn i weled na feddant y cyfiawnder perffaith a ofyn y gyfraith, eithr fod eu holl gyfiawnderau megys bratiaid budron. Rhai ydynt wedi eu goleuo am Grist a'i gyfiawnder, nes y maent yn canfod addasrwydd ynddo iddynt, ac yn yr olwg ar ei ardderchogrwydd yn hollol ymwrthod a'r eiddynt eu hunain, gan waeddi gyda Paul, 'Ac y'm ceir ynddo ef.' Maent hefyd wedi derbyn anian neu egwyddor gyfiawn yn dumeuol, o blaniad yr Ysbryd Glân, yn yr ailenedigaeth. Pobl ydynt a'i gyfraith Ef yn eu calon, ac felly y maent yn ymarweddau yn gyfiawn, yn ymestyn ac yn ymgeisio i wneuthur cyfiawnder ymhob peth a thuag at bawb. 'Yr hwn sydd yn gweuthur cyfiawnder sydd gyfiawn.' Rhai ydynt hefyd 'a gadwant wirionedd'—cadw gair amynedd Crist—cuddio ei ymadroddion yn eu calon. Mae yr imptiedig air ynddynt, fel y maent yn ei gofio, yn myfyrio ac yn ymfyfyrydu ynddo, yn bywiolaethu arno, ac yu ymllyn mewn proffes gyhoeddus o hono. Dyma'r surf a'r agwedd y mae yr Arglwydd yn dwyn iddynt yr holl rai a breswylant yn wirioneddol a pharhâs yn ei eglwys. Nid oes gan neb bawl nac awdurdod i agor ei phyrth o flaen neb, i ollwng i mewn iddi, nac i ystyried neb yn aelodau o honi, ond rhai yn cyfateb i'r nodweddion hyn, ynghyd a'u plant."

Ac ymbellach, dywedir fel y canlyn yn Nghofnodion Cymdeithasfa Caernarfon yn y *DRYSORFA* am y flwyddyn 1842, tu dalen 347:—

"Yr oedd derbyniad aelodau newydd i'r eglwys yn beth tra phwysig ar ei feddwl ar ei wely angu [y diweddar Barch. Richard Williams, Liverpool]; a dymunodd arnom wasgu, oddiwrtho ef, yn y Gymdeithasfa, ar y pregethwyr a'r blaenoriaid, y perygl mawr o fod yn ddiofal wrth dderbyn rhai i'r *societies*. Os derbyn rhai dibrofnad i'r eglwys, rhai felly fydd y pregethwyr a'r blaenoriaid yn fuan,"

Drachefa, canfyddir y sylwadau canlynol gan Dr. King, pan yn yagrifianu ar ddysgyblaeth eglwysig:—

"Ymha le heb ddysgyblaeth eglwysig y ceir eglwys i Grist o gwbl? Pa fodd y gellir ffurfio eglwys heb ammodau derbyniad i fewn? Pa gymdeithas sydd, neu a ddichon fod, yn wladol, llenyddol, neu eglwysig, heb feddu cymhwysderau penodol a hysbys? Pa annogaeth sydd i chwilio i fewn i garictor, ac i weithredu yn briodol, os croesawir yr anfoesol? Ymha le y mae eglwys o gwbl, os nad yw yn cael ei nodi allan a'i gwahaniaethu oddiwrth y byd? Ymha le y mae yr oddiallan a'i oddifewn i ragorffaint grefyddol os yw pob gwahaniaeth ysbrydol wedi ei anghofio mewn anystyriaeth, a'i fathru yn dramwyfa gyffredin? Mae yn wir y gall dynion bregethu eto, a thyrfaeodd llosg ddyfod i'w gwrandio; ond nid yw y gwraadawyr hyn yn eglwys o gwbl, ac nid ydynt yn meddu ei manteision. Mae y fath gyfiansoddiad eglwysig, os oes y fath beth yn bod, yn gwbl gyda'r gweinidogion; ond nid yw y gweinidogion yn eglwys mwy nag y mae swyddogion yn fyddin, neu fugeiliaid yn braidd. Mae yn dra amlwg fod y rhesymau sydd yn gwahardd cadw rhai yn yr eglwys yn gwahardd hefyd dderbyn iddi."

Meddyliar fod meddwyn yn cael ei dderbyn i'r eglwys, a hyny gyda'r rhwyddiaeb mwyaf—yr hyn sydd yn beth digon cyffredin y dyddiau hyn ymysg y gwahanol gyfundebau Ymneillduol—ac wedi cael derbyniad i'r eglwys yn meddwi yn fynych wedi'n, ond nid hwyrach mor fynych ag o'r blaen. Wrth ganfod y cyfryw yn glynu gyda'i hen chwant, mae yr eglwys yn myned i deimlo, ac yn ei alw ef i gyffwr, ac yn pasio barn o ddiarddeliad ar y cyfryw, a hyny pryd yr oedd efe yn meddwi yn anamlach na phan dderbyniwyd ef i'r eglwys y tro cyntaf. Ac hyd y gwelaf fi, yr unig reawm all y gyfryw eglwys roddi am ei hymddygiad at y cyfryw un, ydyw ei bod hi yn gobeithio, pan yn ei dderbyn ef i fewn, y buasai yn diwygio, ac yn gadael ei hen ffyrdd pechadurus. Onid ellir dwyn yr un rheswm, a hyny yn gryfach, dros ei gadw ef yn yr eglwys! canys y mae yn meddwi yn anamlach na phan dderbyniwyd ef. Ond eto dyma yr eglwys yn cyhoeddi diarddeliad o hono pan yr oedd yn fwy sobr a moesol na'r pryd y cafodd dderbyniad rhwydd i fewn iddi y tro cyntaf! Prif achos cyfeiliornad barnwyr eglwys Crist yn wastad, yn eu gwaith yn eistedd ar farn, ydyw eu diffyg o ymgynghori â'r Arglwydd yn ei air; canys y mae yr Ysgrhythyr wedi ei rhoddi, ac y mae yn fuddiol fel rheol berffaith i farnu a cheryddu, yn gystal ag i athrawiaethu.

Ond y canlyniad mwyaf difrifol a niweidiol ydyw i'r rhai sydd i eistedd ar farn wyro barn, neu fod heb farn o gwbl, a thwy

hyn yru yr Arglwydd ymhell o'i gysegr. Diau mai cwbl ofer i'r eglwys hono sydd yn amddifad o farnwyr gonest a chyfiawn weddio am i bresennoldeb yr Arglwydd aros gyda hwy, tra na byddont yn gweinyddu y ddysgyblaeth yn gywir a chyfiawn. Bu dechre cyfeiliorni mewn barn a gŵyro yn y ddysgyblaeth, yn ben ffordd i ddys-tryw llawer eglwys a fuasai unwaith yn flodeuog ac enwog, ond erbyn heddyw yn anghyfnedd. Un o honynt ydyw yr eglwys Iuddewig, yr hon fu unwaith yn degwch bro ac yn llawenydd yr holl ddaear.

Dengys yr Ysgrifthyrau Sanctaidd yn amlwg mai un o elfennau anhegorol gwir fawredd a defnyddioldeb gyda gwaith yr Arglwydd yn ei dŷ ydyw bod yn feddianol ar farn glir a chywir. Un enwog yn ei farn oedd Moses, "yr hwn a adnabu yr Arglwydd wyneb yn wyneb." Mae yn wir fod Moses yn enwog mewn dysg a gwybodaeth—"yn ddysgedig yn holl ddoethineb yr Aipht;" ond ceir llawer o ddynion yn uchel mewn dysg a gwybodaeth, ac eto yn dra diffygiol mewn barn. Ond yr oedd Moses yn nodedig am gywirdeb ymarferol ei farn; canys "gwrthododd gymeryd ei alw yn fab merch Pharaoh, gan ddewis yn hytrach oddef adfyd gyda phobl Dduw na chael mwyniant pechod dros amser, gan farnu yn fwy golud ddirmyg Crist na thrysorau yr Aipht; canys edrych yr oedd efe ar daledigaeth y gofrwy." Cawn yr apostol Paul eilwaith, wrth ysgrifenu at eglwys Corinth, yn gosod bri a gwerth arbenig ar farn y saint: "Oni wyddoch chiwi y barna y saint y byd? Ac os trwoch chiwi y bernir y byd, a ydych chiwi yn anaddas i farnu y pethau lleiaf? Oni wyddoch chiwi y barnwn ni angylion? pa faint mwy y pethau a berthyn i'r bywyd hwn?" Gan y barna yr eglwys angylion, creaduriaid ysbrydol, a'u barnu am byth, pa faint mwy addas ydyw i farnu pethau bychain perthynol i'r bywyd gwael hwn?

Mae yn bur amlwg nad oes un lle mwy anghenrheidiol am ysbryd barn nag eglwys Dduw; oblegid pethau ysbrydol perthynol i eneidiau anfarwol sydd yno i'w

barnu. Ac os collir yr ysbryd hwn o'r eglwys, daw dirywiad fel dylif i mewn iddynt—dynion cnawdol yn cael eu codi i swyddau eglwysig, dysgyblaeth bur a didderbyn wyneb ar lawr, ac heb neb i'w chyfodi. Ond y mae yn dda genym feddwl mai addewid yr Hwn a lefarodd ei holl addewidion gyda bwriad hollol sicr o'u cyllawni ydyw, y bydd iddo fod "yn ysbryd barn i'r hwn a eistedd ar farn." A diau mai dyledswydd a braint yr eglwys y dyddiau hyn ydyw cymeryd gafaal yn y fath addewid, a'i dadleu mewn gweddian taerion o flaen yr Hwn a'i rhoddodd.

Wrth ddiweddu, caniatia i mi awgrymu mai yr eisieu mwyaf a ellir feddwl am dano sydd ar eglwys Dduw y dyddiau hyn, heblaw tywalltiad helaeth o'r Ysbryd Glân, ydyw cael dynion o farn addfed i'w bugeilio, ei harwain, a'i llywodraethu. Os byddant yn ddysgedig ac yn ddoniol, goreu olli; ond y mae rhai dynion dysgedig heb feddu llawer o ysbryd barn, rhai dynion doniol yn anaddfed iawn eu barn, a rhai dynion duwiol yn rhy amddifad o ysbryd barn. Pa adfeiliad bynag sydd wedi dyfod i mewn i'r eglwys, nid oes dim yn fwy amlwg a niweidiol na diffyg a gwahaniaeth barn. Mae hyn yn glefyd ar yr eglwys; ac, yn wir, y mae yn glefyd heintus, a pherygl iddo gyrhaedd y Cyfarfod Misol a'r Gymdeithasfa. Beth ydyw y canmawl byth a hefyd sydd yn y cyfarfodydd mwyaf cyhoeddus a dylanwadol—dynion fel pe baent heb farn i wahan-iaethu rhwng y gwerthfawr a'r gwael, yn debyg i ryw hen lady y sonia Mr. Rowland Hill am dani, yr hon oedd wedi colli ei blas (*palate*) naturiol, fel mai pa beth bynag a osodid o'i blaen, "*good, good*," a ddywedai hi am y cwbl—y chwerv fel y melus. Ein gweddi a'n dysgwyliad a fyddo ar yr Hwn sydd yn "cadw llwybrau barn, ac yn cadw ffordd ei saint," am iddo roddi arweinwyr i'w eglwys, y rhai a fyddo yn eu harwain "ar hyd canol llwybrau barn."

R. PRICHARD.

Brynsiencyn.

Adgostion ac Adroddiadau Addysgiadol.

CYFARFOD MISOL SIR GAERNARFON YN YR OES O'R BLAEN.

Gan y Parch. ROBERT ELLIS, *Ysgoldy, Arfon.*

RHAN III.

FEL y crybwyllwyd genym yn niwedd ein hysgrif flaenorol, bu ymdraffodaeth yn nechre y Cyfarfod Misol hwn ar bregethwyr

a phregethu, yn tueddu brisaid at fod yn gynhyrfus. A'r hyn fu yn achlysur i'r ymdraffodaeth oedd fod chwech o bregethwyr ieuaine yn briodol, o ran amser, os ceid cydsyniad y Cyfarfod Misol, i'w cyllwyno i'r Gymdeithasfa oedd i fod yn Mangor yn mis Medi. Yr oedd fod cynifer a chwech o ddynion ieuaine yn codi i bregethu yn yr un Sir, ac ar yr un adeg, yn beth newydd, ac yn ymddangos i lawer

yn ddyeithr. Ac nid rhyfedd eu bod yn wrthddrychau llawer o sylw a beirniadaeth. Gofynid yn gyffredin, a chydya mesur o ddrwg-dyb, pa beth a allai fod yn cynhyrfu y bechgyn i feddwl am bregethu. Yr oedd yn hawdd gofyn, ond nid mor hawdd oedd cael yr ateb. Gwyddai pawb mai nid bywiolaeth neu elw bydol oedd i'w cymhell, o achos nid oedd hyn i'w ddysgwyl; yr oedd pregethu yn fwy o golled i bawb nag o elw. Yr oedd yn ddigon amlwg hefyd mai nid esmwythdra a chael peidio gweithio oedd yn cymhell y bechgyn hyn; o herwydd ni oddeffid i'r un pregethu ieuanc fod heb ryw alwedigaeth ganddo. Yr hyn a ystyrid yn gymeradwyaeth uchel i rai o'r pregethwyr hyn oedd gwaith un blaenor yn tystio eu bod yn rhai diwyd gyda'u galwedigaethau bydol.

Fel diweddglor ar yr ymdraffod, mae James Hughes, yn ol ei arfer, yn cyfodi gyda gwên hawddgar, ac yn coffa sylw un o'r hen dadau, "Oni fegir y lloi, ni cheir mo'r ychain." Ni bu gwrebeirioed yn fwy teillwng o'i lle; rhyw ddosbarth o ddynion o hyd yn dysgwyl cael ychain o rywle, ond am ladd y lloi. Modd bynag, erbyn y diwedd mae teimlad y cyfarfod yn gymeradwyl iawn o'r brodyr ieuainc hyn.

Trenliwyd gweddill y cyfarfod i drafod rhyw faterion lleol o'r naill fan a'r llall; a chan fod y Cyfarfod Misol hwn mor ganolog, yr oedd yma gyflawnder o honynt. Ond gan eu bod yn faterion cyffredin pob Cyfarfod Misol, ni a'u pasiwn, i gymeryd sylw o rai o'r hen flaenoriaid, y rhai a ystyrid yn ddynion y Cyfarfod Misol, ac yn golofnau ynddo. Yr ydym ni yn ymdroi fel hyn, am y teimlwn awydd i ddal coffadwriaeth yr hen dadau anwyl a wasanaethasant eu cenedlaeth mor fyddlawn, ar gof a chadw. Yn gyntaf oll, dyna hen frawd yn y sêdd agosaf i'r brif sêdd yn cyfodi i ddyweyd rhyw sylw oedd wedi bod yn berwi yn ei feddwl yn flaenorol. Bydd yr hen frawd hwn yn arfer berwi rhywbeth erbyn pob Cyfarfod Misol, a bydd bob amser yn edrych yn llygaid y llywydd i weled a fydd cymeradwyaeth i'r hyn a draethir ganddo. Mae pawb yn ddigon boddol i'r hen frawd gael dyweyd gair; ni chymher lawer o amser, ac ni ddysgwylir am ddim gwreiddiol ganddo. Mae yn adgofia sylw gan Robert Roberts o Glynog, Jones o Edeyrn, neu rai o'r hen dadau. Isaac Morris y gelwir yr hen frawd hwn: hen ffarmwr clyd arno, a blaenor yn Pencaeuwydd, ac un o golofnau yr achos crefyddol yn Eifionydd; hen frawd siriol a llawn o natur dda. Cyfrifid ef yn gryn ysgolaig, a bu am flynyddoedd pan yn ieuanc yn cadw ysgol ddyddiol dda; a rhoes gyghwyn i amryw o ddynion anwog Eifionydd, megys Nicander, Eben

Fardd, John Owen y Gwindŷ, ac eraill. Isaac Morris oedd y gwrandaŵr goreu y gwyddem am dano. Yn ei gapel ei hun, byddai bob amser yn eistedd yn y brif sêdd, a'i wyneb at y pregethwr, ac â'i edrychiad siriol yn cymeryd sylw o bob gair a ddywedid. Os tybiai fod y pregethwr, o herwydd ieuencydd neu ryw beth, yn teimlo yn ofnus, a'r pregethu yn afriwydd, byddai yr hen frawd hwn gyda'i "hy," a'i "ho," a'i "amen," yn bob help iddo. Ystyrid capel Isaac Morris, neu ysgoldŷ Moses, fel ei gelwid ar y cyntaf, yn amser yr hen frawd hwn, y lle hawddaf pregethu ynddo o unman yn y wlad, a hynny am fod dull siriol yr hen flaenor o wrando yn dylanwadu ar yr holl gynnulleidfa. Ysyrwaeth, ymddygiad hollol wahanol i hyn a geir gan rai pregethwyr a blaenoriaid wrth wrando pregethan. Os bydd y pregethwr yn cael rhwyddineb, ac fel yn feistr ar ei waith, gwrandaŵant yn siriol, ac fel rhai yn cael boddhâd. Ond os dygwyrdd i'r pregethwr fod islaw iddo ei hun, fel y mae yn dygwyrdd yn fynych, naw wft yr olwg anffoddog a fydd arnynt; digon i ladd y pregethwr a'i bregeth. Byddai yn dda i rai ystyried, fod yn bosibl lladd y gweision heblaw trwy eu llabyddio â meini. Mae yn annirnadwy bron y fath help i bregethu yw cael gwrandaŵiad siriol gan un neu ddau yn nghymydogiaeth y pulpud. Dywedai un o enwogion yr America, mai agwedd siriol un hen chwaer yn gwrando oedd ei law dde ef yn y pulpud. Hen chwiorydd, mae ar eich llaw chwi wneyd llawer tuag at i bregethu gyrhaedd ei amcan. Esgusoder ni am grwydro.

Wele eto ŵr tâl a syth yn cyfodi yn un o'r seddau ar y chwisth i'r llywydd. Tyna at driugain mlwydd oed. Cyfyd trwy gael ei annog gan y llywydd i draethu ei farn ar ryw fater oedd dan sylw. Robert Roberts, Blaenycas, blaenor yn nghapel Ysgoldŷ, Arfon, yw y gŵr da hwn. Cyfrifir yntau yn un o golofnau y Cyfarfod Misol, ac y mae felly mewn gwirionedd. Mae yn dyweyd yn bwyllog, yn llawn o synwyr, ac yn cael gwrandaŵiad da. Gŵr cadarn ydyw yn yr Ysgrythyran, ac yn meddu golygiadau clir ar eu hathrawiaethau. Dywedai Michael Roberts ei fod yn ŵr cryf yn ei feingefn; ac o'r hen frodyr, efe o bawb oedd hoffddyn John Jones, Talysarn; a galwai Mr. Humphreys y Dyffryn ef,—y gŵr cymhwys. Bu llawer o flaenoriaid da yn yr Ysgoldŷ, ond profodd y gŵr hwn ei fod yn anrhydeddusach na'i frodyr. Profodd Robert Roberts ei fod ar flaen ei oes, yn un peth yn ei waith yn cynllunio capel yr Ysgoldŷ, er nad oedd yn adeiladydd, yr hwn a gyfrifid y pryd hynny yr addoldŷ prydfertaf a mwyaf gorphenedig yn Arfon, a nawr fu y son

am dano. Y gŵr da hwn hefyd oedd y cyntaf yn Arfon i godi tâl y pregethwyr o'r swllt, y dau, a'r tri—yr hen *rout* y bu y tâl yn cloncio am oes hir—i'r pum' swllt, a'r chwech, a'r saith. Yr oedd hyn yn cael edrych arno ar y pryd yn symud- iad pwysig, ac yn groes i'r *grain* gyda lliaws o'r hen flaenoriaid.

Dyna eto hen frawd yn un o'r seddau ar y chwith, mewn uffudd-dod i'r llywydd, yn cyfodi i ddyweyd gair, a bydd min bob amser ar ei eiriau. Ystyrir yntau hefyd yn un o brif ddynion y Cyfarfod Misol. Gŵr lled denau ydyw, heb ddim yn hawddgar yn ei wedd, ond yn hytrach yn edrych fel pe byddai wedi syrthio allan â phawb ac â phobpeth. Yr hen frawd hwn yw William Jones, Abercaseg, y pen blaenor yn y Carneddi. Nid ydym yn gwybod am neb yn Arfon a lafuriodd mor egniol gyda'r Ysgol Sabbothol, ynghyd a rhannau eraill gwaith Ddu yn ei ardal, â'r hen frawd hwn. Bu trwy ei oes yn elyn calon ac yn ymosodwr diymarbed yn erbyn pob arferion pechadurus yn ei ardal. Nid yn unig ymosodai arnynt yn yr Ysgol Sul a'r cynulleidfaoedd, ond ymlidiai arferion annuwiol ei ardallwyr o fan i fan, yn enwedig ar y Sabboth, nes eu chwalu ymaith am y pryd o leiaf. Ni phetrusai ymosod ar halogwyr Sabboth ar na phont na chor- nel. Pan welent William Jones yn cyf- eirio atynt, ffôent rhagdo fel rhag gŵr â chleddyf. Yn wir, gŵr â chleddyf oedd efe, a bu raid i lawer deimlo ei awch. Yr oedd yr hen filwr dewr hwn wedi deall trwy brofiad nad oedd yr annuwiolion ddim càn gryfed â'r olwg arnynt: fod cyd- wybod o fewn y mwya' annuwiol, ac os llwyddid i daro ar hono y byddid yn taro ar wendid. Ac felly yr oedd efe yn ddi- gon gwrol i ymosod ar annuwioldeb yn ei wyneb, yn y fan ac ar y pryd, heb ofalu dim am y canlyniad. Lleng o filwyr o'i fath a wnai i'r byd naill ai diwygio neu erlid. Ond byddai zel yr hen frawd weith- iau yn mantoli ei ddoethineb. Yr ydym yn cofio yn dda, mewn Cyfarfod Misol yn y Carneddi, fod tri o frodyr ieuainc o'r eglwys hono yn cael eu derbyn yn flaenoriaid iddi, a bod y tri, wrth adrodd hanes dechreuad eu crefydd, yn addef mai rhyw air o eiddo William Jones, Abercaseg, wrth holi yr ysgol, oedd wedi dechre ar- graffu difrifwch ar eu meddyliau. A pha sawl tri heblaw hyny, yr Hwn sydd yn gwybod y cwbl a wŷr.

Mae ymhlith yr hen flaenoriaid sydd wedi dygwedd eistedd yn y seddau ar y chwith i'r llywydd, ond sydd yn gwynebu ato, un hen frawd y byddai yn annheilwng ynom ei basio yn ddisylw. Gŵr ydyw o faintoli cyffredin, â golwg *stern* arno. Ymddengys fel pe heb gymeryd sylw o

ddim a ddywedir gan l.e.b. Mae un aelod iddo yn union ac wedi stiffio yn nghymmal pen y glin, a hyny er yn ieuanc; a mynai James Hughes fod ei feddwl yr un mor ddigymmal ac anhyblyg. Yr hen frawd hwn yw Hugh Morris, Fachwen, blaenor yn Dinorwig, a chyn hyny yn Nghapel Coch, Llanberis. Er na ddywedodd yr un gair yn y Cyfarfod Misol hwn, eto dy- wedodd bethau mewn cyrddau Misol cyn hyn ag y bu raid i Sir Gaernarfon, os nad Gogledd Cymru, deimlo oddiwrthynt. Bu yn offeryn i gynnyrchu chwyldroad pwysig yn ei Sir ei hun; a bu hyny yn achlysur i beth cyffelyb yn raddol mewn Siroedd eraill. Ac felly edrychir ar Hugh Morris yn y Cyfarfod Misol hwn fel math o arwr. Ac o ran hynaf mae yr hen frawd yn edrych felly arno ei hun. Tybgem mai y gronfa gyntaf gan yr hen Fethodistiaid oedd yr hyn a alwyd ar y cyntaf y Casgl Dimai, ac wedi hyny y Casgl Chwarter. Dys- gwylid i bob aelod, mab a merch, roddi dimai yn yr wythnos, neu chwech a dimai yn y chwarter, mewn casgliad er cyn- northwyo i adeiladu capelau. Byddai y casgl hwn ar y cyntaf yn dyfod i'r Gym- deithasfa i'w ranu yno; ond mewn amser gwelwyd yn fwy cyfeus ei ymddiried i'r Cyfarfodydd Misol; ac felly byddai y casgl chwarter hwn, ynghyd a'r gweddill o arian yr eisteddleoedd lle y byddent, yn cael eu hawlio gan a'u dwyn bob chwarter i'r Cyf- arfod Misol. Yn gymaint a bod y gallu llwodraethol yn y Cyfarfod Misol yn Lleyan ac Eifionydd, a bod y casgliad yn cael ei ranu yn rhy fynych yn ol ewyllys y brod- yr llwodraethol hyny, aeth brodyr Arfon i rwgnach eu bod hwy yn cael cam yn y weinidogaeth feunyddiol hon. Ac i wneyd y drwg yn waeth, byddai y Cyfarfod Misol lle y derbynid ac y rhenid y casgl hwn yn dygwedd bod y tu hwnt i'r Eifl, ys dy- wedir, ac ychydig swm mewn cymhariaeth fyddai yn dychwelyd yn ol, fel y daeth yn sylw cyffredin gan frodyr Arfon eu bod yn cario eu harian dros yr Eifl. Byddai brodyr Arfon, wrth fyned gyda'u gilydd yn ol ac ymlaen i'r Cyfarfodydd Misol, yn trin ac yn trafod llawer ar yr annhegwch hwn tuag atynt. Ac yr oedd y syniad o hyd yn myned gryfach gryfach yn Arfon, mai teg a rheymol oedd i bob cynulleidf- a ofalu am a thalu dyled ei chapel ei hun. Ond y cwestiwn oedd, pwy o'r blaenoriaid a geid yn ddigon gwrol i ddwyn mater mor chwyldroadol o flaen y Cyfarfod Misol. Fel yr oedd myntai o frodyr Arfon yn dychwelyd o Gyfarfod Misol yma un yr oedd y casgliad chwarterol yn cael ei alw, syrthiwyd yn unfrydol ar Hugh Morris, fel yr un cymhwys o ran oed a phwyll a gwrol- deb i ymaffyd yn y gwaith; ac â hyny yr oedd yr hen frawd yn cydsynio. Mewn

Cyfarfod Misol a gynnalwyd yn y Bont-fechan, ryw dair blynedd yn flaenorol i'r Cyfarfod Misol hwn yn Llanllyfni, wele Hugh Morris yn codi ar ei draed yn nghanol llawr y capel, yn wynebu yn wrol at y sedd fawr, ac yn dwyn yr achos i sylw yn bwylllog a chydâ rhesymau cryfion. A mawr oedd y syndod a'r cyffro. Yr oedd ymosodiad mor hyf a beiddgar ar hen drefn y Corff, ac yn erbyn y gallu llywodraethol, yn beth mor ddeieithr, fel nad oedd neb yn cofio ei gyffelyb erioed o'r blaen yn Nghyfarfod Misol Sir Gaernarfon, a hyny hefyd gan hen frawd o ymddangosiad mor gyffredin! Michael Roberts oedd ysgrifenydd y casgliad; ac hyd y gwyddom nid oedd iddo yr un trysorydd, am y byddai y casgliad yn cael ei ranu yn llwyr ar y pryd, heb adael na gweddill na dyled. Yr oedd efe fel ysgrifenydd yn teimlo fod yr ymosodiad arno ef yn bersonol; yr oedd ei gyfrifon ganddo, ac yr oedd yn herio neb i brofi fod yn ei gyfrifon yr un math o gamwri; ac yr oedd John Jones, Tremadoc, yn dadlau fod pob rhanriad yn cael ei wneyd trwy bleidlais yn y Cyfarfod Misol. Mae Hugh Morris a'i blaid yn teimlo iddynt fethu yn eu hamcan ar y pryd; eithr nid gŵri roi i fyny ar ol methu unwaith oedd yr hen frawd o'r Fachwen. Mewn Cyfarfod Misol ar ol hyn yn Moriah, Caernarfon, dygodd Hugh Morris y mater i sylw eilwaith. Yr oedd ganddo erbyn hyn un rheswm newydd, sef fod cyfrifon yr ysgrifenydd yn profi fod Llyein ac Eifionydd yn derbyn llawer mwy o'r casgliad nag Arfon, er mai Arfon oedd yn cyfarau yn helaethaf iddo. Aeth yr ymeiriad rhwng Hugh Morris a Michael Roberts yn y cyfarfod hwn yn llawer rhy bell, ac yn annheilwng o frodyr crefyddol. Erbyn deall, yr oedd yr amhariad a gymylodd gymaint ar y pregethwr dysglær o Bwll-heli wedi ei gyffwrdd yn barod; a bu ddrwg iawn gan Hugh Morris pan ddeallodd hyny ei fod wedi dal ato cyhyd. Yr oedd Mr. Elias yn y Cyfarfod Misol hwn, ac yn dadl-eu yn gryf yn erbyn mesur Hugh Morris fel peth an-Fethodistaidd, ac yn tueddu at Annibyniaeth. Eithr yr oedd teimlad y cyfarfod, fel yr oedd yn hawdd deall, o blaid Hugh Morris. O'r diwedd mae y cyfarfod a fu yn faith o ran amser ac yn boenus o ran teimlad yn tori i fyny; ac er na phasiwyd yr un penderfyniad ffurfiol, eto mae brodyr Arfon, un ac oll, yn penderfynu gweithredu yn ol cynllun Hugh Morris; ac felly dyna ddiwedd ar y Casgl Chwarter a chronfa y Cyfarfod Misol. Bellach mae pob cynulleidfa i ddeall mai eu dyled hwy yw dyled eu capel, ac mai y gynulleidfa sydd i'w thalu, ac nad ydynt i ddysgwyl help o un man arall. Mewn amser, dilynwyd Arfon yn hynyma gan

y Siroedd eraill. Pa un ai y da ai y drwg a gynnrychodd y cyfnewidiad hwn sydd yn pwyso drymaff, nid awn i geisio penderfynu. Esgusoder ni am ddwyn y darn hwn yn hanes Cyfarfod Misol Sir Gaernarfon i sylw; teimlo yn anffoddlawn yr oeddym rywfodd iddo fyned i ddfifancoll.

Cyn gadael yr hen flaenor o'r Fachwen, goddefer i ni adrodd un hanesyn am dano sydd yn dangos y byddai yntau weithiau, er mor ddrwg, yn cael ei godymu. Mewn seiat yn y Capel Coch, mae yn gofyn, yn ol yr arfer, a oedd gan neb air o'i brofiad i'w ddywedyd. Mae hen frawd, a fyddai yn dywedyd yn lled aml, yn dywedyd gair, pryd y dywedai Hugh Morris gyda mesur o ddfifaslod, "O, Harry Morris sydd yna; yr un *peth* fydd gan Harry bob amser." Yn fuan ar ol hyn, aeth Harry Morris yn glaf ac ar farw. Clywodd Hugh Morris hyny, ac aeth i edrych am dano. Wedi myned i mewn i ystafell y claf gofynnodd, "Wel, Harry, pa fodd y mae arnat yn y gwely yna?" Mae Harry Morris yn troi ei wyneb ato ac yn dywedyd, "Huw cyn, y'ch di sydd yna? Wel, Huw cyn, mae 'yr un *peth*' yn talu yn *noble* i mi heddiw." A dyna Hugh Morris, er mor wrol, yn un bretyn, wedi ei lwyrr orchfygu, ac nid allai ddywedyd gair gan ei deimlad a mesur o gywilydd.

Tra y buom ni yn ymdroi gyda'r hen flaencriad a fuont yn gwasanaethu en cenedlaeth mor ragorol (buasai yn wir dda genym gael nodi ychwaneg o honnynt), y mae gwaith dydd cyntaf y Cyfarfod Misol yn Llanllyfni yn tynnu at derfyniad. Mae John Jones, fel llywydd, yn penderfynu lliaws o fân gwestiynau yn bur ddiymdroi, heb ofyn na barn nac arwydd. Mae yn gofyn pa ddau frawd a anfonid am fis i wasanaethu yr achos yn y trefydd Liverpool a Manchester. Ond cyn i neb gael ateb, mae efe ei hun yn enwi dau, a rhaid i'r ddau fyned, a rhaid i'r trefydd en derbyn a'u talu, bodd neu anffod. A'r un modd gyda brodyr i Gymdeithasfa Llan-gethio. Yna mae yn gorehymyn i'r drysau gael eu hagar. Yr oedd cwrt y capel yn llawn o garedigion yr ardal, wedi dyfod i arwain y dweithriad i'w llettyau, lle y byddai swper da yn eu haros; a da oedd iddynt wrtho ar ol hir ddirwest. Yr oedd trefnu llettyau i nifer mor lliosog mewn ardal wledig yn gryn orchwyl; ond byddai raid i rai fyned yn bell o ffordd.

TREIGLWCH Y BAICH.

AR y ffordd yn un o ardaloedd llaw-weithyddol Lloegr, yr oedd gwrwgan dlawd un diwrnod yn cario corn o frethyn ar ei

hysgwydd, yr hwn a ddygasai hi o'r weithfa yn y gymydogaeath, er mwyn gorphen ei weithio gartref. Yr oedd yn faich trwm, a'i hysgwyddau yn poeni yr dŏst dan y llwyth; ac yr oedd hi yn crymu yn fawr odditau. Yr oedd rhiw serth a maith yn hylldremu o'i blaen; ond tra yr oedd hi yn syn-ymholi ynddi ei hun pa fodd y gallasai ei haelodau blinedig ymgynnal dan y baich wrth ddringo y rhiw, dyma hi yn clywed llais o'r tu ol iddi yn dywed, "Gadewch i mi gario'r baich hyna i chwi; yr wyf fi yn myned yr un ffordd â chwi; rholiwch ef yma ar fy ysgwyddau." Y wraig a safodd. Yr oedd ei baich trwm a'i hystum gwarngymol yn rhwystro iddi weled y neb oedd yn ei chyfarach mor dirion, ac eto yr oedd rhywbeth yn y llais heb fod yn ddyeirth iddi; a chan y teimlad o'r blinder, ac o'i gwendid i gario'r baich ar hyd y gorffyn o'i blaen, hi a ufuddhâodd yn ddiolchgar i'r cais caredig, ac a dreiglodd ymaith ei baich oddiar ei hysgwyddau ei hun i'w ddiodi ar yr ysgwyddau a'ol ac ewyllysgar oedd wrth ei hochr.

Yr oedd hi yn awr yn medru sefyll i fyny yn uniawn, ac felly wedi dyfod i weled pwy oedd ei chymwynaswr. Dy-chymyger am ei syndod aruthr pan y canfu hi nad oedd y gŵr hynaws a gymerodd ei baich arno ei hun neb amgen na'i meistr, perchyn y llaw-weithfa fawr gerllaw, o ba le y cawsai hi y corn o frethyn! Er ei bod hi wedi ei weled ef yn fynych, a chlywed ei lais o'r blaen, nid oedd hi erioed cyn hyn wedi bod mewn undrafodaeath bersonol âg ef, gan mai gyda'i oruchwylwyr y byddai hi yn trin ei holl orchwylion. Ac O rhyfedd mor garuaid a gostyngedig yr oedd efe yn crymu ei gefn i dderbyn a chario baich un o'r rhai oedd yn ei wasanaethu! Gellir bod yn sicr ddarfod iddi hi ganmawl llawer ar ei meistr ar ol hyn, a'i bod hi byth wedi hyny yn ei wasanaethu yn ewyllysgar a diolchgar iawn.

Ti a ddywedi, ddarlennydd, "Wel, yn wir, yr oedd y meistr hwnw yn ddyn anghyffredin o garedig a rhadlawn, yn ddifall ac yn serchog, pan y meddyliai am helpio felly y ddynes dlawd." Oedd, yn ddiau; ond, fy nghyfaill, oni wyddost ti am Un sydd yn barod i ddwyn baich a beichiau trymach sydd yn pwyso arnat ti—beichiau dy bechodau a'th ofidiau? Gwyddost; mae yn rhaid dy fod yn gwybod pwy ydyw: Brenin y gogoniant, Arglwydd yr holl ddaear, yr Arglwydd a'r Iachawdwr Iesu Grist. Ei air ef a ddywed, "Bwrw dy faich ar yr Arglwydd, ac efe a'th gynnal di. Treigla dy ffordd ar yr Arglwydd, ac ymddiried yaddo, ac efe â'i dwg i ben. Treigla dy weithred-

oedd ar yr Arglwydd, a'th feddyliau a safant."

A wyt ti yn teimlo baich euogrydd—dy bechodau â'u coffa yn drwm genyt, 'a'u baich yn anrhaith ei oddef?' Edrych ar Iesu. "Wele Oen Duw, yr hwn sydd yn tynu ymaith," neu, yn cario ymaith "bechodau y byd." Nid rhaid i ti dy hun gario baich dy bechod; treigla ef ar ysgwydd gref yr Iawn mawr. Y mae efe yn gwahodd yn raslawn, "Deuwch ataf fi bawb a'r ysydd yn flinderog a llwythog, a mi a esmwythâf arnoch." Treigla, rholia dy faich, gan hyny, ar yr Arglwydd. Nis gall nad wyt wedi clywed y cyfryw lais trugarog yn fynych; ond hwyrach dy fod, yn debyg i'r wraig grybwylledig gyda'i meistr, heb fod eto wedi delio yn bersonol âg ef. Mae dy faich o bechod wedi rhwystro i ti weled ei wyneb; ond gwrando di ar ei lais, ufuddhâ iddo, treigla lwyth dy euogrydd arno ef, fel y mae efe yn peri i ti wneyd, a thrwy ffydd "dy lygaid a welant y Brenin yn ei degwch," a'th galon a ddywed, "Yr wyf yn credu, O Arglwydd; cymhorth fy anghrediniaeth i." Ac yn hyny dedwydd fyddi, canys medd yr Iesu, "Y neb sydd yn gwrando fy ngair i, ac yn credu i'r Hwn a'm hanfonodd i, a gaiff fywyd trwyddol."

Eithr fe allai dy fod yn synio yn gywir am yr Arglwydd Iesu fel yr unig un a all ddwyn ymaith dy bechodau, ac yn dysgwyl wrtho am faddenaunt o honynt a glanhâd oddiwrthynt, ac eto na cheir mo honot yn treiglo arno, fel y dylit, dy feichiau o flinderau'r bywyd hwn. Yn wir, y mae efe yr un mor barod i ddwyn dy feichiau tymmoral ag ydyw i ddwyn dy feichiau ysbyrdol. Yr oedd y wreigan y soniasom am dani, pan y rhyddhawydd hi odditan bwys i ei llwyth, yna yn gallu ymgfyodi a cherdded yn uniawn yn yr ystum gyfaddas iddi. Anmhrïodol a fuasai iddi bellach grymu yn ei chefn fel un dan ei baich o hyd. A pha fodd, fy nghyfaill, y mae arnat ti yn yr ystyr hwn? A wyt ti eto yn crymu i lawr dan faich o orofalon pryderus, pryd y gellit ac y dylit rodio yn rhwydd ac yn uniawn wrth ochr dy Feistr nefol? Oni chlywi lais y gwirionedd yn dywed, "Gan fwrw eich holl ofal arno Ef?" Nid rhyw gan'pwys o ofal yn unig, ond yr holl ofal—yr wns a'r hanner wns o bryder sydd yn dy fino, yn gystal â'r pwys mawr a fydd ymron a'th lethu. Doed y brofedigaeth a ddolo i wasgu arnat, treigla hi yn ddiaros ac uniongyrchol ar dy Iachawdwr cariadlawn trwy weddi'r ffydd. Ie, dos dan dy faich ataf ef yn gyntaf oll, heb wneyd fel y bydd llawer, yswaeth, dan eu blinderau: curo wrth bob drws ddaerol y gallant faddwl am damo, ac wedi methu

ymhob mau, dyfod fel eu *shift* olaf at
ddwr y Iesu. Y mae efe yn dysgwyl am
danat; ei hyfrydwch yw dy gynorth-
wyo; po fwyaf y pwyisi arno, mwyaf y
anrhydedd a roddi iddo. Nis gelli fyned
yn rhy fynych ato, nac ymddiried gormod
yndo. Y mae “yn hoff ganddo drugar-
edd”; ac efe a sicrhâ wrth bob enaid

gwan sydd yn dysgwyl wrtho, "Ni'th roddaf di i fyny, ac ni'th lwyr adawaf chwaith." Dywed wrtho, ynte, mewn difuantrwydd calon,

"D ysgwyddau di ddeil feichiau mawr;
Arnat mae 'n hongian nef a llawr ;
Am hyn fy holl onidiau i
Gânt bwyso 'n gyfan arnat ti."

Egluriadan a Gwersi Dsgrythyrol.

BEIRNIADAETH FIBLAIDD.

V.

GENESIS xlix. 10: "Nid ymedy y deyrnwialen o Judah, na deddfwr oddi rhwng ei draed ef, hyd oni ddél Silo; ac ato ef y bydd cynnulliad pobl-oedd."

Y MAE yr adnod hon yn esiampl neillduol arall o'r anhawsderau a nodwyd genym. Y mae y testun yn ddiawmne yn wallus; y mae ynddo un gair nad yw i'w gael ond mewn un lle arall yn yr Hen Destament, ystyr yr hwn o ganlyniad sydd yn anhawdd dyfod o hyd iddo; ac y mae y gair yma, a rhan arall o'r adnod lle cawn esiampl nodedig o gystrawen (*idiom*) yr iaith, wedi eu camgyfieithu. Nis gallwn wneyd yn well na'u cymeryd yn y drefn y ceir hwy yn yr adnod.

Oddi rhwng ei draed ef.—Dyma un o ddulliau yr Hebreaid o ddyweyd “oddiorth” neu “o fysg ei hiliogaeth ef.” (Cymharer Deut. xxviii. 57, &c.)

Silo.—Nid yw y gair hwn i'w gael yn y cyssylltiad yma yn un man arall yn yr Hen Destament. Cawn ef yn aml fel enw ar dref yn nhiriogaeth Benjamin; ond nid yw byth yn cyfeirio at berson, fel y mae yn debyg ei fod yn gwneud yma. Y mae dadl fawr o gylch tarddiad y gair i ddechre. Y farn a nodwn gyntaf ydyw,

1. Fod y gair שִׁלּוֹחַ—*Shiloh* yn tarddu o'r ferf שָׁלַח—*Shalah*, yr hon a olyga, "bod mewn heddwdch," "bod yn dawel," "yn ddiogel." Ond yn awr nid oes ond ychydig o'r rhai sydd yn dal y golygiad hwn am darddiad y gair yr un farn am ei ystyr.

(a.) Cymer rhai y gair yn gyfystyr â "Solomon," a dywedant mai cyfeiriad ato ef sydd yn yr adnod hon. Cymharer 1 Chron. xxii. 9: "Canys Solomon (ymyl y ddalen, "heddychlawn") fydd ei enw ef; heddwch hefyd a thangnefedd a roddaf i Israel yn ei ddyddiau ef."

(b.) Eraill mai at y ddinas, Shilo, y mae yn cyfeirio yma fel ymhob man arall. Yn Shilo y gosodwyd yr arch i fyny ar ol gorchfygiad gwlad Canaan (Jos. xviii. 1),

a barnant mai cyfeiriad sydd yma ati fel
cysgod o'r orphwysfa nefol.

(c.) Mai y Messiah sydd i'w olygu, ac fod y gair *Shiloh*—“gorphwysfa” neu “heddwch,” i'w gymeryd fel prifswm ar Grist, fel y gelwir ef gan Esaiiah yn “Dywysog Heddwch,” neu “Dangnefedd.”

2. Y mae yr ail ddull o esbonio y tarddiad yn gwnwyd ymaith â'r drychfeddwl o brifnewn o gwbl. Y mae yn ffaith o bwy nad yw y gair שֶׁל *i'w* gael yn y llawysgrifau hynaf, ond ceir ynddynt hwy y geiriau שֶׁל *sheloh* neu שֶׁל *shelo*, yr hwn a ddadansoddir fel y canlyn : *ש*—*she*, talfyriad אֲשֶׁר *asher*, “yr hwn,” א *ah* neu לוֹ—*lo*, “iddo ef.” Mewn llawysgrifau ychydig yn ddiweddarach, ceir y ddau air yn ddiwahaniaeth, hyd nes o'r diwedd y maent yn gyffredinol yn arfer y gair sydd genym ni, שֶׁל *Shiloh*.

Wrth gymeryd y tarddiad yma i'r gair, fe gyfieithir y rhan hon o'r adnod fel hyn; "hyd oni ddêl yr hwn (y mae,—sef y llywodraeth yn eiddo) iddo," neu "hyd oni ddêl efe (eiddo) yr hwn (yw y llywodr. aeth);" *Saesoneg, whose it is.*

Y mae y profion o blaid yr esboniad hwn yn hynod gryf. Dyma fel y mae yr oll o'r bron o'r hen gyfieithiadau yn cymeryd y gair; dyma fel y mae y tri Tar gum Iuddegwng yn ei ddeall; ac fel hyn yr esbonior ei gan yr oll o'r Tadau Eglwysig. Y mae y *Vulgate*, y cyfieithiad Lladinaidd, yn ei gyfieithu yn wahanol i bawb : "hyd oni ddél yr *hwn a anfonwyd*," gan gam-gymeryd שול—"bod yn heddychol," am שולח—*shalach*, "anfon." Cawn yr un dull o lefaru yn Ezeziel xxii. 27 : "Dymchwelaf hi; ac ni bydd mwyaach hyd oni ddelo yr *hwn* y mae yn gyfiawn *iddo*," משר—yn union yr un geiriau ag y mae שול yn dalfyriad o honynt. Yn y Testament Newydd hefyd, cawn esiampl o hyn yn Galatiai iii. 19 : "Beth gar hyny yw y ddeddf? Oblegid troseddau y rhoddwyd hi yn ychwaneg, hyd oni ddelai yr *had i'r hwn* y gwnaethid yr addewid."

Nid heb ychydig o ryw fath o deimlad
gofidus yr ydym yn gwrthod yr enw hwn.

Shiloh, ar y Messia, oblegid y mae yna ryw awn hapus yn y gair ei hun; ond anghenrhaid yw gwneyd hyny. Cofier, modd bynag, nad yw gwrthodiad yr enw yn gwneyd ymaith a'r farn mai at y Messia y mae yr adnod yn cyfeirio. Yn wir, y mae y tebygolrwydd yn fwy fel hyn; oblegid, fel y dywedwyd, fe ellir cymeryd y prifenw fel yn cyfeirio at fwy nag un gwrthdrrych, ond prin y gellir cymhwyso y geiriau yn awr at neb ond at Grist ei hun. Paham y dylem ymlynu wrth y prifenw, yr hwn nad oes ganddo yr un awdurdod o'i blaid, na chydymaith yn yr holl Ysgrythyr, yn enwedig pan y mae yn hollol groes i dystiolaeth gyffredinol yr hynafiaid, a phan mae yr adnod yn llawer mwy eglur hebbdo!

Ac ato ef y bydd cynnulliad pobloedd. Y mae y gair "cynnulliad," yn ddiddadl, yn gyfieithiad anghywir. Nid yw y gair Hebraeg sydd yma, *יִקְהָאֵל*—*yikahah*, i'w gael ond mewn un lle arall yn yr Hen Testament, sef yn Diar. xxx. 17, "Llygad yr hwn a watwro ei dad, ac a ddiystro *ufuddhau* ei fam, a dyn cigfrain y dyffryn, &c." Cyfieithir ef yn y lle hwn yn *ufuddhau*, ac y mae rhediad yr adnod yn dangos yn eglur fod y cyfieithiad yn lled agos i'w lle. Ffaith arall sydd yn cadarnhau hyn ydyw, fod yr un gwreiddyn yn yr Arabaeg (yr hon iaith sydd yn dwyn perthynas agos â'r Hebraeg) mewn arferiad cyffredin, ac yn golygu "ufuddhau." Ac ond i ni edrych i'r adnod sydd genym dan sylw, cawn weled fod yr ystyr hwn i'r gair yn llawer mwy cydweddol â'i rhediad na'r ystyr a geir yn ein cyfieithiad ni. Sôn y mae am lywodraeth,—nad ymddy o lwyth Judah hyd nes y daw y Messia, y Tywysog mawr ei hun; a phan y daw Efe, nid un genedl fydd yn addef ei awdurdod, ond "iddo Ef y bydd *ufudd-dod* *pobloedd*."

Felly, fe ddylid cyfieithu yr adnod ryw-beth yn debyg i hyn,—

"Nid ymddy y deyrnwialen o Judah, na deddfwr o fysg ei hiliogaeth ef, hyd oni ddél yr hwn y mae (y lywodraeth) yn eiddo iddo; ac iddo Ef y bydd *ufudd-dod* *pobloedd*."

GENESIS iv. 8: "A Chain a ddywedodd wrth Abel ei frawd; ac fel yr oeddynt hwy yn y maes, Cain a gododd yn erbyn Abel ei frawd, ac a'i lladdodd ef."

Beth a ddywedodd Cain wrth Abel?

1. Yr hyn a ddywedodd yr Arglwydd wrtho ef (adn. 7), ebe Geseinia. Os felly, paham na buasai yr ysgrifenydd yn mynegu hyny trwy roddi y gair "hyn" i mewn? Os dyma yr hyn a olygai, beth oedd yn ei

rwystro i ysgrifennu, "A Chain a ddywedodd hyn wrth Abel ei frawd?"

2. Eraill a ddywedant fod y gair *amar*, yn golygu "ymddyddan." "A Chain oedd yn ymddyddan âg Abel ei frawd." Buasai hyn yn cyfleu synwyr da pe gallasem brofi fod *amar* yn golygu hyn weithiau. Ond yn anffodus, anhawdd yw gwneyd hyny. Mewn Hebraeg diweddar-ach, *fe allai* ei fod yn cael ei ddefnyddio yn yr ystyr hwn; y mae yn hynod ansicr: ond yn mhum' llyfr Moses nid oes yr un esiampl i'w gael; a thra annhebyg felly yw yr ystyr hon iddo mewn man pendant fel y lle hwn.

3. Barn eraill drachefn ydyw fod y testun yn wallus, a bod rhan olaf y frawddeg wedi syrthio allan o hono. Ac y mae yn ffaith o bwys fod amryw o hen lawysgrifau o'r copi gwreiddiol, a chyfieithiadau o hono, yn rhoddi i ni frawddeg a wna y synwyr yn gyflawn, heb fnyed i ddyfeisio un ein hunain. Y mae y *Samaritan Pentateuch* fel ei gelwir—hyn yw, nid y cyfieithiad i'r iaith hono, ond y Pum' Llyfr yn yr Hebraeg, eithr wedi eu hysgrifennu mewn llythyrenau Samaritan-aid,—y mae y gwaith hwn, cyfieithiad y Deg a Thriugain, y Cyfieithiad Syriaidd, y Talmud, a rhai o'r Targumau, yn rhoddi i fewn yma, "Awn i'r maes." Y mae genym hefyd 27 o lawysgrifau yn gadael lle gwag yn y man hwn, i ddangos fod y testun yn wallus; ac y mae ar waelod y ddalen yn nhestun y Massoretiaid y nodyn canlynol, "heb le gwag,"—yr hyn a ddengys yn eglur eu bod yn gwybod am lawysgrifau lle yr oedd lle gwag i'w gael yn yr adnod hon.

Y mae mwyafrif y llawysgrifau, mae'n wir, yn dilyn testun y Massora; ac y mae hyn yn naturiol, oblegid ychydig mewn cymhariaeth o lawysgrifau hen iawn sydd genym; ac y mae yr oll o'r bron a ysgrif-enwyd ar ol y Massoretiaid yn dilyn eu testun hwy; ond y mae rhediad yr adnod, y nodyn uchod yn nhestun y Massora ei hun, a'r 27 o lawysgrifau y soniwyd am danynt, yn myned ymhell i brofi fod y geiriau hyn yn perthyn i'r adnod. Y mae y synwyr yn berffaith eglur yn awr. Mewn canlyniad i'r hyn a ddywedodd yr Arglwydd wrth Cain, y mae yr olaf yn myned i deimlo yn fwy digllawn tuag at ei frawd, ac yn penderfynu ei hudo i le cyfleus iddo ef ei ladd;—"A Chain a ddywedodd wrth Abel ei frawd, Awn i'r maes: ac fel yr oeddynt hwy yn y maes, Cain a gododd yn erbyn Abel ei frawd, ac a'i lladdodd ef."

T. J. J.

Both iv. 14—17: "A'r gwragedd a ddywedasant wrth Naomi, Bendigedig fyddo yr Arglwydd, yr hwn a'i th adawodd di heb gyfathawchwr heiddw, &c."

GALLEM gael yma addysg sydd heb fod yn anrhydeddus lawn i'r natur ddynol. Pan yr oedd Naomi yn dychwelyd i Bethlethem yn dlawd a digymhorth, ni ddangoswyd iddi nemawr gydymdeimlad na chyfeillgarwch; ond gadawyd iddi ddibynu am gynulliaeth ar yr ychydig a allai ei merch yn nghyfraith ffyddlawn ei ddwyn iddi o loffion cynauaf yr heiddiau. Ond can gynted ag y daeth hi i gysylltiad â gwr o gyfoeth, yn fam i Boaz, wele yr holl ddinase yn nesu ati; ei rhywogaeth ei hun yn enwedig yn ymgysfaddasu at ei thueddiadau a'i dymuniadau—gwragedd Bethlethem yn ceisio gwneyd i fyny am eu hoerfelgarwch a'u heugenludusod blaenorol trwy bob gweniaeth iddi a gor-zêl i'w gwasanaethu. Dyna pa fath yw'r byd! Cymhellir caradigrwydd ar ddyn yn ol fel y byddo uwchlaw anghen am dano; llwythir ef â chyfeillion newyddion am fod ganddo eisoes ormod o honynt; croesawir ef gan rai nad oeddynt yn ddiweddar yn ei adwaen; a chanmolir ef yn ei wyneb gan dafodau â'i beiant yn ei gefn. Ond y dyn sydd yn dlawd a adewir yn ei dlodi; ac am fod arno eisiau cynnorthwy, nis cynnorthwyir ef. Ymhell y byddo'r cynffongwn sydd yn neidio o'ch amgylch ar dywydd teg, y y rhai a allant ddirmygu y tlawd gonest, ac eilunaddoli dyhiryn cyfoethog.—*Dr. Henry Hunter.*

DIABREION xxii. 7: "Y cyfoethog a arglwyddiaetha ar y tlawd, a gwas fydd yr hwn a gaffo fenthg i'r gŵr a roddo fenthg."

CEIR cyfoeth yn effeithio yn wastad i beri dylanwad ac awdurdod. Trwy lygredigaeth ein natur, y mae'r dylanwad yn fynych yn llawer mwy nag ydyw gwir werth

y perchenog, a'r awdurdod yn cael ei chamdddefnyddio yn ddiflawr. Gwelir cyfoethogion yn dangos trahausder hunanddigonol, yn gwneyd i'r tlodion deimlo eu hisraddoldeb, gan gymeryd mantais o'u sefyllfa i'w mathru—i ofyn oddiwrthyn yr hyn sydd afresymol, ac hyd yn ôd yr hyn sydd bechadurus; felly yn peri i'w tlodi fod yn brofedigaeth a magl, a gwneyd iddynt ymddarostwng yn ormodol er mwyn eu cyfeusder a'u mantais eu hunain. Na thybier fod yr adnod hon yn dal allan y dylanwad hwn fel cymhelliaid i gisio cyfoeth—er mwyn arglwyddiaethu ar yr anghennu, a chael llw o istraddolion fch gwasanaethu. Nage, ond cymhelliaid yw hyn i ymgeisio at annibyniaeth fyddo yn onest ac anrhydeddus, fel na byddoch yn ddarostyngedig i'r cyfrw iselbâd, nac yn agored i'r lliaws temtasiyniau sydd yn cyfodi o hono. Mae yn naturiol i ddynion hoffi dal y deyrnwialen dros bobl eraill; ond nid yw natur na gras yn peri iddynt hoffi bod o dan deyrnwialen eu hunain.

Cyffelyb syniad sydd yn yr ymadrodd arall: "Gwas fydd yr hwn a gaffo fenthg i'r hwn a roddo fenthg." Mae'r dyn sydd yn rhoddi'r benthg yn gosod y benthyciwr dan rwymedigaeth; ac y mae efe yn dueddol i deimlo ei uchafiaeth, a chymeryd mantais ar hyny. Mae'r neb a gafodd fenthg ganddo fel yn gorwedd odditano. Dichon ei aflonyddu a'i boeni, a gwneyd defnydd o hono i'w bwrpas ei hun fel ei ostyngedig was. Gall y gorchymyn, "Na fyddwch yn nyled neb o ddim ond o garu bawb eich gilydd," gael ei ddeongli yn rhy lythrenol, fel ag i'w wneyd yn amhosiblurwydd. Ond gallwn ddywyed gyda phob sicrwydd mai goreu po fwyaf llythrenol y cedwir ef. Mynwch hyd y galloch fod allan o ddyled. Meithrinwch yn hyn ysbryd o annibyniaeth. Dewiswch fod yn feistr arnoch eich hun, yn lle gosod eich hun dan rwymedigaeth ac mewn gwas-eidd-dra.—*Dr. Wardlaw.*

Barddoniaeth.

CYMER GYSUR, GRISTION.

PAID a laesu dwylaw, gristion,
Nid oes i ti hŷn, na hedd;
I wynebu y gelynlion,
Cymer galon, gloewa'th glêdd;
Cwyd dy olwg gwan i fyny
Er mwyn cael cryfhâu dy ffydd;
Penderfyna wneuthur hyny,—
Wyt yn sicr o orchfygu
Trwy gael nerth yn ol y dydd.

Os daw corwynt i dy guro,
Paid ag ildio mpynd awr;

Os ceir' entrych oll yn duo,
Aros beth, ti well wawr:
Dened mellt, taranau, dyfroedd,
Rhued mynwes ddofn yr aig,
Ni chei suddo i ddyfnderoedd,—
Mae achlesydd yn y glynnoedd,
Ac i'r egwan gysgod craig.

Pan bo'r huan ar fachludo
Draw yn y gorllewin pell,
Bydd y lloerogan yn goleno
Weithiau ar dy brydferth gall;
Gall goleuni y llusernau,
Mewn un dydd ddiifoddi'n llwyr;

Ond i'rh ddwyg o'r cyfyngderau
Enbyd ar y dyrys lwybrau,
Daw goleuni yn yr hwyr.

Cymyag ydyw dy brofiadau,
Weithiau dyfnder, weithiau glân;
Ond daw 'th lestr dan lawm hwylian
Mewn i'r porthlada yn y mân;
Os daw diafol i'rh berewadto
Na chel ran yn nheyrnas nef,
Gochel roi gwraodawid iddo,
Créd y gelli fyned yno
Trwy yr Hwn sydd drech nag ef.

Nis gall uffern na'i phicellau
Tanllyd attal un o'th draed;
Gallu'r nefoedd ladd dy ofnan,
Cânt eu diffodd yn y gwaed;
Pa fath bynag yw dy gyflwr,
Cdd dy olwg at dy Ddaw;
Ti gei fod fel ymherawdwr,
Byth yn burian yn dy bariwr,
Uwchlaw pob ystom, a'i chlyw.

Os rhaid goddef ows o dodi,
Gwarth, a dirmyg, clais, a chlwy;
Rhag i d'ysbryd ddigalonni,
Dyoddesodd Iesu fwy;
Parod yw i gyd-ddyddoddef
Gyda thi dan bob rhyw loes;
Y mae'r nefoedd heddyw'n addef
Y cei fyned i dangnefedd,
Lle nad oes na chri na chroes.

Braint i ti yw bod yn ffyddlon
Bellach gyda'r achos mawr;
Dyro ato law a chalon,
Hyd nes delo'r olaf awr;
Os un dalent gefaist, cofia
Am ei gwneuthur hi yn ddwy;
Ac os pump, dos a marchnata,
Bydd yn ddiwyd, na ddioga;
Gyda hwy gwna ddeg, neu fwy.

Teithiaist trwy anialwch dyrys,
Dros y bryn, a thrwy y pant;
Gyrfa bliu brofedigaethus
Mewn addewid sydd i'r plant;
Dy ffydd bellach fyddo'n bachu
Wrth y Person mwyaf hardd;
Cadw d'olwg ar i fyny,
Oddi-yno cei dy nerthu;
Ni wna'r nefoedd dy wahardd.

O fy nghyfaill, gâf fi ddyfod
Yn fy nhrallod gyda thi

Tua'r mân y cawn ni gydded
Tri yn Un, ac Un yn Dai!
Daw a ail ein cymorthawyo
Rhag ein myn'd i ffasiu'n ffol;
Cedwir ni rhag llwyr deffysgle,—
Oysur cryf yw gallu cofe,
Fod "gorphwysa ato'n ol."

HENRY J. JONES.

Trefegriog.

GWEDDI JACOB GAN OFN EI FRAWD ESAU.

Clyw'ngweddi, Arglywydd mawr,
A bydd i mi yn blaidd;
Ti fuost felly i fy nhad,
Ac hefyd i fy nhaid.

Nid wyf yn haeddu'r un
O'th drugareddau di,
Na'r holl ddaioni gadd dy was,
Er pan y'm lluniaist i.

Ond t'wyllwch a'm gorddold
O'r ddacur hyd y nef;
Yr wyf yn awr mewn helbal mawr;
O Arglywydd, clyw fy llaf.

Mae Esau'mrawd yn d'od,
A phedwar cant o wŷr;
A raid i'th was yn fuan fod
Dan y dywarchan i'r!

Ganddo fy nhylywth llôn
A leddir bob yr un;
Mae'r fath ddigllonrwydd yn ei fron;
Ni phrisia ei waed ei hun.

Truenus beth i ni
Fydd cwympo dan ei lid,
Tawela, O Dduw, y storom hon;
Cyn ein dyfetha i gyd.

Wrth fyn'd o d'fy nhad,
At Laban brawd fy mam,
Ces deithio dri chan milldir llawn,
Heb dderbyn unrhyw gam.

Iôr, gad im fyn'd yn ol,
I Ganaan wlad i fyw,
A gwna ni megys rhif y sêr
O rai fo'n caru Duw.

O. EVANS.

Trefeglwys.

Swrdd y Golyggydd.

LLYTHYR AT Y PAROH W. WILLIAMS,
ABERTAW.

ANWYL GYFAILL.—Darllenais gyda phleaser
mawr eich arthygl werthfawr yn y DIESORFA
am fis Ionawr, yr hon sydd erbyn hyn wedi
tynu cymaint o sylw, ac achlysuero cymaint
o siared ac ysgrifenu. I'm tyb i, byddai talu
ymaith holl ddyledion ein capelau yn ffordd

deilwng i ddathlu trydydd Jubili y Method-
istiaid Cymreig. Dangosid felly i'r oes a
ddél, ie i'r oesoedd, fod Methodistiaid y
blynnyddoedd hys yn barod i aberthu eu har-
ian a'u hamser er dwyn ymlaen yr achos
mawr ymysg eu cenedl yn Nghymru a Lloegr.
Ac ni byddai yr hyn y gellid ei wneyd heb
aberth yn deilwng o gofnadwriaeth ein tadau
a wnaethant y fath aberthau er mwyn ein

cenedi, yn foesol a chrefyddol. Aberthasant hwy eu holl fywyd, yn ei gyfoeth a'i fwyntiant, gan ddyoddef erlidiau yn fynych, a dwyn yn eu cyrff nodau yr Argiwydd Iesu, er mwyn achos yr efengyl yn ffurf Methodistiaeth. O drugaredd, nis gelwir arnom ni i ddyoddef erlidiau; ond gelwir arnom, yn ddiaa, i wneyd pob ymdrech er dwyn ymlaen yn llwyddianus y gwaith a dderbynasom o'u dwylaw hwy.

Erbyn hyn y mae ein henwad anwyl yn un o'r rhai mwyaf ei barch a'i ddylanwad yn y Dywysogaeth, os nad y mwyaf oll; ac ar lawer cyfrif nid yw yn ail i un enwad crefyddol yn y byd. Ond nid anrhydeddus ynom, fel y crybwyllwch yn eich erthygl, yw gadael ein capelau dan y fath faich o ddyled, yr hyn sydd yn anfantais fawr i ddygiad ymlaen y gwaith yn ei wahanol agweddau. Diau y bydd eisieu llawer mwy o arian at ddwyn crefydd ymlaen yn y dyfodol nag a fu erioed; o leiaf hyd nes delo adeg hyfryd y mll blyneddododd. Ac heb feddylgarwch ac ymroddiad, nis gallwn ddiogelu ffirwyth ein llafur blasenorol. I'r gwrthwyneb, os llaseu dwylaw a wnaawn, y mae eraill yn rhwym o fyned i mewn i'n llafur a mwynhâu ei ffirwyth.

Wedi'r cwbl, nid yw ein dyled mor fawr ag yr ymddengys ar yr olwg gyntaf. Dylem gofio fod genym swm mawr o eiddo yn ein capelau, a bod y gyfran sydd wedi ei thalu yn fawr iawn mewn cymhariaeth i'r gyfran sydd yn aros heb ei thalu. Yn wir, y mae yr hyn a gasglwyd mewn ychydig ffynyddoddd yn ddigon i ddangos na ddylai y rhai sydd dan y baich trymaf ddigalonni. Ymhenn ychydig ffynyddoddd, gydag ymroddiad teiliwng, gellid yn ddiaa gael y baich i lawr.

Ond am y cynllun a gynnygiwch chwi i'n sylw, diau ei fod yn gynllun rhagorol, os *gellir ei gario allan*. Eithr y mae yno'r lawer o ofn rhag iddo droi yn fethiant, a myned yn ddrylliau ar y creigiau ag yr ydych chiwi wedi nodi un o bonynt. Y mae un arall sydd, i'm tyb i, yn llawn mor beryglus, oddieithr i chwi, a'r brodyr o gyffelyb feddwl, trwy siarad ac ysgrifennu yn rymus, lwyddo i'w symud, sef y ffaith fod llawer o'n cyfeillion mwyaf haelfrydig, duwiol, a dylanwadol, heb eu hargyhoeddi hyd yma fod rhyw *anghen mawr* am dalu yr holl ddyled ar ein capelau. Pe gellid argyhoeddi y rhai hyn oll o'r anghen, ac wedi hyny o'r posibilrwydd i gyflawni y gwaith, byddai ei hanner wedi ei wneuthur. Ond am yr anhawsder arall, sef cael pawb i gydweithio, yr wyf yn ofni y rhaid cael mwy na siarad da ac ymresymu cryf fel yr eiddoch chwi. Rhaid cael rhyw gynllun a wna i bawb deimlo mai ein mantais yw cydweithredu. Ac at lawer o gynlluniau sydd yn ddiaa wedi eu hanfon i chwi, goddefwch i minnau ychwanegu cynllun, yr hwn y teimlaf a ddylai ac a allai fod yn llwyddianus.

I gyrhaedd amcan mor fawr & hwn, rhaid apelio at y ddwy egwyddor fawr yn natur dyn o *haelioni a humanais*. Yn rhywle yn y fan hon, dybygaf, y mae cared yr athronydd. Fy nghynllun i ydyw cael *fund* gyffredinol fel yr eiddoch chwi, nid yn lle, ond

i gynnorthwyo ymdrechion lleol neu gartrefol. O'r *fund* gyffredinol rhodder swm penodol i bob lle ar gyfartaledd i'r hyn a wna i lle ei hun, dyweder un ran o bedair. Er engraifft, cymerer y ddyled oll yn £268,000. Casglor *fund* o £67,000, sef un ran o bedair o'r holl ddyled, neu 25 y cant. Dyweder fod y ddyled mewn lle yn £1000. Wel, rhodder i'r eglwys hono £250, ar yr ammod fod iddi wneyd ei hunan £750. Fel hyn byddai yr holl ddyled wedi ei symud. Neu dyweder fod y ddyled mewn lle yn £400, yna rhodder o'r *fund* £100 i gyfarfod £300 a wna y lle ei hun. Pe dygwyddai i'r lle fod yn isel a thlawd, a'r ddyled yn £200, yna rhodder o'r *fund* £100, ar yr ammod fod y lle ei hun yn talu y cant arall; a gwneleu yn debyg i'r un cyfartaledd i bob lle.

Mae yn ddiaa fod llawer o eglwysai mawrion a chyfoethog yn ein plith na dderbyniant rodd, er y teimlent barodrwydd i ymuno mewn ymdrech gyffredinol er calonogi eglwysai mewn amgylchiadau llai manteisiol. I'r rhai hyny buaswn i yn awgrymu fod y swm o'r *fund* yn cael ei roddi yn fenthgy yn ddilôg, ac yn cael ei dalu yn ol ar y radd o £10 y cant; ac i eglwysai eraill na byddant mor gyfoethog, rhodder rhan yn fenthgy yn ddilôg, a'r rhan arall yn rhodd. Fel hyn: tybier fod y ddyled yn £2000; i'r *fund* rhodder £300 yn rhodd a £200 yn fenthgy yn ddilôg, a gwnaed yr eglwys gartref £1500. Yn y wedd hon gellid, heblaw talu y ddyled bresennol, ddwyn i fodolaeth *fund* barhâus at gynnorthwyo eglwysai i adeiladu capelau ac ysgoldai newyddion, trwy roddi iddynt yn ol un ran o bedair o'r holl drail. Cynnyrchid felly ddyddordeb yn y symudiad yn y rhai hyny ag ydynt yn awr naill ai heb gapelau, neu mewn capelau hen ac adfeiliedig. Deuent hwythau cyn hir i dderbyn yr un fantais a'u cydeglywsi; ac felly wrth ddwyn beichiau eu gilydd, byddent bob un yn dwyn eu faich ei hun.

Cyfarfyddid yn y wedd hon y ddau ddosbarth, sef y rhai sydd yn dychymygu haelioni ar raddfa eang a helaeth, a'r rhai sydd yn dwyn mawr zel dros yr achos yn eu cartrefi. Byddai yn symbyliad i weithgarwch gartref, ac ni oddefai i wrthddadl arall sefyll ar y ffordd, sef mai annheg fyddai gosod baich y diog ar gefn y diwyd. Dygid pawb yn y wedd hon i gydweithio a dwyn y baich.

Wedi cael y gronfa gyffredinol, ni byddai yn orchest fawr cael yr arian i ddylfio i mewn yn y casgliadau lleol a chartrefol. Ond cael hono yw y pwnc. Yr ydych wedi cael cychwyn da gan y boneddwr haelionus o Landinam; a phe celd deg neu ddenddeg o rai cyffelyb, byddai y gwaith ymron ar ben. Eto yr wyf yn ofni fod hyny yn ormod i'w ddysgwyl; er hyny y mae genym gryn nifer o foneddigion cyfoethog a haelionus yn barod i bob gweithred dda, y rhai nad oes eisieu ond eu hargyhoeddi o'r ddau beth a grybwyllwyd, sef yr anghen, a'r posibilrwydd i ddwyn yr amcan gogoneddus hwn i ben, ac y byddai yn fantais fawr i Fethodistiaid, ac yn wir i grefydd yn gyffredinol, i'w ddwyn oddiamgylch. Oni byddai yn bosibl cwblhâu y *fund* yn y ffordd ganlynol? Ond cael

30 o bersonau i roddi bob un	£5000..£15,000
10 o bersonau i roddi bob un	1000 .. 10,000
40 o bersonau i roddi bob un	500 .. 20,000
100 o bersonau i roddi bob un	100 .. 10,000
200 o bersonau i roddi bob un	50 .. 10,000
300 o bersonau i roddi bob un	25 .. 5,000
200 o bersonau i roddi bob un	20 .. 4,000
400 o bersonau i roddi bob un	10 .. 4,000

1153 o bersonau yn rhoddi ynghyd..... £78,000

Pe gellid cael cynifer o bersonau i roddi fel hyn, byddai genym mewn llaw £10,000 at gyhoeddi *fund* at adeiladu capelau newyddion yn y dyfodol, rhag myned i brofedigaeth drachefn.

Nid yw y peth o gwbl yn anmhosibl. Pe gellid argyhoeddi ein haelodau o'r anghenrheidrwydd am i'r gorchwyl hwn gael ei gwblhau er sicrhau mewn amser i ddyfod lwyddiant y Cyfundeb a garant mor fawr, gellid felly adael y cynulleidfaoedd oll, ond 1153 o bersonau, i wneyd y casgliadau cartrefol; ac ni byddai y cynulleidfaoedd, yr wyf yn sicr, ar ol.

Yr wyf yn dymuno cyflwyno y cynllun hwn i'ch sylw, fel un sydd ar radd fechan a lleol wedi ei fabwysiadu gyda llwyddiant mawr lawer gwaith. Dyma engraffit neu ddwy i ddangos hyn. Flwyddyn neu ddwy yn ol, yr oedd chwaer garedig yn teimlo yn ddwys o herwydd y ddyled drom ar gapel y perthynai hi iddo. Yr oedd y capel yn lled newydd, a'r cynulleidfaoedd wedi gwneyd ym-drech anarferol i dalu cymaint ag oedd yn bosibl o'i ddyled ar unwaith; ond yr oedd y chwaer uchod yn meddu ymddiried yn ffyddlondeb ei chyfeillion, ac addawodd, os gwuai y cynulleidfaoedd £900 mewn deuddeng mis, y rhoddi hi hithau £100 er mwyn ei gorphen yn £1000. Ar y cyntaf yr oedd y cyfeillion yn teimlo yn llwfr a digalon i ail ddechre gweithio cyn bod yr amser i gwblhau yr addewidion cyntaf wedi dyfod i ben; ond y rhai oedd a chalon ganddynt i weithio a lwyddasant i dalu ysbryd i'r cwbl, a chyflawnwyd y gorchwyl yn hwylus. Ac os wyf yn cofio yn iawn, gwnaed yr un peth yn Nosbarth Conwy, S'r Ddinbych, ychydig ffynnyddoedd yn ol, trwy i Mr. Richard Davies, A.S., a breswyliai y pryd hwn yn y Beniarth, roddi £25 y cant at y cwbl a gesglid mewn amser penodol at ddyled y capeli yn y Dosbarth. Cafodd efe y pleser o dalu swm pur anrhyddeddus; a phe buasai wedi parhau i weithio yn y modd hwn, buasai yr holl ddyled wedi ei hysguo ymaith.

Wrth edrych ar y gwaith mawr yn ngoleuni y cynllun uchod, ymddengys i mi yn gwbl ymarferol. Yr unig beth sydd eisieu ydyw ein meddiannu gan yr ysbryd ein cymhallir iddo gan yr Apostol Paul—bod “yn sicr, a diymmod, a helaethion yn ngwaith yr Arglwydd yn wastadol.”

Maddeuwhch i mi am ysgrifenu morfaith. Yr wyf yn teimlo yn gryf ar y mater er ys blynyddoedd. At y gwaith hwn y mae ein cyfoethogion yn rhagori llawer ar y bobl gyff,

redin; ac y mae y gwahaniaeth yn llawer llai gyda chynnalïaeth y weinidogaeth. Hyderaf na ddigalonwch o herwydd y drasfodaeth ar y mater yn Nghymdeithasfa Abergele.—Yr eiddoch yn gywir,

BLAENOR YN Y CYFUNDEB.

GLADDU YN OL Y DREFN NEWYDD.

BARCHEDIG OLYGYDD.—Y mae yn ddrwg genyf weled rhai Anghydfurfwyr yn Nghymru, ac yn eu mysg rai Methodistiaid Calfinaidd, i.e. rhai swyddogion eglwysig yn eu plith, yn eu dangos eu hunain mor anghyson, ac mor nychlyd a babanaudd mewn egwyddor Ymneillduol, fel y gwrthodant gymeryd y fantais a roddir iddynt yn awr gan gyfraith eu gwlad i gladdu eu meirw gyda gwasanaeth eu gweinidogion eu hunain, ond y gadawant i glerigwyr yr Eglwys Sefydledig wneyd hyn yn ol yr hen drefn. Mae yn wir fod llaweroedd o gladdedigathaau bellach, yma a thraw, wedi cymeryd lle yn ol darpariaethau yr Act Seneddol a gawsom drwy offeryndeb y bargyfreithiwr medrus, y seneddwr rhagorol, a'r gwladgarwr a'r rhyddfrydwr da, Mr. Osborn Morgan. Ond gallasai fod llawer mwy pe buasai pawb yn ffyddlawn i'w profies fel Ymneillduwyr a Methodistiaid. Gan rai, yr oedd “y Person yn ŵr mor *feind*,” fel nad oeddynt yn hoffi ei ddigio; gan eraill, ni fyent hwy fod yn gyntaf yn y plwyf i gladdu eu ceraint mewn ffordd ddyfeithr; a chan eraill, ag iddynt gael dyweyd yn ddystaw, yr oedd “myned a'r corff i'r Eglwys,” a chael yr hen wasanaeth arferol drwy yr oesoedd, yn beth llawer mwy *respectable*, ac yn enwedig o gymaint a bod Mr. Collingwood Williams i'w gyfrif yn fwy gŵr boneddig na John Jones ac Evan Evans ni. Yn sicr, syr, nid yw creaduriaid o'r fath yma yn werth i Anghydfurfiasth roddi ceniog y fil am danynt; a da fyddai i Fethodistiaeth, ac i'r iaethau Ymneillduol eraill, pe gogrynid y cyfryw rai, a'u chwythu ymaith at yr eiddynt.

Mae pawb yn canmawl cysondeb yn y pen draw; ac ni a wyddom am Eglwyswyr yn cilwenu yn ddirmygus ar Ymneillduwyr yn dyfod atynt hwy i'w pridi ac i gladdu eu meirw, tra nas gallant ond parchu y bobl sy'n dangos cydwrbodolrwydd o lynu wrth eu hegwyddorion, er na byddant yn rhodio gyda hwy. Da fyddai genyf i'r DRYSOFA, ac i'n Cymdeithasfaoedd a'n Cyfarfodydd Misol, roddi allan sain hyglyw mewn cyng-hori a chyfarwyddo ar y mater hwn.—Yr eiddoch, &c.,

G. O. Ff.

YR ADEILAD YN Y NEFODD.

STB.—Wrth edrych a sylwi tipyn ar y tri golygiad sydd gan *Ap Didymus*, tu dalen 108, ar y geiriad yn 2 Cor. v. 1, “*sed tē nīd lo waith llaw, tragwyddol yn y nefodod*,”

minnau a dyhlais yn ostyngedig y gallid cyn-
nyw pedwerydd golygiad.

Yn gynnal, Gallwn dybied mai nid y nef
ei hun ydyw y tŷ, am y dywedir fod y tŷ hwn
yn y nefoedd, ac y mae y syniad fod y nef ei
hun yn y nefoedd, yn beth nas gellir tybied
y bwasai yr apostol byth yn ei ddywedyd.

Yn ail, Nid y corff a geir yn yr adgyfodiad.
yohwaith ydyw; canys dywedir (ag i ni
ddilyn ymresymiad yr apostol) fod ymadaw-
lad a'r corff yma yr eiddau dwyn i feddiant un-
lonygrychol o'r tŷ nid o waith llaw. Edrycha
yr apostol ar y tŷ hwn fel peth parot, sef
fel eidda dyosgr ni o'r corff yr arwisgir ni yn y
fan a'r tŷ sydd o'r nef; felly fod ein hym-
ddiatodiad o'r daearol dŷ yn ein dwyn i fedd-
iant unlonygrychol o'r adeilad gan Dduw; sef
tŷ nid o waith llaw; tragwyddol yn y nef-
oedd.

Yn drydydd, Nid y ffrwy neu y wisg
gorfforol fel lletig i'r enaid hyd yr adgyfodiad
ydyw; canys os felly, tŷ tymmorol a fusasai,
tra y dywed yr apostol mai *dragwyddol*
ydyw, a hyn yn y nefoedd; nid yn y pur-
dan, nac yn mharadu, fel y ceisia rhai
esbonio y gair hwnw—mai rhyw fel canolog
ydyw, i aros yr adgyfodiad. Os rhyw wisg i
aros yr adgyfodiad a olygir, yna bwasai rai
ei rhoi o'r neilldu yn rhywle ar ail ymuniad
yr enaid a'r corff yn yr adgyfodiad.

Bellach wele fi yn ostyngedig yn cyanyg y

pedwerydd golygiad, a hyn yn syml ydyw,
y dedwyddwch a amgylchyna yr enaid fel
gwsg brydferth a gogoneddus ar ei fymediad
o'r daearol dŷ; y wisg ddysgleirwen oleu hono
ag y mae'r apostol yn chwenhych cael ei ar-
wisgo a hi—"a'n tŷ sydd o'r nef;" mewn
geiriau eraill, y ffrwy neu y wisg hono a gymer
yr enaid ar ei fymediad o'r hen ddull o ffrwy,
heb gyfyngu y wedd hon hyd at yr adgyfodi-
iad, ond cylch o anfarwoldeb ysbrydol a go-
goneddus. Yr adgyddiun tebycaf i'r nefoedd,
fel y tybir, oedd ar Fynydd y Gweddnewid-
iad, lle y dywedir am yr Iesu fod "ei wisg yn
wen ddysglaer, can wyned a'r golenni, &c."
Ac ymddangosodd dau o breswyllyddion y
nef, sef Moses ac Elias, "mewn gogoniant."
Ni ddywedir am fod eu dillad hwy wedi cyf-
newid, am et bod hwy eisoes wedi eu hár-
wisgo a'r tŷ sydd o'r nef, nes yr oeddynt
ymhob peth yn debyg "i'w eu Harghwydd;"
golewg ddysglaer a gogoneddus lawn arnynt;
ac nis gallent fod yn ddim atglen, canys dyna
yr olwg a gafodd Ioan ar y sentiau ger bron
yr orseddfainc:

"Oll yn eu gymau gwynion;
Ac ar eu newydd wedd."

Yr eiddoch yn bur,

J. KATON.

Fy Wyddgrug.

B. Hanes.

HANES PLWYF FFEISTINIOG A'R AM-
GYLCHOEDD, yn cynnwys disgrifiad o'r
gwahanol Fynyddoedd, Cymoedd, Dy-
ffynnoedd, ac Afonydd, y Oheorelau, a'r
Arddoedd, a'r ynni nodiadau hynaf-
taethol, gwybodaeth a llawer o ystadoga-
u ddadrol, gan FFEISTINIOG.

Hanesu Ffeistiniog: argraffwyd gan Jones a
Roberts.

"A oes anghen profi fod y fath le a
Ffeistiniog mewn bod? Nac oes, yn ddiâu;
y mae'r plwyf mor bwysig, fel y mae yn
hysbys, nid yn unig i'r darlennydd Cy-
mreig, ond, i bersonau yn ngwledydd pell-
enig y dddear. Ar gyfrif ei adnoddau cyf-
oethog, a'i fasnach helaeth, y mae yn un o
lloerachau mwyaf pwysig y Dywysogaeth,
ac yn debyg o fod felly am amser pur
faith." Dyna fel y dywed yr awdwr yn
nodyn ei "Sylwadau Rhagarweiniol," ac
nis gellir ei amhweir.

"Y mae'r ffeistiniog mewn o ffrwy yn llawn
dang millid o hyd, sef o gwr y Penrhyn hyd
at Gwmedd Iago yn eiddaf y Mynydd. Y
mae mewn rhai manau yn cynnwys lled pur
fawr; eto o'r ydyw yn gymharuethol i'w
ffrwy. Yn amlbyddol ar y chwaraeon tangfaur

a chyfoethog sydd ynddo, nid oes odid blwyi
yn Nghymru yn meddu mwy o amrywiast
at foddhau calon a chwilyrdded dyn. Ceir
ynddo y rhamentus a'r mawreddog, y pry-
dferth a'r swynol, yr hynafol a'r cywain,
mynyddau mawrion, llynau prydferth, afon-
ydd doleneig, ac un o'r dyffrynnoedd mwyaf
prydferth yn ddiammheu a fedd Cymru; heu
gymnoedd dyfnion, a natur megys yn gwas-
traffu ei mawredd a'i lliaws swynion yn-
ddynt; lliaws o raiadur godidog, a choed-
ydd megys orielau mewn trefnusrwydd a
graddeb esgynol. A fu y darlennydd erioed
ar daith o Maentwrog i Ffeistiniog pan y
byddai y coedydd hyn yn llawn daff ac arog!
Os na fu, y mae yn aros am un o'r golygfydd
mwyaf swynol y tery llygaid dynol arni.

Fel hyn yr oedd gan ysgrifenydd "hanes
plwyf Ffeistiniog" destun dyddorau a chyn-
nwysfawr iawn; ac y mae *Ffeistiniog*, yn
ei lyfr hwn, wedi gwneyd cyflawnrdd i'i
destun ymhob golygiad arno. Darlener
cynwysed yr un bennod at ddech sydd yn
gwneyd i fyny yr hanes, ac fe welir nid
oes dim o bwys a gwerth ynghylch Ffe-
istiniog fel y mae, ac i festr mawr fel yr
oedd, yn cael ei adael allan gan yr awdwr.
Cawn bedair pennod yn rhoddi hanes y
chwaraelau nodedig sydd yno; ac y mae yr
oll hanes am danynt yma yn wir addysg-
iadol yn gystal ag yn hynod ddyddorol.

Ond y rhannau mwyaf deniadol i ni o'r holl hanes yw y rhai sydd yn cofnodi "meddylgarwch, moesoldeb, a chrefydd" ynglŷn â'r chwarelwyr. Nis gallwn ond cyfen fahydig bigion ger bron ein darllenwyr.

"Y mae sylw wedi cael ei wneyd eyn hyn fod y chwarelwyr wedi ennill y cymeriad o fod yn ddoesbarth darllengar. Dadleuir yn gryf fod y dosbarth gweithiol yn Nghymru yn rhagori cryn lawer, a'u cymeryd yn y cyfanswm, ar eu brodyr yn Lloegr yn hyn. A'r chwarelwyr drachefn, a chymeryd eu rhif i'r cwestiwn, a hawliant y blaenoriaeth yn y dosbarth, hyny yw, i fod yn fwy syml, y rhagorant lawer ar y glöwyr, y mwnwyr, &c. Sylfeir hyn i raddau mawr ar dystiolaeth llyfrwerthwyr a ffeithiau hanesyddol. . . . Mewn ymchwiliad diweddar a wnaed, caed allan fod tuag wyth mil o wahanol gylchgronau a newyddiaduron yn dyfod i amrywfol gymydogasthau Ffestiniog mewn mis. Ceir miloedd o gyfrolau eraill yn meddiant yr ardalwyr, yr oll yn cael sylw yn eu tro. Y mae yn llyfrgell y Blaenau yn unig dros dri chant a hanner o gyfrolau da ar wahanol ganghenau gwybodaeth; a gwneir defnydd da o honynt. Am y gorphenol, yn golygu yr amser a aeth heibio, dybygam, "llyfrau a gwybodaeth dduwinyddol sydd wedi cael mwyaf o sylw, yn ol eu haeddiant. Dyma un o nodweddau arbennig yr hen bobl yn mhwyf Ffestiniog. Byddwn yn ofni fod arwyddion ysbryd eraill i'w ganfod yn achlysurol y blynyddoedd hyn. Yr ydys hefyd wedi rhoddi derbyniad da i lyfrau misol a chwarterol y gwahanol gyfundebau crefyddol."

"Nid yw moesoldeb y plwyf o lawer yr hyn y dymunid iddo fod yn ei berthynas â'r fasnach feddwol; ac ar yr un pryd, teg yw cydnabod nad oes un rhan yn Ngogledd Cymru lle mae'r trigolion wedi ymladd a gweithio mwy, a hyny am flynyddoedd lawer, yn flaf iawn drefn a sobrwydd. Gwnaed hyny yn gyfreithiol yn gystal â thrwy foddion moesol. Hir y cofir am y brwydrau a gafwyd yn llysoedd yr ynadon, ac yn y brawdlysoedd chwarterol, ar bwnc pwyseg trwyddedau tafarnadai. Gwariwyd llawer o arian gan y ddwy blaidd. Y mae yn wirionedd hefyd na dderbyniodd yr un ardal yr hen Ddirwest yn fwy cynhes; ac enmillwyd llawer o ddirwestwyr, a fuanet felly dros eu hoed; eraill hefyd sydd fyw a fydd felly eto. Ar hyn o bryd y mae dirwestwyr y lle, lawer o honynt, yn ymladd dan faner Temlyddiaeth Dda. Ac er yr holl ddirwiad temlyddol, y mae yn y plwyf gymaint â naw o gyfrifsoedd yn gweithio yn wythnosol. Derbyniwyd miloedd i mewn llydau o'r dechre; a thra y mae llawer wedi dychwel yn ol at eu harferion gloddiedd ac afradlawn, y mae eraill yn dal eu tir ac yn ychwanegu cryfder. Gosodas yw meddwl, er hyny, mai cychwyn a chryf iawn yw masnach y diodydd eiddau yn ein cymydogasthau y cwbl. Cam yu yr iawn gwyddiad yw sefydlid Gwyni y

Tai Dirwestol; a da genym hysbysu fod dynion o ddylanwad ar flaen y symudiad."

"Am hoffid yr ardalwyr o'r bregeth, ni bu erioed yn fwy; a phan y bydd gwirioneddau trymion yr athrawiaeth iachus yn cael eu cyhoeddi gan genadion heddi, bydd yn hawdd gwybod ar wynebau cannoedd eu bod yn gor-lynyddu yr hyn a draddodir. . . . Bydded i athrawon y bobl ddal ar hyn; a da genym gydnabod fod y lliaws, yn eu hymwelliad â byd y chwarelau yn mhwyf Ffestiniog, yn ymwybodol mai nid llaeth wnaiff y tro, ond fod yn rhaid cael bwyd cryf,—mai cloddio a myned yn ddwfn a wna'r tro i swyno a syfrdanu'r gwrandawyr. Ffaith a gydnabyddir yn gyffredinol ydyw fod cuddladd cryfder y Cymry, a'u rhagoriaethau neillduol, mewn meysydd duwinyddol, ac yn ngwirioneddau mawr y Bibl. Felly yn arbennig plwyf Ffestiniog. Na fydded i'r goron hon byth fyned o'u meddiant, nac yn ddi-bwys yn eu golwg."

Yn "Ystadegaeth y gwahanol Gyfundebau Crefyddol am 1878-9," cawn fod gan y Methodistiaid Califfaidd 11 o gapelau wedi costio £18,178, heb olygu y tai cysylltiedig, 2089 o gymunwyr, 4563 o wrandawyr, a 3171 yn yr Ysgol Sabbothol, gan adael allan gyfrifon y cymunwyr, &c., yn y Cwm Cynfal, Rhydsarn, a Horeb—gan yr Annibynnwr, saith o gapelau, wedi costio (gyda thŷ yn Rhiwbryffdir), £11,570, 1102 o gymunwyr, 2405 o wrandawyr, a 1415 yn yr Ysgol Sabbothol, gan adael allan nifer y cymunwyr, &c., yn Cwm-orthin—gan y Wesleyaid, bedwar o gapelau, yn costio £2578, 254 o gymunwyr, 810 o wrandawyr, a 310 yn yr Ysgol Sabbothol—gan y Bedyddwyr, bedwar o gapelau (un o honynt gan y Bedyddwyr Albanaidd), wedi costio £2960, 306 o gymunwyr, 890 o wrandawyr, a 385 yn yr Ysgol Sabbothol—a chan yr Eglwys Sefydledig, pedair o eglwysi (un yn adeilad haiarn), wedi costio £6703, heb roddi nifer y rhai sydd yn arfer myned i'r eglwysi hyny.

Ymddengys mai y Methodistiaid yw yr enwad Ymneillduol cyntaf yn y plwyf. "Yr Hen Gapel" yn llan Ffestiniog a adeiladwyd y fl. 1784; ac wedi aros yno am 29 mlynedd, adeiladwyd y "Capel Gwyn," yn mesur 10 llath o hyd wrth 8 o led.

"Derbyniodd yr achos yma lawer o adfywiad trwy ymweliadau pregethwyr wrth fyned a dychwelyd o Gymanfaoedd y Bala. Byddent hwy, a'r myntejoedd o Arllon, yn gorphwysu yn Ffestiniog; a llawer noson felus a drefliwyd. Byddai bron yr oll o seolodau'r Capel Gwyn yn myned i'r Bala; ond adroddwyd wrthym y bu yr hen Martha Penstryd mewn cryn brofedigaeth unwaith, gan iddi fethu myned gyda'r fytal yn y bore. Nid oedd ei gŵr wedi ei ddychwel-

yd at grefydd; ac yr oedd yn dra an-foddolawn i Martha fyned; ond rhag iddi ei syfrdennu, dywedodd am iddi fyned; ond nid oedd gan Martha, druan, yr un ddimai yn ei phoced. Cychwynodd, er hyn, gyda llogell wag, heb yngan gair wrth ei phriod; ond yn fiodus, mewn congl neillduedig yn Migneint, heb ei dysgwyl, daeth o hyd i naw ceiniog; a dyma foddion cynnalisaeth ei chorff ar hyd y Gymanfa; ond talodd yr Arglwydd yn dda i'w henaidd. Beth a feddylia teithwyr moethus yr oes bresennol o hyn i?"

Yn lle'r Capel Gwyn, adeiladwyd capel Peniel yn 1889, "yr hwn ar y pryd oedd yn adeilad eang iawn, a'r anturiaeth o'i oed wrth eu gilydd yn weithred fawr o ffydd; ac un o'r pethau mwyaf dyddorus a ddarlennasom yn nghofnodau yr eglwys, yn llawysgrif y diweddard flaenor rhagorol David Evans, ydoedd y cyfiammod yr aeth yr hen frodyr iddo am yr arian anghenrheidiol i dalu am dano. Yr oedd 23 wedi ei arwyddo." Adgyweiriwyd capel Peniel yn 1879, trwy draul o £1000, ac y mae wedi ei wneyd yn dra chysurus.

Buasai yn hoff genym gofnodi yr hyn a ddywedir yma am gapelan ardderchog. Bethesda, Tan y grisau, Rhiwbryfdir, y Tabernacl, a'r Gareg-ddu, y pump yn Maenan Ffestinog. Am gapel eang y Tabernacl, a agorwyd yn 1868, cafwyd cyfarfod Jubili yno ymhen deng mlynedd, wedi talu dros £4000, a chael tŷ i'r gweinidog gyda'r capel. Ac er fod capel y Gareg-ddu wedi cael ei agor mor ddiweddar â'r fl. 1878, "cymaint ydyw y cynnydd eisoes ar yr achos yn y lle hwn, fel y mae'r brodyr â'n llygiaid ar lanerch briodol eto i adeiladu capel newydd." Y mae achos Seisonig hefyd yn cael ei gynnal yn hen ysgoldy Dolgareg-ddu; a bydd capel perthynol iddo yn cael ei adeiladu ar fyrder. Yr ydym yn mawr ddysgwyl y cawn ysgrif neu ysgrifau penodol am ein capelau yn ardaloedd Ffestiniog, fel y gwelo ein cyfeillion yn gyffredinol yr hael-frydedd a'r llafur cariad a ddangoswyd ac a ddangosir yn gysylltiedig i chodi yr addoldai ysblenydd perthynol i'n Cyfundeb yno. Cyfodwyd hwy heb fyned dan orfod i dalu llogau am arian arnynt, yr hyn oedd gaffaeliad amhrisiadwy. A da fyddai i bob lle wybod y dirgelwch am ffordd lwyddiannus ein brodyr yn i gael eu cysegroedd yn rhydd o ddyled.

Yr ydym yn hyderu y bydd hyn o lloffon o'r "Hanes," yn codi awydd yn y rhai na welsant y llyfr, am ei gael i'w meddiant. Y mae ei gynnwys yn ehell-aeth, ac, fel llyfr swlwt, mae ei faintioli yn fawr, ei lythyren yn fân, a nifer ei dudal-enau yn 112.

HANES BYWYD Y DIWEDDAR ELLIS JAMES, *Ty'nllwyn, Bangor. Gan JOHN JONES, Plastirion, Pwllheli.*

Pwllheli: argraffwyd gan Robert Owen.

YR oedd gwrthddrych yr hanes hwn yn adnabyddus iawn fel blaenor perthynol i'n Cyfundeb, nid yn unig yn Sir Gaernarfon, ond trwy Ogledd Cymru yn gyffredinol. Bu yn Ysgrifenydd i Gyfarfod Misol Arfon am lawer o flynyddoedd; ac nis galleid cael neb fyddlonach i'r Cyfarfod Misol nag efa. A theithiodd lawer i'r Cymdeithasfaeodd Chwarterol, lle y cyfrifid ef yn un o'r archddiaconiaid. Dywedai yr hen frawd synwyrall, y Parch. Robert Ellis, Ysgoldy, nas gwyddai am un diacon a fu yn Arfon yn deilyngach o gofiant na Mr. Ellis James.

Mae Mr. Jones, yn dra phriodol, wedi gadael i Mr. James gan mwyaf adrodd ei hanes ei hun; ac fe welir ei fod ef wedi ysgrifenu "hunan-fywgraffiad" sydd yn haeddu darlenniad ac ystyriaeth. Ynddo, cyflwynir i ni y criston profiadol, y dyn llygadog ar ragluniaeth Duw, a'r awyddus i weithio yn fyddolawn dros Dduw. Cawn hefyd gofion dyddorus am frodyr enwog a defnyddiol, yn enwedig am y brodyr dys glaer, y Farchedigion John Jones, Talsarn, a David Jones, Treborth. Am yr olaf, yr hwn a fu yn yr eglwys ag ef (yn y Graig) am naw mlynedd, dywed,

"Yr oedd yn ddyn manwl a gofalus gyda phob peth,—yn hynod felly gyda'i amgylchiadau bydol. Yr oedd felly gyda'i bregethau. Byddai yn cyfrif pa sawl un fyddai ganddo yn Genesis, Exodus, a holl lyfrau'r Bibl, a rhoddai i lawr y lle byddai yn pregethu. Pregethodd lawer i filoedd. Pleaser oedd ganddo gyfansoddi pregethau. Ni byddai byth yn blino. Cyfansoddodd ddegau na phregethodd hwynt erioed. * * * Pregethwr oedd efa. Pregethu oedd ei hoff waith. Nid oedd yn werth ganddo fyw os na chai bregethu. Nid oedd arno eisieu *mendio* i ddim ond pregethu. * * * Yn y *society*, Mehefin 27, 1866, dywedai ei fod er ys chwe' mis wedi gwneyd penderfyniad i fyned at Dduw i'r dirgel bob dydd i ofyn am 'Ysbryd mabwysiad'; a dywedai, 'Yr wyf erbyn heddyw wedi bod gannoedd o weithiau ar y neges hon yn benodol, ac yr wyf yn tystiolaethu i chwi fy mod wedi ei gael. Cefais ddigon o dystiolaeth heddyw fy mod yn blentyn i Dduw, ac nad oes arnaf ofn marw; a chan fy mod i wedi ei gael, gellwch chwithau ei gael, ac ni raid bod hebddo.' Cawsom lawer *society* ryfedd gydag ef. Byddai fel cyfryngwr rhwng Duw a dynion. * * * Byddai yn arfer a dyweyd os gwnaid Duw fwch yn y gwaith, y gwnaid ei law i fyny â'i law ei hun. Ond nis gwn. Y mae 'lle Dafydd yn wag'—yn y teulu, yn y *society*, yn y Cyfarfod Misol, yn y Gymanfa, ac yn y pulpud.

Bydd y ceryg yn llefain o'r mar, a'r ystyllod yn eu hateb o waith oedd y pulpud, fod lle Dafydd yn wâg. Pobl y golled fawr ydym. Nid oedd y naw mlynedd y bu gyda ni ond achlysur i'w ddangos yn fwy fel dyn, pregethwr, a christion. Yr oedd ei ddylanwad mor fawr yn Arfon—tywysog tangnefedd ydoedd! Bu ei dair blynedd cystudd yn fendithiol i ni."

Cofnodir hefyd sylwadau o'r eiddo Mr. James ar amryw faterion. Gwelir nad oedd efe o'r un syniad â'r odd-fellows crefyddol y dyddiau hyn a siaradant ac a ysgrifennant yn erbyn "bugelliaeth eglwysig:"

"Mae y gweinidog i fod yn barhans yn yr eglwys hyd ddiwedd y byd. Daw miloedd ar floedd o blant ag eisiau eu bedyddio, eu dygu, eu derbyn, a'u cyfarwyddo. Er fod

y swydd â golwg digon gwanaidd arni, eto y mae hi yn dal er ys deunaw cant o flynyddoedd, ac fe ddell hyd y farn ddiweddar. Cryfhau y mae'r swydd; ac yn y mil blynedd oedd, bydd y llesgaf fel Dafydd, a Dafydd fel angel yr Arglwydd. Mae pob eglwys wrth alw am weinidog yn cyrhaedd tir newydd, uwch, a mwy dysglær."

Gall blaenoriaid ein heglwysai yn enwedig dderbyn llawer o addysg ac adeiladaeth wrth ddarllen cofiant y blaenor arbenig hwn. Os nad oedd efe yn feddyliwr dwfn, yr oedd yn wr fyddlawn; ac wrth fod yn fyddlawn ar ychydig, yr oedd y ddwy dalent yn myned yn bump ganddo, fel y bu yn ei gartref, medd ei fywgraffydd, "yn fath o fugal ac eagob am lawer o flynyddau."

Cofnodiadau mewn cysylltiad a Methodistiaeth.

CYMDEITHASFA LLANSTEPHAN,
SIR GAERFYRDDIN,

EBRILL 26, 27, 28, 1881.

LLTYWYD,—Y Parch. DAVID SAUNDERS,
Abertawy.

DYDD MAWRTH, Y 26AIN.

Cyfeisteddod y Gymdeithasfa am 3 o'r gloch.

I. Galwyd enwau y Cynnyrcholwyr.

II. Darllenwyd y Cenedwriaethau canlynol:—

Gogledd Aberteifi.—Yn gymaint ag y deallir fod graddau o anghydwlediad yn bod mewn perthynas i adeg Pum' Mlynedd prawf, sydd ofynol i frodyr fod yn y Weinidogaeth cyn y byddont ar dir rheolaidd i gael eu dewis i'w hordeinio, dymuna y Cyfarfod Misol hwn gael eglurhâd o ba adeg, yn gyson â'n Rheolau, y gellir deall fod y Pum' Mlynedd prawf i'w cyfrif.—T. EDWARDS, Ysg.

Deheu Aberteifi.—Ein bod yn ystyried mai gwell yw peidio rhwymo Arian y Gronfa wrth unrhyw le neillduo.—JAMES JONES, Ysg.

Doyrain Morgannwg.—Yn Nghyfarfod Misol Croesfaen, y Parch. John Hughes, M.A., Dowlais, yn y gadair, galwyd sylw at *Trust Deed* Cronfa Trefeca, yn arbenig at yr adran ynddi sydd yn rhwymo yr arian wrth Trefeca, neu o leiaf wrth Athrofa fyddo yn hollol dan reolaeth Cymdeithasfa y Deheudir. Teimlid fod y Cyfundeb wrth hyn yn rhwymo ei ddwyllaw ei hun, ac mai digon fyddai sicrhau y Gronfa at addysgu Pregethwyr ieuainc, ac yn hollol dan reolaeth y Gymdeithasfa. Penderfynwyd, ein bod fel Cyfarfod Misol yn dymuno ar y Parch. David Saunders, Cadeirydd y Gymdeithasfa, beidio *executio* y

weithred nes cael sylw pellach y Gymdeithasfa arno, a'n bod yn galw sylw y Gymdeithasfa at yr adran grybwylledig.—J. M. JONES, Ysg.

Mynyw.—1. Penderfynwyd ein bod yn mawr gymeradwyo awgrymiadau y Parch. W. Williams, Abertawe, o berthynas i dalu i ffridd ddyled y Cyfundeb, ac yn awgrymu y priodoldeb i'r Gymdeithasfa gymeryd y mater i ystyriaeth.—2. Mewn Cyfarfod Neillduo o Weinidogion a Blaenoriaid y Sir, wedi ei alw i ystyried y duedd gynnyddol sydd yn cael ei amlygu mewn rhai o eglwysai Methodistiaidd y parthau hyn o'r wlad i wroddiwrth Reolau y Corff, ac arferiad ein tadan, o berthynas i amryw bethau pwysig, megys y Cyfarfodydd Eglwysig, addoliad teuluiaidd, a phethau pwysig eraill y crybwyllwyd am danynt, ein bod yn annog ein gilydd i fyddlondeb parhâol mewn ymlynid wrth ein Rheolau o berthynas i'r pethau hyn, a phethau pwysig eraill, mewn cysylltiad â dysgyblaeth eglwysig. Hefyd, ein bod, mewn modd gostyngedig, yn galw sylw y Gymdeithasfa at hyn, gan awgrymu y dymunoldeb o fod gair o berthynas i hyn yn cael ei anfon o'r Gymdeithasfa mewn modd cyffredinol at holl eglwysai Cymreig a Seisonig ein Cyfundeb.—E. JONES, Ysg.

Yr Henaduriaeth.—That we approve of the Scheme of the Rev. W. Williams, Swansea, for celebrating the Third Jubilee of the Connexion by paying off the whole of our Chapel Debt, and earnestly recommend the Association to adopt it.—H. HUGHES, Sec.

III. Penderfynwyd anfon deiseb o'r Gymdeithasfa hon i bleidio Mesur Mr. John Roberts, yr Aelod anrhydeddus dros Fwrdeisdrefi Fflint, tuag at gau y Tafarn-dai yn Nghymru ar y Sabboth yn hollol, yr hwn sydd i gael ei ddwyn ymlaen ar y 4ydd o Fai; a phenderfynwyd gofyn ar i Sir Fynwy gael ei chynnwys yn y Mesur.

IV. Penderfynwyd anfon deiseb o blaid

Mestr yr Aelod arhwyddus dros Fwrdeistrefi Mynwy tuag at gau y Tafariadai yn ystod Etholiadau.

V. Penderfynwyd ein bod yn anfon at y Prif Weinidog i gydnabod ymdrechion llywyddianus y Llywodraeth mewn adferu a sefydlu heddwch, yn enwedig yn Neheubarth Africa.

VI. Camiatâwyd i'r Parch. T. Levi gael eylesudra i ddwyn ger bron y Cyfarfod Cyffredinol gynnygiadau Cymdeithas y Traethodau Crefyddol.

VII. Bu sylw ar y owestiwn o Gyfarfod Miso! Gogledd Aberteifi o berthynas i Reol y Pwm' Mlynedd; a chafwyd yn yr ymdeirniad nad yw y gwahanol Gyfarfodydd Miso! yn gweithredu yn hollol yr un fath gyda golwg ar Reolau derbynied Ymgeisywyr am y Weinidogaeth, fel y maent wedi eu mabwysiadu gan y Gymdeithasfa. Penderfynwyd gan hyn y fod y owestiwn i gael ei gyflwyno i ystyriaeth y Cyfarfodydd Miso!, er cael dealltwriaeth yn ol llaw.

VIII. Penodwyd Pwyllgor (*Nomination Committee*) i enwi brodyr i'w cynnyg i'r Cynrychiolwyr at draethu ar Natur Eglwys a rhoddi y Cynghor yn Nghymdeithasfa Awst nesaf; hefyd Arholydd am 1882, ac Ysgrifenydd Trysoria y Gweinidogion.

IX. Hysbysodd y Parch. T. Thomas, Llanyddylfry, ei fod yn bwriadu ymweld â'n brodyr yn yr America; a phenderfynwyd ei fod i gael llythyr cymeradwyaeth o'r Gymdeithasfa.

Cyfeisteddfod y Gymdeithasfa (parhâd) am 6 o'r gloch.

I. Gwnaethpwyd yr etholiadau canlynol:—1. I draethu ar Natur Eglwys yn ngwasanaeth yr ordeinio yn Nghymdeithasfa Awst nesaf—y Parch. Griffith Parry, Aberystwyth.—2. I roddi y Cynghor—y Parch. O. Thomas, D.D., Liverpool.—3. I fod yn Arholydd am 1882—y Parch. D. Evans, B.A., Whitchurch.—4. Penderfynwyd fod y Parch. W. Evans, M.A., Pembroke Dock, i barhau fel Ysgrifenydd Trysoria y Gweinidogion hyd Awst nesaf, pryd y bydd etholiad yr Ysgrifenyddion Cyffredinol yn cymeryd lle.

II. Y *Trust Deed* ar Eiddo yr Athrofa.—Cafwyd adroddiad gan y Llywydd a Mr. D. R. Lewis, o'r ymgynghoriad oedd wedi cymeryd lle â Bargyfreithiwr o berthynas i ddarpariaethau y Weithred; ac wedi ymdriniaeth fawr a phwylllog gyda golwg ar ei diogelwch, a chael boddlonrwydd ei bod yn darparu yn ddigonol tuag at osod y Gronfa yn gwbl yn meddiant y Cyfundeb, yn y Deheudir, i'w defnyddio at addysg ein pregethwyr ieuang yn Nhrefeca, neu unrhyw athrofa arall fyddo yn hollol dan reolaeth y Gymdeithasfa, pen-

derfynwyd fod y Weithred i gael ei chwethu a'i harwyddo fel y mas well ei pharotol.

DYDD MERCHER, 7 27AIN.

Cyfeisteddfod y Gymdeithasfa (parhâd) am 8 o'r gloch.

I. Bu sylw ar y genadwri o Gyfarfod Miso! Mynwy, ac o'r Henaduriaeth, o berthynas i gynnygiad y Parch. W. Williams, Abertawe, gyda golwg ar dalu i ffordd ddyled y Cyfundeb. Barnwyd mai gwell fyddai gohirio yr ystyriaeth o'r mater nes y byddo yr ymdrech sydd yn cael ei wneyd at gyfarfod a chynnygiad haelionas Mr. Davies, Llandinam, at Drysoria y Gweinidogion wedi ei gwblhau.

II. Yn ngwyneb y genadwri o Sir Fynwy, yn galw sylw at y dymunoldeb i ni annog ein gilydd yn adnewyddol at Reolau y Cyfundeb mewn cysylltiad â chyfarfodydd eglwysig, addoliad teuluaidd, &c., cydolygwyd ein bod yn dymuno ar ein holl eglwysi a'n holl aelodau rodio yn ddiessgeulus mewn cario allan y rheolau yn y pethau pwysig hyn, ac i gadw i fyny arferion ein tadau a nodweddiad arbenig y Cyfundeb, gan weddio bob amser â'n Ysbyrd y gras i'n nerthu yn ein holl gyflawniadau crefyddol yn eu gwahanol gylchoedd.

Cyfeisteddfod y Genadaeth Gartrefol a'r Athrofa am 9 o'r gloch.

I. Penderfynwyd fod annogaeth yn cael ei rhoddi i ymdrech adnewyddol gyda'r casgliadau at y Genadaeth, gan fod y cyllid ar hyn o bryd yn bur isel.—Galwai yr Ysgrifenydd sylw hefyd at y dymunoldeb i Lywydd ac Ysgrifenydd y Gymdeithasfa fod yn aelodau o'r Pwyllgor. (Cafwyd eu bod yn aelodau yn ôl y Cynllun fel ei cadarnhwyd yn Nghymdeithasfa Aber-gwaen, Mai, 1876.)

II. Penderfynwyd fod Trysoriydd yr Athrofa yn cael ei awdurdodi i dalu bilian i'r swm o £41 4s. 2c.

III. Rhoddodd Mr. Matthews annogaeth daer ar i'r gweddill o'r addewidion at Gronfa yr Athrofa gael ei ddwyn i mewn yn ddiode; a hysbysai ei fod yn barud i ddwyn allan adroddiad cyflawn o'r holl ddebyniadau. Penderfynwyd mai y ffurf oren ar yr adroddiad fyddai rhoddi enw pob tanyysgrifiwr a'r swm a dderbyniwyd oddi wrtho.

Cyfarfodydd y Pregethwyr a'r Blaenoriaid ar wahan am 10 30 o'r gloch.

Yn Nghyfarfod y Pregethwyr, cafwyd ymdriniaeth â'r mater canlynol:—Yr anghenheidrwydd sydd i bregethwyr y

gŵr fod yn-ddwys a difrifol gyda phob rhan o waith yr Arglwydd, a gochelyd pob peth croes i hynny a fyddo yn ymgynnyg dyfod i mewn i'n plith.

Ogyfod Cyffredinol y Gymdeithasfa am 1 o'r gloch.

I. Trefnwyd i'r Gymdeithasfa nesaf gael ei chynnal yn Casgwy, Sir Benfro, Mehefin 20—22; y Cyfeisteddfod i gyfarfod am 8 o'r gloch prydnewn dydd Llun, yr 20fed.

Dallier sylw—fod Cyfeisteddfod Trefeoca i'w gynnal ar y 23ain, fel y gallu brodyr fyddo yn dygwyllyd bod yn y Gymdeithasfa gyrhaedd yno.

II. Hybyswyd y bydd Cymdeithasfa Awst nesaf yn cael ei chynnal yn Dowlais, ar yr 2il, 3ydd a'r 4ydd. Cyfarfod cyntaf y Cyfeisteddfod i fod am 8 o'r gloch dydd Mawrth, yr 2il.

III. Penderfynwyd galw sylw yr Ysgolion Sabbathol ac eraill at y manteision pwysig a gynnygir gan Gymdeithas y Traethodau Crefyddol:—

1. Caniatâ y Gymdeithas ei lyfrau Cymreig a Seisonig am hanner y pris, tuag at sefydlu a chyflawni Llyfrgelloedd cysylltiedig i'r Ysgol Sul, neu â Chynulleidfaoedd.—2. Gynnygia y Gymdeithas ei lyfrau i'r Ysgolion Sul, os erchir gwerth dwy bunt ac uchod, gyda deugain y cant o ostyngiad; mae hyn yn gyfartal i roddi gwerth punt o lyfrau am ddeuddeg swllt.—3. Rhoddir gwerth deg punt o lyfrau i'mrhyw Weinidog, yn ystod blwyddyn ei ordeiniad, am £3 15s.—4. Caniatêir gwerth punt o draethodau i'w gwasgaru i deuluoedd, &c., neu pan fyddo achos teulwng yn galw, yn rhad.—5. Rhoddir gwerth tair punt o lyfrau i brif Athrawon neu Athrawesau mewn Ysgolion Dyddiol Elfennol, yn ystod y tair blynedd cyntaf ar ol eu sefydliad, am hanner y pris.—6. Rhoddir manteision pwysig i Efrydwy, Cenadon Tîamôr a Chartrefol, &c., &c.—Anfoner pob orders, gyda blaen-dâl, i *Mr. Joseph Turn, 58, Paternoster Row*, gyda'r hwn hefyd y gellir cael *Catalogues*. Ac anfoner am bob holiadau am lyfrau Cymreig, ceisïadau Gweinidogion ac Athrawon, &c., at y *Parch. Thomas Levi, Aberystwyth*.

IV. Darllenwyd yr Adroddiad canlynol o Gyfarfod y Blaenoriaid:—

1. Derbyniwyd enwan y brodyr canlynol i'w horddeinio yn Nghymdeithasfa Awst, 1881: *Gogledd Aberteifi*, James Richards, Ysbytty; John Thomas, Aberystwyth; H. O. Edwards, Mynach; Richard Morris, Taliesin. *Deheu Aberteifi*, D. W. Jones, Penrhwch; Evan Davies, Llannon; Thomas Lewis, Bethania; Evan Jones, Penrhif. *Mynyw*, J. M. Lloyd, North Risca; D. H. Williams, Casnewydd; Abraham Williams, Risca. *Penfro*, Owen Jones, Glanrhyd; Daniel Jones, Gethsemane. *Coneffydd*, John Morgan, Gosen. *Droyr-*

ain Morganwg, W. Powell, Llanilltyd Vae-dre; W. E. Williams, Bryntirion; John M. Davies, Aberfan; John V. Jones, Roath.—2. Treuliyd rhan helaeth o'r Cyfarfod mewn ymddyddan ar godi pregethwyr ieuainc i'r weinidogaeth. Dangoswyd teimlad unfrydol gyda golwg ar ddechreuad y pum mlynedd prawf ar bregethwyr ieuainc cyn eu horddeinio, ei fod i ddechre o'r amser y derbyn-iwyd hwynt yn aelodau o'r Cyfarfodydd Misol; a'n bod hefyd yn teimlo y dylai y gwahanol eglwysi fod yn fwy manwl ac araf gyda'r bobl ieuainc hyn yn eu cychwyniad cyntaf.—3. Y mater i fod dar sylw Cyfarfod y Blaenoriaid yn y Gymdeithasfa nesaf—"Beth a allwn ei wneyd er cael Adfywiad Crefyddol yn ein plith, a phrofi pethau nerthol yn ein gwlad."—R. J. DAVIES, *Cad-eirydd*; JAMES JAMES, *Ysgrifenydd*.

Cadarnhawyd dewisiad y brodyr oeddynt wedi eu cyflwyno i gael eu horddeinio.

V. Rhoddwyd hanes yr achos yn y Sir gan y Parchn. J. James, Llanddarog; T. Thomas, Llanymddyfri; W. D. Williams, Penclawdd, a W. Jones, Mydrim; yn dangos fod llawer o lafur yn parhau mewn cynnal a lledaenu yr achos, a bod cyunydd amlwg mewn rhai parthau o'r Sir.

VI. Adroddiad Cyfeisteddfod Trysorfa y Gweinidogion:

Yr oedd y Derbyniadau am 1880 fel y canlyn:—Arian y Gweinidogion, £399 2s.; Casgliadau y Cynulleidfaoedd, £202 14s. 8½c.; Llog y Gronfa, £166 12s.; Cyfanswm, £768 8s. 8½c. Yr oedd cyfanswm y Taliadau Allan, yn £914 16s. 1c. Bu farw 9 o'r aelodau yn ystod y flwyddyn, symudodd un i'r Gogledd, disalodwyd 2; derbyniwyd 6 o aelodau newyddion; ond y mae y nifer fiso-ocaf o'rherhâ a ordeiniwyd y llynedd wedi esgeuluso ymuno â'r drysorfa, ac nid oes ond un o'r rhai a ordeiniwyd yn y blynyddoedd 1870 hyd 1874 wedi manteisio ar y penderfyniad a basiwyd yn eu ffafr yn Nghymdeithasfa Aberystwyth. Dysgwylir y bydd nifer y gweinidogion methodig yn llai eleni nag y maent wedi bod am flynyddoedd, sef dim ond 5; bydd nifer y gweinidogion yn derbyn blwydd-dâl yn 38, a 2 o amddifaid. Gobeithiwn na bydd llaw anghau mor drwm arnom eleni ag y bu y llynedd. Mae y treulïadau am 1881 yn debyg o fod tua £830, ac felly ynghylch £80 yn llai nag am y flwyddyn o'r blaen. Bydd hyn yn gwneyd casgliad o £290 yn ofynol yn ychwanegol at Taliadau y Gweinidogion a Llog y Gronfa i gwrdd â gofynion y flwyddyn.—WILLIAM EVANS, *Ysg.*

Cynanygiwyd gan Mr. D. R. Lewis, Dowlais, eiliwyd gan Mr. Watts Williams, Tyddewi, a phenderfynwyd:—1. Fod diolchgarwch cynhesaf y Gymdeithasfa yn cael ei gyflwyno i'r Trysorydd a'r Ysgrifenydd Cyffredinol, y Pwyllgor Gweithiol, a'r Swyddogion Sirol, am eu gwasanaeth ynglŷn â'r achos hwn yn yspaid y flwyddyn ddiweddar.—2. Fod y Trysorydd Cyffredinol yn cael ei ailddewis hyd Gymdeithasfa Awst, 1882; a'r

Ysgrifenydd Cyffredinol hyd Gymdeithasfa Awst nesaf.—3. Fod y brodyr canlynol yn cael eu henwi yn Bwyllgor Gweithiol am y flwyddyn hon:—Y Parchedigion G. Parry, Thomas Levi, T. C. Edwards, John Bowen, Ll. Edwards, E. P. Jones, gyda Mri. David Jones, D. Jacob Davies, R. J. Davies, James James, Thomas James, a Richard Morris, yr oll o Aberystwyth a'r gymydogiaeth.—4. Fod sylw yr holl weinidogion a'r blaenoriaid yn cael ei alw at y ffaith fod y taliadau allan am 1880 yn agos i £150 yn fwy na'r derbyn- iadau; ac am hynny fod yr annogaeth daeraf yn cael ei rhoddi ar i ymdrech sgniol gael ei gwneuthur eleni i chwyddo y Gronfa.

DYDD IAU, YR 28AIN.

Cyfarfod Cyffredinol y Gymdeithasfa am 8 o'r gloch.

I. Rhoddodd yr Ysgrifenydd Adroddiad o'r Arholiad Cymdeithasföol diweddaf, pa un a gynnalwyd yn Llanymddyfri, Rhag- fyr 27—29, 1880, pryd y pasiodd yr ym- geiswyr canlynol:—R. Morris, Taliesin; J. V. Jones, Cardiff; D. H. Williams, Casnewydd; James Richards, Ysbyty; J. Gwynoro Davies, Llanuwchllyn; Evan Rees, Cardiff; Edward Davies, Caerfyrdd- in; Evan Jones, Penrhiw; Evan Davies, Llannon; H. O. Edwards, Capel Mynach; Abraham Williams, Risca; John Thomas, Aberystwyth; Daniel Jones, Gethsemane; T. Williams, Gorydd; T. E. Evans, Porthcawl; John Davies, Llanymddyfri; D. W. Jones, Penuwch; Lewis Morgana, Llanamlet; James Morris, Llanelli; Owen Jones, Glanrhyd; J. M. Davies, Aber- afon; D. T. Jones, Brynau; John Morgan, Gosen; Daniel Thomas, Pontar- dulais; Thomas Williams, Llangenech, ac Edward Thomas, Bristol.

Ynglŷn â hyn penderfynwyd fod diolch- garwch gwresocaf y Gymdeithasfa i gael ei gyflwyno i'r cyfeillion yn Llanymddyfri am eu llettygarwch i'r Arholwyr a'r Ym- geiswyr.—Dylesid cyflwyno diolch hefyd i'r Parch. Evan Phillips am ei wasanaeth gwerthfawr fel Arholydd am dair blynedd. Gofelir gwneyd hynny yn y Gymdeithasfa nesaf.

Hysbyswyd y bydd yr Arholiad nesaf yn cael ei gynnal yn mis Hydref; a hyder- id y bydd rhyw le cyfeus yn dangos par- odrwydd i ofyn am dano yn y Gymdeith- asfa nesaf.

II. Darllenwyd a chadarnhawyd pen- derfyniadau Cyfeistoddod y Gymdeith- asfa.

III. Ynglŷn â'r penderfyniad o berth- ynys i Reol y Pum' Mlynedd prawf ar bregethwyr cyn y byddant yn etholadwy i'w hordeinio, penderfynwyd ymhellach fod cenadwri yn myned o'r Gymdeithasfa hon i'r Gymanfa Gyffredinol i alw sylw at

y dymunoldeb o gael cyd-ddealltwriaeth rhwng y Gogledd a'r Dehendur mewn cysylltiad â derbynriad ymgeiswyr am y weinidogaeth.

IV. Darllenwyd a chadarnhawyd pen- derfyniadau Cyfeistoddod y Genadaeth Gartrefol a'r Athrofa.

V. Mabwysiadwyd y ddeiseb o blaid y *Sunday Closing Bill* i Gymru yn y flur ganlynol:—

"The Petition of the South Wales Calvin- istic Methodist Association, assembled at Llanstephan, in the County of Carmarthen, on the 26th of April, 1881, and representing Forty-five thousand Communicants.—Shew- eth,—That the Association earnestly prays your Honourable House to pass the Measure proposed by our fellow-countryman Mr. John Roberts, M.P. for Flint Boroughs, to close all Public Houses throughout the Sun- day in the Principality of Wales, and also that the Provisions of the Measure be extend- ed to the County of Monmouth."

VI. Mabwysiadwyd y ddeiseb o blaid y Mesur "*For Closing Public Houses on Elections and Election Days*" yn y flur ganlynol:—

"That your Petitioners well knowing the great amount of evil arising from the sale of Intoxicating Drinks on Election Days, there- fore pray your Honourable House to pass, with as little delay as possible, a Bill intro- duced by Mr. Carbutt, the Member for the Monmouth Boroughs, for the Closing of Public Houses on Election Days."

VII. Penderfynwyd,—Ein bod fel Cym- deithasfa yn dymuno dadgan ein llawen- ydd a'n diolchgarwch i'r Weinyddiaeth bresennol am eu hyndrech cristanogol a llwyddiannus i sefydlu heddwch yn gyff- redinol, ac yn arbenig yn Neheubarth Affrica, drwy ffordd mwy rhagorol na rhyfel, a bod copi o'r penderfyniad hwn i gael ei ddanfön i'r Prif Weinidog.

VIII. Gwnaethpwyd sylwadau parchus mewn coffad am y diweddard Barchn. J. Jones, Llanedi; B. D. Thomas, Llan- deilo; a J. Evans, Llanelli, gan y Parchn. D. Hughes a Thomas Jones, M.A., Llan- elli; am y Parch. J. James, Graig, gan y Parch. T. Edwards, Cwmystwyth; ac am y Parch. E. Bowen, Cilgerran, gan y Parch. J. Lewis, Cilgerran.

IX. Galwyd sylw neillduol at lyfr a gyhoeddwyd yn ddiweddar gan y Parch. J. Cynddylan Jones, dan yr enw *Studies on Matthew*; a rhoddwyd annogaeth gref i'w brynu a'i ddarllen o herwydd ei fawr deilyngdod.

G. DAVIES,
Ysgrifenydd.

TREFN Y PREGETHU.

Nos Fawrth, Ebrill 26ain, pregethodd y Parchn. W. Evans, M.A., Hwlfordd, a Thomas Rees, Merthyr.

Dydd Mercher, am 3 o'r gloch ar y maes, y Parchn. T. E. Edwards, Rhymney, a Dr. O. Thomas, Liverpool. Am 6 yn nghapel y Methodistiaid, y Parchn. T. Levi a David Saunders; ac yn nghapel y Bedyddwyr, y Parchn. G. Davies, Llundain, a J. Cyn-dylan Jones.

Dydd Iau, am 7 yn y bore, y Parchn. J. Morgan, Rhiwbwys, a W. John, Penybont. Ar y maes am 10, y Parchn. Edward Matthews, a Dr. O. Thomas; am 2, y Parchn. David Phillips, a D. Saunders; ac am 6, y Parchn. T. E. Edwards, ac E. Matthews. Pregethwyd hefyd nos Fercher yn Llanybri gan y Parchn. T. Edwards, Cwmystwyth, a J. Lewis, Cilgerran, ac yn Ferryside gan y Parchn. J. R. Owen, Penfro, a John M. Jones, Caerdydd.

NEWYDDION OYFUNDEBOL.

MARWOLARTHAU PREGETHWYR.

EBRILL 20, bu farw y Parchn. JOHN FOULKES, Rhuthyn, pan o fewn tri mis i fod yn 79 mlwydd oed, wedi bod yn pregethu yr efengyl am oddeutu 60 mlynedd, a'i ordeinio yn y f. 1838. Tybygem mai yn y Bontuchel, Sir Ddinbych, y dechreuodd efe bregethu. Wedi ei briodas âg Anne, trydedd ferch y diweddar Barch. Peter Roberts, Llansanan, symudodd i'r Bettws Abergale, ac wedi hyni i dref Abergale, ac oddiyno symudodd i Liverpool, lle bu yn cartrefu am oddeutu 17 mlynedd. Yn 1862, daeth oddiyno i fwy yn Rhuthyn, lle y treuliodd weddill ei oes; fel hyn yn ei Sir enedigol y dechreuodd ac y diwedddodd efe ei yrfa weinidogaethol, ac felly y rhan fwyaf o lawer o honi. Yr oedd efe yn bregethwr rhagorol o ran mater yn wastad, er nad oedd yn enwog o ran traddodiad ei bregethan; ond clywyd ef yn fynych yn pregethu gyda nerth mawr. Yn ei flynydd-odd diweddar, yr oedd ei lais wedi amharu

a gwanhau; ond daliodd ati i bregethu hyd o fewn rhyw naw wythnos i'w farwolaeth. Gwelir ei fyr-lythyr effeithiol at y Gymdeithasfa yn Abergale yn ein rhifyn diweddar, lle y dywed y byddai weithiau yn teimlo arswyd y *launch* i'r byd mawr, ond ei fod, ar y cyfan, yn lled glir oddiwrth ofn dim tu draw i hynny. Ac mewn tangnefedd yr aeth ei ysbryd i dangnefedd. Heblaw pregethu, byddai Mr. Foulkes yn ysgrifenu cryn lawer; ac y mae'r DRYSORFA wedi cyhoeddi llawer o'i ysgrifau o bryd i bryd, y rhai dynt oll yn adeiladol, a llawer yn ddyddorol iawn. Bu efe yn Ysgrifenydd Cymdeithasfa'r Gogledd am o gylich wyth mlynedd, gan ddechre yn y flwyddyn 1831. Adolygasom yn ganmol-iaethol lyfr byr a gyhoeddodd fel cofiant am ei anwyl wraig, yr hon a'i gadawodd tua phedair blynedd yn ol; a dywedir iddo ysgrifenu hanes ei fywyd ei hun hyd fis Tachwedd diweddar, yr hwn, yn ddia, a geir yn werth ei gyhoeddi. Claddwyd ei ran farwol yn Abergale, lle yr oedd ei briod a thri o'i blant wedi eu claddu o'i flaen. Y mae yn hysbys fod ganddo ddau fab yn weinidogion cymradwy yn y Cyfundeb, sef y Parchn. John Foulkes, Liverpool, a William Foulkes, Rhosllanerchrugog. Ac yr oedd efe yn nai i'r hen bregethwyr, Evan Foulk, Llanuwchllyn, ac Edward Foulk, Dolgellau, ac felly yn gefnder i'r diweddar weinidogion, Foulk Evans, Machynlleth, a Robert Evans, gynt o'r Roe wen. Brawd iddo hefyd, y Parchn. Thomas Foulkes, sydd yn weinidog parhaus yn Wisconsin, America. Gan fod ein hen frawd ymadawedig mor adnabyddus i'n cyfeillion yn gyffredinol, nid oes eisieu i ni yma fanylu ar ei gymeriad a'i deithi neillidol; a dichon y cawn eto nodiadau am dano oddiwrth gyfeillion tra chydabyddus âg ef.

Ebrill 26, bu farw y Parchn. DAVID HOPKINS, Llanlluan, Sir Gaerfyrddin, yn 78 mlwydd oed, wedi bod yn pregethu am tua hanner can mlynedd, a'i ordeinio yn y f. 1858. Yr oedd efe yn wr da a fyddlawn, ac yn pregethu yn iachusol a buddiol. Dyoddesodd gystudd trwm a maith mewn tangnefedd meddwl, ac y mae yn ddilys fod marw yn eiw iddo.

Hanes Crefydd yn Gyffredinol.

CYLCHWYLLIAU Y CYMDEITHASAU CREFYDDOL YN LLUNDAIN.

YCHYDIG fisoedd yn ol, teimlid cryn brwyder ynghylch Neuadd Exeter yn Llundain, lle y cedwid cyfarfodydd blynyddol Cymdeithas y Biblau, y Cymdeithasau Cenedol, &c., gan y gosodid hi ar werth, ac yr ofnid y byddai achosion crefyddol yn ei cholli. Ond trwy haelloni boneddigion haelfrydig ac efengylaidd yn benaf, y mae'r Neuadd wedi ei sicrhau yn eiddo yr *Young Men's Christian Association*; ac yn awr y mae wedi ei hadnewyddu, a'i gwneyd yn fwy hylaw nag erioed. gynnal y cylchwyllau a chyfarfodydd crist-

ionogol eraill; ac felly hi a gaed yn gysurus iawn eleni i gynnal Cyfarfodydd Mai y prif Gymdeithasau.

Dydd Mercher, y 4ydd o Fai, cynnaliwyd cyfarfod blynyddol y BIBL CYMDEITHAS—77 mlynedd er ei sefydliad; y llywydd arhyseddus, Iarl Shafesbury, yn y gadair. Yr Adroddiad a hysbysai fod y cyfraniadau uniongyrchol at y Gymdeithas y llynedd yn £114,382, yn agos i bedair mil o bunnoedd yn fwy nag yn 1879; ond o gymaint a bod rhai fynnonellau neillduol wedi peidio o herwydd cyfyngder yr amseroedd, a lleihad ar y cylchdaenid a'r taenid o'r Ysgrhythrau ar y Cyfandir, yr oedd y derbyniadau yn y

cyfanswm yn llai na'r hyn a adroddid flydd- yn yn ol, sef £209,519 yn lle £213,000. Rhoddwyd allan o Ffiliâu Testamentau, a rhennau ysgrythyrol, 2,846,029, yn gwneyd i fyny er sylfaeniad y Gymdeithas, 91,014,448 o gopïau. Yr oedd 63 o Ffibilgludwyr yn Ffrainc, a chylchdaenwyd 112,000 o gopïau o'r Ysgrythyrau yno yn ystod y flyddyn. Cyfeirid at y cyfieithiad diwygiedig o'r Testament Seisnig oedd ar ddyfod allan; a dywedid y gelwid ynghyd yn fuan gyfarfod cyffredinol i ystyried a allai'r gymdeithas wneyd defnydd o'r cyfieithiad hwnw, yn gystal ag o'r hen gyfieithiad awdurdodedig. Traddodwyd ar-eithiau gan Iarll Cairns, y Parch. J. C. Harrison (Annibynwr), Esobog Rochester, y Parch. Sylvester Whitehead, cenadwr Wesleyaidd o China, Esobog Moosonee, esgobaeth yn gorwedd gerllaw Hudson's Bay, Gogledd America, Deon Ripon, Mr. S. Harwood, a'r Parch. W. Dickens Lewis, yr olaf yn cyfeirio yn neillidol a phriodol at ymlyniad y Cymry wrth y Gymdeithas, a'u parchedigaeth tuag at y llywydd urddasol.

Cynnaliwyd hefyd gyfarfod hwyrol perthynol i'r Bibl Gymdeithas yn Nenadd Exeter ar y 12fed o Fai, yr Arglwydd Faer yn y gadair, pryd yr areithiwyd gan y Parchn. Dr. Stoughton, George Everard, M.A., H. S. Paterson, M.D., a Mr. J. Macgregor (Rob Roy); ac yr oedd y cyfarfod hwn hefyd yn un tra llywyddiannus.

Ebrill 28ain cynnaliwyd 89ain gylchwyll blynyddol CYMDEITHAS GENADOL Y BRD- XDDWYB; J. Herbert Tritton, Ysw., yn llywyddu, a'r Parchn. J. P. Chown, W. Anderson, ac E. B. Hallam o Allahabad, ac eraill, yn areithio. Dywedai Mr. Hallam fod yn holl India, a chymeryd i mewn Burmah a Ceylon, dros chwe' chan' miliwn o gristion-ogion brodorol, y rhai a geid yn gwrandio gair Duw bob Sabboth. Yr oedd derbyniadau'r Gymdeithas o bob ffinnonell yn £51,459 14s. 10c., yr hyn oedd fwy o £1,108 3s. 8c. na'r flyddyn o'r blaen.

Mai 2il, cynnaliwyd cyfarfod blynyddol CYMDEITHAS GENADOL Y WESLEYAID, dan lywyddiaeth Arglwydd Faer Llundain, Mr. McArthur, yr hwn sydd aelod seneddol, ac aelod a swyddog dylanwadol perthynol i'r cyfundeb Wesleyaidd. Holl dderbyniadau'r Gymdeithas y llynedd oeddynt £180,093 3s., tra yr oedd y treuliadau yn £143,000 10s. 10c.; ac er hyny dywedid nad oedd bosibl cwtogi gweithrediadau'r Gymdeithas, ond dysgwylid i'w holl gyfeillion ymeangu mewn haellioni i'w hattegu. Hysbyswyd ar y pryd fod y cadeirydd yn rhoddi tanygristifod o fil o bunnoedd, a chafwyd lliaws o gyfraniadau haellionus eraill. Crybwyllid yn deimladol am farwolaethau Syr F. Lycett, Mr. Healey o Liverpool, a'r Parchn. S. Coley, Dr. Jobson, ac yn enwedig Dr. Punshon, yr hwn oedd un o ysgryfenyddion y Gymdeithas. Cafwyd areithiau rhagorol gan y Parch. E. E. Jenkins, Llywydd y Gynnyddledd; y Parch. Canon Fleming, caplan yr Arglwydd Faer; J. H. Lewis, Ysw., o Nottingham; y Parchn. Dr. McKay o Belfast, a J. Kilner, a fu ar daith yn ddiweddar yn Nebendir Affrica. Dywedai Dr. McKay mai yr offeiriad Pab-

aidd, ac nid y meistri tiroedd, oedd wrth wraidd trueni yr Iwerddon, ac na cheid y Gwyddelod byth yn bobl lawdd en tris hyd nes y cyfnewidwr hwy gan Gristionogeth Brotestanaidd.

Mai 8ydd cynnaliwyd cyfarfod blynyddol CYMDEITHAS GENADOL EGLWYS LOEGR, dan lywyddiaeth Iarll Chichester. Yr oedd derbyniadau'r Gymdeithas am y flyddyn ddiweddat yn cyrhaedd y swm ardderchog o £207,508. Rhoddwyd anerechiadau priodol ac effeithiol gan Iarll Shaftesbury, Esobog Norwich, y Parch. E. Bickersteth, Esobog Oasory a Fenus (yn yr Iwerddon), a'r Parch. J. B. Whiting, yr hwn oedd yn ddiweddar ar ymweliad â'r Genadaeth yn Nywyrain Affrica, ac Esobog Moosonee. Adroddai Mr. Bickersteth am yr hyn a welai eife o weithrediadau'r Gymdeithas yn India a Palestina. Gwyddai yn awr oddiar brofiad, medd eif, am wirionedd y diariab ddwyreiniol a ddywed, "Ychydig yw'r pellter rhwng y glast a'r llygad; ond mae y gwahaniaeth rhwng clywed a gweld yn fawr iawn." Yr oedd ei syniadau am y gwaith cenadol, ar ol iddo fyned a gweld drosto ei hun yr hyn oedd yn cael ei wneyd, yn bur wahanol i'r hyn ydoedd gynt. Yr oedd llafar hunanymwadol y cenadon, a'u llwyddiant eisoes, yn gwneyd iddo eu parchu yn ddirfawr, a gobeithio yn gryf am lwyddiant mwy yn y dyfodol. Mae llawer o'i darllenwyr yn gwybod mai y do-barth efengylaidd yn Eglwys Loegr sydd yn dwyn ymlaen y Gymdeithas hon, tra mae yr Uwch-Eglwyswyr yn perthyn i'r Gymdeithas er Lledaeniad yr Efengyl (*Society for the Propagation of the Gospel*); ac am y gymdeithas hono dywedai Mr. Kilner yr Nghyfarfod Cenadol y Wesleyaidd ei bod yn dangos gwrthwynebiad gelynlol i'r cenadiethau efengylaidd.

Mai 6ed, cynnaliodd CYMDEITHAS Y TRAETHODAU CREFYDDOL yr ail a phedwar ugain o'i chylchwylliau blynyddol; Iarll Aberdeen yn y gadair. Yr oedd yr holl lyfrannau'r traethodau a anfonwyd allan y flyddyn ddiweddat yn gwneyd yswm o 69,089,460, yr holl dderbyniadau yn £193,580 10s. 2c., a'r treuliadau yn £189,042 14s. 4c. Cyfarwyd y cyfarfod gan y Parchn. Canon Hoare, Dr. Munro Gibson, C. B. Symes, Canon Hussey, Dr. Bevan o New York, a C. W. Park. Ystyrid fod y Gymdeithas hon, er amryw gyfrifon, i'w golygu yn nesaf mewn pwysigrwydd at y Bibl Gymdeithas; mae yn hollol anenwadol, ac yn cymhwyso gwirioneddau'r Bibl yn y fferdd rwyddat at ffilioedd o ddarlennwyr.

Mai 12, cynnaliwyd cyfarfod blynyddol CYMDEITHAS GENADOL LLUNDAIN; Iarll Aberdeen yn llywyddu. Yr oedd holl dderbyniadau'r Gymdeithas am y flyddyn yn £109,848 1s. 3c., a'r treuliadau yn £111,650 8s. 10c. Areithiodd y Parchn. R. W. Dale o Birmingham, Evan Bryant, yr hwn a fu yn llafurio am flynyddoedd fel cenadwr yn China, Mr. Hore, a elwid yn *missionary navigator*, o Ganolbarth Affrica, Burman Cassin, perigol St. George, Southwark, a W. O. Simpson, cenadwr Wesleyaidd yn yr India. Yr oedd Dr. Moffat, yn ei ddaid ger-

llaw'r cadeirydd, yr hwn a dalodd deyrnged o barch i'r hên genadwr hybarch. Dywedai Mr. Bryant ei fod ef yn cael y Chineaid yn ôdod i'w wrando'r cenadwr yn pregethu; ond yr oedd hynny yn tarddu gan mwyaf oddiar en cywreingarwch, a mynych y dangosent ddiystyrwch pan ddechreuaf pregethwr adrodd ystori'r groes. Eto nid oedd efe heb wybod am engreiffiau o wir droedigaethau yn eu mysg, ac o ebyrth a wnaethant yn achos yr efengyl.

Mai 17, cynnaliwyd cyfarfod blynyddol CYMDEITHAS HEDDWCH yn nghapel Finsbury; Mr. Arthur Pease, Aelod Seneddol, yn y gadair. Cafwyd crynodeb o'r Adroddiad gan yr ysgrifenydd, Mr. Henry Richard, A.S. Yr oedd tanygrifiadau a chyfroddion at y Cymdeithas yn £3,812. Yr oedd y cyfarfod ydd a gynnaliwyd, a'r darlithiau a'r areithiau a draddodwyd ar ran y gymdeithas mewn amrywliol leoedd, yn cyrhaedd dros 350, yr hyn oedd yn beth mawr ag ystyried bychandra ei chyllid. Gwnaed llawer trwy yr argraffwasg hefyd i ledaenu egwyddorion y Gymdeithas. Ac y mae yn wybyddus fod yr ysgrifenydd talentog wedi gweithio yn rymus o'i phlaid yn Nhŷ y Cyffredin, a chael yno gefnogiad da. Dadleuwyd dros y Gymdeithas gan Mr. W. S. Caine, A.S.; y Parch. Dr. McLeod o

Birkenhead; Mr. A. Illingworth, A.S.; Syr Wilfrid Lawson, A.S.; Mr. W. Joiner, o'r *Workmen's Peace Association*, a Mr. F. Kane, o Baltimore, America.

Y TESTAMENT SEISONIG DIWYGIEDIG.

MAE'r cyfieithiad Seisonig diwygiedig o'r Testament Newydd yn awr wedi dyfod allan o'r wasg. Mynegir i un o lyfrwerthwyr Llundain—nid cyhoeddwr, ond *retail book-seller*, ys dywedir—werthu cymaint a phymtheng mil o gopiau o hono mewn un dydd. Rydd genym gryn dipyn i'w ddywedyd am dano yn ein rhifynau dyfodol. Hysbysir i ni fod y Canghellydd Briscoe o esgobaeth Bangor wedi rhoi rhybudd yn y Confocasiwn (dyna air y Llyfr Gweddi Gyffredin yn y Gymraeg) am gyfieithiad diwygiedig o'r Testament Newydd i'r iaith Gymraeg; ac anfonwyd dirprwyaeth o glerigwyr Cymreig at bedwar esgob Cymru yn yr achos hwn; ac y mae cyfeisteddfod penodol o glerigwyr wedi eu henwi ganddynt; y Parch. D. R. Thomas, ficer Meifod, yn ysgrifenydd. Hyderwn y bydd y Cymry eglwysyddol mor rhyddfrydig a'u brodyr y Saeson i gynnyg enwau ysgoleigion o Ymneillwyr i gydweithredu a hwynt.

GOLWG AR YR AMSEROEDD.

CAU Y TAFARNAU YN NGHYMURU AR Y SAB- BOTH.

MAE all ddarlenniad y Mesur am gau y tafarnau yn Nghymru ar y Sabboth yn Nhŷ y Cyffredin, yn anrhydedd mawr ar Mr. John Roberts, fel yr hwn a ddygodd y mesur i mewn, ac yn hynod foddhaol i'r Cymry yn gyffredinol, ac yn neillduol i'r rhai oll sydd yn parchu'r Sabboth ac yn caru sobrwydd. Yr oedd y mwyafrif dros y darlenniad agos yn ddeg wrth un; nid oedd ond 17 yn pleidleisio yn erbyn hynny, ac yr oedd 163 o'i blaidd. Gwnaeth Mr. Roberts araeth ragorol, oedd yn gadarn a chynnwysfawr ar y mater, wrth gynnyg yr all ddarlenniad, a Mr. Rathbone, yr aelod dros Sir Gaernarfon, a'i cefnogodd yn fedrus iawn. Daeth y Prif Weinidog ymlaen i roddi cefnogiad grymus i'r mesur. Dywedai Mr. Gladstone fod barn eglur a chyffredinol y Cymry o blaid y mesur hwn, ac na fyddai yr hyn a geisient yn peri un anfantais i'r deyrnas, ac felly nad oedd un rheswm am wrthod y cais. Yr ydym bellach yn hyderus y cair y mesur yn gyflraith cyn diwedd yr eisteddiad seneddol am y flwyddyn hon.

MESUR TIBOEDD YR IWERDDON.

AM y mesur hwn a ddygwyd i mewn gan ein llywodraethwyr tuag at unioni pethau yn yr ymys derysgelyd, nid yw wedi myned ymlaen ond yn annbyben, gan fel yr oedd creaduriaid

cythryblus yr *Home League* yn Nhŷ y Cyffredin yn codi yn ddibaid i gynnyg yr hyn a alwent hwy yn welliadau, a'r Toryaid hefyd yn awyddus i dafu pob rhwystr ar ffordd y Gweinidogion. Traddododd Mr. Gladstone araeth nerthol a dylanwadol iawn o du'r mesur; ac yr oedd mwyafrif o 176 yn pleidleisio yn Nhŷ y Cyffredin dros ei all ddarlenniad; mwy o'r hanner, gan fod 176 yn erbyn, a 352 o'i du.

MARWOLAETHAU ENWOGION.

ER dechre'r flwyddyn hon, mae enwau amryw wŷr enwog mewn llenyddiaeth, gwleidyddiaeth, a chrefydd, i'w rhoio ymysg y meirw. Nid oedd enw un llenor yn uwch na'r eiddo Thomas Carlyle, gŵr hynod ar lawer o ystyriaethau, ymosodwr diarbed ar rith a ffugymddangosiad o bob natur, ysgrifenydd gwreiddiol iawn, athronydd dwfn, ac athraw da i'w oes mewn llawer o bethau, ond yn ddysgawdwr ammhëus ar grefydd ddadguddiedig, ac yn dangos ysbyrd chiwerw at bawb a phobpeth anhoff ganddo. Bu fyw i gyrrhaedd hen ddyddiau. Mae sylw yr holl wlad wedi ei galw mewn llawer modd at farwolaeth Iarll Beaconsfield. Yr oedd efe yn un o ddynion rhyfeddaf ein dyddiau ni; luddew wedi ymgodi o sefyllfa gyffredin i fod yn brif Weinidog llywodraeth Prydain Fawr. Yr oedd yn meddu talent a dawn mawr, callineb o'i fath graffaf, a phenderfyniad didroi yn ol, ac yn gallu cadw dylan-

wad anarferol ar y blaid Doryaidd. Tra-ddodwyd pregethan angladdol iddo gan laweroedd o glarigwyr, er nad oeddynt yn medru dyweyd dim am dano yn yr ystyr grefyddol ac efengylaidd. Mae pleidwyr rhyddhâd crefydd oddiwrth reoliad y wlad-wriaeth yn teimlo colled a chwithdod dwys o herwydd marwolaeth Edward Miall. Er ei fod er ys rhai blynyddoedd bellach wedi gorfod ymneillduo agos yn gwbl oddiwrth bob gwasanaeth cyhoeddus o herwydd lleag-odd corfforol, yr oedd ei ddylanwad personol yn cael ei deimlo yn rymus a daionus gan liaws. Efe a sefydlodd y *Nonconformist*

tuag at hyfforddi tref a gwlad yn y pwne pwysig o Ddadsefydliad; ac efe oedd enaid Cymdeithas y Dadsefydliad; a thra bu yn aelod o Dŷ y Cyffredin, yr oedd ei areithiau cryfion a phwyllg ar y cwestiwn yn gorfodi pawb i wrando arno, ac i barchu ei egwyddor os na dderbyniat ei syniadau. Cafodd cyfundeby y Wesleyaidd golled ddifawr yn marwolaeth y Parch. Dr. Punshon, y pregethwr effeithiol, ac un o Ysgrifenyddion eu Cymdeithas Genadol. Ei eiriau diweddfaf oedd-ynt, "*I feel that Jesus is a living reality; Jesus, Jesus, Jesus!*"

Sgwgraffiaeth a Marwrestr.

MR. WILLIAM DAVID JONES, GLASFYFN,
RHWYBRYFDIR.

MAB ydoedd W. D. Jones i David Jones, gynt o Bant yr Hedydd, a Catherine Jones ei wraig. Ganwyd ef yn Mhentref Ffestiniog, Gorphenaf 15, 1856. Nid oes nemawr i'w ddyweyd am dano yn nyddiau ei blentyn-dod ond ei fod bob amser yn ufudd i'w rieni; oblegid pan y daeth i sylw cymydogion ac eraill y tu allan i dŷ ei dad a'i fam, ceid ef yn ofalus am gadw gorchymyn ei dad, a pheidio ymado â chyfraith ei fam.

Yn yr ystyr yma, yr oedd ieuentyd a dyn-dod William Jones yn barhâd amlwg o'r plentyn. Ufudd-dod i rieni oedd sylfaen a choron ei oes fer; rhyw ffurf ar ufudd-dod oedd ei holl fywyd; ac wrth ufuddhau i'w rieni a'i feistr-iaid, daeth fel yn ddarwybod iddo ei hun i garu cyfraith Crist, a chyfraith ei dŷ, ac ufuddhau iddynt. Nid oes genym ei hanes yn yr Ysgolion Brytanaidd y bu ynddynt; ond gallwn yn bur naturiol gasglu ei fod yn un o'r rhai ufuddaf yn yr ysgolion.

Wedi gadael ei ysgol, bu mewn sefyllfa o dan E. P. Jones, Ysw., goruchwyliwr Chwarel y Diphwys; ac ennillodd iddo ei hun barch ac ymddiried, fel y byddai yntau yn teimlo rhwymedigaeth dwfn arno i barchu yn ol. Wedi hyny bu yn *Holt Academy* am dri term; ac y mae adroddiad y prif athraw, Mr. Powell, am dano ar derfyn pob term yn awr ger ein bron ar gerdyn argraffedig, oddiwrth yr hwn y gwelir mai ufudd-dod i reolau y sefydliad ac ymrodd i'w efrydian oedd yn ei hynodi yno; oblegid y mae ar gyfer ei ymddygiad (*conduct*) rif cyflawn o farciau am ddau derm; a gwnaeth gynnydd canmoladwy yn ngwahanol bynciau ei efrydiaeth hyd ddiwedd ei arosiad yno.

Yn Hydref 1873, derbyniwyd ef i Brifysgol Aberystwyth fel ennillydd cyntaf y *Festiniog Scholarship*, a bu yno hyd Mehefin 1874. Cawn yr un adroddiad ffafriol am dano oddi-yno mewn ymddygiad, llafur, a llwyddiant. Er fod telerau y *Scholarship* yn caniatáu iddo aros yn Aberystwyth am ddwy flynedd, ymadawodd oddiyno ar derfyn y flywyddyn gyntaf, gan nodi fel rhestru ei fod yn awyddus bellach i wneyd rhywbeth.

Ar ei ddychwelliad adref, ymrwymodd fel

egwyddorwas yn y Blaenau *District Bank*, dan ofal John Parry Jones, Ysw., *manager*; ac yno y bu, gan ymddyrchafu mewn gwerth ac ymddiried, hyd adeg ei farwolaeth. Yma hefyd hynodid ef gan ufudd-dod manwl i reolau a pharch mawr i'r rhai oedd feistr-iaid arno. Yma y treuliodd gyfnod adddestaf a mwyaf pwysig ei fywyd; a thystiolaeth Mr. Jones, athraw ei oes, am dano ydoedd, na ddygwyddodd dim yn ystod eu cysylltiad maith â'u gilydd y buasai yn caru na ddygwyddasai mewn geiriau ei foddgygiad. Ymddengys ei fod wedi penderfynu dysgu y *banking business* yn drwyadl, a hyny yn yr un man, dan yr un athraw; ac mewn trefn i hyny, bu yn werth ganddo astudio neillduolion ei feistr, ac ymdechru ei foddhau ymhepeth; ac wrth lwyddo i wneyd y naill, credwn iddo ennill gradd dda yn y llall hefyd. Fel hyn, wedi arfer ufuddhau o'i febyd, i'w rieni yn gyntaf, ac i'w feistriaid gwahanol wedi hyny, yr oedd ei ymrodd i ufudd-dod yn cynnyddu o hyd, a'i barch o herwydd hyny yn cynnyddu. Pa ryfedd, gan hyny, fod ei gymdeithion ieuanc, a phawb a ddalai i gysylltiad agos âg ef, yn ei garu a'i fawrygu ar gyfrif ei ymddygiad caredig a'i gymeriad dilychwin!

Yr oedd ei arferion o'i febyd wedi ei ddyysgu i garu rhyddid o fewn rhwymau deddf. Nid adwaenem un dyn ieuanc yn ymddangos fel yn teimlo yn fwy rhydd nag efe; eto nid rhyddid dilyfethair, ond trefn a garaf efe, yr hyn ydyw egwyddor wahaniaethol cymdeithas waraiddedig. Ei rhyddid oedd cydymffurfio â threfn y tŷ lle y llettyai, ac â threfn yr eglwys yn Rhiwbryddir lle yr oedd yn aelod; ac am y pethau nad oeddynt yn wrthddrychau deddf y teulu na deddf yr eglwys, megys ei ymarferion cyffredin personol, ei dreuliau, &c., yr oedd y cyfan yn ol deddf neu reol a oesodasai iddo ei hun. Cadwai gyfrif manwl o'r holl arian a wariar; arferai ar derfyn yr wythnos *salario* ei gyfrif ei hun, fel yr arferai wneyd yn yr *Arian-dŷ*. Yr oedd iau ei ddyledsawydau yn esmwyth arno, a baich ei rwymedigaethau ya ysgafn.

Yr oedd William Jones hefyd yn fachgen ieuanc crefyddol. Yr oedd er yn fachgen yn gwybod yr Ysgrhythyr Lân, wedi ei hyfforddi

yn mhên ffordd crefydd, a chafodd help i'w chadw hyd derfyn ei oes. Arferion y ffordd-olion oeddnt ei arferion yntau, ac yr oedd cwmni pererinion y ffordd wrth ei fodd. Nid ydys yn hōni rhyw bethau mawr amlwg yn nghrefydd. William Jones yn galw sylw stytnt; nid oedd ei oedran—pedair ar hugain—yn caniatáu rhyw lawer o hyny; ond cyfeirwn at ei fyddlondeb diwyrtai yn cadw gorchymynion crefydd ymhob cych, yr hyn oedd megys rhosynau persawrus ar ei holl ymddygiad, fel yr ymddyfyrat ei gyfoedion, ei frodyr a'i chwiriorydd crefyddol, yn adeg ei farwolaeth yn sôn am ryw weithredoedd a rhinweddau bychain ond pwysig iawn ei fywyd, nes anwyl o rhai a'i hadwaenent ato. Nid ufudd-dod goddefol oedd yr eiddo ef i orchymynion crefydd, ond ufudd-dod gweithgar. Cadwai y gorchymynion i'w gwneuthur hwynt. Edrychai arno ei hun fel aelod eglwysig yn rhwynt i waith yr eglwys; ac yn unol â'r syniad yna, ymgymerau ar gais y swyddogion i fod yn ysgrifenydd gyda rhanau o'r achos, ac i wasanaethu gyda'r plant, i'r hyn yr oedd yn meddwl talent arbenig. Dilynai y canu o dueddfryd a hoffder naturiol, a themlai ddyddordeb yn y côr fel gwasanaethydd crefydd yn y lle. Cafodd y fraint o fod yn y willan er yn fore iawn; ac wedi treulio ychydig oriau ei ddiwrnod ynddi, galwyd ef i orphwys ganol dydd.

Dydd Sadwrn, y 24ain o fis Mai, 1879, cymerwyd ef yn glaf iawn o anhwyileb yr ymysgaroedd; a pharhaodd mewn gofid dirfawr hyd brydnawn dydd Iau y 29ain, pryd y diangodd uwchlaw pob gofid a phoen. Dywedai wrth rai o'i gyfoedion ei fod am gael y Sulgwyn llawenaf oedd bosibl iddo eleni, a chafodd ei ddymuniaid; yr oedd yn y Jerusalem nefol yn brydlawn erbyn y Sulgwyn. Dydd Llun y Sulgwyn claddwyd ef yn mynwent Bethesda gan dorf anarferol fawr, yn nghanol arddangosiad o syndod, teimlad, a cholled. Gwasanaethwyd wrth y bedd gan y Parch. David Roberts, Rhiw, a'r côr yn canu yn rymus ac effeithiol iawn,

"Bydd myrdd o ryfeddodau
Ar dorlad bore wawr," &c.

H. J.

MR. J. HARRISON, MINERA, ADWY'R CLAWDD.

GANWYD Mr. Harrison yn Ffynnon-y-cwrw, gerllaw Gwrecsam, Ionawr 11, 1823. Bed-yddiwyd ef yn Adwy'r clawdd; ac yn hefyd y priododd yn Mehefin, 1846. Dechreuodd ei allfuoedd ymddydblygu yn bynod fore, fel trwy ofal a chymorth ei rieni a'r Ysgol Sabbathol a gynnelid y pryd hwnw gerllaw, mewn amathdyf o'r enw Plas Mostyn bach, y daeth yn alluog i ddarllen yn rhwydd, ac i adrodd rhanau o'r Ysgrityr "oddiar y faine" cyn ei fod yn llawn bum mlwydd oed; a dywedir fod ei ddawn yn hyn yn ennill sylw pawb a'i clywai. Pan ydoedd yn naw mlwydd oed, symudodd gyda'i rieni i'r Munglawdd, ymha le yr oedd ei dad yn oruchwyliwr, ac oddiyno yr arferai fyned i'r

addoliad yn y Bwlchgwyn, lle ei derbyniwyd yn gyflawn aelod pan yn bymtheng mlwydd oed. Gan ei fod wedi ei gynnysgaethu âg ysbryd bywiog a llawn gweithgarwch, torodd allan mewn cylch eangach o ddefnyddioldeb crefyddol, gyda'r Ysgol Sabbathol yn neillduol felly. Ymhenn nifer o flynyddoedd wedi hyn, cawn ei fod, gyda rhai brodyr eraill o'r Bwlchgwyn, yn ymdrechun yn deilwng i sefydlu Ysgol Sabbathol yn y Waen, lle, y pryd hwnw, ydoedd yn hynod ar gyfrif ei baganiaeth; er hyny bendithiwyd eu llafur â mesur helaeth o lwyddiant. Ond mewn amser diweddarach, ac o herwydd ychydig o ddiolafwech, disgynodd y flwrth hwn yn enwadol i ran yr Annibynwyr; ac y mae ganddynt hwy erbyn hyn achos llewyrchus mewn addoldy destlus cyfagos i'r lle.

Yn y flwyddyn 1857, dewiswyd Mr. Harrison yn ddiacwn yr eglwys y Bwlchgwyn; a bu ei lafur yn y swydd o dan fendith amlwg. Gyda ei fod yn hyfforddus yn rhanau mewnol a phwysicaf ei swydd, yr oedd felly hefyd yn ei phethau allanol; ac edrychid ato fel safon yn yr ystyr yma bob amser. O herwydd hyn cyflwynwyd cyflawni yr holl adgyweiriadau a fu ar gapel y Bwlchgwyn dau ei ofal uniongyrchol ei ei hun, yr hyn a gwbliodd bob amser er boddlonrwydd cyffredinol. Yn y flwyddyn 1865 ail ddechreuwyd cadw Ysgol Sabbathol yn y Waen; a thrwy fendith ar lafur ychydig o flyddloniaid gyda'r gwaith hwn, cynnyddodd rhif yr aelodau i oddentu triugain; ac ymhenn ddy flwydd, o dan gyfarwyddyd Mr. Harrison, adeiladwyd capel Salem, yn Ffynnon-y-cwrw, a sefydlwyd yno gangen eglwys o'r Bwlchgwyn; a symudwyd yntau yno i gydofalu am dani, yn yr hyn y bu yn flyddlawn hyd ddiwedd ei yrfa. Er na chafodd ond oddeutu naw mlynedd i wasanaethu yn yregllys hon, diamhenn fod ei lafur yn helaethach am yr yspaid hwn na holl lafur blaenorol ei oes o'r bron; a saif addoldy Salem a'r eglwys yn gofadaid allrhydeddus o'i lafur a'i weithgarwch crefyddol, yn ymhl pa un y mae ei weddillion heddwyr yn huno ac yn gorphwys.

Yr oedd amryw nodweddiion teilwng iawn yn ei gymeriad. Mewn gweithgarwch nid oedd ball arno. Ni chlywyd erioed mo hono yn cwyno o herwydd gormod o waith; yr oedd gweithio yn bleser ganddo; a chyflawnai bob gorchwyl yr ymgymerau âg ef gyda'r manylrwydd mwyaf—cyrifon yn enwedig—nid yn unig mewn trefn a chywirdeb, ond yn en hamser hefyd. Aufynych iawn y byddai ganddo ddau gyfrif i'w cofnodi ar yr un adeg. Hyn oedd yr achos, mae yn debyg, i Mr. Evans, tad y diweddar Mr. P. M. Evans, Trefynnon, gydag eraill o gyeillion yr Adwy, ei osod yn drysorydd i eglwys y Bwlchgwyn amryw flynyddoedd cyn ei alw yn ddiacwn. Efe hefyd oedd trysorydd eglwys Salem; ac y mae holl gyfrifon yr eglwys hyn, pa rai sydd yn awr ger ein bron, yn nodd teilwng o efelychiad gan bob trysorydd eglwysig.

Fel cyfaill yr oedd o werth mawr. Byddai ei gynghor yn wastad wrth law, ac yn sicr iawn o'i nodd. Cymwynasgarwch a haelloni hefyd oeddynt fel yn ail natur ynddo. Cadwodd ei dŷ yn agored i lettya pregethwyr o

bob enwad yn ddiwahaniaeth am yn agos i ugain mlynedd; ac hefyd er ys llawer o flynyddoedd arferai gyrchu a danfon pregethwyr y Cyfundeb, a hyny yn hollol ar ei draul ei hun; ac y mae yn haeddol o sylw fod ei weddw, Mrs. Harrison, yn parhau yn y cymwynasgarwch teilwng hwn megys yntau.

Fel blaenor yr oedd ynddo gymhwysder arbenig i'w swydd. Er fod cylch ei gyrhaeddiadau yn eangach na'r cyffredin, eto ni fyddai braidd un amser i'w gael fel meist'r athrawaidd yn y gymdeithas eglwysig, ond yn hytrach yn gymdeithasol, neu, yn ei eiriau ef ei hun, "pawb fel ar yr aelwyd gartref." Yr oedd ei ledneisrwydd hefyd yn ei ddwyn yn agos iawn at bawb. Fe allai na welwyd ef erioed yn methu cael gan yr aelod gwanaf a mwyaf ofnus yn yr eglwys ymddyddan yno âg ef yn rhwydd, gan fel y medrai fod mor hynod o gartrefol. Gyda dysgyblaeth byddai yn ofalus a thyner iawn, ac o bosibl ei fod, mewn rhai amgylchiadau, yn dueddol o fyned yn ormodol i'r cyfeiriad hwn. Er mai tynwch oedd yn ei lywodraethu, eto medrai fod yn llym; ond ni feddai feistrolaeth ddigonol arno ei hun i'w gadw rhag profedig. aeth bob amser pan o dan lywodraeth yr ysbryd hwn; ac achosodd hyn i'w swydd fyned o dan gwmwl ar un adeg. Ond er pob ffaeiddau yn y cyfeiriad hwn, yr oedd yn dangnefeddwr trwyadl. Casâi i chas cyflawn bob rhyth o anghydfod, ac ni fu heb orfod rhoi y casineb hwnw mewn gweithrediad lawer tro. Byddai ei oddegarwch dan bob profedigaeth yn peri syndod i lawer, ac eiddgeddwyd wrtho lawer gwaith am beidio achub ei gam a rhoi taw ar y gwrthwynebwyr; ond ei atebarsaidd a phwylllog fyddai, "Gadewch lonydd iddyn' nhw." Yn ystod ei fisoedd diweddaf, yr oedd yn amlwg fod ei ofal am yr achos yn Salem yn pwyso yn ddwysach arno nag arferol, yn enwedig adgyweiriad y capel, yr hyn sydd erbyn hyn wedi cymeryd lle yn brydferth a thrwyadl. Ychydig amser cyn ei farwolaeth tanysgrifiodd £20 ato; ond er na chafodd yr hyfrydwch o weled yr amser i alw am dano, y mae hyny wedi ei gyflawni drosto gan ei weddw.

Byddai ei ysbryd yn amlwg yn cael ei nawseiddio gan grefyddolder dwfn, yn enwedig yn nghymdeithas ei gyfeillion, a'i ymddyddanion yn felus ac adeiladol, pa rai, ar brydiau, a eneidid ganddo â'i ddagrau, yn ngobaith a gorfoledd yr iachawdwriaeth trwy y Gwaredwr. Gwelid yr argraff o hyn hefyd beunydd yn ei lythyrau cyfeillgar, llawer o ba rai a gedwir yn ofalus ac a ddarllenir gydag adgof parchus wedi ei ymadawiad oddiwrthym.

Bu farw Awst 1, 1878, yn 55 mlwydd oed. Heddwch fyddo i'w lwc; a gorphwysed hyd ganiad yr udgorn, pryd y caiff ymddadebu i fod byth yn ngwasanaeth Brenin y brenin-oedd, nawdd yr hwn a aroso ar ei weddw alarus nes cyrhaedd i'r ddinas ogoneddol.

Amynedd a ohymwynas—fu benaf

Bisael yn ei urddas;

A rhoddodd ystyr addas

I'r hyn yw gwerth yr enw gwas.

NEIFION.

MRS. ELIZABETH DAVIES, FRONHEULOG, NANTYR.

MERCH benaf ydoedd i Mr. William Roberts, Tŷ ucha, Nantyr, dyn a christion tawel a rhyddfrydig.

Cafodd ein chwaer addysg grefyddol foreuol ar aelwyd ei rhieni; a bu hyny yn fendithiol iddi, oblegid yr oedd wedi dewis crefydd yn ieuanc, ac yn caru cadw ei chydgygnulliad. Yr oedd hi o dymher addfwyn, ynbryd tawel, ymddygiad siriol, ac ymadroddion grasol, a phob amser yn casáu y meddylddrych o gyfeillachu & bechgyn a merched gwamal, yn neillduol ar ddydd yr Arglwydd.

Nid ei gofal penaf hi oedd & pha beth yr ymddilladai, ond ei hymngais barhaus oedd "gwiso am dani yr Arglwydd Iesu Crist," a cheisio yn gyntaf deyrnas Dduw a'i gyflawnder ef, ac edrych am foddioni Duw, pa un bynag ai gartref ai oddicartref y byddai. Yn fuan wedi y cyfnod hwn, ymbriododd & Mr. William Davies, yr hwn, trwy ei hymddyddanion crefyddol, a'i chynghorion pwyllog, a ennillodd hi i fod yn un o'r dynion mwyaf cymeradwy yn y wlad, desnyddiol yn eglwys Dduw, ac erbyn hyn yn ddirwestwr zelog.

Fel gwaraig a mam, yr oedd yn un o'r rhai rhinweddol mewn cynniledd, gofal, a threfnusrwydd. Yr oedd yn llawn heb gwellwriaeth, yn ddifrifol heb sarugrwydd, yn hoffi ei phlant heb eu moli, yn eu lywodraethu heb erwindeb, ac yn dysgu moesau da iddynt heb rodres. Ei gofal penaf yn achos ei blant ydoedd ar iddynt fod yn blant crefyddol. Llauer gwaith y dywedai wrth ei chyfeillion, a'r dagrau yn rhedeg dros ei gruddiau, a'r plentyn ar ei bron, ei bod yn ocheneidio ar Dduw o'i ras ei ddwyn i gofio ei Greawdwr yn more ei oes; ac ymddyngys hyd yn hyn nad aeth ei hocheneidiau yn anghof ger bron Duw.

Yr oedd crefydd ein chwaer yn cael ei hynodi gan ddichlynrwydd a chysondeb difwlch. Symudai bob rhwystr oddiar y ffordd er mwyn bod yn gyson a phrydlawn yn nhŷ Dduw. Ni byddai ei lle byth yn wag yn y capel oddieithr i rywbeth anghyffredin ei luddias. Y mae yn syndod gweled aml i broffeswr yn y cyfarfod gweddio a'r gyfeillach eglwysig; ond y syndod mwyaf oedd gweled Mrs. Davies heb fod ynddynt. Cyfrifai ei bod yn cael braint fawr wrth gael dyfod i dŷ yr Arglwydd, ac yr oedd ei hagweidd yno yn profi ei bod yn astud yn gwrandao ac yn dal ar y pethau. Ac os gwneyd dros grefydd fyddai yn galw am ei rhan, pa un bynag ai y weidogaeth, ai y Genadaeth, neu rywbeth arall, yr oedd yn barod i gyfranu yn ol ei hamgylchiadau yn ddirwngnach.

Nodwedd amlwg yn ei bywyd crefyddol oedd gweithio mewn dystawrwydd. Ni byddai un amser yn dywedyd llawer; yr oedd ganddi y gallu hwnw ag y mae llawer o chwiriodydd da yn amddifaid o hono,—y gallu i dewi. Yr oedd gan y chwaer hon fydd mewn gweithio yn ddystaw, ac yr oedd yn cario dylanwad helaeth yn nghylch ei chydynabod. Byddai yn gweithio yn egniol gyda chrefydd

o'r golwg; yr oedd ganddi fydd yn gweithio trwy gariad.

Onid er ei holl ragoriaethau, hi a fu farw Medi 4, 1878, yn 31 mlwydd oed, yn nghanol ei defnyddioldeb, yr hyn a barodd alar a gofid mawr i'w phriod, a'i phlant, a'i pherthynasau, a llawer eraill. Ceisiodd Iesu Grist yn fore, a gallodd ymgysuro yn ei iach-awdwriaeth ef wrth farw. Yn iach, yn iach, fy chwaer, hyd yr awr y cawn gyfarfod â

ohwi yn y tragwyddolrwyd mawr o fewn i'r llen, a'n harwain genych o le i le fel un cyfarwydd â'r nef, ac y cawn adrodd i ohwi helyntion y byd yma er pan yr ymadawsoch, ac y cewch chwithau adrodd i ninnau ryfeddodau y byd yna er pan aethoch iddo, ac y cawn gydganu am y gwaeid yn yr hwn y'ch golchwyd yn glawryn.

IOAN MAWRTH.

Amrywiaethau.

TREMADOG.

Tua milldir sydd o Borthmadog i Tremadog, a thyna un o'r milldiroedd prydferthaf a welson. Nid mawredd mynyddoedd fel yr Aran a'r Wyddfa yw y rhai hyn; nid y mawreddau a'r ofnadwy yn codi o'u penau fel mewn cymundeb a'r sêr; nage! bryniau bychain, creigiau, ac amrywiaethol, fel tlysau am yddfa'u y mynyddoedd mawrion tu draw, neu ryw addurniadau sydd wedi eu bwriadu i brydferthu y llechweddau cyferbyntol. * * * O mor hardd yw y graig acw a'r creigydd bychain o gwmpas, fel cwyion yn cysgu o dan edyn yr iâr am noddfa a diogelwch, a hithau yn gofgyddo tuag atynt gan ledi ei hesgyl, fel yn barod i'w cysgod rhag y gwynt a'r gwrs! Yn nghanol y creigydd hyn y saif Tremadog, lle bychan yn llechu o dan gysgod y brynau prydferth. Yna y triglannodd y Parch. John Jones, dyn bychan o gorfolaeth, ond Methodist mawr; fe allai llawn cymaint o Fethodist a'r mwya'r Methodistaidd; efe oedd y pen-Methodist yno oes, ynddyn ddiaw, ac yn bregethwr rhagorol, yr hwn a wnaeth lawer o ddatoni yn ei ddydd. Y capel hwn oedd mynydd Sion y dyddiau gyt, yn ymyrchfa pobloedd o bob parth. Dygyddodd i ni letti'fa yn nhŷ un o ddigsgynyddion yr oesoedd gyt, lle yr oedd hen lyfrau eglwysig, a chofnodau am lawer o flynyddoedd o'r pregethwyr, De a Gogledd, a'u testynau, ynghyd a rhyw sylwadau eraill. Yr oedd yr achos wedi ei sefydlu yno oddiar amser Howell Harris; ond yn y f. 1810 yr adeddiadwyd y capel. Y mae rhestr o addewidion a thaliadau ato, ac y mae hono yn arwyddo ymdrech, yn yr amseroedd hyon yn enwedig. Ond y peth a dynodd ein sylw ni fyfay yn yr rhestr addewidion a thaliadau oedd enw Rowland Hill am bunt a swllt yn ei lawysgrif ei hun. Fe ddichon y gallasai Mr. Jones fod yn Llundain ar y pryd, a galw gydag ef, neu ynto fod Mr. Hill ar daith adloniadol yn y mynydd-diroedd. Beth bynag, felly y mae. Y mae enw Mr. Charles o'r Bala hefyd yn ei lawysgrif yntau am bum' punt. Wedi gorphen y capel, y peth nesaf yw ei agoriad, yr hyn a fu tua 70 mlynedd yn ol. Yr oedd Mr. Charles yno, meddir, ac yn darllen gwasanaeth Eglwys Loegr yn ei wenwisg, a John Roberts o Langwm yn porthi y gwasanaeth. Wrth gwrs, gwasanaethu swydd clerici yw hyn, ac y mae "porthi y gwasanaeth" yn hynod o arwyddocaol. Y mae yn debyg na ddarfu ein hynafiaid ymneillduo o herwydd y ffurfasanaeth, eithr o herwydd llygredigaeth yr Eglwys ar y pryd, a hyon yn cael ei achosi oblegid cyeylltiad yr Eglwys a'r Wladwriaeth.—Y Parch. E. Matthews, Ewenni.

TEBYG I LONG MARSIAWDWR.

RHOEDDIE hanes am dduwinydd o'r enw Robert Wilkinson o Gaergawnt, er ys tua dau can' mlynedd a hanner yn ol, yn pregethu mewn eglwys uneddasol yn Llundain ar yr achlysur o briodas pendefig o fri, oddiar y testun, "Tebyg yw hi i long marsiawdwr" (*Diar*, xxxi. 14). A dyma ddarn o'r bregeth: "Mae'r wraig rinweddol yn debyg i long; ond pa fath long? I long marsiawdwr, yr hyn yn ddiamheu sydd gannoliaeth

mawr; o herwydd cyffelyb yw teyrnas nefoedd i farchnataw'r, a chawn fod 'marchnataw'r yn dywysogion' (*Rea*, xxiii. 8), a thywysogion yn 'dduwiaw' (*Psal*, lxxiii. 6). Y marsiawdwr o bawb yw y mwya'r llafurus am ei fywiolaeth, y mwya'r anturiaethus yn ei lafar, y mwya'r heddychol ar y môr, a'r mwya'r buddiol i'r tir; fe, y marsiawdwr sydd yn cyfuno tiroedd a gwledydd. 'Tebyg yw hi i long marsiawdwr,' ac felly i'w chyfrif ymyg y lleigion; nid tebyg i long St. Pedr, neu i'w gwch pysgotwr dynion, o herwydd ni alwodd Crist apostoloesau. Mae yn gannoladwy yn wir mewn march ei bod hi yn abl trwy ei doethineb i addysgu ei phlant, ac i roddi ar adegau gynghorion da i'w phriod; ond pan yr el gwragedd i gymeryd arnynt adeliadu eglwys, a thori allan ddysgybelaeth i'r eglwys, fel y mae llawer o wragedd wedi gwneud, nid yw hyn i'w gannaw'i nac i'w oddef; oblegid, medd Solomon yma, 'hi a rydd ei llaw ar y werthdy' (*adn*. 19). Iê, ar y werthdy neu ar y cryd y mae ei llaw hi i fod, ac nid ar yr allor na'r deml. Ac annogaeth St. Ioan hyd yn nod i'r etholedig arglwyddes ydyw, nid ar iddi lefaru, ond 'rhodio yn ol ei orchymynion Eit.' Gan hynt wrth wragedd a fyent bregethu, gellir dywedyd megys yr atebodd Bernard i'r Forwyn fendigaid yn yr eglwys fawr yn Spire, Germany. Can gynted ag y daeth Bernard i'r eglwys, dyma'r ddol yn ddol yn ei gyfarach, 'Bore da, Bernard.' Ond Bernard, yn gwybod yn dda am gastiau'r brodyr mynachaid, a atebodd allan o St. Paul, 'O fy arglwyddes, dyma chwi yn ang-hofo fod y wragedd i dewi yn yr eglwys!'

ROWLAND HILL A'R ANTINOMIAD.

ADRODDIR am y Parch. Rowland Hill ddarford i ddyn o syniadau Antinomaid alw gydag ef un diwrnod, a dechre ei geryddu yn erwin am ei fod yn dwyn gormod o ddeddfoldeb i'w bregethan, ac nid yn ddigon efengyllaidd. "Ai nid ydych chiwl," gofynai Mr. Hill, "yn dal fod y deg gorchymyn yn rheol bywyd i gristionogion?" "O nac ydwyf," atebai yr ymwelydd; "y mae credadyn wedi marw i'r ddeddf." Yna Mr. Hill a ganodd y gloch; ac wedi i'r gwas ymddangos, efe a ddywedodd yn arafaid wrtho, "John; dangosoch y drws i'r dyn hwn, a chedwch eich llygad arno nes y byddo wedi myned allan o gyrhaedd y ddiadau a phob peth arall sydd yn y tŷ."

CYTRIFON AMERICAIDD.

GLANIODD 48,234 o ymfudwyr yn New York yn mis Mawrth diweddfaf.—Amcangyfrifir fod yr arian a'r eiddo personol a dydyr i'r Taleithiau Unedig mewn un flwyddyn gan ymfudwyr, yn cyrrhaedd yn y cyfanswm i naw deg o filynau o ddoleri, a bod gwerth pob ymfudwr i'r wlad yn ffw na mil o ddoleri yr un ar gyfartaledd.—Yn 1870, nifer y bobl dduon yn y Taleithiau Deheuol, heb gyfrif Texas, ydoedd 4,242,003. Yn ol deil- iadeb y flwyddyn diweddfaf, cynnwysa yr un Taleithiau 5,643,891, yn dangos cynnydd o 1,401,888 o fewn y deng mlynedd diweddfaf, neu 8 y cant! Am yr ugain mlynedd diweddfaf cyn y rhyfel, eu

cynnydd ar gyfartaledd oedd 22 y cant. Mae yn amlwg felly fod y bobl dduon yn llywyddo yn wast mewn rhyddid nag mewn caethiwed. — Nifer y Chineaid yn y Taleithiau Unedig, yn ol y ddeiliadeb ddiweddar, yw 105,448. Mae 21,745 o honynt yn San Francisco; 75,025 yn nhalaeth California; yn Oregon, 9513; yn Idaho, 3678; yn Nevada, 5423; yn Washington Territory, 3182; yn nhalaeth New York, 919, o'r rhai y mae 747 yn ninas New York; ac y mae 160 yn Pennsylvania. — Mewn rhifynau crwn, cynnwysa taleith Iowa 4,000 o yagol-randiroedd, 10,000 o yagollon, 21,000 o athrawon, a 365,000 o ysgoleigion; ac y mae ei school-fund uwchlaw 3,500,000 o ddoleri. — *Y Cyfaill o'r Hen Wlad, Mai, 1881.*

SAIS YN YSGRIFENU CYMRAEO.

Yn y catalogue diweddar a welson oddiwrth Baker, un o lyfrwerthwyr Llundain, cawn deitl llyfr Cymraeg fel y canlyn: "NEU SYLWADAU AR LAWENYDD A THRIELWCH yr Eneidiai Ynadawol yn Angau; a Ysganiant neu Ddychrynadau yn yr Adgyfodiad Neu Ddydd Y. Fain Gan ISAAC WATTS, D.D., A. G. Gan Thomas Roberts." Rhaid mai nid oddiwrth olwg ei lygad yr oedd yr ysgrifenydd yn ysgrifenu fel hyn, ac onidde yr oedd yn debyg i leol perffaith.

EFYRDIYDD AC ASYN.

Yr oedd eglwys yn y wlad wedi rhoi ei bryd ar gael gŵr ieuanc penodol oedd yn efrwdd yn Ngholeg

Gweinidogaethol Mr. Spurgeon yn weinidog am: ond yr oedd Mr. Spurgeon yn gweled y byddai cael aros yn hŷy yn y coleg yn fuddiol i'r cyfryw, efrdydd, ac felly ni chaniatodd iddo fyned ymwith y pryd hwnw. Ysgrifennodd un o ddisceipolau yr eglwys hono at Mr. Spurgeon mewn llyth oedd braidd yn awdurdodol, gan beri iddo ollwng y brawd ieuanc am fod yn rhaid i'r Arglwydd wrtho. Ateb Mr. Spurgeon oedd, "Asyn' oedd y creadur am yr hwn y dywedwyd fod yn rhaid i'r Arglwydd wrtho; ac os ydych chiwi yn meddwl, ac os deusaf ffinau i gydfeddwl mai asyn yw y dyn ieuanc hwn, bydd yn rhaid ei ollwng i ddyfod atoch."

PREGETHU YR EFENGYL.

PREGETHWY Americanaidd wrth bregethu a sylw. "Dywedodd Iesu Grist wrth ei ddysgyblion, 'Ewch i'r holl fyd, a phregethwch yr efengyl i bob creadur; ond ni ddwyddodd ef ddim, 'Anfonwch bob creadur i bregethu yr efengyl.' Tra mae yr efengyl yn gyfaddas at y lle y'rlestedda pob un, mae yn rhy eglur nad yw pob un yn gyfaddas at bulpud efengyl."

MADDEUGARWCH.

BYDDWYD yn fynych yn gwnenthur cam & ni ein hunain, ond yn fuan ni a fyddwn yn meddwl i ni ein hunain y cyfryw ganwri, ac ni bydd ein cariad, atom ein hunain wedi lleihau. Yn yr un modd ni a ddylem faddew i'n cymydog, a'i garu hefyd. — *William Wilberforce.*

Cronicl Cenadol y Methodistiaid Calfnaidd, Cymreig.

CYFARFOD YR HENADURIAETH YN SHILLONG.

Yn mis Mawrth cynnaliwyd cyfarfod yr Henaduriaeth yn Shillong. Derbyniwyd oddiwrth Mr. Jerman Jones a Mr. John Roberts hanes lleol fanwl am y gweithrediadau.

"Daeth nifer da at engilydd," meddai Mr. Jerman Jones, "o wahanol ranau o'r Bryniau — o Shella a Cherra, o Khadsawphra a Mawdem, o Shangpoong a Jiwai; ac yr oedd yn dda genym eu gweled oll wedi dyfod i'r wyl, ac yn edrych yn iach a siarol a chalonog. Yr oeddwn wedi bod wrthi hi yn trefau ac yn gwneyd parotodau ymlaen llaw, a rhoddi i bob un ei waith. Penderfynwyd parotol ymborth i bawb yn yr ysgoldy, ac i'r holl ddyethiriaid fyned yno i fwyta, a myped i gysgu i dai y Cristionogion yma a thraw fel y dewisent, gan fod tai pawb yn rhydd ac agored yr adeg hon. Tua 150 oedd yma o rai dyeithr; nid oedd y tywydd yn ffafriol y dyddiau hynny; yr oedd yn gwlawio ac yn oer, neu fel ddichion y buasai rhagor yn dyfod, ac hefyd y buasai yma fwy o bobl ar y Sabboth. Bernir fod y gynulleidfa oddeutu 600; nid oedd dan y nifer hwn, fodd bynnag."

Yna rhydd Mr. Roberts y crybwyllion canlynol: —

"Da genyf eich hysbysu i ni gael cyfarfedydd da a chysurus trwy yr holl

Henaduriaeth. Yr oedd yr holl Genhadon yn bresennol, a phawb yn cyd-dynw mewn perffaith gydgardiad. I Dduw y byddo y diolch am hynny!

"Cynnaliwyd y cyfarfod cyntaf am 10 o'r gloch dydd Sadwrn y 19eg. Dechreuwyd gan U Wanhat o Shangpoong.

"1: Derbyniwyd y Parch. C. L. Stephens a Mrs. Stephens i'n plith. Rhoddwyd croesawiad cynhes a chalonog i'r ddau, ac yagyddwyd llaw & hwynt ar ran y cyfarfod gan y Llywydd, — Mr. John Jones, Jiwai. Dywedai Mr. Stephens fod yn llawn iawn ganddo weled y cyfeillion oll, a'i fod wedi gweled ymhob man y bu ynddo, ôl gwaith Duw ac nid yn unig gwaith dyn. Nid oedd ef na Mrs. Stephens wedi edifarhau dyfod i Cassia, a gobeithiai ar ei ran ei hun a Mrs. Stephens gael blynyddoedd i gydweithio a chydawenhan â'u brodyr yn ngwllan yr Arglwydd Iesu ar y Bryniau. Diolchai U Kypa U Nising ac U Rypa U John yn gynhes iddynt am ddyfod yma atynt i'w cynnorthywyo i ddwyn yr achos mawr ymlaen. Gobeithient y cai y ddau iechyd a nerth am lawer o flynyddoedd i fod ar y Bryniau ac i weithio. Diolchent hefyd i Dduw am roddi yn meddwl y cyfeillion i ddyfod yma atynt, a diolchent yn fawr i'r cyfeillion yn Nghymru am eu hanfon. Wedi hynny offeryniwyd gweiddi at Dduw i ddiolch iddo am eu cadw yn ddiogel ar hyd y daith a'u dwyn mewn iechyd ac ysbryd da i'w plith.

"2. Gwnaed coffad cynhes am U Kypa U Moit o "Khadsawphra. "Yr oedd yn chwth iawn genym glwedd tua deufia yn ol am farwolaeth y brawd anwyl hwn. Nid dyn cyffredin o lawer oedd ef. Tystiolaethid gan bawb a'i hadwaenai ei fod yn sefyll yn hollol ar ei ben ei hun fel gweithiwr zelog dros ei Feistr. Nid oedd o ran ei amgylchiadau ond dyn yn gweithio yn galed bob dydd am ei damaid bwyd, ond yn sicr yr oedd ymhell tu hwnt i neb o'r efengylwyr yma sydd yn rhoddi eu holl amser i' hyny mewn gweithio dros Iesu Grist. Ac y mae ei wraig hefyd yn hollol o'r un lysbryd ag yntau. Coded Duw lawer o'i debyg yn fuan yn ein plith. Dynion anhunangar fel hwn rydd y wlad ar dân.

"3. Fel yr ydych yn gwybod, anfonwyd Cenhadon o Henaduriaeth Cherra i eglwys Shillong a Nongsawlia i'w cynnorthwyo i ddewis blaenoriaid. Yn Nongsawlia fe etholwyd tri, sef U Rutonsing (y gwr dall), U Bad, ac U Ryman (brawd y diweddar U Larsing). Yn Shillong fe ddewiswyd dau, sef U Kypa U Nising ac U Dorkha. Yn y cyfarfod hwn yr oedd ynt yn cael eu holi a'u derbyn. Gofynais i' rai cwestiynau iddynt er gweld eu deall yn athrawiaethau crefydd, yn ogystal a phrofi eu gwybodaeth o gynnwys y Bibl. Yr oedd ynt yn ateb yn dda ar y cyfan, ond rhaid dyweyd mai 'y gwr dall' oedd y goreu o gryn lawer. Holwyd hwy am eu profiadau gan y Parch. G. Hughes. Derbyniwyd hwy oll trwy godiad llaw. Am un o'r gloch yr oedd gan y brodorion gyfarfod ar eu penau eu hunain. Llywydd y cyfarfod oedd U Swonroy; yr Ysgrifenydd, U Jang yr efengilydd. Y mater a fu dan sylw oedd *Diaconiaeth*. (1) Y cymhwysderau i'r swydd. (2) Gwaith y swydd. (3) Dyledswydd yr eglwys at y diaconiaid. Ymddengys iddynt gael cyfarfod da, ac y maent wedi ysgrifenu firwyth eu hymdriniaeth ar bapwr; ac y mae y papwr hwn i gael ei ddarllen yn yr holl eglwys.

"Am bedwar o'r gloch cafwyd cyfarfod cyffredinol drachefn.

"1. Yr oedd U Khnong, yr ail athraw yn yr Ysgol Normalaidd, ac U Swoorup, wedi cael caniatâd i sefyll yr arholiad fel efengylwyr. Fe dorodd U Swoorup ei galon, ac fe nacodd sefyll; ond fe aeth U Khnong drwyddi yn ardderchog. Cafodd dri phapwr caled, ond atebodd hwy yn dda iawn, a chafodd 74 per cent. o farciau yn y cyfan. Derbyniwyd U Khnong yn efengilydd rheolaidd.

"2. Treuliiwyd y gweddill o'r cyfarfod hwn i adrodd a gwrando hanes yr achos yn Nosbarth Shillong. Nid ysgrifenas yn fanwl yr hyn a ddwyddid yn y cyfarfod.

Yr oedd y newyddion a glywem yn peri i' rai o honom fod yn anghredinol braidd. Gofynwyd llawer iawn o gwestiynau am wybodaeth y cannoedd oedd wedi cael eu derbyn yn ystod y flwyddyn. Bu U Liar, *Sirdar* Mawdem, druan, ar ei draed am yn agos i awr yn ateb y cwestiynau a roddid iddo. Yr oedd efe yn gydnabyddus iawn â Mynar ac Wmsaw, yn gystal ag â gwlad Mawdem. Yr oedd yr hyn a glywem yn peri i ni lawenydd mawr, er fod dychryn yn gymysgedig â'n llawenydd, wrth feddwl am y gwaith aruthrol sydd wedi dyfod arnom i wyllo droa ac i hyfforddi yn ffordd Daw y lliaws mawr sydd wedi bwrw eu coelbren yn ein mysg. Tystiai U Liar fod dylanwad yr efengylar y Cristionogion tua Mawdem yn rhywbeth rhyfeddol. 'Cyn iddynt droi yn Gristionogion,' meddai, 'byddai genyf fi, fel *Sirdar* y rhan hon o'r wlad, faich fy nghes o *rupees* ddwywaith yn y flwyddyn, yn cael eu cario i frenin Khadsawphra. Yr oedd y rhai hyn yn ddirwyon am feddwi, ymladdan, lladrata, twyllo, &c. Ond yn awr,' meddai, 'nid oes *rupees* mewn blwyddyn yn myned i ysgrapan oddiwrth hyn.' Y mae yr holl bentrefi yn Gristionogol, ac y mae eu rhodi yn glod i'r gallu a ddygodd hyn oddi-amgylch. Fe fethodd pawb a phobpeth o'r blaen eu diddysu oddiwrth yfed a meddwi: fe fethodd newyn ac eisieu; ond yr hyn ni allai y rhai hyn, yr efengyl a'i gwnaeth. Diolch i Dduw am ei drefn i wella dynion. Yn wir, y mae U Liar a'i deulu yn *monuments* ardderchog o allu gras i ddwyn trefn ar y byd. Yn awr nid oes o well U Liar oddiyma yna."

"Am 7 yn yr hwyr," meddai Mr. Jernan Jones, "cafwyd pregethn. Pregethodd U Khnong, Cherra, oddiar Hag. ii. 9, a Mr. Robert Evans oddiar Ioan xii. 20, 21. Am 10 y Sabboth, pregethodd U Timothy oddiar Ioan xiv. 27, a Mr. John Jones oddiar Gen. xxii. 8. Am 1, pregethodd U Ksan, Shella, oddiar Marc xi. 22, a Mr. John Roberts oddiar Jer. viii. 22. Am 4, rhoes Mr. Stephens anerchiad yn Saesonag, yn cynnwys crynodeb o'r pregethau blaenorol, a chydag amcan o'u cymhwyso at y gwrandawyr, a phregethodd Mr. Griffith Hughes oddiar Esa liv. 10. Yr oedd y pregethu yn dda, a rhai o'r pregethau yn asaelgar iawn, ac fel yn cydio yn y gwrandawyr. Er fod y capel yn dyn, yr ydoedd pawb yn ymddwyn yn weddaidd, a phobllynyddwch ac astudrwydd; a gobeithiwn y bydd bendith y Nefoedd yn dilyn y cyfan er adeiladaeth Sion ac iachawdwriaeth pechaduriaid, a'r cyfan yn troi yn ogoniant i Dduw. Am 7 yn yr hwyr, cawsom seiat. Y mater oedd, Cynghori ein gilydd fel na chaleder neb trwy dwyll pechod, yn seiliedig ar Heb. iii. 13, yn fwyaf neillduol yr

ymadrodd olaf, 'twyll pechod.' Dewiswyd y mater hwn gyda chyfeiriad at eglwys Shillong, yr hon oedd wedi cael clwyf yr wythnosau diweddaf oblegid twyll pechod. Yr oedd hwn yn gyfarfod da iawn—y Cenanod a'r brodorion fel yn cydio ynddo o ddifrif, ac yn dywedyd nes yr oedd yn cydio ynom oll; ac yr ydym yn dra hyderus y bydd bendith a gras Ysbyrd yr Iesu yn peri i'r pethau fyned adref i galonau y rhai oedd yn bresennol.

"Bore Llun am 7, yr oeddem yn y capel yn gwyno drachefn. Y peth cyntaf a wnaed oedd gorphen gyda Hanes yr Achos yn Nosbarth Shillong; yna derbyniwyd yr adroddiad o gyfarfod y brodorion, darllenwyd y papyr a ysgrifenyddwyd arno, gwnaed sylwadau ar ei gynnwysiad, a phenderfynwyd ei anfon i'r holl eglwysi. Rhoddwyd cynghorion i'r blaenoriaid ac i U Khnong, yrefenglydd adderbyniwyd ddydd Sadwrn.

"Rhoddwyd gwahoddiad i'r Parch. S. B. Taylor, M.A., Caplan Shillong, i ddyfod i'r cyfarfod os byddai yn dewis, a daeth yno. Rhoes anerchiad, yn yr hwn ydywedai fod yn dda iawn ganddo gael ei wahodd i ddyfod i'r cyfarfod, a chael y fraint o'u hanerch am unwaith—er nas gallai siarad yn yr iaith a ddeallant, eto eu bod yn un yn yr ysbyrd; fod yn dda ganddo gael ymgydnabyddu ychydig â ni fel Cenanad, ac â'n trefn, ac â'r gwaith sydd yn cael ei gario ymlaen mor llwyddiannus ar y Bryniau; fod maes ei lafur ef ymhlith yr Ewropeaid, i'w dysgu a'u hadgoffa o'u rhwymedigaeth i fyw yn grefyddol, ond ein bod ni yn llafurio mewn rhan arall o'r maes—yn cario efengyl y deyrnas i ganol rhai nad oeddent yn gwybod dim am dani yn flaenorol; fod yn dda iawn ganddo ddeall fod y gwaith da yn myned rhagddo, a'i fod yn credu mai rhagddo yr aiff yn y dyfodol, ac y gwelir yr holl Fryniau, o'r afon Surma yn Sylhet hyd y Bramaputra yn Assam, wedi eu llenwi âg efengyl Crist. Ond tuag at ddwyn hyn oddiamgylch, y dylem oll fod yn Gristionogion gwirioneddol, difrifol, yn gryfion trwy nerth gweddi—mai gweddi sydd yn cynnal ac yn rhoddi nerth i lafurio gyda theyrnas Iesu Grist; a bod yn rhaid gweithio o ddifrif ac mewn ffydd gref, ddiysgog, yn nerth yr efengyl, ac eto y dylem fod yn amyneddgar ac ymostyngol, gan ddysgwyl wrth Dduw am ei arweiniad a'i fendith. Y dylem hefyd oddef ein gilydd mewn cariad—ei fod yn gweled oddiwrth eu gwynebau fod yno amryw wedi cael addysg a diwylliant i raddau mwy neu lai, ac eraill heb gael y fantais hon; ond ei bod yn ddyledawydd arnom oll oddef a chydoddef a chyd-ddwyn â'n gilydd mewn cariad a brawdgarwch, ac ond gwneyd hyn y byddem yn sicr o lwyddo; a'i fod yn dymuno am i fendith yr Arglwydd

orphwys arnom oll, ac ar lafur ein Cenanad aeth ar y Bryniau.

"Dyma y tro cyntaf i weinidog yn perthyn i eglwys arall dalu ymweliad â'n Henaduriaeth; ac yr oedd yn dda genym ei weled, a gwranddo ar ei gynghorion prwpasol ac amserol.

"Cawsom gyfarfodydd da o'r dechren i'r diwedd—pobpeth yn myned ymlaen yn hwylus a brawdol a heddychol; a gobeithiwn y bydd i fendith yr Iesu orphwys arnom oll, a phari i'r cyfarfodydd hyn fod o adnewyddiad i'w achos a dyrchafiad i enw y Duw byw yn y rhan annuwiol hon, yn gystal ag mewn rhanau eraill o'r Bryniau."

Wrth gyfeirio at Mr. Taylor, dywed Mr. Roberts,—

"Rhoddwyd croesaw calon iddo, a chafwyd anerchiad rhagorol ganddo. Dywedai fod yn dda iawn ganddo ein gweled fel Henaduriaeth, a gweled ein dull o gario pethau ymlaen. 'Yr ydych chiwi yn dangos Cristionogaeth yn ei gwedd ymosodol; yr wyf finnau yn ceisio cadw yn eu lle y rhai sydd eisoes yn Gristionogion. Cristionogaeth ydyw yr unig grefydd fyw sydd yn y byd. Y mae Mahometaniaeth a Hindwaniaeth yn lloŵ, ond nid yn fyw. Tebyg iawn yw Cristionogaeth i'r hauwyr yn yr Aipht. Pan y mae y Nile wedi gorlifo y wlad y mae yr hauwr yn ei gwch bach yn taflu ei hadau ar wyneb y dyfroedd, ond nid yn ofer; oblegid dacw yr un gwr â'i gryman meddi ar yr un lle yn ymhen ychydig fisoedd. Felly chwithau; yn awr yr ydych yn hau, ond fe ddaw yr amser, er fe ddichon na welwch chiwi mo hono—ond fe ddaw, pan y bydd yr holl Fryniau, o ddyffryn y Surma hyd lônau y Bramaputra, wedi cael eu hennill drosodd i Grist. Y mae tri pheth yn anghenrheidiol iawn i weithio yn llwyddiannus. Yn gyntaf, difrifwch; yn ail, amynedd; yn drydydd, gweddi.' Dywedodd lawer iawn o bethau gwir dda. Yr wyf yn deall fod Mr. Taylor a Mr. Jerman Jones ar delerau cyfeillgar iawn, a'u bod yn gwerthfawrogi y naill y llall. Bu amryw o honom ninnau yn gwranddo ar Mr. Taylor yn pregethu yn yr Eglwys y nos Fercher dilynol ar 'Sefydliad Swper yr Arglwydd.'

3. "Rhoddodd Mr. Evans achos capel newydd Shangpoong ger bron, ac erfyniai am danysgriadau tuag ato. Deallwyf iddynt gael cryn lawer.

4. Treuliiwyd y gweddill o'r cyfarfod hwn i roddi cynghorion i'r blaenoriaid newyddion ac i U Khnong.

5. Hysbyswyd fod yr Henaduriaeth nesaf i fod yn Jiwai yn mis Hydref nesaf, a rhoddwyd gwahoddiad cynhes gan U Kypa U John ac U Iang i bawb allo fyned yno.

"Cafwyd cyfarfod rhagorol drwyddo,

Yr oedd tua 600 o bobl, os nad mwy, yn y cyfarfodydd y boreu ac am un o'r gloch. Diolchwyd i Mr. Jones a'r cyfeillion yn Shillong am y croesaw a roddwyd i ni oll.

"Yr wyf yn anfon i chwi yr ystadegau am y flwyddyn, oddiwrth ba rai y gwelwch fod yma gynnydd anarferol wedi bod yn ystod y flwyddyn. O! gymaint o resyn ydyw ein bod yn gorfod cwtogi a chwtogi o hyd o ddiwyg arian i gario pethau ymlaen. Anwyl gyfeillion yn Nghymru, a ydych yn foddolawn gadael i'r gwaith ddyoddef fel hyn o eisieu eich help i!"

Y GWAITH YMYSG Y MERCHED YN SHELLA.

MAE yn dda genym allu rhoddi y dyfyniadau canlynol o lythyr a dderbyniwyd oddiwrth Mrs. John Jones, dyddiedig Jiwai, Mawrth 29ain, ymau yn y rhyddai feithiau cysurus am ei llafur yn Shella.

"Pan wnaethum y llyfrau i fyny," meddai, "am y tro diweddaf yn mis Rhagfyr, yr oedd mwy na 200 o enethod yn ysgolion Shella. O, fel yr wyf yn cofio am y merched hyny yn Shella oeddynt ar fin dyfod allan o'r tywyllwch, ac yn dechreu gweled y goleuni yn egwan. Fe allai y carech gael gair am yr hyn a wnaeth yr Arglwydd yn Shella; rhoddaf un neu ddwy o engreifftiau, er fod llawer i'w cael.

"Yr oedd un ferch ieuanc yn Nong-nong, ddwy flynedd yn ol, mor hunan-gyfiawn, nis gallwn gael ganddi ddeall ei bod yn bechadures; nis gallai fy neall pan y dywedwn wrthi ei bod yn tori deddfau Duw sanctaidd, a phan yr arferwn siarad am Iesu Grist nid oedd ond fel chwedl. Ychydig Sabbbothau cyn i ni adael Shella yr oedd Mr. Jones yn holi yr Ysgol Sul; gofynai enw y dysgybl a ddywedodd na chredai oni welai yn nwyllaw ei Arglwydd ôl yr hoelion, &c. Ymddangosai fod hyn yn fwy nag y gallai Ka Siarman, druan, ei ddal; torodd allan i wyllo, a gwnaeth dwy neu dair o rai eraill yr un modd, nes yr oedd yn olygfa effeithiol iawn. Yr oedd goleuo eu heneidiau a'u llenwi â'r fath gariad yn engraffit darawiadol o waith yr Ysbyrd Glân. Mae hi yn Gristion er ys saith mis, y ferch gyntaf a ymunodd â'r eglwys yn y rhan hono o'r pentref. Ar ol hyny derbyniasom ddwy eraill, ac y mae amryw eraill yn cadw y Sabbboth, &c. Mae yn rhyfedd fy mod yn fynych yn teimlo yn fwy digalon wedi dychwelyd adref o Nong-nong nag o'r un o'r Dosbarthiadau. Arferwn feddwl fod fy holl lafur yn ofer. Weithiau denai dwy, weithiau fwy; felly y bu am amser maith dim arwyddion bwyyd

Gwyr fy Nhaf nefol fel yr arferwn weddio drostynt, oblegid teimlwn nas gallasai neb ond yr Ysbyrd Glân eu dwyn i deimlo eu sefyllfa golledig. Yn awr mae ar y Sabbbothau tua 40 o ferched yn dyfod yn gyson i'r cyfarfodydd.

"Un arall ydyw gwraig i un o'r athrawon, o'r enw U Kha. Dyoddefodd y gŵr ieuanc hwn lawer iawn oddwrth ei wraig. Yr oedd hi yn casáu Cristionogaeth yn gymaint fel pan siaradai Mr. Jones wrthi troai ymaith yn sarug; a phan y byddai ei gŵr yn gweddio, taffai y pethau a gwnai dwrw mawr, heblaw ymddwyn yn annhiron tuag ato mewn amryw ffyrdd. Cafodd waelled trwm; tybiem oll y byddai farw; bu yn gorwedd am dri mis. Arferai Mr. Jones roddi meddyginiaeth iddi, a thrwy fendith Duw gwellaodd. Ar ol hyny byddai yn ein derbyn yn llawer mwy caredig. Cefais ganddi ddechreu dysgu dallen, ac yna anturiodd yn awr ac eilwaith i'r capel; dechreuodd beidio gweithio pan fyddai ei gŵr yn gweddio, ac yna ymunodd âg ef; ac wythnos cyn i mi ymadael â Shella gelwais yn ei thŷ; cymerai fy nwyllaw yn ei dwylaw hi, a dywedai wrthyf mewn dull teimladwy iawn, 'O Mem, os gallaf ond cael heddwch â Duw, a chael maddenant o'm pechodau, nid wyf yn gofalu am ddim arall yn y byd hwn, dim ond cael fy enaid yn ddiogel.' Ychydig amser cyn hyny ni wyddai y wraig ieuanc hon fod ganddi enaid i gael ei gadw, neu yn hytrach ni fynai gredu hyny. Ceisiais ei chysuro, oreu gallwn, trwy adrodd yr addewidion melus sydd yn sicr i bawb a gredo. Mae yn awr yn ceisio bod yn Gristion, ac y mae wedi newid cymaint o ran ei chymeriad fel mai prin y meddyliech mai yr un un ydyw.

"Un arall y crybwyllaf am dani sydd wraig tua hanner cant oed. Bu hi yn Gristion flynyddoedd yn ol, ond yr oedd wedi syrthio o'r eglwys, ac yr oedd wedi myned yn galed iawn. Nid oedd o un pwrpas pa beth a ddywedwn, ni thalai un sylw. Parhaeis am bedair blynedd; awn yn gyson i'w thŷ; yr oedd wedi bod am wyth mlynedd heb fyned i'r capel heblaw ei bod yn gweithio ar y Sabbboth. Derbyniasom bump o'i phlant i'r eglwys; ond byddai hi yn myned yn ddigllawn iawn os soniai rhai o'i phlant wrthi am grefydd. Dywedai wrth ei merch unwaith mai lol i gyd oedd yr hanes am Iesu Grist. Pan glywais hyny, ofnwn ei bod yn anobeithiol. Dau Sabbboth cyn i ni adael Shella aethum ati i geisio ganddi dyfod i'r ysgol. Dywedais wrthi, 'Pa sawlgwaith yr wyf wedi dyfod yma, i geisio cael genych drod at yr Arglwydd ac edifarhau am eich pechodau, cyn dyfod dydd mawr yr Arglwydd.' Siaradais mor ddifrifol ag y gallwn, ac erfyniais arni

ddyfod i gymmod â Duw trwy Iesu Grist. Ar ol ychydig eiliadau o ddydystawrwydd, dywedodd, 'Deuaf gyda chwi i'r ysgol; ni chaf byth mo honoch i ddyfod i alw arnaf i ddyfod i'r ysgol eto.' Rhoddai ei phethau am dani ar unwaith, a daeth. Er fy syndod, yr oedd yn yr ail gyfarfod; daeth ei hunan, a'r dydd Mawrth canlynuol yr oedd yn y dosbarth Biblaidd. Pan ddaethom o'r capel, yn ngwydd pawb, cymerai afael yn fy nwyllaw, a chydag dagrau yn ei llygaid, dywedai, 'Yr wyf yn ceisio troi at yr Arglwydd. Gobeithio y maddena efe i mi, ac na bydd i mi byth eto droi ymaith oddiwrtho.' Ymddangosai yn dra edifeiriol druan.

"Un arall ydoedd wraig ieuanc ddymunol a hawddgar iawn. Hoffai bob amser siarad am grefydd, eisteddai yn dawel a cheisiai ddeall yr hyn a ddywedwn. Anfonodd am danaf un diwrnod, a phan ddaethum yno dywedai, 'O Mem, mae arnaf gymaint o ofn marw; da chwi, gweddiwch dros wyf; yr wyf ar brydian mewn dychrynyfeydd.' Gwelwn wrth ei gwynebpryd ei bod mewn pryder; gwyddwn ei bod yn rai dda, yn un a geisiai fod yn Gristion gwirioneddol. Cyfeiriais hi at ranau o'r Ysgrhythyr cymlwys i'w sefyllfa; dywedais hefyd wrthi fod Satan weithiau yn temtio pobl yn y ffordd hono i ofni Duw gydag ofn slafaid, yn lle ymddiried ynddo. Dywedais wrthi mai yr unig feddyginiaeth oedd ffoi at Iesu bob amser, a chadw yn agosach, agosach ato Ef; y byddai efe yn sicr o'i dwyn i oleuni,—a gweddio am fwy o fydd. Cyn i mi adael Shella, pan y gelwais yn ei thŷ, dywedai, 'Mae arnaf eisieu gwethio dros Iesu Grist; gwnaf yr hyn a allaf i ddyweyd wrth fy nghydsferched ynghylch eu heneidiau.' Yr oedd y pryd hyn yn llawn tangnefedd. Dywedodd hefyd, 'Yr wyf wedi diolch llawer i'r Arglwydd am roddi i mi wr da, un rydd help i mi ar y ffordd.' Mae ef yn wr ieuanc duwiol iawn.)

"Yr oedd yr esiampl arall a nodaf yn un neillduol. Gwraig fydol iawn oedd hon. Ceisiais am ddwy flynedd gael ganddi ddyfod i'r ysgol. Addawai weithiau, ond ni chyflawnai byth. Weithiau dywedai, 'Dydd marchnad ydyw heddyw, nis gallaf ddyfod.' 'O'r goreu, ni fydd y Sul nesaf yn ddydd marchnad, a ddeuwch chwi y pryd hyn?' Yna dywedai, 'Caf weled.' Bryd arall dywedai, 'Mae arnaf eisieu myned i chwilio am goed; os dychwelaf yn ol mewn pryd, deuaf.' 'O'r goreu,' dywedwn innan, 'ceisiwch gadw eich addewid;' ond, ysywaeth, ni ddeuai yn agos; nid oedd yr addewidion hyn ond rhywbeth i gael gwared oddiwrth y pryd. Ond deliais ati; yna dechreuai gadw o'r ffordd os gwelai fi yn dyfod. O'r diwedd dywedai, 'Paham yr ydych yn fy

mlino i!' Yna ceisiais ddangos iddi yr anghen am Waredwr; fod yn ofnadwy iddi feddwl am iddi fod heb obaith gogyfer a'r byd a ddaw, fod ganddi enaid i fyw byth. O'r diwedd daeth i'r capel yn awr ac yn y man; yr oedd yn rhaid i mi o bryd i bryd adgofio iddi. Yna cydsyniodd i mi gael ei dysgu i ddarllen. Arferwn roddi llyfr A B C yn fy mhoded i roddi gwers iddi o dro i dro, ac yna deuai hi ataf fi i gael gwers. Wedi hyn dechreuodd ddyfod i'n cyfarfod darllen. Yn awr, mae yn cadw y Sabboth ac yn ceisio bod yn Gristion. Gofynnwn iddi cyn gadai Shella, paham na chynnygiai ei hun i'r eglwys? Dywedai, 'Mae arnaf eisieu bod yn well, a deall mwy, oblegid y mae llawer iachn i'w ddygu, a dylai Cristion fod yn dda iawn.' Chwi welwch nad un ddwl ydyw. Yr wyf yn hyderu fel y daw yn fwy addfed y gwyr ryw ddaioni, ac y bydd yn Gristion o ddifrif. Mae rhai o'i chymyrdogion wedi bod yn ceisio cael gadai werthau pethau a'r Sabboth, ond dywed hi wrthynt yn eglur na wertha hi ddim ar y Sabboth.

"Pan oeddyn yn gadai Shella, dangosai y broderion ymlunaid mawr wrthynt; yr oedd pob bwrdd yn y tŷ wedi ei orchuddio â ffwrth, a phob congl wedi ei harddu â phren siwgr ac anrhegion eraill. Pan ddaeth yr amser i ffarwelio, bu gorffod i mi fyned o'r neilldu i roddi ffordd i'm teimladau, ac yna dyfod yn ol a gwynu wrth ddyweyd ffarwel. Er pan ydym yma yr ydym wedi derbyu lliaws mawr o lythyrau o Shella yn llawn o'r ymadroddion mwyaf serchog. Mae hyn yn gysurus a chalonogol, a gobeithio y symbyla ni i weithio mwy a mwy. Iddo Ef y byddo y mawl a'r gogoniant am ei holl fendithion yn yr amser a aeth heibio.

"Gwelaf fod fy llythyr wedi myned yn fwy maith nag y bwriedais, ond meddyl-iwn y teimlech ddyddordeb i wybod pa fodd y mae Duw wedi bod yn bendithio ein llafur yn Shella."

Mae Mr. a Mrs. Stephens wrthi yb brysus yn dysgu yr iaith, ac wedi cael eu hunain ar unwaith yn nghanol gwaith, ac yn dra hyderus y gallant fod o ryw ddefnydd i hyrwyddo yr achos.

Gellir talu unrhyw swm mewn unrhyw gangen o'r North and South Wales Bank, to the credit of the W. C. Foreign Missionary Society.

Pob llythyrau yn achos y Gymdeithas i'w cyfeirio i'r Ysgrifenydd, The Rev. JOSIAH THOMAS, M.A., 23, Breckfield Road South, Liverpool.

P. M. EVANS AND SON, ARGRAFFWYR, TRAFYNNON.

Y DRYSORFA.

RHIF. 609.]

GORPHENAF, 1881.

[LLYFR LL

Y GWAITH DA.

GAN Y PARCH. D. JONES, M.A., BLAENAVON, SIR FYNWY.

PHILIPPIAID I. 6 : "Gan fod yn hyderus yn hyn, y bydd i'r hwn a ddechreuodd ynoch waith da, ei orphen hyd ddydd Iesu Grist."

NID pob gwaith a ddechreuir a orphen-ir. Y mae sylw a phrosiad wedi dysgu y wers yna yn dda i'r rhan amlaf o honom. A gwerthfawr a hyfryd iawn mewn byd fel hwn, lle y mae cynifer o bethau mor ansefydlog ac ansicr, yw cael gwybod am beth y gellir teimlo yn hyderus o berthynas iddo, heb gymaint a chysgod o berygl na phosiblwydd i'n hyder ddiweddu mewn siomiant. Y mae'r gwaith y sonia'r testun am dano yn waith o'r fath—yn un y gellir bod yn gwbl hyderus y gwelir ef wedi ei orphen mewn perffeithrwydd a gogoniant yn mhawb y dechreuir ef. Y mae y disgrifiad a rydd yr apostol yn nechre yr epistol o'r sawl y gwnaed y gwaith ynddynt yn ddigon i ni ddeall yn sicr at ba waith y cyfeiriai. Nid oedd yn dyweyd hyn am bawb ag oeddent yn byw yn Philippi, eithr am "yr holl saint yn Nghrist Iesu, gyda'r esgobion a'r diaconiaid." Gan hyny amlwg yw mai y gwaith da o adnewyddiad a sancteiddiad a wna Duw trwy ei air a'i Ysbryd yn nghalon dyn er ei iachawdwr-iaeth dragwyddol yw y gwaith hwn. Felly y mae'r hyn sydd bwysicaf oll i ddyn yn beth y gellir bod yn hyderus gyda golwg arno. Dim ond pethau ydynt yn gymharol fychain a dibwys sydd yn ansicr. Y mae y gwaith sydd o bwys mawr, parhâs, a thragywyddol i ddyn, yn un y mae genym seiliau oedyn i deimlo yn hyderus y gorphenir ef yn mhawb ei dechreuir.

Y mae seiliau yr hyder hwn i'w cael yn y Gweithiwr a natur y gwaith, ac

nid yn y gwrthddrychau y mae i'w wneyd ynddynt. Seiliau ein hyder am orpheniad y gwaith da ydyw, fod yr holl wrthwynebiadau a'r rhwystrau a allant gyfodi yn erbyn y gwaith yn hollol adnabyddus i'r Gweithiwr pan yn ei gynllunio a darparu ar ei gyfer, a bod y darpariaethau a wnaeth tuag ato yn ddigon helaeth a chymhwys i orchygyu pob gwrthwynebw'r a symud pob rhwystr.

Diffyg o hyn yw un o brif achosion y lliaws o fethiantau y ceir hanes am danynt yn ngweithredoedd plant dynion. Ni ddeallodd y gweithiwr cyn cychwyn y gwaith nifer na maint yr anhawderau a gyfodent iddo. Fel yr elai ymlaen gyda'r gorchwyl, deuai i ymdeimlo â nerth yr anhawderau a'i wendid ei hun, ac âg annigonolrwydd ei ddarpariaethau i'w cyfarfod, nes bu raid iddo, gan pa mor groes i'w deimlad a'i ddymuniad oedd hyny, roddi i fyny cyn gorphen yr hyn a ddechreuodd.

Y mae'r gwaith da y cyfeirir ato yma yn waith ag y mae iddo anhawderau a rhwystrau lawer. Y mae iddo anhawd-
derau a gyfodant oddiwrth waelder a llygredigaeth calon dyn, ar ac yn yr hon y mae'r gwaith i'w wneyd. Y mae llawer i law fedrus yn methu dangos ei medr o herwydd anghymhwysder yn y defnydd y gweithia arno. Y mae am-
bell un wedi cyrhaedd medruswydd i ysgrifenu llawysgrif dda—medr i wneyd y llythyrenau yn lluniaidd eu ffurf a chysu eu maintioli, fel y mae yr ys-
grifen yn hawdd ei darllen ac hefyd yn

un brydferth i edrych arni. Ond pe rhoddid ger bron i ygrifenu arno bapyr gwael—un garw iawn, neu un tyner iawn, a fyddai yn llyncu yr *ink* yn gyffelyb i *blotting paper*, nis gallai y llawysgrifennwr goreu yn y byd wneyd nemawr rhagorach na'r gwaelfaf; ond nid ynddo ef y byddai y diffyg, eithr yn y defnydd sydd ganddo i ygrifenu arno. Tuag at i'r *sculptor* ddangos ei fedrusrwydd mewn nadda a llunio careg, y mae yn rhaid iddo gael careg a ddalio ei thrin, un gymhwys i'w nhaddu; nis gallai y mwyaf medrus wneyd nemawr gwell â chareg wael na'r crefftwr bach mwyaf cyffredin. Ond os caiff o dan ei law fynor da—y *marble* goreu, efe a wna gerflun a fydd yn enw a chlod iddo ef fel gweithiwr, ac a rydd fwyniant i'r neb a edrycho arno. Ac y mae calon pechadur, y gwrthdrysych sydd gan Dduw i wneyd y gwaith da y sonia'r apostol am dano, mor lygredig, pwdr, ac anghymhwys ag y gall fod tu yma i'r pwll, i'w ffurfio a'i harddu yn ol y portread a geir yn ei natur ef ei hun ac yn y dyn Crist Iesu; oblegid gwneyd pechadur yr un ddelw âg Ef ei hun ac â'i Fab Iesu Grist sydd mewn golwg ganddo drwy y gwaith hwn. At hyn y mae yn ymgyrhaedd, a hyn a fyn gyrhaedd, er pob anghymhwysder sydd yn y dyn i'w wneyd fel efe. Caiff pob peth gydwasanaethu er sicrhau yr amcan grasol a gogoneddus hwn. "Ni a wyddom fod pob peth yn cydweithio er daioni i'r rhai sydd yn caru Duw, sef i'r rhai sydd wedi eu galw yn ol ei arfaeth ef. Y rhai a ragwybu, a ragluniodd efe hefyd, i fod yn un ffurf â delw ei Fab ef." Dyna'r *model*—y cyn-ddelw: delw ei Fab ef. Y mae'r nôl yn un uchel; ond nid oes a'i boddllona yn fyr o'u gwneyd yr un ffurf a delw ei Fab ef. Pe methai yn hyn—eu gwneyd fel ei Fab, byddai yn ystyried ei hun wedi methu yn ei waith. O adfeilion dynoliaeth adeilada dŵr â'i ben yn cyrhaedd hyd y nefoedd; ac heb hyn byddai ei waith yn fethiant. Aeth ad-eiladwyr tŵr Babel â'u tŵr yn uchel, ddigon tebyg, yn uwch, o bosibl, nag yr aed â'r un tŵr byth ar ol hyny; ond methiant truenus a fu eu gwaith; canys bwriadent fyned â'i ben hyd y nen; ac y mae yn ddigon sicr nad aethant âg ef hanner y ffordd yno. Ac nid yw Duw yn bwriadu dim llai trwy y gwaith da yma na gwneyd dyn a'r

nefoedd yn un; gosod egwyddorion y nefoedd yn ei galon, a dyrchafu ei serchiadau a'i ymarweddai i fod yn y nefoedd, a thrwy hyn eu cydio a'u hasio yn dŵn â'u gilydd. Gwna felly "bydew du yn deml lân." A pha le bynag y dechreu hyn, Efe a'i gorphen yn sicr. Fel y dywedwyd am Boaz gynt y gellir dywedyd am y Gweithiwr hwn, "Ni orphwys y gŵr nes gorphen y peth hyu."

Ac y mae hefyd rwystrau a gwrthwynebwyr i'r gwaith oddiallan i ddyn, yn gystal ag anhawederau oddifeuwn iddo; a rhaid gorchfygu y rhai hyn mewn trefn i'w gwblhau a'i orphen. Ac fe welir fod y Gweithiwr mawr wedi arfogi ei hun yn ddigon cyflawn i orchfygu pob math o wrthwynebiadau allanol. Yr oedd yn amser caled ar y dychweledigion o Babilon pan yn adgyweirio muriau Jerusaalem, o dan gyfarwyddyd ac arweiniant Nehemiah, o herwydd gwrthwynebiadau eu gelynion. Bu raid i Nehemiah leihau nifer y gweithwyr a weithient yn y gwaith i'r hanner, a gosod un hanner o honynt i ddal gwaewffyn, a tharianau, a bŵsau, a llurigau. Ac hyd yn nôd y rhai a weithient ar y mur, a'r rhai a ddwynt feichiau, oeddent âg un llaw yn gweithio, ac â'r llall yn dal arfer eu hamddiffyniad rhag rhuthriadau eu gelynion. Eto am fod calon gan y bobl i weithio, a daionus law eu Duw gyda hwy, gorphenasant y gwaith er pob gwrthwynebiad. Yn gyffelyb y mae'r gwaith da hwn a wna Duw trwy ei Ysbryd a'i ras yn nghalonau ei bobl yn waith ag y mae pyrth uffern, a holl allu ac ystryw y tywyllwch, yn gwneyd eu heithaf i'w rwystro; ond y mae'r Gweithiwr mawr a Dwyfol wedi rhagweld a rhagwybod pob gwrthwynebiad a rhwystr a gyfodent yn ei ffordd, ac wedi trefnu yn ddigon helaeth bob darpariaeth anghemrhaidiol i'w ddwyn i orpheniad buddugoliaethus a gogoneddus. Nid yw gwrthwynebwyr y gwaith da yn amcanu at ddim llai na'i lwyrr ddinyst. Iait eu calon a'u hymdrechion yn ei erbyn yw, "Dystyrwion y pran ynghyd a'i ffurth, a dyfethwn ef o dir y rhai byw, fel na chofer ei enw ef mwy." Ond dywedant hyn, ac ymdrechiant gyda'u gorchwyl anobeithiol, am yr un rheswm ag y dywedai Pharaoh, "Israel nis gollyngaf," sef am nad adwaadant yr Arglydd, yr hwn yn ei sawr

drugaredd sydd yn dwyn y gwaith ymlaen.

Y mae yr ymosodiadau hyn yn cael eu gwneyd yn erbyn y gwrthddrychau y gwneir y gwaith ynddynt, fel y mae y nifer amlaf o honant wedi profi lawer tro. Ychydig o honant sydd heb deimlo y gwyntoedd croesion yn chwythra lawer diwrnod yn gryf yn eu gwyneb, gan eu curo yn ol. Ond pan gaffont olwg ar allu, deheurydd, ffyddlondeb a gofal yr Hwn sydd wrth y llyw, teimlant yn ddiogel yn nghanol y tônau, a bydd aml un yn canu,

"Ar fôr tymhestlog teithio'r wyf
I fyd sydd well i fyw,
Gan wenu ar ei stormydd oll—
Fy Nhad sydd wrth y llyw."

Y mae mordaith ambell un tua thir y bywyd yn dechre yn dawel a hyfryd, yn gyffelyb i fordaith Paul tua Rhufain. Yr oedd cychwyniad hono yn ddy-munol—y gwynt yn chwythu yn dëg ac araf, a'r morwyr yn meddwl y cawsent bleserdaith hapus. Ond cyfododd tymhestl yn erbyn y llestr, a buont am ryw amser â phob gobaith bod yn gadwedig wedi ei ddwyn oddiarnant; eto cadwedig a fuont; daeth pawb i dir yn ddiangol. Felly y mae gyda'r crïstion: dacw yntau yn cychwyn ei fordaith yn ngwres ei gariad cyntaf, gan ledù hwyliâu ei serchiadau yn galonog i awelon tyner y deheuwynt clyd, a thybia yr â i mewn i'r porthladd a ddymuna yn ddirwyst. Ond wele yr Euroclydon yn cyfodi: llygredigaethau yn ymweithio fel lefain oddifewn, a themtasiynau tanllyd a chryfion yn ymosod gyda nerth a ffyrnigrwydd uffernol oddiallan, nes yw'r truan yn flin arno yn nghanol y dymhestl, heb hawl na ser yn ymddangos brod, lawer o ddyddiau, a phob gobaith bod yn gadwedig yn cael ei ddwyn oddiarno. Ond er ei sawr ddyddanwch, daw llais o'r nef trwy ryw addewid ato, a dywed wrtho, "Ni fydd colled am dy einioes." Caiff bob peth bellach wrth ei fodd ac o'i du. Na, nid oes dim sicrwydd am hyny.

Y mae sicrwydd y bydd yn ddiangol; ond fe allai y caiff ef eto aml gurfia gan y tônau. Canys drachefn wedi dyfod i olwg oiffach a glân, a theimlo am enyd yn dawel a llon, sythia ar le deu-for-gyiarfod, a theimla fel pe byddai yr oll yn rhiwym o ymddatod gan nerth y tônau wrth groesi o'r byd hwn i'r

byd a ddaw. Eto ni raid iddo ddychrynu, er bod yn anhawdd peidio, eithr bod yn hyderus yn hyn, y bydd i bawb sydd o dan ofal y Llywydd mawr ddyfod i dir y bywyd yn ddiangol. Fe allai mai braidid y deuant, canys braidid y mae y cyfiawn gadwedig—rhiai megys ar astellod, neu ar ryw ddrylliau o'r llong; eto byddant yn gadwedig.

"Ni cholli'r neb, er gwaelod fo,
A gredo i'r Gwardwr."

Er ymosodiadau uffern, y byd, a'r cnawd, a phob math o wrthwynebiadau, oddifewn ac oddiallan, myn yr Arglwydd weled y gwaith da a grasol a ddechreu a'r y ddaear wedi ei orphen yn y nefoedd. "Yr Arglwydd a rydd ras a gogoniant."

Er fod y crysarfog wedi dodrefnu neuadd o fewn mynwes dyn, ac yn ei gwyllo a'i chadw yn ofalus, eto pan ddelo Un cryfach nag ef arno, nis gall ei wrthsefyll, mwy nag y gallasai Dagon, duw y Philistiaid, sefyll ger bron arch cyfammod yr Arglwydd. Yr oedd hwn mor wan â brwynen grin yn mhresennoldeb yr arch. Syrthiodd oddiar ei fainc; a rhoddwyd ef yn ol ganddynt yn daelus eilwaith. Ond syrthiodd drachefn; a'r tro hwn torodd ei ben a'i ddwylaw oddiwrth ei gorff; ei gorff moel yn unig a adawyd iddo. Llawn mor wan yw pob llygredd sydd yn mynwes dyn i wrthsefyll dylanwaid sancteiddiol Ysbryd y gras. Pan ddél efe i mewn, rhaid i bechod "ildio'r dydd, a myn'd i maes."

Ac ni phair y gwrthwynebiadau oddi-allan, mwy na rhwystrau oddifewn, i'r Arglwydd roddi y gwaith hwn i fyny heb ei orphen. Dechrenodd Baasa, brenin Israel, adeiladu dinas; ond pan ddeallodd fod Benhadad ar fedr gorges-gyn ei wlad, efe a adawodd y ddinas heb ei gorphen. Beth a phwy bynag a ddaw allan yn erbyn Ysbryd yr Arglwydd a'i waith, ni âd ef yn anorphenol. Ni rydd i fyny er neb gwrthwynebiadau nes llwyr fendithio a sancteiddio yn gwbl oll. Fel y dywedwyd am yr Ail Berson mewn cysylltiad â gwaith y prynedigaeth, "Ni phalla efe, ac ni ddigalona, hyd oni osodo farn ar y ddaear," felly y gellir dywedyd am y Trydydd Person, Ni phalla efe, ac ni ddigalona, hyd oni osodo y gyfraith yn y meddwl a'i hysgrifenu ar y galon.

Os dechreu a efe y gwaith, nyni a allwn fod yn gwbl hyderus y gwna ei orphen. "Canys os pan oeddyn yn elynion ein heddychwyr & Duw trwy farwolaeth ei Fab ef, mwy o lawer, wedi ein heddychu, ein hachubir trwy ei fywyd ef."

Sail arall i ni fod yn hyderus am orpheniad y gwaith da yw, fod cyfammmod tragywyddol rhwng y Tad a'r Mab o berthynas iddo. Y mae hen ymdraffodaethau bore wedi bod rhwng y Personau Dwyfol gyda golwg ar y gwaith hwn. At hwn y cyfeiriai yr Emynydd pan ddywedodd,

"Draw mi wlaif ryfeddodau,
Dyfnion bethau Tri yn Un,"

Y mae'r Mab wedi cyflawni ei ymrwymadau ef trwy roddi ei enaid yn aberth dros bechod, ac y mae y Tad yn cyflawni ei ymrwymadau yntau trwy beri i'r Mab gael gweled o lafur ei enaid, a dwyn meibion lawer i ogoniant. Pan y byddom am weled bywiogrydd, llewyrch, a llwyddiant ar y gwaith yn ei wedd gymdeithasol, neu yn ein calonau yn bersonol, ceisiwn gan Dduw i edrych ar y cyfammmod. Pan yr oedd y genedl yn nghanol y llafur o adeiladu yr ail deml, aed i chwilio hen gist yn nhrysordŷ y brenin, a chafwyd hen ysgrif gorchymyn Cyrus yr hon a ddywedai, "Adeilader tŷ Dduw, a rhodder y draul o dŷ y brenin." Bu'r darganfyddiad yn galonddid i'r adeiladwyr, ac yn ddigalondid i'r gelynyon. Pan y gwelom ninnau wrthwynebwy'r rhwystrau yn ymosod yn erbyn y gwaith hwn, chwiliwn am yr hen ysgrifau breninol yn nghistiau yr arfaeth a'r cyfammmod tragywyddol, a chawn mai dyma fel y mynegir y ddeddf o dan seiliau y llwydraeth Ddwylol, "Fy Mab, gofyn i mi, a rhoddaf y cencloedd yn etifeddiaeth i ti, a therfynau y ddaear i'th feddiant." Nyni a allwn fod yn hyderus y dygir y gwaith hwn rhagddo at orpheniad, oblegid wrth wneyd hyny y bydd y Tad yn cyflawni â'i law yr hyn a lefarodd ac a addawodd â'i enau i'w auwyl Fab. Y mae wedi rhwymo ei hun mewn cyfammmod. Nid oes rwystrau a saif o'i flaen, canys y mae pob peth at ei alwad i ddwyn ei amcanion oddiamgylch. Ac er sicrhau cysur i'w bobl yn nghanol eu gwendidau a'u cyfnewidiadau ar y ddaear, y mae wedi cadarnhau hyn â'i lw: "Fel trwy ddau beth dianwadal,

yn y rhai yr oedd yn anmhosiibl i Dduw fod yn galwyddog, y gallem ni gael cysur cryf, y rhai a ffoisom i gymeryd gafael yn y gobaith a oedwyd o'n blaen, yr hwn sydd genym ni megys angor yr enaid, yn ddiogel ac yn sicr, ac yn myned i mewn hyd at yr hyn sydd o'r tu fewn i'r llen."

Gwirionedd arall sydd yn sail gadarn i ni fod yn hyderus am orpheniad y gwaith da yw,—fod y Gweithiwr yn cael hyfrydwch mawr ynddo. Y mae yn waith sydd wrth fodd ei galon. Efe a'i gwna ynte nid yn unig er mwyn fyddlondeb i'w air a'i addewid, ond hefyd er mwyn boddlonrwydd ei ewylllys ei Hun. Pan fyddo neb yn gwneyd rhywbeth a fyddo yn un â themlad ei galon yn gystal ag â'i air, nid arbeda un llafur tuag at ei wneyd. Bydd dyn gonest a chywir weithiau yn cyflawni gweithred oddiar gariad uniongyrchol at eirwired, ac ymlyniad diysgog wrth uniondeb, er na byddo yn caru y weithred er ei mwyn ei hun.

Un o nodweddion yr hwn a drig yn mhabell Duw ac a breswylia fynydd ei sancteiddrwydd yw, y saif at ei air serch iddo wrth wneyd hyny niweidio ei hunan: "Yr hwn a dwng i'w niwed ei hun, ac ni newidia." Wedi iddo addunedu, teimla ei hun o dan rwyman i gyflawni, er i hyny fod yn gostfawr iddo. Dyna fel y gwnaeth Jephthah. Nid oddiar gariad at offrymu ei farch y gwnaeth efe hyny. Addunedodd, os rhoddid meibion Ammon yn ei law, yr offrymai i'r Arglwydd yr hwn a ddalai allan o ddrysau ei dŷ i'w gyfarfod ar ei ddychweliad. Ac ynddi hi cyflawnodd yr adduned, er yn groes i'w ewylllys, er mwyn fyddlondeb i'w air. Gellir bod yn hyderus y dwg yr Arglwydd y gwaith hwn i orpheniad, nid oddiar gariad at wirionedd a fyddlondeb i'w air yn unig; efe a wna hyny; ond efe a'i gwna hefyd oddiar hoſlder yn y gwaith ei hun—y mae yn ei garu yn fawr. Pan lefo y truan arno, "Trugarhâ wrthyf, O Dduw," efe a etyb yn barod a siriol, "Mi a drugarhâf wrthyf; y mae yn hoff genyf drugaredd." Y mae efe "yn dda a maddengar, ac o fawr drugaredd i'r rhai oll a alwant arno. Yr Arglwydd a gar byrth Sion yn fwy na holl breswylfeydd Jacob. Dewisodd yr Arglwydd Sion, ac a'i chwennychodd yn drigfa iddo ei hun. Dyma ei orphwysfa yn dragywydd;

yma y triga; canys chwennychodd hi." Ac un rheswm am hyn yw ei fod mor hoff o'r gwaith a wneir yn Sion. Oblegid hyn y dywedir wrthi, "Na laesed dy ddwyllaw; yr Arglwydd dy Dduw yn dy ganol di sydd gadarn; efe a achub, efe a lawenycha o'th blegid gan lawenydd; efe a lonydda yn ei gariad, efe a ymddigrifa ynot dan ganu." Nid ymddigrifodd dan ganu mewn un rhan o'i waith nes dyfod o hono at y gwaith da a wneir ganddo yn nghalonau meibion a merched Sion. Dywedai am waith pob diwrnod wrth wneyd y greadigaeth elfenol ei fod yn dda iawn. A chanai yr angylion wrth sylwi ar fawredd a gogoniant hon: "Cyddganodd ser y bore, a gorfoleddodd holl feibion Duw." Ond ni chanodd yr Arglwydd ddim ei hunan nes dyfod o hono i greu dyn o newydd yn Nghrist Iesu; y mae hwn yn waith a gyfrifa yn werth iddo ef ei hun ymddigrifu ynddo dan ganu; a sier yw na rydd waith y mae yn cael y fath hyfrydwch a mwynhâd ynddo ddim i fyny heb ei lwyr orphen.

Sail arall i'n hyder am ei orpheniad yw,—fod y gwaith hwn yn gyfryw o ran ei natur ag a fydd yn glod ac yn ogoniant i'w enw byth. Pan y gorphenio efe hwn, y gwelir ef yn ei ogoniant. Ni fydd gogoniant pob peth arall a wnaeth mewn cymhariaeth i ogoniant hwn ond megys llewyrch gwanaidd magien fach bôn y clawdd mewn cymhariaeth i lewyrch gorddysglair haul mawr y ffurfafen. Ymadroddion comfforddus iawn ar hyn yw y rhai canlynol o lyfr y prophwyd Jeremiah, "A mi a'u puraf hwynt oddiwrth eu holl anwiredd a bechasant i'm herbyn; a mi a faddenaf iddynt eu holl bechodau trwy y rhai y pechasant i'm herbyn, a thrwy y rhai y troseddasant yn fy erbyn. A hyn fydd i mi yn enw llawenydd, yn glod ac yn ogoniant, o flaen holl genedloedd y ddaear." Y mae y gwaith hwn—y gwaith da o lanhâd a phuro pechadur oddiwrth ei anwiredd—yn un digon mawr i'r holl briodoliaethau Dwyfol ddangos eu hunain yn eu holl ogoniant, yr hyn ni chaed cyn cychwyn y gwaith yma. Er mor ardderchog yw enw yr Arglwydd fel y mae wedi ei argraffu ar waith mawr y greadigaeth, eto nid yw holl lythyrenau ei enw wedi eu hargraffu ar hon. Yr oedd llech y greadigaeth yn

rhy fechan, er mor eang yw, i Dduw ygrifenu ei enw yn llawn ar ei hyd arni. Ond y mae y greadigaeth newydd yn Nghrist, y gwaith da hwn, yn waith digon mawr i'r Anfeidrol Fod amlygu yr oll o hono ei hun ynddo a thrwyddo. Dywedir fod holl liwiau prydlferth llysiau a choed y maes yn ngoleuni yr haul, ac mai y goleuni sydd yn paentio gwahanol liwiau heirdd y ddaear. Gwna hyny trwy fod rhyw gymhwysder yn y gwahanol wrthddrychau y mae'r haul yn llewyrchu arnynt i adlewyrchu yr amrywion liwiau. "Goleuni yw Duw," ac y mae gogoniant gwahanol briodoliaethau ei natur ogoneddus a phur yn cael ei adlewyrchu yn ei weithredoedd yn ol fel y byddo natur pob gweithred. A'r gwaith da o adnewyddiad a sancteiddiad a wna ar galon pechadur er ei gadwedigaeth yw y gwaith a fêdd ar gyfaddasder i ddangos gogoniant y perffeithiau yr ymogonedda Efe fwyaf ynddynt, sef ei sancteiddrwydd, ei drugaredd, a'i ras. Nid oes dim a ddengys gyfoeth ei drugaredd fel y gwaith hwn. Y mae haen deneu o honi, mae yn wir, dros y cyfan, canys y mae ei drugaredd ar ei holl weithredoedd. Yr un pryd nid oes yna ond symudliw gwan o honi. Yn y gwaith hwn y gwelir trugaredd yn rhagorol fawredd ei gogoniant. Ac y mae yr Arglwydd yn sôn am ei drugaredd fel pe iddi hi yn unig y perthynai gogoniant teilwng o'r enw. Y Duw trugarog a graslawn yw yr enw wrth yr hwn y myn ei adnabod gan bechaduriaid. Felly y cyhoeddodd ei enw i Moes ar Sinai: "Jehofah, Jehofah, y Duw trugarog a graslawn, hwyrfrydig i ddig, ac aml o drugaredd a gwirionedd, yr hwn sydd yn cadw trugaredd i filoedd, gan fadden anwiredd a chamwedd, a phechod." Ac y mae yn medru dangos mawredd y gogoniant hwn, cyfoeth ei drugaredd a rhagorol olud ei ras, trwy ei gymwynasgarwch i ni yn Nghrist Iesu. Gan hyny, y mae yn waith y gallwn fod yn hyderus y gwna ei orphen er mwyn ei ogoniant ei hun. Ac yn wir y mae hyn wedi rhoddi hyder yn ein meddwl lawer pryd i ofyn ganddo ddwyn ymlaen waith da ei ras ar ein calon ddrwg,—y bydd yn gogoneddu ei hun a'i anwyl Fab Iesu drwy wneyd hyny.

Mawr hefyd fydd gogoniant y rhai y

gwnair y gwaith ynddynt pan y gorphenir ef. Bydd eu dagrau wedi eu sychu ymaith, eu clwyfau wedi eu cwbl iachân, heb arnynt na brychenyn na chrychni, na dim o'r cyfryw:

"Oll yn eu gynau gwynion,
Ac ar ea newydd wedd,
Yn debyg idd eu Harglwydd
Yn dodi'r lân o'r bedd."

Boed ein gweddi ninnau am fod ymhlith y dorf ddedwydd hon yn nydd Crist, "pan ddêl efe i'w ogoneddu yn ei saint, ac i fod yn rhyfeddol yn y rhai oll sydd yn credu," fel y gogonedder enw ein Harglwydd Iesu Grist ynom ni, a ninnau ynddo yntau, yn ol gras ein Duw ni, a'r Arglwydd Iesu Grist.

Y TALMUD.

Gen y Parch. J. R. JONES, Dublin.

III.

Y MAE y safle uchel a hona y llyfr hwn iddo ei hun fel llyfr crefyddol, sef safon perffeithrwydd, yn peri iddo edrych megys gyda gwedd ddirmygus ar bawb a phob peth a fadd ymgystadlu âg ef, neu a ammhena ei awdurdod, ac mewn canlyn-iad yn magu yn ei ddilynwyryr ysbryd erlidigaethus. Y rheswm fod yr ysbryd hwn yn dyfod i'r golwg yn fwy yn ei wrthwynebwyr ydyw am eu bod mewn gwell mantais i'w ddangos—am eu bod y blaidd gryfaf. Parodd i'r uchafiaeth a honai ar ysgrifeniadau Moses a'r prophwydi i amryw o arweinwyr y genedl sefyll yn gryf i'w erbyn ar ei ymddangosiad cyntaf, pa rai a ymfurfiasant mewn ychydig amser yn bleidiau neu sectau crefyddol, un o ba rai sydd yn aros hyd heddyw, sef y Caraiaid. Y maent hwy yn llosgog yn Asia a rhanau dwyreiniol Ewrop. Y mae y dirmyg gyda pha un yr edrychid ar ac yr ymddygid at y Talmud, gan y sect hon o'r dechre, yn llawn mor fawr âg edmygedd ei bleidwyr mwyafr zelog. Ysgrythyrau yr Hen Destament, yn eu golwg hwy, ydyw yr unig awdurdod ddwyfol ac anfaeledig ar grefydd a moesa i' ddynion. Y mae eu hymlyniad wrthynt fel y cyfryw wedi bod yn gryf a diysog, a hyny yn wyneb anfanteision lawer.

Parodd yr ymosodiadau aml a beiddgar o'r eiddo ar y grefydd Cristionogol, i'r Cristionogion ei gasân â chasineb calon, y rhai a ymddygasant tuag at y llyfr a'i

ddilynwyryr ymhob oes fel pe byddai eu herlid yn y modd creulonaf yn un o brif erthyglau eu fydd. Y mae yn wir iddynt ddyoddef llawer gan y Cenedloedd, i fyg pa rai yr oeddynt wedi ymwasgaru; ond o bawb, y Cristionogion a fu yn erlidwyr creulonaf arnynt. O'r uchaf mewn awdurdod yn yr eglwys hyd y mwyafr diastad, defnyddient bob arf a allent gael i'w herbyn. Y cyntaf o'r ymherawdwyryr cristionogol a roes ei wyneb i'w herbyn ydoedd Justinian, yn y flwyddyn 533. Yr oedd yr ymherawdwr hwn yn dwyn mawr zel dros grefydd yr efengyl, ac yn ngrŷm y zel hon, profodd ei hun yn erlidwyr creulawn ar yr Iuddewon, y rhai a ddyoddefasant lawer ymhob rhan o'r ymherodraeth. Rhodd gorchymyn allan gydag awdurdod mawr gan y Pabau Gregory IX. ac Innocent IV., i wneyd yr ymchwiliad manylaf trwy yr holl fyd cristionogol am lyfrau yr Iuddewon; ac yna cyhoeddwyd gŵyl fawr i'w llosgi yn ngwydd y lliaw. Ychydig iawn a gaed o'u llyfrau y pryd hwn, gan y llywyddon yr Iuddewon i'w cuddio rhag eu gelynion; ond dyoddefasant lawer drwy y cyfnodau hyn. Ceir Benedict XIII. yn rhoddi cyhoeddiad allan yn erbyn yr Iuddewon; ac yn y cyhoeddiad hwn cyhuddai y Talmud o fod yn achos i gadw y genedl trwy y byd mewn tywyllwch, ac o fagu a meithrin ynddynt elyniaeth gwastadol at Cristionogaeth. Priodolai ei awduriaeth i blant diafol, y rhai a fu yn llwyddiannus i garu allan gynlluniau eu tad. Llwyddodd y Pab Pius V. yn y flwyddyn 1559 i gasglu trwy ei oruchwylwyr 144,000 o gyfrolau o'r Talmud, ynghyd a nifer mawr o lyfrau eraill o eiddo y genedl, y rhai a loswyd oll ganddo. I ba wlad bynag y dilynwn yr Iuddewon, cawn hwy dan erlidigaeth gyson a pharhâus, pawb, yn ymherawdwyryr, pabau, breninoedd, swyddogion a deiliaid pob llywodraeth, yn rhoddi eu holl allu i'w herbyn. Ond po fwyaf yr erlid arnynt o herwydd eu hymlyniad wrth eu llyfr, yr oeddynt hwy yn myned yn fwyfyr zelog o'i blaidd yn barhâus. Y mae erlidigaeth ar ddynion o herwydd eu ayniadau, pa mor gyfeiliornus bynag y gallant fod, yn rhwym o'u gweithio yn fwy zelog drostynt. Y mae hon yn ddeddf gyffredinol sydd yn dyfod i'r golwg yn amlwg iawn wrth ddarllen hanesyddiaeth ymhob oes. Cynllun ydyw sydd bob amser wedi troi allan yn fethiant. Y mae cyfeiliornadau yn gallu sugno nerth bywyd o'r erlidigaethau cryfaf. Ac y mae yn rhyfedd meddwl fod cristionogion wedi profi eu hunain yr erlidwyr creulonaf, er fod yr ysbryd hwn yn bellol gross i egwyddorion y grefydd a broffasant.

Dylem bellach ddychwelyd i edrych ar

gynnwysa dyngedidath y llyfr. Yr oedd gan y Rabbinaid ddull athronyddol iawn o ddyegu (os goddefai i ni ddefnyddio gair sydd mewn cymaint o fri y dyddiau hyn). Dywedant am y llythren gyntaf yn y Bibl 2—*beth*, yr haa mewn ystyr rhifyddol sydd yn cynarychioli y rhif dau, mai nid yn ddarnwainiol y defnyddiodd Moses y llythren hon y gyntaf oll, ond fod ganddo amon neilldnol yn y dewisiad o honi, yr hwn nad ellid ei gyrhaedd trwy ddefnyddio yr un o'r llythrenau eraill. Y mae y llythren ynddi ei hun, ond ei deall, yn dangos cynnwys, ystyr, ac amcan y gyfrol trwyddi, sef yn gyntaf, fod dyn yn greadur yn meddu ar ddwy natur, ysbrydol a chnawdol, ac hefyd ei fod yn greadur dau fyd, nefol a daearol, fod y ddau fyd yn ddyeithr iddo, ac yntau yn y canlyniad mewn anghen cael ei ddyegu am natur y ddau fyd y mae yn ddeiliad o honynt. Y mae i bob un ei ddeddfau priodol ei hun, a chynnwysa y Bibl ddadguddiad perffaith e'r deddfau hyn, er mantais i'r ddwy natur gael dadblygiad teg. Hefyd, y mae ffurf y llythren hon yn un awgrymiadol iawn i feddwl y Rabbi. Dyma ei ffurf, 2; ac fel y gwelir, y mae yn ganedig mewn tri chyfeiriad, sef i fyny, i waered, ac ymlaen. Defnyddiwyd y llythren hon y gyntaf oll yn y llyfr, er dangos i ddyn ei le priodol yn nghreadigaeth Duw. Nid yw i amcanu ymgryhaeddyd at yr hyn sydd uwchlaw iddo, fel Adda, yr hwn a syrthiodd mewn canlyniad i ddyfnder mawr. Nid yw i edrych i lawr islaw iddo ei hun. Lle priodol i fwystfilod ac ymlusgiaid sydd yn y cyfeiriad yma, ac nid i ddyn. Y mae dychymygu beth sydd ymlaen neu yn ol y tu hwnt i derfynau dadguddiad, yn beryglus iawn iddo; y mae yn naturiol iddo, os meiddia briodoli i Dduw yr hyn na ddylid, feithrin syniadau celyd ac anhehwiung am dano.

Felly y mae y llythren o herwydd ei safle yn y wyddor, a'i ffurf, wedi cael sylw mawr ganddynt, ac yn awgrymiadol iawn iddynt. Beth, tybed, a fusasai y llythren gyntaf yn y Bibl Cymraeg yn ei dyegu iddynt. Y mae yn dygwdd ei bod y llythren ddiweddar yn y wyddor, ac fe ddichon mai dyma fusasai casgliad y Rabbi, fod y Bibl yn dechre lle y mae gallu dyn yn diweddu; methu dyn a dechre Duw yn cydgyfarfod. Beth am ei ffurf eto? Dwy fraich fel pe yn ymestyn tua'r nef oedd ac un tua'r ddaear, i ddangos foddwbl sylw dyn i fod ar bethau sydd uchod, a'i fod i ddefnyddio pethau y ddaear er mantais i edrych ar a dysegwyl mwy iddynt.

Dysga y Talmud fod y tri gair cyntaf yn y Bibl Hebraeg, yn trefnu gyda'r tair llythrenau sydd ynghyd yn gwneyd y gair

emeth, y gair Hebraeg am wirionedd. Dengys hyn beth yw arwyddair y Bibl, sef ei fod yn dechre gyda gwirionedd; ac at hyn y cyfeiria Dafydd yn Salm exix. 160: "Gwirionedd o'r dechreuad yw dy air," neu yn ol yr Hebraeg, "Dechreuad dy air sydd wirionedd." Y mae y llythrenau sydd yn gwneyd i fyny y gair *emeth*, yn cael eu cymeryd o ddechra, o ganol, ac o ddiwedd y wyddor; a dengys hyn fod nid yn unig dechreuad y gair yn wirionedd, ond hefyd mai ei arwyddair wrth fyned ymlaen yw gwirionedd, a'i fod yn diweddu mewn gwirionedd, neu mai gwirionedd oll yn oll ydyw. At hyn yr amcanai Moses pan yn dewis y geiriau cyntaf yn y gyfrol, sef geiriau i ddangos yn eglur natur y llyfr a ygrifennai, a'i gynnwysa. Y mae ffurf y llythrenau sydd yn y gair *emeth* yn arwyddocaol iawn; רמט. Y maent yn sefyll, fel y gwelir, ar ddwy golofn bob un. Dengys hyn natur gwirionedd, sef ei fod yn sefydlog, a'i fod yn gryf, ac yn y fantais oren i sefyll yn wyneb pob ymosodiad arno—digon odditano i'w ddal. Y mae y gwrthgyferbyniol i'w weled yn y gair twyll. Y mae ffurf y llythrenau sydd yn gwneyd y gair twyll fel hyn: רמט. Y mae y tair llythren, fel y gwelir, yn sefyll ar un golofn; y mae hyn yn dangos ei natur na saif, y mae yn barod i syrthio, ac ond ei adael iddo neu arno ei hun, fe gwmpa yn y fan; a phan yn sefyll, y mae bob amser yn sefyll ar allu y tu allan iddo ei hun.

Yr ydym braidd yn cywilyddio am i ni ddefnyddio y gair athroniaeth i ddynodi yr hyn a ddyfynwyd; ond, gan gofio, gwelsom fwy nag unwaith bethau llawn mor ddiystyr a gwag yn dwyn yr enw; ac y mae Mr. Hurwitz ac eraill yn gweled ynddynt yr athroniaeth fwyaf pur a dilychwin.

Cafodd y dyn cyntaf Adda sylw mawr gan y Rabbinaid, fel y galleid dysegwyl. Yn ol rhai o honynt, yr oedd yn rhyw anghenfl anferth o greadur; pan safai, cyrhaeddai ei ben hyd y nefoedd; pan orwedda, byddai ei draed yn y gorllewin pell, a'i ben yn eithafoedd y dwyrain; ac yr oedd y pridd o ba un y crewyd ef wedi ei gasglu o bob rhan o'r ddaear. Yr angylion a gawsant y fraint o'i gasglu yn bentwr mawr, ac o'r pentwr hwn y crewyd Adda, a hynny mewn trefn iddo allu byw ar bob rhan o honi, fel nas effeithiai y gwahanol hinsoddau yn niweidiol arno. Yn ol rhai, yr oedd iddo ddau wyneb, ac yn ol eraill ddau ben ar ei gorff, neu ddau gorff mewn rhyw gysylltiad rhyfedd â'u gilydd. Mynai rhai o honynt ei harddu a chynffon. Nis gwyddom a oedd perthynas rhwng Adda y Talmud âg eiddo Darwiniaeth yr oes hon,

ai nid oedd. Er yr holl annhebygol-
rwydd, y mae amryw nodweddion cyffelyb
yaddynt. Y mae y Rabbiniaid yn gweled
sail deg i'w holl ddychymygon hyn, gyda
llu mawr yn ychwaneg—y nifer llosocaf o
ba rai sydd yn fwy diystyr na'r uchod, os
yn bosibl—yn yr Ysgrifysau Sanctaidd;
a mynych y dyfynant adnodaau i'w cadarn-
hâu.

Ond nid dychymygon diystyr fel y rhai
uchod yw yr oll a gynnwys y llyfr. Y
mae ynddo lawer o addysgiadau da, a
llawer o rai rhagorol iawn. Y maent yn
hoff o'r ffurf ddammegol o ddysgu; dyma
eu dull cyffredin, fel y gwelwn yn yr
engraifft hon: "Daeth ymherawdwr pag-
anaidd unwaith at Rabon Gamaliel, a dy-
wedodd wrtho, Y mae eich Duw chwi, yr
hwn yr ydych yn ei addoli, yn lleidr, yn ol
fel yr ysgrifenydd, 'A'r Arglwydd Dduw
a wnaeth i drwmwgwg syrthio ar Adda, ac
efe a gysgodd, ac efe a gymerodd un o'i
asenau ef, ac a gauodd gig yn ei lle hi.'
Yr oedd merch y Rabbi yn dygwyl bod
yn bresennol, a gofynodd a gai hi ateb yr
ynfydrwydd hwn. 'Y nos o'r blaen,'
meddai, 'daeth lladron i'm hystafell a
lladratasant lestr arian gwerthfawr, ond
gadawant lestr aur llawer gwerthfawr-
oach yn ei le.' Dywedodd yr ymherawd-
wr mewn atebiad, 'Caraswn weled y cyf-
ryw ladoron yn talu ymweliad bob nos â'm
hystafell i.' 'Dyma'r modd,' meddai
hiithau, 'y bu gydag Adda; cymerodd
Duw asen oddiarno, ond rhoddos wraig
iddo yn ei lle.'"

Gofynodd dysgyblion Rabbi Simon i'w
hathraw unwaith, "Rabbi, paham na
roddodd yr Arglwydd ddigon o'r manna
i barhâu i'n tadau am flywyddyn, yn lle
rhoddi ychydig bob bore, a hyny wrth
fesur?" Atebodd y Rabbi mewn dam-
meg: "Yr oedd rhyw frenin a mab gan-
ddo, i'r hwn y rhoddai ran flynyddol er ei
gynnalïaeth. Rhoddid y rhan hon ar y
dydd penodol; a dyma yr unig ddiwrnod
ar hyd y flywyddyn y gwelent eu gilydd.
Ymhen amser penderfynodd y tad newid
ei gynllun, sef rhoddi ei ran iddo yn
ddyddiol, felly yr oedd efe yn gweled
gwyneb ei fab bob dydd. Felly yr Ar-
glwydd gyda'n tadau. Pe buasai yn rhoddi
eu rhan iddynt yn flynyddol, buasent yn
ei anghofio; ond gan mai y naill ddydd
ar ol y llall y caent hi, yr oeddynt bob
bore o'r newydd yn cofio mai o law eu Tad
yr oeddynt yn ei derbyn." Er dysgu i
ymostwng yn ddirwgnach i ewyllys yr
Arglwydd, ceir yr engraifft ganlynol:
Yr oedd Rabbi Meir yn un hynod am ei
grefyddolr ymysg ei frodyr, a chafodd ei
fendithio â gwaig oedd yn meddu y
cyffelyb ysbyrd. Pan oddicartref bu farw
dau fab y Rabbi. Eu mam ar ddychwel-

lad ei phriod a ddirgelodd ei thristwch;
gan ymddangos iddo fel arfer, dywedai,
"Fy ngŵr, amser yn ol ymddiriedwyd i
ni ddau berl amhrisiadau werthfawr i'w
cadw mewn diogelwch; a'r bore heddyw
daeth y gŵr â'u hymddiriedodd i'm gofal
yma i alw am danant, a rhoddais hwynt
yn ei ddwyllaw ef." Canmolodd y Rabbi
y weithred, gan ddyweyd, "Uniawn y
gwnaethost; dylem bob amser ddychwelyd
yr oll a ymddiriedwyd i ni yn llawen a
ffyddlawn." Ymhen yspaid o amser, gof-
ynai am ei ddau fab, pa le yr oeddynt heb
ddyfod i'w groesau fel arfer ar ei ddy-
chweliad adref. Yna cymorth y wraig ef
erbyn ei law ac a'i harweiniodd ef i'r
ystafell lle y gorweddai y meibion; efe a
welai eu bod wedi meirw, ac a wylai yn
chwerw. "Nac wyla, fy anwyl briod,"
dywedai y wraig, "oni ddywedais y dylem
bob amser ddychwelyd yn llawen a ffydd-
lawn yr oll a ymddiriedwyd i'n gofal!
Duw a roddodd i ni y ddau berl gwerth-
fawr hyn, gadawyd hwy yn ein meddiant
dros amser, a mawr oedd ein gorfoledd a'n
llawenydd o'u plegid; ac yn awr y mae
wedi galw am yr eiddo ei hun."

Y mae y llyfr yn cynnwys amryw sylw-
adau rhagorol ar air Duw. Gofynodd
Rabbi unwaith, "Paham y cyffelybir gair
Duw i ddwfr?" a dyma'r ateb: "Fel y
mae dwfr yn rhedeg o'r uchelderau, ac yn
gorphwys yn yr iselderau, felly y mae'r
gair, neu'r ddeddf, yn tarddu o'r nefoedd
uchod, ac yn rhedeg i lawr ac yn cartrefu
yn y gostyngedig o ysbyrd." Gofynwyd
eilwaith, "Paham y cyffelybir ef i win a
l्लाeth?" a'r atebiad ydoedd, "Nis gallir
cadw gwin a l्लाeth mewn llestri aur neu
arian, ond yn unig mewn llestri pridd;
felly y gair, &c."

Y mae'r pedwerydd gorchymyn yn cael
rhan helaeth o sylw y Talmud. Dysga-
fod yr Arglwydd bob amser yn bendithio
yn helaeth bawb ar y sydd yn sanctaiddio
ei Sabbothau, a hyny mewn ystyr dym-
morol. "Yr oedd un gŵr o Iuddew, o'r
enw Joseph, bob amser yn cadw y Sabboth
yn fauwl yn ol y gorchymyn; ac yr oedd
i'r Joseph hwn gymydog cyfoethog, yr
hwn a gredai yn gryf mewn dewin-
iaeth. Dywedai dewin wrtho y denai ei
holl gyfoeth yn eiddo i Joseph yr Iuddew
tlawd; a phenderfynodd y gŵr cyfoethog
yn y fan y gwnai ei oreu na ddenu i Joseph;
ac mewn canlyniad darfu iddo werthu ei
etifeddiaeth, a phrynu diemwnt gwerth-
fawr. Wedi iddo ei gael, gwniodd ef yn
ddiogel yn y wisg a wisgai am ei ben, a
phenderfynodd adael y rhan hono o'r wlad.
Yn fuan cafodd long mewn portladd cyf-
agos; ond pan ar y fordaith daeth awl
gref o wynt, yr hwn a chwythodd ei ben-
wisg i'r môr. Llynoedd pysgodya y di-

emwnt, a'r pysgodyn a ddaliwyd, ac a werthwyd i Joseph; ac ynddo cafodd y trysor gwerthfawr, fel taledigaeth am gadw y Sabboth heb ei halogi." Y mae hen draddodiad yn eu mysg fod gŵr pan yn dychwelyd o'r synagog yn cael ei ddilyn gan ddau angel, sef angel da ac angel drwg. Pan welai yr anghylion y bwrdd gartref wedi ei daenu yn barod, y lampau wedi eu goleuo, y wraig a'r plant wedi eu gwisgo yn deilwng o'r wyl, ac yn barod i fendithio y dydd sanctaidd, yna byddai yr angel da yn bendithio y teulu, gan ddywedyd, "Bydded dy holl Sabbothau fel y Sabboth hwn; heddwch i'r tŷ hwn, heddwch;" a byddai yr rhaid i'r angel drwg ddywedyd, "Amen." Ond os na fyddai'r tŷ wedi ei barotoi, a'r teulu yn dysgwyl yr adeg i'w groesawu, yna byddai yr angel drwg yn dywedyd y fellydith, "Bydded dy holl Sabbothau fel hwn," a'r angel da dan wyl yn gorfod dywedyd, "Amen."

ADDYSG YR YSGOL SABBOTHOL.

Papyr a ddarllenwyd yn Nghyfarfod Ysgol Stryt Henllan, Dinbych, Rhagfyr 2ed, 1880.

2 TIMOTHEUS II. 25: "Mewn addfwynder yn dysgu y rhai gwrthwynebus, i edrych a roddo Duw iddynt hwy ryw amser edifeirwch i gydnebod y gwirionedd."

RHAN ydyw y geiriau hyn o gynghor yr Apostol Paul i Timotheus fel gweinidog yr efengyl. Ond er mai cynghor i weinidog ydyw y geiriau, gellir gyda phriodoldeb eu cymhwyso at holl athrawon ac athrawesau yr Ysgol Sabbothol; a diammheu mai hyny a olygid pan yn gosod y mater hwn i lawr.

Un o neillduolion a rhagofreintiau goruchwyliaeth yr efengyl ydyw, fod y swyddau hyny oedd gyfyngedig i ychydig dan yr hen oruchwyliaeth yn awr yn eiddo cyffredinol yn yr eglwys. Nid wedi eu dileu o'r eglwys y mae y swyddau, ond yn hytrach yr holl saint sydd wedi eu gwneyd yn brophwydi, offeiriad, a breniunedd. Y swydd sydd yn dal mwyaf o berthynas â'r testun dan sylw ydyw y swydd brophwydol. Profir cyffredinololrwydd y swydd hon yn y geiriau canlynol: "A bydd yn y dyddiau diweddar, medd Duw, y tywalltaf o'm Hyabryd ar bob cnawd, a'ch meibion chwi a'ch merched a brophwydant, a'ch gwyr ienaine a welant weledigaethau, a'ch hynafgwyr a freuddwydiant freuddwydion; ac ar fy ngweision ac ar fy llawforwynion y tywalltaf o'm Hyabryd yn y dyddiau hyny, a hwy a brophwydant." Dysgir yma fod

pob dosbarth yn ddiwahaniaeth i brophwydo: meibion a merched, hen ac ieuaine, gweision a morwynion; y maent oll i dderbyn tywalltiad o'r Ysbryd Glân, ac i brophwydo. A chydnebydd pawb yn ddiau nad oes unrhyw sefydliad yn ein gwlad mwy manteisiol i'r brophwydoliaeth hon gael ei sylweddoli nag ydyw yr Ysgol Sabbothol. Dyma le i bawb brophwydo—cyfieusdra i bawb weithio. Y cymhwysder mawr anghenrheidiol ydyw, derbyn tywalltiad o'r Ysbryd Glân.

Y mae yma bedwar o faterion yn codi yn naturiol o'r adnod:—I. DYSGU. II. PA FATH RAI SYDD I'W DYSGU? "rhai gwrthwynebus." III. PA FODD I'W DYSGU? "mewn addfwynder." IV. PA AMCAN SYDD I FOD MEWN GOLGW WRTH EU DYSGU? "I edrych a roddo Duw iddynt hwy ryw amser edifeirwch i gydnebod y gwirionedd." Dysgu—dysgu pa fath rai—dysgu pa fodd—dysgu i ba amcan.

I. *Dysgu.* Y mae y gair *dysgu* yn y fan hon yn golygu dysgyblu, cyfarwyddo, a chyfarwyddo yn gywir. Tuag at feddu cymhwysder i gyfarwyddo mewn peth, rhaid bod yn gyfarwydd yn y peth hwnw. Gwell yw bod heb gyfarwyddyd o gwbl na chael cam-gyfarwyddyd. Yr ydym yn cymeryd yn ganiatâol mai yr hyn ag y mae anghen cyfarwyddyd ynddo ydyw y gwirionedd, neu air Duw. Y rhai ag y gorphwys hyn arnynt mewn modd neillduol ydyw athrawon ac athrawesau yr Ysgol Sabbothol. Felly, arweinir ni yn naturiol at yr ystyriaeth o bwysigrwydd yr anghenrheidiolrwydd am i'r holl athrawon fod yn hyddysg a chyfarwydd yn y gwirionedd eu hunain.

Os mlyn heb fod yn athraw llwyddianus, rhaid iddo feddu y tair elfen a ganlyn:—1. Gwybodaeth helaeth yn y gwirionedd. 2. Profiad helaeth o'r gwirionedd. 3. Esiaml gyson â'r gwirionedd. Y mae bod yn ddiifygiol yn un o'r elfennau hyn yn anghymhwyso dyn yn fawr, ie, yn wir, yn ei wneyd yn annhosibl iddo fod yn athraw llwyddianus. Ond pa le bynag y gwelir athraw yn meddu yr elfenau hyn, fe welir hefyd yn yr un fan ddosbarth yn cael ei gyfarwyddo gyda chywirdeb. Yr oedd yr Arglwydd Iesu yn meddu y pethau hyn yn gyflawn; yr oedd efe yn berffaith mewn gwybodaeth, profiad, ac esiampl, a thrwy hyny yn gallu "dysgu fel un â'w awdurdod ganddo." Pe galleid meddwl am y fath beth ag i'r Arglwydd Iesu fod yn ddiifygiol mewn un o'r elfennau a nodwyd, ni buasai hyd yn nodd perfffeithrwydd y ddwy arall yn gwneyd y diffyg i fyny. Gellid meddwl fod rhyw beth tebyg i hyn o flaen meddwl yr apostol pan yn ygrifenu y bymthegfed adnod o'r bennod hon: "Bydd ddyfal," meddai, "i'th oed dy

hon yn brofedig gan Ddau, yn weithiwr difell, yn iawn gyfrannu gair y gwirionedd." Y mae y tair elfen a nodwyd yn dyfod i mewn yn yr adnol hon, sef, profiad, esiampl, a gwybodaeth. Daw profiad i mewn yn y rhan gyntaf o'r adnod—"Bydd ddyfal i'th oed dy hun yn brofedig gan Ddau." Y mae hwn yn gymhwysder anhepgorol anghenrheidiol mewn athraw: fod y pethau y mae yn eu haddysgu i eraill yn bethau byw profedig yn ei enaid ef ei hun. Heb hyn ä yr addysg yn ffurfiol ac aneffeithiol o anghenrheidrwydd. Yn yr ail ran o'r adnod ceir esiampl, sef "yn weithiwr difell." Yr hyn a feddylir wrth "weithiwr difell," yn ol ymyl y ddalen ydyw, "gweithiwr na raid iddo gwylyddio," un nad oes gan neb ddim i'w reddi yn ei erbyn; neu mewn geiriau eraill, esiampl deilwng. Yn y rhan olaf o'r adnod, daw gwybodaeth i mewn yn yr annogaeth a roddir i "iawn gyfrannu gair y gwirionedd." Y mae yr apostol yn ei lythyr cyntaf at Timotheus yn gwneyd cyfeiriad at ddosbarth o athrawon heb fod yn feddianol ar y cymhwysder olaf hwn, sef, cymhwysder gwybodaeth: "Gan ewyllysio bod yn athrawon o'r ddeddf, heb ddeall na pha bethau y maent yn eu dywedyd, nac am ba bethau y maent yn taeru." A ydyw yr adnod hon yn peidio bod yn ddarlun lled gywir o ambell athraw yn y dyddiau hyn, gyda'r eithriad o'r rhan flaenaf o'r adnod, sef, "gan ewyllysio bod yn athrawon o'r ddeddf?" Yohydig, mewn cymhariaeth, a geir yn gorawyddu am y swydd. Ond ofnwn fod y rhan olaf o'r adnod yn rhy wir mewn llawer amgylchiad, sef, rhai yn cael eu penodi yn athrawon "heb ddeall pa bethau y maent yn eu dywedyd, nac am ba bethau y maent yn taeru." Gwneir hyn yn gyffredin o herwydd prinder rhai cymhwys; ac nis gellir meddwl am olygfa llawer mwy digalon ac anobeithiol na dosbarth wedi dyfod ynghyd mewn ymchwil am wybodaeth, a'r athraw, yr hwn yn ol ei swydd sydd i gyfrannu'r wybodaeth hono, heb wybodaeth i'w chyfrannu! Y mae yn dywedyd llawer, se allai, ac o bosibl ormod; ond nid yw yn deall pa beth y mae yn ei ddywedyd. Y mae yno daeru yn fynych, ond heb ddeall am ba beth y maent yn taeru. Ni chwarem er dim beri briw i gymaint ag un athraw cywir a gonest, pa mor fyr bynag fyddo o ran ei gyrhaeddiadau meddyliol; ond ar yr un pryd, ein crêd ddibetrus ydyw, mai anghen mawr yr Ysgol Sabbothol yn Nghymru y dyddiau hyn ydyw anghen athrawon cymhwys. Y mae yr athrawon sydd â'u holl galon yn y gwaith o ddysgu yn brinon ac yn anaml. Y tebygolrwydd ydyw fod am i ddosbarth yn cael am dybryd o herwydd sawy-

bodaeth yr athraw; eraill yn dyddod o herwydd y dull marwaid, diysberd, a difwyd ymha an y cyfrenir yr addysg; ac nid ychydig, yswaeth, sydd o ddosbarthiadau ymha rai y mae yr holl addysg Sabbothol yn cael ei gwneyd yn ddryllian trwy fywyd anghyson ac anfeuchadrol yr athraw yn ystod yr wythnos. Da iawn ydyw gweled Ysgol Sabbothol fel sefydliad yn cael y fath sylw yn ein Cymantioedd a'n Cyfarfodydd Misol, &c.—y dymos blaenaf a feddwn yn ei chafnegi. Y mae y gwahanol gyhoeddiadau, y cyfarfodydd ysgolion, y cyfarfodydd wythnosol, yr eithriadau sirol, a phethau eraill, yn gwneyd lles annhraethol yn ddiammheu. Ond fe fydd yr holl bethau hyn gyda'a gilydd yn annigonol i gyrhaedd yr amcan mawr o ddysgu, os na lenwir ein hysgolion âg athrawon ac athrawesau egwyddorol a goleuedig yn y gair a'r athrawiaeth. Ymddengys i ni fod dau reowm neillidol dros wneyd ymdrech mwy nag arferol yn y dyddiau hyn i argraffu gwirioneddau mawr y grefydd gristionogol yn ddwfn ar feddyliad deiliad yr Ysgol Sabbothol:—

1. Yr ymdrech anghyffredin a wneir i addysgu ymhob angen arall o wybodaeth. Diammheu na welwyd adeg mewn unrhyw oes ag y bu y pwnc o addysg yn cael mwy, os cymaint o sylw, ag y mae yn ei gael yn y wlad hon yn awr. Y mae manteision addysg wedi ymestyn i'r cymoedd mwyaf anhygyrch yn y wlad, ac yn gyrhaeddadwy i'r distadlaff yn y tir. Cri mawr y deyrnas hon yn enwedig ydyw addysg. Nid meddwl yr ydym wrth ddyweyd hyn fod cynnydd addysg mewn cyfeiriadau eraill yn anfantais i addysg grefyddol; na, credwn yn hytrach i'r gwrthwyneb; ond y perygl ydyw, na wneir y cyffelyb ymdrech i gyfrannu gwybodaeth o'r gwirionedd ag a wneir i gyfrannu unrhyw gangen arall o wybodaeth. Y mae pob addysg yn cael gwell chware teg nag addysg y Bibl. Nid eisien dygu llai, ac astudio llai ar lyfrau da eraill sydd, ond yn hytrach astudio mwy ar y Bibl. Y mae y llywodraeth wladol yn fwy gofalus nag erioed i gael athrawon yn meddu cymhwysder i gyfrannu addysg yn yr ysgolion dyddiol; oni ddylai fod helyd yn gyffelyb yn yr Ysgol Sabbothol? Nid ydym heb ofni helyd y gallai hyd yn nód addysg fyddol yn unig fod yn niweidiol i ddyfn fel crefyddwyr, oddieithr fod i'w addysg fod yn gyfatebol yn ngwirioneddau y Bibl. Onid ydym yn cael argoellion o hyn yn ansawdd feddyliol ein gwlad y dyddiau hyn (nid yn gymaint yn Nghymru eto, se allai, ag mewn rhannau eraill o'r deyrnas)? Pa beth ydyw yr ystaf sydd wedi meddianu llawer yn bresannol, o rai a dybiant os bod yn ddygedig, i eiddo a rhoddi cyf-

rif am holl weithrediadau a throion rhagluniaeth, ac nad oes dim wedi, yn, nac i ddygydd, ond yn ol rhyw ddeddfau sefydlog ac anghynewidiol, pa rai y maent hwy yn eu deall yn hollol a thrwyad—nad ydyw ond yr ynyfdrwydd mwyaf ymestwng ger bron yr Arglwydd mewn gweddi, a'i gydnabod fel pen llywodraethwr pob peth? Diystyrant hwy (y dysgedigion hyn) yr *idea* fod dim i'w gredw os na bydd hefyd i'w amgyffred. Y mae yr achos o'r cyfeiliornadau hyn yn gorwedd yn y ffaith o'u bod yn ceisio treiddio i mewn ac amgyffred dirgelion natur a rhagluniaeth Duw yn ngoleuni egwan dysgediaeth y byd hwn, ac heb gymeryd llusern y gwirionedd i oleuo eu llwybrau, ac felly collasant y ffordd. O na ellid argyhoeddi athrawon Ysgolion Sabbothol Cymru o'u dyledswydd a'u cyfrifoldeb, a'r pwysegrwydd iddynt allu argraffu hen wirioneddau gogoneddus y Bibl ar feddyliau yr oes ieuanc sydd yn codi ac yna cynnydded manteision addysg yn fil cyflym-ach eto, ni wnaï hynny ond brasau y tir i'r hen wirioneddau hyny ddwyn frwyth.

2. *Cynnydd Anfyddiaeth a Phabyddiaeth yn y wlad.* Y mae lle cryf i ofni fod y cyfeiliornadau hyn yn ennill tir, a hyny yn Nghymru. Gyda chynnydd yr iaith Saesoneg yn Nghymru, y mae darllen llenyddiaeth yr iaith hono yn cynnyddu; a gresyn ydyw gorfod dyweyd fod rhan helaeth o'r llenyddiaeth hono yn wenwyn marwol i rinwedd, moesoldeb, a chrefydd. Y mae dynion yn Nghymru yn ymdrechgar a diflino yn lledaenu cyhoeddiadau niweidiol o'r natur yma, a hyny ymhlith deiliaid yr Ysgol Sabbothol. Nid peth dibwys chwaith yn hanes ein gwlad ydyw fod y Jesuitiaid Pabyddol, ar ol cael eu hysgymuno o wledydd eraill, yn disgyn yn heidiau, ac yn gosod eu nythod i lawr rhwng hen fynyddoedd Cymru; ac nid ydym heb ofni y bydd iddynt ddeor ar seirph mwy gwenwynig a pheryglus nag oedd hyd yn nōd y seirph tanllyd yn yr anialwch. Yr hyn raid ei gael, os mynnwn ddal ein tir yn ngwyneb yr ymosodiadau hyn ydyw, athrawon ac athrawesau ymdrechgar, golenedig, a duwiol.

II. PA FATH RAI SYDD I'W DYSGU? "Rhai gwrthwynebus."

Yr hyn a olygr gan yr apostol yma wrth rai gwrthwynebus ydyw, rhai cyfeiliornus mewn barn; rhai yn ateb i ddesgrifiad Paul wrth ysgrifenu ei lythyr cyntaf at Timotheus: "Chwyddo y maent, heb wybod dim, eithr amhwylllo ynghylch cwestiynau, ac ymryston ynghylch geiriau, o'r rhai y mae cenfigen, ymryston, cabl-eddau, drwgdybiau yn dyfod." Y mae gwrthwynebiad i'r gwirionedd yn tarddu o ddwy ffinnonell lawr, sef, y deall a'r

galon—tywyllwch y deall, a drygioni y galon. Gair ffugryol ydyw tywyllwch yn yr ystyr yma, yn golygu anwybodaeth. Fe allai mai prin y mae yn briodol dyweyd fod anwybodaeth noeth yn gwrthwynebu goleuni y gwirionedd, mwy nag y mae yn briodol dyweyd fod tywyllwch naturiol yn gwrthwynebu goleuni naturiol. Er fod tywyllwch a goleuni yn wrthgyferbyniol i'w gilydd, eto nis gellir dyweyd eu bod yn wrthwynebol i'w gilydd. Nid ydyw tywyllwch yn sefyll megys ar faes y gwaed i ymladd brwydr â goleuni; na, y mae yn ffoi ar ei ymddangosiad cyntaf. Ond gellir sylwi na wna dim ond goleuni i dywyllwch ffoi. Ni wna gallu, dylanwad, na nerth o un math, ond nerth goleuni ei hunan, ymlid ymaith dywyllwch am un foment. Felly, hefyd, yn y byd meddyliol, nid oes ond goleuni y gwirionedd a all ymlid ymaith dywyllwch anwybodaeth. Gan hyny, y mae yn anhraethol bwysig i'r athrawon fod yn oleuadau dysglair i adlewyrchu y goleuni hwn yn eu dosbarthiadau. Ond nid yn unig y mae yna dywyllwch yn y deall i'w ymlid ymaith gan y gwirionedd, ond hefyd ddrygioni yn y galon i'w orchfygu. Ac o'r fan yma y mae y gwrthwynebiad mawr i'r gwirionedd yn codi; y mae yma wrthwynebiad gelyniaeth, casineb at y gwirionedd neu y goleuni: "O herwydd pob un a'r sydd yn gwnethur drwg sydd yn casáu y goleuni, ac nid ydyw yn dyfod i'r goleuni, fel nad argyhoedder ei weithredoedd ef." Nid absennoldeb goleuni ydyw yr achos o'r tywyllwch hwn, ond gelyniaeth ato. Ac y mae y byd, y cnawd, a'r diafol fel tri gelyn mawr yn penderfynu tynnu lleni anwybodaeth a rhagfarn dos ffenestri yr enaid, "fel nad argyhoedder ei weithredoedd ef." Y mae y gwrthwynebiad hwn yn tori allan mewn amryw-ol ffurfiau: ysgafnder a gwamadrwydd, ysbyrd cyfeiliorni mewn barn, neu ynta buchedd ac ymarweddian anheilwng. Ond pa ffurf bynag a gymero, o'r un boncyff y mae yn tyfu, sef gelyniaeth at y gwirionedd. A phwy bynag sydd yn gwybod trwy brofiad pa beth ydyw caisio dysgu eraill yn y gwirionedd, gŵyr hefyd trwy brofiad fod yna wrthwynebiad i'r gwirionedd, ac fel rheol, fod ei ddysegbylion yn rhai gwrthwynebus hyd nes eu gorchfygir gan y gwirionedd.

III. PA FODD YR YDYS I DDYSGU Y RHAI GWRTHWYNEBUS HYN?—"Mewn addfwynder," yn dirion wrth bawb, yn ddyoddefgar hefyd.

Yr hyn sydd yn naturiol i wrthwynebiad ydyw cynnyrchu gwrthwynebiad arall, ond nid felly, meddai'r apostol: "Ni ddylai gwas yr Arglwydd ymryston," ond dilyn eniampwr ei Arglwydd mewn dys-

oddefgarwch. Rhaid i'r athraw fod yn amyneddgar, fel ag i beidio rhoddi tram-gwydd, ac hefyd, yn ddyoddefgar ac addfwyn, fel ag i beidio cymeryd tram-gwydd, er cael achlysur.

Yr hyn a alluoga athraw i wneyd hyn ydyw, 1. Serch at y dosbarth. 2. Ffydd yn y gwirionedd, fel moddion cymhwys ac effeithiol yn llaw Ysbryd Duw i ladd pob gwrthwynebiad. Y ddwy elfen hyn yn ddigon cryfion yn nghalon athraw a'i ceidw rhag ymollwng ac anobeithio ar y naill law, a rhag ymwylltio a digio ar y llaw arall, pa wrthwynebiadau bynag a'i cyferfydd. Gofaler bob amser fod yr addfwynder a arferir yn seiliedig ar y sylfeini hyn, sef, fydd yn Nuw a'i air, a chariad at y dosbarth; onidê, y mae yn bosibl aberthu gwirionedd ar allor addfwynder, y cyfryw addfwynder yn anffyddlondeb i'r gwirionedd, ac yn greu- londeb at y dosbarth.

IV. PA AMCAN SYDD I FOD MEWN GOLWG WRETH DDYSGU?—"I edrych a roddo Duw iddynt hwy ryw amser edifeirwch i gydnabod y gwirionedd."

Awgrymir yn y geiriau hyn fod yr achos o'r anwybodaeth hwn, sydd yn peri y gwrthwynebiadau hyn, yn foesol, ei eisteddle yn y galon, onidê ni buasai anghen edifeirwch. Edifeirwch ydyw y cam cyntaf yn ngyrfa iachawdwriaeth—

edifeirwch i gydnabod y cyfaliornadau blaenorol trwy eu gadael—edifeirwch i gydnabod y gwirionedd yn wirionedd trwy ei greu; ac nid oes neb na dim a all gyn- nyrchu hwn ond Duw ei hunan. Cofed yr athrawon mai dyma yr amcan mawr sydd i'w gadw mewn golwg yn wastadol: eu dwyn i "gydnabod y gwirionedd." Na fydded unrhyw lafur nac ymdrech yn ormodol gan yr athrawon ei gymeryd mewn trefn i gyrhaedd hyn. Ond nac anghosier y gwirionedd mawr, mai yr oll a all yr athraw ei wneyd ydyw gwneyd pob peth "i edrych a roddo Duw." Efe a all wneuthur y gwaith gorphenol. Y mae y geiriau yn awgrymu nad oes sicrwydd y bydd i ddyd edifarhau er pob ymdrech o eiddo yr athraw; ond er nad oes sicr- wydd, y mae yna bosiblwydd a thebygol- rwydd, oblegid dyma drefn Duw—ei arfer ef ydyw gweithio gyda dynion a thrwy ddynion, ac felly gwneir athrawon yr Ysgol Sabbothol yn gydweithwyr Duw. Gan hynny, bydded i ni fod yn ddyfal a diwyd i bortreadu y gwirionedd yn eglur ger bron y dosbarth, a bod yr un mor ddyfal ger bron gorsedd gras yn ymbil ar i Dduw roddi "iddynt hwy edifeirwch i gydnabod y gwirionedd."

WILLIAM OWEN.

Dinbych.

Adgoffion ac Adroddiadau Addysgiadol.

CYFARFOD MISOL SIR GAERNARFON YN
YR OES O'R BLAEN.

Gan y Parch. ROBERT ELLIS, Ysgoldy, Arfon.

RHAN IV.

BORE ddydd Mawrth, am wyth o'r gloch i'r fynyd, mae yr ail gyfarfod yn y Cyfarfod Misol yn dechreu. Cyfarfod i'r swyddogion yn unig ydyw hwn eto, ac ni faidd neb arall ddangos ei wyneb ynddo. Mae braidd yr oll o'r brodyr oedd yma ddoe yma eto heddyw. Mae yr arfer o ddianc adref y prydawn cyntaf eto heb ddyfod i fodolaeth; ac edrychir ar y pregethwr neu y blaenor a wnelo hynny, heb ryw achos teg, yn ddyd anianol, yn ddyd bydol, neu rywbeth heb fod yn iawn. Mae y brodyr wedi cymeryd eu heisteddleoeedd rywbeth yn debyg i'r prydawn cyntaf; mae cymydog- aeth y pulpud yn hollol felly. Bydd y cyfarfod hwn yn cael ei drefnio yn gwbl i ymdrin â phethau ysbrydol y gwaith. Y swyddogaeth eglwysig, braidd heb eithriad, fyddai yn gyfeiriad i'r ymddyddan: ei rhwymedigaeth, ei chymhwysderau, a'i ehyfrifoldeb. Yma y byddys yn ymddyddan â blaenoriaid y lle, yn derbyn blaen-

oriaid newyddion, ac hefyd yn derbyn pregethwyr. Mae pawb wrth ddyfod i'r cyfarfod hwn yn ymdeimlo ei fod yn dyfod i'r lle mwyaf cysegredig, ac felly yn ym- wisgo â'r ysbryd goreu. Y cyfarfod bore- ol hwn bob amser fydd coron gogoniant y Cyfarfod Misol. Yn y cyffredin byddai rhyw eueiniad hynod arno. Byddai y seiat wyth o'r gloch yn foddion i finio ysbryd y brodyr, yn bregethwyr a blaenoriaid, at eu gwaith, i ddeffroi y difraw, cryfhau y llesg, a gwroli y gwan. Clywsom yr hen dadau yn tystio lawer gwaith y byddent yn dychwelyd adref o'r cyfarfodydd hyn wedi cael rhyw adnewyddiad rhyfedd. Yr eueiniad hwn ar gynnulliad crefyddol sydd o hyd yn talu costau y cynnulliadau ddi- a dihwyl; ac nid rhyfedd os bydd y brodyr yn llawn awydd am y nesaf. Ond o'r ochr arall, cynnulliad colledus dros ben yw hwnnw sydd yn gollwng pawb ymait yn y diwedd mewn gwaeth sut o ran eu hy- bryd nag wrth ddechreu; a bydd yr awydd am y nesaf yn llawer llai. Galwai Michael Roberts, pan yn ei anhwylddeb meddwl, gyfarfod y prydawn cyntaf "y corff an- ianol," ond cyfarfod bore drannoeth "y corff ysbrydol."

John Jones, Tremadoc, sydd yn llywio y cyfarfod hwn eto; a rhaid iddo gael rhyw frawd i ddechre sydd yn ddigon doeth i fod yn fyr. Ac felly mae yn galw ar David Roberts, Bangor; a dyma eto ddechre cyfarfod yn fyr ac i'r pwrpas; ac mae yr hen frawd o Fangor yn cael edrych arno o herwydd hyn, gan y llywydd a phawb, ryw gymaint yn fwy parchus. Hynod fel y mae pethau bychain yn dyrchafu neu yn darostwng dynion! Nid yr un rhai yn hollol sydd yn cymeryd rhan yn y cyfarfod hwn a'r un y prydawn ddcoe. Mae y brodyr oedd yn llawn awydd i ddyweyd gair ar y pethau amgylchiadol yn tueddu at fod yn ddystaw heddyw, a'r rhai oedd yn ddystaw ddcoe yw y dynion at y cyfarfod hwn.

Yr ydym wedi dwyn enw yr hen dad o Dremadoc i sylw gynifer o weithiau yn ein nodiadau hyn, fel y byddai yn briodol i ni bellach geisio rhoddi darluniau byr o hono. Efe am flynyddoedd lawer a fu yn arweinydd ac yn dad i Gyfarfod Misol Sir Gaernarfon. Byddai yn cael pob cynorthwy gan James Hughes a Michael Roberts, ac eraill. Michael Roberts oedd y galluocaf o grym lawer, a chydunbyddai John Jones hyny yn bur rhywydd. Yr oedd y ddau yn gyd-frodyr yn nghyfraith; a byddai John Jones bob amser yn ofalus i ymgynghori â Michael Roberts ar bob peth o bwys, ac i syrthio i'w farn. Ond nid oedd Michael Roberts, o herwydd llesgedd iechyd, yn gallu bod mor gyfanedd yn y Cyfarfod Misol a John Jones; a chyn hir, fel y mae yn wybyddus, fe ballodd yn hollol. O ran ei berson, dyn bychan, llai na'r cyffredin, oedd John Jones, eto yn llyfnedw, a golwg iachus arno; pen mawr—rhy fawr i fod yn gymesur â'i gorff; gwyneb mawr llyfn, llygaid mawr ar wyneb y croen, a genau helaeth. O ran ei wisgiad mae yn brydferth, fel pin yn y papyr, ys dywedir; dim yn fyr, na dim yn ormod, na dim yn rhodresgar, eithr ymhob peth yn foneddwr teilwng o'r enw. Dyna fo ar ei draed yn y brif sedd, yn fywyd i gyd—gormod o fywyd i eistedd ond am bur ychydig, ac mae bod yn hir yn ddystaw yn ormod o dreth iddo. Eithr ni ddywed lawer ar unwaith; ond rhaid iddo gael taffu gair yn aml—sylv byr, a hyny yn nghwt sylw pawb arall. Dyna ryw frawd yn cyfodi i wneyd sylw; ond o herwydd ei fod yn safndrw neu rywbeth, mae yn methu a dwyn yr hyn sydd ganddo i eglurder. Mae y gŵr bach, fel y byddem yn ei alw, yn edrych yn myw llygaid y llefarwr, yn deall fod ganddo rywbeth gwerth sylw, ac y mae yn cipio y syniad o'i enau; "Wel, ie, dyna hi," meddai, a ffridd âg ef yn dân poeth am ben pawb. Ond gofalai yr hen frawd hefyd gyda phwy i

arfer yr hyfdra hwn. Mae ei lais yn ystywyth a llafar; gall ei godi a'i oestwng, ei droi a'i drosi, fel y myno; gall ei ddyrchafu yn floedd uchel soniarus, a'i oestwng i gywair ymddyddan cyffredin, a hyny ar unwaith. Medrwylltio a phwyllio, a newid ei wedd fel y myno, a'r pryd y myno. Nid oes neb yn gwybod y mynyd hwn pa dôn fydd gan ei lais a pha olwg ar ei wedd y fynd neesaf; mae mor chwim, mor sydyn, mor bert, ac mor amrywiol. Ac eto mae ei ymadroddion yn weddus—dim i ferwino clust y mwyaf llednais. Cyfrifid fod ganddo lawer mwy o allu i draethu nag i feddwl; ond yr oedd yn meddu'r gallu i gipio meddwl rhywun arall, a gwneyd defnydd da o hono. Mae John Jones, Tremadoc, y pryd hyn, ni a dybygem, yn rhywle tua 65 mlwydd oed. Mae wedi ei eni i deyrnasu, ac wedi cael rhywydd hynt i hyny am amser maith; ac eto mae yn barchus dros ben, yn enwedig gan y doebarth hynaf o'i frodyr. Yn ei gymdeithas mae yn rhydd a siarol, eto ni faidd neb fyned yn rhy hyf arno. Mae yn gymierad pur drwyddo; nis gall fod yn ddichellgar nac yn ddauwynnebog, ac y mae yn ormod o foneddwr i roddi gair isel am neb yn ei absennoldeb. Ond yn seiat y Cyfarfod Misol—gwared ni! ni byddai blew ar ei dafod. Er y byddai yn dyner bwlh ar eithwyr ieuainc mewn ymddyddan personol, yma caem y caswir ganddo. Yr oedd yn elyn calon i feithder gyda phregethu a phobpeth. Y troi gwallt hefyd oedd yn beth adgas ganddo. Canwaith y dywedodd, "Hogia, gadewch lonydd i'r cudyn yna; gadewch i'r gwallt guddio y talcen fel mae y Creawdwr wedi ei ordeinio." Ni chyfrifid ef yn bregethwr mawr, na dim yn debyg; ond yr oedd yn wrandawr da odiaeth. Tybiwyd ar y cyntaf ei fod yn ailargraffiad gwan o Robert Roberts, Clynnog, yn enwedig yn y gallu oedd ganddo i wneyd rhuthr ar ei wrandawr mewn dull a modd na byddent yn dysgwyl am dano. Er ys rhyw ddeng mlynedd ar hugain yn ol, bu cryn lawer o siarad ymhlith blaenorion Arfon, os nad hefyd yn Lleyrn, am godi y tâl am bregethu. Yr oedd yr hen frawd o Dremadoc yn teimlo yn boenus fod y tâl i bregethwr wedi dyfod yn destun siarad o gwbl, am yr ofnai y byddai i hyny roddi argraff ar y wlad fod y pregethwyr yn myned yn fwy ariangar; a dywedai, "Os aiff dyn y pulpud i gael edrych arno yn ddyn ariangar, bydd ei barch a'i ddylanwad ar ben." Ac ai nid oes llawer o wir yn y sylw! Yn bendisfadden, bu yn was da a ffyddlawn yn ngwinllan ei Arglwydd; a bydded ei goffadwriaeth yn fendigedig.

Eithr at y Cyfarfod Misol eto unwaith. Ar ol darfod gyda'r dechre, mae y llyw-

ydd ar ei draed, yn fywyd bob mymryn, yn hybysu mai y swyddogaeth sydd i fod dan sylw yn y cyfarfod hwn. Yna mae yn galw ar frodyr y lle i ddyweyd gair o'u profiad yn a chydau'r gwaith. Mae yr ymddyddan yn myned rhagddo yn rhwydd a rhydd. Yn y seddau ar y dde i'r llywydd, ond â'u gwynebau ato, mae nifer o hen bregethwyr wedi dygwylid dyfod ynghyd, ac mae y naill a'r llall o honynt yn cymeryd rhan yn yr ymddyddan. Mae y cyfarfod yn troi allan yn un gwir dda, ac yn sicr o adael argraff ddaionus ar feddyliau pawb sydd yn bresennol. Yn raddol, ac heb yr un ymgais at hyn, mae yr ymddyddan yn cymeryd ffurf o fater, sef y mawr bwys i swyddogion eglwysig, yn bregethwyr a blaenoriaid, wrth addysgu eraill, fod eu hunain yn meddu profiad dwfn o'r gwirionedd; hen athrawiaeth y bu llawer o drafod arni yn nghynnalddau y Methodistiaid o oes i oes; a gobeithio nad â byth allan o olwg. Gwae ni os aiff y swyddogion eglwysig yn ddyntion ysgafn! Mae yr hen dadau yn gafael yn y mater hwn o ddiifrif, a'r mater hefyd yn gafael yn ystyriaeth pawb sydd yn gwranddo. Yn yr ymddyddan mae un o'r brodyr yn crybwyll y gair "bwyta y llyfr." Mae y gair hwn fel yn cyflwrdd â, ac yn deffro meddwl Michael Roberts. Yr oedd efe wedi bod yn ddystawach yn y Cyfarfod Misol hwn nag arfer. Ymddengys yn lleag a gwanllyd, a'i anadl yn gaeth. Dichon na bu yn ei wely er ys nosweithiau; bu felly filoedd o nosweithiau yn ei oes. Gwnaeth ychydig sylwadau byrion ddos a heddyw o'i eistedd—dim ond rhywbeth braidd i gyfarwyddo y llywydd. Ond gyda'r gair "bwyta'r llyfr," wele ef ar ei draed, a llygaid pawb oll arno. Drwg genym nad allem alw i gof yr oll a ddywedodd. "Bwyta y llyfr," meddai, "ie, frodyr, rhaid *bwyta* y llyfr. Nid yw darllen y llyfr, deall y llyfr, ei esbonio a'i feirniadu yn ddigon; rhaid ei *fuyta*." Yr oedd ganddo rywbeth felly yn ei sylw: "'Efe a chwerwa dy fol di; efe a chwerwa dy falchder, efe a chwerwa dy syniadau cnawdol, efe a wna i ti deimlo yn fyw oddiwrth dy annigonolrwydd i wasanaethu Daw; efe a chwerwa yn dy enaid bob peth croes i sancteiddrwydd; trwy fwyta y llyfr ti a ddol dy hun yn ail argraffiad o'r llyfr, yn Fibl byw."

Gan i ni ddwyn y gŵr hynod hwn, Michael Roberts, i sylw, ceiswn roddi darlun byr o hono. Yr oedd yn ddiarmheu yn un o bregethwyr mwyaf hynod ei adeg. O ran ei berson yr oedd braidd islaw y cyffredin o daldra, ysgafn, ond lluniasidd, o gorff, wynebpryd cul a gwlw, llygaid mawr, treiddgar, yn edrych drwy bobpeth. Yr oedd yn arfer ganddo i ollwng ei ben i

grymu ychydig naill ochr, dichon fel efelychiad anfwriadol er yn fachgen o'i ewythr, Robert Roberts, Clynnog. Y mae ei anadl, fel y nodwyd, yn gaeth. O ran ei wisg mae yn ddestlus a chryno. Mae ei holl ymagweddiad, yn y pulpuad a phob man, yn syml, yn arwyddo dwysder a difrifwch. Mae yn ammhens a oes yn Nghymru bregethwr â phobpeth pregethu wedi cydgyfarfod ynddo yn fwy prydferth. Nid oes yma ddim yn eisien, na dim yn fychan, pobpeth i mewn, a phobpeth yn ogyhyd. Nid rhaid iddo ef wrth ryw un peth mawr i guddio lliaws o fân ddiifffygion. Mae ei lais, er yn wan, eto yn dreiddgar a mwyn, a than reolaeth dda, ac yn chwarae ar deimladau y gwrandawr. Mor brydferth y mae yn ymadroddi—mor ddaclus y mae pob gair yn dyfod o'i enaid, ac heb ddim yn gymhenllyd! Mae yn gynllun da o iaith y pulpuad. Mae ei feddwl yn gryf, yn dreiddgar, ac yn llawn o yni, ac mae yn meddu cyflawnder o ddawn i'w ollwng allan yn rhwydd. Mae ryfodd yn gallu taffu ei enaid i'w eirian; y mae yn teimlo ei fater, a rhaid i bawb eraill ei deimlo. Mae wedi ei feithrin o'i febyd yn ngeirian y ffydd, ei gof yn ymylu ar fod yn berffaith, ac felly bydd yn adrodd pob adnod yn gywir, byth yn darnio nac yn hacio geirian y Bibl; ac âg un gair neu sylw byr teiff oleuni newydd ar braidd bob adnod a grybwylla. Bydd ei sylwadau yn gyfoethog o *illustrations*, a'r rhai hyn y bob amser wedi eu tynu o'r Ysgrifthyrau. Nid yw yn cymeryd arno ei fod yn gwybod ond dau lyfr—yr Ysgrifthyrau a'r galon ddynol, yn enwedig calon credadydd. Pregethodd lawer yn llyfr y Salmau; ac yr oedd yn fedrus i ddwyn gwahanol deimladau y llyfr hwnw i ymgymysgu â theimladau y saint. Michael Roberts, o bawb, a fyddai pregethwr yr hen chwiorydd; ac eto byddai raid i'r rhai mwyaf coeth a gwybodus dan ei weinidogaeth ef deimlo eu bod dan athraw. Yr oedd wedi ei eneinio i lefaru gair mewn pryd wrth eneidiau diffygiol. Un o bennodau tywyll Rhagluniath oedd i seren mor ddysglaer fod am bymtheng mlynedd dan golfnwl.

Un arall o golfnaw Cyfarfod Misol Sir Gaernarfon y pryd hyn oedd Gruffydd Solomon. Mae efe yn eistedd yn y sêd nesaf i'r brif sêd. Mae yntau bellach yn hynafgwr, ac yn hynod ymhlith ei frodyr. Gŵr llyfnwedd ydyw, â gwyneb mawr glân, ac yn gwiago *glasses*. Nid yw mewn cotwm mor dda, eto nid oes dim yn addur o'i gwmpas. Mae yn ymddangos yn hollol ddidaro; mae wedi cael ei forenwyrdd, ac nid yw yn gofalu dim o ba le y daw y ciniaw. A dichon mai cario y diofalech hwn yn rhy bell fu yn brif ddiifffyg ei oes. Clywsom fod Robert Jones, Rhoslan, yn

ei geryddu ar g'oeidd Cyfarfod Misol am ei ddiofawr hwn, gan ddywedyd, "Nid wyf f i yn gwybod i ba beth y rhoes yr Hollalluog ddwyllaw i chwi, Gruffydd, gan pa wnant gymaint o wasanaeth i chwi â rhoddi clem dan eich esgid." Mae yn debyg mai eisien rhyw gymhorth oedd ar yr hen Solomon pan dderbynai y fath sêu. Ond os nad oedd gweithio yn ei ddwyllaw, byddai ei feddwl bob amser yn llawn gwaith. Yr oedd yn Gymreigydd da, ac ymwithodd i'r Saesoneg ac leithoedd eraill. Clywsom Mr. Parry o Gaer yn dywedyd mai Gruffydd Solomon oedd un o'r ysgrifenywyr Cymraeg rhagoraf, pob brawddeg yn gryno, yn brydferth, ac yn llawn synwyr. Yr oedd yn ysgrythyrrwr rhagorol. Os crybwyllid unrhyw air o'r Bibl wrtho, byddai yn awlgw y bu efe gyda'r gair hwnw o'r blaen. Clywsom ef yn dywedyd y gallai wneyd ei hun "yn hapus trwy y dydd heb ddim ond hwn," gan daro ei law ar y Bibl. Mor anfynech y ceir ei gyffelyb! Yr oedd yn gofiadur da o diaeth, a chanddo ystôr gyfoethocach na neb o ddywediadau yr hen dadau Methodistaidd. Cyfrifid ef y darllenwr cyhoeddus cyntaf yn ei oes. Elai dynion o'r naill ardal i'r llall er mwyn gwranddo Gruffydd Solomon yn darllen pennod ar ddechre'r gwasanaeth. Pregethai a dywedai bobpeth yn bwylllog, yn naturiol, a chyda llawn synwyr. Yr oedd ffrathineb yn naturiol iddo; gwnai i gynulleidfa wenu heb geisio. Byddai ei sylw a'i ateb ganddo bob amser yn barod. Rhedai ei bregeth allan yn syml a naturiol, heb ddim ôl *gwnoyd* arni. Dyrchafai ychydig ar eilais fel yr elai rhagddo. Gallai dafu dwy fwrff hynod ar ei wnebydd; un fel pe yn chwerrthin, ac eto nid chwerrthin fyddai; ac un arall trwy dafu ei wesusau allan, fel yn dywedyd, Pw, ac eto nid oedd dim o hyny yn ei feddwl; a newidiai o'r naill fwrff i'r llall ar darwriad. Pan y gwelid Solomon yn codi ei law at ei wydran, gan dafu ei wesusau allan, teimlai pawb fod ganddo rywbeth i'w ddywedyd gwerth ei wrando. Cyfrifid ef o gryn werth yn y Cyfarfod Misol, gan y byddai bob amser mor barod, a'i sylw yn wastad yn fyr a synwryol.

Dyna hen frawd eto yn yr un sêdd, ac ar gais y llywydd yn cyfodi i wneyd sylw. Gŵr tâl, eagyrmog, yn crymu ychydig, lled ddiofal am ei drwsiad allanol, heb ddim yn serehog ynddo; ac eto bu iddo dair o wragedd. Mae ei leferydd yn anhyfryd ac yn annyben, a'i dymher yn oer. Nid yw yn blino dywedyd ar ol dechre, ac nid yw yn gofalu a oes neb yn blino gwranddo. Buasem yn amlheir a oedd ganddo deimlad o'gwbl, ond fel y byddai weithiau yn syrthio i rywbeth tebyg iawn i

dymher ddrwg. Ond byddai hyny ynddo ef yn taffu pawb eraill i dymher dda. William Roberts, Clynnog, yw yr hen frawd hwn, ac mae iddo lawer o hynodion. Gwnaeth y llywydd dro call wrth ei alw i draethu ar ryw gwestiwn duwinyddol a ddaeth i sylw yn y cyfarfod hwn. Mae yn ysgrythyrrwr da, a pheth mawr o'r Bibl ganddo yn ei gof; ac os bydd eisien tynn rhyw athrawiaeth trwy galon yr Ysgrythyrau, pe priodol yr iaith, efe o bawb yw y gŵr at y gwaith. Y mae trwy ei oes wedi talu sylw mawr i'r prophwyddoliaethau, ac yn hynod o fedrus i'w cymhwyso at amgylchiadau presennol y byd a'r eglwys. Fel pregethwr, nid yw o un gwahaniaeth ganddo pa un ai yn gyntaf ai yn olaf y bydd, na chwaith a fydd y gynulleidfa yn cael ei boddio ai peidio. Rhaid iddo ef gael myned trwy ei bregeth i'w diwedd, heb ofalu dim am sylw ac amynedd y gwrandawyr. Mae ei lais yr un mwyaaf afafar, ond mae ei iaith yn goeth—dim gair gwan na geiriau llanw. Mae ei ddehurwydd yn trin yr Ysgrythyrau yn ei wneyd yn bregethwr cymeradwy gan ddyinion o farf. Yr oedd William Roberts, Clynnog, yn un o hoff bregethwyr Mr. Rees.

Dyna eto, yn yr eisteddloedd ar y dde i'r llywydd, hen frawd y bu ei enw mewn cysylltiad â Chyfarfod Misol ei Sŵr am oes hir—Daniel Jones, Carneddi, neu Daniel Jones, Llandegai, fel ei gelwid gyntaf. O ran ei berson mae yn tynnu at fod yn dewychus, mewn trwsiad da, ei wynebpryd et yn llawn eto yn welw; mae yn gwisgo gwydrau, o herwydd golwg byr. Mae gwedd ddifrifol arno yn edrych i waered. Bydd yn gysion yn y Cyfarfodydd Misol, ac yn cymeryd rhan ynddynt, ac yn pregethu ymhob un. Ond dyn y pulpud yw Daniel Jones yn fwy na dyn y gynsaddedd. Fel pregethwr mae yn hollol ar ei ben ei hun. Bydd ei olwg ddifrifol, ei edrychiad sobr, ei eiriau llymion ofnadwy; a'i weinidogaeth ddeffrous, yn sobri cynulleidfa, ac yn cario braw a dychryn i gydwybodau y rhai mwyaaf annuwiol a diystyr. Am y chwarter canrif cyntaf o'i weinidogaeth, ni bu neb yn y wlad hon mor lwyddiannus i ddefroir pechaduriaid difraw, "a llawer a droes efe at yr Arglwydd." Ond mae ei weinidogaeth yntau, fel pawb wrth heneiddio, yn colli llawer yn ei bawch.

Dyna sedd hir yn arwain o ddrws y capel i'r pulpud, wedi ei llenwi gan bregethwyr o dan y canol oed. Yn nesaf at y pulpud, ac wedi ymollwng ar ei risian; dyna ddyd byr, llawn cnsawd, gwyneb crwn sirol, genat prydferth, a'i gadach llogell wedi ei dafu yn ysgyfala dros ei ben. Dyna fe, yn barod i fwynhau pob

peth a ddywedir; os bydd mymryn o fêl i'w gael, bydd Moses Jones yn sicr o hono. Y mwyaf parod a'r mwyaf firaeth o'r cwbl ydyw. Dybygid y gall ddyweyd faint a fyno ar y peth a fyno. Mae ganddo gyflawnder o lais, ond heb ei ddygyblu eriod. Llafuriodd dan bob anfantaision, daeth yn bregethwr cymeradwy, yn un a fyddai yn dda gan bawb. Dyna w'r eto yn codi ar ei draed yn yr un sodd. Beth yw y mater! Mae rhyw astudrwydd wedi meddiannu pawb yn y lle; pob clust, llygad, a genau, fel yn ymryson i gael gafael yn y gair cyntaf a ddaw allan ganddo. Gŵr tal, lluniadd, a glân odiath o bryd; natur fel wedi rhoddi ei holl urddas arno. Y mae ef, dybygem, yn nghymydogeath 35 neu 38 mlwydd oed. John Jones, Tal-y-earn, yw y gŵr hynod hwn. Bu yn ddyfaw yn y Cyfarfod Misol yma, am ei fod yn ei ardal ei hun; ond trwy gymhelliaid taer y llywydd, cododd ar ei draed yn y cyfarfod hwn. Yr oedd ei hyawdledd yn llifeirio—yn cario y cwbl i'w ganlyn. Pwynt ei sylw yw fod profiad dwfn o'r gwirionedd yn dwyn dyn i'r fath adnabyddiaeth o hono ei hun fel ag i'w wneyd yn amharod i farnu a chondemnio eraill. Mae yn amlwg ei fod wedi teimlo oddiwrth y sylwadau a wnaed ar bregethu yn y cyfarfod prydawn ddoe.

Rhaid i ni adael lliaws o frodyr, yn bregethwyr a blaenoriaid, oedd y pryd hwn wedi dechreu cymeryd rhan yn y Cyfarfod Misol. Caiff rhywun gyfle i wneyd hyn wrth ysgrifenu hanes Cyfarfod Misol Arfon, os dewisir. Mae hwnw bellach yn 41 ml. oed. Oddiwrth yr hyn a fu dan sylw, mae yn hawdd i bregethwyr a blaenoriaid yr oesoedd a ddél ddeall y bu gweithwyr grymus yn arloesi anialwch y wlad cyn eu geni hwy. A gwelwn hefyd fel y mae un oes yn dyfod i mewn i lafur oes arall. Dylai cofiadwriaeth y tadau yn yr oes o'r blaen fod yn fendigedig gan y rhai a ddél ar ol. Byddwn yn teimlo yn ofidus yn aml wrth ddeall fod enwan hen dadau fu yn llafurio mor ymroddgar gyda'r achos crefyddol yn eu dydd mor ebrwydd yn myned i ebergofiant. Yn sicr ni ddylai hyn fod felly. A cheisio rhagflaenu y difrod hwn a wneir gan amser oedd ein hamecan wrth ymdroi fel hyn cyhyd gyda'r hen dadau anwyl sydd wedi ein rhagflaenu.

YR ISRAEL A'R CYMRY.

Cofnodau o Bregeth a draddodwyd gan y diweddar Barchedig MICHAEL ROBERTS, Pwllheli, yn Nghymdeithasfa BEAUMARIS, Medi 30, 1829.

[Syr.—Yr ydym yn darllen yn y rhifyn o'r DRYGORFA am Ebrill diweddaf (tu dal. 137—

140), "gothodiadau byrlon o'r pregethau a draddodwyd" yn Nghymdeithasfa Beaumaris, "a mlynedd yn ol," wedi eu hantol gan ohebydd a'i geirw ei hun *Protestant Cymreig*; a dywed ef y "rhydd y cyhoedduswydd ffinais i'r brodyr yn yr oes hon gael dirnadaeth am arddull cyfansoddiadol y pregethu yn Nghymru y pryd hwnw." Daethum ar ol hyny ar draws cofnodau helaeth, os nid cyflawn, o bregeth y Farch. Michael Roberts yn y Gymdeithasfa hono, wedi ei lysgrifenu gan y diweddar Mr. David Lloyd, Llandegai; ac wrth gymharu y cofnodau hyn â chofnodiad y *P. Cymreig* o'r un bregeth, fe welir mai help sawl a roes yr olaf i roddi i ni "dirnadaeth am arddull cyfansoddiadol" yr hen bregethwyr enwog o Bwllheli. Duan y bydd yn dda gan floedd weled y bregeth, megys ei lysgrifenydd gan Dafydd Llwyd, fel y galwai ef ei hun, yn ghyhoeddig yn y DRYGORFA.—Ydwyf yr eiddoch, &c., O. D.]

PSALM LXXVIII. 32—37: "Er hyn oll pechasant eto, ac ni chredasant i'w ryfeddodau ef. Am hyny y treuliodd efe eu dyddiau hwynt mewn oleredd, a'u blymyddoedd mewn dychryu. Faa laddai ete hwynt, hwy a'i os eilient ef, ac a dychwelent, ac a geisient Dduw yn fora. Cofiant hefyd mai Duw oedd eu Craig, ac mai y Goruchaf Dduw oedd eu Gwaredydd. Er hyny rhagithio yr oeddynt iddo ef a'u genau, a dywedyd calwyd wrtho a'u tared, a'u calon heb fod yn ulawn gydag ef, na'u bod yn fyddlawn yn ei gyflammod ef."

Yn nechre y salm hon annogir y bobl i ostwng eu clustiau i wrando cyfraith Duw, yr hon a gyhoeddidd ac a ddyasgid iddynt: "Gwrando fy nghyfraith, fy mhobl; goetyngwech eich clust at eirian fy ngenau." Fy nghyfraith i, medd Duw, yw y gyfraith; fy mhobl i ydych chwithau; am hyny, Israel, gwrando fy nghyfraith. Y mae perthynas rhyngom yn rhoddi rhwymau arnoch i wrando, y mae fy ngeiriau yn haeddu cael eu gwrando, ac y mae daioni yn dilyn o wrando; am hyny, "gwrando fy nghyfraith, fy mhobl." "Agoraf fy ngenau mewn diareb; traethaf ddammgogion o'r ynyd." Agoraf fy ngenau, ebe'r Salmydd, fel un a fyddai wedi ei gynhyrfu gan yr Ysbryd Glân i fynegu ei nerthoedd a'i ryfeddodau, "y rhai a glywom ac a wybom, ac a fynegodd ein tadau i ni. Ni chelwn rhag eu meibion, gan fynegu i'r oes a ddél foliant yr Arglwydd, a'i nerth, a'i ryfeddodau y rhai a wnaeth ef." Y mae eisieu i ninnau yn awr fynegu, mewn hyfforddiadau ac esiamplan, ryfeddodau nerthol Duw, fel y gwypo yr oes a ddél foliant yr Arglwydd. "Canys efe a sicrhaoedd dystiolaeth yn Jacob, ac a oesodd gyfraith yn Israel, y rhai a orchymynodd efe i'n tadau eu dysgu i'w plant, fel y gwybyddai yr oes a ddél, sef y plant a enid; a phan gyfodent y mynegent hwy i'w plant hwythau, fel y goeodent eu go-baith ar Dduw, heb anghofio gweithred-oedd Duw, eithr cadw ei orchymynion ef." Gosododd yr Arglwydd gyfraith yn Israel trwy Moses, cadarnhaodd hi wedi hyny ja amser Dafydd, dangosodd hi i'r bobl trwy

yr oesau, a bydd hon ar gael yn eglwys Dduw byth.

Y mae eisieu dysgu cyfraith Duw i'r plant, ei dysgu iddynt yn fore, ac iddynt hwythau ei thrysori yn fore yn y cof. Yn lle gwrachiaidd chwedlau, a gweddillion Pabyddiaeth, y pethau a fyddai gan ein hynafiaid yn eu trysori yn meddyliau'r plant, y mae eisieu dechre dysgu cyfraith yr Arglwydd iddynt yn fore. O nad amlhai y bobl a fyddo yn dysgu yr Ysgrhythrau i'w plant oddiar y bronau, fel y gwypo yr oes a ddél, ac y byddo gwyneb yr efengyl ar ein gwlad o genedlaeth i genedlaeth! Y mae eisieu i'r oes a ddél wybod yr Ysgrhythrau. Prif ddyben llawer o rieni yw dysgu eu plant i drin y byd, a'u gosod mewn sefyllfaoedd cysurus ynddo, fel y caffont eu bywioliaeth yn gysurus, ac na chânt hwythau ddim cywilydd o'u hachos. Y mae eisieu eu dysgu i drin y byd, mae yn wir, a'u cael i sefyllfaoedd y gallont fyw yuddynt; ond na fydded hyny yn brif amcan genych chiwi, rieni. Na foddlon-wch nes eu cael i wybod am y condemnaiad y maent dano wrth natur, a'u cael i gredn yn Mab Duw. Gwylwch rhag gadael llonydd i'ch plant bechu, ac y byddont hwy yn y diwedd yn gwao yn eich wyn-ebau, ac yn dywedyd, "Felldigedig dad, felldigedig fam! gwae i ni eich gweled erioed; ni chawsom erioed un cyngor genych i adael ein pechodau, ac i fyw yn dduwiol; ac ni ddywedasoeh wrthym yn amser am y perygl o fyw yn annuwiol!" O bobl, dywedwch wrthynt am y pethau mwyaf eu pwys, fel y gwypon't y pethau a berthynant i'w heddwch, ac y byddo achos eu henaid yn bywsig ar eu meddyliau, ac fel y gosodent eu gobaith ar Dduw, ac y cadwont ei orchymynion. Yna pan yn eu gadael yn angen, gallwch ddywedyd wrthynt, "Fy mhiant anwyl, gadawaf chiwi yn llawen a than ganu, o herwydd fod eich gobaith wedi ei osod ar Dduw yn y nefoedd."

O'r 9fed adnod hyd y 32ain yn y salm, coffeir mawrion weithredodd Duw i Israel, ac anghrediniaeth a thuchanrwydd y bobl yn wyneb y pethau mawrion a wnaethpwyd iddynt, a'r barnau a'u goddiweddodd o herwydd hyny. Ac y mae'r testun yn grynodeb o'r hyn oll a grybwyllwyd yn yr adnodau hyny: "Er hyn oll pechasant eto." Pechu, gwrthryfela, grwnnach, yr oedd y bobl er yr holl ddaioni a ddangosodd yr Arglwydd iddynt. Agorwyd y môr o'u blaen; ond ymhen tridiau dechreuasant rwnnach o herwydd chwerwder dyfroedd Marah. Pereiddiwyd dyfroedd Marah iddynt, ac wedi hyny tuchanasant o eisieu cig. "O na buasem feirw trwy law yr Arglwydd yn ngwlad yr Aipht," meddynt, "pan yr oeddym yn eis-

tedd wrth y crochanau cig, ac yn bwyta bara ein gwala!" Yr oeddym yn dymuno gwledd, ac yn gwaeddi, O na buasem feirw yn yr Aipht! dyma anghysondebi i'r eithaf. Daeth arnynt eisieu bara; yr oedd chwe' chan' mil o honynt, heblaw gwragedd a phlant, ac mewn lle nad oedd na hau na medi ynddo; a dyma hwy yn tuchan, ac yn dyweyd, "Chwi a'n dygasoch allan i'r anialwch hwn, i ladd yr holl dyrfa hon a newyn." Ac felly meddir yn y salm hon, "Llefasant hefyd yn erbyn Duw; dywedasant, A ddichon Duw arlwygo bwrdd yn yr anialwch? Wele, efe a darawodd y graig fel y pistyllodd dwfr, ac y llifodd afonydd; a ddichon efe roddi bara hefyd? a ddarpara efe gig i'w bobl? Am hyny y clybu yr Arglwydd ac y digiodd; a than a ennynodd yn erbyn Jacob, a digofaint a gynneodd yn erbyn Israel, am na chredent yn Nuw, ac na obeithient yn ei ischawdwriaeth ef, er iddo orchymyn i'r wybr-enau oddiuchod, ac agoryd drysau y nefoedd, a gwlawio manna iddynt i'w fwyta, a rhoddi iddynt fyd y nefoedd." Yr oeddym ninnau yn y wlad hon yn meddwl ddechre haf y buasai ein hymborth yn cael ei wywo gan sychder; a meddyliasom wedi hyny yn amser y cynauaf y buasai y gwlawogydd yn pydru y cnydau, ac y cyflawnasid arnom y geiriau, "Ti a'i gweli á'th lygaid, ond ni fwytei o hono." Ond pe buasai yn pydru o flaen ein llygaid, buasai gan y Nefoedd ddigon yn nghadw wedi hyny. Y mae rhyw drysorau mawrion yn nghadw yno yn wastadol. Dyma a gawn yn y salm: "Dyn a fwytaodd fara angylion; anfonodd iddynt fwyd yn ddigonol. Gyrodd y dwyreiniwynt yn y nefoedd, ac yn ei nerth y dŷg efe ddeheuwynt. Gwlawiodd hefyd gig arnynt fel llwch, ac adar asgellog fel tywod y môr; ac a wnaeth iddynt gwympo o fewn y gwersyll, o amgylch eu preswylfeydd. Felly y bwytasant ac y llwyr ddiwallwyd hwynt, ac efe a barodd eu dymuniad iddynt; ni ommeddwyd hwynt o'r hyn a fsysiasant. Er hyny tra yr ydoedd eu bwyd yn eu safnau, diglunedd Duw a gynneodd yn eu herbyn hwynt, ac a laddodd y rhai brasaf o honynt, ac a gwympodd etholedigion Israel."

Dyma'r crynodeb o hyna yn y testun: "Er hyn oll pechasant eto." Er agor y môr o'u blaen, er cael pren i bereiddio dyfroedd Marah, er cael dwfr o'r graig gallestr, er cael fyd y nefoedd i'w fwyta—er hyn oll pechasant eto. A oes dim a arafa'r pechu eto? Ai pechu eto a fydd byth? O nage, y mae rhyw eto Duw ar gyfer pechu eto dyn. Mae gan Dduw ei farnau eto i ganlyn y pechu eto. Bydd dialedd yr Arglwydd yn dilyn y pechu oni ragflaena gras i achub y pechadur.

"Ni chredasant i'w ryfeddodau ef," ac

am hyny yr oeddynt yn anghredu yn ei gynnorthwyr rhagllaw. Anfonwyd deuddeg, un o bob llwyth, i edrych gwlad Canaan; ac wele ddeg o'r yspïwyr yn dywedyd iddynt weled yno gewri meibion Anac, a bod y tir yn difa ei breswylwyr. Rhyfedd mor anghyson oeddynt! tir yn difa ei breswylwyr, a hwythau yn gweled cewri yno hefyd! Rhaid cael cof da i ddywedyd celwydd, medd hen ddiareb gan y Cymry. Mae anghrediniaeth yn ddyrsu synwyrâu'r dyn a fydd dan ei lywodraeth. Yn lle edrych ar Dduw a chredu ynddo ef, dyma'r bobl yn dywedyd, "Gosodwn ben arnom, a dychwelwn i'r Aipht." Wele, rhyfedd iawn! ai ni chredweh eto, er cymaint o ryfeddodau a ddangoswyd i chwiri yn y waredigaeth o'r Aipht, tŷ'r caethiwed? cewch weled na lesâ anghrediniaeth i chwiri. "Am hyny y treuliodd efe en dyddiau hwynt mewn oferedd, a'u blynyddoedd mewn dychryn." Gwnaeth iddynt grwydro deugain mlynedd ond dwy yn yr anialwch; canys ymhen y ddwy flynedd ar ol eu dyfod o'r Aipht y bu yr anghrediniaeth hwn. Ac felly bu feirw yn yr anialwch yr holl rai hyny a gychwynasant o'r Aipht, o fab ugain mlwydd ac uchod; a chafodd eu plant fyned i Ganaan yn eu lle; ac y mae yn debyg mai'r genedlaeth hono oedd y fwyaf zelog yn ngwasanaeth yr Arglwydd a fu yn Nghanaan erioed.

Cawn yma agwedd yr Israeliaid o dan y wialen. "Pan laddai efe hwynt, hwy a'i ceisient ef, ac a ddychwelent, ac a geisient Dduw yn fore. Cofient hefyd mai Duw oedd eu Craig, ac mai y Goruchaf Dduw oedd eu Gwaredydd." Dyna fel y teimlent ac y gwnaent pan yr elai yn galed iawn arnynt. "Er hyny rhagrithio yr oeddynt iddo ef â'u genau, a dywedyd celwydd wrtho â'u tafod." Nid yn ol y tafod yr oedd y galon: "A'u calon heb fod yn uniawn gydag ef, na'u bod yn ffyddlawn yn ei gyfammod."

Yn nrych y geiriau hyn a'r hanes hwn, yn

I. Gwelwn ryw gyffelybrwydd neillduol rhyngom ni, genedl y Cymry, â'r Israeliaid.

Onid oes tebygrwydd mawr rhwng cenedl y Cymry yn y dyddiau hyn â'r Israeliaid yn yr amser gynt? Er holl ddaioni Duw i'n cenedl, eto pechu y mae y rhan fwyaf yn ein mysg. Pan fyddo Duw yn ysgwyd ei wialen uwch en pen, bydd y bobl yn galaru ac yn ceisio Duw. Ond rhagrithio â'u genau yr oedd ac y mae llaweroedd; pechu eto sydd yn ein gwlad. Bygythiodd Duw ddeifio ein cnydau ddechre haf, a bygythiodd wedi hyny eu pydru amser cynauaf; ac a glywsch chwi hyn, bobl? Naddo i lesau, gan mai pechu eto sydd yn

y wlad. "A oes dad i'r gwlaw!" oedd un o'r cwestiynau a rodded i Job. Ai meddwl yr ydych, bobl, mai rhyw blentyn amddifad heb dad iddo yw'r gwlaw! Nagé: pan aethom at ei Dad i ofyn am dano ddechre haf, cawsom ef yn fuan. A phan yr oedd yn dyfod i lawr yn anghymedrol, ac yn bygwith pydru ein cnydau, pan aethom at ei Dad yn yr achos, attaliodd ef yn ebrwydd, ac achubwyd y cnydau megys o ddystryw. Ai nid ydych yn deffro i ddiolch i Dad y gwlaw am ei ddaioni yn ein harbed? Yr oedd dwf'r pydew Bethlehem yn rhy werthfawr gan Dafydd i'w yfed yn adeg y frwydr, am mai gwerth gwaed ydoedd. Y mae eich trugareddau chwithau yn rhy werthfawr i'w haberthu ar allorau'r enawd. Gwylwch eu camddeffayddio, ac na phechwich ar eu pwya. Y mae llawer mewn peryglon ac ysturm-ydd wedi addaw diwygio os caent fyw; ond pan aeth yr ystormydd a'r peryglon heibio, pechu eto a wnaethant hwy. Ond os pechwn yn hir eto fel gwladwriaeth, mae arnaf ofn y tarawa Duw yn saith trymach. Pe byddai'r pechu wedi myned o'r wlad, caem y gwlaw yn gymedrol, a'r cynauaf yn frwythlawn; eithr yn awr yn fynych y mae "tir frwythlawn yn ddi-frwyth, am ddyrgioni y rhai a drigant ynddo."

II. Gwelwn y fath nerth sydd yn yr anian bechadurus yn nghalon dyn. "Er hyn oll pechasant eto."

Nid oes dim mewn rhagluniaeth a dodda galon dyn, ac a'i rhwystra i bechu. Yn ngwyneb daioni Duw, pechu y mae; ond o dan farnau Duw, ymddengys yn ymestwng fel Pharaoh dan y plâu. Eithr wedi i'r barnau fyned heibio, ymgaledu a phechu eto a wna. Er na daioni na cherwyddon, ac er deddf a chydwybod, pechu eto a wna efe. Mae yr anian i bechu mor gryf yn ei galon fel yr ä yn ei gafael dros derfyn amser i ddystryw oni raglâna gras.

Ond ai nid oes dim a ddaw â'r dyn i lawr, ac a'i rhwystra i bechu eto? Oes: "gwialen dy nerth a enfyw yr Arglwydd o Sion; llywodraetha di yn nghanol dy elynion. Dy bobl a fyddant ewyllysgar yn nydd dy nerth." "Arfau ein milwriaeth ni nid ydynt gnawdol, ond nerthol trwy Dduw i fwrw cestyll i'r lawr." Dyma Weithiwr, gwaith, ac arfau, a orchfyga galon dyn, a rydd dro ar ei enaid, a'i sancteiddia, a'i cynnal ac a'i harwain ar hyd yr anialwch.

III. Gwreiddyn parhâus y pechu eto yw anghrediniaeth i eiriau Duw. "Pechasant eto, ac ni chredasant i'w ryfeddodau ef."

Y mae sisieu edrych yn is na'r croen i weled gwreiddyn y gwahanglwyf hwn, O

y Prophwyd mawr, dyro halen yn fynnonell y dyfroedd.

IV. Byr-amserol ac ammhëus yn fynych yw gweddïau dan geryddon a barnau Duw.

Yr hyn a ddilynai yr Israeliaid wedi iddynt bechu yn rhyfygus yn erbyn eu Duw a fyddai cael eu trin â gwial cer-yddon Duw; a "phan laddai efe hwynt, hwy a'i ceisient ef." Aml iawn y gwel-som ninnau yn Nghymru, pan fyddai gwialen Duw yn ceryddu, megys clesyd yn y wlad, neu ein cnydau yn debyg o gael eu pydru, a'r cyffelyb, y byddai pawb ymron yn yr amser hwnw yn myned i weddio. Daw yr hen gybydd mwyaŷ yn y wlad i weddio mewn amser fel hyn. Pan welo efe obaith ei elw ar golli, yna daw yntau i geisio Duw yn fore. Byddai'r bobl yn dywedyd, Darfu i Dduw achub yn rhyfedd lawer gwaith; daionus y gwnaeth â ni; a thrugarog yw efe eto. Ond, fel yr Israel yn ol y testun, "er hyn rhagrithio yr oedd-yn iddo ef â'u geneuau, a dywedyd cel-wydd wrtho â'u tafod, a'u calon heb fod yn uniawn gydag ef." Nid oeddynt yn llefain am gael Duw yn Dduw iddynt, ond yr oedd eu calonau yn cilio oddiwrth yr Arglwydd, ac nudo yr oeddynt am frwyth y ddaear. O dan deimladau o ddychryn-feydd, pan fyddo Duw yn bygwth ac yn ladd, gall dynion geisio Duw yn fore, cofio mai y Goruchaf yw y Graig a rydd loches glyd a chadarn, ac eto y galon yn rhagrithio trwy'r cwbl.

V. Coron crefydd, cofier, yw diragrith-rwydd.

Pa ddychrynfeidd bynag fyddo ar ddyn, pa fath bynag fyddo ei weddïau, er ei ddoniau hyawdl, ei sefyllfa uchel yn yr eglwys, ei alwad fel pregethwr, er pob peth prydferth oddiallan, os na bydd di-ragrithrwydd yn ei galon, ni bydd yn gymeradwy ger bron Duw. Hoff gan Grist fyddai edrych ar ddiragrithrwydd yn ei ddyagyblion. Pan y cafodd efe Nathaniel yn gweddio wrtho ei hun dan y ffygysbren, dywedodd, "Wele Israeliaid yn wir, yn yr

hwn nid oes dwyll." Fel pe dywedasai, Syned neoedd a daear! dyma un mewn byd drwg yn werth i bawb ei weled; un di-ragrith, heb dwyll ynddo. Bydded hyn yn beth mawr yn eglwys Dduw byth: cael dyr-ion didwyll ynddi. Nid y gamp fydd gallu dywedyd, Wele y pregethwr mwyaŷ, a'r doniau helaethaf, neu, Wele flaenor gweithgar heb ei fath gyda'r achos cref-yddol; na, yr un coronog yw yr hwn y galler dywedyd am dano, "Wele Israeliaid yn wir, yn yr hwn nid oes dwyll." Beth bynag fyddo'r dawn a'r lle, gweddier am gael enaid diragrith, puredd yn y galon tuag at Dduw.

Mae calon uniawn, ddiragrith, yn un fyddlawn i gyfammod Duw. Dyma'r gwreiddyn drwg yn yr Israel gynt: "A'u calon heb fod yn uniawn gydag ef, na'u bod yn fyddlawn yn ei gyfammod ef." Yr oedd Israel fel hād Abraham o dan gyfam-mod Abraham; ac yr oedd cyfammod Sinai yn gyfammod â'r holl genedl. Yr oedd Duw, o'i ochr ef, yn fyddlawn i addewid-ion y cyfammod; ond ni cheid hwy yn fyddlawn i ammodau a dyledswyddau'r cyfammod. Yr ydym ninnau yn bresen-nol yn ddeiliaid cyfammod Duw mor bell â'n bod dan yr oruchwyliaeth efengylaidd o hono; ac y mae y rhai a fedyddiwyd yn eu hieuenctyd wedi eu bedyddio i Grist Iesu, fel nad oes eisieu eu hail fedyddio, ac felly yn ddeiliaid o'r cyfammod gras yn ei ordinhadau a'i freintiau eglwysig. O ymofynwch a ddygwyd chwi trwy fydd i rwym y cyfammod, ac a ydych wedi ysgrifennu â'ch llaw, "Eiddo yr Ar-glwydd ydwyf fi." O y cywilydd wyneb sydd yn perthyn i ni o herwydd ein han-fyddlondeb i gyfammod Duw! do, buom yn anfyddlawn o'r fath anfyddlonaf. Ond fyddlawn yw Duw, a fyddlawn yw yr Iesu, yr Archoffeiriad fyddlawn, a'r Tyst fyddlawn a chywir. Frodyr, cedwch yn gyfan y cyfammod a wnaethoch âg ef drwy aberth yn nechre eich crefydd, fel na byddo ynoch arswyd yn angu wrth feddwl am wynebu ei orseddfainc.

Egluriadau a Gwersi Ysgrythyrol.

BEIRNIADAETH FIBLAIDD.

VI.

GENESIS xlv. 5 a 15: "Onid dyma y cwpan yr yfai fy arglwydd ynddo, ac yr arferai ddewiniaeth wrtho? ... oni wyddech chwi y medr gŵr fel myfi ddewiniaeth?"

WEDI darllen hanes Joseph, a'i edmygu fel gŵr oedd nid yn unig yn ofni Duw, ac yn cadw ei gymeriad moesol yn ddilych-

win yn ngwyneb llawer o demtasiynau, ond hefyd yn hynod fel gŵr deallus a synwryol, nis gallwn lai na theimlo yn siomedig, o leiaf, pan y darllenwn yn yr adnodau uchod nad oedd yntau wedi'r cwbl uwchlaw ffoldybïau ac ofergeoedd yr oes yr oedd yn byw ynddi. Y mae meddwl am Joseph yn ymostwng i arfer dewiniaeth, ac hefyd fel pe yn ymfrostio yn ei fedr ynglŷn â hyny, yn sicr o'i ddarostwng yn ein meddwl, hyd yn nód

heb i ni ewyllysio hyny. Ond y syndod ydyw fod llawer o'r dysgedigion a'r esbonwyr penaf yn derbyn y cyhuaddiad hwn yn ei erbyn fel yr hyn sydd yn hynod naturiol, ac yn myned ymlaen yn ddibetrus i egluro pa fodd y byddai yr henaiffaid yn arfer dewiniaeth. Y mae Delitzsch yn rhoddi disgrifiad dyddorol o'r dull a arferid gan yr Aiphtiaid i chwilio i mewn i ddirgelion y dyfodol, trwy nodi y gwahanol agweddau a arddangosid gan fathau neuillduol o wlybyron mewn cwpan o dan wahanol amgylchiadau. Eraill a ddywedent mai yr amcan ydoedd, trwy gadw'r llygaid yn sefydlog ar fan neuillduol ar y cwpan am beth amser, i roddi y dyn, i hanner cygu, mewn *clairvoyant state*, fel ei gelwir. Ond oler ydyw aros yn hwy gyda'r rhai hyn. Y maent yn dra dyddorol i'w darllen; ond yr anffawd ydyw, fel y cawn geisio dangos yn fuan, nad oes berthynas rhyngddynt â hanes Joseph o gwbl.

I geisio rhyddhau Joseph oddiwrth y cyhuaddiad o arfer dewiniaeth paganaidd yr Aipht, fe gynnygia rhai gyfieithu y gair בִּינָה, —Cymraeg "wrtho," adn. 5,—gyda'r geiriau "yn ei gylch," gan gymeryd y cwpan, nid fel y gwrthddrych *gyda'r* hon yr arferai ddewiniaeth, ond ynghylch yr hon yr arferodd ddewiniaeth; hyny yw, i'r amcan o ddyfod o hyd iddi,—ac fod y gair dewiniaeth yn golygu, nid dim ynglŷn âg ofergoeddi yr oes, ond y gallu hwn oedd gan Joseph i olrhain pethau cuddiedig, ac i'r hwn yr oedd yn ddyledus am ei safle uchel yn yr Aipht ar y pryd. Ond, tra yn derbyn y cynnewidiad yn y cyfieithiad, nid ydym yn gwneud fod anghen myned mor bell â hynyna i chwilio am wir ystyr y gair a gyfieithir yma "dewiniaeth."

Y gair Hebraeg ydyw בִּינָה, —*nachash*,—berf wedi tarddu o'r euw נָחַשׁ, yr hwn a olyga "sarph," neu "neidr." Y mae *nachash*, yn ol rhai, yn un o'r geiriau a elwir yn *onomatopoeic words*, hyny ydyw, y mae wedi ei ffurfio i gyfleu i raddau y swm a wneir gan y creadur a ddangosa allan, fel y gair Saesoneg, *to hiss*, yr hwn sydd yn un âg ystyr gyntaf y ferf. Yn awr, o herwydd fod y swm yna yn cael ei wneyd yn gyffredin gan bersonau a fyddont yn ceisio siarad yn isel, daeth y gair i olygu "sibrwd;" a chiau fod dewinwyr a swynwyr yn arfer sibrwd pan yn cymdeithasu â deiliaid byd yr ysbrydion, daeth i olygu yn olaf, "arfer dewiniaeth." Dyna yw esboniad rhai; ac yn unol â'r esboniad yna y mae Joseph yn yr adnod uchod yn cael ei ddesgrifio fel un a arferai ymhel â'r *black art*.

Rhaid addef fod yr ystyr uchod, fel y dywed y *Mais*, yn dra *far fetched*. Llawer hawddach fyddai dyweyd ar unwaith fod

y ferf yn golygu, "arfer dewiniaeth trwy gyfrwng seirph," gan fod hyny yn dra chyffredin; ond anhawdd fyddai cysoni hyny âg "arfer dewiniaeth trwy gyfrwng cwpan," gan ei bod yn anhmosibl gwneyd ymaith â'r llestr bychan yma.

Ond y mae ystyr arall i'w gael i'r ferf heb fyned at swm y sarph o gwbl. Y mae pob ymlusgiad, fel y neidr, &c., yn gadael eu *hó!* pan yn symud o fan i fan. Onid ystyr hynod naturiol i'r ferf felly a fyddai *olrhain!* Ac ond i ni sylwi, cawn fod yr ystyr hwn yn gorwedd yn esmwyth yn yr adnodau uchod, ac yn dangos yn eglur y meddwl syml sydd ynddynt. Dyma y cwpan yr arferai Joseph yfed o honi; a pheth oedd yn fwy naturiol nag iddo ei holrhain pan gollodd efe hi, hyd nes y daeth o hyd i'r sawl a'i cymerodd! "Onid dyma y cwpan yr yfai fy arglwydd ynddo, (neu gwell, ynddi,) ac ynghylch yr hwn (neu, yr hon) y byddai yn sicrh o wneyd ymchwiliad?" A phan y mae yn dyweyd ei hun drachefn, "Oni wyddoch chi y byddai gŵr fel myfi yn sicrh o'i olrhain?"

Y mae בִּינָה, —yr un gair yn cael ei roddi ddwywaith,—yn golygu sicrwydd mawr y byddai i hyny gymeryd lle, yr hyn y mae ein cyfieithiad ni i'r Cymraeg yn gallu ei ddangos.

Y mae yr un gair yn cael ei arfer yn Genesis xxx. 27, lle y mae Laban yn dyweyd wrth Jacob, "Os cefais flafr yn dy olwg, na syfi; *da y gwn* i'r Arglwydd fy mendithio i o'th blegid di." Yn awr, os cyfieithir y gair yn "arfer dewiniaeth" mewn un lle, dylid ei gyfieithu felly ymhob man; ond nid oes neb yn meddwl am ei gyfieithu felly yma, oblegid pa ddewiniaeth oedd ar Laban eisieu i ddangos fod arosiad Jacob gydag ef yn ddaioni iddo! Wrth *ymchwilio* i mewn i'w amgylchiadau y daeth Laban i wybod hyny; gwybod trwy brofiad yr ydoedd.

Gellir gofyn hefyd, os gyda'r cwpan yr arferai Joseph ddewiniaeth, pa fodd y gallai ddyfod o hyd iddi trwy ddewiniaeth pan yr oedd wedi ei cholli? Felly nid oes anghenrhaid arnom i feddwl oddiwrth yr adnodau uchod fod Joseph yn arfer gwneuthur dim o'r pethau hyn sydd yn anghydweddol â'i gymeriad fel gŵr deallus a synwryol, ac sydd hefyd yn dra anghyson â'i gymeriad fel gŵr oedd yn ofni y Duw Goruchaf ac ymhob peth yn ymddiried ynddo ef.

T. J. J.

DIABREBOL XXVII. 22: "Er i ti bwyto ffol mewn morter â pheul ymlith gwanth, eto nid ymedy ei ffolineb âg ef."

YMAERODD diabrebol cryf yw y ffugyr sydd yma, am yr hyn sydd dra anhawdd neu

anmhosibl. Gellir trwy bwyo neu ddynnu gymeryd ymaith yr us neu yr eisin oddi wrth y grawn gwenith; ond y mae gyru ymaith ffolineb oddiwrth y galon ddynol yn beth mwy nag y gall dyn ei wneuthur. Mae yn ymddangos fod y mortar a'r pestl yn cael eu defnyddio mewn cofnodau boreuol. Yr oedd gan yr Israeliaid yn yr anialwch forteri a llawfelinau ymysg eu dodrefn a'u celfi teulnaidd. Darllenwn y byddent, wedi casglu'r manna, yn ei falu mewn melinau, neu ei guro mewn mortar, nes y byddai yn gymhwys i'w ddefnyddio (Num. xi. 8). Mae'r geiriau hyn yn y Diarebion yn golygu mortar o gryn faint, ymha yn y byddid yn pwyo a malurio yd. Y gair am yd yn yr adnod hon, ac a ddarllenwn ni yn "wenith," ni cheir ond yma ac yn 2 Sam. xvii. 19; ac yno, "malurion yd" yw y cyfieithiad. Fel hyn y darllenwn yn nghyfieithiad Dr. Briscoe, Caer-gybi, o Lyfr y Diarebion: "Os maluri'r ffol mewn malur-lestr, ymhlith malurion yd, & phestl, ni chilia ei ffolineb oddiwrtho." Rhai a dybiant fod yn hyn gyfieiriad at yr arferiad o gymysgu gronynau rhyg neu haid & gronynau gwenith gwerthfawrocach, ac mai yr ystyr yw, Bydded y ffol yn y gymdeithas agosaf a'r doethion, eto efe a erys yn ffol. Pa fodd bynag, yr oedd yr yd yn cael ei ysgaru oddiwrth y plisgyn, a'i holl gynnoddffau da eu cadw, trwy orchwylieth y pestl a'r mortar; ond y mae ffolineb y ffol yn rhan mor hanfodol o hono ef ei hun fel nad oes bwyo yn y byd a all ei ysgaru oddiwrtho.

Wrth y ffol yma gallem olygu yn briodol dyn gwan ei synwyr, dyn o feddwl bychan, ac ar yr un pryd, fel y dygwdd yn fynych, yn llawn o hunan-dyb, yn afaelgar yn ei farn ei hun a'i ffordd ei hun, yn wastad yn siarad a gwneyd pethau digrifol a chwithig, ac yn dadleu dros yr oll a ddywedo ac a wnelo gyda chyndynrwydd asynaid, er mawr anghysuri bawb a ddél i gysylltiad âg ef. Am hwn, ni wna hyfforddiad, nac ymliwiad, nac argyhoeddiad, na chanlyniadau annifyr ei amryfuseddan, wella dim arno; yr un fath y ceir ef yn y diwedd ag yn y dechre. Ond dyn ffol llyfr y Diarebion yw dyn drygionus. Crefydd yw doethineb, ac anghrefydd yw ffolineb, yn y llyfr hwn. Ac felly y syniad yn yr adnod hon ydyw, nad oes unrhyw foddion dynol, nac unpeth tu yma i hollalluog ras Duw, a all gyfnwied yr annuwiol, a gorchfygu llywodraeth ei galon.* Mae curo & phestl mewn mortar yn peri i ni feddwl am gerydd a dyoddefaint. A gwir yw na wna rhybuddion a cheryddon rhieni, na chosban gwladol, na barnau Duw, droi enaid dyn. Nid peth

tebyg ydyw'r llygredd i'r croen o fanus sy'n amdoi y grawn, ac heb fyned i mewn i'w sylwedd, a'r hyn a all triniaeth allanol ei symud; ond y mae'r drwg yn y galon ei hun, ac yn llygru pob peth sydd yn dyfod allan o honi.

MARC III. 21: "A phan glybu yr eiddo ef, hwy a aethant i'w ddal ef; canys dywedasant, Y mae efe allan o'i bwyll."

"Ei gyfeillion ef," medd y darlleniad Seisonig am "yr eiddo ef;" cyfneiseifiad yr Iesu, ei frodyr, oedd y rhai hyn, ac nid y deuddeg dysgybl, fe welir, y rhai yr oedd Crist newydd eu hordeinio, "fel y byddent gydag ef, ac fel y danfonai hwynt i bregethu." Hwy a ddaethent i'w ddwyn ef ymaith trwy orthrech oddiwrth ei waith llafurus a hunanymwadol. Yr oeddynt yn gweled nad oedd efe yn cymeryd ond ychydig hamdden i fwyta a chysgu; a chan nad oedd yn trugrhaen wrtho ei hun, mynent hwy ei rwystro i fyned ymlaen yn ei weithgarwch diarbed. Ac y mae yn debyg eu bod yn deall hefyd fod y Pharisaid, y blaid grefyddol fwyaf dylanwadol yn y wlad, bellach yn elynion penderfynol iddo, ac yn ei wyllo er mwyn cael lle i'w gyhuddo a'i gosbi; ac yr oedd hyn yn peri iddynt fod yn fwy awyddus i'w attal rhag gweithredu yn gyhoeddus, er mwyn iddo fod allan o berygl. Yr oeddynt yn ei gyfrif yn anmhwyllo, o herwydd ei zel a'i ddysfalwch i wneuthur daioni. Yr oeddynt fel hyn ymhell o feddu syniadau priodol am dano ef ac am ei waith; "canys" y pryd hwn "nid oedd ei frodyr yn credu ynddo." Mae temtasiynau a gwrthwynebiadau hyd yn nodd oddiwrth berthynasau a chyfeillion yn cyfarfod ni i yn anfynech & gweinidogion ac & dysgyblion fyddlawn; a digon fydd i'r cyfryw rai gofio fod eu Harglwydd a'u Hiachawdr yn meddu ceraint a fynent ei gipio oddiwrth ei lafur cariad, gan ei waradwyddo fel un allan o'i bwyll. Aml waith y gwelwyd rhieni, a pherthynasau eraill, pan fyddai un neu rai o'u teulu yn troi oddiwrth anghrefydd i fod yn wir grefyddol, yn cyfrif mai wedi anmhwyllo yr oedd y cyfryw, ac yn ymddwyn atynt yn gyfatebol. Un o brofedigaethau y "Crist, doethineb Duw," oedd cael yr eiddo ei hun yn dywedyd am dano, "Y mae efe allan o'i bwyll!"

Barddoniaeth.

CYMHORTH CYFAMSEROL.

Pan fo awyrgylch f' oes
Yn llawn cymylau duon,
A ffawd-gorwyntoedd croes
Bron, bron a thori 'm calon,
Addewid Duw yw 'r seren dlôs,
Siriola 'm calon yn y nos.

Pan fo meddylliau prudd,
Fel plwm-fynyddau llethol,
Yn suddo 'm hysbryd trist
I'r dyfnder anobeithiol,
Ffydd yn addewid hen fy lôr
Rydd nerth i'w taffu oll i'r môr.

Pan fo cyfeillion gan
Yn troi eu cefnau culion,
A brodyr yn pellhâu,
Mewn amgylchiadau blinion,
Y cof am Frawd a Chyfaill lŷn
A'm cynnal, pan y cilia dŷn.

Pan fyddo 'm calon ddrwg
Yn gwytio 'i blisylan aflan,
A'i chwantau 'n arfog lu
I lethu 'r nefol anian,—
Daw gwaw! fy Nghrist, gwasgara r llu,
A ffy pob un i'w loches ddu.

Yn nghanol brwydr boeth,
Pan fyddwyf ar ddiffygio,
A diafol, cnawd, a byd
I'm herbyn yn cynghreirio,
Trwy nerthoedd yr anfeidrol iawn
Câf arnynt oruchaiaeth iawn.

Pan fo cawodydd oer
Cymylau profedigaeth,
A lif gorthrymder certh,
Ar ddiffodd fflam fy ngobaith,
Tywelltir olew cariad Duw
I'm calon ar ei chadw 'n fyw.

Yn ngoleu llusern côf,
Pan fyddo 'm herch orphenol
Yn llaww 'm bron a braw,—
Llaw wên trugaredd Ddwyfol
Dŷn drosto lèn anfeidrol iawn,
Ac arni 'n glir—"Maddeuant llawn."

Pan fyddo cwmwl prudd
Marwolaeth yn i' amgylchu,
Sêr addewidion Duw
Drwy holltau 'r cwmwl pygddu,
Oleuo 'm llwybr yn y glyn
Nes codo Haul Cyflawnder gwŷn.

A phan y byddo 'm gwaed
Yn oeri yn yr afon,
Boed fflam y cariad rhad
Yn cynneu yn fy nghalon;

Ni ddiffydd hi, fflam Ddwyfol yw,
Yn cynneu gan wres calon Duw.

O dyro, Iesu mawr,
Oleuni 'th wyneb grasol,
I'm dwyn drwy nos a dydd
I wlad y dydd tragwyddol;
Tragwyddol foli 'th enw fydd
Fy mhleser dros dragwyddol ddydd.

GLAN LLYFRWY.

Coley y Bala.

Y DDAEAR: BETH YDYW.

FACHGENYN, beth yw daear? Lle i gael
chwarenon.

Henadur, beth yw daear? Lle i golli cyfeil-
ion.

Lafurwr, beth yw daear? Lle i galed weithio.
Siaradwr, beth yw daear? Lle i wych areithio.
Filwr, beth yw daear? Lle i ymladd brwydr.
Deithiwr, beth yw daear? Lle i fynd ar
grwydr.

Gyfoethog, beth yw daear? Lle i gasglu arian.
Anghenog, beth yw daear? Lle i wasgu 'r
truan?

Forwr, beth yw daear? Lle rydd lán i'r môr.
Gybydd, beth yw daear? Lle i gadw stôr.
Glochydd, beth yw daear? Lle i dori bedd.
Gogydd, beth yw daear? Lle i ddarpar
gwledd.

Ledwr, beth yw daear? Lle i wisgo troed.
Goedwr, beth yw daear? Lle i dori coed.

Frenin, beth yw daear? Lle i lywio deiliaid.
Borthmon, beth yw daear? Lle trafod anifeil-
iaid.

Gantor, beth yw daear? Llwyfan sawr i ganu.
Weddw, beth yw daear? Cell dywell i alaru.
Brydydd, beth yw daear? Testun awdl eis-
teddfod.

Feddwyn, beth yw daear? Tafarn lle llyncr
diod.

Ddiogyn, beth yw daear? Gwely brâf i gygu.
Athronydd, beth yw daear? Ysgol dda i
ddygu.

Awdwr, beth yw daear? Darllenfa f' enw
am oesoedd.

Gristion, beth yw daear? Ffordd drwy fydd
i'r nefoedd.

O. D. M.

O GAM I GAM.

ARAFWCH a dyfalwch sydd
I fod ynghyd yn ngwaith pob dydd
Na llam mae cam yn llawer gwell;
O gam i gam â dŷn ymhell,

H Masg.

IEUAN GWYLLT: *El Ffynyd, ei Athrylith, ei Nodweddiion, a'i Ddylanwad ar Gymru. Gan y Parch. J. EIDDON JONES, Llanrug.*

Treffynnon: argraffwyd (dros yr Awdwr) gan P. M. Evans & Son.

Traethawd ar Ffynyd ac Athrylith y Parchedig JOHN ROBERTS (Ieuan Gwyllt), gan "LLENOR A CHERDDOR," sef JOHN OWEN, M.A., Cricerth, ac ALAW UDU.

Pwllheli: Robert Owen, Heol Fawr.

Yr ydym yn cael fod Cyfeisteddwy'r Eis-fod Llanberis, yn 1879, wedi cynnyg gwobr o £20 am y traethawd goreu ar Ffynyd ac Athrylith y diweddar Ieuan Gwyllt; a'r ddau hyn oedd y traethodau a ddaethant i ddwyllaw'r beirniad, y Parch. Brifathraw Edwards, Coleg Aberystwyth, a D. Saunders, Abertawe. Yr oedd Mr. Edwards yn ystyried cyfansoddiad *Melindwr* (y Parch. J. Eiddon Jones) yn oreu, a Mr. Saunders yn barnu fod traethawd *Llenor* yn ogydwerth; a phan benodwyd y Professwr John Rhys, Rhydychain, yn drydydd beirniad, barnodd yntau yn gyffelyb i Mr. Saunders fod y wobr i'w rhanu rhwng Mr. Eiddon Jones a Mr. Owen.

Y mae hanes bywyd Ieuan Gwyllt yn feithach gan Mr. Jones, yr hwn a ddry fwy o egluriadau cysylltiedig â'r hanes; ond y mae yr holl brif feithiau yn ei hanes i'w cael gan Mr. Owen.

Ceir *Melindwr* yn fanwl yn dynodi llafur ei wrthddrych fel cerddor, fel llenor, ac fel gweinidog; ac y mae yn rhoddi disgrifiad da o'i nodweddiion, gan osod allan y pethau canlynol fel teithi ei feddwl: penderfyniad, chwaeth bur, boneddigeiddrwydd, ymroddiad, craffder a barn, tynerwch teimlad, a dauolfrydedd. Mae ganddo bennodau hefyd ar athrylith Ieuan Gwyllt, a'i ddylanwad ar Gymru. Nid yw heb nodi yn gynnil rai pethau oedd yn ddiffygion neu wendidiau yn ngwrthddrych yr hanes; ond rhydd bob chware teg i'w ragoriaethau, gan edrych arno yn un oedd fel cerddor cysegredig yn "rhodd yr Arglwydd i Gymru yn ddiddadl, yn cael ei rhoddi yn ei hadeg, ac i gyflawni yr amcan mewn golwg." Dywed am dano,—

"Oes fer, mewn cymhariaeth, ydoedd oes ei lafur cyhoeddus, ond oes a dreuliwyd trwy ddiwydrwydd anghymharol. Ni threuliai fynyd yn segur, ond gweithiai yn ddyfal, yn barhâs, ac yn galed. Er na chafodd oesfaith, treuliodd oes fawr, a chyflawnodd waith anghyffredin o fawr—mawr yn ei swm,

mawr yn ei amrywiaeth, mawr yn ei werth a phurdeb ei natur. Mae ambell un yn codi rhyw un gogolofn iddo ei hun, wrth yr hon y cysylltir ei enw, ond cododd efo amryw. Yr oedd y meddwl cryf, iraidd, a bywiog oedd ganddo, fel yn ymwithio i mewn i bob cyfeiriad, ac yn cyfoethogi y byd â'i lafur ar bob llaw. Fel yr afon Rheidol yn nghymydog-aeth Penllwyn, yn ymlwybro tua'r môr, weithiau yn freiddio'r coedydd, bryd srall yn dyfrhau y ddôl a'i chynnwys, a thrachefn yn disychedu'r trigolion, felly yr oedd yntau; fel cerddor, fel llenor a bardd, ac fel pregethwr, yr oedd yn caelio yn barhâs at fod o ryw ddefnydd a llesâd. Ni ddychymygasom fod ffirwyth ei lafur mor anferth hyd nes i ni wneyd ymchwilid iddo, ac y mae yn ddiagramheu mai ychydig sydd wedi synied am eangder a rhagoroldeb llafur Ieuan Gwyllt."

Am y traethawd arall, yr eiddo *Llenor*, neu Mr. Owen, ysgrifena y Prifathraw Edwards at yr awdwr, "Dengys eich traethawd allu arbenig i ddarganfod neillduolion meddyliol a moesol Ieuan Gwyllt, ac i ddwyn i oleuni guddiad ei gryfder a chuddiad ei wendid,—oblegid mae y ddau yn y cryfal o ddynion. Yn eich disgrifiadau o hono fel pregethwr, cerddor, a llenor, hawdd ydyw gweled craffder a gwreiddioldeb, yr hyn a barf fod y traethawd yn dra dyddorol i'w ddarllen o'r dechre i'r diwedd." A dywed y Professwr John Rhys am dano, "Traethawd gwir dda, yn llawn o sylwadau gwreiddiol a brofant fod yr awdwr yn perchen ar allu beirniadol o'r dosbarth blaenaf."

Gyda rhoddi hanes bywyd Ieuan Gwyllt, ac adolygiad ar y bywyd hwnnw, mae'r pennodau eraill yn y traethawd hwn yn ei ddarlunio fel dyn, fel llenor, fel pregethwr, ac fel cerddor. Am dano fel pregethwr, dywedir yn niwedd y bennod,—

"Wedi gwrando Mr. Moody yn pregethu, a Mr. Sankey yn canu, daeth cyfnod newydd ar feddwl a phregethu Mr. Roberts. . . . Gadawodd ynaith y beirniadu, y mesur a'r pwysio manwl, a throes yn hollol at y dull y dylasai fod wedi cyfyngu ei hunan iddo ar hyd ei oes. Cymerai yn destynau adnodau byrion, syml, heb eisieu esboniad arnynt, a thynai addysgiadau yr un mor syml oddiwrthynt. Traethai yn dra dwys a difrifol, a'r un mor syml a naturiol; a thuol i'r traiddiad a'r difrifwch, yr oedd eneiniaid ystywyth ar ei ysbryd, yn yr hwn yr oedd yn hawdd gweld fod y testun wedi ennill llwyr feistrolaeth arno ef ei hun. Os oes eisieu gosod pregethwr fel hyn mewn dosbarth, ac os gosodwn ef yn uchel yn yr ail ddosbarth, nid ar gyfrif gwreiddioldeb y gwnaem, ond ar gyfrif y cyfniad cydweithredol o wrionedd syml yn cael ei draethu yn noeth a difrodres,

yn yr ysbryd mwyaf priodol a phur, a chyda'r amcan syml a phwysig o ddifrifoli pechadur rwech ben ei sefyllfa yma, a'i ragolygon ar gyfer y byd a ddaw. Agorasai yr Ysbryd Glân lygaid Mr. Roberts o'r diwedd, neu ynte cymerodd ef erbyn ei law, ac arweiniodd ef fel Simeon gynt at y fynnona o ba un yr oedd wedi ei gynhwysu yn naturiol i dynu dwfr, ac i gymeryd o'i heiddo i'w roddi i ddynion. Da fuasai i ni gael lliaws o bregethwyr tebyg i'r hyn oedd Ieuan Gwyllt ar ddiwedd ei oes; ond cyn eu ceir, rhaid cael diwygiad cryf, a rhaid i hwnw gymeryd gafael dwfn ynddynt, nes peri iddynt fel Paul farnu iddynt ymhlith y Cymry wybod dim ond Iesu Grist, a hwnw wedi ei groeshoelio."

Tybygem mai gwaith *Alaw Ddu* yw y sylwadau ar Ieuan Gwyllt fel cerddor. Am y dôn *Moab*, M. 6 5, o'i waith, dywed,

"Nid yn unig saif *Moab* ar ben rhestr tŷnau Ieuan Gwyllt, ond y mae yn un o'r tŷnau goreu a gyfansoddwyd gan Gymro erioed. Deil i'w chymharu â chorolau mwyaf clasurol Germany, ac mewn purdeb a theimlad â goreuon y diweddar J. Ambrose Lloyd, yr hwn, yn ein tyb ni, ydoedd un o'r cyfansoddwyr tŷnau cynulleidfaoel goreu yn y byd. Dichon y dywed ambell un fod *Moab* yn drymaidd ac anystywyth; ond y meddwl dwfn ac eang sydd ynddi yw yr achos o hyny. Po mwyaf yr arferir i hi, mwyaf y daw ei godidogrwydd i'r golwg. Deil byth yn ei blâs i'r rhai a garant y teimladol a'r defosiydol yn gymysgedig â dwysder brawychus."

Am ei gyfansoddiadau cerddorol yn gyffredinol, ysgrifenisir,—

"Fel cyfansoddwr ar gyfer cynulleidfâ, yr oedd ei arddull ef yn rhy glasurol a dwfn i'r mwyaf i'r cynulleidfaoedd. Nid ydyw *themes* ei alawon yn ddigon cynnwysfawr ac agos at y werin. Ond yn ei gynghanedd cyrhaedda bob effaith. Dylai alaw cynulleidfâol, fel un genedlaethol, gyfranogi o deimladau y bobl; ond yn hyn yr oedd efe yn ddiffygiol. Y mae yn un o'r cynghaneddwyr mwyaf cyfoethog; ac er fod amrywiaeth mawr yn ffurf ei ddiweddebau, hyd yn nŷd yn nghwrs un dŷn, eto hytrach yn undonol ydyw ei frawddegau cerddorol. Nid oedd ganddo allu o'r dosbarth blaenaf i weithio melodedd llyfn, naturiol, a boddhâus, trwy wahanol ranau ei gyfansoddiadau. Ystyriai ef, fel pob gwir gerddor, mai symledd, amrywiaeth, urddas, a defosiwn, a ddylai fod prif nodweddion cerddoriaeth eglwysig. Y mae tŷnau Ieuan Gwyllt oll yn ddigon syml, a'i gynghaneddion yn profi dysg a dawn; ond gallasant fod yn fwy amrywiaethol a melodus, er y gellid drwy hyny golli eu cyfoethogrwydd. Y peth hanfodol ydyw cael ysbryd defosiydol i redeg yn frwdr drwy'r cwbll. Yn hyn y mae efe fwyaf. Codai ysbryd defosiwn yn naturiol o'i natur ef ei hun, heb lawr fod ei waith yn byw cyhyd yn mwngloddiau cyfoethog yr alawon a'r tŷnau goreu a feddai y byd, yn feithriniaid mawr i'r ys-

bryd defosiydol oedd ynddo. Er ei fod wedi cyfansoddi digon i gadw ei enw yn fyw yn hir yn Nghymru, eto nid yw yr hyn a gyfansoddodd yn ddigon i gyfrif am ei boblogrwydd mawr fel cerddor. Beth a rydd gyfrif am hyn, ynte? Llauer o bethau. Ac o herwydd y cyfarfyddai llawer o elfennau ynddo y gellir ei ystyried yn gerddor."

Ac felly y mae'r sylwedydd yn myned ymlaen i edrych arno fel trefnwyr neu gyfaddaswr—fel ysgrifenydd ar gerddoriaeth—ac fel beirniad cerddorol; a'i benderfyniad yn y diwedd ydyw,

"Rhodder y pethau hyn ynghyd, a dylid eu rhoddi—a gwelir, er cymaint o edmygu sydd wedi bod ar Ieuan Gwyllt yn Nghymru, y gellir eto yn ddiogel eangu terfynau yr edmygedd heb fyned tu hwnt i derfynau e delyngdod."

Yr ydym yn doddi yr ychydig bigion hyn o flaen y darlennydd fel enghraifft o'r llawer sydd yn y lyfr. Ac am y ddau lyfr o'n blaen, yr ydym yn hyderu y bydd ein cyfeillion yn gyffredinol, a'r rhai a gyfrifir, neu a gyfrifant eu hunain, yn gantorion—y byddant hwy, meddwn, yn neillduol, yn eu pwrcasu, yn eu darllen, ac yn cael eu boddhâu a'u hadeiladu ganddynt. Yn y ddau draethawd ni a gawn sylweddoldeb, eglurdeb, a didueddrwydd; ac ni bydd y darlennydd wedi ei gyflawni yn hanes bywyd ac athrylith Ieuan Gwyllt heb iddo astudio y naill a'r llall; ac y mae coffadwriaeth Ieuan yn haeddu yr astudiaeth fanfyl. Yn briodol y dywed Mr. Eiddon Jones: "Y mae ei fywyd a'i lafur bellach, nid yn gwneyd i fyny hanes personol yn unig, ond yn ffurfio rhan o hanes cenedl y Cymry, ac mewn ystyr gerddorol wedi ei gwneyd yr hyn ydyw, ac mor bell ag y mae'r presennol yn sylfaen y dyfodol,—yr hyn a fydd."

CEINIION BERWYN, *sef Deltholiad o Weithiau Barddonol* HUGH MAURICE HUGHES, Croesoswallt.

Croesoswallt: Woodall a Venables.

Os na fernir y cyfansoddiadau a geir yn y llyfryn hwn ymysg goreuon awen Cymru, y mae yn ddian y gwelir hwy ymhell iawn uwchlaw y lliaws pethau cyffredin a gyhoeddir fel barddoniaeth yn y dyddiau hyn. Nid anhawdd fydd i'r neb a'i darlloeno ddywedyd gyda'r bardd *Ceiríog*,—

"Go law di! mae golud dawn—dy lafur
Yn dylifo'n gyflawn;
Mae'r odiau yn emau rhadlawn,
Da Fors Hughes, difyrus iawn."

Mae yma dros dringain o destynau, a'r brydyddiaeth mewn mesurau caethion a rhyddion, ond yn rhydd yn benaf. Nid oes genym le i ddodi ond un dyfyniad byr:

"Ryw fore yn nghyffro y farchadau i'w thwrdd, Gwelwn hen ffyrdd yn myn'd heibio;
Ac er mai llawenydd i'm bron oedd ei gwrdd,
Buan daeth prudd awr ffarwelio:
Ond hyn dd'wedodd wrthyf wrth gychwyn i ffwrdd,
'Peidiwch anghofio gweddio.'

"Fe allai'r anghofiaf ei wedd oedd mor syn,
A'i eiriau cyn y ffarwelio;
Fe allai'r anghofiaf ei wallt oedd mor wryn,
Yn fuan yn myd y temtio:
Ond byth nid anghofiaf y geiriau hoff hyn,
'Peidiwch anghofio gweddio.'

"Dan wenau haul llwyddiant, yn nh'wyllwch prudd siom,
Teilwng yw'r cynghor i'w gofio;
Wrth wrandaw yr annuw a'u hanwar ymgon,
Adgof o hwn fo'n adseinio
Fel rhud y fagnel, neu'r daran fawr drom,
'Peidiwch anghofio gweddio.'"

YMGOM AR DDEDDF NEWYDD YR ANGLADDAU, gan GWILYM GWENFFEWD.

Bela: argraffwyd a chyhoeddwyd gan H. Evans.

YN y llyfryn bychan a chynnwysfawr hwn, caiff y darllenwydd, mewn ffordd o ymddyddan rhwng Owen a Morris, bob eglurhâd a chyfarwyddyd anghenrheidiol o barth i ddeddf newydd y Claddedigaethau yn y mynwentau plwyfol, fel na bydd raid i neb o'n cyfeillion fod mwyach yn anwybyddus am y modd i wneuthur defnydd o honi. Mae ein cymydog, *Gwilym Gwenffewd*, er ys llawer bliwyddyn, yn wr o ymddiried adylanwad yn un o brif swyddfaedd cyfreithiol ein gwlad, ac felly yn meddu pob mantais i wybod ac esbonio y gyfraith; a gwnaeth waith da trwy gyfansoddi a chyhoeddi yr "ymgom" difyrus ac addysgiadol hon.

Cofnodiadan mewn cysylltiad a Methodistiaeth.

Y GYMANFA GYFFREDINOL,

A GYNNALIWIYD YN LIVERPOOL, MAI 31—
MEHEFIN 3YDD, 1881.

LLYWYDD,—Y Parch. DAVID EDWARDS,
Casnewydd.

YR EISTEDDIAD CYNTAF.

Nos Fawrth, Mai 31ain, am 6 o'r gloch.

I. Galwyd enwau y Cynnyrcholwyr, ac aelodau eraill y Gymanfa.

II. Penodwyd y gwahanol Bwyllgorau.

III. Etholwyd y Parch. Rees Jones, Felinheli, yn Llywydd y Gymanfa am y flwyddyn ddyfodol.

IV. Etholwyd y Parch. Thomas Roberts, Bethesda, yn Ysgrifenydd am eleni a'r flwyddyn ddyfodol.

V. Etholwyd y Parch. Joseph Evans, Caerfyrddin, yn Ysgrifenydd am y flwyddyn nesaf a'r flwyddyn ganlynol iddi.

VI. Traddododd y Parch. John Hughes, D.D., y Llywydd am y flwyddyn flaenorol, ei anerchiad wrth ymadael â'r gadair, yn yr hwn y sylwai fod ein diogelwch fel Cyfundeb mewn uno y ddwy dueddfryd sydd yn reddfol yn y ddynoliaeth: y duedd i lynu wrth yr hen, a'r duedd i ddewis y newydd; fod hanesyddiaeth yn condemnio eu hygyddiaeth, ac mai buddiol i weinidogion yr efengyl fyddai astudio

rhagor ar hanesyddiaeth, yn arbenig hanesyddiaeth eglwysig. Fod hanesyddiaeth yn ein dysgu pa bryd i ildio, ac hefyd mai ynfydrwydd yw i eglwys un genedl efelychu yn wasaidd eglwys unrhyw genedl arall. Nad yw ein Cyfundeb yn fethiant, ond fod argeol byw arno yn ei fabandod; cafodd ei fôd mewn diwygiad sydd yn sefyll yn nesaf mewn pwysigrwydd at y Diwygiad Protestanaidd yn yr Eglwys Gristionogol; y mae ei lwyddiant yn Nghymru, yn America, a rhan o India, wedi bod yn fawr; felly fod hawl genym i ymfrosto yn ein gorphenol, ac mai ein dyledswydd a'n baint yw glynu wrth yr hen athrawiaethau,—y *society* brofiad, a Hymnau Williams, Pantycelyn. Ond fod genym le i ddiwygiad, fod ein tatau yn llawn o'r ysbryd hwn, ac wedi darpar lle i welliadau. Meddent fydd yn eu holynwyr. Yr oeddent yn llawn o ysbryd rhyddid yr efengyl, a dygent i mewn ddiwygiadau pan fyddai y wlad yn addfed i hynt; diwygiadau a gynnyrchai anghen diwygiadau eraill. Mai wrth astudio y gorphenol y cawn ninnau gyfarwyddiadau pa fodd i ymlwybro yn y dyfodol.

VII. Penderfynwyd fod diolchgarwch gwresog y Gymanfa yn cael ei gyflwyno i'r Parch. John Hughes, D.D., am ei fedrusrwydd yn llywyddu y flwyddyn flaenorol, ac am ei anerchiad.

VIII. Penderfynwyd fod diolchgarwch gwresog y Gymanfa yn cael ei gyflwyno i'r Parch. T. J. Wheldon, B.A., am ei dde-

heurwydd a'i ffyddlondeb yn y cyflawniad o'i swydd fel Ysgrifenydd am y ddwy flynedd ddiweddaraf.

Cyfarfyddodd y gwahanol Bwyllgorau am hanner awr wedi 8 bore dydd Mercher.

YR AIL EISTEDDIAD.

Dydd Mercher am hanner awr wedi naw y bore.

Darllenwyd a chadarnhawyd penderfyniadau y cyfarfod blaenorol.

IX. Trefnwyd y Gymanfa Gyffredinol nesaf i fod yn y Bala; yr amser i gael ei hysbysu eto.

X. Cyflwynwyd Adroddiad Cyfeisteddod Gweithiol y Genadaeth Dramor am y pymtheng mis diweddar gan yr Ysgrifenydd, y Parch. Josiah Thomas, M.A., a Mr. David Roberts, Liverpool, Trysorydd y Cyllid at gynorthwyo Cenedol Methodig, &c., a'r hwn sydd wedi gweithredu fel Trysorydd Cyffredinol y Gymdeithas oddi ar farwolaeth Mr. Peter Williams, y Trysorydd diweddar.

Wrth gymharu y cyfrifon am aeleni â'r cyfrifon am y flwyddyn o'r blaen, fe welir fod nifer y lleoedd pregethu yn 66 ar gyfer 54; mae rhif y cymunwyr yn 452, ychwanegiad o 52; nifer rhai yn yr eglwys fel ymgaiswyr am aelodaeth, 713, mwy o 193 nag ar ddiwedd y flwyddyn flaenorol; nifer y plant yn yr eglwys, 895, ychwanegiad o 156; y nifer sydd mewn cysylltiad eglwysig, 2060, ychwanegiad o 401; nifer y gwrandawyr, 3326, ychwanegiad o 402; nifer y rhai sydd dan addysg ddyddiol, 2666, mwy o 108. Mae nifer yr eglwys yn awr yn 36. Bedyddiwyd 303 yn ystod y pymtheng mis diweddar, o'r rhai yr oedd 185 mewn oed; derbyniwyd 84 i gymundeb, a 518 i'r eglwys fel ymgaiswyr.

Yn ystod y pymtheng mis yn diwedd Mawrth 31, 1881, yr oedd Dr. Griffiths, y Cenedwr Meddygol, wedi ymweled a chleifion yn eu tai eu hunain mewn 23 o bentrefi yn Cassia a Jaintia. Gwnaed 4269 o ymweliadau â'r Cenedwr gan gleifion, neu eu cyfeillion ar eu rhan. Yr oedd 1083 o baganiaid wedi bod dan ei ofal fel meddyg. Ceir cyfeusdra yn y ffordd hon i ddwyn yr efengyl ger bron lliaws na byddai yn hawdd mewn un dull arall ddyfod i gyffyrddiad â hwynt.

Dangosai y Cyfrifon Arianol fod cyfanswm y treuliadau am y pymtheng mis, ar ol tynnu ymaith yr amrywioel symiau a dderbyniwyd yn India, yn £6593. Derbyniwyd trwy gasgliadau, &c., £3073; cymynrodd, £100; mewn llogau, £842 18s. 9c.; gweddill am hen dy cenadol yn Sylhet, ac ardreth am yr eiddo cenadol yn Llydaw, £187. Mae y treuliadau wedi bod felly yn fwy na'r derbyniadau am y pymtheng mis o yn agos i £2500. Yr oedd £745 o'r arian oeddynt allan ar 16g yn enw yr ymddiriedolwyr wedi eu treulio; ac er fod £266 17s. 10c. mewn

llaw ar ddechre Ionawr 1880, yr oedd y Gymdeithas yn ddyledus i'r Ariandd ar ddiwedd Mawrth 31, 1881, yn y swm o £1484 0s. 6c. Er fod y treuliadau am *pymtheng mis*, tra nad oedd y derbyniadau gan mwyaf ond derbyniadau am flwyddyn, ac fod ymhlith y treuliadau rai taliadau na bydd iddynt ddisgyn bob blwyddyn, mae y treuliadau yn cynyddu yn llawer iawn cyflymach na'r derbyniadau. Achosir hyn gan yr ychwanegiad yn nifer y cenadol, a chan y llwyddiant nodedig sydd wedi bod ar y gwaith. Mae drysau newyddion yn agoryd, llawer o bentrefi yn awyddus am addysg ac ysgolion; ond y mae yn amlwg nas gellir parhau ein gweithrediadau presennol, heb son am eangu, oni cheir ychwanegiadau yn y casgliadau.

Penderfynwyd fod yr Adroddiad yn cael ei dderbyn a'i gadarnhau, a'n bod yn dymuno dadgan ein diolchgarwch dwfn i Berchen y gwaith am ei nawdd parhâs dros y Gymdeithas.

XI. Yn ngwyneb fod treuliadau y Gymdeithas Genadol Dramor yn myned yn fwy na'r derbyniadau y blynyddoedd diweddar, penderfynwyd fod cenadwri yn myned o'r Gymanfa hon at y ddwy Gymdeithasfa, yn dymuno arnynt alw sylw y gwahanol Gyfarfodydd Misol at gyflwr difrifol y cyllid, a dymuno arnynt gymerid mesurau egniol tuag at ychwanegu yn fawr at y casgliadau at yr achos hwn.

XII. Penderfynwyd fod cyhoeddiad chwarterol yn cael ei ddwyn allan er mwyn lledaeniad mwy cyffredinol ar hysbysiadau ynglŷn â gweithrediadau y Gymdeithas Genadol; y manylion o berthynas i ddysgiad allan y cyhoeddiad yn cael eu hymddiried i'r Pwyllgor Gweithiol.

XIII. Penderfynwyd fod y Gymanfa hon yn teimlo yn ddwys o herwydd y golled a gafodd y Cyfundeb, ac yn enwedig yr achos Cenadol, trwy farwolaeth y diweddar Mr. Peter Williams, yr hwn am amryw flynyddoedd a gyflawnodd y swydd o Drysorydd y Genadaeth Dramor gyda gofal a ffyddlondeb mawr, ac yn anfon llythyr at Mrs. Williams i ddadgan ein cydymdeimlad dwfn a serchog â hi ac â'r teulu yn eu tristwch.

XIV. Penderfynwyd fod Mr. John Griffith, Egremont, yn Drysorydd Cyffredinol y Gymdeithas yn lle y diweddar Mr. Peter Williams. Diolchwyd hefyd i Mr. David Roberts, Hope Street, am weithredu fel Trysorydd Cyffredinol y Gymdeithas oddi ar farwolaeth Mr. Williams hyd y Gymanfa hon.

XV. Penderfynwyd fod Mri. John William Stephens, U.H., Lleohryd, ac Edward Davies, Llandinam, yn Ymddiriedolwyr y Gymdeithas yn lle y diweddar Mri. Edward Peters, Caer, a Mordecai Jones, Aberhonddu.

XVI. Penderfynwyd fod Mri. D. P. Davies a J. Harrison Jones yn Archwilwyr cyfrifon y Gymdeithas y flwyddyn hon.

XVII. Penderfynwyd fod *Map* yn cael ei gyhoeddi o'r Gorsafodd Cenedol.

XVIII. Penderfynwyd fy personau canlynol yn Gyfeisteddod Gweithiol y Genadaeth am y flwyddyn ddyfodol:—Y Parchn. Richard Lumley, Egremont; Dr. O. Thomas, 46, Catherine street; Dr. J. Hughes, 16, Richmond terrace; Hugh Jones, 16, St. Domingo grove; O. Jones, B.A., 143, Bedford street; O. Owens, Northumberland terrace; J. Thomas, B.A., Amberley street; G. Ellis, M.A., Bootle; P. Jones, Birkenhead; D. Williams, 60, Aubrey street; J. Foulkes, York terrace; Mri. R. Gee, M.D., Abercromby square; J. Williams, Moss Bank; T. Lloyd, 52, Everton road; Eleazer Pugh, 16, Falkner street; John Roberts, A.S., 63, Hope street; T. Jones, 81, Parliament terrace; D. Hughes, U.H., St. Domingo grove; W. Patton, Spencer street; T. Jones, Garston; J. Harrison Jones, Thackeray street.

XIX. Penderfynwyd fod diolchgarwch gwresocaf y Gymanfa yn cael ei gyflwyno i Mr. David Roberts, Trysorydd y Cyllid at gynnalwyo Cenedon Methodig, i Dr. Gee, Cyfarwyddwr Meddygol y Genadaeth, i'r Parch. J. Thomas, M.A., yr Ysgrifenydd Cenedol, i Mri. J. Griffith a D. P. Davies, Archwilwyr y Cyfrifon, ac i'r Cyfeisteddod Gweithiol, am eu ffyddlondeb a'u gwasanaeth gydag achosion y Genadaeth dros ystod y flwyddyn ddiwedaf.

XX. Penderfynwyd fod enwau tanygrifwyr o hanner coron ac uchod i ymddangos yn Adroddiad Blynnyddol y Gymdeithas o hyn allan.

XXI. Rhoddwyd rhybudd y cynnygir yn y Gymanfa Gyffredinol nesaf:—Fod y Gymanfa Gyffredinol, er mwyn cario allan amcan y Genadaeth Dramor, yn penodi Cyfeisteddod Gweithiol, cynnwysedig o ngain o aelodau, yn weinidogion, blaenorïad, ac eraill, sydd yn aelodau o'r Corff, ac yn danyysgrifwyr at y Gymdeithas Genadol, o Liverpool a'r gymydogueth (tra byddo y lle hwn yn gartrefe y Gymdeithas); fod dau weinidog a dau leygwr i fynydd allan bob blwyddyn, heb eu bod yn agored i gael eu hail ddewis am y flwyddyn hono, ac eraill i gael eu dewis yn eu lle—y cyfryw i gael eu henwi gan y rhai fyddo yn aros ar y Cyfeisteddod, i'w cyflwyno i'r Gymanfa Gyffredinol yn flynyddol; a bod enwau yr holl aelodau, ynghyd ag enwau swyddogion eraill y Gymdeithas, i gael eu darllen fel rhan o'r Adroddiad yn y cyfarfod cyhoeddus;

fod y Cyfeisteddod i ddewis dau o'u haelodau i'w cynnrychioli yn y Gymanfa Gyffredinol; fod y ddau Drysorydd, yr Ysgrifenydd Gyffredinol, Llywyddion blaenorol y Gymanfa Gyffredinol a fyddo yn byw yn Liverpool, a Chyfarwyddwr Meddygol y Gymdeithas, i fod wrth eu swydd yn aelodau o'r Cyfeisteddod Gweithiol ac o'r Gymanfa Gyffredinol.

Y TRYDYDD EISTEDDIAD.

Am ddau o'r gloch y prydawn.

Darllenwyd a chadarnhawyd penderfyniad y cyfarfod blaenorol.

XXII. Galwyd sylw gan Bwyllgor y Dirprwyaethau at y dymunoldeb o fod aelodau perthynol i Eglwys Henaduriaethol Lloegr, pan yn dyfod i fanau yn Nghymru lle na byddo ganddynt gynulleidfaoedd o'r eiddynt eu hunain, yn ymuno â'r Methodistiaid, ac hefyd fod y Methodistiaid pan yn myned i Lloegr yn ymuno âg Eglwys Henaduriaethol Lloegr. A chafodd yr adroddiad uchod o Bwyllgor y Dirprwyaethau ei dderbyn a'i gymeradwyo.

XXIII. Derbyniwyd Dirprwyaeth oddiwrth Eglwys Henaduriaethol Lloegr: y Parchn. Thomas Macpherson, M.A., a H. T. Howat, o Liverpool.

XXIV. Penderfynwyd,—That it has afforded us much pleasure to welcome amongst us the Rev. Thomas Macpherson, M.A., and the Rev. H. T. Howat, both of Liverpool, as a deputation from the Presbyterian Church of England, and to give them the most hearty reception; that we are much gratified to hear of the progress of the gospel in connection with their church, that we cordially reciprocate their desire for a closer union between the two churches, and that it would greatly tend to bring about that desirable result, if members were transferred from the one denomination to the other on their removal to places where no church of their own denomination exists.

Yna cyfarchwyd hwynt gan y Cadeirydd.

XXV. Darllenwyd y tyst-lythyr a ganlyn oddiwrth ein brodyr yn America:—

At y Trefnyddion Calfinaidd yn Nghymru.

Anwyl Frodyr,—Bydded hysbys i chwi fod y Jygydd, y Parch. Richard F. Jones, Mankato, Minnesota, yn weinidog rheolaidd a chymeradwy gyda ni y Trefnyddion Calfinaidd yn nghylch Cymanfa Minnesota. Fel y cyfryw, dymunem iddo gael derbyniad cynhes gan ei frodyr yn Nghymru tra ar ei ymweliad. Dymunem hefyd iddo ein cynnrychioli fel Cymanfa yma gylich bynag y ca gyfe tra

yn eich plith yn y Deheu ac yn y Gogledd. Bydded iddo gael ei amddiffyn yn ei deithiau a'i fendithio yn ei lafur dros ei Feistr. A chaffed ddychweliad llwyddiannus yn ol i fynwes ei deulu, ei eglwys, a'i frodyr, wedi cael adnewyddiad ysbrydol yn y daith. Arwyddwyd dros y Gymanfa, a thrwy ei hawdurtod, yn ei heisteddiad diweddaf yn Foreston, Mehefin 15-17, 1880.—R. W. HUGHES, *Ysg.*

XXVI. Cafwyd anerchiad dyddorol gan Mr. Jones; a phenderfynwyd ein bod yn derbyn ein brawd o'r Unol Daleithiau, y Parch. Richard F. Jones, gyda hyfrydwch a serchogrwydd, a'n bod yn aunoŷ yr eglwys i'w wahodd i bregethu tra yn Nghymru, a'n bod yn mawr ddymunio ei lwyddiant a'i gyssur tra y byddo yn ein mysg, ac amddiffyn yr Arglwydd drosto i ddychwelyd yn ol yn ddiogel i'w gartref.

Yna cyfarhwyd ef gan y Cadeirydd.

XXVII. Penderfynwyd fod llythyr caredig yn cael ei ddanfoni o'r Gymanfa hon at ein brodyr yn yr America i ddadgan ein cydymdeimlad dwfn & hwynt yn ngwyneb yr anhawserau y maent yn llafurio dan ynt; y cyfryw llythyr i gael ei barotoi gan y Parchn. Dr. O. Thomas a Dr. Hughes.

XXVIII. Adroddiad Pwyllgor y Llyfr-
au.

1. Hysbysodd yr Archwilwyr i gyfrifon y ddwy DRYSORFA a'r *Treasury* eu bod wedi cael y cyfan yn gywir. Awgrymwyd y dymunoldeb o roddi yn nghyfrifon y *Treasury* o hyn allan y swim a delir am ei golygu, ynghyd a'r hyn a delir i'r cyhoeddwr gan Drysorydd y Gymanfa, a bod hyn i ddofol allan ar Gylchlythyr y Gymanfa y flwyddyn hon.—2. Penodwyd Mri. R. Rowland, Ffestiniog, a D. Jenkin Davies, Aberystwyth, i fod yn Archwilwyr i gyfrifon y ddwy DRYSORFA a'r *Treasury* am y flwyddyn 1881.—3. Nid oedd yr Is-Bwyllgor a appwyntiasid i geisio cael unfurfiath yn ngwerthiant y ddwy DRYSORFA a'r *Treasury* yn y gwahanol Siroedd, ac i helaethu eu cychrediad, wedi cyfarfod. Ail etholwyd hwynt am flwyddyn arall, dymunwyd arnynt gyfarfod yn fuan, ac ychwanegwyd y Parch. Joseph Evans, Caerfyrddin, a Mr. W. Evans, Caer, atynt; Mr. W. Evans i fod yn gynullydd.

Yn ganlynol, cyfarfyddodd yr Is-Bwyllgor, a derbyniwyd yr Adroddiad canlynol oddi wrtho:—(a.) Ein bod yn barnu mai trwy gyfrwng yr Ysgolion Sabbothol yn benaf y gellir helaethu cychrediad y Cyhoeddiadau hyn.—(b.) Fod cenadwri i fyned o'r Gymanfa hon at y ddwy Gymdeithasfa, i ddymunio arnynt trwy gyfrwng y Cyfarfodydd Misol drefnu ar i'ryw rai ymhob Ysgol Sabbothol fyned o amgylch i geisio derbynnyr newyddion i'r Cyhoeddiadau cyfnodol.—(c.) Fod awdurdod yn cael ei roddi i'r Is-Bwyllgor i ymohebu ag Ysgrifenyddion y Cyfarfodydd Misol er dwyn oddiamgylch yn effeithiol yr ymofyniad hwn yn yr holl Ysgolion Sabbothol, a chael cyfrifon o bob Ysgol

o'r hyn a wnaed, a bod y treuliadau anghenrheidiol i'w talu allan o gyllid y ddwy *Drysorfa*.—(d.) Annogir fod i drefniadau yr ymofyniad yn yr Ysgolion gael eu gwneud gan bob Cyfarfod Misol cyn diwedd mis Gorphenaf, ac i'r *returns* ddofol yn ol i Ysgrifenyddion y Cyfarfodydd Misol erbyn y dydd cyntaf o Hydref.—(e.) Awgrymir y gellid yn fuddiol wneyd llawer o ddefnydd o'r Cyhoeddiadau hyn yn wobrwion am lafur yn yr Ysgolion Sabbothol, ac felly eu dwyn i sylw ychwanegol, a lledaenu llenyddiaeth o ddylanwad iachus.—4. Adroddiad Is-Bwyllgor y *Treasury*. Mynegent eu bod wedi penderfynu codi pris y *Treasury* i ddwy geiniog y mis, a thybient mai dymunol fyddu gan Golygydd yn unig arni. Yr oedd y Golygyr wedi penderfynu rhyngddynt i'r Parch. Joseph Evans, Caerfyrddin, fod y Golygydd hwnw. Darllenwyd *draft* o gyttundeb y cynnygid ei wneyd & Mr. W. Jones, Newport, am argraffu a chyhoeddi y *Treasury* yn ei ffurf newydd. Cadarnhawyd yr hyn a wnaeth yr Is-Bwyllgor am y flwyddyn hon; penderfynwyd hefyd fod y *Treasury* i'gael ei gyhoeddi yn y ffurf bresennol am y flwyddyn 1882.—5. Adroddiad Is-Bwyllgor y *Llyfr Hymnau Cymraeg*. Darllenwyd y cyttundeb a wnaed gan Mri. T. Lewis, Bangor, a R. Rowland, Ffestiniog, ar ran y Gymanfa Gyffredinol, & Mri. Hughes & Son, Argraffwyr, Wrexham, gyda golwg ar argraffu a chyhoeddi y *Llyfr Hymnau* yn y dyfodol, a chymradwywyd ef. Mynegent hefyd fod dros un fil ar ddeg o gopïau o'r argraffiad lleiaf o hono wedi eu gwerthu y flwyddyn ddiweddar, a bod Mri. Hughes & Son wedi talu £84 10s. o *royalty* arno i Drysorydd y Gymanfa.—6. Adroddiad Is-Bwyllgor y *Llyfr Hymnau Seisnig*. Mynegent fod nifer y copïau sydd ar law gan yr argraffydd o'r *Llyfr Hymnau* hwn yn graddol leihau; rhai argraffiadau ymron cael eu gwerthu allan; felly fod yr amser wedi dyfod i wneyd cyttundeb newydd gyda golwg ar ei argraffu a'i gyhoeddi yn y dyfodol. Rhoddwyd llawn awdurdod i'r Is-Bwyllgor i wneyd y cyttundeb goreu ag allont, naill ai & Mri. D. Williams & Son, neu a rhywun arall, ac ychwanegwyd y Parch. W. Powell, Penfro, atynt; y Parch. W. Williams, Abertawe, i fod yn gynullydd.—7. Darfu i'r Parch. T. Levi, cynullydd Pwyllgor yr Ysgol Sabbothol, hysbysu fod y Parch. Griffith Parry, ar gais Pwyllgor yr Ysgol Sabbothol, wedi parotoi Llyfr o Holliadau ar Lyfrau'r Bibl a Phynciau Duwinyddol, a'i fod yntau yn parotoi Llyfr ar Hanes yr Ysgol Sabbothol, ar gyfer y Canmlyddiant, yn unol & phenderfyniad y Gymanfa Gyffredinol ddiweddar. Penderfynwyd ein bod yn llawenhau fod y cyfeillion wedi ymgymeryd â'r gorchwyl hwn, a'n bod yn dymuno rhoddi pob cesnog aeth iddynt.—8. Yn unol ag adroddiad Is-Bwyllgor Gwerthiant Llyfrau, penderfynwyd fod ysgrifenydd y Pwyllgor i ysgrifennu at Mri. D. H. Jones, Dolgellau, i ofyn am gael *statement of account* gyda golwg ar werthiant y *Cyffes Ffydd*. Penderfynwyd hefyd fod Mri. T. Lewis, Bangor; R. Rowland, Ffestiniog; ac Edward Griffith, U.H., Dolgellau, i fod yn Bwyllgor gyda golwg ar ddwyn allan ar

graffiad newydd o'r *Cyffes Ffydd* os bernir hyn yn anghenrheidiol.—9. Penderfynwyd fod yr un rhai i fod yn Olygwyr y ddwy *Drysorfa* am y flwyddyn ddyfodol am yr un gydnabyddiaeth ag o'r blaen; fod y Parch. Joseph Evans, Caerfyrddin, i fod yn Olygydd y *Treasury* am y flwyddyn ddyfodol, ac i gael £30 iel cydnabyddiaeth; fod Golygwyr y Dyddiaduron i barhau yn eu swydd am flwyddyn eto gyda'r un gydnabyddiaeth. Caniatâwyd £1 10s. fel gwobrau mewn cy-sylltiad a'r Dosbarth Biblaidd sydd yn cael ei gyhoeddi yn y *Treasury*.—10. Cafwyd ar ddeall fod Cymdeithas y Traethodau Crefyddol yn rhoddi *cuts* yn rhad i *Drysorfa y Plant* trwy y Parch. T. Levi. Cyflwynwyd diolchgarwch gwresog y Pwyllgor i'r Gymdeithas am ei charadigrwydd.—JOHN M. JONES, *Ysgrifenydd*.

XXIX. Penderfynwyd fod yr Adroddiad yn cael ei dderbyn a'i gymeradwyo.

XXX. Penderfynwyd fod y brodyr sydd yn myned allan o'u swydd yn cael eu hail-ethol am dair blynedd yn ychwanegol. Y brodyr hyn ydynt, y Parchn. Dr. O. Thomas, Dr. Harries Jones; Mri. R. Rowland, Ffestiniog; a T. Phillips, U.H., Abertawe.

Am 7 o'r gloch yn yr hwyr, yn nghapelau Princes Road a Fitzclarence, cynnaliwyd Cyfarfodydd Cenedol cyhoeddus, y naill dan lywyddiaeth Mr. John Roberts, A.S., a'r llall dan lywyddiaeth Mr. T. Phillips, U.H., Abertawe, pryd y cafwyd adrodd- iadau cysurus o ansawdd y Genadaeth, ac y traddodwyd anerchiadau gwresog gan amryw frodyr.

(I'w barhau.)

ARHOLIAD ATHROFA Y BALA, 1881.

WRTH gyfiwyno ein hadroddiad eleni, nid oes genym nemawr i'w wneuthur heblaw dadgan y boddhâd a gawsom yn ngwaith yr efrydwyr. Ni bu arholiad er ys llawer o flynyddoedd ag oedd ar bob cyfrif mor foddhâol. Oddiwrth y rhestrau, gwelir nad oes ond dau o'r efrydwyr heb gyrhaedd hanner y rhifnodau; a theg yw hysbysu fod un o'r ddau hyn, sef Mr. John Thomas, yn analluog o herwydd gwendid ei lygaid i gymeryd i fyny ond ychydig o'r mater- ion. Gallwn yn ddibetrus ddwyn tystiol- aeth i effeithiolrwydd yr addysg a wein- yddir, yn gystal ag i ymroddiad yr efryd- wyr. Gan i ni gael cyflensdra yn y cyfar- fod a gynnaliwyd ar ddiwedd yr Arholiad i roddi i'r efrydwyr yr ychydig awgrym- iadau oedd genym, nid oes anghen am eu hailrodd yma.

Gallwn ddadgan ein cymeradwysaeth o'r sylw arbenig a roddir i'r iaith Seisonig yn

yr Athrofa. Mae efrydwyr y drydedd a'r bedwaredd flwyddyn fel efrydwyr y ddwy flynedd gyntaf yn cael eu harholi ynddi yn gystal ag yn y Groeg a'r Lladin. A chan fod eu hefrydiaeth o honi yn ymestyn dros eu holl arosiad yn yr Athrofa, y maent yn cyrhaedd cyn y diwedd wybodaeth dra thrwyadl o'r iaith. Cydnabyddir yn wastad yn y Prifysgolion mai y peth sydd i fod yn udd uchaf yr efrydwyr ydyw ysgrifennu Saesoneg yn dda. Er y sylw a roddir i'r Groeg a'r Lladin, nid ystyrir fod y gydnabyddiaeth berffeithiaf â hwynt i wneyd y tro yn lle medrusrwydd i ysgrif- ennu Saesoneg mewn arddull dda a choeth. Mae sylw neillduol yn cael ei roddi hefyd i'r gwahanol ganghenau mewn *Mathem- atics*, a rhai o'r efrydwyr yn y blynydd- oedd diweddaf yn myned gryn lawer ym- hellach ynddynt nag yr arferid flynyddoedd yn ol. Tra gwerthfawr yw y ddysgybl- aeth a geir trwy feistrol y canghenau hyn; a dymunem roddi pob cefnogaeth i'r sylw a delir iddynt, yn enwedig pan y gwelwn nad ydyw yn peri unrhyw niwed i efrydiaeth dda o'r ieithoedd clasurol. Yr oedd yn hawdd gweld yn y cyfieithiadau o'r Groeg a'r Lladin, ac yn yr atebion yn gyffredinol, effeithiau y sylw a roddir i'r Saesoneg; ac nid oeddyn heb dybio fod rhywfaint o'r manylder a'r cywirdeb sydd i'w ennill trwy gydnabyddiaeth â Mesur- oniaeth i'w ganfod yn y papyrâu.

Dygwyd hefyd dystiolaeth gref gan y Parchedig T. Charles Edwards, M.A., yr Arholwr Duwinyddol, i ragoroldeb gwaith yr efrydwyr yn y materion duwinyddol. Canmolai waith efrydwyr y bedwaredd flwyddyn yn Plato, gan alw sylw neillduol at atebion Mr. J. Puleston Jones, yr hwn sydd yn llafurio dan yr fantais ddirfawr o fod yn ddall. Oddiwrth y rhestr der- fynol, gwelir mai efe oedd yr uchaf yn y bedwaredd flwyddyn. Yr oedd darllen ei bapyrâu yn peri syndod a boddhâd i'r holl arholwyr.

Mae yn achos o lawenydd i'r Cyfundeb yn y Gogledd fod gwêd mor lewyrchus ar yr Athrofa. Mae yr efrydwyr sydd ynddi ar hyn o bryd yn gyfryw o ran eu gallu- oedd a'u hymroddiad ag sydd yn rhoddi lle cyfiawn i ddysgwyl iddynt fod yn ddefnyddiol iawn yn y weinidogaeth.

Fel y canlyn y safai yr efrydwyr yn y gwahanol faterion:—

Y FLWYDDYNN GYNTAF.

EUCLID. Safon 100.

Robert Williams ..	88	R. W. Hughes ..	80
Hugh Ellis ..	85	John Roberts ..	77
W. F. Williams ..		E. V. Humphreys ..	73
O. Matthias ..		David Hoskins ..	67
J. O. Jones ..	82	Edward Hughes ..	67
Robert Davies ..		John Owen ..	62

ALGEBRA. Safon 160.

Hugh Ellis ..	154	E. V. Humphreys } .. 109
J. O. Jones ..	146	John Owen ..
Robert Williams ..	127	Edward Hughes .. 106
R. W. Hughes ..	122	Robert Davies .. 94
W. P. Williams ..		Evan Stephens .. 53
David Hoskins ..		
O. Matthias ..	118	

SAESONEG. *Macaulay on Bunyan and Johnson; Cowper's Timepiece; Smith and Hall's Grammar; Morris's Grammar.* Safon 200.

John Owen Jones ..	172	Edward Hughes .. 139
Hugh Ellis ..		W. P. Williams .. 134
John Owen ..	161	John Thomas .. 129
Owen Matthias ..		E. V. Humphreys .. 120
David Hoskins ..	150	Evan Stephens .. 95
Robert Williams ..	146	
John Roberts ..		
R. W. Hughes ..	143	

TRAETHAWD SAESONEG. Gwel y Rhestr Gyffredinol.

HANESIAETH SEISONIG. Safon 80.

Hugh Ellis ..	72	Robert Williams .. 51
J. O. Jones ..		John Owen ..
E. V. Humphreys ..	68	R. W. Hughes .. 46
David Hoskins ..	65	Evan Stephens .. 42
Owen Matthias ..	60	Robert Davies .. 39
Edward Hughes ..		
W. P. Williams ..	56	
John Roberts ..		

LLADIN. *Grammar and Eutropius.* Safon 180.

J. O. Jones ..	164	John Roberts .. } .. 146
Hugh Ellis ..	162	John Owen ..
David Hoskins ..	158	Robert Williams .. 140
E. V. Humphreys ..	151	Robert Davies .. 137
Edward Hughes ..		R. W. Hughes .. 127
W. P. Williams ..	148	Evan Stephens .. 68
O. Matthias ..	147	

GROEG. *Grammar and Composition.* Safon 180.

J. O. Jones ..	172	Owen Matthias .. 140
Hugh Ellis ..		R. W. Hughes .. 137
Edward Hughes ..	162	John Thomas .. 131
W. P. Williams ..	155	Robert Davies .. 125
John Owen ..		Robert Williams .. 120
John Roberts ..	148	Evan Stephens .. 48
E. V. Humphreys ..		
David Hoskins ..	142	

YR AIL FLWYDDYN.

SAESONEG. *Macaulay on Bunyan and Johnson; Cowper's Timepiece; Smith and Hall's Grammar; Morris's Grammar.* Safon 240.

Robert Jones ..	200	Robert Roberts .. } .. 145
G. F. Jones ..	177	H. R. Davies ..
J. R. Jones ..	159	John Roberts .. 123
Richard Rowlands ..	150	

EUCLID. Safon 100.

Robert Jones ..	87	J. R. Jones 57
G. F. Jones ..	75	R. Rowlands 54
H. R. Davies ..	67	John Roberts 48
R. Roberts ..	64	

ALGEBRA. Safon 200.

Richard Rowlands ..	171	H. R. Davies 109
Robert Jones ..	168	G. F. Jones 98
J. R. Jones ..	151	Robert Roberts .. 88

HANESIAETH SEISONIG. Safon 80.

G. F. Jones ..	66	H. R. Davies .. } .. 57
Robert Jones ..		Robert Roberts ..
John Roberts ..	40	J. R. Jones 50
		R. Rowlands 38

LLADIN. *Caesar, Book V.; Grammar and Composition.* Safon 220.

Robert Jones ..	216	Robert Roberts .. 161
J. R. Jones ..	198	H. R. Davies 151
John Roberts ..	168	G. F. Jones 131
Richard Rowlands ..	162	

GROEG. *Xenophon's Anabasis, Book IV.; Grammar and Composition.* Safon 220.

Robert Jones ..	211	H. R. Davies 164
J. R. Jones ..	185	Robert Roberts .. 146
John Roberts ..	178	G. F. Jones 117
Richard Rowlands ..	174	

TRAETHAWD SAESONEG. Gwel y Rhestr Gyffredinol.

Y DRYDEDD FLWYDDYN.

SAESONEG. *Burke on the French Revolution; Milton's Paradise Lost.* Safon 300.

J. Williams ..	257	I. J. Williams .. 217
J. R. Evans ..	250	John Davies 210
O. E. Williams ..	241	Joseph Davies .. 203
T. E. Roberts ..		S. T. Jones 218
David Pryce ..	231	Hugh Roberts .. 196
R. W. Hughes ..	223	R. J. Williams .. 195
J. C. Jones ..		

TRAETHAWD SAESONEG. Gwel y Rhestr Gyffredinol.

ALGEBRA. Safon 220.

O. E. Williams ..	189	R. J. Williams .. } .. 142
J. Williams ..	160	Hugh Roberts ..
J. C. Jones ..		John Davies 128
T. E. Roberts ..	150	Joseph Davies .. 90
S. T. Jones ..		I. J. Williams .. 85
R. W. Hughes ..	146	David Pryce 68
		J. R. Evans

EUCLID AND TRIGONOMETRY. Safon 100.

O. E. Williams ..	90	T. E. Roberts 63
John Williams ..	81	Joseph Davies .. 61
J. C. Jones ..	75	J. R. Evans 45
S. T. Jones ..		R. J. Williams ..
R. W. Hughes ..	71	Hugh Roberts (heb gymeryd Euclid) 30
John Davies ..	67	I. J. Williams .. 22
David Pryce ..		

LLADIN. *Cicero, De Amicitia; Horace, The Odes, Book I.; Grammar and Composition.* Safon 280.

O. E. Williams ..	244	T. E. Roberts 168
John Williams ..		Hugh Roberts .. } .. 159
John Davies ..	231	David Pryce ..
Joseph Davies ..	216	J. C. Jones 154
S. T. Jones ..	211	J. R. Evans 144
R. W. Hughes ..	209	I. J. Williams .. 143
R. J. Williams ..	189	

GROEG. *Homer's Iliad, Book I.; Xenophon's Memorabilia, Book I.; Greek Grammar and Syntax; Greek Prose and Composition.* Safon 280.

John Williams ..	234	T. E. Roberts 176
John Davies ..	228	Isaac J. Williams .. 173
O. E. Williams ..	214	Hugh Roberts 168
Joseph Davies ..		David Pryce 157
R. J. Williams ..	210	J. R. Evans 154
R. W. Hughes ..	203	J. C. Jones 138
S. T. Jones ..	200	

HAMILTON'S METAPHYSICS. Safon 100.

O. E. Williams	86	R. J. Williams	70
Joha Davies	86	David Pryce	66
S. T. Jones	82	J. R. Evans	64
J. Williams	82	T. E. Roberts	58
J. C. Jones	80	I. J. Williams	58
R. W. Hughes	77	Joseph Davies	58
Hugh Roberts	77		

Y BEDWAREDD FLWYDDYN.

SAESONEG. *Burke on French Revolution; Milton's Paradise Lost.* Safon 800.

F. Ll. Jones	241	E. J. Williams	194
R. P. Ellis	281	J. Puleston Jones	181
Robert Williams	220	O. G. Owen	152

TRAETHAWD SAESONEG. Gwel y Rhestr gyffredinol.

ALGEBRA. Safon 220.

J. Puleston Jones	210	Robert Williams	173
F. Ll. Jones	188	R. P. Ellis	180
E. J. Williams	184	O. G. Owen	102

EUCLID AND TRIGONOMETRY. Safon 120.

J. Puleston Jones	112	R. P. Ellis	72
E. J. Williams	92	F. Ll. Jones (heb gy- meryd Euclid)	45
Robert Williams	82		

LLADIN. *Cicero, De Amicitia; Horace's Odes, Book I; Grammar and Composition.* Safon 280.

R. P. Ellis	227	Robert Williams	202
J. Puleston Jones	217	E. J. Williams	195
F. Ll. Jones	216	O. G. Owen	180

GROEG. *Plato's Republic, Book I.* Safon 100.

J. Puleston Jones	80	F. Ll. Jones	66
O. G. Owen	76	E. J. Williams	65
R. P. Ellis	71		
R. Williams	71		

Sophocles and Greek Prose. Safon 200.

R. P. Ellis	181	J. Puleston Jones	152
E. J. Williams	158	O. G. Owen	141
Robert Williams	158	F. Ll. Jones	136

TRAETHAWD SAESONEG. Safon 100.

Dosbarth Cyntaf.

J. C. Jones	100	Isaac J. Williams	75
O. G. Owen	100	John Roberts	75
John Roberts, Bangor	100	H. R. Davies	75
J. Williams	100	John Owen	75
R. J. Williams	100	E. V. Humphreys	75
R. P. Ellis	100	O. E. Williams	75
John Davies	100	Robert Williams,	75
J. R. Evans	100	Carnarvon	75
G. F. Jones	100	S. T. Jones	75
J. Puleston Jones	100	Hugh Ellis	75
David Pryce	100	W. P. Williams	75
Hugh Roberts	100	R. Rowlands	75
R. Watkins Hughes	100	Edward Hughes	75
Fred. Ll. Jones	100	R. Davies	75
Robert Williams	100	David Hoskins	75
		R. W. Hughes	75
		John O. Jones	75

Yr Ail Ddosbarth.

E. J. Williams	75	John R. Jones	50
Thomas R. Roberts	75	Joseph Davies	50
Robert Roberts	75	E. Stephens	50
Robert Jones	75	O. Matthias	50

Y Trydydd Dosbarth.

John R. Jones	50
Joseph Davies	50
E. Stephens	50
O. Matthias	50

DUWYNDYDDIAETH. *Martensen's Christian Dogmatics; Hebrews, chap. i.-vi.; Lectures by Dr. Edwards on Phil. ii. 6-11.* Safon 400.

Joha Williams, Llanbrynmair	322
John O. Jones, Bethesda	316
Hugh Ellis, Bethesda	306
O. E. Williams, Dolgelley	302
Robert Jones, Llanuwchllyn	296
Henry R. Davies, Bangor	288
Isaac J. Williams, Talsarnau	284
Robert Roberts, Cefnddwysarn	280
E. J. Williams, Acrefair	278
T. E. Roberts, Corwen	276
John Davies, Nantyr	274
R. J. Williams, Ffestiniog	272
R. P. Ellis, Bethesda	268
David Hoskins, Llanrhaeadr	266
Samuel T. Jones, Edeyrn	264
Joseph Davies, Rhos	262
John Roberts, Bangor	260
R. Williams, Nebo	252
J. C. Jones, Rhyl	250
Edward Hughes, Llangoed	246
J. R. Evans, Llanbedr	246
Hugh Roberts, Talsarnau	240
O. G. Owen, Carmel	236
G. F. Jones, Llanuwchllyn	236
J. Puleston Jones, Bala	230
Robert Davies, Garth	226
David Pryce, Meifod	222
John Roberts, Prion	216
R. W. Hughes, Rhostryfan	216
R. W. Hughes, Rhyl	180
Owen Matthias, Bethesda	174
John Owen, Penygarnedd	
Evan Stephens, Dylife	
Richard Rowlands, Tanygrisiau	
W. Ph. Williams, Bethesda	
E. V. Humphreys, Dyffryn	
J. R. Jones, Carnarvon	
Robert Williams, Carnarvon	
F. Ll. Jones, Llanarmon yn Ial	

Safai yr Efrdydwyr yn y gwahanol ddos-barthiadau gyda'u gilydd fel y canlyn:—

Y FLWYDDYN GYNTAF. Safon 1400.

1 John Owen Jones, Bethesda	1208
2 Hugh Ellis, Bethesda	1195
3 David Hoskins, Llanrhaeadr yn mochnant	1050
4 Edward Hughes, Llangoed, Môn	1014
5 W. P. Williams, Bethesda	990
6 John Owen, Penygarnedd	982
7 Owen Matthias, Bethesda	981
8 R. W. Hughes, Rhostryfan	960
9 E. V. Humphreys, Dyffryn	951
10 Robert Williams, Carnarvon	904
11 John Roberts, Prion	881
12 Robert Davies, Garth	795
13 Evan Stephens, Dylife	677
14 John Thomas, Rhostryfan (dau bapwr)	251

YR AIL FLWYDDYN. Safon 1560.

1 Robert Jones, Llanuwchllyn	1819
2 H. R. Davies, Bangor	1084
3 J. R. Jones, Carnarvon	1059
4 Richard Rowlands, Tanygrisiau	1027
5 Robert Roberts, Cefnddwysarn	1012
6 G. F. Jones, Llanuwchllyn	940
7 John Roberts, Bangor	922

Y DRYDDEDD FLWYDDYN. Safon 1780.

1 John Williams, Llanbrynmair	1475
2 O. E. Williams, Dolgelley	1431
3 John Davies, Nantyr	1330
4 R. W. Hughes, Rhyl	1268

5 S. T. Jones, Edeyrn	1262
6 R. J. Williams, Ffestiniog	1218
7 T. E. Roberts, Corwen	1208
8 J. C. Jones, Rhyl	1170
9 Joseph Davies, Rho	1144
10 Hugh Roberts, Talsarnau	1128
11 David Pryce, Meifod	1084
12 Isaac J. Williams, Talsarnau	1056
13 J. R. Evans, Llanbedr	1041

Y BEDWAREDD FLWYDDYN. Safon 1720.

J. Puleston Jones, Bala	1298
E. P. Ellis, Bethesda	1270
Robert Williams, Nebo	1269
E. J. Williams, Acrefair	1243
F. Ll. Jones, Llanarmon yn Iâl	1184
O. G. Owen, Carmel	983

EXTRA SUBJECT. GERMAN. Safon 100.

E. J. Williams, Acrefair	90
----------------------------------	----

I'r saith uchaf yn y flwyddyn gyntaf rhoddwyd £7 yr un, a £3 i'r pedwar agosaf atynt; rhoddwyd £7 yr un i'r holl bregethwyr,—pump mewn nifer—yn yr ail flwyddyn; rhoddwyd £10 yr un i'r saith uchaf o'r pregethwyr yn y drydedd flwyddyn, a £5 yr un i'r pedwar eraill; a rhoddwyd £10 yr un i'r holl bregethwyr,—pump mewn nifer—yn y bedwaredd flwyddyn. Heblaw y rhai hyn ennillwyd y gwobrwyon canlynol:—*Wright's Scholarship*, £50, gan J. Puleston Jones, y cyntaf yn y bedwaredd flwyddyn; a *Roberts's Scholarship*, £20, gan Mr. John Williams, y cyntaf yn y drydedd flwyddyn. Cyflwynwyd y gwobrwyon canlynol hefyd, sef £10 i'r ail yn y bedwaredd flwyddyn; £10 i'r ail a £5 i'r trydydd yn y drydedd flwyddyn; £7 i'r cyntaf a £5 i'r ail yn yr ail flwyddyn; £5 i'r cyntaf a £3 i'r ail yn y flwyddyn gyntaf. Rhanwyd yr *English Prize* o £10, cyfyngedig i efrydwyr y ddwy flynedd gyntaf, yn gyfartal rhwng Robert Jones, Llanuwchllyn, a J. O. Jones, Bethesda. Dangosodd ymddiriedolwyr y diweddar Mr. Thomas Jones, garedigrwydd mawr i'r Athrofa eleni trwy gyflwyno £40 o'r gwobrwyon ychwanegol uchod; a chyflwynodd Dr. Edwards hefyd fel y llynedd y swm o £10. Rhoddwyd y gweddill allan o *Fund* yr Athrofa; ac yr oedd yr holl wobrwon eleni yn tynnu yn agos i bedwar cant o bunnoedd.

Yr oedd saith ar hugain o ymgeiswyr am dderbyniad i'r Athrofa, ac o'r rhai hyn bu y deunaw a ganlyn yn llwyddiannus:

Hugh O. Hughes.	D. Edwards.
David Manuel.	R. Williams.
John Evans.	William Lloyd.
{ J. J. Owen.	Richard Thomas.
{ Robert Jones.	O. Ll. Owen.
John Edwards.	John Roberts.
{ Robert Williams.	Edward Joseph.
{ John Evans, Gorrlewin	T. M. Jones.
{ Meirionydd.	William Williams.
W. O. Jones.	

Yr oedd yn dra gofidus gan yr arholwyr fod dan orfodaeth i gau allan y tro hwn y naw eraill. Ond anghenrhaid ydyw cadw y safon i fyny. Mae y lles o hyn i'r Athrofa a'r efrydwyr yn amlwg eisoes; ac yr ydym yn hyderu na ddigalona neb o'r rhai aflwyddiannus. Gofynir am wybodaeth elfenol o'r Lladin, a rhyw fesur o gydnabyddiaeth â *Geometry* ac *Algebra*; ond y mae y pwys mwyaf ar y canghenau eraill, sef Saesoneg a Rhifyddiaeth. O hyn allan ni nodir unrhyw derfynau mewn Rhifyddiaeth, am na cheir hamdden i roddi sylw i'r gangen hon o gwbl yn yr Athrofa. Gofynir gan hynny gydnabyddiaeth lled drwyadl â hi gan yr holl ymgeiswyr ar eu derbyniad i mewn.

Rhanwyd y *Charles's Scholarship* rhwng John Evans, William Lloyd, Richard Thomas, O. Lloyd Owen, ac Edward Joseph, sef £4 i bob un.

Yr oedd y cyfarfod i ddarllen canlynad yr Arholiad, a chyflwyno y gwobrwyon, o dan lywyddiaeth D. Roberts, Yw., U.H., Hope Street, yn un tra siriol. Ond y mae anghen gorphwysdra ar yr efrydwyr a'u hathrawon am rai wythnosau wedi llafur mor egniol. Wedi ei gael, yr ydym yn dra sier yr ymdafiant i waith y flwyddyn ddyfodol gydag ni adnewyddol. Bydd y flwyddyn nesaf hefyd, fel yr hysbysodd Dr. Edwards, wobwr o £10 yn cael ei chyflwyno i'r goreu mewn Llenyddiaeth Gymreig, gan Mr. Joseph Harrison Jones, Liverpool, yr hon a barheir gaundd yn flynyddol o barch i goffadwriaeth ei dad, yr hwn a deimlai hofferf neillduol at y Gymraeg a'i Llenyddiaeth.

Traddodwyd anerechiad grymus gan y Prifathraw T. C. Edwards yn y cyfarfod uchod. Gwnaeth yn ddiau argraff ddofn ar feddyliau pawb a'i alywsant.

Wrth derfynu tair blynedd o wasanaeth fel arholwr, goddefer i ni ddadgan y pleser mawr a gawsom wrth sylwi ar gynnydd tra boddhaol y gwahanol efrydwyr, ynghyd a'n dymuniadau goreu am eu llwyddiant yn y dyfodol. Mae ein dyddordeb wedi ei adnewyddu yn y sefydliad ag yr ydym ni, ynghyd a braddedd holl bregethwyr Gogledd Cymru, mor dyledus iddo.

GRIFFITH ELLIS.

Bottle, Mch. 14, 1881.

NEWYDDION OYFUNDEBOL.

OYDNABOD HARLIONL.

HYSBYSWYD yn Nghyfarfod Misol diweddar Dyffryn Conwy, a gynnalwyd yn Tŷn y groes, fod tir capel newydd Tywyn Conwy wedi costio £165, ac wedi cael talu am dano, a bod Mr. Edward Jones, Liverpool a Thywyr,

wedi rhoddi *can' punt* at hyn. Cyflwynwyd diolchgarwch gwresog y Cyfarfod Misol i Mr. Jones am ei haelioni.

Yn Nghyfarfod Misol Môn a gynnalwyd yn Llanfaethlu, Mai 23 a 24ain, yr oedd yr adroddiad am yr achos yn y lle yn amlygu fod haelioni mawr wedi ei ddangos gan yr eglwys er pan fu Cyfarfod Misol yno o'r blaen. Yr oedd y capel yn newydd, tŷ y capel wedi ei helaethu, ac ystafell chwanegol wedi ei chodi at wasanaeth yr achos. Yr oedd y llafurwaith hwn wedi gosod yr eglwys, nad yw ei rhif yn cyrhaedd i gant o selodau, dan gôst o saith gant o bunnoedd; ond yr oedd y cyfan wedi eu cwbl dalu er ys amser; ac yr oedd yr oll a gasglwyd gan yr eglwys a'r gynulleidfa yno, yn ystod y pedair blynedd diweddaf ac ychydig fis- oedd, yn tynnu yn agos i £1100. Nis galleid ond rhoddi y ganmoliaeth uchaf i eglwys Llanfaethlu; dywedid ei bod yn rhagori, hyd yn nod yn Môn, ar bob lle arall yno y blyneddau diweddaf.

Yn yr un Cyfarfod Misol, caniatâwyd i gyfeillion y Tabernacl gael codi ysgoldy yn Benllech ar dir a roddwyd yn rhad ac am byth tuag at hynny gan Mrs. Roberts, Carai Wen, Pont Menai, gynt o Ledwigan. Arwyddwyd diolchgarwch i Mrs. Roberts am ei haelfryddedd canmoladwy.

Y mae yr eglwys yn Bodffari, sir Fflint, wedi prynu tŷ hardd a chyfeus i fod yn breswylfa i'r gweinidog; ac yn Nghyfarfod Misol y Sir, a gynnalwyd yn Modffari, Mai 23 a'r 24ain, penderfynwyd gydag unfryddedd a gwresogrwydd,—"Ein bod yn llawenhâu yn yr olwg ar y wêdd lwyddiannus sydd ar yr eglwys yn Bodffari,—yr undeb, y cydweithrediad, a'r ymdrech sydd yno i fyned ymlaen, ac yn neillduol yr esiampl dda y maent yn ei rhoddi yn eu gofal am eu gweinidog, a'u gwaith yn rhyddhâu ei ffordd i fyfwy o ddefnyddioldeb yn eu plith."

CAPEL NEWYDD.

Ar y ddau ddydd cyntaf o'r mis diweddaf, agorwyd addoldy newydd (Seisonig) yn ardal Bishton, Sir Fynwy, yr achos ymha un sydd i fod dan ofal yr un gweinidog ag yn Llanmartin, sef y Parch. Edward Owen. Y mae yn adeilad prydferth, ac nid oes ond can' punt o ddyled yn aros arno. Pregethwyd ar yr agoriad gan y Parchn. T. M. Green, a D. W. Davies, Caennewydd.

CYMDREITHASFA MÔN.

Cynnalwyd Cymdeithasfa flynyddol Sir Fôn, yr hon oedd hefyd yn Gyfarfod Misol, yn Amlwch, Mehefin 7 a'r 8fed. Pregethwyd yn yr oedfaon cyhoeddus gan y Parchn. Edward Matthews, Joseph Thomas, Dr. Hughes, J. Ogwen Jones, B.A., a D. Lloyd Jones, M.A.

MARWOLAETH GWRAGEDD GWEINIDOGION.

Yn ddiweddar, fel y mae yn dra hybys, colodd y Parch. John Foulkes, gweinidog capel Seisonig Everton Brow, Liverpool, ei hybarch dad trwy farwolaeth; ac erbyn hyn y mae efe wedi colli hefyd ei anwyl briod, yr hon a fu farw Mai 31ain, yn 38 mlwydd oed. Hi oedd ferch ieuengaf Mr. Owen Jones, gynt o Blas yn Mrynfordd, ac yn awr o Drefynnon. Cafodd ei dwyn i fyny yn grefyddol o'i mebyd, a chadwodd y ffydd hyd y diwedd; ac yr oedd yn arbenig am ei chywirdeb, ei serchogrwydd, a'i chysgredigaeth i wasanaeth yr Arglwydd. Cafodd gystud maith, yr hwn a ddyoddefwyd ganddi mewn amynedd. Dydd Sadwrn, Mehefin 4ydd, daeth tyrfia llusog ynghyd i hebrwng ei chorff i gladdfa Anfield. Gan fod y dydd hwn yn Sadwrn cyn y Sulgwyn, adeg y Gymdeithasfa yn Liverpool, yr oedd llawer o gyfeillion dyeithr, yn weinidogion, blaenoriaid, ac eraill yn bresennol, yn gystal a'r lliaws cyfeillion o Liverpool. Gweinyddwyd yn y tŷ cyn cychwyn, yn y capel, ac wrth y bedd gan y Parchn. John Parry, T. Macpherson, M.A., Dr. Edwards, Roger Edwards, a Dr. O. Thomas.

Dydd Iau, Mehefin 16, bu farw anwyl briod y Parch. Evan Morris, Aberaeron, yn Llanbedr ar ei ffordd adref o Landrindod. Yr oedd hi wedi gadael cartref yr wythnos flaenorol yn ei hiechyd arferol; ac nid oedd Mr. Morris, na neb arall yn Aberaeron, wedi clywed iddi gael ei chymeryd yn glaf, nes y cafwyd y newydd syn, galarus a disymwth am ei marwolaeth yn Llanbedr, yr orsaf ar y rheilffordd agosaf i Aberaeron. Tybygid iddi syrthio yn glaf a gwaethgu yn gyflym, a'r meddyg, yr hwn yr anfonwyd am dano, ei cynghorodd i brysuro tuag adref; a hithau, am na fynai ddychrynu yr eiddo hi, a rwystrodd i'r cyfeillion oedd gyda hi anfon hybsysrwydd atynt am ei hanhwylydeb. Amlygid cydymdeimlad cyffredinol a dwys a'i phriod yn wyneb ei golled annysgwyladwy.

Bywgraffiaeth a Marwrestr.

Y PARCH. THOMAS HUGHES, CAERNARFON.

Gan y Parch. J. OGWEN JONES, B.A., Rhy'.

YSTYRIR mai y cynllun goreu o fywgraffiad gŵr cyhoeddus ydyw gadael i'r gwrthdrys, trwy ei lythyrâu a'i ymadroddion ei hun, a thrwy adroddiad syml a diroddos o ffeithiau cyhoeddus ei fywyd, gynnyrchu yr argraffiadau am hynny o'i fywyd a'i gymeriad ag oedd

yn ei nodweddu pan yr oedd yn rhedeg ei yrfa yn y byd. Ond y mae un dosbarth o ddynion cyhoeddus nas gellir yn hawdd ddefnyddio y cynllun hwn wrth geisio ffurfio bywgraffiad o honnynt. Yr ydyf yn cyfeirio yn bresennol yn fyfwr neillduol at y rhai nad oedd eu cysylltiadau a'u hamgylchiadau yn gyflym ag i beri iddynt ysgrifenu ond yn unig ar faterion dibwys, a'r rhai nad oedd eu bywyd yn cael ei nodweddu gan

ffethianu pwsig o natur cyhoeddus. Gyda golwg ar y dosbarth hwn, fe allai mai y llwybr goreu, pan yn caisio gwneuthur cofiant o honynt, ydyw rhoddi ger bron y darllenydd yr argraffiadau o'u cymeriad a'u gwaith a wnaed ar feddyliau eraill, a chrynhofri ddygwyddiadau eu bywyd fel math o waselod neu wely i ddodi ynddo y cyfryw argraffiadau. Hynny a geisw'n gyda golwg ar wrthddrych hyn o goffadwriaeth.

Nid oes anghen olrhain ei achau yn ychwaneg na dywedyd, ei fod o ochr ei dad yn tarddu o dylwyth a elwir yn y rhanau hynny o Sir Gaernarfon yn "deulu Llwyn-penddu," ac o du ei fam yn hannu o un o deuluoddi urddasol Dinas y Mowddu. Dywed ei frawd, Mr. Owen Hughes, Gatehouse, am ei ddyddiau boreinol fel y canlyn:—

"Ganwyd ef yn Llwynypenddu, yn Llanllechid, yn y flwyddyn 1807. Yr oedd yn un o saith o blant, pedwar yn hŷn a dau yn ieuengach nag ef. Yr oedd Thomas, pan yn blentyn, yn hynod egwan; a chlywais fy mam yn dywedyd ei bod wedi cael mwy o drafferth yn magu Thomas na'r cyfian ynghyd, a'i bod o achos hynny yn dysgwyl mwy oddiwrtho. Ond fel yr oedd yn tyfu i'fyny yr oedd yntau yn cryfhau.

"Symudodd y teulu o Llwynypenddu pan oedd Thomas oddeutu deg oed, i dyddyn yn ymyl o'r enw y Wernbach; a phan yma bu yn yr ysgol yn y Gatehouse am ryw yspaid. Ymhen ychydig flwyddoedd, pump neu chwech, fe allai, darfu iddynt symud drachefn i'r Chwllau; ac yn fuan wedi hyn efe a brenistisodd ei hun yn arddwr yn y Penrhyn. Yr oedd y teulu wedi eu dwyn i'fyny yn Eglwyswyr. Ei chwaer Jane ydoedd y gyntaf i ymuno â'r Ymneillduwyr: yr oedd hi yn aelod gyda'r Annibynwyr. Byddai efe yn arfer gwrandio yn y Gatehouse; a'r amser y rhoddodd ei hunan i'r eglwys Fethodistaidd yno oedd ryw noswaith wedi bod yn gwrandio ar yr dyfeithr yn pregethu ar Caniadau iv. 8. Yr oedd y pryd yma oddeutu 21 mlwydd oed.

"Ymhen pedair blynedd dechreuodd bregethu. Yn fuan wedi hyn bu farw ei chwaer, pan nad oedd hi ond 31 mlwydd oed; a diambhen ei bod hi yn ei bywyd a'i marwolaeth wedi effeithio er ddwshân y pwsigwydd o bregethu yr efengyl ar feddwl ei brawd; canys yr oedd yn dywedyd wrthyf y diwrnod y bu farw, y buasai yn dymuno gallu pregethu mor effeithiol wrth bechaduriaid ag yr oedd hi wedi siarad a hwy (sef y teulu i gyd) y diwrnod hwnw. Pan yr oedd yn y Penrhyn byddai yn arfer ymweld yn fynych â Mr. Williams, yr hwn oedd yn byw y pryd hynny yn Tan-y-marian, ac ar ol hynny yn Machynlleth; ac yr wyf yn credu iddo dderbyn llawer o ymgeledd i'w ysbryd, a chefnogiaeth gyda hynny, i feddwl o ddirif am ymroddi i'r weinidogaeth. Cydsyniodd â'r cymhelladau a brofai yn ei feddwl ei hun, ac â'r annogaethau a roddid iddo."

Yn y Gatehouse, capel sydd wedi ei adeiladu mewn pentref o'r enw, yn agos i Tal-y-bont, yn mhlwyf Llanllechid, y dechreuodd

bregethu. Yn fuan anesmywythodd am gael ychwaneg o gyfeusderau i ddiwyllio ei feddwl, a phenderfynodd fyned i athrofa y Bala, yr hon oedd ar y pryd ar gael ei hagar. Efe, fel y tybir, oedd y *pregethwr* cyntaf a seih i'r athrofa hono, yr hon oedd yn cael ei dwyn ymlaen o dan arolygiaeth Dr. Edwards, Bala, a'r diweddar Dr. Charles, Aberdyfi. Ar hyn dywed un ysgrifenydd,

"Nid ydym yn gwybod yn iawn faint oedd nifer y myfyrwyr ar y pryd, ond os hysbyswyd ni yn gywir, yr oedd y brodyr canlynol yno yn yr yrd a Mr. Hughes, sef y Parchn. Dr. Owen Thomas, Lerpwl; James Williams, Caerleon; Evan Williams, Morfa Nefyn; y diweddar Thomas Edwards, Penllwyn, &c. Yr oedd Mr. Hughes yn dra hoff o'r athrawon parchedig, ac hysyd o'i gydysgoileigton byth wedi ei gysylltillad a hwy yn yr athrofa, a derbyniodd lawer o les i'w enaid a'i ysbryd tra yn eu cymdeithas. Bendith fawr athrofa ydyw dwyn meddwl y dysgybl i gymdeithas a meddylliau yr athrawon, ac i gydysgoileisio a meddylliau ei gyd-ddysgyblion. Yr ydym yn cofio clywed, flwyddau yn ol bellach, fod gwrthddrych ein hysgrif yn llawer gwell pregethwr yn gadal yr athrofa nag oedd pan yn myned iddi. Nid yn unig diwyllwyd ei feddwl a choethwyd ei chwaeth, ond derbyniodd *impulse* newydd fel pregethwr. Y mae rhyw awyrgylch yn fantaisol i ysbryd pregethu; ac y mae gan y Methodistiaid Calfanid lawer engraffi fyw o hyn heddyw yn Ngogledd a Deheudir Cymru, ynghyd a rhai o drefydd Lloegr, yn profi fod y Bala felly."

Yn y flwyddyn 1841 cafodd ei ordeinio i gyflawn waith y weinidogaeth. Ei gymdeithion yn hyn oeddynt Hugh Jones (Towyn), David Rees a David Charles o Sir Feirion-ydd, William Griffiths o Sir Gaernarfon, a Hugh Hughes ac Ebenezer Davies o Sir Fôn. Traddodwyd yr araeth ar natur eglwys gan y Parch. Richard Humphreys, Dyffryn, a'r cynghor gan y Parch. John Jones, Talsarn.

Yn y flwyddyn 1843 efe a ymbriododd â Miss Hobley, merch henaf y diweddar Mr. Simon Hobley, Caernarfon. Am y briodas hon dywed yr ysgrifenydd a ddyfynwyd uchod:—

"Yn Mrs. Hughes cafodd un a fu o fawr wasanaeth iddo ymhob ystyr ar hyd ei oes; ac ni oedd modd bod yn fwy gofalus o neb nag y bu hi yn ystod maith afiechydd Mr. Hughes y p'dair blynedd diweddar."

Dywed un arall:—

"Bu yn dra ffodus yn ei briodas; cafodd wraig grefyddol a chall iawn, yr hon a fu yn ymgeledd gymhwys iddo, a'r hon fu yn dra gofalus am dano yn ei gystudd yn mlynnyddoedd diweddar ei fywyd. Credwn fod yn anhosibl i neb ddangos mwy o ofal a thiriondeb nag a ddangoswyd gan Mrs. Hughes at ei hanwyl briod."

(1 barhau.)

Amrywiaethau.

YR AMSER YN FYR.

Mae yma gysur i'r cristion o dan dristwch y byd, wrth goli cyfeillion, ac mewn afiechydd a hebuloa: mae yr amser yn fyr. Os wyt ti yn gweithio yn y *shoft* dywyll ac afnach, paid a thori dy galn; mae y *stem* yn fer iawn. "Ein byr ysgafn gystudd ni." Bdrychych ar y pederin yn

teithio trwy yr anialwch: weithlan dan y niwl, ac yn myned drwy gorsydd lleidiog, ac yn wylor degraun yn aml. Ond y mae yn ymyl tŷ ei Dad; ac y mae yn naturiol dywedyd wrtho, "Wyla megys heb wylor." Oddiwrth ei elynion y mae yn teimlo fwyaf. Rhyfel poeth ydyw iddo. Ond aiff heilio yn fuan; mae yr amser yn fyr. "Dros brydnawn yr crys wylorain, ac erbyn y bore i

bydd gartoleid." Hyd y nos ydyw adag yr ym-ladd; bydd ar benferbyn y bore. -- *Y diweddar Barch. David Jones, Treborth.*

NEF AC UFFERN.

Mae gan bob dyn ei nef ac uffern. Y dddear yw nef yr annuwlol, ac yn y byd a ddaw y mae ei uffern. Mae gan y duwlol ei uffern ar y dddear, le y mae yn cael gormesu arno gan demtasiynau a obystuddian, gan Satan a'i wasanaethwyr: a chaif ei nefoedd fry mewn dedwyddwch diddiedd. Os ydyw ar y dddear yn ddwrwg arnaf, mae yn dda fod fy mhoeon mor fyr ac mor ysgafu; nis dylwn fod mor ddieswm & dysgwyl dwy nefoedd. — *Esgob Hall.*

GWYBOD A CHREDU.

Yn ddiweddar yn yr *Atlantic Home* yn Llundain yr oedd Hindwlad, yr hwn oedd wedi ennill amryw wobrwon am ei hyddysgedd mewn gwybodaeth o hanesiaeth y Bibl, ond eto yn ddyeithr i'w ddylanwad ysbrydol, yn cyfarfod y Chinéad dycheledig, ond bychan ei wybodaeth ysgrythyrol. Yr Hindwlad ymfroestgar a ddechreuodd holi y Chinéad yn y Bibl, megys, Pwy oedd mab Cîs? Beth oedd oddimewn i aros y cyfammot? a chwestiynau cyfelyb. A chan nad oedd y Chinéad yn medru ateb, efe a ddywedodd wrth y cenadur oedd yno, "Pa fodd y gall y dyn hwn fod yn gristion? Nid yw efe yn gwybod dim." Cynhyrffodd hyn ysbryd y gŵr o China, ac efe a ofynodd yn ol, "A ellwch chi ddyrwydd fod eich pechodau wedi eu maddu?" Yr Hindwlad, heb ddysgwyl na hofli y fath ofyniad, a atebodd, "Pwy a all ddyrwydd hynny cyn i ddydd y farn dyfod?" "Beth? ebe'r Chinéad, 'chi heb wybod hynny! yna nid ydych yn gwybod dim. Gadewch i ni wled beth a ddywed y Bibl ar hyn." Felly efe a ddarllenodd, "Dileais dy gamweddau fel cwmwl, a'ch bechodau fel niwl. Cyn belled ag yw y dwyrain oddiwrth y gorllewin y pellodd efe ein gamweddau oddiwrthym. Nid oes gan hynny yn awr ddim damnegiaeth i'r rhai sydd yn Nghrist ien, a rhai adnodau eraill. "Pa fodd y gall hyn fod?" ebe'r Hindwlad gyda gwedd syndedig. Ac atebai'r Chinéad, "Chwi gwybod gormod, a credu dim, a chwi dim dedwydd. Figwybod rhy fach, a credu'r cwbl, a fi yn dedwdd." Ai nid oes yn hyn wers dda i lawer yn y Nghymru?

PWY YW FY NGHMYDDOG?

Yn oedd gweinidog yn gofyn i foneddwr am help at gymdeithas genadol dramor, ac ateb hwnw oedd, "Nid oes genyf fi gred mewn *foreign missions*; rhof a wna'i fi at helpio fy nghymydogion." "Wel," ebe'r gweinidog, "pwy yw y rhai yr ydych yn eu golygu fel eich cymydogion?" "Pwy ond y rhai sydd o'm banglych?" "A ydych yn meddwl am y rhai sydd a'u tir hwy yn dyfod at eich tir chi?" "Ydyw." "Wel," medd y gweinidog, "pa faint o dir sydd genych?" "Oddentu pum cant o erwan." "Pa cân belled i lawr i'r dddear yr ydych yn perchenogi'r tir?" "Ni ddarfu i mi erioed foddwl am hynny; ond mi dybygw'n mai myfi hian'r tir i lawr hyd at yr hanner." "O'r goren," atebodd y gweinidog, "a chasglu yr wyf i yn awr tuag at y genadaeth at bobl New Zealand, y dynion sydd a'u tir hwy yn cwrdd a'ch tir chi yn y gwaelod."

CALLIANE CATH.

YCHYDIO amser yn ol, deffrowyd hen amaethwraig gyfrifol yn Colchester, Connecticut, America, am dŵ o'r gloch y bore gan ei chath, yr hon oedd wedi gwneid ei ffordd i'w hystafell, ac yn wraig yn frawychus. Cododd yr hen foneddiges i'w throli allan; ac yna hi a orwedodd os a gysgodd. Yn fuan drachefn yr oedd y gath wedi dyfod i'r ystafell eilwaith, ac yn cadw swm echrudys, gan ddeffro yr amaethwraig. Ei mab, yr hwn oedd mewn ystafell gysylltiol, a agorodd ddwrws i droi'r gath allan, pan y canfu dan yn enny yn arswyddus. Llwyddodd i gau'r drws, a gweddodd ar ei fam i odianc. Ffrio y cafodd hi a'r plant eraill amser i neidlo allan trwy'r ffenestir yn y parth isel o'r tŷ lle yr oedd ynt cyn bod y rhan uchaf o'r amaethdy yn fflamio yn angurddol. Nis gallasant ond achub ychydig ddodrefn yn y parllwr; ond yr oedd ynt oll yn yngysuro am fod eu bywyd yn ddiagonal. Dywedai un o honnynt, "Dioch am gathod i!" ac y mae yn debyg fod y lleill yn cyduo a hi yn y diolchgarwch hwnw.

MEDDWL A GWNEUTHUR.

Pa beth bynag y byddwyf wedi dechre ei wneuthur, dylwn feldwi pa beth a all ddyfod o hono wedi ei ophen. Os ymddengys mai da fydd, af ymlaen i'w gwblhau; os os drwg, mi a'i gadawaf fel y mae, heb fyned dim ymhellach, oddigerth i mi ei ddadwneyd. — *Fellham.*

Cronicol Cenedol y Methodistiaid Calfnaidd Cymreig.

DOSBARTH SHANGPOONG.

RHAN O LYTHYR ODDIWRTH Y PAROH. R. EVANS, DYDDIEDIG EBELL 8, 1881.

AR ol gwneuthur amryw grybwyllion am gyfarfod yr Henaduriaeth yn Shillong, am yr hyn y rhoddwyd adroddiad yn y rhifyn diweddar o'r CRONICOL CENADOL, dywed Mr. Evans, "Dylaswn fod wedi dyrwydd fod Mr. Hughes yn dyfod i'r *Presbytery* gyda brenin Khadsawphrah—peth nad yw yn dyrwydd bob wythnos, na chwaith pob chwe mis mewn unrhyw wlad ar y dddear. Y mae arno eisien i ni wneyd pob egni syda'r efengyl yn ei deyrnas yn y cyfng p esennol, gan ei fod wedi penderfynu bod yn Gristion. Dywed fod arno awydd cadw ei le, os oes modd yn y byd, drwy bob ffordd gyfreithlawn; ond os metha hynny, y mae yn ddigon boddolawn i'w deyrnas fyned i'r neb y gwelo Duw yn dda iddi

fyned. Ni ddysgwylicch ddim mwy gan unrhyw ddydd call a Christion. Bydded i'n cyfeillion gartref weddio llawer drosto, 'cany's llawer a ddichon taer weddio y cyf-iawn'; oblegid y mae efe yn awr mewn cyfng ag y mae arno anghen fydd gref ac ymostyngiad hollol i ewyllys yr Arglwydd, yr Hwn 'sydd yn newid amserau a thym-moran, sydd yn symud breninoedd ac yn gosod breninoedd, sydd yn rhoddi doeth-ineb i'r doethion a gwybodaeth i'r rhai a fedrant ddeall."

"Gyda fy mod adref o'r *Presbytery*, gan fod dyryswech yn yr ystadegaen o eglwys iangkiat a Mawlyber, bu gorffod arnaf fyned yno; a daethum yn ol drwy ffordd arall, gan fyned drwy Brato a Shilliang Myntang, heblaw lliaws o bentrefi eraill llai eu maint. Aethum i iangkiat ar y 29ain o Fawrth, gan gyrrhaedd yno oddentu 3 o'r gloch y prydawn. Nid oedd gen-yf amser i aros yn hir yn unman, gan fod

yn rhaid anfon yr ystadegau gartref gyda'r *mail* ddilynol. Er mwyn gwneud y goren o'n hamser, a chael cychwyn oddiwrn yn foreu drannoeth, rhoddasom feddyginiaeth i'r cleifion oll yn fuan ar ol cyrhaedd yno. Wedi hynny aethom drwy y cyfrifon, ac yn yr hwyr cawsom gyfarfod eglwysig pur gynnes. Ar ol y cyfarfod eglwysig arosodd amryw o'r prif ddynion ar ol i siarad am y naill beth a'r llall, gan ofyn cwestiynau ar adnodau oeddynt yn fethu ddeall, a ninnau yn ceisio eu hateb a chynnal eu breichiau i fyny, rhag iddynt laesu gyda gwaith yr Arglwydd. Yr oeddwn yn bwyta ac yn cyagu yn yr ysgoldy—un o'r lleoedd oeraf a mwyaf diamddiffyn y bum ynddo erioed. Y mae wedi ei adeiladu o ystyllenod, ond fod pob un oddentu modfedd a hanner i ddwy fodfedd oddiwrth eu gilydd, a'r rhan fwyaf o honnynt yn rhy fyr i gyrhaedd y tŷ o 9 i 15 modfedd. Y mae math o *portico*—tŷ croes—uwch ben y drws, a'r twll heb ei gau, drwy'r hwn y gallai bron unrhyw fwytffil drwg (sydd yn gallu dringo) ddyfod i mewn. Causom hwnw rywfodd a *mat*; ond nid yw *mat* ar dŵll, chwi wyddoch, yn ddim gwell na phapwr llwyd i rywystro bwystfil. Wrth oed y *mat* dywedai y diaconiaid (peth cy-surus iawn, gellwch feddwl, i mi) fod *tiger* mawr i'w glywed o amgylch bob nos er ys tair noswaith neu bedair, a'i bod wedi myned mor hwyr fel yr oedd arnynt ofn myned i'w tair. Pa fodd bynag, myned a wnaethant gyda *torches*, gan waeddi eu goren a churo y ddaear a'u ffyn, a fy ngadael innau fy hunan. Yr oeddynt, mae'n wir, wedi dyfod a matiau a'u gosod o amgylch fy ngwely er mwyn lliniaru ychydig ar y gwynt, ond yr oedd yn oer iawn er hynny. Wrth feddwl am yr hen ysgoldy mawr, oer, a diamddiffyn yr oeddwn ynddo, yr oeddwn, rywfodd, yn teimlo yn ddigon pryderus i weddio yn daerach nag arfer am amddiffyn yr Arglwydd drosod. Ymben tuag awr clywn rudaen y teigr o bell yn cael eu cario gyda'r gwynt. Yr oedd y swm yn myned yn fwy eglur, felly gwyddwn fod y teigr yn dyfod yn nê; a gwyddwn cystal a hynny nad oedd genyf ddim ond amddiffyniad Dwyfol (os oedd yr amddiffyniad hwnw arnaf) a'm cadwai rhagddo. Pe buasai yr ysgoldy, fel yr oedd, yn dŷ gwartheg, ni fuasai y teigr byth yn peidio myned i mewn, na byth yn methu myned allan gyda buwch yn ei safn. Ac wrth glywed y creadur mawr ffyrnig yn neân, codais yn ddystaw i gasglu pob peth a allasai fod o wasanaeth i mi gyfarfod â'r gwaethaf, a gorweddais yn ddystaw drachein. Clywn ef yn dyfod yn araf deg, gan rno ar hyd y ffordd sydd yn myned i lawr heibio yr ysgoldy, a daeth gyferbyn; ond er iddo ddyfod bron at fy ymyl, gellir

dywedyd, 'Ni ddaeth yn agos i'm pabell.' Ac yr oeddwn yn teimlo yn ddiolchgar iawn i'm Tad nefol am ei ofal am danaf a'i amddiffyn drosod.

"Boren drannoeth cychwynasom yn foreu am Mawlyber, pellder o tua 18 milldir o langkiat, gan y cymer i ni tua phum' awr a hanner i'w theithio. Gorphenasom ein gwaith yno, fel yn langkiat, cyn y nos, a chawsom *society* hwyliog iawn am ddwy awr a hanner, heb golli dim ar ei blas. Gellwch chwi feddwl fod cyfarfod fel hwn yn llawer rhyfaith; ond os cofiwch mai dwy waith neu dair, o'r fan bellaf, yn y flwyddyn y mae cenadwr yn gallu myned yno, a bod llawer iawn o bethau bychain ag y mae yn anghenrheidiol eu hegluro iddynt, ynghyd a chryfhau eu ffydd a chyfodi *steam* ynddynt i weithio dros yr Arglwydd leu, gellwch greded fod cyfarfod fel yna, yn aml, yn llawer iawn rhy fyr. Yr oedd ar y gwranda-wyr eisien i ni gael cyfarfod gyda *hwy* y noson hono; ond gan fod y *society* wedi myned ynfaith, a ninnau yn hynod o finedig, penderfynasom gael cyfarfod cyn oddi hant bore drannoeth. Felly fu. Cawsom gyfarfod i bregethu ychydig, ac anerch a chanu am awr, a phawb yn gwrando gyda blas. Ac wedi gorphen pob peth yno, a gorchymyn y ddaedell sechan yn Mawlyber 'i Dduw ac i air ei ras,' cychwynasom drachein am hanner awr wedi saith ar daith hirfaith drwy y dydd, gan fyned drwy Brato a llu o bentrefi eraill llai i Shilliang Myntang, yr hwn le a gyrhaeddasom tua hanner awr wedi pump yn y prydawn, mor finedig fel na wyddem bron pa fodd i gymeryd tamaid o fwyd. Dyna y daith galetaf a wnaethom yn fy oes, oblegid yr oeddym yn myned am 6 neu 8 milldir drwy 'anialwch heb ffordd,' heblaw llwybrau elephantiaid gwylltion, ac yr oedd yn gwlawio yn drwm bron drwy y dydd. Dywedir mai ychydig sydd yn myned y ffordd yna yn ystod y tymmor sych, ond nad oes neb yn myned yn y tymmor gwlyb pan fydd y gwellt yn uchel a'r coed yn ddeiliog, am fod bwystfilod gwylltion yn llechu yno bob amser. Yr oeddym yn dyfod ar draws olion elephantiaid yn barhâus, megys olion eu traed, coed a brigau wedi eu hysgo a'u tori, a'r glaswellt wedi ei fathru. Yr oeddwn unwaith yn myned yn y *kako* drwy le go feddal, lle yr oedd elephantiaid wedi bod yn cerdded, a syrthiodd y dyn oedd yn fy nghario hyd at ei ganol i ôl troed elephant. Bu raid i mi fyned o'r *kako*, a chawsom gry drafferth i gael y dyn i fyny. Mesurais amryw o olion eu traed, pa rai oeddynt yn mesur o 12 i 15 a 17 o fodfeddi ar eu traws. Wrth weled ôl y creaduriaid hyn newydd adael y lle y byddwn ynddo,

byddai ychydig o arswyd yn fy medd-
iannu rhag ofn fod yr un oedd mor agos
atom yn ddrwg, ac wedi cael ei yru o
fryg ei gyfeillion, oblegid y mae y rhai
hyny bob amser yn bur beryglus.

"Wedi cerdded am oddeutu dwy awr o'r
lle yma, cyrhaeddassom Brato. Mae hwn yn
bentref mawr, yn cynnwys oddeutu 100 o
dai, ac yn lle, yn ol yr olwg oeddwn yn
gael arno, hynod o galed ac anwybodus.
Bu Mr. Jerman Jones yn hwn; ond ni bu
yno erioed ysgol, ac nis gwn innau pa
bryd y bydd un, gan mor anhawdd ydyw
cael at y bobl mewn modd yn y byd.
Mae pobl rhai pentrefi yn dyfod yn fwy
agos atom ar ol i ni ddechreu siarad â
hwy; ond yr oedd y bobl yma yn cau eu
drysau yn ein gwynebau, fel yr oedd bron
yn amhosaihl cael dywedd gair wrthynt.
Yr oedd y dyn oedd genyf yn cario'r bwyd
a'r llestri wedi blino yn fawr erbyn cyr-
haedd Brato, fel nad allai ddyfod ymhelli-
ach; felly bu raid chwilio am un arall yn
ei la. Ond yr oedd mor anhawdd cael
gafael ar y bobl, a chael rheasu yn y byd
ganddynt, fel y meddyliasom unwaith nas
gallasem fyned ymlaen. Yr wyf yn credu,
pe buasem yn cyrhaedd y pentref hwn yn
y nos ac wedi blino, na fuasai neb yn yr
holl bentref yn chwilio am un math o le i
ni i roddi ein penau i lawr. O'r diwedd,
gan ei bod yn agosáu at y nos, a chenym
ninnau tuag 8 neu 10 milldir o ffordd i
fyned trwy leoedd pur ddifiaeth, cynnyg-
iais gyflog diwrnod i bwy bynag a ddenai,
a siaredais yn lled benderfynol wrth yr
offeiriad. Bu hyny yn effithiol i gael
dyn i gario y baich; ond ymhen tua thair
milldir, cymerodd yn ei ben i beidio dyfod
gam ymhellach, fel na wyddem yn y byd
pa beth i'w wneyd. Nid oedd peidio talu
iddo yn ddim cosb, ac nid oeddym yn
dymuno ei orfodi i ddyfod ymlaen drwy
drais; a'r peth a wnaethom oedd ei gadw
yno hyd nes yr aeth un o'r rhai oedd gyda
mi i bentref bychan cyfagos i chwilio am
ddyn, a llwyddodd i gael un.

"Cyrhaeddassom Shilliang Myntang am
hanner awr wedi pump, pryd, gan fod y
lle yn bur goedig, yr oedd agos yn
dywyll. Yr oedd ein derbynnyd yma yn
llawer iawn mwy cecwasur nag yn Brato;
a chymerodd y *Dolloi* drafferth i chwilio
am dŷ pur gysurus i mi i aros ynddo y
noson, a bu gyda ni yn siarad am grefydd
a phethau eraill yn hir. Y mae efe yn
gallu darllen ac ysgrifenu ychydig; ac y
mae ganddo Destament yn ei dŷ, yr hwn a
fydd yn ddarllen, meddai ef, yn awr ac yn
y man. Yn Jiwai y bu yn yr ysgol, yr
wyf yn credu iddo ddywedd, cyn i Mr.
Sykes ddyfod i'r wlad. Y mae ysgol yn
rhywbeth, pe na byddai ond yn unig i ladd
ofergoedd, ac i wneyd caredigrwydd i

deithwyr lluddedig; oblegid gwnaeth *Dol-
loi* Shilliang Myntang garedigrwydd â mi,
yr wyf yn credu, 'yn enw dysgybl,' am
ei fod wedi derbyn ychydig o addysg. Yr
Arglwydd a'i bendithio ac a achubo ei
ensid rhag dystryw. Ar ol cael bwyd yr
oeddym yn edrych ar y ser, ac aethom i
siarad am y greadigaeth ac am y Creawd-
wr. Gofynais iddo a oedd efe yn credu
mewn Duw—mewn Un Duw, a dywedodd
eu bod oll yn credu fod Duw yn bod, a'i
fod uwchlaw pawb. Cofiais am 'I'r Duw
nid adwaenir,' a dywedais mai yr un Duw
oedd eu Duw hwy a ninnau, ond ein bod
ni yn gwybod mwy yn ei gylch, ei fod ef
wedi dadguddio ei Hun i ni, ac fod ei Lyfr ef
genym. Dywedais eu bod hwy wedi bod
yn gwybod am Dduw cystal a ninnau; ond
drwy nad oedd ei Lyfr ef ddim ganddynt
hwy, fod y plant yn anghofio yr hyn oedd
eu cyndadau yn ei wybod, ac felly fod
gwybodaeth yr oesau presennol yn gym-
sugedig iawn yn ei gylch. Fod Duw
wedi anfon ei Fab i'r byd i achub pechad-
uriaid, ar ol iddynt hwy gollu adnabydd-
iaeth gywir o hono, fel nad oedd ganddynt
un fantais i wybod dim am Iesu Grist, a'n
bod ninnau wedi dyfod i'r wlad yma i
ddywedd wrthynt am dano, ac i ddymuno
arnynt gredau ynddo fel yr unig ffordd i
gael bywyd tragwyddol. Yr oedd ef a
phrif bobl ei deyrnas yn gwrandio yn astud,
a gofynasant i ni ganu. Yr oedd y *Dolloi*
yn cofio canu Jiwai, ac yr oedd arno hir-
aeth am ei glywed.

"Dywedai fod yno unwaith ysgol wedi
bod yn hir, ac mai nid ei ddymuniad ef
ydoedd iddi ddarfod; fod yno lawer o
bobl yn awr eisieu ysgol, ac yr adeiladent
hwy yr ysgoldy os chwilluon innau am
athraw. Cyrhaeddais yma ar y cyntaf o
Ebrill, wedi bod yn teithio am bedwar
diwrnod.

"Cawsom ein persawdio gan gyfeillion
tua'r *Presbytery* i adeiladu y capel o
geryg, gan na pharhâi *Kydaui* ond ychydig;
ac erbyn edrych, y mae y morgrug gwynion
yn lled ddrwg o amgylch yma, y rhai a
fwytaent y *Kydaui* yn fuan. Wedi deall
pethau fel hyn, ac fod ein cyfraniadau ni
yn rhy fychain tuag at ei wneyd, casgl-
asom ymhlith cyfeillion yn Shillong o
150 i 200 *rupees*; ond nid ydyw hyny, at
yr hyn sydd genym, yn agos ddigon i adeil-
adu capel syml, i'n cadw rhag gwlaw yn y
tymmor gwlyb, a thân yn y tymmor sych.
Yr ydym wedi casglu £48 tuag ato yn ein
plith ein hunain; ac y mae hyny i bobl
dlodion Shangpoong yn llawer iawn. Fe
â mwy na £30 eto ato heb roddi un faine
ynddo. Pe buasai tŷ gwellt syml yn
gwneyd y tro yma, buasem yn gallu ad-
eiladu y capel heb nemawr o gymorth;
ond bydd yn rhaid i ni ei wneyd yn

diffiogel rhag tŷn. Nis gallasem wneyd adeilad ceryg cyn y tymmor gwlawog, felly yr ydym wedi oedi adeiladu hyd ddechre y tymmor sych. Bydd cael capel da mewn lle cyfleus yn sicr, dan fendith Duw, o fod yn ddechrenad llwyddiant mawr ar grefydd yn Shangpoong; oblegid nid oes genym yn awr le cymhwys i wahodd pobl iddo."

DOSBARTH KHADSAWPHRA.

LLYTHYR ODDIWRTH Y PARCH. G. HUGHES,
DYDDIEDIG EBRILL 20FED, 1881.

Y MAE yn dda genyf eich hysbysu ein bod yn y cyfarfod eglwysig yr wythnos ddiweddfaf wedi derbyn dan i gyflawn seilod-aeth yn yr eglwys hon. Bu un yn yr eglwys o'r blaen flynyddau yn ol, ond wedi hyny troes yn afradlawn am amser, ond y mae wedi dychwelyd i'r eglwys er's tua dwy flynedd. Bachgen ieuanc sydd yn atbraw yn Nongraug yw y llall. Yr oedd rhywbeth yn *nice* iawn yn eu profiadau, y fath ag oedd yn peri i mi greu fod a fyno Yabryd Duw â'u calonau. Y Sabboth diweddfaf bedyddiwyd y ddau ynghyd a phlentyn y cyntaf o honynt. Yr oeddynt yn ymddangos mewn cryn deimlad ar yr amgylchiad, a'r ieuengaf yn wlo, ac yr oeddynt eu dau yn tystio yn ddirifol o flaen y gynulleidfa eu bod yn penderfynu, yn nerth Duw, i gyflawn ddilyn Iesu Grist tra y byddant byw. Yr oeddyn yn teimlo fod rhyw arogl esmwyth ar yr holl wasanaeth, a'r holl gynulleidfa yn astud a hynod ddirifol.

Bore Llun diweddfaf aethum i ac erail oddiyma i Nongspung. Hwn yw prif bentref y Brenin Du,—tiriogaeth fechan sydd yn terfynu ar eiddo Khadsawphra, neu wlad y Brenin Gwyn. Y mae hwn yn un o'r pentrefi lliosocaf yn y cyfeiriad yma o Cassia, yn cynnwys 322 o drigolion. Prif foddion cynnaliseith y bobl ydynt codi reis a phytatws, a chodi a thoddi haiarn. Ceir yr haiarn yn gymysgedig â thywod yn ochrau y mynyddoedd sydd yn amgylchu y lle. Gwahenir yr haiarn oddiwrth y tywod trwy eu gosod mewn cafnau mewn ffrwd redegog. Cluda y dwfr y tywod ymaith, gan adael yr haiarn yn y gwaelod. Y mae eu ffrwrneisiau toddi o'r fath fwyaf cyntefig. Gosodir yr haiarn ar lawr, a charcoal odditanodd ac oddiarnodd, ac adeiledir simdde oddentu llathen a hanner o uchder oddiarnodd. Defnydd y simdde yw mwd. Yna rhoddir blaen y fegin, yr hon sydd yn debyg i fegin gŵf yn y wlad yna, mewn twll yn y llawr trwy y simdde, a'i phen i fyny, a gweithir hi

gan ddwy o ferched, y rhai a bwysant arai â'u traed. Bu penaethiaid y pentref gyda mi beth amser yn ol yn gofyn a wna'u sefydlu ysgol yn y pentref. Addwais fyned i ymweld â hwy yn gyntaf, er cael gwybod a oedd y teimlad yn gyffredinol, ac hefyd dywedais nas gallwn roddi ysgol yn y pentref heb gael cytundeb ysgrifenedig gan brif ddynion y pentref, y byddai iddynt ofalu am yr ysgoldy a bod nifer penodol o ysgoleigion yn perthyn i'r ysgol. I'wan nad oeddyn wedi eu hysbysu pa ddiwrnod y denwn yno, buom am ychydig heb le i roddi i fyny, gan fod y bobl oll yn y caeau. Wedi iddynt ddychwelyd cawsom bob croesaw, a gwnaethant gymaint a allent i'n gwneyd yn gyssurus. Y nos tra'n oeddyn i mewn un ty yn ymddyddan â'r penaethiaid, yr oedd y rhai oedd gyda mi yn canu ac yn ymddyddan âg eraill mewn tŷ arall hyd yn hwyr. Yr oedd y tŷ a'r cwrt o'i flaen yn llawn o bobl. Bore draunoeth ar doriad y dydd, clwyn y criwr yn gwaeddi drwy y pentref, "Peidied heb a myned at ei waith y bore heddiw, y mae y Saheb yma ac eisieu ymddyddan â ni." Yna aethom i ochr brws dechieuwyd canu, a daeth cynulleidfa fawr yughyd. Dyna lle y buom yn canu ac yn ceisio pregethu yn y modd sylfaenallwn hyd nes y gwasgarodd y gwlaw ni bob un i'w fan. Yr oedd newyddoldeb y canu a'r pregethu wrth gwrs yn rhoddi cyffrif am faint ac astudrwydd y gynulleidfa, eto yr oedd eu gweled yn rhoddi clustymwrandawiad yn gymhorth mawr i geisio pregethu, ac wrth gofio na ddychwel gair Duw ato yn wag, yr ydym yn hyderu na fu ein taith a'n hymngais yn ofer. Cyn myned oddiyno addawodd y bobl adeiladu ysgoldy saith llath a hanner wrth dair llath o fewn y pythefnos nesaf, ac addwais innau fyned yno y pryd hwnw i'w gweld a gorphen y trefniadau. Wrth ddychwelyd, er paratoi bywyd a dygwyl i'r gwlaw ymatal, arosom ychydig mewn pentref bychan ar y ffordd o'r enw Lyngkoi, ac aed trwy yr un gwasanaeth yn fyrgo ag yn Nongspung.

DOSBARTH CHERRA.

RHANAU O LLYTHYR ODDIWRTH Y PARCH.
JOHN ROBERTS,* DYDDIEDIG EBRILL,
1881.

"ODDIWRTH yr ystadegau a anfonwyd i chwi, gwelir fod yma dipyn o gynydd

* Daeth yr adroddiad hwn oddiwrth Mr. Roberts i law ar ol i'r rhan fwyaf o'r Adroddiad Blynnyddol gael ei argraffu.

wedi cymeryd lle yn nifer yr aelodau. Derbyniwyd deg ar hugain i'r eglwys o'r newydd, a diarddelwyd pedwar. Derbyniwyd dau o eglwysi eraill—un o Khadsawphra ac un o Jaintia. Ymadawodd pedwar ar ddeg i eglwysi eraill allan o'r Dosbarth, sef i Shella, Shillong, a Jiwai. Nifer yr oll yn yr eglwys ydyw 231, yr hyn sydd yn gynydd o un ar bymtheg ar y flwyddyn ddiweddar. Casglwyd at bob achos ryw gymaint dros £46, heblaw y gost yr aethpwyd iddi gyda chynnal yr Henaduriaeth, yr hyn nid oedd yn lai na £15, a dyweyd y lleiaf. Yr oedd yma dros 300 yn cael eu cynnal am dri diwrnod, a lawer am bedwar. Yn wir byddai £25 yn iŷs at y nod. Y mae casglu cymaint gan eglwys mor dlawd yn dangos fod yma gryn lawer o gariad at achos Iesu Grist. Nid oes yn perthyn i'r eglwys ragor na saith neu wyth o bersonau ydynt yn feddiannol ar ddeg *rupes* dros ben yr hyn sydd yn anghenrheidiol at eu cadw hwy a'u teulu oedd.

"Yr ydym wedi bod yn cynnal cyfarfodydd darllen yn lled gyson ar hyd y flwyddyn. Y mae gan Mrs. Roberts ddau o'r cyfryw—un nos Fawrth, gyda dosbarth sydd yn darllen Efengyl Ioan, ac un nos Sabboth, gyda'r rhai sydd yn ymgeiswyr, a'r hen wragedd sydd yn perthyn i'r eglwys. Bhyw gyfarfod cynysg yw hwn. Bydd pawb yn adrodd yr hyn y maent yn ei gofio o'r pregethau a wrandawsant yn ystod y dydd. Yna bydd Mrs. Roberts yn cymeryd yr *Hyfforddwr* ac yn darllen cwestiwn neu ddau ynghyd a'r atebion iddynt, a cheir rhydd-ymddyddan am eu cynnwys; a throir y cyfan yn fath o seiat brofiad cyn y diwedd. Yr wyf yn cael lle i feddwl fod y cyfarfod hwn wedi ac yn gwneyd cryn lawer o les. Y mae rhai sydd yn ei ddilyn wedi gwneyd cynnydd amlwg mewn gwybodaeth a phrofiad er pan y mae y cyfarfod wedi ei ddechreu. Bydd cwestiynau digon digrif yn cael eu gofyn weithiau ynddo, a sylwadau rhyfedd yn cael eu gwneyd ambell dro. Yr oedd yn arbenig felly pan oeddynt yn myned dros ystori y cwymp a bwytaffwrth y prengwaharddedig. Credwyf y buasai ein hen fam gan Efa ("taid" a "nain" y geillw'r Khasi Adda ac Efa, ac nid tad a mam, fel y galwn ni hwy) yn teimlo yn bur chwith i glywed y sylwadau diraddiol a wneir am dani gan ambell un o'r rhai sydd yn dechreu ymchwilio am wybodaeth. Y mae genyf finnan gyfarfod gyda dosbarth o ddynion ieuanc lled ddeallus. Yr ydym wedi bod yn darllen y llythyr at yr Hebraeid; ac y mae rhai o honnynt wedi gwneyd cynnydd llel amlwg. Y mae gan U Ksanbin ddosbarth befyd yn darllen *Taith y Pererin*, a chan U Khong un arall yn darllen yr *Hyffordd-*

wr. Cynnelir y rhai hyn ar nos Iau. Nos Lun y mae gan y "Gŵr Dall" ac U Kyrton gyfarfod gyda'r plant. Nos Wener bydd pregethu ar gylch yn Cherra, Twa a Nongrim, Mawsmat a Nongthymat. Nid yw y cynulleidfaoedd mor llosgog yn awr ag yr oeddynt ar y dechre, ac nis gellir dysgwyl hyn ychwaith. Eto y mae yn Twa yn fynych tua 150 yn gwrando, ac yn Nongrim 40 neu 50, a thua'r un nifer yn Mawsmat a Nongthymat.

"Y mae yr Ysgol Sabbothol yn cael ei mynychu gan liaws mawr, yn enwedig o bobl ieuanc, ac y mae yma gryn lafur mewn ymchwilio i feddwl y Bibl yn gyystal ag mewn dysgu rhanau o hono allan. Dysgir yn gyffredin tua 800 o adnodau bob Sabboth, a thua 40 pennod o'r 'Catecism Cyntaf.' Yr ydym wedi myned trwy ddenddeg pennod o'r *Hyfforddwr*. Gallwn dybio fod tua 40 o bersonau yn ei ddysgu bob yn ail Sabboth.

"Yr wyf wedi bod wrthi mor ddysgal ag y gallwn gyda'r dosbarth duwinyddol bob dydd am awr, chwe' diwrnod o bob wythnos. Bydd pump yn dyfod i'r dosbarth hwn yn lled gyson, sef U Khong, U Ksanbin, U Kyrton, U Rohinur, ac U Kiasoray. Y mae U Khong a U Ksan wedi gwneyd cynnydd da iawn, ac yn dangos eu bod yn gallu gwerthfawrogi y gwerslyfr, sef *Hodge's Outlines of Theology*. Yr ydym wedi darllen tua 15 o du dalenau yn ystod y flwyddyn ddiweddar, a bwriadwn fyned ymlaen hyd nes yr awn trwy y llyfr. Y mae gwir anghen am rywbeth fel hyn ar ein hefyngylwyr. Ychydig iawn y mae y rhai *goreu* o honnynt yn ei ddeall am dduwinyddiaeth fel y cyfryw. Y maent yn deall adnodau unigol yn lled lew; ond am dduwinyddiaeth y Bibl nid ydynt yn gwybod nemawr ddim. Yr wyf wedi rhoddi iddynt gwestiynau i'w hateb yn Saesoneg ar bapyr dair gwaith eisoes, ac yr oedd eu hatebion yn wir dda, rai o honnynt.

"Y mae y gynulleidfia yn Nongsawlia yn rhifo ar gyfartaledd tua 200 bob Sabboth. Byddai yn arfer bod yn fwy, ond penderfynwyd cael cyfarfodydd yn Mawsmat trwy y dydd ar y Sabbothau, felly nid oes neb oddiyno nac o Nongthymat yn dyfod i Nongsawlia ar y Sabboth yn awr. Y mae pobl pentref Cherra yn galed a Stoicaidd iawn. Yr wyf yn meddwl eu bod yn myned yn fwy fwy felly bob blwyddyn. Y mae pawb yn garedig iawn wrthym ni yn bersonol; derbyniant ni yn foeggar a claredig iawn i'w tai, siaradant yn rhwydd am Air Duw, a dywedant ei fod yn hollol wir, ac y maent hwy yn meddwl am ddysgu yn Gristionogion rywdro. 'Yr ydym ni yn gweled,' meddynt, 'y bydd y Bibl wedi gorchfygu yr holl

wlad cyn bo hir.' Ond er hyny y mae ganddynt gant ac un o reymau dros beldio ymostwng yn awr. Y mae yr hen yn dyweyd eu bod hwy yn barod i ddyfod ond i'r plant arwain, a'r plant yn dyweyd nas gallant ddyfod tra bydd byw y rhieni. Wedi dangos iddynt anghysondeb eu rheymau, dystawant, neu cauir y cyfan i fyny gyda dyweyd, 'Nga'n leh kumno.' 'Beth a wnaif,' h.y., 'Does gen' i mo'r help.' Dyna sefyllfa y pentref hwn yn gystal â'r pentrefi cylchynol. Nid ydynt yn ymladd yn agored, ond y maent yn *experts* yn yr hyn a elwir yn *passive resistance*. Ac eto y maent yn ildio yn raddol. Y mae tylwyth yn awr ac yn y man yn dyfod atom. Daeth yn ystod y flwyddyn hon un teulu cyfan o dad a mam a saith o blant yma i fyw o'r pentref, ac y mae golwg obeithiol iawn arnynt. Y mae y tad, U Brobi, yn ddyn ychydig yn well na chanol oed, ac y mae yn perthyn i'r llwyth agosaf at y llwyth breninol. Dyna y llwyth mwyaf parchus yn yr holl bentref, a dyna y dyn cyntaf o'r llwyth a drodd yn Gristion. Y mae ef yn medru darllen yn lled dda, ac yn deall hefyd yn o ryfedd. Ffrwyth llafur blynyddoedd yw cael y teulu hwn i'n mysg, ac yr wyf yn diolch i Dduw am fendithio ein llafur, a'n gweddi ydyw ar iddynt oll fel teulu gael y fraint o ofni yr Arglwydd mewn gwirionedd.

YR YSGOL NORMALAIDD.

"Y mae yr ysgol Normalaidd wedi dal ei thir yn dda yn ystod y flwyddyn. Anfonwyd un ar ddeg o athrawon ac athawessau allan i ddyfod fel y canlyn: athrawon i Nongsawlia, Myllim (Shillong), Shillong, Nongrymai (Khadsawphra), Nongwar (Shella) Jiwai, Laitkynew (Shella), Mawphlang, ac athrawessau i Myllim, Cherra, Mawlong (Khadsawphra). Eu henwau yn y drefn uchod ydynt, U Sahon, U Kubin, U Morkha, U Bonrai, U Amor, U Rang, U Joanis, Ka Tirshong, Ka Tymbroi, Ka Meja, Ka Pirit. Y mae y rhai uchod oll yn Gristionogion, ac fe wna y rhan fwyaf o honnynt athrawon ac athrawessau da. Y mae yr athrawon yn yr Ysgol Normalaidd oll yn Gristionogion, ac y mae y plant bron i gyd yn mynychu y moddion Sabbothol, ac fel y maent yn tyfu i fyny dan ddylanwad Cristionogol y maent yn troi, dan fendith Duw, yn Gristionogion. O'r un ar ddeg uchod, nid oedd ond pump yn Gristionogion cyn iddynt ddyfod yma.

"Y mae U Ksanbin ac U Khnoung yn efengylwyr rheolaidd, a bydd U Ryman, U Kissaray, U Kyrton, ac U Rajun yn pregethu braidd bob Sabboth yma neu yn y pentrefi cylchynol.

"Y mae yma yn awr dri o flaenoriaid wedi eu dewis a'u derbyn yn seodan o'r Henaduriaeth, U Bad, U Rymon, ac U Rutonsing (y dyn dall).

"Y mae yma bawb yn gweithio ychydig gydag achos Duw, ond rhaid dyweyd nad oes yma neb yn gweithio *llawer*. Yr wythnos nesaf anfonaf air am y gwahanol leodd bob yn un ac un.

"Dylwn ddyweyd yn y fan hon hefyd fy mod wedi paratoi fy nghyfieithiad o Númeri i'r wasg, a fy mod yn myned ymlaen yn awr gyda Llyfr Cyntaf Samuel."

DERBYNIADAU TUAG AT Y GENADAETH.

DYMUNA y Trysorydd Gyffredinol gydnabod ei fod wedi derbyn y symiau canlynol nag at y Genadaeth er pan wnaed yr hysbysiad diweddar.

Casgliad y Plant, capel Nazareth, Pentraeth, Sir Fôn, trwy law Mr. Miles Pontardawe, trwy law y Parch. W. Morgan	113 1
Henaduriaeth Treiddwyn, trwy law y Parch. E. Parry, M.A.	0 8 8
Capt. German, Anilwch	3 6 1
Eto, tuag at gynnaliet plant amddiffid dan ofal y Parch. T. German Jones	5 0 0
Cyfall	3 0 0
Mrs. Elias, Kelso Villa, Wrexham	0 5 0
Trwy law yr Ysgrifenydd	10 0 0
Oddiwrth y Parch. T. Owen, rhodd "Gwraig o Borthmadog"	5 0 0
X	10 0 0
Swm a gasglwyd gan Mrs. Lewis Jones, Brynaethwy, Menai Bridge, tuag at yr Ysbyty yn Mawphlang	0 18 0
Alltud o Hiraethog, i'r Parch. Dr. Griffiths, Mawphlang, i'w defnyddio i'r peth y gwelo yn fwyaf anghenrheidiol	5 0 0

Y TRYSORYDD CYFFREDINOL.

Yn y Gymanfa Gyffredinol a gynnalwyd yn Liverpool, Mai 31ain-Mehefin Sydd, fel y gwelir wrth gofnodau y Gymanfa, ar gynnygiad unfrydol y Cyfeisteddfod Gweithiol, penderfynwyd fod i JOHN GRIFFITH, Esq., *Church Street, Egremont, Birkenhead*, fod yn Drysorydd Cyffredinol y Gymdeithas Genadol Dramor yn lle y diweddar Mr. Peter Williams.

Derbynyr rhoddian at y Genadaeth gan Mr. Griffith yn y cyfeiriad uchod.

Gellir talu unrhyw swm mewn unrhyw gangen o'r *North and South Wales Bank, to the credit of Mr. John Griffith, Treasurer of the W. C. Foreign Missionary Society*.

Pob llythyrall yn achos y Gymdeithas i'w cyfeirio i'r Ysgrifenydd, *The Rev. JOSIAH THOMAS, M.A., 28, Breckfield Road South, Liverpool.*

Y DRYSORFA.

RHIF. 610.]

AWST, 1881.

[LLYFR LI.

AR Y FFORDD I DAMASCUS.

GAN Y PARCH. WILLIAM JONES, PENRHYNDEUDRAETH.

Un o'r geiriau cyntaf a ddywedir gan y nefoedd *am* Saul o Tarsus ydyw, "Canys wele y mae yn gweddio" (Act. ix. 11); ond yr oedd wedi siarad *wrtho* cyn hynny ar y ffordd. Nid dyma y tro cyntaf iddo dori geiriau gweddi, oblegid yr oedd ei hanes yn llawn o ddefodau crefydd cyn hyn; ond dyma y tro cyntaf erioed iddo weddio yn nghyfrif y nefoedd. Y mae lliaws yn myned trwy ffurfiau gweddi heb weddio. Dyma y tro mawr yn hanes y dyn hwn, a dyma y tro mawr yn hanes pob un a gedwir: ei gael i lawr.

Hanes yr eglwys ydyw llyfr yr Actau, neu yn hytrach parhâd o hanes Crist. Dywed yr hanesydd ysbrydol-edig yn yr adnod gyntaf yn y llyfr, "Y traethawd cyntaf a wnaethum, O Theophilus," gan gyfeirio, yn ddiammheuol, at y Drydedd Efengyl, "am yr holl bethau a ddechreuodd yr Iesu eu gwneuthur a'u dysgu." Nid ydyw yr Iesu wedi gorphen "gwneuthur a dysgu" yn y byd. Yr hyn sydd yn gwneyd i fynd hanes yr eglwys ar y ddaear, neu, hanes Crist yn ei eglwys, ydyw *tros dynion*. "Yn nyddiau ei gnawd," myned oddiamgylch gan wneuthur daioni yr ydoedd. Efe a wna yr un peth eto, mewn ystyr ysbrydol, yn a thrwy ei eglwys.

Y mae y lle mawr a roddir i hanes troedigaeth Paul, yn y gyfrif ysbrydol-edig, yn dangos pwysigrwydd yr amgylchiad fel rhan o hanes yr eglwys. Nid hanes Paul a ysgrifenisir gan Luc yn llyfr yr Actau, eithr hanes yr eglwys; ond y mae hanes Paul yn gyflawn iawn yma, am ei fod yn ddolen bwysig yn nghadw hanes yr eglwys.

Nid llyfr o gofiantau ydyw y Bibl, er ei fod yn llawn iawn o hanes dynion. Hanes y gwaith mawr a wneir gan Dduw yn y byd a gynnwysir ynddo; ac i'r graddau ag y mae dynion yn dyfod i gyffyrddiad â'r gwaith hwnw, y mae eu hanes yn dyfod yn werth ei gadw. Un o ddiwrnodau pwysig yr eglwys, o dan y testament newydd, yn more ei hanes, ydoedd y diwrnod y daliwyd Paul, ar y ffordd i Damascus. Diwrnod mawr yn hanes Paul, ie, a diwrnod mawr yn hanes yr eglwys hefyd, ydoedd. Dyma un o'r camrau cyntaf tuag at ryddhau yr eglwys oddi-wrth rwymau Iuddewiaeth, a'i gosod ar dir manteisiol i gyfeirio ei chenadaeth at yr holl fyd—efengyl i ddynion. Y mae camrau pellach ymlaen wedi hyn yn cael eu gwneyd yn y cyfeiriad hwn yn hanes gweledigaeth Pedr yn Joppa, a bedyddiad Cornelius. Dyna y rheswm am fanylwch yr hanesydd yn cofnodi yr amgylchiadau hyn.

Ond ar droedigaeth Paul fel ag y mae yn dal perthynas ag ef ei hun y cawn ni sylwi yn bresennol. Hwn ydyw yr amgylchiad pwysigaf yn ei hanes. Y mae ger bron ei olwg, ac yn ei brofiad yn barhaus. Nid ydyw wedi colli golwg ar yr hanner dydd ar y ffordd hyd heddyw, ac ni welir ef wedi cerdded ymlaen o'i olwg byth.

Yr oedd lliaws o amgylchiadau ynglŷn â thrôedigaeth Paul nad ydynt ynglŷn â thrôedigaeth neb arall; ond am bethau mawr hanfodol troedigaeth pechadur at Dduw, y maent yr un yn hanes pawb. Ni a edrychwn ar rai o'r pethau hyn fel yr eglurir hwynt yn yr hanes hwn.

I. Y mae y tro mawr yn beth sydd yn cymeryd lle ar unwaith.

"Ac yn ddisymwth, &c." (Actau ix. 3). Nis gallwn ddyweyd pa faint o barotod a fu ar Paul cyn yr awr ryfedd hon. Gallen gasglu oddiwrth awgrymiad a roddir i ni yn y geiriau hyn, "Caled yw i ti wingo yn erbyn y symbylan," nad oedd yn fyd tawel ac esmwyth arno y dyddiau hyn. Yr ydym yn ei gael yn nechre y nawfed bennod yn ymadnewyddu yn ei zel i erlid yr eglwys, ac yn ymgysegru yn llwyrach i'r gwaith. Y mae Jerusalem yn rhy gyfyng ganddo i gario ei waith ymlaen o hyn allan; ac y mae yn myned at yr arch-offeiriad i ddeisyf trwydded ganddo i gyflawni ei genadaeth dros y trefynau hyn.

Fe allai fod adgofion am wyneb sancteidd a geiriau grasusol Stephan y merthyr yn creu cynhwrf yn mynawes y gŵr ieuanc oedd yn cyttuno i'w ladd ac yn dal dillad y llofruddion, ac yntau yn gwneyd ei oren i leddefu yr ysturm, ac anghofio y cwbl trwy ymroi i erlid. Yn debyg i hyny y mae lliaws yn y dyddiau presennol: wedi derbyn argraffiadau dwysion ar eu meddylliau trwy ryw foddion, ymdrechant i'w dileu trwy bechu gyda llaw uchel—beddi sŵn yr ysturm trwy ymroi i bechu yn fwy rhyfygus. Arwydd dda iawn ydyw fod anesmwythder yn ymaffyd yn y dyn tra yn aros yn ei gyflwr natur; ond pechod mawr ydyw ceisio ei dawelu gyda dim moddion ond gwaed y groes; oblegid hwn ydyw yr anig foddion ag y mae tawelwch cyfreithlawn a pharhaus yn bosibl trwyddo. Ond pa faint bynag o barotod a fu ar Paul, fe gymerodd y cyfnewidiaid mawr le ar unwaith. Er fod y dyn yn cael ei gario, hwyrach, am ddwyddiau tua'r llyn sydd rhwng gwlad y colli a gwlad y cadw, y mae yna ryw awr bwysig i groesi y llinell hono yn hanes pawb a gedwir. Nid tyfu i gymmod a Daw y mae'r pechadur; na, croesi llyn y mae—y mae y foment hon yn ngwlad y colli, a'r foment nesaf yn ngwlad y cadw. "Myned trwodd" ydyw.

Ohwalwyd yr hen adeilad ar unwaith mor lwyf fel nad oedd yn werth ei godi byth. Bu am rai dyddiau yn cerdded i dir goleu, ac yn dyfod o'r ysturm; ond yr oedd y rhanter cyntaf

yn ddigon i chwalu yr hen dy. Bu "farw" ar unwaith.

Y mae ambell un yn gallu marcio yr awr fel Paul, neu fel ceidwad y carchar. Hanner dydd ydoedd awr fawr un, a hanner nos ydoedd awr fawr y llall. Nid hanner dydd ydyw yr unig awr i gadw; y mae hanner nos hefyd yn gysegredig at y gwaith; ac y mae yr oriau rhyngddynt yn oriau i gadw. Nid "ar y ffordd i Damascus" ychwaith y mae yr unig lanerch i gadw; na, y mae hen garchar Philippi wedi ei sancteiddio gan ras i wneyd trefn ar bechadur. Dydd gras ydyw goruchwyliaeth yr efengyl, a daer i gadw ydyw y ddaear bellach. Yma lanerch bellach y cymer y tro mawr hwn le, a pha awr bynag, a pha un bynag ai mewn llawer o gynhwrf ynto yn y tawelwch, y mae yn dro o'r unwaith. Nid canlyniad i gws o ymresymiad yn y deall ydyw, ond cyfnewidiaid ysbrydol ar holl duedd a sefyllfa y dyn. Fe gymeryd cyfnewidiaid pwysig le yn hanes amhell un heb y taranau a'r daeargryn; ond y mae yna ryw awr—ryw foment, pan y mae yn myned trwodd. Os nad oes hanner dydd ar y ffordd, na hanner nos yn y carchar, yn hanes y dyn, fe allai fod yna ryw Bethel dawel. Nid oedd cynhwrf yn Bethel, ond yr oedd yn llanerch a adawodd ei hól ar Jacob byth. Y mae yn bosibl i rai o honom fod yn methu marcio yr awr fawr tra yn y sefyllfa bresennol; ond y mae hi yn bod, er hyny, os cedwir ni. Y mae yr awr y ganwyd y dyn yn nheulu Duw wedi ei chofnodi yn ofalus ynglŷn â'i enw ar lyfrau y nefoedd; ac fe gaiff wybod y llanerch yr aeth trwodd, a'r awr y cymerodd y cyfnewidiaid le, wedi cyrhaedd yno, a chael darllen cofrestr mawr y teulu.

II. Y mae yn rhaid cael "goleuni o'r nef" i wneyd y gwaith.

Y mae yn wir fod yma wyrth wedi cymeryd lle; ond y mae yn arwyddlun effeithiol o'r hyn sydd yn cymeryd lle yn myd y meddwl ynglŷn â throedigaeth pechadur. Yn y goleu y mae Duw yn gweithio yn y greadigaeth newydd fel yn y greadigaeth gyntaf. Y mae dyn yn bechu yn y tywyllwch. "Gweithredoedd y tywyllwch" ydyw gweithredoedd y cnawd. Y mae tywyllwch ac annhrefn yn cydfyned â'u gilydd. Pan y dywedir fod y "ddaear

yn afuniaidd a gwag," y mae yn rhaid dyweyd hefyd fod "tywyllwch ar wynneb y dyfnder." Dyna ydyw calon dyn wrth natar: afuniaidd a gwag, a thywyllwch ar wynneb y dyfnder; a dyna ydyw uffern hefyd, lle y mae pob anhrefn, a thywyllwch tragwyddol yn aros ar wynneb y dyfnder ofnadwy, ac nad oes obaith i lewyrch o oleuni dreiddio i lawr drwyddo byth. Ond pan y mae y Duw mawr yn myned i wneyd creadigaeth newydd o galon afuniaidd a gwag y pechadur, y mae yn dywedyd, "Bydded goleuni." Y mae yn gorchymyn i'r goleuni lewyrchu o dywyllwch. Argyhoeddiad ydyw y peth cyntaf yn nhröedigaeth pechadur, —dyn yn agor ei lygad ar fydd newydd, —bydd newydd o euogrwydd a thrueni. Nid oedd wedi dychymygu am dano o'r blaen. Yr oedd Paul yn myned ymlaen yn hyf i faeddu a lladd dilyn-wyr Iesu Grist, gan ddwyn mawr zel dros y grefydd Iuddewig; ond pan ddaeth y goleuni, newidiodd ei farn am dano ei hun a'i waith.

Goleuni o'r nef hefyd. Nid oes dim goleuni o'r ddaear a all newid barn y dyn yn hollol am bechod. Gall y naill ddyn farnu yn wahanol i ddyn arall am rai pechodau neillduol trwy rym goleuni o'r ddaear; ond nid oes ond goleuni o'r nef a all newid barn y dyn am y byd o bechod sydd ynddo. "Pan ddél, efe a argyboedda y byd o bechod." Efe sydd yn abl i wneyd y gwaith.

Y mae'r goleuni hwn yn ddigon cryf i ddangos mor afresymol ydoedd holl gwrs blaenorol bywyd y dyn. "Paham yr wyt yn fy erlid i?" Y mae ei fywyd blaenorol wedi bod yn fywyd heb yr un rheswm drosto. "Pa ffyrwth gan hyny oedd i chwi y pryd hwnw o'r pethau y mae arnoch yr awrhon gywilydd o'u plegid?" (Rhuf. vi. 21). Yn yr argyhoeddiad, y mae goleuni o'r nef yn tasu diflasod ar ei holl oes. Y mae'r cwestiwn "Paham?" yn cael ei daranu uwch ei ben, ac yntau heb fodd i'w ateb; ac oni buasai fod y Gwardwr yn ymyl i ateb drosto â'i haeddiant ei hun, buasai y "Paham" yn ei gwneyd yn uffern arno yn y fan. Nid oes dim ond maddeuant Duw yn ateb i "paham" Duw uwch ben oes o bechu. Dyna fydd uffern, *Paham?* — "Paham y dirmyga yr annuwiol Dduw?" a'r paham hwnw yn parhau i fyned heb

ddim i'w leddfu byth. Nid oes yna ddim ond ei adsain trist yn dyrchafu o fynwes y colledigion, "Pa fodd y caeais i addysg i?" Pa fodd? pa fodd?

Y mae dyn, yn yr argyhoeddiad hefyd, yn dyfod i weled ei bechod yn ei berthynas â Duw. "Paham yr wyt yn fy erlid i?" Ai nid pobl druin dlodion a erlidid ganddo? Iô, ond yr oedd y gwialenodau a ddisgynent arnynt hwy yn cael eu teimlo gan yr Iesu. Yr oedd yr ymosod a'r erlid a gymerai le ar ei bobl yn disgyn arno ef, am fod y cysylltiad rhyngddynt mor agos. A gyffwrddo â hwynt, sydd yn cyffwrdd â chanwyll ei lygad ef. Mae yn gweled heddyw fod ei teiau yn cyrhaedd i'r nefoedd, ac yn taro yn yr Hwn sydd yn eistedd ar yr orsedd. Y mae hyna ymhob pechod; ac y mae y wêdd yna arno yn dyfod i'r golwg yn yr argyhoeddiad. Ymddengys pechod yn dra ysgeler yn ei gysylltiad â'r dyn ei hun, ac â chymdeithas; ond yn ei berthynas â Duw y mae yn fawr ddrwg. "Yn dy erbyn di, tydi dy hunan, y pechais." Dyna y wedd sydd yn gwneyd pechod yn ofnadwy: "Paham yr wyt yn fy erlid i?"

III. Ni a welwn hefyd y *lle mawr sydd i Grist* yn nhröedigaeth pechadur.

Daw hyn i'r golwg trwy yr hanes. Gwelir ef yn amlwg yn adnodau 5, 6, 10, 11, 13, a'r 17. Nid oes dim troi heb yr Iesu; ac efe sydd yn dyweyd y gair cyntaf, fel yn hanes Paul. Daw y dyn i gyffwrddiad personol â'r Gwardwr pan y cymer y cyfnewidiad mawr le yn ei hanes. Yr oedd y rhai a gyd-deithiant â Phaul heb ddeall hanfod y gwaith a wneid arno. Y mae rhyw gyffwrdd yn y Gwardwr yn perthyn i droi. "Rhyw un a gyffwrddodd â mi." Nid dyfod i gysylltiad â'r Gwardwr yn nghanol y lliaws sydd yn cadw. Na, y mae yn rhaid i'r Iesu a'r pechadur gael cyfarfod neillduol. Felly yr adferwyd Simon Pedr; "Yr Arglwydd a ymddangosodd i Simon." Nid yn y cyfarfod cyhoeddus y dechreuodd wella, ond ar ei ben ei hun, neb ond yr Iesu ac yntau. Y dyn a gedwir,—y mae efe ar ei ben ei hun er bod ymhlith y lliaws. Nid ydyw y rhai sydd yn eistedd yn agosaf ato yn yr oedfa yn deall y gwaith a ddygir ymlaen rhwng ei enaid ef â'r Iesu. Nid ydyw y dyn sydd yn ei ymyl yn clywed y genadwi effeithiol a ddaeth oddiwrth yr Iesu ato.

Hefyd, y mae yr Iesu am i'r dyn ei adnabod. Dywed wrtho pwy ydyw, "Myfi yw Iesu." Buasai llais o'r byd ysbrydol yn gyru Paul yn is na'r ddaear heb iddo gael ei leddfu gan yr enw melus,—Iesu. Y mae hyna yn bod eto. Yn nghanol ystorn yr argyhoeddiad, pan y mae holl natur y dyn wedi ei deffro i ymdeimlo â'r gwirionedd, y mae "Myfi yw Iesu" i'w glywed. Newidiodd Paul ei farn am Iesu o Nazareth, ar y ffordd. Y mae yn fodd-lawn i gymeryd ei lywodraethu ganddo o hyn allan. Y mae yn Arglwydd yn ei syniad, ac y mae yn barod i gyd-nabod ei ewyllys Ef yn oruchaf. Y cwestiwn bellach ydyw, "Arglwydd, beth a fyndi di i mi ei wneuthur?" Bydd y "dirmygedig a'r diystyras o'r gwŷr" yn myned yn Arglwydd yn marn y dyn yn ngoleuni yr argyhoeddiad; a thrwy ganfod Iesu o Nazareth yn Arglwydd y mae ei fywyd blaenorol trwyddo yn gangymeriad.

Cwestiynau pwysig y dyn argyhoeddig ydynt, "Pwy wyt ti, Arglwydd?" a "Beth a fyndi di i mi ei wneuthur?" Nid yn unig y mae ei farn yn uchel am yr Iesu, ond y mae ei ewyllys yn barod i ymostwng iddo. Y mae yn rhaid ein cael ni at yr Iesu fel Arglwydd. Daeth y gŵr ieuanc yn yr efengyl at yr Iesu fel Athraw. "Athraw da, pa beth da a wnaf fel yr etifedddwyf fywyd tragywyddol?" Ond pan y dangosodd Iesu Grist ei awdurdod fel Arglwydd iddo,—pan y dywedai, "Dos, gwerth yr hyn oll sydd genyt," &c., y mae yn methu ymostwng. Mae'r byd yn ddigon bodd-lawn i'r Iesu fod yn Athraw i gyfarwyddo; ond y mae calon dyn wrth natur yn anfoddlawn iddo fod yn Arglwydd i lywodraethu.

Y mae yr Iesu yn ymddiried y gwaith o ymgeleddu Paul ymhellach i'r eglwys; ond y mae Ef ei hun yn bresennol yn yr eglwys i arolygu y gwaith, ac i'w ddwyn ymlaen. Ananias sydd yn cael comisiwn i fyned ato; ond gan yr Arglwydd Iesu yr anfonwyd ef, ac y mae yntau yn gofalu am ddwyeyd pwy oedd yr hwn a'i hanfonodd. "Yr Arglwydd a'm hanfonodd i, Iesu, yr hwn a ymddangosodd i ti ar y ffordd y daethost, fel y gwelych drachefn, ac a'th lanwer â'r Ysbryd Glân" (adn. 17). Unwaith y daw pechadur i gyffyrddiad eadwedigol â'r Iesu, y mae ei wyneb

byth mwy at yr Iesu, a gwyneb yr Iesu ato yntau. Y mae pob gorchwyliaeth a ddefnyddir ato o tan gyfarwyddyd yr Iesu. O dan gomisiwn gan Iesu Grist y mae pob profedigaeth a'i cyferfydd. Y mae pob Ananias sydd yn myned ato, ac yn llefaru wrtho, yn gwneyd hyny yn ol gorchymyn yr Iesu.

IV. Y mae y tro yn *un cyflawn*.

Tro ydyw o fod yn gablwr i fod yn weddiwr, ac o daeru yn erbyn yr Iesu i daeru yn wresog o'i blaidd. Nid gwella ychydig ar ddyn y mae gras yr efengyl, ond "creu o newydd"—"troi o dywyllwch i oleuni"—"symud o farwolaethi fywyd." Nid mudo o'r naill gymydog aeth i'r llall ydyw hyn, eithr newid dan fydd. Nid cynnorthawyr ydyw yr Iesu, ond Gwardwr. "Od oes neb yn Nghrist, y mae efe yn greadur newydd." Yr oedd Paul wrth ddwyeyd hyna yn siarad oddiar ei brofiad o'r tro mawr hwn. Tarawyd ef i'r llawr gan yr ymweliad. Y mae yn codi i fyny, ac yn cael ei dywys erbyn ei law gan y gŵr oedd yn dilyn. Y mae goleuni o'i naef yn gwneyd y dyn yn ddall i bob peth ar y ddaear am amser. Wele y gŵr balch trahâus oedd yn marchogaeth mewn rhwyg a hydfrâ wedi ei dani lawr. Dyma arwyddlun yn y bŵl gweledig o'r hyn oedd yna yn myd meddwl. Marchogaeth i'r deyrnas oedd un o bynciau ei greddo yn ddyn cryf a gwrol; ond y mae yn rhaid ei droi a'i wneyd fel dyn bach cyn y gall fyned i mewn iddi.

Un ffaith, a ddadguddiwyd iddo ar y ffordd, a newidiodd pob peth o'i amgylch mewn moment. Dyna y ffaith: fod Iesu o Nazareth wedi adgyfodi—yn Dduw. Yn ngoleu bona y mae ei holl grefydd, a'i holl fywyd balch, yn gamsyniad hollol. Y mae ef ei hun yn gangymeriad perffaith. Un edrychiad i wyneb Iesu byw a'i lladdodd. Yr Iesu yn fyw, a Saul yn marw, sydd yma. Y mae yr hen erlidiwr,—gwas yr archoffeiriad,—y Pharisead hunan-gyfiawn,—wedi marw.

Am y tridiau y bu y tywydd mawr, bwrw yr hen ddodrefn a wnaed yn ddiwerth yn ei olwg ar y ffordd, i'r môr y mae—cyfrif pob peth yn gollod a mwyn ennill Crist. Ac ymhen y tridiau yr ydym yn ei weled mewn ymdrech i gael dodrefn newyddion i mewn. "Wele y mae yn gweddio;" ac ymhen ychydig o ddyddiau wedi hyny y mae

yn ymladd yn ddewr o blaid yr Hwn y bu yn ymladd yn ei erbyn. Dyma ffordd yr Iesu i ennill y byd. Y mae rhyfel yn cael ei gario ymlaen ganddo Ef yn erbyn drygioni y byd, ac y mae yn rhyfel sydd wedi ei wneyd i barhau a chynnal ei hun. Milwyr Crist ydyw ei elynion wedi eu gorchfygu a'u caethiwo i'w wasanaeth. Y mae pob un a ennillir o fod yn ymladd yn erbyn y groes yn ymladd o'i phlaidd o hyn allan, ac yn cael ei anfon allan i ennill eraill. Gwnaeth colofn gan Napoleon yn Paris o ddefnyddiau wedi eu casglu o'r brwydrau a ennillwyd ganddo. Y mae yr Arglwydd Iesu yn codi colofn i'w drugaredd, ac yn casglu ei ddefnyddiau o yspail ei fuddugoliaethau ar ei elynion; ac y mae Paul mewn lle amlwg ynddi. "Eithr o achos hyn y cefais drugaredd, fel y dangosai Iesu Grist ynof fi yn gyntaf bob hir-oddef, er estiampl i'r rhai a gredant rhagllaw ynddo ef i fywyd tragywyddol" (1 Tim. i. 16).

Awgrymir rhai pethau i ni oddiwrth yr hanes :

1. Nid ydym i ddysgwyl gwrth fel hon yn nhröedigaeth neb. Ond y mae yr Iesu yn fyw eto, ac y mae yn cyfarfod llawer un ar ffordd ei bechod, ac yn ei attal ymlaen. Y mae ei symbylau yn cael eu harfer i'n cadw ar y ffordd iawn, ac i'n cymhell i ddyledswydd. Y maent i'w gwleud yn ngorchwyliathau rhagluniaeth, a theimladau dyfnaf calon dyn. Y mae'r dyn yn gwingo yn erbyn y symbylau, ac y mae llawer un yn gwneyd ymdrech galed i ymladd yn erbyn y cymhellion. Bydd ôl gwingo yn erbyn y symbylau ar liaws a gollir o wlad yr efengyl.

2. Y mae nerth gwirionedd yn perthyn i'r efengyl, a daw y dyn i deimlo felly yn rhywle. Dychymyg gwag oedd adgyfodiad Iesu o Nazareth yn syniad Paul hyd yr hanner dydd ar y ffordd; ond yno fe ddaeth i wyneb y gwirionedd nes myned i lawr o'i flaen. Yr ydym oll i fyned i lawr o'i flaen yn rhywle; ond fe allai mai pan yn rhy ddiweddar i godi byth y bydd y dyn yn cwmpo. Syrthio o dan bwysau y gwirionedd fydd hwnw. "Ac ar bwy bynag y syrthio, efe a'i mál ef yn chwilfrw." Y prawf cryfaf o nerth yr efengyl ydyw y gwrththiau ysbrydol a gyflawnir ganddi ar galonau dynion.

3. Y mae gwyneb yr efengyl ar y

pechaduriaid mwyaf, fel y maent. Nid oes eisieu i'r dyn geisio gwella ei hunan cyn myned at yr Iesu, ac nis gall. Ar y ffordd yn myned yn erbyn yr Iesu y cyfarfyddwyd Paul. Yr oedd yma galedwch ac anystyriaeth mawr. Gan fod trefn yr efengyl wedi medru achub hwn, gallwn anturio ei chynnyg i'r mwyaf caled. Ni thorwyd cymeriad yr efengyl gan y pechaduriaid mwyaf. Fe fentrodd gras y nef oedd i wyneb Paul pan ar y ffordd i Damascus. Pan yr oedd ei ddwyllaw yn gochion gan wael y saint, fe'u golchwyd yn ngwaed yr Iesu. Pan yr oedd awdurdod yr archoffeiriad ganddo i garcharu a baeddu, wele awdurdod o lys uwch yn ei alw ef ger bron y fainc. Pan yr oedd yn dwyn y rhwymau i lusgo y saint i garcharau, rhwymwyd ef gan raffau trugaredd a chariad y Ceidwad. Na roddwn y pechaduriaid mwyaf i fyn. Tra yn nghanol rhwysg eu pechodau, peidiwn a'u rhoddi i fyn. Y maent hyd yn nód wrth fyned i Damascus yn cerdded ffordd y mae yr Iesu yn ei thramwy. Y mae ysbrydoliaeth yn dyweyd hefyd gyda manylwch tarawiadol ei fod "yn agos i Damascus." Ond y perygl afnadwy ydyw cyrhaedd pen y siwrnau heb gyttuno â Gwaredwr. Ar y ffordd y mae yn cadw. Fe gadwodd filoedd ar y ffordd i uffern; ond wedi cyrhaedd yno, dyna a ddywedir, "Yna ni'w wared iawn mawr." Gwnawn frys i gyttuno ar y ffordd.

CAN Y GORCHFYGWYR.

Gan y Parch N. CYNHAFAI JONES.

*Pregeth Angladol ar ol y diweddar EDMUND CLEATON, YSW., U.H., Llanidloes.**

DADGUDDIAD IV. III. : "A chanu y maent gán Moses, gwasanaesthwt Duw, a chan yr Oen."

YN nechreuad ei weledigaethau yn Patmos, gwelodd Ioan yr Arglwydd Iesu Grist. Yr oedd yr olwg arno yn ddeythr ac yn ofnadwy. "O'i enau yr oedd cleddau llym, daufiniog, yn dyfod allan, a'i wynebpryd fel yr haul yn dysgleirio yn ei nerth." Gan yr olwg arno, syrthiodd Ioan fel un marw wrth ei draed. Ond gosododd yr

* Pregethwyd y bregeth hon yn Llanidloes, Sabboth, Mehefin 5ed, ac ar gais llawer o gyfeillion ein brawd ymadawedig afaenr hi i'r DYSORFA.

Iesu ei law ddeheu arno, ac a ddywedodd wrtho, "Nac ofna; myfi yw y cyntaf a'r diweddaf, a'r hwn wyf fyw, ac a fum farw; ac wele, byw ydwyf yn oes oesoedd, Amen; ac y mae genyf agoriadau uffern a marwol-aeth. Ysgrifena y pethau a welaiſt, a'r pethau sydd, a'r pethau a fydd ar ol hyn." Ymddangasai yr Iesu iddo fel rhyfelwr cadarn, yn arfog, ac am fyned rhagddo gan orchfygu ac i orchfygu. Iddo ef ei hun yr oedd maes pob brwydr ymhob gwlad, ac ymhob canrif, i lawr at derfyn amser, ynghyd a chanlyniadau pob brwydr, yn hollol eglur; gwelai ei fuddugoliaeth ar anghrist a phechod ymhob furfiâu arnynt. Rhoddes ei law ar Ioan, tawelodd ei ddychryn, rhoddes ei ysbyrd arno, a chymerodd ef i'w ganlyn mewn gweledigaeth, i edrych ar y golygfeydd rhyfeddol a ddilynt ei ymdaith fuddugoliaethus. Y mae yn ei gymeryd i'w ganlyn fel *special correspondent*, i ysgrifenu y pethau a welai, a'u hanfon at yr eglwys bruderus ar y dddear, er ei chysuro a'i chalonogi. Mae y *correspondent* yn fynych yn ysgrifenu am bethau yn cymeryd lle mewn gwledydd mor anadnabyddus i ni, a phethau yn cymeryd lle mewn amseroedd mor bell oddiwrthym, ac o dan amgylchiadau mor ddyeithr, ac mor wahanol i ddim ag y gwyddom ni am danynt, fel y mae llawer o'r manylion amgylchiadol yn dywyll ac yn anesboniadwy i ni. Mawr yw gwaradwydd rhai hen esbonwyr, y rhai a fuont mor ffol a cheisio penu lleoedd ac amseroedd y gwahanol weledigaethau gyda chymaint o fanylirwydd! Y mae amcanion uchel a chanlyniadau mawrion pob brwydr yn gwbl eglur: nid oes lei betruso pwy yw y Gorchfygwr ymhob ymgyrch; ac os yw yr eglwys yn cael sicrwydd mai ei Brenin hi sydd yn cael y maes, a'i fod trwy bob brwydr yn cyfyngu fwyfwy ar allu ei gelyn, gall fforddio llawenhâu ac ymgyuro, serch fod llawer o'r amgylchiadau cysylltiedig â'i fuddugoliaethau yn aros eto yn aneglur iddi.

Yn ei ymdaith, y mae gan yr Iesu ei ddilynwr: "Y rhai hyn yw y rhai sydd yn dilyn yr Oen i ba le bynag yr elo." Nid yn ei Berson ei hun, eithr yn a thrwy y rhai hyn sydd yn ei ddilyn, y mae yr Oen yn myned rhagddo ac yn gorchfygu. Erbyn cyrhaedd at y bennod y mae ein testun ynddi, y mae y rhyfel wedi cerdded ymhell, a'r diwedd wedi nesáu. Cyn tywallt y "saith bla diweddaf," y mae "y rhai oedd yn cael y maes ar y bywstfil," wedi eu cedi i sefyll ar fôr gwyr, a thelynau Duw ganddynt. Megys y cymerwyd Lot allan o Sodom cyn i'r tân a'r brwmstan gael eu gwlawio arni, felly y mae ddilynwr yr Oen yn cael eu symud cyn i phïolan digofaint Duw gael eu tywallt ar

y dddear. Gallwn dybio, gan hynny, fod y weledigaeth yma yn cyfeirio at fuddugoliaeth olaf—buddugoliaeth derfynol—y saint, a'u llawenydd a'u gorfoledd mewn canlyniad i hynny. "A chanu y maent gân Moses, gwasanaethwr Duw, a chân yr Oen."

Er y Sabboth diweddaf y bum yn eich cyfarch o'r pulpud hwn, y mae un gŵr a gydnabyddid gan bawb a'i hadwaenai fel un o "ddilynwr yr Oen," wedi ei symud oddiwrthym. Diau nad oes yma neb yn petruso nad yw Mr. Cleaton erbyn heddyw wedi uno â'r dyrfa y dywedir am danynt, "A chanu y maent gân Moses, gwasanaethwr Duw, a chân yr Oen." Gadewch i ni adgofio ac ymofyn beth a welwyd ynddo sydd yn rhoi sail i ni i hyderu felly am dano.

Cafodd ei gyfeillion a'i gydoeswyr lawer o fanteision i'w adnabod, oblegid bu yn cael mysg yn hir; yr oedd yn hen ac yn gylawn o ddyddiau pan y cymerwyd ef ymaith. Ac nid un cuddiedig ymlith lluoedd oedd ef; yr oedd Rhagumiaeth wedi ei osod i fyw ei fywyd mewn lle allwg. Yr oedd yn fasnachwr eang, ac yr oedd ei fasnach yn gyfrwng i ddatguddio egwyddorion ei galon i lawer. Nid ydym yn meddwl dyweyd i Mr. Cleaton ddal y prawf yna, mwy na rhyw brawf arall, heb ddangos ei amherffeithrwydd. Dichon y dywed rhai iddo wneuthur pethau annoeth yn ei ymdrin masnachol, ac i'r annoeth-ineb hwnw ei arwain i brofedigaethau tanllyd; ond yn sicr nid ei ffaeleddu ydoedd y pethau amlycaf na lliosocaf yn ei fywyd masnachol. Mae gan ei hen weithwyr gryn lawer i'w ddyweyd am dano; ac er y gwyddom nad yw yr hyn a ddywed pob gweithiwr am ei feistr i'w dderbyn yn ddi-betrus, eto, ar y cyfan, un o'r lleoedd mwyaf manteisiol i gael syniad am gymriad y meistr ydyw ymysg ei weithwyr. Y peth mwyaf diras y dygwyddodd i mi ei glywed am Mr. Cleaton gan ei weithwyr oedd clywed ambell un yn dyweyd mai un *cyfiawen iawn* ydoedd; mynai, meddai ambell un o honynt, y ddimai olaf oedd yn dyfod iddo oddiwrth ei weithwyr, fel oddiwrth bawb eraill. Ond cydunant oll i ddyweyd ei fod hefyd yn drugarog ac yn dda iawn wrthyn oll pan y byddent yn wrthddrychau trugaredd. Pan y byddai gweithiwr mewn cyni—pan y byddai cystudd neu angu yn ei deulu, neu wedi ei oddiweddyd gan ryw ddrygfyd arall—nid oedd neb yn fwy parod na neb yn fwy hael ei gymwynasau na'r meistr. Llauer "gweithred dda" o'r fath yna a gyflawnwyd ganddo sydd yn cael ei hanghoso yn brysyr yn y byd, fel y mae ei breswylwyr yn meirw; ond nid yw y gweithredoedd eu hunain yn meirw er hynny; dygir hwynt

i'r golwg eto, pan y bydd eu gwobr yn fawr iawn. Adgof arall am dano ynglŷn â'i weithwyr gwerth ei chrybwyll ydoedd, ei arfer o gymeryd mantais o'i adnabyddiaeth o honant a'i gyfleusderau gyda hwy, i'w rhybuddio, eu cymghori, a'u dysgu yn y pethau a berthynent i'w hiachawdwriaeth. Beth bynag fyddai yr helynt a'r prysurdeb gyda phethau y byd hwn, acent eu dwyn ar gof yn fynych ganddo ef fod byd arall, llawer pwysicach na hwn, yn bod. Ni oddefai efe i'r masnachwr guddio y cristion.

Bu Mr. Cleaton hefyd yn eistedd ar y fainc ynadol fel Ustus Heddwch am flynyddoedd. Yr oedd ei gymieriad fel boneddwr a christion yn rhwym o fynu dyfod i'r golwg yn ei waith yn llenwi y cylch hwnw. Yno, drachefn, ennillodd enw da a choffadwriaeth barchus. Mae y rhai a gawsant y cyfleusdra goreu, ac sydd yn meddu y cymhwysderau mwyaf i'w farnu, yn dwyn tystiolaeth uchel i'w allu a'i unlondeb. Nid yn unig dangosodd ei fod yn ŵr o welediad cyflym, a barn gywir, ond meddai hefyd ddigon o wroldeb i gario allan yr hyn a farnai oedd uniawn a doeth, heb fwhwman dim o flaen y canlyniadau allent godi oddiwrth y blaid yma neu bersonau eraill.

Peth amlwg a chanmoladwy iawn ynddo oedd ei gysondeb a'i ddiysgogrwydd i lynu wrth ei egwyddorion. Cyfrifai ei egwyddorion yn bethau rhy ddrudion a rhy werthfawr i'w bwrw rymaith er mwyn dim a gynnygiai y byd iddo yn gyfnewid am danynt. O ran ei gysylltiadau a'i egwyddorion eglwysig, yr oedd yn Anghydffurfiwr. Dichon y cawsai fwy o dderbyniad mewn rhyw gylchoedd a gyffir yn uchel, pe gallasai guddio neu ymddihatru oddiwrth y fath gysylltiadau gwerinol; ond yr oedd hyn yn beth nas gallasai efe ei wneuthur. Nid yn unig nis gallasai guddio ei egwyddorion, ond mynai eu harddel yn ddi-gêl, a hyny heb ostwng ei ben na gofyn pardwn neb. Fel gwleidyddwr, yr oedd ei olygiadau yn ei gydio wrth y blaid Rhyddfrydig, a chymerodd ran flaenllaw yn mrwydaru politiciaid ei oes. Nid am ei fod yn Rhyddfrydwr yr ydym yn ei ganmawl, ond am ei fyddlondeb i'w egwyddorion, beth bynag a goetiai hyny iddo.

Yr oedd llawer o brydferthion a rhagoriaethau Cristionogaeth yn ymddangos yn ei fywyd fel crefyddwr. Ni wnawn ond crybwyll am rai o'r pethau a dybiem oedd yn amlwg iawn ynddo. Gwasanaethodd achos crefydd yn Llanidloes trwy y llettygarwch a'r haelfrydedd mawr oedd yn ei dŷ yn wastad ar gyfer pwy bynag a ddalent heibio yn y gymieriad o wasanaethwyr Crist. Nid y llawnder a'r gwybodaeth a

gylchymant y cenedlon oedd y pethau a fwyneid fwyaf yn Vaeon Park, ond yn hytrach y salonnau cynhes, caruaid, a deimlidd oedd yn curo yn mynweasaelodau y teulu. Yn y pethau a ddiagynent i'w ran fel diacon i'w cyflawni, gwasanaethodd yr eglwys gyda zel a fyddlondeb mawr. Wrth adgofio y fath un ydoedd o ran teithi ei feddwl a nodweddion ei gymieriad crefyddol, yr ydym yn tybio nad yn y pethau a fawrygir fwyaf, nid yn y pethau a ystyriir yn drymaf a gwerthfawrocaf, yr oedd efe yn rhagori. Nid oedd yn feddyliwr mawr, ni chyfrifid ef yn dduwinydd athrawus, ac nid oedd erioed wedi darllen llawer mewn unrhyw gyfeiriad. Nid y "bregeth alluog" a'i cynhyrfai ef; cymeradwyai, mae yn wir, y "bugeiliaid a borthent y praidd â gwybodaeth ac â deall;" ond y bregeth a fwyneid efe yn helaeth oedd y bregeth a dwymnai yr ysbryd ac a ferwai y teimlad, nes y byddai y trochion yn *splashio* dros yr ymylon. Nis gwyddom beth fuasai yn dyfod o hono pe buasai y gwresfesuridd ysbrydol oedd yn ei enaid yn diagyn yn isel iawn; ond yr oedd ei ddiwydrwydd i ymarfer â phob moddion a feithrinai gariad, ac a chwythai y wreichionen yn fflam, yn rhy fawr i ddim felly ddygwydd. Y ddau beth amlycaf yn ei fywyd crefyddol oedd diwydrwydd a zel. Anfynech y gwelwyd neb wedi dyfod yn nês at berffeithrwydd nag efe yn wyneb y gorchymyn hwnw, "Nid yn ddiog mewn diwydrwydd, yn wresog yn yr ysbryd, yn gwasanaethu yr Arglwydd."

Yr oedd ei ddiwydrwydd, a'r gwres yma oedd yn ei ysbryd, yn ei wneyd yn ŵr anwyl a gwerthfawr yn yr eglwys. Bydd yn chwith ryfeddol i ni fod hebdo! Mae adgof am dano pan yn ei hwyliu goreu—pan y byddai yr eglwys ambell noswaith yn gwersyllu yn Elim, neu pan y chwythai "awel o Galfaria fryn" ar y gyanulleidfa wrth gannu, ac yntan ar adeinydd yr emyn wedi ei godi i olwg Gethsemane, neu y groes, neu y Ddeheu law, yn peri i ni eisoes hiraethu yn ein calon am dano. Yr adgof neillduol cyntaf sydd genyf fi am dano ydyw ei weled yn y gongl yma, un o'r Sabbothau cyntaf y Jygyddoedd i mi ddyfod yma i bregethu, yn oedfa yr hwy, wedi cael yr awelon dan ei esgyll wrth gannu yr emyn,

"Yn Eden, collaf hyny byth, &c."

O y peth hwnw a ddiagynedd ar y gyanulleidfa pan yr oedd ef, ac, yn wir, pawb eraill, yn eilio ac yn eilio canu,

"N awr dim heb dalu, rhoddwyd iawn,
Nes cirio llyfrau'r nef yn llawn,
Heb ofn dim i mi!"

Adgof am dano y pryd hwnw, mi dybiwn,

a arweiniodd fy meddwl at y geiriau sydd genyf yn destun ei bregeth angladdol. Ydyw, yr ydym yn dra hyderus, y mae ein hanwyl frawd erbyn heddyw ymysg y rhai sydd wedi gorchfygu trwy waed yr Oen, y rhai sydd wedi ennill y frwydr olaf ar bob drwg, y rhai sydd yn sefyll ger bron yr orseddfainc a cher bron yr Oen, wedi eu gwisgo mewn gynau gwynion, a phalmwydd yn eu dwylaw, a thelynau Duw ganddynt.

Wedi son cymaint a hyna am dano, am yr hyn ydoedd fel yr ymddangosai i ni tra yr oedd eto gyda ni, gadewch i ni geisio synio am ei ddedwyddwch a'i orfoledd heddyw. Dyma a ddywedir am y rhai sydd wedi gorchfygu, "A chanu y maent gân Moses, gwasanaethwr Duw, a chân yr Oen." Ond beth a wyddom ni am "gân Moses a chân yr Oen?" Gelwir hi yn "gân newydd." "Newydd," am ei bod yn gwahaniaethu llawer oddiwrth y canïadau mwyaf dyrchafedig a gorchfygol a ddisgynodd erioed ar glustiau marwolion; "newydd," am ei bod yn gwahaniaethu yn ddifawr oddiwrth ardderchocaf canïadau Sion y llawr, fel y mae y nefol yn rhagori ar y daearol. Beth a wyddom ni am dani? Nid llawer; eto gwyddom rywbeth. "*Megys* cân newydd," ydyw geiriau Ioan am dani drachefn. "Cân newydd;" ie, O ie, "cân newydd" o'r fath fwyaf newydd, eto nid "newydd" chwaith; "*megys* cân newydd." Yr oedd rhai o'i nodau hynotaf yn adnabyddus i glust Ioan pan gyntaf y clywodd hi yn cael ei chanu gan anfarwolion; ond yr oedd cymaint o newydd-deb ysbryd yn y cantorion fel yr oedd yn ei chlywed "*megys* cân newydd." Beth a wyddom ni am gân aneffiniadwy fel yna, a genir gan y gorchfygwyr ger bron gorseddfainc Duw a'r Oen?

1. *Gwyddom mai yr Iesu, ac mai marwolaeth Iesu, a'r prynedigaeth sydd trwy ei waed ef, ydyw testun y gân.* Pan y mae Ioan, yn ei weledigaethau, yn cael golwg ar ddilynawyr yr Oen wedi cyrrhaedd pen eu taith, yn sefyll ger bron yr orseddfainc, ac yn canu, yr Oen—yr Oen a laddwyd, yw testun a Gwrthddrych eu mawl. Cymerwch yr olygfa yma: "Ac mi a edrychais, ac wele yn nghanol yr orseddfainc, a'r pedwar anifail, ac yn nghanol yr henuriaid, yr oedd Oen yn sefyll, megys wedi ei ladd." Pe disgynai y gair "gorseddfainc" ar glustiau preswylwyr y nef, nid tuag i lawr, nac ychwaith tua'r gorwel, yr edrychent am dani: yr orseddfainc yn ddian yw canolbwynt a phinael gogoniant nef y nef-oedd; a pha beth sydd i'w weled yn y lle gorddrychafedig hwnw? "Oen megys wedi ei ladd." Y mae yr Oen yn cymeryd "y llyf" nad oedd neb yn y nef nac ar y

ddaeear yn allnog i'w agoryd, a dattod ei seliau, ac y mae efe yn llwyddo i'w agoryd; ac ar hyn y mae yr holl luoedd yn tori allan mewn mawl iddo: "A hwy a gansant ganiad newydd, gan ddywedyd, Teilwng wyt ti i gymeryd y llyfr, ac i agoryd ei seliau ef; oblegid ti a laddwyd, ac a'n prynaist ni i Dduw trwy dy waed." Ie, angen Crist, a'r prynedigaeth sydd trwy ei angeu, ydyw testun cân y gwaredigion. Ie, y fath yw teilyngdod yr "Oen a laddwyd," fel y mae myrddiynau eraill, heblaw y gwaredigion, yn ymuno yn ei fawl: "Ac mi a edrychais, ac a glywais lais angelion lawer . . . yn dywedyd â llef uchel, Teilwng yw yr Oen, yr hwn a laddwyd, i dderbyn gallu, a chyfoeth, a doethineb, a chadernid, ac anrhydedd, a gogoniant, a bendith." Ymhellach, mae y côr gorfoleddus yn chwyddo eto fwyfwr fel y mae Gwrthddrych, a theilyngdod Gwrthddrych, y gân yn dyfod yn fwy adnabyddus. Erbyn i Ioan edrych y drydedd waith, gwelai aneirif luoedd eraill, o holl barthau creadigaeth Duw, yn uno yn y mawl i'r Oen a laddwyd: "A phob creadur sydd yn y nef, ac ar y ddaear, a than y ddaear, a'r pethau sydd yn y môr, ac oll sydd ynddynt, a glywais i yn dywedyd, I'r hwn sydd yn eistedd ar yr orseddfainc, ac i'r Oen, y byddo y fendith, a'r anrhydedd, a'r gogoniant, a'r gallu, yn oes oesoedd." Rhyfeddol, O "rhyfeddol yw rhinwedd marwolaeth yr Oen!" Beth sydd yn ei farwolaeth Ef yn peri i'r holl nefoedd ganu a gorfoleddu? Yma y ceir y dadguddiad mwyaf o ogoniant Duw. Mae y greadigaeth isaf hon yn llawn dadguddiadau o Dduw; ac y mae pob dadguddiad o hono ef yn deilwng destun cân. A beth wyddom ni pa ddadguddiadau mwy o hono y mae yr angylion wedi eu cael mewn rhyw fydoedd nad oes genym ni un dychymyg am danynt? Ond pa faint bynag o ddadguddiadau o hono a gawsant, yr oedd hwn yn ddadguddiad newydd iddynt hwy—yn ddadguddiad uwch a llawn-ach o'i fawredd a'i ogoniant na dim a gawsant yn unman arall. Yma y dadguddir cyfiawnder Duw mewn modd na ddadguddiwyd ef erioed o'r blaen; yma y dadguddiwyd ei gariad anfeidrol, yr hwn yw ei hanfod; yma y dadguddiwyd anchwiliadwy olud ei ras; yma y dadguddiwyd ei fawr amryw ddoethineb a'i allu. Gellir gofyn gyda Williams,

"Pa ddawn sydd yn y Duwdod mawr
Nad yw mewn 'sgrifen yma i lawr!
Beth all'nag ddangos pryw wyt Ti
Yn well nag angen Calvari?"

Duw a'r Oen, yn y dadguddiad llawn, an-
hybyddadwy, a geir o honnynt yn angen y

groes—dyna yw pwnc hollgyfoethog cân y Gorchfygwr.

2. *Mae yn gân y gall yr aneirif amrywiol raddau ymysg y gwaredigion ymuno i'w chanu.* Nid cân wedi ei chyfansoddi i un llais ydyw, ond anthem y gall pob llais gymeryd ei ran ynddi. Mae yma ddigon o eangder i'r tenor canolog, llawn, a mwyaf ei gwmpas, i chwaraeu ynddo, digon o uchelderau i'r *soprano* mwyaf cyrhaeddafwr lam-neidio yn nwyfus yn ei ffurfafenan, digon o ofod i'r *bass* dwfn ymfodddhau yn ei gorddyfnderau, a digon o gyfwrng rhwng y rhai yna a'u gilydd i bob lleisiau eraill ddyfod i mewn a llanw y gynghanedd. Anthem y gall pob graddau ymuno i'w chanu ydyw; ac y mae y fath ddylanwad yn ei seiniau calon-orchfygol fel y mae ysbrydion drwg digter a lliad a lladd yn diflannu, a dynion yn dyfod yn addfwyn a heddychlawn, ac i garu eu gilydd, yn ei swn hi. Un drem ar hanes ein byd ni sydd yn ddigon i argyhoeddi pawb fod pechod yn peri anghlyfod, gelyniaeth, a galanas ymhlith dynion. Y mae pob gwahaniaeth yn mron yn achlysur gwahaniad, a'r gwahaniad yn cynrychu ymrysonau a lladdiadau. Cyn dyddiau yr efengyl, yr oedd gwahaniaeth cenedl yn ddigon i sicrhau digon o elyniaeth i gochi y terfynau â gwaed eu gilydd. Yr oedd gwahaniaeth iaith neu wahaniaeth lliw yn ddigon i beri i'r naill dybio fod ganddo hawl i orthrymu y llall. Ac hyd yn nôd eto, y mae gwahaniaeth mewn amgylchiadau yn fynyeh yn dramgwydd mawr ar ffordd dynion i ymddwyn fel brodyr, a chydyfwr mewn heddwch a chariad. Ond cymerwch drem gydag Ioan ar y llu mawr a ddenwyd ac a arweinwyd o anialwch y byd i'r Jerusalema nefol yn swn cân Moses a chân yr Oen. Yno chwi welwch olygfa dra gwahanol: "Wedi hyn mi a edrychais, ac wele dyfys fawr, yr hon ni allai neb ei rhifo, o bob cenedl, a llwythau, a phobl-oedd, ac ieithoedd, yn sefyll ger bron yr orseddfaine, a cher bron yr Oen, wedi eu gwisgo mewn gynau gwynion, a phalmwydd yn eu dwylaw, ac yn llefain â llef uchel, gan ddywedyd, Iachawdwriaeth i'n Duw ni, yr hwn sydd yn eistedd ar yr orseddfaine, ac i'r Oen!" O olygfa ddy-eithr a bendigedig! rhai wedi eu cymeryd allan o bob cenedl, o bob oes, o bob gwlad, o bob tafodiaith, ac o bob lliw, a rhai a wahaniaethent lawer mewn graddau a sefyllfa ymhob un o'r rhaniau yna, a'r oill heb gysgod drwg-deimlad rhyngddynt â'u gilydd—oll mewn perffaith gydgyrd yn molu yr un Gwaredwr! O ryfedd effeithiau cân Moses a chân yr Oen! Edrychwch eilwaith dros y dyfys fawr. Oddiwrth bwy y mae y lleisiau a'r doniau amrywiol sydd yn chwyddo y mawl soniarus

yn dyfod! Yn eu plith, gwelir Israeliaid yr oesoedd pell, a arweinid gan Moses, a'r plant a greodd Duw i Abraham o frys cenedloedd dienwaededig y dyddiau diweddaf. Gwelir hefyd bob oed a pherthynas yn cyduno yn y gân—yr hynafgwr a'r plentyn, y rhieni a'r plant, meistriaid a gweision. Nid peth hawdd yw cael tôn ac emyn y gall holl aelodau teulu gyduno i'w chanu; y mae rhywbeth yn y geiriau neu yn ansawdd y gerddoriaeth sydd yn eu gwneyd yn anghyfadfas i'r naill neu i'r llall; ond am gân yr Oen, y mae yn gyfaddas i bob oed, gradd, a sefyllfa. Gwelir yma hefyd frodorion o bob gwlad a hinsawdd, a rhai a siaradent bob tafodiaith, blith draphlith â'u gilydd, a'r naill â'u heneidiau mor bur, a'u gwisgoedd mor wŷnion a'u gilydd, a chân fawr gatholig yr Oen yn gyfwrng mawl ac addoliad iddynt oll. Yn y côr mawr yma gwelir arglwyddi a duciaid, tywysogion a brenin-oedd y byd, wedi ymgymysgu â thlodion a chaethweision y ddaear, a'r naill mor wresog a'r lleill yn eu mawl am y gwaed, trwy yr hwn y gwnaethpwyd hwynt oll yn freninoedd ac yn offeiriad i Dduw a'i Dad ef. O ddyfodol gogoneddus! Derfydd am ddiger a lliad, derfydd am dristwch a galar, derfydd am ofid a phoen, a phob amherffethrwydd, y dydd y derfydd i'r efengyl gasglu y gwaredigion adref i Sion: *canu* fydd ar galon pawb y dydd hwnnw; ac yn ngân yr Oen, cânt un ac oll gyfwrng cyfaddas i offrymu trwyddi eu mawl diddiwedd i'r Hwn sydd yn byw yn oes oes-oedd.

3. *Mae yn gân a ddeil i'w chanu am dragrwyddoldeb.* Nid oes i ganiadau cyfansoddwyr cyffredin ond eu dydd, ac i'r rhan fwyaf nid oes ond dydd byr iawn. Handel, a Haydn, a Mozart—rhyw ychydig, sydd yn alluog i gyfansoddi i'r cenedlaethau sydd yn dyfod ar eu holau, a'r plant a grëir eto. Gallodd Handel gyfansoddi *Oratorio* a genir, mae yn debyg, hyd derfyn amser; ond gallodd wneyd hyny am mai y MESSIAH oedd ei destun. Ond bu raid cael y Messiah yn awdwr yn gystal a'r Messiah yn destun cyn y caed anthem fawr dragrwyddoldeb. Mae geiriau y testun yn awgrymu fod para diddiwedd yn y gân hon: "*A chanu y maent gân* Moses a chân yr Oen;" nid *canasant*. Oddieithr pan yn cyfeirio at ryw bethau a gymerasant le mewn amser, nid oes y fath beth a berf yn yr amser gorphenol yn ngramadeg y nefoedd: "*canu y maent gân* Moses a chân yr Oen," heb un tebyg eu bod yn meddwl tewi byth. Mae yn ymddangos y bu canu ardderchog yn more amser, pan y neidiodd y greadigaeth, yn fydoedd ac yn gyfundraethau o fydoedd, i fôd yn ngrym y gair "Bydded:" "Cydgan-

odd eâr y bore, a gorfoleddodd maithion Duw." Eithr rhywbeth fu ac a ddarfu yw hyny. Mae rhywbeth pruddglwyfus hyd yn nód yn y gair *canu* pan y mae yn yr amser gorphenol. Nis gwn i a oedd digon o Dduw yn dyfod i'r golwg yn ngwaith y greadigaeth i gadw creaduriaid mor fawrion a galluog a "maithion Duw" mewn ystad o orfoledd diddiwedd. Ond am gân yr Oen, deil hon i'w chanu byth; ni bydd modd peidio ei chanu i dragwyddoldeb. Y mae Duw, yn holl ogoniant ac anfeidroldeb ei hanfod a'i ddaioni, yn dyfod gymaint i'r golwg ynddi fel nas gall neb ddyhysbyddu na chynnefino â'i chyfoeth byth bythoedd.

"Mhen oesoedd rif y tywod mân,
Ni bydd y gân ond dechreu;
Rhyw newydd wyrth o'i angu drud
A ddaw o hyd i'r golen."

"A chanu y maent gân Moses, gwasan-aethwr Duw, a gân yr Oen." Sut y gallant lai? Beth sydd yn fwy naturiol nag i bobl berffaith—perffaith mewn cyflwr, perffaith mewn natur, perffaith mewn gogoniant, perffaith mewn dedwyddwch—beth sydd yn fwy naturiol nag i rai felly ganu? Onid yw anialwch y byd wedi ei groesi, a'i ddrygau a'i beryglon yn bethau na welant byth mo honynt mwy? Onid ydynt yn "lân oll" oddiwrth halogrwydd cnawd ac ysbryd trwy gael eu golchi yn ngwaed yr Oen? Onid yw dyddiau eu galar wedi myned heibio, cystudd ac angu yn bethau tu ol i'w cefnau, a hwythau bellach wedi goddiweddyd llawenydd a hyfrydwch—a bywyd tragywyddol a gogoniant diddiwedd yn eiddo iddynt? Fel y mae tosturio, trugarhâu, a charu yn weithredoedd sydd yn codi yn naturiol o ddaioni hanfod Duw, felly y mae canu, gorfoleddu ac addoli, yn lifio yn naturiol o ysbrydoedd y dyfua ddedydd hon. "A chanu y maent, &c."

Wel, yr ydym yn ffarwelio â'n hanwyl frawd, Mr. Cleaton, gan ei adael yn nghanol y cwmni gorfoleddus yna. Yr ydym yn diolch i Dduw, gan fod yn rhaid ymadael, ein bod yn ymadael âg ef a chenym y gobaith yna am dano. Beth am danoch chiwi a minnau, fy ngwrandawyr? A chwyddir moltant yr Oen a laddwyd gan ein lleisiau ni? Y gân a "genir ac a genir yn nhragywyddoldeb maith"—y gân y mae ei seiniau molianus yn llenwi nef y nef, a'i hadsain yn cyrhaedd i bob byd—a glywir ein lleisiau ni yn ymuno yn ei mawl ryw ddydd heb fod ymhell? O Dduw, bydded felly!

UFUDD-DOD FEL CYFRWNG DYRCHAFIAD DYN.

Y CHERWCHD YSGRIF.*

Gen y Parch. HUGH ROBERTS, Elyddyma.

YN ein hyagrif ddiweddaf buom yn cedio dangos y lle sydd i ufudd-dod Crist yn nyrchafiad dynion. Yn ein hyagrif hon carem fedru dangos fod lle mawr hefyd i ufudd-dod dynion. Nid yw fod Crist wedi ufuddhâu dros ddynion yn gwneyd eu hufudd-dod hwy yn ddina llai, ond yn hytrach yn ei wneyd yn fwy. Y mae ufudd-dod Crist yn rhodd i Dduw dros ddyn. Yn y cymeriad hwn y mae yn rhodd i ddyn, am ei fod yn sail holl fenthion y cyfammod gras iddo am amser a byth. Y mae yn rhodd fawr iawn—mor fawr â Pherson y Duw-ddyn, gan iddo ei roddi ei hunan i fod yn ufudd hyd anghu, ie anghu y groes. Rheol llywodraeth Duw ar y mater hwn ydyw, fod gras yn deithriad ymhob gwedd arno yn cynrycha rhwymedigaeth. Y mae rhodd yn rhwymo pan unwaith y derbyniad hi, ac nh gall beidio. Yr oedd rhodd Jacob i Ean yn rhwymo Ean i beidio taro wedi ei derbyn, neu iddo fod yn annheilwng yn nghyfrif Duw ac yn llys ei gydwybod ei hun; ac nid yw y darostyngiad a'r gwarth sydd ynglŷn â bod yn annheilwng, a'r teimlad o hyny yn y galon, yn beth i'w ddymunio o gwbl gan neb ystyriol. Nid yw y galon, a barn y byd, ar ein hymddygiad, ond ad-sain o'r hyn yw barn Duw arno. "Os ein calon a'n condemnio, mwy yw Duw na'n calon." Y mae pob rhodd yn rhwymo; y mae yn gwneyd hyny ya ol ei maint.

Y mae tri pheth yn gwneyd rhodd yn fawr: teilyngdod y rhoddwr, mawredd y rhodd, ac annheilwngdod y derbynydd. Y mae y pellder sydd rhwng teilyngdod y Rhoddwr yma ac annheilwngdod y derbynydd y fath fel na ddeuant at eu gil-ydd byth bythoedd; y mae yn anfeidrol. Nid ydym i feddlu ar yr afreolidd y gwna Person y Duw-ddyn lenwi y gwagle hwn. Fe bery y Rhoddwr yn deilwng er pob-peth, ac fe bery y derbynydd yn annheilwng. Nid yw dygiad yr annheilwng i undeb dirgeledig â'r teilwng yn newid dim ar hyn. Mae yn wir fod bendithion y cyfammod gras yn dyfod i ni trwy gyfiawnder yn gystal â thrwy drugaredd; ond nid yw hyny yn effeithio ar yr eithafodd sydd rhwng teilyngdod y Duw cyfiawn ac annheilwngdod pechadur condemniedig.

Mawredd y rhodd ydyw y peth nesaf. "Efe a fu ufudd hyd anghu, ie anghu y

* Gwelir y bwmmod yscrif yn y gyfrol ddiweddaf (1890), tu dal. 268.

groes." Mae y rhodd yn un anfeidrol fawr. Mae mwy mewn dyweyd hyn na'i bod wedi ei rhoddi gan Berson anfeidrol. Er fod yr oll a dderbyniwn ni oddiar law Duw yn anmhrisiadwy, ac yn gyfryw nas gallasai neb eu rhoddi ond Duw, megys gwlaw agwres, ffrwythlondeb y tir, llwyddiant tymmorol, &c., eto nid ydym i feddwl fod y rhoddion hyn yn anfeidrol, am y gallasai Duw roddi bendithion uwch na hwy i ni pe mynasai. Nid oes ond un Bôd anfeidrol, ac y mae efe felly am fod yn annhosibl i neb arall ond efe fod felly. Felly y mae y rhodd hon ymysg holl roddion Duw yn anfeidrol. Mae gan Dduw drysorau uwch, mwy, gwell, a gwerthfawrochach yn ei drysordy na'r gwlith a'r gwlaw a'r gwres, a bywyd, iechyd, a llwyddiant. Eithr pan y rhoddodd y Tad y Mab, a phan roddodd y Mab ei hun, i ufuddhau hyd angen'r groes, efe a roes y fath rodd nad oedd bosibl iddo roddi mwy. Ei unig-anedig Fab yw hwn. Nis medrwn feddwl y gallasai y Mab roddi mwy nag a roddodd. Efe a roes ei einioes, ei fywyd, ei hunan, yn offrm ac yn aberth i Dduw o arogl peraidd, a hynny bob cam ar lwybr ufudd-dod. "Nid oes neb yn cymeryd fy einioes oddiarnaf," medd efe, "ond myfi sydd yn ei dodi hi i lawr o honof fy hun; y mae genyf feddiant i'w dodi hi i lawr, ac y mae genyf feddiant i'w chymeryd hi drachefn. Y gorchymyn hwn a dderbyniais i gan fy Nhad." A ddarfu i ti, ddarllenydd, glywed y sŵn sydd yn y geiriau, "ei dodi hi i lawr o honof fy hun!" Wrth roddi ei hunan fel hyn, efe a roddodd y peth mwya'f oedd ganddo i'w roddi. Pe buasai yn rhoddi yr holl fydeodd, neu yr holl angylion, neu y naill a'r llall gyda'u gilydd, ni buasai y rhodd i'w chymharu am fynydd â hon, oblegid gallasai greu rhai crystal wedi hyn; ond nis gallasai wneuthur hyn âg ef ei hun. Y mae y rhodd hon yn gyfryw fel nas gallasai fod yn fwy; a pha beth bynag a ddygwydd yn llywodraeth Duw eto mewn ffordd o haeddiant, mae yn rhaid iddo darddu o'r fan yma. Ni chafodd y Tad mo'i foddloni crystal mewn unpeth erioed ag y cafodd yn ufudd-dod ei Fab:

"Dyma ddyfnder o drysorau,
Dyma ryw anfeidrol rodd."

Ni wél ei greaduriaid moesol ddim rhyfeddach yn nghyfoeth ei ras ef na hyn. Fe bery hwn yn anfeidrol ryfedd byth bythoedd.

Wel, y mae gras mawr, a rhodd fawr, yn rhoddi bôd i rwymedigaethau cyfatebol. "I'r hwn y rhoddir llawer, llawer a ofynir ganddo." Y mae hon yn ddeddf gyffredinol. Ddedf gweddeidd-dra ydyw;

cywilydd a gwarth ydyw ei choab am y trosedd o honi, a gwae y neb a â o dan ei chosbedigaeth. Bydd yn eamwythach i bawb nag iddynt hwy wedi cgoesi i fyd y golenni. Rhwymedigaethau i ufudd-dod yw y rhwymedigaethau a gynnrychir gan y rhodd; ufudd-dod i Dduw yn Nghrist. Mae yr ufudd-dod yma yn gynnwysedig mewn arwain bywyd sanctaidd oddiar egwyddor o gariad at Dduw yn Nghrist, neu, mewn geiriau eraill, arwain bywyd sanctaidd o anian, ac nid o orfodaeth. Y mae'r bywyd sanctaidd yma i'w ddeall yn well o bosibl yn y ddau air, peidio gwnenthur drwg, a dysgu gwnenthur ddoni. Y darnodiad goreu o eglwys a ganfyddais yw dyn neu gymdeithas o ddynion yn sefyll dros y gwirionedd yn erbyn pob cyfeillioniad mewn athrawiaeth a buchedd, a hynny hyd ddyoddef angen, os bydd raid. Y mae Crist wedi cyflwyno gwirionedd i'r byd ar y pa fodd y dylem synio, a'r pa fodd y dylem roddio. Sefyll dros y gwirionedd hwnw er bobpeth yw y rhwymedigaeth sydd yn orphwysedig ar bob aelod eglwysig; a'u pleidio a'u dysgu i eraill, mewn amser ac allan o amser, yw cenadwri Crist at ei ddilynwyr. Y mae y rhwymedigaethau i fod yn ol natur y rhodd, y mae ufudd-dod y saint i Grist i fod yn gyfelyb i'w ufudd-dod ef i'r Tad drosom.

Dyma y rheol a osodir i lawr gan Grist ei hun fel Pen yr eglwys. Un "didrwr, dihalog, didoledig oddiwrth bechaduriaid," oedd Crist; "yr hwn ni wnaeth bechod, ac ni chaeft twyll yn ei enau." Ac yr oedd y math o gariad y sonir am dano gan Paul yn ei lythyr at y Corinthiaid yn Ddwyfol-ddynol, heb yr hwn nid yw neb ddim, er gallu llefaru â thafodau dynion ac angylion, ac er meddu prophwydoliaeth, a gwybod y dirgelion oll a phob gwybodaeth, a ffydd fel y gellid symudo mynyddoedd, ynghyd a phorthi y tlodion â'r holl ddâ, ac yn y diwedd roddi y corff i'w losgi. Y cariad hwn sydd yn eneiniaid oddiwrth y Sanctaidd hwnw, ac a ddyg yr hwn a'i medd bob amser pa fodd i feddwl am bobpeth, a gweithredu tuag at bobpeth, a'r hwn hefyd sydd megys orael Ddwyfol yn nghalon dyn, nes ei alluogi i roddio yn weddaidd ymhob amgylchiad. Mae'r cariad hwn "yn hirymaros, yn gymwynasgar; nid yw yn cœnfigenu, nid yw yn ymfrostio, nid yw yn ymchwddo; nid yw yn gwnenthur yn anweddaidd, nid yw yn ceisio yr eiddo ei hun, ni chythruddir, ni feddwl ddrwg; nid yw lawen am anghyflawnder, ond cyd-lawenhau y mae â'r gwirionedd. Y mae yn dyoddef pob dim, yn credu pob dim, yn gobeithio pob dim, ac yn ymaros â phob dim." Nis gallwn ninnau fod ya

neb heb hwn, er meddu pobpeth arall. Y mae yr un peth i'n crefydd ag yw bywyd i'r corff. Rhwystira hwn i'n hufudd-dod i Grist fod yn un peirannol, ac a'i gwna yn un bywiol. "Wrth hyn y gwybydd pawb mai dysgyblion i mi ydych, os bydd genych gariad i'ch gilydd. Dyma fy ngorchymyn i, ar i chwi garu eich gilydd fel y cerais i chwi."

Dyma y safon i'r bywyd o ufudd-dod i Grist. Nid ydym i gymeryd neb yn gynllun bywyd ond Crist ei hun. Ffiaeledig ydyw pawb ond efe; tad, mam, gweinidogion, bugeiliaid, a blaenoriaid,—mewn rhyw bethau yr ydym ni bawb yn lithro. Wrth fod yn llawen yr ydym yn methu peidio bod yn gellweirus; wrth fod yn sofr, o'r braid y diangwn rhag bod yn sarug; wrth fod yn gyfiawn, yr ydym yn ymyl anghyfiawnder; wrth beidio cydymffurfio â'r byd yn ei arferion, ac ufuddhâu i'r gair sydd yn dywedyd, "Deuwch allan o'u canol ac ymddidolwch," y mae pellder mor beryglus yn myned rhyngof â'r byd fel ag i fy ngosod o dan yr anfantis fwyaf i fod yn foddion achubiaeth iddo. Wrth edrych allan o honof fy hun ar fy mrodyr, yr wyf yn cael yr un peth: hwn â'i serch arno ei hun i'r fath raddau fel y mae hunanoldeb yn andwyo ei gysylltiadau crefyddol; hwnacw mor llawn o anghariad at ei frodyr fel y mae wedi ei anffurfio a'i weddnewid y tu fewn i'r cylch crefyddol, ac fel pe buasai yr adnodau â'r fel yna ynddynt wedi eu tynu ganddo o'i Destament, ac iddo roddi rhai mwy cyfaddas y eu lle, y rhai a ddywedwyd wrtho gan y diafol, ac ar yr hwn y gwrandawodd yntau; y rhai a ddarllenant fel y canlyn, "Gorchymyn newydd yr wyf yn ei roddi i chwi, ar gasâu o honoch eich gilydd; fel y casais i chwi, ar gasâu o honoch chwithau bawb eich gilydd. Wrth hyn y gwybydd pawb mai dysgyblion i mi ydych, os bydd genych gasineb at eich gilydd." Y mae llawer un yma a thraw yn mynu er pobpeth profi ei hun yn ddisgybl i'r diafol; er fod enw Crist arno, y mae rhyw bwys a phechod parod i'w amgylchi, y rhai y mae yn anhawdd iawn eu rhoddi heibio. Ond am ein Harglwydd, yr oedd efe yn cadw ar ganol llwybr barn. Arweiniodd fywyd mor ogoneddus fel y dadganodd y Tad o'r nef ei foddlonrwydd iddo. Os ydym am gyrhaedd at fesur o berffeithrwydd, rhaid edrych heibio i bawb ato Ef, ac ymdrechu am debygolï iddo.

Mae pwysigrwydd annhraethol mewn cyrhaedd perffeithrwydd mewn bywyd sanctaidd. Mae yn werth byw yn yr amgylchiadau mwyaf profedigaethus yn y byd hwn er mwyn hyn, fel y bu ar yr apostolion a'r marthïron, y rhai a ddyg-

wyd o flaen brawdlysoedd, ac i garcharan, ac at y croesau a'r flagodau a'r cystuddiau. Trwy hynny ennillasant y cymeriad, "Y rhai nid oedd y byd yn deilwng o honynt." Y mae yr Arglwydd yn dwyn rhai i brofedigaethau a chystuddiau er mwyn iddo gael *specimen* lled dda o'r math yma o ddynion, fel y gwna y garddwr wrth roddi yr hadau i dyfu yn y gwelyau poethion, er mwyn eu cael yn lawr ac yn gynnar. Nid oes fywyd gwerth ei arwain ond hwn. Bywyd anheilwng a didrafferth iawn ydyw bywyd annuwiol a digrefydd. Mae yn orchest i ddyn arwain bywyd o ufudd-dod, tra nad yw o ddim gorcheist i ddyn fyw yn anufudd. Pwy yw y bobl fwyaf fu yn y byd erioed? Pwy oedd y rhai i ennillasant fwyaf o edmygedd yr oesoedd! Enwau pa rai sydd heddyw ar lasar gwlad! Coffadwriaeth pwy a drosglwyddir yn gynhes drosodd i'r oesoedd a ddêl, a throsoedd i'r byd a ddaw! Nid y gormeswr diserch, nid y meddw afradus, nid yr halogedig megys Esau, neu ariangarwr megys Balaam neu Judas, ond dynion tebyg i Grist.

Dyma yr unig fywyd gwir anrhyddedus yn ngolwg daear a nef. Y mae'r bobl yma yn anrhyddedus yn ngwyneb y gwirionedd, a chan ddynion da, gan angylion, a chan Dduw ei hun. Dyma yr unig fywyd cyson a theilwng. Wrth gyrhaedd yn uchel er hyd grisiau hwn y cyrhaeddwn y defnyddioldeb uchaf, er gogoniant i Dduw a lles ein cwl-ddynion; ac i'r graddau yr esgynwn i awyrgylch hwn, i'r graddau hyn y cyfranogwn o'r mwynhâd sydd mewn cymdeithas â Duw a Christ, ac y diangwn o gyrhaedd y pethau a ddiffoddant eu llawenydd a'n tangnefedd, ac a wanhânt ein gobaith ac a ladratânt ein sicrwydd. Y mae ambell i ddyn hynod am ei ddinodedd wedi ei wneyd yn lloned gwlad o ddyn trwy nerth hwn. "Wrth hyn y gwybydd pawb mai dysgyblion i mi fyddwch." Y mae pawb yn sicr o ddyfod i wybod perthyn i bwy yr ydym ryw ddiwrnod. "Yn hyn y gogoneddwyd fy Nhaf, ar ddwyn o honoch ffirwyth lawer," medd ein Harglwydd; ac yn hyn y mae amcan mawr bywyd yn cael ei gyrhaedd. Y bobl hyn yw yr unig bobl y mae yn werth rhoddi bri arnynt. Hwy yw yr halen sydd yn rhwystro i'r byd yma lygru; hwy yw goleuni y byd, ac y mae yn amhosibl eu cuddio. "Llewyrched felly eich goleuni ger bron dynion, fel y gwelont eich gweithredoedd da chwi, ac y gogoneddонт eich Tad yr hwn sydd yn y nefoedd."

Adgoffon ac Adroddiadan Addysgiadol.

ADFEILIAD AC ADFYWIAD MEWN CREFYDD.

Gan y diweddar Barchedig JOHN FOULKES,
Bhuthyn.

[AT OLYGYDD Y DETHORFA.

ANWYL SYR.—Mae llawer bliwyddyn bell-
ach er pan y pregethodd y diweddar Barch. J.
Foulkes yn Aber, waen oddiar Hosea xiv. 1, 2.
Yr oeddwn yn teimlo fy mod yn cael lles wrth
ei wrando; a chan ei fod yn llettya gyda mi,
gofynais iddo am gael y bregeth yr ysgrifenedig
ganddo. Ac welo hi fel y cefais yn ei law-
ygrif ef ei hun. Gan na cheir ei glywed ef
mwyach, dian y bydd yn dda gan laweroedd
trwy hyn ei gael ef "wedi marw yn llefaru eto"
ar lator gwir anghenheidol i'r amseroedd
presennol.—Ydwyf yr eiddoch, &c., D. WILLIAMS.]

Hosea xiv. 1, 2: "Ymchwel, Israel, at yr
Arglwydd dy Dduw; canys ti a syrthiaist trwy
dy anwired. Cymerwch eiriau gyda chwi, a
dychwelwch at yr Arglwydd; dywedwch wrtho,
Maddeu yr holl anwired, derbyn ni yn ddaion-
us, a thalwn i ti loi ein gwefusau."

I. Y mae gwir grefydd yn beth i barhau,
a dyn duniol i gynnwddu o hyd mewn
crefydd.

Nid peth i farw a darfod, fel yr hâd ar
y graig yn y ddammeg, yw crefydd; ond
mae fel yr hâd ar y tir da i egino, tyfu, a
ffrwytho. Gwir y gall fod llawer o bethau
dymunol gan ddynion tra eto yn amddi-
aid o fywyd ysbrydol. Gall fod gan ddyn
wybodaeth eang, talent gref, a dawn
godidog; gall deimlo dychrynfeydd cryf-
ion, a mwynhâu math o bleser mewn
crefydd, dwyn zel drosti, bod yn gym-
wynasgar iddi, a phara am oes i'w phro-
ffesu, a bod, er hyn oll, yn amddifad o
fywyd ysbrydol. Y mae grym mewn
egwyddor, a chynnydd yn briodol i fywyd.
Mae y pôst a roddwyd i ddal y lliidiart yr
un faint â phan ei gosodwyd gyntaf yn y
ddaeas, pryd y mae y planigyn, er mai
bychan ydoedd, wedi cynnyddu llawer er
yr amser y planwyd ef. Mae y credadyn
fyned ar gynnnydd mewn gwybodaeth,
mewn profiad, a sancteiddrwydd, a nerth,
a fyddlondeb, ac yn ol hyny mewn
ffrwythlondeb defnyddiol.

Nid yw cynnydd mewn crefydd wedi
cael y sylw priodol. Ceir dynion yn ym-
wneithio iddynt eu hunain, gan ddy-
weyd eu bod yn rhyfeddu iddynt ddyfod
at grefydd, a chael eu cynnal y llun sydd
arnynt, ac am na buasant wedi colli a
methu ymhell cyn hyn. Ar ryw olwg y
mae hyny yn wir. Ond pan gymerwn yr
amser a'r manteision a gafwyd i sylw, y
mae yn alarus fod y cynnydd mor fychan.

Pe buasai cynnydd un o ran corffolaeth
am ugain mlynedd mor fychan ag ydyw
ei gynnnydd crefyddol, buasai yn alarus
iawn.

Gosodir gwirionedd y sylw yn eglur o'n
blaen yn yr ysgrhythrau (Psalm xcii. 12—
15). "Y cyfiawn a flodeua fel palm-
wydden," yn dâl, yn hardd iawn yn ei
blodau; "ac a gynnnydda fel cedrwydden
yn Libanus." Mae hon yn myned yn
fawr, yn gref, a chwmpasog. "Y rhai a
blanwyd yn nhŷ yr Arglwydd, a flodeu-
ant yn nghynteddoedd ein Duw; ffrwyth-
ant eto yn eu henaint, tirlion ac iraidd
fyddant." Planu ôd yw planu yn nhŷ yr
Arglwydd, sef aileni dyn, a'i uno â'r Pen
mawr. Mae yna lawer heb eu planu, ac a
gludir i dân. Ond am y rhai a blanyd,
y mae ynddynt fywyd; a'r canlyniad
ydyw blodeuo a ffrwytho mewn rhinwedd-
au sanctaidd, a phara i ffrwytho mewn
henaint. Pan fyddo y dyn oddiallan yn
llygru, bydd y dyn oddimewn yn adnew-
yddu o ddydd i ddydd. Mae adladd i'w
gael ar dir da—ail gnwd. Ceir fod yr
afon yn chwyddo wrth nesau at y môr; a
dywedir fod sugndyniad y cwmplas yn
cryfhau fel y mae y llong yn nesáu at y
pegwn gogleddol. O mor ddymunol fydd-
ai fod saint felly wrth heneiddio mewn
dyddiau! Yr olwg fwyaf prydferth yw
gweled hen gredinwyr yn iraidd a fydd-
lawn; a'r olygfa fwyaf annymunol ydyw
gweled hen grefyddwyr yn sychion a
gwywedig.

"Llwybr y cyfiawn," neu ei rodiad
crefyddol, "sydd fel y goleuni," goleuni
y bore, "yr hwn a lewyrcha fwy fwy hyd
ganol dydd." Bechan yw y wawr yn ei
tharddiad cyntaf, a gall niwl neu gwmwl
beri ei hammheu ar ol hyny; ond cyn-
nyddu a raid i'r wawr. Y mae y wawr
gyntaf yn ysbryd dyn am bethau Duw yn
dechrenad dydd tragwyddol, a'r wawr
hono i gynnnyddu. Tebyg i oleu yr hwyr
yw llwybr y rhagrithiwr, yn myned yn
dywyl ach dywylach hyd ganol nos. Mae
y dwfr bywiol a rydd Iesu Grist i fod
ynom yn ffynnon yn tarddu i fywyd tra-
gwyddol. Ceir y llyn yn llawn dwfr
ganol y gauaf, ond yn yr haf wedi aychu;
eithr bydd y ffynnon yn tarddu trwy y
flwyddyn. Gall ei dwfr fod yn llwyd ar
ddydd dryghinog, ond hi a dardd nes
gloewi.

Mae y cynnydd wedi ei addaw (Esaiah
xliv. 3), ond nid yw cyflawniad yr addew-
idion er cynnydd i'w ddyagwyl fel y
cafwyd yr ymweliad cyntaf. Cafwyd
hwnw heb ei geisio; ond nid felly y mae
yr ail ymweliad i'w ddyagwyl, ond trwy

lafur a diwydrwydd. Rhaid llafurio, rhedeg, dilyn, rhoi cwbl ddiwydrwydd, a gweithio allan ein hiachawdriaeth ein hunain trwy ofn a dychryn. Canlyniad segurdod yw tloedi, a myned yn ol.

Mae darpariaeth ar gyfer y bywyd hwn er ei gynnydd (1 Pedr ii. 2). Yr ydym i ohwennych llaeth y gair fel rhai newydd eni. Natur yw hyn, ac nid peth wedi ei ddyddu. Trwy barhau ymarfer a defnyddio y gair, y mae cynnydd y saint mewn crefydd.

II. *Mae y saint gorau yn ddarostyngedig i adfeilio, gwaelu, a gwrthgilio.*

Mae rhywbeth felly mewn natur. Daw nos ar ol dydd, gausaf ar ol haf, trai wedi llaw, panic ar ol llwyddiant, ac odid am y dyn iachaf na bydd gwaeledd arno weithiau. Cawn fod pump o eglwysi Asia â chŵyn am adfeiliad yn eu herbyn. Cawn yn haes Noah, Abraham, Lot, Dafydd, ac eraill, eu bod wedi cyfarfod â chyfnod o adfeiliad, a hynny wedi iddynt heneiddio mewn dyddiau, a gweled pethau hynod, a phrofi pethau mawrion.

Nid yw adfeiliad yn dyfod yr un dull bob amser. Ei lwybr cyffredin yw dechre yn ddirgel, a chynnyddu yn raddol; ac erbyn y delo yn amlwg, bydd yn hen wrthgiliad yn ysbryd dyn. Mae yn debyg i'r darfodedigaeth, yn lladd yn raddol. Gwlychu traed fu y dechre, neu aros mewn dillad gwlybion, neu oeri mewn chŵys. Ni feddyliodd y dyn fod arno ddim bron. Ond cyn hir dechreuodd peswch, yna pigyn, yna chwysu y nos, nes cyn hir fod y gwrld wedi colli, y cnawd yn curio, yr awydd at fywyd yn darfod, a'r nerth yn pallu. Ond yn araf y bu hyn. Mae fel penwyni yn ymdaenu yn araf, neu fel un yn myned yn ol gyda'i amgylchiadau bydol. Nid mewn diwrnod y mae yn tori i fyny. Gall dyn ddal at yr holl ymarfer crefyddol cyhoeddus, a hen wrthgiliad yn ei ysbryd, yn debyg i'r *steamer* ar y môr, neu y *train* ar y rheilffordd, yn myned ymlaen yn ngrym hen bwr wedi i'r *engine* ei hun fyned i sefyll. Dyma ein perygl mawr ni, sef fod yr adfeiliad yn dechre mor fychan, ac yn dyfod ymlaen mor araf. Ond daw bryd arall fel ysturm neu gorwynt, neu fel twymyn yn taro dyn ar unwaith. Felly y daeth at Lot, Dafydd, a Phedr.

Mae yn anhawdd iawn argyhoeddi dyn ei fod yn gwrthgilio a gwaelu mewn crefydd. Cyfyd hyn, fe allai, o un o ddau beth:—

1. Am na bu dim hynod mewn mwynhâd crefyddol gan y dyn erioed. Cyffelyb yw i ddyn wedi ei eni mewn tŷ bychan, na wybu ond am fywiolaeth dloadaidd, neu ddyn *delicate* o'i febyd nad oes yna le i waslu llawer mwy.

2. Am fod ynglŷn âg adfeiliad ryw hunanddigionedd, gweniaeth, a rhywag, fel na fyn y dyn mo'i argyhoeddi. Digia wrth y neb a geisio hyn. Mae eglwys Laodicea yn ddarlun o hyn. Dyna hi heb arni eisien dim yn ei thyb ei hun, pan yr oedd mor druenus.

Mae i adfeiliad yr achos o hono, sef Ysbryd Duw wedi ei dristáu yn ymadel yn ei ymgeledd. Pan ymadawo ef, nid all dim attal adfeiliad; ac nid yw efe byth yn ymado ond pan fyddo wedi ei wrthwynebu a'i dristáu trwy segurdod, cegul-uo dyledswyddau dirgel, llochesau trangwydd, a chenfigen, myned yn fydol, a yn esgeulus o waith yr Arglwydd. Hn sydd yn ei dristáu ac yn ei ddiogio ef.

Mae i adfeiliad mewn crefydd ei awyddion hefyd; megys yn

1. Fod y gwylder tyner a gostyngedig oedd yn llywodraethu yr enaid uwais wedi colli, a rhyw gryfder cnawdol wedi magu yn ei le. Pan ddaeth y dyn at grefydd gyntaf, yr oedd yn hawdd ei adfeilio. Ceid dywydd y peth a fynid wrtho, derbynai gyngor, a diolchai am gwydd; ond nid yw felly yn awr. Mae yn gryf, se yn meddwl ei fod ef yn rhywun nid bychan.

2. Y mwynhâd a gafwyd gynt wedi colli, a'r syched am dano wedi darfod. Gall y crefyddwr ddywydd y bu unwaith yn profi mwy, ond fod y mwynhâd hwn wedi lleiháu, a'r syched am dano wedi marweiddio llawer. Arwydd o ffurth gwaelu ydyw hyn.

3. Y chwaeth at yr ysbrydol yn palla. Gall y dyn fod yn fyw i bob *novelty*—y gorchfa gyhoeddus, y *concert*, y ddarlith, y cytarfod llenyddol, ond yr hollâd o'r Bibl, y weddi ddirgel, y blaſ ar bregethau a llyfrau ysbrydol, wedi colli ymron yn llwyr.

4. Yr ymarferiadau crefyddol yn myned yn fylchog, fel y gŵr *consumptive* yn gwanháu i bob peth. Anfynych yr â at y Bibl ac i'r dirgel, ac y mae yn dychethro i'r *society* a'r cyfarfodydd gweddio, a chrefydd deuluaidd yn fylchog iawn. Mae yr adfeiliad yn myned i ystâd ofnadwy pan y delo i hyn.

5. Y byd a'i ofalon yn ennill ar grefydd. Bu amser y gwaelu'r profiawr aberth er mwyn crefydd, ond rhaid iddi hi ildio yn awr.

6. Llygredd y galon yn adfywio a chryfhau, fel tir gwan heb ddim ond chwyt i'w gael.

7. Anniddigrwydd ysbryd, grwgnach, dim oll wrth ei fodd—*peevish* at baw; eisien newid hyn ac arall. Ei afiechyd ysbrydol sydd yn ei wneyd felly.

Yn y fath adfeiliad dylai dyn arswydo rhag na chafodd erioed fywyd crefydd.

Pen draw adfeiliad ydwy marw oni ddaw ymwared (Mat. xiii. 22).

III. *Eto y mae gobaith adnewyddiad.*

"Ymchwel, Israel, at yr Arglwydd dy Dduw." Mae yn yr alwad wawr gobaith; Duw yn galw ar ol y gwrthgilliedig.

1. Mae adnewyddu yn bosibl gyda Duw. Gyda ei ras ef mae mor hawdd â deffro o gwsig, codi o wendid afiach, a pheri gwanwyn ar y dddear ar ol y ganaf caletaf (Psal. lxxviii. 22; Zeoh. ii. 12; Psal. li. 12, a cvi. 4; Ioan xvi. 22).

2. Mae yr adnewyddiad i'w gael o'r un fan â'r cychwyn cyntaf; o ras, trwy fywnhâd o gymundeb â Iesu Grist, a thwy ymgeledd ei Ysbryd. Darn adnod, hen beunill; un olwg ar Fab Duw yn ei ogoniant, trwy yr Ysbryd Glân, a bair adnewyddiad.

3. Mae i'w gael ar llwybr y caiff Duw y gogoniant: llwybr edifeirwch, gweddi, ac adnewyddu cyfammord Duw. "Cymerwch eirian," cyfaddefwch, ceiswch faddeuant. Mae gan Dduw drefn i faddu, ac y mae hyn yn sicrhau y gall wneyd yr oll sydd yn anghen; ac y mae cael golwg ar drefn Duw yn cryfhau hyder i ddysgwyl am adnewyddiad. Maddeuwr heb ei fath yw Duw, ac oddiar ffas maddenant yr ymlunir bellach gydag ef.

YMADRODDION DETHOLEDIG.

*O Bregethau y Gweddor Barch. WILLIAM HOWELS,
Long Aere, Llundain.*

NID oes neb yn hanfodol gyfoethog ond Duw ei hun; y mae pob bôd arall yn byw ar-elusen.

Mae dyn yn cael ei eni y tro cyntaf i farw; ond y mae yn cael ei aileni i fyw—gani i fywyd tragywyddol.

Yn y byd isod hwn y mae Duw yn cadw ei brifysgol i ddygu ei deulu; yma y maent yn cael eu graddedigathau. Bu Mab Duw ei hunan yn efrwyd i lawr yma; ac yma y cymhwyswyd ef, y cafodd "ei berffeithio," i ddal awenau llywodraeth ar bob peth.

Mae gras Duw yn gweithio dyn i ymrfaelio âg ef ei hun. Parhawn gyda yr ymrfael yma, ac ni chawn amser i ymrfaelio â neb arall.

Gwir grefydd a ddyg ddyn i ymddwyn at bob merch yn y byd gyda yr un lled-neisrwydd â phe byddai hi yn fam neu yn chwaer iddo.

Y Bywyd yw Crist; nid yw pawb eraill ond yn byw.

Fa faint a pha fath bynag fyddo eich pechodau, deuwch at Grist, ie, ato Ef! Nid yw mawredd eich pechodau y mae eich

perygl mwyaf. Gwrthod yr Arglwydd Iesu a fydd yn ddamnedigaeth i bechadur.

Ni ddeuwn byth i wybod cynnwys y gair bychan "digon" nes i ni ddyfod i adnabod yr Arglwydd.

Cuad allan sydd waith dyn yn gwbl. Nid yw Duw yn cau neb allan ond y rhai sydd yn ei gau ef allan yn mendithion ei ras.

Mae pechod yn arfogi y creadur yn erbyn y Creadwr, yn arfogi y naill creadur yn erbyn y llall, ac yn arfogi y pechadur yn ei erbyn ei hun. Oddiyma chwi a welwch beth fydd uffern: y pechadur yn ymladd yn erbyn Duw, a Duw yn erbyn y pechadur—y pechadur ya ymladd yn erbyn ei gyd-bechadur, a'i gyd-bechadur yn ei erbyn yntau—a'r pechadur yn ymladd yn ei erbyn ei hun, a hyn oll yn oes oesoedd!

Os byddwn feirw heb ein cyfnwied gan ras Duw, bydd ein cyflwr yn fwy dychrynllyd nag hyd yn nôd cyflwr y cythreuliaid, am y rheswm fod genym ni gyrrf yn gystal âg eneidiau i ddyoddef.

Trugaredd Duw yn Nghrist yw yr unig elfen ymha un y rhaid i bechod farw ac y caiff yr enaid fyw yn dragywydd. Trugaredd yw ymborth yr enaid a gwenwyn pechod.

Cymdeithaswch â Duw yn ei air, a chwi a gymdeithaswch âg ef ymhob peth; chwi a welwch ei ogoniant yn yr haul, y llenad, a'r sêr, ie, ac ymhob glaswelltyn; a chwi a brofwch ei ddaioni yn y bara a fwytwewch ac yn y dwfr a yfwch. Adnabyddwch Dduw yn y Bibl, a chwi a welwch Dduw yn ei holl ffyrdd a'i holl weithredoedd.

Mae yn ymddangos am Paul nad oedd ganddo ef ond un ffynnonell fawr o lawenydd, sef, Duw yn Nghrist, ac nad oedd ganddo chwaith ond un ffynnonell o dristyd, sef, y pechod oedd yn trigo yn ei fynwes ei hun. Po ffyrf y llawenychnw ninnau yn yr Arglwydd, mwyaf y galarwn o herwydd pechod.

Duwinyddiaeth yn unig mewn pwne, heb ddim mewn profiad, sydd ddefnydd hylsg i dân uffern.

Gristion, glŷn wrth wirionedd Duw yn wastadol, heb gymeryd dy lywodraethu gan dy deimladau. Beth oedd i Grist yn nerth yn yr ardd ac ar y groes? Addewid ei Dad. Ymnertha dithau yn yr un peth.

Peth mawr yw gweled dyn yn fuddugoliaethwr ar ddrygan'r byd, ond peth mwy yw ei weled yn buddugoliaethu ar bethau da'r byd. Dyn cryf a dyn deddydd yw hwnnw sydd yn nghanol llwyddiant bydol yn tynu ei ddeddyddwch o Dduw.

Fa fodd y mae plant Duw yn gallu bod

mewn tangnefedd yn nghanol pob ysturm-
ydd! Am mai Crist yw eu tangnefedd
hwy, ac felly fod tangnefedd Duw yn cadw
eu calonau. Ond pahan y maent hwy yn
cael eu gosod yn agored i'r fath ysturm-
ydd! Er mawr perffeithio yddynt yr
egwyddor & u deil yn ddedwydd yn ym-
drrylliad y greadigaeth, ac i'w cymhwyso i
fyw yn dragywyddol yn nhawelwch y nef-
oedd.

Mae pechod, er mor gryf ydyw, & i'
wreiddyn yn y creadur, ac nis gellir ei

borthi ond gan y creadur. O'r ochr arall,
y mae gras, pa mor wan bynag y gall ym-
ddangos, & i'w wreiddyn yn Nuw, a chyn-
nelir a chryfheir ef gan Dduw. A raid i
ni, ynte, ammhau pa un a orchfyga yn y
diwedd?

Nis gall Satan wneuthur dim niwed i ni
heb i ni ein hunain—nyni yn ein hunan-
oldeb—fod yn offerynau iddo. Gwers i
ddyn fod gyda hi bob dydd, gan hyny, yw
hono, "Ymwaded âg ef ei hun."

Bwrdd y Golygydd.

Y WLADFA GYMREIG—PATAGONIA.*

MR. GOLYGYDD,—Y mae pob adroddiad yn
cyttuno fod y Sefydliad Cymreig yn y wlad
ëanglawr uchod mewn sefyllfa flodeuog, a'i
rhagolygon yn hynod obeithiol. Prawf o hyn
yw y dysteb anrhydeddus o £300 a anfon-
asant yn ddiweddar i wron y mudiad, y
Parch. M. D. Jones, Bala.

Fel y mae ymchwiliad Dr. Livingstone
a'n cydwladwr, J. Rowlands, yn profi yr hen
dybiau am ganolbarth Africa yn gyfeiliornus,
felly y mae gwibdeithiau Cadben Musters,
Lady Dixie, a General Villegas, yn profi fod
Patagonia yn wlad dda odiaeth; "the rich-
est camps in the Republic." Y mae y fechan
wedi dyfod yn fil, a chyn hir bydd y "wael
yn genedl gref." Ymhlith eraill a aethant
yno yn ddiweddar yr oedd dau bregethwr
Methodistaidd, sef Mr. W. Williams, Gwalch-
mai, Môn, a Mr. R. Jones, Llanuwchllyn,
Meirion. Mewn ymddyddan a'r blaenaf yn
Buenos Ayres, dywedai y Llywydd Rocca ei
fod yn awyddu poblogi yr oill o Patagonia,
o'r Afon Ddu hyd y Culfur, ac o'r Werydd
hyd yr Andes, & Chymry.

Derbyniasom lythyr oddiwrth y brawd
R. J. Berwyn, Ysgrifenydd y Drefedigaeth,
dyddiedig Ebrill 13eg, ymha un y dywedai
fod yno lawenydd mawr wedi deall fod Mr.
Williams ar fynydd allan; fod yno fawr anghen
gweinidog, i edrych ar ol y bobl ieuainc yn
enwedig, ac i arwain ymfudo y cysegr.

Y mae mwy o ysbryd ymfudo wedi disgyn
ar wahanol genedloedd Ewrop yn awr nag
a fu mewn unrhyw adeg, ac ymysg eraill ar
genedl y Cymry, fel y dywedir fod *chwe mil*
o Gymry yn cyrhaedd yr Unol Daleithiau yn
ddiweddar mewn tri mis! Pan ystyriom
galedi yr amaethwyr a'r dosbarth gweithiol
yn y wlad yma, a'r annhebygolrwydd iddi
dyfod yn well—y bechianu trymion o drefh-
oedd arnom i dalu llôg y Dyled Wladol, a
phethau eraill liaws—y syndod yw na byddai
llawer mwy yn myned. Ond y mae yn ddi-
ddadl y bydd mwy o ymfudo y blynyddau

dyfodol na dim yr ydym wedi weled &
Felly dymunwn ddangos rhai o faisteia
Patagonia rhagor yr Unol Daleithiau.

1. Y mae y fordaith yn llawer mwy dy-
munol a diogel, yn llai traferthus a chostus,
i fyned i'r Wladfa nag i Daleithiau Gorllew-
inol America neu Australia.

2. Iachusrwydd anghymharol yr hinsawdd.
"Gwlad yn difa ei phreswylwyr" yw yr
Unol Daleithiau, mewn cyferbyniad i Pat-
agonia, y wlad iachusaf a mwyaf dymunol o
dan haul y nefoedd.

3. Mae y manteision tymmorol yn anfe-
urol fwy yn y Wladfa Gymreig, lle y ceir
tyddynod mawrion o 240 erw o'r dyffryn, a
doldir dibendraw am ddim, gerllaw y môr,
lle y mae afonydd mordwylol a phorthladd-
oedd gyda y goreu ar y dddear, gerllaw;
coedydd, mwanau, ffrwythau, helwriast,
pysgod; mewn gair, agos bob peth, ond a
meddiannu; y tir wedi ei brofi yn dda o'i
iaeth—gwenith y Wladfa wedi ennill y bwr-
wobr yn Arddangosiad Paris.

4. Mewn ystyr genedlaethol, y Wladfa
Gymreig yw yr unig lanerch ar y dddear lle
mae gan y Cymry "Lywodraeth Gartrefol,"
a lle y dysgir Cymraeg yn yr ysgolion dydd-
iol. Er fod capeli a sefydliadau Cymreig yn
yr Unol Daleithiau ac Australia, eto tyfu yn
Saeson y mae'r plant; a lle nad oes ffrwd
barhâus o Gymry o'r hen wlad, mae y naill
ar ol y llall yn darfod; ond yn y Wladfa
sicrhreir dyfodol Cymreig. Mae yno ryw ieu-
enctyd dragywyddol Cymreig nad oes ei gy-
ffelyb mewn un sefydliad arall ar y dddear;
ac yn fuan, os aiff Cymry yno ar garlam,
bydd yn dalaeth Cymreig & iddeddau ei hun,
yn ei llywodraethu ei hun.

5. Mewn ystyr ysbyrdol, mae miloedd
lawer o'n genedl, ar ol eu magu yn ein beg-
lwysi a'n Hysgolion Sabbothol, wedi gadael
eu hen ardaloedd am drefydd Lloegr, neu
wledydd pellenig, yn colli manteision crefydd
yn eu hen iaith, o herwydd bychander eu
rhif, ac, yn gymysgedig â chenedloedd ang-
hristionogol, yn cael eu colli, nid yn unig i
genedl y Cymry, ond i grefydd, bob blwydd-
yn; ond yn Patagonia gall Cymro wella ei
amgylchiadau heb beryglu ei grefydd—heb
fod megys Lot, yn cael gwastadedd da i fagu
ei anifeiliaid, ond ardal ddwrwg i godi ei blant
yn ofn ac athrawiaeth yr Arglwydd. Gwnaeth
yr un camgymeriad wrth fyned i America neu

* Gwelir mai fel gohebiaeth yr ydym yn cy-
hoeddi yr adroddiadau a'r syniadau am Patagonia,
gyda'r ysgrifenydd yn unig yn gyfrifol am danynt.
Bydd ein "Bwrdd" yn rhydd i dderbyn eto un-
rhyw ymholiadau neu sylwadau ynghylch "Y
Wladfa Gymreig."

Australia; ond yn Patagonia ceir y naill heb beryglu y llall.

Y mae myntai o ryw 40 yn cychwyn tuag yno unwaith neu ddwy bob mis yn awr; a chyn hir tebyg yw y bydd llawer yn cychwyn. Ceir pob gwybodaeth am yr amserau, y prisiau, &c., gan Mr. J. H. Lamb, Liverpool. Nid speculation arianel, megys Arfonia, Kansas, a'r cyffelyb, yw hon, ond hunan-aberthiad dynion cenedlgarol er llesau en cydgenedl orthrymedig, a pharhâd eu hiaith a'u Cristionogaeth. "Awn a meddiannwn y wlad."

IOAN O FYNWY.

PATAGONIA ETO.

BARCHEDIG SYR,—Da iawn genyf ddeall fod

y Parch. W. Williams, diweddar o Fangoria-y-coed, a'i briod (gyda'r fyntai oedd i'w canlyn), wedi glanio yn ddiogel yn y Wladfa Gymreig ar y 12fed o Fai. Cawsant dderbyniad croesawgar iawn; ac yr oedd efe wedi ei siomi er gweli yn y Wladfa.

Ymhenn deuddydd ar ol glânio, daeth yr Indiaid ar neges i'r sefydliad. Yr oedd Mr. Williams yn teimlo yn fawr wrth weled y trueiniaid wedi eu hesgeulnso cyhyd gan Gristionogion. Yr unig wareiddiad a gynnygia yr Ysperiaid iddynt ydyw eu lladd a'u hyspeilio, a'r grefydd Babaid. Mae ein cenedl ni yn bur gyfeillgar â hwynt. Dysgwylwn yn bur fuan glywed am laniad Mr. Jones eto. Bydded iddynt gael rhan yn ein gweddiau.—Yr eiddoch, &c.,

R. ROBERTS.

Wrexham.

H Masg.

Y SACRAMENTAU CRISTIONOGOL. *Gan y Parch. JAMES S. CANDLISH, D.D., Profesor Duwinyddiaeth yn Ngholeg yr Eglwys Rydd, Glasgow. Wedi ei gyfieithu, trwy ganiatâd yr Awdur, gan y Parch. WILLIAM WILLIAMS, Bala.*

Bala: argraffedig gan Edward Jones.

RHODDASOM y llynedd adolygiad byr ar y llyfr hwn fel y daeth allan yn ei iaith wreiddiol, yn un o'r *Hand-Books for Bible Classes*, gan wneyd yn hysbys ei gynnwysiad, a'i arganmawl o ran ei fater "yn deilwng o sylw ac ymdriniaeth yn yr Ysgolion Sabbothol ac yn yr eglwysi," ac o ran ei ddull yn "eglwur a dysyml, yn dwyn ymlaen yn briodol a chynnwysfawr y pethau a gredir yn ddiambheu yn ein plith am ddau sacrament gwerthfawr y Testament Newydd." Yn awr dyma efe wedi ei ddwyn allan yn Gymraeg, fel y byddo, medd y cyfieithydd, "er hyfforddiant i'r rhai ieuainc, ac er cyffroi meddyliau puraidd rhai o bob oedran i ymwneyd â Sacramentaau yr eglwys yn y modd tebygaf iddynt gael eu bendithio drwyddynt."

Ceir yma, yn y cyfan, un ar bymtheg o bennodau, yn egluro am y Sacramentaau yn eu holl gysylltiadau, gan gymeryd golwg gyffredinol arnynt, a'u trin hefyd ar wahân, y Bedydd, a Swper yr Arglwydd, gyda holiadau priodol ar ddiwedd pob pennod. Mae yr holl sylwadau yn gynnwysfawr, yn gyflawn o feddwl, fel na fuddia darlenniad arwynebol o honynt; ond wrth eu troi a'u trosi yn y deall, nis gellir peidio canfod eu gwerth a'u cymhwysder. Mae Mr. Williams wedi llwyddo i roddi cyfieithiad rhwydd a naturiol o'r holl draethawd; ac yr ydym yn gobeithio y gwerthfawrogi ac y defnyddir y gwaith

gan ein pobl ieuainc yn neillduol, a chan ein cyfeillion yn gyffredinol. Tueddir ni i roddi un enghraifft fôr ger bron y darllynydd:—

"*Presennoldeb ysbrydol Crist yn y Sacrament.*—Gellir cael eglurhâd ar y cymundeb â Christ y mae credinwyr yn ei gael wrth Fwrdd yr Arglwydd yn y geiriau a lefarodd efe wrth ei ddysgyblion wrth fwrdd y cymundeb ar adeg sefydliad y Swper: 'Yr hwn sydd â'm gorchymynion i ganddo, ac yn eu cadw hwynt, efe yw yr hwn sydd yn fy ngharu i; a'r hwn sydd yn fy ngharu i, a gerir gan fy Nhaid i; a minnau a'i caraf ef, ac a'm hegluraf fy hun iddo. Os câr neb fi, efe a geidw fy ngair; a'm Tad a'i câr yntau, a nym i a ddeunw ato, ac a wnawn ein trigfa gydag ef' (Ioan xiv. 21, 23). Cawn rywbeth tebyg i hyn lle y byddo serch cryf, cyd-ddealltwriaeth trwyadl, a pherffhith ymddiried y naill yn y llall ymysg dynion, hyd yn nôd trwy weithrediad naturiol ein cyfansoddiad meddyliol a moesol. Os gall dyn gael cymundeb meddyliol â'i gyd-ddyn sydd wedi marw a myned i ffordd yr holl ddaear, ac nad yw ond yn bresennol i'r meddwl yn unig yn ei eiriau sydd ar gof neu mewn ysgrifen—pwy a all amhheu na ddichon i gymundeb llawer mwy gwirioneddol ac agos fod rhwng ein hysbryd â'r lachawdwr hwnw nad yw yn farw ond yn fyw, ac yn bresennol ymhob man? Yn lle gweithrediad y cof, y serch, a'r dychymyg yn unig, y mae genym ni weithrediad Ysbryd Duw, yr hwn sydd ganddo ddyfodfa ddigwyfwrwg i'n hysbrydoedd, ac sydd yn cymeryd o eiddo Crist ac yn ei fynegu i ni. Fel hyn y mae gwirioneddol ond ysbrydol bresennoldeb Crist yn Swper yr Arglwydd, a chymdeithas wirioneddol rhwng ein heneidiau âg ef."

BWTHYN FY NHAID OLIVER, *sef Ymddyddanion, Sylwadau, a Hanesion*.

*Newydd a Hen. Gan y Parch. GRIF-
FITH WILLIAMS, Talsarnau.*

Blasau Plectiniog: Argraffwyd a Chyhoeddwyd gan Jones a Roberts.

"CYFUNIAD o'r hanesyddol a'r ymddyddanol," fel y dywed y rhagymadrodd gan yr awdur, yw y llyfr hwn; ceir bodd a budd, neu y difyrus a'r addysgiadol, yn unol ynddo. Cawn yn y dechre fod teulu'r Bwthyn yn gynnwysedig o'r Taid Oliver a'r Nain Dorothy, gyda hen lanc o was o'r enw Huw Llwyd; ond ymhell ymlaen yn y llyfr yr ydym yn cael Susan y forwyn i mewn, heb un rhagymadrodd i'w dyfodiad. Er eu galw yn daid a nain, nid oedd gan yr hen ŵr a'r hen wraig blant ac ŵyrion; "ond ar gyfrif eu hoedran teg, a'r anwydeb a deimlid gan yr holl gymydogiaeth tuag atynt," cyferchid hwynt fel Taid a Nain. Darlunir y Taid Oliver fel Methodist o'r hen stamp oren, yn henwr synwryol, caredig, cofus, a fraeth, a'r Nain Dorothy yn hen wraig bur ei chalon, doeth ei phen, a doniol ei thafod, a Huw Llwyd yn gwybod hanes pawb, yn ormod am drin pethau crefydd fel pethau bydol neu fasnachol, yn feirniad sychlyd, ac, fel llaweroedd o'i frodyr henlancuaid, yn rhy dueddol i fod yn beogam neu bengryf; ac y mae ysgrifenydd yr hanes am danynt, dan yr enw Cymydog, yn ymweled yn fynych â hwynt; ac felly adroddiad am hiaws o'r ymweliadau hyny yw cynnwysiad yr holl lyfr. Rhwyd y Cymydog hanes am amryw o ryfeddodau Llundain ar ol bod am ryw enyd yno, ac am rai Cymdeithasfaeod Chwarterol yn Ngogledd Cymru, yn arwain i ymddyddan rhydd am ymdriniaethau a phenderfyniadau a wnaed yuddynt; a dygir nifer o bethau eraill tra dyddorws i sylw. Yn eu mysg y mae adgofion am hen gyfarfodydd eglwysig yn hynod deniadol, lle y dygir y diweddar bregethwr gwresog a phoblogaidd, Cadwalader Owen, Dolyddelen, ger ein bron yn fynych, gyda'r hen flaenor da "W. W.," yr hwn, dybygern, sydd eto yn fyw, "a'i glod drwy yr holl eglwysi" yn ei wlad. Cawn Nain yn adrodd,—

"Gwelais lawer math yn ymofyn am le yn nhŷ yr Arglwydd; ac yr wyf wedi sylwi fod y rhai hyny sydd wedi bod yn ddyeithr i bethau crefydd yn llawer mwy dirodd nag eraill. Cofus genyf am un tro yn neilliduoel. Pan y gofynodd y swyddog yn y seiat ar ol yr oedid un Sabboth, 'A oes yma neb wedi aros ar ol [o newydd] heno?' ar ol mynyd o ddystawrwydd cododd dyn canol oed ar ei draed, a dywedodd yn uchel, 'Oes, W. W., yr ydw i yma.' Gofynnwyd i'r gweinidog fynydd i ymddyddan âg ef; ond nid allai hwnw fyned, gan fod y dull anghyffredin hwnw wedi ei daro. Dylwn ddyweyd hefyd fod yr

yngaisydd yn gymeriad tra adnabyddus, ac yn un llawn iawn o ddigrifwch. Yr oedd ganddo lot o blant; a bu yr unig un o'r teulu oedd yn profesus a pryd hwnw farw ychydig cyn hyny, yr hyn a effeithiodd yn fawr ar y tad. Wedi i'r gweinidog wrthod myned i ymddyddan âg ef, diagnodd ar W. W., y blaenor, i fyned, yr hwn oedd yn dra chydabyddus âg ef, ac yn gwybod ei holl hanes. Aeth y blaenor ymlaen dan siarad fel hyn: 'Wel, J. R. bach, y mae yn dda iawn gen i dy wel'd di wedi troi dy wyneb i dy yr Arglwydd; ac yr wyf wedi meddwl llawer am danat yn dy brofedigaeth fawr, ac wedi bod yn ceisio gweddio drostot ti lawer gwaith am i'r Arglwydd fendithio y brofedigaeth hon a'th gyfarfyddodd di a'th deulu.' Yr oedd yr ymgeisydd yn sefyll ar ei draed yn ei eisteddole; a phan ddywedodd y blaenor idd fod yn gweddio drosto, gofynai yntau gyda phwyslais oedd yn dynodi syndod, 'Trosta i, W.?' 'Ie, drosta ti.' Ar hyn taffodd yr ymgeisydd ei fraich allan yn ei llawn hyd, a dywedodd, 'Wel, taff dy bump, 'machgen anwyl i,' ymadrodd a ddefnyddir yn y partau hyn am ysgwyd llaw; a dyna lle bu y ddau yn ymaffyd yn dŷn yn nwyllaw ei gilydd. Nis gallaf byth ddesgrifio i chi yr olwg oedd ar yr eglwys tra yr oedd hyn yn myned ymlaen. Wedi i'r cyffro fyned drostod, dywedai yr ymgeisydd ei fod am gadau ei air i John. Mae yn ymddangos fod ei fab wedi gofyn iddo y diwrnod olaf y bu byw, a wnaid efe dreio Iesu Grist; a phwysodd arno nes yr addawodd gynnwys ei hunan i'r Gwardwr; a chafodd nerth i wneyd hyny; a pharhaodd i'w roddi ei hun iddo tra y bu efe byr. Nid oedd yr adeg hon yn gallu darllen; ond fe aeth i'r Ysgol Sul, a daeth yn ddarlener da; a bu farw âg arwyddion amlwg ei fod wedi cael crefydd. Trwy garedigrwydd cyf-aill, cefais ei weddi yn ei gystudd olaf, ac yr wyf yn ei chofo yn dda; a dyma hi yn ei arddull ef ei hun: "O bendigedig i'th saw sanctaidd a goneddus di am drein fawr yr iachawdwr iaeth, 'Nhad nefol anwyl. O dyro i mi gael bod yn ei gfael hi am dragwyddoldeb; a maddeu i mi fy holl bechoau, hen bechadur tlawd a thruenus. Amen, Iesu mawr."

Dyma eto seigiau blasau ynglŷn â hanes cynnulliadau eglwysig:—

"Cawsom wllithyn adfywiol iawn ryw dro y dygwddodd y diweddar David Jones, Treborth, fod gyda ni yn cadw cyfarfod eglwysig. Aeth i ymddyddan âg un o hen flaenoriaid yr eglwys. Dywedai yr hen ŵr fod yn dda ganddo gael cyfleusdra i ddyweyd gair o'i brofiad. Cwynai fod y diafol wedi cael ei ben o dan ei gesail, a'i fod yn ei bwyo yn arswydus. 'Hefo beth y mae yn eich pwyo?' gofynai y gweinidog. 'Hefo etheoldigaeth gras,' meddai yntau. 'A ydyw yn dal ei afael o hyd?' 'Nac ydyw; mi ges fy mhen yn rhydd er ei waethaf.' 'Sut?' gofynai y gweinidog. 'Hen adnod: "Y mae hwn yn derbyn pechaduriaid." Mae ben adwyn yn beth noble, David Jones; hi a dry drwyn y diafol draw mewn mynyd.' Yr ydwyf yn

eich gweled yn debyg lawm i eneth fach oedd gen i pan oeddwn yn byw yn y dref. Byddai yn chwaredu gyda'r plant ar yr heol, ac yn y man torai yn ymrfael rhyngddynt; ac yna fe redai yr eneth fach i'r ty, ac fe redai y plant ar ei hol at y drws; a dyna lle byddai hi yn y *passage* yn gwaeddi, Tendiwch; mae'n hadd yn ty; dyma ei het o. Fe fyddai fy het i yn eu dychrynu. Felly, James Williams, dywedwch chwithau, 'Tendia, ddiadfol; mae Iesu Grist yma; dyma un o'r hen adnodau a lefarodd efe.' Yr oeddydd wrth fyned o'r cyfarfod hwnw yn teimlo mor hawdd ei orchfygu oedd y diadfol ond i ni gadw yn agos at Iesu Grist. Clywais yr un gŵr yn dywedyd yr un noswaith, neu ar adeg arall, am i ni wneyd yn fawr o adnodau'r Bibl. 'Pan y bydd adnod yn galw gyda chwi,' meddai, 'rhoddwch dderbyniad croesawgar iddi; ac ond i chwi wneyd hyny, hi a eilw drachefn; ac mi fyddaf yn meddwl fod adnodau yn dywedyd wrth eu gilydd am y lleoedd y gallant gael croesaw ynddynt; ac ar ol iddynt ddechre galw, bydd yna rai o hyd wrth eich drws chwi.'

"Yr oedd yma hen ffleasor er ys talwm yn sylwi ar y gair hwnw, 'A phryd nad oedd ganddynt ddim i dalu, efe a faddenodd iddynt ill dau,' y pum' cant fel y deg a deugain. 'Pump ac O ydyw pum' cant, onidê? gofynai i rywun oedd yn eistedd yn ei ymyl. 'Nage,' atebai y llall 'pump a dwy O.' 'Hitia mo'nyn nhw,' ebe yntau; 'pe byddai yna gant o Oiau, wneif i ddim gwahaniaeth yn ymyl aberth anfeidrol Mab Duw.' Daeth rhyw oleuni i ganlyn y sylw a barodd i bawb oedd yn bresennol gredu y byddai i

'Euogrwydd fel mynyddau'r byd
Droi'n ganu wrth y groes.'

Mae Hugh Llwyd yn myned dan orchwyliaeth yr argyhoeddi am gysgu yn y capel; ac ni a gawn amryw hanesynau cynhyrfol mewn cysylltiad â chysgu yn yr addoliad. Caniatâd i ni ddyfynnodi un yn unig:—

"Cofus genyf glywed am bregethwr yn adrodd ei brofedigaeth mewn capel bychan yn y wlad. Yr oedd dyn yn eistedd yn y sêd fawr, a bachgen bychan ar ei lin. Syrthiodd y tad i gysgu; ac wrth ei weled felly, cymerodd y bychan y cyffleusdra i chwilio pocedau ei dad; ac wrth chwilio, daeth o hyd i ddwy droedfedd yn plygu yn bedwar darn. Tynodd hi allan, ac agorodd hi, a dechreuodd fesur trwyn ei dad â hi. Mae yn wir nad oedd y bychan yn meddwl dim o hyny; ond yr oedd yr olygfa yn annoddefol i'r gynulleidfa, a bu yn brofedigaeth fawr i'r pregethwr ei hunan."

Rhoddir i ni nifer o adgofion rhagorol am y tywysog o bregethwr, John Jones, Talsarn, yr hwn, mae yn amlwg, oedd yn *favourite* mawr gan deulu'r Bwthyn; a chyfeir mewn modd teimladol a serchog at y digyfelyb Henry Rees; a daw amryw eraill o'r hen frodyr a thadon o flaen ein golwg yn yr ymddyddantion hyn. Yn

nghynghorion y Taid Oliver i Abia, mab y Cymydog, fel athraw yn yr Ysgol Sabbothol, ac wedi hyny fel pregethwr, gall athrawon a phregethwyr ieuainc gael iddynt eu hunain wersi a wnaï iddynt les nid bychan.

Nid yw yr ychydig a ddyfynasom ni yma ond byr-ddangoseg o'r ystôr helaeth sydd yn nghadw yn yr holl lyfr i'r darlennydd, yr hwn nas gall beidio bod yn gyfoethocach ei feddwl ac yn well ei ysbryd wrth ei ddarllen. Da iawn genym ddeall fod yr awdwr ffraeth a theulwng, wedi ei anhwyledb trwm diweddar, yn gwella a chryfhau; a hyderwn y bydd y tuan bellach yn gallu gwasanaethu ei Dduw a'i genedlaeth yn y puludd, yn yr eglwysi, yn ei Gyfarfod Misol, a thrwy ei bin ysgrifennu, mor fywiog ac effeithiol ag erioed.

PIGION ENGLYNION FY NGWLAD, *sef*
1000 o *Englynion*, wedi eu dethol o
Weithiau Awdwyr Hen a Diweddar,
gan EIFIONYDD.

Liverpool: cyhoeddwyd gan I. Foulkes.

DYWED y casglydd llafurus wrthym yn ei Ragdraeth; iddo fod wrthi yn casglu defnyddiau y llyfryn hwn wrth ei hamdden am dros ddeuddeg mlynedd, ac nad yw y rhai a gyhoeddir yma yn cynnwys traian yr englynion gwyth a gasglasai, ac mai credu yr ydoedd fod rhyw hynodrwydd neu gilydd yn perthyn i'r englynion cyhoedd-edig hyn ag a gyfreithlonai eu dodiad yn y casgliad. Mae "yr englyn" yn dal yn boblogaidd yn Nghymru drwy yr oesoedd, ac yn un o neillduolion ei hawen nodedig. Ac yn ddiau gellir dysgwyl y bydd y cyryw ddetholiad o fil o englynion yn groesawus gan bawb sydd yn hoffi Barddoniaeth Gymreig. Mae'r beirdd "hen a diweddar," fe welir, yn cydwasanaethu i wneyd i fyny y llyfr pigion hwn. Gormod fyddai i ni enwi y degwm o honnynt, i lawr o Robin Ddu Ddewin, Dafydd ab Edmunt, Dafydd ab Gwilym, Huw Llwyd o Gynfal, Edmunt Prys, ac eraill hynafiaid barddol, hyd ein hamser ni; a thybygem nad oes odid un a'i henwogodd ei hun fel bardd y mesurau caethion heb englyn o'i waith yn hyn o gasgliad. Ceir ymafynegai hylaw i'r enwan, ac y mae materion yr englynion wedi eu cyflen yn ol y wyddor, neu yn *alphabetical*.

Yr ail englyn yn y llyfr sydd ar y testun, "Absennoldeb y Dydd," a dyma fe:—

"E giliodd un byd o'r golwg—i ddwyn
Myrddynau i'r amlwg;
Daw allan o dywyllwg
Ryw dda a drecha bob drwg."

A bydd yn syn gan rai ddeall mai Dr. Edwards, Bala, yw ei awdwr, gan na ddychymygasant ei fod, yn chwangelog at ei liaws rhagoriaethau eraill, yn englynwr mor fedrus. Cawn ar hyd y llyfr amryw englynion gwyth o waith y diweddar efenglydd arbenig, David Jones, Treborth; un ar Benwyni, sef,

"Pan yw un yn penwynu,—mae 'n arwydd
Myn eraill ei barchu;
A'r gwyn hardd a dardd o'r du,
Nid ellir ei dywyllu."

Mae yma lawer hefyd o'r eiddo y penigamp Eben Fardd, ac yn eu mysg feddargraff i hen wreigan dlawd, dduwiol, o'r enw Catrin Elis:—

"Trwy y niwl Catrin Elis—a ganfu
Y gwynfyd uchelbris;
I hon nid oedd un nodd is
Na Duw 'n Dduw—dyna ddewis!"

Tlws yw yr englyn canlynol gan yr hoff ymadawedig Islwyn:—

"Ni welem ser anwylion—y ne' bell
Oni bae 'r nos dirion;
Na mawr gariad rhad yr Ion
Heb alaeth a helbulon."

Un da am saernio englyn oedd y diweddar ddiroddes Dewi Arfon; ac wele un o'i englynion ef:—

"Fy Mibl, hwn a fu'm blaenor—ar fy nhaith;
Llyfr fy Nuw, a'i gynghor;
Trwy'r byd ar derfynglyd fôr,
Ei efengyl yw f'angor."

Yr un y mae yma fwyaf o englynion o'i gyfansoddiad ydyw y diweddar Trebor Mai; ac yr oedd ganddo ef ddawn neillduol at wneyd englyn o'r fath ystyrlaf. Wedi bod yn gwrando ar rywun yn canu *solo* yn Eglwys Llanrwst, dywedai,

"Sylwais ar ganu *solo*—yn 'r eglwys,
Gan ryw grygyl Gymro;
A dyna 'marn i arno—
Solo ddél, ond sâl oedd o!"

Ond ni a allem fyned rhagem gyda'i detholiadau fel hyn nes llawn ein tudalenau i ddiwedd y rhifyn. Dyna enwau Goronwy Owain, Dafydd Ddu Eryri, Dewi Wyn o Eifion, Robert ab Gwilym Ddu, Gwalter Mechain, Eryron Gwylt Wala, Caledfryn, Emrys, Hiraethog, Ap Vychan, ac felly ymlaen, felly ymlaen, gan y rhai y ceir ymenyn a mêl y mesur englynol. Mae yma le rhagorol i'n traethodwyr ieuaic gael digonedd o arwyddwrsi cymhwys yn nechre eu hysgrifau, ac i siaradwyr a fynai fod yn ddoniol hel pwyntiau dyddorol i'w dodi ar ben pob ymddyddan.

Cofnodiadau mewn cysplliad a Methodistiaeth.

Y GYMANFA GYFFREDINOL,

A GYNNALIWYD YN LIVERPOOL, MAI 31—
MEHEFIN 3ydd, 1881.

LLYWYDD,—Y Parch. DAVID EDWARDS,
Casnewydd.

(*Parhad o tu dalen 269.*)

Y PEDWERYDD EISTEDDIAD.

DECHREUWYD y cyfarfod trwy ddarllen a gweddio gan y Parch. Owen Jones, Llandudno.

Darllenwyd a chadarnhawyd cofnodau y cyfarfod blaenorol.

XXXI. Derbyniwyd adroddiad yr Arholiad Cymdeithasfôl:—

Arholiad Cymdeithasfôl y Methodistiaid Calfinaidd.

Rheolau ynghylch dygiad ymlaen y gwaith; fel y cyttunwyd arnynt gan y Gymanfa Gyffredinol.

I. Fod yr Arholiad i gael ei gynnal o flwyddyn i flwyddyn yn mis Hydref, ar yr un dyddian, mewn dau le gwahanol a benoder arnynt gan Gymdeithasfôl y De a'r Gogledd; yr eisteddiad cyntaf i fod pryd-

nawn y trydydd dydd Llun yn y mis, o 6 hyd 9 o'r gloch; yr ail, bore drannoeth, o 9 hyd 12 o'r gloch; y trydydd, prydawn yn un dydd, o 6 hyd 9 o'r gloch; a'r pedwerydd, bore ddydd Mercher o 9 hyd 12 o'r gloch.

II. Fod nifer yr Arholwyr i fod yn bedwar—dau o'r De a dau o'r Gogledd, i'w dewis gan y Cymdeithasfôl, ac i barhau yn eu swydd am ddwy flynedd—un ymhob talaeth i fyned allan bob blwyddyn.

III. Fod yr ymgeiswyr i gael eu harholi yn y testynau canlynol, y rhai sydd i'w cymeryd yn y gwahanol eisteddiadau yn y drefn yr enwir hwynt yma, sef,—Eisteddiad 1. Gwybodaeth Gyffredinol o'r Ysgrhythrau.—2. Un llyfr (neu ran o lyfr) o'r Hen Testament neu y Newydd.—3. Rhyw bwnce neillduol mewn Duwinyddiaeth—yn athrawiaethol a hanesyddol.—4. Rhyw gyfran o Hanesiaeth Eglwysig a benoder."

IV. Fod y materion i'w trefnu gan y ddau Arholwr hynaf (ar y pryd) yn y De a'r Gogledd.

V. Fod nifer digonol o gopiau Cymraeg a Saesoneg o'r Cwestiynau, ar gyfer y De a'r Gogledd, i gael eu hargraffu mewn rhyw un Swyddfa, a bod moddion yn cael eu harfer ar cadw eu cynnwys yn hollol ddirlgalaidd hyd nes y byddont o flaen yr Ymgeiswyr.

VI. Fod yr oll o'r Arholwyr i fod yn bresennol yn y naill le neu y llall, ar addeg yr Arholiad; y ddau hynaf i gyfnewid taleith-

ian â'u gilydd, ond y ddau ieuengaf i fod bob un yn ei dalaeth ei hun.

VII. Fod pob Arholwr i wneyd y copiau argraffedig o'i gwestiynau yn ddau sypyn seliedig; ac wedi gosod oddiallan iddynt ddegrifiad clir a llawn o'u cynnwys, fod iddo anfon un o honynt i'w gyd-Arholwr o'r un dalaeth, a chadw y llall yn ei feddiant a than ei ofal ei hun.

VIII. Fod dymuniad am i swyddogion eglwysig y lleoedd y byddo yr Arholiad i gael ei gynnal ynddynt benodi o leiaf dri o honynt eu hunain, neu ryw rai eraill cymhwys i'w cynnrychioli, i weithredu fel Pwyllgor y Trefniadau, a bod y cyfarwyddiadau canlynol yn cael eu rhoddi iddynt:—

(a) Fod gofal yn cael ei gymeryd wrth osod i fyny y Byrddau, am fod y peildder rhwng yr eisteddleoedd yn ddigonol er osgoi y perygl a'r demtasiwn i'r naill Ymgeisydd wled a chopio yr hyn fyddo neb o'r lleill wedi ei ysgrifennu.

*. Fe ystyri'r yn gyffredin fod o leiaf bum troedfedd ymhob cyfeiriad yn anghenrheidiol tuag at hyn.

(b) Fod iddynt barotol ar gyfer pob Ymgeisydd, ac erbyn pob eisteddiad, un cyflenwad o bapur cyfaddas, cynnwysedig, dywed-er, o dair *sheet* o *Foolscap* wedi eu gwnio ynghyd; yn gystal a darparu defnyddiau ac offerynnau anghenrheidiol eraill at ysgrifennu.

(c) Fod iddynt ddarparu Biblau, heb ddim nodiadau ynddynt, i'r Ymgeiswyr; ond eu bod i wneyd hyny ar gyfer yr ail eisteddiad yn unig.

IX. Y dysgwylir i'r Ymgeiswyr fod yn eu lleoedd ddeng mynyd cyn yr amser i ddechreu gwaith pob eisteddiad; fod gollwng rhai i mewn, os yn ddiweddar, i fod trwy ganiatâd yr Arholwr, ac na ollyngir neb i mewn o gwbl os yn ddiweddar o dros hanner awr. Ei bod hefyd yn ddealedig na ellir o dan unrhyw amgylchiadau, nac yn ffafwr unrhyw Ymgeisydd, estyn amser yr eisteddiad dros yr awr benodedig.

X. Fod y Cwestiynau i'w hagar a'u rhannu gan yr Arholwyr, bum' mynyd cyn yr awr ddechrenol, ac nad oes neb heblaw yr Ymgeiswyr i fod yn yr ystafell ar adeg yr eisteddiadau, oddieithr yn unig yr Arholwyr ac aelodau y Pwyllgor. Fod y ddau Arholwr i fod i mewn am yr hanner awr gyntaf a'r olaf, a rhyw ddau, un o leiaf yn Arholwr, am y gweddill o'r amser.

XI. Y gwaherddir i'r Ymgeiswyr ddwyn gyda hwynt i'r ystafell na llyfr nac ysgrif o un math, ac na chaniati'r iddynt, wrth ateb y cwestiynau, ddefnyddio y naill na'r llall oddieithr yn unig yn ol Rheol VIII. adr. (c). Na oddeir iddynt gopio dim o ysgrifeniadau eu gilydd, ac y bydd yn ofynol iddynt ddefnyddio yn unig y papyrâu darparedig ar eu cyfer, gan ysgrifennu eu henwau ac enwau eu cartrefi yn llawn uwch ben y wyneb-ddalen gyntaf; y bydd yn rhaid iddynt ymgadw rhag pob ymddyddanion â'u gilydd, ac na ellir na gofyn nac ateb unrhyw gwestiwn ar y mater nac ar y cwestiynau arno.—Fod y Rheol hon i'w darllen i'r Ymgeiswyr ar ddechreu gwaith pob Arholiad, ac yn niffyg

cydymffurfiaid âg unrhyw ran o honi, fod gan yr Arholwyr hawl i ddifuddio yr Ymgeisydd o holl fantelion yr Arholiad.

XII. Ar ddiwedd pob eisteddiad, fod yr Arholwr y parthyna yr atebion iddo, os yn bresennol, i gymeryd meddiant o honynt ar y pryd; ond os yn absennol, fod y papyrâu i gael eu gwneyd i fyny yn sypyn seliedig, a'u hanfon iddo i'w gartref, gyda'r *post* nesaf.

XIII. Fod gwerth llawn y cwestiynau ar bob testun i'w gyfrif yn 100, ac na chymheradwyir un Ymgeisydd, oddieithr fod ei atebion, yn maru yr Arholwr, yn dyfod i fyny o leiaf â hanner y gwerth hwnw ymhob un o'r materion.

*. Fe ddeallir, gan hyny, os afwydda Ymgeisydd mewn un mater, y bydd yn afwyddiannus o gwbl.

XIV. Fod yr Arholwyr i barotol Rhestrau o'r Ymgeiswyr, bob un yn ei destun neillduol ei hun, gyda ffigyrau yn dangos gwerth eu haterbion, a bod copiau o'r oili i fod yn llaw pob un o'r ddau Arholwr hynaf, nid yn ddiweddarach na diwedd yr wythnos ar ol yr Arholiad.

XV. Fod y ddau Arholwr hynaf, yn ystod yr wythnos ddilynol, i ffurfio un Rhestr derynol allan o'r rhai a enwyd, gan osod enwau yr Ymgeiswyr llwyddisnuss ynddi yn ol trefn eu teilyngdod, ond, cyn cyhoeddi y canlyniad, eu bod i ymohebu â'u gilydd, er mwyn gwneyd yn ddiogel eu bod yn hollol gytûn gyda golwg arno.

XVI. Fod pob costau a ddelo ar yr Arholwyr, mewn argraffu, teithio, cludiad, &c., yn gystal â phob gofynion lleol a anfoner i mewn gan y Pwyllgor, i'w talu gan y Cymdeithasfaoedd.

XVII. Fod nifer helaeth o gopïau o'r Rheolau hyn i gael eu hargraffu, a'u gosod yn ngofal y ddau Arholwr hynaf, i'w defnyddio ganddynt fel y byddo yr anghen, a'u trosglwyddo i'w holynwyr o fwyddyn i fwyddyn.

XXXII. Penderfynwyd fod yr Adroddiad yn cael ei gymeradwyo.

XXXIII. Ynglŷn âg Adroddiad Pwyllgor y Cenadwriaethau oddiwrth Bersonau Unigol—penderfynwyd ein bod mewn atebiad i lythyr a dderbyniwyd oddiwrth Ysgrifenydd Pwyllgor Dirwestol Eglwys Rydd Scotland, yn penodi Pwyllgor o dri mewn cysylltiad â'r Gymanfa Gyffredinol, i gadw golwg ar yr Achos Dirwestol, ac i ymohebu â chyfeillion o enwadau eraill o berthynas i hyrwyddiant yr achos hwnw. Y tri hyny ydynt y Parchn. Owen Jones, B.A., Liverpool; Griffith Ellis, M.A., Liverpool; a Morris Morgan, Treforris.

XXXIV. Penderfynwyd fod Deiseb yn cael ei hanfon o'r Gymanfa hon i Dŷ y Cyffredin yn gofyn a'r na byddo unrhyw ran o Gymru yn cael ei chau allan oddiwrth weithrediad y Mesur er Cau y Tafarn-dai yn Nghymru ar y Sabboth, a bod Sir Fynwy yn cael ei rhoddi i mewn yn

ddo. Y cyfryw ddeiseb i gael ei pharotoi gan y Parchn. T. J. Wheldon, B.A., Ffestiniog, a W. Jenkins, M.A., Aberafon.

XXXV. Mewn atebiad i'r genadwri ganlynol o Bwyllgor y Censadwriaethau oddiwrth Bersonau Unigol, "Ein bod yn dymuno ymofyn â'r Pwyllgor a benodwyd gan y Gymanfa Gyffredinol, A oes rhyw fesurau wedi eu mabwysiadu ganddo er dwyn mesur i'r Senedd i sicrhau tir ar *valuation* i adeiladu arno? Os nad oes, ar fod iddo drefnu i gael mesur felly i sylw y Llywodraeth yn ystod y Senedd-dymmor bresennol, gan fod amryw o'n hachosion crefyddol yn dyoddef yn dost er ys blynyddau, ac yn dirywio o eisien lle i adeiladu,"—penderfynwyd, fod y Gymanfa yn penodi Pwyllgor i ystyried y mater, i gasglu ffeithiau, ac i ymohebu â Chyfundebau Ymneillduol Cymreig, gyda golwg ar gael eu cydweithrediad i ddwyn y mater hwn ger bron y Senedd y tymmor nesaf, os bernir hyn yn anghenrheidiol. Y Pwyllgor i gynnwys y Parch. R. Roberts, Dolgellau; Mri. S. Dew, Menai Bridge; E. Griffith, U.H., Dolgellau; J. Jones, U.H., Llanfyllin; T. Phillips, U.H., Abertawe; James Davies, Cwmafon; William Griffith, Rock, ynghyd a swyddogion y Gymanfa. Mr. Jones, Llanfyllin, i fod yn gynullydd.

XXXVI. Penderfynwyd ein bod o'r farn mai doeth fyddai penodi Pwyllgor i gymeryd i ystyriaeth y priodoldeb o gael cyfieithiad diwygiedig o'r Ysgrhythran Cymraeg, a bod i'r Pwyllgor hwnw ohebu a chydweithredu âg unrhyw frodyr a benodwyd neu a aller benodi i'r un amcan gan unrhyw gangenau eraill o eglwys Crist yn Nghymru, a dwyn adroddiad i'r Gymanfa Gyffredinol nesaf, a bod y personau canlynol i ymgymeryd â gofal y gwaith hwn, —Y Parchn. D. C. Davies, M.A., Lewis Edwards, D.D., T. C. Edwards, M.A., J. Harries Jones, M.A., Ph. D., Daniel Rowlands, M.A., ac Owen Thomas, D.D. Y Parch. Daniel Rowlands yn gynullydd.

XXXVII. Derbyniwyd Adroddiad y Pwyllgor Arianol:—

Yn bresennol:—Mri. Peter Roberts (Llywydd), T. Lewis, R. J. Davies, David Jones, T. Phillips, S. Dew, Robert Jones, Edward Griffith, a John Griffith (Ysgrifenydd).—1. Darllenwyd a chymeradwydd cyfrifon y Trysorydd.—2. Awdurdodwyd y Trysorydd i dalu i Mri. Hughes & Son y swm o £5 ls. llc. am lyfrau a anfonwyd i Patagonia, yn ol penderfyniad y Gymanfa Gyffredinol am 1879.—3. Darllenwyd llythyr oddiwrth Ysgrifenydd y Genadaeth Dramor, yn cyfiwyno cais oddiwrth Gyfarwyddwyr Cyffredinol y Genadaeth, "ar fod i'r draul o argraffu Cylchlythyr y Gymanfa gael ei thalu o gyllid-

au y Gymanfa." Penderfynwyd ein bod yn cydsynio â chais y Cyfarwyddwyr.—4. Yn gymaint a bod y Cyfeistoddod hwn yn ymgymeryd â'r holl draul o argraffu y Cylchlythyr, ein bod yn dymuno i'r Trysorydd â'r Ysgrifenydd anfon at dri o argraffwyr am *estimates* o'r draul.—5. Penderfynwyd fod y swm o £5 yn cael ei dalu i Dr. W. Roberts tuag at ei draul yn cynnrychioli y Gymanfa hon yn y *Pan-Presbyterian Assembly* yn Philadelphia, yn ol penderfyniad y Gymanfa Gyffredinol yn 1880. (Pen. XXIV. 4).—6. Fod diolchgarwch gwresocaf y Gymanfa ya cael ei gyfiwyno i R. J. Davies, Ysw., am ei wasanaeth ffyddlawm fel Trysorydd y fiwyddyn ddiweddaf, gyda dymuniad ar iddo bethau yn ei swydd.—PETER ROBERTS, Llywydd; J. GRIFFITH, Ysgrifenydd.

XXXVIII. Penderfynwyd fod yr adroddiad yn cael ei gymeradwyo.

XXXIX. Cyfiwynwyd yr Ystadegau am y fiwyddyn 1880.

Trwy ddaioni a thrugaredd yr Arglwydd ein Duw, mae yr Adroddiad sydd genym i'r roddi i'r Gymanfa y fiwyddyn hon eto yn pur gysurlawn, yn enwedig pan ystyrir nad yw cylch ein llafur fel Cyfundeb ond un sydd yn hytrach yn gyfyng, o herwydd yr iaith a arferir yn y cylch yr ydym fel Cyfundeb yn llafurio bron yn hollol ynddo.

Gwelir fod ein Hadroddiad eleni yn dangos rhyw gymaint o gynydd bron ymhob adran o'r achos—yn nifer yr eglwys, y capelau, capelau newyddion, gweinidogion, pregethwyr, blaenoriaid, cymunwyr, yr Ysgol Sebothol, y gwrandawyr, ac hefyd yn y pŵl gasgliadau. Ac y mae'r cynnydd hwn yn mlynod o gyson ar hyd yn y blynyddoedd diweddaf, fel tyfiant pren, ac nid fel effaith cynhyrriad neillduol a sydyn. Yn rhif yr eglwys, mae ein Hadroddiad eleni yn dangos cynnydd o 19; am 1878 yr oedd yn 18; am 1877 yr oedd yn 19; ac am 1876 yr oedd yn 17. Mae yr un peth i'w weled yn nifer y capelau. Mae'r cynnydd yn 1880 yn 13; yn 1879 yr oedd yn 13; yn 1878 yr oedd yn 37; yn 1877 yr oedd yn 29; ac yn 1876 yr oedd yn 26. Yn y deng mlynedd diweddaf mae yr eglwys wedi ychwanegu mewn nifer 143, neu yn ol 143 yn flynyddol: yn yr un amser mae'r capelau a'r lleoedd pregethu wedi ychwanegu 208, neu yn ol 208 yn flynyddol. Mae'r ychwanegiadau hyn wedi cymerwyl lle yn y De a'r Gogledd fel y canlyn:—Eglwys yn y Gogledd, 74, ac yn y De, 69; Capelau a Lleoedd Pregethu yn y Gogledd, 114; ac yn y De, 94.

Gwelir fod y cynnydd o 728 yn rhif yr Aelodau Eglwysig, er fod yn agos i 4000 wedi eu colli i'r eglwys trwy ddiarddeliadau a marwolaethau. Nid yw y cynnydd yn ol ein Hadroddiad eleni gymaint ag ydoedd y llynedd, nac agos gymaint ag yn y blynyddoedd 1874, 1875, 1876 ac 1877, pan yr ychwanegwyd ar gyfartaledd 4718 yn flynyddol. Ond yr oedd cryn adfywiad mewn llawer o fanau y blynyddoedd hyn, ac y mae genym achos i fod yn ddiolchgar nad ydym wedi

mynedd yn ol yn y blynyddoedd mwy diweddar, wedi i deimlad bywiog y blynyddoedd blaenorol tyned heibio. Ond eto y mae genym achos i ymoestwng ger bron Duw, gan ddeisyfau arno amlygu eto ei nerth trwy y weinidogaeth a moddion eraill er achubiaeth pechaduriaid, er fod ar yr un pryd achos genym i fod yn ddiolchgar nad yw Sion yn ein plith yn hollol ddiheppil.

Mae'r cynnydd yn y De a'r Gogledd ar wahan am y deng mlynedd diweddar fel y canlyn. Yn y De yn 1870, nifer yr aelodau oedd 35,686, am 1880 y maent yn 47,480, sef cynnydd o 11,794. Yn y Gogledd am 1870, nifer yr aelodau oedd 57,049, am 1880 y maent yn 71,499, sef cynnydd o 14,450. Nid ydyw cynnydd y boblogaeth yn Nghymru am y deng mlynedd diweddar yn ol y cyfrif diweddar eto yn hysbys, ond yn y cynnydd am y deng mlynedd o'r blaen yr oedd yn ol 8·8 y cant. Ond y mae cynnydd ein Haelodau Eglwysig wedi bod yn y deng mlynedd diweddar yn y Deheudir yn ol 35·8 y cant, ac yn y Gogledd yn ol 25·7 y cant.

Yn yr adran arianol, gwelir er nad yw cyfanswm yr holl Gasgliadau yn dyfod i fyny i'r hyn ydoedd ddwy, tair, a phedair blynedd yn ol, pan yr oedd masnach gymaint yn fwy bywiog a llwyddiannus nag yn y ddwy flynedd diweddar, eto fod cynnydd yn ein Hadroddiad eleni ar yr un y llynedd o £3543 2s. 6c. Mae cynnydd wedi cymeredd lle yn y Gasgliadau mewn tri ar ddeg o Gyfarfodydd Misol, a lleihâd mewn un ar ddeg, ond y mae y cynnydd yn fwy na'r lleihâd o'r swm a enwyd.

Mae dwy adran ag y mae brodyr y De ymhell iawn ar ol brodyr y Gogledd ynddynt, sef, Ardreth yr Eisteddleoedd a'r Achosion Cenedol. Yn y pethau hyn y mae ganddynt dir lawer iawn heb ei feddiannu fel ag i gynhaedd fyddlondeb brodyr y Gogledd. Ond yn y Gasgliadau at y Weinidogaeth ac at Ddyled y Capelau, y maent hwythau ar y blaen yn ol eu cyfartaledd ar frodyr y Gogledd. Yn y Deheudir y maent yn cyfrannu yn ol 11s. 7c. yr aelod at y weinidogaeth, a'r hyn a gyfrenir yn y Gogledd yw yn ol 10s. 8½c. yr aelod.

Mae'r swm a gasgwyd at Ddyled y Capelau yn swm mawr pan yr ystyriom galedi yr amseroedd a thlodi cymhariaethol llawer o'n cynnulleidfaoedd. Nid peth bach ydyw i'n cynnulleidfaoedd gasglu £32,474 mewn blwyddyn. Dylid sylwi ar yr un pryd fod Dyled ein Capelau wedi ychwanegu yn fawr iawn y flwyddyn ddiweddar eto, sef i'r swm o £32,736. Ac y mae sylwi ar y cynnydd dirfawr sydd yn cymeredd lle yn flynyddol yn ein dyled yn peri i ni deimlo y dylai rhyw foddion effeithiol gael eu defnyddio i gyfarfod a hyn. Tra y mae yr ychwanegiad at ein dyled y flwyddyn ddiweddar yn £32,376, yr oedd yn 1879 yn £20,772, yn 1878 yn £18,912, ac yn 1877 yn £19,976.

Mae yr ychwanegiad yn nghyfanswm y Gasgliadau am 1880 ar yr hyn ydoedd am 1870 yn £48,784 3s. 4c.—bron hanner cymaint arall ag yr ydoedd y pryd hwnw. Cyfanswm y Gasgliadau am y deng mlynedd yw £1,497,716 16s. 6c.

Mae yn chwith genym i ni fethu cael ystadegau yr Eglwys Seisnig y flwyddyn honi o bob cych, ac o ddifffyg hyny yr ydym wedi defnyddio yr ystadegau a roddasom y llynedd am eglwysy dau Gyfarfod Misol, sef Gorllewin Morganwg a Lleyne ac Eifionydd. Mae ein cyfrif eleni yn dangos ychwanegiad o ddeg yn nifer y Capelau a Lleoedd Pregarth, a 599 yn yr Aelodau a 1067 yn rhif y Gwrandawyr; ond yn y Gasgliadau y mae lleihâd o £99 14s. 9c. Dichon y byddai yn dda i'r ystadegau o dan y penawd hwn ein harwain fel Cyfundeb i ystyried a ydyw yr ychwanegiad hwn o ddeg at nifer ein Capelau a Lleoedd Pregarth mewn blwyddyn yn un ag y dylem foddioni arno yn uwgwyneb cynnydd dirfawr yr iaith Saesoneg, yn enwedig yn Mynyw, Morganwg a Brycheiniog, beth bynag am rai Siroedd yn y Gogledd.

Dichon y bydd y golofn sydd yn dangos nifer yr eglwysy sydd dan ofal bugeiliol yn llawn dyddordeb i rai, ac y mae yn ddiau y byddai astudiaeth fanwl o honi yn sic o fod o les i lawer. Er fod pwnc y fugeiliaeth wedi ei benderfynu er ys blynyddoedd lawer, fel y notwyd yn anierchiad amserol a rhagorol ein Chyhylyddgar ar ddechreu y Gymnafia, fel nad oes troi yn ol i fod arno, eto y mae llawer o dir heb ei feddiannu yn y *practical working* o hono.

Wrth derfynu, dymunem ddadgan ein diolchgarwch i'r Ysgrifenyddion Sirol am eu cynnorthwyo fyddlawn yn casglu yr ystadegau yn eu hamrywiol gylchoedd, ac yn eu paratoi hwynt ar ein cyfer. Dichon fod y gwaith yn fynych yn ddigon sych a diflas iddynt, ond fel y cafodd Samson fêl o ygerbwd y llew, gobethir eu bod hwythau befyd yn cael mael a mwyniant o'r pethau sychion hyn, a bod yr achos mawr sydd mor agos at ein calonau ar ei ennill drwy eu llafur.

XL. Penderfynwyd ein bod yn derbyn adroddiad yr Ystadegau, ac yn dymuno dadgan ein llawenydd a'n diolchgarwch i'r Arglwydd am ei ffafri i ni yn ystod y flwyddyn ddiweddar.

XLl. Penderfynwyd fod diolchgarwch y Gymnafia yn cael ei roddi i'r Ystadegwyr, ynghyd a'r rhai sydd yn eu cynorthwyo, am eu fyddlondeb gyda'r rhan hon o'r gwaith.

XLII. Darfu i'r Parch. T. Levi gyflwyno adroddiad y Pwyllgor er codi Cofgolofn i'r Parch. Daniel Rowlands, ynghyd ag adroddiad o'r cyfrif arianol wedi ei archwilio gan Mr. R. J. Davies, Llangeitho. Swm yr arian sydd mewn llaw yw £456.

Cofgolofn Daniel Rowlands.—1. Penderfynwyd ar fod y golofn goffiadwriaethol i fod yn Llangeitho, yn y lle ysgwâr o flaen y Capel. 2. Fod y Pwyllgor, trwy hysbysiad, au yn y *Drysorfa*, y *Goleud*, a'r *Builder*, i wahoddi *designs a tenders* am y golofn, a'r rhai hyn i fod mewn llaw erbyn Awst 31ain, 1881, a bod y Pwyllgor presennol a etholwyd gan y Gymnafia Gyffredinol, sef y Parch. Dr. Edwards, D. Davies, Ysw., A.S., Richard Davies, Ysw., A.S., John Roberts, Ysw.,

A.S., Thomas Phillips, Ysw., R. J. Davies, Ysw., Samuel Morris, Ysw., a'r Ysgrifenydd, y Parch. T. Levi, i gario y gwaith allan.

XLIII. Penderfynwyd fod yr adroddiad yn cael ei gymeradwyo.

XLIV. Penderfynwyd fod y Pwyllgor gyda golwg ar feddiannau y Cyfundeb yn parhau, ac i ddwyn adroddiad i mewn i'r Gymanfa Gyffredinol nesaf.

Y PUMMED EISTEDDIAD.

Prydnawn dydd Iau, am 2 o'r gloch.

Darllenwyd a chadarnhawyd penderfyniadau y cyfarfod blaenorol.

XLV. Penderfynwyd fod llythyr yn cael ei ddanfôn gan y Gymanfa hon at y Gwir Anrhydeddus William Ewart Gladstone, Prifweinidog ei Mawrhydi, i ddiolch iddo am ei gefnogaeth i'r Mesur er cau tafarndai ar y Sabboth yn Nghymru, ac am y teimladau caredig a amlygwyd ganddo atom fel cenedl, ac i ofyn iddo drefnu mesurau er cael amser i basio y Mesur hwn yn ddeddf.

XLVI. Derbyniwyd Adroddiad Pwyllgor yr Ysgol Sabbothol.

XLVII. Penderfynwyd fod yr adran gyntaf yn cael ei chymeradwyo, sef ein bod yn anfon at y Siroedd i geisio ganddynt gario allan benderfyniad Rhif 36 yn Nghymru Caerdydd, sef penodiad Pwyllgor Sirol i fod mewn gohebiaeth â'r Pwyllgor Cyffredinol, a danfon enwau y cynnullwyr i'r pwyllgor hwnw, gan ddymuno ar y pwyllgorau hyn wneyd ymchwiliad i hanes dechreuad yr Ysgol Sabbothol ymhob Sir, ac anfon yr hanes i'r Cyfeisteddfod Cyffredinol o hyn i ben tri mis o leiaf. Dymunir hysysu na ddysgwylir hanes dechreuad yr Ysgol Sabbothol ymhob ardal, ond hanes ei dechreuad yn y Siroedd, ynghyd ag unrhyw ddygwyddiadau o bwys ynglŷn â'i dygiad ymlaen. Gohiriwyd y gweddill o'r Adroddiad hyd y Gymanfa Gyffredinol nesaf.

XLVIII. Penderfynwyd fod Pwyllgor Cyffredinol yr Ysgol Sabbothol i barhau yn Aberystwyth hyd nes y byddo yr holl drefniadau mewn cysylltiad â Chanmwlwyddiad yr Ysgol Sabbothol wedi eu gorphen, a'n bod yn diolch iddynt am eu gwasanaeth gwerthfawr hyd yn hyn.

XLIX. Darllenwyd cenadwri oddiwrth Gymdeithasfa y De, fel y canlyn:—

O Gymdeithasfa y De i'r Gymanfa Gyffredinol:—Yn Nghymdeithasfa y Deheudir, yr hon a gynnalwyd yn Llanstephan, Ebrill 26—28, 1881, penderfynwyd,—Ein bod yn anfon cenadwri i'r Gymanfa Gyffredinol i alw sylw at y dymunoldeb o gael cyd-ddealltwriaeth rhwng y Gogledd a'r De o berthynas i Reolau Derbyniad Ymgeiswyr am y Weinidogaeth.—G. DAVIES, *Ysgrifenydd*.

L. Wedi mesur o ymdriniaeth ddifrifol o berthynas i fater y genadwri uchod, penderfynwyd fod y Gymanfa hon yn teimlo fod y mater hwn yn un tra phwysig i'r Cyfundeb yn yr adeg bresennol, ac yn anog y Cymdeithasfaeodd Chwarterol a'r Cyfarfodydd Misol i roddi pob ystyriaeth iddo, mewn trefn i greu teimlad dyfnach o ddifrifoldeb gyda golwg arno trwy ein holl eglwysi, ac yna, ar ol cael lle i feddwl fod mwy o'r cyfryw deimlad wedi ei gynrychdu yn ein plith, fod y Gymanfa Gyffredinol i benodi pwyllgor i ystyried pa fodd i fyned ymlaen ymhellach gyda golwg ar dderbyn ymgeiswyr am bregethu, ac a deiniad pregethwyr i'r holl waith.

LI. Penderfynwyd ein bod fel Cymaŷ yn taer ddymuno ar y Parch. T. C. Edwards, M.A., Aberystwyth, i ysgrifennu Coliant i'r diweddar Barch. Thomas Charles o'r Bala.

LII. Penderfynwyd fod diolchgarwch gwresocaf y Gymanfa yn cael ei roddi i'r cyfeillion yn Liverpool am eu caredigrwydd i'r Gymanfa yn ystod ei harosiad yn eu plith.

Darllenwyd a chadarnhawyd penderfyniadau y cyfarfod, a therfynwyd y cyfarfod trwy weddi gan y Llywydd.

Am 7 o'r gloch, yn nghapelau Chatham Street a Netherfield Road, cynnaliwyd cyfarfod i ymdrin â mater duwinyddol, sef Iesu Grist fel Gwaredwr oddiwrth becho, pryd y gwnaed sylwadau gwerthfawr gan amryw frodyr.

JOHN MORGAN JONES, } *Ysgrifenydd*
THOMAS ROBERTS, } *ion.*

CYMDEITHASFA LLANIDLOES.

MEHEFIN 21, 22, A'R 23AIN, 1881.

LLYWYDD,—Y Parch. DANIEL ROWLANDS, M.A.

DYDD MAWRTH, MEHEFIN 21AIN.

Cyfeisteddfod Cyffredinol y Gymdeithasfa am 2 o'r gloch y prydnaawn.

I. Galwyd enwau y Cynnyrcholwyr.

II. Derbyniwyd y Cenadwriaethau canlynol o'r Cyfarfodydd Misol a'r Henaduriaethau.

O *Gyfarfod Misol Môn*:—Ein bod yn barnu fod yn fwy priodol i enwau y rhai a ddewisir gan y gwahanol Gyfarfodydd Misol i'w hordeinio gael eu hanfon i'r Gymdeithasfa sydd i'w chynnal yn Rhagfyr, yn hytrach nag i'r un sydd i'w chynnal yn Mawrth.—JOHN WILLIAMS, *Ysg.*

O Gyfarfod Misol Arfon.—Yn y Cyfarfod Misol a gynnalwyd yn Sion, Mai 16eg, penderfynwyd,—Ein bod fel Cyfarfod Misol yn dymuno awgrymu y priodoldeb o fod y Gymdeithasfa yn rhoddi annogaeth i'r Cyfarfodydd Misol, a thrwyddyn hwy i'r cyfeillion yn yr eglwys, i gymeryd mantais ar y rhagofrait y mae ein cyfeillion yn y Senedd wedi gwneyd y fath ymdrech i'w sicrhau i ni fel Ymneillduwyr drwy y ddeddf newydd ar gladdu, ac mewn trefn i ddwyn hyny oddiamgylch, fod y Cyfarfodydd Misol yn gofalu mewn cysylltiad â Chymdeithas Rhyddhâd Crefydd am gyflenwad o'r papyrâu er rhoddi rhybudd i weinidogion yr Eglwys Sefydledig, ac fod y papyrâu hyny yn cael eu gadael ymhob cymyrdogaeth yn ngofal rhyw brodyr cymhwys a allo helpu teuluoedd mewn profedigaeth pa fodd i drefnu y gwasanaeth mewn claddedigaethau yn y ffordd a fyddo yn fwyaf cydnaws â'u teimladau.—T. GWYNEDD ROBERTS, *Ysg.*

O Gyfarfod Misol Dyffryn Chwyd.—Mewn Cyfarfod Misol a gynnalwyd yn Llansannan, Mai 26 a'r 27ain, penderfynwyd,—Ein bod yn gofyn i'r Gymdeithasfa ganiatáu ar fod cynrychiolaeth Cyfarfod Misol Dyffryn Clwyd yn y dyfodol yr hyn oedd Sir Ddinbych cyn y rhaniad.—D. M. DAVIES, *Ysg.*

O Gyfarfod Misol Sir Fflint.—Yn Nghyfarfod Misol Bodfari, Mai 23ain, dewiswyd y Parch. R. Edwards, yr Wyddgrug, ac E. Lewis, Yaw., Mostyn Quay, i fod dros Sir Fflint ar Bwyllgor Codi Pregethwy.—J. JONES, *Ysg.*

O Gyfarfod Misol Trefaldwyn Uchaf.—Penderfynwyd ein bod yn danfon cais i'r Gymdeithasfa ar iddi gymeryd i fyny y mater o Newyddiadur Cyfundebol, ac un ai gwneyd y *Goleuad* yn bapwr y Corff a'i werthu am geiniog, neu gael papyr arall yn ei le, os nad yw hyny yn bosibl.—O. JONES, *Ysg.*

O Gyfarfod Misol Trefaldwyn Isaf (Cenadwri y methwyd cael amser i sylwi arni yn y Gymdeithasfa ddiweddar).—Gan fod deng mlynedd ar hugain wedi terfynu er pan gyflawnwyd y gwaith o Hanes Methodistiaeth Cymru, ein bod yn cyflwyno i sylw y Gymdeithasfa y priodoldeb o gario ymlaen yr hanes hyd ddiwedd y flwyddyn ddiweddar. --Dymunir cyflwyno y cenadwriaethau canlynol i'r Gymdeithasfa yn Llanidloes:—1. Tra nas gallwn lai nag anghymeradwyo yr arferiad sydd yn fyfynu mewn rhai parthau o'r rhoddi cyhoeddiadau afresymol o bell ymlaen, nid ydym yn gweled unrhyw fantais mewn pasio rheol bendant ar hyn. Hefyd dymunem awgrymu ar fod i'r Dyddiaduron awdurdodedig fod yn unfurfiol yn nifer y blynyddoedd, pa faint bynag a fyddant.—2. Penodwyd y brodyr canlynol i fod ar y Pwyllgor er ystyried y Rheolau i Godi Pregethwy,—Parch. John Pritchard, Birmingham, a Mr. John Jones, U.H., Llanfyllin.—D. PIERCE, *Ysg.*

O Gyfarfod Misol Manchester.—Yn y Cyfarfod a gynnalwyd Ebrill 26ain, 1881, appwyntiwyd yn aelodau o'r Pwyllgor sydd i gymeryd i ystyriaeth y Rheolau i dderbyn pregethwy, y Parch. William James, B.A., a Mr. Robert Lloyd, 118, Bradford Street.—WILLIAM JAMES, *Ysg.*

O Henaduriaeth Trefaldwyn.—At the Meeting of our Presbytery yesterday (June 10) the following gentlemen were appointed to act on the Committee for Raising Preachers:—Rev. E. Parry, M.A., Newtown, and Mr. Thomas Rowlands, Cambrian House, Newtown.—WM. PRITCHARD, *Sec.*

III. Cenadwriaethau o'r Gymanfa Gyffredinol:

"Nid oedd yr Is-Bwyllgor a appwyntiasid i geisio cael unfurfiath yn ngwerthiant y ddwy DRYSORFA a'r *Treasury* yn y gwahanol Siroedd, ac i helaethu eu cylchrediad, wedi cyfarfod. Ail etholwyd hwynt am fwyddyn arall, dymunwyd arnynt gyfarfod yn fuan, ac ychwanegwyd y Parch. Joseph Evans, Caerfyrddin, a Mr. W. Evans, Caer, atynt; Mr. W. Evans i fod yn gynullydd. Yn ganlynol cyfarfyddodd yr Is-Bwyllgor, a derbyniwyd yr Adroddiad canlynol oddiwrtho:—(a) Ein bod yn barnu mai trwy gyfrwng yr Ysgolion Sabbothol yn benaf y gellir helaethu cylchrediad y Cyhoeddiadau hyn.—(b) Fod cenadwri i fyned o'r Gymanfa hon at y ddwy Gymdeithasfa, i ddyuno arnynt trwy gyfrwng y Cyfarfodydd Misol drefnu ar i ryw rai ymhob Ysgol Sabbothol fyned o amgylch i geisio derbynwyr newyddion i'r Cyhoeddiadau cyfnodol.—(c) Fod awdurdod yn cael ei roddi i'r Is-Bwyllgor i ymohebu âg Ysgrifenyddion y Cyfarfodydd Misol er dwyn oddiamgylch yn effeithiol yr ymofyniad hwn yn yr holl Ysgolion Sabbothol, a chael cyfrifon o bob Ysgol o'r hyn a wnaed, a bod y treuliadau anghenrheidiol i'w talu o gyllid y ddwy DRYSORFA.—(d) Annogir fod i drefniadau yr ymofyniad yn yr Ysgolion gael eu gwneyd gan bob Cyfarfod Misol cyn diwedd mis Gorphenaf, ac i'r *returns* ddyfod yn ol i Ysgrifenyddion y Cyfarfodydd Misol erbyn y dydd cyntaf o Hydref."

IV. Wrth ymdrin â'r genadwri o Fôn, amlygwyd gan y brodyr o'r Sir hono eu bod hwy yn tybied mai yr hen arfer yn ein plith oedd dwyn enwau y rhai dewisedig gan y Siroedd i'w hordeinio i Gymdeithasfa Rhagfyr, fel yr annogid gwneyd yn y genadwri a anfonet hwy i'r Gymdeithasfa hon; ond dangoswyd yn ystod y drafodaeth mai yr hen arfer yn hytrach oedd dwyn yr enwau i Gymdeithasfa y Gwanwyn, ac ymddyddan â'r brodyr yn y Gymdeithasfa y dygid eu henwau iddi. Penderfynid dal i fyny yr arferiad o ymddyddan â'r brodyr fyddo i'w hordeinio mewn Gymdeithasfa flaenorol i'r un y golygir eu hordeinio ynddi, ac i gymeradwyo amcan y genadwri o Fôn i'r graddau yr oedd yn tueddu at sicrhau hyny.

V. Caed sylw helaeth ar y genadwri o Arfon yn dymuno ar i ddefnydd mwy cyffredinol gael ei wneyd o Ddeddf newydd y Claddedigaethau. Cafwyd wrth ymofyn fod amryw yn gwneyd defnydd o ddarpariadau y Ddeddf hon, ond ar y cyfan mai

lled araf yw ein haelodau a'n gwrandawyr i gymeryd gafael ynddynt. Tystiolaethid fod rhai Cyfarfodydd Misol wedi darparu papyrâu argraffedig yn rhoddi hysbysrwydd ynghylch y modd i weithredu yn y mater hwn, ac wedi eu hanfon i ofal personau deallus yn y gwahanol ardaloedd. Barnwyd yn addas anfon cenadwri, gyfystyr â'r un ddaeth yma o Arfon, at y gwahanol Gyfarfodydd Misol, a thrwyddynt hwy at yr holl eglwysi yn y Dalaeth.

Ynglŷn â hyn, awgrymwyd gan un brawd y priodoldeb o gael ffurf o wasanaeth claddu i w arfer yn achlysurol os nad yn gyffredinol, ac amlygodd amryw eu hanghymeradwysaeth o ddefnyddio adeg ddirifiddwys claddediagaeth i areithio ar rinweddau yr ymadawedig ac i roddi amlinelliad o hanes ei fywyd. Teimlid anghen doethineb mawr wrth weinyddu mewn claddediagaethau, fel na byddo i'r cyferbyniad rhwng gorganmoliaeth i un a dim canmoliaeth i'r llall, beri briw i deimladau tyner neb; a theimlid mai nid da yw ceisio cynhyrfu y teimladau sydd eisoes mor dyner pan yn hebrwng perthynasau a chyfeillion i'r bedd. Cyttunwyd ar y cynnygiad a welir wedi ei gadarnhau yn hanes cyfarfod y Gymeithasfa yn dwyn perthynas â'r pwnc hwn.

VI. Teimlid pob parodrwydd i gydeynio â'r cais ar i Gyfarfod Misol Dyffryn Clwyd gael mwy o nifer i'w gynnyrcholi yn y Gymeithasfa, a phenderfynwyd ar i'r gynnyrcholiath fod yr hyn ydoedd cyn rhau Sir Ddinbych, sef dau weinidog a dau flaeonor.

VII. Cymeradwywyd y brodyr canlynol i weithredu ar y Pwylgor i ystyried y Rheolau i dderbyn ymgeiswyr am y weinidogaeth. O Fôn, y Parch. S. A. Frazer, a Mr. T. Lewis, Llangefni; o Arfon, y Parch. Evan Roberts, Caernarfon, a Mr. John Roberts, Bryn Adda; o Leyn ac Eifionydd, y Parch. John Jones, Pwllheli, a Mr. Richard Owen, Mynydd Ednyfed; o Sir Fflint, y Parch. Roger Edwards, Wyddgrug, a Mr. Enoch Lewis, Mostyn Quay; o Ddwyrain Meirionnydd, y Parchn Dr. Edwards, William Griffith, Penmachno, a Mr. Thomas Ellis, Cynlas; o Orllewin Meirionnydd, y Parch. D. Roberts, Rhiw, a Mr. Robert Rowland, Bank, Ffestiniog; o Drefaldwyn Uchaf, y Parch. Joseph Thomas, a Mr. T. F. Roberts, U.H., Llanidloes; o Drefaldwyn Isaf, y Parch. John Pritchard, Birmingham, a Mr. John Jones, U.H., Llanfyllin; o Fanchester, y Parch. William James, B.A., a Mr. R. Lloyd; o Henaduriaeth Trefaldwyn, y Parch. E. Parry, M.A., a Mr. Thomas Rowlands, Drefnewydd. Annogwyd Cyfarfodydd Misol Liverpool, Dyffryn Conwy, a Dyffryn Clwyd, a Henaduriaeth Lancashire, i ben-

odi brodyr i weithredu ar y Pwylgor hwn, ac i anfon eu henwau i'r cynnullydd cyn y Gymeithasfa nesaf. Teimlid ei bod yn bryd bellach i'r Pwylgor hwn gyfarfod heb lawer o oeddiad, a phenodwyd Mr. Robert Rowland, Bank, Ffestiniog, i fod yn cynnullydd.

VIII. Bu y genadwri o Gyfarfod Misol Trefaldwyn Uchaf o berthynas i gael Newyddiadur Cyfundebol o dan sylw, a dangoswyd gan amryw o frocyr o'r Rhan Uchaf o Sir Drefaldwyn yr anghenheidrwydd a deimlant hwy am gael cyfrng pur a diogel i ledauu hysbysrwydd am ein gweithrediadau ac i amddiffyn ei hegwyddorion. Cwynid gan un o'r aelodau Seneddol Cymreig oedd yn breswml oblegid erthygl a ymddangosasai yn un o'r papyrâu Cymreig yn dynoethi ac yn eangyhuddo fel y tybid un Sir neillduol yn Nghymru, a dymunai am i ryw foddion gael ei arfer i symud yr argraff anghywir a gynnrychwyd drwyddi. Nid oedd addfedi-rwydd i symud yn y cyfeiriad o ddwyn allan unrhyw newyddiadur cyfundebol; ond ar derfyn yr ymddyddan, penderfynwyd fod i bwyllgor bychan aros ar ol o'r ddiwedd y cyfarfod i ystyried ymhellach yr erthygl y cwynid o'i herwydd.

IX. Caed sylw ar y genadwri a anfonasid o Ran Isaf Sir Drefaldwyn i'r Gy-meithasfa yn Abergel, yn dadgan dymniad am gael parhâd o Hanes y Cyfundod hyd ddiwedd y flwyddyn ddiweddar. Dygid ar gof, fel rheswm dros roi ystyriaeth i'r peth, fod rhai o'r pethau pwysicaf sydd genym wedi eu cychwyn na wedi cynnyddu llawer o fewn y deng mlynedd ar hugain diweddar. Ond y teimlad mwyaf cyffredinol yn y Cyfeistedd fod oedd fod deng mlynedd ar hugain yn dymor rhy fyr yn hanes Cyfundeb i ysgrifenu yn benodol arno, ac fod y ffaith fod lliaws o'r rhai fu â'r llaw flaeaf yn y symudiadau diweddar yn ein plith eto yn fyw, fel na all yr hanesydd feirniadu eu gweithrediadau gyda'r un rhyddid a phe buasai ymhellach oddiwrthynat. Credid mai tyfiant fyddai oreu yn y mater hwn, ac mai da fyddai i rywun gymeryd y pwnc at ei feddwl, ac i eraill gynnorthwyo trwy gasglu defnyddiau hanes erbyn rhyw adeg ddyfodol. Pasiwyd penderfyniad yn dadgan y dymunoldeb o arfer moddion i gasglu defnyddiau hanes crefydd yn ein plith.

*Cyfarfod y Pregethwyr a'r Blaenoriaid
am 6 o'r gloch.*

Coffawyd am y mater o roi cyhoeddiadau ymhell ymlaen, ac mai o un Cyfarfod Misol yn unig y daethai llais ar hyn i'r Gy-meithasfa hon. Dysgwylir cael llais

o'r Cyfarfodydd Misol eraill erbyn y Gymdeithasfa nesaf.

Dygwyd i sylw yr Achos Dirwestol yn ein plith, fel un o'r materion a gyflwynid i'r Gymdeithasfa gan y Gymanfa Gyffredinol. Amlygwyd dymuniad yn y Gymanfa Gyffredinol am i Bwyllgor gael ei ffurfio ynglŷn â phob un o'r ddwy Gymdeithasfa, ac am i'r achos da hwn gael sylw cyhoeddus genym yn ein Cymdeithasfa oedd. Penderfynwyd ein bod yn gweithredu yn ol annogaeth y Gymanfa Gyffredinol, ac yn penodi Pwyllgor. Cydolygid fod un o bob Cyfarfod Misol a Henaduriaeth i ffurfio y Pwyllgor, ac fod yr hwn a ddewisir i gael ei ddewis gan y Cyfarfod Misol.

Darllenwyd llythyr oddiwrth Mr. Howel Roberts, Clynog, yn rhoddi rheswm pahan nad allai fod yn bresennol yn y Gymdeithasfa i gael ymddyddan âg ef yn flaenorol i'w ordeiniad.

Prif waith y cyfarfod hwn oedd ymddyddan â naw o frodyr oedd yn cael eu cyflwyno i'r Gymdeithasfa gyda golwg ar gael eu hordeinio, sef Mri. John Moses Jones, Dinas; Robert Jones, Rhosfawr; John Hughes, Edeyrn; Robert Ambrose Jones, Abergele; John Elias Hughes, M. A., Llan-elwy; Evan Lloyd, Rhyl; Edward Jones, Meliden; Edward Humphreys, Rochdale; a Thomas Phennah, Wrexham.

Ymddyddanwyd â hwy am eu hanes a'u profiad crefyddol, am eu golygiadau athrawiaethol, ac am eu cymeradwyaeth o drefn bresennol y Corff. Yr oedd atebion y brodyr ar y cyfan yn foddhâol; ond yr oedd un o'r brodyr hyn wedi gweithredu yn ddiweddar yn ei eglwys gartrefol mewn modd na ellid ei gamwll, ac yn lled hwyrfrydig i addef ei fod yn fenis yn yr helynt; ac un arall o honynt yn coleddu ac yn arfer dadgan rhai syniadau yr ofnid eu bod o duedd niweidiol, ac yn methu dyweyd yn groëw ei fod yn cyttuno â'r hyn a osodir i lawr yn "Y Golygiad Byr" fel yn ddyledswydd ar bob gweinidog yn y Corff. Caniatwyd i'r ddau frawd hyn amser i ystyried rhai cwestiynau a ofynasid iddynt hyd bore drannoeth.

DYDD MERCHER, MEHEFIN 22AIN.

Parhad o Gyfeisteddfod Cyffredinol y Gymdeithasfa am 9 o'r gloch.

Darllenwyd cenadwri o'r Gymanfa Gyffredinol yn dwyn perthynas â chylchrediad y Cyhoeddiadau Cyfnodol, a chymeradwywyd penderfyniadau ar y mater.

Aed ymlaen i ymddyddan ymbellach â'r brodyr oedd wedi eu dewis i'w hordeinio, trwy ofyn i'r gweddill o honynt a oedd- ynt yn cymeradwyo trefn bresennol y

Corff, ac yn penderfynu cydweithio yn dangnefeddus â'u brodyr i ddwyn gwaith yr Arglwydd ymlaen yn effeithiol. Rhoddwyd cyfleusdra hefyd i'r brodyr oedd yn petruso y noswaith flaenorol i roddi eu hatebion i'r gofyniadau a osodasid at eu hystyriaeth. Wedi cael eu hatebion, ac i'r brodyr ymneillduo, cafwyd barn Cyfeisteddfod y Gymdeithasfa ar bob un o honynt ar wahan. Cymerwyd yr arwydd o gymeradwyaeth neu anghymeradwyaeth trwy i bawb sefyll ar eu traed. Cymeradwywyd y rhai canlynol i'w hordeinio y flwyddyn hon yn Nghymdeithasfa Caernarfon:—Mri. John Moses Jones, Dinas; Robert Jones, Rhosfawr; John Elias Hughes, M. A., Llan-elwy; Evan Lloyd, Rhyl; Edward Jones, Meliden; Edward Humphreys, Rochdale, a Thomas Phennah, Wrexham. Yr oedd llais y cyfarfod dros ohirio ordeiniad Mri. John Hughes, Edeyrn, am flwyddyn, ond ar y dealltwriaeth y gellir ei gyflwyno i'r Gymdeithasfa ymhyn y flwyddyn heb ail ddewisiad arno gan yr eglwys. Yr oedd llais y cyfarfod yn unfrydol yn erbyn ordeinio Mr. Robert Ambrose Jones, Abergele.

Cyfarfod y Blaenoriaid, Cyfarfod y Pregethwyr, am 11 o'r gloch.

Cyfarfod y Pregethwyr a'r Blaenoriaid am 2 o'r gloch.

I. Hysbyswyd y cynnelir y Gymdeithasfa nesaf yn Nghaernarfon, Awst 23, 24, a'r 25ain.

II. Derbyniwyd yn genadwri o Gyfeisteddfod y Blaenoriaid,—Eud bod yn cynnyg fod i'r Parch. William Dickens Lewis, M. A., draethu ar Natur Eglwys yn y Cyfarfod Ordeinio yn Nghaernarfon, a'r Parch. Robert Hughes i draddodi y Cyngor. Cadarnhawyd y genadwri.

III. Penderfynwyd ein bod yn barnu gyda golwg ar y genadwri o Gyfarfod Misol Môn mewn perthynas i gael enwau y rhai fyddo wedi eu dewis i'w hordeinio i Gymdeithasfa Rhagfyr, mai anhawdd fyddai cario hynny allan, a'n bod yn penderfynu i'r enwau, fel yn bresennol, ddwyfod i Gymdeithasfa y Gwanwyn, ond gyda dealltwriaeth, yn ol y golygiad yn y Gymdeithasfa ddiweddar, fod y personau a fyddont wedi eu dewis i'w cyflwyno yn bresennol yn y Gymdeithasfa hono, fel y galler ymddyddan â hwynt.

IV. Penderfynwyd ein bod fel Cymdeithasfa yn dymuno rhoddi annogaeth i'r Cyfarfodydd Misol, a thrwyddynt hwy i'r cyfeillion yn yr eglwys, gymeryd mantais ar yr hawl y mae ein cyfeillion yn y Senedd wedi gwneyd y fath ymdrech i'w sicr-

hau i ni fel Ymneillduwyr trwy y ddeddf newydd ar gladdu, ac mewn trefn i ddwyn hyny oddiamgylch, fod y Cyfarfodydd Misol yn gofalu am gyflenwad o'r papyrau er rhoddi rhybudd i weinidogion yr Eglwys Sefydledig, ac fod y papyrau hyny yn cael eu gadael ymhob cymydogiaeth yn ngofal rhyw frodyr cymhwys a allo helpu teuluoedd mewn profedigaeth pa fodd i drefnu y gwasanaeth mewn claddedigaethau yn y ffordd a fyddo yn fwyaf cydnaws â'u teimladau.

Hysbyswyd fod papyrau wedi eu paratoi gan Gymdeithas Rhyddhâd Crefydd yn egluro Deddf Newydd Claddu, ac i'w cael gan y Parch. J. Eiddon Jones, Llanrug, a bod llyfr cyflens, yn cynnwys ffurfiau y rhybuddion i'r offeiriad, i'w gael gan Mr. D. W. Davies, Swyddfa y Genedl, Caer-narfon.

V. Ynglŷn â'r mater o weinyddu mewn claddedigaethau, penderfynwyd ein bod yn dymuno annog ein holl frodyr y gelwir ar-nynt i ymgymeryd â hyn i ymdrech-
dwyd y gwaith ymlaen yn ysbryd yr ef-
engyl, mewn dull syml a chwaeth bur, ac
hyd y byddo yn bosibl yn ngeiriau yr Ys-
grythyr Lân, a chydag amcan cywir at
fuddioldeb.

VI. Cyttunwyd yn unfrydol â'r cais o Gyfarfod Misol Dyffryn Clwyd, ar i gyn-
rychiolaeth y Cyfarfod Misol hwnw fod
yn y dyfodol yr hyn oedd Sir Ddinbych
cyn y rhaniad.

VII. Penderfynwyd ein bod yn cymer-
adwyo y brodyr a enwasid gan Gyfarfod-
ydd Misol Môn, Arfon, Llleyn ac Eifionydd,
Dwyrain a Gorllewin Meirionnydd, Fflint,
Trefaldwyn Uchaf ac Isaf, Manchester, a
Henaduriaeth Trefaldwyn, i weithredu ar
y Pwyllgor i ystyried y Rheolau yn dwyn
perthynas âg Ymgeisiwyr am y Weinidog-
aeth, ac yn penodi Mr. Robert Rowland,
Bank, Ffestiniog, yn gynnullydd y Pwyll-
gor hwnw.

VIII. Penderfynwyd fod annogaeth yn
cael ei rhoddi ar i lyfr cofnodau o bethau
hynod ynglŷn âg achos crefydd yn y lle
gael ei gadw yn ein gwahanol eglwysi, ac
ar fod hanes yr achos yn yr ardaloedd yn
cael ei roddi yn destun i ysgrifenu arno
erbyn cyfarfodydd llenyddol, fel y byddo
defnyddiau i'w cael tuag at ysgrifenu hanes
y Cyfundeb ryw adeg yn y dyfodol.

IX. O berthynas i'r genadwri o'r Gym-
anfa Gyffredinol gyda golwg ar yr Achos
Dirwestol, penderfynwyd, (1.) Ein bod i
weithredu yn ol annogaeth y Gymanfa
Cyffredinol, ac yn ffurfio Pwyllgor Dir-
westol ynglŷn â Chymdeithasfa y Gogledd.
—(2.) Fod y Pwyllgor i fod yn gynnwys-
edig o un o bob Cyfarfod Misol a Henad-
uriaeth; yr aelodau i gael eu dewis gan y
Cyfarfodydd Misol, &c., a'u henwau i ddy-

fod i'r Gymdeithasfa newaf.—(3.) Ynglŷn
â hyn, rhoddwyd rhybudd, y dygir dan
sylw yn y Gymdeithasfa newaf yr arferiad
isael ac annuwiol yr ofnir sydd ar gynnid
mewn amryw barthau o'n gwlad, o gym-
eryd enw yr Arglwydd yn ofer, ac y cyn-
nygir penderfyniad ar hyn.—(4.) Gyda
golwg ar genadwri arall o'r Gymanfa Gy-
ffredinol, cyttunwyd ein bod yn cymerad-
wyo y cynllun a drefnwyd gan y Gymanfa
Cyffredinol er helaethu cylchrediad Cy-
hoeddiadau Cyfnodol y Cyfundeb, ac yn
ei gyflwyno yn galonog i'r Cyfarfodydd
Misol i'w gario allan trwy offeryniolaeth
papyrau a anfonir i bob Cyfarfod Misol
erbyn diwedd mis Gorphenaf.

X. Gyda golwg ar bwnc yr ordeinia-
cyttunwyd ein bod yn cadarnhau dewisiad
Mri. John Moses Jones, Robert Jones,
John Elias Hughes, Evan Lloyd, Edward
Jones, Edward Humphreys, a Thomas
Phennah, i gael eu hordeinio y flwyddyn
hon.

XI. Darllenwyd Adroddiad Cyfeistad-
fod Gweithiol y Genadaeth Gartrefol, yr
hwn oedd fel y canlyn :—

Yr oedd yn bresennol, y Parch. W.
Roberts, Llanrwst; J. Thomas, B.A., Liver-
pool; Mri. T. Lewis, Bangor; R. Jones,
Bank, Pwllheli; E. T. Jones, Dinbych; W.
Evans, Bank, Caerlleon; Jacob Jones, Bala;
Hugh Jones, Penrhyndeudraeth; R. Owen,
Machynlleth; T. Rowlands, Drefnewydd; R.
Hughes, U.H., Liverpool; J. Davies, Man-
chester; J. Jones, Ashlands; Y Trysorydd,
yr Ysgrifenydd, ac amryw o aelodau Cyfeis-
teddfod yr Achosion Seisnig. Dewiswyd
Mr. R. Jones, Bank, Pwllheli, yn Llywydd.

Hysbyswyd fod y brodyr canlynol wedi eu
dewis i fod yn aelodau o'r Cyfeistadeddfod
am dair blynedd.—Mr. R. Owen, Machynlleth,
dros Gyfarfod Misol Trefaldwyn Uchaf; Mr.
E. T. Jones, Dinbych, dros Gyfarfod Misol
Dyffryn Clwyd; y Parch. W. Roberts, Llan-
rwst, dros Gyfarfod Misol Dyffryn Conwy;
a'r Parch. J. Thomas, B.A., Liverpool, dros
Henaduriaeth Lancashire. Hefyd fod Mr. D.
Hughes, U.H., wedi ei ddewis i gymeryd lle
y diweddar Mr. P. Williams, gan Gyfarfod
Misol Liverpool.—Ail ddewiswyd Mri. R.
Jones, Pwllheli, a R. Owen, Machynlleth, yn
Archwilwyr Cyfrifon y Genadaeth Gartrefol
am y flwyddyn, a diolchwyd iddynt am eu
gwasanaeth.—Penodwyd i fod yn Is-bwyll-
gor dros y ddau achos, Mri. E. T. Jones,
Dinbych; W. Evans, Caerlleon; Jacob Jones,
Bala; a R. Williams, Drefnewydd; yr olaf
i fod yn gynnullydd.—Gwnaed cofhâd par-
bus a theimladol am y diweddar Mr. Peter
Williams, Liverpool, a'r golled fawr a achos-
wyd gan ei farwolaeth, yr hwn am flynydd-
oedd lawer a deimlai ddyddordeb mawr ac
a amlygai ffyddlondeb neillduol gyda y Gen-
adaeth Gartrefol a'r Achosion Seisnig.—
Rhoddodd y Trysorydd, Mr. E. Griffith,
Dolgellau, grynoded o sefyllfa arianol y Gen-
adaeth ar ddiwedd y flwyddyn 1880.

DERBYNIADAU.

	£	s.	d.
Mewn llaw ddiwedd y flwyddyn	469	18	8
Cyfanswm y Casgliadau	1,529	8	9
Llôg yr Ariandf	6	9	7
Rhan o'r gweddill ar ol Mrs. Phillips, trwy law Mr. Peters, Caer	78	0	0
Gan Ymddiriedolwyr Mr. T. Jones	25	0	0
	£2108	12	0

TALIADAU.

	£	s.	d.
Cenadon a Gorsafoedd	1,559	4	10
Am Argraffu	30	14	0
Yr Ysgrifenydd	20	0	0
Dyled Capel Burton	78	0	0
Costau Achlysurol	15	17	1
Mewn llaw	404	16	1
	£2108	12	0

Talwyd yn y chwarter cyntaf o'r flwyddyn hon, £411 12s. 6c.; mwy o £8 16s. 6c. na'r hyn oedd mewn llaw; felly y mae tri chwarter i'w talu cyn y daw Casgliadau y Siroedd i law, a buasai rhaid benthycha yr arian oni b'ai am yr ymdrech neillduol a wnaed ar ol Cyndeithasfa Dolgellau i godi sefyllfa y Cyllid. Trwy haelioni y Parch. T. Francis, Wrexham, yn cyfranu £200; D. Davies, Ysw., A.S., £200; Ymddiriedolwyr T. Jones, £100, a'r hyn a dderbyniwyd o'r Cyfarfodydd Misol, yr Henaduriaethau, a phersonau unigol, yr oedd y casgliad ychwanegol eisoes wedi cyrrhaedd £780, a dysgwyllir symiau eto. Pan ddaw y rhai hyn i mewn, cyhoeddir adroddiad o'r cyfan.

Derbyniwyd y Ceisadau a ganlyn o'r Cyfarfod Misol a'r Henaduriaethau.—Sir Fôn.—Dublin, £60. Cyfarfod Misol Manchester.—Bolton, £30; Tyldesley, £20.—*Henaduriaeth Trefaldwyn*,—Scarlsbrick, £20, ar yr un telerau a'r flwyddyn o'r blaen; Hoylake, £60; Saughall, £10; Wepre, £20; Golftyn, £30, os bydd y Parch. J. Jenkins yn dychwelyd ac yn abl i ymgymeryd a'r gwaith; Waverton a Saughton, £40; Sion, £25; Bethlehem a Summer Hill, £50; Rossett a Burton, £25; Holt a Glanypwll, £50; Bangor-is-y-coed, os gellir sicrhau Cenadwr, £50; Tabernacl a Glan yr afon, £50; Pentremoch ac Ewloe Green, £30.—Cyfarfod Misol Liverpool,—St. Helens ac Earlsdown, £70; Widnes, £20; Runcorn, £20; Ditton, £10; Skermsdale, £24; Millom, £70; Southport, £20; Barrow a Dalton, £10; Wigan, £60; Witton Park, Spennymoor, a Black boy, £90.—*Lleyn ac Eifionydd*,—Ynys Enlli, £50.—*Henaduriaeth Lancashire*,—Fel o'r blaen i Jerusalem, Brooks, Trefaldwyn, Coedway, Groes, Geuffordd, Tabernacl, Llany-mynech, Gwern y pant, Amwythig, Bethesda, £25; Castell, £15; Mochrdd, £15. *Sir Fflint*,—Fflint, £45; Buckley, £45; Rhos, £50; Caergwile, £45; Crewe, £40; Froghall, £20; Hanley, £40.—*Trefaldwyn*

Llŷsf,—Albert road, Croesoswallt, £25; Wolverhampton a Bilston, £50.

Bu y Cyfeisteddfod yn eu hystyried yn bwylllog a manwl bob yn un ac un, a threfnwyd fel y canlyn:—

Lleodaeth Cymreig,—Dublin, £60; Runcorn, £20; Widnes, £20; Ditton, £10; Wigan, £60; St. Helens, £35; Earlsdown, £35; Southport, £20; Barrow, £60; Dalton, £10; Millom, £70; Witton Park, Spennymoor a Black boy, £80; Skermsdale, £24; Crewe, £40; Hanley, £40; Bolton, £20; Tyldesley, £20; Ynys Enlli, £50.—*Lleodaeth Seisnig*,—Scarlsbrick, £20; Hoylake, £60; Saughall, £7 10s; Waverton a Saughton, £40; Wepre, £20; Pentremoch ac Ewloe Green, £25; Sion, £25; Caergwile, £25; Bethlehem a Summerhill, £50; Tabernacl a Glan yr afon, £50; Rossett a Burton, £25. Hysbyswyd fod y rhybudd a benderfynwyd arno, yn y Cyfeisteddfod y llynedd, wedi ei roddi yn mherthynas i Capel Burton. Holt a Glanypwll, £50, gyda rhybudd y bydd gostyngiad effeithiol yn y grant y flwyddyn nesaf. Bangor-is-y-coed, £15; yr oedd cais am £50 i'r lle hwn dan yr ystyriaeth fod y cyfeillion yno yn ymdrech sicrhau brawd ieuanc yn Genadwr, ond yn wyneb sefyllfa bresennol y Cyllid, methai y Cyfeisteddfod a gweled ei ffordd yn rhydd i roddi mwy na'r swm uchod.—*Golftyn* (gadawyd y lle hwn dan ystyriaeth). *Albert Road*, Croesoswallt, £20.—*Henaduriaeth Trefaldwyn*,—Llanymynech, Gwernypant, £55; Coedway, £47 10s.; a rhybudd y bydd y Cyfeisteddfod dan anghenrheidrwydd i wneyd gostyngiad effeithiol y flwyddyn nesaf, a'r un modd am yr Amwythig, sydd i dderbyn £40, a Bethesda, £25; Mochrdd, £15; Jerusalem, Brooks, Trefaldwyn, £45; Castell, £10; Groes, Geuffordd, Tabernacl, £50.—Gweddwy i diweddard Barch. John Jones, Runcorn, yr hon sydd bellach yn 87 mlwydd oed, £15. Parch. Lewis Parry, Glanypwll, £20. Llôg hen ddyled Goror Sir Drefaldwyn, £20. Cyfanswm, £1489.

Daeth Cenadwri o Gyfarfod Misol Sir Fflint mewn perthynas i'r dull goreu o alw sylw ein Cynulleidfaoedd at waith y Genadaeth Gartrefol, a threfnu cynllun er cael arolygiaeth ar y gwaith a'r Gorsafoedd. Penderfynwyd fod dymuniad ar i'r Cyfarfodydd Misol a'r Henaduriaethau y mae Gorsafoedd mewn cysylltiad â hwy, ystyried yr achos hwn, ac anfon i mewn adroddiad ac awgrymiadau i gyfarfod y Cyfeisteddfod sydd i ymgynnull ymhen hanner blwyddyn, mewn cysylltiad â Chymdeithasfa Llangollen.—Cyflwynwyd diolchgarwch y Cyfeisteddfod i Mri. D. Roberts, Liverpool, ac E. T. Jones, Dinbych, am ymweled a Sion a Chaergwile, ar ddymuniad y Cyfeisteddfod; ac ystyried y byddai yn ddymunol i Gaergwile gael ei gysylltu â'r Henaduriaeth.—Hysbyswyd fod Mr. J. Ernest Jones yn Genadwr yn Tabernacl a Glan yr afon er dechreu y flwyddyn hon, a themlid yn ofidus o herwydd amryfusedd anfwriadol nad oedd y gŵr ieuanc yn bresennol i gael ymddyddan âg ef yn y Gymdeithasfa hon, yn ol yr arferiad sydd yn bod pan fyddo Cenadwr newydd yn dechreu ar ei waith.—Bu ymddyddan gyda golwg ar

Wigan, St. Helens, ac Earlstown, yn wyneb fod dau Genadwr yn gwasanaethu tri lle lled gyfagos i'w gilydd, a dymunwyd ar Mri. D. Roberts a D. Hughes ddwyn yr achos hwn, a hefyd Ditton, i sylw Cyfarfod Misol Liverpool.

Penodwyd y Parch. J. R. Hughes, Caer gybi, a Mr. E. Griffith, U.H., Dolgellau, i ddwyn achos y Genadaeth Gartrefol ger bron y Gymdeithasfa. — ROBERT JONES; JACOB JONES (dros) JOSEPH JONES, *Ysgrifenydd*.

Cyttunwyd, — fod yr Adroddiad uchod yn cael ei dderbyn a'i gymeradwyo.

XII. Darllenwyd Adroddiad Pwyllgor y Drysorfa Gynnorthwyol gan Dr. Edwards, a chyflwynwyd ef i'r Gymdeithasfa. Wrth gynnyg fod yr Adroddiad i gael ei dderbyn, siaradwyd yn wresog o blaid y symudiad gan amryw frodyr, a chytunwyd i dderbyn a chadarnhau yr Adroddiad.

XIII. Darllenwyd Adroddiad Cyfeisteddod Gweithiol yr Achosion Seasonig, gan Mr. R. Williams, Drefnewydd, a chyflwynwyd ef i'r Gymdeithasfa; a chytunwyd yn unfrydol fod yr adroddiad yn cael ei dderbyn a'i gadarnhau.

XIV. Darllenwyd Adroddiad Cyfeisteddod yr Athrofa, gan y Parch. Robert Roberts, Dolgellau, a chyflwynwyd ef i'r Gymdeithasfa.

Cafwyd gair hefyd am yr Arholiad diweddf gan y Parch. O. Jones, B.A., Drefnewydd, un o'r Arholwyr, yr hwn a ddywedai y byddai rhestr gyflawn yn dangos sefyllfa yr efrydwr yn yr Arholiad yn ymddangos yn y DRYSORFA. Dadganwyd ein bod yn derbyn yr Adroddiad gyda diolchgarwch am y wedd gysurus sydd ar yr Athrofa, a'r hyn y cytunwyd yn unfrydol.

XV. Dadganwyd llawenydd o weled ein brawd y Parch. Joseph Jones, yn bresennol yn ein plith, ar ol tymmor o waeledd mawr. Diolchodd Mr. Jones hefyd am y cydymdeimlad a ddangosasai y Gymdeithasfa a phersonau unigol tuag ato yn ei gystudd; yn araf yr oedd yn gwellhau, ond hyderai y byddai iddo mewn amser gael adferiad nerth.

XVI. Cafwyd Adroddiad dyddorol a thra chalonogol am ansawdd yr achos crefyddol yn y Rhan Uchaf o Sir Drefaldwyn, gan Mr. R. Owen, Machynlleth, a'r Parch. N. C. Jones; ac adroddiad cyffelyb am ansawdd yr achos yn Henaduriaeth Trefaldwyn a Sir Amwythig, gan Mr. R. Williams, Drefnewydd.

(*I barhau.*)

[Drwg gan yr Argraffwr iddynt orfod gadae allan, o ddiffyg lle, Adroddiadau yr Achosion Seasonig, y Drysorfa Gynnorthwyol, ac Athrofa y Bala. Ymddangosant yn y rhifyn nesaf.]

CYMDEITHASFA CASGWYS, SIR BENFRO.

MEHEFIN 20, 21, A 22, 1881.

LLYWYDD, — Y Parch. DAVID SAUNDERS, Abertawy.

DYDD LLUN, MEHEFIN 20FED.

Cyfeisteddod y Gymdeithasfa, am 6 o'r gloch.

YN absennoldeb damweiniol yr Ysgrifenydd, penodwyd y Parch. William Evans, M.A., Pembroke Dock, i gymeryd ei le yn cyfarfod hwn.

I. Cymerwyd enwan y Cynnyrchol-wyr.

II. Penderfynwyd cymeradwyo y pethau canlynol oddiwrth Bwyllgor Gweithiol Trysorfa y Gweinidogion: —

Trysorfa y Gweinidogion. — Ymglyfarfa y Cyfeisteddod yn *Vestry-room* y Tabernacl, Aberystwyth, am 8 o'r gloch dydd Mawrth, Mehefin 14eg, 1881, pryd yr ymglyfarfyddodd y brodyr canlynol: — Y Parchn. John Bowen, Pontrhydfendigaid; Llewelyn Edwards, Principal Edwards, Thomas Levi, Griffith Parry, ac E. P. Jones, Aberystwyth; Mri. D. J. Davies, Aberystwyth; James James, Rhiwbwys; ac Edward Lloyd, Blaenplwy. Cytunwyd yn unfrydol ar y penderfyniadau canlynol: — 1. Dymunir adgoffio i'r Gweinidogion fod y taliad blynyddol i'r drysorfa i'w wneuthur cyn diwedd mis Mehefin, neu yntau byddant yn colli eu haelodaeth a'u hawl i fanteision y drysorfa. — 2. Hefyd yr ydys yn adgoffio y Gweinidogion a ordeiniwyd yn y blynyddoedd 1870 hyd 1874, os nad ydynt yn aelodau o'r drysorfa, ac os oeddynt dan 40 oed yr amser eu hordeiniwyd, y bydd eu cyfleusdra i ymuno a'r drysorfa trwy dalu yn unig o'r pryd yr ordeiniwyd hwynt, ac nid o'r amser y derbyniwyd hwynt yn Aelodau o'r Cyfarfod Misol, yn terfynu yn mis Awst nesaf, ac ar yr un pryd ein bod yn gweld yn anghenrheidiol fod pob cais am dderbyniad Gweinidogion na fyddont wedi ymuno a'r drysorfa yn yr amser priodol, neu hen aelodau a fyddont wedi esgeuluso talu, i'w dderbyniadu gan y Cyfeisteddod. — 3. Yn gymaith a bod taliad y Parch. Richard Herbert i drysorfa y Gweinidogion, wedi ei dderfyn gan Swyddogion Sirol y drysorfa yn Sir Fynwy, yn annibynol ar y Pwyllgor Gweithiol, ein bod fel Cyfeisteddod yn gadael y cyfrifoldeb o dderbyn y brawd Mr. Herbert yn aelod o'r drysorfa ar y Gymdeithasfa. — 4. Dymunir cyflwyno y diolchgarwch gwresocaf i'r brodyr canlynol am eu caredigrwyd yn ymweld a'r amrywial Gyfarfodydd Misol yn ol penderfyniad Cymdeithasfa Aberystwyth, sef Mri. Thomas Phillips, U.H., Abertawy; R. J. Davies, U.H., Llangeitho; David Jones, a D. Jenkins Davies, Aberystwyth; a David

Evans, Caerdydd.—E. P. JONES, *Ysgrifenydd am y tro.*

Cymeradwywyd y pethau uchod, a phenderfynwyd fod y Parch. R. Herbert i'w dderbyn yn aelod o drysorfa y Gweinidogion.

III. Trefnwyd amser a materion y Cyfarfodydd dilynol.

IV. Darllenwyd y Genadwri o'r Gymnafa Gyffredinol mewn perthynas i'r Weinidogaeth; a phenodwyd y Llywydd a'r Parch. W. Williams i dynu i fyny benderfyniad ar hyn i'w gyflwyno yn Nghyfarfod Gyffredinol y Gymdeithasfa.

DYDD MAWRTH, YR 21AIN.

Cyfeisteddfod y Gymdeithasfa (parhad), am 8 30 o'r gloch.

I. Darllenwyd y llythyr canlynol oddi wrth y Prif Weinidog:—

10, Downing Street, Whitehall.
25th May, 1881.

SIR.—Mr. Gladstone desires me to thank you for communicating to him the terms of the resolution which was passed at the Quarterly Association of the Calvinistic Methodists in South Wales; and I am to acquaint you that he is much pleased to receive so gratifying an assurance that the policy of Her Majesty's Government abroad is approved by the members of your Association.—I am, Sir, your obedient Servant, E. W. HAMILTON.

Hefyd oddiwrth Mr. Carbutt, A.S. dros Fwrdeisdrefi Mynwy, yn cydnabod derbynnyd i Ddeiseb a anfonwyd o'r Gymdeithasfa o'r blaen, o blaid ei Fesur ef i gau y Tafariadau ar ddyddiau Etholiad.

II. Cafwyd y Cenedwriaethau canlynol:

Brycheiniog.—Bu sylw ar y Genadwri ddaeth o'r Gymdeithasfa ddiweddar i'r gwahanol Gyfarfodydd Misol, yn ein Cyfarfod Misol ni yn Brycheiniog, gyda golwg ar pa bryd y mae y Pum' Mlynedd yn dechre, ac a ganlyn yw y penderfyniad y daethpwyd iddo yn unfrydol:—"Fod y Pum' Mlynedd yn dechre o'r amser y derbynir un yn Aelod o'r Cyfarfod Misol."—REES DAVIES, *Ysg.*

Caerfyrddin.—Penderfynwyd anfon y Genadwri ganlynol i'r Gymdeithasfa nesaf:—"Ein bod fel Cyfarfod Misol yn dymuno galw sylw y Gymdeithasfa at y *Circuses, Theatres, a'r Rustic Sports*, er cael gwybod pa mor bell y gall Aelodau ein heglwys i fynyed y ffordd hon."—THOMAS PHILLIPS, *Ysg.*

Dwyrain Morganwg.—Yn Nghyfarfod Misol Dwyrain Morganwg, yr hwn a gynnalwyd yn Soar, Mai 24, 25, pasiwyd y penderfyniad canlynol:—"Ein bod yn dymuno ar y Gymdeithasfa ordeinio Mr. Edward Thomas, Bristol, y flwyddyn hon."—JOHN M. JONES, *Ysg.*

Llundain.—Llundain, Meh. 18, 1881. At Gymdeithasfa y Treinyddion Calfniaidd yn Casgwya. Anwyf Frodyr, a Thadau,—Yn

unol a phenderfyniad ein Cyfarfod Misol diweddar, a gynnalwyd yn Jewin Newydd, nos Fercher, Mai 25ain, yr wyf yn cyflwyno i chwi ein cais ar ran yr Eglwys Seisonig yn Highbury am ganiatâd i werthu y capel yno sydd yn perthyn i ni fel Cyfundeb. Mae yn achos galar dwys i ni fod y prawf a wnaed am ddeng mlynedd i sefydlu Achos Seisonig yn Llundain wedi methu; ac fe benodwyd Cyfeisteddfod i wneyd ymchwiliad i'r achos o hyn, adroddiad yr hwn a gyflwynir i chwi gan ein brawd, Mr. H. L. Hughes, yr hwn hefyd a rydd eglurhâd helaethach, os bydd hyn yn anghenrheidiol, am derfyniad achos a obeithid ar un adeg fusai yn faatais fawr i'n cydwladyr o Gymru, ac yn fendith i'r achosion crefyddol eraill yn y Brifddinas.—Yr eiddoch dros y frawdolaeth, JOHN W. JONES.

III. Wedi ymdriniaeth ar fater y Genadwri o Sir Gaerfyrddin, penderfynwyd fel y canlyn:—Yn gymaint a bod ein Rheolau fel Cyfuddeb ar y mater hwn yn hollol adnabyddus, nid ydym yn ei ystyried yn aghenrheidiol i wneuthur unrhyw benderfyniad o berthynas i'r Genadwri o Gyfarfod Misol Sir Gaerfyrddin, ond yn dymuno dadgan ein hymlyniad wrth ein Rheolau.

IV. Cyflwynwyd y cais am ordeinio Mr. Edward Thomas, Bristol, i ystyriaeth Cyfarfod y Blaenoriaid.

V. Galwyd sylw at y Genadwri o'r Gymnafa Gyffredinol mewn perthynas i'r moddion goreu i helaethu cylchreidiad Cyhoeddiadau y Cyfundeb, aef trwy yr Ysgolion Sabbothol, a dymunwyd ar y Cyfarfodydd Misol gymeryd hyn i fyny yn wresog. Anfonir papyrâu gan y Pwyllgor a benodwyd gan y Gymanfa i Ysgrifenyddion y gwahanol Gyfarfodydd Misol.

VI. Wedi ymdriniaeth bwyllgor ar y cais o Gyfarfod Misol Llundain, penderfynwyd,—“Fod y cais yn cael ei ganiatáu, ac fod Ysgrifenydd y Gymdeithasfa yn cael ei awdurdodi i ysgrifenu at *London Presbytery* yr Eglwys Henaduriaethol Seisonig, gyda golwg ar drosglwydd iddynt hwy y capel yn Highbury, a bod yr ymdrafodaeth i gael ei dwyn ymlaen gan Gyfarfod Misol Llundain dros y Gymdeithasfa; ond os metha y cynnyg hwn, fod y Cyfarfod Misol yn cael ei awdurdodi i werthu y capel i unrhyw enwad, neu unrhyw bwyllgor anenwadol, fyddo yn ewyllysio ei brynu.

Cyfarfodydd y Pregethwyr a'r Blaenoriaid ar uaham, am 11 o'r gloch.

Yn Nghyfarfod y Pregethwyr cafwyd ymddyddan tra adeiladol ar “Gariad Brawdol.” Teimlid fod yr ymddyddan yn cael ei ddwyn ymlaen mewn ysbryd rhagorol.

Cyfarfod Gyffredinol y Gymdeithasfa am 1 o'r gloch.

I. Hysbyswyd fod y Gymdeithasfa nesaf, yn ol trefniad y Gymdeithasfa flaenorol,

i fod yn Dowlais, Awst 2—4; Eisteddiad cyntaf y Cyfeisteddfod i fod am 3 o'r gloch prydawn dydd Mawrth, yr 2il.

II. Derbyniwyd a chymeradwywyd yr Adroddiad canlynol o Gyfarfod y Blaenoriaid :—

Cyfarfod y Blaenoriaid yn Casgwyns, Meh. 20, 21, 22, 1881.—1. Derbyniwyd enw y brawd Edward Thomas, Bristol, Aelod o Gyfarfod Misol Dwyrain Morganwg, i'w ordeinio yn Nghymdeithasfa Awst nesaf.—2. Ymddyddanwyd ar y mater oedd wedi cael ei roddi i ymdrin arno yn y cyfarfod hwn, sef, "Beth a allwn ei wneyd er cael adfywiad Crefyddol yn ein plith, a phrofi pethau nerthol yn ein gwlad?" Penderfynwyd fod y mater yn cael ei roddi o flaen yr eglwys, a bod ymdrech i gael ei wneyd tuag at hynny drwy gadw cyfarfodydd gweddïau mewn tai annedd, ymweled â'r bobl, a gweithgarwch cyffredinol mewn gwahanol ffordd, a bod y Cyfarfodydd Misol yn defnyddio pob moddion tuag at feithrin yr ysbryd hwn.—3. Fod y mater hwn i gael sylw yn y Gymanfa nesaf.—JAMES WILLIAMS, *Cadeirydd*; JAMES JAMES, *Ysgrifennydd*.

Gwnaethpwyd sylwadau gwerthfawr ymhellach ar Adfywiad Crefyddol, a rhoddwyd annogaeth daer ar i'r penderfyniad uchod arno gael y sylw priodol, a'i gario allan mewn modd effeithiol drwy'r Siroedd yn gyffredinol.

III. Rhoddwyd annogaeth i feddwl am ryw le cyfeus i gynnal yr Arholiad Cymdeithasol yn mis Hydref nesaf, fel y gall rhoddi hysbysrwydd yn Nghymdeithasfa Awst. Ynglŷn â hyn penderfynwyd fod diolchgarwch cynhes y Gymdeithasfa yn cael ei gyflwyno i'r Parch. E. Phillips, am ei wasanaeth gwerthfawr fel Arholydd am dair blynedd.

IV. Cafwyd hanes dyddorol a manwl iawn am agwedd yr Achos yn Sir Benfro, yn ei wedd allanol ac ysbrydol, gan y Parchn. W. Powell, Penfro, a George Williams, Gwastad. Darllenwyd yr Ystadegau gan Mr. Watts Williams, Tyddewi.

DYDD MERCHER, YR 22AIN.

Cyfarfod Cyffredinol y Gymdeithasfa, am 8 30 o'r gloch.

I. Darllenwyd a chadarnhawyd penderfyniadau y Cyfeisteddfod.

1. Mabwysiadwyd y penderfyniad ar dderbyniad Ymgeiswyr i'r Weinidogaeth yn y ffurf ganlynol :—Ar ol ymdriniaeth â'r genadwri a ddaeth o'r Gymanfa Gyffredinol gyda golwg ar dderbyniad Ymgeiswyr i'r Weinidogaeth, penderfynwyd,—"Ein bod yn galw sylw difrifol y Cyfarfodydd Misol at y mater pwysig hwn, gan ddymuno arnynt ei wneuthur yn destun ymddyddan yn eu cynnadleddau, ac i ddwyn

ger bron swyddogion ein holl eglwysi y pwys mawr ar fod iddynt arfer cydwob i Dduw yn y peth hwn, a bod yn dda gofalus rhag gollwng dynion i'r weinidogaeth na byddont yn dangos arwyddion goheithiol eu bod wedi eu cymhwysu a'u galw at y gwaith gan yr Arglwydd ei hun."

2. Ynglŷn â'r penderfyniad ar y cais o Gyfarfod Misol Llundain, ychwanegwyd, fod y mater hwn i gael ystyriaeth pellach yn Nghymdeithasfa Awst, i gael gweled a ellir cychwyn achos Seisonig yn y Bristolas eto, mewn man mwy cyfeus.

II. Bu sylw ar y genadwri o'r Gymdeithas Gyffredinol gyda golwg ar wneyd ymdrech ychwanegol yn y casgliadau at y Gwladfa Dramor. Cafwyd sylwadau gwerthfawr yn awgrymu gwahanol foddion i ffrofi teimlad yr eglwys yn fwy grib gwaith hwn, a phenderfynwyd fod sylw difrifol y Cyfarfodydd Misol yn cael ei alw at yr achos, gyda dymuniad neillidol am i'r Cyfeisteddfod Cenedol Sirol gael ei ad-ffurfio ymhob Sir, a bod y Llywydd hefyd i alw sylw at yr achos hwn yn y Gymdeithasfa nesaf.

III. Gwnaethpwyd sylwadau parchu mewn coffad am y Parch. D. Hopkins, Llanlluan, gan y Parch. W. D. Jenkins, Pembrey. Pethau amlwg iawn yn Mr. Hopkins oedd hawddgarwch cymeriad, a gweinidogaeth effro.

Fallodd yr amser i gael ymdriniaeth ar yr Ysgol Sabbathol, fel yr oeddidd wedi bwriadu.

G. DAVIES, *Ysgrifennydd*.

D.S. Dylasai fod enw Mr. John Evans, Hendre, yn rhestr y rhai basiodd yr Arholiad Cymdeithasfaol diweddar, yr hwn a gyhoeddwyd yn Nghylchlythyr Cymdeithasfa Llanstephan.—G. D.

Y MODDION CYHOEDDUS.

Dydd Mawrth, am 3 y prydawn, pregethodd y Parchn. J. Davies, Blaenannerch, a J. Evans, Caerfyrddin; ac am 6, y Parchn. G. Davies, Llundain, a J. Cynddylan Jones.

Dydd Mercher, am 7 yn y bore, y Parchn. G. E. Watson, Abercarn, a T. Evans, Merthyr; am 10, y Parchn. David Saunders, a W. Williams, Abertawe; am 2, y Parchn. Thomas Rees, Merthyr; a J. C. Jones, Caerdydd; ac am 6, y Parchn. D. Saunders, a W. Williams. Pregethwyd hefyd gan amryw frodyr nos Fawrth am 7, yn Gosen, Hwlfordd, Woodstock, Gwastad, Walton, a Bethlehem; yr olaf yn gapel y Bedyddwyr.

CYMANFA VICTORIA.

CYNNALIWDYD ein deuddegfed Cymanfa ar hugain yn Williamstown, gerllaw Melbourne, ar y 15fed, 16eg, a'r 17eg o Ebrill, 1881: Llywydd, Mr. W. D. Rees.—Wedi

darllen adroddiad o weithrediadau y Gymanfa flaenorol, cynnygiwyd a phenderfynwyd fod iddo gael ei dderbyn a'i gadarnhau. Wedi derbyn cenadwriaethau, i ddyfod o dan ystyriaeth y Gymanfa, o Gyfarfodydd Dosbarth Ballarat, a Dosbarth Melbourne, cyflwynwyd Mr. O. R. Williams, Eagle-Hawk, gan Ysgrifenydd y Dosbarth fel blaenor wedi ei ddewis i'r lle hwnw; a derbyniwyd ef yn aelod o'r Gymanfa.—Wedi darllen rhestr o enwau aelodau y Gymanfa, daeth mater y Gynnyrchol, a oheriwyd yn y Gymanfa flaenorol, dan ystyriaeth eto, drwy i'r Parch. W. M. Evans gynnyg gwrthwynebiad i eistuddiad Mri. T. Williams, J. A. Jones, a D. Morris. Penderfynodd y Llywydd nad oedd y mater yn rheolaidd o flaen y cyfarfod; ac wedi i'r Parch. W. M. Evans apelio at yr holl gyfarfod yn erbyn rheoliad y Llywydd, cadarnhawyd y penderfyniad drwy fwyafrif o un.

Ymdriniwyd, drachefn, â'r gwahanol faterion a achlysurasant y penderfyniadau canlynol:—I. Wedi ystyried y genadwri drwy y Cyfarfod Dosbarth o Sebastopol, yn gofyn am y gweddill o arian gwerthiad capel Dove-ton Street, Ballarat, at adgyweirio capel Carmel, penderfynwyd—Fod y ddydd ar y capel i'r drysorfa genadol i gael ei thalu, sef y swm o £70.—II. Fod i'r swm o £50 gael ei roddi i eglwys Sebastopol, o drysorfa Carlton, tuag at yr adgyweiriadau a nodir yn y genadwri o Gyfarfod Dosbarth Ballarat.—III. Wedi siarad cryn lawer ar yr ail genadwri o Gyfarfod Dosbarth Ballarat, o barth y taflenau ystadegol, ac i achwyniadau gael eu gwneyd o herwydd esgeulusdra yr eglwysi, a'u diodfawch gyda eu cyfrifon ystadegol, penderfynwyd—Fod i daflenau ystadegol eto gael eu hargraffu, ac annogaeth yn cael ei roddi i'r Cyfarfodydd Dosbarth i fod yn fanwl i edrych ar fod iddynt gael eu llenwi a'u hanfon bob blwyddyn, i Ysgrifenydd y Gymanfa, gan gymeryd i mewn y flwyddyn 1880.—IV. Fod i Mri. Theophilus Williams, J. M. Roberts, a R. Williams gymeryd mewn llaw i wneyd cynllun diwygiedig o dafleni a'u hargraffu ar unwaith.—V. Wedi siarad ar y drydedd genadwri o Dosbarth Ballarat, yn argymhell ymchwiliad o eiddo y Gymanfa i gyfrifon arianol eglwysi, ac i amryw o'r brodyr adrodd y modd y gwneid yn rhai o'r eglwysi, penderfynwyd peidio symud yn y mater, o herwydd y bydd cario allan benderfyniadau III. a IV. yn darparu at yr hyn sydd anghenrheidiol yn y cyfeiriad hwnw.—VI. Fod y Gymanfa yn annog y Cyfarfodydd Dosbarth i edrych ar fod i Brofyrwr Cyfrifon (*Auditors*) gael eu penodi i chwilio cyfrifon yr eglwysi cyn gwneyd i fyny y tafleni ystadegol blyn-

yddol i'w hanfon i Ysgrifenydd y Gymanfa.—VII. Wedi i Mr. R. Williams, Williamstown, wneyd sylw eglurhâol ar ei gysylltiad fel cynnyrcholwr â'r rhan ddiweddaf o benderfyniad VII. y Gymanfa ddiweddaf, lle y penderfynwyd rhanu y gweddill o'r arian yn y drysorfa genadol rhwng Williamstown a Sebastopol, penderfynwyd—Fod i Mr. Williams gynnyg yr arian i'r eglwys, a'u dychwelyd i'r Gymanfa os na dderbyni'r hwynt.—VIII. Fod i drydydd penderfyniad y Gymanfa ddiweddaf o barth argraffu ac anfon cofnodion y Gymanfa i'r Hen Wlad fod yn arosol, gyda'r ychwanegiad—"anfon adroddiad i'r *Treasury*."—IX. Fod i aelodau presennol y Bwrdd Cenadol barhau yn eu swyddi hyd y Gymanfa nesaf.—X. Wedi i sylw gael ei wneyd ar fwrriad ac amcan y brawd R. Williams i fynydd i'r Hen Wlad, ac i ddadganiad o ymofidiaid o herwydd ei golli o wlad lle y mae pregethwyr mor brinion gael ei wneyd, penderfynwyd—Fod y Gymanfa yn arwyddo y teimladau cynhesaf at Mr. Williams, ac er yn ymofid o herwydd ei golli, yn dymuno iddo bob rhwyddineb i gyrhaedd ei amcan, ac yn annog y Cyfarfod Dosbarth i'w gyflwyno i Gyfarfod Misol Pen Lleyn fel ymgeisydd at y Weinidogaeth.—XI. Fod eisteddiad y Gymanfa hon yn cael ei ohirio hyd y Pasc yn 1882; i eistedd yn Melbourne, Gwener a Sadwrn; Llywydd, Mr. W. D. Rees. Y gyfeillach gyffredinol nos Wener; pwnc yr ymdriniaeth—"Yn unig ymddygwch yn addas i efengyl Crist." Y Bwrdd Cenadol i gyfarfod fel arferol, a'r pregethu nos Sadwrn, ac ar hyd y dydd Sabboth.

Y PREGETHU.

Nos Sadwrn, y 15fed, pregethodd y Parch. Spencer Williams oddiar Ioan x. 17, 18. Bore Sabboth, yr 16eg, pregethodd Mr. R. Williams oddiar Actau ix. 6, a'r Parch. R. T. Roberts oddiar Phil. ii. 9—11. Prydnawn, pregethodd y Parch. E. T. Miles oddiar Matthew xxii. 12. Y nos, pregethodd Mr. D. Morris oddiar Hebreaid iv. 16, a'r Parch. W. M. Evans oddiar Luc v. 5. Cawsom gynnulliadau lliosog, pregethau grymus, a phob arwyddion fod bläs ar bethau crefyddol mor gryf ag erioed.

R. B. WILLIAMS, Ysg.

Kooroocheang,
Mai 16eg, 1881.

NEWYDDION OYFUNDEBOL.

JUBILI Y PARCH. E. MATTHEWS.

Yn Nghyfarfod Misol Trefforest, Dwyrain Morganwg, a gynnullwyd Mehefin 27 a 28,

daeth canadwri o Ddosbarth Rhondda yn galw sylw at y ffaith fod y Parch. Edward Matthews yn pregethu bellach ar ys hanner can' mlynedd, ac felly fod y fwyddyn hon yn fwyddyn Jubili iddo, ac mai dymunol fyddai i'r Cyfarfod Misol drafnu arddangos arwydd o barchedigatha iddo ac anwydeh ato. Derbyniwyd y cynnygiad gyda phob cymeradwyaeth; a phenodwyd ar amryw frodyr o wahanol barthau y wlad i fod yn gyfeistoddod i gario allan yr amcan teilwng.

MARWOLAETH Y PARCH. D. C. DAVIES,
BOLTON.

Ar y 5ed o Gorphenaf, bu farw y Parch. D. Charles Davies, Bolton, yn 31 mlwydd oed. Yr oedd efe yn esedigol o Galltmyled, gerllaw y Rhyl; ac er nad oedd ei rieni yn profesu crefydd, cafodd efe le yn y cyfarfod eglwysig pan yn dra ieuanc. Pan tua 14 mlwydd oed, aeth at Mr. Owen Thomas, Llythyr-awyddfa Rhyl, a bu Mr. a Mrs. Thomas fel tad a mam iddo; ac yn Rhyl y dechreuodd efe bregethu. Bu am bedair blynedd yn Athrofa'r Bala, ac am ddwy flynedd yn Mhrifysgol Edinburgh. Yr oedd er ys pum' mlynedd yn weindog ar eglwys Bolton, ac ar eglwys Tyldesley er ys dwy flynedd; ac ordeiniwyd ef yn y fwyddyn 1878, ac yr oedd yn hynod gymeradwy gan holl bobl ei ofal. Cyfrifid ef yn bregethwr da, yn efengylaidd ei fater, a rhwydd ei draddodiad. Eiaftechyd oedd clefyd y galon; a dyoddefodd chwe' mis o gystudd yn amyddus gydag ysbryd ystywyth i ewyllys Duw, gan deimlo yn hyderas ei fod yn ymadael am wlad well. Gadawodd wraig a phlentyn bychan i alaru ar ei ol. Gweinyddwyd yn ei gladdedigaeth gan y Parchn. W. James, B.A., a T. Gray, o Manchester, a George Lamb, Liverpool.

CYFLWYNIAD TYSTER I'R PARCH. HUGH
HARRIES.

Gan fod y Parch. H. Harries wedi ymadael â Threforest, Dwyrain Morganwg, ac ymsefydlu yn Mhenybont ar Ogwy, Gorllewin Morganwg, cynnalwyd cyfarfod yn Nhreforest i gyflwyno i Mr. Harries ddarlun hardd o hono ei hun fel arwydd o barch diffuant yr eglwys yno iddo. Yr oedd efe wedi gwasanaethu yr eglwys, am y pedair blynedd a hanner y bu yma, yn ddiwyd a ffyddlawn iawn, a'r teimladau hapusaf yn ffynnu o bob tu. Yn y cyfarfod cyflwyniadol, yr oedd James Roberts, Ysw., Taff Vale clothe, yn y gadair, yr hwn a gyflwynodd y darlun i Mr. Harries gydag anerechiad priodol. Ar ran yr eglwys hefyd, cyflwynodd Mrs. Richards Llyfr Hymnau nodedig o brydferth i Mrs. Harries, ac ar y clawr yr argraff, "Cyflwynwyd y Llyfr Hymnau hwn gan eglwys Saron, Treforest, i Mrs. Harries ar yr achlysur o'i phriodas gyda'r Parch. Hugh Harries, ac hefyd fel arwyddlun bychan o barch dwfn i goffadwriaeth ei hybarch dad, y diweddar Parch. John James, Penybont ar Ogwy." Cymerwyd rhan yn y cyfarfod gan amryw frodyr, ac

amlygodd Mr. Harries ei ddiolechgargwch yn dra theimladol a serchiadol.

MARWOLAETH Y PARCH. EDWARD T. EVANS,
NEWARK, AMERICA.

Yn y *Cyfaill* am y mis diweddar (Gorphenaf), hybysir am farwolaeth y Parch. Edward T. Evans, Newark, Ohio, yr hyn a gymerodd le y 25ain o fis Mai diweddar. Yr oedd efe yn fab i'r diweddar flaenor enwog, Mr. Thomas Evans, Maes y coed, Sir Fflint, un o'r rhai craffaf a chyflawnaf a welom erioed fel duwinydd efengylaidd, ac felly yn frawd i Mr. Roger Evans, Pont Menai, yr hwn sydd yntau wedi ennill iddo ei hmradd dda ymysg ein diaconiaid. Dechreuodd Mr. Evans bregethu yn Ngwrecsam pan yr oedd tua 22 mlwydd oed; a bu a yspaid yn Nhyddyn, ac wedi hynny yn Acrefair, ac am ychydig yn nhref Fflint, y lleoedd hynny yn perthyn i Gyfarfod Misol Sir Fflint; ac oddiyno aymudodd i ddinas Bangor. Yr oedd efe yn yr holl lleoedd hyn yn yngymeryd â masnach, a thrwy hynny yn cael ei attal rhag llwyr ymroddi i waith y weindogaeth; ond yr oedd yn bregethwr sylweddol, adeiladol, a chymeradwy. Ymfudodd i'r Unol Daleithiau yn Mai, 1850; "a chan fod y brodyr yn Nghymru," medd y *Cyfaill*, "wedi bwrriadu ei ordeinio i gyflawn waith y weindogaeth, ac iddynt anfon hysbysiad o'u bwrriad i'r brodyr yn America, urddwyd ef yn Prairieville, Wisconsin, Hydref 9, 1850, ymhen oddeutu chwe' mis wedi iddo gyrrhaedd gwlad y Gorllewin." Cafwyd ef yno yn wir wasanaethgar i'r achos goreu. Yr oedd yn wr pwylllog ei ysbryd, boneddigaidd yn ei holl ymddygiad, a'r "ffydd diffuant" yn "ddiammheu" ynddo. "Bu farw gan orphwys yn dawel a gorfoleddus ar dystiolaethau ac addewidion sicr yr efengyl, y rhai y bu yn eu cyhoeddi am gymaint o flyayddoedd. Cafodd nerth i orchfygu gyda Duw fel tywysog wrth farw."

TY-LOGIAD A GWAREDIGAETHAU.

Yn y *Cyfaill* am fis Gorphenaf, rhoddir hanes Cyfarfod Dosbarth Bethesda, a gynnalwyd yn Waukesha, Wisconsin, Mercher a Iau, Mai 25 a 26, lle y cynnellid cynnadeddau ac y traddodiad pregethaidd, yn ol y drafu arferol. Yr ysgrifenydd, y Parch. John Moses, a ddybena ei adreiddiad fel y canlyn:—"Cawsom arwyddion bodddhâl o bresennoldeb yr Arglwydd gyda ei weision, gan hyderu y bydd i'r hâd da a hanwyd ddwyn frwyth lawer. Ond yn nghanol ein gwledd, daeth trallod i'n rhan drwy losgiad tŷ newydd ein hanwyl frawd, Mr. David Jones, y Parch. Cymerodd dŷ hanner awr wedi dau bore dydd Iau. Yr oedd un ar ddeg yn cysgu yn y tŷ. Deffrôdd y Parch. H. P. Howells, Milwaukee, gan y mwg a ddeuai i mewn drwy y fenestr i'r ystafell, ac felly bu yn foddion i achub pawb oedd yn y tŷ. Collodd y Parch. David Harries lawer o brif lufur ei oes, trwy i'w *satchel* losgi, a llyfr y casgliad at ddydd y capel yn Chicago, yn yr hwn yr oedd enwau addewidion a thaliadau am y swm o

lair mil o ddoleri, heblaw dillad. Colodd y rawd ieuanc, R. T. Jones, Princeton, hefyd, unrwy o' dillad. A llosgodd merch fechan Mrs. Williams, Waukesha, ei throed yn ldrwg wrth redeg yn droednoeth dros y grisau ag oeddynt yn wenfilam ar y pryd, wrth iddyfod i lawr o'r llofft. Yr oedd y golled ar a thair mil o ddoleri, ac nid oedd ond mil phum' cant o insurance. Ond y mae hyd yn nodd y teulu yn anghofio eu colled fawr

yn yr olwg ar waredigaeth fwy: achub bywydau un ar ddeg o bersonau o ganol y tŷ. Yr oedd yn syn genym wled hunan-feddiant yr hen frawd Mr. Jones ya ei golled. Rhoddodd brawf o nerth ei gymariad, a nerth ei fydd, yn y brofedigaeth. Yr Arglwydd a fyddo yn dirion o hono ef a'i ferched trallodua, y rhai a gollasant bob dilledyn oedd ganddynt; ond gallasai fod yn waeth, gan na ddwygwyddodd y golled hon i ddiolion."

Golwg ar yr Amseroedd.

RHIFO Y BOBL.

Y MAE pawb yn ein tir yn gwybod y gwaelir cyfrif gwladol o boblogaeth y Deyrnas Gyfunol bob deng mlynedd; a chynnerwyd y cyfrif diweddaraf bore Llun, y 4ydd o Ebrill, yn y flwyddyn hon. Yn awr y mae y cyfrifon mewn rhan fawr wedi eu gwneud yn hysbysu gaa y Cofrestrwydd Gyffredinol; a dysgwylir y cyhoeddir hwy ar fyrder. Yr oedd nifer y personau yn yr holl breswylfeydd o fewn y deyrnas nos Sabboth, Ebrill 3, yn 35,246,562, mwy nag a gaed y nos Sabboth gyntaf yn Ebrill, 1871, o 4,401,183. Felly dyma dros bedair mlynedd o gyanydd wedi dygwedd o fewn corff y deng mlynedd diweddaraf, a hyn ydychydig yn holl ymfudo parhâus oddiyma i wledydd tramor. Yr oedd y rhifedi mawr a nodwyd yn gynnwysedig o 17,253,947 o feibion, a 17,992,615 o ferched; mwy o fenywod o 738,668. Yr oedd Llundain yn rhifo 3,814,571, mwy o 560,311 nag yn 1871. Er y cyfrifir Liverpool yn llosgo ei phoblogaeth, y mae cynnydd poblogaeth Llundain yn y deng mlynedd diweddaraf yn fwy na holl nifer y bobl yn Liverpool yn bresennol, yr hyn ydyw 552,426; a chofier fod Liverpool wedi ennill 99,079 er y cyfrifad o'r blaen. Cyfanrif poblogaeth Cymru yw 1,395,895, ac o'r nifer hwn y mae 677,023 yn feibion, a 682,867 yn ferched. Yn siroedd Caernarfon, Dinbych, Fflint, Meirionnydd, Caerfyrddin, a Morgannwg, gyda'u gilydd, y mae cynnydd o 153,123; aithr nid oes gan y pum' sir a nodir flaenaf ond lle bychan i ymorfoleddu yn hyn, o herwydd i Forgannwg y perthynna 118,813 o'r holl gynnydd. Gwelir fod lleihad wedi cymeryd lle yn siroedd Môn, Trefaldwyn, Abergellif, Penfro, Brycheiniog, a Maesfedydd; eto nid ydychydig yr holl leihad hwn yn fwy na 9,363. Yr holl gynnydd a wnaed yn mhoblogaeth Cymru er 1871 ydyw 143,760. Y mae Ysgotland yn arddangos cyanydd o 374,352, a'r holl gyfrif yno yw 3,734,370; poblogaeth yr holl wlad, fe welir, yn llai o bedwar ugain mill na phoblogaeth Llundain ei hun. Y mae yr Iwerddon yn myned yn llai na rhif ei phobl ymhob cyfrif er ys degau o flynydd oedd; yr holl nifer yn y cyfrif diweddaraf yn gwneud 5,159,835; llai o 252,538 nag oedd yno ddeg mlynedd yn ol. Hysbys yw fod ymfudiadaeth ar radd eang yn myned oddiyno yn barhâus; canmawr en hen wlad a'i gadael y mawr ddyddolad drwy'r blynyddoedd.

Y GAIS AM LOFRUDDIO ABLYTWYDD AMERICA.

BORE Sadwrn, Gorphenaf 2il, yn Washington, tua hanner awr wedi naw, pryd yr oedd yr Arlywydd Garfield wedi cyrhaedd gersaf fiordd halarn Baltimore a Potomac, er mwyn myned i Longbranch lle yr oedd ei wraig yn aros, ergydydd ato ddwywaith o lawddryll gan ddyn yn yr ystafell o fewn ychydig latheni iddo. Aeth un fwlod i'w fraich dde, a'r llall rhwng ei asenau; ac am rai oriau yr oedd yn ymddangos fel un heb obaith am ei fywyd. Dyn o genedi y Ffrancood, ond wedi ei eni yn yr America, o'r enw Charles Gules Guiteau, oedd y llofrudd—llofrudd mewn amcan ac ymgais; a daliwyd ef yn ebrwydd. Dangoswyd cydymdeimlad â'r Arlywydd trwy'r gwledydd yn gyffredinol, ac felly ya enwedig yn holl Brydain Fawr. Erbyn hyn y mae pob arwydd fod yr Arlywydd yn gwella yn dda, ac yn debyg o allu yn fuan bellach adymafydd yn ngorchwylion ei swyddogaeth uchel a phwysig. Dywedir mai teimlad o siomedigaeth am na chafodd ryw swydd a ddymunai dan y llywodraeth a gynhyrfodd yr adyn Guiteau i gyflawni yr ysgelerder llofruddiol. Ni bu erioed fwy o achos am "ymbilian, gweddian, a deisyfiadau dros freninoedd a phawb sydd mewn goruchafiaeth," nag yn y dyddiau hyn.

YR IUDEWON.

Y MAE yn ofidus deall fod teimladau gelyndol a gweithrediadau erlidgar yn cael eu dangos, er ys amser bellach, yn erbyn yr Iudewion yn Rwsia ac yn Germany, ac yn ddiweddar mewn parthau o Awstria. Mae y llywodraethau yn y gwledydd hyn yn profesu amddiffyn yr hen genedl Israeliaidd o fewn eu cyffiniau; ond y bobl yn lled gyffredinol sydd yn amlgyu gwrthnaws atynt. Tyhir yr achlysurwyd hyn gan rai a gormes yr usurwyr o Iudewion, y rhai a oranteisient ar y trueiniaid mugleng oedd yn gorfod troi atynt i fenthgy arian. A ydym ni, gristionogion, yn cofio am Had Abraham mor frysych a dyfal ag y dylem yn ein gweddian?

Amrphwizethan.

DUW YN FEICHA.

Yr wyf yn cofio clywed, pan oeddwn i yn fachgen, am ryw ddyn wedi myned at dŷ bychan unig, o'r enw Troed y mynydd, i ofyn lletty noswaith. Dywedai y gŵr wrtho nad oeddnyt hwy yn arfer llettya dŷeithriaid; ac yr oedd gwraig y tŷ yn wrthwynebol iawn i'w dderbyn i mewn. Erbynny y dyn am gael lle i roddi ei ben i lawr, a sicrhaf iddynt ei fod yn ddyn gonest. "Ac," ychwanegai, "ni aiff Duw yn feichia na bydd i mi gymeryd dim allan o'ch tŷ." "Wel," ebe y gŵr, "yr wyf yn leicio'r Meichiau yn dda iawn." Dywedai wrth ei briod, "Mae yn well i ni ei ollwng i mewn." "Yr wyf fi yn ei ddrwgdybio," ebe'r wraig. "Beth am y Meichia?" gofynai'r gŵr drachefn. Yna cyttunwyd i wrando ar ei gri. Wedi rhoddi swper iddo, aeth y dyn i'w wely, yr hwn oedd mewn ystafell fechan ar y llawr. Ond erbyn i'r teulu godi yn y bore, yr oedd eu llettyfwr wedi myned ymaith yn lladradaid yn y nos. Dychrynwyd y tylwyth pan y deallasant hynny, a dechreuasant edrych o'u hamgylch er gweld a oedd rhywbeth yn eisieu; a chawsant fod deryn mawr o gig moch wedi ei gymeryd ymaith. Ar hyny dechreuodd y wraig boenyddio ei gŵr am fod mor galonfeddal a gollwg crywydny felly i mewn. Yr oedd fel demni parhâus ar ddiwrnod gwlawog iddo. Yr oll a ddwyddai ef mewn atebiad iddi oedd, "Mae gen i feddwl o'r Meichia, ac er ei fyw yn y rhoddais i lletty iddo." Yr oedd y diwrnod yn dygwylld bod yn dywyll a niwlog; a pharhaodd felly o godiad hyd fachludaid haul, os bydd yr haul yn codi ar ddyddiau o'r fath. Wedi i'r llettyfwr adael Troed y mynydd a'r baich cig ar ei gefn, cymerodd y mynydd gyda'r bwriad i'w groesi cyn y gallai neb o denlu'r tŷ dydfod o hyd iddo. Ond yn fuan wedi gadael y tŷ dechreuodd ddryysu yn y niwl tew, a bu yn cerdded yn galad trwy y dydd; cerddodd filldroedd ar filldroedd, a dalwyd ef gan y nos. O'r diwedd gwelodd olenni gwanaid, a chyfeiriodd ei gamrau ato. Curodd yn y drws; a phan aeth gŵr y tŷ i agoryd, gwelai ddyn & baich o gig moch ar ei gefn, a golwg luddedig arno. Gofynai y teithiwr am lletty noson. Adnabyddodd y gŵr ei lais, a dywedai, "Cewch yn union deg ond i chwli roddi yr un Gŵr yn Feichia ag a gawsom neithiwr genych." Dychrynwyd y dyn yn ddirfawr pan ddeallodd ei fod wedi cael ei arwain i'r un man ag yr oedd wedi dianc yn lladradaid o hono. Arweinwyd ef i mewn, a thynwyd y baich cig oddiar ei gefn. Tra yn gwneyd hyn, gofynai y gŵr i Mary ei wraig, "Pa beth yr ydych yn ei feddwl o'r Meichia erbyn hyn, Mary?"—*Buthyn fy Nhaiid Oliver.*

ADDYSG BONEDDIGESAU.

AETH Syr Charles Napier, ar ol marw ei wraig, i fyw yn Caen, Normandy, lle y gwnaeth ei orau i gyflawni lle mam tuag at ei enethod. "Fy amcan," ebe ef, "yw ei dwyn i fyny yn grefyddol, fel sylfaen pob rhagoriaeth—eu dysgu i wneyd i

fyny gyfrifon, fel y gwyppont werth arian—eu dysgu i weithio, fel na wastraffont eu hamser os byddant yn gyfoethog, ac na welir hwy yn didgymhorth os byddant yn ddiolion—a'u dysgu mewn coginiaeth, i'w diogelu rhag aftrad gwasanaethyddion, a'u galluogi i weini arnynt eu hunain pa fodd bynag y try i'r amserau."

ANGHEN YN PERI EONI.

Yr oedd Powers y cerffuniwr, wrth ymagrifo at gyfaill ynghylch yr hyn a eilw pobl yn foledd priodi heb y moddion i gynnal teulu, yn cyfaddel yn onest ei fod wedi ei gael ei hunan yn y fâs gyflwr; ond dywedai fod ochr arall i'r mater hon gydag ef. "I ddyweyd y gwir, sut bynag," medd ef, "mae teulu a thlodi wedi gwneyd mwya cynnal i nag a wnaethum i i'w cynnal hwy. Mae wedi fy ngryu i wneyd ymdrechiau nad oes i o'r blaen yn meddwl fy mod yn alluog i'w gwneuthur; ac yn fynych pan ar fin anobeithia hwy a'm gorfolasant, megys dyn llwfr mewn congl, i ymladd fel dewr wron."

PREGETHWR SYCH.

CYFRIFID Dr. Macknight yn llawer gwell aeth i'w na phregethwr; ac unwaith wrth fyned i'w eglwys, cafodd ei wlychu yn dost gan gawd drom o wlaw. Wedi iddo gyrraedd y vestry, yr oedd ef yn cwyno yn fawr; ac ar ol ceisio ymchwyl wrth y tân yno, dywedai, "O yr wyf ymhell o fod yn ddigon sych i beth a wnaif i bregethu fel hyn!" Yr oedd ei gyd-weinidog, Dr. Henry, yr hanesydd (*The History of Great Britain*), yno ar y pryd, yr hwn a ddwyddodd wrtho, "O chwli a wneuch goren, doctor; yr wyf yn credu y byddwch yn ddigon sych ond i chwli fyned i sefyll yn y pulpal."

ANNIBYNIETH.

ADRODDIR am hen amaethwr gonest yn Sken-cardine, Scotland, ei fod, mewn ymddyddiad gweinidog y plwyf, yn dywedyd, "Yr wyf i ddyweyd yn dda am danoch wrth bawb, sy'n eich bod mor annibynol yn wastad. Yr ydych yn gwneyd yr hyn a farnoch yn iawn, heb dderbyn wyneb neb. Byddaf, syr, mi fyddaf yn dyweyd bob amser nad oes arnoch chwli ddim o'n Duw na dyn!"

CYCHWYN GWYCH.

PETH rhy gyffredin mewn bywyd ydyw i ni gyfrifod & phobli lenaine "*smart*," oddiwrth be ni yr oeddyn yn dysgwyl pethau rhyfeddol, ond am y rhai, ar ol ymchwyl manwl, ni byddwn byth yn clywed yr un gair. Maent yn debyg i fath o gotwinn brithedig, calico lliwlog, a *gingham* rhwngog, yn ymddangos yn wych iawn ar eu newydd debydd, ac yn methu dal haul a gwlaw, ac i gwedd sobr arnynt ar ol diwrnod golchi.—*Nathaniel Hawthorne.*

Cronicl Cenedol y Methodistiaid Calfinaidd Cymreig.

EGLWYS NONGSAWLIA.

YMDRECH GYDA'R CAPEL.

LLYTHYR ODDIWRTH Y PARCH. JOHN ROBERTS.

"Yr wyf yn anfon ar gais y cyfeillion yma

lythyr at yr holl frawdoliaeth yna. Fe gyfansoddwyd y llythyr ganddynt hwy'n hunain yn hollol. Gofynasant i mi os byddwn cystal a'i gyfieithu a'i anfon yna. Nid oes achos i mi ddyweyd llawer, gan fod y llythyr yn siarad drosto ei hun. Yr ydym yn gobeithio gallu casglu yn y wlad hon ddigon i orphen yr hyn sydd mewn

llaw yn 800 *rupees*. Nid wyf yn meddwl y gallwn wneyd ychwaneg. Felly bydd yn angenrheidiol i ni gael tua £50 o rywle i wneyd i fyny yr £130. Gallaf sicrhau pawb fod yr eglwys yma wedi gwneyd ymdrech anghyffredin; y mae y casgliad yn un o'r rhai goreu a wnaed yn y wlad yma erioed. Yr wyf yn deall fod rhyw gymaint wedi cael ei gasglu yma eisoes, o dro i dro, at yr amcan hwn, ac yr wyf yn teimlo yn ddiolchgar iawn i'r cyfeillion da am eu caredigrwydd. Anwyl gyfeillion, yn frodyr a chwiorydd, yn fawr ac yn fach, rhoddwch i ni help i wneyd y capel da yma yn ddiogel. Pe ceid ychydig gan lawer, ni themlai neb ond ychydig, a byddai yn waredigaeth fawr i ni yma. Y mae y Cristionogion yma yn mawr werth-fawrogi yr aberth sydd yn cael ei wneyd genych er eu mwyn, ac er mwyn y wlad yma; a phe byddai ganddynt ryw ffordd arall, ni feddyliai neb yma am apelio fel hyn eto am help. Ond beth sydd i'w wneyd pan y mae wedi myned i'r pen arnynt? Y mae yma amryw wedi rhoddi mis o'u hennillion nad oes ganddynt ffordd yn y byd i'w talu ond trwy wasgu ar eu hanghenrheidiau—nid oes ganddynt yr un *rupee* wrth gefn. Y noson yr oeddym yn casglu yr oedd un o'r blaenoriaid yma, U Bad, yn dyfod at y bwrdd â golwg wir druanaid arno, ac yn gofyn, 'Beth a wna? A fyddai yn iawn i mi addaw rhywbeth? Chwi wyddoch pa fodd y mae arnaf. 'Does gen' i ddim mewn gwirionedd; ond y mae fy nyled yn drom iawn.' Yr ydych wedi gweled enw U Bad droion. Y mae yn un o'r Cristionogion goreu a gonestaf ar y Bryniau; ac yr oedd yn weddod dda arno hyd o fewn tua blwyddyn yn ol. Ond trwy anonestrwydd, y mae yn ddrwg genyf ddyweyd, trwy anonestrwydd un o'r *Europeaid* yn Sylhet, fe gollodd ar unwaith 800 *rupees*. *Poor man*, yr oedd yr olwg arno noson y casgliad yn ddigon i godi y dagrau i lygaid unrhyw un. Wedi iddo golli ei arian, y peth cyntaf a wnaeth oedd gwerthu pob peth oedd ganddo ar ei helw, a thalu i bawb mor bell ag y cyrhaeddai yr arian. Ar ol hynny fe roddodd U Khnong, yr efengyllydd, fenthg yn ddilôg 100 *rupees* iddo, er iddo gael myned i farchnata; ac ar bwys caredigrwydd U Khnong y mae wedi gallu byw hyd yma. A fyddai yr ormod i mi ofyn am i gasgliad gael ei wneyd yma ac acw tnaq at y tŷ haiarn? ond hwyrach y ceir digon heb hynny. Fale y mae yr hen gyfeillion tua Chorris ac Aberllefeni? Yr wyf bron yn sicr nad wyf yn apelio yn ofer atoch chwi a llawer eraill yn Sir Feirionydd, heb son am Sir-oedd eraill yn Ngogledd a Dehendir Cymru. Y mae gwaith yr Iesu yn myned rhag-ddo yn gyflym yma; yn sicr y mae yma

ffirwyth toreithiog ar eich llafur. Y mae yr efengyl yn cyflym orchfygu yn y wlad, a chyn bo hir bydd Bryniau Cassia wedi eu hennill i Fab Duw. O mor ogoneddus fydd gweled baner yr Iesu yn chwyfio ar bob bryn, a'r holl Gassiaid yn filwyr yn y fyddin fawr. Y mae yma lawer o rwystrau ar y ffordd mae yn wir, ond dynia ein gwaith ni, onidê? symud y rhwystrau, digaregu y ffordd, gostwng y brynau a chodi y pantiau, er gwneyd ffordd dda a chlir i gerbyd yr efengyl. Ni buom erioed yn fwy calonog nag yr ydym yn awr. Y mae gan bawb o honom galon i weithio. Ac y mae Duw o'i ras yn ddiammheuol yn bendithio ein llafur ni a'r eiddo chwithau. Anwyl frodyr a chwiorydd, gweddiwch lawer drosom, a thros y Cristionogion yma, ar i ni a hwythau gael ein dal yn ddigwmp hyd yn nheyrnas nef.

LLYTHYR ODDIWRTH EGLWYS NONGSAWLIA.

Nongsawlia,
Mai 20, 1881.

YR EGLWYS YN NONGSAWLIA YN ANFON AN-
ERCH AC ERFYNIAD AT EU TADAU A'U
MAMAU YN NGHMYRU.

At ein tadau a'n mamau yn yr Arglwydd:

Gyda themlad o ddiolchgarwch yr ydym yn ysgrifennu atoch, gan gofio eich caredigrwydd tuag atom o'r dechreuad hyd yn awr. Yr ydych wedi gwario llawer er mwyn anfon Gair Duw i'n gwlad, ond yr ydym ni yn teimlo fel pe byddai y cwbl wedi ei wneyd yn benaf er ein mwyn ni sydd wedi ei dderbyn. Yr ydym yn cwbl greu hedyd eich bod, nid yn unig wedi myned i draul fawr, ond eich bod wedi gweddio llawer iawn hedyd, er y dechreu, am i Dduw fendithio ei waith. Yr ydym yn teimlo nas gallwn gael geiriau i ddad-gan ein diolchgarwch, ac nid oes genym y gallu angenrheidiol i'w ddangos mewn gweithred, i chwi am eich cariad, eich trugaredd a'ch caredigrwydd. Ond hyn a allwn ei ddyweyd, sef fod Duw wedi bendithio yr hyn a wnaethoch. Chwi wnaethoch yr oll a wnaethoch yn unig er dwyn dynion i greu yn yr Iesu a byw; felly hefyd darfu i Dduw fendithio hynny, ac fe'n carodd fel y gallwn yn wir ddyweyd ein bod wedi adnabod y gwir Dduw ac Iesu Grist ein Hiachawdwr; ac nid nyri o'r eglwys hon yn unig, ond yr holl eglwys i Cassia a Jeynteah. Felly gallwn ddyweyd yn awr fod gwaith Duw wedi

llwyddo, ac wedi llwyddo yn y fath fodd fel y mae genym obaith cyn hir ei weled wedi gorchfygu yr holl wlad.

Gallwn ddyweyd hefyd ein bod yn llwyddo, nid yn unig mewn rhifedi, ond hefyd mewn gwybodaeth a deall yn ffordd iachawdwriaeth. Y mae yr holl wlad wedi newid yn fawr, er, mae'n wir, nad ydynt wedi derbyn Gair Duw; ond y mae goleuni yr Efengyl wedi rhyddhau llawer o'r tywyllwch a'r gaugrefydd yr oeddynt yn eu gafael. Amser yn ol yr oedd pobl y wlad hon yn barod i wneyd yr oll oedd yn eu gallu i ddinystrio gwaith Duw, i.e., hyd farw. Yn awr, gydag ychydig eithriadau o blith yr hen bobl, y rhai sydd wedi caledu yn eu gaugrefydd, y mae yr oll yn teimlo yn garedig atom ni y Cristionogion, a chyfaddeiant yn rhywydd fod Gair Duw yn wirionedd. Yn ol dim a allwn ni ei weled yn awr, bydd y grefydd Gassiaidd, cyn pen ychydig, wedi darfod o honi ei hun. Oddiwrth yr holl bethau hyn, yr ydym yn gweled fod nerth yr Efengyl yn gorchfygu.

Yr ydym yn dymuno hefyd eich hysbysu am un peth arall. Yr ydym yn credu eich bod yn gwybod ein bod wedi adeiladu tŷ da i addoli ynddo. Pan oeddynt yn ymdrechgu gydag adeiladu y capel, yr oeddynt yn gobeithio y caem dŷ haiarn arno; ond rywfodd neu gilydd, ni chawsom hyd heddyw, er ei bod dros bum' mlynedd er pan adeiladwyd y capel. Yn awr, pa fodd bynag, trwy fod yr holl eglwys yn wresog am hyn, yr ydym wedi penderfynu cael tŷ haiarn arno. Yr ydym mewn awr hebwl fel y mae pethau, gan y rhaid i ni gasglu bob blwyddyn rhwng 70 ac 80 rupees hyd yn nod i doi un ochr iddo, ac y mae hyn yn bwysau trwm arnom; oblegid er ein bod yn llawer, tua 230, y mae llawer iawn o honom yn bur dlawd—heb ddim gunddynt wrth gefn. Heblaw hyn, y mae genym i ofalu am yr ysgolion cyfagos, megys Mawmluh, Mawsmal, Nongthymai a Cherra. Yr ydym yn casglu bob blwyddyn at doi neu adnewyddu y rhai hyn. Peth arall hefyd, y mae arnom ofn gyda pharhau i doi y capel a dail fel hyn, gan yr ymddengys fod gan rywun yn y pentref falais yn ein herbyn. Oblegid unwaith daeth rhywun a rhoddodd yr ysgoldy ar dân, ac oni buasai am drugaredd Duw buasai y tŷ cenadol a'r capel wedi eu llwyr losti. Ond trwy drugaredd Duw gwaredwyd ni y tro hwn. Y mae yr ofn er hyn yn aros rhag yn y dyfodol y llwyddir, yna ni byddai genym obaith am gael un arall. Am y rhesymau hyn yr ydym wedi penderfynu cael tŷ haiarn, fel y dywedwyd. Ac yr ydym wedi casglu cymaint byth ag y gallwn,—rhoddodd pawb tua mis o'i ennillion yn y casgliad at hyn. Y mae

yma rai nas gallant reddi cymaint a hyn, fe roddodd y rhai hyn tua dwy ran o dair. Y mae eraill yn fwy cysurus arnynt, rhoddodd y rhai hyn fwy. Felly, a rhoddid y cwbl ynghyd, y mae pawb wedi rhoddi mis o gyflog. Ond er i ni wneyd hyn nis gallwn gael digon i doi y capel; oblegid wrth gyfrif yr ydym yn gweled y rhaid iai gael hyd at 1300 rupees. Nid yw yr hyn a gasglasom ni yn cyrhaedd ond i tua 750 rupees, a thros ben hyn aid oes genym obaith cael llawer yn ychwaneg o nuan yma. Mae yn wir, fel y dywedasom, fod y bobl yn gyffredinol yn teimlo yn fwy caredig tuag atom, ond nid ydynt wedi teimlo felly hyd at roddi eu harian. Felly pan y mae wedi myned i'r pen arnom hyn, fe benderfynasom oll i anfon ei cwyn atoch chi, ein tadau a'n mamau, sydd wedi ac yn parhau i'n cynnorthwya. O eim tadau a'n mamau, trugarhwch wrthym yn yr hyn yr ydym yn ei erfyn, fel y caffom doi ein capel a haiarn. Yn wir, gallwn ddyweyd wrthyh ein bod yn caru y gwaith, a'n bod yn barod i weithio hyd eithaf ein gallu, ond bychan iawn yw ein nerth eto.

Gras ein Harglwydd Iesu Grist fyddo gyda chiwi oll. Amen.

Ydym, dros yr Eglwys,

U RUTON,	} Blaenoriaid
U BAD,	
U RYMAN,	
U KSAN,	} Efengylwyr
U KENONG,	

DOSBARTH SHANGPOONG.

Mewn llythyr dyddiedig Mai yr 1866, rhydd y Parch. R. Evans hanes ymweliad â phentref o'r enw Sabtynga, tua 14 mill-dir i'r de-ddwyrain o Shangpoong. Bu ysgol yn y pentref unwaith; ar ei sefydliad ymrwymasai y pentrefwyr os na ddasai nifer penodol o blant i dderbyn addysg y talent hwy gyflog yr athraw. Gan i nifer y plant fyned yn fychan, bu raid iddynt dalu tua £5, ac y maent yn awr o herwydd hyn yn ochelgar i beidio ymgymeryd â unrhyw gyfrifoldeb. "Er hyn y mae yno dri neu bedwar o ddynion yn bur zelog am gael ysgol, y rhai a ddeuent eu hunain am addysg, ac a anfonent eu plant. Er mai ychydig mewn cymhariaeth sydd yn bur zelog, eto mae yn resyn na allid sefydlu ysgol yno; oblegid nis gellir cael eglwys na Cristionogion yn y pentrefi mewn unrhyw ran bron o Jaintia, heb sefydlu ysgolion ynddynt yn gyntaf. Y mae yno ddau yn awr yn medru amryw hysmyn Cassiaeg ac yn arfer eu canu; a bu y rhai hyn, yugbyd ag amryw enaid, gyda ni

yn canu ac yn siarad am rai orïan." Oddi-yn aeth i Kymbai, oddentu 12 milldir ymhellach yn nghyfeiriad Jaintiapore. Erbyn cyrhaedd yno cafodd fod penaeth y pentref yn wael, a'r henariaid yn brysyr yn aberthu drosto, a chan nad oedd yno le i lettya, bu raid i'r Cenedwr a'r rhai oedd gydag ef ddychwelyd yn ol yr holl ffordd i Shangpoong yr un diwrnod.

"Y mae athraw yn awr yn mhentref Shangpoong, ond gan ei bod yn adag mor brysyr, y mae yr ysgoldy eto heb ei adeiladu. Y mae amryw o dan addysg, ond gan mai dysgu o ddy i ddy y mae yr athraw yn awr, nis gellir dyweyd gyda diu sicrwydd pa beth a ddaw o'r ysgol. Yr ydym yn gweled gwahaniaeth yn rhai o'r bobl eisoes; ac y mae rhai dynion a merched fel yn agosau atom. Daeth tair dynes o'r pentref i'r ysgol y Sabboth diweddar ef mwy ein gweled. Yr oedd golwg ryfedd arnynt,—bwyell ar ysgwydd pob un o honynt yn myned i'r *jungle* i deri coed. Dangosai un o honynt yn uchel ei syndod yr holl amser y bu yn y capel; ac yr oedd bron yn dawnsio,—nis gwn o beth,—wrth glywed y canu.

"Y mae un o'r pentref, Cassi o Cherra, wedi dechreu cadw y Sabboth. Gall idarllen, a bydd yn dyfod i bob moddion. Nis gwn pa beth a ddaw o hono, ond yr wyf yn gobeithio ac yn gweddio am iddo gael adnabyddiaeth o'r Arglwydd Iesu Grist. Yr oeddym wythnos i nos Fercher diweddaraf yn derbyn i'r eglwys un dyn ieuanc tuag un ar hugain oed. Y mae ymhlith y Cristionogion ef ysw chwe' blynedd, ond arosai, meddai ar, heb ddyfod i'r eglwys am ei fod yn teimlo ei hun yn rhy amwybodus. Gall idarllen yn dda, ac nid oes gan neb ddim drwg i ddyweyd am dano. Yr wyf yn meddwl fod yma ddau neu dri eraill yn agosau atom.

"Y mae yr Ysgol Sabbothol yn llafurio yn Efigyl Luc a'r *Hyfforddwr*. Mae naith o bobl ieuainc,—dynion a merched,—yn dysgu allan ddau neu dri o'r atebion i'r cwestiynau o'r *Hyfforddwr* i'w hadrodd ar gyhoedd. Mae ruai eisoes wedi dysgu, heblaw hyny, y pum' pennod cyntaf o Efigyl Luc, ac y mae llawer eraill yn myned ymlaen yn ol eu gallu. Y mae yr ysgol ddyddiol yn myned ymlaen yn raddol. Yr ydym wedi anfon dau, dyn ieuanc a geneth, i Cherra yn ddiweddar (i'r ysgol athrawol); mae yr eneth o leiaf yn un led gyflym ac addawol. Y mae genym ddosbarth o wyth neu naw wedi dechreu dysgu Saesoneg, a dysgwyliwn i rai o honynt fod yn athrawon. Bydd yn rhaid i ni yma am rai blynyddoedd allu gwneyd gydag athrawon a godir yn y lle, gan nas gallwn gael athrawon da i ddyfod yma o bell."

Yna rhydd Mr. Evans hanes am y dy-

chryn a'r dinystr a wneir yn nghymydog- aeth Shangpoong gau ymweliadau teigrd.

CANGEN-GYMDEITHAS GENADOL Y MERCHED.

MAE symudiad dyddorol iawn mewn cy-sylltiad â'r achos cenadol wedi ei gychwyn yn Liverpool ymysg y gwragedd a'r merched ieuainc. Yn niwedd mis Mehefin cyn-naliwyd cyfarfod o chwiriorydd perthynol i'r amrywïol eglwysi Methodistiaidd yn y dref a'r gymydogiaeth, a phenderfynwyd sefydlu CANGEN-GYMDEITHAS GENADOL Y MERCH-ED, er ceisio dwyn y chwiriorydd a'r plant yn yr eglwysi i deimlo mwy o ddyddordeb, ac i gymeryd rhan fwy arbennig yn y gwaith cenadol. Mae cymdeithasau o'r fath yn nodedig o lwyddiannus mewn cyeylltiad â Chenadaethau amryw o enwadau crefyddol eraill yn y deyrnas hon ac yn yr Unol Dal-eithiau, a phaham nas gollid dysgwyl idd-ynt fod yr un mor ddefnyddiol a llywydd-iannus gyda niinnau? Y mae y gwragedd ar y maes yn yr India wedi cymeryd, er dechreuad ein Cenedaeth, ran neillduol yn y gwaith. Cydnabyddir fod y cyfieithiad- au o *Daith y Pererin*, *Tyred at Iesu*, a llyfran eraill, a wnaed gan un o'r cenedesa- u sydd eto yn fyw, ymysg y pethau goreu a ysgrifenydd yn y Casasiag; a bu o wasan- aeth dirfawr i'r gwaith mewn llawer o ddulliau eraill, ac nid yw dydd ei defnydd- ioldeb eto wedi darfod. Gweithiodd eraill o'r gwragedd cenadol yn rhagorol, a bydd en henwau yn beraroglaidd a'u cofiatwr- iaeth yn fendigedig yn hir ymysg y Casiaid. Mae ein chwiriorydd sydd yn awr ar y maes hefyd, yn gwynneb llawer o anfantension, ac yn nghanol trafferthion teuluaid, yn gwneyd eu rhan yn ffyddlawn, mewn addysgu yn yr ysgolion dyddiol, ymweled â theuluoedd, cynnal cyfarfodydd Biblaidd a chyfarfodydd eraill gyda'r menywod a'r plant, a gweinyddu help i'r bredoriau mewn llawer o ddulliau eraill; a chyn- northwyr hwy yn effeithiol gan amryw o'r merched Cristionogol. Ac onid allai lliaws o ferched ieuainc a gwragedd yn y wlad hon wneuthur rhywbeth i'w calonogi a'u cynnorthwyo, ac felly gwneyd gwaith cen- adol gwirioueddol heb fyned allan i'r maes cenadol? Gwyddom fod llawer yn gwneyd yn dda eisoes mewn cyfrau ac mewn casglu, ac fod eraill yn barod i weithio ond iddynt gael gwybod pa le y mae gwaith i'w wneyd, a pha fodd i ddechreu ymalfyd ynddo. Dymunol fyddai fod Cangen- gymdeithas yn nghylch pob Cyfarfod Misol neu Gyfarfod Dosbarth, a chymdeithas gynnorthwyo ymhob eglwys. Rhian ar- benig o waith pob cymdeithas gynnorthwyo.

ol ydyw sefydlu cangen i'r ienenctyd, er mwyn cael plant ein heglwys i gyffredinol i weithio gyda'r achos, fel y mae lliaws o honnynt eisoes wedi dechreu. Mae yn dda genym ddeall fod eisoes bedair ar ddeg o gymdeithasau cynuorthwyol wedi eu ffurfio mewn cysylltiad â'r Gangen-Gymdeithas yn nghylch Liverpool a'r gymydogaeith. Gellir cael hyabysrwydd pellach am y rheolau, &c., ond ymofyn â Ysgrifenydd y Genadaeth, neu â Miss Davies, 141 Bedford Street South, Liverpool.

CYLLIDAU Y GENADAETH.

GELWIR sylw yn yr Adroddiad Blynyddol diweddaf, fel y gwnaed mewn amryw Adroddiadau blaenorol, at y cynnydd dirfawr sydd wedi cymeryd lle y blynyddoedd diweddaf yn nhrefniadau y Gymdeithas, ac at y ffaith fod y treuliadau bob blynyddyn, er ys amryw flynyddoedd bellach, amryw gannoedd o bunnoedd yn fwy na'r derbyn- iadau. Yn ngwyneb y cynnydd hwn rhoddwyd annogaeth gref yn y Gymanfa Gyffredinol ar i swyddogion ein holl eglwys i wneuthur ymdrech egniol i helaethu y cyfraniadau. Mae y cynnydd yn y treuliadau yn codi mewn rhan oddiwrth y gwahaniaeth sydd wedi cymeryd lle yn India y blynyddoedd diweddaf yn mhristiau ym- borth, a phris pobpeth arall mewn canlyn- iad i hyny. Ond achosir y cynnydd yn benaf gan y llwyddiant nodedig sydd wedi bod ar y gwaith yn y blynyddoedd diwed- af, yr hyn sydd yn peri fod cylch ein llafur yn ymeangu. Heblaw hyny, mae nifer y cenadon wedi cynnyddu; mae saith o gen- adon a'u gwragedd yn awr ar y maes yn Cassia a Jaintia, ac yn ystod y pum' mlyn- edd diweddaf yr anfonwyd pedwar o hon- ynt allan. Buwyd am flynyddoedd ar y cyntaf heb wneuthur dim bron ond paratoi a digaregu y ffordd; nid oedd ond ychydig gyfleusderan i agoryd ysgolion a sefydlu achosion crefyddol; am lawer o flynydd- oedd nid oedd nifer y cenadon ond bychan iawn, ac yr oedd y pris a delid am bob peth yn llawer is nag mewn blynyddoedd diweddarach. Yr adeg hono yr oedd y derbyniadau yn ddigon, ac yn fynych yn fwy na digon, i gyfarfod â'r treuliadau. Ond yn awr, pan y mae nifer y cenadon yn fwy, galwadau am athrawon a chyfleus- derau eraill i weithio yn llosgori ar bob llaw, mae y treuliadau yn llawer mwy na'r derbyniadau. Er fod drysau newyddion yn agor, a llawer o bentrefi yn addfed i dderbyn cenadon, ac yn awyddus am addysg, mae yn amlwg nas gellir gyda chyllidau presennol y Genadaeth barhau i ddwyn ymlaen y gwaith fel y dygir ef yn

awr, heb son am gymeryd mantais ar y cyfleusderau newyddion sydd yn ymgyn- nyg. Efyfniwn ar i bawb sydd yn dym- uno llwyddiant teyrnas yr Arglwydd Iesu i ystyried pa beth sydd i'w wneyd yn ngwyneb hyn. A raid i'r gwaith sefyll o ddifffyg moddion i'w ddwyn ymlaen? Da genym weled fod amryw o'r Siroedd yn ymddeffro. Mae rhai cyfeillion eisoes wedi anfon symiau haelionus, ac eraill yn addaw dyblu eu tanysgriadau. Credwn fod mil- oedd o rai eraill a fyddent yn barod i wneyd hyny yn hytrach nag i waith sydd yn myned rhagddo mor gysurus gael a attal o ddifffyg arian. Yr oedd yn dda genym dderbyn llythyr oddiwrth y Pâd D. Davies, Bethania, Sir Aberteifi, yma un y gofyna, yn ngwyneb fod cyllid y Genadaeth yn myned yn isel, a'r treuliat- au yn cynnyddu, at ni ellir cael mil o ber- sonau i roddi £1 bob un i ddwyn y Gen- adaeth i'r llaen, ac arwydda barodrwydd "i fod yn un o'r mil." Onid oes yn perthyn i'r Methodistiaid un fil, o leiaf, nad ydynt hyd yma yn rhoddi dim, a allent roddi un bunt bob blynyddyn? Mae lliaws mawr na byddai raid iddynt brinhâu mewn gwisgo, na bwyta nac yfed, nac mewn dim o anghenrheidiau bywyd, pe rhoddent ddeg gwaith y swm hwnw bob blynyddyn. Pa faint yw nifer y rhai a allent roddi o hanner coron i fyny heb orfod dyddod wrth roddi. Dymunir ar i'r swyddogion eglwysig ymhob lle ofalu ar fod un ceni- iad cyhoeddus yn cael ei wneyd at y Gen- adaeth, ac ar iddynt benodi brawd na ddan, neu rai o'r chwiriorydd, i wneuthur appeliadau at bersonau unigol am dany- sgrifiadau at yr achos.

CASGLIAD CENADOL Y PLANT.

GELLIR cael Blychau Cenadol a Thocynau i gasglu ond ymofyn â'r Ysgrifenydd. Dymunol fyddai i'r swyddogion eglwysig neu arolygwyr yr Ysgol Sabbothol ym- gymeryd âg anfon am y Tocynau a'r Blych- au, fel y gall anfon amryw gyda'u gilydd.

Derbyniir rhoddion at y Genadaeth gan y Trysorydd, *John Griffith, Esq., Church St., Egremont, Breckfield.*

Gellir talu unrhyw swm mewn unrhyw gangen o'r North and South Wales Bank, to the credit of Mr. John Griffith, Treasurer of the W. C. Foreign Missionary Society.

Pob llythraau yn achos y Gymdeithas i'w cyfeirio i'r Ysgrifenydd, *The Rev. JOSIAH THOMAS, M.A., 28, Breckfield Road South, Liverpool.*

Y DRYSORFA.

RHIF. 611.]

MEDI, 1881.

[LLYFR LI.

TAD A GWAREDYDD YR EGLWYS.

ESAIAH lxi. 16: "Canys ti yw ein Tad ni, er nad edwyn Abraham ni, ac na'n cydnebydd Israel; ti, Arglwydd, yw ein Tad ni, ein Gwaredydd, dy enw sydd erioed."

DADLEUON cryfion mewn gweddi ddyfal yw y testun hwn: pobl yr Arglwydd yn eu hadfyd, pryd yr oedd drysau pawb daearol yn gauedig rhagddynt, yn curo wrth ddrws y nefoedd, ac yn dadleu perthynas Arglwydd y lluoedd â hwynt fel eu Tad, a gogoniant ei enw fel eu Gwaredydd.

Mae yn ymddangos fod Esaiah yma, yn y rhan ddiweddaf o'r bennod hon, ac yn yr holl bennod ganlynol, yn darlunio, trwy ysbryd prophwydoliaeth, deimladau yr Hebraeid duwiol yn nghaethiwed Babilon, yn wyneb y dinystr a ddygid ar eu sefydliadau gwladol ac eglwysig. Wele hwynt, gan kyfaddef eu hanwireddau, yn ymdrech â'u Duw mewn gweddi am iddo droi ei ddig oddiwrthynt, a dychwel stytnt mewn ffafra chymhorth. Ac yn hyny, dyma hwy yn dadleu o flaen ei orseddfaine, "Canys ti yw ein Tad ni;" ein Tad mewn ystyr uwch, agosach, a mwy effeithiol, nag y mae Abraham ac Israel yn dadau i ni. Nid oes le i ni obeithio yn eu henwau hwy, ond y mae genym obaith cadarn yn dy enw di. "Er nad edwyn Abraham ni, ac na'n cydnebydd Israel, ti, Arglwydd," ti, Jehofah, "yw ein Tad ni;" ac y mae genym i'w chwaneu yn beraidd am danat, "Ein Gwaredydd, dy enw sydd erioed."

Yr ydym yn y testun yn cael yr Israeliaid meddylgar yn edrych yn ol at eu hynafiaid enwog, ac yn gweld nad oedd wiw iddynt ddysgwyl help oddiwrthynt hwy, ac yna yn edrych i fyny at eu Duw, ac yn cantod pob calondid i ddysgwyl nawdd ac ymwar-

ed. Cawn felly edrych yn gyntaf ar yr olwg ddigalon, ac yna ar yr olwg gysur-ol, y naill a'r llall, a ddangosir yma, gan gyrchu at ein hadfydysg a'n hadeiladaeth ni yn ein cysylltiad âg eglwys Dduw yn y dyddiau hyn.

DYMA Y BOBL DRUAIN DLODION YMA YN TROI YN OL AT DADAU NEILLDUOL Y GENEDL, AC YN CAEL MAI OFER DYSGWYL WRTHYNT HWY AM NODDED YN EU BLINFYD: "Nid edwyn Abraham ni, ac ni'n cydnebydd Israel."

Esbonir y geiriau hyn gan rai fel mynegiad pruddaidd, a chan eraill fel addesiad edifeiriol; ac ni bydd yn amhriodol i ni gymeryd y ddau olygiad.

Gellir edrych ar hynyma a ddywedir, "Nid edwyn Abraham ni, ac ni'n cydnebydd Israel," fel mynegiad pruddaidd: plant y gaethglad, ar ol sefydlu eu sylw ar yr hen batriarchiaid urddasol oedd yn wreiddiau iddynt fel cenedl, yn gorfod ymsynio nad oedd ganddynt hwy adnabyddiaeth o honynt, ac nas gallent ddangos caredigrwydd iddynt. Yr oedd yr Iuddewon, fel y mae yn hysbys, yn had naturiol Abraham, ac, yn gyffredin, yn meddwl llawer o honynt eu hunain o'r herwydd. "Y mae genym ni Abraham yn dad i ni," meddynt. Ac yr oedd Israel, neu Jacob, yn wreiddyn iddynt mewn modd mwy neillduol fyth. Tra yr oedd Ismael, tad yr Ismaeliaid, yn gystal âg Isaac, tad Israel, wedi dyfod o Abraham, ac Esau, tad yr Edomiaid, yn gystal â Jacob, tad yr Israeliaid, wedi dyfod o Isaac, yr oedd holl feibion uniongyrchol Jacob yn dadau llwythau yr Arglwydd;

ac yn ol ei enw ef y galwyd hwy oll yn Israel. Eithr yn awr wele y rhai difrifol o'r genedl, yn yr ymdaith o'u cyflwr isel yn y caethiwed, yn cydnabod nad oedd ganddynt ddim lle i ymfawrygu yn eu perthynas âg Abraham ac âg Israel. Os cawsant, fel eu hiliogaeth hwynt, eu hanrhydeddu â breintiau mawrion yn wladwriaethol a chrefyddol, maent yn bresennol heb y naill na'r llall, yn syndod, yn ddiareb, ac yn watworgerdd, ymhlith yr holl genedloedd. Mor dorcalonus yw eu cwynfau yn y bennod ganlynol: "Dy sanctaidd ddinasoedd sydd anialwch, Sion sydd yn ddiffieithwch, a Jerusalem yn anghyfnedd. Tŷ ein sancteiddrwydd a'n harddwch ni, lle y moliannai ein tadau dydi, a losgwyd â than, a'n holl bethau dymunol sydd yn anrhaith." Mae ein rhagoriaeth cenedlaethol fel hâd Abraham, a thŷ Jacob, wedi myned erbyn hyn o'r golwg; ac y maent hwy, ein hen dadau dylanwadol gynt, yn rhy bell oddiwrthym i allu gwneyd sylw o honom, nac estyn ymgeledd i ni. Mae eu llwch wedi hir orwedd yn mro dystawrwydd, lle nid oes na gwaith na dychymyg na gwybodaeth na doethineb; ac er fod eu henediau gyda Duw, yn byw iddo ef, maent yno uwchlaw byw dim i ni; nis gallant ymarfer cydymdeimlad â ni, na rhoi i ni law o gymhorth. "Nid edwyn Abraham ni, ac ni'n cydnebydd Israel."

Nis gallwn feddwl fod saint y nef oedd heb wybod rhywfaint am helynt y ddaear, ac yn enwedig am amgylchiadau teyrnas Dduw ynddi, ac yn neillduol am ei chynnydd a'i llwyddiant. Er hyny rhaid i ni gofio fod angen wedi dattod yr holl gylymau perthynasol oedd yn eu rhwymo gynt, a'u bod yno yn gorphwys oddiwrth eu llafur, eu meddyliau wedi eu llyncu i fyny mewn gwled Duw, a'u serchiadau mewn caru Daw; ac nis gall fod iddynt yn weithredol "gyfran byth mwy," fel y dywed Solomon, "o ddim oll a wneir dan haul." Gall gweddian, addysgiadau, ac esiamplau ein cyfeillion duwiol a gymerwyd ymaith ddyfod yn rymus i'n cof; ond dyna'r cwbl a geir oddiwrth ynt mwyach; maent wedi gwasanaethu eu cenedlaeth, a huno, a'u dodi at eu tadau. Mor fynych y bydd ein teimladau yn peri i ni lefain, "Ein tadau, pa le y maent hwy? a'r prophwydi, ydynt hwy yn fyw byth?" Byddwn

ar amserau yn methu ffwyno dymuniadau ofer nghylech dynion Duw sydd ymhlith ysbirioedd y cyfiawn y rhai a berffeithiwyd, megys, O na buasai modd i mi glywed Whitefield, Rowlands o Langeitho, a Robert Roberts o Glyn-nog, y seraphiaid hyny mewn cnawd, yn pregethu Iesu Grist am unwaith! O na chawn unwaith eto wrando ar John Elias, Ebenezer Morris, Ebenezer Richard, Henry Rees, John Jones, Talsarn, gydag amryw eraill o'r hen dadau a'r brodyr enwog y bum, wrth eu clywed yn efengylu pethau daionus, yn fy ngholli fy hun, ac yn anghofio pob peth o'm hamgylch! Ond ffol iawn yw meithrin y cyfryw ochen-sidiau diffwrth. Mae gwahanlen dew tragywyddoldeb rhyngddynt hwy â ni; ac nis gallant, ac, yn wir, nis mynent ddyfod yr ochr yma iddi eto. Coffa da am danynt! ond rhaid i ni ymdaro goreu y gallom o'u rhan hwy. "Nid edwyn Abraham ni, ac ni'n cydnebydd Israel." Geilw hyn ar yr eglwys a'r cynulleidfaoedd i wneuthur yn fawr o weinidogaeth y rhai y gŵyr eu cydwobod fod ganddyntat oddiwrth Dduw atynt hwy. Maent fel y ganwyll sydd, wrth oleuo, yn ei llosgi ei hun; a byddant yn ebrwydd bellach wedi traethu y gair olaf am byth. Dywedwn wrth ein cyfeillion ieuaine sydd â rhieni duwiol ganddynt: Gwraddwch yn awchus ar eu haddysg da grefyddol, a cheisiwch lawenhâu eu calonau trwy uffuddhâu i'w cynghorion; bydd angen yn fuan yn eu cymeryd o'ch cyrhaedd, fel nas gallant eich dysgu, eich cynghori, na gweddio drosoch mwy. Colled fawr i fydd ac eelwys yw colli saint yr Arglwydd. Duw a gauo y bylehaa ar ol duwiolion ymadawedig; galwed liaws o'r newydd yn eu lle, ac estyned ychwaneg o ras i weddill Israel.

Gellir edrych ar y geiriau eto fel *add-efiad edifeiriol*: hwynt hwy yma yn cydnabod iddynt fel cenedl fyned mor ddrywledig fel nas gwnesai eu hen dadau teilwng, pe buasant gyda hwy yn awr, tu arddelwad o honynt gan eu hannhebygrwydd iddynt. Mae'r golygiad hwn yn gyson â'r hyn a gyffair yn yr al-nod nesaf, ac yn y bennod nesaf: "Pa-ham, Arglwydd, y gwnaethost i ni gyfeiliorni allan o'th ffyrdd, ac y caled-aist ein calonau oddiwrth dy ofn?" hyny ydyw, A ni yn cyfeiliorni a chaledu o honom ein hunain, paham y

gadewaist ni felly yn farnol i ni ein hunain? "Yr ydym ni oll megys peth aflan, ac megys bratiau budron yw ein holl gyfiawnderau. Ac nid oes a alwo ar dy enw, nac a ymgyfyd i ymaflyd ynot." Mae yn gwylydd i ni alw ein hunain yn hâd Abraham, hen gyfaill Duw, ac yn feibion Israel, tywysog Duw, gan mor annhebyg ydym iddynt; a phe byddent hwy eu hunain yma yn ein gwleed ac yn myned i roddi barn arnom, hwy a'n gwadent rhag blaen. Dywedai Abraham, Pe fy mhiant i a fyddent, fy ngweithredoedd i a wnaent; a dywedai Jacob, Nid Israel mo honynt hwy er eu bod o Israel. "Nid edwyn Abraham ni, ac ni'n cydnebydd Israel."

Yn ol y golygiad hwn eto, mae yn gymhwys i ni yn awr droi'r geiriau yn gyfeiriol atom ein hunain. Wrth broffesu fydd yn Nghrist, yr ydym yn ein professu ein hunain yn blant Abraham, "tad pawb a gredant;" ac yn ein cysylltiad â'r eglwys gristionogol, yr ydym wedi "ymgyfenwi ar enw Israel." Wel, fel y cyfryw, ai nid oes genym ni, fel tō presennol o broffeswyr crefydd, achos i ofni nad edwyn Abraham ni, ac na'n cydnebydd Israel?

Syllwn ar yr hen Abraham hybarch. Yr oedd efe yn wastad yn cymeryd yr Arglwydd ar ei air; yn credu pob peth a ddywedai Duw, pa mor annhebyg bynag fyddai hyn i olwg rheswm dynol, ac yn gwneuthur pob peth a orchymynai Duw, pa mor anhawdd bynag i deimladau cnawd a natur. Yr oedd y fath ystythder yn ei ewyllys ef fel yr ystumiai yn gwbl yn ol ewyllys yr Arglwydd. "Gwn weithian i ti ofni Duw," medd y Jehofah wrtho wedi ei brofi yn y modd caletaf, "gan nad attaliaist dy fab, dy unig fab, oddiwrthyf fi." Pa le yr ydym ni yn sefyll yn ymyl mesurau ffydd ac ufudd-dod Abraham ffyddlawn? Nid ammhena i efe addewid Duw trwy anghrediniaeth, er mor ddyeithr ac annysgwiliadwy oedd yr addewid hono; ond yr ydym ni yn barhaus yn amhennu ac anghredu yr Arglwydd, hyd yn nôl mewn pethau a gyflawnir ganddo yn fennyddiol. Nid oedd dim yn ormod i'w roddi gan Abraham i Dduw, tra yr ydym ni weithiau, ond odid, yn barod i rwgnach am y gofynir rhywbeth oddiwrthym at ei achos yn fynych, a bod gyda ni ryw bethau sydd yn rhy anwyl genym,

mae yn dra thebyg, i feddwl am eu rhoi i fyny i'r Arglwydd pe galwai am danynt. Yr oedd Abraham yn dal yn ddiymmod dan brofedigaeth ddirlawr ac anghyffredin; ond ceir ni yn diffygio ac yn gwyro dan brofedigaethau cyffredin a bychain. Ai dyma ein tebygrwydd i dad y ffyddloniaid? Ai ffurwythau addas ar blant Abraham yw y rhai hyn? Mae yn rhy amlwg y rhaid i ni droi oddiwrtho ef os mynem gael ein cydnabod yn gymeradwyol. "Nid edwyn Abraham ni."

A pha beth am y patriarch Israel? Yr arbenigrwydd mawr yn ei hanes ef —yr hyn a roes i Jacob yr enw Israel —oedd ei ymdrech hynod âg Angel Duw, a hwnw yr un âg Arglwydd y lluoedd; y nerth a gafodd efe gyda Duw mewn gweddi nes gorchfygu. Ac yma, yn lle mesur ein hunain wrthym ein hunain, beth pe gosodem ein hunain wrth ochr Jacob yn ei ymdrech rhyfedd? Yr oedd efe yn dal allan drwy'r nos yn ei ymdrech weddiol; ond, ai nid ydyw rhyw ddau fynydd neu dri o erfyniau oerion wedi gorffod gwneyd y tro laweroedd o weithiau gyda ni? Nid oedd fod hyd yn nôl yr Arglwydd ei hun yn ymddangos yn ei wrthwynebu yn gallu gwneyd i Jacob ildio; ond am danom ni, lawer o honom, os byddwn yn gallu myned drwy yr ymarferiad allanol yn weddol hwylus, dyna ni yn ymdeimlo fel rhai diwall a boddhaol. Yn ddiâu, ynte, gyda ein hysbryd rhy ddiweddi, neu gyda'n gweddiau marwaidd a ffurfiol, "ni'n cydnebydd Israel." Y Duw trugarog a graslawn a fadduoc anwireded ein pethau sanctaidd, ac a dywallto arnom Ysbryd gras a gweddiau.

Pe deuem eto yn nês adref, i gymer-yd cipolwg ar y tadau crefyddol mwyaf uniongyrchol i ni—ar yr hen Fethodistiaid Cymreig, mae yn rhy debyg, er yr holl ragoriaeth manteision sydd gyda ni, ein bod yn mhethau mawr crefydd ymhell ar eu hol hwynt, yn enwedig mewn profiad nerthol o'r gwirionedd, tynerwch cydwrybod, anghydfurfiad â'r byd, ac ymroddiad ac ymaberthiad i achos yr efengyl. Gan eu syched am air y bywyd, bychan iawn gan hen saint ein cyfundeb, yr hen frodyr, ie, a hen chwiorydd, yn ngwahanol sir—oedd Cogledd Cymru, oedd teithio, rhai yn fisol, draw hyd Langeitho yn y Deheudir, ar hyd ffyrdd drwg, dros fyn-

yddoedd, drwy afonydd, ac er gwaethaf gwawdiadau, os nid ymosodiadau, dyhired erlidgar; ac wedi gwrandio yno yr ymadrodd am y groes oedd yn dyferu fel gwllithwlaw ar irwellt, a chawroddydd ar laswellt, hwy a ddychwelent adref mewn sain cân a moliant, yn llawen fel rhai wedi cael ysglyfaeth lawer. Nis gellir meddwl yr adnabyddent hwy fel eu holynwyr y bobl hyny a esgeulusant eu cydgynnulliad eu hunain pan nad oes ganddynt ond ychydig ffordd i ddyfod iddo, ie, a allant fod yn absennol o foddion gras, nid yn unig ar foreuau Sabbothau, ond yn fynych am Sabboth cyfan, heb ddim gwirioneddol yn eu hattal ond moethusrwydd corff neu ddifaterwch ysbryd. O yr hen bererinion syml, gwresog, ffyddiog, ffyddlawn, y rhai a wyddent am Sinai yn eu lladd, a Chalfaria yn fywyd o feirw iddynt, ac nas gallent fwyta na chysgu nemawr os heb fwynhâd o bresennoldeb Duw yn ei gysegr! a ydyw yn debyg y cydnabyddent hwy fel eu teulu y profesywyr na welir mohlonynt gyda chrefydd yn galarn nac yn gorfoleddu, ac nas gellir tybied fod syched am Dduw, heb sôn am gymdeithas â Dduw, yn brofiad yn amser ganddynt? Pwy sydd yn hiraethu am ffynyddoedd deheulaw y Goruchaf yn Nghymru nad ydyw yn barod i lefain gyda'r eglwys yn amser Micah, "Fy enaid a ffysiodd yr addfed ffirwyth cyntaf?" Yr hen aypiau grawnwin ardderchog, rhinweddau a grasusau yr efengyl yn *bunches* mawrion, tlysiion, melusion,—pa le y maent? O na chaem eu gwled eto megys yn y dyddiau gynt!

Ond y mae yn bryd i ni droi at ochr oleuach y testun; o herwydd ni wna cwyno oblegid adfeiliad a methiant ddim lles heb i ni ymgyfodi i ymafflyd drwy daer weddi ymddo Ef, yr hwn a ddichon ein hadnewyddu. Felly, yn y lle nesaf,

WELE YR EGLWYS O'R CAETHIWED YN EDRYCH I FYNY AT DDUW, AC YN CAEL YNDDO EF ORAITH LLAWN AM YMWARED. "Ti yw ein Tad ni, er nad edwyn Abraham ni, ac na'n cydnebydd Israel; ti, Arglwydd, yw ein Tad ni, ein Gwaredydd, dy enw sydd erioed."

Dadlunon am dosturi effeithiol Duw sydd yma yn cael eu cymeryd oddiwrth Dduw ei hun—dadlunon nas gallasai

anrhydedd y Goruchaf fel Duw Israel eu troi ymaith yn ddiystyr: ei berthynas dadol,—*"ti yw ein Tad ni;"* ei fedr achubol,—*"ein Gwaredydd;"* ei enw tragwyddol,—*"dy enw sydd erioed."*

Dyma *berthynas dadol Duw* â hwynt: *"Ti yw ein Tad ni;"* ie, Arglwydd, ac y mae hyn yn uchelfraint mor lawr, a'n bywyd ninnau mor glymedig wrtho, fel y mae yn werth genym ei ddywedw drachefn: *"Ti, Arglwydd, yw ein Tad ni;"* Tad galluocach a thrugarocach nag Abraham ac nag Israel, a Thad yn perthyn yn nêd i ni; nid ydynt hwy i ni ond tadau ail llaw; ac heb ymdroi gyda hwy, yr ydym yn dyfod ar unwaith i lygad y ffynnon. Er mai plant drwg ydym, at bwy yrown yn ein holl helbul ond at ein Tad?

Yr oedd Duw yn Dad mewn modd penodol i'r Israel ar gyfrif ei gysylltiad cyfammodol â hwynt, a'i waith yn eu cyfansoddi yn eglwys iddo ei hun. *"Onid efe yw dy Dad a'th Brynwr?"* medd Moses wrth y genedl; *"onid efe a'th wnaeth ac a'th sicrhâodd?"* sef, a'th wnaeth yn bobl iddo ei hun ar wahân oddiwrth genedloedd y ddaear. *"Myf,"* medd Jehofah, *"sydd Dad i Israel."* Ac, fel ei Dad, yr oeddwn yn ymaerchu ynddo, ac yn gofalu am dano o'i fabandod. *"Pan oedd Israel yn fachgen, mi a'i cerais ef, ac a elwais fy mab o'r Aipht."* Yr oedd yn naturiol gan hyn i'r eglwys yn Mabilon ddal gafael yn mherthynas dadol Duw mewn appeliad am ei gymhorth. *"Ti, Arglwydd, yw ein Tad ni."* Duw a Thad Abraham, ti yw ein Tad ninnau. Yr hwn a elwaist hen eilunaddolwr o Ur y Caldeaid, ac a'i gwnaethost yn batrwn ffydd i'r holl oesoedd, a elli ollwng dy Ysbryd i'n bywâu ni, ei had ef, yn ein hiselder a'n nychdod, dychwelyd ein caethiwed, a pheri iddynt ddywedw ymysg y Cenedloedd, *"Yr Arglwydd a wnaeth bethau mawrion i'r rhai hyn."* Ein Tad, ein Tad ni, edrych arnom a thrugarhâ wrthym.

Y mae Duw eto yn Dad yn y modd agosaf i'r eglwys efengylaidd. Ei gwir aelodau hi a elwir yn deulu Duw. Ac y mae efe yn Dad yn bersonol i bob gwir gredadyn. *"Chwi oll ydych blant i Dduw trwy ffydd yn Nghrist Iesu."* Ond i ni gael Ysbryd Duw i gyd dystiolaethu a'n hysbryd ni ein bod ni yn blant i Dduw, ni byddai annau

eisien dim daioni. Mae cariad tadol y Goruchaf mor ddiderfyn âg efe ei hun. Er mor isel yr aeth dynolryw syrthiedig, ni a wyddom fod tosturi tad a chariad mam yn ddiarebol ymhob cenedl. "Chwi, a chwi yn ddrwg, a fedrwech roddi rhoddion da i'ch plant." Ond pe cesglid holl dosturi a chariad tadau a mamau o ddechre'r byd hyd y dydd hwn, a phe crynhoid y cyfan i un galon, ni byddai holl dosturi a serch y galon hono, er cymaint a fyddai, yn ymyl tosturiaethau caruaid Duw at ei blant ef, ond fel cwpanaid o ddwr i'w chymharu â holl ddyfroedd y cefnfor mawr. O pe caem ein pobl ieuainc i lefain ar Dduw o hyn allan, "Ti yw fy Nhad, fy Nhywysog o'm hieuenc-tyd," ni byddai raid i ni ofni dim am danynt; byddai felly anfeidrol gariad Duw Dad yn Nghrist yn nawdd hollalluog iddynt, i'w cadw ymhob perygl.

Gan mai Duw yw Tad yr eglwys ymhob oes, ni raid i ni, yn ein cysylltiad â'i achos ef y dyddiau hyn, ymollwng yn ein heneidiau er deall nad yw Abraham ac Israel, na'n hen dadau Cymreig ychwaith, yn ein hadwaen, neu nas mynent hwy ein cydnabod. Mae'r ffordd yn rhydd i ni nesáu ato ef, ein Tad o'r nef, llefain arno a dysgwyl wrtho am gryfhâd pob rhinwedd yn eglwys Dduw, ac am chwanegu llaweroedd o'r newydd ati. Yn yr hanes am Saul, ar ol i Samuel yn ddirgel ei eneinio ef yn frenin, adroddir ddarod i Ysbryd Duw ddyfod arno ar y ffordd pan gyfarfyddodd â myntai o brophwydi, ac iddo yntau fyned i brophwydo gyda hwynt. Yr oedd pawb oedd yn ei adwaen yn synu wrth ei weled ef yn prophwydo; ac meddynt, "Beth yw hyn a ddaeth i fab Cis? a ydyw Saul hefyd ymysg y prophwydi?" Y dyn ieuanc tâl, golygu, gwrol, a geid yn ben campwr ymhob cwmni lle byddai, ac heb un oeso arno yn debyg i brophwyd, pwy fuasai yn dysgwyl ei weled ef yn anad neb yn prophwydo? Ond un dyn call o'r gymydogaeith a roes ateb i hyny trwy ofyn yn ol, "Eto pwy yw eu tad hwy?" Hwyl, y rhai oedd yn prophwydo o'r blaen, nid oedd eu tadau hwy, mae yn debyg, yn fwy o brophwydi nag yr oedd Cis, tad Saul; a phaham gan hyny y rhaid i chwi ryfeddu gweled Saul, mwy na rhywun arall, ymysg y prophwydi? Oni wydd-

och chwi pwy yw Tad y prophwydi? onid y Duw byw, yr hwn y mae calonau pawb yn ei law, yw eu Tad hwy, yr hwn a'u galwodd, ac sydd yn eu cynhyrfu? Felly nid o waed, ond o Dduw, y daethant hwy i brophwydo; ac onid yw efe yn abl i wneyd Saul mab Cis yn brophwyd hefyd? "Eto pwy yw eu tad hwy?" Mae yn wir mai cynhyrfiad amserol oedd hwnw ar Saul—dawn prophwydo ar y pryd, ac nid gras cadwedigol; ond y mae yn deg i ni gymeryd y cwestiwn yna, "Eto pwy yw eu tad hwy?" yn esboniad ar unrhyw drôedigaeth rhyfedd yn y dyddiau diweddfaf hyn. Peidiwn a synu os gwelwn bechaduriaid mawrion wedi eu galw i fod yn saint, a'r rhai oedd estroniaid i bobl Dduw wedi dyfod i garu'r brodyr. "Pwy yw eu tad hwy?" sydd eisoes yn saint? onid Efe yr hwn a ddichon o'r meirw godi plant i Abraham? A phan y byddom ar ddigaloni wrth gymharu ein hunain â'r hen seintiau a welwyd 'fel tywysenau llawn yn addfed iawn i'r nef', defnyddiwn yr un ystyriaeth i'n cysuro a'n cadarnhau: "Eto pwy yw eu tad hwy?" Mae Efe a'u hachubodd, a'u cynnaliodd, ac a'u perfeithiodd hwy, yr un i minnau heddyw. O Arglwydd, eu Tad hwy, ni a gydnabyddwn yn oestngedig a diolchgar mai tydi yw ein Tad minnau hefyd. Cyfod ni i obeithio ynot, fel yr adnewyddder ein nerth.

Dyma *fedr achubol Duro*: "Ein Gwareydd." Gwaredu yw dy hoff swydd, dy hen a'th ddewis orchwyl; dy waredigion di oedd ein hynafiaid; ac onid yw dy allu a'th dosturi yr un i'n gwaredu minnau? "Onid ti yw yr hwn a dor-aist Rahab, ac a archollaist y ddraig? Onid ti yw yr hwn a sychaist y môr, dyfroedd y dyfnder mawr, yr hwn a wnaethost ddyfnderoedd y môr yn ffordd i'r gwaredigion fyned drwodd i?" A'r un peth yw i ti ein cofio ni yn Babilon, gan dori'r dorau pres, dryllio y bârau heyrn, a'n dwyn adref i dir Judah. "Er nad edwyn Abraham ni, ac na'n cydnebydd Israel," dangos di, ein Dwyfol Dad, dy fod yn ein hadwaen a'n cydnabod trwy ddyfod allan eto fel ein Gwareddydd.

Enw yn parhau yn werthfawr gan eglwys Dduw yw hwn: "ein Gwareydd." Gall ei holl wir aelodau ddywedyd, gan ddiolch i'r Tad, "Yr hwn â'n gwareddod ni allan o feddiant y

tywyllwch, ac a'n symudodd i deyrnas ei anwyl Fab." Ac nid rhywbeth am unwaith yn nechre crefydd yn yrenaid yw'r gwaredu, ond y mae yn cymeryd lle yn y naill ffordd neu'r llall, drwy holl oes y cristion. Yr oedd gwaredigaeth yr Israeliaid drwy y Môr Côch rhag Pharaoh a'i lu yn fawr a gogoneddus; ond yr oedd y gwaredu parhâus rhag newyn yn yr anialwch, y cadw bywyd drwy roddi manna bob dydd o'r nefoedd, mor anghenrheidiol i'r bobl, ac yn dangos cymaint o allu a gras Duw, â'r gwaredu hwnw rhag Pharaoh. Mae yr help beunyddiol i fyw yn dduwiol, gras o'r orseddfainc yn gymhorth cyfanserol, nerth yn ol y dydd, mor werthfawr i bechadur â'r achub o fagl y diafol i ddechre. Darfuasai am gristion lawer gwaith gan nerth tentasiwn oddiallan, a chan dwyll y galon oddimewn, oni buasai fod aml ymwared gyda yr Arglwydd ei Dduw. Ac wrth feddlwl am achos crefydd yn gyffredinol yn ein mysg, ein hunig a'n holl obaith ydyw fod genym Waredydd i droi ato. Gall y diafol, ysywaeth, ymorfoleddu mai efe a biau gorff mawr poblogaeth ein tir, yn ieuanc, canol oed, a hen; ac y mae yn wir ofnadwy i'w draethu, fod melliidith gyfiawn deddf y nefoedd ar ei throedd-wyr yn fantais i'r un drwg gadw pechaduriaid yn ei feddiant. Bellach y gofyniad difrifol ydyw, "A ddygir y caffaeliad oddiar y cadarn? neu a war-edir y rhai a garcherir yn gyfiawn?" Dyna'r carchar du, dyna'r carcharorion lawer, dyna'r *jailor* creulawn, dyna'r *commitment* nerthol: a oes rhyw obaith am i'r trueiniaid gael eu gwaredu a'u rhyddhâu? A oes rhywun a all ateb yn gadarnhâol? Oes, y mae Un, ac yn fendigedig yr etyb efe: "Fel hyn y dywed yr Arglwydd, Iê, carcharorion y cadarn a ddygir, ac anrhaith y creulawn a ddianc; canys myfi a ymrysonaf â'th ymrysonydd, a myfi a achubaf dy feibion." Nid byth, ac ni a obeithiwa mai nid yn hir eto, y bydd y nifer liosocaf yn cael eu cadw yn meddiant Satan; mae'r gair "Achubaf" o enau y cadarn Waredydd yn ddigon ei rym i dynu pawb ato ei hun. Ninnau a waeddwn, "O Iachawdwr pechaduriaid, sydd â'r gallu yn dy law," cymer dy allu mawr a theyrnasa, achub yn awr, dywed wrth y carcharorion, Ewch allan. Tydi, gryfach na'r cryfargog, dwg ymaith yr

arfogaeth yn yr hon y mae yn ymddiried, a rhana di ei anrhaith ef.

Gellir darllen yma, "Ein Prynwyr." *Our Redeemer*, medd y Saesoneg. Mae hyn yn ein harwain yn uniongyrchol at y Person rhyfedd "yn yr hwn y mae i ni brynedigaeth trwy ei waed ef." Dywedai Duw iddo roddi yr Aipht yn iawn dros yr Israel, ei bobl hynafol, ac Ethiopia a Seba am danynt. Yr oedd yn well ganddo aberthu y gwledydd hyny i'w farnau na gadael Israel mewn hir gaethiwed. Ond pan aed i'th brynu di, fy enaid, yr oedd gwledydd a theyrnasoedd, ie, a'r ddaear oll, yn bris rhy fychan am dan-at. Er mor ddiwerthu oedditi ynot dy hun, eto wedi ti fyned yn droseddwr deddf yr Anfeidrol, nid oedd dim llai a dalai am dy fywyd na gwerthfawr waed Crist. "Eglwys Dduw," medd y gair, "yr hon a bwrcasodd efe â'i briod waed;" ac nid edifarhaodd efe erioed am roi y fath bris. Gallwn yn hyderus ofyn am i'r Prynwyr fyw hâu ei waith yn y blynyddoedd hyn; nid yw yn d-byg y gâd efe i farw yr hyn a gostiodd mor ddrud iddo. Mae'r teulu yn rhy fychan i'r Oen; tyner y rhai sydd oddiallan yn noeth i'r dinystr, i ddyfod i mewn i'r tŷ o dan arwydd y gwaed; yno caent fyw yn ddiogel, a gwledda yn hyfryd.

Dyma, eto, *enw anghyfnawddiol Duw*: "Dy enw sydd erioed." Cyn sôn am Israel, ie, cyn bod Abraham, yr oedd dy enw mawr a da wedi ei wneuthur yn hysbys; a thrwy yr holl oesoedd amlygaist dy hun yn Dduw heb ei fath; ac yn wyneb ein holl eisiau ni yn awr, mae digon ar ein cyfer yn yr enw sydd glodfawr o genedlaeth i genedlaeth.

Cymhelliad grymus yw hwn i ddysgwyl wrth yr Arglwydd, ac i obeithio yn ei air: ei enw sydd erioed, ac y mae hwnw nid yn unig 'yr enw mwyaf mawr; ond yr enw mwyaf graslawn a thrugarog, 'erioed a glywyd sôn.' A welwch chwi y ddau amaethwr acw sydd mor wahanol eu gwedd ill dan? Mae un yn edrych yn ddigalon, newydd glywed fod yr ystâd y mae ei dir yn perthyn iddi wedi myned trwy bryniad i law meistr hollol ddyeithr nas gŵyr ddim am dano, na phwy na pha fath fydd ei *agent*. Ond y mae'r llall yn teimlo yn dra chysurus; o herwydd y mae'r tir sydd yn cael ei ddal ganddo.

ef yn eiddo hen deulu gwir foneddigaidd sydd wedi bod bob amser yn enwog am drin eu tenantiaid yn deg ac yn hael, a'u harwyddair yn *Live and let live*. O mae yn ffrainc ac yn bleser bod yn wasanaethwyr i'n Harglwydd ni! ei enw sydd erioed yn ddi-gyffelyb am ei haelfyddedd a'i ewyllys da. Dyna fel yr oedd un hen denaut, oedd yn dal llawer o dano, yn ei ganmawl: "Mawryger yr Arglwydd, yr hwn a gâr lwyddiant ei was."

Mae rhai yn darllen hyn ynglŷn â'r ymadrodd blaenorol: "Ein Gwaredydd yw dy enw erioed," neu "Ein Gwaredydd erioed yw dy enw." Mae Ceidwad Israel wedi cael digon o amser i ennill enw iddo ei hun, a'i gymeriad heddyw ydyw, "Eu Gwaredwr hwynt sydd gryf; Arglwydd y lluoedd yw ei enw." Cymerwn hyn yn ddadl am adfywiad ar grefydd yn ein mysg: Dyma le i ti eto, O Arglwydd ein Duw, ateb i'th enw fel ein Gwaredydd. Dianrhydedd i'th enw mawr yw gweled dy bobl yn farwaidd a dilewyrch, a'th Sion heb nemor neb yn ei cheisio; ond "gwna ddaioni yn dy ewyllysgarwch i Sion, adeilada furia Jerusalem," a thi a wnei i ti dy hun enw gogoneddus; o herwydd pan adeilado yr Arglwydd Sion, y gwelir ef yn ei ogoniant."

Beth am y bobl hyny, y rhai pe delai cystudd ac angen i ymaflŷd ynddynt, nas gallent hwy edrych i fyny at Dduw yn y nefoedd, a dywedyd, "Ti, Arglwydd, yw ein Tad ni, ein Gwaredydd;" neu pe dywedent felly, fel yr Iuddewon digred yn dywyed wrth yr Iesu, "Un Tad sydd genym ni, sef Duw," yr atebid hwy gan Dduw eu Barnwr, a chan eu cydwylbod eu hun, yr un modd ag yr oedd Crist yn ateb y rhai hyny, Na, nid Duw yw eich Tad; "o'ch tad diafol yr ydych chiwi!" i ddiabol yr ydych yn debyg, ei ewyllys ef yr ydych yn ei gwneuthur, a'i deulu ef yw eich pobl. Gwybydder am y rhai sy'n byw a marw â'r diafol yn dad iddynt, y gosodir hwy yn y byd a ddaw yn nghartref y diafol; a geiriau Iesu Grist am y cartref hwnw ydynt, "Y tân tragywyddol a barotowyd i ddiabol a'i angylion." Ond y mae yn bosibl heddyw symud o feddiant Satan i deulu Duw. Gallwn efengylu i'r rhai sydd hyd yn hyn yn dilyn duw y byd hwn, a dywedyd, Mae Tad ein Harglwydd Iesu Grist yn dysgwyl

i drugarhau wrthyh chi; mae yn edrych am danoch tra yr ydych chiwi eto ymhell. Dychwelwch, dychwelwch; ymdaflwch fel yr ydych ar drugaredd Duw yn Nghrist, ac efe a'ch derbyn chiwi, ac a fydd yn Dad i chiwi; ac yna bydd teulu Duw ar y diaear, ac yn y nefoedd, yn llawenhau o'ch plegid.

Yr Wyddgrug.

GASPARD DE COLIGNY.

Gan y Parch. W. WILLIAMS, Bala.

PENNOD VI.

FEL y crybwyllwyd yn niwedd y bennod o'r blaen, yr oedd marwolaeth anamserol Francis II. yn ddynod trwm i ddylanwad y Guisiaid, ac yn taslu eu holl gynlluniau ar y pryd i ddryswach. Gan nad oedd Charles, ail fab Harri II. a Catherine Medici, ond deng mlwydd a hanner oed ar farwolaeth ei frawd, yr oedd yr anghenrheidrwydd am i'r llywodraeth gael ei dwyn ymlaen am dymmor trwy raglawiaeth, rhag i'r awenau ddiagyn i ddwyllaw un rhy ieuanc, yn rhy amlwg i neb ei wadu. Cynnygiodd y Duc o Guise heb oedi fod i'r fam-Frenines Catherine gymeryd y rhaglafiaeth, ar yr ammod ei bod i roi yr holl dywysogion Bourbonaidd i farwolaeth. Ond nid gwaith anhawdd i ŵr o ddylanwad a doethineb Michel le Hospital, yr hwn oedd yn awr wrth ei phenelin, oedd ei darbwyllio i beidio cydsynio â'r fath ammod, a dangos fod y dynion a wrthweithient ddylanwad gormodol y Guisiaid o werth iddi. Yr oedd rhagolygon yr Huguenotiaid ar y cyfan grym lawer yn well yn awr nag oeddynt ychydig yn ol; ac oni buasai am lwfrdra ac anwadalwch Antony o Navarre, y blaenaf mewn enw, o'r Tywysogion Bourbonaidd, gallasant ennill mwy ar farwolaeth Francis II. Galwai yr Huguenotiaid yn uchel ar Antony i ymaflŷd yn yr awenau trwy ymgymeryd heb oedi â'r swydd o raglaw; ac yr oedd Calvin gyda holl rym ei ddylanwad yn ei daer-gymhell i wneyd hyny; ond nid oedd yr hwn a elwid, Brenin Navarre, o ysbryd digon gwrol i gymeryd y fath gam penderfynol. Ac i beidio rhoi yr holl fai ar Antony, yr oedd elfen o wendid wedi dyfod i mewn i blith y blaidd a gydweithredai yn amser Francis II. Nid oedd y Bourbonaidd, y *Constable* a'i gyfeillion, a'r Huguenotiaid, yn hollol

unedig yn y cyfwng pwysig presennol. Y mae y *Constable* Montmorency, yr hwn oedd Babydd cyson bob amser, yn dychwelyd yn awr i'r llys, ac yn pelhâu oddiwrth y rhai y cydweithredai â hwynt o'r blaen; ac y mae ar y Tywysogion Bourbonaidd braidd ofn cysylltu eu hunain yn rhy agos â phlaid yr Huguenotiaid yn yr holl bethau a geisient.

Gellir dywedyd fod plaid fwy canolog fel yn cael ei ffurfio yn awr rhwng y Pabyddion eithafol ar un llaw, a'r Huguenotiaid ar y llaw arall, yn cael ei blaenori gan Catherine, Antony o Navarre, a'r *Constable* Montmorency; ac yr oedd yn dyfod yn gwestiwn a'allai y blaid hon lywodraethu Ffrainc yn heddychol rhwng yr Huguenotiaid a alwent mor uchel am ryddid i addoli, a'r Guisiaid a geisient eu llwyr ddyfetha hwynt. Ond buan y cawn flaenoriaid y blaid yn plygu i ddylanwad Catherine. Ar y cyntaf cawn Antony yn cynllunio i symud ymaith y Guisiaid; ac yr oedd plaid gref o'r pendefigion, a Coligny yn eu plith, yn bygwth ymadael o'r llys, os na fyddai i Catherine gydsynio i alltudio teulu Lorraine. Ond ni oddefai Catherine yn awr i'r Bourboniaid ddinystrio y Guisiaid mwy nag yr oedd ychydig cyn hyny yn barod i adael i'r Guisiaid ddinystrio y Bourboniaid; a chyn hir y mae yn cael Antony o Navarre a'r *Constable* Montmorency yn fwy dan ei ddylanwad. Ymdrechodd Coligny â'i holl egni i gael gan Catherine ymddwyn yn deg at y Protestaniaid yn y cyfwng pwysig hwn. Dangosai iddi reymoldeb a chadernid y credo Protestanaidd. Ond yn ofer y treuliai ei north, o herwydd llawer mwy pwysig yn ngolwg y fam-Frenines oedd clywed pa nifer oedd yn ei gredu, na chlywed am ei wirionedd a'i gadarnid athrawiaethol. Yn yr amser hwn y mae tri o wŷr grymus Ffrainc, sef Francis y Duc o Guise, y *Constable* Montmorency, a'r Maeslywydd St. Andre, yn ymuno â'u gilydd i ffurfio yr hyn a elwir *Triumvirate* 1561. Ar y cyntaf yr oedd Catherine yn gogwyddo at y Bourboniaid a'r Chatillons, ac yn teimlo yn wrthwynebol i'r *Triumvirate*, hyd nes y daeth yn hysbys fod Cynghrair Pabaidd, a Philip II. o Spaen yn ben arno, yn cael ei ffurfio i gefnogi y *Triumvirate* yn Ffrainc. Bellach yr oedd dwy ran o dair o breswylwyr Ffrainc a holl Spaen y tu cefn i hyny o blaid Pabyddiaeth; ac ni allai Coligny hawlu ar gyfer hyny ond un ran o dair o Ffrainc a Lloegr a'r Almaen y tu cefn iddynt o blaid Protestaniaeth. Y cwbl y gallwyd llwyddo i'w gael oddiwrth Catherine oedd yr hyn a elwir Cyhoeddiad Ionawr (*Edict of January*), yr hwn a roddai ganiatâd i'r Protestaniaid gynnal eu haddoliadau cy-

hoeddus y tu allan i'r trefi, ac a drefnai i'r cynnulliadau hyn fod dan amddiffyniad y gyfraith. Ond er cael y fath gyhoeddiad, ni fu nemawr chwaneg na llythyren fawr, o herwydd yr oedd y teimlad Pabyddol yn y wlad yn rhy gryf i oddef i'r hyn a ganiateid ynddo gael ei gario allan. Gwrthodai y naill ar ol y llall o'r Seneddau Taleithiol gofnodi y cyhoeddiad fel cyfraith i feddu grym yn y wlad; y mae Antony o Navarre yn colli ei gydymdeimlad â'r Huguenotiaid; a chyn pen chwech wythnos y mae Cyhoeddiad Ionawr yn cael ei fathru yn ddibris dan draed gan y Duc o Guise yn nghyflafan waedlyd Vassy.

Pan ymddangosai rhagolygon ei blaid yn dywyll, yr oedd y Duc o Guise wedi encilio i gwr yr Almaen; ond can gynted ag y tybiodd ei bleidwyr fod gwawr yn tori eilwaith ar eu hachos, anfonasant gais ato ar iddo frysio dychwelyd i Ffrainc. Gan hyny y mae yn ymadael o Joinville, a'i frawd y Cardinal a dau cant o uchelwyr gydag ef; ac ar Sabboth y dydd cyntaf o Fawrth, 1562, y mae yn dyfod i mewn i dref fechan Vassy, lle yr oedd nifer o filwyr, yn ol rhagdrefniad, i'w gyfarfod ac i ymuno âg ef. Yr oedd yn y dref eglwys Galfinaidd wedi ei ffurfio; ac allan o dair mil o drigolion, cyfrifid fod naw cant yn Brotestaniaid. Yn unol â'r hyn a dybiad oedd yn cael ei ganiatâd yn Nghyhoeddiad Ionawr, yr oedd nifer o'r rhai hyn wedi ymgasglu mewn ysgubor fawr yn nghyffiniau y dref i gynnal eu haddoliad cyhoeddus. Fel yr oedd y Duc o Guise yn marchogaeth i fyny i'r dref, clywid swm cloch; a phan hysbyswyd mai galwad ydoedd ar y Protestaniaid i ddyfod ynghyd i addoli, rhuthrodd y dynion oedd yn ei ganlyn i wneyd ymosodiad arnynt. Drylliwyd y dorau gan y gwŷr meirch, ac ymosodwyd ar y gynulleidfa â chleddyfau, nes y llenwid yr awyr âg ysgrechfeydd wylofus lliaws o wragedd, o blant, ac o ddynion diamddiffyn. Fel yr oedd Guise yn nesu ymlaen (i geisio tawelu y cythrwfi meddir), tarawyd ef â chareg yn ei wyneb nes yr oedd ei waed yn llifo allan. Cythruddodd hyn feddyllian ei bleidwyr, ac ennynodd eu digofaint; fel er pob ymdrech o eiddo Guise i ddofi eu lliid, yr ymosodasant gyda ffyrnigrwydd ar y bobl ddiameddiffyn; a chymerodd cyflafan waedlyd le, yn yr hon y laddwyd 64 ac y clywydd 200 o Brotestaniaid.

Dyma fu achlysur mwyaf uniongyrchol toriad allan y rhyfel cartrefol; o herwydd pan glybu Condé am y gyflafan waedlyd hon, dychwelodd yn ddioced o'r Llys i Meaux, o'r hwn le yr anfonodd allan gyhoeddiad yn galw ar holl Brotestaniaid y wlad i wisgo arfau. Ond cyn taro bu dys-

tawrwydd eto am enyd bach. Yr oedd yr hwn a ystyriai yr Huguenotiaid y dyn penaf yn Ffrainc heb siarad yn groew ar y pwnc pwysig oedd ger bron. At y Llyngesydd, ac nid at Condé, yr edrychai yr Huguenotiaid yn benaf am arweiniad, ac arno ef y gorphwysai y cyfrifoldeb o gyhoeddi rhyfel cartrefol. Yr oedd yntau yn teimlo fod hwn yn gyfrifoldeb ofnadwy, ac ewyllysiai ei osgoi os oedd hyn yn ddichonadwy. Yr oedd yn gyfyng arno o'r ddeutu. Ar un llaw, gwelai yn ei feddwl yr erlidigaethau, y bradwriaethau, a'r trais gwaedlyd yr oedd y gwrthwynebwyr yn benderfynol o'u harfer tuag at yr Huguenotiaid; ac ar y llaw arall, dychrynai rhag cymeryd rhan yn yr hyn a ellid ei alw yn wrthryfel yn erbyn llywodraeth ei wlad; a meddyliai am y creulonderau a'r difrod ofnadwy fyddai yn rhwym o ddilyn rhyfel cartrefol. Tra yr oedd ef ei hun yn dwys fyfyrlo ddydd a nos ar hyn, annogid ef gan ei wraig i gyflwynu ei gamrau er amddiffyn Protestaniaid gorthrymedig y wlad. A dian fod teimlad greddfod y wraig yn fwy cywir nag eiddo ei gŵr, os uniondeb yr achos a bleidid sydd i benderfynu y pwnc. Ond yr oedd Coligny yn ddigon craff a phrofedig i ganfod fod nifer ei wrthwynebwyr yn rhy liosog iddo; a gwyddai mai yr unig ffordd y gallai yr Huguenotiaid sefyll eu tir a gorchfygu oedd trwy gael help Protestaniaid Lloegr a'r Almaen i orbwysio dylanwad Spaen, yr hwn oedd tu cefn i fwyafrif trigolion Ffrainc.

Ond wedi i Coligny unwaith wneyd ei feddwl i fyny fod rhyfel cartrefol yn anocheladwy, dechreuodd weithredu gyda phenderfyniad mawr. Drannoeth i'r dydd y gwnaeth ei feddwl i fyny ar y pwnc, cawn ef yn cychwyn i ymuno â Condé. Y mae yn ysgrifenu llythyr at Catherine i'w hysbysu ei fod yn codi arfan, nid yn erbyn y brenin, ond yn erbyn y rhai a ddalient y brenin yn gaeth. Y mae yn egluro hefyd i'w ewythr y Constable y seiliau ar ba rai yr oedd yn gweithredu—ei fod yn myned i ymladd er mwyn atal cyflafan cyffredinol ar y bobl oedd yn dysgwyl am ei gynghor a'i arweiniad. Yn nygiad ymlaen y gwaith gofidus a gymerasai mewn llaw, y pwnc cyntaf y trodd ei sylw ato oedd dysgyblaeth y fyddin oedd dan ei awdurdod ac at ei alwad. Cedwid trefn ragorol ymhlith y milwyr yn y dechre. Yr oedd i bob catrawd ei gweinidog crefyddol; a byddai gweddian cyhoeddus hwyr a bore yn cael eu hofferu. Gwaherddid hefyd iaith gableddus a phob math o ladrad. Ond na feddylid y darlennydd i'r drefn dda yma barhau yn hir; nid oedd neb a wyddai yn well na Coligny nas gellid cadw y drefn ond am dymmor byr wedi i

rhyfel cartrefol unwaith ddechre. Dywed yr hanesydd Tavannes fod Coligny yn dal yn ei feddiant y pryd hwn gofrestrau o'r holl ddynion y gallai ddibynu arnynt, o'u meddiannau ac o'u dylanwad, ac o'r arwyddion oedd i'w defnyddio i reoli eu symudiadau. Gwneid y blaid i fyny, i raddau helaeth, o'r boneddigion lleiaf, o drigolion y wlad yn hytrach nag o drigolion y trefi mawrion; ac y mae ystyried pwy oedd yn gwneyd i fyny blaid yr Huguenotiaid, yn cyfrif i raddau am eu hwyrfrydigrwydd i godi mewn gwrthryfel. Buasai dosbarth ts mewn cymdeithas yn haws eu cynhyrfu. Nid chododd yr Huguenotiaid mewn gwrthryfel yn erbyn llywodraeth eu gwlad cyn cael Twysog o'r gwaed breninol, a Llyngesydd o deulu pendeigaidd, diarebol am ei bwyll, ei arafwch, a'i ddoethineb, i fod yn arweinyr iddynt.

Ymhen ychydig wedi dechre y rhyfel cartrefol, yr oedd gan yr Huguenotiaid achos i gymeryd calon am fod dinas bwysig Orleans wedi syrthio i'w dwylaw. Marchogodd Condé i mewn iddi yn blaenori dwy fil o feirch-filwyr, yn bloeddio fel plant yr ysgol; ac mewn canlyniad yspelliwyd eglwys y ddinas, a thrôwyd y Pabyddion yn ddiseremoni allan o honynt. Cwynai y Pabyddion eu bod yn nghwymp Orleans wedi colli yr ystorfawr win oreu yn Ffrainc. O Orleans y mae yr Huguenotiaid yn anfon allan gyhoeddiad yn dwyn arno yn amlwg ôl llaw y Llyngesydd, yn yr hwn y dadgantent fod y rhyfel wedi ei ddechre gan Guise, ac nad oeddent hwy yn ymladd o gwbl yn erbyn y brenin, ond yn gwrthwynebu i Guise arglwyddiaethu ar Ffrainc. Yn ddilynol i Orleans ac yn ebrwydd ar ei hol, syrthiodd lliaws o drefi eraill i law yr Huguenotiaid, ac yn eu plith Rouen, Tours, Blois, Bourges, Vienne, Valence, a Montauban. Bellach yr oedd y rhyfel cartrefol wedi dechre o ddifrif, a phlaid y Protestaniaid mewn trefn dda. Condé, ar gyfrif ei enedigaeith uchel, a gyfrifid y prif faeslywydd; ond Coligny, ar gyfrif ei deilyngdod, ei enwogrwydd, a'i ddoethineb, oedd y gwir arweinydd; ac efe a dynodd allan gyfammod a chytundeb difrifol i'w harwyddo gan bob penaeith a ddaliai olygiadau Calvin. Deuai y penaeithiaid hyn allan gyda miloedd o ganlynywyr dan arfa; a deuai newyddion i mewn bob dydd bron am lwyddiant mewn rhyw gŵr neu gilydd o'r wlad. Yn ychwanegol at y trefydd a grybwyllwyd uchod, syrthiodd Havre, Caen, a Dieppe, yn y gogledd i'w llaw. Dilynwyd y rhai hyn gan Angers a Nantes. Yr oedd y ffordd yn rhydd yn awr i ddwyn milwyr o'r Almaen i'w cynnorthwyo, a'r rhan dde-orllewinol o'r wlad bron yn gwbl yn eu llaw.

Yn y cyfamser yr oedd yr ochr arall ymhell o fod yn segur; a lle bynag y cai y Pabyddion y llaw uchaf ar yr Huguenotiaid, yr oeddant yn eu lladd a'u cigyddio yn ddiarbed. Lladdwyd yn Paris yn unig yn ystod haf cyntaf y rhyfel wyth cant o'r Huguenotiaid. Deuai ffoduriaid i mewn i Orleans o bob cyfeiriad, y rhai a dystiaent am y galanas a gyflawnid a'r gwaed a dywelltid mewn lliaws o drefi. Cynghor Coligny y pryd hwn oedd ymosod heb oedi ar Paris, am y tybiai nad oedd gan Guise yno ond torf o ddynion annysgybledig at ei alwad. Wedi i'r rhyfel ddechre, ni a welwn mai y gŵr pwyllog a hwyr-frydig unwaith yw y mwyaf zelog am fyned ymlaen gydag yni a phenderfyniad. Condé, ac nid Coligny, sydd yn awr dros oedi ymosod ar Paris. Yn lle anturio ymosod ar y brifddinas, y mae Andelot yn myned i'r Almaen i ymofyn help. Ysgrifennai Calvin lythyrau i bob cyfeiriad i annog y Tywysogion a'r eglwysai Protestanaidd i anfon cymhorth i'w brodyr yn Ffrainc. Addawai y Frenines Elizabeth, ar ryw ammodau neillduol, anfon cymhorth o Loegr; ac er na chaniatâwyd iddi ei hammodau, ni phaidiodd ag anfon cymhorth mewn dynion ac arian.

O'r diwedd y mae y ddwy fyddin yn cyfarfod yn agos i dref fechan Vassodun, y Duc o Guise gydag wyth mil o wŷr, a Condé gyda saith mil. Can taro, pa fodd bynag, caed cynnadledd eto, yn yr hon y cynnarychiolid un ochr gan y fam-Frenines a brenin Navarre, a'r ochr arall gan Condé a Coligny. Cynnngiai Catherine fod i arweinwyr y ddwy blaidd ymfoddioni i fyned yn wirfoddol i alltudiaeth; a bu agos i Condé gydsynied â'r cynnygiad ffol hwn. Cafwyd cynnadledd drachefn; ond nid oedd yr holl gynnaldeddau hyn yn ddim ond cynlluniau i ennill amser, ac i gael Condé i mewn, os gellid, i rwyd y fam-Frenines. Trwy graffid ac yni Coligny y gallwyd cadw Condé allan o'r rhwydau a ddarperid iddo. Tra yr oeddid yn ymdroi gyda'r cynnaldeddau hyn, y mae Senedd Paris yn anfon gorchymyn allan, teilwng o Haman, gelyn a gwrthwynebwyr yr Iuddewon gynt, ar fod i'r Pabyddion yn holl blwyfi y wlad godi wrth awn y gloch i ladd pob Huguenot o fewn y terfynau; a dywedir i 50,000 o honynt gael eu rhoddi i farwolaeth yn holl ranau y wlad mewn canlyniad i'r gorchymyn hwn. Yr oedd y creulonderau hyn yn naturiol yn ennyn ysbryd dial yn y blaidd arall drachefn; ac ni ellir gwadu na'i oedd yr Huguenotiaid, yn eu tro, yn llosgi temlau, ac weithiau yn gosod eu llaw ar yr yspail.

Y mae flawd y rhyfel yn gyfnewidol. Cyn hir y mae Rouen yn lithro o law yr

Huguenotiaid i ddwyllaw y Pabyddion. Bu y gorchfygwyr am wyth niwrnod yn yspailio y ddinas, a Guise yn dienyddio pob Huguenot y gallai gael gafael ynddo. Yn ystod y terfysg gwaedlyd hwn, lladdwyd Antony, brenin Navarre. Parodd colli Rouen, ynghyd ag anfodion eraill, lawer o ddigalondid i blaidd yr Huguenotiaid; ond y maent yn cael eu calonogi gan y newydd fod Andelot wedi llwyddo i godi pedair mil o wŷr yn yr Almaen, a'i fod gyda'r nifer hwn yn ymdaith tuag atynt. Bu byddin yr Huguenotiaid ar un adeg gerllaw Paris; ond ni wnaethant ymosodiad ar y ddinas. Yn Dreux y mae y byddin yn dyfod i gyfarfyddiad â byddin Guise; ac yn y lle hwn y mae y ddwy ochr yn cael colledion trymion. Yma y lladdwyd St. Andre, un o faeslywyddion penaf y blaidd Babaidd, ac yma y cymerwyd Montmorency yn garcharor gan yr Huguenotiaid. Yr un adeg cymerwyd Condé yn garcharor gan y Pabyddion. Bu raid i Coligny encilio o'r maes y pryd hwn; ond ni fyddai colli brwydr yn llwfrhâu dim arno ef, ac ni wnaeth hyn y tro hwn. Y mae yn ddioed yn ceisio ail wroli ei filwyr, yn anfon i amddiffyn Orleans, yn myned ei hunan gydag adran o'i draed-filwyr a nifer o feirch-filwyr Almaenaidd a Seisonig trwy Normandy; ac y mae yn ymddangos fel ar fin ffurfio cynghrair pwysig ac effeithiol â Lloegr. Daeth y newydd i'w glustiau y pryd hwn fod Guise yn cyfeirio ei fyddin yn gyflym tuag Orleans, ac yn bygwth yn fofstfawr yr âi ef i mewn iddi er pob rhwystr. Honai os oedd goleuni yr haul yn gallu treiddio i Orleans y gallai yntau wneyd hyn.

Y pryd hwn cymerodd amgylchiad pwysig yn hanes Ffrainc le, ac un a roes achlysur i'r gelynnion bardduo llawer ar enw da Coligny. Yr oedd yn Orleans filwr ieuanc penboeth o'r enw Jean Poltrot. Siaradai yn ynyd am lofruddio a bradlofruddio, ond cyfrifid ef yn ysbwr rhagorol; ac ymddengys fod Coligny unwaith wedi rhoi arian iddo i brynu ceffyl, ac wedi gwneyd defnydd o hono fel ysbwr. Fel llawer un o'i flaen ac ar ei ol, ymwerthodd y dyn ieuanc hwn i fod yn fradlofrudd. Edrychodd am gyfle i ddwyfod i gyffyrddiad â'r Duc o Guise, gweithiodd ei hun i'w ffaf, ac, yn y diwedd, gyda chalon fradwrus ssethodd ef dair gwaith. Ymhen tri diwrnod yr oedd un o gadlywyddion blaenaf Ffrainc yn marw o'i archollion, gan dystiolaethu mai yn hollol ddiwfriad o'i du ef y cyflawnwyd cyflafan waedlyd Vassy—y gyflafan yr addafai iddi ennyn flam y rhyfel cartrefol. Hawdd yw i ni, sydd yn byw mewn oes y mae ymherawd-wyr allywyddion gwerniaethau yn cwympo trwy law bradlofruddion, ddiwrnod am y

teimlad chwerw oedd yn Ffrainc ar farwol-
aeth Guise. Ar rai golygiadau ni feddai
Ffrainc ei fath. Rhaid addef ei fod yn rhag-
orach maeslywydd na Coligny. Yr oedd
yn arwain y blaidd gryfaf yn y cwerwl. Yr
oedd yn boblogaidd ymhlith y milwyr oedd
o dan ei reolaeth; a galleid meddwl mai efe
yn benaf a safai rhwng yr Huguenotiaid a'r
rhyddid i addoli yr ymdrechent am dano.
Nid oedd gan y Pabyddion neb tebyg iddo
yn y golwg i gymeryd ei le ef i flaenori eu
plaid. Gwnaed pob ymdrech i gael gan
Poltrot cyn ei ddienyddiad gyfaddef pwy
oedd yn gyfranogion âg ef yn y trosedd
anfod a gyflawnasai. Yn nghanol y poen-
au arteithiol y gwneid iddo eu dyoddef
mewn trefn i gael ganddo gyffesu, caed
ganddo enwi Coligny a Beza, ac eraill, fel
rhaid oedd wedi ei annog i'r weithred. Ni
chredai neb fod gan Beza, na'r gwŷr
urddasol eraill a enwasid, y llaw leiaf yn
y bradwriaeth erchyll; ond yr oedd yn
unol âg amcanion gelynyddion Coligny gym-
eryd arnynt eu bod yn credu tystiolaeth y
llofrudd; ac ni fuont yn fyr o gyhuddo y
Llyngesydd o fod â llaw yn y trosedd
ysgeler. Y mae haneswyr bron yn un-
frydol yn cydnabod nas gallai fod gan
Coligny law yn y weithred. Ar wahan i'w
gymeriad cyffredinol am onestrwydd a
chwyrddeb, y mae yr amddiffyniad a wnaeth
iddo ei hun yn rymus ac argyhoeddiadol.
Taer erfyniai ar iddynt beidio dienyddio
Poltrot nes cai ef gyfle i'w groesholi ef;
ond ni fynai ei wrthwynebwyr gydsynio
â'i gais ef yn hyn. Dangosai y Llynges-
ydd tu hwnt i ddadl fod rhai o'r cyd-
gyfarfyddiadau yr honai y llofrudd iddynt
gymeryd lle, yn rhai amhosib iddynt
ddygwedd. Galwai sylw at y ffaith y
byddai ef yn wastadol yn rhybuddio y
rhaf y gwyddai y cynllunid brad yn eu
herbyn o'u perygl, a'i fod wedi rhybuddio
y Duc o Guise i fod yn wylidwrs tua'r
adeg hono. Ond addefai fod y mynych
geisiadau maleisus a wnaed am ei fywyd
ef ei hun wedi ei yrru yn ddiweddar i fod
yn fwy diolaf a difater am wrthweithio
cynlluniau maleisus pan y byddai eraill yn
nôd iddynt. Ac addefai ymhellach nad
oedd efe yn gofidio yn ei galon o herwydd
fod Guise wedi ei symud oddiar y ddaear.
"Yr wyf yn golygu," meddai, "mai y
daioni mwyaf i'r deyrnas, i eglwys Dduw,
ac yn enwedig i mi yn bresennol ac i'm
teulu, yw ei farwolaeth ef. Edrychais am
fy ngelyn ar faes y rhyfel, ac ni fuaswn yn
petruso annelu un o'r magnelau ato, a
defnyddio y moddion hynny a ystyrir yn
gyfreithlawn; mewn rhyfel i gael gwared o
hono; ond nid wyf wedi bod yn gyd-
gyfranog â'i lofrudd bradwrs." Yr
oedd yn hollol naturiol i Coligny lawen-
hau yn farwolaeth y Duc o Guise, o

herwydd efe oedd wedi ei orfodi i gymeryd
rhan flaenllaw mewn rhyfel cartefol, yn
hollol groes i'w deimlad; ac efe oedd wedi
sefyll ar ei ffordd i ddarostwng gallu gor-
thrymus Spaen, a tharwy hynny i ddrychafu
Ffrainc, a sicrhau rhyddid crefyddol i
drigolion ei anwyl wlad.

Ar farwolaeth Guise gwnaed heddych,
a chaed gan Condé arwyddo y cyttundeb;
ond nid oedd hwnnw yn boddioni yr
Huguenotiaid, na'r hyn a dybiai Coligny
a alledid gael. Yn ol un o adranau y
cyttundeb hwn, rhyddid i'r Protestaniaid
i ymgynnull i addoli yn nghyffiniau un
dref ymhob maenoriaeth (*bailiwick*) a
ganiateid, yr hyn oedd lawer llai nag a
ganiateid cyn hyn yn *Edict* Ionawr; o
herwydd yn y cyhoeddiad a adnabyddir
wrth yr enw hwnnw rhoddid rhyddid
iddynt i addoli yn gyhoeddus yn nghyffin-
iau pob tref yn y wlad. Yr oedd y cyttun-
deb hwn yn fwy ffafriol hefyd i'r uchelwyr
nag i'r tlodion; o herwydd yn ol y telerau
a arwyddasai Condé yr oedd rhyddid i'r
uchelwyr gynnal addoliad yn eu tai eu
hunain heb un gwaharddiad. Teimlai
Coligny gan hynny yn siomedig am fod
Condé wedi cymeryd ei berswadio i ar-
wyddo cyttundeb mor waradwyddus. "Yr
ydych," medd efe wrth Condé, "âg un
defnyddiad o'r pin ysgrifennu wedi dinystrio
mwy o eglwysi nag a allasai y gelyn
ddinystrio yn ystod deng mlynedd o ryfel.
Beth am y tlodion a ymladdasant mor
ddewr? rhaid iddynt hwy gerdded mildir-
oedd, neu gael eu hamddifadu o addoliad
cyhoeddus."

Er ceisio talfyru, nid allasom ddilyn
hanes ein harwr yn ein pennod bresennol
ymhellach nag hyd ddiwedd y rhyfel
cartrefol cyntaf. Wrth adael yr hanes
hyd egwyl ddyfodol, dymunem alw sylw
darllenwyr y *DRYSGRFA* at y mawr bwys
a roddai pob plaid yn yr amser terfysgled
hwn yn Ffrainc am gael addoli yn *gy-
hoeddus*, ac am ryddid i *bregethu* yr efengyl
i'r bobl. Nid oedd dim llai na hyn a
foddlonai yr Huguenotiaid dewr; ac ystyr-
iai y Pabyddion o'r tu arall y buasai
caniatâd hyn iddynt yn cynnwys caniatâd
iddynt fyned yn anwaith dan sylfeini Eg-
lwys Rhufain.

CRIST YN DDELW DUW.

Gan y Parch. J. PRYCE DAVIES, M.A., *Caerlleon*.

DEFNYDDIR ymadrodd tebyg am ddyn yn
ei berthynas â Daw i'r un a ddefnyddir
am Crist yn ei berthynas â'i Dad. Dy-
wed Ysbyrdoliaeth Ddwyl am ddyn ei

fod wedi ei greu ar lun a delw Duw. "Duw hefyd a ddywedodd, Gwnawn ddyrn ar ein delw ni, wrth ein llun, ein hunain" (Gen. i. 26). Dywedir am Grist, "Yr hwn yw delw Duw" 2 Cor. ix. 4). "Yr hwn yw delw y Duw anweledig, cyntaf-anedig pob creadur" (Col. i. 15). Y mae delw yn wastad yn cynnwys y syniad o debygolrwydd. Pan ddywedir fod dyn ar ddelw Duw, y mae hyn yn cynnwys fod dyn yn debyg i Dduw. Yr oedd y tebyg-olrwydd hwn yn gynnwysedig mewn gwybodaeth, cyfiawnder, a gwir sanct-eiddrwydd. Nid oedd dim yn perthyn i ddyrn, pan yn ei fan goreu yn ei gyflwr creunedig, yn deilwng o'r enw "delw Duw," ond yr elfenau uchaf oedd yn ffurfio ei gymeriad. Yr oedd yr elfenau yma yn elfenau hanfodol a chynhenid yn nghym-eriad Duw, ac o hono ef fel eu ffynnonell y daethant i fod yn elfenau yn nghymeriad dyn. Nid ydyw delw Duw ar ysbryd dyn yn ddim ond adlewyrchiad o'r hyn ydyw Duw ei hun yn yr elfenau mwyaf uchradol ac hanfodol sydd yn cyfansoddi cysondeb a phrydferthwch ei gymeriad moesol. "Duw cariad yw." "Goleuni yw Duw." Beth ydyw delw Duw ar galon dyn? Dim llai nag adlewyrchiad o'r cariad a'r goleuni sydd yn hanfodol i'r Duwdod ei hun. Nid all yr adlewyrchiad yma o'r hyn ydyw Duw fod ond un gwan-aidd iawn ar ysbryd dyn, oblegid annig-onolrwydd ac anghyfadrasrwydd ei ysbryd fel cyfrwng i adlewyrchu Duw yn yr hyn ydyw yndo ei hun.

Dyna rywun yn edrych ar *landscape painting*. Hwyrach fod y *painting* yn ddarlun o ryw ran o wlad y mae efe yn ei hadnabod—o ryw olygfa arddunol neu ramantus yn agos i'w gartref yn Nghymru. Mae yr arlunydd wedi gwneud ei waith yn rhagorol, ac y mae yr edrychydd yn edmygu y *painting* yn fawr; ond ar yr un pryd y mae yn gorfod teimlo fod yna ryw fywyd a *freshness* yn yr olygfa fel y bydd yn edrych arni mewn natur nad ydynt i'w canfod yn y *painting* er ei holl ragoriaethau. Ond tybier ei fod yn edrych ar yr olygfa nid yn y *painting* prydferth ac amryw-lywiog, ond mewn *engraving* o hono, ac y mae ar unwaith yn teimlo ei fod wedi ei dafu raddau lawer ymhellach oddiwrth yr olygfa wreiddiol fel y mae mewn natur rhagor yr hyn ydoedd pan yn sylwi arni yn y *painting*. Nid yn unig nid ydyw yn cael y bywyd a'r *freshness* sydd mewn natur yn yr *engraving*, ond nid ydyw chwaith yn cael dim o brydferthwch a chysoneb y gwahanol liwiau sydd yn y *painting*. Ond er ei holl ddiffygion, y mae yr *engraving* yn gyfryw fel y mae yn ei adgoffa ar unwaith darlun o ba le ydyw. Y mae yn adlewyrchiad

o'r lle, ond un gwan ydyw. Y mae yna ryw elfenau yn yr olygfa wreiddiol nas gellir eu hadlewyrchu yn yr *engraving*. Felly y gellir dywedyd am ysbryd dyn, er ei fod ar lawer ystyr yn un o'r cyfryngau goreu a greodd Duw i ddadguddio ac am-lygu ei hunan drwyddo, eto mae yna ryw elfenau yn nghymeriad y Duwdod nad all yr un *copy* o hono ar enaid creunedig eu hadlewyrchu byth. Rhyw *engraving* bychan ac aneglur o'r Duwdod oedd enaid y dyn cyntaf er ei holl berffeithrwydd a'i ragoriaethau. Nid oes yr un *canvas* creunedig yn ddigon mawr a thryloew i dderbyn y fath argraff o Dduw fel ag i fod yn adlewyrchiad o hono i ddim graddau o berffeithrwydd; na, yr oedd yn rhaid i'r hwn oedd i fod yn ddelw Duw yn ystyr eang yr ymadrodd fod yn Dduw ei hun. Person Dwyfol yn unig a all fod yn gyfrwng i adlewyrchu Duw, yn ei fawredd, ei ddysgleirdeb, a'i ogoniant cynhenid. Wel, y mae Crist, fel y dywed Paul wrth ysgrifenu at y Colossiaid, "yn ddelw y Duw anweledig, ac yn gyntafanedig pob creadur;" ac fel y dywed wrth ysgrifenu at yr Hebreaid, "yn ddysgleirdeb ei ogoniant ef, ac yn wir lun ei Person ef."

Mae Crist yn ddelw Duw mewn ystyr annhraethol uwch nag y mae yn bosibl i neb arall fod byth. Y mae efe o ran ei Person yn hanfodol—nid yn argraffiadol neu greadigol—yn ddelw neu wir lun Person y Tad. Mae y Tad a'r Mab yn Personau Dwyfol yn yr un hanfod Ddwylol, yn meddu yr un priodoleddau Dwyfol, ac yn eu meddu i'r un graddau. Iâ, nid yn unig y maent yn meddu yr un priodoleddau Dwyfol a hyny i'r un graddau, ond y maent hefyd yr un Sylwedd Dwyfol. Yr un Sylwedd Dwyfol ydyw Person y Tad a Pherson y Mab. Gelwir y Sylwedd Dwyfol hwn yn Dad pan nad ydyw yn genedledig nac yn deillio o'r un o'r Personau Dwyfol eraill; a gelwir ef yn Fab pan yn genedledig y Tad. O ganlyniad, y mae delw Duw nid ar y Mab fel yr oedd ar ddyrn, ond delw y Duw anweledig ydyw *efe ei hun* yn gyfan ac yn hollol. Yr hyn ydyw y Tad, dyna ydyw y Mab; a'r hyn ydyw y Mab dyna ydyw y Tad. Mae y berthynas sydd rhyngddynt yn un neillduol, agos, ac ysbrydol iawn. Mae y fath neillduolrwydd yn ei nodweddu fel yr hyn ydyw y naill mai dyna ydyw y llall. Canlyniad y berthynas neillduol hon ydyw fod y Mab yn ddelw y Tad mewn ystyr annhraethol uwch nag y mae yn bosibl i neb arall fod byth; ac fel y cyfryw y mae yn gyfrwng neillduol o gyfaddas i am-lygu a dadguddio y Tad i ni.

Dywed Dr. Owen fod tri gair gwahanol yn cael eu defnyddio yn y Testament Newydd am yr Arglwydd Iesu yn ei

berthynas â'i Dad, sef *μορφή, εἰκὼν, χαρακτῆρ*. Dyma ydynt fel yr ydym yn eu cael yn y cyfieithiad Cymraeg: *ffurf, delw, a gwir lun*.

(a) Nyni a gawn y gair *ffurf* yn yr ymadrodd hwnw, "Yr hwn ac efe yn ffurf Duw, ni thybiodd yn drais fod yn ogyfuwch & Duw" (Phil. ii. 6). Y mae yr ymadrodd yma yn cyfesu y syniad fod y Mab erioed er tragywyddoldeb diddechre yn meddu ar holl fawredd ac ymddangosiad allanol Duw; ac os oedd yn ymddangos fel Duw, yr oedd yn Dduw mewn gwirionedd. Os oedd efe yn ffurf Duw, yr oedd yn feddiannol ar natur a holl briodolietheu Duw.

(b) Yr ydym yn canfod y gair *delw* mewn ymadroddion yr ydym wedi eu dyfynu eisoes: "Yr hwn yw delw y Duw anweledig," &c.; ac arferir y gair yn y cysylltiadau hyn am Grist fel y mae yn amlygiad neu ddadguddiad o'r Tad i ni; oblegid ynddo ef y mae gallu a doethineb, cyflawnder a sancteiddrwydd, daioni a graslonrwydd, y Tad yn ymddysgleirio. Efe sydd yn eynnyrcholi ac amlygu y Tad i ni. Yn wyneb Iesu Grist yr ydym yn cael goleuni gwybodaeth gogoniant Duw.

(c) Yr ydym yn cael y gair *gwir lun* yn yr ymadrodd hwnw a arferir gan awdwr yr Epistol at yr Hebreaid, "Ac yn wir lun ei Berson ef." Y mae y gair a gyfieithir *gwir lun* yn y fan yma yn cynnwys y ddau syniad a gyffir yn y ddau air, *ffurf a delw*, sef ei fod yn meddu ar fawredd ac ymddangosiad allanol Duw, ac felly o anghenrheidrwydd yn meddu natur a phriodoleddau Duw, gan nad allasai efe ffugio ymddangosiad a ffurf, ac hefyd fod Duw trwyddo yn amlygu a dadguddio ei hun i ni.

Y mae yr Arglwydd Iesu mewn amrywiol fanau yn cyfeirio ato ei hun fel un yn amlygu ac yn dadguddio y Tad. Pan ddywedodd Phylip wrtho, "Arglwydd, dangos i ni y Tad, a digon yw i ni," dyna oedd ei ateb, "Y neb a'm gwelodd i, a welodd y Tad; a pha fodd yr wyt ti yn dywedyd, Dangos i ni y Tad? Onid wyt ti yn credu fy mod i yn y Tad, a'r Tad ynof finnau?" (Ioan xiv. 9, 10). Y rheswm fod gweled y Mab yn weled y Tad ydyw, am fod y Mab yn ddelw y Tad, ac felly yn gyfrwng i ni weled y Duw anweledig. "Fel y mae yr enaid yr hwn sydd ynddo ei hunan yn anweledig, ond eto yn weledig trwy ei weithrediadau yn y corff, felly y mae yr hwn sydd yn gweled Crist yn gweled y Tad."* Y mae y Mab yn y Tad, a'r Tad yn y Mab. Y mae y Mab yn y Tad, oblegid yn y Tad y mae yn cael ei hunan fel ffynnonell i berson-

oliaseth; ac y mae y Tad drachefn yn y Mab, oblegid ynddo ef y mae y Tad yn adnabod a charu ei hun; ac nid hyny yn unig, ond ynddo ef y mae y Tad yn cael ei weled gan eraill, ac o ganlyniad ynddo ef hefyd y mae y Tad yn cael ei adnabod a'i garu ganddynt.

Cawn yr Apostol Ioan hefyd yn dywedyd, "Ni welodd neb Dduw erioed: yr uniganedig Fab, yr hwn sydd yn mynwes y Tad, hwnw a'i hysbysodd ef" (Ioan i. 18). Ystyr gyntaf y gair a gyfieithir yn y fan yma "hysbysu" ydyw arwain allan, neu ddwyn i'r golwg. Y syniad ydyw fod Duw yn anweledig; "ni welodd neb Dduw erioed;" ei fod fel yn ymguddio yn y tywyllwch, fel y dywedir yn yr ymadrodd hwnw, "Y tywyllwch lle mae Duw," neu yn well, "tywyllwch, lle Duw;" a thra byddo Duw yn y tywyllwch—tra y byddo yn Dduw nas gellir ei weled, nis gallwn ninnau ei adnabod a'i garu. Y mae yn rhaid cael rhyw un i'w arwain allan o'r tywyllwch a'i ddwyn i'r goleuni; hyny yw, rhaid cael rhyw un i'w geiriau yr adnod, "i'w hysbysu ef." Wel, y mae yma un cymhwys iawn wedi ymgymeryd â'r gorchwyl: "Yr uniganedig Fab, yr hwn sydd yn mynwes y Tad, hwnw a'i hysbysodd ef." Dyma y Duw oedd o'r blaen yn guddiedig yn cael ei ddadguddio i ni yn a thrwy "yr uniganedig Fab;" ac y mae yn gyfrwng y dadguddiad yma am ei fod yn ddelw y Tad.

Y mae rhyw gymhwysder gwreiddiol a chynhenid yn y Mab i fod yn gyfrwng i ddadguddio a hysbysu y Tad. Paham fod y Mab wedi ei anfon i'r byd rhagor un o'r Personau Dwysol eraill? Nis gwyddom, os nad o herwydd ei gymhwysder a'i gyfaddasrwydd gwreiddiol a chynhenid fel cyfrwng i ddadguddio a hysbysu y Tad i ni. Ymha gysylltiad bynag mae'r Tad wedi dadguddio ei hun, y Mab ydoedd cyfrwng y dadguddiad hwnw: "Yr uniganedig Fab, yr hwn sydd yn mynwes y Tad, hwnw a'i hysbysodd ef." Y mae amrywiol ffyrdd trwy ba rai y mae y Tad yn amlygu ei hun ac yn cyfrannu o'i gyflawnder ei hun i'w greaduriaid, ond y mae yn ddiethriad yn gwneyd hyny yn uniongyrchol trwy yr uniganedig Fab.

(a) Y mae wedi gwneyd hyn pan yn creu pob peth. Duw a roddodd fôd i'r cyfan sydd mewn bod. Efe a gyfranodd ei ddaioni i'w greaduriaid ar y dechre, ac efe a amlygodd ei natur i gynifer o honnynt ag oedd mewn sefyllfa i dderbyn y cyfrwng amlygiad; ond trwy y Mab y gwnaeth efe hyn oll, nid fel cyfrwng israddol, ond fel prif weithredydd, canys efe ydyw gallu a doethineb Duw. "Trwyddo ef y gwnaethpwyd pob peth, ac hebddo ef ni wnaethpwyd dim a'r wnaethpwyd" (Ioan i. 3).

* Bengel's *Gnomon*.

Trwy y Mab, fel galla a doethineb Duw, "y crëwyd pob dim a'r sydd yn y nef-oedd ac sydd ar y ddaear, yn weledig ac yn anweledig, pa un bynag ai thronau, ai arglwyddiaethau, ai tywysogaethau, ai meddiannau, pob dim a grëwyd trwyddo ef ac erddo ef." Hyny o Dduw a welir yn a thrwy y greadigaeth, y Mab a fu yn foddion i'w ddadguddio: "hwnw a'i hysbysodd ef."

(b) Y mae Duw mewn rhagluniaeth hefyd yn amlygu ei hun i'w greaduriaid, ac yn parhau i estyn ei ddaion i ddant; ond yn a thrwy y Mab y mae yn gwneyd hyny. "Yr hwn ac efe yn ddysgleirdeb ei oeniant ef, ac yn wir lun ei Berson ef, ac yn cynnal pob peth trwy air ei nerth" (Heb. i. 3). "Y mae efe cyn pob peth, ac ynddo ef y mae pob peth yn cydsefyll" (Col. i. 17). Nid yn unig Efe oedd y prif weithredydd mewn galw pob peth i fod, ond efe hefyd ydyw y prif weithredydd mewn cynnal pob peth mewn bod: "ac ynddo ef mae pob peth yn cydsefyll." Pob dadguddiad mae y Tad yn roddi o hono ei hun mewn rhagluniaeth, trwy y Mab y mae yn gwneyd hyny: "hwnw a'i hysbysodd ef."

(c) Y dadguddiad sydd genym o'r Tad yn yr efengyl, y Mab mewn modd neillduol ydyw cyfrwng y dadguddiad hwnw. Dyma sylwedd ac amcan yr efengyl—dadguddio Duw i ni yn a thrwy y Mab. Moddion i roddi goleuni gwybodaeth gogoniant Duw yn wyneb Iesu Grist ydyw yr efengyl. Moddion ydyw i roddi gwybodaeth i ni am y Duw anweledig: "Yr hwn yn unig sydd ganddo anafarwdebydd, sydd yn trigo yn y goleuni ni ellir dyfod ato, yr hwn nis gwelodd un dyn, ac nis dichon ei welod" (1 Tim. vi. 16). Ond y mae y Duw yma yn yr efengyl yn cael ei amlygu a'i ddadguddio i ni yn wyneb Iesu Grist, am ei fod yn ddelfw Duw. Fel y sylwasom eisoes, y mae yn dadguddio ei hun mewn creadigaeth a rhagluniaeth; ond "rhanau ei ffyrdd ef" a ganfyddir genym yn y cyfeiriadau hyn, ac felly dadguddiad haannerog a diffygol yr ydym yn ei gael o hono yma. Gwaith ei ffyrdd ydoedd y bydoedd mewn creadigaeth, ac agoryd ei law y mae mewn rhagluniaeth i ddiwallu pob peth byw; ond mewn trefn i gadw dyn, bu raid iddo agor ei galon; o ganlyniad mae y dadguddiad a gawn o hono yn wyneb Iesu Grist yn yr efengyl yn ddadguddiad cyflawn, yn ddadguddiad o'i briodoleddau moesol yn gystal a'i briodoleddau naturiol; a Christ fel y mae yn ddelfw y Tad ydyw cyfrwng y dadguddiad neillduol hwn.

(I'w barkau.)

JESUITIAETH.

Gan y Parch. HUGH ROBERTS, Gwrecsam (gynt o Cassia).

PENNOD IV.

Ei Hegwyddorion Duwinyddol a Moesol.

ODDIWRTH yr amlinelliaid a roddasom o gyfansoddiad y cyfundeb Jesuitaidd, fe welir mai corff crefyddol ydyw gyda chyfansoddiad milwrol; byddin grefyddol yn ddarostyngedig i benaeth, a hwnw yn meddu gallu ac awdardod cadfridog neu faeslywydd—byddin yn cael ei gwneyd i fyny o gorffluedd a chatrawdau rheolaidd, yn meddu ei swyddogion a'i hysbysyddogion, a'r cyfan yn ddarostyngedig i ddeddfau caeth, a chyfystyr i deddfau y filwriaeth. Yr ydym wedi ceisio dangos pa fodd y mae yr holl swyddogion hyn yn cael eu dwyn i fyny a'u dyagyblu i ufuddod.

Yn bresennol gosodwn ger bron y darllynydd yr egwyddorion dirgeliaidd sydd i'w llywodraethu wrth gario allan amcan y gymdeithas ryfedd hon. Y mae yr amcanion professedig, fel yr awgrymwyd, yn dri: 1. Addysgiad yr ieuentyd. 2. Lledaeniad yr "efengyl" ar hyd a lled y ddaear. 3. Darostwng heresiaeth, neu y gyfundrefn Brotestanaidd.

Gan mai nid hanes gweithrediadau a chynnydd y Jesuitaidd yn gymaint, âg egluro yr egwyddorion sydd yn eu llywodraethu er cyrhaedd yr amcanion professedig a nodwyd, ydyw ein prif nod, gadawn i'r darllynydd dynu ei gasgliad ei hun pa beth a all fod natur y gwaith sydd yn cael ei gario ymlaen o fewn muriau yr ysgoldai, ac ar y maes cenadol, oddiwrth eu hegwyddorion, gan ebeithio ar yr un pryd y bydd hyny yn foddion i agor llygad rhai yn ein gwlad, a allant fod mewn mesur o berygl. Ag egwyddorion y mae a fynom, ac nid â phersonau, ac â chyfundrefn sydd yn profesu, yn meithrin, ac yn hau yr egwyddorion hyny ar hyd y byd er ys canrifoedd bellach.

Y mae pob cyfundeb o bobl, pob ffurf o grefydd, a phob dyn unigol, i'w barnu yn ol eu hegwyddorion,—yr egwyddorion a wasanaethant fel cymhellidau gwreiddiol a pharhaol i fucheddiad, yn ddirgel a chyhoeddus. Nid oes i egwyddorion od bodolaeth dychymygol, nac ystyr o gwbl, ond can bellod ag y maent yn cymeryd ffurf sylweddol ac amlwg mewn ymateriaid. Egwyddorion dynion ydyw sylfaen a chynllun eu bywyd. Ar yr ochr arall, ein hallwedd gyfreithlawn a diogelaf i iarnu teilyngdod egwyddorion unrhyw gorff neu gyfundeb o bobl ydyw buchedd gyhoeddus a dirgel ei aelodau unigol.

"Wrth eu ffrywythan yr adnabyddwch hwynt," sydd hen ddiareb Iuddewig, ond a Ddwylf seliwyd gan ein Harglwydd ei hun. Anaml y mae dyn yn well na'i gredo; a thra, fel esiampl i'w ddilyn, nas gellir ei wahanu oddiwrth ei grefydd a'i gredo, eto fel gwrthddych i'w garu, i gyd-ymdeimlo âg ef, ac i weddio drosto, dylem ei wahanu oddiwrth yr hyn y mae yn ei broffesu—oddiwrth ei egwyddorion. Tra yn gorfod ymwrthod âg egwyddorion a gredwn yn ddrwg, dylem garu y dynion sydd yn eu dal, a gweddio drostynt.

Ag egwyddorion sylfaenol—hanfodol i Jesuitiaeth fel cyfundrefn eglwysig, y mae a fynom yn unig; egwyddorion sydd yn meddu dylanwad uniongyrchol, anorffod, ar fuchedd ac ymddygiad y rhai a'u cofleidiant—egwyddorion, o'u credu a'u gweithio allan, ydynt yn rhwym o greu chwyldroad hollol gyda golwg ar ystyr a gwerth bywyd dyn, a natur moesoldeb yn ei holl gysylltiadau.

Prif sail ein condemnïad o Fahometaniaeth, fel esiampl, ydyw ei heffeithiau diraddiol ar gymeriad dyn, ac nid rhyw gyfres o chwedlau anhysgol yn unig, megys am natur y nefoedd, esgyniad y gan-brophwyd i'r nefoedd tra yn y corff, a diagyniad yr "angylion" *Arct a Marot*—"anfonedigion Duw," i ymgomio â Mahomet ar y ddaear yn awr ac eilwaith. Clywsom rai yn dwyn y pethau hyn ymlaen fel rhai o'u prif seiliau dros gondemnio y gan-brophwyd, ei lyfr, a'i grefydd, tra mewn gwirionedd nad oes un cysylltiad *hanfodol* rhwng y pethau hyn â'r grefydd ei hun, ac y gwad pob Mahometan uniongedd a dysgedig eu bodolaeth o gwbl mewn un copi dilwgr o'r *Koran*, ac i Mahomet erioed eu cyhoeddi ei hunan fel rhan o'r "Dadguddiedigaethau." Rhaid i ni gydnabod, fel yr ydym yn wir yn credu, fod llwyddiant a lledaeniad hyd yn nôd gaugrefyddau, a ffurfiau cyfeiliornus ar Gristionogaeth, yn ddyledus i rywbeth heblaw chwedlau ffol o'r fath. Y mae y ddynoliaeth yn druenus yn ei chyflwr o ysgariad oddiwrth burdeb ei Chreawdwr; ac i sicrhau derbyniad, y mae yn rhaid i bob *gaugrefydd*, a phob cyfundrefn grefyddol sydd yn proffesu cyfarfod dyhesadau dwfn y fynwes, wneyd ymdangosiad o leiaf o fyned at wraid ei hanghen, trwy ddysgu *egwyddorion*, a chario mesur o argyhoeddiad—galwer ef yn an-argyhoeddiad os myner,—fod meddyginaeth i glwyfau'r galon yn cael ei chymhwyso yn yr egwyddorion hyn.

Ond, nid chwedlau, meddwn, a wnânt hyn. Y mae i'r Babaeth ei chyfres faith o chwedlau a thraddodiadau ffol, dychymygol, digrifol, plentynnaidd ddigon, ac angredadwy—pethau annheilwag o syn-

yd e ystyriaeth bôd rhesymol. Y mae ganddi ei ffugwyrthiau ynglŷn â hanes bywyd ei seintiau—ei chreiriau (*relics*)—syniadau eithafol a chyfeiliornus, os nad ellir eto eu galw yn blentynnaidd, am ystyr yr elfenau yn y sacrament sanctaidd. Eto nis gellir, ar ryw gyfrif, edrych ar y cyfryw bethau ond fel math o orthofiant (*accrescences*), wedi cael bôd gan amgylchiadau, i gyfarfod â phethau a chymeriadau neillnduol. Er na ddymunem mewn un modd eu galw yn bethau dibwys yn y glorïan, nac yn elfenau na ddylent gario mesur o ddylanwad ar ein meddwl wrth farnu y grefydd yn gyffredinol, ar yr un pryd nid y pethau yna sydd heddyw yn creu ac wedi creu y gegendur mawr sydd yn ein gwahanu oddiwrth y cyfundeb Fabaidd. Nid ydynt, mae'n wir, yn llefaru yn uchel am synwyr cyffredin y dynion a feiddiant eu chwyfio yn frosatgar ger bron y byd meddylgar, nac am addfedrwydd barn y rhai a'i derbyniant; eto wrth yr egwyddorion sylfaenol hyn y ddygir, ac ydynt yn dylanwadu ar feddwl, calon, ac ymddygiad dynion tuag at eu gilydd a thuag at Dduw, y rhaid i ni farnu y gyfundrefn.

Y mae ambell i hen gristion gloew hyd y dydd heddyw yn glynu yn lled gyndyn wrth ryw ffurfiau a phethau, er yn gymharol ddibwys ynddynt eu hunain, sydd yn ymylu ar fod yn oergoledd—rhyw zel "sanctaidd" dros y dyddian gynt, yn gwasanaethu fel linciau yma ac aew yn ein cysylltu â'r oes o'r blaen. Y mae ambell un, yn wir, yn meddu ei *hobby*, ei degan, hyd yn nôd mewn cysylltiad â'r cysegr; y mae yn ymddigrifio ynddo, ac i'w weled yn awr ac eilwaith yn dawnsio ger ei fron, ac yn myned mor bell â dysgwyl a gorchymyn i ambell un ddawnsio gydag ef, ac yn digio os na wna hefyd. Ond yr ydym yn barod iawn i anghofio a madden y teganau os bydd gwaelod go dda i gymeriad ein cyfaill. Egwyddorion llywodraethol ei fywyd, wedi'r cyfan, ydyw ein safon i farnu am dano, a sail ein parchedigaeth iddo, tra na byddo'r hobi yn pergyll unrhyw egwyddor bwysig.

Y mae gan y Babaeth, ac yn enwedig Jesuitiaeth, ei theganau; ac er nas gellir edrych ar lawer, neu rai o honynt o'r hyn lleiaf, fel *hanfodolion*, nac yn peryllu ond y cymeriad mwyaf arwynebol a phenchwiban, eto yn eu dwylaw hwy y maent wedi profi yn *achlysur* i ddinystr miloedd. Am yr Eglwys Babaidd yn gyffredinol, yr ydym yn credu gyda llawer cymhwysach na ni i farnu, fod ymhlith ei llewgyr, ac hyd yn nôd ymhlith ei gweinidogion, rai dynion cydwylbodol i'w cael, y cyfryw a osodant fwy o bwys ar y sylweddol nag ar yr allanol—dynion yn ymwrthod â'r cyf-

rifoldeb sydd ynglŷn â'r Babaeth yn ei chanlyniadau eithafol. Y mae yr eithafnod wedi ei gyrhaedd mewn Jesuitiaeth. Yn y gyfundrefn Jesuitaidd, y mae'r teganau yn arfau marwol. Bu yr eglwys forsol am dros dri chant o flynyddoedd heb ddwyn teganau addurnol i'r addoldy mewn ffordd o ddarluniau a cherffuniau; a chymerrodd dros bedwar cant o flynyddoedd ychwanegol i'r eglwys lithro yn raddol i droi y teganau hyny yn wrthddrychau addoliad, yr hyn sydd yn nodweddu y cyfundeb hyd y dydd hwn. Ond i hyny y daeth o'r diwedd; a chydâ'r teganau fe ddaeth egwyddorion gwrthun i mewn; y teganau yn gyntaf wrth *gurs*, wedi hyny yr egwyddorion. *Addurniadau* yn unig oeddnt ar y cyntaf, yna yn wrthddrychau *arwyddocâol*, ac yn *gyfryngau* o gymundeb â'r anweledig, ac yn ddiweddfaf oll yn wrthddrychau *addoliad* eu hunain. Yr oedd y traws-symudiad yn un graddol, ond naturiol a sicr mewn dynoliaeth lygredig.

Yn nwyllaw Jesuitiaeth heddyw, y mae'r tegan yn offeryn effeithiol a gwir beryglus i ryw ddoesbarth yn arbenig, sef yr ieuanc a'r anwybodus. Pa fodd? iâ, pa fodd hefyd? Onid trwy feithrin rhyw fath o anwylddeb at y gyfundraeth sydd yn meddu y fath allu i wneyd arddangosiad o hono? Y mae teganau yn ddeniadol a llithiol i blentyn. Y mae llawer Protestant cywir a gorhyderus, er yn ddigon cadarn, yn ei feddwl ei hun, y gŵyr pa mor bell i' tyned, a pha le i ddyweyd wrtho ei hunan, "Hyd yma yr ei," eto, meddwn, yn nghysgod y gau-hyder hwn yn gosod y demtasiwn gref hon am flynyddoedd ger bron ei blentyn di-niwed, pan y mae ei feddwl yn dyner a hyblyg, trwy ei anfon i syllu ar y teganau deniadol yn eu sefydliadau addysgol. Yn raddol trosglwyddir yr un bychan, yn hollol anfwriadol, mae'n ddian, i fynwes yr eglwys y perthyn y teganau iddi; neu ynte gosodir ef yn agored i argraffiadau na ddilêir mo honynt mewn oes. Yr ydym yn cydnabod yn rhwydd fod lle i wahan-iaeth barn o barth i'r canlyniadau a allant ddilyn dyfodiad y Jesuitiaid i'n gwlad; ond nis gall un niwed, modd bynag, ddeillio oddiwrth arfer gwyliadwriaeth. Dywedwyd wrthym ychydig ddwyddiau yn ol, gan swyddog parchus yn ein cyfundeb, fod y Jesuitiaid, ar eu dyfodiad yn ddiweddar i ardal newydd yn Ngogledd Cymru, yn myned oddiamgylch i ddadgan eu parodrwydd a'u dymuniad i dderbyn holl blant amddifaid a gwir anghenus y gymrydogaeth i'w cadw â bwyd a dillad, ac i ruddi addysg "dda" iddynt yn hollol ddi-draul, a bod rhai yn sibrdw, "O na byddai yn bosibl cael yr abwydyn heb y bâch!" Y mae y cyfrifoldeb yn fawr, a thragy-

wyddol bwys ynglŷn âg ef. Peth athrist ydyw bod mewn anghen bara; y mae i dlodi ei demtasiynau creulawn; y mae eisieu yn aml yn dallu'r rheswm ac yn serio y gydwylbod. Mynych y clywir y sylw, "Y maent yn bobl hawddgar, gariadus, rhyddfrydig, yn siarad â phawb ar yr heol, yn *bowio* i bawb; dim traia, dim gorfodaeth; yr addysg yn rhagorol, a hwnw yn rhad, a bwyd a dillad gyda hyny." Gwir, os gwir hefyd; ond teganau dennu yw y cwbl. Nid yw y cyfan ond abwyd yn cynnwys bâch gwenwynig ac angenol, a chaiff y plentyn brofi y canlyniadau yn fuan neu yn hwyr. Da fyddai i'r "cadarn" gofio yr hen ddiareb, "Trech cyfrwys na chadarn." Dyma ystranc fawr Jesuitiaeth; dyma ei chynllun ymhob parth o'r byd ymhob oes. Y pwnc ydyw cael y pysgodyn i'r rhwyd *rymdd*. Y mae'r deniadau, pa ffurf bynag a gymenant, yn gampwaith celfyddyd; mae'r darluniau a'r cerffuniau, fel rheol, yn ffirwyth y dwylaw mwyaif cywrair a chelfydddg; ac nid yn unig y mae'r dynion yr ymddiriedir iddynt eu defnyddio yn awdwy'r teganau eu hunain, ac yn hyfod i'w trin, ond wedi eu dysgyblu yn fanwl yn y gelfyddyd o ddeall a dennu dynion eraill drwyddynt. Yr ydym yn cyfeirio at y ddisgyblaeth fanylgraff y buont hwy eu hunain yn ddarostyngedig iddi, a thrwy yr hon y perffeithiwyd hwynt at y gwaith o drin dynion eraill.

Gwnwyd tegan mawr o hono ei hun ac o'i grefydd a ddarfu Francis Xavier, i ddenu miloedd o eilunaddolwyr India, ac i wneyd ffug-ddychweledigion o honynt. Y mae yr abwydyn yn newid ei liw, ei faint, a'i natur, yn ol yr amgylchiadau, gyda'r craffder anghenrheidiol yn barod i ddeall yn lled drwyadl yr amgylchiadau hyny. Ni ddymunem ddyweyd dim a allai sawru o ddiffyg ymddiried yn nghrefydd y Cymry, na'u Protestaniaeth; ond gallu ydyw Jesuitiaeth sydd wedi gwnwyd ysglyfaeth o ddynion a chyfundebau o ddynion—o dywysogion a thywysogaethau, na byddai yn un sarhâd ar y Cymro eu henwi mewn cymhariaeth iddo ef. Y perygl ydyw laesu dwylaw, a chilio oddiar y ddisgywylfa. Er cyrhaedd eu hamcan, eir weithiau i draul fawr i wneyd gwir ddaioni, mewn cysylltiadau annherthyn-asol â chrefydd, allan o'r adnoddau di-hysbydd sydd wrth gefn, fel y cawn eng-rafft hynod yn hanes goresgyniad a "gwareiddiad" Paraguay, yn neheubarth yr Amerig, gan y Jesuitiaid.

Prif offerynau addysgiad yr ieuencdyd yn nechreuaed eu gyrfa ar y Cyfandir ydyw darluniau, cerffuniau, a delwau yr urdd; ac ystyrir y Jesuitiaid y rhai mwyaif medrus o bawb fel ysgolfeistiaid. Gyda chwest-

ynau crefyddol nid oes anghen llefaru ond ychydig yn y cychwyn; y mae y teganau yn llefaru gyda hyawdledd eu hunain; ac O mor fuan y mae plentyn yn dyfod i gredu, yn ei ddull plentynaidd ei hun, yr athrawiaeth gyfeiliornus am gymundeb y "saint" ymadawedig â dynion ar y ddaear! mor fuan y mae plentyn yn dyfod i gredu, yn ei ddull ei hun, fod ymostwng ger bron ei "ddelw" yr un peth ag ymostwng ger bron y saint ei hun—fod y saint *yno*, yn y fan a'r lle, yn ei weled yn penlinio, ac yn clywed ei weddi; ac os yw yn briodol ymgrymu i ddynion da pan ar y ddaear, pa faint mwy i'r dynion da hyny wedi iddynt gyrhaedd perffeithrwydd y nef? ac yn enwedig gan eu bod yn cymeryd dyddordeb ynom ar y ddaear! "Llawer," wrth gwrs, "a ddichon taer weddi y cyfiawn." Beth sydd hawddach na gwenwyno meddwl ieuanc y plentyn â rhyw athrawiaeth fel yna? Cymerau flynyddoedd iddo amgyffred yr athrawiaeth am gyffryngod Crist yn ei hysbrydolerwydd. Wedi arfer troi yn nghanol y fath orwychedd allanol, er nad ydynt ond teganau, pa beth sydd yn fwy naturiol i *blenty* yn meddwn, na chredu yn y "gŵr Duw" y mae yn ei weled yn gysegr-ddifrifol a thawedog yn ymrodio, a rhai o'i gydnabod, fe ddichon, yn penlinio o'i flaen mewn difrifwch a rhith-ddifrifwch i gyffesu eu pechodau? Y mae llawer yn methu deall pa fodd y mae dynion o feddwl ac addfedrwydd myfyrdod mewn pethau eraill, yn eu llawn oed a'u synwyr, yn ymostwng i gydymffurfio yn wasaidd â phethau o'r fath. Ond nid yw yn rhyfedd o gwbl. Y plentyn yw tad y dyn; crefydd y plentyn yw crefydd y dyn. Cyn i'r plentyn ddyfod prin yn gyfrifol am ei ysgogiadau, y mae ei yrfa grefyddol wedi ei phenderfynu; y mae ei grefydd wedi cyd-dyfu âg ef, ac wedi ei himpio i'w fodolaeth. Iddo ef, fel i bob Pabydd arall, y mae yn ail natur, yn arferiad, yn draddodiad, yn rhagfara yn erbyn pob peth croes. Nis gall gymaint a meddwl bod yn ddim arall. Y mae y teganau wedi ei arwain yn raddol a diarwybod iddo ei hun i'r gors, ac yn y gors y mae yn aros. Wele, ddarlennydd, sail ein gelyniaeth, ie, ein gelyniaeth,

yn erbyn pob peth sydd hyd yn nôd yn sawru o ddefodaeth. "*Ornate service*" yw yr enw *respectable* ond twyllodrus a roddir y dyddiau hyn—"Addoliad addurnol"—ar Ddefodaeth. "Addurnol," yn wir! Yr hen deganau llygredig! "Yn sicr," meddai y diweddar hybarch Merle D'Aubigne yn ei anerchiad bythgofiadwy ddeuddeng mlynedd yn ol, "yn sicr nid yw yr addurniadau hyn yn gweddu i ddilynwyr yr Hwn ag yr oedd ystabl yn balas iddo, a'r hwn a ddywedodd, 'Wele, y rhai sydd yn arfer dillad anrhydeddus, a moethau, mewn palasau breninoedd y maent.'" Nid ydyw defodau a gwisgoedd offeiriadol yr hen oruchwyliaeth yn un cyfiawnhâd ar gorff goreuredig yr offeiriad Pabaidd a'r Defodwyr. Yr oedd y naill yn gysegodol, tra nad yw y llall ond camddarluniad halogedig a beiddgar o agwedd allanol ein Harglwydd tra ar y ddaear: "Gŵr gofidus a chynnefin â dolur." Syml-rwydd, gostynggeiddrwydd, a thlodi oedd yn nodweddu ei fywyd Ef yma, ac nid dillad gwyhion goreuredig; a chroes dra gwahanol i'r hon sydd ar gefn yr offeiriad a fu ar gefn briwiedig ein Harglwydd. Duw a'n gwaredo fel cenedl, ni a'n plant, rhag cael ein lliithio yn ddiaurwybod gan y teganau i grafangau yr egwyddogion sydd yn gorwedd odditan y cyfan. Yn ngwyneb defoddor cyffredinol y Babaeth, ac yn enwedig yr ychwanegiadau sydyn y mae amgylchiadau politicaidd Ffrainc wedi eu gwneyd at nerth rhifyddol Jesuitiaeth yn y wlad hon, ac yn Nghymru uchel ei breintian, y mae yn galonddi hefyd meddwl nad yw Cyfundeby Methodistaidd heb gymeryd peryglon ein gwlad a'r cyfnod hwn i ystyriaeth ddifrifol. Ac am y gwaith da a weir yn awr gan yr Ysgol Gwrth-Babyddol, mewn rhai ardaloedd yn arbenig, yn Ngogledd Cymru, yr ydym yn credu ei fod yn waith tra theilwng o sylw cyfundebol, ac o ymdrech neillduol er gwrthweithio y dylanwad afiachus, ac attal canlyniadau posibl, os nad tebygol, yn y dyfodol.

Dichon yr ystyrir ni yn euog o grwydro, neu o aros yn rhyfaith gyda phethau arwynebol yr urdd hon; ond eu perthynas agos â'r testun ydyw ein hamddiffyniad.

Adgostion ac Adroddiadau Addysgiadol.

CYFARFOD MISOL ARFON.

Gan y Parch. ROBERT ELLIS, Ysgoldy, Arfon.

RHAN I.

AMCANWN mewn ychydig o ysgrifau gymeryd brasolwg ar hanes a helynt Cyfarfod Misol Arfon. Mae y Cyfarfod Misol

hwn bellach yn un a deugain mlwydd oed, ac mae iddo ei hanes; ac y mae ei hanes hefyd yn llawn o addysg.

Mewn Cyfarfod Misol yn Nhremadoc yn mis Mai, 1840, y gorphenwyd rhanu a sefydlu Sir Gaernarfon yn ddau Gyfarfod Misol, dan yr enwau Cyfarfod Misol Llyen ac Eifionydd, a Chyfarfod Misol Arfon.

Yr oedd Sir Gaernarfon wedi ei rhanu yn ddwy ran gan natur, ys dywedir. Mae trwm ardderchog yr Eryri yn amgáu am Arfon, gan ei gwahanu oddiwrth ranau eraill y Sîr, ac yn ei gwneyd yn ddosbarth o wlad lled gryno, ag ystyried ei bod hefyd yn wlad mor fynyddig. Mae trwm yr Eryri yn hanner cylch, yn ei hamgylchu megys o fôr i fôr, gan gychwyn yn yr Eifl ar y naill law, a chymeryd i mewn i'r cylch yr Wyddfa a'r mynyddoedd uchel o'i deutu, ac yn diweddu ar y llaw arall yn y Penmaenmawr. Mae yr olygfa a geir ar y trwm hwn o fynyddoedd o wlad Môn, dybygsem, yr un fwyaf ardderchog, ac yn werth myned i gryn bellder er ei chael. Tlawd yw Arfon ar y cyfan fel gwlad amaethyddol, ac eithrio y rhanau isaf o honi, gyda'r môr a glanau y Menai. Mae ei daear gan amlaf yn deneu, yn garegog a chreigiog. Clywsom amaethwr o farn yn sylwi fod ffarm yn Sir Fôn am ei rheut yn well na ffarm yn Arfon am ddim. Chwarelau Arfon yw ei chyfoeth, a dyma hefyd sydd wedi rhoddi gwerth ar ei thiroedd a'i chynnyrch.

Er deall yn glir am faint y llafur crefyddol a'r llwyddiant fu yn yr ardaloedd hyn, rhaid cadw mewn cof fod Arfon fel rhanau eraill ein gwlad, cyn cyfodiad Methodistiaeth, yn dywyllwch o anwybodaeth, yn anialwch o bob drygfoes, a phob arferion pechadurus yn cael pob llonyddwch i deyrnasu gyda rhwyg. Clywsom yr hen bobl oedd eu hunain yn dystion o hynyma yn adrodd yr hanes. Gwyddom fod ysa mewn rhywair i geisio gwadu hyn, er mwyn cael rhyw gochl i guddio diffrwydher gweinidogion yr Eglwys Wladol. Ond mae y dystiolaeth yn eu herbyn yn rhy ddiweddar ac yn rhy glir. Yn wir, o fewn cof i ni, nid oedd clerigwyr Arfon wedi gwneuthur braidd i ddim er addysgu y werin, dim cymaint â sefydlu yr un Ysgol Sul, na chwaith yr un ysgol ddwyddiol, hyd y gwyddom. Mae yn annoddefol bron gweled y boneddigion hyn yn ymasysu ac yn brolio fel pe hwy yn y diwedd a wnathent y cwbl. Ar yr un pryd, pell oddiwrthym fyddo amhheu na bu darllen gair Duw a'r gweddian yn yr Eglwys Gwladol yn foddion iachawdriaeth i laweroedd yn nghanol y gaddug o anwybodaeth oedd yn gordoi y wlad.

Yr oedd Methodistiaeth wedi gwreiddio ac ymledu a chael gafael gref yn Lleyl ac Eifionydd am ryw oes cyn cael nemawr o afael ar Arfon. Yno, yn Lleyl ac Eifionydd, yr oedd y prif ddynion, a'r nifer liosocaf o bregethwyr, ac oddiyno y gwneid yr ymosodiadau ar anial-leoedd Arfon. Byddent yn dyfod yma dros yr Eifl i ryddio eu cyd-bechaduriaid, a'u galw i ddychwelyd at yr Arglwydd, heb ddys-

gwyl na thâl na gwobr. Os caent fwyd a lletty o'r fath fwyaf cyffredin, da iawn; dyna'r oll a ddysgwylent. Nid rhyfedd gan hynny os byddai i'r Arglwydd wigo ei genadon diaddurn a hunanymwadol hyn â nerth o'r uchelder, gan eu dyrchafu yn annhraethadwy uwchlaw iddynt eu hunain, a'u gwneyd yn ddychryn i annuwioldeb. Eithr ar wahân i'r ymosodiadau oddiallan, mae yn rhaid y bu yn Arfon liaws o weithwyr gwrol a llwyr ymroddgar, cyn y buasai y fath gyfnawddiaid yn cymeryd lle yn arferion y genedl, a'r fath lwyddiant ar grefydd, mewn yspaid o driugain mlynedd, sef erbyn yr adeg y sefydlwyd ein Cyfarfod Misol. Yr oedd y pregethu teithiol y pryd hwn yn ei rym, ac yn cynnyrchu peth mawr o ddaioni. Rhaid fod gweinidogaeth y gair ar adegau yn rhywbeth nerthol anghyffredin, pan oedd Robert Jones, Tŷbwlycyn, John Jones, Edeyrn, John Roberts, Llanllyfni, Mr. Richardson, Caernarfon, a Robert Roberts, Clynog, yn eu llawn rwyg fel pregethwyr. Mae genym hanes y bu y pedwar diweddaf o'r gwŷr hyn yn cynnal cyfarfod pregethu yn nhŷ John Williams, Llan-degái, cyn bod yr un math o gapel yn yr ardaloedd hynny. Beth oedd nifer y gwraddwyr, ni ddwyedir; ond rhaid fod y cyfarfod yn un hynod, gan fod yma y fath allu gweinidogaethol ag y buasai Sasiwn y Bala yn falch o hono! Byddai gweinidogaeth y gwŷr grymus hyn ynghyd ag eraill a gyfodasant yn ddiweddarach, megys John Elias, Evan Evans o'r Waen-fawr, Daniel Jones, ac eraill, i'w chlywed yn cyffroi ardaloedd Arfon, Sul, gŵyl, a gwaith. Ac yn goron ar y cwbl, byddai diwygiadau crefyddol yn tori allan o hyd yn rhywle neu gilydd. Byddai y diwygiadau hyn weithiau yn fwy lleol, a phryd arall yn fwy cyffredinol. Ac ni byddai braidd i dymmor yn myned heibio na byddai sŵn diwygiad i'w glywed o'r fan hon neu fan arall. Trwy y diwygiadau hyn, byddai gwaith mawr yn cael ei wneyd mewn byr amser, ac ardaloedd cyfain yn gorfod plygu i ddylanwad yr efengyl. Yn fiodus iawn i Arfon, cafodd yr efengyl afael gref ar feddyliau ei thrigolion pan yr oedd ei chwaraelau yn dechre ymarog i fri a phoblogrwydd. Ac felly dygwyd y dosbarth gweithiol pwtysig hwn dan fesur o'i dylanwad, tra oes megys yn ei fabandod; ac mae y lliaws mawr o chwaraelwyr Arfon, a Gogledd Cymru, yn wir, o hyd yn ngafael yr un dylanwad; a hir y parhau. Yr ydym yn ymdroi fel hyn, er ceisio dangos y bu yn Arfon liaws o weithwyr grymus, a llafur diymarbed, yn niwedd y ganrif o'r blaen a dechre hon, er dwyn crefydd yn ein Cyfundeb i'r wedd lewyrchus a llwyddiannus oedd arni yn yr adeg y sefydlwyd

ein Cyfarfod Misol. Mae cofiaint lliaws o'r hen dadau anwyl fu yn gweithio mor ragorol yn yr adegau a nodwyd, i'w cael yn *Ngoleuadau Gwynedd*, yn y *DRYBORFA*, ac hefyd yn *Hanes Methodistiaeth Cymru*. Byddwn yn gresynu fod eu henwau yn prysuro i ebarogiaeth, hyd yn nôd yn yr ardaloedd y gwnaethant eu gwrolwaith. Bydded eu cofiadwriaeth yn anwyl genym, a dyger eu henwau a'u gweithredoedd yn amlach i sylw.

Fel y sylwyd, mewn Cyfarfod Misol yn Nhremadoc yn mis Mai, 1840, y gorphenwyd rhannu y Sîr yn ddau Gyfarfod Misol. Yr ydym yn tybied mai dyma y tro cyntaf i raniad o'r fath fod yn ein Cyfundeb. Felly nid oedd gan y brodyr yr un siampl flaenorol i gael yr un addysg oddiwrthi. Ni wnaed y rhaniad hwn heb lawer o ystyriaeth a bwrw y draul. Yr oedd brodyr Arfon, o herwydd amryw bethau, yn llawer mwy addfed i'r rhaniad na brodyr Lleyn ac Eifionydd. Yr oedd rhai brodyr yno yn boenus o anfoddlawn i'r rhaniad, ac yn arbenig felly yr hen dad o Dremadoc. Ac er mwyn tawelu eu teimladau hwy, sefydlwyd un Cyfarfod Misol bob chwarter i fod yn gyfarfod i'r ddau ben i'r Sîr gydgysarfed, a galwyd ef yn Gyfarfod Misol Chwarterol. Ond ni bu oes yr un chwarterol hwn yn hir; bu farw o hono ei hun, a phawb yn ddigon boddolawn i hyny.

Mae Cyfarfod Misol Arfon yn ymgynnull am y tro cyntaf yn nechre Mehefin 1840. Mae yn cynnulliad lliosog; pawb o'r brodyr yn cymeryd dyddordeb yn yr ysgogiad. Maent wedi dyfod ynghyd yn gryno, nid at bedwar yn y prydawn fel yn yr hen drefn, ond erbyn deg o'r gloch yn y bore. Mae y brodyr wrth ddyfod ynghyd yn ymddangos yn hynod o siriol a llo, a rhai yn tueddu at fod yn chwareus felly, fel plant newydd ddyfod allan o gaethiwd yr ysgol, heb wybod yn iawn pa beth i wneyd â hwy eu hunain. Ond yn raddol, maent yn dyfod yn fwy ystyriol fod yn rhaid trefnu a gweithio. Yr oedd ganddynt ryddid i ffurfio Cyfarfod Misol o'r fath ag a ddymunent, a dwyn i mewn pa welliadau bynag a farnent yn ddoeth a da. Yn gyntaf oll, mae Mr. J. R. Jones, Bangor, yn cael ei alw i fod yn Ysgrifenydd y Cyfarfod Misol. Yr oedd Mr. Jones yn flaenorol yn Ysgrifenydd y Cyfarfod Chwarter fel ei gelwid. Yr oedd amcan y cyfarfod chwarter hwn bellach yn ymgolli yn y Cyfarfod Misol. Yr oedd Mr. Jones yn ddau yn meddu cymhawysderau o'r fath ragoraf i fod yn ysgrifenydd. Yr oedd y pryd hwn yn ddyn canol oed, o ymddangosiad ac ymddygiad boneddigaidd, yn ddyn o wybodaeth eang, yn ysgolaig rhagorol, yn meddu synwyr cryf

a barn bwylllog a chliir ar bob mater a ddygid ger bron; ac yr oedd yn dduwinydd dwfn, o gymeriad crefyddol dinam, ac yn *tr business*. Mae yn ymaffyd yn ei waith fel ysgrifenydd yn ddoeth a deheuig. Mae cael ysgrifenydd medrus o'r gwerth mwyaf er dwyn ymlaen achos unrhyw gymdeithas yn llwyddiannus. Mae John Jones, Talsarn, yn cael ei gymhell i fod yn Llywydd am y tro. A llywydd am y tro fyddai pob un am ffynyddau lawer ar ol hyn. Yr oedd y syniad o alw brawd i fod yn llywydd am chwe' mis neu ffwyddyn, mewn na Chwedd Misol na Chymdeithasfa, eto heb ymddor yn hanes y Cyfundeb. Mae John Jones yn gafael yn ei waith o lywyddu yn siricl. Eithr er mor enwog ydoedd efe fel pregethwr, cyffredin iawn ydoedd fel llywydd. Dyn y pulpud oedd John Jones, Talsarn, ac nid dyn y gynnadledd. Nid peth cyffredin yn ngorchwyliaeth y Goruchaf yw penttyru ei ddoniau i'r un fan. Ond gan fod yr ysgrifenydd yn un mor fedrus ar y naill law, a'i frawd Mr. David Jones, Caernarfon, ar y llaw arall iddo i'w gyfarwyddo, mae yr arweiniad, bid a fo, mewn dwylaw diogel. Ond er pob peth, mae bywyd yr hen frawd o Dremadoc ar ol.

Gan fod y brodyr at eu ryddid i ffurfio Cyfarfod Misol fel y dewisent, maent ar unwaith yn dwyn i mewn amryw welliadau. Maent yn cyttuno ar fod tri chyfarfod y dydd cyntaf. Yn gyntaf oll penderfynid fod cyfeisteddfod, o un o bob taith Sabbath, i gyfarfod cyn 11 o'r gloch yn y bore, i'w alw yn Gyfeisteddfod y Cyfarfod Misol, i drefnu gwaith y cyfarfodydd dilynol. Yr oedd pob enadwri i'r Cyfarfod Misol i ddyfod dan sylw y cyfeisteddfod hwn. Ac os byddai eisieu cynghor neu gyfarwyddyd, byddai y cyfeisteddfod hwn yn gwneyd hyny heb ei ddwyn ymhellach. Tybygid fod hwn yn drefniad doeth ac yn ddechre deheuig. Eithr profodd Cyfarfod Misol Arfon ei fod o dymher rhy werinol i'r cyfeisteddfod hwn gael hir oes. Yr oedd y cyfarfodydd dilynol y dydd cyntaf i ddechre am un, ac am bedwar o'r gloch. Ac yr oedd pregethu y noswaith gyntaf, yr hyn na byddai yn ol yr hen drefn, oddieithr fod y Cyfarfod Misol mewn tref. Trefnwyd hefyd fod y cynnulliad neu y *society* am 8 o'r gloch bore yr ail dydd i fod yn gyfarfod cyffredinol i'r holl aelodau. Yr oedd y cyfarfod hwn hefyd yn un hollol newydd, a daeth yn gyfarfod hynod o lewyrchus a bendithiol. Byddai y cyfeillion yn teimlo yn gyffredin fod y cyfarfod boreol hwn ei hun yn talu yn dda am draul y Cyfarfod Misol. Byddai mater y cyfarfod hwn hefyd yn cael ei nodi gan y cyfeisteddfod. Ac fel hyn, heb ymfrost y dywedwn,

daeth Cyfar'od Misol Arfon i gymeryd y blaen, ac i gael ei ddilyn gan braidd yr oll o Gyrddau Misol y Cyfundeb. Bellach mae ein Cyfarfod Misol yn myned rhagddo o fis i fis, gan ddal ei ffordd a chwanegu cryfder.

Perthynai i Gyfarfod Misol Arfon ar ei gyghwyn, os iawn y cofiwn, chwech o weinidogion, ac o ugain i bump ar hugain o bregethwyr heb eu hordeinio; ond nis gallwn fod yn sicr am rifedi y rhai diweddaf. Perthynai iddo hefyd tua 34 o gapelau, a'r un nifer hefyd o eglwysi, yn gwneyd i fyny un ar bymtheg o deithiau Sabbothol. Felly yr oedd gan Gyfarfod Misol Arfon ar ei gyghwyn gyflawnder o bregethwyr i gyflenwi yr holl deithiau Sabbothol, yr hyn yr oedd pob Cyfarfod Misol arall yn y Gogledd, fel yr ydym yn tybied, yn brin o hono. Gan nad oedd, hyd y gwyddom, un math o ystadegau yn cael eu casglu na'u cyhoeddi y pryd hyn, nis gallwn yn awr ddyfalu pa faint oedd rhifedi y blaenoriaid, na nifer yr aelodau eglwysig. Eithr hyn a wyddom, y bu ychwanegiadau dirfawr at eglwysi Arfon, fel mewn manau eraill, yn 1839 ac 1840, pryd y bu un o'r adfywiadau crefyddol mwyaf dymunol ac eang—dynion o bob oed a gradd dan deimladau dwys, eto mewn pwyll, yn dylifo i'r eglwysi. Ac ychydig o honynt a droes allan yn siomedig. Dygwyd i mewn i'r eglwysi liaws mawr o'r gwrandawry hyn a fyddai yn cloffi rhwng dau feddwl; a da iawn fu cael eu gwasanaeth yn y blynyddoedd dyfodol. Pe caem adfywiad crefyddol eto o'r fath ag a ddymunem, un cyffelyb i hwn a fyddai.

Yr ydym yn gweled y disgynodd arweiniad Cyfarfod Misol Arfon ar ei gyghwyn i ddwyllaw dynion rhagorol. Yr oedd y "ddau frawd" John Jones, Talsarn, a David Jones, Caernarfon, a Mr. J. R. Jones, Bangor—y tri wŷr hyn, yn gyfuniad o bob dawn a gallu at y gorchwyl auhawdd o arwain cymdeithas crefyddol. A chydabyddid hwy gan yr holl frawdoliaeth fel y tri blaenaf. Yn agosaf atynt, daw Robert Owen, Rhostryfan y pryd hwnw—yr Hybarch Robert Owen o'r Rhyl yn bresennol, yr hwn er ys blynyddoedd yw y gweinidog ordeiniedig hynaf ym Ngogledd Cymru. Gwasanaethodd ei genedlaeth yn fyddlawn am oes hir; tangnefedd iddo! Ac yr oedd eto William Roberts, Clynnog, Daniel Jones, a'r "Hen Brophwyd" hefyd, sef Morris Jones, Jerusalem, yn henafgwyr, yn cymeryd eu lle ac yn gwneyd eu rhan yn yr holl Gyfarfodydd Misol. Perthynai i Gyfarfod Misol Arfon hefyd ar y pryd nifer da o hen flaenoriaid, wedi ennill iddynt eu hunain radd uchel o gymeradwyaeth

ymhlith eu brodyr, megys Griffith Evans, Rhostryfan; William Owen, Penygroes; Capten Owen, Clynnog; Robert Evans, Caernarfon; Mr. Roberts, Crug; John Foulkes, Ysgoldŷ; Thomas Jones, Bryn-llys, Carneddi, ynghyd a lliaws eraill a allesid eu henwi. Yr oedd dylanwad yr hen frodyr hyn yn y Cyfarfod Misol yn un i'w deimlo, ac weithiau yn cynnyrchu rhyw fesur o eiddigedd mewn rhywrai. Yr oedd yma hefyd nifer da o frodyr ieusgach yn dechre hwylio at wneyd eu rhan, ac yn ymgymysgu yn rhydd â'u brodyr hynach yn ngorchwylion y Cyfarfod Misol. Byddwn yn y brofedigaeth o edrych ar y blynyddoedd cyntaf hyn yn hanes Cyfarfod Misol Arfon, fel ei *gyfnod euraidd*, ys dywedir. Byddai y "ddau frawd" yn bresennol agos ymhob un, ac yn cymeryd rhan helaeth yn y gweithrediadau. Os byddai mater y seiat 8 o'r gloch y bore yn fater â digon o fôr ynddo, rhyfedd fel y byddai doniau y brodyr hyn yn chwars ynddo, a byddai yr effeithiau y tu hwnt i'w darlunio. Ar rai adegau gwelwyd cynulleidfia yn y cyfarfodydd hyn braidd wedi colli arnynt eu hunain gan nerth y dylanwad; a theimlai pawb eu bod eisoes wedi cael digon. Byddai y ddau frawd yn pregethu ymhob Cyfarfod Misol, ac un o'r ddau yn y blynyddoedd cyntaf rhagor nag unwaith. A gwyr pawb sydd yn fyw ag a'i clywodd pa iath bregethu fyddai hwnw. Mae ei ddarlunio i'r rhat nas clywsant ef yn beth tu hwnt i'n gallu. Byddai John Jones yn nechre ei bregeth, ac weithiau am amser go faith, yn traethu yn bwylllog—yn traethu yn gryf ac yn dda, ac fel yn cadw y gynulleidfia i ddysgwyl am rywbeth mwy. Ac yna hwyrach ag un frawddeg, ac weithiau ag un gair, dyna'r argae yn tori yn llifeiriant o hyawdledd a fyddai yn cario y cwbl i'w ganlyn. Nis gallai y mwyaf ystyfnig, a'r cryfaf ei *nerve*, lai na phlygu o flaen y fath nerth: meddyliau cryfion yn cael eu traethu mewn iaith yr un mor nerthol,—dim pall ar iaith—digonedd o eiriau grymus at alwad, a'r cwbl yn cael eu traethu gyda'r llais mwyaf soniarus—nid rhyfedd gan hyny fod teimladau pawb yn ymferwi gan y llifeiriant o hyawdledd. Clywsom John Jones, Talsarn, yn pregethu laweroedd o weithiau, mewn pob math o gynnulliadau, ar Sabbothau, nosweithiau gwaith, ac mewn Cymdeithas-faoedd; ond ryfodd yn Nghyfarfodydd Misol Arfon yr arferai ddyfod allan yn fwyaf galluog. Byddai yma yn fynych, yn enwedig yn y blynyddoedd a nodwyd, yn llawn mwy nag ef ei hun. Er nad oedd gweinidogaeth David Jones i'w chyharu â'r eiddo ei frawd mewn nertholrwydd, eto byddai gwedd mwy gorphenol

ar ei bregethan ef, a chyn y diwedd byddai y gynnulleidfa yn hollol yn ei law, ac yn foidfa o ddagrau. Peth a welson ddegan o weithiau yn Nghyfarfod-ydd Misol Arfon oedd hyn. Nid rhyfedd gan hyny fod rhai hen bobl yn meddu coffa hiraethlawn am Gyfarfodydd Misol 35 a 40 mlynedd yn ol.

Y PREGETHWYR, A THESTYNAU EU PREGETHAU, YN LLANLLYFNI, NAW DEG O FLNYDDOEDD YN OL.

"Y TADAU, pa y le maent hwy?" Yr oedd gan fy nhad gofnodau am dros driugain mlynedd o destynau pregethan, ynghyd ag enwan'r pregethwyr, yn nghymydogeath Llanllyfni; ac os gwelwch yn gymhwys eu rhoddi yn y DRYSORFA, dyma i chiw y flwyddyn gyntaf o'r triugain mlynedd. Gan fod 90 mlynedd wedi myned heibio er yr amser cyntaf, mae yn debyg y tery yr enwan yn bur ddyethr i'r oes hon, oddigerth ambell un sydd fel pe byddai o'r oes o'r blaen yn byw yn ein hoes ni.

1791.

Chwefror 20, John Jones, Edeyrn, Dad. xxii. 14.

23, John Roberts, Llanllyfni, * Esaiah xiv. 24.

27, William Dafydd, Llanllyfni, Jer. xxx. 10, 11.

" Robert Jones, Rhoslan, Dad. x. 1.

Mawrth 4, Wm. Dafydd, Deut. iv. 7.

6, William Dafydd, Ioan v. 39, 40.

9, Mr. Charles, Bala, Dad. ii. 25.

Ebrill 3, John Roberts, Genesis xxxv. 7.

13, Mr. Evan Richardson, Caernarfon, 1 Tim. vi. 12.

20, John Edwards, Gelligynan, Sir Fflint, Rhuf. viii. 37.

22, George Griffith, Deheudir, Ioan ix. 4.

27, Hugh Williams, Llanrug, 2 Pedr ii. 9.

10, Robert Dafydd, Brynengan, Heb. xiii. 5.

17, John Jones, Edeyrn, Rhuf. viii. 3.

20, William Daniel, Lleyan, 1 Ioan iii. 8.

24, Phylip Davies, Deheudir, 1 Cor. xv. 1, 2.

26, Robert Roberts, Clynog, Luc xix. 10.

30, Mr. Davies, Conwil, Dad. xiv. 12.

Mai 1, Robert Jones, Rhoslan, Lef. xiv. 5.

Mar 2, Lewis Evans, Sir Drefaldwyn (heb destun).

4, J. Jones, Edeyrn, Exod. xxx. 15.

7, William Dafydd, Diar. xxiii. 1.

10, Mr. Jones, Llandudoch, Salm cxxvi. 6.

15, Ismael Jones, Sir Drefaldwyn, Rhuf. vi. 23.

" John Pierce, Sir Drefaldwyn, Esa. xl. 29.

22, Mr. Richardson, Caernarfon, Luc ii. 29.

24, Richard Tibbot, Sir Drefaldwyn, Heb. xii. 28.

29, John Phillips, Deheudir, Mat. viii. 8.

" Thomas Jones, Caerfyrddin, Rhuf. viii. 1.

Mehefin 1, William Lewis, Adwyrclawdd, Jos. xxiii. 9.

" Mr. Jones, Llundain, Heb. ii. 18.

5, John Roberts, Mat. v. 3.

12, J. Roberts, 2 Bren. v. 1.

14, J. G. Ellis, Nefyn (heb destun).

" Mr. Jones, Dinbych, Psalm cii. 16.

19, John Edwards, Gelligynan, Dad. xiv. 12.

21, John Edwards, Llanddewi, Ioan vi. 10.

" Samson Thomas, Deheudir, Psalm xviii. 22.

22, Edward Watkin, Llanidloes, Ioan xvi. 22.

25, Robert Roberts, Clynog, Mat. vi. 9.

" Dafydd Cadwalader, Bala, Heb. xiii. 1.

26, Mr. Richardson, Mat. ii. 11.

" Robert Roberts, 2 Cor. xiii. 13.

29, Evan Evans, Llangetho, Psal. ii. 6.

" Mr. Hughes, Sir Aberteifi, Esa. lv. 1, 2.

Gorphenaf 3, William Dafydd, Psalm lxx. 4.

" Mr. Richardson, Act. xiii. 38, 39.

5, William Evans, Bala, Heb. iv. 1.

7, Lewis Evans (heb destun).

" Rees Davies, Sir Frycheinog, Dad. xxii. 2.

10, Robert Jones, Rhoslan, Ioan xvii. 22.

17, John Roberts, Jos. xxiv. 15.

24, G. Jones, Tremadoc, Mal. iii. 8.

31, Robert Roberts, Esa. iv. 6.

Awst 6, John Roberts, Psalm cxiv. 1.

9, Lewis Evans (esboniodd Psalm x.).

10, David Edwards, Sir Aberteifi, Luc xiv. 22.

* Llangwm, wedi hyny.

- Awst* 30, Mr. Williams, Lledrod, Preg. ix. 8.
 14, J. Jones, Penrhyn, Dad. iii. 2.
 25, Mr. Richardson, Ioan x. 12.
 28, Robert Roberts, Rhuf. viii. 1.
 31, Nathaniel Williams, Deheudir, Psalm vi. 6.
Medi 4, J. Roberts, o'r Creigiau, Lley, Luc xxii. 29.
 10, John Ellis, Abermaw, Mat. xxv. 34.
 11, John Jones, Edeyrn, Mat. vi. 21.
 18, William Williams, Lley, Heb. ii. 8.
 21, Hugh Davies, o'r Deheudir, 1 Petr ii. 7.
 25, William Dafydd, Seph. iii. 19.
Hydref 2, William Lewis, Sir Drefaldwyn, Act. iii. 8.
 " John Pierce, Sir Drefaldwyn, Mat. xxviii. 5.
 9, John Edwards, Gelligynan, 2 Petr i. 11.
 14, John Edwards, Sir Fôn, Exod. xiv. 14.
 " John Jones, Edeyrn, Ioan xi. 3, 4.
 " John G. Ellis, Nefyn, Ephes. ii. 18.
 " Robert Jones, Rhoslan, Mat. vi. 13.
 (Cyfarfod Misol oedd y dydd hwn.)
 16, John Roberts, Esa. xxv. 6, 7, 8.
 17, John Jones, Edeyrn, Mat. xiv. 19.
 23, William Dafydd, Ioan vii. 37.
 25, Thomas Hopkins, Deheudir, Luc vii. 48.
 26, Robert Jones, Jeremiah ii. 13.
 30, Robert Dafydd, Brynengan, Esa. xxx. 16.
Tachwedd 7, Mr. Richardson, Col. i. 21, 22.
 13, William Dafydd, Ioan xii. 32, 33.
 " Mr. Richardson, Esa. ii. 9.
 18, Humphrey Edwards, Bala, Barn xiii. 6.
 " Mr. Charles o'r Bala, Barn. xiii. 18.
 20, John Roberts, Ioan xiv. 6.
 27, Evan Lloyd, Sir Ffint, Ioan iii. 8.
 28, John Edwards, Llanddewi, Mat. xxiv. 3.
 " John Jones, Llangethio, Mat. ix. 35.
 30, Robert Roberts, Rhuf. viii. 35.
Rhagfyr 4, William Dafydd, Esa. xl. 29, 30.
 6, Thomas Jones, Caerfyrddin, Rhuf. x. 3.
- Rhagfyr* 11, John Roberts, Mica iv. 5.
 15, William Lewis, Luc xi. 10.
 " Edward Watkin, Llandloe, Mat. vii. 10.
 18, Robert Dafydd, Brynengan, Ioan xi. 47, 48.
 25, John Roberts, Gen. xxviii. 12, 13.
 " Mr. Ellis, Wyddgrug, Ioan i. 10, 11.
 1792.
Ionawr 1, Robt. John Hughes, Llithfaen, 1 Sam. xii. 24.
 " Robert Jones, Esa. vi. 6.
 8, Robert Roberts, Titus ii. 11.
 13, John Jones, Edeyrn, Heb. xii. 2.
 15, William Dafydd, Heb. iii. 19.
 17, William Evans, Aberffraw, Dad. i. 7.
 " John Jones, Bodynolwyn, Mat. ix. 27.
 22, John Roberts, Phil. i. 6.
 25, Thomas Hughes, Llanllechid, Hosea xiv. 1, 2.
 " John Davies, Nantglyn, Mat. xvi. 17.
 " Robert Roberts, Heb. vi. 7.
 29, Hugh Williams, Llanrug, 2 Sam. vii. 18.
 30, Robert Dafydd, Marc v. 18.
Chwefror 6, John Williams, Dolyddelen, Esa. xxxv. 1, 2.
 10, Hugh Williams, Llanrug, Esa. xxvii. 13.
 12, Mr. Richardson, Philippiad iii. 20.
 19, John Edwards, Môn, Psalm lxviii. 4.
 26, William Dafydd, Psalm lxviii. 9.
 29, Robert Jones, Psalm xlii. 5.

Pregethwyd y pregethau hyn i gyd yn hen gapel bach y Buarthau yn Llanllyfni.

1. Gwelwn yna lawer iawn o enwau na chlywodd yr oes hon ddim son am danynt erioed.

2. Gwelwn amledd y breintiau, a hynny mewn capel dinôd bychan, ac mewn oes ag yr oedd y pregethwyr yn brinion iawn; 118 o bregethau mewn un flwyddyn.

3. Gwelwn fod yr hen bregethwyr yn ofalus iawn na phregethent ar yr un testun yn yr un fan. Hwyrach y byddai yn dda i lawer yn ein hoes ni gymeryd eu hesiampl hwy yn hyn. Mae enw'r diweddar Daniel Jones, Llanllechid, yn y llyfr, wedi bod yno ganwaith ond un; ac ni ddwygwyddodd iddo yn yr holl amser bregethau ar yr un testun.

RICHARD LLOYD.

Douglas Hill,
Llandegai.

Egluriadau a Gwersi Ysgrifffrol.

PREGETHWYR vii. 14 :—"Yn amser gwynfyd bydd lawen, ond yn amser adfyd ystyria; Duw hefyd a wnaeth y naill ar gyfer y llall, er mwyn na chai dyn ddim ar ei ol ef."

"Yn amser gwynfyd," tymmor o hawddfyd, neu lwyddiant, "bydd lawen," mwynhâ dy gysuron gyda chalon ddiolchgar a hyfryd. Pan y gorchymynid i feibion Israel ymddangos ger bron yr Arglwydd gydag offrw m blaenffrwyth eu tir, arddodid arnynt, "Gosod ef ger bron yr Arglwydd dy Dduw, ac addola ger bron yr Arglwydd dy Dduw. Ymlawenycha hefyd ymhob daioni a roddodd yr Arglwydd dy Dduw i ti ac i'th deulu, tydi, a'r Lefad, a'r dweithr fyddo yn dy frys." Ond tra mae hawddfyd yn dymmor lawenydd, y mae adfyd i fod yn adeg o ystyriaeth ddifrifol. Nid y meddwl yw nad ydyw ystyriaeth i fod ar waith mewn hawddfyd, neu nad oes dim llawenydd i'w dydysgwyl neu ei ddangos mewn adfyd. Nage: mae'r duwiol yn gallu "gorfoleddu mewn gorthymderau." "Megys wedi ein tristân, ond yn wastad yn llawen." A phan y byddo pob peth yn dda gyda ni—caredigrwydd y Nefoedd yn "llanw ein genau a chwerthin a'n tafod â channu," nid ydym yna i alltudio meddyliau difrifol oddiwrthym. Gan gofio ansefydlogrwydd cysuron daearol, dylem "ymlawenhâu mewn dychryn;" "y rhai a lawenhânt megys heb lawenhâu." Ond amcan a thuedd adfyd yn benodol yw ein deffroi a'n cynhyrfu i ystyriaeth deilwng. Yn amser adfyd ystyriwn *Awdur* ein cystuddiau. Beth bynag yw eu hawsawdd, a phwy a pha beth bynag yw offerynau eu gweinyddiad, maent yn dyfod o law y Duw doeth a da, a dylem ymostwng yn barchus i'w ewyllys. Ystyriwn yr *achos* o bob dyoddefaint. Pechod yw ffynnon chwerw yr holl ffrydiau chwerwon sydd yn rhedeg yn anialwch daear; ac iawn ystyried hyn a weithia ynom edifeirwch a gostyngedeiddrwydd. Ystyriwn y *nôd* neu'r *dyben* sydd i bob adfyd. Y mae i fod "er lleshâd i ni, fel y byddom gyfranogion o'i sancteiddrwydd ef," yr Hwn sydd yn creu'r drygfyd.

"Duw hefyd a wnaeth y naill ar gyfer y llall." Yr Hwn a wnaeth haf a gauaf, dydd a nos, ar gyfer eu gilydd, sydd yn gosod da a drwg naturiol, y naill a'r llall, yn fwy neu lai, yn mywyd pob dyn, fel na ddywedo mewn hawddfyd, Ni'm syflir, nac mewn adfyd, Ni'm gwaredir, ond y dyso gof yn gymedrol gyda'r naill, ac yn grediniol yn wyneb y llall. Mae un dyn yn cyrhaedd llwyddiant tra y mae'r llall yn cyfarfod â methiant; mae hawddfyd un yn dechre tra y mae yr eiddo un

arall yn terfynu; mae yr hwn oedd yn llwyddo ddos yn dyoddef heddyw; a gall yr hwn sydd i lawr heddyw fod ar i fyny y fory. Fel mewn clorian, fod maint y nwydd yn un pen yn cyfateb i'r pwyyl yn y pen arall, ac fel mewn adeilad briodol, fod yr ochrau, y ffenestri, a rhanau eraill, wedi eu gwneyd mewn cyfartaledd cymhwys i'w gilydd, felly y mae Duw yn cymesuro neu gyd-dymheru yr hawddfyd a'r adfyd yn y bywyd hwn yn moddlonrwydd a doethineb ei ewyllys.

"Er mwyn na chai dyn ddim ar ei ol ef." Y mae gwahanol esboniadau yn cael eu rhoddi ar yr ymadrodd hwn, ond ni a foddlonwn ar adrodd tri golygiad; a chymered y darlennydd ei ddewis o honnynt.

1. Er mwyn na byddai i ddyn ddyfod ar ol Duw i adolygu yn feirniadol weinyddiadau ei ragluniaeth, a chael allan ddiffyg neu wall; dychymygu y galleid trefnu pethau i well mantais. Yr olyniad a'r cymysgiad hwn o hawddfyd ac adfyd yn nghyfran personau unigol, ac yn y wedd gyffredinol ar y byd, dyma y drefn oren er gogoniant Duw ac er daioni dynion, y rhai y rhaid iddynt wrth adfyd i attal dylanwad ymchwylldol hawddfyd, ac wrth hawddfyd i ysgafnhâu llwyth gorlethol adfyd.

2. Fel y byddai dynion yn deimladol o'u hollol ddibyniad ar Dduw; y wers yn cael ei dwyn adref i'w meddyliau oddiar deimlad o'u hanalluoigrwydd i newid i'r gradd lleiaf yr hyn a benododd efe o'u blaen. Annhosibl i greadur gael dim ar ei ol Ef, "yr hwn sydd yn agoryd ac nid yw neb yn cau, ac yn cau ac nid yw neb yn agoryd."

3. Er mwyn i ddynion, oddiar argraff o ansicrwydd pethau rhageraf y ddacser, ymofyn a chael eu hunig fwynhâd boddlonol yn Nuw ei hun. Nid oes neb na dim heblaw efe a all gyfrannu gwir wynfydedigrwydd; ac y mae ynddo ef ddigon, a digon byth, i roddi a sicrhâu dedwyddwch, heb achos ceisio unpeth ar ei ol ef, y Duw hollgyfoethog.

MATTHEW XXV. 3, 4: "Y rhai oedd ffol a gymerasant eu lampau, ac ni chymerasant olew gyda hwynt; a'r rhai call a gymerasant olew yn eu llestri gyda'u lampau."

Y MAE priodasau yn y Dwyrain yn awr, fel yn yr hen amserau, yn cael eu gweinyddu yn y nos; ac felly yr oedd ac y mae

yn arferol i'r cyfeillion a'r cymdeithion a ddeuant i'r briodas ddwyn offer goleuni gyda hwynt. Y gair *lampau* gyda ni yn nammeg y deng morwyn a gylleithir gan lawer yn flaglenau (*torches*). Yn yr India yn bresennol, megys cynt, pan fyddo pobl yn ymdaith yn y nos, yn enwedig trwy leoedd lled anhygyrch, lle bydd o bwys iddynt gael goleuni, nid ymddiriedant i lusarn am lewyrch, ond cyflogir dyn i gario yn ei ddeheulaw fath o flaglen, wedi ei gwneyd o garth, neu arall ddefnydd fflamadwy, y defnydd hwnw wedi ei roddi mewn rhwymyn, er mwyn dal gafael ynddo. Yn ei law aswy bydd llestr yn cario olew, yr hwn a dywelltir yn achlysurol ar y flaglen gynneuedig. Bydd hyny yn peri fflam fawr, un lawer cryfach na'r eiddo *wick* lamp. Bydd y llewyrch yn goleuo yr holl lwybr, heb fod gwynt na gwlaw yn gallu ei ddifodd.

Yr oedd y morwynion ffol yn boddloni ar y cyflenwad cyntaf a gafodd eu flaglenau, heb wneuthur un darpariaeth gyferbyn â'r hir aros am ddyfodiad y priodfab; ond yr oedd y rhai call wedi rhagddarparu digonedd o olew i borthi fflam eu flaglenau nes iddynt gyfarfod â'r priodfab, a chael myned gydag ef i'r briodas. Dangosir yma y gwahaniaeth mawr sydd rhwng crefydd mewn profes a chrefydd mewn meddiant—rhwyng un yn crefyddu yn unig am amser âg un â chanddo grefydd dda erbyn barn a thragwyddoldeb.

MARO IX. 50: "Bid genych halen ynoch eich hunain, a byddwch heddychlaw'n â'ch gilydd."

Y MEDDWL yma ydyw, medd Godet, Arferwch halltrwydd atoch eich hunain; chwiliwch eich hunain, llywodraethwch eich hunain, gyda threiddgarwch, manylder, a llymdoster; ond byddwch dangnefeddol a thirion tuag at eich gilydd. Ac medd Stier ar y geiriau, ymysg pethau eraill, Yn gyntaf, ac uwchlaw pob peth, barned dyn ei hunan yn unig, ac arfered oddeffgarwch ac amynedd tuag at eraill. Nid oes eisieu halen i dymheru halen, ond i halltu yr hyn nad oes halltrwydd ynddo; a'r peth mawr gan hyny i'r halen yw ei gadw yn hallt; canys, fel y dywedir o flaen y geiriau sydd dan ein sylw, "Os bydd yr halen yn ddihallt, a pha beth yr helltir ef?" Dyma chwi, fy nyagyblion, medd yr Iachawdwr, i'ch golygu yn halen y ddacae; edrychwch ar fod ynoch yn wastad y cymhwysder diwygiadol; cedwch ac iawn ddefnyddiwrch bob un halen y gwirionedd ynoch eich hunain—y gwirionedd a weithia sancteiddrwydd a hunanymwadiad yn y dyn oddimewn, nes marweiddio ynoch eich hunain bob chwant pechadurus. Ond gyda eich gilydd fel brodyr, arddangoswch felusder tangnefedd a chariad. Mae y cynghor hwn fel hyn yn sylweddol o'r un ystyr â chynghor i ni beidio maddeu i ni ein hunain, tra yr ydym i fod yn faddaugar i'n gilydd.

Barddoniaeth.

Y PHARISEAD A'R PUBLICAN.

GODMOG ddarlun ydoedd hwn
A dynodd y Gwaredwr,—
Canlyniad edifeirwch gwir
A siom y du ragrithiwr;
Portréad o barodrwydd Nef
I wrando'r pur ddeisyfiad,
A gwrthdarawiad natur Duw
I arch pob Pharisead.

Yr hir-weddiwr ddaw ymlaen
I ddadlennu 'i gyfiawnderau,
A thybïa ei ddegyman tlawd
Yn werth y Nef a'i gwenau;
Ei dda weithredoedd, perlau ynt
Yn haeddu sylw'r Duwdod,
A'i gabl-weddi hyawld oer
Yn haeddu hedd a chymmod!

Mae'n ddall i'r *twyll* a'r *hunan* brwnt
Amdoa'i aflan natur;
Cymeriad angel wisga ef—
Mae'n bobpeth ond *pechadur*;
O rhyfeg damniol yw'r fath lôst,
Ofnadwy rith a gwagedd,
Sarhad ar deml sanctaidd lôr
A gorsedd bur trugaredd!

Hon ennilla edmygedd Nef
Publican edifeiriol,
Ymlwybra'n wylaid, yn ei ing,
A'i faich yn anoddefol,
Yn gwasgu ar ei enaid prudd
Nes cryma tua'r ddacae;
Rhy ddwfn ei ing i lygaidd neb
Ond *Un* a wél ei alar.

"Pechadur wyf." Ust! meddai'r nef!
Ac engyl rif ei ddagran,
"Pechadur wyf" adseiner fry,
Anghofr y telynnau!
Llawenydd sydd plith engyl pur
A theulu'r fro ddedwyddol,
Pereiddiaf fwisg yn eu clyw
Cri calon edifeiriol!

Bechadur, yn dy ing a'th wae
Dos at yr lôr i erfyn,
A chura'th ddwyfron ger ei fron,
Ymbilia'n daer a gofyn
Am hedd a chymmod yn y gwaed
Dywalltwyd ar Galfaria;
Tawelir storm dy fynwes drist
Am byth yn ngwaed y Meichian.

H. J.

Pennygroes, Llanillyfni.

LLINELLAU

*A adroddwyd mewn Cyfarfod Cyhoeddus
cysylltiedig â'r Ysgol Sabbothol yn nghapel
Victoria, Crosshall Street, Lerpwl, Ebrill
1af, 1881.*

UN o bethau Sabbothol -goreu roed,
Gwirir, yw yr Ysgol;
A thrai i'w nherth—ei throi 'n ol,
Ni oddefa 'r drefn Ddwyfol.

Un mwy dethol gymdeithas—ni welwyd,
Mae 'i rheolau 'n addas;
O'i budd 'd oes neb i'w luddias,
Mae hi 'n gref mewn rhwymyn gras.

Morwyn nef, mor gref âg erioed—o ddawn,
Abl iawn, heb ôl hen-ood;
Cryfach na 'r un o'i hun-ood,
Yn gwneyd twf er yn gant oed!

Hon ddaw ymlaen yn ddiwall,—hyn wyddom,
Mae 'i hadnoddau 'n ddiball;
Hefo 'i Llyfr sefyll all
A gwneyd hêr i gant arall.

Ac erbyn hyn un dyn da
Ni erys i segura;
Yn unswydd â ar nawn Sul
I'w glass yn yr Ysgol Sul.

Ac o saith i ddeg y sydd
I'w gweled gyda 'u gilydd;
A Gair Duw, y gwir di warth,
Yw dewisbwnc y dosbarth;
A bawb i'w lyfr—ha! Bibl Iôn
Egyr yr ysgoleigion.

Gair addas y goreu-Dduw—gair o werth,
Gair abl gwella 'r diddnuw;
Cymhwyso yr arian annuw
'N addas i gymdeithas Duw!

Yn y lle mae 'r athraw llon,
Arwr ei ysgolorion.

Athraw da, gwn, hwn o hyd—gawn o werth
Yn gynnorthwy 'n hyfryd;
Awr brawf, mai fel hwn, rhyw bryd,
Yn gwbl daw dysgybl diwyd.

Ac er lles, athrawesau—rhaid wrthynt,
Rhai hwyddysg ydynt er addysgiadau.

Caiff cryf a gwan ran pob rhyw
Lle pob oed—lle pawb ydyw.

Gwella, anrhega 'r hogyn,
A rhan a ddeil i'r hen ddyn;
Egyr i fenyw hygain
O un "dan oed" i hen nain!

Nid i wledig dylodion
I ofyn dysg trefnwyd hon
Yn unig; boneddig wna,
Nid er amharch, droi yma;
A llafar rhydd myn Llyfr hon
Sylw ein hurddasolion;
I d'wysog, d'wed fod eisiau
Aileni hwn a'i lanhau;

Er adfer teyrn a gwerin—gwaed Iesu
Dalwyd i brynu ddioliaid a brenin;
Diau rhin gwaed yr un or-ŵr
Wareda ymherawdwr!

Dysgir i ddyn hyn yno—
I'w enaid drud beth wna'r tro;
Pawb becha 'n ddiwahaniaeth—llawn gw'radd-
wydd,
Ydyw, a'i ogwydd ar golledigaeth.

Gwella 'r diddysg wna 'r Ysgol,
Mewn llawer flurf—mae 'n lle 'r ffol.

Rhoi i gall fwy o allu—er ei gystal,
Wna 'i llen dihafal—gall hwnw dyfu,
I wneyd hwn, er maint a all,
Fe ddaw i fwy o ddeall.

Nid yw pob gradd gydradd goeth,
Adwaenir rhai lled annoeth;
Caiff rhai anghall diallu
Leshâd yn yr Ysgol Sul.

Am ennill budd mae 'n lle i bawb,
O drwsagl hyd yr esgawb!

Go ddryrys yw gwyddoreg
I sylw dyn islaw deg;
A rhy anhawdd yw athroniaith
A'i chynnwys, i ferech chwech neu saith;
A B C sy 'n debycach
I bleser geneth fâr, fach;
I hogyn bach gwn i bod
A B ab heb ei wybod.

Od erys anystyriol,
Y gwawdiwr, anffyddiwr ffol,
I roi 'n ei law yr hen Lyfr,
Ni phâr afies o'i phrif Lyfr.
Amheus hwn am enyd
A yw 'r geiriau 'n gau i gyd.
Pob clust-berchen trowch heno
I glywed fel dywed o:—

Gall mai camsyniad ofnadwy—yw dal
Nad oes cosb na gwobrwy;
Poen a gaf pan gofiwy—yr ymadrodd,
A phwy dd'wedodd—"tân anniffoddadwy!"

Tyred, ddidduw annuwiol,—am heddwch,
Meddai Llyfr ein Hysgol;
Pawb digrefydd, di-fydd ffol,
Marw yw, dyma 'i reol.

I adyn na chredo—yn Iesu Grist,
Nid oes gras i'w rwystro
I ddu wlad—bydd ei le o
Yn boeth iawn am byth yno!

Mewn dosbarth, athraw 'n dawel
Ei eiriau fydd fel a'r fel;
Gofyna, Pwy gaf o honoch,—medd ef,
A farn, neu addaf yr hyn a wyddoch!
Ust yn awr, i'w gwestiwn o
Etyb y nesaf ato;
Ceir trinty gwestiwn hwnw
'N rhy anhawdd o'r bron i hwn.

Ac yn awr, prin y cawn ni
Feddwl hwn i'w foddioni.
Yr ail un ar ei ol o
Etyb i'r cwestiwn eto ;

Ceir ef yn dipyn cryfach—ei synwyr,
Sai' hwn yn agosach ;
A bydd yn haws dipyn bach
Ei gael o 'n beth goleuach.
A thrydydd ymgelysydd gawn
O'i ben rydd ateb uniawn ;
A chaf mai atebiad llafur—ydyw,
Mewn iaith fwy hygryw—mae 'n eithaf eglur.

Cael achwyn ar ddyegybl clochaid—*a raid*,
Ceir hwn yn anweddadaid ;
Beir ef—ni châr neb braidd
Ecco taerwr doctoraidd.

Wrth ddarllen, gall ryw anghenus—*weled*
Twyll calou ddyrgionus ;
Hwn eiria yn bryderus,
"Fel 'r ydwyf nid wyf ond ũs !"

Ail ŵr all fod yn eu plith—*i'w weled*
A'i feddyliau 'n dryblith ;
D'wedir i hwn nad ydyw rhith—*un lles*,
A d'wed ei hanes nad ydyw wenith.

Wrth ddarllen am ingol ddolef—*Iesu*,
Tywysog eu tangner ;
Hanes y modd bu 'n dyoddef—
Y gwân dur i'w gnawd ef,

Rhoddir esmwythâd teimladau—*iddynt*,
Toddir eu calonau ;
I'w ddelw 'i hun eu meddalhân
Wna Haul yr Efengylan.

Taener ymbellach wawl llachar—*ei Llyfr*
I bob lle ar wasgar ;
I d'wynu 'n mhob gwlad anwar,—*aed ar frys*,
Gyrer ei addysg i gyrau 'r ddaear.

WILLIAM GRIFFITH
(*Gwilym Lerpwl*).

Bwrdd y Golygydd.

Y BIBL.—*ARGRAFFIAD NEWYDD A HYLAW*
YN GYMRAEG.

ANFONWYD i ni o ystorfa y Fibl-Gymdeithas yn Llundain gopi o'r Bibl Cymraeg, bychan ei faint a hardd ei olwg, yn y llythyren *diamond*, a 24mo o ran plygiad, gyda chyfeiriadau ar ymyl y ddalen, sydd newydd ei argraffu y flwyddyn hon. Yr ydym yn deall mai ar ddymuniad neillduol y Parch. W. Dickens Lewis, M.A., yr hwn, fel y gwyddis, sydd un o oruchwylwyr galluocaf y Gymdeithas, y cyhoeddwyd yr argraffiad prydferth hwn. Mae y llythyrenau, er yn fân, yn glir iawn ; ac yn chwangel at y fantais o'r cyfeiriadau, cawn hefyd gwch o fapiau, yn gosod allan Assyria a'r gwledydd cylchynol—yr Aipht a Gorynys Sinai—Canaan fel ei rhanwyd i'r Deg Llwyth—Palestina yn amser ein Hiachawdwr—Jerusalem a'i hamgylchoedd—*a Theithiau Paul*. Nis gall yr argraffiad hwn lai na bod yn ddefnyddiol i, ac yn dderbyniol gan, athrawon ac ysgoleigion ein Hysgolion Sabbothol, a chan Gymry yn gyffredinol sydd yn hoff o'u Biblau. Mae ein cenedl ni wedi bod yn fyddllawn i'r Fibl-Gymdeithas o'r dechreuad ; ac y mae yn rhaid i ni ddywedyd fod swyddogion uniongyrchol y Fam-Gymdeithas, hwythau, o bryd i bryd yn talu sylw dyfal ar anghenheidiau a dymuniadau y Cymry o barth i'r gyfrol gysegrian.

Y MIL O BUNNAU AT Y GENADAETH
DRAMOR.

ANWYL SYR,—Yn Nghronicle Cenedol y DRYSORFA ddiweddf, darllenais y sylwadau ar gyllidau y Genadaeth Dramor, eu prinder i gyfarfod a gofynion presennol y Genadaeth, ynghyd a chynnygiad y Parch. D. Davies, Bethania, o'r Sir hon, i gael mil o ewyllysyr da i'r Genadaeth i roddi punt yr un tuag at

godi y Gymdeithas o'i hiselder presennol, a'i barodrwydd ef i fod yn un o'r mil.

Teimlais innau ar unwaith, er nad wyf ond gweithiwr caled, yr yn parodrwydd yn ngwynneb gofynion presennol y Gymdeithas i roddi y swm o Bunt i'w chynorthwyo i ddyfod i fyny ; ac yr oeddwn bob dydd yn bwriadu ysgrifennu atoch i'r perwyl hyn, ond prinder amser, &c., yn fy lluddiais. Ond ddos cyfarfyddais â hen chwaer grefyddol, ag oedd yn yr un teimlad â minnau, a'r awydd am gynorthwyo y Gymdeithas yn llosgi yn ei mynnes, ac annogodd fi i anfon gair atoch, er annogaeth i gael mudiad cyffredinol gyda hynyma, a'i bod hiithau yn barod i gynorthwyo.

Wel, hai ati, frodyr anwyl, caredigion Iesu Grist, deuwch allan. Y mae yr Arglwydd yn gweithio yn rhyfedd trwy ei ras yn achubiaeth preswylwyr Bryniau Cassia. Y mae "trwst cerddeddiad yn mrig y morwydd" yno ; am hyny ymeguwn a chyfodwn i weithio.

O ie ; clywais fod y Parch. T. Jerman Jones wedi cychwyn ei daith adref am Gymru. Yr Arglwydd a fyddo gydag ef. Trefnod, ynte, iddo daith mor fanwl ag y gellir trwy Siroedd y Deheudir yma i roddi hanes gweithrediaidau y Gymdeithas ar y Bryniau, ac yna ceir y mil punau yna y rhwydd, y mae yn ddiamaheu genf. Rhodder yr *idea* yna yn orchwyl iddo ; nid oes neb cymhwysach nag ef i gymeryd y gorchwyl mewn llaw. Y mae yr ymdrech a'r hunanaberthiad a wnaeth gydag achos y Gymdeithas ar y Bryniau wedi ennill iddo le cynhes ac anwyl yn mynwesau miloedd yn Nghymru ; ac y mae awydd arnynt gael golwg arno, ysgwyd llaw ac ymddyddau ychydig âg ef. Wele gadawer i ni gael hyny.—Ydwyf, yr eiddoch yn gywir,

HEN FETHODIST.

Penmorfa, Ceredigion,
Awst 15, 1881.

Cofnodiadau mewn cysylltiad a Methodistiaeth.

CYMDEITHASFA LLANIDLOES.

MEHEFIN 21, 22, A'R 23AIN, 1881.

LLYWYDD,—Y Parch. DANIEL
ROWLANDS, M.A.

(Parhdd o tu dalen 313.)

ADRODDIADAU A DDARLLENWYD.

Gwesthrediadau Cyfeisteddfod y Gronfa
Seasonig, bore dydd Mawrth.

Yr oedd yn bresennol, y Parchn. David Roberts, Rhiw; J. R. Hughes, D. E. Davies, Pwllheli; H. B. Williams, Edward Jerman, Wrexham; Meistri J. Jones, Ashlands; David Roberts, U.H., Liverpool; R. Williams, Drefnewydd; Joseph Owen, Machynlleth; Evan Jones, Bala; yr Ysgrifenydd, ynghyd ag amryw o aelodau Cyfeisteddfod y Genadaeth. Mr. R. Jones, Bank, yn llywyddu.

1. Hysbyswyd fod y brodyr canlynol wedi eu dewis i fod yn aelodau o'r Cyfeisteddfod am dair blynedd:—Mr. David Roberts, U.H., gan Gyfarfod Misol Liverpool; y Parch. D. E. Davies, Pwllheli, gan Gyfarfod Misol Lleyan ac Eifonydd; y Parch. David Roberts, Rhiw, gan Gyfarfod Misol Gorrlewin Meirionydd; Mr. T. Roberts, Dinbych, gan Gyfarfod Misol Dyffryn Clwyd; a Mr. D. P. Davies, Bodhyfryd, gan Gyfarfod Misol Dyffryn Conwy. Hefyd fod Mr. Joseph Owen, Machynlleth, wedi ei ddewis yn lle y diweddar Mr. Charles Morris, Llanidloes, gan Gyfarfod Misol Trefaldwyn Uchaf.

—2. Dadganwyd galar y Cyfeisteddfod o herwydd colli trwy farwolaeth y brawd ffyddlawr Mr. Charles W. Morris, Llanidloes.—3. Rhoddodd Mr. David Roberts, ar ran y Trysorydd, olwg fer ar sefyllfa'r Gronfa a'r anghen am ymdrechion adnewyddol o'i phlaid. Darllenwyd llythyr hefyd oddiwrth y Trysorydd (J. Roberts, Ysw., A.S.) ar yr un pwnc. Dengys yr Adroddiad o'r cyfrifon nad oedd y casgliadau yn y Siroedd (heb gymeryd i mewn roddion Mri. R. Davies, A.S., D. Davies, A.S., J. Roberts, A.S., a Trustees Mr. Thomas Jones) yn ddigon o £50 7s. 4c. i gyfarfod y taliadau y llynedd, er yr ymdrech ychwanegol a wnaed.

DERBYNIADAU.

Cyfanswm y Casgliadau £ 774 4 8
Rhoddion:—

R. Davies, Ysw., A.S. 50 0 0
D. Davies, Ysw., A.S. 66 13 4
J. Roberts, Ysw., A.S. 50 0 0
Trustees Mr. Thomas
Jones. 125 0 0
291 13 4

£1065 18 0

TALIADAU.

£ s. d.
Dyledus i'r Trysorydd ar dde-
chreu'r flwyddyn 105 0 0
I'r Gorsafoedd 767 5 0
Am Argraffu 30 11 0
Costau achlysurol 26 18 0
Gweddill mewn llaw 136 4 0

£1065 18 0

Penderfynwyd fod gostyngiad o bum' punt y cant i'w wneyd eleni o'r Grants a wnaed y llynedd i bob lle oddigert Llanidloes.—4. Penderfynwyd fod diolchgarwch y Cyfeisteddfod yn cael ei gyflwyno i Archwilwyr y Cyfrifon, a'u bod yn cael eu hail benodi am eleni eto, sef Mri. Thomas Lewis a John Price.—5. Derbyniwyd cenadwri o Gyfarfod Misol Dyffryn Conwy o berthynas i'r dull o wneyd y taliadau o'r Gronfa, a chyfeiriwyd y mater i sylw'r Trysorydd.—6. Daeth y genadwri o Gyfarfod Misol Gorrlewin Meirionydd, yr hon a ohiriodd yn Nghymdeithasfa Dolgellau, ynghylch penodiad Goruchwyliwr i'r Gronfa, o dan ystyriaeth; hefyd y dymunoldeb o wneyd trefniadau i gynnorthwyo'r Ysgrifenydd yn ei waeledd. Gohiriwyd yr ymdriniaeth a hyn am chwe' mis, a phenderfynwyd fod y Cyfeisteddfod i ymgynnull yn Nghymdeithasfa Llangollen i ddwyfod i benderfyniad ar y pwnc, ac hefyd ystyried y dymunoldeb o uno'r Achosion Seasonig a'r Genadaeth Gartrefol.—7. Penderfynwyd fod y Grants canlynol i gael eu gwneyd:—Colwyn Bay, £42 10s.; Llandudno, £47 10s.; Llithfaen, £42 10s.; Beaumaris, £51; Barmouth, £51; Ffestiniog, £43; Dolgellau, £42 10s.; Penmaenmawr—dim cais, ond gadawyd i'r Is-bwyllgor wneyd grant yn ol yr un gradd o ostyngiad os barnant yn anghenrheidiol; Bala, £28; Llanfarchan, £42 10s.; Machynlleth, £42 10s.; Llanidloes, £55; Llandudno, £47 10s.; Buckley, £42 10s.; Dinbych, £60; Ffint, £42 10s.; Pensarn, £21; Rhosllanerchrugog, £42 10s.; Rhyl, £42 10s.; Crickieth, £10; Aberdovey, £25. Cyfanswm, £812 10s.—8. Penderfynwyd fod yr Ysgrifenydd i anfon i bob Cyfarfod Misol yn annog ymdrech ychwanegol o blaid y Gronfa.—9. Ein bod yn dymuno awgrymiadau o'r Cyfarfodydd Misol am y dull goren o arolygu yr Achosion Seasonig a gwneyd y Casgliadau.—10. Fod Mr. David Hughes, Liverpool, a Mr. Thomas Lewis, Bangor, i gyflwyno'r Adroddiad am yr Achosion Seasonig i'r Gymdeithasfa.—ROBERT JONES, Cadeirydd; R. WILLIAMS (dros JOSEPH JONES), Ysgrifenydd.

Cyfeisteddfod y Drysorfes Gynnorthwyo, yn
Liverpool, Mai 31, 1881.

Y Parch. DR. EDWARDS yn llywyddu.
Yr oedd yn bresennol:—O Sir Fôn,—Y
Parch. James Donne, a Mr. J. Hughes,
Llysleu. Lleyan ac Eifonydd,—Y Parch.
John Jones, Pwllheli. Arfon,—Y Parch.

Rees Jones, a Mr. T. Lloyd Jones. *Dyffryn Conwy*.—Mr. Robert Hughes, Llanrwst. *Dyffryn Clwyd*.—Mr. Peter Roberts, Llan-elwy. *Sir Ffint*.—Y Parch. Roger Edwards a Mr. John Parry. *Dwyrain Meirionydd*.—Y Parch. Dr. Edwards, a Mr. R. Hughes, Pentrefoelas. *Trefaldwyn Isaf*.—Y Parch. R. Davies, Amwythig. *Henaduriaeth Trefaldwyn*.—Y Parch. O. B. Jones, a Mr. E. R. James. *Henaduriaeth Lancaster, &c.*—Y Parch. J. Foulkes. *Liverpool*.—Y Parch. Dr. Hughes, a Mr. D. Roberts. *Manchester*.—Y Parch. Thomas Gray.—1. Penderfynwyd ail gyhoeddi Rheolau y Drysorfa Gynnorthwyol, gydag anrheidiad byr yn rhoi hanes yr ymddiriedolaethau ar hyn yn y Cymdeithasfaoedd, i'w taenu trwy yr holl eglwysi gan y Cyfarfoddydd Misol.—2. Penderfynwyd fod Ysgrifenydd y Cyfeisteddod i'w benodi yn flynyddol, a'i'w ddewis drachefn os ewyllsyr; a dewiswyd y Parch. T. J. Wheldon, B.A., i'r swydd.—3. Penderfynwyd fod y Parch. Dr. Edwards yn Gadeirydd y Cyfeisteddod.—4. Penodwyd Sabboth, Tachwedd 6ed y flwyddyn hon, yn un i wneyd casgliadau cynnulleidfaoedd arno at y Drysorfa hon; a nodwyd fod rhyddid i gynulleidfaoedd gymeryd rhyw Sabboth arall, os bernir hyn yn fwy cyfleus.—5. Dysgwylir i'r ddau ymhoeb Cyfarfoddydd Misol sydd yn aelodau o'r Cyfeisteddod hwn edrych am rywrai ymhoeb lle i ofalu am y casgliad, ynghyd a myned at bersonau galluog yn bersonol, ac enwi y cyfryw yn y Cyfarfoddydd Misol.—6. Penodwyd brodyr i roddi i lawr achos y Drysorfa Gynnorthwyol yn y gwahanol Gyfarfoddydd Misol, yn brydlawn cyn adeg y Casgliad; y penodiadau fel y canlyn:—Môn, —Y Parch. Dr. Hughes. Lleyllyn ac Eifionydd, —Y Parch. Dr. Edwards. Arfon, —Mr. P. Roberts, Llanelwy. Dyffryn Conwy, —Mr. Roberts, Llanelwy. Dyffryn Clwyd, —Y Parch. Roger Edwards. Sir Ffint, —Y Parch. J. Donne. Dwyrain Meirionydd, —Y Parch. T. J. Wheldon, B.A. Gortlewin Meirionydd, —Y Parch. Rees Jones. Trefaldwyn Isaf, —Y Parch. Dr. Hughes. Trefaldwyn Uchaf, —Y Parch. Thomas Gray. Henaduriaeth Lancashire, —Y Parch. R. Edwards. Henaduriaeth Trefaldwyn, —Y Parch. J. Foulkes. Liverpool, —Y Parch. Dr. Edwards. Manchester, —Y Parch. Dr. O. Thomas.—7. Penderfynwyd i'r arian fod yn nghadw yn y *North & South Wales Bank*, a'r cyfrif am y flwyddyn i ddybennu Mawrth 31, 1882.—R. EDWARDS, *Ysgrifenydd am y pryd*.

Adroddiad Cyfeisteddod Athrofa y Bala, Mehefin 8fed a'r 9fed, 1881.

Llywydd, —D. ROBERTS, YSW.

1. Derbyniwyd Gweithred oddiwrth y Trysorydd, trwy law D. Roberts, Ysw., am fil o bunnau, i'w dodi yn y *safe*.—2. Penderfynwyd fod £4 i gael eu talu i Mr. John Ellis, Dolgellau, am adysgrifio cofnodau y Cyfeisteddod i'r llyfr ag oedd wedi ei ddarparu i'w cadw.—3. Fod *Calendar* am y flwyddyn ddiweddar i gael ei ddarparu a'i argraffu, mewn rhau yn Gymraeg ac mewn

rhan yn Saesoneg, a'i fod i gael ei werthu.—4. Cafwyd adroddiad gan Dr. Edwards am ansawdd yr Athrofa, yr hwn a gynwysai fod golwg mor foddhaol, os nad mwy felly, ar y sefydliad, ag un amser;—y gwyr ieuanc yn ymroddgar i'w heffryddian, ac yn dangos llawer o awydd i wneuthur daioni yn y dref a'r cymydogaeithau, a thebyg y byddent yn ddefnyddiol yn eu hoes a'u cenedlaeth.—5. Penderfynwyd fod holl drethoedd y Coleg i gael eu talu gan y Trysorydd Lleol.—6. Ein bod yn auron ein dymuniad i'r Gymdeithasfa ar iddi drefnu fod copi o gyhoeddiadau y Cyfundeb, ynghyd a'r Cylchlythyrau a'r Adroddiadau a argreffir genym, yn cael eu hanfon i Lyfrgell yr Athrofa i'w cadw; a bod annogaeth yn cael ei roddi ganddi ar fod i'n cyfeillion ymhoeb man anrhegu y Lyfrgell ag unrhyw hen lyfrau Cymraeg a ddichon fod yn eu meddiant, i fod mewn cadwraeth ynddi.—7. Cafwyd adroddiad boddhaol iawn gan yr Arholwyr gyda golwg ar ymroddiad a chynnwyd yr effrydwy'r ymhoeb cangen yr oeddynt yn llafurio ynddynt.—8. Derbyniwyd deunaw o'r ymgelsiwr am ddyfodiad i'r Athrofa; a chydysyniwyd ein bod o hyn allan yn gofyn hyddysgrwydd mewn *Arithmetical*, ac nid rhyw ranau, fel y nodir yn breseunol, i gael ei ystyried yn elfen yn safon y derbyniad i mewn.—9. Fod y Parch. E. W. Evans, M.A., Pensarn, Abergele, i fod yn Arholwr Clasurol, a'r Parch. W. James, B.A., Manchester, i fod yn Arholwr Duwinyddol, am y tair blynedd dyfodol.—10. Penderfynwyd fod treuliadau yr adgyweiriadau a wnaed y flwyddyn ddiweddar i gael eu talu gan y Trysorydd Cyffredinol.—11. Cafwyd adroddiad Mri. T. Lewis ac O. Owen, y rhai a benodasid i archwilio cyfrifon y Trysoryddion, ac i fwrw golwg dros gynwys y *safe*, fod yr oll yn gywir a boddhaol.—12. Cyflwynwyd ein diolchgarwch i D. Roberts, Ysw., a R. Wright, Ysw., am y symiau y maent yn eu rhoddi fel gwobryon i'r effrydwy'r, a'r un modd i Ymddiriedolwyr yr hyn a adawodd y diweddar T. Jones, Ysw., at wasanaeth y Cyfundeb.—13. Ein bod yn cyflwyno ein diolchgarwch i'r meddygon, Dr. Hughes a Dr. Jones, am eu gwasanaeth rhad i'r effrydwy'r.—14. Diolchwyd i'r Arholwyr am eu llafur mawr y flwyddyn hon.—15. Dadganai y Cyfeisteddod eu llawenydd a'u diolchgarwch i'r Arglwydd wrth weled y wedd lwyddiannus oedd ar y sefydliad.—Archwiliwyd cyfrif y Trysorydd, a chafwyd ef yn gywir.—ROBERT ROBERTS, *Ysgrifenydd*.

BORE DYDD IAU.

Oyfarfod y Pregelwyr a'r Blaenoriaid am hanner awr wedi wyth.

1. Gwnaed coffad cynhes a pharehaus am y diweddar Barchedig John Foulkes o Ruthyn, yr hwn y derbyniassid llythyr teimladol oddiwrtho yn y Gymdeithasfa ddiweddar, ond oedd er y Gymdeithasfa hono wedi huno yn yr Iesu. Dywedid ei fod yn grefyddol ar yr ieuanc iawn, ac

wedi parhâu ar hyd ei fywyd yn un oedd yn ofni Duw ac yn caru yr Arglwydd Iesu. Bu yn y weinidogaeth am tua thriugain mlynedd, a phregethai bob amser yn sylweddol a buddiol, ac oedd yn un a ystyrid yn deall athrawiaeth yr efengyl yn glir. Yr oedd hefyd yn ysgrifenydd hylaw. Ysgrifennodd lawer, i'r Drysorfa yn benaf, o adgofion am frodyr ymadawedig fyddlawn gyda gwaith yr Arglwydd. Yr oedd ei feddwl yn un ffurfwythlawn; byddai yn meddwl am rywbeth yn barhâus er hyrwyddo y deyrnas fawr. Os dim, rhy ffurfwythlawn oedd; byddai ganddo ormol o gynlluniau i gael amser i'w gweithio allan. Parhâodd i lafurio gyda'r weinidogaeth hyd o fewn ychydig i'w ddiwedd. Bu yn rhodio glŷn cysgod angen am ysbaid, ond cafodd ei godi uwchlaw pob ofn. Yr unig ofn a deimlai oedd ofn *shock* yr ymadawiad. Mwynhâodd lawer o gysur a llawenydd yr efengyl. Bu farw gyda'i hyder cryfaf am fywyd tragwyddol mewn ymorphwysiad llwyr drefn gras.

II. Pwnc yr ymdriniaeth yn y cyfarfod hwn oedd *Gweinidogaeth yr Efengyl*.

Sylwyd fod gweinidogaeth yr efengyl yn ordeiniad Dwylol; fod plant dynion i gael eu dysgu o oes i oes, a hyny gan ddynion byw. Dywedid fod ein gwlad ni wedi cael dynion nerthol yn yr amser a aeth heibio, a'r gwaith yn cael ei ddwyn ymlaen yn awr mewn rhyw ystyr mor effeithiol ag erioed. Eto teimlid fod rhywbeth heb ei gyrhaedd yn bresennol. Tystid gan un a fu yn lafurio am ysbaid o'i oes yn Sir Drefaldwyn na welodd fwy o barch i weinidogaeth yr efengyl, a chymeryd ymddygiad y bobl at y gweinidogion yn bersonol yn safon i'w farnu, yn un man nag yn Sir Drefaldwyn. "Ond," meddai, "y mae parch arall i'w ddangos. Y mae llawer yn y wlad hon yn hollol esgeuluso ei gwrando." Dylem ddangos boneddigeiddrwydd trwy ddyfod mewn pryd i'w gwrando, a gochel dyfod yn drystfawr. Ceir rhai yn dyfod yn fwy trystfawr i dŷ Dduw nag yr arferant fyned i dai eu gilydd. Dylid dyfod i wrando, gan nad pwy fyddo yn y pulpud, o barch i'r gwirionedd a draddodir, ac ar ol dyfod bod yn astud i wrando. Argymhellid mwy o astudrwydd i wrando y rhagymadredd; a dangosid y gellid cael addysg lawer mewn blwyddyn am ystyr y Bibl wrth wrando y pregethau a draddodir mewn un o'r capeli gydag astudrwydd. Cofeid am ŵr crefyddol a fyddai yn arfer adolygu ar ddiwedd y flwyddyn y pregethau fyddai wedi wrando yn nghorff y flwyddyn; ac wrth eu trefnu yn ol eu materion, byddai yn cael bron bob cangen o athrawiaeth yn cael sylw yn y pulpud mewn un flwyddyn.

Sylwyd fod y Bibl yn ein dysgu i weiddio mwy dros weinidogion y gair, a bod yr ystiriaeth fod y gwrandaŵyr yn gweddio dros y pregethwr yn galondid mawr i lawer pregethwr gwan. Dygid ar gof mai gair Duw yw yr hâd sydd i'w hau, ac y gall dyfu ar ol hauwyr digon antedrus weithiau. Cofhawyd am sylw y diweddar William Arnot: y gadawodd ei dad iddo pan yn blentyn gymeryd llonaid ei law fechan o ŷd i'w dafu rhwng y cwysau, ac i hwn dyfu cystal â'r peth a heud gan law fwy medrus ei dad. Nid yw effeithiolrwydd y gair yn dibyn ar y llaw sydd yn ei hau. Y mae rhywbeth Dwylol yn y gair a bregethir genym. Ac y mae y cwbl, meddid, yn dibyn ar y pwnc a ydyw gweinidogaeth yr efengyl yn sefydliad Dwylol. Os yw, yr ydym mewn cysylltiad â mater pwysig iawn, yn weinidogion, diaconiaid, a gwrandaŵyr.

Ac nid oes ammhenaeth i fod ar y pen hwn. Duw sydd yn codi rhai i'r weinidogaeth. Ac yr ydym yn teimlo weithiau mai Duw sydd wedi eu hanfon. Nid oes duedd yn hyn i gynnyrchu balchder yn y pregethwr. Y mae golygiad is ar y weinidogaeth yn fwy meithrinol i falchder. Os clwb yw eglwys Dduw, ac os ydym wedi ein dewis gan y clwb, nid oes achos i ni bryderu; o herwydd hawdd yw i ni deimlo yn sicr ein bod wedi ein dewis gan hwn. Ac y mae yr eithafion arall, sef yr un Pabaidd, yn arwain hefyd i falchder. Ond os credwn nad oes neb yn wir weinidog heb ei gadarnhau gan Ben yr eglwys, y mae yn dyfod yn beth difrifol i ni a ydyw y weinidogaeth sydd genym yn un wedi ei derbyn oddiw'rtho Ef. Dyma a'n ceidw ni yn wastad yn y llwch: ystiriaeth briodol o ddwyfoldeb gwir weinidogaeth. Gan hyny gweddiwn lawer am i Ben yr eglwys ein hanfon yn barhâus. Gall un a gafodd gommisiwn ei goli wedi hyny; ond y mae yn bosibl ei adnewyddu trwy fyned at Dduw mewn gweddi. Nis dylem lwfrhau os yw pregethau anghyffredin o nerthol yn bethau anfynech i ni. Nid yw y pregethau dystaw yn myned yn aneffeithiol. Y diweddar Barchedig William Roberts, Amwlch, a ddywedai fod ganddo ef achos i ddiolch am gymhorth neidullu i lefaru rai prydiau, ond na wyddai ef fod y pregethau hynod hyny o'i eiddo wedi bod yn foddion i achub llawer; ond yr oeddynt yn rhoi mawredd ar yr achos, ac yn dangos fod yr Arglwydd heb adael ei waith a'i bobl.

W. WILLIAMS, *Ysgrifenydd*.

Y MODDION CYHOEDDUS.

Nos Fawrth yr 21ain, yn Nghapel China

Street, y Parchn. W. James, B.A., Manchester, a R. Roberts, Dolgellau.

Nos Fercher yn yr un lle gan y Parchn. Dr. Hughes a Dr. Edwards.

Yn yr un lle eto ddydd Iau, am 6 yn y bore, Parchn. R. Roberts, Tydweiliog, a W. Roberts, Llanrwst. Am 10, Parchn. E. Roberts, Caernarfon, a Dr. Thomas. Am 2, Parchn. W. Thomas, Dyffryn, a J. Prichard, Amlwch. Am 6, Parchn. J. Williams, Bangor, a Dr. Hughes.

Yn Nghapel y Bedyddwyr am 10, Parchn. J. Williams, Rhyl, a R. Lumley. Am 2, Parchn. P. Jones, Birkenhead, a J. R. Hughes, Caergybi. Am 6, Parchn. D. Rowlands, M.A., Bangor, a Dr. Thomas.

Yn y Capel Seisonig, nos Fercher, Dr. Thomas. Dydd Iau am 10, Parch. J. R. Hughes, Caergybi. Am 2, Parchn. H. Barrow Williams, Wrexham, a D. Rowlands, M.A., Bangor, Am 6, Parch. R. Lumley.

CYMDEITHASFA DOWLAIS,

AWST 2, 3, A'R 4YDD, 1881.

Llywydd,—Y Parch. DAVID SAUNDERS, Abertawe.

DYDD MAWRTH, YR 2IL.

Cyfeisteddod y Gymdeithasfa am 3 o'r gloch.

I. Cymerwyd enwau y Cynnyrcholwyr.

II. Darllenwyd y genadwri ganlynol o Sir Gaerfyrddin :—

Yn Nghyfarfod Misol Llandyfaelog, yr hwn a gynaliwyd Gorphensaf 26 a'r 27ain, penderfynwyd,—1. Ein bod yn dymuno galw sylw y Gymdeithasfa nesaf at y rheol a wnaed yn Nghymdeithasfa Llangadog, mewn perthynas i adferiad gweinidogion a phregethwyr pan wedi eu dysgyblu a'u amser amhenodol.—2. Penderfynwyd gofyn am ganiatâd y Gymdeithasfa i werthu hen gapel Llandeilo.—THOMAS PHILLIPS, *Ysg.*

III. Ar gynnygiad y Parch. J. Rees Owen, Penfro, a chefnogiad y Parch. W. Williams, Abertawe, penderfynwyd,—Ein bod fel Cymdeithasfa yn dadgan ein dwfn ffeiddiad yn herwydd yr ymosodiad ar fywyd Llywydd yr Unol Daleithiau, a'u cydymdeimlad â'i deulu yn eu trallod. Y cynnygydd a'r cefnogydd i dynu i fyny y penderfyniad.

IV. Ar gynnygiad y Parch. T. Job, a chefnogiad y Parch. Morris Morgan, penderfynwyd,—Fod cenadwri yn cael ei hanfon at y Prif Weinidog i ddymuno arno basio y *Sunday Closing Bill for Wales* y tymmor hwn.

Mabwysiadwyd y genadwri yn y furf ganlynol :—

Right Hon. Sir,—As Moderator of the South Wales Association of Calvinistic Methodists, representing a hundred and thirteen thousand adherents, now sitting at Dowlais, Glamorganshire, and at its request, I write to present you their sincerest thanks for the encouragement and help you have kindly given to the Bill for the Closing of Public Houses in Wales on the Lord's Day, and to earnestly request you, as head of Her Majesty's Government, to afford all facilities in your power to the passing of the above Measure during the present Session, and assure you that feelings of bitter disappointment would be produced throughout the Principality if the hope which has so nearly secured realization should after all fail.—D. SAUNDERS.

V. Penodwyd yr Archwilwyr canlynol :—ar Gyfrifon Trysorydd y Gymdeithasfa—Mri. D. Morgan, Canton, a H. Davies, Whitland; ar Gyfrifon Trysorydd yr Athrofa—Mri. Daniel Davies, Ystrad, a Jones Parry, Abertillery; ar Gyfrifon Trysorydd y Genadaeth Gartrefol—Mr. Edward Beddoe, Llancaiach, a'r Parch. J. Jones, Tregaron.

VI. Cafwyd ymdriniaeth ar y genadwri o Sir Gaerfyrddin, mewn perthynas i attaliad ac adferiad brodry i bregethu; a phenderfynwyd,—Ein bod yn glynu wrth y penderfyniad a basiwyd yn Nghymdeithasfa Llangadog yn 1869, ond fod y geiriau "am amser amhenodol" (neu "annherfynol," fel y mae yn y penderfyniad), i gael eu gadael allan.

VII. Mewn perthynas i'r cais am ganiatâd i werthu hen gapel Llandeilo, barnwyd mai gwell fyddai i'r Cyfarfod Misol ail ystyried y mater.

VIII. Penodwyd *Nomination Committee* i gynnyg brodry i'w hethol gan y cynnyrcholwyr i'r swyddau canlynol :—1. Llywydd y Gymdeithasfa am y flwyddyn ddyfodol. 2. Ysgrifenydd y Gymdeithasfa am dair blynedd. 3. Ysgrifenydd Trysorfa y Gweinidogion am dair blynedd. 4. Ysgrifenydd y Genadaeth Gartrefol am dair blynedd. 5. Ysgrifenydd yr Athrofa am dair blynedd. 6. Arholydd yr Athrofa am ddwy flynedd.

Cyfarfod y Cynnyrcholwyr am 6 o'r gloch.

Gwnaethpwyd yr Etholiadau canlynol :—1. Llywydd am y flwyddyn ddyfodol : Parch. W. Williams, Abertawe. 2. Ysgrifenydd y Gymdeithasfa : y Parch. Griffith Davies. 3. Ysgrifenydd Trysorfa y Gweinidogion : y Parch. William Evans, M.A., Pembroke Dock. 4. Ysgrifenydd y Genadaeth Gartrefol : y Parch. W. Williams, Abertawe, a'r Parch. D. Thorne Evans yn

Ysgrifenydd Cynnorthwyol. 5. Ysgrifenydd yr Athrofa: y Parch. Thomas James, M.A., Llanelli. 6. Arholydd yr Athrofa am ddwy flynedd: y Parch. W. James, Aberdâr.

Cyfeisteddod y Gymdeithasfa (parhâd), am 7 30 o'r gloch.

I. Cafwyd adroddiad gan yr Ysgrifenydd o'r ymdrafodaeth mewn cysylltiad â'r Achos Seisonig yn Llundain, yn ol penderfyniad y Gymdeithasfa flaenorol, a darllenwyd y llythyr canlynol:—

31, Clissold Road, Stoke Newington, N.,
July 18th, 1881.

My Dear Sir,

I had the pleasure of laying your letter of the 30th ult., relative to the Iron Chapel at Highbury Station, before the Presbytery of London, yesterday. The Presbytery regarded the communication with much interest, and appointed a Committee to confer with the Monthly Meeting of your Association in London respecting it, to make full inquiry into all the circumstances of the case, and to report. The Rev. Dr. Thain Davidson, 11, St. Mary's Road, Canonbury, N., is convener of that Committee. Will you kindly inform him with whom he should communicate on the subject?—Believe me to be, yours very truly, WILLIAM BALLANTYNE.

The Rev. G. Davies.

Penderfynwyd,—Ein bod yn derbyn yr adroddiad am yr ymdriniaeth gyda golwg ar werthiad y Capel Seisonig yn Llundain; a thra yn gofidio oblegid aflwyddiant y cais i sefydlu Achos Seisonig yno, ein bod yn teimlo ei fod o bwys mawr i lwyddiant ein Cyfundeb, a lleshâd ein cydwladyr yn y Briffddinas, fod genym Achos Seisonig yno, ac yn penderfynu ymgynghori â Chymdeithasfa y Gogledd i weled a ellir trefnu rhyw lwybr i gyrhaedd yr amcan pwysig hwn. Yr Ysgrifenydd, a'r Parchn. D. Edwards, Casnewydd, a Joseph Evans, Caerfyrddin, i fod yn Gyfeisteddod i ymgynghori â Chymdeithasfa y Gogledd.

II. Cafwyd ymddyddan tra buddiol ar "Dderbyniad Ymgeiswyr i'r Weinidogaeth," ac annogwyd yn daer ar fod penderfyniadau y Gymanfa Gyffredinol a Chymdeithasfa Casgwys, ar y mater, i gael sylw mwyaf difrifol y Cyfarfodydd Misol a'r eglwysi. Dymunwyd ar y Cyfarfodydd Misol i roddi un cyfarfod neillduol i ymddyddan ar hyn.

III. Bu sylw hefyd ar y Casgliadau at y Genadaeth Dramor; ac yn ychwanegol at yr annogaeth yn y Gymdeithasfa flaenorol am adffurfio y Cyfeisteddod Cenedol ymhob Sir, annogwyd ar fod Cyfarfod Cenedol Blynnyddol yn cael ei gynnal ymhob capel,

a phob ymdrech yn cael ei ddefnyddio i'w wneyd yn llwyddiant.

DYDD MEROHER, Y SYDD.

Cyfarfodydd y Pregethwyr a'r Blaenoriaid ar wahân, am 8 o'r gloch.

Yn Nghyfarfod y Pregethwyr ymddyddanwyd â'r brodyr oedd i gael eu neillduo, am eu profiad crefyddol a'u cymhelladau i waith y weinidogaeth; a rhoddwyd annogaethau difrifol i feithrin cymeriad uchel a chrefydd bur, ac ymroddiad llwyr i'r gwaith mawr.

Cyfarfod yr Ordsinio am 10 o'r gloch.

Yn y cyfarfod hwn neillduwyd y brodyr canlynol i waith cyflawn y weinidogaeth: Gogledd Aberteifi,—James Richards, Ysbytty, John Thomas, Aberystwyth, H. O. Edwards, Capel Mynach, Richard Morris, Taliesin. Deheu Aberteifi,—D. W. Jones, Penrhwch, Evan Davies, Llannon, Thomas Lewis, Bethania, Evan Jones, Penrhiw. Mynwy,—J. M. Lloyd, North Risca, D. H. Williams, Casnewydd, Abraham Williams, Risca. Penfro,—Owen Jones, Glanrhyd, Daniel Jones, Gethsemane. Caerfyrddin,—John Morgans, Gosen. Dwyrain Morganwg,—W. Powell, Llanilltyd. Vardre, W. E. Williams, Bryntirion, John M. Davies, Aberfan, John V. Jones, Roath, Edward Thomas, Bristol; i gyd yn 19 mewn rhifedi.

Dechreuwyd y gwasanaeth drwy weddi gan y Parch. John Mendon, Dinas. Darllenwyd y rhanau arferol o'r Gair a gweddiwyd gan y Parch. George Williams, Llysyfran. Gofynwyd am reoleidd-dra y dewisiad gan y Llywydd; ac atebwyd yn gadarnhâol gan Mr. Howell Davies, Whitland. Traddodwyd yr Anerchiad ar Natur Eglwys gan y Parch. G. Parry, Aberystwyth. Gofynwyd y Cwestiynau o'r *Cyffes Ffydd* gan y Parch. E. Matthews. Rhoddwyd y Cyngor gan y Parch. O. Thomas, D.D. Terfynwyd drwy weddi gan y Parch. J. Hughes, D.D.

Cyfarfod Cyffredinol y Gymdeithasfa am 1 o'r gloch.

I. Trefnwyd i'r Gymdeithasfa nesaf gael ei chynnal yn Pontrhydfendigaid, Hydref 25—27. Cyfeisteddod y Gymdeithasfa i fod am 6 o'r gloch prydawn dydd Mawrth, y 25ain.

Hysbyswyd fod y Cyfarfod Misol wedi golygu cael ymdriniaeth ar y mater canlynol boreu dydd Iau, am 8: "Y byd crefyddol, ac arwyddion yr amseroedd."

II. Hysbysodd y Parch. W. Williams

fod Pwyllgor wedi ei ffurfio yn Morganwg i drefnu tuag at gyflwyno tysteb i'r Parch. Eward Matthews ar deifyniad yr *hanner can' mlynedd* o'i weinidogaeth, ac fod yr amcan yn cael ei gymeryd i fyny gyda brwdfrydeld mawr. Penderfynwyd ein bod yn cymeradwyo yr amcan, ac yn annog y Siroedd drwy eu cyfraniadau i gynnorthwyo y Pwyllgor i gario allan eu trefniadau tuag at gael tysteb deilwng. Nid yw y trefniadau wedi eu perffeithio eto; ond y ffurf a fwriedir yw, cael *oil painting* o'r fath oreu o Mr. Matthews i'w osod yn llyffgell yr Athrofa, ac hefyd os ceir swm digonol o arian, sefydlu Ysgoloriaeth mewn cysylltiad â'r Athrofa.

III. Darllenwyd a chadarnhawyd yr Adroddiad canlynol o Gyfarfod y Blaenor-iaid :—

1. Darllenwyd cofnodion y cyfarfod o'r blaen, a chadarnhawyd hwynt.—2. Ar ol ymddyddan maith ar y mater oedd i fod dan sylw y cyfarfod hwn, penderfynwyd ein bod yn galw sylw arbenig y Gymdeithasfa, a'r gwahanol Gyfarfodydd Misol, at "Ddyledswydd yr Eglwys gyda golwg ar gael Adfywdd Crefyddol," ac yn dymuno ar y Cyfarfod-ydd Misol i roddi awr o leiaf i gael ymdriniaeth ar y mater.—3. Dewiswyd Mr. R. J. Davies, U.H., Cwrtmawr, yn Ysgrifenydd Cyfarfod y Blaenoriaid am y flwyddyn ddyfodol.—4. Pasiwyd pleidlais o ddolchgarwch i Mr. James James, Pentremawr, am ei wasanaeth fel Ysgrifenydd am y flwyddyn a aeth heibio.

THOMAS HARRIES, Trellan, *Cadeirydd*.
JAMES JAMES, *Ysgrifenydd*.

IV. Rhoddwyd hanes manwl a dyddorol am agwedd yr achos yn Nwyrain Morganwg gan y Parchn. T. Davies, Caerphilly; T. Rowlands, Aberdâr; a W. Lewis, Bontfaen; ac ynghylch yr Henaduriaeth gan y Parch. T. Evans, Merthyr.

Yn ngwyneb fod y bobl ienainc yn Mro Morganwg yn colli eu gafael ar y Gymraeg, a phregethu Gymraeg o ganlyniad yn myned yn aneffeithiol i raddau mawr yn y parth hwn o'r Sir, penderfynwyd fod cais yn cael ei anfon at y Cyfarfod Misol, a thrwyddo ef at yr eglwysi, i wasgu arnynt y pwysigrwydd o ddarparu moddion Seis-onig ymhob man hyd y byddo modd fel ag i gyfarfod âg anghen y wlad.

V. Ar gynnygiad y Parch. Dr. Harries Jones, a chefnogiad y Parch. W. Williams, rhoddwyd derbyniad croesawgar i'r Parchn. G. H. Humphreys, a Foulkes Jones, o'r America, y rhai sydd yn bresennol ar ymweliad â'r wlad hon.

(I barhdu.)

NEWYDDION CYFUNDEBOL.

GALWADAU BUGEILIOL.

Y MAE'r Parch. W. F. Jones, Penybent-ar-Ogwy, wedi derbyn galwadau eglwys Penmarc a St. Athan, i ddyfod yn weinidog iddynt.

Cafodd Mr. W. S. Jones, Ystrad, Cwm Rhondda, yr hwn yn ddiweddar oedd yn efrdydd yn Athrofa Trefecca, alwad i fugeilio eglwys Seis-onig y Blaenau, Sir Fynwy; ac y mae efe wedi cydsynio â'r alwad.

CAPEL NEWYDD NIWBWRCH.

Arganmolir capel newydd Niwbwrch, Môn, fel un hynod gymhwys at bregethu a gwrando; pob peth ynddo yn fanteisiol fel lle o addoliad. Gwnaed ynglŷn âg ef dŷ capel cy'addas, a phethau eraill oedd yn eisieu oddiallan iddo. Mr. Richard Davies, Bangor, oedd yr *architect*, a Mr. Elias Jones, Dwyr-an, yn adeiladydd. Yr oedd yn costio yn agos i £1700, a chasglwyd eisoes oddentu £900. Pregethwyd ynddo y tro cyntaf, nos Wener, Mehefin 3ydd, gan y Parch. William Jones, Niwbwrch, a'r Sabboth canlynol, yr hwn oedd y Sulgwyn, gan y Parch. James Donne. A chafwyd cyfarfod pregethu, yr hwn yn ffurfiol oedd "y cyfarfod agoriadol," ys dywedir, nos Fawrth, a dydd Mercher, y 26 a'r 27ain o Orphenaf, pan y pregethodd y Parchn. Robert Hughes, Gaerwen, ynghyd a Hugh Jones, a'r Doctoriaid Thomas a Hughes, ill tri o Lerpwl.

YMFUDIAD PREGETHWEL.

Mae y Parch. William Rowlands wedi symud o Lanarmon yn Iâl, perthynol i Gyfarfod Misol Sir Fflint, i'r Bontuchel, Sir Ddinbych. Darllenwyd llythyr ei gyflwyniad o Gyfarfod Misol Sir Fflint yn Nghyfarfod Misol Dyffryn Clwyd, lle y rhoddwyd derbyniad croesawus iddo.

CYFARFOD YMADAUOL YN DOWLAIS.

Gan fod y Parch. John Hughes, M.A., yn ymadael o Hermon, Dowlais, i gymeryd gofal gweinidogaethol eglwys Machynlleth, cynnalwyd cyfarfod yn Hermon yn y mis diweddaf i anrhegu Mr. Hughes âg anerchiad cymhwys a theimiadol, a'i briod âg oriawr hardd. Cymerwyd y gadair gan Mr. D. R. Lewis; a siaradwyd yn briodol ar yr achlysur gan y Parchn. W. Richards, H. Hughes, a J. Williams (Brynfardd); a chan Mr. J. Owen, Trefecca, J. Davies, T. Jones, T. Samuel, J. G. Jones, D. Lewis, J. Williams, Llanwrtyd, ac eraill. Yr oedd yn amlwg fod Mr. Hughes yn ymadael yn wrthdrwydd parch a serohogrwydd yr eglwys a'r gynulleidfa; ac nid ammenhau y ceir ete eto yn Machynlleth trwy Ddau yn llanw ei le.

Golwg ar yr Amseroedd.

MESUR TIROEDD YR IWERDDON.

Y MAE trefniant y Llywodraeth ynghylch y tiroedd yn yr Iwerddon, mesur mawr eisteddiad y Senedd y flwyddyn hon, wedi dyfod o'r diwedd yn gyfraith, er gwaethaf gwrthwynebiad ffyrnig a di-ildio Gwyddelod y *League*, a chasineb y Toryaid a rhai o'r Whigiaid, tuag ato. Diau fod ei lwyddiant yn ddyledus yn benaf, ac ymron yn gwbl, i fedrusrwydd Mr. Gladstone yn ei eglurhau, a'i ysbryd penderfynol yn ei amddiffyn. Pan y dygwyd y *bill* i Dŷ yr Arglwyddi, yr oedd Ardalydd Salisbury a'r mwyafrif o'r pendeigion yn mynnu ei gyfnwfid agos yn gwbl; ond ni chydysnïai Tŷ y Cyffredin i dderbyn prif welliadau, neu yn hytrach, gwaethygiadau Tŷ yr Arglwyddi, arno; ac yn gall iawn, barnodd y pendeigion Toryaidd mai gwell oedd ildio, a derbyn y mesur fel y pasiwyd ef yn y diwedd yn Nhŷ y Cyffredin. Mae y bobl oreu yn yr Iwerddon yn dra hyderus yr effeithia'r mesur cyn hir i sefydlu tanguefedd ac iawn drefn yn yr Ynys Werdd, neu, pa fodd bynag, i wneyd yn ddiesgus ei therfysgwyr presannol.

MESUR CAU Y TAFARNAU YN NGHYMURU AR Y SABBATH.

HYFRYD i ni oedd deall fod y mesur hwn, ar gynnygiad Mr. Roberts, ddydd Sadwrn, yr 20fed o Awst, wedi cael ei ddarllen y drydedd waith yn Nhŷ y Cyffredin. Mr. Warton, a Syr Hardinge Giffard, dau Dory wrth gwrs, a geisiaant ei wrthwynebu, a thafu Caerdydd allan o glych ei weithrediad. Ond ni chwasaant nebi'w pleidio. Mr. Gladstone, wrth amddiffyn y mesur, a roes dystiolaeth arbenig i'r daioni a wnaed gan Anghydfurfiaeth yn Nghymru. Sicrhair i ni nad oes

beryll y rhoddir un gwrthwynebiad i'r mesur gwerthfawr hwn gael ei basio yn Nhŷ yr Arglwyddi.

SYR HUGH OWEN.

YR ydym fel Cymry yn gyffredinol, ni a gredwn, wedi ein boddhau yn fawr yn yr arwydd nodedig o barch a ddangosodd ein Brenines rasusol, ar ddymuniad Mr. Gladstone, ei phrif weinidog, i'r Cymro gwladgarol, Mr. Hugh Owen o Lundain. Y mae ei Mawrhydi wedi ei urddo yn Farchog (*Knight*), ac felly y mae efe i gael ei alw mwyach yn SYR HUGH OWEN. Nis gallwn yma, mewn ychydig le, ac nid oes eisiau i ni, roddi hysbysrwydd i'n darllenwyr, am wasanaeth gwerthfawr a pharhau Syr Hugh i'w genedl, yn enwedig mewn cysylltiad â achos addysg er ys tua deugain mlynedd bellach. Trwyddo ef y cefnogwyd ac y cymhellwyd lliaws o feibion a merched ieanae Cymru i fyned i sefydliad y Borough Road, Llundain, i'w cymhwyso yn athrawon ac athrawesau dyddiol yn y *British Schools*, fel eu gweld; ac efe a fu yn offerynol, gyda y diweddar Barch. John Phillips, ac eraill yn ei gyn-northwyo, i sylfaenu Coleg Normalaidd Bangor; a dyma efe yn ddiweddarach yn llwyddo i sefydlu Prifysgol Aberystwyth; ac y mae efe eto yn ymgnio gyda chodi ysgoloriaethau i'r garchanol siroedd Cymreig. Gellid nodi lliosogrwydd o engreiffitiai o'i fedr a'i gymwynasgarwch mewn amrywiol gylchoedd eraill oddaioni. Ond dyma ddigon i ddangos ei fod ef yn wir deilwng o'i le hwn fel un o farchogion urddasol ein teyrnas. Priodol y cana cyfaill,

"Nag enaint gwerthfawr, onw da
Sydd well, sydd lawer angen;
Tra Chymry a Chymro y parhâ
Yr enw—Syr Hugh Owen."

Syngraffiaeth a Mabwrestre.

Y PARCH. THOMAS HUGHES, CAERNARFON.

Gan y Parch. J. OWEN JONES, B.A., Rhyl.

(*Parhad o tu dal. 274.*)

AM ei ddefnyddioldeb cyffredinol a'i lafur gyda'r achos yn ystod ei drigaid yn Nghaernarfon, i'r hwn le y symudodd yn ddilynol i'w briodas, dyfynwn y tystiolaethau canlynol:—

"Y cyfarfod eglwysig cyntaf y daeth iddo wedi ei symudiad i'r dref uchod, yr oedd y diweddar Mr. John Huxley yn bresennol ar y pryd, yr hwn a roddes iddo y derbynaiad mwyaf croesawgar, gan sylwi fod yn dda ganddo weled y brawd ieanae *gwyladd* a gostyngedig wedi dyfod i aros yn ein plith. Teimlodd Mr. Hughes yn fawr ar y pryd

yr arwydd yma o gydymdeimlad tuag ato ar ei ddyfodiad i'le ddyethr. O'i ddyfodiad gytatf i Gaernarfon hyd y diwedd, oddieithr yn adeg ei gystudd diweddar, bu yn ffyddlawn iawn gydag achos y Gwaredwr mawr ymhob cych, a rhoddodd ei bresennoldeb yn ddifwlch yn y cyfarfodydd gweddïau a'r cyfarfodydd eglwysig. Gellir dywedyd am dano ei fod wedi *gwir* ofalu am achos crefydd yn ei gartref. Gadawodd argraff annleddwy o'i dduwioledd diammhenol ar feddwl byd ac eglwys trwy ei weddiau taerion, ei ymddyddanion profadol yn y cyfarfodydd eglwysig, ynghyd a'i fywyd sanctaidd a diarghoedd am yr yspaid maith o flynyddoedd y bu yn trigianu yn y dref; ac nid gormod yw dywedyd fod pawb yn ddiethriad yn barod i dystio ei fod wedi myned fel gwas da a ffyddlawn i mewn i lawenydd ei Arglwydd. Cyfranodd lawer yn ei fywyd at bob achos da; rhoddodd symiau mawrion ar unwaith at rai achosion, yn enwedig at y Ffibi Gymdeithas. Gadawodd hefyd swm mawr yn ei ewylllys at achosion crefyddol."

Dwyed un arall fel y canlyn :—

"Bu Mr. Hughes yn dra defnyddiol gyda'r achos mawr er pan y daeth i'r dref hyd nes yr alluogwyd ef gan afiechyd, ryw dair neu bedair blynedd yn ol. Yr oedd yn ddyn o dduwioldeb diammenol. Yr oedd er yn fore ar ei oes wedi gwneyd byw yn dduwiol yn brif amcan ei fywyd. Yr oedd yn weddiwr mawr, ac yn fyfyrwr mawr ar wirioneddau uchaf a melusaf yr efengyl; a chanlyniad anocheladwy hyn ydoedd ei fod yn gristion profiadol ac addfed iawn, ac yn un ag yr oedd ei ymarweddian yn y nefoedd.

"Yr oedd hefyd fel dyn yn un o'r rhai mwyaf serchog, hynaws a charedig. Yr oedd ganddo fawr lawr ac eang. Yr oedd yn hyfyrd cael ysgwyd llaw gyda dyn mor serchog ac addfwyn, ac yr oedd yn bleser cael bod yn ei gwmini. Yr oedd fel yr Athraw Mawr yn addfwyn a gostyngedig. Yr oedd yn berffaith ddiddichell a diabsen. Ni chlywid ef byth yn dywyed gair isel am neb, ac y mae hyn yn myned ymhell i brofi na byddai yn meddwl yn isel am neb, oblegid 'o helaethrwydd y galon y llefas y genau.' Gwell oedd ganddo fethu drwy feddwl yn rhy dda am ei gyfeillion a'i gydnabod na meddwl yn rhy ddrwg am danynt. Yr oedd ei fod fel hyn o ran ansawdd ei feddwl gyda golwg ar y rhai yr oedd ganddo i ymwneyd a hwy yn peri ei fod yn ei holl ymddygiadau tuag atynt yn barchus a boneddigaidd. Yr oedd Mr. Hughes yn *christian gentleman* yn ei deulu, yn ei eglwys, ac ymhob cylch yr oedd yn troi ynddo.

"Yr oedd y cyfuniad yma o'i rinweddau fel dyn, a'i ragoriaethau fel cristion, yn ei gymhwyso mewn modd neillduol i fod yn swyddog eglwysig gwerthfawr a defnyddiol. Cafodd eglwys Moriah yn neillduol, a chylch Cyfarfod Misoel Arfon, y fantais o fwyhau, am flynyddau lawer, y defnyddioldeb oedd yn ffrwyth y cyfuniad hwn. Yr oedd y cyfuniad hwn yn peri ei fod yn wastad yn fab tangnefedd, ac yn hynod o ocheigr yn yr hyn a ddywyd yn gystal ag yn yr hyn a wnaid.

"Yr oedd yn fawr ei ofal a'i bryder am i achos crefydd iwyddo. Gŵyr y rhai oedd yn ei adnabod oreu fod llywyddiant achos y Gwaredwr yn agos iawn at ei galon. Yr oedd hyn yn dyfod i'r golwg yn ei weddian taer am llywyddiant yr achos, ei gyfraniadau haellonius tuag ato, a'i ofal gwasatadol am dano. Dangosodd ofal neillduol, nid yn unig am eglwys Moriah, yr un ag yr oedd yn aelod o honi, ond hefyd am eglwys Sion. Os ydym yn gywir, yr oedd ganddo ef law helaeth yn sefydlid yr eglwys hon. Efe gyfranodd yr ordinhad o Swper yr Arglwydd gyntaf i'r eglwys ar ol ei sefydlid; a gŵyr y rhai oedd yn bresennol mai noson i'w chofio yn hir oedd y noson hono, gan fel yr oedd yr Arglwydd 'yn dyrchu o lewyrch ei wyneb arnynt.' Bu lawer gwaith yno wedi hyn, ar gais y swyddogion, yn arwain y cyfarfoddydd eglwysig, a byddai rhyw arogi esmwyth yn ffrwyth ar y gwasanaeth.

"Ydyrid ef yn bregethwr da a chymeradwy. Byddai bob amser yn ddifrifol a sylweddol, ac ar lai adegau byddai eneidiau neillduol ar ei weindogaeth, ac ardalliad mawr yn cydfynd a hi."

Ymddengys iddo gyfranogi yn helaeth o ysbryd y diwygiad a gymerodd le yn y blynyddoedd 1859-60. Ebe yr un ysgrifenydd,—

"Profodd Mr. Hughes gymaint oddiwrth y diwygiad diweddar (1859-60) a nemawr neb. Pan y disgynai i'w ran ddechre unrhyw foddion yr amser hwnw, byddai hyn yn ddigon o ernes y byddai y cyfarfod hwnw yn rhwym o fod yn un gwresog, gan gysylltu y tân oedd yn ei fynwes ei hun; a llawer gwaith mewn seiat wrth adrodd ei brofiad, ganddo lawer calon nes ei rhoddi ar dan mewn gorlloedd, a pharhaodd felly am amser maith. Yr oedd Mr. Hughes hefyd yn weddiwr mawr iawn,—yn y moddion cyhoeddus, ac ar ei en ei hun."

Yn y flwyddyn 1871 cyhoeddodd draethawd gwir ddefnyddiol ar "Anheggorion Bywyd Llwyddiannus," yr hwn a argraffwyd gan Mr. John Davies, Swyddfa'r *Golued* ar y pryd hwnw. Cafodd y traethawd hwnw ei adolygu yn ffafiol yn y papyr-au a'r cylchgronau; ac y mae lle i obeithio ei fod wedi gwneuthur lles i aml un o ieuencdyd yr ardaloedd y cyrhaeddodd iddynt.

Ymaffwyd ynddo tua phedair blynedd cyn ei farwolaeth gan yr afiechyd a'i dygodd ymaith; a dyoddefodd yn dawel, sirool, ac amyneddgar o dan law ei Dad nefol. Cawn y tystiolaethau canlynol gyda golwg arno yn ei gystudd oddiwrth rai oedd yn mynych ymweldd ag ef :—

"Yn ystod ei afiechyd, yn neillduol felly y misoedd diweddar, yr oedd ei waeledd yn effeithio ar ei gôf, ac ychydig weithiau ar ei deall; ond pan y byddai waethaf felly, pan yn cadw dyledswydd deuluaidd, neu yn gofyn bendith ar ei fywyd, byddai bob amser yn hollol naturiol, a phob gair yn ei le. Yn wir, byddai ei glywad ar ei liniau y misoedd diweddar yn ophio dyn i'r nefoedd ar ei union, gan mor gartrefol y teiml wrth orsedd ei Dad nefol. Yr oedd hefyd er ys amser wedi myned yn dra hoff o gau penillion; a llawer gwaith y clywsom ef mewn hwyliau yn canu y rhai canlynol :—

'Yn y dyfroedd mawr a'r tönau.'

'Bydd myrdd o ryfeddodau.'

'Cyflawnwyd y gyfraith i gyd.'

Ond ei hoffaf linellau oedd,

'Amser cânu, diwrnod nithio,
Minnau'n dawel heb ddin braw;
Y Gŵr sydd imi yn ymguddfa
Sydd a'i wyntyl yn ei law.'

Dyna, mae'n debyg, oedd y geiriau diweddar a ddywedodd yn eglur i ni ei ddeall, a hyn y prydawn Sabbath olaf y bu fyw, y 9fed o' mis hwn. Mae ei adain yn ein ciustiau—'Minnau'n dawel heb ddin braw,' gan godi ei law i fyny, a gwên nefol ar ei wynebpryd. Pan yn ymweldd ag ef, byddai bob amser yn llawenythu pan glywai am lwyddiant yr achos mawr. Dyna oedd ei ofyniad cyntaf bob amser, 'Sut y mae yr achos mawr yn myned ymlaen?' Pan adroddem ddarn o bregeth weithiau, byddai yn teimlo yn y fan, a llanwai ei lygaid a dagrau, a'i ysbryd a hiraethai yn fawr am un cyfneudra i bregethu Crist, ei anwyf Waredwr. A phan oedd wedi ei analluogi oblegid ei afiechyd i fyned allan i bregethu, yr oedd ei ysbryd yn y gwaith, a chafodd lawer o ddyddanwch i'w enaid yn ei gystudd oddiwrth y gwirioneddau yr oedd efe wedi bregethu i eraill. Byddai yn ffrwyth yn tori allan i ganu rhai o benillion mwyaf melus Ann Griffiths a Williams Pantycelyn. Llauer ganodd hefyd ar yr hen bennill hwnw o waith David Williams, Llandello Fach,—

'Yn y dyfroedd mawr a'r tönau
Nid oes neb a ddell fy mhen,
Ond fy fyddiawn Archfoelriad,
A fu farw ar y pren, &c.'

Y Sabbath diweddar y bu fyw yr oedd yn canu dros y tŷ yr hen bennill hwnw o waith Ann Griffiths,—

'Mae bod yn fyw yn fawr ryfeddod
Mewn ffrwneisiau sydd mor boeth, &c.'

Pan yn adrodd yr ail linell, dywedai nad ydoedd yn teimlo eu bod yn ffrwneisiau poeth iddo ef; a phan y daeth at y chweched linell,—

'Eto'n dawel heb ddin braw,'

cyfodai ei law i fyny, ac adroddai hi a'r ddwy linell ganlynol mewn hwyli orfoleddus. Ychydig a ddywedodd ar ol hyn, ac ehedodd ei ysbryd i ogoniant tra yn huno yn dawel oddeutu banner awr wedi tri prydawn ddydd Iau, Mawrth 13eg; a diambheu genym mai dyma ei brofiad wedi cyrhaedd ei gartref dedwydd. 'Ar hyn y deffroais, ac yr edrychais, a melus oedd fy hŷn genyt' (Jeremiah xxxi. 26).

"Cymerodd ei gladdiedigaeth le dydd Mercher, y 19eg cyfisol, yn Caeathraw. Yr oedd y cynhebrwng yn un preifat, er fod teimlad mawr yn y dref a'r ardaloedd am gael talu eu parch olaf i'w weddillion.

"Nos Fercher traddododd y Parch. Ewan Jones bregeth angladdol yn nghapel Moriah i gynulleidfa liosog iawn, oddi ar geiriau hyn y'n Eisaiah, 'Ni frysia yr hwn a greddo.'

Yn ei angladd, anerchwyd y rhai oedd o

amgylch y bedd yn dra effeithiol gan ei hen gyfaill parchedig a pharchus, Mr. David Morris, Cae Athraw, yr hwn yn ystod ei anerchiad, a gyfeiriodd yn y modd mwyaf tyner at ddaioni yr Arglwydd at y brawd ymadawedig yn holl gymodau ei fywyd: yn ei leuenctyd, yn yr amgylchiad o brodi, ac yn ystod ei holl oes hyd ei ymadawiad; ond wedi i Dduw yn ei ragluniaeth ddefnyddio eraill i ofalu am dano hyd yma, dywedai o hyn allan mai "yr Arglwydd ei hun" yr oedd ei ysbryd yn edrych ato am ei gyfodi o'r gwely pridd, yn yr hwn yr oedd ar y pryd yn cael ei ddodi i orwedd. "A'r Arglwydd ei hun a ddisgyn o'r nef, &c."

(I barhau.)

Amrywiaethan.

HEN WEINIDOG YN YR AMERICA.

AM y Parch. William J. Jones, brawd y diweddar Barchedigion John Jones, Tal y sarn, a David Jones, Treborth—William Jones, Rhyd-ddu, fel ei gelwid gynt yn Nghymru, yr hwn yw y gweinldog hynaf sy'n perthyn i'r Methodistiaid Calfniaidd Cymreig yn yr America, dywed y Parch. H. P. Howell, Milwaukee, yn ei nodiadau ar Gymanfa Columbus, Wisconsin, mis Mehefin diweddar (yn y *Cyfaill*): "Henafgwr mewn gwrth oedran sydd yn terfynu y Gymanfa. Y mae ei lesgeidd a'i wendid yn creu teimlad o dosturi drosto. Er pob peth, rhyw araf lldio i ddylanwad amser y mae ei natur, ac ymollwng yn araf yn adfelliedig y mae'r corff a fu unwaith yn gryf a chadarn. Trueni fod y fath udgorn soniarus ar dewi. Bu ar y môr yn gwylio ac yn rhybuddio yn hir, gan ddrychuafu ei lais peraid a nerthol i alw ar bechaduriaid i ddychweled at Dduw am drugaredd. Er yn lleeg, ni ddifoddodd y tân sanctaidd yn ei ysbryd; ac er yn wan, mae olion llawer o hen nerthoedd ei leuenctyd yn parhau ynddo eto. Pregethodd yn nerthol, a rhoddodd *finishing stroke* hapus i'r Gymanfa."

Y NEFOEDD YN AGOS.

Mewn cyfarfod gweddol ganol dydd yn Edinburgh, y Parch. J. G. Cunningham a adroddodd yr hanesyn canlynol: "Yn hen amser da y cateceisio yn Scotland, darfu i weinldog oedd wrthi un diwrnod yn holiwyddori ei gynulleidfa basio heibio i un dyn y cyfrifid fod ynddo ball synwyr, heb ei holi. Ond ar y diwedd, dyna hwn yn dywyed wrth y gweinldog, 'Ni ddarfu i chwi ofyn yr un cwestiwn i mi; ond gofynnaf i un i chwi, Pa mor bell yw'r nefoedd oddiyma?' 'O Jamie bach, ebe yntau, 'mae hi oddiyma yn bar bell,' 'Na, yr ydych fel hyna yn methu,' ebe Jamie; 'mae'r nefoedd o fewn cyrhaedd galw.'"

Y CAWRFIL A'R HET.

ADRODDIR y cyfarfu pendefig—a noble lord, 'ys dywed y Saeson—â thipyn o anfwad un Sul yn ddiweddar yn *Zoological Gardens* Llundain. Y mae yno elephant sydd yn arfer codi teisenau allan o het rhywun a estynir ato, ac yn eu bwyta yn awyddus. Yr oedd y pendefig, wedi clywed am hyn; a dymaefe wedi dwyn teisen gydag ef, ac yn ei rhoddi yn ei het, yr hon a estynodd yn llawen at y cawrfil. Ond yn anffodus, nid elephant yr het a'r deisen oedd hwnnw, eithr elephant arall nad oedd, ysywaeth, wedi derbynnaddysg nac yn meddu moesgarwch yr elephant crybwilledig. Ac wela'r cawrfil arall hwn yn eymeryd, nid y deisen yn unig, ond yr het hefyd; ac, yn ei wanc, wedi gwasgu yr het yn sypyn gyda'i drwn, efe a'i dododd, hi a'r deisen oddifeiwn i'w safn anferth, gan eu enol yn hamddenol yn nghanol uchel-chweth-

liniad yr edrychwyr. Gwell a fuasai i'r pendefig gadw ei ben a'i het allan o'r gerddi y diwrnod hwnnw.

PYSGOTA MEWN YCHYDIG DDWYR.

Yx ddiweddar, yr oedd Mr. Spurgeon mewn cyn-nadledig gyda hen efryddwr ac efryddwyr presennol ei Goleg Gweinldogaethol, yn eu cyngori "i bysgota mewn ychydig ddwfr, yn gystal ag yn y môr mawr;" ac i gefnogi ei gyngor, efe a adroddodd ei fod, pan yn analluog gan ei afiechyd i bregethu yn y Tabernacl, ac eto yn abl aymud o'r naill ystafell i'r llall, yn arfer dal i fyny ychydig wasanaeth crefyddol yn Westwood gyda ei deulu ei hun, ac eraill a ddymunent fod yn bresennol. Ar un o'r achlysuron hyn, bendithiwyd y gwasanaeth i fod yn foddion truedigaeth garddwr o'r gymydogiaeth. Yr oedd y cyfnewidiad pwyais a hythryd a ddaeth ar y gŵr yn destun syndod a llawenydd i'w wraig; a hi a ofynodd i'w phriod, "A fydd Mr. Spurgeon yn pregethu yn ei barlwr y Sul nesaf eto?" "Bydd," ebe'r garddwr, "os na bydd efe wedi gwellhau." Y Sabboth canlynol yr oedd Mr. Spurgeon drachefn yn cynnal y cyffelyb wasanaeth yn ei dŷ; a'r tro hwnw ennillwyd gwasg y garddwr at Grist. "Mae yn ddigon tebyg na buaswn yn gwneyd cystal yn nghapel mawr y Tabernacl," ebe Mr. Spurgeon wrth yr astudwyr.

ADEILADWYR A THEILWRIAID.

HEN bregethwr hynod ei ddawn yn Scotland a ddywedai unwaith y gwyddai efe am adeiladwyr, ac am deilwriaid, nad oedd dim gobaith am eu hachub. Yr oedd rhai oedd yn perthyn i'r naill geflyddyd a'r llall yn ei wrando; ac yr oedd y sylw yn eu gwneyd o'r dra chynhyrthus. Ond pan aeth yr hen frawd i esbonio ei ddywediad hwnw, nis gallent ddywedyd dim yn ei erbyn. "Yr adeiladwyr sydd yn gwrthod y masen a wnaed yn ben y gongl, a'r teilwriaid sydd yn pwytho carpiâu hunanngyflawnder yn wisg i'w heneidain, dyna y rhai," medd efe, "sydd yn eu taffu eu hunain allan o drefn cadwedigaeth trwy Grist."

EDRYCH YMLAEN.

UN diwrnod pan yr oedd Deon Swift yn myned i daith ar ei farch, efe a ofynodd am ei fotasan. Wedi eu dwyn ato, efe a ofynodd i'w was, "Pa sut y mae hyn?" dyna hwy heb eu glanhau. "A'r ateb oedd, 'Mae'r ffridd mor ddwrg, fel y meddyliais nad yw o un dyben en glanhau, gan y byddent yn ebrwydd yn fudron drachefn.' Ymhen ychydig fynydau ar ol hyn, yr oedd yr un gwas yn gofyn i'w feistr am allwedd neu agoriad y gwepbwrd. 'I ba beth?' gofynnai Swift. "Am fod arnaf eisieu cael fy moreuflwyd," ebe'r gwas. "Ho," abebai'r deon, "gan y bydd amroch yn nuan eisieu bwyd eto, nid yw o un dyben i chwi fw, ta yn awr."

Cronicl Cenedol y Methodistiaid Calfinaidd Cymreig.

DOSBARTH SHELLA.

Mewn llythyr o Laithkynsew, dyddiedig Mai 4ydd, dywed y Parch. C. L. Stephens, "Yagrifenis fy llythyr diweddaf o Shil-long. Daeth Mrs. Stephens a minnau yr holl ffordd oddiyno i Nongasawlia mewn diwrnod; hi yn cael ei chario mewn 'toppa,' a minnau yn marchogaeth 22 milldir ac yn cerdded naw. Daethom i Nongasawlia trwy wlaw trwm. Ond profodd hyny yn hytrach yn fendith, gan i mi gael aros diwrnod gyda'n cyfeillion da a char-edig Mr. a Mrs. Roberts cyn myned ar fy nhaith. Arosodd fy mhriod gyda hwynt, tra yr aethum innau i Shella i edrych ynghylch symud y pethau anghenrheidiol i Laithkynsew. Nid oedd dim gwerth ei grybwyll wedi dygwyrdd yn Shella yn ystod fy absennoldeb oddieithr marwol-aeth un o'r aelodau. Adnabyddid ef yn ein mysg dan yr enw 'U Tymen,' neu 'Yr Hen;' teitl o barch a roddir i lawer sydd wedi cyrhaedd oedran. Yr oedd yn un hynod iawn; ond dangosai hyn ei hun ynddo bob amser er mantais i grefydd yn hytrach nag fel arall. Mae llawer o flynyddoedd er pan y daeth yn Gristion; daeth i gredu yn yr Arglwydd Iesu trwy ymddyddan ag un o'r Cristionogion, yr hwn a ddywedai wrtho fod Mab Duw wedi marw am bechod dyn. Ar wely anguen cymhellai ei deulu i ymddiried yn y Gwar-edwr, oedd wedi ei garu a'i achub ef. Mae ei wyr, gŵr ieuanc tua deunaw oed, gyda ni fel athraw yma; a chredwyf ei fod yn rhodio yn llwybr y gwirionedd. Yr wyf yn coledd gobaith cryf y bydd iddo dyfu i fyny yn anrhydedd i'r enw cristionogol."

Yna ar ol cyfeirio at yr ystymydd mawrion o wynt, a gwlaw, a melt a tharanau, â pha rai y dywed eu bod erbyn hyn wedi ymgynnefino, ychwanega, "Er pan y daethom yma, yr wyf wedi ymweled â rhai o'r pentrefi yn y rhai y mae genym ysgolion. Mae Moostok rhwng Laithkynsew a Shella, ac y mae o fewn gwaith tuag awr o gerdded, er fod y llwybr yn un poeth ac anhawdd ei deithio. Bum yno heddyw, ac yr wyf wedi bod o'r blaen. Nid yw yr ysgol yn fawr, ac nid oes yr un o'r ysgolion pentrefol felly; ond nid ydyw o ran ei sefyllfa wedi fy siomi. Mae yr un peth yn wir hefyd am Nongwar. Ar y Sabboth yr ymwelais â'r lle hwnw, ac yr oedd 50 i 60 yn yr ysgol ac yn y gwasanaeth arall. Nid oes yr un eglwys yn yma; yr athraw a'i wraig ydynt yr unig

Gristionogion yn y lle; ond gellir gobeithio y bydd yr ysgol a'r moddion Sabbothol yn had da i ddwyn firwyth yn yr amser a ddaw. Yr oeddw'n yn cael oddiwrth y llyfr ymha un y mae yr athraw yn cofnodi yr *attendance*, ei fod wedi gwneyd camgymeriad rhyfedd. Am dri mis yr oedd wedi bod yn cynnal y gwasanaeth Sabbothol ar ddydd Sadwrn. Achlysurwyd hyn trwy ei fod wedi tybied nad oedd ond deng diwrnod ar hugain yn mis Ionawr. Nid oes ond rhan fechan iawn mewn cymhar-iaeth o'r bobl yn unrhyw rai o'r pentrefi yn profesu ymlynied wrth Gristionogaeth, a bydd calon un yn fynych yn ocheneidie, 'Amser yw i'r Arglwydd weithio.' Pam nad allem gael *diwygiad* yma? Nis gwn fod dim y gellir ei alw felly, o leiaf ar unrhyw raddfa eang, wedi cymeryd lle yn hanes ein Cenedlaeth. Ond yr wyf yn gobeithio yn hyderus cael gweled y fath diwrnod, ond i'r eglwys gartref ymddeffio i weddio."

DOSBARTH JIWAII.

LLYTHYR ODDIWRTH Y PARCH. JOHN JONES, DYDDIEDIG MAI 24AIN, 1881.

DECHREU y mis diweddaf aethum i Jaintia-pore. Hon yw y waith gyntaf i mi fyned yno. Gan nad ydyw y pentref ond dwy filldir i'r Gwastadedd o droed y Brynau, y mae y bobl yn gymysgedig o Jaintiaid a Bengaliaid. Y mae yn bentref mawr, ond ei fod yn afiach iawn. Y mae yn amlwg oddiwrth yr adeiladau adfeilledig ag sydd ynddo ei fod yn lle pwysig flynyddau yn ol. Yr oedd felly yn nyddiau breninoedd Jaintia, y rhai a fyddent yn arfer byw un ran o bob blwyddyn yno, a'r rhan arall yn Nyrtiang. Gwariasant lawer o'u harian mewn adeiladu temlau i'r duwiau Hindw-aid, gan eu bod yn ddychwelledigion i'r grefydd hono; ac wedi eu dychwelyd, bu-ont yn haelionus yn eu cyfraniadau ati, ac yn zelog dros ei lledaenied yn eu teyrnas. Oddiwrth amllder eu temlau, eu heilnod, a llun y *lotus*, o wneuthuriad ceryg, yr hon sydd ganddi le mor bwysig yn *mythology* yr Hindwaid, yn ogystal â'r Aiphitiaid gynt, nis gallem lai na theimlo fod y pen-tref wedi ymroddi i eilunod. Y mae golwg adfeilledig ar y rhan fwyaf o honnynt, yr hyn sydd yn arwyddo fod dyddiau Hindw-aeth yn dyfod i ben, er yn araf.

Ffe ddywedir nad oes neb o'r Hindwaid yn adeiladu temlau newyddion i'w duwiau, ac ychwaneg, fod y rhai a roddwyd iddynt fel treffadaeth gan eu tadau mewn ystâd adfeiliedig iawn trwy India i gyd, ac nad oes neb yn eu hadgwyeirio, yr hyn sydd yn awgrymu fod y grefydd yn colli gafael ar feddyliau y bobl.

Y mae yno ysgol ddyddiol, a thuag ngain o blant yn cael eu dysgu yn y Fengalaeg. Hyd ag y cefais allan, nid oes gymaint ag un Cristion yn y lle. Ymddengys i mi mai trwy y Fengalaeg yr efengyleiddir y lle hwn, gan fod y Jaintiaid sydd yn byw yno yn ei deall crystal, os nad yn well, na'r Gaasiaeg. Yr wyf yn deall fod ysgol yn perthyn i'r Genadaeth yno flynyddoedd yn ol. Pan y bum ar daith trwy y Dyffrynoedd, cyfarfyddais âg ychydig o'r *gold and silversmiths* o Jaintiapore mewn tri neu bedwar o'r pentrefi, a byddant bron i gyd yn dyfod i'n hysgolion i gael eu dysgu. Yr wyf yn credu y dylid cadw golwg ar bentrefi fel hwn, a dwyn Cristionogaeth atynt mor fuan ag y gellir.

Bum yn Nyrtiang hefyd yn priodi dau ag oedd wedi ymwahanu yn ol y dull Khaasi flynyddoedd yn ol. Ond er y pryd hyny y mae y ddau wedi dyfod yn Gristionogion, a chydâ hyny adgyfododd eu cariad cyntaf, a 'doedd dim a'n boddlonai ond cael cydfyw drachefn; felly priodwyd hwy eilwaith yn ol y dull Cristionogol. Cawsom gyfarfod eglwysig yno. Rhywbeth yn gyffelyb yw yr achos yno i'r hyn eich hysbysais y tro diweddar. Bum yn siarad â'r *Doloi* ynghylch yr ysgol sydd yn y pentref; ei eiddo ef yw yr ysgoldy, ac y mae mewn ystâd ddrwg iawn. Addawodd ei adgwyeirio lawer gwaith, a hon yw yr ail waith iddo addaw i minnau; ac os na wna, nid oes dim i'w wneyd ond cymeryd yr athraw oddiyno, gan y bydd i'r ysgoldy syrthio yn gwbl i'r llawr yn lled fuan.

Aethum i Nongbah am Sabboth. Daeth tuag ngain ynghyd i wrando. Y mae yma ysgol er ys llawer o flynyddoedd, ond ychydig iawn sydd yn dyfod i wrando wrth edrych ar faint y pentref.

O Nongtalang clywais eu bod wedi diarddel pedwar o'r eglwys am ddydd fynydd i ddawnsfa yn y pentref. Y mae y ddawnsfa hyn yn demtasiwn gref iawn i bobl ieuainc; anhawdd iawn ydyw cadw rhai rhag myned iddynt.

Diarddelwyd un o eglwys Jiwai hefyd am anfoesoldeb. Derbyniasom un ferch ieuanc i'r eglwys. Y mae pethau yn myned ymlaen yma fel arfer. Yr ydym yn ceisio gweithio y pentref gystal ag y gallwn. Yr ydym yn ei gael yn galed iawn—y bobl yn hollol ddifater ynghylch eu heneidiau; eu duw, mewn gwirionedd,

yw y byd hwn; y maent yn orawyddus am ymgyfoethogi. Y mae amryw o honnynt yn bur dlawd, a'u trafferth feunyddiol yw cael bwyd i gynnal corff ac enaid ynghyd, a chael dilledyn neu ddau yn glydweh. Llwyddasom i gael ysgol fechan mewn rhan o'r pentref a elwir Harum Shnong. Nis gwyddom beth a ddaw o honi, gan nad yw wedi sefyll ei phrawf eto. Bu ysgol yno o'r blaen, ond rhoddwyd hi i fyny.

DOSBARTH KHADSAWPHRAH.

LLYTHYR ODDIWRTH Y PARCH. GRIFFITH HUGHES, DYDDIEDIG MEHEFIN 6, 1881.

NID oes dim neilldnol i'w adrodd y tro hwn; pob peth yn myned ymlaen fel arferol, heb ddim anghysurus na chwaith calonogol iawn wedi dygwedd. Bythefnos yn ol cafwyd cyfarfod yma i gyfranogi o Swper yr Arglwydd i'r holl aelodau o'r gwahanol eglwys. Y cyfarfod eglwysig blaenorol derbyniwyd Ka Kymi Ka Teribon, gwraig y Cristion hynaf yn y dosbarth oddieithr teulu breninol Mawnai. Yr oedd yn llawen iawn genyf pan ddaethum yma y tro hwn ei gweled wedi bwrw ei choelbren gyda phobl ei gŵr. Y blynyddoedd o'r blaen, pan fyddwn yn ymweled â Khadsawphrah, helynt flin fyddai gyda hi bob amser, gan ei bod yn poeni ei gŵr oblegid ei fod yn Gristion, ac yn gwneyd pob peth a allai er ei luddias, a buont lawer gwaith yn bwriadu ymadael â'u gilydd. Ond yn awr y mae hi a'i mam a'i brawd wedi ymuno â'r eglwys er ys amser. Wrth ei holi am ei phrofiad a'i gwybodaeth, er ei derbyn yn gyflawn aelod, yr oedd yn hyfrydweh mawr gweled ei bod wedi gwneyd cynnydd, ac yn deall ac yn profi athrawiaethau sylfaenol crefydd yn dda, ac yr oedd yn llawen gan yr holl frawdoliaeth ei derbyn. Yr oedd ei mam yn awyddus i gael ei derbyn ar yr un pryd, ond gan ei bod yn lled ddiffygiol mewn gwybodaeth oedwyd hyny am beth amser. Y mae yma amryw eraill wedi cael eu bedyddio er ys llawer o amser, ac yr wyf yn dysgwyl y byddant yn dyfod ymlaen i ofyn am gyflawn aelodaeth cyn hir. Y Sabboth dilynol cafwyd cyfarfod eglwysig o'r aelodau o'r gwahanol eglwys, yn gyfarfod parotoad ar gyfer y cymundeb yn y pryd-nawn. Yn y cyfarfod dilynol daeth cynulleidfâ fawr iawn ynghyd. Ar ddechreu yr oedfa bedyddiwyd y wraig a nodwyd ynghyd a'i baban, ac ar y diwedd cyfranogodd rhwng 30 a 40 o honom o Swper yr Arglwydd. Cafwyd amser hyfryd, ac yr oeddyd yn teimlo fod y Brenin ar ei fwrdd.

Ar y 13eg cynfisol talodd Mr. Elliott, Prif-Ddirprwywr newydd Assam, ymweliad â ni. Yr oeddid yn ei ddysgwyl yn fore i Mairang, ac aethum â phlant yr ysgolion i'w gyfarfod; ond ni ddaeth hyd yn agos i'r hwyr, a bu raid gollwng y plant cyn ei ddyfod, gan eu bod wedi dyfod y bore cyn bwyta. Ar ei ddyfodiad aethum i'r Dâk Bungalow i ymweld ag ef. Dywedai ei fod yn awyddus i weled yr ysgol yn Nongrymai, ac yr anfonai i hysbysu pa ddiwrnod y deuai, yr hyn a wnaeth. Wedi cael hysbysrwydd, mawr oedd y stwr yma, oblegid ni thalwyd ymweliad â Nongrymai gan swyddog mor uchel o'r blaen, a gwnaed yr ysgoldy mor daclus ag y medrid. Ar y 13eg daeth yn ol ei addewid, ac aethom i'w gyfarfod o'r ffordd dan ganu yr Anthem Genedlaethol. Wedi aros ychydig yn y tŷ gyda ni, ac i ni holi ynghylch ansawdd y Genadaeth, aethum gydag ef i'r ysgoldy. Gan fod yr amser wedi rhedeg ymhell iawn, nid oedd amser i arholi y plant, ac felly ni wnaed ond canu nifer o hymnau yn Saesoneg a Chas-siaeg, ac hefyd rai caniadau moesol (*secular songs*). Dywedai y Prif-Ddirprwywr ei fod wedi ei foddhau yn fawr yn y canu, ac yn ymddygiad a glanweithdra y plant, a dywedai ei fod yn dymuno i Dduw fendithio ein llafur mewn lle mor unig ac anghysbell. Ac yn wir yr oedd y plant yn edrych yn hardd. Yr oedd y rhai tlataf wedi cael benthg dillad gan eu cyfeillion gwell allan yn y byd, ac felly yr oedd pawb yn daclus a glanwaith. Wrth ymadael, rhoes Mr. Elliott hyn o arian oedd ganddo yn ei boced, sef 10s., i'r plant fel anrheg, a dywedai fod yn ddrwg ganddo na buasai ganddo fwy o arian gydag ef. Yr wythnos ddilynol cafwyd gwledd i'r plant ar yr amgylchiad. Wedi bwyta, aethom dan ganu trwy y pentref, ac yna aed â'r plant i chwareu i ben bryn gerllaw, a threuliodd diwrnod difyr, a phawb yn ewyllysio cael ymweliad cyffelyb eto yn fuan.

MAWPHLANG.

RHAN O LYTHYB ODDIWRTH Y PARCH.
DR. GRIFFITHS, DYDDIEDIG MEHEFIN
29AIN, 1881.

Y MAE yn dda genyf eich hysbysu fod y gwaith yn myned yn ei flaen yn lled gysurus yn Mawphlang. Heno yr oeddym yn derbyn un eneth i'r eglwys o'r enw Ka Nihin, geneth o Mawphlang sydd gyda ni er ys dros flwyddyn. Byddai yn dyfod i'r ysgol ddyddiol yn gyson bob amser, a thua phymtheng mis yn ol daeth ei mam â hi yma, gan ofyn i ni ofalu am dani er mwyn

iddi gael mwy o addyg. Felly fu, a daeth Ka Nihin ymlaen i ddysgu yn bur dda, ond daeth gyda hyny i eisieu bod yn Gristion. Mor fuan ag y deallwyd hyn bu cynhwrf anghyffredin ymhlith ei theulu, a thorwyd basgedeidiau o wysau, a laddwyd llawer o ieir i ofyn i'r cythrenlaid a oedd gobaith i *kenid lamwir* (y cythraul gwallgof) fyned allan o honi. Deallasom wed'yn mai dyben ei mam yn ei hanfon yma oedd er mwyn iddi ddyagu Saesoneg, ac felly fod yn fwy cymhwys i'r dybenion cywilyddus oedd ganddi mewn golwg iddi yn Shillong. Ond siomwyd ei gobeithion, a gwnaeth gras Duw Ka Nihin yn Gristion. Cafodd lawer iawn o helynt gyda'i mam, a gwnaethpwyd pob peth a allent feddwl am dano i'w hudo; ond safodd hi yn gadarn i'r gwirionedd. Yr oeddym yn oedi ei derbyn, gan ofni ei bod yn rhyieuan i gymeryd y fath gam yn groes i ewylllys ei rhieni; ond erfyniai yn daer am gael dyfod, gan fod arni ofn marw cyn bod yn Gristion gwirioneddol—yn allanol yn gystal ag yn fewnol. Gobeithio y caiff ras i ddal yn gadarn, oblegid y mae ystoriad blinion o'i blaen eto.

Er pan ddechreuodd y gwlaw, y mae genyf ddoesbarth darllen bob nos Fawrth i ddynion mewn oed. Yr ydym yn darllen Efenyl Ioan. Buom am dipyn yn siarad am bagen yn cael ei gondemnio er bod heb yr efenyl, am nad ydyw yn defnyddio y goleuni sydd ganddo eisoes, ond ein bod ni oll oedd yn y dosbarth i gael ein condemnio yn ol y camddefnnydd a wnawn o oleuni *mwyr* gair Duw. Y mae yma un U Shobon fu yn Gristion amser yn ol, ond yn awr sydd wedi myned i'r wlad bell o dŷ ei Dad. Daeth ataf ychydig amser yn ol a dywedai ei fod yn meddwl gryn dipyn am y peth, ac yn deall mai yn ol gair Duw y bernir ef, ac yn ol goleuni yr efenyl y condemnir ef yn awr er nad yw yn Gristion, ac y mae wedi dechreu meddwl o ddiffir am ddyfod yn ol, ac ymdrechu cerdded yn ol y goleuni a gafodd. Y mae yn gysur mawr i ni deimlo a gweled fel hyn ambell dro, er caleted yw pentref Mawphlang, nad ydyw ein llafur yn ofer.

Ar y Sabbothau yr ydym yn parhau i gael cyfarfodydd lliosog—yr Sabboth diweddar yr oedd yr ysgoldy yn llawn, a rhaid cael rhagor o le y gauaf nesaf, nid oes un ammheuseth. Er bod llawer yn dyfod i wrando fel hyn, nis gellir ystyried eu haner yn "wrandawyr," yn ystyr gyffredia y gair; nid oes ganddynt ddim arall i'w wneuthur, a deuant i'r ysgoldy i wrando y canu, ac i wrando a oes gan y *Sahab* ryw-beth newydd neu ryfedd i'w ddyweyd wrthynt. Ond y maent yn awn yr efenyl; a dylem ddiolech am hyny, oblegid y mae gobaith am danynt felly.

Tuag wythnos yr ol yr oeddyrn yn rhauw gwobrau i blant yr ysgol yn Mawphlang am bresennoldeb cyson. Yr oedd y gwobrau yn cynnwys capiau, siacedi, llyfrau, *sweets*, &c. Yr ydym wedi addaw y byddwn ymhen y chwe mis yn rhoddi gwobrau i'r rhai goreu am ddyfod i'r ysgol heb eu galw. Yn awr nid ydyw canu y gloch ddwywaith yn ddigon, ond rhaid i'r athrawon fyned i'r tai i'w cyrchu bob tro; a mawr yr helynt a'r drafferth, oblegid pan fydd yr athrawon wedi myned i gyrchu rhai bydd y lleill yn ffoi. Yr ydym yn awr am ymdrechu gwella hyn; ond nid oes un ffordd ond trwy wobrwyo, gan mai ychydig mae y plant na'r rhieni yn Mawphlang yn ei werthfawrogi ar addysg er ei fwynt i hun, nac yn wir er mwyn yr elw a ddaw oddiwrth ei feddu mewn amser a ddaw, am fod y drafferth yn ormod a ffrwyth y llafur yn rhy bell ymlaen, a'r perygl o droi yn Gristion rhwng y ddau.

Yr ydym wedi rhoddi taag i'r Ysgol Sabbothol yn awr, a blwyddyn o amser i'w chael i'fyny. I'r plant rhoisom yr *Holwyddoreg*, ac i'r rhai mewn oed yr *Hyfferddur*, pen. i.—vii., a *Mat.*, pen. i.—x. Y maent hyd yma yn llafurio yn dda; ac y mae yn hyfryd iawn eu gwled yma ac a'w a'u llyfrau yn ymyl yn dysgu y dasg tra yn gwneyd eu gwaith.

Yr ydwyf yn hyderu yn llawn gwaith yn y *Dispensary* hefyd. Y mae pob congl lle y gellir rhoddi cleifion ar y tir cenadol wedi eu llenwi ganddynt hwy a'u perthynasau; a phe buasai genym gymaint dair gwaith o le, cawsai ei lenwi. Yn eu plith y mae U Duon, athraw Mawreng, o dan y *typhoid fever*; ac y mae ef ac un arall mewn cyflwr peryglus. Y mae yma un o Myriaw—*raw material* hollol. Er ys tipyn yn ol rhoddodd lawer o drafferth a phryder i ni. Yr oedd arno syched yn y nos; a chan nad oedd dwfr yn agos, ac yntau yn rhy ddiog i fyned i'w gyrchu, yfodd yr oll o'i botelaid meddyginiaeth, a chafodd ddyoddef poenau mawr o'r herwydd.

Un arall o'r cleifion ydyw geneth ieuanc o Cherra, sydd o dan y darfodedig-aeth. Nid oedd genym le prydol i'w rhoddi, a bu raid rhoddi un o'r ystafell-oedd yn y tŷ iddi. Am y byddai Mr. Roberts yn ymwled yn achlysurol â'r tŷ, arferai ei mam ei hanfon i'r ysgol, ond nid ai yr hen wraig ei hunan. Yn awr y mae yn deall fod gwerth mewn gwddi, ac y mae y ddwy yn gweddio en goreu; a'r hen wraig ei mam yn gresynu na fusai wedi arfer myned i'r moddion er mwyn gwybod sut i weddio ar Dduw y Cristionogion. Yr wyf yn hyderu yn gryf fod yr eneth wedi dyfod o hyd i'r Gwarderwr; ond y mae ei mam yn teimlo yn bur galed er ei bod yn ymdrechu gweddio—yn teimlo yn galed

tuag at Dduw oblegid afiechyd ei phlentyn; a byddaf yn ymdrechu egluro iddi ei fod ef yn gwneyd pob peth er ein lles, ac mai ei eiddo ef ydyw ein plant; ond nid ydyw hyn, y mae arnaf ofn, yn myned yn ddwfn iawn i'w chalon.

Fel hyn yr ydym yn han yma ac yn han acw, gan ymddiried (er y rhaid cyfadded mai bechan ydyw ein ffydd yn aml) y bydd i Dduw fendithio ei air, ac na syrth dim o hono i'r llawr. Byddwn yn cael llawer iawn o bleser yn gymysgedig â gofidiau a siomedigaethau. Byddwn yn gwled rhai yn dyfod ymlaen, ac yn llawenhanu o'r herwydd; ond daw rhyw wynt i chwythu ar y rhai hyn, a syrthiant yn ol. Y mae y rhai sydd yma "o fewn ychydig," ac wedi bod o dro i dro o fewn ychydig, yn llawer iawn; ac os arosant yn y cyflwr yma, bydd yn y farn dyfawr o bobl Mawphlang âg ôl yr efengyl ar eu cydwybodau. Y mae yn Cassia gan-noedd yn caledu yn awn yr efengyl fel yn Nghymru. O na ddeuai Ysbryd Duw i'w dwysbigio! Y mae cymaint o anghen am dano yma ag sydd yna yn Nghymru.

Yr ydym yn hyderu yn fawr y gallwa, y gauaf nesaf, adeiladu ein hysbyttŷ. Diolch yn fawr i'r cyfeillion sydd gartref yn ein cynnorthwyo gyda hyn. Y mae arnom anghen gwirioneddol am un er ein cysur ein hunain a lles y cleifion. Yr oeddwn yn cael llythyr yr wythnos o'r blaen oddiwrth fy hen gyfaill a chydeffrydd Dr. Morrison, Rampore, Bauleah, Bengal, ac y mae efe wedi adeiladu *Dispensary* a gostiodd £600, heb i'r Gymdeithas y mae ef mewn cysylltiad â hi roddi ceiniog ati yn uniongyrchol; a dyma finnau yn meddwl adeiladu *hospital* am tua £100, a chostiodd y *Dispensary* sydd genyf fwy na £50, yr wyf yn meddwl, rhwng pobpeth. Felly wiwi chwiriwgnach (er na wrnagodd neb o honoch mewn perthynas i hyn) fod hyn yn myned yn gostus, yn enwedig pan ystyriwch fod adeiladu, a phob peth bron, can ddrudded ddwywaith yma ag yn Bengal. Ar yr un pryd, nid wyf yn credu y parhâ yr adeiladu hyn cyhyd o amser ag yr wyf fi yn dysgwyl cael aros yma; ac os y caf fyw bydd raid cael rhai eto.

YMWELIAD Y PARCH. T. JERMAN
JONES A CHYMRU.

BYDD yn adnabyddus i'r nifer mwyaf o ddarlennwyr y CRONICL CENADOL cyn y daw y rhifyn hwn i'w dwylaw fod y Parch. T. Jerman Jones wedi dychwelyd i'r wlad hon am ychydig amser. Gadawodd Shil-

long Gor. 12fed, a chyrhaeddodd Liverpool Awst 17eg. Yr oedd y Cyfeisteddod Gweithiol wedi rhoddi gwahoddiad taer i Mr. Jones, tua blwyddyn a hanner yn ol, i ddyfod adref er mwyn ychydig seibiant ar ol ei lafur dirfawr ar adeg y *cholera*; ond nis gallai y pryd hyn weled ei ffordd yn rhydd. Pa fodd bynag, gwelodd gyfleusdra yn awr i ddyfod drosodd am dri neu bedwar mis. Cyfarfyddodd y Cyfeisteddod Gweithiol prydawn ddydd Gwener, Awst 19eg, i'w groesawu; a chynnalwyd cyfarfod cyhoeddus yr un noswaith yn Nghapel Chatham Street, pryd y daeth cynulleidfâ fawr ynghyd, er nad oedd y rhybudd ond byr. Llywyddwyd gan David Roberts, Ysw., U.H. Ar ol dechren y cyfarfod trwy ddarllen a gweddio gan y Parch. Peter Jones, cynnygiwyd gan Dr. Thomas, ac eiliwyd gan y Parch. Hugh Jones, a phasiwyd yn unfrydol, "Ein bod yn dymuno dadgan ein llawenydd mwyaf diffuant wrth gyfarfod â'n hanwyl frawd y Parch. Thomas Jerman Jones ar ei ymweliad â ni wedi absennoldeb o yn agos i ddeuddeng mlynedd o wlad ei enedigaeth, a'n bod yn dymuno rhoddi iddo y croesawiad mwyaf serchog a chalonnog, gan deimlo yn ddiolchgar am yr amddiffyn a fu drosto ar ei ffordaith, ac am ei weled yn ein plith yn ymddangos mor gryf ac iachus. Ein bod yn teimlo ein rhwymedigaeth i gydnabod y daioni Dwyfol tuag ato, yn yr amddiffyn mawr sydd wedi bod dros ei einioes a'i iechyd am yr holl flynyddoedd y bu yn ymddangos oddiwrthym, a hyny yn y fath hinsawdd, ac yn fynych mewn amgylchiadau mor beryglus; ac yn arbenig am iddo gael ei allnogi i'w gysegru ei hunan i'r gwaith mawr yr aeth allan o'i herwydd, ac i aberthu pob peth er gwasanaethu eraill yn yr efengyl, ac ennill y Cassiad at Fab Duw."

Yna cyflwynwyd y Cenedwr i'r cyfarfod gan Ysgrifenydd y Genadaeth, y Parch. J. Thomas, M.A. Derbyniwyd Mr. Jones gan y cyfarfod gyda chymeradwyaeth uchel a pharhâns; ac wedi canu emyn, galwodd y cadeirydd arno i gyfarfod y cyfarfod. Rhoddodd ddarluniad tra bywiog o'r maes cenadol—yr amrywiol orsafoedd, ac o'r gwaith sydd yn cael ei ddwyn ymlaen. Appeliodd yn daer am haelioni ychwanegol tuag at ddwyn y gwaith ymlaen.

Cynnygiwyd gan y Parch. Dr. Hughes, ac eiliwyd gan y Parch. D. Williams, a phasiwyd yn unfrydol, "Ein bod yn dymuno dadgan llawenydd ein calon yn y llwyddiant mawr sydd wedi bod ar lafur Mr. Jones a'r cenadon eraill ar y maes cenadol yn India, ac yn neillduol am y wedd gysurus a gobeithiol sydd ar y gwaith mawr yn awr yn eu plith."

Cynnygiwyd gan y Parch. Owen Owens, eiliwyd gan y Parch. Griffith Ellis, M.A., a chefnogwyd yn Sasoneg gan y Parch. John Thomas, B.A., "Ein bod yn dymuno ac yn hyderu y bydd i ymweliad ein hanwyl frawd â'n gwlad fod yn effeithiol er adnewyddiad a chryfhâd i'w iechyd a'i ysbryd ef ei hunan, ac yn enwedig yn effeithiol er cynnyrchu mwy o deimlad yn ein heglwys yn mhlaidd ein Cymdeithas Genadol, ac er cynnydd cyffredinol ar haelioni ein Cyfundeb tuag ati."

DERBYNIADAU TUAG AT Y GENADAETH.

DYMUNA y Trysorydd Cyffredinol gydnabod ei fod wedi derbyn y symiau canlynol tuag at y Genadaeth er pan wnaed yr hysbysiad diweddar.

	£	s.	d.
Capel Prince's Road, Liverpool	100	6	7
" Chatham Street,	68	8	0
" Fitzclarence Street,	41	17	9
" Netherfield Road,	51	8	6
" Crosshall Street,	12	12	6
" Anfield Road,	35	4	3
" Lombard Street,	15	0	9
" Bootle	43	6	6
" Birkenhead	27	8	8
" Seacombe	13	5	10
" Garston	9	10	3
" David Street, Liverpool	15	17	11
" Addunedwr" at y Genadaeth yn Ocasia	0	5	0
Bethel, Castellnewydd Emlyn	4	17	7
Mr. Richard Williams, 123 Great Homer Street, Liverpool	20	0	0
"D." — Dinbych	1	0	0
Mr. J. P. James, 37 Mary Anne Street, Dowlais	24	0	0
Mr. R. Evans, Caergybi	1	0	0
Anadnabyddus, tuag at yr Ysbyty Cenedol yn Mawplang	5	0	0
Y Parch. E. Parry, M.A. Drefnewydd, tuag at Gapel Shangpoong	2	0	0
Y Parch. W. Powell, Penfro, tuag at Gapel Nongsawlia	1	0	0
David Davies, Ysw., M.P., tuag at y to haelion i Gapel Nongsawlia	10	0	0

Derbynir rhoddion at y Genadaeth gan y Trysorydd, John Griffith, Esq., Church St., Egremont, Birkenhead.

Gellir talu unrhyw swm mewn unrhyw gangen o'r North and South Wales Bank, to the credit of Mr. John Griffith, Treasurer of the W. C. Foreign Missionary Society.

Derbynir rhoddion at Drysorfa Gweddwon ac Amddifaid y Cenedol, gan Drysorydd y gronfa hono, DAVID ROBERTS, Esq., 63 Hope Street, Liverpool.

Pob llythrau yn achos y Gymdeithas i'w cyfeirio i'r Ysgrifenydd, The Rev. JOSIAH THOMAS, M.A., 28, Breckfield Road South, Liverpool.

Y DRYSORFA.

RHIF. 612.]

HYDREF, 1881.

[LLYFR LI.]

PA FODD I WEINIDOG OSOD EI HUN YN BROFEDIG GAN DDUW.

CYNGHOR A DRADDODWYD AR ORDEINIAD WYTH O FRODYR YN NGHYMDEITHASFA
CAERNARFON, AWST 24, 1881.

GAN Y PARCH. ROBERT HUGHES, GAERWEN.

(Ysgrifenedig ganddo ef i'r DRYSORFA.)

2 TIMOTHEUS II. 15: "Bydd ddyfal i'th osod dy hun yn brofedig gan Dduw, yn weithiwr difefl, yn iawn-gyfrannu gair y gwirionedd."

Y MAE cynghori pregethwyr, yn enwedig pregethwyr ieuainc, yn hen arferiad, ac yn hen arferiad anghenrheidiol hefyd. Arferai yr apostol Paul anfon llythyrau at y cyfryw, yn un pwrpas i'w cynghori a'u cyfarwyddo, a hyny yn benaf fel yr iawn-gyflawnent eu gweinidogaeth. Ac ymysg ei liaws cynghorion i Timotheus, efe a'i cyngorodd i wrthsefyll yr hyn ag y mae dynion hunanol yn dueddol iddo, hyd yn nôd pan yn cyflawni yr alwedigaeth fwyaf pwysig a chysegredig. Yr hyn a ddynodai efe yn yr adnod flaenorol ydoedd "ymryson ynghylch geiriau." Gallasai hyny roddi rhyw gymalnt o fantais i rywrai ddangos eu rhagoriaeth mewn gwybodaeth a gallu ar eraill, a thrwy hyny ennill rhyw fath o enwogrwydd iddynt eu hunain. Ond yn ol tystiolaeth yr Apostol, "nid oedd ymryson ynghylch geiriau fuddiol i ddim." A gwaeth, yr oedd hyny yn achlysur i weinidogaeth yr efengyl fyned yn fuddiol i ddim; a gwaeth drachefn, yn achlysur i'r weinidogaeth hono "ddadymchwelyd y gwrandawyr." Gwylwn gan hyny, anwyl frodyr, rhag dwyn dim i gysylltiad â gweinidogaeth yr efengyl a beryglo ei gwneyd, nid yn unig yn fuddiol i ddim, eithr hefyd i ddadymchwelyd y gwrandawyr, a thrwy hyny yn achlysur, os nid yn foddion,

eu tragywyddol golledigaeth. Nid rhyfedd gan hyny i Paul annog Timotheus i roddi y fath siars i ddygawdwyr crefydd, gan ddywedyd wrtto, "Dwg y pethau hyn ar gof, gan orchymyn ger bron yr Arglwydd na byddo iddynt ymryson ynghylch geiriau, yr hyn nid yw fuddiol i ddim, ond i ddadymchwelyd y gwrandawyr." Ac er ei ddiogelwch personol yntau, efe a ddywedodd drachefn wrtho, "Bydd ddyfal i'th osod dy hun yn brofedig gan Dduw, yn weithiwr difefl, yn iawn-gyfrannu gair y gwirionedd."

Yn bresennol ni a edrychwn ar y geiriau hyn yn annogaeth i'n brodyr, y rhai sydd heddyw wedi eu neillduo i holl waith gweinidogaeth yr efengyl; annogaeth iddynt i fod yn ddyfal i'w gosod eu hunain yn brofedig gan Dduw, a hyny mewn dwy ystyriaeth. I. Yn eu cymeriad personol. II. Yn eu llafur gweinidogaethol.

I. YN EU CYMERIAD PERSONOL; yn eu cymeriad fel dynion a christionogion.

Y mae bod yn ddynion cyflawn, trwyadl, ymhob ystyr, yn llawer iawn i bregethwyr. Y mae synwyr naturiol cryf yn fantais anghyffredin iddynt. Yr wyf wedi sylwi ar liaws o bregethwyr, heb fod yn bregethwyr mawr, galluog, a thalentog, ond er hyny yn breg-

ethwyr da, buddiol, a chymeradwy, a hyny am flynyddoedd lawer, yn yr un cynulleidfaoedd. Dyuion a chanddynt gryn lawer o'r hyn a elwir synwyr cyffredin oeddynt ac ydynt, a dynion yn ei ddefnyddio hefyd yn y modd goreu er cyrhaedd amcanion eu gweinidogaeth. Chwi a gofiwch y sylw hwn, fy nghyfeillion ieuainc, pan y dygir chwi i gysylltiad neillduol a'g eglwysi neillduol, sef mai arwydd ffatriol i chwi fydd eich bod yn gwreiddio ac yn ffwrtho yn yr un man, a hyny am dymmor hir. Nis gellir dysgwyl llawer o ddaioni oddiwrth symudiadau aml. Na, y mae hyny eisoes wedi myned gryn lawer yn erbyn yr hyn a elwir genym yn fugeiliaeth. Gan hyny, tuag at i chwi fod yn bregethwyr defnyddiol, a throi llawer yn yr un cych-oedd, a hyny am amser maith, gosodwch amcan digon uchel a theilwng i'ch llafur, nid dim llai nag ennill llawer-oedd o bechaduriaid at Grist, a thrwy hyny eu cadw hwynt i fywyd tragywyddol, a'u cael drachefn "yn goron eich gorfoledd ger bron ein Harglwydd Iesu Grist, yn ei ddyfodiad ef." Dyma yr uchelbwynt gogoneddus. Deliwch ef yn wastad o flaen eich llygaid, ac ymdrechwch er ei gyrhaedd. Gall na chyrhaeddych yr enw o fod yn bregethwyr mawr; ond na fydded gwaeth genych am hyny; o leiaf, na ddigalonwch oblegid hyny, ond yn hytrach ymdrechwch wneyd i fyny am hyny mewn ffyrdd eraill. Yr wyf yn cofio fod y diweddar Barchedig Thomas Hughes o Liverpool yn rhoddi cynghor i'r diweddar Barchedig Ellis Phillips, o Wrexham, ar ei dderbyniad i'r Gymdeithaaf, gan ddywedyd wrtho, "Na feddyliwch am fod yn bregethwr pobl-ogaidd; ond meddyliwch yn hytrach am fod yn bregethwr da, buddiol, ac adeiladol. Ac ymdrechwch hefyd gyrrhaedd yr amcan hwn; ac os cyrhaedd- wch chwi hwn, y tebyg ydyw y cyrrhaeddych chwi y llall hefyd; oblegid y mae y pregethwyr defnyddiol yn gyffredin yn myned yn bregethwyr pobl-ogaidd." Felly chwithau, anwyl frodyr, ymdrechwch yn egniol i fod yn bregethwyr defnyddiol.

Yr wyf yn cymeryd yn ganiatâol fod genych synwyr naturiol cryf. Arferwch ef, ac astudiwch pa fodd i'w arfer hefyd, mewn gwahanol amgylchiadau, fel y cynnyddo fwyfwy, ac fel y cyn-

nyddo eich defnyddioldeb fwyfwy trwy hyny. Byddwch yn ddynion cywir, pur, ffyddlaw, ymhol peth; yn gyfryw, fel y rhydd pawb a'ch adwaenant eu hymddiried llwyraf ynoch ac yn yr hyn oll a ddywedoch. Arferwch fod yn ddynion sirol ymysg eich cyfeillion; oblegid nid oes dim mewn crefydd i beri ymddangosiad o brudd-der, llawer llai ymddangosiad o ddiystyrwch, a llawer llai drachefn ymddangosiad o sarugrwydd. Y mae gwir grefydd yn galluogi ei pherchen i fod yn wastad yn sirol. Er hyny y mae yn anghenrheidiol i siroldeb, yn enwedig siroldeb pregethwyr, gael ei gadw o fewn terfynau gweddol-ddra. Dylent hwy wyllo rhag i'w siroldeb redeg i dymher o ysgafnder, ac iddynt drwy hyny golli eu hurddas, eu parch, a'u defnyddioldeb. "Gwisgwch am danoch yr Arglwydd Iesu Grist." Gwisgwch ragoriaethau ei gymeriad: ei ostyngiedd-rwydd, ei addfwynder, a'i gymwynasgarwch. Yr oedd cymwynasgarwch yr Arglwydd Iesu yn un o nodweddi- amlycaf ei gymeriad. Ei fwyd a'i ddi- od ef ydoedd myned oddiamgylch gan wneuthur daioni, ac iacháu pob clefyd a phob afiechyd ymhlith y bobl. Ymdrechwch chwithau i wneyd fel yntau. Byddwch yn ddynion cymwynasgar, caredig, awyddus i wneuthur daioni i bawb yn ol eich gall; a dangoswch eich cydymdeimlad a phawb mewn cyf- yngderau, profedigathau, a thrallod- ion, a chwi a welwch y bydd i hyny fod lawer iawn o blaid llwyddiant eich llafur.

Ond rhag eich digaloni, trwy gyf- lwyno fel hyn i'ch sylw gymeriad pur, dihalog, a dilychwin, a chwithau mor ymwybodol o'ch hanmherffeithrwydd eich hunain, meddyliwch am gymeriad arall islaw yr eiddo ef, a nês at yr eiddoch chwithau. Meddyliwch am gymeriad Paul. Dyn, a dyn yn unig, oedd efe, fel chwithau, ond ei fod yn ddyn ymroddedig iawn i wasanaeth ei Feistr, ac awyddus iawn am ei lwydd- iant. Er ei fod yn rhydd oddiwrth bawb, efe a wnaeth ei hun yn was i bawb fel yr ennillai fwy. "Ac" meddai, "mi a ymwnaesthum i'r Iud- ewon megys yn Iuddew, fel yr ennill- wn yr Iuddewon; i'r rhai dan y ddeddf megys dan y ddeddf, fel yr ennillwn y rhai sydd dan y ddeddf; i'r rhai di- ddeddf megys diddeddf, fel yr ennillwn

y rhai diddeddf. Ymwneuthum i'r rhai gweiniaid megys yn wan, fel yr ennillwn y gweiniaid; mi a ymwneuthum yn bobpeth i bawb, fel y gallwn yn hollol gadw rhai." Dyna Paul; byddwch chwithau yn ddilynwyr iddo ef, megys ag y bu yntau i'r Arglwydd Iesu; yr hwn, trwy ei hunanymwadiad, ei hunan-aberthiad, a'i hunan-ddarostyngiad, "gan fod yn ufudd hyd angen, ie, angen y groes," a'i gwnaeth ei hun yn bob peth i bawb, fel y gallai yn hollol gadw rhai, ie, fel y gallai yn hollol gadw tyrfa afrifod o bechaduriaid, "o bob cenedl, a llwythau, a phobloedd, ac ieithoedd."

Y mae'r sylwadau hyn yn ein harwain at elfen arall sydd yn anghenrheidiol er ffurfio nerth cymeriad pregethwyr, ac er hyrwyddo llwyddiant eu hymdrechiadan, sef dwioldeb diammheuol—diammheuol iddynt hwy eu hunain yn benaf. Y mae yr awgrym hwn, er ei wneyd ar ddydd eich horddeimad, yn gwbl amserol. Canys i bwy y perthyn dwioldeb diammheuol yn fwy nag i chwi? Duwioledeb, ac nid dim islaw iddo, a ddylasai roddi yr ysgogiad cyntaf yn eich meddyliau i fod yn bregethwyr; a chael arwyddion boddlonol o dduwioledeb ynoch a ddylasai roddi yr ysgogiad cyntaf yn meddyliau yr eglwysl er eich dwyn chwi i'r sefyllfa bresennol. Nid wyf heb ofni fod yr eglwysl yn ein plith yn gwneyd camgymeriad, a chamgymeriad mawr hefyd, trwy chwilio mwy am gymhwysderau llai, er dwyn gwyr ieuainc rhagddynt i waith y weinidogaeth. Pa fodd bynag am hyny, mi a wn y dylent chwilio mwy am y cymhwysder hanfodol hwn. A chwilio am dano yn ei ffrwythau yw y ffordd ddiogelaf; chwilio am dano yn tori allan yn weithgarwch crefyddol ymhob man ac ar bob cyfleusderau. Dywed rhai mai duwioledeb o radd uchel yw ysbryd y weinidogaeth. Pa fodd bynag am hyny, y mae yn rhoddi nerth mawr yn ysbryd y gweinidog ac yn nylanwad ei weinidogaeth. Pa ryfedd gan hyny fod yr apostolion yn ddynion mor eon? A pha ryfedd fod eu gweinidogaeth mor effeithiol? Canys nid oedd yn eu meddyliau hwy y petrusder lleiaf ynghylch gwirionedd eu crefydd nac ynghylch dilyrwydd eu gweinidogaeth. O mor groew y siaradent, gan ddywedyd, "A phob peth sydd o Dduw, yr

hwn a'n cymmododd ni ág ef ei hun trwy Iesu Grist." Dyma y sylfaen, a sylfaen i bwrpas ydyw hefyd. "Ac a roddodd i ni weinidogaeth y cymmod:" dyna yr oruwchadeiladaeth. "Am hyny," meddynt, "yr ydym ni yn genadau dros Grist, megys pe byddai Duw yn deisyf arnoch trwom ni, yr ydym yn erfyn dros Grist, Cymmoder chwi â Duw." Ai dyna yr honiad uchaf a allasant hwy wneyd ar ran llwyddiant eu gweinidogaeth? Nage; ni a'u cawn yn hōni mwy, gan ddywedyd, "Arfaen ein milwriaeth ni nid ydynt gnawdol, ond nerthol trwy Dduw i fwrw cestyll i'r llawr." Yr oeddynt fel yn colli eu hunain a'u gwendid yn Nuw a'i nerth. "A chan fwrw dychymygion i lawr, a phob uchder a'r sydd yn ymgodi yn erbyn gwybodaeth Duw, a chan gaethiwo pob meddwl i ufudd-dod Crist." Gan hyny, anwyl frodyr, mynwch chwithau y sierwydd am wirionedd eich crefydd, ac am wirionedd eich gweinidogaeth. Cyfnertha hyny eich calonau yn wyneb siomedigaethau, galluoga eich meddyliau i orchfygu anhawdlerau, a chorona eich hymdrechion â llwyddiant anghyffredin. Ond chwi a ddylech gofio mai nid trwy wneyd y sierwydd hwn yn amcan y cyrhaeddwch ef, ond trwy gredau yn Nghrist, ei garu, cymdeithasu ág ef, a'i wasanaethu yn ffyddlawn. Trwy hyny y mae yr hufen hwn sydd mewn crefydd yn ymgasglu ac yn ymdewychu, ac yna yn troi yn faeth ysbrydol i enaid y crïstion. Trwy rinwedd undeb a chymundeb â'r Arglwydd Iesu y mae ffrwythlonder ei ddysgyblion ef ymhob oes yn amlhâu, yn cynnyddu, ac yn addfedu, ac yna yn dybennu yn ogoniant i Dduw, ac yn sierwydd fydd a gobraith iddynt hwythau. Yr hyn a lefarodd yr Arglwydd Iesu wrth ei ddysgyblion gynt, a lefara efe wrthyh chwithau heddyw, gan ddywedyd, "Aroswech ynof fi, a mi ynoch chwi. Yr hwn sydd yn aros ynof fi, a minnau ynddo yntau, hwnw sydd yn dwyn ffrwyth lawer. Yn hyn y gogoneddwyd fy Nhaf, ar ddwyn o honoch ffrwyth lawer; a dysgyblion fyddwch i mi." Yr hyn sydd gyfystyr a dywedyd, A chwi a gewch wybod ynoch eich hunain mai dysgyblion fyddwch i mi. Dyma'r sierwydd; a pha sierwydd mwy a gwerthfawrochach a ddichen byth ddyfod i'ch meddiant?

II. Ystyriaeth arall a gyflwynwyd i'ch sylw ydyw, BOD YN DDYFAL I OSOD EICH HUNAIN YN BROFEDIG GAN DDUW YN EICH LLAFUR GWEINIDOGAETHOL.

Y mae dau air yn y testun, a dau air awgrymiadol iawn, sydd yn dynodi y llafur hwnw, sef "gweithiwr difeifl," ac "iawn-gyfranu gair y gwirionedd."

"Gweithiwr difeifl," neu ynte gweithiwr digywilydd, gweithiwr na raid iddo ddim cywilyddio. Tuag at fod yn weithiwr felly, y mae yn rhaid i'r gwaith fod yn dda, ac y mae yn rhaid i'r gweithio fod yn deilwng. Am y cyntaf nid oes betruder. Y mae y gwaith yn dda. "Gwir yw y gair, os yw neb yn chwennych swydd esgob, gwaith da y mae yn ei chwennych." Yr ydych chiwi, fy mrodyr, wedi eich tueddu i chwennych gwaith da, y gwaith goreu, sef troi pechaduriaid o gyfeiliorni eu ffyrdd, cadw eneidiau rhag anghen, a chuddio lliaws o bechodau. Ond i chiwi wneyd y gwaith hwn, "mawr fydd eich gwobr yn y nefoedd." "Canys y rhai a dröant lawer i gyfiawnder a fyddant fel y ser, byth yn dragywydd." Heblaw hyny, tuag at fod yn weithiwr difeifl, y mae yn rhaid i'r gweithio fod yn deilwng. Y mae yn rhaid i'r gweithiwr ddeall ei waith, a gwybod pa bryd a pha fodd i'w weithio hefyd; canys y mae yn beth o'r pwys mwyaf i bob gwaith da gael ei wneyd yn ei bryd ac yn ei le. Y mae gan weinidogion yr efengyl yn arbenig amrywiol gylchoedd i fod yn weithgar ynddynt.

1. Yr ydym wedi cyfeirio yn anuniongyrchol eisoes at y *cylch personol*. Gwaith y cylch hwnw, lawer iawn, fydd rhagarotoi at orchwylion y cylchoedd eraill. Yn y llyfrgell yn neillduol y gwneir hyny, trwy ddarllen, trwy fyfyrrio, a thrwy weddio. Cymsagu y dyledswyddau hyn &u gilydd ddigon fydd y rhagarotod mwyaf effeithiol. Y llyfrgell yw cysegr sancteiddiolaf y pregethwr. Nid oes neb a faidd fyned i mewn i hwnw ond Duw ac yntau. Y mae i chiwi, fy nghyfeillion, ryddid i fyned i mewn iddo, a hyny yn amlach nag unwaith yn y flwyddyn; myned i mewn iddo, nid i edrych ar *arwydd* y Presennoldeb Dwyfol, ond i edrych ar y Presennoldeb Dwyfol ei hunan. Yn y sancteiddiolaf hwn y mae y Duw mawr o'i ras yn ymddygleirio ger bron ei weision;

"yn llewyrchu yn eu calonau, i roddi goleuni gwybodaeth ei ogoniant yn wyneb Iesu Grist." Gwnewch y deilydd goreu o hono, ewch i mewn iddo yn aml, nid gyda'ch hachosion personol yn unig, eithr gydag achosion eraill hefyd. Trefnwch eich materion ger ei fron Ef, llanwch eich genau â rhesymau, a mynwch wybod â pha eiriau yr etyb efe chiwi, a dygwch hwynt oddiwrtho at y cynnulleidfaoedd yn genadwri "fywiol a nerthol, a llymach nag un cleddyf dau-finiog, ac yn cyrhaeddyd trwodd hyd wahaniad yr enaid a'r ysbryd, a'r cymmalau a'r mer, ac yn barnu meddyliau a bwriadau y galon."

2. Y *cylch teuluaid*. Dichon fod rhai yn barod i ddywedyd fy mod, trwy y crybwylliad hwn, wedi myned dros derfynau priodol cyngor mewn ordeiniaid; ond prin yr ystyriaf fod dim grym yn yr wrthddadl yna, canys nid oes dim yn fwy anghenrheidiol i'w ddwyn i sylw pregethwyr ac eraill, ar y fath achlysur a hwn, nag ydyw crefydd deuluaidd.

Un o rwymedigaethau anhebgorol swydd esgob ydyw gofalu am grefydd deuluaidd yn ei holl gysylltiadau. "Rhaid gan hyny i esgob fod yn ddiargyhoedd, yn wr wraig, yn llettygar, yn llywodraethu ei dŷ ei hun yn dda, yn dal ei blant mewn uffuddod, ynghyd a phob onestrwydd; oblegid oni fedr un lywodraethu ei dŷ ei hun, pa fodd y cymer efe ofal dros eglwys Dduw i?" Esgobion ydych chiwithau, ac yr wyf yn deall fod rhai o honoch eisoes yn benau teuluoedd. A thuag at i chiwi weinyddu eich swydd yn deilwng yn eglwys Dduw, y mae yn rhaid i chiwi "arfer dwioldeb gartref." Gan hyny chiwi a ganiatewch i mi eich hannog i fod yn ddyfal i godi crefydd deuluaidd i'w safle briodol, a hyny yn arbenig trwy eich hesiamplan. Y mae ymhell iawn o fod felly, ac yn myned bellach, bellach, o flwyddyn i flwyddyn, yn enwedig y rhanau mwyaf ysbrydol a chysegredig o honi. Meddyllier am yr addoliad teuluaidd. Bu amser pan nad oedd nemawr deulu yn y Cyfundeb Methodistiaidd yn Nghymru heb addoli yn gyhoeddus o leiaf ddwywaith yn y dydd; ond erbyn hyn y mae unwaith yn y dydd yn ddigon gan lawer oedd; ie, y mae unwaith yn yr wythnos, sef ar y Sabboth, yn ddigon gan rai; a gwaeth fyth, y mae cannoedd o

deuluoedd yn profesu crefydd yn ein mysg heb gynnal addoliad teuluaidd o gwbl. Rhaid gan hyn fod crefydd, i bob pwrpas daionus, wedi llwyr ddifillanu o'r teuluoedd hyn. Gan hyn, tuag at i chwi gynnorthwyo i godi crefydd deuluaidd o'r ystâd adfeiliedig hon, cyflawnwch yn ffyddlawn ei holl ddyledswyddau hi. "Y gwŷr, cerwch eich gwragedd, ac na fyddwch chwerwon wrthynt;" trwy hyn yr ymostyngant hwythau i chwithau, y parchant chwi, ac y rhoddant bob cymhorth i chwi i gyflawni eich gwahanol rwymedigaethau. "Y tadau, na yrwch eich plant i ddigio; ac na chyffrowch hwynt i ddigaloni; ond maethwch hwynt yn addysg ac athrawiaeth yr Arglwydd;" trwy hyn yr ufuddhânt hwythau i chwithau yn yr Arglwydd, yr anrhyddant chwi, fel y byddo yn dda iddynt, ac fel y byddont hirhoedlog ar y ddaear. "Y meistriaid, gwnewch i'ch gweinidogion yr hyn sydd gyflawn ac uniawn;" trwy hyn yr ufuddhânt hwythau i chwithau gydag ofn a dychryn, yn symbrwydd eu calon, megys i Grist. A thuag at i'r "eneiniad oddiwrth y Sanctaidd hwnw" ddisgyn ar y cyflawniadau hyn, gofelwch am yr addoliad teuluaidd. Gofelwch am ei gynnal o leiaf hwyr a boreu, neu ynte yn ol esiampl Dafydd a Daniel, a'r hen Fethodistiaid da, hwyr, a boreu, a hanner dydd. "Hwyr a boreu, a hanner dydd y gweddient hwy, ac y byddent daer; a'r Arglwydd a glywai eu lleferydd." Felly chwithau, gwnewch eich crefydd deuluaidd yn deilwng i fod yn *model*, yn gynllun crefydd deuluaidd i holl deuluoedd eglwysi y Methodistiaid.

Y mae i grefydd deuluaidd le mawr yn y Bibl. Os yw ei lle yn lleihau ymysg yr Enwadau Crefyddol, nid ydyw felly yn y Bibl. Crefydd deuluaidd ydoedd yr unig ffurf gyhoeddus ar grefydd am ganrifoedd lawer. Ac yr oedd rhai o'r hen batrieirch yn enwog am eu ffyddlondeb iddi yn y ffurf hono. Meddylier am Abel dduwiol, Enoch hefyd, ac Abraham. Yr oedd ffyddlondeb Abraham yn tynnu sylw y Gorucha. Oblegid hyn y dygodd efe ei i'w gyfeillach agosaf, i'w gyfrinach. Prin y gallasai efe wneyd dim pwysig, ar y ddaear, heb fynegu hyn yn gyntaf i Abraham. "A gelaf fi rhag Abraham yr hyn a wna!" medd yr Ar-

glwydd. "Canys Abraham yn ddiau a fydd yn genedlaeth fawr a chref, ac ynddo ef y bendithir holl genedloedd y ddaear; canys mi a'i hadwaen ef, y gorchymyn efe i'w blant, ac i'w dylyth ar ei ol, gadw o honynt ffordd yr Arglwydd, gan wneuthur cyflawnder a barn, fel y dygo yr Arglwydd ar Abraham yr hyn a lefarodd efe am dano." Ond wedi yr oes batriarchaidd, ac wedi i grefydd gymeryd ffurf fwy cyhoeddus yn ngorchwyliaeth Sinai, yn ychwanegol y gwnaeth hi hyn, ac nid i leihau dim ar bwysigrwydd crefydd deuluaidd, nac i dynu dim oddiwrthi. Na, yr oedd hi o dan yr orchwyliaeth hono, ac y mae hi eto o dan yr orchwyliaeth efengylaidd, yn cadw ei lle, ac mor wasanaethgar ag y bu erioed.

Diffyg crefydd deuluaidd ydyw un o achosion aflwyddiant crefydd yn ein gwlad. Beth pe buasai holl Fethodistiaid Cymru wedi ymroddi i ddyledswyddau crefydd yn eu teuluoedd? buasent amlach arall nag ydynt, a'u dylanwad yn saith mwy. Yr wyf yn cofio i mi ddarllen sylw gan un o weinidogion Scotland, "Pe byddai i rieni duwiol gredu addewidion cyfammot Duw, yn eu perthynas a'u plant, ac ymddwyn tuag at eu plant yn ol rheolau y cyfammot hwnw, caent y fraint o fod yn offerynnau eu hadgenedliad, mor wirioneddol ag iddynt fod yn offerynnau eu cenedliad cyntaf." Y mae y sylw hwn, os yw yn wir, yn taslu cyfrifoldeb ofnadwy ar rieni. Ac nid yw yn amhebyg i fod yn wir, canys y mae genym engreiffitiau lawer sydd yn myned ymhell er profi ei wirionedd. Y mae lliaws o blant y Methodistiaid sydd wedi eu magu yn grefyddol, gyda gofal, diwydrwydd, a llawer o weddio, yn ofni yr Arglwydd o'u mebyd, a rhai o honynt yn llenwi y cylchoedd pwysicaf gyda chrefydd. Nid yw hyn ond peth sydd i'w ddysgwyl; canys yn gymaint ag i'w rhieni fod yn ffyddlawn i gyflawni eu rhwymedigaethau hwy, y mae Duw o anghenrheidrwydd yn ffyddlawn i gyflawni ei addewidion yntau. "Efe a dywallt ei Ysbryd ar hâd ei bobl, a'i fendith ar eu hilogaeth; a hwy a dyfant megys ymysg glaswellt, fel helyg wrth ffrydiau dyfroedd." Yna, "Hwn a ddywed, Elddo yr Arglwydd ydwyf fi; a'r llall a'i geilw ei hun ar enw Jacob; ac arall a ysgrifena

â'i law, Eiddo yr Arglwydd ydwyf, ac a ymgysfennu ar enw Israel."

3. Y cylch arall sydd i lafur gweinidogion yr efengyl, a hwnw y mwyafrif choeddus a phwysig, *yr pregethu yr efengyl*, neu yn ol geiriad y testun, "iawn-gyfrannu gair y gwirionedd."

Dyma ddarnodiad i bwrpas o bregethu yr efengyl. Gweithiwrch chwi eich hunain i synu â'r disgrifiad hwn, a chwi a fyddwch yn bregethwyr gwir werthfawr. Tybia rhai fod cyfeiriad yn y gair "iawn-gyfrannu" at waith yr offeiriad Iuddewig yn tori yr aberthau yn ddarnau, ac yna yn eu rhanu yn briodol, yn ol cyfarwyddyd y gyfraith. Tybia eraill drachefn ei fod wedi ei gymeryd oddiwrth waith y penteuulu yn tori ymborth yn fedrus ac yn ddoeth, gan ofalu am i bob un gael ei gyfran briodol o hono. Y mae cryn lawer o fedrusrwydd a doethineb yn anghenrheidiol tuag at hyn. Ond y mae mwy o'r naill ac o'r llall yn anghenrheidiol er iawn-gyfrannu gair y gwirionedd. "Pwy sydd was fyddlawn a doeth," ebe Iesu Grist, "yr hwn a osododd ei arglwydd ar ei deulu, i roddi bwyd iddynt mewn pryd? Gwyn ei fyd y gwas hwnw, yr hwn y caiff ei arglwydd ef, gan ddél, yn gwneuthur felly." Pwy o honoch chwithau, fy mrodyr, a fydd was fyddlawn a doeth i Iesu Grist, i roddi i'w deulu yntau eu cyfran briodol, a hyny hefyd yn ei bryd? Pwy o honoch a fydd yn ddigon ffyddlawn i roddi i'r annuwiol yr hyn a berthyn iddo ef? a phwy o honoch a fydd yn ddigon doeth i roddi i'r duwiol yr hyn a berthyn iddo yntau?

Y mae cwyno, a hyny yn gyffredin, fod tôn pregethau rhai o'n pregethwyr ieuainc yn rhy esmwyth, bron yn ymylu ar fod yn wenieithus. Pa fodd bynag am hyny, na fydded i ddim felly nodweddu eich pregethau chwi; ond yn hytrach, dynoethwch ysgelerder pechodau ein hoes a'n gwlad, y rhai sydd yn darostwng ein cymeriad cenedlaethol a chrefyddol, ac yn dinystrio cyrff ac eneidiau y rhai a'u cyflannant. Dywedwch yn erbyn arferion llygredig a chwarenyddiaethau ynfyd, y rhai y bu gweinidogaeth ein tadau yn foddion i'w darostwng, ond erbyn hyn sydd yn ail godi eu penau, ac yn bygwth adfeddiannu ein gwlad drachefn. Dywedwch yn ddihoesgyni, eto yn ddoeth, a chyda theimlad priodol, beth tydd

diwedd ymarweddiad y naill ddosbarth a'r llall o ddynolryw. Dywedwch mai "gwae yr anwir, drwg fydd iddo; canys gwobr ei ddwyllaw ei hun a fydd iddo;" dyna un o elfennau trueni uffern. "Dywedwch," drachefn, "mai da fydd i'r cyfiawn, canys ffrwyth eu gweithredoedd a fwynhânt;" a dyna un o elfennau dedwyddwch y nef. Y mae gair y gwirionedd, trwy ei iawn-gyfrannu, "yn fuddiol i athrawiaethu, i argyhoeddi, i geryddu, ac i hyfforddi mewn cyfiawnder, fel y byddo dyn Duw yn berffaith, wedi ei berffeithio i bob gweithred dda."

Ewch gan hyny, fy mrodyr, a gweithiwrch yn egniol dros eich Meistr mawr, ac efe a fydd gyda chwi, ac a'ch bendithia, fel y gwneleu chwithau yn fendith i laweroedd.

CRIST YN DDELU DUW.

Gan y Paroh. J. PRYCE DAVIES, M.A., Caerlleon.

(Parhad o tu dalen 334.)

MAE gofyniad felly yn awgrymu ei hunan i'n meddyliau yn y fan yma. Pa fodd y mae Crist fel delw Duw yn dadguddio a hysbysu Duw i ni?

1. Y mae Crist fel delw Duw yn wrth-ddrych cyfaddas i ddadguddio a hysbysu Duw i ni yn ei Berson.

Fel y sylwyd eisoes, y mae y Mab yn ddysgleirdeb gogoniant y Tad, ac yn wir lun ei Berson ef. Y mae holl briodoleddau hanfodol y Tad yn cael eu hadlewyrchu yn eu mawredd a'u gogoniant cynhenid yn Mherson y Mab. Pe na buasai y Mab wedi dyweyd yr un gair am y Tad, buasai yn gyfrwng effeithiol i'w ddadguddio, oblegid y tebygolrwydd gwreiddiol sydd yn hanfodol yn ei Berson ef i Berson y Tad. Y mae ambell i blentyn yn dwyn y *family likeness* i raddau mor helaeth fel nad ydyw yn anhawdd olrhain ei gysylltiadau teuluaidd ef. Y mae ambell i fab mor debyg i'w dad fel na raid ond edrych ar ffurf ei wyneb, lliw ei wallt, ac ystfwm ei gorff, mewn trefn i allu dyweyd mab i bwy ydyw; a phe byddai arnoch eisieu rhoddi syniad i rywun am y tad ag sydd hyd yn hyn yn ddydeithr iddo, y ffordd fwyaf effeithiol i wneyd hyny fyddai gofyn iddo edrych a sylu ar y mab, oblegid ynddo ef fe gaiff bortread byw o'r tad, a gwell syniad am dano na thrwy unrhyw ddisgrifiad ellir roddi o hono mewn geiriau.

Hwyrach na cheir cyfleusdra byth mwyach i wled y tad yn bersonol, gan hwyrach ei fod wedi ymfudo i ryw wlad belleng a thramor, neu, o bosibl, ei fod yn pydru yn mhriddellau y dyffryn; ond pa le bynag y mae, ni bydd efe farw yn meddyliau ei gydoeswyr, gynifer o honynt ag sydd wedi cael mantais i'w adnabod, tra bydd byw y mab; oblegid y mae yn ddarlun byw o hono, mae yn fab ar ddolw ei dad. Felly y gallwn ninnau ddyweyd: er fod Duw Dad yn un na welodd neb erioed ef,—yn Dduw anweledig, yn trigo yn y goleuni nas gellir dyfod ato, eto yn Mheron yr Iesu, ei uniganedig Fab, yr ydym yn cael adlewyrchiad mor glir, mor gywir, ac mor gyflawn o hono, fel y mae y Mab ei hun yn dyweyd, "Yr hwn a'm gwelodd i, a welodd y Tad." Y mae holl nodweddau Person y Tad yn perthyn yn wreiddiol ac hanfodol i Berson y Mab. Yr un ydyw hawddgarwch ei wynebpryd, treiddgarwch ei lygaid, nerth ei frach, a thynnerwch ei galon. Yr oedd y Mab fel Duw mewn cnawd yn meddu priodolledau hanfodol Person y Tad, ac fel y cyfryw yr oedd yn wrthdrysych cyfaldas i egluro a dadguddio y Tad i ni.

Y mae'r ffaith fod Duw wedi ymddangos mewn cnawd yn cyfarfod yn llawn âg un o anghenion dyfnaf ein natur, am ei bod yn dwyn ger bron yr enaid wrthdrysych gwledig a theimladwy, ar yr hwn y gallwn ymsefydlu o ran ein myfyrdodau pan yn ceisio meddwl am Dduw, ac ar yr hwn y gallwn ymsefydlu o ran ein serchiadau pan yn ceisio caru Duw. Rhaid i feddwl dyn gael gafael ar Dduw cyn y mae yn bosibl iddo deimlo yn ddedwydd a digonol. Beth bynag all fod yn eiddo yr enaid, os na bydd Duw yn eiddo iddo, mae yn rhwng o fod yn dlawd a gwag. "Heb Dduw, heb ddim, Duw a digon." Y mae pechod wedi creu rhyw wagder o fewn dyn nad oes ond yr Anfeidrol a all ei lanw; a chri gwastadol yr enaid sydd wedi ei ddeffro i ymdeimlo â'r gwagder yma ydyw, "O na wyddwn pa le y cawn i Ef!" Mae yn debyg i'r gragen ar y traeth wedi i'r llanw fyned allan. Cewch ei gweled yn ymager, fel pe byddai yn ymwybodol fod yna ryw wagder o'i mewn nad oes dim ond y *tide* mawr sydd newydd ei gadael a fedr ei lanw. Felly y mae enaid dyn. Mae wedi ei dafu ar draeth amser, a theimla fod rhyw wagder yddo, ac y mae ynddo ryw ddyhead gwastadol megys pe byddai yn ymwybodol nad oes neb ond yr Anfeidrol a all ei gyflawni.

Ond pan y mae yr enaid yn myned i chwilio am Dduw fel y mae ynddo ei hun, nid ydyw yn teimlo ei fod yn gallu dyfod o hyd iddo. Y mae hanfod ysbrydol pur yn ddrychfeddwl rhy ddaudoddol i feddwl

fel yr eiddo dyn allu ymafyd ynddo; ac er fod Duw wedi amlygu ei hun yn ei weithredoedd, a'r rhai hynny yn llawn o brofion eglur o'i allu a'i ogoniant, y mae yr enaid er hynny yn dyheu am y Duw personol, ac yn ymwybodol fod yn rhaid iddo ddyfod i gyffyrddiad âg ef ei hun cyn y bydd yn bosibl iddo deimlo yn ddedwydd ac yn ddiwall. Ond y mae Bôd Hollallnog, Hollbresennol, Hollwybodol, Un uwchlaw deddfau amser a lle, Bôd heb ffurf iddo, heb ddechre na diwedd, ac yn enwedig Bôd cyflawn a sanctaidd, yn tueddu i wrthdaro y meddwl oddiwrtho yn hytrach nag attynnu y meddwl ato. Y mae'r meddwl wrth geisio syllu ar y fath Un yn ymgolli yn nghanol y fath ddydeithrwech ac arucheled. Mae yn debyg i'r bachgen y clywsom am dano yn un o gymydogathau yr Eryri yn Arfon. Yr oedd y bachgen hwn wedi dianc oddicartref un diwrnod, ac wedi myned i grwydro i ganol y mynyddoedd uchel oedd heb fod ymhell oddiwrth dy ei rieni. Yr oedd yn ei grwydriadau wedi bod yn ngolwg rhai o'r golygfeydd prydferthaf yn Ngogledd Cymru; ond pan ofynwyd iddo pa fodd yr oedd yn eu mwynhâu? atebodd nad ydoedd yn gallu eu mwynhâu o gwbl. Pan ofynwyd "Paham?" dyna a ddywedodd, "Am nad oeddwn yn teimlo yn dawel gyda golwg ar fy niogelwch fy hun. Yr oeddwn yn nghanol yr holl fawredd, yr holl brydferthwch a'r arddunedd oedd o fy amgylch, yn teimlo fy hun yn ddydeithr, yn unig, yn grwydredig, ac i raddau mawr yn golledig." Mor dda fuasai gan y llanc hwn daro ar ryw gyfaill adnabyddus iddo, un ag y gallasai ymddiried ynddo, a'i harweinai i le olaf a diogel i edrych ar y golygfeydd mawreddog a rhamantus oedd yn ymager o'i flaen! Rhywbeth yn debyg i hyn ydyw profiad enaid pan yn chwilio am Dduw fel y mae ynddo ei hun. Gall ganfod mawredd ac ardderchogrwydd y Duwdod i raddau helaeth; ond nid ydyw mewn sefyllfa y gall eu mwynhâu, oblegid mae yn gorfod teimlo mai enaid crwydredig a cholledig ydyw; ac mor ddioleghar y dylai deimlo am arweiniad rhywun o ymddiried a ddangosai iddo le diogel i edrych ar fawredd a phrydferthwch y Duwdod. Wel, y mae lle felly yn llywodraeth Duw, a Pheron y Mab ydyw y lle hwnw.

"Dyma fan yn ymyl Duwdod
I bechadur wneyd ei nyth,
A chyflawnder pur y nefoedd
Yn siriol wenu arno byth."

Ac nid man yn ymyl Duwdod yn unig ydyw, ond Duwdod mewn cnawd ydyw y fan. Dyma ddaear galed, ie, dyma Graig yr Oesoedd i'r enaid sefyll arni i syllu byth ar lawredd a rhyfeddodau yr Anfeid-

rol; oblegid y mae Emmanuel yn un, tra y gallwn ei barchu a'i addoli fel Duw, y gallwn hefyd feddwl am dano mor glir, ei garu mor syml, ac ymddiried yddo mor llwyr, ie yn fwy llwyr, nag yn yr un o'n cyfeillion daearol. Dyma un ag y mae pob peth Duw wedi eu cydgrynhoi ynddo. Mae yr egwyddorion a'r priodoleddau ag yr oedd-ym yn methu cael gafael ynddynt pan yn chwilio am Dduw fel y mae ynddo ei hun, o fewn ein cyrhaedd ynddo ef; oblegid "y mae holl gyflawnder y Duwdod yn preswyllo ynddo ef yn goiforol." Ynddo ef y mae pob peth sydd yn eiddo y Duwdod wedi dyfod o fewn cyrhaedd pechadur. Dyma ei dystiolaeth ef ei hun, "Yr holl bethau sydd eiddo y Tad ydynt eiddof fi," ac fel y mae yr holl bethau sydd eiddo y Tad yn Nghrist, y maent o fewn cyrhaedd braich fêr pechadur. Yn y Person beudigedig hwn yr ydym yn canfod yr Annherfynol wedi cyfyngu ei hun i ffurf dyn. Dyma Dad tragwyddoldeb wedi dyfod i fyw o fewn terfynau amser,—y Duw anweledig ac ysbyrdol wedi ei ddadguddio yn Ngair y Bywyd, yr hwn a welwyd gan lygaid dynol ac a deimlwyd gan ddwyllaw dynol. Dyma "yr annherfynol Ddwyfol Fôl, yn gwisgo natur dyn;" dyma un o'i deitlau bellach,—“y DYN Crist Iesu.” Mae Duw wedi dadguddio ei hun yn y man mwyaf manteisiol i ni edrych arno a chael gafael ynddo fel ein heiddo personol, trwy ddadguddio ei hun yn ei Fab; ac os teimlwn ni nad allwn afael yn ei Dduwdod, cydiwn yn ei ddynod. Gafaelwn mewn rhywbeth y medrwn gael gafael ynddo; a phe caem ni ond cyffwrdd âg yml gwisg y Person Mawr yma, fe ddeuai holl gyfoeth y Duwdod i lanw y gwagder sydd yn ein heneidiau. Mae Crist fel delw Duw yn wrthdrych cyfaddas i egluro a dadguddio Duw yn ei Berson.

2. Y mae Crist fel delw Duw yn wrthdrych cyfaddas i ddadguddio a hysbysu Duw i ni yn ei fywyd a'i gymeriad.

Fel yr oedd yn fanteisiol i ni gael dadguddio o natur Duw mewn Person Dwyfol yn ein natur ni, felly yr oedd yn fanteisiol i ni gael dadguddiad o gymeriad Duw mewn Person Dwyfol a ddaeth i'n byd a'n hamgylchiadau ni i ddadblygu y cymeriad hwnw. Yr oedd prydferthwch moesol yn nodweddu pob elfen yn nghymeriad Crist, a phob amgylchiad yn ei fywyd; ac yr oedd y prydferthwch hwnw yn adlewyrchiad o berffeithrwydd cymeriad moesol Duw Dad.

Yr amlygiad uchaf o gymeriad moesol Duw a gafodd y byd cyn dyfod y Mab iddo ydoedd cymeriad moesol y dyn cyntaf cyn iddo bechu. Dadgudlodd Duw burdeb a pherffeithrwydd ei gymeriad i radd-

au helaeth yn rhoddiad y ddeddf ar Sinai; ond yr oedd y ddeddf hono yn egwyddorion byw yn nghalon Adda, ac egwyddorion natur Duw ydoedd yr egwyddorion hynny, a dyma y rheswm fod dyn ar lun a delw Duw. Ond nid oedd enaid dyn yn dwyn delw Duw hyd yn nêd yn ei fan goreu ond yn debyg fel y mae *photograph* yn dwyn delw yr wyneb dynol. Y mae yma lawer o bethau yn y gwynedd dynol nad all y *photograph* mwyaf cywir a pherffaith eu dangos. Chwi a gewch amlinell- iad o'r wyneb yn y *photograph*; cewch y ffurf, pa un ai crwn ai hir; cewch y *features* a'u maint cymhariaethol; ond ni chwech un drychfeddwl am liw y gwyneb, a'r gwahanol *expressions* y mae yn ddarostyngedig iddynt ar wahanol amserau ac mewn gwahanol amgylchiadau, nac ychwaith am y bywyd sydd yn pelydru trwyddo. Felly y mae priodoleddau yn natur Duw, ac elfennau yn ei gymeriad, nad all yr un *copy* o hono ar enaid yr un creadur eu dangos byth. *Photograph* bychan, gwan ac aneglur iawn o Ddau ydoedd Adda yn Eden, ac ydyw yr archangel uchaf yn y nefoedd.

Onid am unwaith yn hanes y byd, dacw Berson yn gwnenthur ei ymddangosiad yn nghyflawnder yr amser yn Bethlehem Judah, ag oedd yn wrthdrych cyfaddas i adlewyrchu cymeriad moesol Duw Dad yn ei ogoniant a'i ddysgleirdeb cynhenid. Edrychwch ar ei fywyd, ac astudiwch ei gymeriad yn ngwahanol amgylchiadau ei fywyd, a chwi a ganfyddwch belydrau dysglair a gogoneddus cymeriad moesol Duw Dad. Yr oedd ei fywyd ef yn fywyd perffaith. Ni welodd y byd erioed ddim perffeithrwydd mewn bywyd cyn dyfodiad Mab Duw iddo. Yr oedd y ddeddf yn berffaith, ac yn gofyn perffeithrwydd; ond rhyw berffeithrwydd dansodol yn hytrach na cynghrethol (*abstract rather than concrete*) ydoedd y perffeithrwydd hwnw; ond yn mywyd y Duw-ddyn mae perffeithrwydd dansodol y ddeddf yn cael ei gysylltu â Pherson, trwy ei fod yn cael ei droi yn weithredoedd perffaith. Yr oedd ei fywyd ef yn fywyd perffaith gyda golwg ar y rhinweddau goddefol yn ogystal a'r rhinweddau gweithredol. Yr oedd yr ochr nacâol yn ogystal a'r ochr gadarnhâol i'w gymeriad yn cael ei nodweddu gan berffeithrwydd. Ni pheidiodd a gwneyd dim ond a ddylasai beidio, ac ni wnaeth ddim ond a ddylasai wneyd. Dyma yr hyn ni wnaeth: "Yr hwn ni wnaeth bechod, ac ni chad twyll yn ei enau." Yr hwn pan ddifenwyd, ni ddifenwodd drachefn; pan ddyoddesodd ni fygythiodd." Yr oedd yn peidio a gwneyd drwg trwy wneyd da. Dyma grynodeb o'i fywyd mewn un gair: "myned oddi-

amgylch gan wneuthur daioni." Yr oedd ei galon mor lawn o gariad fel yr oedd yn chwilio am le i drugarhau. Pleser ei galon ydoedd porthi y newynog, oedd rhoddi cartref i'r amddifad, a gorphwysdra i'r trwmlythog. Yr oedd cloffion y wlad yn ei gannawl am draed, y deillion am lygaid, a'r byddariaid am glustiau; ac yr oedd yn iachâu drygan gwaeth na'r rhai hyn, megys pangfeydd cydwybod euog, ac archollion dyfnaf y galon ddynol. Ac yr oedd yn gwneyd y cyfan mewn dull mor dawel, syml, diymhongar, hunanymwadol, a rhwydd, fel yr oedd mawredd y daioni a wneid ganddo, a'r gallu gyda pha un yr oedd yn ei wneyd, yn arwain pob meddwl ystyriol a difrifol at y Duw oedd yn gariad, ac at allu y cariad hwnw, sef hollalluogrwydd. Nid oes yma neb llai na'r Cariad Hollalluog wedi ymgawdoli. Y mae Dwyfoldeb y cymeriad yn ein gorfodi i gredlu yn Nwyfoldeb y Person. Y mae yma adlewyrchiad perffaith o gymeriad y Tad,—mor berffaith, fel pe buasai y Tad yn ymgawdoli ac yn dyfod i amgylchiadau tebyg i'r rhai y daeth y Mab iddynt, bywyd fel bywyd y Mab a fuasai yntau yn ei arwain. Y mae y Mab fel delw y Tad yn dadguddio a hysbysu y Tad i ni yn mhrydferthwch moesol ei gymeriad a'i fywyd.

3. Y mae y Mab fel delw Duw yn wrthddrwy cyfaddas i ddadguddio a hysbysu Duw i ni yn ei ddyoddefiadau a'i farwolaeth.

Yr oedd dwy egwyddor fawr, sylfaenol, ac hanfodol cymeriad Duw yn cael eu hamlygu mewn modd arbenig yn nyoddefiadau a marwolaeth yr Arglwydd Iesu Grist: ei fod yn Dduw cyfiawn a sanctaidd, ac ar yr un pryd yn Dduw'r cariad. Nid gallu a bywyd Crist oedd yn dadguddio mwyaf o'r Tad, ond ei ddyoddefiadau a'i farwolaeth. Yr oedd Crist yn dadguddio mwy o Dduw ac yn ei hysbysu yn fwy eglur yn chwys gwaedllyd yr ardd, a dyoddefiadau ofnadwy y groes, nag yn ei wyrthiau mwyaf rhyfedd a nerthol.

Yn ngolenni dyoddefiadau a marwolaeth Crist yr ydym yn canfod y Tad mor gyfiawn a sanctaidd, fel yn hytrach na phasio heibio i bechod heb ei gosbi, fod yn well ganddo "daro y gŵr oedd Gyfaill iddo." "Yr Arglwydd a fynai ei ddryllio ef, efe a'i clwyfodd." Yr oedd yr hyn a gymerodd le ar y groes yn ddadguddiad helaethach o burdeb cymeriad Duw na dim a welodd y byd o'r blaen. Yr oedd ei waith yn boddi y byd â diluwl, ac yn llosgi dinasoedd y gwastadedd, yn llefaru yn uchel ei fod yn Dduw sanctaidd, ac fel y cyfryw yn casâu pechod, a'i fod yn Dduw cyfiawn, ac fel y cyfryw yn cosbi pechod. Ond goleuni pelydrau gwanaidd ac aneglur ydoedd pob

goleuni a gafwyd ar sancteiddrwydd a chyfiawnder Duw cyn y goleuni a gaed arnynt yn marwolaeth Crist ar y groes. Yn ngolwg y farwolaeth ryfedd hon gellir dywedyd wrth gyfiawnder ac wrth sancteiddrwydd Duw yn ngeiriau yr hen bennill hwnw,—

"Mor oleu a'r haul ar hanner dydd,
Fel hynny bydd d' eglurder."

Ac yr ydym yn cael y dadguddiad uchaf o gariad Duw yn union yn yr un man âg yr ydym yn cael y dadguddiad uchaf o'i gyfiawnder a'i sancteiddrwydd. Yn nyoddefiadau a marwolaeth Crist y gwelwn mai cariad yw Duw yn gystal ag mai sancteiddrwydd neu oleuni ydyw. Ond er ein bod yn cael y dadguddiad uchaf o'r priodoleddau hyn yn yr un man, eto nid ydyw y naill briodoledd wedi ymgolli yn y llall, ond pob un yn cael ei dangos yn ei mawredd a'i gogoniant gweiddiol ei hun.

Ond y cyfryw ydyw deddfau a chyfansoddiad ein meddyliau ni, fel nad ydym yn ystyried fod cariad wedi ei ddadguddio i'r graddau uchaf hyd nes y cymer arno ei hun y ffurf o ddyoddefaint a hunanymwadiaid; ac mewn trefn i ni allu cysylltu â chymeriad Duw ein drychfeddwl uchaf am gariad, yr oedd yn anghenrheidiol i ni gael y cyfryw ddadguddiad o hono fel y gallwn ei ystyried wedi darostwng ei hun i ddyoddef, i fyned i draul, a gwneyd aberth er mwyn iachawdwriaeth einseiliau, a chadwraeth dilychwin gwirionedd a chyfiawnder. Wel, yn nyoddefiadau a marwolaeth Duw mewn cnawd y cawn ni y dadguddiad hwn, fel y mae yr Apostol Paul yn ysgrifenu at y Philipipiadau: "Yr hwn, ac efe yn ffurf Duw, ni thybiodd yn drais fod yn ogyfuwch â Duw; eithr efe a'i dibrisiodd ei hun, gan gymeryd arno agwedd gwas, ac a wnaed mewn cyffelybiaeth dynion; a'i gael mewn dull fel dyn, efe a'i darostyngodd ei hun, gan fod yn ufudd hyd angen, i.e., angen y groes." Buasai yn anhosibl i Dduw roddi y dadguddiad hwn o'i gariad ond trwy ei Fab, a thrwy ei Fab yn ei ddarostyngiad, ei ddyoddefiadau, a'i farwolaeth.

Yr oedd cariad y Tad yn cyrhaedd ei bwynt uchaf yma. "Canva felly y cerodd Duw y byd, fel y rhoddodd efe ei uniganedig Fab." Yr oedd cariad Duw ar ei eithaf pan yn rhoddi yr uniganedig Fab i ddyoddef a marw. Pa beth bynag arall a fuasai Duw yn ei roddi, a pha beth bynag a fuasai yn ei wneyd, ni buasai ar ei oren. Peth bychan iawn i Dduw a fuasai rhoddi byd cyfan; gallasai daraw byd mawr fel yr haul yn deilchion er ein mwyn; ond ni buasai hynny yn aberth o gwbl ar ei ran; oblegid ni buasai raid iddo ond dywedyd y

gair, na buasai byd arall yn neidio i fôd yn ei le yn y fan. Ni buasai yn hunanymwadiad mawr o'i eiddo pe buasai yn rhoddi pob angel yn y nefoedd, o'r isaf hyd yr uchaf, i ddyoddef a marw yn ein lle, oblegid ni buasai raid iddo ond ewyllsio na buasai angylion eraill yn dyfod i fôd wrth y miloedd. Ond pan roddodd efe y Mab, efe a roddodd un nad allasai efe ei hun a'i fraich hollalluog roddi bôd i neb i lanw ei le. A siarad yn ddynol, yr oedd gwagder yn cael ei deimlo yn mynwes Duw pan y daeth yr uniganedig Fab i'r byd i ddyoddef a marw. Yr oedd y fath berthynas rhwng y Tad a'r Mab, fel yr oedd i'r Tad roddi y Mab yn amlygiad o'r un faint o gariad a phe buasai yn ei roddi ei hun. Nid ydym yn gwybod beth a allasai fod teimladau y Tad pan yr oedd ei anwyl Fab yn dyoddef a marw; ond nid allwn lai na chredu ei fod yn costio i'r ddrud i deimladau y Tad orfod cuddio ei wyneb oddiwrth y Mab nes yr oedd yn dolefaen o ganol y tywyllwch, "Fy Nuw, fy Nuw, paham y'm gadewais?"

Dyma amlygiad o gariad! Duw mewn cnawd yn dyoddef, ie, yn marw, dan guddiad gwyneb ei Dad i gael trefn i gadw dyn. Dyma Aberth Anfeidrol yn amlygiad o gariad anfeidrol. Yr oedd yr aberth yn anfeidrol o du y Tad yn ogystal ag o du y Mab; oblegid yr oedd y Tad wrth roddi y Mab yn caru y byd i'r un graddau ag yr oedd y Mab wrth ei roddi ei hun. Marwolaeth y groes yw yr amlygiad mwyaf cyflawn o Dduw a ellir gael byth. Ni bydd yn y nefoedd amlygiad helaethach o Dduw na'r amlygiad hwn; ond y mae yn sicr y byddwn ni yno yn edrych arno mewn mwynhâd o lawer mwy o oleuni nag y gallwn edrych arno yma, ac o ganlyniad yn ei ganfod yn fwy clir a'i ddeall yn llawer gwell.

Mae cyfiawnder a chariad Duw yn ymddysgleirio yn nyddfeddau a marwolaeth y Mab. Yma y cawn y dadguddiad uchaf o briodoleddau sydd yn ymddangos mor wahanol i'w gilydd. Cofus genym glywed am fachgen bychan yn un o ysgolion Edinburg wedi troseddu un o ddeddfau pwysicaf y sefydliad. Y gosb am y trosedd ydoedd fflangellu; ond yr oedd y creadur bach oedd wedi troseddu y ddeddf y tro yma yn un mor wael a gwanaid ei gyfansoddiad, fel yr oedd ar yr ysgolfeistr ofn gweinyddu y fflangell arno. Yr oedd arno ofn ei daraw, rhag ofn na buasai yn werth ei godi eilwaith. Ond yr oedd yn rhaid taraw rhywun, neu adael i anrhydedd y sefydliad fynes dan draed. Yr oedd yr athraw mewn anhawsder, ac yn methu gwybod beth i'w wneyd. Pa fodd bynag, galwodd sylw y bechgyn eraill at yr achos, a gofynnodd a ddenai un o honyat hwy

ymlaen i gymeryd ei fflangellu yn ei le. Dystawrwydd perffaith oedd yn teyrnasu trwy yr holl ystafell wedi i'r fath gwestiwn gael ei ofyn. O'r diwedd torwyd ar y dystawrwydd trwy i fachgen bochgoch yr olwg arno godi mewn congil neillduol o'r ystafell a cherdded ymlaen at yr ysgolfeistr, a dywedyd wrtho, "Fflangellwch fi yn ei le ef. Cymerwch fy nghen, a tharewch ef yn lle taraw ei gefn ef." Ond yr oedd yn fwy cyfyng ar yr ysgolfeistr yn awr nag o'r blaen, oblegid nid oedd y bachgen gwridgoch a gwrol hwn neb amgen na'i fab ef ei hun; ac yr oedd yn galed arno mewn gwirionedd daraw ei fab ei hun oedd yn ddiwedd hollol, ac yn anwyl iawn ganddo, i arbed un arall oedd wedi troseddu. Beth y mae yn ei wneyd? Wel, yr oedd yn teimlo cymaint dros y troseddwr, ac ar yr un pryd yr ymdeimlad o gyfiawnder mor gryf yn ei fynwes, fel y tarawodd ei fab ei hun i gael trefn anrhydeddus i beidio taraw y troseddwr. Dyma gariad a chyfiawnder yn ymddysgleirio yn yr un weithred. Felly am danom ninnau: yr oeddym yn droseddwr yn llywodraeth Duw, ac yn cyfiawndwr haeddu ein taraw gan ddwrn trwm Duw. Ond yr oedd y Goruchaf yn hwyr-frydig iawn i daraw; oblegid yr oedd yn gwybod yn dda, os unwaith yr aem ni o dan bwysau ei ddyrnod, mai suddo yn ddyfnach ddyfnach y buasem yn dragwydd; ond yr oedd yn rhaid taraw rhywun i gadw i fyny anrhydedd y ddeddf fawr oedd wedi ei throseddu. Ac ni a gawn Dduw Dad yn galw sylw i Personau Dwylol eraill at ein hachos ni yn y cyngor boreu yn nhragwyddoldeb diddechra. Pan ofynnwyd y cwestiwn, "Pwy a â trosom ni?" Pwy a darawaf yn lle pechaduriaid y ddasaer acw? a fu yno ddystawrwydd wedi ei ofyn nis gwyddom; ond os bu, ni a wyddom fod yno Un, a fagodd ei wrd ar fryniau iach tragwyddoldeb, wedi dyfod ymlaen i dori arno trwy ateb, "Wele fi, anfon fi." Ac nid oedd hwn yn neb llai na Mab Duw. Ond y fath ydoedd cariad y Tad atom ni oedd wedi troseddu, a'r fath hefyd ydoedd y syniad o gyfiawnder yn ei fynwes, fel "yn nghyfiawnder yr amser yr anfonodd ei Fab ei hun, wedi ei wneuthur o wraig, a'i wneuthur dan y ddeddf;" ac ar y groes efe a darawodd y "Gwr oedd gyfaill iddo," ie, y Person bendigedig oedd iddo yn uniganedig Fab, i gael trefn anrhydeddus i beidio ein taraw ni. Fel hyn y mae cariad a chyfiawnder Duw yn ymddysgleirio yn wyneb Iesu Grist. Y mae Crist fel delw Duw yn wrthddrych cyfaddas i ddadguddio a hybysu Duw i ni yn ei ddyoddefdau a'i farwolaeth.

EWYLLYS DUW MEWN CYSYLLTIAD A'I LYWODRAETH FOESOL.

Gan y Parch. D. CHARLES EVANS, Rhyl.

Y MAE cysylltiad anwahanol rhwng gras a sancteiddrwydd ewylls Duw. Nis gellir dyfod i fyny â'i sancteiddrwydd ond trwy rinwedd ei gras; ac nis gellir derbyn ei gras heb ymdrechu am ddyfod i fyny â'i sancteiddrwydd. Boddlonrwydd ei ewylls Ef yw gwreiddyn y bywyd newydd, a dyben eithaf y bywyd newydd yw gwneuthur ewylls Duw. Rhoddwyd y ddeddf farnol o dan oruchwyliaeth sinai o ddyben i weithio allan sancteiddrwydd i'r Arglwydd yn holl gysylltiadan y bywyd hwn. Ac y mae y bywyd newydd o ras i dori allan o dan oruchwyliaeth yr efengyl trwy holl berthynasau ac amgylchiadan y bywyd presennol. Annogir yn fynych gan yr ysgrifenyddwr sanctaidd i fyw gwirioneddau yr efengyl; felly yn nyledswyddau y gwyr at eu gwragedd, a'r gwragedd tuag at eu gwyr—y plant tuag at eu rhieni, a'r rhieni tuag at eu plant—y gweision tuag at eu meistriaid, a'r meistriaid tuag at eu gweision. Cysylltir yr holl ddyledswyddau hyn âg ewylls yr Arglwydd. Mae y plant i ufuddhau i'w rhieni yn yr Arglwydd, a'r rhieni i lywodraethu eu plant yn addysg ac athrawiaeth yr Arglwydd. Yr un modd y mae'r gweision i ufuddhau i'w meistriaid yn ol y cnawd megys i'r Arglwydd, ac nid i ddynion; a'r meistriaid i lywodraethu eu gweision, gan wybod fod eu Harglwydd hwy a hwythau yn y nefoedd, ac nad oes derbyn wyneb gydag ef.

Gellir edrych ar ewylls Duw yn ei chysylltiad âg ef ei hun yn ddyben eithaf ei holl weithredoedd, ac hefyd yn ei chysylltiad â deiliaid ei lywodraeth foesol, trwy'r hyn y mae yn dwyn ymlaen ei ddyben yn ufudd-dod a hapusrwydd ei greaduriaid. Mae yr ewylls Ddwyfol yn ei graslonrwydd ac yn ei sancteiddrwydd, yn narpariaeth ei gras, ac yn ei rheol foesol, yn meddu yr un prif ddyben: "Yr Arglwydd a wnaeth bob peth er ei fwyn ei hun." Lleferir yn fynych yn yr Ysgrhythrau sanctaidd am ewylls Duw yn gyfystyr â'i benarglwyddiaeth, ac yn gyferbyniol i anghenrheidrwydd ei natur. Lluniodd drefn i gadw dyn colledig o'i hunanngynhyrfol ras; ond o anghenrheidrwydd natur y mae yn cosbi pechod. Priodolodd Moses fendithion daioni rhagluniaeth i ewylls Duw wrth fendithio Joseph: "Ac â hyfrydwech y ddaear ac â'i chyflawnder, ac âg ewylls da Preswylydd y berth." Cydnabyddwyd hyn am drefn y prynedigaeth gan yr angylion yn eu cân ardderchog uwch ben Bethlehem y bore y ganwyd y Ceidwad: "I ddynion ewylls

da." Ac y mae Paul yn fynych yn ei epistolau yn dangos fod iachawdwriaeth pechadur wedi tarddu yn gwbl o ewylls da Duw: "yn ol boddlonrwydd ei ewylls ef." Hefyd gelwir ein dyledswyddau yn ewylls Duw; felly yr un yw ewylls Duw pan yn tori allan yn iachawdwriaeth i bechadur â phan y mae yn gyfarwyddyd i greadur rhesymol pa fodd y dylai rodio a boddloni Duw. Graalonrwydd yr ewylls a dorodd allan yn brynedigaeth, a sancteiddrwydd yr ewylls sydd yn dyfod allan yn rheol ymarweddiad. Dangosir fod profedigaethau y saint yn ol ewylls Duw. O'i ewylls da y dygodd profedigaeth ofnadwy i gyfarfod â Job, ac y goddefodd i'r prophwydi a'r apostolion gael eu herlid yn greulawn. Yr oedd cyfeillion yr Apostol Paul yn cydnabod ei erlidiau yn dwyn rhyw gysylltiad âg ewylls Duw. Wedi i'r prophwyd Agabus raghysbysu am y dyoddefiadau oedd yn ei aros yn Jerusalem, ac i'w gyfeillion fethu ei berawadio i aros, hwy a ddwyedasant, "Ewyllys yr Arglwydd a wneuer." Os yw yr ewylls Ddwyfol iddo ddyoddef er mwyn enw Crist, yr ydym yn gadael iddo gael y ffrainit. Yr oedd yn arferiad cyffredin i alw ein rhwymedigaethau moesol yn wneuthur ewylls Duw: "Ond yr hwn sydd yn gwneuthur ewylls fy Nhaf yr hwn sydd yn y nefoedd." "Os ewyllsias neb wneuthur ei ewylls ef, efe a gaiff wybod am y ddygsiedigaeth." Ddwyddia Paul annogaethau mynych sydd yn dynodi yr un peth, megys "Na chydymffurfiwch â'r byd hwn, eithr ymnewidiwch trwy adnewyddiad eich meddwl, fel y profoch beth yw daionus a chymeraid y pherffaith ewylls Duw." Mae yr annogaethau yn cynnwys yr ymarferiad yn gystal â'r wybodaeth o ewylls Duw, oblegid nis gellir sefyll yn berffaith ac yn gyflawn yn ewylls Duw heb ymarfer i fywyd sanctaidd: "Canys hyn yw ewylls Duw, sef eich sancteiddiad chwi." Ac y mae ei ewylls wedi ei dagguddio yn foddion cymhwys i'n sancteiddio, ac o ddyben i ddwyn hynny oddiamgylch; a'r cyfrwy a sancteiddir a ymestynant i ddyfod i fyny â'r ddeddf yn ei hysbrydolrwydd.

Gan hyny, priodol ydyw galw ein rhwymedigaeth foesol, neu reolau ein bywyd, yn ewylls Duw. Y mae y cysylltiad agos ac anwahanol sydd rhwng ewylls Duw â'i briodoliaethau moesol yn dangos hyn; canys sicrhier ni yn yr Ysgrhythyr nas gall efe ewyllsio yn groes i egwyddorion ei natur oruchel. Nis gall ei wadu ei hun, ac y mae yn lanach ei lygaidd nas gall edrych ar ddrwg. O herwydd nas gall Duw ewyllsio yn groes i egwyddorion ei natur, nis gall gyflawnhau y troeddwr ond ar sail iawn difai dros ei gamweddau.

Ewyllysodd achub pechaduriaid, "yn ol boddlonrwydd ei ewyllys ei hun yr hon a arfaethasai." Cyfiawnhau y troseddwr heb iawn drosto a fuasai yn groes i'w santeiddrwydd a'i gyfiawnder, ac yn anghyson â'i ddoethineb a natur bur ei gariad. Trwy hyn buasai yn ei wadu ei hun, yn gwadu egwyddorion ei natur oruchel; ei ewyllys megys yn ymrannu yn ei herbyn ei hun, ei graslonrwydd yn erbyn ei santeiddrwydd. Ai am fod Duw yn gorchymyn uniondeb, ac yn gwahardd gwyrni, y mae y naill yn dda a'r llall yn ddrwg? ai ynte, am fod uniondeb yn dda a gwyrni yn ddrwg, y gorchymyn y naill, ac y gwahardd y llall? Ai am fod ei natur yr hyn ydyw y mae ei ewyllys yr hyn ydyw? ai ynte am fod ei ewyllys yr hyn ydyw y mae ei natur yr hyn ydyw? Os dywedir mai am fod uniondeb yn dda, a gwyrni yn ddrwg, y mae Duw yn gorchymyn y naill ac yn gwahardd y llall, nid ydys i ddeall wrth hyn y gallasai egwyddorion uniondeb hanfodi yn flaenorol i ewyllys Duw. Ac os dywedir mai am ei fod yn gorchymyn uniondeb, ac yn gwahardd gwyrni, y mae y naill yn dda a'r llall yn ddrwg, nid ydys i ddeall wrth hyn fod uniondeb a gwyrni yn ddiwahan-iaeth ynddynt eu hunain, fel pe byddai ewyllys Duw ar wahân oddiwrth ei briodoliaethau moesol. Y mae uniondeb yn dda ynddo ei hun, a gwyrni yn ddrwg ynddo ei hun. Yr ydym yn dueddol i synied am y Gorchaf mewn cyffelybrwydd i'r creadur sydd yn cynnyddu mewn gwybodaeth, ac yn cael allan feddyliannu newyddion; ond am Dduw, y mae ef yn rhy fawr i gynnyddu mewn gwybodaeth. Hollwybodol ydyw, anfeidrol rhy uchel i dderbyn meddwl newydd. Canys hysbys iddo ei weithredoedd oll erioed. Y mae yn gwybod y diwedd o'r dechre, ac er cynt yr hyn ni wnaed eto. Fel y mae y Personau Dwyfol yn ogyhyd dragywyddol, felly y mae yr ewyllys a'r natur Ddwylol. Ni fu y priodoliaethau moesol yn bod yn flaenorol i'w ewyllys; felly y mae dywed- ydd mai ewyllys Duw yw ffynnonell y gyfraith foesol yn gyfystyr â dywedyd mai egwyddorion ei natur yw ffynnonell y gyfraith foesol, am fod ei ewyllys mor hen âg egwyddorion ei natur oruchel. O'i ewyllys da yr amlygodd Duw ein dyled- swyddau mewn cysylltiad â threfn cadw- edigaeth pechadur. Hysbysodd egwydd- orion uniondeb yn nghydwylbod a rheswm dyn yn ei creadigaeth; crëwyd ef ar ddelw Duw, ac y mae y ddelw hon yn cynnwys gwybodaeth, cyfiawnder, a gwir santeiddrwydd. O anghenrheidrwydd natur y rhoddodd yr hysbysrwydd yma o'i ddeddf i'w greadur. Gan iddo ei greu yn greadur rhesymol, galluog i dderbyn deddf foesol, buasai yn gyson â'i ddoethineb a'i dda-

ioni ei adael yn ddiddeddf. Gellir yn briodol ddywedyd mai ei ewyllys a hysbys- odd Duw yn ddeddf i ddyn, gan fod ei ewyllys mewn undeb anwahanol â'i briod- oliaethau moesol, ac mor dragywyddol âg egwyddorion natur yr Hen Ddihenydd.

Ar ol y cwymp dadguddiodd Duw ei an- feidrol ras tuag at ddyn trwy ogoneddu ei amynedd yn ei adael yn fyw ar y ddaear. Mawrhäodd ei gariad a'i dosturi tuag ato yn y dadguddiad o drefn gyfiawn i'w war- edu o gaeithiweid llygredigaeth, a'i ddwyn i ryddid gogoneddus plant Duw. Mewn cysylltiad â threfn y prynedigaeth y gwnaeth y Gorchaf roddi dadguddiad helaethach iddo o'i rwymedigaethau moes- ol. Gwnaeth graslonrwydd ei ewyllys weithio allan foesoldeb ei ewyllys yn fwy amlwg; helaethrwydd ei gras yn effeithio i eglurhau ei dyledswyddau. Mewn undeb â'r cyfammot gras y cyhoeddodd yr Ar- glwydd y ddeddf foesol oddiar fynydd Sinai. Cyhoeddwyd hi mewn cysylltiad â'r dadguddiad o'r iachawdwriaeth yn y drefn gysgoddol, ac o ddyben penodol i wasanaethu y deyrnas gyfryngol: "Beth gan hyn yw y ddeddf? Oblegid trosedd- au y rhoddwyd hi yn ychwaneg;" i attal troseddau, trwy egluro drwg pechod, ac yr ymddangosai pechod yn dra phechadurus. Yr ydoedd hyn o ddyben i ddwyn pechad- uriaid i weled anghenrheidrwydd am drefn yr efengyl, gan eu dwyn i'w defnyddio, a hyny hyd oni ddalai yr "Had," sef yr Arglwydd Iesu, i roddi eglurhau cyfiawn ar ddrwg pechod trwy ei gondemnio yn y cnawd. "Y ddeddf a ddaeth i mewn fel yr amlhau y camwedd;" dyma effaith ei rhoddiaid, sef gosod mantais i ddynion wel- edd amledd a drygdedd en camweddau, fel ag i'w gweithio at y Gwaredwr. O'i ewyllys da mewn cysylltiad â threfn y prynedig- aeth y rhoddodd yr Arglwydd y dadgudd- iad helaethach yma o'i ewyllys foesol yn y deg gair deddf.

Dyma fely mae y dadguddiad o'i ewyllys foesol yn cael ei gymeryd i mewn ymyeg bendithion mawrion ei ewyllys da. Rhodd- odd ar ddeall i Israel ei ddaioni a'i raslon- rwydd wrth ddywedyd trwy y prophwyd, "Dangosodd efe i ti, ddyn, beth sydd dda; a pha beth a gais yr Arglwydd genyt ond gwneuthur barn, a hoffi trugaredd, ac ym- ostwng i rodio gyda'th Dduw?" Cyn- nwyair ein holl rwymedigaeth foesol yn y geiriau yna, ein dyledswydd tuag at Dduw a dynion, a rhoddir ar ddeall mai o'i ras y dangosodd hyn i bechadur. Cwynodd yr Arglwydd yn erbyn Israel am droi ei gyfraith ymaith, a diystyru ei garedig- rwydd: "Ysgrifenis iddynt bethau maw- rion fy nghyfraith, ac fel dyethrbeth eu cyfrifwyd." Dyma y flaenaf o'r rhagor- freintiau mawrion a roddodd i'r genedl

Iddewig; ymddiriedodd iddynt ei ymadroddion. Gosodir dodiad ei ddeddf ymysg ei gymwynasau grasol iddynt: "Eiddo y rhai yw y . . . cyfammodau, a dodiad y ddeddf, a'r gwasanaeth, a'r addewidion." Wele ewylls da Duw yn teithio tuag atynt yn nghanol y cyfammod newydd, yr hwn y mae ei ganol wedi ei balmantau a chariad. Yn awr gallwn edrych ar y ddeddf fel yn oleuni trefn gras ar ddrwg pechod i ennill dynion oddiwrtho; goleuni cariad ar egwyddorion uniondeb i ennill pechaduriaid i'w caru, neu y gwrthdrysych a ddygodd trefn yr efengyl ymlaen i'r pechadur adnabod ei hun, a gweled gwerth Cyfryngwr. Daeth y ddeddf allan yn unol â threfn i fadden, ac â digon o gymhorth i gyflawni ei rhwymedigaeth. Y mae yn sefyll allan ar wyneb afon fawr yr iachawdriaeth, fel y ddalen aur ar dalcen yr archoffelriad, yn ddyben uchel holl ddarpariaeth gras: "fel y cyflawnid cyfiawnder y ddeddf ynom ni." Gan fod ein dyledswyddau yn gysylltiedig â gras yr efengyl, y mae yn eithaf priodol eu galw yn ewyllys Duw. Prif lais y ddeddf yw derbyn yr efengyl, a phrif lais yr efengyl ydyw ufuddhau i'r ddeddf. Dyma alwad yr efengyl: "Cred yn yr Arglwydd Iesu Grist, a chadwedig a fyddi;" ac y mae y ddeddf yn cefnogi yr alwad, ac yn ei gosod allan yn orchymyn: "Gredw o honoch yn ei Fab ef Iesu Grist." Nid oedd y gorchymyn yn perthyn i'r ddeddf yn wreiddiol ar dir natur, gan fod y prynedigaeth yn oruwchnaturiol, yn sefyll ar dir penarglwyddiaeth gras. Y mae yn debyg i'r gorchymyn ynghylch pren gwybodaeth da a drwg yn ngardd Eden; y ddau yn achos bywyd dyn, ond fod y blaenaf yn nacael, i gadw y creadur sanctaidd rhag colli y bywyd oedd ganddo, a'r ail yn gadarnhaol, i'r pechadur marw gael bywyd. Canfyddir yn amlwg fod y ddau orchymyn ar yr un tir, sef yn dyfod oddiwrth Dduw fel pen-Arglwydd. Yr oedd y ddeddf foesol fel wedi ymgrynhoi i'r gorchymyn ynghylch pren gwybodaeth da a drwg, gan ei osod yn brawf uchaf ar ufudd-dod dyn, fel ag y buasai ufuddhau iddo yn sicrhau ufudd-dod i bob gorchymyn arall o eiddo Duw. Yr un modd y mae y ddeddf fel wedi ymgrynhoi yn y gorchymyn o greu yn y Mab, yn brawf cryfaf ar ein hufudd-dod i

ewyllys Duw; ac y mae ufudd-dod iddo yn sicrhau ufudd-dod i bob gorchymyn arall, gan sicrhau y daw yr enaid yn raddol i gydymffurfiaid perffaith â holl ewyllys Duw. Fel hyn y mae pwys a sylwedd pob gorchymyn yn cael ei gynnwys mewn; credw yn Mab Duw.

Wrth i'r ewyllys Ddwylol redeg allan yn orchymyn moesol, y mae weithiau yn tori i'r golwg mewn gorchymyn pendant, i roddi prawf cryfach ar ein hufudd-dod, i brofi a ydyw ein cydymffurfiaid â rheolau moesol yn tarddu oddiar gariad at Dduw, ac felly yn ufudd-dod gwirioneddol i'r ewyllys Ddwylol; nid yn tarddu oddiar hunan-gariad, er mwyn hunan-ddiogelwch a hunan-hapusrwydd, ond yn frwyth ymostyngiad i awdurdod y Goruchaf, yn tarddu oddiar gariad ato ac awydd am ei ogoneddu. Trwy orchymyn pendant y mae yr Arglwydd yn aml yn ein profi—a allwn gymeradwyo ei ewyllys ef heb i lampau natur ddal goleuni arni, sef a allwn ymostwng i'r ewyllys er ei mwyn ei hun am ei bod yn ewyllys Duw, yn annibynol ar y canlyniadau. Yn debyg fel y gwnaeth yr enwog Cecil, y clerigwr efengylaidd, pan yn rhoddi prawf ar ufudd-dod ei blentyn, yn fantais iddo egluro pa beth yw credw Duw. Pan yr ydoedd ei blentyn yn chwarae yn ddifyrus iawn gyda ei theganau, dywedodd wrthi am dafu ei holl deganau i'r tân i losgi. Yn ei phryder, a'r dagrau yn llenwi ei llygaid, dywedodd ei thad wrthi, "Crêd di fi mai gwell i ti eu tafu i'r tân." Ar hyn y tafodd y fechan hwynt i'r tân i'w difa. Yna dywedodd wrthi, "Cai glywed eto rywbeth genyf am hyn; ond taw a son am danynt yn awr." Ymhén ychydig prynodd ei thad iddi deganau llawer rhagorach, a gosododd hwynt o'i blaen, a dywedodd ei fod yn eu rhoddi iddi am iddi ei greu pan ddywedodd fod yn well iddi dafu yr hen deganau i'r tân. Cymerodd hyn yn fantais i egluro iddi pa beth yw credw gair Duw. Mae rhywbeth yn debyg i hyn yn fynych yn ewyllys Duw tuag atom ninnau, i brofi ein hymddiried yn ei air, gan ufuddhau i'w ewyllys pan yr ydyn yn methu a chanfod ei resymoleb. Ac y mae yn sicr o wobrwyo yr ufudd-dod hwnw â gwobrwyo mawr.

Adgoffion ac Adroddiadau Addysgiadol.

CYFARFOD MISOL ARFON.

Gan y Parch. ROBERT ELLIS, *Ysgoldy, Arfon.*

RHAN II.

CYFARFU Cyfarfod Misol Arfon wrth fyned

rhagddo, fel pawb a phobpeth yn y byd hwn, â chyfnewidiadau ac â threialon. Cyn pen y chwe' blynedd o'i gychwyniad, bu farw ei ysgrifenydd, Mr. J. R. Jones, Bangor, yn nghanol ei ddyddiau megys, dim ond 52 mlwydd oed. Yr oedd ei

farwolaeth ef yn ddifawr golled i'r achos yn y Tabernacl, Bangor, ac hefyd i'r Cyfarfod Misol, gan fod Mr. Jones yn ŵr mor ragorol o gyflawn, a'i farn yn addedd a chllir ar bob achos a ddeuai dan sylw. Yn yr un flwyddyn, galwyd Mr. Ellis James, y Vaynol, blaenor ieuanc yn y Graig, i'r swydd o ysgrifenydd. Rhyw dro damweiniol a fu hyn hefyd, heb na darbodaeth nac ymgynghoriad. Mewn Cyfarfod Misol yn Dinorwig, lle yr oedd Mr. David Jones wedi ei alw yn llywydd am y tro, gofynodd, "Wel, pwy a gawn ni yn ysgrifenydd?" Mae William Roberts, Clynnog, yn ateb, "Dyma Ellis James yma; gwna burion ysgrifenydd i ni." Ac felly fu; mae Mr. Jones yn galw ar y brawd ieuanc ymlaen at ei waith. Perthynai i'r Cyfarfod Misol nifer o frodyr, yn bregethwyr a blaenoriaid, ar y pryd yn meddu llawer mwy o gymhwysderau i'r swydd. Ac yr oedd llawer yn Arfon, ac allan o Arfon, yn beio am y gwnaed dewisiad mor amhriodol—y dylesid chwilio am frawd i'r swydd yn meddu mwy o brofiad a chymhwysderau, o herwydd fel hyn yr oedd y pelllder rhwng y ddau ysgrifenydd yn ormodol o lawer, gan fod y naill yn gyflawn o bob cymhwysder, a'r llall yn boenus o brin. Pa fodd bynag am hyny, yr oedd Mr. Ellis James, er mor ieuanc, trwy ei ymroddiad a'i weithgarwch, wedi gwneyd gorchestion gyda'r achos crefyddol yn y Graig yn barod. Ac yr oedd hyny, ynghyd a'i garedigrwydd yn llettya yr holl bregethwyr yn ei dŷ, wedi ennill y "ddau frawd," ynghyd a lliaws y pregethwyr, i feddwl yn uchel o hono. A pha beth bynag oedd diffygion Mr. Ellis James ar y cyntaf, gwnaeth y cwbl i fyny a'i ffyddlondeb. Mae yn tafu ei hun yn llwyr a hollol i'w waith. Byddai trwy bob dyfalbara bob amser yn ei le, ac wrth ei bôst ac felly yn brydlawn; a gwnai bob peth yn siriol ac â chalon lawen. Cymerodd Mr. David Jones ato i'w ddysgu a'i gyfarwyddo gyda'i waith, a chymerei yntau hyny ganddo yn rhwydd a da. Cyn hyn ennillodd safle barchus yn y Cyfarfod Misol, a bu yn ddyn gwerthfawr dros ben, a hyny am dymmor hir. Yr oedd yn meddu y gallu gwerthfawr o dafu rhyw *humour* dymunol i'w gynnulliadu, gallu nad ydyw mewn un modd i'w ddibrisio. Profodd ei hun yn amlwg yn engraifft o'r hyn y gall dyn o gymhwysderau prin ar y cyntaf ei gyflawni trwy ffyddlondeb a dyfalbarhâd. Adwaenai yr holl flaenoriaid, a gwyddai eu henwau. Yr oedd hefyd yn gydnabyddus â hanes yr achos ymhob eglwys yn Arfon. Pe byddai pawb mor ffyddlawn a llwyr ymroddgar â rhai, mor ebrwydd y deuai y mil blynyddoedd i mewn!

Er mor ragorol y mae Cyfarfod Misol

Arfon yn cychwyn, ac yn dyfod rhagddo, daeth un elfen neu ysbryd i mewn iddo ar ei gychwyn y buasai yn dda bod hebddo. Rhyw weriniaeth annheyrngarol, am a wyddom ni, ydyw yr enw mwyaf priodol arno. Mae annibyniaeth yn enw rhy dda ar yr elfen hon, heb ei gysylltu â rhyw ansoddair, megys y clywsom un yn ei alw yn "annibyniaeth brwnt a bawaid," ac un arall yn "annibyniaeth pawb ei siawns." Er mor ragorol oedd y Cyfarfod Misol, ac mor resymol ei weithrediadau, eto ni fynai rhai brodyr fod yn *loyal* iddo, a defnyddio y term crefyddol diweddar a goiniwyd. Os byddai rhyw gasgliad newydd yn cael ei gymhell er cynnorthwyo manau gweinisiaid a fyddent yn suddo o dan ddyled, neu er cynnorthwyo gwŷr ieuanc yn y Bala, a phethau eraill cyffelyb, byddai mor anhawdd cael casgliad o rai manau ag a fyddai ei gael o'r llenad. Dichon y byddent yn weithgar gyda'u hachos eu hunain gartref, yna "pawb eu siawns" y tu allan i hyny. Ond mor hollol wahanol ydyw yr ysbryd hwn i'r ysbryd sydd briodol i deyrnas yr Arglwydd Iesu.—"Dygwch feichiau eich gilydd, ac felly cyflawnwch gyfraith Crist." Llawer gwaith yn ein hoes y gwelsom frodyr ac eglwysi a fyddent wedi yfed yn lled uchel o'r ysbryd poenus hwn, yn cyfarfod â gmglychiadau y byddai yn dda iawn iddynt wrth gymhorth eraill oedd o ysbryd gwahanol. Rhaid i baw yfed llwch ei lô aur yn rhywle.

Ni byddai John Jones, Talysarn, agos mor gyfannedd yn y Cyfarfodydd Misol â'i frawd David Jones; ac yn raddol aeth yn fwyfwy felly. Byddai John Jones yn rhoddi mwy o gyhoeddiadau yn Lleyn ac Eifionydd, a siroedd eraill, na'i frawd, ac felly byddai yn anghyfleus iddo ddilyn mor gyson. Byddai llawer o lythyrau diennw, neu gydag enwau ffugiol, yn cael eu hanfon iddo o amryw fanau yn Arfon, yn beirniadu ei bregethau, ac yn ei feio am gilio yn ormodol oddiwrth yr hen athrawiaeth Galfinaidd. Er y byddai Mrs. Jones yn arfer pob gofal i geisio cadw llythyrau bryntion o'r fath rhagddo, eto byddai gormod o honynt yn dyfod i'w law. Yr oedd yntau hefyd yn llawer rhy *sensitive* i ymosodiadau llechwraidd o'r fath. Peth cyffredin hyd heddyw ydyw fod dynion cyhoeddus yn cael ymosod arnynt trwy lythyrau diennw, neu trwy y newyddiaduron, a hyny hefyd gan rai rhy lechwraidd ac anwrol i arddel eu henwau priodol. Rhyw greaduriaid digon Gwyddelig, digon dieffig, yn wir, ydynt, i saethu at eu gwell o'r tu ol i'r gwŷr. A bydd y papyr newydd yntau yn ddigon rhagrithiol i hysbysu ei ddarlennwyr "nad ydynt ni yn gyfrifol am syniadau ein gohebwy." Felly yn wir!

ac eto yn rhoddi pob help i ledsennu yr hyn fydd yn llawn chwerwedd, difriath, ac enllib. Y fath ragrith! "Hi a sych ei safn ac a ddywed, Ni wnaethum i anwiredl."

Yr oedd y syniad ar led (ac yr oedd John Jones wedi cael cyffyrddiad o'i ddyllanwad) fod nifer o'r hen ffaenoriaid da yn ormod o feistriaid yn y Cyfarfod Misol; a chan nas gallai oddef hyny, fel ei frawd, dewisai efe yn hytrach gadw draw yn ormodol. Byddai yn anghawdd iawn ei gael i Gyfarfod Misol i rai manau, hyd yn nòd elai heibio boren Llun y cyfarfod ar ei ffordd adref, o fewn hanner milldir i'r lle, er dirfawr dristwch i'r brodyr; neu hwyrach y collai ymaith o'r cyfarfod cyn pregethu, er cael ei enwi i hyny. Eto teg ydyw cydnabod mai eithriadau yn hanes y gŵr enwog hwn oedd pethau fel hyn hefyd. Eithr os byddai John Jones, Talyarn, wedi dyfod i'r Cyfarfod Misol, y fath lawenydd a barai hyny! a theimlai yr ardal lle byddai y Cyfarfod Misol eu bod bellach ar ben eu digon. John Jones, Talyarn, er pawb a phobpeth, ac yn fwy na neb, oedd "preg-ethwr y bobl."

Eithr am ei frawd, David Jones, Caernarfon, byddai efe yn gwneyd ymdrech i fod yn bresennol ymhob Cyfarfod Misol yn Arfon hyd y gallai. Yr oedd efe hefyd yn gyflawn o bob gallu i arwain a chyfarwyddo. Cawsom hir brofiad yn ein Cyfarfodydd Misol o'r galla uchelbris hwn ynddo. Yr oedd yr hyn a eilw yr Apostol yn "fwyneidd-dra doethineb" yn llawn ynddo. Yr oedd yn hynod graffus i adnabod dynion, ac i ddeall pa fodd i'w trin a'u trafod. Yr oedd ei bywll, a'i arafwch, a'i natur dda, yn cario meistrolaeth ar bawb. Ni welson erioed mo hono yn cymeryd ei gythraddo, na ohwaith ei hunan yn dywedyd dim i gythraddo neb arall. Cydnabyddid ef gan ei frodyr fel eu tywysog; ac eto ni bu dyn erioed mwy diymhongar. Ni fysiodd ac ni cheisiodd erioed at feddu adwardad a llywodraeth; ac yr un pryd, ni bu neb erioed mwy yn Arfon, yr ydyw yn sicr, yn meddu mwy, os cymaint, o'r galla llywodraethol. Yr oedd yn teyrnasu yn serchidau ei frodyr, a hyny heb geisio, ac hefyd heb yn wybod iddo ei hun. Pan y byddai rhyw rai yn codi i wrthoddaethu a dywedyd yn ebyrn, os barnai Mr. Jones mai doeth fyddai eu gwrthwysnebu o gwbl, gadawai iddynt gael eu rhaff ar ei hyd; yna gyda gwên, ac mewn modd chwarsu, gwnai iddynt gywilyddio o honyt eu hunain, os byddai ganddynt y gallu i gywilyddio o gwbl. Gwelsom beth felly laweroedd o weithiau.

r y byddai yn cael ei alw i fod yn llywydd y Cyfarfod Misol yn amlach na neb arall, nid oedd hyny agos mor fynych ag

yr oedd ei allu a'i fedr yn hawlio hyn iddo. Ond pan dygwyddai i'r llywyddiaeth ddiagyn i ddwyllaw anedrus—â byddai hyny yn dygwydd yn rhy aml, nes y byddai daear a dwfr, tân ac awyr, yn un gymysgfa—cyfodai Mr. Jones yn dawel, a chyda gwên hawddgar, a phawb â'i lygaid arno, parai i'r holl elfennau cynhyrfus ddychwelyd i drefn eilwaith.

Byddai Mr. David Jones ar y cyntaf yn cael ei alw i bregethu rhagor nag unwaith yn yr un Cyfarfod Misol; ond mewn amser daeth i wrthod gwneyd hyny, rhag taflu dim tebyg i anfri ar ei frodyr yn y weinidogaeth. Yr anghwader y pryd hwnw fyddai cael neb o'r pregethwyr i aros hyd oedfa ddiweddaf y cyfarfod, er mai hon a gyfrifid yr oedfa fwyaf pwysig, am y byddai pawb yn codi allan am hono. Eto arosai Mr. Jones yn llawer amlach na neb arall hyd yr oedfa hwyrlo hon. Yr oedd eistedd felly i wrando yn yr un fan am ddau ddiwrnod yn gryn aberth. Ond yr oedd efe yn meddu y gallu, sydd lawer yn rhy brin, o fedru mwynhau pobpeth. Gallai efe fwynhau y doniau mwyaf cyffredin. Yr oedd y gallu hwn o'i eiddo yn dyfod i'r golwg ynddo yn y cynnadleddau yn fwy na neba adwaenem. Tra y byddai ei frawd, fel y gwelsom ddarlunio yr hem Dduc Wellington yn eistedd yn Nhŷ yr Arglwyddi, â'i ben i lawr, ac yn edrych yn ddigon anoddog, byddai Mr. David Jones â'i wên ar ei enau, fel yn tynu mêl o ffolineb, neu yn cael perl yn mhen llyffant. Ni ddaethom i gydnabyddiaeth â neb y gellid edrych ato yn fwy, os yn gymaint, fel cynllun o arweinydd Cyfarfod Misol â Mr. David Jones. Ond pan ddewiswyd ef i lywyddu y Gyndeithasfa, aeth rywfodd yn llai nag efe ei hunan; o leiaf felly y byddem ni yn tybied. Nid oedd y gŵr da hwn ychwaith mewn un modd i'w farau wrth yr hyn ydoedd am rai o'i flynydd-oedd diweddaf, pan ddaeth y cawr, chwedl Mr. Richardson o Gaernarfon, y *paisy*, neu ryweth o natur gyffelyb, i ddechre campio o'i gwmpas.

Byddai cryn annybandod, a mesur o annhrefn a diflasedd, yn dygwydd yn rhy aml gyda gwaith y Cyfarfod Misol o herwydd anfedrusrwydd y brodyr a ddewisid i lywyddu. Bydd cael llywydd medrus a doeth, a digon gwrol i fynu cael gwaith y cyfarfod ymlaen er gwaethaf profedigaeith siarad fydd yn dal rhywrai, o werth mawr i gynnulliad sydd yn hawlio rhyddid barn a llafar, fel yr hōna y Cyfarfod Misol ei fod. Perthynai i'r Cyfarfod nifer o frodyr cymhwys i lywyddu heblaw Mr. Jones. Llywydd am y tro fyddai pob un y pryd hyny. Ond yr oedd yr elfen werinol, oedd mor gref yn Arfon, yn gommedd i'r un rhai fod wrth y llŵ yn rhy aml; ac felly

mynai rhai gael rhyw law newydd at y llyw bob tro; ac yr oedd y ffordd i hyn yn un pur rwydd. Ar ddechre y cyfarfod byddai rhyw frawd, digon mympwyol fe ddichon, a digon difarn yn fynych, yn codi ac yn cynnyg fod hwn a hwn i fod yn llywydd, a rhyw frawd arall cyffelyb yn cefnogi, a rhyw hanner dwsin yn codi deheulaw; a hwn a hwn bellach raid fod y llywydd, cymhwys neu beidio. Dygwyddai yn rhy aml fod llywydd a ddewisid felly yn boenus o ddifedr i hwylio gwaith y cyfarfod ymlaen. Gadewid i'r brodyr o duedd siaradus ymdroi ac ymddadlau gyda chwestiynau dibwys—cwestiynau y buasai yr hen frawd o Dremadog yn setlo rhyw geseilwrn o honynt mewn byr amser. Os byddai Mr. David Jones yn bresennol, dichon y gallai efe lwyddo i ddarbwyll y brodyr i droi at bethau mwy pwysig na degymu y mintys a'r anis. Ond gwelsom yntau ar rai adegau yn methu. Mae pob dyn yn brydferth yn ei le ei hun, os yn amcannu ei lenwi. Eithr nid ydyw llywydd Cyfarfod Misol yn lle y gall pob brawd ei lenwi; ac y mae gwrthio dyn i le nad ydyw yn meddu cymhwysder i'w lenwi, yn ei oed yn agored i gael ei ddirmygu. Ymhén blynyddoedd trefnwyd fod i'r brodyr lle y cynnellid y Cyfarfod Misol ynddo ymgynghori â'u gilydd pwy i'w gynnyg i lywyddu am y tro. Profodd hyn yn gryn welliant. Wedi blino ar y drefn yma, o'r diwedd syrthiwyd ar gynllun hollol foddhaol—dewis brodyr trwy bleidlais ddirgelaid i fod yn llywyddion am chwe' mis. Byddai brodyr felly yn cael hamdden i ddeall eu gwaith ac i deimlo eu cyfrifoldeb. Byth er hyn y mae gwaith y Cyfarfod Misol yn cael ei gario ymlaen yn llawer rhwyddach a mwy effeithiol. Llwyddir yn y ffordd hon hefyd i fyned trwy lawer iawn o waith mewn amser pur fyr.

Bu adeg o rai blynyddoedd yr edrychid ar bregethwyr Arfon, ac eithrio y "ddau frawd," wrth gwrs, yn rhai cyffredin iawn. Edrychid arnynt hwy gan baw yn rhai anghyffredin. A digon tebyg y bu eu rhagoriaeth hwy eu dau yn achlysur i ryw ddosbarth o bobl edrych yn is ar frodyr eraill oedd islaw iddynt. Yr oedd Arfon wedi magu rhai bechgyn glewion fel pregethwyr; ond yn y cyfng dan sylw, yr oeddynt naill ai yn ymdroi ar hyd yr athrofaen, neu ynte wedi dechre ymsefydlu mewn siroedd eraill, a'r dyfodiad eto heb ddechre dyfod i mewn i lanw y gwagle. Felly pan ddygwyddai Cyfarfod Misol â'r "ddau frawd" yn absennol, a'r pregethwyr oll ond rhai cartrefol, edrychid arno braid yn isel, yn enwedig yn y trefydd a'r manau poblogaidd. Bu hyn yn achlysur i alw brodyr dweithr i bregethu na-

ddynt. Ar ryw olwg, nid oedd hyn ychwaith yn beth i'w feio ryw gymaint, er y bu llawer o feio arno. Edrychid ar ddyfodiad Cyfarfod Misol i ardal, gan na byddai ond unwaith mewn blynyddoedd, yn amgylchiad anghyffredin; a byddai darparu mawr yn yr ardal ar ei gyfer; ac felly teimlid mai dymunol fyddai cael brodyr ychydig uwchlaw y cyffredin i wasanaethu. Eto rhaid cydnabod fod yn Arfon y pryd hwnw liaws o frodyr lled ieuaine, heblaw ychydig o rai mewn oed, ag oedd, os nad yn dalentog, ys dywedir, yn bregethwyr gwir gymeradwy, eu hymarweddiad yn addas, yn ddynion gofalus a llafurus gyda'r gwaith yn eu heglwys cartrefol, ac yn gyson hefyd yn eu dilyniad o'r Cyfarfodydd Misol. Byddai yr esengyl yn cael ei phregethu ganddynt yn ei symledd a i phurdeb, a chyda difrifwch mawr. Er y byddent yn trasod rhyw orchwylion bydol er eu cynnalgaeth hwy a'u teulu-oedd, eto byddent yn gwneyd gwaith bageiliaid heb gael yr enw o hyny na dim arall. Ac, fel y mae yn dygwydd o hyd, yr oedd rhadlonrwydd y wasanaethu yn temtio yr eglwys i'w dibrisio. Nid ydyw dynion, fel rheol, yn gallu rhoddi gwerth ar yr hyn nad yw yn costio nemawr neu ddim iddynt. Bu llafur a fyddlondeb y brodyr hyn, y pregethwyr cyffredin, gyda holl ranau y gwaith, o werth mawr i achos Mab Duw yn Arfon, ac yn fwy felly yn y cyfwng sydd genym dan sylw, o adeg marwolaeth Mr. J. R. Jones, Bangor, hyd yr amser y dechreuodd brodyr dweithr ddyfod i Arfon i lanw y gwagle. Mae nifer o'r brodyr fyddllawn hyny wedi huno a chadw noswyl, a'u cofadwriaeth yn y perygl o fyned ar ddifancoll. Gresyn hyny hefyd. Ond y mae rhyw nifer o honynt eto yn aros, yn parhau i lynu wrth eu galwedigaethau bydol, ac, yr un pryd, yn ymroddgar yn ngwasanaeth eu Harglwydd. Mae yn annirnadwy i'r rhai sydd heb y profiad, y fath ddyddanwch a ddyry "Cronfa yr Hen Weindogion" i'r hen frodyr hyn a'u gwagedd.

Ymhén blynyddoedd dechreuodd pethau newid er gwell. Daeth brodyr teulung o siroedd eraill i gyfanneddn yn Arfon. Daeth Mr. Rees Jones yma o Sir Feirionydd, Mr. Phillips o Sir Fôn, a Mr. John Owen o'r Gwynedd i Dŷnllwyn. Daeth Mr. David Morris hefyd yn ol o'i gwyddriadau. Cyn hir drachefn dechreuodd y fugeiliaeth â phigo ei dynion, a'u dwyn drosodd i Arfon o bob cyfeiriad a phellder. Eithr yn y flwyddyn 1857 collwyd John Jones, Talyarn, pan nad ydoedd eto ond tringain mlwydd oed. Colled i'w theimlo a fu hono. Gadawodd wagle ar ei ol ag y mae yn anobeithiol bron cael neb eto i'w lenwi—dyn yn meddu gweinidog.

aeth ddigon grymus i godi y *parob* allan i'w gwranddo.

Yr ydym bellach yn gadael Cyfarfod Misol Arfon, sydd erbyn hyn yn meddu pob cyflawnder o weinidogion o ran pob cymhwysder i'r weinidogaeth, nad ydyw yn ail i un Cyfarfod Misol yn y Cyfundeab. Ond i'r fugeiliaeth y mae diolch am hyn.*

LLYTHYR ODDIWETH Y DIWEDDAR BARCH.
HENRY REES AT Y DIWEDDAR BARCH.
WILLIAM ROBERTS, AMLWCH; YSGRIF-
ENEDIG YN YR AMERICA.

Brynau'r Cymry,
Mehefin 25, 1839.

ANWYL FRAWD,

Mae yn ddrwg genyf beidio cyd-synio â'ch cais am anfon llythyr atoch o'r wlad belleng hon; ac ar yr un pryd, y mae yn anhawdd genyf ymaffyd yn y gorchwyl, oblegid nad oes genyf amser i ysgrifenu llythyr y fath ag a ddysgwyl-lech oddiwrthaf yn y fath amgylchiadau.

Yr ydym wedi gadael cymydogeaethau Utica a Stuben er ys pythefnos bellach. Yr oedd nifer gwrandawyr y Cymry yno yn lliosog iawn, a'r olwg arnynt yn cyrchu o bob cwr tua'r capel ar fore Sabboth yn debyg i'r fath a welais cyn hyn ar fore Sabboth yn Llangeitho. Cawsom yno hefyd hen frodyr gwir grefyddol, ond yn ymddangos yn gystuddiol eu heneidiau o herwydd rhwygiad ac aflwydd yr achos yn eu plith. Mae Morris Roberts wedi adeiladu capel mawr yn ymyl ein capel (eto heb ei agor); ac y mae'n debyg mai gydag ef y mae'r gwrandawyr yn gyffredin yn fwyaf lliosog, a hyny o herwydd diffyg doniau gweinidogaethol yn ein plith ni. Mae dirfawr eisieu rhywrai i lafurio yn yr ardaloedd hyny; ac oni cheir hyny yn fuan, y mae yr achos crefyddol, yn ol pob golwg, yn rhwym o lwy'r ddarford yno yn ein mysg ni.

Yr wythnos cyn y ddiweddar, buom yn teithio o Utica i Palmyra yn Ohio—dros

* Y mae yn ddiagramu genym nad oes dim yn fwy croesawus gan ein darllenwyr yn gyffredinol na'r ysgrifau desgrifiadol hyn o'r eiddo y Parch. Robert Ellis. Gofidus iawn genym ddeall fod ein hanwyl frawd yn para yn llesg iawn, ac wedi ei gyfyngu yn hollol i'w ystafell, tra y mae er hyny, yn awr ac eilwaith, yn ceisio ysgrifenu ychydig tung at orphen y gyfres hon. Adysgrifenyd yr ail ysgrif yma, a'r ei gais ef, gan ei fab yn nghyfrailth, y Parch. J. Owen Jones, Llanberis; ac efe a ddywed fod y drydedd yn barod, a'r bedwaredd ar ei hanner, gan Mr. Ellis. Mawr ddymunem i'r Dad nefol ei roddi dracheta i'w gyfeillion ac i'r achos goreu: a pha beth bynag yw yr ewyllys Ddwyfol yn ei gylch, yr ydym yn hyderus y bydd Arglwydd pawb o'i yn cynnorthwyo ac ymgolledu ei hen was da a fyddiawn, a'i "gyflawni o bob llawenydd a thangnefedd gan greu."

bum' cant o filldroedd. Cychwynasom ddydd Llun y bore, a chyrhaeddasom ben ein taith ddydd Gwener y prydawm. Yr oeddem weithiau ar ffyrdd, ac ar lynoedd, ac ar gamlesydd, ac yn teithio nos a dydd heb orphwys dim. Ac yr oeddyn yn cyegu hyny a allasem ar ryw sillfoedd bychain yn ochr y cychod; ond nid oeddem yn dyosog ein dillad oddiam danom. Yr wythnos ddiweddar yr oeddem yn teithio o Palmyra i'r lle hwn, *Wales Hills*; ac yr ydym yn awr wedi rhoi ein penau i lawr am rai dyddiau yn nhŷ Thomas Hughes, gynt o'r Ysptytŷ. Yna byddwn yn wynebu Radnor, Cincinnati, Pittsburgh, Potsville, Philadelphia, a New York, ac i gychwyn oddiyno y 24ain o Awst am Liverpool. Ond y mae genym gannoedd o filldroedd eto i'w trafaelu cyn cyrhaeddyd New York i gychwyn adref.

Mae yr Arglwydd wedi amddiffyn ein bywyd a'n hiechyd yn rhyfedd hyd yn hyn. Yr ydym yn syndod i ni ein hunain. Gobeithiaf eich bod yn gweddio trosom, ac y parhewch i wneyd hyny. Mae fy meddyliau i yn aml yn isel a digalon. Yr addewidion grasol am noddod a chynnalïaeth gan yr Arglwydd yw fy unig gysur. Nid oes genyf ddigon o amser, nac o bapŷr, nac yn wir ddigon o fedr, i arllwys y gwahanol deimladau sydd yn troi drwy fy mynwe mewn un diwrnod, ie, un awr. Ond y mae yr oll yn gyfryw ag a barai i chwŷ, pe gwydddech hwynt, dosturio, a gweddio drosod, a thros fy nghyfaill [y Parch. Moses Parry] hefyd.

Am yr achos ymysg y Cymry yn Ohio, mae yr olwg arno, hyd y gwelsum ni eto, yn isel a gwywedig iawn. Mae hiliogaeth y Cymry ar hyd y gwledydd, i'm tyb i, yn debyg o lwy'r golli gwybodaeth o Dduw o'u mysg, heb i ryw foddion mwy effeithiol gael eu harfer, a hyny gyda mwy o gysondeb nag yr ydys wedi gwneyd hyd yn hyn. Pe byddai modd anfon dynion buddiol yma i fyw, a'u helpio i gael ffarm (os byddant yn ddiolion), yn rhai o'r *settlements* mwyaf anghenus, a chadw ambell un arall fel cenadwr i deithio, ac iddo aros am fis yn y naill *settlement* ar ol y llall, meddyliwn y byddai gobaith sefydlu achos ymysg y Cymry yn y gwledydd hyn, a chadw'r genedl rhag colli yn hollol. Gallai y Methodistiaid wneyd rhywbeth fel hyn, mi feddyliwn, ond cytuno â Chymdeithas Genadol Llundain* i gael cymaint a fusasai arnynt eisieu o'u casgliad at eu llaw eu hunain, heb dori yr undeb â hwy. Ond pa un bynag ai mewn undeb â hwynt, ai

* Yr oedd Methodistiaid Cymru y pryd hwnw, yn eu cyfraniadau cenadol tramor, yn cynnorthwyo Cymdeithas Genadol Llundain, a'u cenadaeth hwy eu hunain eto heb ei sefydlu.

ffurfio cymdeithas ein hunain, mae yn sicr y dylai y Cymry yn yr America gael lle ar ein meddyllian. Mae llawer o honiyn, yn enwedig yn Stuben, yn awyddus iawn am weled rhywbeth yn cael ei wneyd, a hyny heb oedi, ac yn barod iawn i ymuno yn un Gymdeithas Genadol â'r Methodistiaid yn Nghymru, a gweithredu hyd eithaf eu gallu er cynnal cenadon yn eu plith eu hunain, yn gystal âg mewn rhanau eraill o'r byd.

Maent yn galw arnaf i fyned i ffordd; rhaid rhoddi heibio.

Gobeithiaf fod ein hanwyl gyfaill Mr. Elias yn parhau i wella. Cofiwch fi ato, dangoswch hyn o lythyr iddo, a gofynwch iddo beidio rhoi i fyny weddio drosom nes ein gweddio adref.

Gobeithiaf fod Mrs. Roberts yn iach. Rhan yn agweddian holl gyfeillion Môn a ddymunem.

Eich gwael gyfaill,
HENRY REES.

LLYTHYR ODDIWRTH Y DIWEDDAR BARCH.
WILLIAM ROBERTS, AMLWCH, AT WE O
FOX.

(Oswsom y sopi hwn o'r llythyr yn ysgrifennu Mr. Roberts, ond heb ddyddiad wrtho.)

ANWYL SYR,

Derbynais drwy y *post*, *dract* Seis-nig ychydig amser yn ol, ynghyd a llythyr dienw er ei gyflwyno i'm hystyriaeth; a bernais iddo ddyfod oddiwrthych chwi. Ond os wyf yn hyny wedi camgymeryd, erfyniaf yn ostyngedig eich maddeuant.

Anwyl gyfaill, y mae i chwi bob rhyddid i estyn i'm llaw y traethawd a ddewisoch, neu i ymddyddan yn gyfeillgar ar unrhyw bwn, heb ddyagwyl oddiwrthyf na gŵg na dirmyg. Ond nid wyf yn bwriadu gwneyd nemawr sylw ar lythyrâu dienw, na'r hyn a'u canlyna.

Yr wyf wedi llwyr ddiffasu ar *religious powder* and *shots*, y fath âg ydyw y traethawd a ddaeth i'm llaw yn ddiweddar; eto cymeraf fy rhyddid am unwaith i wneuthur gair byr o nodiad ar un o sylwadau yr awdwr, sef, ei waith yn ymdrechu i ddangos yn ddrym resymau Dr. Wardlaw dros Fedydd Babanod oddiwrth yr hanes yn Actan'r Apostolion am fedyddiad tylwythau cyfain. Cymer yr awdwr arno wneyd hyn drwy ddangos fod gwrthwynebwyr Bedydd Babanod wedi hefyd fedyddie teuluoedd cyfain, ac felly mai hwy sydd yn unig ddilynwyr yr Apostolion yn hyn.

Yn awr, ariwch mai un peth yw darfod i'r brodyr y Bedyddwyr ddygwedd gwneyd felly yn Iudia, Hamburg, &c., ar amryw achlysuron; ond peth hollol wahanol i

hyny yw hanes y Testament Newydd pan y mae nodiadau eglur ar fedyddiad nifer o berchenogion teuluoedd, a *holl* deula pob un o'r rhai a nodir eu bod yn perchen tylwyth wedi eu bedyddio *ar yr un pryd*, fel nad oes nodd ar gymaint ag yn penteuau bedyddiedig heb fod eu teuluoedd oll felly hefyd. Cymerwch yr oes a fynoch o hanes y Bedyddwyr, neu'r *wlad* a fynoch, a dangoswch hwy yn hyn yn gydfurf â'r Testament Newydd, yna mi a roddaf y ddaid i fyny. Neu, dangoswch y dichen eu *system* effeithio hyn yn gyffredinol, a thawaf fi. Ond hyd hyny dysgwyliaf fwy o weddeiddra yn haeriadau dynion y tybiaf na ddarfu iddynt fyfyrion ond eu cyfundraethau eu hunain yn unig, ac fe allai na fyanant wneyd. Yr wyf yn fyngosod fy hun yn llwyr agored i argyhoeddiad tag ar y pwnc.

Ni buaswn byth, tybygaf, yn eich *trouble* â'r fath linell oni buasai i mi dderbyn yn hyn a grybwyllais uchod. Dymunaf hefyd broffesu llawenydd yn llwydd pob brodyr cristenogol er ennill pechaduriaid at Grist, er nad wyf yn teimlo rhwymau arnaf i fod o'r un meddwl â hwy am rai pethau a berthynant hyd yn nodd i deyrnas Crist.

Ymddygwch chwi fel y gweloch oreu tuag at hyn o lythyrn; yr wyf yn sicrhau na tharddodd oddiar gasineb na dicheil. A dymunaf na byddo iddo effeithio yn niweidiol ar deimladau brawdol rhyngom. â'n gilydd.

Ydwyf, anwyl syr,
eich gwasanaethwr diffael,
WILLIAM ROBERTS.

LLYTHYR ODDIWRTH Y DIWEDDAR BARCH.
DAVID JONES, TREBORTH, AT Y DIWEDDAR BARCH. WILLIAM ROBERTS, AMLWCH,
AR FARWOLAETH EI WRAIG.

Treborth, Ionawr 27, 1864.

ANWYL GYFAILL,

Yr wyf yn meddwl am danoch bob dydd er pan glywais am eich mawr brofedigaeth. Yr oeddwn mewn anghyfleuedra, tiwy fod oddicartref, i allu ysgrifennu atoch yn gynt. Caraswn yn fawr allu dyfod i edrych am danoch; ond rhaid i mi gychwyn bore yfory i Ruthyn, ac yna i Liverpool.

Gallaf gydymdeimlo â chwi oddiar brofiad; oblegid y mae'r profiad tanlyd a gefais, yn agos i saith mlynedd yn ol, yn aros yn fyw yno eto. Gwyddoch yn dda ymha le y mae nerth a chysur i'w gael yn nydd trallod. Gallaf adrodd wrthyfch yr ystyriaethau a fuont o gymhorth mawr i mi yn y cyffelyb amgylchiad.

Teimlais fy ysbryd lawer gwaith yn ym-

dawelu wrth ystyried fod marwolaeth fy anwyl briod dan ofal manwl yr Arglwydd Iesu. Ei ewyllys Ef oedd ei symud ymaith, a'i symud ymaith yn yr amser, ac yn y dull, ag y gwnaeth. Efe sydd yn cadw agoriadau uffern a marwolaeth, yn agor ac nid yw neb yn cau, ac yn cau ac nid yw neb yn agoryd.

Cefais hefyd adfywiad i fy meddwl lawer gwaith wrth ystyried fod genyf seiliau i farnu fod fy mhriod yn dduwiol, ac felly fod marw yn elw iddi, fel, tra yr wyf i yn galaru am fy ngholled, ei bod hi yn llawenhâu am ei hennill. Gwyddoch fod genych chwi hawl i'r cyneur yma, wedi tolli chwaer yn yr Arglwydd a ddangosodd serchogrwydd at deyrnas Crist drwy ei hywyd. Pwy yn fwy croesawgar i'r saint?

Teimlais hefyd fy ysbyrd yn fynych yn ymgyuro yn erbyn gofid, a mwynheais heddwch o dan chwerwder chwerw, wrth gael cymhorth i edrych ymlaen. Wrth edrych yn ol i adgoffo yr hyn a fu, ennynai fy ngalar, ac ail waedai archollion teimladau rhwygedig. Ond wrth edrych ymlaen, canfyddwn nad yw ein hymadawlad a'n gilydd ond dros ychydig amser, a'n bod mewn gobaith o gael cydfyw eto, a hyny mewn gwlad well, yn llawer iachach,

uwchlaw trallodion, ac heb ofni ymadael mwyach.

Gellwch ymgyuro yn yr ystyriaeth hon, yf anwyl frawd, fod eich serchus briod wedi myned at yr Arglwydd Iesu, ac at rai o'i serchus blant a'i blaenorodd i'r breswylfa lonydd, ac at lawer o weinidogion yr efengyl, y rhai y bu hi yn wir groesawgar iddynt ar y dddear, ac na wel-sant yn eu teithiau un lletty & mwy o groesaw a arioldeb a charedigrwydd calon. Diamheu eu bod yn rhoddi croesaw gwresog iddi hitbau ar ei dyfodiad i mewn i dy eu Tad. Nid yw Duw yn anghyfiawn fel yr anghofia waith a llafurus gariad ei bobl yn nhaith yr anialwch. Ac ni bydd y saint yn y nefoedd yn anghyfiawn i anghofio y caredigrwydd a dderbyniasant gan eu gilydd ar y dddear.

Mae arnaf ofn eich blino fel hyn, gan hyny terfynaf, gan goffio atoch yn serchus, Yr eiddoch heb dwyll,

DAVID JONES.*

* Derbyniasom y llythyr uchod, a'r ddau lythyr blaenorol, gydag amryw erall, oddiwrth Mr. a Mrs. Jones, Llanfaethlu, Môn, am yr hyn yr ydym yn wir ddiolchgar.

Egluriadau a Gwersi Ysgrythyrol.

Jon. 1. 9: "Yna Satan a atebodd yr Arglwydd, ac a ddywedodd, Ai yn ddiachos y mae Job yn ofni Duw?"

Mae yn hawdd i ni weled pa beth oedd yn cymhell Satan i ddywedyd fel hyn a'm Job. Yr oedd Duw wedi canmawl ei was Job fel un "heb gyffelyb iddo ar y dddear, yn wr perffaith ac uniawn, yn ofni Duw, ac yn cilio oddiwrth ddyrgioni." A dyma Satan yn ateb yr Arglwydd. Ydyw, mi wn ei fod yn dy addoli, medd efe, ond pa ryfedd? efe a gafodd mai dyna'r ffordd i fawredd a chyfoeth. Wels ei grefydd wedi dwyn iddo saith mil o ddefaid, a thair mil o gamelod, a phum cant o asnod, a gwasanaethyddion lawer iawn, nes mai efe yw'r gŵr mwyaf yn y Dwyrain; canfyddodd dduwioldeb yn elw, ac yn awr mae efe yn gwneyd elw yn dduwioldeb. "Ai yn ddiachos y mae Job yn ofni Duw?"

Gwelwn gyfrwydra maleisus y gwrthwynebwyr diafol, sydd yn myned oddiamgylch i geisio y neb a allo lyncu neu derfysgu. Nis gall ddwyn dim achwyniad yn erbyn ymddygiad Job; yr oedd efe yn hyny yn uniawn a chyfiawn; ond y mae efe yn awgrymu anghywirdeb ynglŷn â'i gymhellion. Ac oni cheir pobl eto yn dilyn esiampl Satan yn hyn? Ie, medd- ynk, y mae efe fel a'r fel, ac yn gwneyd,

hyn a'r llall; ac y mae hyny yn dda iawn; ond boddio cyfeillion dylanwadol, dyfod ymlaen yn ei fasnach, ennill enw iddo ei hun—dyna'r dyben mewn golwg. Nis gall dim fod yn fwy dieffig. "Cariad ni feddwl ddrwg." Anrhyddedusach yn wastad yw i ni feddwl yn rhy dda am ein cyd-greaduriaid na choleddu drwgdybiaeth am danynt.

Yr oedd Satan yn iawn yn egwyddor ei gasgliad, sef, nad oedd dim i'w gapmawl yn y rhagoriaeth ar Job pe buasai ete yn greadur hunangar, yn gwneyd y cwbl, nid gyda golwg ar Dduw, ond yn unig ar ei fantais ei hun. Nid oedd yr iachawdwr yn canmawl y rhai oedd yn ei ganlyn am iddynt fwyta o'r torthau a'r pysgod. "Pob un nid ymwrthododd a chymaint oll ag a feddo," medd efe, "nid all fod yn ddysgybl i mi."

Ond er fod grym yn ymresymiad Satan arno ei hun, ni a welwn, yn gyntaf, nas gallasai dim fod yn fwy annheg na'r cymhwysiad o hono at Job. Ac felly goddefodd Duw iddo gael ei brofi, fel y byddai ei uniondeb "er mawl ac anrhyddedd a gogoniant." Wedi yr holl brofiad tanllyd, yn lle melleidithio Duw o flaen ei wyneb, fel y dywedasai Satan y gwnai, iaith Job yw, "Bendigedig fyddo enw yr Arglwydd."

Ac, yn ail, rhaid i ni wahaniaethu rhwng huanoldeb diegwyddor âg iawn ystyriaeth o'r cymhelliadau i ddiolchgarwch ac ymroddiad gwasanaethgar. Sylfaen, yn gystal â rheol ufudd-dod, yw ewyllys Duw. Ac iaith y cristion ydyw, "Arglwydd, beth a fyndi di i mi ei wneuthur!" ac y mae rhagluniaeth Duw yn fynych yn rhoddi iddo gyfleusderau i ddangos fod gogoniant yr Arglwydd yn anwylach ganddo na dim llesiant bydol. Ond nis gall fod yn feis ynion feddwl nam yr addewidion, a chymeryd ein cefnogi yn wyneb anhawaderau gan y wedd annogaethol a ddysr yr Ysgrhythrau o'n blaen i'r amcan penodol hwn. Fel hyn ni roddir bai ar Moses am iddo edrych ar daledigaeth y gohrrwy. Ac yr oedd yr Iesu, am y llawenydd a osodwyd iddo, yn dyoddesf y groes ac yn diystyru gwaradwydd.

Ac, yn drydydd, er nas dylem wasanaethu Duw er mwyn elw fel rheswm cynhyrfol, eto nis gallwn wasanaethu Duw yn ddiachos o'i du ef, nac yn ddiifudd o'n tu ninnau. Y mae efe yn Feistr da; a thra y mae ei waith yn anrhydeddus a gogoneddus, y mae efe yn gwnenthur yn dda â'i weision; ac o gadw ei orchymynion y mae gwobr lawer. "Duwioldeb sydd fuddiol i bob peth, a chanddi addewid o'r bywyd y sydd yr awr hon, ac o'r hwn a fydd."—*Jay*.

PSALM lxxiii. 11: "Canir genau y rhai a ddywedant gelwydd."

A GOREU po gyntaf. Os na wna cywilydd hyn, neu ofn, neu reswm, yna cauer hwynt â rhaweidiau o bridd gan y torwr beddau; o herwydd y mae celwyddwr yn gythraul dynol, yn feldith dynion, ac yn feldigedig gan Dduw, yr hwn a sicrhâ, "I'r holl gelwyddwyr y bydd eu rhan yn y llyn sydd yn llosgi â thân a brwustan." Gwelwch y gwahaniaeth sydd rhwng genau yn moli Duw, a genau yn llunio celwydd:

y cyntaf ni chauir byth, ond a gân yn dragwydd, eithr yr ail a wneir yn fud o flaen gorseddfae Duw.—*Spurgeon*.

ACTAU xxiv. 26: "A chan obethio hefyd y rhoddid arian iddo gan Paul, er ei ollwag yn rhydd, o herwydd paham efe a anfonodd am dano yn fynychach, ac a chwedlodd âg ef."

SYLW craffus a wnaeth Lardner ar hyn, pan y dywed y gellid meddwl nad oedd bosibl fod gan Felix nemawr oibaith am dderbyn arian oddiwrth garcharor fel Paul, oni buasai iddo gofio ei fod wedi dywedyd wrtho ef o'r blaen iddo ar ol llawer o flynyddoedd ddyfod i wneuthur elusau i'w genedl, ac offryman (adn. 17). Ac y mae yn debyg fod Felix yn tybied nad oedd yr elusau oill wedi eu cyfranu gan Paul, neu os oeddnt, y byddai i gymwynaswr cyhoeddus fel yr apostol gael yn fuan gyfeillion a fyddent yn foddolawn i roddi arian tuag at ei ryddhâd.

Un oedd Felix, fel y dywed hanesyddiaeth genedig am dano, oedd ymhell o fod yn llywydd trugarog a haelfrydig; ac eto ni a gawn yma ei fod yn gorchymyn i'r canwriad yr oedd Paul dan ei oial neillduol adael iddo "esmwythder," neu radd helaeth o ryddid, "ac na lesteiriai neb o'r eiddo ef i'w wasanaethu nac i ddyfod ato." Y mae hyn, fe welir, yn cyfateb yn gwbl i ddygwyliad Felix am dderbyn arian oddiwrth Paul, gan y dygwyliad i'r "eiddo ef," neu ei gyfeillion, os ymwelent âg ef, ddwyn rhoddion mewn arian iddo, ac felly y byddai i Paul estyn gwobr iddo yntau er mwyn iddo ei adael i fyned ymaith yn ôr rhydd.

Gallwn yma nodi ein bod yn cael yn y cynnwysiad o flaen *Actau* xxiv. yn yr argraffadau o'r Testament Cymraeg hyd yn ddiweddar, "Y rhaglaw yn gobeithio cael *breib*, eithr yn ofer;" ond yn yr argraffadau presennol y gair "gwobr" a roddir yn lle *breib*.

Barddoniaeth.

PROFIAD YR IEUANC A'R HENWR.

MAE'r ieuanc yn edrych ar einioes
Yn gyfnod diddiwedd o'r bron;
Mae'n gweled un diwrnod fel wythnos,
Ac wythnos fel blwyddyn fawr gron:
Mae'n edrych ymlaen ar ugeinmlwydd
Mewn awydd a hoffder tra mawr;
Ond hirfaith yw pobpeth wrth ddysegwyl,
Ymddengys pob mynydd fel awr.

Wrth edrych ar adeg priodl,
Saif hwnw fel mynydd o bell,

Ac anial eangfaith i'w deithio
Cyn cyrhaedd y gwynfyd "ergwell":
Mae'n edrych ar ddydd canol einioes
Fel gwnebyd y cefnfor di drai,
A'i donau yn chwyddo 'n ddiiddiwedd,
Sef oes o flynyddoedd heb lai.

Mae bywyd yn nhyb y dyn ieuanc
Yn cynnwys cyfnodau lled faith,
A'r rhei'n y fywniant digymysg,
Gan fyned yn wellwell trwy'r daith:
Ar ol ymddigonai mewn dyddiau,
Mae'n canfod dydd henaith yn d'od,

Yn debyg i araf ymlusgiad,
Heb gynhwrf na chythrudd yn bod.

Dechreuas 'r pren almon fiodeno
Dan dyner haul hydref yr oes,
A blwydd ar ol blwydd i'w addfedu,
Heb gwrddyd un rhuthrwynt croes :
O'r diwedd mae 'n cantod marwolaeth
Yn dyfod mewn nifwl o bell,
I wneuthur yr olaf gymwynas,
Sef symud y dyn i wlad well.

Ond dyma yw profiad yr henwr :—
Mae 'mywyd fel breuddwyd gwag, ffol ;
Fy mlwyddi a dreuliais fel chwedl,
Er doe 'r wyf, wrth edrych yn ol :
Fy nyddiau fel mwg a ddarfuant,
A'm hoedl sydd debyg i wynt ;
Er chwmied yw gwenol y gwehydd,
Fy nyddiau ddiflanant yn gynt.

Mae blwyddyn yn chwyrn fyned hebio—
Fel wythnos yn dirwyn i ben,
Ac wythnos a dydd yn diflanu
Fel fflachiad y fellten o'r nen :
Dang mlynedd iant hebio o'r golwg
Fel dengmis ieuentydd o'r bron,
Ac nid yw trigseimlwydd i'r henwr
Yn edrych ond fel blwyddyn gron.

Cyflymu mae olwyn yr einioes,
Po hwyaf y b'om yn y byd ;
Pob blwyddyn i'w gweled yn fyrach,
Pob tymmor yn llai lai o hyd :
Nid ydyw yr einioes ond rhychwant,
Un cam sydd o'r beddrod i'r bru ;
Un foment yw cyfnod ein bywyd,
Yn cynnwys y sydd ac a fu.

Mae tymmor gorhoenus ieuentydd
Yn fyw yn yr henwr o hyd ;
Arferion cyfoedion ei febyd
Sy 'n felus yn llenwi ei fryd :
E neidia o ran ei fyfyrddod
Dros holl gyfwng canol ei oes,
I brofi ail fywyd bachgendod,
Heb gofio na gofid na loes.

Nid ydyw traferthion blin bywyd
Ond cysgod yn darfod yn ddim ;
Mae amser a'i holl berthynasau
Yn 'hedege mor hynod o chwim :
Mae pobpeth ar ol myned hebio
Yn edrych fel unpeth ynghyd,
A hanes holl dymmor ein bywyd
Yw hanes un diernod i gyd.

EVAN THOMAS.

Dolyddalen.

BUOGRWYDD A'R GWAED.

BUOGRWYDD sy 'n gwasgu fy ysbryd i lawr,
Mae 'n ofid llosgedig yn f' enaid bob awr :
Mae 'n ghalon cam ddud & uffern ei hun ;
Ei gwaeth nid yw 'n bosibl yn mynwes un dyn.

'Rwy'n suddo yn gyflym i'r dyfnder ofnadwy,
'Rwy 'n clywed o'r dyfnder adseiniâu rhy-
ferthwy ;

Rhyferthwy cyflawnder yn erbyn yr euog,
Rhyferthwy sancteiddrwydd yn erbyn yr
halog.

Pwy ddichon fy achub ? mae storom ddy-
chrynllyd
Yn t'ranu trwy f' enaid, o bellder yr eilfyd ;
Mae 'r ddoddf wedi ei thori bob iota i gyd,
Cyflawnder sy 'n tywallt rhyw afon o lid.

Mae dydd ei ddigofaint yn awr wedi dyfod,
I gosbi yn gyflawn y drwg sy 'n fy mhechod :
Pa ryfedd fod llygredd fy nghalon yn ysu ?
Y Purdeb Anfeidrol sydd arnaf yn syllu.

Mae pelydr yn treiddio trwy d'wyllwch y
fagddu—
Mae f' ysbryd yn teimlo y storm yn tawelu ;
Yn ngrym y pelydryn, mi welaf ar groesbren
Yn marw Greawdwr y ddaear a'r wybren !

Coron o ddrain sydd ar ei ben bendigedig,
Ei ddwyllaw a'i draed ar y pren yn hoelliedig :
Ei gnawd wedi ei ddryllio o'i ben hyd ei draed,
Mae 'r ddaear yn crynu wrth dderbyn ei waed.

Cilia y tywyllwch, daw 'r goleu yn gryfach,
Daw mawredd ei Berson i'w wel'd yn eglurach ;
Mi welaf ei waed yn haeddiant anfeidrol,
Yn llanwg gofynion cyflawnder yn hollol.

Yn awr mae maddeuant, cyflawnder, a hedd-
wch,
Yn lle y taranau, y melt, a'r tywyllwch ;
F'e'm llenwir i bellach a gobaith adfywiol
Y caf fi deyrnasu mewn bywyd tragwyddol.
E. FOULKES JONES.

Llansantffraid.

YR UNIG.

GADAWYD fi 'n weddw ac unig,
Yn nghyfie corsenau a brwyn ;
Rhaid aros mewn cilfach bellennig,
Heb undyn i wrandaw fy nghwyn ;
Wyl yma 'r un ffunud & meudwy,
Heb gwmi un cyfall mewn cell :
Ni welaf yn nghanol fy ngofwy
Ond ambell i fugal o bell.

Os na chaf fi ddwndwr y trefydd,
Na lleisiau perorol eu plant,
Caf yma ddystawrwydd min mynydd,
Ac ymson soniarus y nant :
Os na wnaeth y gywain gelfyddyd
Heirdd lwybrau na deidd na gardd,
Gwnaeth natur orseddfaine fwsoglyd
O bwrpas i dderbyn y bardd.

Caf eistedd ar ysgwydd y mynydd
I yfed awelon y wlad ;
Mae edrych o draw ar y dolydd
Yn dwyn i fy mynwes fwynhâd ;
Mae natur a'i phethau 'n gyfoethog
O fawredd mewn gwylltodd fel hyn,
Tra gorwedd y gerddi blodeuog
Yn siriol ar waelod y glyn.

Er na chaf fi deithio mo 'r gwledydd,
Na phalas addurnol i fyw,

Mae'n fendith i mi gael unigrwydd
I gynnal cymundeb a Duw;
Mae'n fantasia i ambell bechadar
I'w goelbran ef ddiagn mor belli,
Er teimlo, rai pryddian, anghysur,
Ei hunan mae'n gallu byw'n well.

Pan ruo y daran ofnadwy,
Ac ennyn cynddaredd y lli',

Fy noddfa rhag lliid y rhyferthwy
Yw'r bwthyn henafol i mi;
Ha! gartref, a'th gelfi dymunol,
Bydd i mi eich gadael cyn hir,
I aros mewn dinas dragrwyddol,
Lle gwladf awyrgylch mwy clir.

EDWIN DDU.

Tregeiriog.

Bwrdd y Golgydd.

DIETWIAD SYNIADAU ANFFYDDOL AR Y
OYFANDIR.

FEL y canlyn yr ysgrifena y Parch. Joseph Cook o Bonn ar y Rhine yn ddiweddar: "Y mae yn wirionedd heddyw, fel ag y bu hefyd am y pymtheng mlynedd diweddar yn Germany, fod yr Athrawon duwinyddol Sosialaidd yn atynnu llai o fyfyrwyr ieuanc i'w colegau na'r Athrawon efengylaidd. Yn ol calendar Athrofaol Heidelberg am y flwyddyn 1880—81, nid oedd yn athrofa y Rhesymolion ond 24 o efyrdwyr duwinyddol, tra yr oedd yn athrofa efengylaidd Berlin 230, yn athrofa efengylaidd Halle 304, ac yn athrofa efengylaidd Leipzig 437. Ar un adeg yn ddiweddar, yn athrofa Heidelberg, yr oedd saith o athrawon, oll yn Rhesymolwyr, a dim ond saith o fyfyrwyr duwinyddol. Dywedodd Profesiwr Christlieb wrthyf yn ddiweddar fod nifer y myfyrwyr duwinyddol yn awr ar gynydd yn Germany, yn enwedig ar ol i gyfreithiau Falk gael eu dilyn a rhai gwell. Anghen mawr Germany yn awr ydyw adfywiad grymus a nerthol er gwneid yr eglwys yn un ymosodol, nes trawsaffio ei cholegau yn golofn o dan trwy yr hon y gallu Duw edrych ar ac aflonyddu byddin ei elynion, a thynu ymaith olwynion eu cerbydan."—D. W.

PATAGONIA.

At Olygydd y DRYGONIA.

ANWYL SYR,—Diammben genyf fod yn hysbys i'r rhan fwyaf o'ch darllenwyr fod y pregethwr ieuanc, Mr. Richard Jones, Llanuwchllyn, wedi cyrhaedd y Wladfa yn ddiogel. Yn awr mae yno ddau bregethwr gan y Methodistiaid Calfinaidd.

Ddoe, derbyniais gerdyn oddiwrth Bonwr. R. J. Berwyn, Trerawson, dyddiedig Gorphenaf 27ain. Dywed ef fod "gan y Parch. W. Williams ysgol yn Gaiman—cyflog £60 y flwyddyn. Dylasai fod yma i gyhoeddiad ddwywaith, ond ni fu,—ffordd go faith, 18 milldir. Mae nifer dda o'r Methodistiaid ymhlith y mynteioedd sydd yn dyfod yn awr, ac yr ydym yn cael ein calonogi yn fawr. Deallwn fod eraill yn dyfod. Mae R. Jones, Pantymarch, yn cadw ysgol Cefngwyn,—£60 y flwyddyn—ac yn gymradwy iawn fel pregethwr. Gresyn na dderbyniodd ordeiniad."

R. ROBERTS.

Wrexham, Medi 8, 1881.

I Waeg.

BUCHDRAETH Y PARCH. JOHN MILLS,
F.R.G.S., M.R.A.S. *Gan* RICHARD MILLS
a'r Parch. N. CYNHAFAL JONES.

Aberdâr: Mills & Lynch, Argraffwyr. 1881.

Am awduriasth y cofiant hwn, dywedir wrthyf mai Mr. Richard Mills, brawd gwrthddrych y buchedraeth, sydd yn gyfrifol am y ffeithiau a'r hanes, a'r Parch. N. Cynhafal Jones yn gyfrifol am y drefn ac am y wisg y ceir y defnyddiau hynny ynddynt. Rhwng y naill a'r llall, yr ydym yn cael cofiant tra chyflawn o Mr. Mills, yn ei ddangos yn weithiwr ymroddgar a diflino gyda'r holl orchwylion pwysig yr ymaffodd ynddynt.

Rhenir y cofiant yn un ar ddeg o benodau, y rhai a deitlir,—“Dyddian ei Fedyd—y Millsaidd—Dyddian ei Ieuentyd—Dechreuad ei Fywyd Cyhoeddus—

Tymmor ei Weinidogaeth yn Rhuthyn—ei lafur gyda'r Genadaeth Iuddewig (tair pennod)—ei Ail Ymweliad a'r Dwyrain—Tymmor ei Weinidogaeth i'r Cymry yn Llundain—Adgofion am dano yn ei Gartref.” Ac ychwanegir sylwadau arno gan y Parch. Daniel Rowlands, M.A., a Phregeth angladdol iddo gan y Parch. D. Charles Davies, M.A.

Mae yr hanes a roddir am dylwyth y cyfenw Mills yn Llanidloes, yn dechreu gyda “Hari Mills, tad y genedl yno,” yn ddyddortus iawn. Gyda cherddorffeth y cysegr yn enwedig, ceir fod y teulu agos yn gyfan yn wir ddawnus, yn enwedig Henry Mills, ei feibion James a Richard Mills, a'i wŷr John Mills. Ac y mae yr adgofion am Lanidloes yn y dyddiau gynt—y Parch. H. Gwalchmai—y Parch. Edward Morgan yn ŵr ieuanc, &c., yn ddi-fyr a buddiol. Ond yn enwedig m a

gawn yr adroddiadau am Mr. Mills yn ei febyd a'i ienenectyd yn hynod addysgiadol; a byddai yn llës mawr i'n cyfeillion ieu- aine yn gyffredinol eu darllen a'u hystyr- ied. Yr oedd efo, meddri, "yn dueddol i dymher flin a natur anhydrin;" ac "yr oedd afrywlogrwydd ei dymher yn dipyn o brofedigaeth iddo gyda'r bechgyn oedd yn yr ysgol" ddyddiol, "a cheid cryn fydd gydag ef yn y teulu weithiau o achos yr un peth." Ond wrth ddarllen "*The Student's Guide*" gan Todd o'r America, pan nad oedd ond bachgen ieuane, yr hwn lyfr "a wnaeth efe yn eiddo priod iddo ei hunan, argyhoeddwyd ef o'i ddiffyg a'i bechod gyda golwg ar ei dymherau afryw- iog, fel y penderfynodd, trwy ras Duw, fyau goruchafiaeth lwyr ar yr anhwydeb yna yr oedd mor ddarostyngedig iddo. O'r pryd hwn hyd ddiwedd ei oes, ni chafodd neb le i gwyno o herwydd anni- ddigrwydd ei dymherau, ond yn hytrach yr ydym yn hyf i ddywedyd ei fod yn un o'r rhai mwyaf addfwyn a hynaws y gellid dyfod i gyffyrddiad âg ef. Cafodd ran helaeth o brofedigaethau y byd, a chafodd rai achlysuron i deimlo yn friwedig oblegid ymddygiadau brodyr a chyfeill- ion; ond pa bryd eriodd y gwelwyd ef wedi ei orchfygu gan y demtasiwn, ac yn adfesurop iddynt fustl chwawrder? Cafodd oruchafiaeth hollol arno ei hunan; ac o hyn allan gwisgai yr addfwynder hawdd- garaf; credai, gellid meddwl, fel Leigh Hunt, — *that even power itself hath not one-half the might of gentleness.*"

Pan gyda'r gwaith "o gordeddu a gwan gwlan," gorohwyl poblogaidd ac o gyn werth yn Llanidloes yn y dyddiau hyny, yr oedd efe wedi "cynllunio a gweithio allan fath o *frame* i ddal llyfr o flaen ei lygaid, canys "rhaid ganddo oedd dar- llen; ac wedi noswyllo yn yr hwyr, os na byddai rhyw foddion yn y capel, neu gyf- erfod gan un o'r cyndeithasau yr oedd efe yn aelod o honyat, byddai o hyny hyd ddeuddeg o'r gloch yn darllen, ac yn fyn- ych yn parhau gyda hyny hyd ymhell yn oriau y bore. Treuliodd rai blynyddau yn yetod y tymmor yma ar ei fywyd heb ganjatâu iddo ei hunan fwy na phedair awr o gygeu y nos."

Derbyniwyd ef yn gyflawn aelod eglwys- ig pan oddeutu pedair ar ddeg oed. Yr oedd "wedi profi argraffiadau crefyddol dwysion," fel yr oedd "crefyddolder ei ysbryd yn lled amlwg i'r hen frodyr a fyddent yn hwyrfridig iawn i dderbyn neb yn aelod cyflawn os na byddai eu diwio- deb yn amlwg." Erbyn cyrhaedd dwy ar bynthege oed, "yr oedd wedi meistrol- i Grammaedegau y Gymraeg a'r Saesonaeg yn lled lwyr, ac wedi dechre cyfansoddi trathodau a barddoniaeth, ac amryw ys-

grifau o'i waith wedi eu cyhoeddi yn y naill a'r llall o'r cylchgronau misol." Ni bu mewn ysgolion, oddigerth rhai pur gyffredin yn Llanidloes pan yn fachgen byohan; ac yr oedd raid iddo, yn dair ar ddeg oed, "droi allan i'r byd;" ond ni foddlonodd heb i'r Hebraeg, y Groeg, a'r Lladin, gael eu hefrwyd yn llafurus ganddo cyn bod yn ugain oed.

Ond nis gallwn fyned ymlaen fel hyn gyda'r hanes yn rheolaidd, ac nid rhaid i ni, ni a hyderwn, gan y dysgwylwyr y bydd ein darlennydd yn mynu y lyfr i'w ddarllen drosto ei hun. Dyfal a chyd- wybodol, fe welir, oedd ei lafur fel gwein- idog yn Rhuthyn tua dechre ei fywyd cyhoeddus, ac yn eglwys Nassau Street, Llundain, yn ei flynyddau diweddfaf. Ond ei lafur gyda'r Genadaeth Iuddewig, ac, ynglŷn â hyny, ei deithiau i'r Dwyrain, oedd neillduolrwydd mawr ei oes; a cheir yma hanes helaeth a chryno am ei lafur- waith o barth i blant Abraham. Gwelir hefyd iddo gyfansoddi a chyhoeddi amryw lyfrau; ac nid oedd yr un o'r rhai hyny yn ddibwys a diwerth.

Pennod wir ragorol yw hono sydd yn rhoddi "Adgofion am dano yn ei gartref," gan ei weddw, "un oedd yn cydymdeimlo yn ddwfn âg amcan bywyd ei phriod, ac yn abl i weled ac edmygu y nodweddion arbenig oedd yn harddu ei gymeriad, a'r arferion a hynodent ei fywyd." Rhoddwn yma yn unig sylwadau terfynol Mrs. Mills am dano:—

"Am lawn dair blynedd cyn ei ymadawiad cafodd ragrybuddion o'r dyfodol. Yr oedd ar droion yn goddef poenau llymion, ac wedi hyny yn gymharol esmwyth. Ar yr adegau hyn ni flinai ddadgan ei ddiolchgarwch am yr holl wardigaethau a'r daloni a dderbyn- iodd gan ei Dad nefol. Yr oedd pob cared- igrwydd a ddangosid tuag ato mewn gair neu weithred yn cael lle annileadwy yn ei feddwl. Pa faint mwy pan edrychai ar ei lwybrau yn y glyn, y byddai holl ddaloni yr Arglwydd yn effeithio arno! Yn wr, byddai yn cyd- mabod llaw ei Dad yn y treialon a'i cyfar- fyddodd, fel moddion i'w ddwyn i roi ei ymddiried yn fwy llwyr ynddo ef, ac i'w ddiddryfnu o'r creadur. Yr oedd ei gariad at ei deulu yn gryfach ac yn fwy angerddol nag y gall geiriau ei oesod allan: nid oedd byth yn blino gweddio dros ei anwyliad, a'u cyf- lwyno i ofal yr Hwn yr ymddiriedodd ei hun iddo megys i Grawdwr fyddla'n. Ni chlywid ef un amser yn siarad yn uchel am ei gysuron a'i oibethion; yn hytrach bod- lonki efe ar wneuthur ewylllys ei Arglwydd. Eto, pan yr oedd y diwedd ya newa, nid oedd yr ofn lleiaf o betrusder mewn perth- ynas i sail ei obaith. Yr oedd ei boenau ar brydiau mor fawr nes y byddai yn ymddan- gos fel pe buasai yn ddisylw o bob peth allanol—yn clywed lleisiau y rhai oedd o'i gwmpas, ond heb wneyd nemawr sylw ô

ddim; pob diwrnod yn dyfod & rhyw arwyddion fod ei ymddattodiad yn nesáu. Y prydawn Sabboth olaf cyn ei ymadawiad yr oeddem yn darllen rhannau o'r Bibl iddo; ac ar ol gorphen, gofynais iddo pa fodd yr oedd yn teimlo gyda golwg ar y dyfodol mawr; ac atebai yntau yn dawel, 'Mewn heddwch perffaith, heddwch perffaith (*perfect peace*)!' Ac mewn heddwch perffaith yr ehedodd ei ran anfarwol i'w orphwysfa bore drannoeth am un o'r gloch, Gorphenaf 28ain, 1878. Pwy all amgyffred dedwyddwch ei enaid dyrchafedig pan yn cyrhaedd mynwes ei Dad, yr hwn a'i carodd & chariad tragywyddol, ac am hyny a'i tynodd & thrugaredd?'

Yr oedd yn dda genym weled pregeth angladdol y Parch. D. Charles Davies, M.A., i Mr. Mills yn cael ei rhoi i mewn fel diweddiglo i'r cofiant hwn. Mae ei bortread o'i frawd a'i gydweithiwr ymadawedig yn wir ragorol a phrydferth; a nodedig o wych yw y cyferbyniad a ddry rhwng y diweddar Barch. Robert Owen (*Eryron Gwyllt Walia*) ac *Ieuan Glan Alarch* (enw a gymerth Mr. Mills yn ei flynyddoedd cyntaf fel bardd a llenor). Buasem yn dodi yn rhwydd ddyfynodiad neu ddau o honi yma oni buasai ei bod wedi cael ei chyhoeddi ar y cyntaf yn y *DEYSORFA* (Rhagfyr, 1878).

Yr ydym yn caisod rhai amryfuseddau wedi cael lle yn y buchdraeth hwn, na ddysgwyliasem eu gweld mewn llyfr y cafwyd digon o amser i'w gwblhau. Dywedir i Mr. Mills yn mis Rhagfyr, 1841, fyned i Gymdeithasfa Dolgellau, a dychwelyd oddiyno ar yr 28ain. Yn mis Medi (ar y 28, 29, a 30ain) y cynnaliwyd Cymdeithasfa Dolgellau y flwyddyn hono; ac yn Rhuthyn y cynnaliwyd y Gymdeithasfa yn Rhagfyr ar y 29, 30, a'r 31ain. Mynegir hefyd i ddau o bob Sir yn y Gogledd a'r Deheudir gael eu hanfon i Llundain i drin achos o anghydfod yno. Un o bob Sir a anfonwyd, gyda'r eithriad o Ysgrifenydd Cymdeithasfa y Deheudir, sef y diweddar Barch. John Walters, yn chwangeol. Yr oedd hyn cyn diwedd 1848. Y brodyr a aethant i'r brifddinas ar yr achlysur oeddynt, y Parchedigion W. Roberts, Amlwch, dros Sir Fon; John Jones, Tremadog, dros Sir Gaernarfon; J. Davies, Groes, dros Sir Ddinbych; R. Edwards, yr Wyddgrug, dros Sir Fflint; R. Williams, Llanuwchllyn, dros Sir Feirionnydd; Foulk Evans dros Sir Drefaldwyn; H. Rees o Liverpool; Daniel Davies dros Sir Aberteifi; David Maesler dros Sir Benfro (ond nid aeth efe); Rees Phillips dros Sir Gaerfyrddin; David Howells dros Sir Forganwg; Job Thomas dros Sir Frycheiniog; a Daniel Jenkins dros Sir Fynwy. Gwelir nad oes o'r holl enwau uchod ond tri yn awr yn fyw.

Am Gymdeithasfa L'andeilo, a gynnal.

iwyd yn Awst, 1849. adroddir y penodwyd brodyr o bob Sir yn y Gogledd i fyned i Landeilo i glywed y cyhuddiad yn erbyn Mr. Mills ynglŷn â darlith a draddododd efe ar Gerddoriaeth Gymreig yn Crosby Hall, Llundain, yn Chwefror, 1849, ac i drin y mater. Eithr nid oedd ei achos ef yn y peth hwnw ond rhywbeth achlysurol yn y Gymdeithasfa hono; canys yr ydoedd, heblaw yn Gymdeithasfa Chwarterol i'r Deheudir, yn fath o Gymansfa Gorforedig i'r holl Gyfundeb. Yno yr oedd Bwrdd Llywyddol y Gymdeithas Genadol Dramor yn ymgynnull, ac yn penderfynu achosion cenadol, megys yn Machynlleth yn 1848; ac fel cenadwr perthynol i'r Gymdeithas hono y dygwyd ymlaen ei achos mewn cysylltiad â'r ddarlith grybwylledig. Yr ydym yn cofio yn dda am yr amgylchiad. Treuliwyd un cyfarfod, yn dechre ddeg o'r gloch y bore, yn gyfan ar hyn; a bu yno, nid un yn siarad dros y cyhuddiad, a'r Parch. J. Hughes, Pontrobert, yn amddiffyn, fel y dywed y cofiant, ond amrywiol frodyr yn cyfodi yn erbyn ac o blaidd y darlithydd, ac yntau trwy y cwbl yn eithaf pwylllog a hamddenol; a phenderfynwyd yn y diwedd nad oedd dim yn aunheilwng o gristion a gweinidog yr efengyl yn y cyfryw ddarlith, nac yn y cyfarfod ymha un ei traddodwyd. Yn y cyfarfod dilynol am ddau o'r gloch, yn yr hwn y trind achosion y Genadeith Dramor, rhoes Mr. Mills arddangosiad neillduol o wirionedd sylw Mr. Charles Davies am dano, sef, "Yr oedd ystwythder tymher a lledneisrwydd yn amlwg ynddo; ond tu cefn i hyny yr oedd ewyllys gref na fynai blygu ger bron rhwystrau." Cyfododd Mr. Mills yn y cyfarfod hwn i ofyn am ychwanegiad at ei gyflog fel y cenadwr ymhlith Iuddewon Llundain. Galleisid dysgwyl, ar ol ymdrin â'i achos ef drwy'r bore, ac iddo ddyfod allan yn ddiangol wedi yr ymosodiadau arno, y tuasai yn ymffoddioni ar hyny yn y Gymanfa hono mewn dystawrwydd ac ysbryd diolchgar, ac yn aros am le ac amser mwy ffafriol i adrodd ei gŵyn a'i gais. Ond ni buasai efe yn John Mills felly. Eglurhodd beth oedd traul byw iddo ef a'i deulu yn y ddinas fawr, a'r holl gostau perthynol i'w lafur, gan ateb pob cwestiwn a roddid iddo gyda'r fath bwyll a manylwch nes yr ennillwyd yr holl gyfarfod i ganiatáu iddo yr hyn a ddymunai.

Gallwn nodi ymhellach mai nid ar y Sabbath yn Nghymaniaf y Sulgwyn, 1851, yn Liverpool, y bedyddiodd efe Wolf yr Iuddew, ond yn un o'r cyfarfodydd mawrion ynddi y dydd canlynol.

Ond nid yw hyna oll namyn mán betbau mewn cymhariaeth, er fod cywirdeb ymhob peth, mor bell ag y byddo bosibl,

yn ddymunol mewn bywgraffiad o wŷr cyhoeddus. Pawb a ddarlleno y cofiant yn ofalus a'i hystyriant yn ychwanegiad gwerthfawr at y buchdraethodau am enwogion a gysegrasant eu heinioes at ogoneddu Daw a llesau eu cyd-ddynion. Hyderwn gan hyny y caiff y llyfr hwn, sydd wedi ei wneyd i fyny yn dda yn allanol, yn gystal a mewnl, dderbyniad croesawus a chylchdaeniad helaeth.

Hand-Books for Bible Classes. JUDGES, by GEORGE C. M. DOUGLAS, D.D., *Principal of the Free Church College, Glasgow.*

Edinburgh: T. & T. Clark. 1881.

YN ychwanegol at y llyfrau eraill a gyhoeddwyd o gyfres yr *Hand-Books for Bible Classes*, dan olygiad y Doctoriaid

Dods a Whyte, dyma un eto ar Lyfr y Barnwyr, gan Dr. Douglas o Glasgow. Un o lyfrau yr Ysgrhythyr yw hwn nad oes nemawr sylw wedi bod arno mewn cymhariaeth i'r rhan fwyaf o'r llyfrau eraill; ond defnyddier y llaw-lyfr ger bron, a gwelir fod llyfr y Barnwyr yn gyfoethog mewn hanesiaeth sydd yn eglurhau rhanau eraill o'r Bibl, tra yn rhoddi yr adroddiad cynnaraf am helyntion pobl yr Arglwydd yn ngwlad Canaan, ac yn enwedig fel y byddai yr Arglwydd gyda hwy tra fyddent hwy gydag ef. Mae yr awdwr parchus wedi cymeryd mantais dda ar y chwanegiad hysbysrwydd a gafwyd yn naseryddiaeth Palestina trwy deithiau ac ymchwiliadau diweddar. I athrawon a dosbarthiadau yn yr Ysgol Sabbothol yn darllen llyfr y Barnwyr, dyma'r cymhorth goreu a allant gael, a hyny yn hwyllus i'r llaw, ac yn rhadlawn hefyd, gan nad yw ei bris ond pymtheg ceiniog.

Cofnodiadau mewn cysplliad a Methodistiaeth.

CYMDEITHASFA DOWLAIS,

AWST 2, 3, A'R 4YDD, 1881.

LLYWYDD,—Y Parch. DAVID SAUNDERS, Abertawe.

(Parhad o tu dalen 352.)

DYDD MERCHER, Y 3YDD.

Cyfeisteddfod yr Athrofa am 3 o'r gloch.

RHODDWDYD yr adroddiad canlynol o'r cyfeisteddfod a gynnaliwyd Mehefin 25 a'r 26ain.

Cadeirydd, y Parch. W. James, Aberdâr.—Cynnyrcholiad y gwahanol Gyfarfodydd Misol gan y brodyr canlynol:—*Gogledd Aber-teif*—Parch. William Morgan, Pengarn. *De-hau Aber-teif*—Parch. Eyan Morris; Mr. James James, Llanrhystyd. *Brycheiniog*,—Parchn. J. Jenkins, Rees Davies, J. Watkins, J. Idrisyn Jones; Mr. Roger Edwards. *Caer-fyddin*,—Parchn. T. James, W. D. Williams, Mr. D. W. Jones, Llanelli. *Dwynain Morganwg*,—Parch. E. Matthews, W. James, Aberdâr. *Gorllewin Morganwg*,—Parchn. D. Phillips, W. Morgan; Mr. T. Harries. *Mynyw*,—Parchn. W. Jones, D. Evans, M. A.; Mr. Jones Parry. *Pemfro*,—H. Ll. Harries, Ysw. Yr oedd hefyd yn bresennol Edward Davies, Yaw., Llandinam, cyd-drysorydd Mr. H. Ll. Harries.

Edrychwyd dros y biliau arferol, ac awduddodwyd y Trysorydd i dalu £4 18s. 3c. Eswyd Mr. Jones Parry, a Mr. James, Llan-

rhystyd, i archwillo cyfrifon y fwyddyn ddiweddar, a chafwyd yr oll yn gywir.—Caniatwyd blwyddyn arall yn yr Athrofa i Mr. J. Williams, Dowlais. Teimla y Pwyllogr yn ofidus fod tri o'r Efrydwy'r am gael eu rhyddhau ymhen tair blynedd yn lle pedair, yn ol Rheolau y Coleg; ar yr un pryd tybid mai gwell oedd cydsynio a'r cais y tro hwn, yn ngwyneb rheysmau ddygir ymlaen gan y gwŷr Ieuanic. Fod *Minute Book*, yn cynnwys holl weithrediadau gwahanol Gyfeisteddfodau'r Athrofa, i gael ei barotol yn annibynol ar benderfyniadau y Gymdeithasfa, a bod Cylchlythyrâu y Gymdeithasfa i'w cyfluo mewn furf drefnus fel y gellir cyfeirio atynt pan fyddo galwad am hyny. Fod y Parch. Rees Davies i gael £2 2s. yn gydnabyddiaeth am arolygu yr Arholiad yn ngwyneb absennoldeb yr Arholwyr eu hunain.—Cafwyd adroddiad manwl gan yr Athrawon o fyddlondeb a dyfalwch yr Efrydwy'r yn ystod y fwyddyn. Teimlai y Pwyllogr yn llawen wrth ddeall fod y fyddlondeb mor gyffredinol, a bod amryw o'r Efrydwy'r heb absennoli eu hunain gymaint ag unwaith o'r dosbarthiadau yn y fwyddyn.—Yr oedd un ar ddeg o Ymgeiswyr am dderbyniad i'r Athrofa; aethant oll yn llwyddiannus drwy yr Arholiad, ac felly cawsant eu derbyn, sef, Mri. William Richards, Abiah Davies, Robert Jones, D. Thomas, W. J. Davies, S. Morgan, Thomas Jones, J. Edwards, E. Roesser, B. Watkins, J. L. Thomas.—Cafwyd adroddiad manwl a chalunogol iawn gan yr Arholwyr o lafur yr Athrawon a'r Efrydwy'r yn ystod y fwyddyn, a themlid yn ddioelchgar i'r Net-oedd am yr amddiffyniad parhâus sydd ar y sefydliad yn ei wahanol gysylltiadau.—Fod *Balance Sheet* i'w pharotol o hyn allan o'r treuliadau a'r derbyniadau perthynol i'r Coleg.—Fod y Parch. W. Evans, Tonyrefail, iroddi yr Anerchiad Blynnyddol i'r Efrydwy'r yn M^o.

hefin nesaf.—Fod Pwyllgor Nadolig i gyfarfod Rhagfyr 21ain, am 3 o'r gloch prydawn.—Fod yr Arholiad Blynyddol nesaf i ddechrau Mehefin 12fed; Arholiad yr ymgeiswyr, Mehefin 19eg; y Cyfeisteddfod i gyfarfod Mehefin 21ain, am 3 y prydawn.—Cyflwynwyd diolchgarwch i'r Parch. T. Levi am ei anerchiad rhagorol, gyda dymuniad i'w argraffu.—Diolchwyd i D. R. Lewis, Ysw., Dowlais, am rodd o £5, i'w rhanu yn wobrau. Diolchwyd i'r Arholwyr; i Edward Davies, Ysw., am rodd o ddodrefn i'r sefydliad; i'r Parch. W. James am lywyddu.—Bydd y Coleg i'w agor ar y pummed o Fedi.—Yn Nghymdeithasfa Dowlais, ychwanegwyd y canlynol:—

Fod caniatâd i Efrydwy'r y bummed flywyddyn sefyll yr Arholiad Blynyddol, ond nid i gystadlu a'r Efrydwy'r eraill am y gwobrau arferol.—Fod y gynnalïaeth i'w rhoddi i Mr. J. Williams, Dowlais.—Fod y Parch. W. Jones ynghyd a Mri. Harries a Jones Parry i barotol *Balance Sheet* o holl gyfrifon arianol yr Athrofa erbyn y Gymdeithasfa nesaf, gyda'r amcan i'w gyhoeddi mewn cysylltiad â chyfrifon Mr. Matthews o'r tanygrifiadau at y Gronfa Newydd.—Dymunodd y Parch. D. Phillips ganiatâd i roi rhybudd y busasai yn y Gymdeithasfa nesaf yn galw sylw at yr anghenheidrwydd o ad-drefnu pwyllgor yr Athrofa.—T. JAMES, Ysg.

DYDD IAU, 4 DYDD.

Cyfarfod Cyffredinol y Gymdeithasfa, am 8 o'r gloch.

I. Penderfynwyd fod yr Ysgrifenydd i anfon cofion cynhes y Gymdeithasfa at y Parch. W. Jones, Abertawe (Cwmaman gynt), yr hwn sydd mewn cystudd trwm, ac awr ei ymddatodiad yn agosau, ac at yr Hybarch William Evans, Tonyrefail, yr hwn, er ei fod yn 86 oed, sydd yn dal yn bur heinyf, ac yn pregethu gan amlaf bob Sabboth yn y capelau oddiamgylch ei gartref.

II. Darllenwyd a chadarnhawyd penderfyniadau Cyfeisteddfod y Gymdeithasfa.

Mabwysiadwyd y Genadwri at yr Arlywydd Garfield, yn y ffur ganlynol:—

At the Quarterly Association of the Calvinistic Methodists of South Wales, representing 118,000 members and adherents, held at Dowlais, Glamorganshire, August 2nd, 3rd, and 4th, the following Resolution was unanimously adopted:—That we record our strong abhorrence of the murderous attack made on the life of General Garfield, the honoured President of the United States, our devout thankfulness to Almighty God for being graciously pleased to order that the attempt should not take fatal effect upon him, and our fervent prayer that he may be speedily restored to discharge the duties of his high office.—We desire likewise to convey to Mrs. Garfield an expression of our deep sympathy with her in the grave anxiety she has had to

experience, and our great joy at the assured confidence now afforded of the President's recovery.

III. Darllenwyd a chadarnhawyd yr adroddiad canlynol o Gyfeisteddfod y Genad. aeth Gartrefol:—

Gweithrediadau Pwyllgor Gweithiol y Genadaeth Dramor, cynnulleidig yn Dowlais, Awst 1af a'r 2il, 1881. Cadeirydd, —y Parch. T. Edwards.—1. Wedi galw enwau aelodau y Cyfeisteddfod, yn gyntaf oll cyfeiriwyd at gwestiwn a roddwyd ger bron y Pwyllgor o'r Gymdeithasfa yn mis Awst diweddaf, sef, A ydyw y Genadaeth Gartrefol i gael ei throï i fod yn Drysorfa Gynorthwyl gyffredinol i Ddeheubarth Cymru a Sir Fynwy, neu ynte ai nid doeth fyddai cyfyngu ei gweithrediadau at ei hamcanion cychwynol? Gan nad oedd weledigaeth eglur ar y cwestiwn, golygwyd mai priodol fyddai ymlwybro eleni yn gyffelyb i'r hyn a wnaethpwyd yn y Blynyddoedd diweddaf.—2. Darllenwyd canodau penderfyniadau y Cyfeisteddfod blaenorol.—3. Darllenwyd y *List o'r Gorsafod* Cenedol, a'r lleoedd eraill yr addawyd *grants* iddynt y flywyddyn ddiweddaf, wedi eu cyfleu yn ol trefn y wyddor.—4. Darllenwyd swm y casgliadau o'r gwahanol Siroedd, a chafwyd fod y cyfanswm lawn crystal ag *averages* y blynyddau blaenorol.—5. Rhoddydd *statement* o sefyllfa bresennol y Gymdeithasfa, a chafwyd ei bod yn ystod y ddwy flynydd ddiweddaf wedi suddo i £450 o ddyled, heb law treulio £150 o weddill oedd mewn llaw ddwy flynydd yn ol.—6. Rhoddydd ar ddeall os eir ymlaen eleni yr un fel a'r flywyddyn flaenorol, y bydd y ddyled erbyn blywyddyn yn awr yn £700.—7. Hysbyswyd pe busasai y Gymdeithas wedi myned ymlaen yn y blynyddoedd diweddaf ar y Hineflau cyntefig, yn lle bod yn awr mewn dyled, y busasai y gweddill mewn llaw oddeutu £1000, yr hyn nid ystyrid yn beth canmoladwy, gan mai mewn gwasgaru y mae dysgwyl dalon.—8. Canfyddid, os penderfynir dileu y ddyled yn llwyr eleni, a chaniatáu na fydd cyfanswm y casgliadau ond £900—ac nis gellid bod yn hyderus y byddai yn ychwaneg, nas gellid *votio* i'r holl lleoedd ond £450. A chrybwyllwyd mai y canlyniad o hyn fyddai bod dan orfodaeth i gau lliaws o gapeli, rhoddi altalfa ar amryw achosion gobeithiol sydd wedi eu cychwyn, a gosod amryw o'n cenedon mwyaf cymhwys o dan yr anghenheidrwydd o droi oddiwrth weinidogaeth y gair i fyned i wasanaethu y byd.—9. Wedi ymchwiliad maith i gael gafael ar egwyddor wrth ba un y gellid yn ddiogel ymlwybro yn y blaen, deudwyd o hyd i'r egwyddor hon, Ein bod yn myned yn y blaen i *votio* arian yn ol teilyngdod y ceisiadau, ac i gadw mewn ystyriaeth mai y lleoedd y cyflawnir ynddynt waith cenedol yn arbenig sydd i gael y flaenoriaeth.—10. Yn ganlynol i hyn penderfynwyd ein bod ar unwaith yn codi £500 ar lōg yn ol *£4 per cent.*, ac yn dymuno ar i'r Gymdeithasfa nodi personau i arwyddo y *notes*.—11. Penderfynwyd *votio* £300.—12. Pen-

derfynwyd.—Fod Aberavon i gael £20, Aberfan £13; Abergavenny £20, Abertillery £15, Begelly £30, Blaenau £15, Blaenrhondda £7 10s., Brynmawr £20, Brilley, &c. £20, a £10 at Ysgol Ddyddiol yn Eardisley, Burnet's Hill £25, Cadoxton £5, Castell-nedd £25, Cwmogwr £20, Dowlais £35, Earlswood £5, Ebbw Vale a Beaufort £35, Fardre £7 10s., Farteg £15, Garn Fach £15, Gilead £15, Gower Road £5, Llantrisant £25, Llangenech £13, Llandrindod £80, Llandysul £20, Middlesborough £30, Stockton £25, New Radnor £8, New Milford £10, New Tredegar a Bargoed £25—y blaenaf i gael £7 10s. a'r olaf £17 10s., North Risca £30, Pandy £5, Penarth £25, Penybont-ar-Ogwy £40 os bydd ganddynt weinidog, ac £20 os heb weinidog; Pontypool £30 os bydd yno weinidog, ac £20 os heb weinidog; Pontypridd £30, Porthcawl £10, Penygroes £10, Roath £30, Tenby £20, Tredegar £20 os bydd yno weinidog, Tynywydd £10, Trimsaran £13, Ysbyty £20, Waunifor a New Inn £25, Gelli £20, Cwmcrug £5.—13. Er ymdrechgu cadw o fewn trefynau y swm y penderfynwyd arno, canfyddwyd ein bod wedi *totio* dro £950.—14. Amlygwyd teimlad o'r priodoldeb o gael brodyr cymhwys, llawn o gydymdeimlad a'r Genadaeth, i gynorthwyo y Goruchwyliwr i osod yr achos ger bron y wlad, ac mai dymunol fyddai i bob swyddog eglwysig, yn arbenig pob pregethwr, attal ei dafod, rhag gwnethur niwed i'r Casgliadau Cenedol, gan gofio mai hawdd yw gwnethur llawer o drwg.—15. Byddai yn ddad adgofio fod y casgliadau o Siroedd Penfro, Dehau Aberteifi, Dwyrain Morgannwg, a Brycheiniog, i fod yn llaw y Trysorydd erbyn Ionawr; oddiwrthynt hwy y dysgwylir am gyfenwad i ateb gofynion dechreu y flwyddyn. Ac y mae'r Siroedd eraill i ddyfod a'r casgliadau i fewn erbyn mis Gorphenaf.—Penderfynwyd ymhellach fod diolchgarwch gwresocaf y Gymdeithasfa yn cael ei gyflwyno i'r Trysorydd, D. O. Roberts, Ysw., am ei lafur gyda'r Gymdeithas yn ei chyflwr presennol.—THOMAS E. EDWARDS, *Cadeirydd*; D. THORNE EVANS, *Ysgrifenydd*.

Ynglŷn â'r Adroddiad hwn, penodwyd y brodyr canlynol yn bwyllgor i gymeryd i ystyriaeth ystyr ac amcan y Gymdeithas, fel y galler dwyn ymlaen ei gweithrediadau yn fwy diogel ac effeithiol : y Parchn. W. Williams, Abertawe, D. Edwards, Casnewydd, T. James, M.A., Llanelli, J. Rees Owen, Penfro : Mr. Lewis Griffiths, Aberdâr, R. J. Davies, Cyrtmawr, a W. Jones, Hay; y Parch. W. Williams i fod yn gynullydd.

IV. Darllenwyd a chadarnhawyd penderfyniadau Cyfeisteddfod yr Athrofa.

V. Cyflwynwyd yr Adroddiad canlynol gan y Cyfeisteddfod Dirwestol, yr hwn a gymeradwywyd :—

1. Fod y Gymdeithasfa hon yn mawr lawenbaru yngwneub yr arwyddion llosgol o lwydd-

iant ar y maes Dirwestol y dyddian hyn, megys lledenediad helaeth llenyddiaeth iachus, y cyfnewidiad ffafriol yn marn y cyhoedd, cofnogueth gynnyddol llwyrmatalliaeth gan y meddygon, fnyant y duedd at osod i lawr y fasnach mewn diodydd meddwol yn y wlad ac yn y Senedd, sefydliad *Coffee Houses* mewn lleoedd poblog, deffrold gwahanol Gyfundebau Crefyddol yn y cyfeiriad hwn, yn arbenig y ffaith fod mwyafrif mawr o'r Efrydwyrr yn Ngholegau Duwinyddol Cymru yn llwyr ymwrthodwyr, yn gystal a'r yni a'r zel amlygryr yn nhrefniadau a gweithrediadau yr amrywïol Gymdeithasau Dirwestol.—2. Fod y Gymdeithasfa hon mewn modd gwresog yn llon-gyfarch Syr Wilfrid Lawson, A.S., a John Roberts, Ysw., A.S., ar y llwyddiant nodedig sydd wedi cyfarfod ynddiweddar hon ymdechion gwladgarol mewn sicrhau mesurau attaliol.

—3. Ein bod yn mawr obeithio y bydd mesur Mr. Roberts yn dyfod yn gyfraith yn ystod y tymmor seneddol presennol, ac y gwna y Llywodraeth, yn ol eu haddewid, ddwyn i mewn fesur y cyfle cyntaf yn corffori cynnygiad Syr W. Lawson am *Local Option*.—4. Fod copi o'r ddau benderfyniad olaf i'w anton i Syr W. Lawson, Mr. J. Roberts, a'r Prif Weinidog.

—5. Fod Cyfarfod Dirwestol i'w gynnal mewn undeb a'r Gymdeithasfa nesaf.—6. Fod undeb Dirwestol i'r Methodistiaid Calfinaidd yn Neheudir Cymru yn cael ei ffurfio yn ddioed.—7. Fod Cyfeisteddfod Dirwestol y Gymdeithasfa ar hyn o bryd i gael ei wneyd i fyny o frodyr yn byw yn yr un gymydogueth, sef y personau canlynol, gydag awdurdod i ychwanegu at eu nifer : y Parchn. D. Phillips, Alderman Thomas Davies, a John Edwards, Abertawe; Morris Morgan a William Jones, Morriston; Thomas Richards, Llansamlet; a

Mri Hezechiah Thomas, Llwynbrwydrau; T. Beddoe, Llansamlet; William Williams, a John Watkins, Morriston; William Davies, Greenhill; y Parch. Morris Morgan i fod yn gynullydd.—8. Fod y Cyfeisteddfod hwn i wneyd y trefniadau anghenrheidiol mewn cysylltiad â'r Undeb Dirwestol a gynnigir uchod.—THOMAS JOB, *Cadeirydd*; MORRIS MORGAN, *Ysgrifenydd*.

VI. Cyflwynwyd yr Adroddiad canlynol gan yr *Evangelistic Committee*, yr hwn a gymeradwywyd :—

Y mae yn chwith genym nad yw yr Adroddiad sydd genym i'w gyflwynu heddyw ond byr, a hyny am nad ydyw y gwaith sydd wedi ei wneyd ond ychydig. Yr ydym yn parhau yn ein harghyhoeddad o'r anghenheidrwydd am ymdrechion neillduol ynglŷn â phregethiad yr efengyl er efengyleiddio y werin, a'r lliaws nad ydynt yn mynychu unrhyw addoliad cyhoeddus, ac yn byw mewn anghof o Dduw, a difaterwch am yr efengyl ac iachawdriadaeth eu heneidiau. Ond tuag at gyrhaed hyn, y mae eisieu rhyw allu ychwanegol at yr hyn, yr ydym yn tybied, sydd genym fel pwyllgor yn awr, megys gallu i drefnu gogyfer a danfon person neu bersonau i lleoedd lle y tybir y bydd eu gwasanaeth o les mawr, ac fel hyn gymeryd yr *initiative* ein hunain, os gwelwn hyuny yn anghenrheidiol a dymunol

mewn dewis lleoedd i weithio a phersonau at y gwaith. Yr ydym yn teimlo fod cyfrifoldeb mawr ynglyn â chynllun felly; ond yr ydym yn argyhoeddedig fod eisiau rhywbeth o'r natur hyn cyn y gall ein gwaith fod yn effeithiol.—Oddi ar ein Hadroddiad o'r blaen y mae cyfarfodydd neillduol wedi eu cynnal yn 'Middlesboro' ac Abertillery, a hynny er lles mawr i'r achos. Ond hyd yn hyn nid ydym yn teimlo fod y gallu genym i ddechreu trafodaeth âg unrhyw le, nac âg unrhyw berson, tuag at gyrhaedd yr amcan mewn golwg. Ond os ymddiriedir y gallu hwn i ni, neu i unrhyw bwyllgor arall a nodir, yr ydym yn credu y bydd y gwaith a wneir yn fwy helaeth ac effeithiol. Bid sicr, fe fydd y draul ychydig yn fwy, am y bydd y gwaith yn helaethach, ac y byddem yn teimlo yn anghenrheidiol roddi rhyw gymaint o gydnaabyddiaeth i'r brodyr a anfonem i lafurio mewn rhai cylchoedd; ond os ydyw y gwaith i fod yn fawr ac effeithiol, rhaid i ni fod yn barod, o fewn terfynau rhesymol, i gyfarfod a'r draul; ac yr ydym yn sicr na fyddai unrhyw draul yn fwy tebyg o ddwyn ffrwyth da, er lles y Cyfundeb a llwyddiant achos y Gwaredwr.—JOSEPH EVANS, *Ysg.*

VII. Trefnwyd i'r Arholiad Cymdeithasfaol nesaf gael ei gynnal yn Nghastell-nedd, y drydedd wythnos yn mis Hydref, yr esteddiad cyntaf i fod am 6 o'r gloch prydawn dydd Llun, yr 17eg. Dymunir ar i'r holl ymgeiswyr anfon eu henwau i'r Parch. Griffith Davies, Cardigan, yn ddi-fael erbyn Medi 17eg, a rhoddi gwybod pa un ai yn Gymraeg ai yn Saesoneg y dymunant gael y cwestiynau.

VIII. Ar awgrymiad y Parch. D. Edwards, Casnewydd, awdurdodwyd y *Chapel Deed Committee* i wneyd ymchwiliad gyda golwg ar y Weithred Seneddol a basiwyd er ys rhai blynyddoedd yn ol, tuag at *incorporatio* meddiannau perthynol i Gyfundebau Crefyddol.

IX. Galwyd sylw gan y Llywydd at y ddau lyfr o Hanes Bywyd y diweddar Barch. John Roberts (*Ieuan Gwyllt*), cyfansoddedig gan y Parchn. J. Eiddon Jones, Llanrug, a J. Owen, Cricieth,—a chan y Parch. W. Williams, at Esboniad ar yr Epistol at yr Hebreaid, gan y Parch. Ezekiel Thomas, Llansamlet. Rhoddwyd annogaeth i brynu y llyfrau hyn, ac i gefnogi eu gwerthiant drwy Siroedd y De.

X. Gwnaethpwyd sylwadau parchus mewn cofiad am y diweddar Barch. William Jones, Cwmafon. Adnabyddid ef yn holl gylich ei weinidogaeth, yn enwedig yn ei gartref, fel dyn "llawn o ffydd a gweithredoedd da."

Methwyd cael amser yn y cyfarfod hwn i wneyd sylwadau ar "yr Achosion Cenedol," ac ar "Drysorfa y Gweinidogion," fel y bwriedid. Daw y mater olaf yn arbenig dan sylw yn y Gymdeithasfa nesaf.

G. DAVIES, *Yagrifenydd.*

Y Moddion Cyhoeddus.

Nos Fawrth, Awst 2il, yn nghapel Hermon, pregethodd y Parchn. T. Edwards, Cwmystwyth, a J. Hughes, D.D., Liverpool—ac yn y capel Seisonig, Heol Elizabeth, y Parchn. J. Pugh, Pontypridd, a W. Jenkins, M.A., Aberafan.

Dydd Mercher, am 3 o'r gloch prydawn, yn nghapel Hermon, y Parchn. G. H. Humphreys, M.A., New York, a W. Williams, Abertawe—yr un amser yn Libanus, y Parchn. Evan Phillips, a Dr. Hughes—ac yn nghapel y Gwernllwyn (Annibynwyr), y Parchn. G. Parry, Aberystwyth, a Dr. Harris Jones. Nos Fercher, yn Hermon, y Parchn. G. Davies, Aberteifi, a Dr. Hughes—yn Libanus, y Parchn. G. H. Humphreys, ac O. Thomas, D.D.—yn Gwernllwyn, y Parchn. W. Morgans, Treforris, a D. Phillips, Abertawe—yn Heol Elizabeth (Saesoneg) y Parchn. J. R. Owen, Penfro, a Joseph Evans, Caerfyrddin—yn Bryn Sion (A.), y Parchn. T. James, M.A., Llanelli, a D. Edwards, Casnewydd—yn Bethania, y Parchn. T. Job, Cynwil, a Dr. Harris Jones—yn Nghaersalem, y Parchn. George Williams, Gwastad, a W. Williams, Abertawe—yn Siloh, y Parchn. J. Jones, Tregaron, a D. Hughes, Llanelli—ac yn Hebron, Cae Harries, y Parchn. R. F. Jones, America, a Thomas Levi—ac yn Ben'ah (Saesoneg), y Parchn. W. D. Williams, a J. Idrisyn Jones.

Dydd Iau, am 6 yn y bore, yn Libanus, y Parchn. J. D. Symonds, Abergwaun, a W. Prydderch, Goppa. Am 10, ar y maes, y Parchn. David Saunders, a Dr. Thomas; am 2, y Parchn. Dr. Harris Jones, a Dr. Hughes; ac am 6, y Parchn. Griffith Parry, a Dr. Thomas. Nos Iau, yn Heol Elizabeth (Saesoneg), y Parchn. W. Powell, Penfro, a Dr. Harris Jones.

CYMCDEITHASFA CAERNARFON.

AWST 23, 24, A'R 25AIN, 1881.

LLYWYDD,—Y Parch. DANIEL ROWLANDS, M.A.

DYDD MAWRTH, AWST 23AIN.

Cyfeisteddod Cyffredinol y Gymdeithasfa, am 2 o'r gloch prydawn.

I. Galwyd enwau y Cynnrychiolwyr.

II. Derbyniwyd y Cenedwriaethau canlynol o'r Cyfarfodydd Misol a'r Henaduriaethau, &c.

Môn.—Ein bod yn barnu fod yr arferiad o ofyn a rhoddi cyhoeddiadau pell ymlaen, yn gwbl groes i'r hyn sydd resymol; eto mai ofer yw cymhell y Gymdeithasfa i wneuthur rheol ar hyn tra y mae ein swyddogion, diaconiaid a phregethwyr, mor anuddad, ac y byddai yn ddymunol fod y *Dyddiaduron*, Cymreig a Seisonig, yn unffurf yn nifer y

blynyddoedd a gyhoeddwr ynddynt. Fod y Parch. J. Pritchard wedi ei ddewis i weithredu ar y Pwyllgor Dirwestol.—J. WILLIAMS, *Ysg.*

Arfon.—Yn y Cyfarfod Misol a gynnalwyd yn Llanrug, Awst 2il, penodwyd y Parch. J. Eiddon Jones, Llanrug, i fod yn aelod o Gyfeistdeddod Dirwestol y Gymdeithasfa.—T. GWYNEDD ROBERTS, *Ysg.*

Lleyn ac Eifonydd.—Yn y Cyfarfod Misol a gynnalwyd yn Engedi, Awst 8 a'r 9fed, penderfynwyd, 1. Fod y cwestiwn canlynol yn cael ei anfon yn genadwri i'r Gymdeithasfa. A oes gan eglwys hawl i ddiswyddo swyddog ar wahân i'r Cyfarfod Misol?—2. Ein bod yn gofyn caniatâd y Gymdeithasfa i werthu darn bychan o dir perthynol i ni fel Cyfundeb yn Morfa Nefyn.—3. Nad ydym yn addfed ar hyn o bryd i roddi ein barn ar y mater o roi cyhoeddiadau ymhell ymlaen.—4. Fod Mr. H. J. Williams (*Plenydd*), Fourcrosses, i weithredu drosom ar Bwyllgor Dirwestol y Gymdeithasfa.—D. ROBERTS, *Ysg.*

Dyffryn Clwyd.—1. Y mae Cyfarfod Misol Dyffryn Clwyd wedi dewis y Parch. Emrys Evans, Dinbych, i weithredu drosto ar Bwyllgor Dirwestol y Gymdeithasfa.—2. Mewn perthynas i'r pwnc o roddi cyhoeddiadau ymhell ymlaen, y genadwr oddiwrthym ni i'r Gymdeithasfa yw, ar ydychyd *Dyddiaduron* yn cael eu gwneyd yn gydfurf yn nifer y blynyddoedd blaen a gynnwysir ynddynt, a bod yr un Cymraeg i gydfurfio â'r Saesoneg yn hyn, ac yna bydded pawb yn fyddlawn i'r *Dyddiadur*.—D. M. DAVIES, *Ysg.*

Sir Fflint.—Yn Nghyfarfod Misol Brymbo, Gorphenaf 25, dewiswyd y Parch. H. Barrow Williams yn aelod o Bwyllgor Dirwestol y Gymdeithasfa dros Sir Fflint.—Hefyd, ein bod yn derbyn cynllun y Gymdeithasfa i helaethu cylchrediad y ddwy *Drysorfa*, ac yn bwriadu ei roddi mewn gweithrediad.—J. JONES, *Ysg.*

Dwyrair Meirionydd.—1. Penodwyd y Parch. William Griffith, Penmachno, i weithredu drosom ar Bwyllgor Dirwestol y Gymdeithasfa.—2. O berthynas i'r cyhoeddiadau pell ymlaen, nad ydym yn gweled y byddai yn ddoeth pasio unrhyw reol ar hyn yn awr, ond ein bod yn gobeithio y bydd i'r addysgu sydd ar y pwnc yn bresennol fod yn foddion i gynnrychu mwy o arafwch rhaglawn.—3. O berthynas i'r mynwentau sydd yn eiddo y Cyfundeb, ein bod yn cydwedol â'r anghenrheiddwyd o ddarparu rheolau, penodi arolygydd, a chadw cofrestr o'r claddedigaeithau, ac yn annog yr eglwys hyn, lle y mae mynwent mewn cysylltiad â'u capelau, i barotol neu ddetol ychydig o reolau syml fyddo yn ateb i'w hamgylchiadau.—E. PETERS, *Ysg.*

Gorllewin Meirionydd.—1. Fod y Parch. D. Jones, Garegddu, Ffestiniog, wedi ei benodi yn aelod o Bwyllgor yr Achos Dirwestol mewn cysylltiad â Chymdeithasfa y Gogledd.—2. Mewn perthynas i'r Cyhoeddiadau pell ymlaen, cydsyniwyd nad oes genym ni, fel Cyfarfod Misol, ddim penderfyniad i'w basio ar y mater.—R. OWEN, *Ysg.*

Cyfarfod Misol Liverpool.—Mewn Cyfarfod Misol a gynnalwyd yn Nghapel Cross-

hall Street, Gorphenaf 6ed, penderfynwyd,—“Ein bod yn dewis y Parch. Dr. Hughes a Mr. David Roberts i weithredu ar y Pwyllgor i ystyried y Rheolau i dderbyn ymgeiswyr am y Weinidogaeth.—Penodwyd y Parch. Griffith Ellis, M.A., yn aelod o'r Pwyllgor Dirwestol y bwriadir ei furio ar annogaeth y Gymanfa Gyffredinol.—Mewn Cyfarfod Misol a gynnalwyd yn Nghapel Crosshall Street, Awst 3ydd, penderfynwyd,—Ein bod yn anfon cais i'r Gymdeithasfa am ganiatâd i werthu Capel Lombard Street.—Ein bod fel Cyfarfod Misol yn dadgan yn y modd cryfaf ein hanghymeraidwysaeth o'r arferiad presennol o roddi cyhoeddiadau pell ymlaen, ein bod hefyd yn taer erbyn na byddo i neb roddi na derbyn cyhoeddiadau ymhellach ymlaen na dwy flynedd, ac yn annog na byddo *Dyddiaduron* awdurdodedig y Cyfundeb yn cynnwys tasellau y Sabbothau ond am ddwy flynedd yn unig ymlaen llaw.—J. GRIFFITH, *Ysg.*

Cyfarfod Misol Manchester.—Appwyntwyd Mr. John Roberts, Salford, yn aelod o'r Pwyllgor Dirwestol.—W. JAMES, *Ysg.*

Henaduriaeth Lancashire.—1. Fod y Parch. R. L. Roosa, a Mr. Edward Jones, 4, Amberley Street, Liverpool, wedi eu penodi i weithredu dros yr Henaduriaeth ar y Pwyllgor i ystyried y Rheolau i dderbyn Ymgeiswyr am y Weinidogaeth.—2. Fod Mr. Edward Jones, 4, Amberley Street, Liverpool, wedi ei ddewis i fod ar Bwyllgor Dirwestol y Gymdeithasfa.—EDWARD JERMAN, *Ysg.*

Cenadwri o'r Gymanfa Gyffredinol.—“Yn ngwyned fod treuliadau y Gymdeithas Genadol Dramor yn myned yn fwy na'r derbyniadau y blynyddoedd diweddar, penderfynwyd,—Fod cenadwri yn myned o'r Gymanfa hon at y ddwy Gymdeithasfa, yn dymuno arnynt alw sylw y gwahanol Gyfarfoddydd Misol at gyflwr dirifol y cyllid, a dymuno arnynt gymeryd mesurau egniol tuag at ychwanegu yn fawr y casgliadau at yr achos hwn.” (Dyfyniad o Adroddiad y Gymanfa Gyffredinol yn Liverpool—Rhif XI.)

Cenadwri o Gymdeithasfa y Deheudir.—Dymuna y brodyr yn y Deheudir ar i Gymdeithasfa y Gogledd benodi tri o frodyr i gydweithredu â thri a benodwyd ganddynt hwy yn Nghymdeithasfa Dowlais, yn Bwyllgor i ystyried a ellir sefydlu Achos Seisonig perthynol i'r Cyfundeb yn Llundain.

III. Dygwyd ger bron y Cyfeistdeddod yn gyntaf y pwnc o roddi cyhoeddiadau pell ymlaen, a'r cenadwriaethau o'r gwahanol Siroedd ar hyn. Wedi galw sylw at yr eithafon yr yds wedi myned iddynt gyda hyn, a'r anghyflusderau y mae hyn yn fynyeh yn achlysuaro, a chan mai y blaenoriaid sydd yn arfer gofyn cyhoeddiadau, ac nid y pregethwyr yn cymhell eu hunain, awgrymwyd y priodoldeb o gyfeirio y mater hwn i Gyfeistdeddod y Blaenoriaid, a chael eu barn bwyllog hwy beth fyddai oreu wneyd gyda golwg arno; ac â hyn y cyttunwyd yn unfrydol.

IV. Yn ol y penderfyniad y daethpwyd iddo yn y Gymdeithasfa ddiweddaraf yn Llanidloes i ffurfio Pwyllgor Dirwestol ynglŷn â Chymdeithasfa y Gogledd, yr oedd bron yr holl Siroedd wedi dewis brawd i weithredu ar y Pwyllgor dywededig. Yn ol dymuniad a ddaethai o Ran Uchaf Sir Drefaldwyn ar i'r Gymdeithasfa benodi un o'r ddau Gynrychiolydd i weithredu dros y rhan hono o'r wlad, enwyd y Parch. N. C. Jones, Llanidloes, yn aelod dros Drefaldwyn Uchaf. Hefyd enwyd y brodyr canlynol gan y Gymdeithasfa yn ychwanegol at y rhai a enwasid gan y Siroedd: y Parchedig Daniel Rowlands, M.A., Mr. Thomas Lewis, Llangefni, a Mr. Robert Rowland, Bank, Ffestiniog; a phenderfynwyd cyflwyno yr holl enwau i gael cymeradwyaeth y Gymdeithasfa. Ystyrir mai am flyddyn y mae y rhai hyn wedi eu dewis, ac y bydd ail ddewisiad ar yr aelodau yn ofynol ymhen y flyddyn, a rhoddwyd ar ddeall mai y Pwyllgor ei hun yn ei eisteddiad cyntaf sydd i benodi Cynullydd. Dymunir ar i'r Parch. Daniel Rowlands, M.A., ei alw ynghyd am y waith gyntaf. Y mae rhestr gyflawn yr aelodau fel y canlyn:—y Parch. Daniel Rowlands, M.A.; Mr. Thomas Lewis, Llangefni; Mr. Robert Rowland, Bank, Ffestiniog; Parch. John Pritchard, Amlwch; Parch. John Eiddon Jones, Llanrug; Mr. H. J. Williams, Four Crosses; Parch. Evan Foulkes Jones, Llansantffraid; Parch. Emrys Evans, Dinbych; Parch. Hugh Barrow Williams, Gwrecsam; Parch. William Griffith, Penmachno; Parch. David Jones, Gareg ddu, Ffestiniog; Parch. Nathaniel C. Jones, Llanidloes; Parch. Edward Griffiths, Meifod; Parch. Griffith Ellis, M.A., Bootle; Mr. John Roberts, Salford; Mr. Edward Jones, 4, Amberley Street, Liverpool; Mr. David Owen, Drefnewydd.

V. Caed ymddyddan maith ar y genadwri a ddaethai o Gyfarfod Misol Lleyne ac Eifionydd yn gofyn, "A oes gan eglwys hawl i ddiswyddo swyddog ar wahân i'r Cyfarfod Misol?" Hysbysid mai yr hyn a ddysgwyd gan y brodyr o Leyn ac Eifionydd oedd cael gwybodaeth eglur beth yw arferiad y Cyfundeb yn gyffredinol wrth ddisgyblu swyddogion. Sylwyd yn ystod yr ymddyddan, fel atebiad i'r cwestiwn, fod llawer yn dibynu ar y rheswm pahan y diswyddir un, pa un ai o herwydd trosedd moesol amlwg, ynto o herwydd anghywelediad ac amharodrwydd i gydweithredu a swyddogion eraill, neu ryw reswm nad yw o anghenrheidrwydd yn drosedd moesol. Golygid fod dyn pan yn colli ei aelodaeth yn colli ei swydd o anghenrheidrwydd, am y rheswm fod y mwyafrif yn cynnwys y lleiaf. A phan fyddo

y trosedd yn un moesol, a'r ymohwiliad i'r achos yn un anhawdd a dyrys, golygid mai buddiol fyddai i'r eglwys gael cymhorth gan y Cyfarfod Misol; ac y mae yn arferiad cael dynion o'r Cyfarfod Misol i gynnorthwyo yn fynych er mwyn i frodyr y lle gael eu hegsuodi rhag cymerwedd rhan yr flaenllaw mewn achosion o achwyniadau yn erbyn eu cydswyddogion. Yr oedd rhai yn credu, gan mai trwy lais cymeradwyl y Cyfarfod Misol y mae un yn cael ei wneyd yn aelod o hono, fod yn rhaid wrth bleidlais anghymeradwyl y Cyfarfod Misol i'w ddiswyddo. Tybiai eraill fod rhyddid cyfreithlawn eglwys i reoli ei hamgylchiadau ei hunan yn caniatáu iddi ddygyblu hyd yn nod swyddogion mewn lliaws o amgylchiadau. Gellir dywedyd fod y teimlad yn gyffredinol mai diogel iawn yw arfer llawer o bwyll gyda materion fel hyn, a sicrhau cydweithrediad brodyr o'r Cyfarfod Misol ymhob achos dyrys a phwysig.

Gohiriwyd y mater hyd y Gymdeithasfa nesaf.

VI. Eglurwyd pahan y gofynid caniatâd i werthu tir perthynol i'r Cyfundeb yn y manau y gofynid am hynt, sef am fod capelau newyddion wedi eu hadeiladu ar dir gwahanol. Penderfynwyd fod caniatâd y Gymdeithasfa yn cael ei roddi i werthu tir yn Morfa Nefyn perthynol i'r Cyfundeb, ac i werthu capel Lombard Street, Liverpool.

VII. Cymerwyd achlysur oddiwrth y genadwri a ddaethai o Ddwyrair Meirionydd ar bwne y Mynwentydd—i adgofio yr holl Siroedd am y Rheolau a gyflwynwyd i'w hystyriaeth yn Nghymdeithasfa Bangor flyddyn yn ol, ac i ddymunio arnynt ystyried a yw pethau yn fodhâol yn eu plith gyda'r mater hwn, ac i anfon unrhyw genadwri a farnont yn briodol ar y pwne i'r Cyfeisteddfod sydd yn bwrw golwg ar Weithredoedd y Capelau, ac ar Fynwentydd y Cyfundeb.

VIII. Yn ol y cais o Gymdeithasfa y Dd o berthynas i'r Achos Seisonig yn Llundain, enwyd Dr. O. Thomas, y Parch. W. Dickens Lewis, M.A., a D. Davies, Ysw., A.S., Llandinam, i gyfarfod y tri a benodwyd gan Gymdeithasfa Dowlais i fod yn Bwyllgor i ystyried, mewn cydymgyngoriad â brodyr o Gyfarfod Misol Llundain, a ellir sefydlu Achos Seisonig perthynol i'r Cyfundeb yn y Brifddinas. Dymunir ar i Gyfarfod Misol Llundain hefyd benodi tri brawd i ddwyn ymlaen yr ymgyngoriad hwn gyda'r brodyr o'r De a'r Gogledd.

IX. Hyabyswyd fod yr Arholiad Cymdeithasfaol nesaf i fod yn Nghaerlleon, Hydref 17eg, a'r dyddiau dilynol. Yr eisteddiad cyntaf i ddechreu am 6 nos Lun

yr 17eg, yn yr Ysgoldy yn St. John Street gerllaw y General Post Office. Ewau yr Ymgeiswyr i gael eu hanfon i'r Parch. John Ogwen Jones, B.A., Rhyl, cyn Medi 17eg.

X. Cyfeiriwyd at yr arferiad o gymeryd saw Duw yn ofer, a thyngu, fel y rhoddasid rhybudd yn y Gymdeithasfa o'r blaen; ac heblaw dwyn penderfyniad ymlaen ar hyn yn y cyfarfod ddau o'r gloch ddydd Mercher, cyttunwyd i gael sylw arno yn y cyfarfod am hanner awr wedi wyth bore ddydd Iau.

Parhdd o'r Cyfeisteddod Cyffredinol am 6 o'r gloch.

XI. Hysbyswyd fod Llyfr Cofnodau y Gymdeithasfa ar gael, ac y bydd yn cael ei gyflwyno i'r Ygrifenydd wedi ei lenwi yn briodol yn y Gymdeithasfa nesaf. Fod ymchwillad yn cael ei wneyd hefyd am *Certificates* yr Ordeiniad.

XII. Darllenwyd llythyr oddiwrth Mr. Richard Jones, Llandudno, yn hysbysu fod ei symudiad o gylch yr Henaduriaeth i Gyfarfod Misol Dyffryn Conwy, wedi peri iddo roddi i fyny y meddwl o ddyfod ymlaen ar hyn o bryd i'w ordeinio. Ymddyddanwyd â Mr. Howell Roberts, Clynog, am ei brofiad, ei olygiadau athrawiaethol, a'i gymeradwyaeth o drefn y Corff. Wedi clywed ei atebion bodddhaol, cyttunwyd yn unfrydol, ei fod yn cael ei gymeradwyo i'w ordeinio y flwyddyn hon.

XIII. Yn ol penderfyniad y Gymdeithasfa yn Abergele, yr oeddidd wedi paratoi Anerchiad i'w gyflwyno i Mr. Roger Evans, ar ei ymddiswyddiad ar ol tymmor maith o wasanaeth tra ffyddlawn fel Trysorydd y Gymdeithasfa. Cyflwynwyd yr Anerchiad i Mr. Evans yn y cyfarfod hwn; a chaed ynglŷn â'r cyflwyniad sylwadau tra chynbes a tharawiadol am zel a ffyddlondeb Mr. Evans gyda'r Cyfundeb er pan oedd yn ŵr ieuanc. Diolchodd Mr. Evans yn wresog am yr arwydd hwn o gymeradwyaeth ei frodyr i'w wasanaeth ac o'u paroh tuag ato. Yn y diwedd dadgana'i Mr. Evans ei ddymuniaid ar i rai o'r Siroedd fod yn fwy prydhlawn i anfon y gyfrau ddyledus oddiwrth ynt i'r Gymdeithasfa nag y maent wedi arfer bod. Byddai hyn yn garedig-rwydd â'i olynydd Mr. Rowland.

XIV. Galwyd sylw at ein rhwymedig- aeth i gydnabod yr Arglwydd fel Duw Rhagluniaseth. Da fyddai pe codid ni fel oenedl i ofyn yn daeraach am ei amddiffyn drosom. Er fod y ddaear yn llwythog o drugareddau, yr oedd ansawdd yr hin yr wythnosau hyn yn achos o bryder mawr. Annogwyd i nesa'u at Dduw mewn gweddi, i ymostwug ger ei fron, a gofyn iddo dragar-

hau wrthym a rhoddi i ni ddefodol wythnosau cynauaf y flwyddyn hon hefyd.

XV. Gofynnwyd dau gwestiwn gyda golwg ar Lywyddiaeth y Gymdeithasfa. (1). A oes rhywbeth yn y *Constitutional Deed* yn erbyn i ddiagon gael ei ddewis yn Llywydd? (2). Os nad oes, a oes gwrthwynebiad i hysbysu hyn? Traethodd amryw eu meddwl ar y pwnc; ac yn y diwedd cyttunwyd i'w adael dan ystyriaeth hyd y Gymdeithasfa nesaf.

XVI. Dadganwyd llawenydd diffuant o herwydd llwyddiant Mr. John Roberts, A.S., gyda Mesur Cau y Tafarnau ar y Saboth yn Nghymru; a chyttunwyd i dynu allan benderfyniad i gydnabod yn ddiolchgar y rhai oedd wedi gweithio mor ragorol gyda'r amcan hwn, i gael ei gymeradwyo gan y Gymdeithasfa, a bod copi o'r penderfyniad i'w anfon i Mr. Gladstone ac i Mr. Roberts.

XVII. Dygwyd ger bron y genadwri o'r Gymanfa Gyffredinol yn galw sylw at Gyllid y Genadaeth; a chyflwynwyd y Parch. Thomas Jerman Jones i'r cyfarfod ar ei ddychweliad i'n plith am dymmor byr ar ol deuddeg mlynedd o lafur llwyddiannus yn Cassia. Cafwyd gan Mr. Jerman Jones anerchiad tra dyddorol, yn arddangos fydd gref, cariad angerddol at y Gwaredwr ac at y gwaith cenedol, a hydar am lywyddiant teyrnas yr efengyl ag oedd mewn modd rhyfeddol yn cynnyrchu ysbryd cyffelyb yn y gwrandawryr.

(I barhdu.)

NEWYDDION CYFUNDEBOL.

SEFYDOLIAD GWEINIDOG.

Y MAE eglwys Llanawel a Rhydcymraen wedi rhoddi galwad i Mr. James Morris, Pontardulais, gynt o Lanelli, i ddyfod yn weinidog arnynt, ac yntau wedi ateb yn gadarnhaol; a chynnalwyd cyfarfodydd y sefydlu yn y ddau le. Cynghorwyd y bugail yn dra chymhwys gan y Parch. Dr. Harries Jones, a'r eglwysai yn briodol gan y Parch. T. James, M.A., Llanelli, a chymerwyd rhan yn y gwasanaeth gan y Parchn. D. Williams, Caio; T. Phillips, Siloh; a W. Jones, Abergorlach (Annibynwr); a chan y blaenor- iad, Mri. D. Williams, Llythyr-swyddfa, a D. Jones.

CANU CYNNULLEIDFAOL.

Yn Nghyfarfod Misol Arfon, y mis di- weddaf, yr hwn a gynnalwyd yn Rhostry- fan, derbyniwyd a chadarnhawyd adroddiad Pwyllgor y Canu Cynulleidfaol. Yr oedd

ei benderfyniadau fel y canlyn :—1. Ein bod yn dymuno annog yn daer ar i bob cynnull-eidia yn Arfon godi dosbarth i ddysgu egwyddorion cerddoriaeth ; a bydd y Pwyllgor yn barod i drefnu arholiadau ymhob dosbarth mewn cysylltiad â'r Gymanfa Gannu Gynnull-eidiau, os bydd hyny yn ddymunol. 2. Fod i'r ysgrifenydd ymhohebu i swyddogion pob cynnull-eidia, er mwyn cael gwybod enwau athrawon y cyfryw ddosbarthiadau, a nifer y dysgyblion dan eu gofal. 3. Ein bod yn dymuno ar i bwnc y canu cynnull-eidiau ddysfod eto dan sylw y Cyfarfod Dosbarth, ac ar fod iddynt roddi cymhelliaid cryf i bob cynnull-eidia ymafyd ynddo o ddifrif, a gweithio yn fyddlawn gyda'r Cymanfaeodd Canu. 4. Ein bod yn annog Dosbarth Caernarfon i gael Cymanfa Gannu ar wahân i'r Gymanfa Ysgolion, ac i Beddgelert, Rhyd-ddu, Bethania, a Peniel, ffurfio dosbarth ar eu penau eu hunain i gynnal Cymanfa.

CYMDEITHAS Y BIBLAU.

Y mae yn dda genym weled fod y Bibl-Gymdeithas Frytanaidd a Thramor, sef y fam-gymdeithas yn Llundain, wedi rhoddi i'n brodyr teilwng a pharchedig, Dr. Edwards o'r Bala, a Dr. O. Thomas o Liverpool, enw a lle ymysg ei his-lywyddion, yr hyn sydd yn anrhydedd i'n Cyfundeb, ac, yn wir, i'n cenedl.

AWDL Y GADAIR YN YR EISTEDDFOD GENEDLAETHOL.

Yn yr Eisteddfod Genedlaethol a gynnaliwyd yn Merthyr Tydfil, adroddid gan y beirniaid fod cynifer a phedair ar bymtheg o awdlau wedi eu derbyn ar destun y gadair, sef "Cariad," ac mai yr eiddo un â'r ffugenw *Ioan y Cyntaf* oedd yn rhagori, awdl yr hwn, yn eu barn hwy, oedd braidd wedi cyrhaedd perffeithrwydd. Cafwyd mai Mr. Evan Rees, Caerdydd, pregethwr ieuanc perthynol i Gyfarfod Misol Dwyrain Morganwg, ac efrydydd yn Ngholeg Trefecca, oedd yr Ioan hwnw. Ac ni a welsom mewn newyddiadur mai y Parch. G. H. Humphreys, M.A., New York, sydd yn awr ar ymweliad â Chymru, oedd yr ail oren, a dywedir fod yr awdl hono hefyd yn dra rhagorol. Y wobr am yr awdl gadeiriol oedd ugain gini a chadair dderw. Heblaw ennill y gadair, Mr. Rees hefyd, enw barddonol yr hwn yw *Dyfed*, a ddyfarnwyd yn awdwr y gân ddesgrifiadol oren o'r "Newyddiadur," gwobr dau gini, a'r dychangeredd oren ar "Erlidwyr Eisteddfodau," gwobr dau gini.

MARWOLAETH Y PARCH. BENJAMIN JONES, BAGILLT.

BORR Sadwrn, yr 17eg o Fedi, bu farw "y brawd anwyl, a'r gweinidog fyddlawn," y Parch. Benjamin Jones, Bagillt, Sir Fflint, pan oedd efe o fewn diwrnod i gyrhaedd yr oedran o 65 mlwydd. Dydd Mawrth, y 6ed o Fedi, yr oedd efe, gyda brodyr a chyfeillion eraill, yn Rhosllanerchrugog, yn ngladded-

igaeth y blaenor da a fyddlawn, Mr. Robert Thomas, lle y gwnaeth sylwadau priodol ar yr achlysur, gan edrych yn ei iechyd arferol, ac heb gwyno dim o herwydd anhwyled. Ond y mae yn ymddangos iddo, ar ei ffordd adref gyda'r *train*, deimlo ei hun yn chafychu, ac wedi cyrhaedd Caerlleon, efe a alwodd gyda'r meddyg, Dr. Roberts, yr hwn a welodd fod afiechyd peryglus wedi ymafyd ynddo ; a dywedir ei fod yn ofni ymron y buasai farw ar y pryd, gan mor wael yr ymddangosi. Ond efe a ymadfywiodd vchydig, a'r meddyg wedi ei gludo yn ei gerbyd i'r orsaf, a'i rhoes ef dan ofal cymhwys i ddychwelyd adref. Ond para yn glaf, ac yn glaf iawn a ddarfuo ein brawd, er na feddylid fod ei angu mor agos. Er pob medr meddygol, a gofal cerant a chyfeillion, ac yr pryd crybwyllid, efe a ymadawodd am byth â'r ddaear hon.

Yr oedd efe yn fab i'r hen weinidog hynod, John Jones o Dreffynnon, yr hwn oedd nodedig am ei ddawn firaeth a chyrrhaedgar, ac y cofid ei bethau byth, ac a gyfrifid yn Fethodist Calfinaidd o'r iawn ryw. Yr oedd ei fam hefyd yn un ddysglaer ei chrefydd, ac yn "fam yn Israel." Dewisodd ein cyfaill grefydd Crist drosto ei hun yn fore ; a chael ef yn ŵr ieuanc gweithgar gydag achos yr Arglwydd. Derbyniwyd ef fel pregethwr mewn Cyfarfod Misol a gynnaliwyd yn Carmel, gerllaw Treffynnon, yn mis Hydref, 1837, ag efe yn 21 mlwydd oed. Nid oedd, yn wir, ddim o hynodrwydd dawn ei dad yn perthyn iddo ; ond yr oedd yn bregethwr da, sylweddol, adeiladol, ac ysgrythyr iawn ; ei bregethau yn efengylaidd, profiadol, ac ymarferol. Er ys blynyddoedd lawer, yr oedd efe yn un o'r rhai a gyfrifid yn golofnau yr achos Methodistaidd yn Sir Fflint. Yr oedd yn un o'r rhai goreu am gadw cyfarfod eglwysig, yn ddirwestwr trwyadl, yn dang-neddwr, yn ŵr cymwynasgar, o egwyddor onest, a'i ysbryd a'i ymwarweddiad yn deilwng o ŵr Duw.

Ar farwolaeth y diweddar Barch. John Jones o Wrecsam, ryw bum' mlynedd ar hugain yn ol, dewiswyd ef yn Ysgrifenydd Cyfarfod Misol Sir Fflint ; ac efe a gyflawnodd y swydd yn ddifwch a galluog hyd diwedd yr ail fis o'r flwyddyn hon. Yr oedd efe wedi ceisio rhoi'r swydd i fyny er ys rhai misoedd yn flaenorol, oddiar deimlad personol o lesgedd a gwendid, er nad oedd ei gyfeillion yn canfod arwyddion o hyny arno ; ond cafwyd ganddo aros yn ei swydd hyd Gyfarfod Misol Chwefror diweddar. Penderfynodd ei frodyr yn y Cyfarfod Misol ei anrhegu a darlun bardd o hono ei hun, ac a darlun hefyd o'i anwyl briod, fel arwydd o'u gwerthfawrogiad o'i lafur, a'u parch i'w gymeriad ; ac yr oedd y darluniau weithian yn barod i'w cyflwyno, a'r trefniadau at hwy wedi eu gwneuthur. Ond cymerwyd ef ymaith cyn gallu o hono dderbyn yr anrheg.

Yr oedd o natur yn un o deimlad tyner, ac yn dueddol i fod yn ofnus a *sensitive*, ac felly âg arno lawer o ofn angen fel angen drwy ei oes ; ond ei Dad nefol a barodd iddo

farw heb wybod ei fod yn marw; gweddio, moli, cynghori, a phregethu, yr oedd efe yn ei oriau olaf, gan dybio ei fod yn y *society*, neu yn y pulpud, ac nid ar ei wely anghu.

Teimlir bwllch mawr ar ei ol yn ei eglwys gartref, a thrwy holl Sir Ffint; canys yr oedd efe, fel Moses, yn fyddlawn yn yr holl dy; a'i gymeryd ymaith mor sydyn sydd yn dyfnhau yr archoll ar deimladau ei frodyr. Ond ei Feistr Dwyfol a welodd yn dda ddywedyd wrtho, "Da, was da a fyddlawn; buost fyddlawn ar ychydig, mi a'th osodaf ar lawer; dos i mewn i lawenydd dy Arglwydd."

Ei gladdedigaeth a gymerodd le prydnewn ddydd Mercher yr 2lain, pryd y llanwyd y capel gan dyrfa fawr a galarus, ac yn eu mysg yn agos i ddeugain o weinidogion a phregethwyr, a nifer mawr o ddiaconiaid.

Llywyddwyd gan y Parch. R. Edwards, yr Wyddgrug; dechreuwyd trwy weddi gan y Parch. J. Jones, Rhiwabon, a llefarwyd yn deimladol a phriodol ar yr achlysur pruddaidd gan Mr. Edward Williams, un o flaenoriaid yr eglwys yn Magillt, yr hwn oedd wrth ochr gwely y gweinidog ymadawedig yn yn ei oriau diweddaf, a'r Parchn. Michael Jones o'r Ffint, B. Hughes o Lanelwy, Rees Jones o'r Felinheli, Dr. Hughes o Liverpool, a Robert Jones, gweinidog Wesleyaidd yn Magillt; a therfynwyd trwy weddi gan y Parch. Morris Morgan, Treforris. Wrth y ty, darllenwyd cyfran o'r Ysgrhythr a gweddwyd gan y Parch. J. Pugh, B.A., Trefynnon; ac wrth y bedd, gweinyddodd y Parchn. R. Edwards a W. Pierce, o'r Wyddgrug, a J. Jones, Rhosllanerchrugog; ac wedi canu hynn, ymadawyd.

Golwg ar yr Amseroedd.

MARWOLAETH ARLYWYDD AMERICA.

AR ol deuddeng wythnos o bryder dwys, yn neillduol yn yr America, ac yn y wlad hon, ac i fesur mawr mewn gwledydd eraill, ynghylch einioes yr Arlywydd Garfield mewn canlyniad i'r ymosodiad llofruddiol arno, daeth y newydd galarus drosodd bore ddydd Mawrth, yr 20fed o Fedi, ei fod wedi ymadael a'r fuchedd hon tua hanner awr wedi deg o'r gloch y nos Lun flaenorol. Yr oedd efe wedi dal yn dawel a siroli drwy holl ystod ei ddyoddefaint poenus, a meddylid yn fynych ei fod yn troi ar wella; ac yr oedd Mrs. Garfield, ei wraig ragorol, yr hon oedd yn gweini yn fyddlawn arno drwy yr holl amser pryderus, yn coleddu gobaith am ei adferiad ymron hyd y diwedd. Ond anghu a enillodd y dydd. Erioed ni welwyd teimlad dwysach o brudd-der a galar am farwolaeth unrhyw benadur yn ein hoes nag a arddangosir o herwydd marwolaeth yr Arlywydd Garfield. Yr oedd efe yn ŵr da ymhob modd, wedi dyfod i sylw yn unig a chwbl trwy ei alluoedd, ei rinwedd, a'i ymrôad, ac ystyrid fod pob cymhwysder ynddo i lanw ei uchel swydd, a rhoddid yr hyder mwyafr ynddo gan y mwyafrif o'r Americanaid. Ond wele greadur drwg a dirmygus yn llwyddo i'w llofruddio, yn unig, dybygid, oddiar deimlo yn siomedig am na chawsai ei godi i le neu swydd y tybiai ef ei hun ei fod yn deilwng o honi. "Cymylau a thywyllwch" i ni yw y goddefiad Dwyfol o dorychnef fel hyn; ond rhaid i ni adael i'r Goruchaf ei esbonio ei hun. O'n Brenines deilwng i waered, y mae pob dosbarth drwy Brydain Fawr yn galaru o herwydd ymadawiad an-amserol yr Arlywydd, fel pe buasai yn un o honom ni; a diau y bydd y fath gydymdeimlad rhwng yma a Thaleithiau yr America yn effeithio yn dda er grymuro caru-eiddiwb calonog rhyngom ar ol hyn. Yr Is-Lwydd Arthur yw Llywydd America mwyach; a pha fodd yr ymddyga efe yn ei uchel le llywyddol sydd gwestiwn pwysig;

ond gobeithiwn mai nid yn ail Andrew Johnson y try efe allan.

MESUR CAU Y TAFARNAU YN NGHYMRU AR Y SABOTH.

FEL y dysgwyllem, aeth y mesur dalonys hwn yn ddiwrthwynebiad drwy Dŷ yr Arglwyddi; ac y mae bellach yn gyfraith y tir. Ond y mae cryn ddryswch yn dygwydd ynghylch yr amser y daw i weithrediad ymhob lle. Bwriad Mr. J. Roberts, yr Aelod Seneddol a ddygodd y mesur i'r Senedd, a hyny mor fedrus ac effeithiol, oedd i'r *act* ddechre yn ei gwaith ymhob man gyda'r fiwyddyn drwyddedol newydd, sef y 10fed o'r mis hwn (Hydref); ond ymdengys fod y bargyfreithwyr, yn y lluniat terfynol o'r mesur, wedi rhoi i lawr "ar y dydd nesaf appwyntiedig;" ac oddiar hyny y mae'r tafarnwyr mewn rhai manau yn esbonio nad rhaid iddynt hwy gau eu tai ar y Sabboth hyd yn Awst y fiwyddyn nesaf. Ond y mae'r tafarnau mewn llawer o leoedd yn cael eu cau eisoes ar ddydd yr Arglwydd, a'r effaith o hyny yn ddymunol iawn; a dysgwylir y bydd y rhan fwyaf o honny yn cael eu cau ar ac wedi y mis hwn. Diau y penderfynir pwnc yr amseriad mewn llys priodol cyn hir; ond os gall rhai lleoedd yn y Dywysogaeth ddal allan i halogi'r Sabboth trwy gadw at fasnach yr ymyled hyd yr haf nesaf, dyna yr eithaf. Hyd yno yrânt, ac nid ymhellach. Yn y cyfamser, mae o bwys i eglwys Crist, ymhlith pob enwad yn Nghymru, ymbarotoi i geisio gwneuthur lles i'r lliaws trueiniaid sydd trwy'r blynyddoedd yn arfer mynychu'r tafarnai ar ddydd Duw. Wedi i'w hof leodd fyned yn gaudig iddynt, i ba le yrânt, a pha beth a wnânt? Bydd eisien yn wir i ddoethineb a fyddlondeb crïstionogol dydiot allan tuag at ennill eneidiau.

Bywgraffiaeth a Marwbrestr.

Y PARCH. THOMAS HUGHES, CAERNARFON.

Gan y Parch. J. OWEN JONES, B.A., Rhyl.

(Parhad o tu dal 355.)

GADAWN, bellach, i'r rhai hyny o'i frodyr a wyddent oreu am dano lefaru am ei gymeriad fel dyn ac fel pregethwr yn ol fel y cawsant hwy ef. Y rhai hyny ydynt y Parchedigion Hugh Roberts, Bangor; Griffith Jones, Tregarth; John Jones, Rhos (gynt Caernarfon); a Mr. Henry Edwards, Caernarfon (diacon yn eglwys Siloh).

"ANWYL MR. JONES.—Y mae yn llawen genyf eich bod yn cymeryd mewn llaw ysgrifenu cofiant i'r DAYSORA am y brawd anwyl a'r gweinidog fyddlawn, y diweddar Barch. Thomas Hughes. Gwn fod genych lawer i'w ddywedyd am ein cyffail ymadawedig a fydd yn fuddiol a dyddorol.

"Yr wyf yn teimlo yn alarus ac yn hiraethus wrth weled y rhai a alwyd ar fy ol yn bregethwr yn myned ymalth wedi gorphen eu dydd a'u gwaith o'm blaen, a'r rhai hyny yn perthyn i'r un Sir a'r un Cyfarfod Misoal a minnau. Dechreuodd Mr. Thomas Hughes, a Mr. Griffith Jones, bregethu oddeutu yr un amser, pan oeddynt ill dau yn nghyflawnder eu maintiol, ac yn agos yr un oedran. Yr oeddynt ill dau yn dal o ran eu personau, ond fod Griffith Jones ychydig yn dalach na Thomas Hughes; a'r rheswm a roddai G. Jones dros hyny ydoedd fod digon o lei fyny, ac mai i lawr yr oedd y lle yn prinhaus. Yr oedd yn llawenydd mawr gan Gyfarfod Misoal y Sir, yr eglwys, a'r cynulleidfaoedd a fyddai yn gwrandao yr efengyl gyda'r Methodistaidd, weled dau frawd ieuainc addawol yn dechreu ar eu taith weinidogaethol mewn amser yr oedd can lleied o weinidogion ar y mae, a nifer fawr o'r rhai hyny yn dechreu heneiddio. Yr oedd y ddau hefyd yn Fethodistaidd yn wir. Er eu bod yn ieuainc, yr oeddynt yn pregethu yr hen athrawiaeth dda; ac yr oedd yr hen dadau a'r hen famau duwiol yn llawenythu yn fawr wrth glywed gan y gwyr ieuainc hyn yr hen wirionedd glyswent hwy o'r dechreuad. Mae yn wir mai nid yr un ddawn oedd gan y ddau. Y mae'r fath gyflawnder o ddoniau, ac o amrywiaeth doniau, gan yr Ysbryd Glan, fel y mae yn cyfrannu i bob yn ol ei allu, ac nad oes yr un dau dan anghenrheidrwydd i fod yr un ffunud a'u gilydd. Bu y ddau yn perthyn i'r un Sir dros eu holl oes weinidogaethol. Mae Griffith Jones wedi bod ynddi hyd hennaint a phenwyl, a bu Mr. Hughes ynddi hyd angen. Yr oedd ei weinidogaeth yn gymeradwy gan y wlad, ac yn dderbyniol gan yr eglwys, hyd diwedd ei ddyddiau. Ni chefais i ryw lawer o gyfeuderau i'w wrando, gan fy mod wedi dechreu pregethu ychydig o'i flaen; ond dygwyddodd i mi fod adref ar y Sabboth cyntaf erioedd iddo bregethu yn y Tabernacl, Bangor; gwrandawais ef rai adegau ar ol hyny mewn gwahanol fanau, a hyny gyda hyffrydych. Er nad oedd yn meddu rhydd gyflawnder o ddoniau fel rhai pregethwyr, byddai ganddo gyflawnder o faterion ymhob pregeth a wrandawais i. Yr oedd ganddo allu rhyfeddol i agoryd ei destun, a dwyn gwirioneddau oedd yn dduddiedig ynddo i eglurder mewn modd tra effeithiol. Tiwybn mai athrawiaethol a chymhwystadrol oedd tuedd ei weinidogaeth yn benaf.

"Y fantasiau oreu a gefais i ddyfod yn adnabyddus ag ef oedd yn Athrofa y Bala. Yr oedd efe yno ychydig o'm blaen i, ac yn un o'r rhai cyntaf, os nad y cyntaf oll yno. Yr oedd efe yn y Bala ychydig ddyddiau cyn i ddrws yr Athrofa gael ei

agor. Yr oedd amryw o bregethwyr Sir Gaernarfon yno y pryd hwnw heblaw efe: Dr. Thomas, Liverpool, y pryd hwnw o Fangor; Evan Williams, Pentre uchaf; Griffith Jones, Tregarth; John Owen, Gwynydd, a minnau. Bu Mr. Hughes yn drallwydd iannus yn ei amgylchiadau dros ei holl oes. Cafodd rodd gan yr Arglwydd yn mherson Mrs. Hughes; yr oedd hi yn ymgeledd gymhwys iddo yn holl ystyr y gair, gwnaeth ei hun yn bob peth iddo a'r a allasai er ei gynnorthwyo a'i gysuro a'i galonogi i fod yn fyddlawn a defnyddiol yn ngwaith yr Arglwydd. Nid oes nemawr o bregethwr yn adnabyddus i mi a gafodd gan lleied o brofedigaethau mewn oes morfaith. Ni wybu am gygod tiodi yn ei holl ddyddiau. Yr oedd ganddo lechyd cryf, a graddau helaeth o bethau y byd hwn, ac yr oedd o ddymher wastad ac ysbryd tawel. Bu fawr o flaen ei briod, fel na chafodd y brofedigaeth o fod yn fwr gweiddw. Bu fawr hefyd o'n dyfod dyddiau blin, a nesau o'r blynyddoedd, yn y rhai y dywedir, Nid oes i mi ddim dyddanwech ynddynt, er eu bod yn agos ac wrth y drws. Bu fawr yn ddedwydd mewn fydd ac mewn goibath yn yr Arglwydd.—Yr eiddoch, &c.,

HUGH ROBERTS."

"Tregarth, Medi 4, 1879.

"Crybwylliad am y Parch. Thomas Hughes, Caernarfon, fy anwyl gyffail a'm hollus gymydog. Dycheleddwyd ef at grofdd, yr wyf yn meddwl yn y fwyddyn 1829, a dechreuodd ef a minnau bregethu yn Medi yn y fwyddyn 1832; a derbyniwyd ni i'r Cyfarfod Misoal yn Moriah, Caernarfon, yn nechre y fwyddyn 1833; holwyd ni gan y Parch. John Elias. Ac yn Nghymdeithasfa Pwllheli, yn y fwyddyn 1834, derbyniwyd ni fel pregethwyr i'r holl gyfundeib. Holwyd ni yno gan y Parch. John Evans, New Inn. Yn y fwyddyn 1835 rhoddasom daith yn fanwl trwy Siroedd Dinbych a Flint; a buom yn gysurus iawn yr holl amser. Yn y fwyddyn 1840, cafodd Thomas Hughes, a William Griffiths, [Pwllheli], a minnau, ein dewis i'n hordinio. Yr oeddw i yn teimlo yn anafedd iawn i gael fy ordinio, ac yn isel iawn fy meddwl; ond ar gais y cyfeillion, aeth Thomas Hughes a minnau ar daith trwy Sir Feirionydd a Sir Drefaldwyn, ac i Gymdeithasfa y Drefnewydd, Ebrill, 1841, i gael ein holi gogyfer a'n hordinio. Yr oedd pob peth yn gysurus; cafodd Mr. Hughes yn Llanbrynmair odfa rymus anarferol; daeth llewyrch anghyffredin gyda'r bregeth. Y mater oedd am ailenedigaeth; yr oedd yn gwaeddi fel y gallesech ei glywed bellder o ffordd, a dwisinau o bobl yn neidio ac yn gorfoleddu, na welais braiddd erioed fwy o hen bobl yn y fath hwy. Cofr yn hir am y bregeth hono gan lawer. Mae yn ddiagramheu fod ein hantwyl frawd yn cosio am dani yn y nefoedd heddwyr; yr oedd yn odfa hynod yn ei oes. Aeth y brodyr Griffiths a Hughes ymlaen; ond mi a ddigolais yn amser cychwyn, fel nad aethum i'r ordinioall yn y Bala. Deallais fod gwrthwynebiad gan ryw un i mi, neu dychymygais hyny, a digolais yn ian.

"Yr oedd Mr. Hughes yn ddyd cywir, lled benderfynol, ond nid am ddangos ei hun ryw lawer, nac ystfifol ymlaen. Yr oedd amryw o rai gwaelach nag ef yn rhob eu hunain o'i flaen mewn llawer o bethau; gwyddom fod yr ts yn fwy aniwig ac yn nës allan na'r gwenith. Gallasau chwaneu, ond gwyddoch chiwi yn dda am dano, felly tarlynaf.—Eich brawd,

GALFATH JONES."

"Lemuel House, Rhos, Ruabon, Hyd. 15, 1879.

"ANWYL GYFALL,—Yn ol eich dymuniad, yr

wyf yn anfon ychydig eiriau am fy hen gyfaill, y diweddar Barchedig Thomas Hughes.

"Bum yn byw yn yr un dref am dros dden-ddeng mlynedd; a chan fy mod yn gymydog iddo, byddwn yn cael ei gymdeithas yn fynych; a cheifais ef bob amser yn ddyn tawel, caredig, cymwynasgar, a hynod ddiablen, ac yn un y gallaswn roddi ymddiried ynddo. Yr oedd yn gristion glösw, yn ddarllewr mawr ar ei Fibi a llyfrau da eraill. Ni bum ond anfyfych yn ei dŷ na byddai efe yn darllen, ac mae hyn yn ddedd nad segur-ddyn oedd efe. Yr oedd hefyd yn weddiwr mawr. Clywais ef yn gweddio lawer gwaith yn anghyffredin, y dagrau yn dybido i lawr ei ruddiau. yn arddangosiad o'i daerineb gyda Duw, fel y byddai pawb yn y lle yn teimlo ei fod wedi tynnu y nef-oedd i lawr, a phawb yn myned i'w ffordd yn llawen, gan ddywedyd, 'Yr oedd Duw yn y lle hwn.'

"Am dano fel pregethwr, bum unwaith ar gyhoeddadig dydag ef yn y Dehendir. Clywais ef yr adeg hono yn cael odfaeon nerthol iawn, mor nerthol yn aml fel y byddai cannoedd lawer yn tori allan mewn gorffoedd a mollant. Pan yn dychwelyd o'r daith, dywedodd wrthyf lawer gwaith, 'Yr wyf yn penderfynu bod yn fwy ymroddgar gyda gwaith yr Arglwydd, o hyn i derfyn fy oes.' Am yspaid o amser wedi hyn, yr oedd yn amlwg arno yn pregethu ei fod wedi teimlo adnewyddiad mawr i'w ysbryd. Clywais lawer yn dywedyd fod Mr. Hughes yn pregethu yn anarferol, ac felly yr oedd mewn gwirionedd. Fy nghred ydyw fod lloaid ei enaid o awydd cael y byd at yr Iesu. Byddaf yn teimlo hiraeth wrth feddwl ei fod wedi gadael y ddacae; ond sicr wyf ei fod wedi myned oddiwrth ei lafur at ei wobr.—Yr eiddoch, &c.,

JOHN JONES."

18, Castle Square, Caernarfon,
Hydref 13, 1879.

"ANWYL SYR,—Gyda themladan cymysgedig o hiraeth a pharch, yr wyf yn anfon i chiwl ychydig o'm hadgofion am y diweddar Barch. Thomas Hughes, mewn cysylltiad â'r achos crefyddol yn Sileb. Byddem o ddechreuad yr achos yn edrych i fyny ato fel tad ac arweinydd, yn neillduol felly ar ei sefydlu eglwys yn y lle. Yr oedd Ysgol Sabbathol yn yr ardal flynyddoedd lawer cyn adeiladu Sileb—y capel bach wyf yn feddwl, yr hwn a adeiladwyd chwe' mlynedd ar hugain yn ol. Buom yn cynnal Ysgol Sabbathol, a phregeth, a chyfarfod gwedd i'r Sabbath, ynghyd a chyfarfod gwedd ganol yr wythnos, o'ddentu tair blynedd cyn cael eglwys. Ond un nos Sabbath, mewn cyfarfod gwedd, yn y flwyddyn 1859, fe dorodd y diwygiad allan,—cafodd lliaws mawr en dychwelyd at yr Arglwydd. Ac yn yr adeg wresog yma y bu Mr. Hughes a Mr. W. P. Williams yn corffori yr eglwys yn Sileb. Byddai Mr. Hughes yn edrych at yr adeg yma gyda dyddordeb bob amser. Bu yn hynod ofalus y pryd hwn am yr achos crefyddol. Denai atom i'r cyfarfodydd eglwysig ar hyd y blynyddoedd, yn unig o gariad at y gwaith. Ymhen yspaid ar ol sefydlu y cyfarfod eglwysig, aeth nifer o frodyr ieuane ato ef i ddelsyf arno drefnu ar yr eglwys gael swyddogion o'u plith eu hunain. Cyn hyny nid oedd swyddogion gosodedig yn yr eglwys. Daeth yntau yn i'w gael gwybod teimlad y frawdoliaeth ar y mater, a chafodd allan fod y cyfryw dymuniad yn gyffredinol. Aeth i'r Cyfarfod Misol i osod y peth ger bron; a phenderfynwyd ar fod i Mr. Hughes ac eraill ddyfod i Sileb i gynorthwyo yr eglwys i ddwyn hyn o'ddangylch. Dewisodd yr eglwys swyddogion, ac aeth yr amgylchiad hwnw heibio yn dangnefeddus o dan ei arolygiaeth ef.

"Nid yn unig yr oedd Mr. Hughes yn zelog ar gyhwyniad yr achos, ond parhaodd i deimlo

dyddordeb ynddo ar hyd ei oes. Pan aeth yr hen gapel yn rhy fychan, ac y penderfynwyd cael capel newydd, cawsom ynddo ef gynorthwyo cadarn y pryd hwnw. Rhoddodd ddeg punt at y draul, a llawer o bunnodd ar waholn adeg ar ol hyny. Cymaet oedd y dyddordeb a deimlad yn yr achos fel na feddyliai un o honom am neb i osod i lawr gaeig sylfaen y capel newydd o'dd efe. Y tro diweddar y bu gyda ni oedd mewn cyfnod pregethu blynyddol, a'r pryd hwnw efe a roddai i ni bum' punt at yr achos; a da genyf allu ychwanegu fod Mrs. Hughes wedi rhoddi pum' punt yn y cyfarfod diweddar, fel teyrnedd o barch i goffwrriaeth ei hanwyl brodor.

"Llawer lawn o gyfarfodydd crefyddol hynod a gawsom gyda Mr. Hughes yn adeg y diwygiad yn y capel bach. Dlan genyf ei fod ef yn cofio am lliaws o honant gyda hyfrydwech yn y nef yn awr; a gresynu yr wyf am nad yw y dywediadau ardderchog a glywais gan Mr. Hughes ac eraill yr adeg hono ar fy nghof yn awr, y rhai oedd yn dyfod allan o galonau yn llawn cariad at Iesu Grist. Mae noswaith y *society* y cyfranogasom grynaf o ordiniad Swper yr Arglwydd, yn y capel bach, yn fyw iawn ar fy nghof, er fod erbyn hyn dros ugain mlynedd wedi myned heibio er y pryd hwnw. Bu George Williams a minau yn y capel oriau cyn amser dechreu, yn trefnu y bwrdd, yn gosod y bara a'r gwin yn eu lleoedd priodol, gyda gofal na wybom braidd erioed am ei gyfeilyb. Daeth yr eglwys fechan ynghyd yn brydlawn i ddyddgwyl y feudith. Darllenodd Mr. Hughes ranau priodol o'r Ysgrhyth, a chanwyd mewn hwyl bennillion o'r un natur. Yna aethom oll ar ein glinian, a gweddiodd Mr. Hughes. Dechreuai yn bwyllog fel arfer; ond yn iuan twymnai a gwresogai ei ysbryd. Teimlwn yno fy hun fod rhyw atyniad cryf yn sugno ei enaid i fyny iddo ei hun. Uwch, uwch, ar aden flydd yr esgynai yn barhaus, nes o'r diwedd y teimlwn iddo, fel Paul, gael ei gipio i fyny i baradwys; ac yr oeddwn yn teimlo y gallasai yntau ddywedyd iddo glywed geiriau anhraethadwy, ac nas gwyddai yn iawn pa un ai yn y corff ai allan o'r corff yr oedd. Mae'n ddiamaen eich bod yn gwybod ei fod fel rheol gyffredin yn weddiwr gaeafgar, ond yr oedd yn hynod arno ei hun yr adeg yma. Yr wyf yn cofio am un tro neillduol iawn, iddo ddechreu y cyfarfod eglwysig drwy ddarllen a gweddio fel arfer, ond disgynodd yr Ysbryd Glân mor gryf yn ei ddylanwadau nefol arno ef yn bersonol i ddechreu, yna arnom minnau yn gyffredinol, fel na chafwyd dim y noswaith hono ond moli a gorffoedd hyd ddeg o'r gloch.

"Yn y cyfarfodydd eglwysig medrai ef fwynddau cymdeithas ei frodyr cystal ag un ar y ddacae. Byddai bob amser yn ein cymbell i adrodd ein profiadau, a mawr y mwynhad a gafai wrth wrando arnom. Llawnychai ei ysbryd o'i fewn pan yn gwrando arnom fel brawdoliaeth yn caimol trefn iachawdwriaeth. Nid oedd culni yn ei ysbryd, eithr yr oedd ganddo galon eang. Yr wyf yn credu na phroffodd neb yn Nghymru raddau helaethach o ysbryd y diwygiad nag a brofwyd ganddo ef. Peth cyffredin yr adeg hono oedd ei weled yn ymgolli yn ei ffyrddodan wrth dywallt ei galon ger bron Duw mewn gwedd. Mae'n wir y byddai ei bregethan yr adeg yma yn fwy gwresog a gaeafgar, a'i anerebadau yn yr eglwys yn fwy cynhes a tharawgar; ond mewn gwedd ryfodd y byddech yn ei deimlo yn cael ei lyncu i fyny yn hollol. Diolchaf gyda gwresogrwydd angherddol am drefn dda pechador, a mynych y gwelsom ac y teimlasom y dylanwadau yn anorchfygol pan y byddai ef ar ein llinan yn ymbl o flaen ei Dduw. Chwith genyf feddwl na chaf weled ei wyneb ef mwy yr ochr hyn i'r afon.

'Henffych i'r dydd cawn eto gwrdd
Yn Salem i'w o'ddenu i'r bwrdd!'

Yr eiddoch, yn gywir,

H. EDWARDS."

Amrywiaethau.

ATEB TRWY BETHAU OFNADWY.

PAN yr ydym yn gweddio am ryw fendith, mae y weddi yn cynnwys ynddi y moddion anghenrheidiol i ddwyn y fendith hono i'n gaeaf; yn debyg i'r claf yn gofyn am i'r meddyg ei welláu; mae yr un deisyfriad yn gofyn yr holl driniaethau anghenrheidiol i'w welláu. Dichon fod y deisyfriad yn cynnwys cyffuriau llosgawli yn ei archollion, a physyg chwerw i'r archwaeth. Er fod eisieu hyny i'r dyben gael ei ddwyn ymlaen, gall fod y claf yn grwnnagach yn erbyn y moddion anghenrheidiol i gynnrychu y gwellhad. Wrth ofyn am guwd y mensydd, yr ydym yn gofyn am y gwlawogydd yn eu tymmor, a'r gwrës yn ei amser. Wrth ofyn am fywyd ac iechyd, yr ydym yn gofyn am yr ystomiydd, ac am y melit a'r taranau, i buro yr awyr; i.e. yr ydym yn gofyn am i'r mynyddoedd tanllyd gael cadw eu geneuau yn agored i fwrw allan eu hylif llosgedig, rhag i'r ddacae'r fyned yn ddrylliau dan ein traed. Dysgwyl am yr esmwyth a'r cysurns yr ydym ni yn aml wrth weddio; ond gallai mai y chwerw—pethau ofnadwy—a fyddai yn wir fendith i ni. Wrth ofyn am achub y byd, gall fod rhyw bethau yn anghenrheidiol i arloesi y ffordd i'r efengyl fyned dros y byd; rhyw orchwyliaethau yn eisieu i alw sylw dynion i wrando yr efengyl, ac i ddefro'i eu hystiriaethau. Wrth ofyn am gysur crefydd, gall fod rhyw bethau chwerwon yn ofynol i'n rhagbarotoi i dderbyn y cysur, a'n galluogi i'w fwynhau. Mae Duw yn gwybod pa fodd i'r moddion gweddi, a pha beth sydd oreu i ni ei gael mewn atebiad. Mae yn adwaen holl ddargelwch y galon, yn gwybod holl ddargelwch Satan, ac yn gweld pa beth a all ein cyfarfod. Mae Gwardawr Gweddi yn trigo yn y goleuni; gwell i ni adael iddo gael ei ffordd ei hun i wrando ein gweddiann, er iddo ateb trwy bethau ofnadwy; wrth eu hateb felly, y mae efe yn Dduw iachawdwriaeth.—*Y diweddar Barch. David Jones, Treborth.*

AT GRIST FEL YR YDYM.

CEIR ymofynwyr am ffordd duwioledeb yn dra hwyrydydd i ddysgu fod y Gwardawr yn Gyfaill *pechaduriaid*. Ni chymerant eu dysgu y daeth efe i'n cynnorthwyo pan yr ydym yn ein profedigaethau a'n hanhawdernaen, ac nid wedi i ni ddwyfod allan o honynt. Gynifer sydd yn dywedyd yn eu calonau, Rhaid i mi orchfygu'r pechod hwn, neu ryddhau fy hun o'r demtasiwn acw; ac yna, ond nid cyn hyny, y gallaf ddygwyl i Grist ddyfod yn gyfaill i mi! Beth? a ydych chiwi yn tybied mai arfer Iesu Grist yw sefyll draw oddiwrth bechadur yn yr ymdrech, nes iddo trwy ei nerth ei hun, heb gynhorthu na chydymdeimlad, ddwyn yr ymdrech i derfyniad, ac yna dyfod i roddi ei longyfarchiad ar ol i'r fuddugoliaeth gael ei hen-nill? Ai dyna y fath Waredwr sydd yn cael ei osod allan yn y Bibl? Na, meddwy yw Iesu Grist; ac os dymunech iachad, deuwch ato ar un-waith, ato fel yr ydych. Mae yr enaid sy'n dysgwyl am deimlad dyfnach o'i bechadursrwydd, neu am gynhelliadau purach i ddylanwadu arno, yn debyg i ddyn claf yn dysgwyl am well iechyd yn iddo anfon am feddyg. Daeth Iesu Grist i'ch galluogi i gyrhaedd yr iawn deimlad, nid i'ch derbyn ar ol i chiwi eich gwneyd eich hun yn sanct-aid hebddo ef.—*Jacob Abbott.*

BABANOD BARFOG.

CWYNIER yn bresennol mewn llawer man fod yn anghawdd cael gan y bobl ieuainc ymgymeryd a'r gwaith o fod yn athrawon yn yr Ysgol Sabbothol. Dywedir fod rhai wedi eu magu yn yr eglwys, ac yn yr Ysgol Sabbothol, hyd yn bump ar hugain neu ddeg ar hugain oed, nad oes modd cael gan-

ddynt wneyd dim ond sugno blaeth eu mam trwy'r blynnyddoedd; os ceisir eu tynna oddiwrth y ffon, eu bod yn myned yn anniddig ac yn ystracael. Mae yn rhaid fod y fath fabanod barfog wedi cael eu camfagu yn warthus—wedi cael gormod o anwes a moethau; fel pob *spoiled child*, byddant yn falch ac yn flinder i bob cymdeithas tra byddant byw. Os myn yr Ysgol Sabbothol fagu ei meibion yn gristionogion gweithgar a defnyddiol, rhaid i'ddi eu harfer a gwaith yn ieuainc. Pa rieni a feddyliant am gadw eu plant hyd yr oed a nodwyd cyn eu rhoddi mewn rhyw alwedigaeth i ennill eu bywioliaeth wrthi? Eto gwneir peth mor fol a gwrthun a hynyna gyda llawer o'n hieuenctyd yn yr eglwys ac yn yr Ysgolion Sabbothol. Gellid cael cannoedd o bobl ieuainc wedi cyrhaedd deg ar hugain oed yn ein heiglwyi heb erioed eu harfer i wneyd dim gwaith. Y mae'r cyfryw yn cael cam mawr a gwaith a chenadaeth yr eglwys yn cael eu colledu yn ddifawr trwy hyny.—*Buck-draeth y Parch. John Mills.*

CADW GWELL AMBER.

GWEINIDOG perthynol i Eglwys Sefydledig Scotland yn yr Uchelddiroedd a welodd ryw noswaith un o'i blwyfion wedi meddwi. Y bore canlynol efe a alwodd gydag ef i'w gerydd. "Drwg, drwg iawn yw meddwi," ebe'r gweinidog. "Mi wn hyny," ebe'r dyn enog; "ond eto nid wyf i yn yfed cymaint ag yr ydych chiwi." "Beth, ddyn? beth yr ydych yn ei feddwi?" medd y gweinidog mewn syndod. "Wel, awr," ebe'r llall, "ai mi fyddwch yn cymeryd gwydraid o chwisi a dwfr ar ol cinlaw?" "Wel, byddaf, Jemmy, mae'n siŵr; yr wyf yn cymeryd ychydig o chwisi ar ol cinlaw i helpu'r treulid ymborth." "Ac ai ni fyddwch yn cymeryd chwisi neu fraudi bob nos cyn myned i'r gwely?" "Ie, mi fyddaf yn cymeryd tipyn o bwns y nos i'm helpio i gysgu." "Wel," medd y dyn, "pe na byddai ond hyny, dyna bedwar gwydraid ar ddeg bob wythnos, neu oddeutu triugain bob mis. Yr wyf i yn cael fy nhalu unwaith y mis; a phe cymerwn i driugain gwydraid, byddwn yn farw-feddwm am wythnos. Yn awr, yr unig wahaniaeth rhyngom gyda'r yfed, yr ydych yn gweled, ydyw eich bod chiwi yn cadw gwell amser gyda'r yfed—yn yfed tipyn o hyd, yn lle bod fel myfi yn yfed cryn lawer ar un-waith." Tebyg i hyn yw'r golwg a gymer pobl yn gyffredin ar yr achos hwn; gall yfwr cymedrol o glerigwr gynghori cymaint a fyno ar ei gymydogion fydd yn arfer meddwi; ond ni gwna efe yr un o honynt yn ddyn sofr cyhyd ag y byddo efe ei hun yn arfer yfed yr hyn a eillw efe yn gymedrol o wlybwr meddwl.

Y BARDD MWYAF POBLOGAIDD.

Pwy yw y bardd mwyaf poblogaidd yn y wlad hon? Ai Mr. Wordsworth neu Arglwydd Byron. Ai ymysg prydychion fraeth y Frenines Anne y ceir eff? Neu, a ydym i roddi y ffenoriaeth i Shakespeare, o herwydd amrywiaeth cyfoethog ei feldiwl? Na; y bardd mwyaf poblogaidd yw pernaid ganedydd Israel. Er y dyddian pan yr oedd pob un yn trigo yn ddilogel dan ei winwedd en a than ei fflysbren, nid oes yr un genedl wedi canu mor fynych emynau Dafydd a phobl Prydain Fawr.—*Iarlth Beaconsfield.*

RHVFFO A DINYSTRE.

"Ffe chwarddwn pe byddai i mi syrthio a thori fy ngwddf," ebe James Maloney o Tappan, New York, tra yn y weithred o ddigysgu o ben coeden. Y foment nesaf yr oedd yn gorwedd ar y ddacae wedi tori ei wddf. Ond ni chwarddodd.—*Y Cyf-ail, Medi, 1881.*

ANHWYLDEB ANFEDDYG NIAETHOL.

Yr oedd yr hynod a'r duwio! John Newton yn terfynu llythyr at gyfaill yn yr iaith addysgiadol ganlynol: "Yr ydych yn garedig yn ymholi ynghylch fy iechyd. Yr wyf fi a'm teulu, o drugaredd Duw, yn bur iach; eto, yn iachus fel yr wyf, yr wyf dan anhwydeb cynnyddol, i'r hwn nad oes feddyginiaeth, a hwnnw yw *henaint*. Nid yw yn ddrwg genyf ei fod yn anhwydeb marwol, o ba un nad oes neb yn gwella; o herwydd pwy, a'g eife yn meddu gobaiht ysgrythyrol am etifeddiaeth yn myd y goleuai, a fynai fyw byth mewn byd fel hwn? Yr wyf yn awr yn ddeuddeng

m'wydd a thriugain oed, ac felly wedi byw yn ddigon hir erof fy hun. Gwybŵm rywbeth am ddagrau'r byd, a cheffais gyfran fawr o'r daloni hefyd. Mi wn beth a all y byd wneuthur, a pha beth nas gall: nis gall roddi na chymeryd ymaith y tangedfedd Duw sydd uwchlaw pob deall; nis gall esmwytháu cydwybod gwyfys, na'n galluogi i gyfarfod â'g angeu gyda chysur. Ar i chwli, fy anwyl syr, brofi, yn barhaus ac yn helaeth fod yr efengyl yn feddyginiaeth gyffredinol, cyfaddas i'n holl eisien a'n holl deimladau, ac yr gymhwys gynnorthwy pan fyddo pob cymhorth arall yn pallu, yw gweddi gywir a gwresog eich cyfaill serchog."

Cronicl Cenedol y Methodistiaid Calfnaidd Cymreig.

SHANGPOONG.

RHANAU O LYTHERY ODDIWRTH Y PARCH.
R. EVANS, DYDDIEDIG SHANGPOONG,
MEHEFIN 28AIN, 1881.

Y MAE YR YSGOL ddyddiol yma yn awr yn galw am lawer o'n hamser, oblegid nid oes genym ond dau athraw ar gyfer dros ddeugain o blant. Mae dau deulu wedi symud yma yn ddiweddar o Jiwai, a'u plant wedi ychwanegu wyth at nifer blaenorol ein hysgol; ac y mae un bachgen arall wedi dyfod yma o Jiangkiat. Mae pump ar hugain o'r plant yn gwneyd rhifyddiaeth, a dau ar bymtheg wedi dechreu dysgu Saesoneg er ys mis neu chwech wythnos. Ni bydd y plant oll yn cael chwarae teg hyd yn nod pan fydd Mrs. Evans a minnau, ynghyd a'r ddau athraw, yn eu dosbarthu a cheisio gwneyd ein goreu iddynt. Ond pa faint llai o sylw a gânt pan fyddwn (fel y bydd yn rhaid i ni weithiau) yn methu myned i'r ysgol? Er hynny y mae y plant, rywfodd, yn gwneyd cynnydd; ac y mae hynny yn llawer o galonddid i ni.

Mae genym yn awr athraw yn gweithio yn mhentref Shangoong. Ac er fod golwg led dywyll yno yn awr, eto yr ydym yn dysgwyl llawer iawn oddiwrth yr ysgol yn y dyfodol. Mae yr athraw wedi bod yn y pentref am ddau fis, gan fyned o dŷ i dŷ i siarad â'r bobl, a dysgu rhywrai a gymerent eu dysgu yn eu tai. Ond gan nad oedd ysgoldy wedi ei wneyd, a bod yn anmhosibl dywedyd pa beth oedd rhagolygon yr ysgol mewn ystad fel yna, nis gwyddwn yn iawn pa beth i'w ddywedyd yn ei chylch. Mae genym, yn awr, pa fodd bynag, ysgoldy lled dda wedi ei adeiladu yno drwy lawer o anhawsdau. Ar y cyntaf addawodd y *Doloi* 10 rupees os rhoddwn i 20 rupees tuag at yr ysgoldy. Yr oedd arnaf eisien iddo ef a'r pentrefwyr ei adeiladu oll eu hunain; ond gan na wnai eife mo hyny, am fod arno ofn i'r bobl ei droi o'i swydd, cydsyniais gyda diolchgarwch i gymeryd ei addewil o 10

rupees. Y mae o bump i bymtheg ar hugain o fechgyn a dynion ieuaie yn dyfod at yr athraw i ddysgu ac i gysgu bob nos; a dydd Llun diweddar rhoddais lyfr i'r athraw i ysgrifenu eu henwau ac i gadw cyfrif o'u presennoldeb. Ond o'r rhifedi uchod i gyd, nid oedd ond *tri* bachgen yn barod i ganiatáu iddo ysgrifenu eu henwau. Maent oll yn credu yn gryf fod rhyw swyn mewn ysgrifenu eu henwau, a phe rhoddid eu henwau i lawr y byddent yn sicr o gael eu gwneyd yn Cristionigion. Felly yr ydym wedi penderfynu peidio eu tarfu drwy ysgrifenu eu henwau, gan gredu yr ystyriant hi yn-fuan yn fwy o anrhyddedd i gael rhoddi eu henwau yn y llyfr na pheidid.

Mae peth arall hefyd yma yn rhwystro mawr i'r ysgol lwyddo, sef, nas gall y plant brynu llyfrau. Pe gwelai rhyw gyfeillion yn dda roddi ychydig i'w cynnorthwyo, heb leihâu eu rhoddion rheolaidd at y Genadaeth, byddem yn dra diolchgar. Mae y llechi ysgrifenu a anfonwyd gan gyfeillion caredig pan oeddym yn dyfod allan, bron wedi darfod; ac nid oes ond ychydig mewn cymhariaeth o'r plaut a allant brynu rhai a thalu am danynt.

Nis gellwch ddychymygu y fath elyniaeth y mae pobl y pentref, yn enwedig y prif bobl, yn ei fynwesu tuag atom fel Cristionigion, nac am y ffyrdd diddiweddd sydd ganddynt i ddial eu lliid arnom. Oddeutu blwyddyn yn ol, neillduasant ddarn o dir y Genadaeth sydd yn ein hymyl, gan ei hawlio fel yr eiddynt hwy. Os aroswn yn hir eto, bydd amser yn cadarnhâu hawl y pentrefwyr i'r tir; a'r peth ydym yn feddwl wneyd ydyw galw ar un o'r cenadon eraill o bell, i amddiffyn hawliau y Genadaeth. Felly ni bydd y pentrefwyr yn gweled fod genym ni ddim byd i wneyd â'r peth, ac ni bydd yn gymaint o achos gelyniaeth. Mae ein dyfodiad ni yma, i raddau, wedi bywhâu gelyniaeth y *Doloi* a'r rhai sydd o dano; oblegid y maent yn gweled fod gan y

Cristionogion fwy o gefn nag oedd ganddynt o'r blaen.

Y peth diweddaf a wnaethant oedd ceisio rhoddi y tŷ yma ar dân oddeutu pythefnos yn ol. Rhagluniaeth y nefoedd yn unig a gyfryngodd yn yr achos na buasem yn awr heb dŷ na dim arall, os buasem wedi gallu diane gyda'n bywyd. Yr oeddwn i, heb wybod llawer am ystrywiau y bobl yma, yn ddigon parod i feddwl mai lladron oeddynt wedi gwneyd y peth, gan feddwl y buasai rhai pethau yn cael eu bwrw allan, ac y buasent hwythau, fe allai, yn y cythrwfi, yn cael rhan o honynt. Ond ni fŷn y Cristionogion yma feddwl am fynydd mai gweithred lladron ydoedd. "Yr ydym ni," meddant, "yn gwybod yn rhy dda am elyniaeth y pentref i feddwl peth fel yna. Dyma y ddeuddegfed tro iddynt geisio rhoddi ein tai ar dân, ac mewn wyth o'r deuddeg buont yn llwyddiannus i losgi ein tai hyd y llawr." Y pryd hwnw rhoddodd yr Ia-Ddirprwywr ar y pentrefwyr, fel cosb, i wyllo tai y Cristionogion. Ar ol gwylio pedair noson, blinasant; ond er hyny, ni losgwyd un tŷ i'r Cristionogion er ys dros dair blynedd. Mae fod y Cristionogion wedi cael tawelwch drwy wneyd y pentrefwyr yn gyfrifol, yn dangos yn amlwg mai hwy, mewn rhyw ffordd neu gilydd, oeddynt yn gwneyd y drwg.

Nid ydym wedi cyagu yn esmwyth un noswaith er ys pythefnos; a thra y mae rhai yn cyagu (yma yn gystal ag yn yr holl dai eraill), y mae rhai eraill yn effro ac yn gwylied. Pan ystyriom ein bod yn nghanol pobl ddrwg a gelyniaethus, bedair ar ddeg neu bymtheng milldir oddiwrth Ewropeid a heddeigdwaid, ac heb dŷ cadarn i'n hamddiffyn, y mae genym gryn lawer o achos i fod yn anesmwyth.

SHILLONG.

LELYTHYR ODDIWRTH Y PARC. T. JERMAN JONES, DYDDIEDIG GORPHENAF IAF, 1881.

Yr wythnos o'r blaen yr oeddem yn derbyn i'r eglwys ddyn o'r enw U Khluh. Yr oedd ef wedi bod yn yr eglwys o'r blaen am dymmor hir, ac wedi bod yn athraw am flynyddoedd. Ond tua saith mlynedd yn ol bu farw ei wraig yn Jiwal ar ol bod yn hir yn wael, ac yna bu ei eneth, a'i unig blant yn oedd yn aros, farw; ac yn raddol fe wrthgilioedd, a myned ymhell iawn i dir gwrthgiliad a wnaeth. Ni byddai yn dyfod yn agos at neb o'r Cristionogion, ond yn cadw rhagddynt ac mor ball ag y gallai oddiwrthynt. Ymhen gnyd o amser cymerwyd ef yn glaf, a bu

yn wael iawn am tua hanner blwyddyn, ond yn raddol fe wellhaodd: yn ei afiechyd bu ymdrechfa galed yn ei ysbryd, ond yr oedd yn penderfynu er y cyfan aros yn yr un wlad, peidio trol yn ol i ymofyn am yr hen lwybrau a'r ffordd dda yn yr hon y mae gorphwysdra i eneidiau; ond yn ei fyw ni chaf lonydd na dydd na nos. Symudai o le i le i weithio ar hyd y Bryniau, ond yr oedd ei feddwl yn yr un tarfyg yn wastadol. Tua dwy flynedd yn ol daeth i weithio yn agos i Wmsaw, lle y mae nifer o Cristionogion, ond lleffai mewn pentref arall encyd o ffordd rhag dyfod yn agos atynt; ond yn fuan dechreuodd gyfeillachu a hwynt, ac aent hwythau ato i'w bentref. Yna dechreuodd ddyfod i'w bentref ac i'r cyfarfodydd, ond yr oedd arno gywilydd fel na wyddai beth i'w wneyd; ond dyfod yr oedd, a daeth cyfnewidiad amlwg ynddo ac yn ei holl ymddygiadau, ac yr oedd yn hawdd ei ddarllen yn ei wynebpryd.

Rhyw ddwywaith yr oeddwn wedi ei weled yr holl dymmor hwn, gan ei fod yn osgoi fy nghyfarfod hyd y gallai. Ond pan yn myned i Mawden, ddechreu y flwyddyn hon, dygwyyddodd fod bachgen ar ochr y ffordd gerllaw pentref Wmsaw yn wael, a chan fod genyf botol o *chlorodyne* yn fy maced rhoddais feddygiaeth iddo, a phwy ddaeth heibio ond U Khluh. Troais ato a gofynais, gan yagwyd llaw âg ef, ymha le yr oedd wedi bod yr holl amser. Ni ddywedodd air, ond dechreuodd wyllo, ac o'r diwedd dywedodd, "Dyna ddigon yn awr; ni a gawn gyfarfod eto." Yr oedd yn ddrillyiog iawn pan yn adrodd ei hanes yn y cyfarfod eglwysig, ac yr oedd ei fywyd, er pan yr oedd wedi gadael yr eglwys, y bennod fwyaf galarus a thruenus a wrandawais er pan wyf ya y wlad hon, ac yn dystiolaeth ychwanegol mai caled yw ffordd troeddwy: yr oedd fel wedi dyfod o farw yn fyw drachefa. Yr oedd pawb yn credu ei fod wedi cael gwir drôedigaeth. Yr wyf yn gobeithio ac yn credu ei fod wedi cael calon ac ysbryd newydd, ac y bydd iddo gael gras gan Dduw i ddal ei ffordd ac ychwanegu cryfder hyd y diwedd; ac y bydd o help gyda'r achos yn Wmsaw, gan ei fod yn deall gair Dduw yn well na neb yn yr eglwys yno. "Gras a thrugaredd yr Iesu," meddai, "yw yr unig reswm fy mod ya fyw ac yn cael y fraint o ddyfod atoch hema. Mi geisiais ymhob modd gadw draw a chadw ymhell, ond trugaredd Dduw a'm tynodd yn agos, a dyna fi gyda chi eto yn nhŷ fy Nhaid; ie, Tad yw ef gmalawn a thrugarog, tyner a maddeugar; er i mi ei adael, fe'm cofiodd, ac a'm dygodd i yn ol i'w dŷ ac at ei bobl; yr wyf ya teimlo fy hun fel mewn breuddwyd. *Ki jing Khâm*

bad Ri jingriam Ka pop la dykhuat bad ka myndam jongnga la lai, fe dorodd rwyman a maglau pechod, a'm henaidd a ddaeth yn rhydd. *Ka snâm U Jiau Khrist U Khim jong u, ka pynkhâid ia ngi na ka pop baroh,* gwaed Iesu Grist, ei Fab ef, sydd yn ein glanhâu oddiwrth bob pechod."

Neithiwr yr oeddem yn derbyn geneth oddentu 17 mlwydd oed o'r enw Ka Lak (can' mil) o bentref Mawlai, yr hon sydd yn dyfod o un gaugen o deulu Rajah Mawlai; hi yw yr unig un o'r teulu ac o bentref Mawlai sydd wedi cofseiddio Cristionogaeth. Mae yn arfer dyfod yma bob dydd i'r ysgol ddyddiol ac i'r cyfarfodydd crefyddol yn rheolaidd er y llawer o amser, ac wedi dyfod i ddeall gair Duw a chrefydd yn lled dda. Mae yn eneth ddymunol iawn; a gobeithio y caiff ras i ddal ei thir a chynnyddu yn ei ffordd, ac y bydd yn foddion i ennill ei theulu at Iesu Grist.

KHADSAPRA.

LLYTHYR ODDIWRTH Y PARCH. GRIFFITH HUGHES, DYDDIEDIG NONGRYMAI, AWST 13EG, 1881.

NID oes dim neillduol iawn i'w anfon y mis hwn, pob peth yn myned ymlaen rhywbeth yn debyg i'r mis o'r blaen. Am yr achos yma, y mae y moddion ar y Sabboth yn siriol iawn. Y mae yr oll a fuont yn arfer gwrando ac yn yr eglwys flynyddau yn ol, ond oeddynt wedi cilio, wedi dechreu dyfod i wrando eto, ac mor gyson a neb ymhob moddion hyd yn hyn. Ond lled fylchog yw yr eglwys mewn dyfod i'r cyfarfodydd wythnosol, oddieithr y cyfarfodydd gweddi misol. Y mae y bobl yn y parth hwn yn gweithio hyd nes y bydd yn min tywyllu yn y caeau nes ar yr adeg hon ar y flwyddyn, ac felly ar ol bwyta a phob peth bydd wedi myned yn hwyr. Y mae y bobl a ninnau yn dechreu dyfod i adnabod ein gilydd yn well, ac amryw yn dyfod i ymofyn meddyginiaeth na buont o'r blaen, a rhai os dygwyrddant wella yn dechreu dyfod i'r capel.

Y mae Nongthymai wedi adfywio, a'r rhai oedd wedi pellhâu amser yr afiechyd wedi dyfod yn ol, fel y mae y gynulleidfam mor lliosog ag o'r blaen; ond bu raid i ni ddiarddel dau yn ystod y mis—mam a mab. Yr oedd cyhuddiad yn erbyn y fam ei bod yn ystod yr adeg yr oedd y clefyd yn y pentref wedi yfed diodydd meddwol, ac wedi aberthu i'r ellyllon, ond yr oeddidd yn methu cael prawf eglur am amser. Ond yn y cyfarfod eglwysig y bu trafod. aeth derfynol ar ei hachos, cyfaddefai hi *ya yfed*, ond gwadaid yr aberthu; ond bu ei

gŵr mor onest a dyweyd ei bod wedi gadael ei thŷ am noswaith er myned at y torwr wyau i aberthu, yr hyn a derfynodd y mater. Er y galar oedd hyn yn ei roddi, llawen oedd genyf ganfod fod crefydd yn cario y fath ddylanwad ar y dyn fel ag i'w alluogi i ddyweyd y gwirionedd yn onest am ei wraig ei hun. Am y mab ac un arall oedd yn athraw yn Mawlyngtriang, syrthiasant trwy odineb.

Yr ydym wedi llwyddo o'r diwedd i gael gan bensaeth pentref Mawblai i ailadeiladu yr ysgoldy. Yr oedd ef yn wastad yn wrthwynebwyr cryf i Gristionogaeth, ac am amser lawer yn gwrthod gwneyd dim; ond o'r diwedd trwy berswadio, ac o herwydd fod y Brenin wedi amlygu ei ddymuniad iddo adeiladu yr ysgoldy, cydsyniodd, ac y mae yno yn awr ysgoldy cyfnewt.

CHERRA.

LLYTHYR ODDIWRTH Y PARCH. JOHN ROBERTS, CHERRAPOONJEE, NONGSAWLIA, DYDDIEDIG MEHEFIN 28AIN, 1881.

Mewn ymddyddan â Mr. Jerman Jones yr wythnos ddiweddaf, deallais ei fod wedi gwneyd ei feddwl i fyny i fyned i roddi tro tua Chymru, a hynny ar unwaith. Mae yn debyg y bydd yn cychwyn yn gynnar y mis nesaf, ac y bydd yna yn rhywle tua diwedd Awst. Daeth y peth mor sydyn, fel nas gallem wneyd dim *gyda'n gilydd* i ddadgan ein teimlad tuag ato ar ei waith yn ein gadael am dymmor; ac wrth i mi ddadgan fy nheimlad fy hun, yr wyf yn lled sicr nad wyf ond rhoddi i lawr mewn geiriau yr hyn a deimlir gan ei gydgenedon yn gyffredinol. Ar lawer golwg, y mae yn dda iawn genyf fod y cyfaill anwyl wedi gwneyd ei feddwl i fyny i fyned am ychydig o seibiant i'w hen wlad. Yn wir, os haeddodd neb erioed ychydig o orphwysdra, y mae Mr. Jones yn haeddu hynny. Y mae y dysfawch, y gofal, a'r ymroddiad a ddangosodd yn adeg ymweliad y *cholera* â Shillong yn fyw yn nghof pawb yna yn ogystal ag yn ein cof ninnau yma. Yn llythyrenol fe gymerodd ei einioes yn ei law, ac fe fu mewn enbydrwydd mawr am dani yn ddiambheu; ac am rai misoedd wedi i'r helynt fyned heibio, yr oedd yn amlwg fod y *strain* parhâus fu arno wedi effeithio yn drwm ar ei gorff a'i feddwl. Bu ei gof am amser yn bur ansicr; ac yr oedd yr olwg ar ei gorff yn dangos yn eglur fod ymdrechfa anghyffredin wedi bod; ond mae yn dda genyf y cewch ei weled wedi ei gwbl adfer. Mae ei feddwl yn awr mor fywiog ag erioed, ac y mae yr

olwg ar ei gorff yn bur wahanol i'r hyn ydoedd. Dylem fod yn ddiolchgar iawn am hyn, ac yn wir, nid unwaith na dwywaith yr wyf wedi diolch i Dduw am ei adferiad. Wedi bod ar y maes cenadcl gyda fy anwyl frawd am yn agos i ddeng mlynedd bellach, yr wyf wedi myned i deimlo nas gwn yn y byd sut i fod yma hebddo, hyd yn nodd am ychydig. Pe byddai i ryw anhawser godi gyda'r gwaith, byddai yn wir golled i ni oll am ei ddehurwydd, a'i wedd siroli a chalonog yn nghanol pob peth. Yr wyf wedi bod gydag ef a Mr. Hughes mewn amgylchiadau pur gyfyng gyda'r gwaith yma, a hyny yn bur fuan wedi i mi ddyfod yma. Yr adeg hono byddwn i yn teimlo yn isel iawn, ond yr oedd gweled Mr. Jones bob amser mor galonog a hyderus yn godiad calon mewn gwirionedd, ac yr wyf yn credu mai dyma oedd teimlad y brodyr eraill hefyd ar y pryd. Ac o hyny hyd yn awr, y mae wedi bod nid yn unig yn symbyliad, dan fendith Duw, i'r gwaith yn gyffredinol, ond i ninnau ei gydgynadon. Y mae yma er ys amser bellach ryw hoenrwydd gyda chario y gwaith ymlaen nad arferai fod, ac nid oes genyf betruder wrth ddyweyd fod hyny i'w briodoli i fesur mawr i ddylanwad Mr. Jones. Y mae ganddo ei le yn ein mysg, a bydd ei le yn wag hyd nes y daw ef yn ol i'w lenwi; am hyny yr wyf yn gobeithio na bydd i chwi yna droi Mr. Jones oddiwrth ei fwriad i ddyfod yn ol yma ddiwedd y flwyddyn hon. Fy ngweddi ydyw ar i Dduw ei amddiffyn ar ei daith—yr arglwyddiaetha ar y môr, ac gwynt, a'r tân, fel ag i'w ddwyn yn ddiogel yn ol atom. Barnai Mr. Jones a minnau mai y cynllun goreu gyda golwg ar Shillong fyddai i Mr. a Mrs. Stephens fyned yno am ychydig fisoedd o Laitkynsew. Bydd yno fantais dda i'r ddau i ddyngu Khasi, ac y mae eu dyethrwrch hwy i'r iaith yn peri fod yn haws eu hebgor hwy o'u gorsaf na neb arall. Yr oedd yn anhawdd cynnull ynghyd y *D. Committee*, gan fod yr amser mor fyr a'r hin mor ansefydlog; ond dan yr amgylchiadau, hwn yn ddiaa ydyw y cynllun goreu. Ond ni byddai yn ddoeth i Mr. a Mrs. Stephens fod am fwy na thri neu bedwar mis o'u gorsaf, os bydd modd yn y byd, ac ni raid iddynt fod os gall Mr. Jones ddyfod yn ol fel y bwriadu erbyn tua dechreu Rhagfyr.

Daeth Mr. a Mrs. Stephens yma ddydd Gwener diweddaf. Yr oedd Mr. Stephens ar ei ffordd i Wahlong i dreulio y Sabboth, ond fe'i lluddiwyd, felly cawsom eu cymdeithas yma y Sabboth. Yr oedd yn dda genym eu gwelod yn edrych mor dda. Y mae y ddau yn gwneyd cynnydd bodddhaol iawn gyda y Khasi, a byddant wedi ei meistroli yn lled dda erbyn diwedd eu

harosiad yn Shillong. Y mae Mrs. Stephens wedi dyfod i deimlo dyddordeb mawr iawn yn addysg y menywod yn y Dyffrynoedd, a'r unig withwynebiad oedd ganddi i fyned i Shillong oedd y byddai wrth hyny yn gorfod gadael y merched oedd ganddi dan ei gofal yn Lait.

DERBYNIADAU TUAG AT Y GENADAETH.

DYMUNA y Trysorydd Cyffredinol gydnabod ei fod wedi derbyn y symiau canlynol tuag at y Genadaeth er pan wnaed yr hysbysiad diweddaf.

	£	s.	d.
Y Parch. Thomas Francis, Wrexham..	200	0	0
"P"	48	0	0
Y Parch. E. Parry, M.A., Drefnewydd, tuag at y tō haiarn i Gapel Nongsawlia	2	0	0
Mrs. Elias, Kelso Villa, Grosvenor Road, Wrexham	20	0	0
"Cyfaill"	30	0	0
"T"	23	0	0
Cynulleidfia Aberllefenni, Corris, tuag at y tō haiarn i Gapel Nongsawlia	4	2	0
"One from Cardiganshire"	0	6	0
Mr. William Jones, Longships, L.H. Land's End, tuag at y tō haiarn i Gapel Nongsawlia	1	0	0
"Medicins," trwy law y Parch. T. Jermain Jones	1	0	0
Y Parch. W. Evans, M.A., Pembroke Dock, tuag at y tō haiarn i Gapel Nongsawlia, 10s.; tuag at argraffwasg newydd, 10s.	1	0	0
Capel Rehoboth, Corris, tuag at y tō haiarn i Gapel Nongsawlia	2	9	4
Mr. W. Francis, 24, Banwell St., Morriston	0	5	0
I. ac E. Thomas, College St., Lampeter	2	0	0
O Unol Daleithiau America, trwy law Uriah Davies, Yaw, Trysorydd, — Eglwys Moriah, Ohio	\$3.50		
Vanwert, eto	6	0	
Mr. David R. Lewis, Brady Bend, eto	103.0	—	22 18 0
W. E. J., Menai Bridge, tuag at y tō haiarn i Gapel Nongsawlia	0	10	0

Derbynr' rhoddion at y Genadaeth gan y Trysorydd, *John Griffith, Esq., Church St., Egremont, Birkenhead.*

Gellir talu unrhyw swm mewn unrhyw gangen o'r *North and South Wales Bank, to the credit of Mr. John Griffith, Treasurer of the W. C. Foreign Missionary Society.*

Derbynr' rhoddion at Drysorfa Gweddwon ac Amddifaid y Cenadon, gan Drysorydd y gronfa hono, *DAVID ROBERTS, Esq., 63 Hope Street, Liverpool.*

Pob llythrau yn achos y Gymdeithas i'w cyfeirio i'r Ysgrifenydd, *The Rev. JOSIAH THOMAS, M.A., 28, Breckfield Road South, Liverpool.*

Y DRYSORFA.

RHIF. 613.]

TACHWEDD, 1881.

[LLYFR LI.

DEFOSIWN CREFYDDOL.

GAN Y PARCH. ABRAHAM OLIVER, LLANDEWIBREFL.

DEFOSIWN yw duwioldeb, crefyddoldeb, ymwneyd dynion a Duw trwy ymarferiadau a dyledswyddau crefyddol, ynghyd ag agweddiad addas meddwl a chorff yn y gwasanaeth. "Ysbryd yw Duw;" gan hyny "rhaid i'r rhai a'i haddolant ef ei addoli mewn ysbryd a gwirionedd." Y mae mawredd, sancteiddrwydd, hollwybodaeth, a hollbresennoldeb Duw; yn galw arnom i'w "wasanaethu gyda gwylder a pharchedig ofn." A thuag at ei wasanaethu felly, y mae yn anghenrheidiol i'r corff a'r meddwl fod mewn agwedd briodol, oblegid y dylanwad sydd gan y naill ar y llall.

Y mae y dynoethiad a wnaeth y tadau Methodistaidd ac eraill o afies pob cyflawniadau crefyddol heb dylanwadau a gweithrediadau yr Ysbryd Glân, yn ngwyneb fod y rhan fwyaf yn yr Eglwys Sefydledig ar y pryd yn seilio eu gobaith am fywyd tragwyddol ar gyflawniadau a defodau allanol crefydd, wedi achlysuru i laweroedd o'r Ymneillduwyr yn Nghymru fyned yn eithafol yr ochr arall, sef i beidio talu sylw priodol i agweddau allanol gyda chrefydd, gan ystyried trefn agweddusrwydd allanol yn falchder ac nid rhinwedd, ac yn foddion i yru yr Ysbryd Glân o'n plith, ac anghofio fod yr Ysbryd yn awdwr trefn ac yn gorchymyn trefn. Efe oedd y trefnydd yn y creadigaeth. Yr oedd y ddaer yn "afuniadd a gwag"—yn un gymysgfa ddiwywyd a didrefn, nes iddo ef ymsymud arni, a chynnyrchu pob bywyd sydd ynddi, a gosod y cwbl yn y drefn oreu oedd yn b sibl. Yr oedd y nefoedd uwch ben yn dywyllwch caddugol, nes iddo ef ei haddurno a goleuni; ac y

mae wedi gorchymyn, trwy yr Apostol, i'r eglwys wneuthur "pob peth yn weddaidd ac mewn trefn." Y mae yn rhaid addet fod yr Ymneillduwyr yn Nghymru, yn enwedig yn y Deheudir, ymbell tawn yn ol mewn gweddeiddra a threfn yn eu ymarferiadau crefyddol y dyddiau hyn. Yr ydym ymhell ar ol y Saeson a'r Ysgotiaid yn hynyma. Y mae yn wir ein bod wedi gwella llawer; ond y mae genym lawer o le i wella eto cyn y deunw i fyny a chenedloedd eraill, chwaithach cyrhaedd perffeithrwydd, yn y peth hwn.

Er mantais i weled ein diffygion mewn defosiwn crefyddol, ac i ddiwygio, celsiwn sylwi ychydig ar y gwahanol ymarferiadau crefyddol sydd genym ag y mae sail iddynt yn ngair Duw, ynghyd a chamagweddau llawer wrth ymwneyd a hwynt, a'r fath a ddylai ein hagweddau fod.

I. YR YMARFERIAD NEU Y DYLED-SWYDD O WEDDIO.

Gweddio yw dyledswydd fwyaf hanfodol crefydd. Y mae yn "rhaid gweddio bob amser, ac heb ddiffygio." "Gweddioch yn ddibaid." Nid aeth neb ac nid â neb byth mewn oed i'r nefoedd heb weddio. Dywed Gurnal mai gweddio yw anadl y dyn newydd yn y cristion. Y mae mor hawdd byw yn naturiol heb anadlu ag yw byw yn ysbrydol heb weddio. "Gan weddio bob amser a phob rhyw weddi a deisyfud yn yr Ysbryd." Y mae'r cristion yn cael nerth i gyflawni pob dyledswydd. Y mae yn anghenrheidiol yn arfer "pob rhyw weddi," sef pob math o weddïau, er byw yn dduwiol.

1. Gweddio *diwygiol*. Y mae Iesu Grist wedi gosod arbenigrwydd ar y weddi

hon. "Ond tydi, pan weddiech, dos i'th ystafell; ac wedi cau dy ddrws, gweddïa ar dy Dad yr hwn sydd yn y dirgel; a'th Dad yr hwn a wêl yn y dirgel a dâl i ti yn yr amlwg." Y mae lle i ofni nad yw llawer sydd yn profesu crefydd Crist yn y dyddïau hyn yn ymwneyd ond ychydig a'r ddyledswydd bwysig hon, a hyny yn arwyn-ehol iawn. Onid yw y caledwch a'r ysgafnder sydd i'w canfod gyda gwaith yr Arglwydd, a chân lleied o sanct-eiddrwydd sydd i'w weled yn much-eddau llaweroedd sydd yn profesu duwioldeb, yn profi mai felly y mae? Dylai pawb sydd yn profesu eu bod yn ddysgybllion yr Arglwydd Iesu ymarfer y ddyledswydd hon gyda chysondeb a difrifoldeb neillduol. Yn y dirgel y mae yn weddus i ni gyfaddef ein holl bechodau ac agweddau ein calonau wrth Dduw; a dylem wneyd hyny mewn edifeirwch dwys ac ysbryd mabaidd, gan lefain arno fel Tad am fadd-euant, er mwyn ei anwyl Fab ein Gwaredwr.

2. *Gweddi deuluaidd.* Y mae genym sail i'r weddi hon eto yn ngair Duw. Y mae addoli yn deuluaidd wedi bod yn arferiad gan dduwiolion ymhob oes a than bob gorchwyliaeth, ac y mae rheswm a chydwybod yn ei chymhell arnom. Mae'r bendithion teuluaidd a fwyneir yn galw ar yr holl deulu i ymuno i ddiolch i Dduw am danynt, ac anghenion y teulu y fath fel y mae yn gweddu iddynt ymuno i weddio ar Dduw gyflawni ei holl raid yn dymorol ac ysbrydol. Mae mwy o esgeuluso y weddi deuluaidd yn Nghymru yr oes hon na'r oes o'r blaen; ac y mae hyn yn arwyddo yn ddrwg i lwyddiant crefydd yn ein gwlad. Tra y byddo crefydd deuluaidd yn cael ei hesgeuluso, ofer i ni ddysgwyl llewyrch na gwrêr yn y moddion cyhoeddus, oblegid casgliad o deuluoedd yw y cynnulleidfaoedd; ac y mae moddion crefyddol mewn teuluoedd, pan yn cael eu cynnal yn briodol, yn cael yr argraff ddyfnaf a mwyaf parhaol ar feddyliau a chalonau dynion, yn enwedig rhai ieuainc. Llawer bachgen a fagwyd yn dyner a gofalus mewn teuluoedd crefyddol yn Nghymru, gan gael eu dwyn i fyny yn yr Ysgol Sabbathol yn yr eglwys Dduw, ac o dan weinidogaeth bur a thanllyd y tadau,—wedi iddynt symud i drefydd Lloegr er mwyn bywioliaeth,

trwy esgeuluso moddion gras, a gwneyd cyteillion o ddynion llygredig, a aethant i'r wlad bell a llom hono, sef i wadu bôd Duw. Gwisgasant ymaith o'u meddyliau argraff pob moddion crefyddol a gawsant yn ngwlad eu genedigaeth, oddigerth gweddïau a chynghorion eu rhieni duwïol. Methodd llawer o'r cyfryw, os gallodd neb o honynt, wisgo y rhai hyn ymaith yn y wlad bell. Yr oedd gweddïau tad a chynghorion mam fel saethau yn eu hystlysau ymhob man, a methasant gael gorphwysadau nes ymostwng a dychwelyd at hen greffyd eu rhieni. Bydded i holl weinidogion yr efengyl, a blaenoriaid eglwys yn Nghymru, wneyd eu goreu i gael pob teulu y byddo un neu chwaneg yn profesu crefydd ynddynt, i ddarllen rhan o air Duw a gweddïo yn gyhoeddus yn eu teuluoedd bob dydd gyda chysondeb. Felly yr oedd yn nechreud Methodistiaeth. Safai Daniel Rowlands, Llan-geitho, unwaith uwch ben dyffryn Aeron, a thorodd allan i fendithio Duw am y cyfnewidiad sydyn a grasol oedd wedi cymeryd lle trwy yr holl ddyffryn. "Ni welaf dŷ," meddai, "nad oes allor i Dduw Jacob ynddo." O nas gellid dywedyd yr un peth am bob tŷ yn Nghymru y mae rhai yn profesu crefydd yn preswyllo ynddynt y dyddïau hyn! Diau y byddai gwedd wahanol iawn er gwell ar greffyd yn ein gwlad pe byddai felly.

3. *Gweddiau cyhoeddus.*—*Cyfarfod gweddïo.* Mae'r cyfarfod hwn yn anhoblogaidd iawn yn ein gwlad y dyddïau hyn, ac yn cael ei gynnal mewn llawer man mewn modd anweddaidd ac annhrefnus. Bydd yn cael ei gynnal mewn rhai manau yn anamserol; dylai gael ei orphen pan y mae yn cael ei ddechre. Beth yw hyn ond aberthu y cloff a'r anafus? Dylai gael ei ddechre fan bellaf, hyd yn nôd yr haf, am saith, a'i orphen am wyth yr hwy, ymhob man na byddo rhwystr cyfreithlawn i allu gwneyd hyny. Bydd llawer yn y cyfarfod gweddïo yn eistedd â'u penau i fyny, gan edrych draw ac yma, pan y bydd y genau cyhoeddus yn cyfarch gorsedd gras. Y mae eu hagweddau allanol yn brawf hollol nad ydynt yn ceisio gweddïo, nac hyd yn nôd gwrando ar y weddi. Y mae yn ddyledswydd arbenig ar bawb sydd yn profesu eu bod yn ddysgybll-

ion yr Arglwydd Iesu i ymgynnull at eu gilydd i gydweiddio; ac nis gellir dysgwyl llwyddiant mawr ar yr efengyl nes y gwnant hyn. Nid yw cyhoeddi cyfarfod gweddi bob wythnos, ac heb ond rhyw un ran o dair o'r eglwys yn dyfod iddo, yn beth a ddylai fod. Cyfarfod i'r eglwys ydyw, ac nid i ran o'r eglwys. Y mae yn wir nas gall pawb o'r eglwys fod ymhob cyfarfod; ond gallant ddyfod mor gyffredinol i'r cyfarfod gweddi ag i wrando pregethwr dyeithr. Y mae anffyddlondeb y rhan liosocaf yn yr eglwys i ddyfod i gyfarfodydd gweddïau yn brawf o'u difaterwch am lwyddiant teyrnas yr Arglwydd Iesu; o herwydd yn atebiad i weddïau yr eglwys y mae genym addewid am ei llwyddiant. Dywedodd Spurgeon na chafwyd diwygiad northol erioed ond pan y byddai y saint yn cyttuno i ofyn am dano. "Pa bryd y cawn ddiwygiad?" gofynai gŵr enwog arall; a'i ateb oedd, "Pan ewyllysio yr eglwys, ac y delo i weddio am dano."

Mewn atebiad i weddïau yr eglwys, nid rhan o honi, yn Jerusalem, y tywalltodd Duw yr Ysbryd Glân gyda'r fath nerth a dylanwad ar ddydd y Pentecost. Yr oeddnyt hwy oll yn gyttuno yn yr un lle, sef, pawb yn cyttuno i weddio am yr Ysbryd Glân. Y mae anghen mawr am yr un peth yn Nghymru y dyddïau hyn; a beth a ddaw o honom fel cenedl oni chawn Ef yn fuan? Ymgynnullus yr eglwys i gyffredinol i'r cyfarfodydd gweddïau, a chyttunent i ofyn am dano mewn ffydd yn addewid Duw, a byddwn yn sicr o'i gael. Y mae Duw yn barod i'w roddi, —yn fwy parod nag yw rhieni tosturiol i roddi bwyd i'w plant, pan y byddont yn llefain am dano. "Pa faint mwy y rhydd eich Tad o'r nef yr Ysbryd Glân i'r rhai a ofyno ganddo?"

Wedi ymgynnull, y mae yn gweddu i'r holl gynulleidia ymgrymu, ymstwg ar eu gliniau ger bron yr Arglwydd eu Gwneuthurwr, a chyderfyn â'r hwn fyddo yn enau cyhoeddus am y bendithion a ofynir ganddo. "A dywedwch yr holl bobl, Amen."

II. Ymarferiadau crefyddol eraill sydd genym yw, PREGETHU A GWRANDO YR EFENGYL, INGHYD A CHANU MAWL I DDW.

Dyma y prif foddion a ordeiniodd Duw i achub pechaduriaid, ac adeiladu y saint mewn gras. Dywedodd Paul

wrth gyfarch yr Atheniaid, iddo wrth ddyfod heibio edrych ar eu defosynau. Deallodd wrth weled eu lliosog allorau fod ganddynt lawer o arferiadau crefyddol. Pe byddai i ddyn dyeithr ddyfod trwy Gymru, deallai, wrth weled capelau ac eglwysi ymhob rhan o'r wlad, fod gan y Cymry lawer o arferiadau crefyddol, am mai i gynnal moddion crefyddol yr adeiladwyd hwynt. Ond cwestiwn pwysig yw, Ymha agweddau yr ydym fel cenedl yn myned trwy ein harferiadau crefyddol? Er engrafft, dyna gyfarfod y bregeth, fel y gelwir ef gan lawer. Y mae wedi ei gyhoeddi i ddechre am ddeg bore y Sabbath. Yn y cyffredin bydd y pregethwr yn yr areithfa yn agos erbyn yr amser; ond mewn llawer man ni fydd dros un ran o dair o'r gynulleidia yn bresennol ymheng deng mynydd wedi amser dechre yn ol y cyhoeddiad. Dyna y pregethwr yn rhoddi pennillion allan; i gael dechre y cyfarfod trwy foliannu yr Arglwydd. Nid oes ond tua hanner yr ychydig sydd yn bresennol yn codi ar eu traed i ganu, a'r rhai hyn yn aml yn canu yn oeraidd a difywyd, ac eraill yn dyfod i mewn gan drystio â'u traed fel ceffylan, a rhai mor anfoesgar â chadw eu hetiau am eu penau nes y byddont yn nghanol yr addoldy. Ar ol gorphen canu, mae'r pregethwr yn darllen rhan o air Duw, a hyny weithiau yn ddystaw a difywyd, a'r gwrandawyr yn tyru i mewn, a swn eu traed, a drysau yr eisteddle-oedd, yn tynu llawer mwy o sylw na darlenniad gair Duw. Y mae y pregethwr yn myned i weddi, yn enau cyhoeddus dros yr holl gynulleidia, a'r gwrandawyr yn parhâu i ddyfod i mewn, a mwy na hanner y gynulleidia heb geisio gweddio na meddwl am hyny. Dyna y weddi drosodd, a'r gynulleidia bron oll wedi ymgynnull, ac yn canu ychydig yn fwy cyffredinol a bywiog nag yn y dechre. Ar ol gorphen canu, mae'r pregethwr yn darllen y testun, a hyny gan rai yn rhy ddystaw i hanner y gynulleidia allu eu clywed, er fod swn y gynulleidia wedi dystewi. Yna y mae yn dechre llefaru, a'r gwrandawyr, rai o honynt, yn gorwedd ar bwys yr eisteddle-oedd, fel pe mai dyben y cyfarfod fyddai gorwedd a chysgu; a phan y mae'r pregethwr yn gwresogi gyda'i bwnc, a'i lais yn dyrchafu, mae y cysgadwyr yn

deffro a chodi eu penau ac yn gwrando, gan edrych ar y pregethwr o hyny hyd ddiwedd y bregeth. Ar ddiwedd y cyfarfod mae'r gynnulleidfa yn canu yn fywiog a lled gyffredinol, ond yn myned allan yn anweddaidd iawn: rhai yn gwisgo eu hetiau cyn cychwyn o'u heisteddleuoedd, ac eraill ymhell cyn cyrhaedd y drws, ac yn myned allan gyda'r fath frys a thrwst, fel rhai yn cael eu gollwng o garchar. Eraill fydd yn aros ar ol am ychydig ac yn ysgwyd dwylaw â'r pregethwr ac â'u gilydd, a gofyn am iechyd y naill a'r llall ac am iechyd eu teuluoedd.

Os yw y desgrifiad uchod yn rhy gryf o gamagweddau llawer o gynnulleidfaedd yn Nghymru, mae y rhan amlaf yn euog o rai o honynt, a rhai o'r oll.

Gallwn ganfod yn ngwyneb y camagweddau a ddesgrifwyd pa fath agweddau sydd yn deilwng yn nhŷ Dduw a chyda'i waith.

Dylai y gynnulleidfaoll fod yn bresennol yn eu lleoedd erbyn yr amser penodedig i'r cyfarfod ddechre, fel y byddo iddynt gael yr holl wasanaeth, ac na byddont yn rhwystr i'r un rhan o'r addoliad; tynu eu hetiau wrth y drws, a cherdded yn araf ac ysgafn i'w lleoedd, mewn ystyriaeth o gysegredigrwydd y lle a'r gwasanaeth, sef tŷ a gwasanaeth y Duw sanctaidd. Nid oes dim, mae yn wir, yn yr adeilad yuddi ei hun yn gofyn am y fath wylder a pharch; er hyny y mae y dyben at ba un y defnyddir hi, sef addoli Duw, a'r addewid o bresennoldeb Duw ynddi, yn hawlio hyn. Pan ymddangosodd Duw i Moses yn Horeb, mewn perth yn llosgi heb ei difa, gorchymynodd iddo ddyosg ei esgidiau oddiam ei draed, am fod y lle yr oedd yn sefyll arno yn dddear sanctaidd; ac y mae yn gorchymyn i ddynion wyllo ar eu traed pan yn myned i dŷ Dduw. Dylai yr holl gynnulleidfa hefyd godi ar eu traed i gydganu mawl i Dduw â'r ysbryd, ac â'r deall hefyd. "Pob perchenn anadl molianedd yr Arglwydd." Dylent wrando yn astud yr hyn a ddywed yr Arglwydd wrthynt yn y bennod a ddarllenir, ymostwng a chydweddio â'r hwn fyddo yn enau cyhoeddus, gwrandao y bregeth yn fywiog, gan ddal ar y pethau a leferir, a gweddio am i'r gwirionedd fel y mae yn yr Iesu fod yn fendith iddynt ac

i'r holl gynnulleidfa. Ar ddiwedd y cyfarfod dylai yr holl gynnulleidfa ymadael yn araf a dystaw, a pheidio gwisgo eu hetiau nes y byddont yn y porth. Ystyried pawb mai peth hollol anwedus yw ysgwyd dwylaw a chyfarch eu gilydd yn nhŷ yr Arglwydd. Ni chymerau dynion yn gyffredin lawer am arfer y fath hyfda ac anfoesgarwch yn nhai a phresennoldeb boneidigion ein gwlad ag a arferir gan laweroedd yn nhŷ a phresennoldeb y Duw anfeidrol.

CYMHWYSDERAU GOFYNOL YMGEISYDD AM Y WEINDOGAETH.

Traddodwyd yr Anerchiad hwn yn Nghyfarfod Misol Gwalchmai, Môn, yn Ordeiniad y Parch. William Williams, Patagonia.

Gan y Parch. JOHN PRICHARD, *Amluch*.

DADGUDDIAD IV. 6: "Ac yn nghanol yr orseddfainc yr oedd pedwar anifail yn llawn o lygaid o'r tu blaen ac o'r tu ol."

YN nechre y bennod hon ceir Ioan "yn y nef," nid yn nef y nefoedd, neu nef y gogoniant, yr hon a elwir y drydedd nef, ond yn y nef arwyddluniol, mewn gweledigaeth neu lewyg brophwydol, yr hyn a elwir yn yr ail adnod, "yn yr ysbryd," fel yr oedd Ezeziel ar lán afon Chebar, ei synwyrnau corfforol wedi eu cau i fyny, ac yn y cyflwr hwn yn gweled golygfa ar ol golygfa yn myned heibio.

Yn y nef arwyddluniol gwelai Ioan "orseddfainc," eisteddle awdurdod ac arhwyddedd, ac un yn eistedd ar yr orseddfainc, "yn debyg yr olwg arno i faen jaspis," amryliw—arwyddlun o burdeb, "a sardin," lliw coch—arwyddlun o gyfiawnder, "ac enfys o amgylch yr orseddfainc," arwyddlun cyfiammod, "yn debyg yr olwg arno i smaragdus," lliw gwyrdd yn tynera y jaspis a'r sardin, arwyddlun o drugaredd. "Ynghylch yr orseddfainc," gwelai "bedair gorseddfainc ar hugain, a phedwar henuriaid ar hugain yn eistedd arnynt, wedi eu gwisgo mewn dillad gwynion, a choronau aur ar eu penau," cynrychiolwyr yr eglwys, neu ddynoliaeth achubedig. "Yn nghanol yr orseddfainc, ac ynghylch yr orseddfainc," rhwng cylch yr henuriaid a'r orseddfainc, gwelai "bedwar anifail," neu yn ol y cyfieithiad Seisonig, bedwar bwystfil (*four beasts*). Nid yw y naill na'r llall yn gyfieithiad hapus. Y pedwar byw, neu y pedwar peth byw, sydd gan Ioan. Yna y mae Ioan yn desgrifio y pedwar peth byw. "Y cyntaf oedd debyg i law," arwydd-

lun o ddewrder ac anrhydedd. "Yr ail yn debyg i lo," neu fch, arwyddlun o weithgarwch a dyfalbarhâd. "Y trydydd oedd ganddo wyneb fel dyn," arwyddlun o ddealltwriaeth a thosturi. "A'r pedwerydd oedd debyg i eryr yn ehedeg," arwyddlun o feddylgarwch a threiddgarwch. O'r holl esboniadau ar y pedwar peth byw hyn, yr un sydd yn ymddangos yn fwyaf naturiol i ni yw mai arwyddluniau o weinidogion yr efengyl ydynt. Mae pennod v. a'r 8 a'r 9fed adnod, yn ol y cyfieithiad Cymreig, yn dangos mai cynnrychioli dynion y maent yn y weledigaeth, a dynion wedi eu hacub, oblegid ceir hwynt yn meddu telynau, ac yn canu am eu prynu trwy waed.

Ceir hefyd mai cynnrychioli dynion ar y ddaear y maent, ac nid yn y nefoedd, canys dywedir fod ganddynt "phialau aur," neu thuserau aur, "yn llawn arogl-darth, y rhai yw gweddian y saint." Nid oes gweddio, mae yn debyg, yn y nefoedd; ar y ddaear y mae saint yn gweddio. Ceir hwynt yn yr adnodau ar ol y testun yn cydaddoli â'r pedwar henuriad ar hugain, ac yn arweinyddion iddynt yn yr addoliad.

Yn awr, ni a edrychwn ar y pedwar peth byw hyn fel arwyddluniau o weinidogion yr efengyl, neu arweinyddion yr eglwysai yn eu haddoliad ar y ddaear; y pedwar henuriad ar hugain yn cynnrychioli yr eglwys, a'r pedwar peth byw yn cynnrychioli arweinyddion yr eglwys fawr gyffredinol yn ei haddoliad. Y mater dan sylw fydd cymhwysderan gofynol mewn ymgeisydd am y weinidogaeth, neu am arweinyddiaeth yr eglwys yn ei haddoliad ar y ddaear, yn ol y disgrifiad a geir o'r pedwar peth byw. Cyfeirir y sylwadau hyn yn benaf at swyddogion yr eglwysai, yn flaenoriaid ac yn weinidogion, ar y rhai y mae rhan fawr o'r cyfrifoldeb o ollwng dynion i'r weinidogaeth yn gorphwys, ac nid at y brawd ieuanc sydd i'w neillduo heddyw i holl waith y weinidogaeth; oblegid y mae brawd arall i'w gyfarch ef.

I. Dylai pob ymgeisydd am y weinidogaeth, neu am arweinyddiad yr eglwys yn ei haddoliad, feddu *bywyd*.

Mae y cyfieithiad Cymraeg a'r Saesoneg, er mor anhapus ydynt, yn gofyn bywyd; oblegid y mae yr anifail a'r bwystfil yn meddu bywyd. Mae y gwreiddiol yn rhoddi mwy o arbenigrwydd i fywyd nag y mae y ddan gyfieithiad yn ei roddi—"y pedwar peth byw." Bywyd sydd yn eu nodwedd; dyn byw yn ystyr uchaf a goren y gair, byw mewn ystyr foesol ac ysbrydol, a ddylai yr ymgeisydd am y weinidogaeth fod; dyn yn byw trwy ffydd—yn byw trwy fod Crist yn byw ynddo

ef. "Ond Crist sydd yn byw ynof fi," meddai Paul. Nid dyn moesol ei fuchedd yn unig, ond dyn byw—yn cyfrangio o fywyd Crist ei hun, ie, o fywyd Duw. "Cyfranogion o'r dduwiol anian"—o anian Duw. Mae y gwaith mae efe yn ymgeisydd am dano yn gofyn bywyd. Ei waith, yn ol y weledigaeth hon, yw arwain yr eglwys yn ei haddoliad. Nid addoli yn ei lle, nid offeiriadu, nid myned at Dduw yn lle yr eglwys, ond arwain yr eglwys at Dduw mewn addoliad. Gwasanaeth byw yw addoli. Y Duw byw yw gwrthddrich yr addoliad, y rhai byw yw yr addolwyr, a gwasanaeth yn codi o'r bywyd uchaf yw addoli; ac felly dylai yr arweinydd yn yr addoliad fod yn fyw yn anad neb. O feddylddrich ofnadwy o ddifrifol! arweinydd marw yn ceisio arwain dynion byw i addoli y Duw byw. Frodyr, cyn y rhoddwn ni dderbynied i unrhyw ymgeisydd am y weinidogaeth, mynwn gael lle cryf i obeithio ei fod ef y peth byw.

II. Dylai pob ymgeisydd am y weinidogaeth, neu am arweinyddiad yr eglwys yn ei haddoliad, nid yn unig feddu bywyd, ond hefyd feddu tipyn o *voroldeb moesol*.

"Y peth byw cyntaf oedd debyg i lew." Y llew yw brenin y goedwig a brenin y bwystfilod gwylltion. Un o ragoriaethau y llew yw ei ddewrder. Dywedir am dano pan y bydd efe yn cael ei erlyn mewn rhyw ddyrysgoed, na cheisia ymguddio, ond y gwyneba ei elyn yn y modd mwyaf agored ac anrhydeddus. Mae eisieu gwroldeb ac anrhydedd y llew mewn ymgeisydd am y weinidogaeth; oblegid mae y weinidogaeth yn gofyn dewrder ac anrhydedd sanctaidd i ddywedyd wrth ddynion am eu pechodau; dywedyd yn erbyn y pethau y maent yn eu caru, y pethau anwylaf ganddynt,—yn erbyn eu hunanoldeb, eu balchder, eu blysiâu, eu cybydd-dod, a'u haflendid. Dyma waith nad llwfrddyn â'i gwna. Nid pob dyn byw, neu dduwiol a'i gwna; rhaid cael llew o ddyn i wneyd hyn, ac nid gwlanen o ddyn. Dywedir am Pedr ac Ioan, pan oeddynt yn sefyll ger bron y cyngor yn Jerusaalem, "A phan welasant hyfder Pedr ac Ioan," nid eu gerwindeb (*roughness*), ond eu gwroldeb yn cyfodi o'u bywyd ysbrydol—o ofn Duw yn fwy nag ofn dyn. "Ai cyflawn ger bron Duw wrando arnoch chwi yn hytrach nag ar Dduw? bernwch chwi," meddynt. Pan oedd Paul yn sefyll ger bron Ffelig y rhaglaw, dyn arian ac anghyflawn, pregethodd iddo gyflawnder, diweirdeb, a'r farn a fydd. Dyma lew o bregethwr yn pregethu cyflawnder i'w farnwr anghyflawn, diweirdeb i'w farnwr oedd yn byw mewn anniweirdeb, a'i gyfrifoldeb ef mewn barn, nes y dychrynodd. "Ffelig a ddychrynodd."

Dywedodd Ioan Fedyddiwr wrth Herod, yr hwn oedd yn bwy mewn afendid gyda gwraig ei frawd, "Nid cyfreithlawn i ti ei chael hi." Dyma lew o ddyn mewn gwroldeb sanctaidd. Dywedir i'r esgob Latimer bregethu o flaen Harri VIII. bregeth a anffodhaodd y brenin yn fawr; galwyd ef i bregethu iddo y Sabboth canlynol, ac i ymddiheuro o herwydd y tramgwydd a roddodd i'r brenin y Sabboth blaenorol. Ar ol darllen ei destun, dechreuodd ei bregeth, gan ddywedyd, "Hugh Latimer, a wyddost ti o flaen pwy yr wyt ti heddiw yn llefaru? O flaen yr uchel a'r galluog unbenaeath, yr ardderchocaf fawrhydi y brenin, yr hwn a all gymeryd dy fywyd di ymaith os tramgwyddi ef. Cymer ofal na ddywedi yr un gair i'w anffodhâu ef. Hugh, a wyddost ti cenadwri pwy sydd genyt? Cenadwri Duw Hollalluog, yr hwn a all dafu dy enaid i uffern! Cymer ofal i draddodi y genadwri yn ffyddlawn." Yna aeth ymlaen ac a bregethodd yr un bregeth ag a bregethaai y Sabboth blaenorol. Dyma wroldeb llew, onidê? Yr un modd John Bunyan, pan yr oedd ei ryddhâl yn cael ei gynnyg iddo ar yr ammod iddo beidio pregethu, ei atebiad oedd, "*If you let me out to-day I shall preach again to-morrow.*" Pan y ceisiodd cyfeillion Martin Luther ganddo beidio myned i Worms, dywedodd, "Mi af yno pe byddai cymaint o gythreuliaid yno ag sydd o lechi ar benau y tai." Dyma lew mewn gwroldeb dros Ddaw, a thros yr hyn a ystyriai efe yn wirionedd. Mae eisieu bywyd o wroldeb sanctaidd mewn gweinidog yr efengyl; ac felly, frodyr, dylai yr ymgeisydd am y weinidogaeth feddu tipyn o wroldeb ac o anrhydedd y llew. "Y peth byw yn debyg i lew."

III. Dylai pob ymgeisydd am y weinidogaeth, neu am arweinyddiad yr eglwys yn ei haddoliad, fod yn llawn o weithgarwch ac o ddefnyddioldeb.

Yr ail beth byw oedd "yn debyg i lo" neu ych. Creadur gweithgar a defnyddiol yw yr ych. Defnyddir ef yn ngwledydd y Dwyrain i aredig ac i ddyrnu. Mae dyfalbarhâd yn ei weithgarwch ef. Nid rhyw fflach a darfod yn union yw gweithgarwch yr ych; na, y mae ef yn amyneddgar yn ei waith. Felly yr ymgeisydd am y weinidogaeth; dylai efe fod yn llawn o ysbryd gweithio; nid dyn yn caru anrhydedd na gwobr y swydd yn fwy na'i gwaith hi. Mae ambell un yn fwy awyddus am y swydd nag am waith y swydd—yn fwy awyddus am y pulpud nag am waith y pulpud. Dylai pob ymgeisydd am y weinidogaeth fod yn weithgar yn yr Ysgol Sabbothol, yn y cyfarfodydd eglwysig, yn y cyfarfodydd gweddio, ac yn y cyfarfodydd dirwestol. Dylai ennill iddo ei hun

yn y cyfarfodydd hyn radd dda, a dylai swyddogion yr eglwysai roddi pob mantais i'w ieuanc gobeithiol i ennill iddo ei hun radd dda yn y cyfarfodydd hyn. Mae gwaith y weinidogaeth yn gofyn dyfalbarhâd. Dylid parhâu i weithio yn ngwyneb rhwystrau, gwrthwynebiadau, ac aflwyddiant. Gweithwyr i'r cynauaf sydd yn eisieu, ac nid arglwyddi a meistradoedd—dynion â'u calonau yn y gwaith. Frodyr, mynnw ddynion i'r weinidogaeth sydd wedi profi eu hunain yn weithgar a defnyddiol mewn cylchoedd eraill, ac nid yn unig wedi rhagori mewn ysgrifenu traethodau i gyfarfodydd cystadlenol. Mynw ychain i aredig ac nid asynod i bori gerllaw.

IV. Dylai pob ymgeisydd am y weinidogaeth, neu arweinyddiad yr eglwys yn ei haddoliad, fod yn ddyn—yn feddiannol ar ddynoliaeth *lled dda*.

Y trydydd peth byw oedd ganddo "wyneb fel dyn." Dylai yr ymgeisydd am y weinidogaeth fod yn ddyn yn llawn ystyr y gair. Yr ydym yn arfer dywedyd am ambell un, "Y mae efe yn ddyn, er nad yw yn ddygedig nac yn ddoniol." Am un arall dywedir, "Y mae efe yn ddoniol, ond nid yw yn ddyn er hynny"—mae'r dyn ar ol yddo. Peidiwn codi plant i'r pulpudau—plant o ran oedran, i wneyd rhyw arddangosiad o honnynt. Yr oedd yr Arglwydd Iesu Grist yn ôr o ran oedran pan y dechreuodd ar ei weinidogaeth, a'r un modd Ioan Fedyddiwr. Peidiwn hefyd a chodi plant o ran meddwl i'r pulpudau—dynion o ran maint eu cyrff, ond plantos o ran nerth meddyliol. Nid oes dim yn iselhâu y weinidogaeth yn fwy na chodi rhai iddi sydd o dan y mesur a elwir synwyr cyffredin—yn meddu synwyr plant, ac nid synwyr dynion. Mae y weinidogaeth yn gofyn tosturi dyn yn gystal a synwyr dyn. Mae tosturi dyn mewn pregethwr yn attal i ddewrder y llew droi yn greulondeb. Yr oedd yr Arglwydd Iesu fel llew yn erbyn pechod, yn erbyn dynion deddfol, hunangyfiawn, a Phariseidd. Cyhoeddai waeau Duw uwch eu penau; ond yr oedd efe yn llawn o dosturi dyn, i.e. tosturi Duw at bechadur yn ymdemlo â'i sefyllfa. "Corasen yaig nis tŷr; llin ya mygu nis diffydd." "Yr hwn a ddâl staf fi, nis bwriaf ef allan ddim." "Deuwch ataf fi bawb a'r sydd yn flinderog ac yn llwythog, a mi a esmwythâf arnoch." Yr un modd yr apostol Paul, er ei fod yn llew mewn gwroldeb, eto yr oedd efe yn ddyn mewn tosturi. "Pwy sydd wan nad wyf finnuau wan? Pwy a dramgwyddir nad wyf finnuau yn llosgi?" Bu raid i Fab Duw ddyfod yn ddyn mewn trefn i allu cydymdeimlo â ddynolryw. Rhaid cael gallu i dosturio wrth y ddynoliaeth mewn

un a geisia ei hachub hi. "Canys nid i'r angylion y darostogodd efe y byd a ddaw." Ni fuasai digon o gydymdeimlad ac o dosturi at y ddynoliaeth yn yr angylion i'r byd a ddaw gael ei ddarostwng iddynt. I bwy y darostyngwyd ef? I ddyn. "Canys un mewn rhyw fan a dystiolaethodd, gan ddywedyd, Pa beth yw dyn i ti i feddwl am dano, neu fab dyn, i ti ymweled âg ef?" Mewn llestri pridd y mae y trysor yn cael ei roddi; oblegid y mae cymhwysder mewn dyn i gydymdeimlo â'i gyd-ddyn. Yr oedd yn rhaid i bob archoffeiriad fod wedi ei gymeryd o blith dynion, fel y gallai "dosturio wrth y rhai sydd mewn anwybodaeth ac amryfusedd, am fod yntau wedi ei angylchu & gwendid." Frodyr, mynwn rai i'r weinidogaeth y gellir dywedyd am danynt eu bod yn ddynion yn llawn ystyr y gair. Mae gan ddyn allu i siarad—i ddywedyd ei feddwl i eraill. Dylai pob ymgeisydd am y weinidogaeth feddu y gallu hwn yn anad neb. Pregethwr yw efe i fod, ac nid ysgrifenydd. Mae y gair Groeg am bregethwr (*képυξ*) yn arwyddo criwr cyhoeddus (*public crier*). Ni cheir y pregethwr hyawdl a'r ysgrifenydd medrus bob amser yn yr un person. Ceir y pregethwr enwog a'r ysgrifenydd gwael yn yr un person weithiau, megys yn Mr. Williams o'r Wern. Ceid hefyd yr un ysgrifenydd galluog a'r pregethwr anmhoblogaidd yn yr un person, megys yn John Foster. Ai tybed mai mewn ysgrifen y dylai yr holl arholiadau fod ar y pregethwr a'r siaradwr cyhoeddus? Pa fodd bynag, mynwn ddynion yn ngwir ystyr y gair i lenwi y pulpudau.

V. Dylai pob ymgeisydd am y weinidogaeth, neu am arweinyddiad yr eglwys yn ei haddoliad, fod yn *feddiannol ar feddylgurw h a threiddgarwch*.

Y pedwerydd peth byw oedd "debyg i eryr yn ehedeg." Yr eryr yw brenin yr adar mewn cyflymdra. "Mor gyflym ag yr eheda yr eryr." Efe yw y brenin yn uchelder ei ehediad. "Ai wrth dy orchymyn di yr ymglyfyr yr eryr, ac y gwna ei nyth yn uchel?" Dywedir ei fod yn ei ehediadau yn gadael hyd yn nôd cymylau y nef, lloches y mell t a'r taranau, ac yn ehedeg hyd at derfyn y wybrn ei hun. Eryr yw gweinidog yr efengyl i fod. Dywedir fod y pedwar peth byw "yn llawn llygaid o'r tu blaen ac o'r tu ol;" ac y mae hyn yn dangos y dylai gweinidog yr efengyl fod yn llawn o feddylgarwch. Mae ei waith yn gofyn meddylgarwch. Mae y weinidogaeth yn gofyn dynion o feddyliau cryfion a bywyg; oblegid "doethineb Duw," y ddoethineb guddiedig, "dyfnion bethau Duw," yw gwirioneddau yr efengyl, y rhai y mae pre-

ethwyr i'w myfyrio a'n traethu i eraill. Mae y weinidogaeth yn gofyn cewri o feddyliau, ac nid corachod—dynion uwchlaw ac nid islaw y cyffredin. Mae a fyfno y pregethwr â gwirioneddau uchel, ie, y rhai uchaf mewn bod. "Y pethau sydd uchod" y gellw Paul hwynt. "Y pethau nefol" y gellw yr Arglwydd Iesu hwynt. Yn y nefolion leodd y mae gweinidogion yr efengyl i ehedeg fel eryrod. "Angel yn ehedeg yn nghanol y nef, a'r efengyl dragywyddol ganddo." Eryr yn ehedeg yn uchel, ac nid ystlhm yn ehedeg wrth y ddaear, a ddylai pregethwr fod. Camgymeriad mawr yw y syniad sydd gan rai mai dynion o feddyliau bychain oedd yr apostolion, am y dywedir eu bod yn anllythyrenog. With ddynion anllythyrenog y golygir, rhai heb eu dwyn i fyfno yn ysgolion y Rabbinaid Iuddewig. Nid oeddynt yn cael eu galw yn Rabbinaid nac yn athronwyr; ond yr oeddynt yn ddynion meddylgar er hyny, ie, uwchlaw y cyffredin mewn meddylgarwch a threiddgarwch. Mae rhai o'r tadau yn cymeryd yr eryr fel arwyddlun o loan, yr hwn sydd yn ei ysgrifeniadau yn ehedeg yn uchel i fyfno y gwirioneddau pur a dirgeledig, ac yn edrych yn wyneb palydrau Haul mawr y cyfiawnder. Nid yw yr Efengylwyr eraill ond megys yn deagrifo corff Crist," meddai Calvin, "pan y mae loan megys yn deagrifo neu yn dadguddio ei enaid ef." Yn ysgrifeniadau loan ceir calon Cristionogaeth. A oes rhywun diragfarn wedi darllen epistolau Pedr a ddywed mai dyn o feddwl bach oedd efe? Oni cheir craffder mawr yn ysgrifeniadau Iago? Am Paul, yr oedd ganddo feddwl cawraidd, ac yn ddyn dysgedig hefyd—yn ddysgedig yn nghrefydd ei dadau, ac yn athroniaeth a barddoniaeth Genedlig. Yr oedd yr apostolion yn alluog i ddeall yr Hen Destament yn Hebraeg, ac yn alluog i ddarllen, i lefaru, ac i ysgrifenu Groeg, y fath ag oedd mewn arferiad yn Palestina. Yr un modd amryw o hen bregethwyr Cymru: John Elias; Williams o'r Wern; Christ-mas Evans; Roberts o Amlwch; Jones, Talsarn; Jones, Treborth; a Rees, Liverpool; dynion anllythyrenog oeddynt yn yr un ystyr ag yr oedd yr apostolion, heb gael eu dwyn i fyfno yn un o brifysgolion y deyrnas, heb feddu B.A. nac M.A. ar ol eu henwau; ond cewri o feddyliau oeddynt er hyny. Mae genym ddynion yn awr yn ddysgedig yn y celfyddydau a'r gwyddorau—wedi ennill graddau uchel yn anrhydeddus, a dylai y Cymry fod yn falch o honynt; ond eto, o'u cyferbynnu â rhai o'r hen bregethwyr mewn meddylgarwch a threiddgarwch i wirioneddau yr efengyl, ac yn enwedig mewn gallu i'w pregethu, nid ydynt ond bychain iawn.

Gwir fod gan y Cymry yn awr gewri mewn meddylgarwch, dysg, a dawn, ac y mae y rhai hyny yn cael parch dauddeblyg. Os na ellir cael y pregethwyr oll yn ddysgedig, myner hwy yn feddylgar—yn meddu llygad eryraidd, ac adenydd i ehedeg yn nghanol y nef.

Dywedir fod yr eryr yn cynnorthwyo yr eryrod ieuainc i ehedeg, gan eu dwyn ar ei adenydd ei hun, ac mai at hyn y cyfeiria Moses pan y dywed dros Dduw, "Y modd y codais chwi ar adenydd eryrod, ac y'ch dygais ataf fy hun." Mae pregethwr i gynnorthwyo y gynulleidfa i ehedeg—i ymgodi at Dduw, gan ei dwyn megys ar ei adenydd ei hun; ond pa fodd y gall efe gynnorthwyo eraill i ehedeg i'r nefolion lleodd os nad oes ganddo allu i ehedeg ei hun? Dywedir fod gan y pedwar peth byw chwech o adenydd. Fel arweinyddion yn yr addoliad mae y gweinidogion i gynnorthwyo y cynulleidfaoedd i ymgodi i'r uchelder at Dduw.

Prodyr, yn flaenoriaid ac yn bregethwyr, gofaluwn am gael dynion byw, yn meddu dewrder ac anrhydedd y llew, gweithgarwch a dyfalbarhâd yr ŷch, meddylgarwch a thosturi dyn, a chraffder a theiddgarwch yr eryr, i lenwi y pulpudau. Awn at Grist i ofyn am danynt; oblegid y mae efe wedi esgyn goruwch yr holl nefoedd, fel y cyflawnai yr eglwys i swyddogion yn meddu y cymhwysdau gofynol. A oes dim perygl i'r eglwys i dyddiau hyn ddysgwyl gormod wrth yr athrofaâu, a dysgwyl rhy fychan wrth Grist? A oes dim perygl codi dynion anghymhwys i'r weinidogaeth, a'u hanfon i'r athrofaâu, gan ddysgwyl i'r rhai hyny eu cymhwyso? Onid myned at Grist yn gyntaf fyddai y goreu, i ofyn iddo ef anfon gweithwyr i'r cynauaf! ac yna wedi cael lle cryf i obeithio eu bod wedi eu hanfon ganddo ef, anfoner hwy i'r athrofaâu i gael pob mantais sydd yn bosibl.

GASPARD DE COLIGNY.

Gan y Parch. W. WILLIAMS, Bala.

PENNOD VII.

Az y pedwerydd dydd ar bymtheg o fis Mawrth yn y flwyddyn 1563 yr awyddwyd Cytundeb Amboise (*the Edict of Amboise*), yr hwn a roddodd deryn ar y rhyfelawd cyntaf yn rhyfel cartrefol mawr Ffrainc. Parhaodd yr heddwch a'i dilynodd, o'r fath ag ydoedd, am tua thair blynedd a hanner. Ond prin y gellir ei alw yn heddwch. Nid oedd nemawr well na chadogaidd, Lle yr oedd yr Huguen-

otiaid yn gryfion, rhoddid ufudd dod i Ddeddf Amboise; ond lle yr oedd y Pabyddion yn ddigon cryfion, methrid y cytundeb dan draed, ac elid ymlaen i sarhâu a llofruddio y Protestaniaid fel pe na busasai y fath gytundeb mewn bod. Yn y cyfnod hwn gwneud pob ymgais a ellid gan y Guisiaid i ddwyn Coligny i brawf fel un oedd yn gyfranog yn llofruddiad y Duc o Guise. Buwyd am yspaid heb wneyd un sylw ffurfiol o'r cyhuaddiad, am y dadleuai gwŷr mwyaf dylanwadol y wlad mai gelyniaeth y Guisiaid at Coligny oedd wrth wraidd yr achwyniad. Ymhen tair blynedd agorwyd ymchwiliad ffurfiol i'r achos, canlyniad yr hwn fu i'r Brenin ddadgan fod Coligny yn ddiuenog, a chyngori fod cymmod cyhoeddus i gael ei wneyd rhwng y Llyngesydd â gweddwr y Duc o Guise. Er fodd gweddwr y Duc wedi ei dwyn i fyny yn gygyddorion y Diwygiad, a'i mam yn un o gyfeillion mynswol Coligny, nis gellid yn awr gael Pabyddes fwy zelog na gwaig fwy dialgar nag ydoedd hi. Ni pheidiodd ag ystyried cyfaiell ei mam yn llofrudd ei gŵr, mynwsodd am flynyddoedd y teimladau mwyaf dialgar tuag ato, ac yr oedd yn gyfranog yn nghyflafan fradwrs dydd Bartholomeus. Eto mewn ufudd-dod i orchymyn y Brenin, y mae rhyw fath o gymmod arwynebol yn cael ei wneyd rhwng y ddau deulu; a gwelwyd y Cardinal o Lorraine â gwefusau rhagrithiol yn cofseidio Coligny.

Treuliodd y Llyngesydd y tair blynedd cymhariaethol dawel hyn yn benaf yn ei balas, neu yn hytrach ei gastell, yn Chatillon-sur-Long yn addysgu ei blant, ac yn cefnogi llenyddiaeth a chelfyddyd. Yr oedd ganddo yn awr bump o blant, tri mab a dwy ferch; a gofalai yntan ymlaenaf ac yn benaf am addysg ei blant a'i deulu ei hun, ac yna am addysg a dyrchafiad ei gydwladwyr yn gyffredinol. Y mae yn sicrhâu athraw enwog o'r enw Le Greaire i hyfforddi ei dri bachgen; ac y mae yn sefydlu coleg yn Chatillon, lle y dysgid Groeg, Hebraeg, a Lladin, i'r rhai a ddeuent iddo. Y mae ei hunan yn ymgymeryd â pharatoi cofnodau o'r ohebiaeth rhyngddo â Calvin ac arweinwyr eraill y Diwygiad; ac mewn undeb â'i wraig ragorol Charlotte de Laval, y mae trwy elusengarwch a thiriondeb yn peri i rinweddau boneddwr a theulu crisionogol ymddygleirio yn yr ardaloedd. Yn y rhinweddau sydd yn addurno pendefig crisionogol, yr oedd, mae yn ddihamheu, yn uwch o'i ysgwyddau i fyny na neb o'i gydoeswyr. Eto er ei holl onestrwydd a'i dueddiadau caruaid, yr oedd yn un y ceid rhywrai yn wastad yn cynyllwyn am ei einioes. Pan y byddai allan yn hela, llechai dynion yn y coedwigoedd gyda'r amcan o gymeryd

ymaith ei fywyd; a phan y dygid hwy i'r ddalfa, ceid eu bod yn gyffredin wedi eu cyfflogi gan y naill neu y llall o deulu Lorraine. Tra yr oedd efe yn cadw i fyny ei gymeriad uchel fel Protestant cywir, yn wahanol i lawer o'r Protestaniaid ymddygai ef yn deg at y Pabyddion, a gofalai am gadw y gyfraith pan nas gallai ei hys-tyried yn un uniawn. Mewn ysbryd teyrngarol y mae yn rhoi yr eglwys yn Chatillon i fyny i'r offeiriad Pabaidd am fod y gyfraith yn gofyn iddo wneyd hyn.

O herwydd ei degwech a'i uniondeb yr oedd yn meddu ymddiried pob plaid; ac yn 1565 y mae yn cael ei wahodd gan ei gefnder, Francis de Montmorency, i Paris i dawelu cynhwrf a godasai yno trwy ymddygiadau trahâus y Cardinal o Lorraine. Ar ol marchogaeth i'r ddinas gyda chwe' chant o foneddigion yn ei ganlyn, y mae yn gwahodd yr Archesgob a'r prif glerig-wyr i'w gyfarfod, ac yn aannog y ddwy blaid i ddangos goddefgarwch y naill tuag at y llall; ac i gadarnhau ei annogaeth, yr oedd yn gallu dwyn i'w sylw yr eisiamp o odd-efgarwch a ddangosid gan y pleidiau yn Chatillon. Gŵlodd ato hefyd y Provost a'r prif ddinasyddion, a dangosodd iddynt y pwys o wellau llaw-weithyddiaeth a chynnyddu masnach Paris. Ymddangasai yr adeg hon fel bron ag annill serch trigolion penboeth Paris.

Tua'r amser hwn yr oedd yr ymddygiad annheilwng y lithrodd ei gyfaill pende-figaidd, y Tywysog Condé, iddo yn brofed-igaeth chwerw iddo ef. Er cynghorion difrifol Calvin iddo, lithriwyd Condé gan hudoliaethau y llys i fywyd o wagedd, yn gymaint felly fel y ceid ef yn ymbleseru gyda boneddigesau y llys pan yr oedd ei wraig rinweddol Eleanor de Roye yn glaf ar ei gwely angen; ac ni newidiodd ei ddull o fyw nes agor ei lygad un dydd i welod ei fod wedi myned yn destun siarad a gwawd yr holl llys.

Yn y blynyddoedd cymedrol dawel hyn y daeth y cynllun oedd gan Coligny, gyda golwg ar wladlywiaeth dramor Ffrainc, i addferdydd llawn yn ei feddwl. Gwelai fod anesmwythder ac awydd i godi mewn gwrthryfel yn erbyn gormes Spaen yn mhreswylwyr yr Ieoldiroedd; a bwriadai yntau ddychrafu Ffrainc, darostwng Spaen, a hyrwyddo yr achos Protes-anaidd, trwy gefnogi trigolion yr Ieoldir-oedd yn eu hymdrech i ymysgwyd oddi-wrth iau Spaen. Ei amcan gwastadol ef oedd cael Ffrainc yn *unol* i wrthwynebu Spaen, yn lle fod y naill ran o'r genedl, trwy gymhorth Spaen, yn dinystrio y rhan arall. Er na lwyddodd yn ei oes i gael gan Ffrainc weithredu yn ol ei ddymun-iaid, bu y nôd hwn yn sefydlog o flaen ei feddwl am y gweddill o'i oes. Am hyn yr

ymddyddanai â'r brenin Charles IX. y cyfle olaf a gafodd i siarad âg ef; ac yr oedd ei feddwl yn llawn o'r bwriad gwlad-garol pan yr oedd ei elynion yn cynllunio yn llwyddiannus i gymeryd ymaith ei fywyd.

Yr ydym yn nesu at ail ran y rhyfel cartrefol. Yr oedd yr awyrgylch o hyd yn llawn o elfennau tymhestl. Ar un llaw, y mae yr Uchel-Babyddion yn llwyddo i gynnyddu gelyniaeth y llys at yr Huguenotiaid. Yr oedd Catherine, fel arferol, yn ochelgar ac yn gyfrwys; ond y mae ei mab, Charles IX., yn dangos nad yw yn rhy hoff o honynt. Yn ystod taith a gym-nerir gan y llys trwy barthau o'r deyrnas, y mae y Duc o Alva, un o elynion chwerw-af y Protestaniaid, yn ymuno âg aelodau y llys; ac nid oes ball bellach ar gynllunio yn erbyn y Diwygwyr. Clywodd y bach-gen ieuanc Henry o Navarre, Alva yn dad-gan y syniad tod yn well dal un ïog (*sal-mon*) na deng mil o lyffaint, yr hyn a ddan-gosa fod y cynllun o ladd arweinwyr yr Hu-guenotiaid, yn enwedig eu prif arweinnydd, yn dechre cael ei goleddu gan y blaid Bab-aid. Dywedai y brenin ieuanc Charles wrth Catherine ei fam, un diwrnod, "Yr wyf o'r diwedd yr un farn âg Alva, fod eu penau (yr Huguenotiaid) yn rhy uchel." Ac fel canlyniad yr ysbryd hwn yn y llys, yr oedd gorchymyn ar ol gorchymyn mwy caethiwus yn cael ei anfon allan er llethu y Protestaniaid.

O'r tu arall, yr oedd y Protestaniaid, o herwydd amryw reasymau, yn dyfod yn fwy parod i wrthwynebu eu gelynydd. Pell oedd heddwch Amboise, pe cadwesid ei deleran, o fod wrth fodd Coligny, a hawdd tybied fod gorthrwm ychwanegol y llys yn cynnyddu yr anfoddlonrwydd cyffredinol. Yr oedd buddugoliaeth yr achos Protestan-aid yn Scotland tua'r adeg hon hefyd yn rhoi ysbryd newydd yn Huguenotiaid dewrion Ffrainc. Ar ol amryw lofrudd-iaethau ysgeler a gyflawnwyd gan y Pabyddion, y mae amynedd pobl Scotland yn dyfod i'r pen; y mae Bothwell, ail ŵr Mary brenines Scotland, yn ffoi i Norway, a Mary ei wraig yn cael ei charcharu yn Nghastell Lochleven, ac, er dianc oddiyno, yn cael ei chadw wedi hyn mewn carchar yn Lloegr, a'i mab James yn cael ei gyhoeddi yn frenin Scotland. Teimlid trwy holl Ewrop fod hyn yn ddyrnod trwm i achos y Babaeth; ac y mae y teimlad cyffredinol hwn yn rhoi calon yn yr Huguenotiaid dan eu holl orthrymder-an, ac yn peri iddynt ofyn, "Oni allent hwythau orchfygu ystrywiau brenines gyf-rwys a'i symud oddiar y ffordd?" Yr oedd y ddwy blaid o ran eu hysbryd yn rhy barod i ryfel, ac nid oedd eisieu ond achlysur i beri i ryfel dori allan. Buan

y cafwyd hwnw hefyd. Yr oedd Alva yn flaenor byddin oedd a'i hwyneb ar yr Iseldiroedd i ddarostwng y gwrthryfel yno, a bwriadai ei chymeryd drwy rai o daleithiau Ffrainc. Ond mewn canlyniad i wrthdystiad y wlad, y mae Catherine yn gwahardd iddynt sangu tir Ffrainc, am yr hyn y mae Coligny yn ei chanmawl, ac yn cymhell fod chwe' mil o filwyr Swissaid i gael eu codi i amddiffyn y terfynau. Ond ar ol i'r perygl fyned heibio, nid yw Catherine yn foddolawn i wasgaru y fyddin hon, nac i'w defnyddio i gynnorthwyo trigolion yr Iseldiroedd, yr hyn a barai i'r Huguenotiaid dybied fod ganddi amcan neillduol yn ei chadw, a dyfalu beth allai yr amcan hwnw fod. Canlyniad hyn fu i ryfel gwaedlyd dori allan yn mis Medi 1567. Yr oedd gwaith yr Huguenotiaid yn cymeryd arfau y waith hon yn atebiad o eiddo yr ysbryd Protestanaidd yn Ffrainc i waith Alva yn ceisio llethu Protestaniaid yr Iseldiroedd. Yr oedd yn un elfen yn y gwrthwynebiad cyffredinol i'r gallu Pabaidd a amlygai ei hun yn rhan olaf yr unfed ganrif ar bymtheg. Nid oedd Coligny yn bersonol yn bleidiol i ddadweinio y clêdd. Tra yr oedd ei blaid gymaint yn y lleiafrif, nid oedd ei obaith ond gwan y byddai iddo lwyddo mewn rhyfel; ond tra y cedwid heddwch, yr oedd ei ddoethineb, ei graffid, a'i benderfyniad, yn symud rhwystrau mawrion, a'i drefniadau perffaith yn ei wneyd bron yn rhy gryf i'r llys. Ac hyd yn nêd yn amser rhyfel, yr oedd ei yni dirfawr, a sydynrwydd a chyflymdra ei symudiadan, yn ei wneyd yn wrthwynebydd arswydus. Pan ddeallodd Catherine fod rhyfel cartrefol ar dori allan, y mae yn anfon yspïwyr i wyllo symudiadau Coligny. Yr unig adroddiad oedd ganddynt i'w roddi ar y chweched dydd ar hugain o Fedi oedd ei fod wrthi yn prysur gasglu ei rawnwin; ond erbyn yr wythfed dydd ar hugain yr oedd deuddeg a dengain o drefi yn meddiant y Protestaniaid, a'r rhyfel wedi dechre. Amoenid cael meddiant o berson y brenin ieuanc, fel y gellid ei ryddhau oddiwrth ddylanwad yr Uchel-Babyddion, a'i ddarbwyllo i gyrchu at wir lesiant y wlad yr oedd yn frenia arni, ond methwyd a chyrhaedd yr amcan. Ymladdwyd brwydr fawr y rhyfelawd hwn gerllaw St. Denys, lle y llwyddodd yr Huguenotiaid gyda thair mil o filwyr i ddal eu tir am oriau yn erbyn deunaw mil o'u gwrthwynebwyr, ac i encilio yn berffaith reolaidd wedi gweled nad oedd yr adgyfnerthion a ddysgwyllient yn debyg o ddyfod mewn pryd i'w cynnorthwyo.

Yn fuan wedi hyn mae Condé a'i fyddin yn gwarchae ar Chartres, a Catherine, er mwyn gwaredu y lle rhag syrthio i fedd-

iant y Protestaniaid, yn arwyddo heddwch Longjumeau. Gwnaed yr heddwch hwn yn unig er mwyn gwasgaru yr Huguenotiaid. Nid oedd y Llyngesydd y pryd hwn mewn sefyllfa i roddi cynghor i'w blaid gyda golwg ar delerau yr heddwch, nac i wrthdystio yn erbyn eu hannbegwch, o herwydd yr oedd ei fab hynaf yn marw o'r pla yn Orleans ar yr adeg. Er nad oedd y mab hwn ond pedair ar ddeg oed, yr oedd wedi rhoi lle i obeithion uchel yn ei gylch. Yn ei lythyr at ei wraig ar yr achlysur, y mae yn dadgan ei ymostyngiad i ewyllys Duw, ac yn dywedyd ei fod yn foddolawn hyd yn nêd i roi y meibion eraill hefyd i fyny i ewyllys yr Arglwydd. Diwedda ei lythyr trwy ddywedyd, "Byddwch wych. Yr wyf yn gobeithio eich gweled yn fuan, yr hyn yn awr yw fy unig lawenydd." Yn anffodus, nid yw i gael mwynhau y llawenydd y gobeithiai am dano, o herwydd y mae ei wraig anwyl i gael ei chymeryd oddiwrtho hefyd. Gan annog ei gŵr enwog a dewr i ymladd hyd y diwedd o blaid achos Duw, y mae Charlotte de Laval yn marw ar y trydydd dydd o fis Mawrth, 1568, a heddwch Longjumeau yn cael ei arwyddo ar y trydydd dydd ar hugain o'r un mis.

Gwnaed yr heddwch hwn, nid am fod y naill na'r llall o'r pleidiau wedi cyrhaedd unrhyw nêd y cyrchant ato, ond am fod y naill blaid fel y llall wedi blino yn ymladd, ac yn awyddus am rywfath o seibiant. Rhaid addef fod yr awyr yn fwy cymylog i'r Protestaniaid drwy'r holl wledydd nag y bu. Nid ystyrid fod achos y Diwygiad yn ddiogel yn un wlad ond yn Lloegr. Ar ol yr heddwch a wnaed yn Longjumeau, y mae llys Ffrainc fel yn penderfynu dinystrio yr Huguenotiaid trwy bob moddion, cam neu gymhwys. Cawn Coligny yn ymneillduo i'w gastell yn Chatillon, dan wneyd profes ddirifrol i Catherine fod ei deyrngarwch mor bur ag erioed, a dadgan ei obaith y cedwid telerau y cyttundeb heddwch y tro hwn. Ond ofer yw ei ddysgwyliad am gyfiawnder a thegwch. Wedi ei ymdrech egniol i godi hanner can' mil o frances i dalu cyflogau ei filwyr, y mae y genad sydd yn dwyn y taliad i'r milwyr yn cael ei yspellio o'r holl awm o arian; ac yn ofer yr apelia Coligny at y llywodraeth am unioni y camwri. Yn lle tegwch, y mae yn cael mwy o sarhad. Tua'r pryd hwn yr oedd Condé wedi ymneillduo i'w gastell yn Burgundy—Castell Noyers; ac y mae y Llyngesydd yn talu ymweliad âg ef yno i ymgynghori âg ef, ac oddiyno yn ysgrifennu llythyr at y brenin i ddangos fel yr oedd gwir fuddiannau ei deyrnas yn cael eu mathru. Tra yr oedd yn aros yn y lle hwn, dyma hysbysrwydd dirgelaid yn eu cyrhaedd fod

bwriad i'w gymeryd ef a Condé i'r ddalfa; ac yr oedd yr hysbyrwydd yn rhy wir—yr oedd milwyr eisoes ar eu taith i warchae y castell yn yr hwn yr oedd dau arweinydd enwog yr Huguenotiaid yn aros. Ymhen pum mis ar ol arwyddoedd heddych Long-jumeau, y mae y ddau yn penderfynu ymadael, a chroesi y Loire. Y maent yn cychwyn yn ystod y nos, y pummed ar hugain o Awst, ac erbyn y bore y maent wedi rhydio yr afon yn ddiogel, ac ar yr aeginfed o Fedi y maent yn marchogaeth i mewn i dref La Rochelle.

JESUITIAETH.

Gan y Parch. HUGH ROBERTS, *Gwreccam (gynt o Cassia).*

PENNOD V.

Ei Hefwyddorion Duwinyddol a Moesol.

NATURIOI fyddai gofyn, Pa bwysigrwydd sydd i ni, y Cymry, wybod neu ddeall egwyddorion y Jesuitiaid? Ai nid pwnc wedi colli pob dyddordeb ac wedi hen wigo allan ydyw?

1. Cymdeithas genadol ydyw, ac un o'r rhai eangaf ei gweithrediadau a chryfaf yn y byd. Nid oes un wlad o dan y nef heddyw na chyfarfyddir â Jesuit ynddi, gwâr neu anwar. Fe allai na byddai yn hollol annyddorol i'r Cymro ddeall, wrth fyned heibio, eu bod yn dechre cymeryd dyddordeb neillduol hefyd yn nghenedl y Cymry fel "rhan o'u hetifeddiaeth;" canys Cymro o'r enw Morgan, *alias* Pelagius, yr arch-heretic yn y bedwaredd ganrif, ac a ddygwyd i fynf, fel y credir, yn hen fyn-achlog Bangor-is-y-coed, Swydd Fflint, ydoedd tad eu golygiadau athrawiaethol. Morganiaid, neu Hanner-Morganiaid, y gelwir hwynt mewn rhai gweithoedd, ond Pelagiaid a Hanner-Pelagiaid yn fwyaf cyffredin.

2. Y mae eu cyfundrefn o egwyddorion yn cael ei gosod allan gan yr awdwyr mwyaif cydwysbodol a theilwng o ymddiried—Pabaidd a Phrotestanaidd—fel yn ddinystriol i wir foesoldeb, yn bersonol, yn gymdeithasol, ac yn wladwriaethol; yn gwneyd dyn, mewn geiriau eraill, yn elyn iddo ei hun, i'w gymydog, ac i'r wladwriaeth, fel nad oes wir ddiogelwch o dan adenydd Jesuitiaeth. I Jesuitiaeth y priodolir gan hanesyddwyr, bron yn ddiethriad, y brad-lofruddiaidau echryslawn a gyflawnwyd ar benau coronog y Cyfandir o dro i dro. I gynllwynion Jesuitaidd y priodolir cyflafan St. Bartholomew, pryd y lladdwyd mewn gwaeod oer dros 70,000 o Brotestaniaid yn Ffrainc mewn un dydd

a noswaith. Y mae hanes Coligny yn fyw yn meddwl y darllenwydd. Jesuit oedd prif gynllunydd "Brad y Powdwr Gwn;" Jesuit oedd y Dr. William Parry hwnw; a deithiodd gannoedd o filldroedd o'r Cyfandir i Loegr yn un pwrpas gyda'r bwriad o lofruddio y Frenines Elizabeth. Ond, medd rhywun, ffeithiau yr oes a basiodd yw y rhai yna; nis gall y Babaeth na Jesuitiaeth fod yn y dyfodol yr hyn a fu—yn eglwys yn yfed gwaed "hereticiaid," yn llosgi ei "gelynyon" wrth y pawl; y mae goleuni gwybodaeth a gwareiddiad yn rhy gryf. Wel, ni a ymdrechwn roddi egwyddorion yr urdd yn eu gwedd *bresennol*, fel y maent yn *auor*; a chaiff y darllenwydd farnu y mater, ac ateb y cwestiwn iddo ei hun. "A gadael allan y byd paganaidd, y mae y llyn o dân i gael ei boblogi yn unig gan 'hereticiaid.' Ymostyngwch, cyffeswch, gwrthgawch, a byddwch gadwedig; neu, gwrthwyneb-wch, ymgynydwch, a byddwch wedi eich damnio." Fel yna yr amlyga Isaac Taylor ei feddwl ar y mater. Dyna iaith y cyfundebydd hwn, yn yr oes a aeth heibio, o leiaf, pan yn arfogedig â'r gallu a'r cyffensderau anghenrheidiol i gario allan eu hamcanion dialeddol. "Y mae'n wir fod y tân a fu yn cynnebu am ganrifoedd, ac yn llosgi y merthyron, ar hyn o bryd wedi ei ddiifoddi, a chreulonderau uffernol y Chwilyys wedi peidio; mae yn wir nad yw y 'Scavenger's Daughter,' yn y Tŵr yn Llundain heddyw ond rhyw gywreimbeth i ddynion yn byw mewn oes fwy dedwydd syllu arno, a bod uffern eglwysig y Babaeth o'r diwedd wedi ei chau gan law gref y gallu gwladol, a gallu cryfach barn y bobl. . . . Ond y mae yr egwyddorion yn parhau yr un, a thân llosgedig eu cynddaredd eto yn murmur yn naearegelloedd y gyfundraeth; yn unig rhodder iddo ychydig awel, a cheir gwled y flaglan yn esgyn yn eu cynddeiriogrwydd cynhenid hyd y cymylau."* Nid dynion oedd yn merthyru ein cyndadau, ond egwyddorion drwg; y mae y bwystfil eto'n fyw. Y mae yr egwyddorion yn cael eu dygu yn y colegau yn awr. Tybed fod yn bosibl i Brotestaniaeth fyned mor esgeulus o'r dyfrddoran, os oes rhyw beth yn dystaw gronni, fel ag i ollwng yr hen elyn i mewn? Dywedwyd wrthym gan gyfaill sydd yn byw yn Kemper-Odet, fod un o gorynau eilliedig Llydaw, sydd yntau hefyd yn awr yn rhodio daear, yn dyweyd wrtho flynyddau yn ol, "O na ddychwelai yr hen amser gynt, pryd y caem weled y stanciau eto yn addurno yr heolydd, a chyrrff 'hereticiaid' yn troi yn lludw arnynt!"

"Ydyw," medd yr awdwr crybwyllledig,

* Gwel Isaac Taylor's *Fanaticism*.

"y mae Galerius, a'r Duc d'Alva, a Bonnet—mae y cymeriadau yna yn awr yn croesi ein llwybr ymhob heol dinas boblogaidd, os nad ymhob tyfra; nid ydynt wedi myned ymaith gyda'r oesoedd o'r blaen; y mae y dyn gorphwyllog-crefyddol yn awr yn fyw. Y cwbl sydd yn eisieu ydyw gallu a chyfleusdra." Dianghenrhaid, o bosibl, ydyw ychwanegu pwy ydoedd y dynion yna. Cynhyrfrwr y degfed erlidigaeth oedd y cyntaf, o dan Diocletian, a barhâodd am ddeng mlynedd, pan y merthyrwyd dim llai na miliwn o fywydau; mwrddrwr crefyddol ydoedd yr ail, yn yr 16eg ganrif; a'r arch-erlidiwr creulawn, prif offeryn Mari Waeddyd, ydoedd y trydydd.

3. Ystyriaeth arall sydd yn dangos y pwys o ddeall rhywbeth am eu hegwyddorion ydyw, mai Jesuitiaeth, mewn gwirionedd, ydyw prif golofn y Babaeth. I Jesuitiaeth y mae y Babaeth yn ddyledus am ei chynnydd a'i llwyddiant presennol. Gan nad pa mor anghyson y gall hyn ymddangos i rywrai, dyna yw y gwirionedd syml; prif atgwybwr y Pab ydyw y Jesuitiaid, a chyfaill goreu y Jesuitiaid yw y Pab. Dyma'r corfflu galluocaf, dewraf, ymhob ystyr yn ei fyddin anferth. Y mae yn wir iddynt gael eu hymild a'u deol fwy nag unwaith o wledydd y Cyfandir, ac ar rai adegau drwy ysgrifenywys (*bull*) oddiwrth y Pab ei hun; o Ffrainc, yr Ysapaen, Portugal, ie, o Loegr; mae yn wir fod clul eu marwolaeth wedi ei ganu mor aml â hyny; ond y maent yn bod eto. Y mae'r sargh yn cael ei thori i fyny yn ddarnau mân; ond mae'r darnau naill ai yn dyfod at eu gilydd, a'r bywstfil yn adgyfodi, neu y mae pob darn yn gwneyd sargh ei hun. Ar ol cael ei ddarnio, a'i lurgynio, a'i fwrddro, fel y tybid, lawer gwaith trosodd, y mae y cyfundeb, nid yn unig yn fyw, ond yn arddangos bywyd a mesur o lewder. Am ei gallu a'i dylanwad, gwrandawer ar eiriau Napoleon I., yr lwn oedd ei hun yn ddychryn i holl Ewrop; ond sylwer ar y deyrnged y mae yn ei thalu iddynt. Pan y gofynodd O'Meara a fyddai iddo ganiatáu iddynt ddychwelyd i Ffrainc, atebodd yntau, "Na wnaf, byth. . . . Y gymdeithas fwyaf ddichellgar a pheryglus o'r holl gymdeithasau! Y mae wedi gwneyd mwy o ddrwg a niwed na'r lleill oll ynghyd."* Ond cyn ei fod prin wedi gorphen eu cyfarsengu ar air ac awdurdod, wele nhw wrth ei sodlau, ac eilwaith o fewn ei diriogaethau, yn gwneyd hyd yn nôd i galon Buonaparte gythryblu. Eu harwyddair, cofier, ydyw ymadrodd pert yr hen beiriannydd Groegaidd enwog

Archimedes, "Rho i mi le fel y gallwyf sefyll, a symudaf y ddaear," gan ddynodi yn arwyddocaol allu ei beiriant gallofyddol newydd. Can' mlynedd wedi ei sefydlid, sef yn y flwyddyn 1640, cyhoeddwyd llyfr o'r enw IMAGO (*Delio*)—titl awgrymiadol, sef delw yr urdd. Ar y wynebddalen y mae fflugyr arwyddocaol o'i gallu tybiedig, sef o gerub yn symud y ddaear, trwy offerynoliaeth olwynion ac ysgriwiau, y rhai a rydd i weithio yn hollol ddidrafferth gyda menybr syml. Wrth odre y darlun y mae y geiriau canlynol:—"Fac pedem figat, ei terram movebit" (gadawer iddo ond lle i roddi ei droed i lawr, ac efe a symuda y ddaear).^{*} Tra y pery y gymdeithas hon mewn bodolaeth, ni ddylid anghofio hyn mewn unrhyw oes. Mae yn wir fod genym lawer o bethau i'w gosod yn erbyn Jesuitiaeth nas gellir cyhuddo yr holl gyfundeb Pabaidd o honynt; ond yn ei mynwe hi y maent yn llochi. Y Pab, fel yr awgrymwyd, a'i gynghorwyr, ydynt wedi bod bob amser en prif ategion mewn awr o gyfyngder, oddigerth pan y byddai eu symudiadau yn peryglu awdurdod goruchel y "Tad Sanctaidd." Yn yr ystyr hwn mae gan y Pab, a'r Babaeth yn gyffredinol ynddo, lawer i roddi cyfiif am dano. Offerynau parod a hyfedr ei "Sancteidrwydd" ydynt wedi profi yn yr holl erlidigaethau. Er clod i'r anfarwol Bossuet y dylid dywedyd, i'r esgob a'r pregethwr hyawdl hwnw—un o ser dysgleiriaf y pulpud Pabaidd—fwy nag unwaith amlygu yn gyhoeddus ac mewn ysgrifen ei anghymeradwyaeth hollol o honynt. "Y mae yn syn," meddai Russell, "fod y fath gyfundeb o bobl yn cael ei oddef o dan unrhyw lywodraeth." Fel cyfundeb crefyddol cawsant eu deol o Ffrainc y flwyddyn ddiweddar, wrth flaen y bidog mewn rhai manau. Yn ol hen ddeddf, nid oes gan un Jesuit hawl i fyw yn y wlad fel swyddog eglwysig; gall fod yno fel aelod cyffredin o gymdeithas, ond nid fel Jesuit profesi-edig. Rhoddwyd yr hen ddeddf hono mewn gweithrediad, o herwydd fod mesurau llai eithafol i'w gosod o dan ddeddfau y wlad fel dynion eraill wedi pallu. Y rheuwm gwreiddiol dros y cam pwysig hwn ydoedd (1) Eu cyfundraeth o egwyddorion, y rhai a ystyria y Llywodraeth Ffrengig yn hollol chwyldraadol ac anghyson ag awdurdod cyfreithlawn y gallu gwladol. (2) Am eu bod yn cario yr egwyddorion hynny allan yn ddigael a chyhoeddus—yn y gyfseggell, mewn tennuocdd, ac oddiar yr aereithia yn eu haddoldai.

Ymdrechwn yn awr osod yr egwyddorion hyn ger bron y darlennydd; neu eu cyfun-

* Gwel *Memoires de Napoleon Premier*.

* Turner, Vol. II, p. xxx.

draeth o Foesoldeb. Rhaid i ni ddyweyd gair yn gyntaf am eu golygiadau *Duwinyddol*, gan mai yma y mae y drwg yn gwreiddio.

Un o brif gyhuddiadau y Pabyddion yn erbyn Protestaniaeth ydyw ei hymraniadau ar wahanol gwestiynau—y nifer liosog o sectau sydd o'i mewn. Amcan un o brif weithoedd dadleuol Bœsuet ydoedd profi geudeb Protestaniaeth oddiwrth amllder ei sectau.* Ond gellir troi y cyhuddiad yn ol gyda llawer mwy o rym yn erbyn y Babaeth. Nid ydyw sectyddiaeth y Protestaniaid mewn gwirionedd yn anghyson âg undeb ysbrydol a gwirioneddol yn Nghrist. Ar yr ochr arall, nid oes genym esiampl fwy alaethus o ymraniadau nag a geir yn hanes ac o fewn mynwes yr Eglwys Babaidd.

Mewn cysylltiad â *Duwinyddiaeth* yr Eglwys hon, ni wnaawn yn awr ond cyfeirio at ddau eithafnod ynddi. Ar un llaw y mae genym y wedd *Jesuitiaidd* arni, sef Pabyddiaeth yn ei chanlyniadau mwyaf llygredig. Jesuitiaeth ydyw Pabyddiaeth wedi tyfu i'w chyflawn faintioli. Dyma enaid y Babaeth yn awr. Ar yr ochr arall y mae i'r Babaeth ei gwedd fwy cymedrol a thyner yn ei ffurf Janseniaidd. Arminiaeth wedi ymwallgofi ydyw Jesuitiaeth; ond Calfiniaid, yn anymwybodol iddynt eu hunain, ydyw y Janseniaid. Wele y ddau eithafnod.

Er gwneyd ein sylwadau yn fwy dealladwy, dichon nad annyddorol i'r darlennydd fyddai gair yn y fan hon ar y sect ddyddorol ddiweddar o'r Eglwys Babaidd, yn gymaint ag mai trwy rai o'r awdwyr Janseniaidd galluog, a rhaid i ni addef duwiolfrydig, y dadlenwyd yn effeithiol egwyddorion duwinyddol a moesol ond tra llygredig y Jesuitiaid. Nis gallwn lai na thalu teyrnged ddiidwyll o barch ac edmygedd i'r Janseniaid am y gwasanaeth anmhrisiadwy a wnaethant i'r gwirionedd drwy eu dewrder yn dyfod allan i ymladd brwydrau celyd â'r Jesuitiaid, er eu bod eu hunain yn Babyddion gorzelog, a hyny seroh gosod eu hunain yn agored i erlidigaeth dŷt, a cholledion tymmorol, mewn canlyniad. Safasant dros yr athrawiaeth Galfiniaidd am allu dyn a gwaith gras yn nhrefn iachawdwriaeth, a thros yr anghenrheidrwydd am gristionogaeth Ffibaidd, yn seiliedig ar astudiaeth drwyadl o air Duw; credent hefyd yn y ddyledswydd o roddi y Bibl, ynghyd a llyfrau da eraill, i'r werin yn eu hiaith eu hun. Parhodd yr ymdrechfa am dros gan' mlynedd; a bu Jesuitiaeth yn ystod yr amser hwnw, sef o 1688 hyd 1715, lawer gwaith fel yn crynu

yn y glorian, a'i thynged fel wedi ei selio. Arwyr Janseniaeth oeddynt Jansen, Verger, Arnould, Nicole, Sacy, Pascal, a Quesnel. Yr oedd zel y dynion hyn, yn ddian, yn sylfaenedig ar dduwiolfrydedd a gwirgariad at Grist a'i achos. Mynachog hy-nod y Port Royal yn Paris ydoedd prif gynniweirfa y Janseniaid, ac eisteddle Janseniaeth. Wele fyntai fechan o awdwyr y gallai unrhyw oes neu genedl ymfrostio ynddi—cydgynnulliad y ser dysgleiriaf yn ffurfafen athrawiaeth, fel amddiffynwyr y gwirionedd, a thraethodwyr o'r radd uchaf o ran talent a phurdeb—yr ysgol efengylaidd o'r Pabyddion. Profodd y sect hon y gelymion chwerwaf a mwyaf galluog i'r Jesuitiaid. Cynddeirigodd y diweddar, a phenderfynasant ddefnyddio pob cynllwynion o fewn eu gallu i'w difodi.

Fel hyn y bu: Jansenius a Verger oeddynt ddau gyfaill a gyfarfuasant yn ddau-weiniol yn Ngholeg Lourain yn Belgium, a chychwynwyr y symudiad. Dyrchafwyd y naill i fod yn esgob Ypres yn Belgium; a'r llall i fod yn brif swyddog, Abad, yn y Port Royal. Oddiwrth Jansen y galwyd, neu yn hytrach y *lysenwyd* y blaidd* yn Janseniaid, a'r athrawiaeth wrth-Jesuitiaid yn Janseniaeth. Bu farw yn ddyn cymharol ieuanc, o'r pla, ond gadawodd waith hynod ar ei ol, heb ei gyhoeddi. Teitl y gwaith ydoedd, ac ydyw, "*Augustinus*," neu gyfleid o olygiadau y Tad Awstin, esgob Hippo, ar gyflwr dyn wrth natur, a threfn gras. Treuliodd 22 mlynedd diweddar ei oes yn ei barotoi. Y mae y gwaith hwn o eiddo Jansenius yn gof-adail ardderchog i'w enw, ac wedi profi yn un o'r moddion pwysicaf i gario duwinyddiaeth Galfiniaidd am drefn gras i lawr hyd y dydd hwn. Y mae yn cynnwys y tair adran ganlynol: (1.) Natur Pelagiaeth, ynghyd a hanes y ddadl fawr rhwng Awstin a Pelagius, neu Morgan o Fangor-is-y-Cood. (2.) Athrawiaeth Awstin am alluoedd naturiol a moesol y ddynoliaeth yn ei chyflwr gwreiddiol, syrthiedig ac adferedig trwy ras. (3.) Yr athrawiaeth Awstiniaidd am ras sancteiddiol yn a thrwy Iesu Grist, ac arfaethiad dynion ac angylion. Ei brif amcan yn y gwaith clodwri hwn ydoedd, nid yn gymaint gosod allan ei olygiadau personol, â'r modd y deallwyd hwynt gan yr hen dad Lladinaidd Awstin, yr hwn a berchid mor gyffredinol gan yr Eglwys Babaidd ei hun trwy yr holl fyf. Gorphenodd Jansenius y gwaith ar ddydd ei farwolaeth. Yn 1640, dwy flynedd wedi marwolaeth yr awdwr, cyhoeddwyd yr *Augustinus* gan Fromond a Calen, cyfeillion mynwsol i Jansenius; a derhynwyd ef gyda llawenydd a chymeradwyaeth gan

* History of the Variations of the Protestant Religion.

* Gan eu gelymion y Jesuitiaid.

gymaint a dengain o ddoctoriaid duwinyddol, ar y pryd yn dysgu yn mynachlog y Port-Royal, tuedd uniongyrchol llafur pa rai ydoedd dwyn egwyddorion Protestanaidd a Chalfinaidd i fynwes y Babeeth. Yr oedd rhai o'r fyntai ddwyddorol hon, a enwyd eisoes, wedi eu geni yn elynion anghymmodlawn i Jesuitiaeth. Yr oedd y Babeeth wedi llwyddo i gadw gweithiau Awstin oddiwrth y cyhoedd am dros deuddeg canrif. Yr athrawiaeth gyfeiliornus am allu dyn yn unig oedd yn fanteisiol i'w chyffsegell a'i marchnad eang mewn maddenannau (*indulgences*). Cynhyrfodd y Jesuitiaid, condemnwyd y llyfr bron cyn ei astudio yn fanwl. Tynodd Nicolas Cornet, Tad Jesuitaidd, allan bump o osodiadau ffurfiol, mewn iaith amwys a dichellgar, fel yn gynnwysedig yn yr "*Augustinus*;" cyfeiliornadau damniol fel yr haerai y gelynyon, yn galw am gondeimniad cyhoeddus a diymdroi y llyfr "neillduedig," ei awdwr, a'i gyfeillion y Janseniaid. Wele y pum' pwnc condemniedig:—(1.) Bod gorchymynion Dwyfol yn bod nas gall dynion da roddi ufuddod boddhâol iddynt er ewyllysio hyny. (2.) Nas gall neb yn ei gyflwr natur wrthsefyll dylanwad gras Dwyfol. (3.) I wneyd gweithredoedd dynol yn gymeradwy a haeddiannol, nad yw yn anghenrheidiol i ddyn fod yn rhydd ond yn unig oddiwrth orfodaeth allanol. (4.) Fod yr Hanner-Pelagiaid (*y Jesuitiaid*) yn cyfeiliorni wrth ddal fod yr ewyllys wedi ei chynnysgaethu â gallu i wrthsefyll dylanwad gras Duw. (5.) Fod pwy bynag sydd yn dal fod Crist wedi gwneyd iawn dros bob dyn yn Hanner-Pelagiaid (*Jesuitiaid*). Dyma, meddwn, y pum' pwnc, sydd yn ein hadgoffa o "Bum' Pwnc" y Dr. Whitby a ymddangosodd yn 1710. Er nad yw y Doctor Arminiaid yn cyfeirio at y ddadl hon rhwng y Janseniaid a'r Jesuitiaid ar y Cyfandir, eto nis gallwn ymyrddhâu oddiwrth y grediniaeth wedi darllen ei waith, ac yn enwedig ei Ragymadrodd, mai trosglwyddo yr un ddadl i Brydain a wnaeth. Cyfeiria yn aml at Awstin fel tad y "cyfeiliornadau" Calfiniaidd; ac nid ydyw y daflen sydd yn dechre ei Bennod III.* ond, yn ein golwg ni, "amddiffyniad" anfwriadol i ddaliadau Pelagaidd y Jesuitiaid oddiar safle Brotestanaidd. Carcharwyd de Verger, yr Abad duwiol, a bu farw mewn canlyniad ymhen pum' mlynedd. Ar ol yr yspaid maith o dair blynedd ar ddeg o groesymddadlen ac erlid, llwyddodd y Jesuitiaid i gael y Pab Innocent X. yn 1653 i daranu ei ygrifwys gondemniol yn erbyn y pum' pwnc Jansenaidd; y pedwar cynaf "yn

hereticaidd, a'r olaf yn feiddgar, ysgeler, ac yn enllib ar y Bôd Goruchel." Yn y dyfodol yr oedd yn rhaid i bob un a appellai am y swydd offeiriadol arwyddo yr ardystiad canlynol. "Yr wyf o ddyfnder fy nghalon, ac â'm lleferydd, yn condemnio athrawiaeth y 'pum' pwnc' cynnwysedig yn ngwaith Cornelius Jansenius, &c." Ymddangosai achos y Janseniaid yn dywyll, a hwy eu hunam ar syrthio yn ysglyfaeth i gynddaredd y Jesuitiaid. Ond tywyllwch a brofodd yn un o'r bendithion mwyaf i grefydd a Phrotestaniaeth ar y Cyfandir. Canys parhodd y Port-Royal yn oleudf ardderchog yn nghanol y tywyllwch dudew â pha un yr oedd Jesuitiaeth yn gordoi y wlad. O dan lewyrchiad y goleuni a belydrodd o'r spotyn dyddorol hwn, arweinwyd aml i ymdeithydd pryderus i hafan tragwyddol dangnefedd. Canlyniad eu golygiadau athrawiaethol uniongred ydoedd moesoldeb uchel, dysgyblaeth lem, a gwrthodiad hollol o'r athrawiaeth am "anfaeledigrwydd y Pab." Y mae yn ofidus, modd bynag, gorfod ychwanegu yma, i'w gelynyon yn i diwedd llwyddo i gael gan y gallu tymmorol ddinystrio hyd y llawr hen sefydliad ardderchog y Port-Royal yn 1709, a'r un mor ofidus hefyd ydyw gorfod ychwanegu fod y Jesuitiaid yn eu herlid, nid oddiar gariad at y gwirionedd, ond gelyniaeth a malais yn deillio oddiwrth awydd pwr am humanfawrhâd.

Ar yr ochr arall, yr oedd cyfeiliornadau y Jesuitiaid mewn athrawiaeth yn eogor ar gyfundrefn lygredig o Foesoldeb. Gadawn i'r darlennydd farau oddiwrth y pryncian canlynol o'u heiddo: (1.) Golygiadau eithafol am anfaeledigrwydd y Pab. (2.) Y mae y ddynoliaeth yn ei chyffwr syrthiedig ymhell o fod yn analluog i wneuthur gwir ddaioni. (3.) Bod gras Duw yn cael ei roddi i bob dyn, a bod pob dyn yn alluog i sicrhâu bywyd tragwyddol trwy ei allu ei hun, ac yn alluog hefyd i wrthsefyll gweithrediaid gras achubol i'w golledigaeith. (4.) Y mae arfaeth Duw yn ei pherthynas â chadwedigaeth dyn yn sylfaenedig ar ragwybodaeth Duw o gymeriad a theilyngdod pob dyn yn bersonol. (5.) Gau hyny, fod pob dyn byw yn aelodau o'r wir eglwys (*Rhufain*). (6.) Nid ydyw o un pwysigrwydd oddiar pa gymhelliadau y bydd ufudd-dod yn cael ei dalu i orchymynion Duw, er sicrhâu ei gymeradwyiaeth. Y mae gwasanaeth yn tarddu oddiwrth ofn cosb yr un mor gymeradwy ganddo â'r hwn sydd yn ganlyniad cariad ato. (7.) Bod rhinwedd cynhenid yn perthyn i ddefodau allanol, a bod dylanwad daionus ar yr enaid yn deilliaw oddiwrthiut yn annibynol ar agwedd fewnol yr enaid ei hun. (8.) Bod ufudd-dod cibddall i orchymynion yr

* Discourse III.

offeiriaid yn ddigonol er sicrhau bywyd tragwyddol.*

Afreidiol ydyw awgrymu fod i'r fath

* Gwel Mosheim, b. ii. cent. XVI. sec. III.; c. I. sec. 34.

syniadau—y fath articlau ffydd—eu har-
ticlau cyfatebol mewn moesoldeb; a gwel-
wn yn nesaf pa fath gymeriadau, pa fath
weithredoedd, pa fath ymddygiadau, a
gyfreithlonir yn nghysgod moesoldeb y
Jesuitiaid.

Adgofion ac Adroddiadau Addysgiadol.

CYFARFOD MISOL ARFON.

Gan y diweddar Barch ROBERT ELLIS, Ysgoldy,
Arfon.

RHAN III.—DYLED Y CAPEL AU.

YMHA bethau bynag eraill y mae Cyfarfod Misol Arfon wedi rhagori, y mae wedi taffu pawb i'r cysgod yn hollol yn nyled ei gapelau. Mae hon wedi bod, ac yn para i fod, yn aruthrol. Y mae y rheswm am hyn yn bur hawdd i'w weled. Cynnyddodd Arfon yn gyflymach mewn poblogrwydd na'r un parth arall o Ogledd Cymru; ac y mae Methodistiaid Arfon wedi bod yn ymdrechgar i amhau a helaethu eu capelau i ganlyn cynnydd y boblogaeth. Pe buasai Methodistiaid Cymru oll wedi gwneud yn gyffelyb, buasai dyledion ein capelau yn llawer iawn mwy nag ydynt; ond buasai rhifedi ein haelodau yn llawer mwy gyda hyn.

Nid ydym yn gwybod ymha le na pha bryd yr adeiladwyd yr addoldy dyledog cyntaf. Yr ydym yn tybied fod rhyw nifer o'r capelau cyntaf a adeiladwyd yn Arfon wedi eu hadeiladu heb ddyled. Nid oeddynt ond cytiau bychain diaddurn, wedi eu gwneud y ffordd rwyddaf a'r ffordd rataf. Byddai rhywfath o bulpudd ynddynt, a lle i bregethu yn y ffenestr os byddai raid; a byddai y rhaid hwn yn bur fynych. Ffenestri bychain, am fod y gwydr mor ddrud, llawr pridd anwastad, a dichon rhyw lun o sedd neu ddwy i'r prif ddynion, meinciau o lechgeryg wedi eu gosod o amgylch, oedd yn y Capel Coch, Llanberis, a thywyrch sychion wedi eu taenu dros-tynt. Eithr byddai y capelau bychain hyn yn fynych yn llawn o Dduw, a dyna fyddai yn eu haddurno. Nid oedd y draul o adeiladu capel felly ond *trifle*, ar gyfer fod yr arian yn brin. Ond gwelodd Methodistiaid Arfon yn bur fuan nas gellid myned ymlaen fel hyn. Yr oedd y gwrandaŵyr yn cynnyddu, y capelau yn ebrwydd yn myned yn rhy gyflyng, a gwaeddi parhâus am gapelau mewn manau newyddion; a gwelid hefyd fod yn ofynol i'r capelau fod ychydig yn fwy golygus. Gwelwyd hefyd nas gellid cyrhaedd yr amcanion hyn heb fenthyca arian ar log, a'r Cyfarfod Misol yn ymrwymo am danynt;

a thuag at gael arian i dalu y llog, bu raid gwneud eisteddleoeedd i'w gosod o dan ardreth. Bu hyn yn achlysur o'r diwedd i lenwi ein capelau ag eisteddleoeedd ardrehedig, yr hyn hefyd a'u gwnaethant yn anghyfadddas i fod yn addoldai. A glybuwyd erioed mewn rhyw oes a gwlad am gynnulleidfa yn addoli Duw ar eu heistedd, hyd o fewn y chwarter canrif diweddaf? Yn gynnar yn y ganrif hon daeth y Methodistiaid i ddeall fod yr efengyl yn dechre gafael yn gref ac yn gynyddol yn meddyliu lliaws o drigolion Arfon. Ond yr oedd y Methodistiaid, a'r trigolion yr un modd, yn dloadaidd hynod, ac arian yn bur brin ganddynt. Felly yr oedd yn rhaid cael capelau newyddion, ac nis gellid eu cael heb fyned i ddyled. Fel yr oedd Methodistiaid yn cynnyddu, yr oedd y capelau yn amhau, a'r un modd yr oedd y ddyled yn myned rhagddi.

Ar y cyntaf yr oedd gan yr hen Fethodistiaid fath o gronfa tuag at gynnorthwyo mewn adeiladu capelau. Gelwid y gronfa hon i ddechre yn "gasgl dimai," am y dysgwyllid i bob aelod roddi dimai yn yr wythnos tuag ati. Wedi hynny galwyd ef yn "gasgl chwarter," am mai unwaith bob chwarter y byddai galw am dano. Byddai y casgliad hwn, ynghyd ag arian yr eisteddleoeedd, yn myned i'r Cyfarfod Misol, ac yno yn cael ei ranu fel y bernid oreu. Tybiodd brodyr Arfon, fel y sylwasom yn helaeth mewn ysgrif flaenorol, nad oeddynt hwy yn cael tegwch yn ngweinyddiad y gronfa hon. Wedi llawer o ymddadlen, tua'r flwyddyn 1831, llwyddwyd o'r diwedd i basio fod pob cynnull-eidfa i dalu dyled ei chapel ei hun. Ac felly dyna ddiwedd ar y casgl chwarter a chronfa y Cyfarfod Misol. Bu hyn fwy na deng mlynedd cyn rhaniad y Cyfarfod Misol. Sefydlwyd cyfarfod chwarterol i fod yn Mangor a Chaernarfon bob yr ail. Amcau y cyfarfod oedd edrych i mewn a gofalu am achos y capelau. Fel y sylwyd cyn hyn, gosodwyd Mr. J. R. Jones, Bangor, yn ysgrifenydd y cyfarfod; a dian nad oedd neb cymhwysach i'r gwaith. Y gorchwyl cyntaf oedd edrych i mewn i sefyllfa pob capel yn Arfon, beth oedd swm y ddyled, a pha beth a wneid tuag at ei chlirio. Caed allan fod yr holl ddyled

yn swm dirfawr, ymhell y tu hwnt i ddim oeddid yn ddvsgwyl, ac nad oedd ond y nesaſ peth i ddim yn cael ei wneyd tuag at ei thalu. Ymdengys fod pawb yn ymddiried yn nghronfa y Cyfarfod Misol, a hono yn llawer rhy wan i gyfarfod â'r gofyn arni. Yr oedd talu y llogau uchel bron yn ddigon o waith iddo. Pan welodd y brodyr yn y cyfarfod chwarter fod y ddyled mor anferth, meddiannwyd hwy â mesur o ddychryn gan nad beth ddeuai o'r achos yn eu plith. Ac nid oedd neb wedi cyffroi yn fwy na'r "ddau frawd," yn enwedig John Jones, Talysarn. Nid oedd dim i'w wneyd ond deffroi ati. Ar ol llawer o ymgynghori, penderfynwyd i'r ddau frawd fyned i bob cynulleidfa yn Arfon heb lysu neb, un i bregethu a'r llall i annog y gynnulleidfa i ymdrechion gyda thalu dyled eu capel. Dywedent mai eu heiddo hwy oedd y capel, ac mai eu baich hwy oedd y ddyled, ac mai hwy ac nid neb arall oedd yn gyfrifol am y ddyled, ac i'w thalu. Mynai John Jones, ymhen blynnydoedd ar ol hyn, nad oedd wedi dywedyd pethau mor eithafol. Pa fodd bynag am hyn, darfu i bob cynulleidfa yn Arfon lyncu y syniad, ac ofer byth a fu ceisio ei guro allan o honynt. Y canlyniad o'r ymweliad hwn â'r holl ardaloedd a fu deffroad cyffredinol trwy holl Arfon, pawb yn dyfod i deimlo fod yn rhaid talu y ddyled, doed a ddelo. Ac nid "hwrdd moment," ys dywed yr hen air ydoedd—nid fel y bydd y fam ar ol cael y bychan i'w gryd i gael ei gyntun, yn gweithio â'i holl egni er cael trefn ar ei thy cyn i'r bychan ddeffro, am v bydd digon o waith i un llaw gyda'r plentyn bach. Na, gweithio cyson a fu yn Arfon, a hyny am flynyddoedd lawer. Nid ydym yn gwybod am bobl mor gyffredin o ran eu hamgylchiadau bydol, y fath ag ydoedd Methodistiaid Arfon ar y pryd, yn cyflawni y fath orchestreion. Yr ydym yn cofio yn dda ein bod yn treulio diwrnod gyda Mr. David Jones, Caernarfon, i gymeryd golwg ar y gwaith mawr oedd wedi ei wneyd yn Arfon mewn llai nag ugain mlynedd, sef casglu at ddiddyledu capelau rhywbeth yn agos i *ddeng mil ar hugain o buniau*! Ond er maint y casglu a'r talu, y fath oedd yr alwad am ail a thrydydd adeiladu yr hen gapelau, ynghyd ag ychwanegu rhai newyddion atynt, fel nad oedd swm y ddyled yn lleihau dim. Yr oedd cyfoeth y capelau, pa fodd bynag, wedi cynnyddu yn ddirfawr.

Cwestiwn digon dyddorus i ymdroi ychydig gvdaſ ei ydyw, Paham y daeth Cyfarfod Misol Arfon i gymaint o hynod-rwydd gyda dyledion y capelau rhagor rhanau eraill o Gymru? Yn fiodus iawn i Arfon, dechreuodd yr efengyl gael gafael

gref ar deimladau ei chwarelwyr ynghyd ag eraill, pan oedd ei chwarelau yn dechreu ymagori i boblogrwydd; a pharhâodd y cynnydd bendithiol hwn i ganlyn cynnydd y boblogaeth. Y fath oedd ysbryd twymngalon ein tatau fel nas gallent oddef gwled y boblogaeth yn cynnyddu heb ymdrech hwyf i gynnyddu capelau a chyflusderau crefyddol. Tra y mae poblogaeth y rhanau amaethyddol yn aros yn lled debyg, a rhai manau, megys Môn, â'r trigolion yn lleihau, cynnyddodd poblogaeth Arfon yn gyson a chyflym. A chan fod chwarelau Arfon, nid yn unig yn cadw cynnydd ei thrigolion ei hun gartref, ond hefyd yn derbyn i mewn ddylifiad parhâus o Siroedd eraill, anghurhaid felly oedd darparu cyflusderau crefyddol ar gyfer y naill a'r llall. Y fath oedd cyflymder y cynnydd fel y byddai yn rhaid ailadeiladu capel cyn ei fod yn ddim gwaeth na newydd, ac yn fynych ei drydydd adeiladu yr un modd, a hyny hefyd cyn hanner talu y ddyled flaenorol. Felly adeiledd capelau fel y mynid, elent yn fuan iawn yn rhy fychain. Llauer gwaith y gwelwyd pentref poblogaidd o dai yn cyfodi mewn byr amser; a rhaid ydoedd darparu capelau a moddion crefyddol ar eu medr. Mae yn eglur gan hyn, mai zel Methodistiaid Arfon i gynnyddu cyflusderau crefyddol gogyfer â chynnydd prysur y boblogaeth â'u harweiniodd i'r fath swm anferth o ddyledion. Dyma hefyd a fu yn foddion eu cynnydd a'u llwyddiant. Da fuasai fod Methodistiaid Siroedd eraill wedi myned a gwneyd yr un modd. Gwir y buasai ein dyled trwy hyny lawer iawn mwy nag ydyw; ond buasai ein nifer a'u nerth yn llawer mwy i gyfarfod y baich ac i ddrynu y mnydd mawr i'r llawr yn llwyr.

Bu newidiad yn fuffr y capelau hefyd yn achlysur i chwanegu costau yr adeiladau. Y cynllun Dwyrfal ar dŷ addoli oedd, fod y prif le a'r fynedfa i mewn, yn y pellder mwyaf oddiwrth eu gilydd. Yn ol y cynllun hwn y byddai yr luddew yn fuffrio ei synagog, ac yn ol yr un cynllun y byddai cristenogion pob oes a gwlad yn cynllunio eu heglwysai. Eithr rywfodd tarawodd i benau rhai o'r hen Anghydffurfwyr yn Nghymu, a'r Methodistiaid o ran hyny yn eu plith, i adeiladu ein haddoldai ar gyllun hollol Gymreig. Dyna y brif sedd, a'r pulpud, fel y prif le, yn ochr y capel, a rhwng y ddau ddrws. Yr un peth oedd hyny â myned i'r gegin trwy y parlwr. Ac felly byddai gwyneb a llais y pregethwr yn cyteirio ar draws y capel a'r gynnulleidfa, yn hytrach nag ar ei bŷd. Dichon mai yr arferiad o bregethu yn ffenestr y pulpud pan fyddai y gynnulleidfa yn ormod i'r capel a roes fôd i'r cynllun hwn. Byddai hyny yn yr hen amser

yn dygwydd yn lled fynych, ac yr oedd *cyrtiau* yr hen gapelau wedi eu cyfaddasu i wrando ynddynt pan fyddai raid. Modd bynag, gwaith anhawdd iawn a fu argyhoeddi y Methodistiaid fod yr hen gynllun Cymreig ar dŷ addoliad yn un truenus o ddifffygol a dichwaeth, a bod y cynlluniau a ddaethant i arferiad yn yr ngain mlynedd diweddaf yn tra rhagori. Pe buasai y cynlluniau diweddar wedi eu dwyn i arferiad ngain mlynedd neu fwy yn gynt, buasid wedi arbed swm dirfawr gyda thraul adeiladu y capelau. Wrth ystyried fod braidd yr oll o gapelau Arfon wedi eu hadeiladu yn ol y cynlluniau diweddar, a hyn o fewn yr ngain mlynedd diweddaf, a'u bod yn adeiladau da, eang, a heirdd, y fath gyfoeth o gapelau sydd genym! Nid rhyfedd gan hynny fod y dyled, er maint y casglu, yn parhau yn swm dirfawr. Ond y mae gobaith da y bydd raid i'r dyled anferth hon yn raddol dodd ymaith. Mae y naill capel ar ol y llall yn llwyddo i gyrrhaedd blwyddyn ei Jubili.

Mae yr ymdrafol a fu yn y Gymdeithasfa gyda golwg ar ddyledion y capelau, yn y fan hon, dybygem, yn galw am sylw. Wrth weled y dyledion hyn yn cynnyddu mor gyflym ymhob ffr trwy y Gogledd, meddianwyd llawer o ddyuon blaenaf y Cyfundeb â braw, gan nad pa beth a ddenai o honom. Tybiai rhai dynion difrifol ein bod yn y perygl o gyfarfod â methdaliad. Ar ol llawer o ymdrafol ar y mater, mewn Gymdeithasfa yn y Bala, yn y flwyddyn 1847, os iawn y cofnwyd, daethpwyd i benderfyniad unfrydol nad oedd dyled y capelau o hyn allan i gael ychwanegu dim ati, ac felly fod yn rhaid i bob capel newydd a adeilidid gael clirio ei ddyled yn llwyr erbyn dydd ei agoriad. Yr un modd os mynai neb adgyweirio capel, rhaid oedd i'r draul hono gael ei thalu ymaith yn llwyr cyn ei ailagor i wasanaeth crefyddol. Darfu i'r pregethwyr hefyd yn eu cyfarfod hwythau, trwy godiad llaw, benderfyniad nad elai yr un o honynt i wasanaethu i unrhyw gapel nad ymoestygid gydag ef i'r ddeddf hon. Ni phasiodd y Gymdeithasfa benderfyniad erioed âg y rhoes y wlad gymeradwyaeth mwy gwresog iddo. Yn wir, yr oedd yn rhyddhâd o bryder, ac yn destun llawenydd gan y miloedd, fod cynnydd poenus y dyled hon wedi dyfod i'r terfyn, a bod gobaith da bellach am iddi leihau. Rhodd- es y ddeddf hon, er mor ddymunol ei chael, derfyn ar unwaith ar bob adeiladu, helaethu, ac adgyweirio capelau yn Arfon. Nis gellid darbwyllo cynnulleidfa o weithwyr oeddynt heb ddyngu darbodaeth eu hunain, i fod mor ddurtodus ag i gasglu arian ymlaen llaw tuag at draul capel newydd nac adgyweirio yr hen. Ond er y

bu i'r ddeddf hon roddi terfyn ar helaethu capelau yn Arfon, nis gallodd roddi terfyn ar gynnydd y boblogaeth. Yr oedd hon yn nghymydogathau y chwarelau o hyd yn prysur cynnyddu, a rhoes hyn fantais i enwadau eraill helaethu eu terfynau; a da iawn fu eu gwaith.

Ymhen rhai blynnydoedd, wele ddwy gynulleidfa yn Arfon yn meiddio adeil- a'u capelau newyddion yn groes i'r rheol, heb dalu am danynt cyn eu hagoriad. Y mae yn debyg iddynt gael rhith o genad gan y Cyfarfod Misol i hyny. Tybid, fe allai, fod y ddeddf hon o eiddo y Gymdeithasfa, fel lliaws o'r ddeddfau eraill, ar ol cael byw am yn agos i chwe' blynedd, bellach yn barod i farw, ac na byddai byth sylw ar y peth. Ond yn hyn fe'u siomwyd. Mewn Gymdeithasfa yn Ninbych, Rhagfyr 1852, daeth brodyr Môn â chy- huddiad yn erbyn brodyr Arfon o adeiladu capelau newyddion heb eu diddyledu. Ymddangosai y brodyr yn y Gymdeithasfa yn hynod boenus o herwydd y trosedd. Ac ar ol ail gadarnhau y rheol, rhoddwyd rhybudd i frodyr Arfon y dysgwylid iddynt "roddi eglurhâd manwl yn y Gymdeithasfa nesaf ar yr amgylchiadau dan ba rai yr adeiladwyd y capelau hynny." Galleid dysgwyl mai y rhai diweddaf i ddwyn cy- huddiad fel hyn yn erbyn brodyr Arfon a fuasai brodyr Môn. Yr oedd naill hanner preswylwyr y pentrefydd poblogaidd yn nghymydogathau chwarelau Arfon, wedi symud yno o Sir Fôn, a'r rhai hynny hefyd, y lliaws o honynt, heb fod y dosbarth mwyaf crefyddol o Fôn o gryn lawer, sef y dosbarth oedd wedi treulio rhan gyntaf eu hoed yn gwasanaethu gydag amathwyr, ac yna ar ol priddi yn tori drosodd i ochrau Arfon. Yr oedd yn rhaid felly i frodyr Arfon barotoi capelau a moddion crefyddol ar gyfer y dyfodiad hyn fel eraill. Nid ydym wrth ddywedyd hyn mewn un modd yn awgrymu na ddaeth llawer o ddyuon gwir dda ymhith eraill o Fôn i Arfon. Y prawf goreu o hyny ydyw fod cynifer o honynt wedi eu galw yn flaenoriaid yn eglwys Arfon.

Yn y Gymdeithasfa nesaf yn Nollgellau, yn mis Mawrth 1853, galwyd ar frodyr Arfon i roddi yr eglurhâd ar eu gwaith yn troseddau y rheol. Ac ar ol llawer o ym- ddyddan poethlyd a chynhyrfus, ac edrych ar y rheol a'r trosedd diad o'r naill gyfeiriad a'r llall, y diwedd a fu parydny y trosed- l, a lliniaru rhyw gymaint ar y ddeddf i gyfarfod amgylchiadau anorfod, megys os byddai amgylchiad nad eidd mewn un modd adeiladu capel yn ddiddyled, fod cais am ganiatâd i hyny yn cael ei wneyd trwy y Cyfarfod Misol at y Gymdeithasfa. Wedi cael yr eithriad hwn, fel y dygwyrdd a bob amser gydag eithriadau, aeth yr eithr-

iad yn rheol, a'r naill a'r llall yn bur fuan yn llythyren farw. Felly daeth rhyddid drachefn i bawb adeiladu ei gapel fel y mynai. Nid oes dim ammbenaeth na wnaeth y ddeddf attaliadol hon lawer o ddatoni yn ei hoer fer. Trwyddi darbwyllydd y wlad i ystyried i ba gyfeiriad peryglus yr oeddynt yn prysuro. Bu yn foddion hefyd i symbylu cynulleidfia, wrth adeiladu neu adnewyddu capel, i wneyd pob ymdrech er gwneuthur y ddyled mor ysgafn ag y byddai yn bosibl.

Wrth weled dyled y capelan fel hyn ymhob Str yn prysur leihau, daeth cwestiwn felly i gael ei drafod gan y Gymdeithasfa. Pa ddefnydd a wneir o arian yr eisteddleoedd pan delid ymaitb ddyledion y capelan? Bu yr ymdrafod ar y mater hwn yn y Gymdeithasfa, ac hefyd yn Nghyfarfodydd Misol Arfon, o sawr niwed. Yr oedd nifer yn y Cyfarfod Misol, yn bregethwyr a blaenoriaid, o'r un syniad â'r Gymdeithasfa, sef mai eiddo y Cyfarfod Misol oedd y capelan, ac felly fod ganddo awdurdod ar gynnyrch yr eisteddleoedd. Ond yr oedd corff y cynulleidfaoedd o ysbryd rhy werinol i ymostwng i beth felly. Mynent hwy, gan mai y gynulleidfia a adeiladodd y capel, mai eiddo y gynulleidfia ydoedd, tra y byddont yn parhau yn Fethodistiaid o leiaf. Rhoes hyn derfyn ar unwaith ar bob casglu at ddiddyledu capelan yn Arfon; canys dywedent, Os ydyw y Cyfarfod Misol yn hawlio y capelan, yna bydded iddo dalu eu ddyledion. Aeth llawer mor bell â thwybed nad oedd dim a gadwai gapel allan o feddiant y Cyfarfod Misol ond ei adael o dan gryn faich o ddyled. Ond fel pethau blinderus eraill, aeth y blinder hwn hefyd heibio, a daeth y Cyfarfod Misol a'r cynulleidfaoedd i ddeall eu gilydd, ac i gydweithredu yn galonog er llwyddiant yr achos goreu.

Er gweled y cynnydd rhyfeddol a fu ar y Cyfundeb yn Arfon yn nghorff y 40 mlynedd hyn, sef o'r flwyddyn 1840 hyd 1880, nid rhaid ond cyferbynu yr hyn ydoedd y pryd hwnw â'r hyn ydyw yn bresennol. Nifer y capelan yn 1840 oedd rhywbeth oddeutu 34, ond daeth pump o gapelan o Gyfarfodydd Misol eraill i undeb âg Arfon, nes gwneyd y rhifedi yn 39. Erbyn hyn y mae capelan a lleoedd pregethu Arfon yn rhifo 84. Ar y cyntaf, nid oedd nifer teithiau Sabbathol Arfon ond 18; maent erbyn hyn yn 58.

Y mae yr holl gapelan hyn wedi eu hailadeiladu, neu ynte eu cyfnewid yn drwyadl, a llawer o honynt wedi eu trydydd adeiladu. Fel y crybwyllydd o'r blaen, y mae braidd yr oil o'r capelan hyn, ag eithrio rhyw bedwar neu bump, yn adeiladu helaeth a chyfeus a harddwych. Yn nghorff y deugain mlynedd hyn ni

wariwyd ar gapelan yn Arfon nemawr lai, os dim, na'r swm anferthol ei faint o *ddau can' mil o bunnau*, ac eto ddiwedd 1880 nid oedd yn aros o'r swm hwn heb ei dalu ond £16,304 17s. 6c.

Dyweder a fyner, fe siarada y ffaith hon gyfrolau am haelioni Methodistiaid Arfon, a'u cariad at Fab Duw a'i achos.

YN EI RWYD EI HUN.

Yr oedd James Brown yn ben bugail i amaethwr mawr yn neheubarth Scotland. Erbyn hyn yr oedd efe a'i wraig yn lled oedranus. Yr oeddynt wedi magu teulu mawr, a'r plant oll, oddigerth y ferch ieuengaf, wedi ymwasgaru, a'r rhan fwyaf mewn gwasanaeth yn yr ardaloedd cymydogathol. Yr oedd y bugail, ei hen wraig, a'u merch, yn byw yn yr un fan ag y preswyliai ei dad o'i flaen; tŷ, neu fwtbyn yn hytrach, ar lethr y mynydd; teulu'r Browniaid wedi bod yno bellach er ys tua chan' mlynedd. Ar hyd y dydd yr oedd James yn llafurus a gofalus gyda phraidd ei feistr; ond wedi machlud haul, a'r defaid wedi eu sefydlu yn eu lle dros nos, byddai efe yn gysurus yn mwynhau ei aelwyd ei hun. Yno, ar ol swper, ar ol cydymddyddan am wahanol helyntion y dydd, efe a ddarlennai gyfran o air yr Arglwydd, ac a orchymynai ei hun a'r eiddo mewn gweddi i noddod Ceidwad Israel.

Nid oedd efe, mae yn wir, wedi dianc rhag cyfyngderau a phrofedigaethau. Pan yr oedd y plant yn fân, neu yn dechre tyfu i fyny, yr oedd y rhieni yn profi cryn anhawser, yn unwedig yn y blynyddoedd drudion, i gael y bwyd, a'r dillad, a'r addysg anghenrheidiol iddynt. Ond yr oedd y cyfryw drafferth wedi myned heibio er ys amser bellach, heb fod yn rhaid i James a Mary Brown geisio cymhorth plwyfol, ac heb un brycheuyn ar eu cymeriad moesol. Yr oeddynt law yn llaw yn myned i lawr ar oriwaered bywyd, gan edrych ymlaen yr dawl tua'r hwyr, pan, yn amser Duw yr einioes, y byddent yn huno yn yr Iesu, ac yn cysgu'r cwag na bydd deffro o hono hyd fore yr adgyfodiad.

Ond nis gŵyr dyn beth sydd o'i flaen. Yr oedd elusenau tymhestl yn ymgyrnhoi uwch ben y bwtbyn neillduedig, a hyny o gŵr na ddysgwyliid un anghysur, ac yn bygwith tafu y Browniaid diniwed i ganol gwarth a chwerwder. Daeth gŵr ieuanc, o barth pellenig o'r wlad, ar ymweliad am ychydig wythnosau â'r amaethwr i'r hwn yr oedd James yn fugail. Yr oedd yr ymwelydd yn edrych yn hoffus o ran pryd a gweld, o ddawn fraeth a digrifol, ac yn gwneyd ei oreu i foddhau y cwmni y bydd-

ai ynddo; ac felly efe a ddaeth cyn hir yn ddewiaddyn cyffredinol, yn enwedig yn yr amaethdy. Ond daeth yn rhy amlwg yn fuan nad oedd ei bresennoldeb yn gwneyd dim lles i deulu yr amaethwr, gan eu bod yn ymollwng gyda'r gŵr ieuanc i arferion yn ymylu ar lygredigaeth, a dyweyd y lleiaf. Yr oedd gan James Brown achos rhy sior i goelio yr achwyniadau yn erbyn yr ymwelydd hwn; o herwydd yr oedd efe ryw noson wedi cymeryd hyfdra ar ferch James, pan ar y ffordd yn agos i'w chartref, gan siarad yn anniwair wrthi, a rhoddi cynnygiad anwedus iddi; a chyda dychryn ac wylfain yr adroddai hi am ei ymddygiad wrth ei mam. Ond yr oedd meist'r James yn meddwl yn dda am dano, ac felly hefyd yr oedd unig ferch yr amaethwr yn synio, i'r hon, fel yr oedd wythnos ar ol wythnos yn myned heibio, yr oedd efe yn dyfod yn anwylach yn barhaus. Cyn hir yr oedd y gyfeillach rhyngddynt yn garwriaeth, a'r tad wedi rhoddi ei ganiatâd i'r gŵr ieuanc briodi ei ferch cyn enyd o amser. Yr oedd yn awr yn hydref y flwyddyn, a phenodid i'r briodas gymeryd lle wedi dechreu'r gausaf.

Yn y cyfamser, yr oedd cyfnawidiad er gwaeth yn cyfarfod â James Brown. Am y tro cyntaf mewn gwasanaeth o ddengain mlynedd, dyma ei feistr yn beio arno am hyn a'r llall, gan siarad yn ddigofus wrtho, a hyny yn nghlyw ei ymwelydd, yr hwn oedd yn rhy amlwg wedi gweithio yr amaethydd i'r cyfryw dymher meddwl yn erbyn ei hen fugal fyddlawn. Yr oedd yn anhawdd dyoddef hyn; ond cafodd James gymhorth i fod yn amyneddus ac i beidio gwrthdwyedyd; ac ar ei liniau y noswaith hono yr oedd efe yn gweddio yn daer am arweiniad a chymhorth yn wyneb profedigaeth mor annysgwyliadwy.

Ychydig ddyddiau cyn hyn yr oedd ei feistr wedi prynu nifer o ddefaid o rywogaeth neillduol a gwerthfawr, a'u rhoddi dan ofal James Brown, gan ei oichymyn i edrych yn fanwl ar eu holau. A'r bore ar ol sên ddigofus y meist'r, wele y bugail, er ei fraw dirfawr, yn cael fod un o'r deaid gwerthfawr hyny ar goll. Efe a chwiliodd ymhobman am dani, ond yn aflyddianus; ac o'r diwedd, gyda meddwl trwm, nid oedd ganddo ond hysbysu ei feistr am y gollid. Y bore canlynol yr oedd ganddo gyffelyb adroddiad i'w wneuthur, gyda yr hysbysiad chwanegol fod yn amlwg, oddiwrth y gwaed a'r gwlan a geid yn agos i'r gorlan, fod y ddaed wedi cael ei lladd cyn ei chludo ymaith. Yr oedd yr amaethwr yn gwrandao ar James gyda golwg o ammhenaeth a theimlad o ddigter; a'i ymwelydd a'i perswadiodd i fyned ei hunan i wylïo'r noson hono, gan ddyweyd y denai efe yn gydymaith iddo, ac iddynt

wneyd hyny yn ddarwybod i'r bugail. Felly y gwnaethant; a chawsant bob peth yn llonydd hyd nes yr oedd tua hanner nos, pan y clywent awn traed yn dynesu tua'r ffald. Yr oedd James Brown wedi methu cyegu gan feddwl am yr yspeliadau ar y ddwy noson o'r blaen, ac efe a benderfynodd fyned allan i edrych a oedd pob peth yn ddiogel; a swm ei droeddiad o gan hyny a glywid gan y ddau wylïwr. Dyma hwy yn dyfod ymlaen, ac yn cael mai yr hen fugal oedd yno.

"Ha! dyma'r lleidr wedi ei ddal," ebe'r ymwelwr.

"Ie, mi a welaf, ysywaeth; ond pwy a fuasai yn meddwl mai James a gawsid yn ddyhiryn fel hyn?" atebai'r amaethwr.

Yn ofer y dywedai'r bugail mai ei ofal am y praidd a'i dygasai yno. Ni wrandawai ei feistr arno; ond gorchymynai iddo beidio edrych arno ei hun yn perthyn i'w wasanaeth ef mwyach, "er," meddai, "gan i chwi fod i mi yn fugal am dymor mor faith, nis rhoddaf chwi i fyny i ddwyllaw'r gyfraith, fel yr ydych yn haeddu; ond gadawaf chwi i'ch poenydio gan eich cydwybod eich hun." Yr oedd yr hen ŵr, druan, wedi ei lethu gan syndod a thristwch, ond yn para i sicrhau ei ddiniweidrwydd, a'i fod yn ymddiried yn Nuw'r gwirionedd am ddwyn ei onest-rwydd eto yn amlwg i bawb. Yr oedd ei dŵn a'i ddull penderfynol yn dywedyd hyn yn taffu petrusder i feddwl yr amaethwr; ac nis gallai anghofio fod cymeriad ei hen fugal wedi bod bob amser, trwy yr holl flynyddoedd meithion, yn ddiargyhoedd. Ond yr oedd y gŵr ieuanc yn dyweyd fod yn rhaid mai efe oedd y lleidr, ac mai naturiol oedd iddo geisio gwaadu ei ddyhirwaith anaf, ac meddai, "Pahan na fynech chwilio ei dŷ! Os gwnech, nid wyf yn amheu dim na cheir digon o brofion o anonestrwydd a lladrad James Brown."

Yr oedd teimladau dyeithr ac archolledig iawn yn meddiannu teulu'r bwthyn y bore canlynol, a'r baich, yn wir, yn anhawdd ei ddwyn ganddynt. Ond yr oedd James drwy y cwbl yn "ymgyngchori â Duw, ac ar Dduw yn rhoddi ei achos," ac yn gallu dywedyd wrth Mary a'i ferch, "Yr wyf yn credu yn ddiysgog y gwna i' Nhaf nesol glirio fy nghymeriad yn drwyadl yn ei amser a'i ffordd ei hun." Ac yr oedd efe, ar ol cadw yr addoliad teuluaidd y bore hwnw, ar ystôl o'r tu allan i'r drws, yn darllen *Taith y Pererin*, a'r wraig a'r ferch yn taenu dillad i sychu a channu ar y gwrych, pryd y daeth yr amaethwr yno, a'i ymwelydd gyda breithwe (*Scotch plaid*) ar draws ei ysgwydd, o herwydd yr oedd efe wedi cynnyg llanw lle James fel bugail hyd nes y byddai i'r

amaethwr gael rhywun yn fugail parhâus iddo; a chydya hwy yr oedd dyn arall, a hwnw, megys yr oedd yn hawdd canfod, yn geisbwl, neu swyddog y sirydd.

"Yr ydym wedi dyfod," ebe yr amaethwr, "gyda gwarant i chwilio eich tŷ. Os ydych yn ddiniwed, mi wn nad oes genych ddim gwrthwynebiad i ni wneyd hyn."

"Nac oes mewn un modd," atebai James; "mi roddaf bob help i chwi gyflawni eich amcan." A chydag iddo ddyweyd hyn, wele efe yn myned at y drws yn dawel, yn ei gau a'i gloi, ac yn rhoddi yr allwedd yn ei logell, ac yna yn troi i wynebu ei ymwelwyr.

"Ai dyna eich parodwydd i'n derbyn?" medd y meist. "Onid yw hyn yu profi eich bod yn euog?"

"Nac ydyw, meist; yr wyf yn gwblfoddolawn i chwi chwilio fy nhŷ; ond yn gyntaf yr ydwyf am arfer fy hawl fy hun yn ol y gyfraith i'ch chwilio chwi."

"Fy chwilio i!" ebe'r amaethwr; "cewch yn y modd mwyaf rhwydd, pa un bynag a ydyw y gyfraith yn caniatáu hyn y ai peidio."

"Ydyw, y mae James yn ei le yn hyn," ebe'r swyddog; "nid yw efe yn gofyn dim ond ei hawl cyfreithlawn."

Nid oedd yr ymchwiliad a wnaeth James ar yr amaethwr ac ar y swyddog yn dadguddio dim; ond pan aeth efe at y dyn ieu-

anc, dyma efe yn tynnu allan oddi tan y *plaid* ben a thraed y ddafad oedd wedi myned ddiwedddaf o'r golwg. Oni buasai am ragfeddwl pwyllg y bugail i fynu yr ymchwiliad hwn, mae yn rhy amlwg y buasai'r dyn ieuanc, yn ystod y chwilio oddi fewn i'r bwthyn, yn gollwng i lawr y pen a'r traed mewn rhyw gongl dywell, ac yn eu codi a'u dangos fel prawf penderfynol o euog-rwydd James Brown.

"Diolech i Dduw rhagluniaeth a gras," meddai'r hen fugail, "am ddwyn y gwirionedd i'r golwg!"

"Amen," ebe'r amaethwr a'r swyddog. Ni raid dywedyd fod yr amaethwr yn dangos gofid dwys am ei ddrwgdybiaeth ddiachos o'i hen was gonest, a'i deimlad o syndod a digter aruthr o herwydd ysgelder maleisus y drygddyn oedd wedi ei gamarwain mor gywilyddus. Efe a fynai yn awr i'r swyddog gymeryd y dyn ieuanc yn garcharor; ond yr oedd James yn deisyf yn daer arno i adael iddo ddianc; a hyny a wnaeth, gan deimlo yn hynod ddiolchgar am y waredigaeth oddiwrth ymuniad teuluaidd âg un a'i dangosodd ei hun mor ddiaggwyddor a maleisddrwg, a'r hwn oedd yr awrhon wedi ei doi â gwarth, ac yn dda ganddo gael myned i rywle yn ddigon pell o'r lle a fyddai bellach yn dyst gwaetadol yn erbyn ei ddrwg a'i ddichell erchyll.

Egluriadau a Gwersi Ysgrythrol.

MATTHEW x. 2: "Thomas, a Matthew y publican."

MARC iii. 18: "A Matthew, a Thomas."

LUC vi. 15: "Matthew, a Thomas."

Yr ydym yn cael rhestr y deuddeg apostol yn cynnwys chwe phâr neu gwpl, a hyny, mae yn debyg, yn ol y drefn y galwyd hwy gyntaf gan Grist. Mae Matthew a Thomas, fe welir, yn bâr gyda'u gilydd; ond y mae Matthew yn gosod ei enw ei hun yn ail yn y pâr yr oedd efe yn un o hono—Thomas yn gyntaf, ac yna Matthew, ac y mae yn chwaneu ato y titl tramgwyddus—"y publican." Ond, yn wahanol iddo ef, yr ydym yn cael Marc a Luc yn rhoi enw Matthew yn gyntaf o flaen ei gymhar Thomas; ac nid ydynt yn dodi y teitl—publican—i mewn, yr hwn a chwaneegasai Matthew ei hun, oddiar deimlad gostyngedig, yn ddiau. Mae hyn o wahaniaeth yn ymddangos ar y cyntaf i ni yn fyfychan a dibwys; ond y mae yn dangos lledweisrwydd yr efengilydd pan yn ei enwi ei hun, ac felly yn dyfod yn un o'r profion o ddilysrwydd yr holl efengyl a ysgrifennodd efe.

MATTHEW xiii. 2: "A thorfeydd lawer a ymgynullasant ato ef, fel yr aeth efe i'r llong, ac a sisteddodd; a'r holl dyfais a safodd ar y lân."

DYMA yn ein cyfieithiad Cymraeg y bannod penodol: aeth efe i'r llong—i y llong, tra y darllenwn yn ol y cyfieithiad Siesoneg, "*He went into a ship.*" Felly hefyd yn y cyfieithiad diwygiedig, oddigerth mai cwch sydd yno yn lle llong: "*He entered into a boat;*" ac yr ydym yn cael mai *boat* sydd gan y cyfieithwyr diwedddaf hyn yn lle *ship* yn yr holl Efrog-y-lau. Ond y maent yn gadael yr un gair gwreiddiol yn *ship* yn llyfr yr Actau. Pa iodd bynag, mae yn amlwg mai yr hen gyfieithwyr Cymreig sydd agosaf i'w lle wrth ddyweyd, "*i'r llong,*" ac nid i'long neu gwch, canys yr ymadrodd gwreiddiol ydyw rô *πλοιοι*. Mae yn debyg mai ystyried yr oedd y cyfieithwyr Seisonig nad oes un crybwylliad am long benodol yn y cyd-destun, ac felly yn barnu mai cymhwysach oedd iddynt ysgrifennu, i'long, ac nid i'r llong. Ond troer i Efrogyl Marc, ac ni a gawn eiriau fel hyn yn hanes ein Gwaredwr: "Ac efe a ddywedodd

wrth ei ddysgylbion am fod llong yn barol iddo, oblegid y dyrfu, rhag iddynt ei wasgu ef." Nid yr unrhyw amgylchiad ydoedd hwnw, mae yn wir, ond y mae yn eglurhau y priodoldeb o ddodiad y bannod penodol neu gyfeiriol gan yr efengyllydd Matthew yma hefyd; yr oedd y llong yno yn dysgwyl yr Iesu. Mae yr un eglurhâd yn briodol i Mat. xiv. 22, ymha le y cawn yr un ymadrodd: "Yn y fan y gyrodd yr Iesu ei ddysgylbion i fyned i'r llong," er nad oes yno son am long yn flaenorol, "*A ship*" sydd yn y Bibl Saesoneg yno hefyd; ond y cyfieithiad diweddar a ddywed, "*The boat*." Gwelir fod yma, megys mewn llawer o leoedd eraill yn yr Ysgrythyr, y darlenniad gan y Cymry yn rhagori, o ran ffyddlondeb i'r un gwreiddiol, ar eiddo y Saeson.

ACTAU xii. 4: "Ac a'i traddododd at bedwar pedwariaid o filwyr i'w gadw."

NID oes un llyfr yn tala mor dda am astudiaeth fanylaidd â'r Bibl. Po dyfalaf a manylaf y chwilir i mewn i'w bethau a'i ymadroddion, mwyafrad y notaf a fydd ein darganfyddiadau. Dyma yr ymadroddion uchod: "pedwar pedwariaid o filwyr." Gallai y darlennydd arwynebol dybied nad ydyw "pedwar pedwariaid" yn ddim ond geiriad arall ar y rhif un ar bymtheg, yn debyg fel y dywedwn pum'ugain am gant. Ond y mae darlenniad manylach o'r hanes yn dangos fod yma amcan penodol i'r ymadrodd, "pedwar pedwariaid."

Edrychwn i mewn i'r hanes. Wele Herod frenin yn erlidigaethus wedi dal Pedr, ac yn penderfynu ei ladd y dydd canlynol. Er mwyn rhwystro'r posibilrwyd i Pedr ddianc neu gael ei waredu o'i garchar, efe a orchymynodd iddo gael ei wyllo yn y modd caethaf a arferid gan y Rhufeiniaid ynglŷn â charchariad milwriaidd. Yr oedd braich y carcharor i'w chadwyno wrth fraich milwr; ac os diangai'r carcharor, yr oedd y gyfraith yn gofyn i'r milwr gael ei ddodi i farwolaeth. Yr oedd y cyfryw gosbedigaeth yn atalfasic rhag cydfmoffodloniad y milwr i'r carcharor ddianc. Ac fe welir nad oedd gobaith yn ymddangos am un llwybr arall o ddiangfa. Pe dygwyddasai i'r milwr syrthio i gwsig, buasai ymgais o eiddo'r carcharor i fyned ymaith yn ei ddeffro yn ebrwydd. Yn amgylchiad Pedr, er mwyn sicrhâd dyblyg, dywedir wrthym ei fod ef wedi ei gadwyno wrth ddau filwr, un wrth bob braich. Yn chwanebol at hyn, yr oedd efe wedi ei gloi i fyny mewn ystafell neu gell, a'r ddau filwr yno gydag ef; a mwy eto: yr oedd dau filwr arall yn cadw gwyliadwriaeth o'r tu allan i'r ystafell.

Dyna'r paham yr oedd yno bedwariaid; dau filwr oddifeuwn gydag ef, wedi eu cadwyno un wrth ei fraich ddehan, a'r llall wrth ei aswy; a dau o'r tu allan i'r gell, yn gwylio rhag pob ymgais i'w waredu. "Y noson hono yr oedd Pedr yn cysgu rhwng dau filwr, wedi ei rwympo â dwy gadwen, a'r ceidwaid" hefyd, dau o nifer, "o flaen y drws oeddynt yn cadw y carchar," sef yn cadw gwyliadwriaeth.

Ond paham yr oedd eisieu pedwar pedwariaid? Rhaid deall fod y Rhufeiniaid yn rhanu y nos i bedair o wyliadwriaethau; y gyntaf o chwech hyd naw, yr ail o naw hyd ddeuddeg, y drydedd o ddeuddeg hyd dri, a'r bedwaredd o dri hyd chwech, neu hyd y bore. Y mae hyn yn egluro paham yr oedd pedwar cwmni o filwyr yn cael eu neillduo i'r wyliadwriaeth ar Pedr. Yr oedd pob pedwariaid yn gwneyd eu rhan yn ystod un wyliadwriaeth, neu yn yr yspaid o deirawr, ac yna pedwariaid arall yn cymeryd eu lle.

Y mae hyn yn ein helpio i ddeall yn lled gywir pa amser ydoedd pan y darfu i'r forwyn Rhoda ollwng Pedr i mewn i'r tŷ lle yr oedd y cyfeillion crisionogol wedi ymgynnull i weddio am ei waredigaeth "allan o law Herod, ac oddiwrth holl ddysgwyliad pobl yr Iuddewon." Hwyraeth y gallai'r darlennydd ar y gyntaf feddwl y dygwyddodd hyn yn lled gynnar y noswaith hono; wyth neu naw o'r gloch, dyweder. Ond gadewch i ni edrych. "Wedi ei myned hi yn ddydd, yr oedd trallod nid bychan ymhlith y milwyr pa beth a ddaethai o Pedr." Yr oedd gan y milwyr hyn reswm da i fod yn drallodus iawn. Gwyddent am lymdoster y gyfraith filwriaidd; ac, yn wir, yr ydym yn cael eu bod oll y bore hwnw yn cael eu dedfrydu i'w marwolaethu am adael i Pedr ddianc. A ydyw hyn yn rhoddi rhyw oleuni am yr amser y diangodd efe? Ymha wyliadwriaeth yr ydoedd? Nid yn y gyntaf, na'r ail, na'r drydedd; o herwydd mewn cysylltiad â'r naill neu'r llall o'r rhai hyn, cawsid allan fod Pedr wedi dianc pan yr oedd y wyliadwriaeth yn cael ei newid. Gan hyn yn ystod y bedwaredd wyliadwriaeth, rhwng tri a chwech o'r gloch y bore, yr oedd gwaredigaeth yr apostol yn cymeryd lle. Felly y pedwar olaf o'r "pedwar pedwariaid" oedd wedi eu gorchfygu gan drymgwasg, trwy oruwchreolaeth "*Ceidwad Israel*," ac a gawsant, ar ol deffro'r bore, fod eu carcharor wedi myned ymaith yn ddiangol. Rhaid, fel hyn ynte, fod y cyfarfod gweddi arbenig hwnw wedi para ymron drwy'r nos; o herwydd yr oedd y frawdoliaeth wrthi "*yn gweddio*" pan yr oedd Pedr yn cyrhaedd i'r tŷ.

F. T.

IAGO III. 1: "Na fyddwch feistrïaid lawer, fy mrodyr, gan wybod y derbyniwn ni farnedigasth iwy."

Y MAE yn hysbys fod i'r gair *meistr* ddau feddwl gwahanol. Weithiau y mae yn arwyddo llywodraethwr neu arglwydd, a phryd arall y mae yn golygu athraw neu ddysgawdwr. Mewn lliaws o adnoddau lle y ceir arglwydd neu arglwyddi yn y Testament Cymraeg, *master* a *masters* sydd yn y Saesoneg, megys Mat. vi. 24 a xv. 27, Rhuf. xiv. 4, Eph. vi. 9; ac felly cafwyd rhai yn esbonio y geiriau hyn yn Iago, "Na fyddwch feistrïaid lawer," fel gwarddriad rhag uchelgais am flaenoriaeth neu arglwyddiaeth—rhag tebygu i'r Diotrefes hwnw oedd "yn chwennych y blaen" ymhlith ei frodyr, ac yn ymddwyn yn drahaus tuag atynt. Y mae hyn yn beth i'w ddyweddyd yn ei erbyn, mae yn

wir; ond y meddwl yma ydyw, "Na fyddwch athrawon lawer." Felly y cawn y gair a ddarllenir *master* yn y cyfieithiad Saesoneg, yn yr eiddom ni yn "ddysgawdwr" yn Ioan iii. 10, ac yn "Athraw" yn Ioan xiii. 10, ac mewn manau eraill. Yr hyn y mae Iago yn rhybuddio rhagddo ydyw yr awydd a'r ysa i fyned yn athrawon crefyddol mewn rhai sydd yn meddwl mwy am urddas y lle nag am y cymhwysder i'r gwaith; neu, am fyned i'r pulpod, fel y dywedem ni, i ddygu eraill, tra y mae arnynt mewn gwirionedd anghen am gael eu hunain wedi eu dysgu yn well. Mae cyfrifoldeb dysgawdwr yn eglwys Crist yn llawer mwy na chyfrifoldeb aelodau cyffredin, a barnedigiaeth drymach i fod arnynt os byddant yn ddiffygiol yn y gwaith a gymerasant arnynt eu hunain. Darlleniad Luther ydyw, "Na fydded i bob un feiddio bod yn ddysgawdwr."

Barddoniaeth.

CYFANSODDIAD CYNGHANEDDOL O HOSEA XIV.

[Rhag i'r pennillion gwerthfawr hyn fyned ar goll, yr ydwyf yn eu hanfon i'r DAYSORRA. Eu hawdwr oedd yr hen bregethwr, Thomas Hughes o Fochdre. Cefr ei hanes yn y drydedd gyfrol o'r *Methodistiaeth*, tu dalen 254, lle, ymhlith pethau eraill, yr adroddir am yr oedfa ryfodd ar Dywyn-y-fferi, lle y cafwyd efe hamdden i bregethu trwy dipyn o ddicheill. Cyhoeddodd ei fwr ef hwynt (sef y diweddar Mr. Samuel Evans o Drelogan) yn *Ngoleuad Cymru*, Llyfr IL. 1820, tu dalen 579. Welw hwynt at eich gwasanaeth.]

YMCHWEL Israel at dy Dduw,
Yr Arglwydd yw ei enw;
Ti gwmpaist trwy d' anwiredd swrth,
O cwyd oddiwrth y meirw.

Cymerwch eiriau gyda chwi,
I waeddi am drugaredd;
Dychwelwch, d'wedwch yn ddi goll,
Duw, madden 'r holl anwiredd.

Derbyn ni yn ddaionus iawn,
O'th gyflawn drugareddau;
A thalwn iti wedi 'n troi,
Yn foesol loi 'n gwefusan.

Ni achub Assur trwy fawr north,
Na meirch, na mawr-werth dalwau;
Can's ynot ti y caiff yn rhad
'R amddifad drugareddau.

Meddyginiaethaf eu ben glwy',
A'u gyrodd hwy i wrthgilio;
Ac yn fy nghariad rhad y trig,
Can's trodd fy nig oddiwrtho.

Byddaf fel gwllith i Israel,
Blodenus fel y lili;
Lledant eu gwraidd fel Libanus;
Rai grymus hawddgar ini.

Ei geinciau gerddant gan dŵf fflwch,
Fel tegwch olewydden;
A'i arogl fel y gwin a'r thus,
Yn Libanus tr lawen.

A erys dan ei gysgod llon,
Iach wiwlun y dychwelant;
Blodeuant fel gwinwydden glyd,
Ac fel yr yd adfywiant.

Ei goffadwriaeth, fel y gwin,
Fydd ar bob min a thafod;
Ephraim a ddywed,—Beth sydd mwy
A wnelwy' ag eilunod?

Gan wrando, edrychais arno ef,
Pan glywais lef ei eiriau;
Wyf fi fel fflynnidwydden fr,
O honof csegllir ffirwythau.

Pwy sydd yn ddoeth a llygad craff,
I ddirnad argraff newydd?
A dyn deallgar is y nef,
Yn gwbl ef a'i gwybydd,

Mai uniawn ydyw ffordd Duw Tri,
A'r cyflawn ynddi rediant;
Ond y troseddwy'r drwg eu blys,
(Nid gweddus), a dramgywyddant.

Anfonwyd gan y diweddar Mr. RICHARD
JONES, Chatham Street, Liverpool.

MARWOLAETH.

TEYRNASA marwolaeth mewn rhwyg ar ein
dsear,

Arawyda dynoliaeth ynghyd rhag ei wedd;
Y cryf fel y gwan a gryn gan ei ddedfryd,
Mae dychryn ac ofnau o amgylch y bedd!

Fe gwmpa y cadarn er cymaint ei ymfroest,
Er grym ei alluoedd a'i ddeurder ynghyd;

A gesyd yn isel yn nghongl dinododd
Y gwron fu'n wrthddrych edmygedd y byd !

Ymwél a'r cyfoethog, a'r tlawd yn ei fwthyn,
Cyrrhaedda y brenin er uchel ei sedd,
Gan osod y naill fel y llall gyda'u gilydd
I orwedd gydochr yn nghliffach y bedd !

Dwg ymaith y baban diniwed a hawddgar,
O fynwes garedig a serchog ei fam ;
Bryd arall y fam oddiwrth yr un bychan,
Heb neb ar y dddear i attal ei gam !

Yr undeb fodola rhwng serchog gyfeillion,
Y rhwymyn tyneraf,—fe 'i tora yn llwyr ;
Gobeithion rhieni, fe 'u gwywa mewn eiliad,
Teg fiodau y bore a drengant yr hwyr !

Ei wywder a ddifa bob tegwch daearol,
Ac ebrwydd diflana, yr hawddgar a'r prid ;
A chana amrantau y rhesyn prydferthaf
Tra 'n dechre ymagor a dangos ei wrid.

Dinystria 'n cynlluniau, dyrysa 'n hamcanion,
A chwera gwpanau melusaf ein hoes ;
Teifi fantell o brudd-derar lwybrau ein bywyd,
A sudda ein henaid mewn tristwch a loes.

Sawl darlun godidog o oes ddigymylau
Gan anadl angu dywyllwyd mewn awr ?
A phwy na chyll ddeigrin tosturi pan genfydd
Foreuddydd mor ddyglaser dan gaddug mor fawr ?

Ond er y mawr brudd-der a daena marwol-
aeth,
Er dued y cymyl ordöant ein hoes,
Llewyrcha goleuni yn nghanol y caddug,
Caed concwest ar angu yn angu y groes !

O ddedwydd gredadyn, dy Geidwad a chwal-
odd
Y 'twillwch amgylchai hen gelloedd y bedd,
A goleu o Wynfa o'i ôl a adawodd,
I' th arwain ymlaen i drigfauau yr hedd.

Fe gladdwyd anobaith yn meddrod yr Iesu,
Fe drengodd amhheon, ac ofnau a ffôdd ;
Dyngwyd marwolaeth o'i sylwedd arawydol,
A glŷn cysgod angu yn oleu a drodd !

Fam mwy y galarwn uwch y dawel orphwyafa,
Lle 'r hunna anwyliad y nefoedd mewn
hedd !

Edrychwn i fyny a sychwn ein dagrau
Mae teulu'r gofidiau yn ddysglaser en gwêdd !

Cânt newid y groes am y goron anfarwol,
Ac am y corwytoedd, awelon yr hedd ;
A chanu wna't mwyach yr anthem fuddugol,
Mewn gwlad nad oes ynddi nac angu na bedd !

H. J.

Penygroes, Llanllyfni.

YMSON WRTH FYNED I DALU AM
EISTEDDLE YN Y CAPEL.

NID yw faich fy nyled fechan,—hwyliaf
I'w thalu yn fuan ;
Anwyl im' gael f' enw 'n lân
Heb " arrear,"—Duw bïa 'r arian.

A phob un na warafuno—dalu
Ga 'i deilwng "gyda'n bod ;"
I dŷ 'n Duw mae llog da 'n d'od
O ariandŷ y Drindod.

GWILYM LERPWL.

OES DYN YN FER.

Oes dyn mor sydyn y sydd—neu unwedd
A chwyrn wennol gwehydd :
Ei yrfa ef a dderfydd,
Ail i dath ar awel dydd.

Enyd fer hynod i fyw—iawn yw d'weyd
Nad oedd, neu nad ydyw :
N awr hunodd, gynneu 'r hanwy,
Gynneu y daeth, ac nid yw.

Ow yw briddyn ! y boreuddydd—y daeth
Ac nid yw 'r prydnewddydd ;
Y digoll chwyrn redegydd,
Dyfod, a darfod 'r un dydd.

D. C. E.

Rhyl.

FFYDD.

FFYDD yn ddedwydd iawn ddoda—yr enaid
Ar union i Wynfa ;
Hi, gadwen aur, a gydia
Eisieu dyn wrth Iesu da.

R. E.

Bwrdd y Golygydd.

GWAITH Y SWYDD DDIACONAIDD.

[BARCHEDIG SYR.—Yr wyf yn unol a chais Cyf-
arod y Blaenoriaid yn Nghymdeithasfa Caernar-
fon yn anfon i chwi y papyr a ddarllenwyd yno
ar "Waith y Swydd Ddiaconiaidd," i'w gyhoeddi
yn y DRYSDERA, os bernwch yn briodol.—Yr
clddech, yn gywir,

RICHARD MORRIS.

Llanarmon Ceiriog,
Hydref 7, 1881.]

NID yw terfynau y swydd, na gwaith y swydd
ddiaconiaidd, wedi eu nodi allan yn y Testa-
ment Newydd mewn nifer o reolau pendant,
cyffelyb i'r rheolau a geir mewn perthynas i

wasanaeth yr offeiriaid a'r Lefiaid yn yr Hen
Destament. Yn lle hynny, gosodir pwys ar-
benig ar y cymhwysderau anghurheidiol yn
y swyddogion. Gofalir am yr ysbryd a'r
bywyd yn bystrach nag am fân reolau, gan
wybod fod yn natur bywyd roddi ffurf iddo
ei hun, a chyfaddasu y ffurf hono yn barhâs
at amrywïol amgylchiadau amser a lle.
Gwelir yn yr hanes cyntaf a gawn am neill-
duad y diaconiaid, yn llyfr yr Actau, mai
amcan neillduol y swydd ydoedd rhyddhâd
yr apostolion oddiwrth ofalon am bethau
amgylchiadol yr eglwys, a'u galluogi i ym-
roddi yn llwyr i weddi a gweinidogaeth y
gair. Ac, oddiwrth y cyffelybrwydd amlwg

yn y cymbwyserau a ofynid yn y diaconiaid i'r hyn a geisid hefyd yn yr henuriaid neu yr esgobion, rhoddir lle teg i gaaglu fod yn perthyn iddynt, ymhellach, gynnorthwyo yn y gwaith o arolygu a hyfforddi yr eglwysl. "Rhaidd i'r diaconiaid yr un ffuud" (sef yr un ffuud â'r esgobion, 1 Tim. iii. 8-13), (a) "fod yn onest," hyny yw, yn ddifrifol—yn meddu y cyfryw ddiffrifwch ag y byddo urddas, dylanwad, ac awdurdod yn tarddu yn naturiol o hono. (b) "Nid yn ddaueirio," ond yn ddynion unplyg, yn caru gwirionedd, ac yn sefyll drosto. (c) "Nid yn ymroi i win lawer," ond yn ddynion y byddo eu bywyd yn gwbl a diammheuol uwchlaw bod yn gaeth i fystiau enawdol a diraddiol, fel y gallont wrthwynebu y pethau hyn yn yr eglwysl. (d) "Nid yn budrelwa," hyny yw, nid yn ceisio elw mewn ffordd fudr, trwy dwyll ac anghyflawnder. Nid yn ariangar, ond yn blaenori mewn haelioni a phob gweithred dda. (e) "Yn dala dirgelwch y ffydd mewn cydwybod bur," hyny yw, yn oleuedig a chedym yn ngwirioneddau mawrion cristionogaeth, ac hefyd yn dal y gwirionedd o ran buchedd, cred, ac addysg, mewn cydwybod bur. (f) Yr oedd yn rhaid i'r diaconiaid hefyd, fel yr esgobion, fod yn llywodraethu eu tai eu hunain yn dda, a thrwy hyn brofi eu gallu i arolygu eglwys Crist. Ymddengys, gan hyny, oddiwyr y pethau hyn fod y diaconiaid i gynnorthwyo yr esgobion yn y gwaith yn gyffredinol.

Bellach, y mne yn briodol i ni ymofyn a ydyw y swydd yn cadw ei lle a'i hamcan gweirddiol yn ein Cyfundeb, fel y mae yn bresanol? A ydyw felly yn ei pherthynas â'r weinidogaeth, â'r eglwysl, ac â'r Cyfundeb?

I. *A ydyw y swydd diaconiaid yn cadw ei hamcan gweirddiol yn ei pherthynas â'r weinidogaeth?*

A ydyw rhyddhau gweinidogion y gair oddiwyr yr anghenheidrwydd o ymrwystro â negeseuau y bywyd hwn, a'u gosod yn y sefyllfa fwyaf manteisiol i gyflawni gwaith pwysig eu swydd, yn cael ei gadw mewn golwg genym fel amcan arbenig? Ymddengys yn sicr mai nid trefnid i alluogi ein heglwysl i fyned ymlaen heb addysg ac arweiniad y gweinidogion ydyw diaconiaeth. *Cynnorthwyr i'r henuriaid, ac nid un i gymeryd gofal yr eglwys yn gobl yn ei le, yno diacon y Testament Newydd.* Colled fawr yn ddiammheu a fyddai can geneuau ein diaconiaid, a chyfyngu y gwaith i'r gweinidogion yn unig. Ni byddai hyny ond myned o un eithaf i eithaf arall. Y mae llwybr canol i'w gael, a hwnw yw yr ysgrhythrol: y gweinidog i arwain, a'r diacon i gynnorthwyo. Yr ydym yn ystyried fod mawredd y gwaith y fath, fel nas gellir ei gyflawni heb y cydweithrediad mwyaf calonog rhwng y nall a'r llall ymhoeb peth. Y mae cynnydd ein Cyfundeb a'r cynwediadau sydd wedi ac yn cymeryd lle yn ein gwlad, yn unweddig, hwytrach, y cynnydd sydd mewn addysg a gwybodaeth yn ein gwlad er dyddiau ein tadau, wedi ychwanegu yn ddirfawr at swm ac ansawdd ein gwaith. Nid dysgwaleddigion, bellach, ond plant wedi eu

magu genym, ydyw corff mawr ein haelodau, ac y mae dyfodol ein Cyfundeb yn dibynnu ar y modd yr addysgir y rhai hyn mewn egwyddorion ac arterion crefyddol. Dyma y mae: sydd yn talu oreu i'r Cyfundeb am ei ddiwyllio, a rhaid wrth fwy na difrifwch a fyddlondeb y tadau i lwyddo gyda hyn. Rhaid wrth raddau helaeth o wybodaeth hefyd, pe na byddai ond i gadw y rhai a fyddont yn athrawon rhag syrthio yn wrth-ddrychau dirmyg a gwawd y rhai a fyddo yn cael eu dysgu ganddynt.

II. *A ydyw y swydd hon yn cadw ei hamcan gweirddiol yn ei pherthynas â'r eglwysl?*

A ydym yn dyfyal i feithrin crefydd ysbrydol, ac i borthi praid Crist â gwybodaeth ac a deall? A ydym yn dysgu yr aelodau i barchu ordinhadau crefydd, ac i wneuthur cyrif mawr o'n gweinidogion er mwyn eu gwaith? A ydym hefyd yn eu dysgu i fod yn ffyddlawn i'r Cyfundeb a'i benderfyniadau? A ydym yn ymdrechgar i ennyn zel ac i gynhyrfu gweithgarwch crefyddol yn ei holl ranau, modd y galler cadarnhau ac eangu terfynau teyrnas y Gwaredwr yn y wlad? A ydym yn cefnogi pob ymdrech at wella caniaadaeth y cysegr, gan ystyried y fantais fawr a all hyny fod i lwyddiant crefydd? A ydym yn ceisio meithrin ysbryd y weinidogaeth yn ein gwyr ieuainc mwyaf addawol, gan gofio nas gellir magu pregethwyr nerthol a gwresog mewn eglwysl oerion a chysgld? A ydym yn cadw i fyny safon dysgyblaeth eglwysl? A ydym hefyd yn ceisio symud rhagfarnau ac eangu syniadau ein haelodau, ac ymlid ymait y culni ysbryd a'r hunanoldeb sydd yn atal cymaint ar lwyddiant y gwaith? gan ystyried yn wastadol ein dyledswydd i ofalu am lwyddiant cyffredinol y Cyfundeb yn gystal, i.e., yn fwy nag am fanteision ein heglwysl neillidol ein hunain. Onid Stephan, y diacon, oedd y cyntaf i ddyysgu i'r eglwys am eangder teyrnas Crist? a digon tebyg mai o enau y merthyr y clywodd Saul o Tarsis, am y waith gyntaf, y syniadau a ddaethant ar ol hyny i fod yn egwyddor ac amcan penaf ei fywyd. A phe buasai yn bosibl i Apostol mawr y Cenedl-oedd roddi tro i ymweled â'n heglwysl, onid ydyw yn dra thebygol y buasai yn ein cerddu am ein culni—ein culni gyda'r Achosion Seisonig, a phethau eraill? Onid ddywedasai wrthym, "I'r Cymro yn gyntaf, ac hefyd i'r Sais!" I.e., buasai yn ychwanegu, "Nid oes na Chymro na Sais, nid oes na chaeth na rhydd, nid oes na gwryw na benyw, canys chwychei oll un ydych yn Nghrist Iesu." Dylai ein Methodistiaeth, gan mai ffurf ar ein Cristionogaeth ydyw, fod mor eang â Christianogaeth ei hun; ac y mae gwir Gristionogaeth yn codi dyn i fod yn ddinesydd y byd.

III. *A ydyw y swydd hon yn cadw ei lle a'i hamcan yn ei pherthynas â'r Cyfundeb?*

Nid adeiladwaith gorphenedig ond planig-yw ydyw ein Cyfundeb, yn ymddadbllygu o radd i radd yn ol nerth y bywyd oddi fewn iddo. A ydym ni yn ymdrechu cyfaddasu a pherffeithio ein trefniadau i gyfateb âg anghenion ac amgylchiadau ein hoes? Cof-iwn mai trefn ydyw y modd i gyflawni y

swm mwyaf o waith ar y draul a'r llafur lleiaf a fyddo yn bosibl. Ac onid oes an-nhrefn mawr yn ein plith, dyweder er esiampl, gyda golwg ar y cyhoeddiadau pell—pell o ran lle yn gystal a phell o ran amser, a hynny yn achosi llawer o ofid a drwgdeimlad? Dros ba hyd y mae y march-nata cyhoeddiadau, a'r crwydro beunyddiol o gwr bwygilydd i'r Dywysogaeth, gan wastraffu amser, arian, a nerth i barhau? Onid ydyw hyn yn arwain i esgeulustad o'r fyfyrgeir, a'r gwaith cartrefol, ac yn y diwedd yn berygl o demtio rhai dynion i wneuthur masnach o air Duw? Onid ydyw yr holl gyfnewid a thori cyhoeddiadau yn peryglu darostwng cymeriald ein gweinidogion, a pheri i'r gwranda-wyr siomedig, yn fynych, ddwrwydio purdeb eu cymbellion? Nid adderwdd rydd neu benrydd, i'w rhoddi o'r neilldu yn ol cyfleusdra a mantais, ydyw cyhoeddiad preg-ethwr. Ac onid ydyw yr arferiad hefyd yn effeithio yn niweidiol ar chwaeth y gwranda-wyr, trwy feithrin syched ynddynt am newydd-deb, dullwedd, llais, a thraddodiad, yn fwy nag am y gwirionedd sylweddol ei hun? Onid ydyw yn bryd i ni feddwl o ddifrif am ryw lwybr i ddwyn ein gweinidogion a'n pregethwyr i lafurio yn gyson mewn cylch-oedd penodol wrth gynllun (*plan*) rheolaidd? Yn awr, fy nghyfeillion, wrth derfynu mi a ddymunaf, llawer ni oll fel swyddogion ac aelodau ag ysbryd gweithio fel y byddo i'r Cyfundeib anrhydeddus yr ydym gydag ef barhau i gadw ei anrhydedd ac i'fod yn ein dwylaw yn fendith i'ngwlad. Bydded megys pren wedi ei blannu wrth y dyfroedd, yn estyn ei wraidd wrth yr afon, heb wybod oddiwrth ddyfod gwrës, ac ar flwyddyn sychder heb ofalu na pheidio a ffrwytho.

"CYFAILL YR AELWYD."

ANFONWYD i ni "*specimen copy*" o'r rhifyn

cyntaf o gyfres newydd *Cyfaill yr Aelwyd*, cyhoeddiad misol "yn cynnwys Chwedleu-aeth, Cerddoriaeth, Barddoniaeth, Gwyddon-iaeth, a Llenyddiaeth Bur, Adeiladol a Dy-ddanus, dan olygiaeth Beriah Gwynfe Evans," ac argraffedig yn Llanelli gan D. Williams a'i Fab, pris tair ceiniog y rhifyn. Mae yn ei ffur bresennol yn ymddangos yn brydferth a deniadol, ac y mae y rhifyn hwn yn ateb i'w broffes yn dda; ac ni a hyderwn y caiff y *Cyfaill* hwn y croesawiad serchog a deilynga.

PATAGONIA.

At Eglwys y Trefnyddion Califfnaidd Cymreig yn Ngwrecsam.

FRODYR A CHWIRYDD ANWYL.—Arddan-goswyd eich anrheg o lestri cymundeb, &c., i eglwys Trefnyddion Califfnaidd Trerawson, pa rai a gyflwynid i sylw yr eglwys a'r gyn-nulleidfa ar ddiwedd oedfa gan y Parch. Wil-liam Williams, yn ngofal yr hwn eu cludid yma.

Parai eu derbyniad sirioldeb gwedd a lla-wenydd calon i bawb o honom, gan y gwelwn drwyddynt arwydd o ddymuniadau da atom fel cydgenedl, o barhâd brawdgarwch ynom fel aelodau o'r un Cyfundeib, ac o awgrym a chymhorth i gyflawni ordinhadau yr efengyl. Mae yn hyfrydwch mawr i ni gael bod yn gynnyrchiolwyr ein brodyr a'n cymydogion i gyflwyno diolch gwresog pawb o honom i chwi, un ac oll.

Ar gais ac yn enw y brodyr, gorphwyswn yr eiddoch,

W. WILLIAMS, *Gweinidog*.
R. J. BERWIN, *Diacon*.

Trerawson,
Awst 1, 1881.

Cofnodiadau mewn cyspiltiad a Methodistiaeth.

CYMDEITHASFA CAERNARFON.

AWST 23, 24, A'R 25AIN, 1881.

LLYWYDD,—Y Parch. DANIEL ROWLANDS, M.A.

(*Parkdd o tu dalen 391.*)

DYDD MERCHER, AWST 23AIN.

Cyfarfod y Pregethwyr, a Chyfarfod y Blaenoriaid, ar wahân, am hanner awr wedi wyth y bore.

Cyfarfod Ordeinio am 10.

DEOHREUWYD y cyfarfod gan y Parch. Thomas Jerman Jones. Rhoddwyd enwau

y brodyr oedd i'w hordeinio, a thystiol-aethwyd am reoleidd-dra eu dewisiad gan Mr. Thomas Lewis. Dyma yr enwau:—1. John Moses Jones; 2. Thomas Pennah; 3. Robert Jones; 4. Evan Lloyd; 5. John Elias Hughes; 6. Edward Humphreys; 7. Edward Jones; 8. Howell Roberts.

Darllenwyd y rhanau arferol o'r Gair gan y Parch. David Phillips, Abertawe. Traethwyd ar Natur Eglwys gan y Parch. William Dickens Lewis, M.A. Gofynwyd y cwestiynau arferol gan Dr. O. Thomas, a'r arwydd o gymeradwyaeth gan y Llyw-ydd. Offrymwyd yr Urdd-weddi gan y Parch. Robert Roberts. Rhoddwyd y Cynghor gan y Parch. Robert Hughes, Gaerwen. Terfynwyd trwy weddi gan y Parch. G. H. Humphrey, M.A., New York.

*Cyfarfod y Pregelwyr a'r Blaenoriaid
am 2 o'r gloch.*

I. Hysbyswyd y cynnelir y Gymdeithasfa nesaf yn Llangollen, Tachwedd 30, a Rhagfyr 1 a'r 2il. Y Cyfeisteddfod Cyffredinol yn dechreu am 2 o'r gloch ddydd Mercher, Tachwedd 30ain.

II. Galwyd sylw at yr argraffiad newydd prydforth o'r Bibl Cymraeg sydd newydd ei gyhoeddi gan y Fibl Gymdeithas, gyda chyfeiriadau ar ymyl y ddalen, ac argymhellwyd ef yn arbennig i'n pobl ieuaidd yn yr Ysgolion Sabbothol.

III. Derbyniwyd a chadarnhawyd Adroddiad Cyfeisteddfod y Blaenoriaid, yr hwn oedd fel y canlyn:—

CADERYDD.—MR. ROBERT HUGHES, RHYDLYDAN.—Ar y pwnc a gyflwynwyd o'r Cyfeisteddfod ddoe, sef ynghylch y cyhoeddiadau pell, penderfynwyd.—Ein bod yn dymuno ar i bob *Dyddiadur* fod yn unfurf, trwy roi dim mwy na thair blynedd ymlaen, ac yn dymuno ar i bawb beidio gofyn na rhoi cyhoeddiad ymhellach ymlaen na hyny.—T. LEWIS, Yng.

IV. Cadarnhawyd penodiad y brodyr a ddewisasid gan y Siroedd, ac a gymeradwywyd gan y Cyfeisteddfod, i fod yn Bwyllgor Dirwestol y Gymdeithasfa.

V. Cadarnhawyd dewisiad y brodyr canlynol yn ychwanegol at y rhai a enwasid o'r blaen, i weithredu ar y Pwyllgor i ystyried y Rheolau i dderbyn ymgaiswyr am y weinidogaeth.—Y Parchn. Dr. O. Thomas, Dr. Hughes, R. Roberts, Dalgellau; John Ogwen Jones, B.A., Rhyl; Evan Davies, Trefriw; Richmond Leigh Rose, Holt; Mri. David Roberts, Hope Street; Peter Roberts, Llanelwly; J. B. Evans, Llandudno, ac Edward Jones, Liverpool.

VI. Penderfynwyd fod caniatâd yn cael ei roddi i werthu tir yn Morfa Nefyn, eiddo y Cyfundeb, ac i werthu capel Lombard Street, Liverpool.

VII. Cadarnhawyd yr annogaeth i ofalu am y mynwentydd perthynol i ni, ac i ymofyn pa ddefnydd wneir o'r Rheolau a gyflwynwyd i'r Siroedd gan Gymdeithasfa Bangor flwyddyn yn ol.

VIII. Penderfynwyd fod Dr. O. Thomas, y Parch. W. D. Lewis, M.A., a David Davies, Ysw., A.S., i ymgynghori â brodyr o'r De ac o Lundain gyda golwg ar yr Achos Seisonig yn Llundain perthynol i'n Cyfundeb.

IX. Penderfynwyd ein bod fel Gymdeithasfa yn teimlo yn dra gofidus wrth ddeall fod arfer iaith halogedig ac annwyl, a llwon a rhegfeydd, ar gynydd dirfawr ymhlith ein hieuenctyd ac eraill mewn rhai parthau o'n gwlad, a'n bod yn dymuno cyflwyno yr achos hwn i sylw

difrifol yr amrywiol Gyfarfodydd Misol, a thrwyddyn hwy i ystyriaeth ein hagiwys a'n Hysgolion Sabbothol, a phenau teulu-oedd ein cenedl, gan ddymuno arnynt ddefnyddio pob moddion a allont er daroetwng y fath arferiad isel a drygionus, a pharhau yn yr ymdrech hyd oni adferir i'n pobl wefus bur.

X. Cyttunwyd â'r annogaeth i ymestwag o flaen yr Arglwydd yn achos yr hin, ac annogwyd ein holl gynulleidfaoedd i neillduo rhyw adeg gyfeus yn ystod yr wythnos ganlynol i gynnal cyfarfodydd gweddi i ofyn i Dduw drugarhau wrthym a rhoddi i ni eleni eto ddefodol wythnosau y cynauaf; ac yn yr amser priodol i gynnal dydd o ddiolchgarwch am y cynauaf.

XI. Penderfynwyd,—

Ein bod fel Gymdeithasfa yn dymuno dadgan ein llawenydd fod yr Ysgrif er Cau y Tafariadai yn Nghymru ar y Sabboth wedi myned yn llwyddiannus trwy Dŷ y Cyffredin, ac wedi ei darllen ddwywaith yn Nhŷ yr Arglwyddi, gan oethio i bydd cyn diwedd ein Cymaefa wedi myned yn gwbl trwy y Senedd, derbyn cydwyddiad ei Mawrhydi, ac yn un o Gyfreithiau ein gwlad.—Ein bod yn cydnabod yn dra diolchgar ein rhwymedigwch fel cenedl i'n hanwyl a'n parchus frawd, Mr. John Roberts, yr Aelod Seneddol dros Fwrdeistrefi Sir Fflint, am yr ymdrech mawr a wnaed ganddo yn mhlaid y Mesur hwn, yn gystal ag i'r Aelodau Seneddol Cymreig yn gyffredinol am y cynorthwya roddwyd ganddynt iddo; ac yn eu llongyfarch yn eu llwyddiant.—Ein bod yn neillduol yn dymuno diolch i Mr. Gladstone, Prifweinidog ei Mawrhydi, am y cynorthwya mawr a roddwyd ganddo i hyrwyddo y Mesur hwn trwy y Senedd, ac am y geiriau caredig a lefarwyd ganddo yno am ein gwlad.—Ein bod yn hyderu y bydd i'n holl aelodau eglwysig, pan y delo y Mesur hwn yn gyfraith, fod yn hollol bleidiol iddo, yn gwbl ystyriol o'r daioni mawr yr ydys yn hyderu a all ddellio oddiwroth i foesoideb a chrefydd yn ein plith.

XII. Gyflwynwyd y Parch. T. J. Jermam Jones i'r cyfarfod; ac ar ol cael annerchiad rhagorol ganddo, penderfynwyd,—

Fod y Gymdeithasfa hon yn llawenhau yn nyfodiad ein brawd, y Parch. T. J. Jones i'n mysg, ac yn dymuno bod yn ddiolchgar i'r Arglwydd am ei noddod iddo, gan roddi iddo fywyd ac iechyd i lafurio am flwyddoedd, mewn undeb â brodyr eraill, ar y maes Cenedol. Yr ydym yn hyderu y bydd ei ymweliad â ni yn foddion i adnewyddu ei iechyd ef, ac i gyffroi mwy o ymroddiad yn ein mysg ninnau o blaid yr Achos Cenedol, ac hefyd y bydd i Ben yr eglwys fod yn amddiffyn iddo i ddychweled yn ol i faes ei lafur, ac i fod yn ddefnyddiol yno eto am flwyddoedd lawer i ddyfod.

XIII. Cyttunwyd yn unfrydol,—fod y Gymdeithasfa hon yn dymuno galw sylw yr holl Gyfarfodydd Misol at y genedl

a anfonwyd o'r Gymanfa Gyffredinol am gyflwr cyllid y Genadaeth Dramor, ac yn erbyn arnynt drefnu rhyw foddion i ychwanegu ato.

XIV. Cyflwynwyd y brodyr o America — y Parch. R. F. Jones a'r Parch. G. H. Humphrey, M.A., New York, i'r Gymdeithasfa; ac wedi anserchiad byr ond tra serchog gan y brodyr hyn, cymeradwywyd y penderfyniad canlynol o groesaw iddynt, — Ein bod fel Cymdeithasfa yn rhoddi y derbyniad mwyaf caredig i'n hanwyl frodyr o'r America, y Parchedigion R. F. Jones a G. H. Humphrey, ac wedi gwrandio gyda hyfrydwch neillduol ar eu hauserchiadau; ein bod yn hyderu yn fawr y byddant yn ystod eu harosiad yn ein plith yn gysurus ac yn dra defnyddiol; a phan yn dychwel-yd, y cânt wneyd hyny yn ddiogel a llwyddiannus, ac y bydd iddynt ein cofio yn y modd serchocaf at ein brodyr yr ochr arall i'r Werydd, gan eu sicrhau fod eu hanrhydedd a'u llwyddiant, ac yn enwedig llwyddiant yr achos goreu yn eu mysg, yn agos iawn at ein calon.

XV. Cymeradwywyd y penderfyniad canlynol o gydymdeimlad âg Arlywydd yr Unol Daleithiau: — That as an Association we desire to express the horror and pain we all felt when we heard of the wicked attempt which was recently made to take away the life of the honoured President of the United States of America, and that we respectfully beg to express our earnest sympathy with the distinguished sufferer and his family, and the American Nation generally, under this severe affliction, and pray that the Lord may be graciously pleased to bless the efforts made to bring about his speedy recovery. — We may also be permitted to state that the interest and anxiety we feel in this matter become all the greater when we remember that some scores of thousands of our countrymen from the Principality of Wales are now citizens of the United States, and we are glad to learn that there are no people in that great country that are more loyal to its laws, or more keenly alive to the honour of the Government concerning whose President so much anxiety is now felt throughout the civilized world, and on whose behalf so many prayers are being offered up. Signed, on behalf of the Association, DANIEL ROWLANDS, M.A., Moderator; WILLIAM WILLIAMS, Sec.

DYDD IAU, AWST 25AIN.

Cyfarfod y Pregethwoyr a'r Blaenoriaid am hanner awr wedi wyth yn y bore.

I. Rhoddwyd hanes dyddorol a thra chynnwysfawr am yr achos crefyddol yn

Arfon gan y Parchn. William Rowlands, Cefn y waen, a Thomas Roberts, Jerusalem.

Yr oedd rhai pethau goidus i'w hadrodd, megys fod rhai i'w cael ymhob ardal a fu unwaith yn gwrandio yr efengyl yn awr wedi myned yn egeuluawyr, a rhai aelodau eglwysig i'w cael nad ydynt yn gwneyd dim tuag at hyrwyddo teyrnas y Gwaredwr. O'r ochr arall yr oedd pethau cysurus i'w hadrodd. Y mae yr efengyl yn cael ei phregethu yn ei phurdeb, ac ymdrech yn cael ei wneyd yn y trefi a'r ardaloedd i gael gafael ar y rhai sydd ymhell. Gwneir yr ymdrech yna yn benaf gan y bobl ieuaic. Sierheid fod y bobl ieuaic yn dangos cymaint o zel a neb, ac mai yn eu plith hwyr yn benaf y ceir y gweithgarwch. Ymysg y pethau y llawenheid o'u herwydd, yr oedd fod lliaws mawr o'r gwyr ieuaic a'u hwyrneb ar y weindogaeth. Achosai hyn brodyr, mae yn wir; yr oeddidd wedi cael siomedigaeth mewn rhai o'r gwyr ieuaic ar ol iddynt egryn i'r pulpud; ond ar y cyfan yr oeddidd wedi cael ynddynt ddynion rhagorol. Tystiolaethid fod y Fugeliath wedi ei sefydlu yn Arfon, a'i bod i'w chael yno mewn gwedd gadarn. Ceid hefyd fod tua deng mil ar hugain o drigolion y wlad yn arfer gwrandio gyda'r Methodistiaid, ac fod tueddiad cryf yn nghorff y bobl i ddyfod i wrando yr efengyl. Y mae llafur mawr yn yr Ysgolion Sabbathol, ac eto mae llawer o anwybodaeth o bethau mwyaf elfenol yn aros. Yn y Cymanfaeodd Ysgolion ceir y capelau mwyaf yn y wlad yn llawn o blant; ac y mae yr Arholiad Sirol yn cymeryd gafael yn meddwl yr Ysgolion. Ystyridd fod yr Arholiad Sirol wedi gwneyd lles dirfawr. O'r blaen yr oedd rhai i'w cael yn fwy o dduwinyddion nag o yagrythyrrwr; ond golygid i'r llafur hwn wneyd rhywbeth tuag at symud y diffyg yna. Mynegid fod y weindogaeth a'r Ysgol Sabbathol yn cael rhwystrau mawrion, fod y meddwod a'r anniweirdeb a ddeuai i'r amlwg, yn dangos fod llawer o annuwioldeb yn y wlad, a'r drygau neillduol hyn yn ymddyrchafu goruwch y lleill fel penau y mynyddoedd yn amser y diluw. Cwynidd fod llawer o blant y trefi a'r pentrefi, wrth chwareu ar hyd yr heoludd, yn dygu cymeryd enw Duw yn ofer, a bod llawer o byfdra annuwiol i'w weled, na wyddys yn iawn pa un ai diffyg crefydd ai diffyg diwylliad ydyw yn benaf. Gwelidd rhai pethau a ddangosant fod Cymru yn warsyth eto fel yn amser Griffith Jones Llanddowror, ac a ddangosant mai ein hanghen mawr y dyddiau hyn yw tywalltied helaeth o'r Ysbyrd Glân. Nid oeddidd heb arwyddion fod yr Arglwydd yn gweithio yn achubol y dyddiau hyn. Adroddai blaenor wrth

un o weinidogion Arfon un o'r wythnosau diweddaſ, "Daeth tri atom i'r seiat yr wythnos ddiweddaſ yn nghanol y tawel- wch yma i gyd; ac ebe un o honynt pan aed ato i ofyn ei deimlad, 'Yr wyf yn cynnyg fy hunan yn bechadur mawr i Iesu Grist, a phe byddai yn fy ngwrthod ni fyddai gan neb le i wel'd bai arno.'"

Ar ol gwneyd coffad parchus am y diweddar Barchedig David Charles Davies, Bolton, yr hwn a fu farw cyn cyrhaedd ei ddeng mlwydd ar hugain oed—anfon cof- ion serchog y Gymdeithasfa at yr hynaf- gwr Parchedig Robert Ellis yn ei waeledd, a phenodi Lewis Lewis, Ysw., Maer Caer- narfon, yn Drysorydd i dderbyn rhoddion at gael argraffwaſg yn Cassia, ymdrinwyd â'r pwnc o gymeryd enw Duw yn ofer, mater y cawsid sylw difrifol arno eisoes yn un o gyfarfodydd blaenorol y Gymdeithas- fa. Dywedid am Syr Isaac Newton nas gallasai efe ddyweyd yr enw Duw heb dynu ei het. Teimlir fod y gŵr hwnw yn ddyn mawr ymhob man; ond y mae yn fwy yn y fan yma na phan yn mesur y nefoedd. Ofnid fod yr hyn a geir ymysg y plant yn arwydd fod iaith anweddus yn cynnyddu yn ein plith. Sylwyd fod yr hyfdra annuwiol y cyfeirid ato yn beth difrifol, ac fod anghen dysgu ar y pwnc yma yn y teuluoedd ac yn yr eglwys. Y mae iaith lygredig yn arddangosiad o lygredd y meddwl. Coffawyd sylw o eiddo yr Archegob Trench yn ei *Study of Words*, fod iaith cenedl yn arddangosiad o gyfoeth neu ddiol meddwl y genedl hono, fod ieithoedd y cenedloedd isel mewn gwarediddiad a moesoldeb yn amddifad o eiriau i osod allan syniadau dyrchafedig, ac fod hyn yn cael ei gadarnhau gan yr hyn a ddywedasai Mr. Jerman Jones ar un achlysur am y Cassiaid, fod eu hiaith hwy yn llawn a chyfoethog o eiriau halogedig, ond yn brin iawn o eiriau da i osod allan syniadau pur a dyrchafedig. Ein perygl ni yw defnyddio yr ormodol eiriau gwael ein hiaith, ac esgeuluso ei geiriau rhagorol. Gofidus oedd clywed y cyfeiriad yn yr adroddiad am ansawdd yr achos yn y rhan hon o'r wlad at gynnydd y drwg hwn. Yr oedd rhai yn dyweyd mai ymysg y dosbarth nas ceir yn gwrando yr efengyl y mae hyn yn cael ei arfer; ond y mae lle i ofni ei fod yn dyfod yn nês atom. Dywedir fod merched gweini sydd yn profesu crefydd yn arfer iaith haloged- ig iawn. Y cwestiwn yw, Beth wneir yn ngwynneb hyn? Gofidir fod eisien myned yn ol at bethau fel hyn. Galledd dys- gwyl iddynt fod wedi eu rhoi i lawr yn ein plith. Ond gan fod hyn yn bod, nid yw ond oferedd celu y peth. Cydnabydd- wn mai fel hyn y mae; edrychwn y peth yn ei wynneb, a gwnawn ein goreu i'w

symud. Da fyddai fod mwy o bregethu ac o ddwyn gwirionedd yr efengyl i gy- ffrwdd â hyn. "Canys ymddangosodd gras Duw . . . gan ein dysgu ni i ym- wadu âg annuwloldeb;"—y mae hyn a fod yn yr efengyl. O na ddeuai yr adeg hono pan na enwer pethau fel hyn yn ein plith!

WILLIAM WILLIAMS,
Ysgrifenydd.

TREFN Y MODDION CYHOEDDUS.

Dydd Mawrth, am 7 o'r gloch yn yr hwyr, pregethwyd yn Moriah, gan y Parch. O. Owens, Liverpool, a N. Cynhafal Jones, Llanidloes; ac yn nghapel Turf Square, yn Saesoneg, gan y Parch. G. H. Humphrey, M.A., New York.

Dydd Mercher, am 2 o'r gloch, yn nghapel Engedi, pregethodd y Parch. D. Phillips, Abertawe; ac am chwarter i bump o'r gloch, yn y Pavilion, y Parch. Dr. Hughes, Liver- pool.

Dydd Iau, y bore am 6 o'r gloch, yn y Pavilion, pregethodd y Parch. J. Foulkes, Liverpool. Yn yr un lle am 10 o'r gloch, y Parchn. Joseph Thomas a Dr. O. Thomas; am 2, y Parchn. G. H. Humphrey, M.A., a Hugh Jones, Liverpool; ac am hanner awr wedi 5, y Parchn. D. Phillips a Dr. Thomas. Yn nghapel Moriah, am 10, y Parchn. R. Roberts, Dolgellau, a R. Lumley, Liverpool; am 2, y Parchn. T. Jerman Jones, India, a D. Phillips; ac am hanner awr wedi 5, y Parchn. T. Gray, Manchester, a H. Jones, Liverpool.

CYMDREITHAS GENADOL GARTREFOL Y GOGLEDD.

RHODDODD y Gymdeithasfa yn y Gogledd lawer o amser ac o sylw manwl i sefyllfa ac amgylchiadau y Gymdeithas uchod yn ystod y ddwy flynedd ddiweddaſ. Treul- iwyd amser maith, a hyny mewn pryder dwys, gan y Cyfeisteddodd Gweithiol, i ystyried ei sefyllfa arianol. Ac yr ydym erbyn hyn yn ymwybodol fod lliaws mawr yn cymeryd dyddordeb neillduol yn hanes gweithrediadau y Genadaeth Gar- trefol, ac yn barod i fod yn bob cymhorth a chefnogaeth iddi. A diamhieu genym y byddai ychydig o'i hanes a'i sefyllfa wrth nesau at ddiwedd blwyddyn yn dra derbyniol.

Yn awr ydyw yr amser ag y mae'r wlad yn gyffredinol yn parotoi at wneyd y casgliad cenadol; ac ni bu un flwyddyn erioed yn galw am fwy o ymdrech ac agni gyda'r casgliad cenadol na'r flwyddyn bresennol. Dysgwylir y bydd i ymwel- iadau y Parch. T. Jerman Jones a rhanau o'n gwlad, a'r areithiau grymus a ddraddod- wyd ganddo o blaid y Genadaeth Dramor,

gyffroi y Gogledd a'r Dê—ein Cyfundeb yn gvfiredinol,—i fwy o zel ac egni gyda'r casgliad cenadol nag a welwyd er ys llawer blwyddyn. Mae'r olwg obeithiol sydd ar ein Cenadaeth ar Fryniau Cassia, y llwyddiant mawr sydd wedi cymeryd lle, a'r gwledydd sydd yn ymagor ac yn dysgwyl yn bryderus am air y bywyd wrth ein Cenadaeth ni, yn ein gosod o dan gyfrifoldeb mawr. A gobeithio y bydd ein Cyfundeb yn gweithredu yn deilwng o'r amgylchiadau ag y mae Rhagluniaeth fawr y Nef oedd wedi ein galw iddynt mewn cysylltiad â Bryniau Cassia. Ni fynem, wrth ddwyn y Genadaeth Gartrefol i sylw, i neb feddwl am fynyd ein bod yn ei dwyn i wrthymgaïs â'r Dramor. Onid chwior-ydd ydynt ill dwy? yr un gwaed yn rhedeg yn ngwythienau y naill a'r llall; maent yn derbyn eu bywyd, a chynnal-iaeth eu bywyd, o'r un ffynonell; yr un amcan sydd ganddynt mewn golwg, a'r un yabryd sydd yn y naill fel y llall er cario allan eu hamcanion goruchel.

Mae yn wybyddus erbyn hyn i gyllid y Genadaeth Gartrefol fyned yn hynod isel, yn brofedigaethus o isel. Ond mae yn gysurus meddwl i hyn fod yn foddion i dynu allan gydymdeimlad lliaws mawr o'n haelodau. Daethant allan yn siiriol i'n cynnorthwyo, trwy gyfrannu yn haelionus er ein cael allan o'r ddyled. Yr oeddem bron a theimlo fod yn werth myned yn dlawd er mwyn cael yr arwydd o deimlad da a chynnorthwyo siiriol cymaint o gyfeillion y Genadaeth; ac y mae yn sicr genym iddynt gael bendith i'w mynwesau eu hunain; ac heblaw hyny, mae y cyfeillion sydd yn cymeryd dyddordeb yn y Genadaeth wedi eu hychwanegu yn fawr iawn. Ond er yr ymdrech canmoladwy a wnaed, mae yn ddrwg iawn genym orfod dyweyd mai parhâu mewn anghen mawr y mae ein Cenadaeth. Mewn ystyr arianol, mae y rhagolygon am y dyfodol yn achos o bryder ac anesmwythiad mawr i'r Cyfeisteddfod. Mae traul ffynydol y Genadaeth erbyn hyn yn agos i £1700, a'r swm yma yn cael ei dalu yn chwarterol, yn gyflogau i'r cenadon. Ddechre y flwyddyn bresennol, yr oedd genym mewn llaw £404, a dyna a fuasai y cyfan er cyfarfod â chostau y flwyddyn oni buasai am y casgliad neillidol. Trwy yr ymdrech arbenig, fe gasglwyd £800 o fewn ychydig bunnoedd. Ond er hyn, ar ol gwneyd y taliadau oedd yn ddyledus yn Mawrth, Mehefin, a Medi, mae y cyfan wedi myned; a bydd yn ofynol talu y chwarter olaf o'r flwyddyn eto cyn y daw ond ychydig o gasgliadau y Siroedd i law. Yr ydym o dan rwyngau neillidol i'r holl gyfeillion caredig a fu yn ffyddlawn yn cynnorthwyo i wneyd yr £800 i fyny;

oblegid pe heb hyny, buasem o dan orfod benthycu £1000 er mwyn cyfarfod â chostau y flwyddyn. Nid ydym ar hyn o bryd yn rhoddi cyfrif manwl o'n sefyllfa arianol, am y rhoddir adroddiad cyflawn o hyn eto. Ond gwelir yn amlwg iawn fod y Genadaeth Gartrefol â'i llysgaid yn bryderus eto eleni wrth y wlad am gasgliadau haelionus, ac yn edrych at y Cyfarfodydd Misol am iddynt barhâu yn eu caredig-rwydd arferol.

Mae rhai cyfeillion, y rhai nad ydynt byth yn darllen y *Report*, yn gofyn, Beth sydd yn cael ei wneyd gan y Genadaeth? a ydyw y ffirwyth yn gyfatebol i'r draul fawr sydd yn myned at ei dwyn ymlaen? Yr ateb i hyn ydyw fod 58 o loeoddd yn derbyn cymhorth o honi, y cynnwys 1864 o aelodau, cyfartaledd o 32 yn perthyn i bob eglwys, a'r rhai hyny, y rhan fwyaf o lawer, yn perthyn i'r dosbarth gweithiol; y meibion yn weithwyr, a'r merched yn gwasanaethu—y naill a'r llall o herwydd eu hamgylchiadau o dan orfod i adael gwlad eu genedigaeth; y rhan fwyaf o honnynt wedi cael eu magu yn nghanol breintiau crefyddol Cymru, eu meithrin ar fronau yr Ysgol Sabbbothol, yn gadael eu gwlad, â swu yr hen efengyl yn Gymraeg yn eu dilyn, ac yn sibrdw yn wastadol yn eu meddyliau, nes y maent yn hiraethu yn sychedig am y moddion gras oeddynt yn eu mwynhâu pan yn blant yn ngwahanol ardaloedd a chymoedd Cymru. A dyna un amcan mawr gan y Genadaeth Gartrefol: myned â'r efengyl, moddion gras, i'r dyeithriaid o Gymru sydd ar wasgar ar hyd y goror a threfydd Lloegr. Mae rhwymau mawr ar holl rieni plant i fod yn ffyddlawn a zelog o blaid hon, pan gofier yr holl ffeithiau sydd ganddi am ein pobl ieuainc yn cael nerth i ddal yn grefyddol yn nghanol llawer o demtasiynau, ac hefyd y lliaws mawr o ieuentyd sydd, fel Onesimus, wedi cael crefydd dda oddi cartref, trwy offerynoliaeth y Genadaeth Gartrefol.

Mae hyn i'w ddyweyd am yr eglwysi cenadol, eu bod yn gwneyd eu rhan yn ffyddlawn ar gyfer y cymhorth a roddir iddynt o'r Genadaeth. Yr oedd yr 1864 o aelodau sydd yn gwneyd i fyny yr eglwysi cenadol, yn gwneyd y flwyddyn ddiwed-daf, £1822 at y weinidogaeth, yr hyn sydd bron yn ugain swllt ar gyfer pob aelod. Nid awn i'w cymharu yn hyn o beth â llawer Cyfarfod Misol. Ond gwelir yn amlwg wrth estyn cymhorth iddynt, ein bod yn cynnorthwyo y rhai sydd yn ymdrechu yn galed eu hunain, a hyny o dan yr ansantfaision mwyaf. Mae yn gwbl hysbys fod y cyfyngder masnachol yn cael ei deimlo yn fwy llym yn yr ardaloedd lle y mae y Gorsafau Cenadol nag

un man yn Nghymru na Lloegr, ac eto yr oeddynt hwy yn cynnillu gyda phob peth cyn dyfod at achosion crefyddol. Yr oeddynt yn wan cyma y wasgia fasnachol; ond trwy y symudiadau lloesog mewn cy-sylltiad â hyn, aethant yn llawer gwanach, heb law fod yr eglwysi yn ymdrech, yn gorïod ymdrech, a hyny yn ymdrech am fywyd, mewn llawer lle. Y mae 26 o weinidogion wedi ymgyddu i'w gwasanaethu yn yr Arglwydd yn y lleoedd hyn. Ac, ond sylwi ar yr adroddiad, ac, yn wir, ymholi â'r lleoedd, mae yn amlwg iawn fod y cenadon fel rheol yn llwyddiannus dros ben, yr eglwysi yn gwerthfawrogi eu llafur, ac yn dal eu gafael yn gryf ynddynt. Profedigaeth fawr y Gymdeithasfa yn Llanidloes oedd gorïod, o herwydd iselder y cyllid, ostwng cyflogau rhai o honnynt; ac y mae'r teimlad sydd yn cael ei ddangos gan yr eglwysi o herwydd hyn, gan ofn colli gwasanaeth rhai o honnynt, yn profi yn amlwg yr undeb ym sydd rhyngddynt â'u gilydd. Mae rhybudd wedi ei roddi os na bydd y casgliadau yn cynnyddu, y bydd raid gostwng eto Mehefin nesaf. Gobeithir y bydd y casgliadau eleni y fath ag y rhoddir terfyn ar y gostwng, beth bynag. Nid ydym yn teimlo awydd i enwi yr un o'r cenadon; ond gwyddom am amryw o honnynt sydd wedi ymdrech, yn ddyg, i gynnal yr achos yn fyw mewn llawer lle y blynyddoedd a aeth heibio, a hyny trwy fyned allan i gasglu at bersonau heb fod yn perthyn i'r Cyfundeb, a thrwy hyny gasglu cannoedd o bunnau at y ddyled sydd bron a llethu llawer lle. Mae colli un oddiar y maes yn golled nad all llawer yn Nghymru ei hamgyffred; mae y golled a deimlir yn Bolton a Tyldesley ar ol eu gweinidog awyrlu a galluog, y diweddar Barch. D. C. Davies, y fath nad oes genym ni ddim dirnadaeth am dani. Dyma fel y dywed brawd o Tyldesley mewn llythyr a ddaeth i law bore ddoe. "Gallaf ddywedyd yn eglur, fod yma 600 o Gymry, a'r rhai hyny megys yn newynu am efengyl ein Gwaredwr; ac yr ydym yn gobeithio ac yn gweddio y bydd i rywun ddyfod i gadw lle ein diweddar weinidog awyrlu cyn diwedd y flwyddyn. Yr ydym heb gael y fraint o goffa anghen ein Gwaredwr ond unwaith yn ystod y flwyddyn; trwy ein bod yn methu cael gweinidog, yr ydym yn isel iawn. Bu gorfu i ni fenthycas £10 yr wythnos o'r blaen i dalu y llogau sydd ar y capel, a ninnau ddim ond gweithwyr tlodion, ac yn methu cyfrannu fel yr ewyllysiem." Nid ydyw y llythyr uchod ond un o lawer.

Mae Cyfarfod Misol Liverpool yn nodedig am ei ofal a'i haelfryddedd o blaid y Genadaeth Gartrefol. Maent yn trefnu ymweliadau bob blwyddyn â'r holl eg-

lwyai. Ac fel y canlyn y mae y Parch. Thomas Rees Jones yn crynhoi hanes yr ymweliad diweddar; a gellir ei gymaryd fel darluniad priodol i agwedd a sefyllfa yr holl eglwysi cenadol.

"Wrth gyflwyno ein hadroddiad y flwyddyn hon, dymunwn yn arbenig alw sylw at y ffaith, fod y flwyddyn a aeth heibio wedi bod yn un "galed," mewn mwy nag un ystyr, ar y lleoedd o dan y Cyfarfod Misol hwn. Effeithiodd yr anghyffwrdd rhwng y meistriaid a'r gweithwyr yn fawr ar yr eglwysi Cenadol nes peri pryder dwfn yn mynwasau y rhai yr oedd eu gofal arnynt; ac mewn canlyniad i'r symudiadau ynglyn â'r anghyffwrdd, buwyd yr ofni mai darfod wnaï mwy nag un o'r achosion. Gwyddom am un o'r Cenadon a fu am amser heb dderbyn unrhyw gynnorthwy gan yr eglwysi o dan ei ofal, ac am dano ef, ac eraill o'r Cenadon, yn cyfrannu yn haelionus o'r swm a dderbynir ganddynt o'r Gymdeithas am eu llafur, er cynnorthwyo amryw o aelodau yr eglwysi ag oeddynt mewn anghen. Credwn nad yw llafur y Cenadon yn cael ei werthfawrogi genym, ond i fesur bychan, mewn cymhariadau i'r hyn y dylai, pan gofio yr aberth a wneir gan lawer o honnynt, ac yn naillduol y lles a ddeillia mewn canlyniad i'w hyndrechion. Ynglyn â'r Genadaeth Dramor, cynnalir cyfarfodydd ymha rai y ceir presennoldeb yr Ysgrifenydd medrus, ac y gosodir allan y gwaith a gyflawnir gan ein cenadon llafurus yn yr India; ac yr ydym yn brofiadol o'r daioni a gyrhaeddir drwy y cyfarfodydd hyn. Ac nid oes unrhyw ammhauaeth, pe byddai i fwy o gyhoeddusrwydd gael ei roddi i'r gwaith a gyflawnir gan y Genadaeth Gartrefol, na byddai i effeithiau cyffelyb ddilyn. O herwydd y mae gwaith yn cael ei gyflawni. Y lle uchel, fel rheol, ag y mae ein chwitrydd o Gymru wedi ei ennill yn ngolwg estron-iaid—y llu o'n cydgenedl a gedwir rhag myned ar gyfeiliorn—y nifer sydd wedi dyfod o Gymru yn annuwiol, yn cael eu cyfnewid a'u gwneyd yn blant i Dduw—ni phetruswn briodoli hyn, i fesur helaeth, i'r ddarpariaeth a wneir ar eu cyfer gan y Gymdeithas Genadol Gartrefol. Yn gwybod y pethau hyn, yr ydym yn teimlo yn gryf i argymhell y Genadaeth i sylw fel un o'r cymdeithasau mwyaf teiliwg o gefnogaeth. Meiddiwn ddywedyd, nad oes neb ag sydd yn gyfarwydd â'i hanes heb fod yn teimlo yn gyffelyb, ac mai y rheswm paham y mae mor lleied o ddwyddordeb yn cael ei deimlo ynddi gan lawer ydyw eu hanwybodaeth o'i gweithrediadau.

Yn ychwanegol at yr uchod, dywed Ysgrifenydd Lleol y gangen hon o'r Genadaeth, Mr. David Jones, fod dyfodol y cyffredin o'r lleoedd yn llawer mwy addawol nag ydoedd flwyddyn yn ol, fod moddion cyson yn cael eu cadw yn yr oll o honnynt, a lle nad oes capel i'w gael, y defnyddir tŷ annedd at y pwrpas."

EDWARD GRIFFITH.

Springfield House,
Dolgellau.

NEWEDDION CYFUNDEBOL.

DARLITH YN LIVERPOOL.

Nos Farcher, y 13fed o Hydref, yn nghapel Princes Road, traddodwyd darlith gan y Parch. O. Thomas, D.D., ar "John Jones, Talsarn, a Henry Rees." Gan fod Dr. Thomas mor gydnabyddus â'r gwŷr enwog uchod, yr oeddym yn dysgwyl llawer oddiwrtho yn y ddarlith hon; ond yr oedd ymhell uwchlaw ein dysgwyliadau penaf. Cadwodd gynnulleidfa fawr wrth eu bodd am dros ddwy awr. Llywyddwyd gan Mr. Joseph Harrison Jones. Cynnygiwyd a chefnogwyd diolchgarwch i'r darlithydd a'r llywydd gan Mri. J. Lewis a W. Jones. Yr oedd yr elw i'fyned at yr achos cenadol yn Yates Street; a diammheu ei fod yn swm lled fawr.—R. C. O.

MARWOLAETH Y PARCH. ROBERT ELLIS, YSGOLDY, ARFON.

Nos Sadwrn, y 24ain o Fedi, bu farw y brawd anwyl a'r gweinidog defnyddiol hwn, er chwitadod a galar dwys i'w gyfeillion lliosog. Yr oedd argeioleu er ys amryw fis oedd, ac yntau ei hnn yn ymwybyddus, fod amser ei ymddatodiad yn nesau, tra yr oedd yr elengyl a bregethodd i eraill yn cynnal a chysuro ei feddwl hyd y diwedd. Daeth torf aparferol fawr i hebrwng ei weddillion marw o i dŷ ei hir gartref yn mynwent Maepelah, yn mhentref Clwt-y-bont, dydd Gwener y 30ain, ac yn eu mysg nifer lliosog iawn o weinidogion a blaenoriaid eglwysig. Gwaanaethwyd yn gyhoeddus ar yr achlysur gan y Parchn. W. Rowlands, Cefn y waen; W. Byle Davies, Dysgwylfa; T. Owen, Porthmadog; Hugh Roberts, Bangor; Griffith Jones, Tre'r-garth; T. Roberts, Jerusalem; D. Morris, Bwlau; a W. Herbert, Cysegr; a thraddodwyd pregeth angladdol yn nghapel Dysgwylfa, gan y Parch. Rees Jones oddiar 2 Tim. iv. 7, 8.

Dysgwyliwn yn awyddus y cawn gofiant helaeth i'w gyhoeddi am ein hanwyl frawd ymadawedig, gan y gellir cael oddiwrth ei hanes ef wersi adeiladol i bob doebarth yn eta plith. Yr oedd yn bregethwr hynod fuddiol a chymeradwy; ei feddwl yn wreiddiol ac athrylithgar, a'i weinidogaeth yn goleuo ac yn gwresogi; ac mewn cyfarfodydd eglwysig, yn Nghyfarfodydd Misol ei wlad, ac yn y Gymdeithasfa Chwarterol, teimlir gwir golled ar ei ol. Er ei fod yn naturiol zelog a sydyn ei dymher, eto pan yn ymdrin âg unrhyw achos o bwys, arddangosai arafwch,

pwyl, a doethineb cymhlethedig & challineb; ac nid oedd ei ragorach am iawr drin achosion o gynhenau ac ymrasaelion mewn eglwys. Ei ysgrifeniadau yn y DBYBORFA a ddarlleuid yn awchus, gyda'r cymeradwysaeth mwyaf gan ein holl ddarlennywyr; ac y mae yn hyfrydych pruddaidd genym ddeall y cawn gyhoeddi, ar ol ei farwolaeth, ffurwyth ei lafur diweddaff yn y wedd hon am "Gyfarfod Misol Arfon." Bu farw yn 78 mlwydd oed, wedi dechre pregeth yn y flwyddyn 1833, a'i ordainio yn y fl. 1842.

CYFARFOD SEFYDLIAD.

Cynnalwyd cyfarfod sefydliad y Parch. John Hughes, M.A., yn diweddar o Dowlais, yn weinidog ar yr eglwys Gymraeg yn Machynlleth, ar yr 21 a'r 22ain o Fedi. Yr oedd y Parch. Edward Matthews a D. R. Lewis, Ysw., wedi dyfod yno dros Gyfarfod Misol Dwyrain Morganwg, a'r Parchn. Joseph Thomas, D. Lloyd Jones, M.A., T. F. Roberts, gyda Mr. J. Jones, Bryncaeronwy, dros Gyfarfod Misol Bhan Uchaf Sir Drefaldwyn. Y Parchn. D. Williams, a Josiah Jones (Annibynwr), a Mri. David Jones, a James Meredith, blaenoriaid yn yr eglwys, a gymerasant hefyd ran yn ngwasanaeth y sefydliad. Ac heblaw y cyfarfod a gynnalwyd yn gwbl i'r perwyl ymsefydlol, cafwyd oed-fâsion i bregethu gan y Parchn. E. Matthews, Joseph Thomas, a D. Lloyd Jones. Ac yr oedd y cwbl yn hyfryd a llewyrchus.

BHOEDION I'R CYFUNDEB.

Fel attodiad i fywgraffiad y diweddar Barch. Thomas Hughes, Caernarfon, gan y Parch. J. Ogwen Jones, B.A., a ymddangosodd yn y rhifynau diweddaff o'r DBYBORFA, galiwn ychwanegu ei fod wedi bod yn haelionus at ein Cyndeithasau yn ei angu yn ogystal ag yn ei fywyd. Gadawodd yn ei ewyllys £100 i Gymdeithas y Biblan Brytanaidd a Thramor, a £100 i Gymdeithas Genadol Dramor y Methodistiaid Calfnaidd, i'w talu ar ol marwolaeth ei briod. Erbyn hyn y mae yr amgylchiad pruddaidd hwnw wedi cymeryd lle. Bu farw Mrs. Hughes Hydref 6, a chladdwyd ei gweddillion yn Caeathraw Hydref 10, pan y gweinyddwyd gan y Parchedigion David Morris, Bwlan; Evan Jones, ac Owen Edwards, B.A., Caernarfon. Yr oedd yn wraig gall, rinweddol a chrefyddol; ac yr oedd yn gallu tystio yn ei horiau olaf ei bod yn cael cwmni yr Iesu yn y glŷn. Gadawodd hithau yn ei hewyllys £100 i Drysorfa y Gweinidogion yn y Gogledd.

Synggraffiaeth a Marwasth.

Y DIWEDDAR BARCH. ROBERT PARRY, YFFESTINIOG.

Gan y Parch. GRIFFITH WILLIAMS, Talsarnau.

YCHYPIG flynyddoedd sydd yn ddigon i

wisgo to cyfan o bregethwyr oddiar wyneb y ddaear. Ni bu Mr. Parry ar y maes ond am o gylch 36 o flynyddoedd; ac nid oedd hyn yn gyfnod maith; ond er byred ydoedd, nid oedd cymaint ag un o'r gweinidogion a berthynai i Gyfarfod Misol Gorllewin Meirionydd,

pan y derbyniwyd ef yn aelod o hono, yn aros i ymuno â'r fytntai alarun a hebyrngai yr hyn oedd farwol o hono i "dŷ ei hir gartref." Nid yw ond fel dos genym gofio y noson yr ymunodd â'r eglwys yn Nhanygrisiau, ac hefyd y noson y bu yn pregethu y tro cyntaf yn yr un lle; ond rhaid i ni wrth ysgrifenu ei eaw heddyw osod y gair *diweddar* o'i flaen. Mae ei hanes ef, fel llu o'i frodyr, yn cadarnhau gwirionedd y deagrifiad o fywyd a roddir yn yr ymadrodd hwnw, "Ebrwydd y derfydd, a ni a ehodwn ymaith."

Nid oedd Mr. Parry yn un o hen frodorion Ffestiniog, ond symudodd yno o Lanllyfni, pan o gylch ugain mlwydd oed, i ddilyn ei alwedigaeth fel chwaraewr. Yr oedd y pryd hwnw yn ddyn ieuanc syml, ac o ymarwedd- iad diargyhoedd; a rhagorai ar liaws o'i gyf- oedion mewn awydd i brynu a darllen llyfr- au. Ymhen o gylch tair blynedd ar ol symud i Ffestiniog, ymunodd â'r eglwys Dduw gyda'r Methodistiaid Calfnaidd yn Nhanygrisiau. Ymaffodd o ddifrif yn holl ddyledswyddau personol a chyhoeddus crefydd ar unwaith; ac o'r pryd hwnw hyd derfyn ei oes, gellir dywedyd am dano, "Nid yn ddiog mewn di- wydrwydd; (ond) yn wresog yn yr ybryd yn gwasanaethu yr Arglwydd." Byddai rhyw eneiwiad neillduol ar ei weddïau ar ei doriad cyntaf allan; a chofus genym glywed un hen frawd yn dywedyd wrth fyned o gyfar- fod gweddi yr oedd efe wedi cymeryd rhan ynddo, "Daliweh chwi sylw, mae defnydd pregethwr yn y dyn ieuanc yn sydd newydd ddyfod atom." Nid trwy gyfres o reolau manwl y byddai ein tadau yn codi dnyion i'r weinidogaeth, ond trwy sylwi ar eu llafur, eu hymroad, a'u medrusrwydd yn y cylchoedd y byddent yn troi ynddynt yn barod. Trwy ei fod yntau yn rhagori yn y pethau hyn, cododd dysgwyliad yn meddyliau ei frodyr am ei welod yn ymaffyd yn ngwaith y cyn- auaif mawr. Yr oedd hyn ar ei feddwl yntau ei hunan, a chlywsom ef yn dywedyd ei fod wedi cyfansoddi rhai pregethan cyn bod yn aelod eglwysig.

Ymhen o gylch blwyddyn ar ol ymuno â'r eglwys, aeth i'r Bala i'r ysgol; ond nis gall- odd aros yno ond am amser byr. Pan oedd efe ar ymadael â'r Bala, darfu y diweddar Mr. Jacob Jones, un o flaenorïaid y lle, an- fon at swyddogion yr eglwys yn Nhanygrisi- iau i'w hannog i'w gymhell i ddechre preg- ethu. Felly wedi iddo ddychwelyd o'r Bala annogwyd ef i ymgymeryd â gwaith y wein- idogaeth. Yn y cyfamer dilynai ei alwed- igaeth yn y chwarael fel o'r blaen; ac wedi casglu ychydig arian aeth i'r Bala drachefn, a bu yno am o gylch tair blynedd. Nid oes neb ond rhai o gyffelyb amgylchiadau a wŷr am y caledi yr aeth Mr. Parry drwyddo er cynnal ei hunan yn yr Athrofa. Nid oedd y gydnabyddiaeth a roddid i'r myfyrwyr yn y teithiau Sabbathol ond ychydig iawn, ac nid oedd ganddo ef neb i syrthio arno am help. Cofus genym ei glywed yn dywedyd ei fod un diwrnod heb ddim ond swllt ar ei belw, pryd y galwodd casglyddion y Ffibl Gym- leithas gydag ef, ac yr estynodd yntau iddynt ei swllt olaf. Derbyniwyd ei rodd gyda mesur o oerfelgarweh, a gwnaeth un o'r ddau gasgl-

ydd sylwadau angharedig o herwydd bychan- dra ei rodd. Ni ddywedodd air yn ol wrth- ynt, ond aeth o'r neilldu i wylo am na buasai ganddo chwaneg i'w roddi. Ni ryfeddem na cheir gweled, pan y daw adroddiad y "dydd hwnw" allan, fod llawer heblaw y "wraig weddw" wedi bwrw eu holl fywyd i'r drys- orfa.

Ymgymrodd Mr. Parry â gwaith y wein- idogaeth dan amgylchiadau yr oedd yn rhaid dilyn rhyw alwedigaeth ei mwyn gallu byw i bregethu. Nid oedd pregethu yn fywiol- iaeth ond i ychydig yn ein Cyfundeb ni y pryd hwnw. Felly ar ol bod yn y Bala am yr amser arferol, yr oedd yn rhaid i'r cyfaiell feddwl am ryweth i fyw arno. Gwnaeth ei feddwl i synu i fyned i gadw ysgol ddyddiol; ac er cyfaddasu ei hunan at y gwaith hwnw aeth i Borough Road, Llundain, ac wedi gor- phen yno arweiniodd y golofn ef i Lân Ffestiniog, i gymeryd gofal yr Ysgol Frytanadd; a bu yr ysgol hono mewn sefyllfa lwyddian- nus dan ei ofal am o gylch wyth mlynedd. Wedi bod yn y sefyllfa hon am yr amser a nodwyd, dechreuodd Mr. Parry deimlo ei fod yn cael ei gaethiwo yn ormodol gan ei ddyl- edswyddau fel ysgolfeistr i allu dilyn Cyfar- fodydd Misol ei Sir, a chael mwynhau yr holl gylchoedd a berthynai iddo fel gweinidog yr efengyl. Arweiniodd hyn ef i newid ei alw- edigaeth, ac yr ydym yn ei gael yn ymlithro o fod yn ysgolfeistr i fod yn llyfrwrthwr. Ymgymrodd â masnach, nid gyda'r bwriad o'i chario ynlaen ar raddeg eang, ond er ceisio gwned ychydig i'w gynuorthwyo i fyw i bregethu. Ei gwestiwn ydoedd, A pha can lleied o *fusines* y gallaf wneud, a chael fy llaw yn rhydd i wasanaethu crefydd! a'i gwasanaethu hi oedd ei hyfrydwch penaf.

O gylch y pryd hwn yr ydym yn ei gael yn priodi gyda Miss Catherine Thomas, Try- fal, Ffestiniog; a daeth Mrs. Parry yn fuan i gymeryd gofal y fasnach bron yn gwbl arni ei hunan. Yr ydym yn ofni y bydd yr eglwys yn hir yn dyfod allan o'r ddyled drom sydd arnynt i wragedd llawer o'r gwein- idogion oedd dan yr anghenheidrwydd i ym- drafferthu gyda negeseuon y bywyd hwn. Bu Mr. Parry yn garedig i liaws o bregeth- wyr, trwy roddi llyfrau iddynt gyda gostyng- iad sylweddol.

Bu ei fynediad i Lân Ffestiniog yn fendith fawr i achos y Methodistiaid yn y lle. Tra yn cadw ysgol, yr oedd yn hynd yndrechgar gyda phob rhan o deyrnas ei Waredwr mawr. Gwnaeth waith bugail yn fyddlawn am faith fynyddoedd; ac ni bu yr achos yn eglwys Hosog Peniel a gwedd siriolach arno na thra y bu efe yn un o'r prif arweinwyr ynddi. Nid oedd efe fel pregethwr yn meddu dawa poblogaidd; ond byddai y rhai mwyaf coeth a deallus o'r gwrandawr yn gwerthfawrogi ei bregethau bob amser. Y mae yn anfan- tais i bregethwr o'r dosbarth y perthynai Mr. Parry iddo, fod nifer y rhai a fedrant werth- fawrogi gwirioneddau yr efengyl heb eu gwisgo a godidogrwydd ymadrodd, a'u goeod allan mewn llais soniarus, yn ychydig. Mae llawer o wrandawr yn feddyliant am ddechre gwranddo nes y bydd y pregethwr wedi codi ei lais i ryw nodau penodol. Clywsom am

un wraig yn myned heibio i gapel pan oedd y gwassanaeth wedi dechreu; a phan y gofynwyd iddi a oedd hi ddim yn myned i wrando y gŵr dyethr, dywedai, "Mae arnaf eisieu myned i'r *shop* yn gyntaf; ond deunaf yn ol erbyn y bydd y pregethwr yn dechreu gwaeddi." Mae yn ofnus nad oedd hon ond un o fil. Y lleoedd y byddai Mr. Parry yn rhagori ynddynt oedd y cyfarfodydd eglwysig a'r cyfarfodydd ysgolion. Yr oedd ganddo ddawn neillduol i gadw seiat; a byddai yn cael ei alw yn aml pan y dechreuodd y symudiad bugeiliol yn y Sîr i'r eglwys cychlynol—Maentwrog, Tanygrisiau, a Bethesda—i'w cynorthwyo yn y cyfarfodydd hyn. Yr oedd crefyddolrwydd ei ysbryd, a'r profiadau oedd efe ei hunan yn ei gael o orfoledd yr iachawdwriaeth, yn peri y byddai yn rhagori bob amser yn y cyfarfodydd eglwysig.

Bu hefyd am dymmor maith yn gofalu am Gyfarfodydd Ysgolion y Dosbarth; a byddai yn hynod lwyddiannus wrth arwain yr ysgolion trwy eu harholiadau. Rhagorai yn y ddawn hon, fel y byddai y coelbren yn disgyn yn fynych arno i holi pregethwyr ieuaic a blaenorïad a dderbynid o newydd i'r Cyfarfod Misol, am eu gwybodaeth a'u hegwyddorion. Trwy ei fod yn ŵr o farn, anfonid ef gan y Cyfarfod Misol i eglwys ar achosion neillduol, ac nid ydym yn gwybod iddynt erioed gael achos i edifarhau. Dygwyddodd iddo mewn un eglwys, lle yr oedd anghydfod wedi tori allan, gael goruchafiaeth lwyf ar y pleidiau trwy ei weddi ar ddechreu y cyfarfod. Gwnaeth gais teg i'w cael at eu gilydd cyn myned i mewn; ond yr oedd y ddwy ochr mor amhlygedig â'r dderwen, ac felly yr aethant i mewn i'r capel. Dechreuwyd y cyfarfod gan Mr. Parry, a chafodd nerth gyda Duw. Erbyn iddynt godi oddiar eu gliniau, yr oedd y ddwyblaid mor ystyryl â'r frwynen. Tystiai pawb oedd yn bresennol na theimlasant y fath beth erioed a phan yr oedd efe yn ymbil â Duw ar ran yr eglwys fechan oedd yn y lle.

Gwnaeth yr Arglwydd yn dirion iawn â ni trwy beidio a'i gymeryd ef ymaith ar unwaith oddiwrthym. Pe buasem yn ei golli ychydig flynyddoedd yn ol, buasai y golled yn cael ei theimlo yn un drom iawn; ond efe a fu yn dihoeni am amser lled faith, a chafodd yr eglwys y bu yn eu gwasanaethu mor fyddlawn am flynyddoedd lawer trwy hyn amser i ymbarotol at dderbyn y newydd pruddaidd am ei ymadawiad. Ni chwynai am ddim ond am allu myned allan i bregethau, ac nid oedd arno eisieu byw ond i efengylu. Teimlai yn bur hyderus mai i'r nefoedd yr oedd yn myned, ac yr oedd pawb a'i hadwaenai yn foddolawn iddo gael myned yno. Dywedai wrth yr hynod William Ellis, pan yn ddyn lled ieuaic, nad oedd arno eisieu cael myned i'r nefoedd y pryd hwnw, ond fod yn well ganddo gael aros am dymmor i weithio yn ngwinllan ei Arglwydd. "Iê, iê, purion, purion," ebe yr hen bererion; "ond cofia di mai dy ddyethrwrch i'r wlad ydyw yr achos o hyn yhefyd." Ond sut bynag yr oedd efe y pryd hwnw, nid oedd efe yn ddyethr i'r wlad yn ei flynyddoedd diweddf; byddem yn teimlo aroglodd y tir dymunol ar ei holl

ymddyddanion. Bu yn gwisgo yr arfogaeath am flynyddoedd lawer; ond yn blygeiniol iawn ar y 7fed dydd o Ionawr, 1880, aeth rhyw angel i mewn i'w ystafell, a dechreuodd ei ddyosg o'i wisg filwrol. Tynodd yr helm oddiar ei ben, a chymerodd y darian oddiar arno, a chymerodd y cleddyf allan o'i law, gan roddi cangen o'r palmwydd yn ei le, yn arwydd o'i fuddugoliaeth a gafodd trwy yr Hwn a'i carodd. Bu farw, yn 61 mlwydd oed, yn nhŷ ei fab, Dr. Parry, Harlech y pryd hwnw, ond sydd yn awr yn Cleveland Street Infirmary, Llundain. Mae yr hyn sydd farwol o hono yn gorphwys gyda'i fab hynaf yn mynwent Llân Ffestiniog. Heddwch i'w lwch!

Dangoswyd cydymdeimlad cyffredinol â Mrs. Parry, a'i mab a'i merch sydd eto yn aros. Amddiffyn y nefoedd a fyddo drostynt!

Y PARCH. WILLIAM DAVIES, TWIN CARNO, MYNWY.

Gan y Parch. R. HERBERT.

DYWED y Salmydd mewn rhyw fan, "Yn ei deiml pawb a draethant ei ogoniant Ef." Dymunwa innau, wrth ddyweyd ychydig am ein diweddar frawd W. D., draethu gogoniant Duw pob gras. Trwy ras yr ydoedd efe yr hyn ydoedd. Fe allai fy mod yn fwy cydnabyddus âg ef na nemawr, er mai wedi i mi ddyfod i fyw i Rymni y daethum gyntaf i gydnabyddiaeth âg ef. O hynny allan yr oedd mwy o gyfeillach rhyngom na chyffredin, a hyny i fesur am ein bod yn dyfod o'r un Sîr, ac wedi ein geni a'n magu yn y ddau blwyf agosaf i'w gilydd; un yn mhlwyf Llangurig, a'r llall yn mhlwyf Llanidloes. Yn mhlwyf Llangurig y ganwyd W. Davies, rhwng y Dreflan a Rhaisadrwy, mewn lle a elwid Pencareg. Dywed *Tarian y Gweithiwr*, a'r *Cychlogrann*, a'r *Dyddiadur Methodistaidd*, ei fod yn enedigol o Lanidloes; ac y mae y *Darian* yn lled farddonol yn ei osod i orwedd yn ei gryd yno. Ond camsyniad hollol yw hynny: m bu efe mewn cryd yno, ac ni bu ei drigfan yno erioed. Nid yw hynny, fe allai, o fawr bwys; ond y mae rhywfaint o bwys hefyd fod y gwir, a dim ond y gwir, yn cael ei ddyweyd ar bob achos; a dichon fod cywiro y camsyniad hwn yn un cymhelliaid i mi ysgrifenu.

Pan oedd W. D. yn 11 mlwydd oed, aeth allan i wasanaethu; ac yn ngwasanaeth amaethwyr y gymydogaeath y bu, yr wyf yn tybied, hyd ddydd ei briodas. Priododd yn ieuaic—rhwng deunaw ac ugain oed. Treuliodd fore ei oes yn wyllt ac anystyriol; ond ymhen oddeutu dwy flynedd ar ol priodi aeth yn helbulus arno ynghylch ei gyflwr ysbrydol a'r pwys o feddu crefydd. Bu ambell noswaith heb gygu yn amrantiad yn yr adeg hono, a threuliodd oriau lawer ar hyd y coed a'r caeau gydag ymdrechïadau gorchestol mewn gweddi. Daeth o hyd i'r gair hwnw, neu yn hytrach daeth y gair hwnw o hyd iddo ef, "Cymer afael yn y bywyd tragwyddol." Gwelodd wawr gobaith bywyd tragwyddol

yn y gair, ac yr oedd yn hoff ganddo am y gair byth wedi hyn. Derbyniwyd ef i'r *society* gan y diweddar Barch. Robert Evans, Llanidloes, yn nghapel yr hen Neu-add; a byddai wrth ei fodd pan yn adrodd am y tro, ac am y gŵr anwyf a'i derbyniodd i'r eglwys. Cyn hir ar ol hyn ymmoddod i fyw i Rymni, lle y treuliodd weddill ei oes.

Dechreuodd bregethwr pan yn 84 mlwydd oed, ac yr oedd yn bregethwr pan ddaethum i gydnyddiaeth âg ef. Am rai blynyddoedd wedi i mi ddyfod i fyw i Rymni, yr ydoedd yn bregethwr poblogaidd. "John Elias bach" y gelwid ef mewn rhai ardaloedd yn Morganwg. Yr oedd yn meddu ar deithi pregethwr poblogaidd; dau ymadrodd rhagorol, a llais braidd digryfelyb, yn gryf, soniarus, tyner, a pheraidd. O ran yr hyn a elwir yn gyffredin yn ddawn, gallasai fod yn un o'r pregethwyr mwyaf poblogaidd yn Nghymru. Ac yr ydoedd am rai blynyddau yn argeoli bod yn boblogaidd iawn; ond dros ugain mlynedd yn ol ymaffodd rhyw anhwyld ynddo—rhyw fath o fitiaun celyd iawn. Pan y byddai mewn ffit, galleisid meddwl ei fod yn nhagfa marw. Dilynodd y rhai hyn ef, i fesur mwy neu lai, hyd ddiwedd ei oes. Ac yr oeddynt yn effeithio, nid yn unig ar ei gorff, ond hefyd ar ei feddwl a'i gof. Buont yn foddion i'w ddrygu a'i afiwyddo, i fesur mawr, gyda'r weinidogaeth, fel nad oedd efe er ys blynyddoedd yn gallu bod o fawr ddefnydd yn y cyhoedd; ond byddai yn dda iawn yn fynych yn y *society*; a dywedir y byddai yn cael ambell Sabboth da yn ddiweddar. Ond er ei fod am dymor yn boblogaidd iawn, nid ystyriwyd ef erioed gan ddynion deallus yn bregethwr mawr. Y mae yn rhyfodd ei fod yr hyn ydoedd, âg ystyried ei anafanteision. Yr oedd yn deall Cymraeg a Saesoneg yn lled dda, ac yn gallu defnyddio llyfrau yn y ddwy iaith, ac ysgrifennai law ddestlus; ac eto ni chafodd ond chwech wythnos o ysgol ddwyddiol pan yn fachgen, a deuddeng wythnos o ysgol nos i ddysgu ysgrifenu, a hyny wedi dyfod i Rymni. Er hyn yr oedd yn fwy na bod yn bregethwr mawr; yr oedd yn weddiwr mawr. Yr ydoedd, o ran dau ac ysbyrd gweddi, ar brydlau yn anghyffredin iawn. Mae yn ddiarmheu genyf ei fod yn gwybod llawer am gymdeithasu â Duw ac â'i Fab ef Iesu Grist. Os nad oedd mor wybodus â rhai, yr oedd yn fwy profiadol na llawer. Yr oedd yn ddifrifol a chysyn yn ei fywyd, yn byw yn sobr, yn gyflawn, ac yn dduwiol. Pa wenddi bynag a welwn ynddo, nid ammheusais ei dduwioldeb erioed. Ystyriwn bob amser ei fod yn ddyn da. Dilynodd holl foddion gras yn gydwyddol a fyddlawn, ie, fe allai yn fwy fyddlawn nag ambell un sydd yn cael ei dalu yn dda am hyny.

Gwelir a theimlir colled am dano yn Nhwyn Carno yn y *society* a'r cyrddau gweddi. Dygodd ei blant i fyny yn grefyddol; a gadawodd argraff ar feddyliau ei blant, yn gystal ag ar feddyliau ei gymydogion, ei fod yn ddyn da. Dywedai un o'i feibion wrthyf ar ol ei farw, na welodd erioed gymaint yn y geiriau, "Ni frysia yr hwn a gredo," nes gwelod ei dad yn marw. Yr

oedd yr ofn hen o farw wedi ei dynu dan ei fron yn hir cyn marw; a phan ddaeth yr awr, er iddi ddyfod yn lled ddysymwth, ni frysiodd. Ofnwyd llawer y buasai drwg yn dygwydd iddo oddicartref, ac y buasai yn dyfod i ryw ddiwedd annymunol—yn syrthio dan olwynion y gerbydres, neu rywbeth felly, yn un o'r *fits*; ond bu ei Dad nefol yn dirion o hono, fel y cafodd farw ar ei wely gartref, ymhlith ei deulu; ac er marw yn galed, marw mewn tangnefedd a wnaeth.

Dangoewyd parch mawr iddo ar ddydd ei angladd. Daeth lliaws o frodyr ynghyd, o weinidogion a blaenoriaid, a rhai o gryn bell-der, i wneyd y gymwynas olaf iddo. Darllenwyd a gweddiwyd yn y tŷ gan y Parch. J. Jones, Gilwern, ac yn nghapel Twyn Carno gan y Parch. J. Bywater, Abertillery; a phregethodd yr ysgrifenydd, nid oddiar Esa. xl. 2, fel y dywedir yn y *Darian*, ond oddiar Esa. lvi. 2. Traethodd amryw frodyr eu meddyliau am dano wrth ei fedd, sef y Parchn. T. Evans, Penycae; A. Davies, Pontlottyn; G. Owens (Annibynwr), a T. E. Edwards. Dywedai un o'r brodyr fod clywed William Davies yn gweddi yn gymaint peth gan y bobl & clywed Owen Thomas yn pregeth. Ond y mae y brawd hwn yn gydnabyddu â'r ffigiwr a elwir gormodiath, ac fe allai iddo ei harfer y tro hwn. Gadawyd ef i gysgu hŷn yn dawel yn ei ystafell dywylljar ol i'r Parch. D. Jones, A.M., Blaenafon, weddio, ac i'r gynulleidfau ganu.

MR. ROBERT PARRY, TY CROES, PENCOED, EIPIONYDD.

Bu farw Robert Parry nos Fawrth, Ebrill 9fed, 1878. Y tro cyntaf erioed y gwelais y brawd nodedig hwn oedd yn ei gystuddiau olaf; ac o'r tro hwnw allan yr oedd rhyw barch ac edmygedd dwfn yn fy meddwl tuag ato. Siaradai ei frodyr eglwysig yn uchel iawn am dano, ac yn enwedig am ei fyddlondeb diwyrti yn nghapel bychan gwledig Pencoed.

Y tro cyntaf yr ymwelais âg ef, nid oedd rywfodd wedi ymfoddloni i ewyllys ei Feistr. Yr oedd ynddo awydd cryf am gael dyfod i'r capel i weithio dros ei Waredwr; ac erbyn hyn y mae y bwch a achoswyd trwy ei golli yn un mawr a phwysig.

Yr oedd yn athraw zelog yn yr Ysgol Sabbothol; ac yr oedd un o'i ddysgyblion yno yn ymweld âg ef gyda mi. "Wel," meddai wrtho, "ymha bennod yr ydych erbyn hyn?" "Yn y — bennod," meddai yntau. Byddai Robert Parry bob amser yn hynod fanwl wrth ddarllen gair Duw—yn caisio gwneyd i'w ddysgyblion deall yr holl fanylion. A meddyliodd wrth yr atebiad fod y dosbarth wedi darllen braidd ormod i gael amser i chwilio a deall; a dywedodd, "Gwyliwch chwi y bydd i mi gael iechyd i ddyfod atoch eto, ac y bydd yn rhaid i mi fyned & chwi yn ol i'w chwilio."

Erbyn i mi ymweld âg ef yr ail waith, yr oeddwn yn sicr yn fy meddwl ei fod yn cyflwyn addfedu i'r nefoedd. Yr oedd wedi

myned yn bur wanllyd; ond fel yr oedd hoel ar ol hoel yn colli gafael, ac yn gollwng yr hen babell briddllyd i lawr, yr oedd yntau yn cael mwy o nerth yn barhâus i ymdawelu, ac i ddyweyd wrth ei Athraw mawr, "Dy ewyllys di a wneuer." Yr oedd angen yn prysur wneyd ei waith arno; a thylwinn pan yn ei gymdeithas y tro hwn glywed swm tônau yr lorddonen yn golchi ei draed. Ond yr oedd swm pâr odlau yr angylion yr ochr draw wedi ei ddenu ef, fel nas gallai wrando ar dwrf yr afon. Pethau y nefoedd oedd ei bethau ef yn gwbl y pryd hwn. Dywedai nas gallai dim dalu yn y lle yr oedd efe ynddo ond gwir grefydd—cymdeithas Iesu Grist—cael Iesu Grist yn *Guide* pan yn taro y troed ar y mynyddoedd tywyll. Adroddai hanesyn wrthyf am hen wraig mewn cyfarfod eglwysig. Yr oedd yr hen chwaer yn un hynod gyda'i chrefydd; a byddai y gweinidog a'r blaenoriaid yn cael gwledd yn aml wrth wrando ei phrofiadau uchel. Ond un noson, yr oedd hi wedi syrthio i ammhueaeth mawr ynghylch ei chrefydd; a dywedai ei bod, amser yn ol, wedi dysgwyl y buasai ei Gwardwr wedi dangos mwy o gadarnid y drefn iddi cyn hynny. Yr oedd y gweinidog wedi synu wrth ei chlywed, a phrin y gallai yngan gair. Ond neidiodd rhyw hen ŵr ar ei draed a chyfarfodd hi: "B—bach, a wyddost ti ddim ein bod ni yma fel yr Israeliaid gynt yn yr anialwch? Yr oedd ugeiniau yn Israel heb erioed gael golwg ar yr arch nes y daethant at lân yr Iorddonen. Ond pan y daeth yn bwysig, gofalodd Duw am iddynt gael gweled yr arch. Caplyn dithau ar ol y bobl; a chyn hir gwna yr arch sefyll, a chel dithau fyned trwy ganol yr Iorddonen ar dir sych gan edrych arni." Tybiwn wrth ei glywed yn rhoddi pwys ar y darn olaf o gynghor yr hen

frawd, ei fod yntau er ys dyddiau yn ngolwg yr arch. Ac O y fath galonddid i blant Duw yw gweled ambell un yn croesi yr hen afon ddu, gan dystio yn eu mynyddau olaf, "Cyfammod tragwyddol a wnaeth efe & mi!" Ni welais yr un erioed yn sangu glyn cysgod angen yn fwy hyderus na'n hanwyl frawd ymadawedig. Er fod yn rhaid croesi yr Iorddonen, a thori yr undeb & theulu o'r mwya' dymunol a hoffus, eto yr oedd yn amlwg arno ef erbyn hyn mai "gwlad well yr oedd efe yn ei chwennych;" i.e. fod arno "chwant ymddatod a bod gyda Christ, canys llawer iawn gwell ydyw."

Colled fawr iawn i'r ddaear oedd colli un fu mor ffyddlawn ag efe, ond "elw" iddo ef ac yn ddiarnheue i'r nefoedd a fy hynny. Teimlid ei le yn wag iawn yn y capel, ac yn enwedig yn y *society*. I.e. colled fawr i ni ar y ddaear oedd colli hwn; ac yn wir efe oedd y golofn gadarnaf dan achos Iesu Grist gyda ni yn y Pencoed. Ond dyna y mae ein Harglwydd yn ei ddyweyd, "Nid fy meddylliau i yw eich meddylliau chwi," a'n dyletswydd ninnau yw ymdawelu ac ymostwng "dan ei alluog law," a chredu fod yr holl bethau chwernod, ynghyd a'r pethau dymunol, i "gydweithio er daioni i'r rhai a'i carant ef."

Y mae ei le yn wag iawn yn ei deulu. Bu yn hynod ofalus mewn codi allor i Dduw ar yr aelwyd, ac i ddwyn ei blant i fyny yn addysg ac athrawiaeth yr Arglwydd. Ond cymerwyd ef at ei wobr, gan adael gwedd w saith o blant i alaru ar ei ol. Ond "wedi marw, mae yn llefaru eto." Y Nefoedd a ofalo am ei deulu ar ei ol, ac a roddo iddynt oll y grefydd hono a ddallodd ein brawd pan oedd poppeth daear yn pallu.

J. B. JONES.

Amrywiaethau.

"A WELWCH CHWI YN DDA, SYR?"

"A HOFFECH chwi wybod pa fodd y tröwyd fi at grefydd?" ebe hen ŵr da wrth ei weinidog. "Hoffwn, yn wir," atebaf'r gweinidog; "de'wch, dywedwch yr hanes." "Wel, yr oeddwn yn cerdded allan rwy ddiwrnod, pan yr oedd bachgen bychan yn dyfod i'm cyfarfod ar y ffordd. Yr oedd efe yn arafu ei gamrau wrth nesu ataf, a dyna efe yn sefyll yn fy ymyl. 'A welwch chwi yn dda, syr, gymeryd traethodysa genyf?' medd efe wrthyf yn arafaid; 'ac a welwch chwi yn dda ei ddarlenn, syr?' Yr oedd yn gael genyf draethodau, a phob peth oedd o natur grefyddol y pryd hwn; ond, rywfoedd, yr oedd 'A welwch chwi yn dda, syr?' y bachgen yn rhywbeth nad allaswn ei droi heibio yn ddiabris; yr oedd yr iaith a'r dull caruadid yn fy ngorchfygu yn llwyr. Mi a gymaras i traethoddy, ac a ddiolechais i'r creadur bach, gan ddyweyd wrtho y byddwn yn sicr o'i ddarlenn; ac mi a'i ddarlennais hefyd; do! a'r darlenniad hwnw a fendithiodd Duw er achubiaeth fy enaid."

SANCTEIDDHAD.

NID yw crefydd Crist yn dybennu gyda chyflawnhâd; yn unig y mae yn dechreu gyda hynny. Y mae yn gyntaf yn ein cyflawnhau er yn annuwiol;

ond nid ar hynny y mae yn aros. Mae yn gwneyd i ni beidio bod yn annuwiol trwy droi ymait annuwioldeb o'n calonau. Dylai gweinidog yr efengyl bregethu cyflawnhâd yn fynych ac yn fwrdd; ond dylai hefyd bregethu sancteiddhâd mor fynych ac mor wresog. Dylai beri i'w wrandawyr ddeall fod pawb a gyflawnhwyd yn cael en sancteiddio, a bod crefydd Crist, tra yn cychwyn mewn ffydd yn y cymmod a gynnigir gan Dduw yn yr efengyl, yn gychwyniad buchedd newydd, yn gystal a gobath newydd.—*Dr. Chalmers.*

GWEDDIO AB SEINTIAU.

DYMA'r gŵr goludog yn uffern yn gweddio ar Abraham, "O dad Abraham, trugainâ wrthyf, a danfon Lazarus, &c." Bu amser pryd y gallasai efe weddio ar Dduw Abraham, a chael trugaredd ganddo ef; ond yn awr nid yw yn meiddio nesau at y Duw hwnw a esgeuluswyd ganddo yn ei fywyd, eithr yn galw ar greadur oedd heb allu na awdurdod i drugarhau wrtho. Hon yw yr unig esiampl yn y Bibl o weddio ar y seintiau; ac, er gwarth i au-athrawiaeth y Fabyddion, a ddywed fod y cyfryw weddio yn anghenrheidiol ac yn lleol, cofier yn barhâus mai enaid damnedig yn unig a gawn yn gweddio felly, a hynny yn adwyddianus.

CYSGU DAN Y BREGETH.

ADRODDIR am offeiriad, wedi sylwi ar lawer o'r gynulleidfa yn cysgu pan yr oedd efe yn pregethu iddynt, iddo gyfeirio at nifer o fechgyn oedd yn cadw cryn drwt yn yr oriel, a dywedyd wrthynt mewn dull o hanner sisal, "Byddwch ddys-taw, blant, ac ouddi chwi a ddefrowch y bobl mewn oed sydd i lawr yn cysgu." Rhaid addef fod ffordd drymaidd ambeif bregethwr yn pregethu yn gwahodd ei wrandawryf gygu; fel y dywedai Sydney Smith, "Mae rhai pobl yn pregethu megys pe byddent yn tybied fod pechod i'r gymeryd ymaith o ddyn yn debyg fel y cymerwyd Efa o Adda, trwy ei dafu i drymgwg."

PREGETH CHWE' MILLDIR.

Nis gall pawb fod yn bregethwyr wrth eu swydd, ond gall pob un bregethu trwy ei esiampl. Yr oedd gŵr yn byw chwe' milldir o ffordd oddiwrth addoldy, ond yn fyddlawn ar hynaf i fyned yno bob Sabboth. Yr oedd efe unwaith yn cwyno wrth ei weinidog o herwydd pellder ei ffordd ef, tra nad oedd gan lawer o'r gynulleidfa ond ychydig lathant i ddod i ddy yr Arglwydd. "Wel," ebe'r gwelindog "cofnich eich bod chwi bob Sabboth yn cael y frind o bregethu pregeth chwe' milldir o hyn, a hyny ddwywaith, sef wrth fyned a dyfod. Wrth basio yr holl bobl sydd yn byw ar y ffordd yr ydych chiwi yn pregethu yr efengyl iddynt."

CYRUDDIAD GWELY ANGEU.

Y MAE HANES AIN WRAIG OEDD, YCHYDIG CYN MARW,

yn falw am i feddyg penodol ddyfod ati. Wedi i'r meddyg ddyfod at ei gwely, hi a dywedodd wrtho mewn tŷn a dull digofus, "Yr oedd arnaf eisiau eich gweld yn fawr, doctor; nid oeddwn yn gallu marw yn dawel heb eich cael chwi yma er mwyn i mi ddyweyd wrthyhch mai chwi sydd wedi bod yn achos o'm hangen fel hyn," "Pa fodd y gall hyny fod?" ebe efe; "mae llawer o flynydd-oedd er pan y bum i gyda chwi," "Oes," atebai hithau, "y mae pymtheng mlynedd er pan y buoch chiwi yn gweini yn feddygol arnaf; a'r pryd hwnnw chiwi a ddywedasaich am i lonaid llwy fwrdd o frandy gael ei ddodi mewn hanner point o ddwr, ac i minnau gymeryd llon d llwy dè ar y pryd. Dyna ddechre yr yfed dinstriol gyda mi. Gwnaethum i'r dogen gyunyddu yn radcol, hyd nes y cymerwn botelaid o frandy bob dydd, a hyny a'm dykodd i'r cyflwr diobaith y gwelwch fi ynddo yn bresennol."—*Temperance Record.*

HUNAN-GYMBWYSIAD.

PAN yr oedd arnaf ofal plwyf mawr yn y Fens, yr oeddwn yn pregethu ar ddyddiau yr wythnos yn y Grawys, gyfres o bregethau byrlon ar fiau cyffredin; ac nu o'r dyddiau hyny pregethais am ddrwg ofersiara't ac adrodd chwedlau. Un hen wraig, wedi i'r gwasanaeth fyned drosodd, fel yr oedd hi yn myned o'r eglwys, a ddywedai mewn tŷmher anffoddus i'w taw wrth ei chymydogessau, "Byddai yn dda genyf iddo ef feindio ei fus nes ei hun." Yr oedd yn bur anlwg fy mod wedi cyfwrdd â'i business hi.—*Deon Howson.*

Cronicle Cenedol y Methodistiaid Calfnaidd Cymreig.

LLYDAW.

YMWELIAD GROIGNEC A NANTES, &C.

Mewn llythyr o Nantes dyddiedig Medi 20fed, rhydd y Llyfrglwydd Le Groignec yr hanes a ganlyn am ei ymweliad â'r dref fawr hono, prif ddinas Loire-Inférieure, un o'r pum dosbarth i ba rai y mae Llydaw wedi ei rhannu.

"Yn ystod y tair wythnos wyf wedi eu treulio yn Nantes, gwerthais 7 o Fiblaau a 55 o gopiau o'r Testament Newydd. Gwerthais hefyd 700 o'r 'Llythyrâu at Offeiriad Ploemeur' (un o'r pamffledau a gyhoeddwyd gan Groignec a M. Brand). Yr wyf yn awr wedi ymweld â bron yr oll o'r dref. Tra yma yr wyf wedi mwynhau pob rhwyddineb y gallwn ei dilymuno i ddosbarthu yr Ysgrhythyrâu Sanctaidd. Ni ddarfu i'r heddeidwaid,—y rhai a'm gwelent bob dydd yn yr heolydd neu yn sefyll yn y lleoedd cyhoeddus,—ofyn gymaint ag unwaith am fy nhrwydded. Fel y mae yr amseroedd wedi newid.

"Er hyny mae y blaid offeiriadol yn Nantes yn gryf ac effro. Mae gan y Jesuitiaid eu pleidwyr zelog. Ond gan eu bod mewn lleiafrif, ni feiddiant ddangos eu syniadau yn agored. Fel rheol yr wyf ymhob man wedi cael derbynied caredig. Llwyddais rai prydian hyd yn nod i dynu

rhaf o'r dosbarth mwya'f penboeth i ymddyddan â mi, y rhaf a fyddent ar y cyntaf wedi rhoddi derbynied lled frwnt i mi. Dyna esiampl. Un diwrnod aethum i weithdy gŵf cloio (*locksmith*), a chynnygiais Fibl i'r meist'r, 'Cymerwch eich Bibl i ryw le arall,' meddai, 'a gwybyddwch mai Catholiciaid Rhufeinig apostolaidd ydym ni, ac heblaw hyny mai Brythoniaidd ydym.' 'O,' meddwn innau, 'dengys hyny i mi mai cydwladwyr ydym, oblegid Brython wyf finnau' hefyd. Mae y Bibl wyf yn gynnyg i chwi yn cynnwys ysgrifeniadau yr Apostolion, ac os gadewch y gair Rhufain allan o'ch profes grefyddol, bydd i ni ddybenu, se allai, mewn gwleed ein bod o'r un grefydd.' Ymdawelodd ar unwaith, a chawsom ymddyddan maith a difrifol yn ngwydd yr holl weithwyr."

Yna ar ol crybwyll am brofion a gafodd nad ydyw pawb sydd yn ymddangos fel dan awdurdod y Jesuitiaid yn cymeryd eu harwain yn gwbl ganddynt, dywed Le Groignec, "Mae yr offeiriad yn y dref fawr hon yn fwy rhyddfryd na'r rhaf yn y wlad, ac yn fwy moesgar pan gynnygir y Bibl iddynt. Un diwrnod pan ar ymweliad â theulu, gwelais fod offeiriad ieuanog yn bresennol, a chynnygiais iddo Fibl. Cymerodd y gyfrol, trodd y dalenau drosodd a dycheledd hi i mi, gan ddwywed fod ganddogyfieithiad Ffrengig o'r Ysgrith.

yrann gydag esboniad; ond ni ddarfu iddo honi, fel y gwna yr offeiriad yn gyffredin, nad yw y cyfseithiad Protestanaidd yn un cywir. Ddiwrnod arall pan yr oeddwn yn agor fy sypyn mewn lle cyhoeddus, daeth offeiriad tua haanner cant oed ataf, edrychodd ar fy llyfrau, cymerodd i fyny gopi o'm trydydd 'Llythyr at Offeiriad Ploemeur'—'Pabyddiaeth wedi ei dynoethi,'—prynodd ef, ac aeth ymaith heb ddywed- yd gair.

"Mae ymysg y dosbarth gweithiol yn Nantes duedd gref at Brotestaniaeth. Cyfartyllais â thri o deuluoedd y rhai ydynt yn benderfynol o ddwyn eu plant i fyny yn ein ffydd ni. Mewn un ran o Nantes mae y Brythoniaid sydd yn siarad y Frythonaeg yn trigiannu; nis gall y nifer mwyaf o honynt ddarllen nac ysgrif- enu. Mae cyflogau yn uwch yn Nantes nag yn Llydaw isaf, ac felly ymsefydla llawer o deuluoedd tlodion yma."

Mewn llythyr arall, dyddiedig Hydref 13eg, ysgrifena Le Groignec, 'Dychwelais i Lorient ychydig ddyddiau yn ol, ar ol taith o chwech wythnos yn Loire-Inferieure. Ar ol gadael Nantes ymwelais â'r lle- oedd canlynol: Indrat, St. Nazaire, Gwé- rande a'r trefi cylchynol, sef Clis, la Turbal- la, Poulignen, Batz, a la Croisie. Er pan ys- grifenais fy llythyr diweddaſ yr wyf wedi gwerthu 136 o gopiau o'r Ysgrhythrau, a 1200 o'r llythyrâu at offeiriad Ploemeur. Ychydig ddyddiau cyn i mi adael Nantes, fel yroeddwn yn sefyll gyda'm llyfrau mewn man cyhoeddus, daeth boneddwr ymlaen a phrynodd chwech o'r llythyrâu at offeiriad Ploemeur. Nid oeddwn yn ei adna- bod; ond wedi iddo fyned ymaith, dywed- odd gŵr oedd yn sefyll yn agos i mi, 'Onid ydych yn adnabod y boneddwr yna? M de Charette ydyw, brawd de Charette, y cadfridog enwog.' Yr oeddwn wedi synu yn fawr.

"Mae ychydig o deuluoedd Protestan- aidd yn St. Nazaire. Mae gweinidogion Protestanaidd Nantes wedi cymeryd ys- tafell fawr, lle y cynnellir gwasanaeth cref- yddol bob pythefnos. Prynodd ysgol- feistr Pabaidd perthynol i'r dref gopi o'r Testament Newydd genyf, gan ddywydd ei fod yn credu yn Iesu Grist ac yn yr Efengyl, ac nas gallai derbyn 'athraw- iaethau ynyd' yr eglwys Babaidd. Yn nghymydogiaeth St. Nazaire aethum i dŷ lle y gwelwn fod offeiriad yno eisoes yn ymddyddan âg amryw bersonau. Cynnyg- iais iddo y Bibl, ond dywedai fod ganddo un. Yna troais at wraig y tŷ, a gofynais a wnai hi brynu y Bibl, ond gwrthododd mewn dull garw iawn, a bernais innau mai doeth oedd encilio. Ymhob man arall ceaisi dderbyniad croesawgar. Wrth fyned trwy dref fechan Gwérande, cyfarfyddais â

chynnorthwywr Maer Poulignen, bwrdeis- dref gyfagos. Ni chymerodd Fibl, ond prynodd gopi o'r 'Babaeth wedi ei dy- noethi.' Ddeuddydd ar ol hyny, fel yr oeddwn yn myned trwy Poulignen, gwel- odd fi, ac anfonodd ei was ataf i ddymuno arnaf fyned i'w dŷ i siarad âg ef. Aeth- um. 'Wel,' meddai, 'y rheswm pahan na ddarfu i mi brynu Bibl genych y dydd o'r blaen ydoedd, na wyddwn mai y Bibl Protestanaidd oedd genych, ond wedi dar- llen eich 'Llythyr' yr oedd yn ddrwg genyf wrthod.' Prynodd Fibl a'r trilllyth- yr at offeiriad Ploemeur. Cyfarfyddais âg offeiriad mewn gweithdy saer, a chyn- nygiais Fibl iddo. 'Nid heddyw,' medd- ai, 'fe allai rywbyrd etc.'

"Aethum i dŷ yn Turballa, a chynnyg- iais Fibl i'r gŵr. 'Huguenotiaid ydym ni yma,' meddai, dan chwerthin. Tybiai mai un o oruchwylywyr yr offeiriad oedd- wn, ac y buasai y gair Huguenot yn fy nychrynu. 'Wel,' meddwn innau, 'dyma'r fibl yr hen Huguenotiaid, y rhai ydym yn alw heddyw yn Brotestaniaid.' 'Os felly,' meddai, 'prynaf un.' Gwerthais un ar ddeg o Destamentau a 60 o'r 'Llyth- yrau,' mwy nag mewn unrhyw le bychan.

"Yn ngorynys Batz, siaredir y Fryth- onaeg gan breswylwr pedwar o bentrefi. Cymysgedd yw y Frythonaeg hon o dafod- ieithoedd Morbihan a Finistere. Gall y plant i gyd siarad Ffrancaeg yn gystal a'r Frythonaeg. Clywais mai llwyth o Sac- soniaid a breswylent orynys Batz yn y chweched ganrif. Mae wynebau hardd, pryd golen, a thaldra y preswylwr pres- ennol yn dangos eu bod yn ddisgyn- yddion o'r llwyth Sacsonaidd hwnnw. Y maent yn dra zelog. Sylwais ymhob tŷ ar ddelw o Mair wedi ei harddu â blodau; ac ar bob ochr i'r ddelw y mae canwyll yn barod i gael ei goleuo. Addoliad y For- wyn sydd yn dal y lle uchaf yn nghrefydd y bobl."

BRYNIAU KHASIA.

DOSBARTH KHADSAWPRA.

LLYTHYR ODDI WERTH Y PARCH. GRIFFITH HUGHES, DYDDIEDIG AWST 20, 1881.

Yr oedd y cyfarfod eglwysig diweddaſ yn gyfarfod o lawenydd a dyddordeb mawr i ni, oblegid dyma yr amser y trefnwyd i dderbyn Brenin Khadsawpra—y Brenin Gwyn fel ei gelwir—i'r eglwys hon. Yr oedd ei achos wedi bod dan sylw yr wyth- nos o'r blaen, a phawb wedi dangos eu parodrwydd iddo ddyfod i gynnyg ei hun- an yr wythnos hon. Yr oeddys wedi cael

y cyfarfod yn gynnar y prydawn, er mwyn i'r cyfeillion o Mairang a Mawlong allu d chwelyd yr un diwrnod. Daeth y brenin a'r cyfeillion yn brydlawn, a daeth yr eglwys ynghyd yn gryno heb neb yn ol, oddieithr y cleifion. Holwyd ef yn helaeth am ei brofiad a'i wybodaeth o egwyddorion crefydd. Rhoddodd foddlonrwydd i ni oll yn ei atebion cywir a diroddres. Synodd fi ei fod wedi cyrhaedd gwybodaeth mor gywir a helaeth mewn can lleied o amser, o herwydd nid oes ond tua deng mis er pan ddechrenodd ddyysgu darllen a dilyn moddion gras. Dywedai mai y peth cyntaf a dueddodd ei feddwl at Gristionogaeth oedd mai Duw oedd ei Greawdwr, ac mai Efe yn unig a ddylai gael ei addoli, ac nid pren a maen; ac yna iddo golli pob gafael ar y grefydd Gassiaidd, a cheisio d'od i addoli y gwir Dduw. Yr wyf yn d'od yn Gristion ac i'r eglwys, meddai, am fy mod yn bechadur, a bod Iesu Grist wedi rhoddi iawn am bechod. Mewn atebiad i gwestiwn, "Pa fantais fyddol neu arall a ddysgwyliat wrth d'od yn Gristion?" atebai, "Dim mantais fyddol, y mae arnaf eisieu cadw fy enaid." Gofynnwyd iddo, gan ein bod yn arian ac euog, pa fodd yr oeddym i ddysgwyl gallu ymddangos o flaen y Duw sanctaidd a chyflawn yn y nefoedd? ac atebai, "Yr ydym yn noeth ein hunain, a pha beth a wisgwn ond cyflawnder Iesu Grist?" Yr oedd yr atebion hyn, a llawer o rai eraill cyffelyb, yn cael eu rhoddi yn ddiroddres a pharod—dim aros i ystyried pa atebiad fyddai oren ei roddi, fel y gwelir yn aml; ac ar y diwedd yr oedd pawb yn llawen i roddi dehenlawn cymdeithas iddo. Y mae mewn ansawdd meddwl dymunol iawn, ac yn ymddangos wedi bwrw y draul cyn rhoddi ei hunan i Grist a'i eglwys. Pan oeddwn yn Mawlong yn ei dŷ ef y dydd o'r blaen, yr oeddym yn ymddyddan â dyn canol oed oedd wedi dechreu dysgu darllen a dilyn y moddion ar y Sabboth. Yr oedd y dyn yn dyweyd am ei anhawsderau i d'od yn Gristion, sef gwrthwynebiad ei wraig a'i deulu,—y byddent yn gas a brwnt wrtho am ei fod yn dysgu darllen a phaeidio gweithio ar y Sabboth. Atebai y brenin fod yn rhaid i bob Cristion ddyoddef; dyoddefodd Iesu Grist, a pha beth yw ein dyoddefadau ni o'u cymharu â'r eiddo Ef? Pa beth fydd y canlyniad iddo o'r cam cyhoeddus hwn a gymerodd, y mae yn anmhosibl dyweyd yn awr. Y mae ei benaethiaid oll yn wrthwynebol iddo oblegid hyn; ac er fod y Cristionogion, a chyfrif Mawdem, yn lled liosog yn ei deyrnas, eto pobl ddiolion a diddylanwad ydynt, oddigerth ychydig eithriadau. Y mae yn wir fod teulu breninol Mawnai yn Gristionogion; ond gan eu bod wedi colli y trefnfaeth, ychydig iawn yw eu dylan-

wad. Ped ai yn etholiad byddai y Cristionogion yn y lleiafrif o lawer iawn. Y mae yr achos hwn yn deilwng o gydymdeimlad a gweddïau yr eglwys yn Nghymru. Y mae yn sicr o gyfarfod â llawer amgylchiad cyfyng a brofa ei egwyddor Gristionogol yn ei sefyllfa fel llywodraethwr. Er engraifft, y mae yn arferiad mewn durbar neu lys barn brodorol, i'r brenin roddi diod feddwol i bawb o'r penaeithiaid a fo yn bresennol. Yr oedd ef mewn cryn benbleth oblegid hyn, gan ei fod yn teimlo na ddylai Cristion roddi diod feddwol i neb nac yfed ei hun. Gofynnodd pa beth i wneyd yn yr amgylchiad, a fyddai rhoddi y swm a arferai roddi i brynu diod i'r penaeithiaid, a gadael iddynt wneyd fel y mynont, yn ei ryddhau ef oddiwrth y cyfrifoldeb? Dywedwyd y byddai; oblegid os gwarient y swm ar ddiod feddwol, eu pechod hwy ac nid yr eiddo ef fyddai hyn.

Y mae yr achos yn Mawlong yn edrych yn addawol—y gynnulleidfia yn cynnyddu, a rhai yn dechreu son am ymuno â'r eglwys, ond y mae Mairang yn parhau yn galed a meddw. Cynnelir y moddion yno ar y Sabboth, bob yn ail â Mawlong, ond pobl Mawlong sydd yn gwneyd i fyny y gynnulleidfia, oddieithr dau neu dri o fechgyn ieuaine sydd yn ymgaiswyr. Dylem grybwyll wrthyh am U Rutoonroy, athraw Mawlong. Y mae yn ddyn ieuanc dymunol a gweithgar, ac yn barchus gan y pentref, ac y mae llwyddiant y gwaith yn y lle hwn i'w briodoli i raddau helaeth iddo ef. Y mae U Jura, yr hwn sydd wedi adeiladu tŷ yn Mairang, yn ymdaflu i waith.

DOSBARTH JIWAI.

LLYTHYR ODDIWRTH Y PARCH. JOHN JONES, DYDDIEDIG JIWAI, MEDI 2IL, 1881.

ER nas gallaf ddyweyd fod cymaint ag un wedi ei ychwanegu at un o'r eglwys yn ystod y mis, da genyf allu dyweyd fod ar feddwl rhyw ychydig i ymuno â ni yn Jiwai yn lled fuan. Y maent eisoes wedi cynnyg eu hunain i'r eglwys, ac y mae yn debyg y derbynir hwy yn ystod y mis hwn. Y mae y gynnulleidfia a'r Ysgol Sabbothol yn dechreu cynnyddu ychydig, trwy fod amryw o'r pentref yn dechreu dyfod i'r capel yn lled gyson,—plant a rhai wedi tyfu i fyny. Yr ydym yn gobeithio y bydd iddynt ddal ati, ac na bydd i ddim eu troi yn ol. Fel eich hysbysais o'r blaen, yr ydym wedi agor dwy ysgol yn y pentref (ac wrth fyned heibio gwell i mi ddyweyd nad yw hyn yn golygu ein bod

wedi ychwanegu at draul y Genadaeth gymaint ag un ddimal, ond fod yr athrawon a'r athrawesau sydd yn dysgu yma yn y boreu yn dysgu drachefn y prydawn yn y pentref, ac y mae y ddwy yn dyfod ymlaen yn lled dda ar y cyfan. Nid yw yr *attendance* mor dda na'r rhif gymaint ag y dymunem, ond y mae yn rhaid wrth amynedd. Ond hyn yr oeddwn yn meddwl ei ddwyeyd, fod tua deuddeg o'r plant hyn, y rhai na fyddent un amser yn dyfod yn agos i'r capel cyn dechreu y ddwy ysgol hyn, yn awr yn dyfod yn gyson bob Sabboth; felly chwi welwch eu bod yn dechreu dwyn ffirwyth. "Na ddiystyrwch ddydd y pethau bychain." Byddwn yn pregethu yn y ddwy gyda'r hwy'r bob Sabboth, pawb yn eu tro, ac eraill yn dyfod i helpio y canu; a thrwy dipyn o ymdrech, trwy fyned o dŷ i dŷ i'w galw a'u cymhell,—a rhaid dywedyd eu bod yn hwyrfyddig iawn i ddwyfod,—byddwn yn llwyddo i gael o 25 i 40 rhwng plant a rhai mewn oed, plant gan mwyaf, i wrando ac i ganu am awr a hanner bob Sabboth. "Bwrw dy fara ar wyneb y dyfroedd," &c.

Y mae rhai o rieni y plant yn teimlo fod y grefydd Gristionogol yn *catching*, ac am hyn yn rhwystro eu plant rhag dyfod. Llwyddwyd i gael dwy eneth, un tua deg a'r llall tua deuddeg oed, ond ar un-waith darfu iddynt roddi i fyny dyfod i'r ysgol. Pan aeth Mrs. Jones i ofyn paham yr oeddynt wedi peidio, dywedai y fam fod y plant yn awyddus am ddwyfod ond ei bod hi wedi eu hattal; "cany's," meddai, "yr wyf yn gwleod os parhânt i ddyfod byddant yn sic'r o'ch dilyn o'chi." Dyna oedd yn ei feddwl, y troant yn Gristionogion. O na byddai hyn yn wir am danynt oll.

Tua chanol y mis diweddaf daeth Mr. Elliot, Prif-ddirprwywr Assam, i ymwelod â Jiwai ar ei ffordd o Sylhet i Shillong. Aethum â phlant yr ysgol i'w gyfarfod, er rhoddi croesawiad iddo. Daeth i ymwelod â'r ysgol y prydawn, ac arholodd y ddau ddoesbarth blaenaf, yn fechgyn a genethod, mewn darllen, &c., a gofnodd i ni ganu amryw o bennillion yn Khassi, y rhai a ddewiswyd gan Captain Trotter, diweddar *Assistant Commissioner*, Jiwai. Dywedai ef, a Major Maclean, yr hwn oedd gydag ef, eu bod wedi eu boddio yn yr hyn a welasant ac a glywsant.

Yr wyf yn gobeithio y ceir achos yn Syndai bob yn ychydig. Cynnelir moddion Sabbothol yno er dechreu mis Ebrill, ac y mae ooddeutu 20 yn dyfod iddynt yn rheolaidd; ar brydian bydd y nifer yn chwyddo i 40. Yr oedd U Kypa U John, un o'r blaenorïad yma, yno rhyw dri Sabboth yn ol, a dywedai fod golwg addawol yno.

SHILLONG.

RHANAU O LETHYRAU ODDIWRTH Y PAROCH. C. L. STEPHENS.

Mewn llythyr dyddiedig Awst 29ain, dywed Mr. Stephens, "Mae pobpeth wedi myned ymlaen yn gyssurus yn yr orsaf hon a'r dosbarth, er ymadawiad Mr. Jones; ac nid wyf wedi clywed dim o Shella a'r dosbarth hwnw i beri i mi feddwl fod pethau yn wahanol yno. Bydd yr Efyngylwyr a rhai o'r Cristionogion yno yn ysgrifenu ataf yn achlysurol, ac felly yr wyf yn cael fy hysbysu am bob peth o bwys. Yr wyf yn bwriadu ymwelod â'r dosbarth yr wythnos ar ol y nesaf. Dysgwyliaf weled arwyddion fod y gwaith wedi bod dan ychydig o anfantais trwy absennoldeb mor faith. Mae presennoldeb cenadwr, pa mor ddi-brofiad bynag y gall fod, yn ateb y pwrpas o rwymo ynghyd waith y dosbarth.

YMWELIAD ESGOB CALCUTTA A'R ORSAF.

"Mae Esgob Calcutta wedi bod yn ymwelod â ni. Cefais y pleser o fod dair gwaith yn ei gwmni. Gwahoddwyd yr holl Orsaf (Ewropeaidd) i'w gyfarfod un nos-waith yn yr *Institute*. Yr oedd yn nodedig o rydd gyda mi. Drannoeth ymwelodd â'r ysgol; ac ar ol arholi rhai o'r dosbarthiadau, ysgrifennodd yr hyn a ganlyn yn ein llyfr:—

'Cefais lawer o hyfrydwch wrth weled 'fod yr ysgol hon yn parháu yn flodeuog; 'y mae yr argraffiadau ffafriol a gymerais 'gyda mi ar ol fy ymweliad yn 1877 wedi 'cael eu cadarnhau yn llawn ar yr achlysur 'presennol. Arholais rai o'r dosbarthiadau 'au uwchaf, a chefais hwynt yn ddeallus, 'ac yn dangos arwyddion amlwg o'r addysg 'ofalus a roddir. Rhaid yn sic'r i ddyllan 'wad yr ysgol ddyddorol hon gael ei deimlo 'dros gylch eang. Bydded i'w effeithiau 'ddyfod yn fwy a mwy amlwg yn ymar- 'weddiad pobl y dosbarth.

'EDWARD R. CALCUTTA.'

Ar y 19eg o Fedi, ar ol ymwelod â Shella, ysgrifennai Mr. Stephens drachefn, "Ar ol taith led galed yr wyf eto yn Shillong. Bu fy ymweliad, mi obeithiaf, o ryw gymaint o lês i'r Cristionogion yn Shella; ymddangosai pethau mewn sefyllfa lawn mor ffafriol ag y dysgwylwn eu gwleod. Derbyniodd y bobl fi yn garedig; cefais y pleser o uno dau gwpl yn rhwymau 'glân briodas.'"

DOSBARTH MAWPHLANG.

RHAN O LYTHYR ODDIWRTH Y PAROH.
DR. GRIFFITHS, DYDDIEDIG AWST 26AIN,
1881.

Nos Fercher diweddaf yr oeddyd yn derbyn un i'r eglwys o Mawphlang—U Ithshon, fu yn yr eglwys o'r blaen, ond a syrthiodd er ys mwy na blwyddyn trwy briodi un o'r byd. Dywedai na fu yn gysurus o gwbl er pan y mae allan, fod arno ofn marw yn y sefyllfa hono, a'i fod yn teimlo yn bur enog, fel un wedi cael mantais goleuni yr efigyl ac eto heb fod yn ei phroffesu. Yr oedd yn dangos fod ganddo deimladau dymunol iawn. Nid priodi un o'r byd a wnaeth ef yn yr ystafellau roddwch chwi yna i hynt; ond gorfododd teulu y wraig iddo dori y briodas yn y dull Cassiaidd am ei fod yn Gristion, yr hyn a wnaeth, ac wedi'n aeth ati i fyw, yr hyn sydd, yr wyf yn deall, yn groes i benderfyniad yr daethpwyd iddo gan y cenadon a'r Cristionogion brodorol. Yr wyf fi yn credu, yn sicr fod teulu gwraig Ithshon rywfodd yn deall am y rheol hon, ac wedi tynnu allan eu cynllun o'r dechreu pa fodd i'w lithio. Ond er gwaethaf eu dichellion, dyma Ithshon yn ol yn y gorlan eto, ar ol erwydro yn yr anial am lawer o fisoedd, a dyoddef llawer iawn o ofn a braw a gwasgeydd cydwybod. Nid wyf wedi clywed eto pa fath siarad sydd yn y pentref ynghylch hyn; ond gan ydysgwylent ei wneyd yn offeiriad a barnwr y pentref cyn hir, y mae yn ddiau fod y teimladau yn gyffrous iawn, ac nid wyf ond dysgwyl i'r gynnull-eidda a'r ysgol ddyddiol fod yn llai am ryw amser beth hynag. Araf iawn ydyw y dychweladau yn Mawphlang, oblegid y mae y bobl yn gelyd ac yn elyniaethol iawn, ac yn barod i wneyd unrhyw beth i ddrygu achos Iesu Grist; a synech chwi yna, oblegid yr ydym ni yma yn aml yn synu, gymaint o wybodaeth o Air Duw sydd gan y rhai sydd yn ymladd yn ei erbyn; ac nid yn unig gwybodaeth o hono, ond crediniaeth mai oddiwrth Dduw y mae. Clywais fod ugeiniau, os nad cannoedd, o'r rhai hyn yn y wlad hon yn cadw draw oddiwrth Gristionogaeth, gan dwyllo eu hunain mai fel Khassiaid ac nid fel rhai wedi cael goleuni uwch y bernir hwynt y dydd olaf. Yn nghanol y fath galedwch, y mae yn gysur gweled ambell un yn dangos ei fod yn caru Iesu Grist ac yn ynddiried ynddo a'i gyffesu. Er ys ychydig yn ol yr oedd un wraig o Mawphlang yn cynnyg ei hunan i'r eglwys; ond gan nad oeddyd yn teimlo addfedrwydd i'w derbyn, barnwyd yn well iddi aros am dri mis. Cynnygiwyd un hen wr o Mawreng i'r eglwys, a barnwyd yn well iddo yntau

aros am tua mis. Yr wyf yn dysgwyl cryn dipyn oddiwrth yr hen wr hwn; y mae wedi dilyn yn lled fyddlawn ar y cyfan yn ngwynneb cryn lawer o demtasiynau, ac efe ydyw yr unig un o'r ty sydd yn pryderu dim ynghylch ei enaid.

"NEWYDDION DA."

DYMUNIR ar i Swyddogion yr Ysgol Sabbothol a Swyddogion eglwysig wneyd pob ymdrech i sicrhau lledaeniad y Cylchgrawn Cenadol hwn, trwy osod ar ryw frawd neu frodyr ymho lle i gasglu enwau derbynwyr. Bydd darlleniad cyffredinol o hono yn un ffordd effeithiol i feithrin a dwysahau yr ysbryd cenadol.

DERBYNIADAU TUAG AT Y GENADAETH.

DYMUNA'r Trysorydd Cyffredinol gydnabod ei fod wedi derbyn yfysmiau canlynol tuag at y Genadaeth er pan wnaed yr hysbysiad diweddaf.

	s. s. d.
Mr. William Williams, Aberystwyth ..	0 10 0
Dienw, Manchester, tuag at y tŷ haiarn i Gapel Nongawilia	5 0 0
Casgliad cynnull-eidda Wood St., Birmingham, trwy law Mr. W. Jones, Ash-ted: Road	18 0 0
Casgliad 'yn' Nghymdeithasfa' Caernarfon, trwy law Mr. Ellis Jones	34 1 5
Y Parch. E. Parry, M.A., Drefnewydd, tuag at yr Argraffwag newydd	3 0 0
Rhodd Mrs. Griffith Thomas, Aberystwyth, i'r Genadaeth ar Fryniau Khassia, yn wneyd fod treuladau y Gymdeithas yn fwy na'r derbyniadau, trwy law Mr. R. J. Davies, U.H., Cwrt Mawr	100 0 0

Derbynir rhoddion at y Genadaeth gan y Trysorydd, John Griffith, Esq., Church St., Egremont, Birkenhead.

Gellir i'tau unrhyw fwm mewn unrhyw gangen o'r North and South Wales Bank, i'to the credit of Mr. John Griffith, Treasurer of the W. C. Foreign Missionary Society.

Derbynir rhoddion at Drysorfa Gweddwon ac Amddifaid y Cenadon, gan Drysorydd y gronfa hono, DAVID ROBERTS, Esq., 63 Hope Street, Liverpool.

Pob llythyr a'u achos y Gymdeithas i'w cyfeirio i'r Ysgrifenydd, The Rev. JOSHUA THOMAS, M.A., 23, Breckfield Road South, Liverpool.

Y DRYSORFA.

RHIF. 614.]

RHAGFYR, 1881.

[LLYFR LI.

DUW, CARIAD YW.

GAN Y PARCH. ROBERT DAVIES, AMWYTHIG.

I IOAN iv. 8, 16.

UN o'r pethau anhawddaf yw rhoddi darnodiad neu ddefiniad o beth, hynny yw, enwi rhyw nŵd neu amgylchiad a berthyn iddo ag sydd mewn modd cyffredinol ac anffaeledig yn ei wahaniaethu oddiwrth bobpeth arall sydd yn bod, hyd yn nŵd y pethau agosaf a thebycaf iddo. Y mae y gair definio yn golygu nodi allan derfynau peth. A thuag at wneuthur hynny yn llwyddianus, y mae yn ofynol enwi y dosbarth y perthyna iddo, ynghyd a gwneyd yn eglur y gwahaniaeth sydd rhyngddo â phobpeth arall yn y dosbarth hwnw. Dywed Isaac Taylor fod un nŵd anffaeledig yn ddigonol mewn definiad; oblegid os gwneir gwrthddrych yn adnabyddus trwy y nŵd hwnw y tu hwnt i'r posibilrwydd o gamgymeryd, nid yw pa beth bynag a ddywedir ymhellach am dano yn cyfranu dim at ein sicrwydd gyda golwg arno, ac y mae yr hyn a ddywedir yn ychwanegol am dano i'w ystyried yn hytrach fel disgrifiad. Y mae yr un gŵr er mwyn egluro ei feddwl yn rhoddi definiad o'r cawrfil (*elephant*): "Creadur pedwar-troed yw y cawrfil, gyda duryn hir, hyblyg." Wrth ddyweyd mai creadur pedwar-troed yw y cawrfil, y mae yn enwi yn unig y dosbarth y perthyna y creadur iddo. Ond nid oes genym eto ond drychfeddwl anmherffaith am dano, oblegid y mae llawer math o greaduriaid pedwar-troed yn bod. O ganlyniad y mae yr awdwr yn y lle nesaf yn crybwyll yr hyn sydd yn gwahaniaethu y creadur oddiwrth greaduriaid eraill yn yr un dosbarth ag ef, gan ddyweyd mai creadur pedwar-troed yw "gyda duryn hir, hyblyg." Y mae yn

awr wedi llwyddo i nodi allan y marc penodol hwnw yn y creadur ag sydd yn ei wahaniaethu oddiwrth bob creadur arall yn yr un dosbarth ag ef, oblegid nid oes yr un arall ond y cawrfil yn ateb i'r darnodiad hwn. Y mae yn afreidiol bellach dyweyd dim yn ychwaneg am y creadur mewn trefn i roddi sicrwydd i ni am dano, megys sŵn am ei faintioli a'i amrosgedd, a lliw ei groen, &c., ac y mae hynny i'w ystyried yn hytrach fel disgrifiad ac nid definiad.

Ac y mae yn haws rhoddi disgrifiad o wrthddrych na rhoddi definiad o hono. Gallwn ddyweyd llawer o bethau am dano, ond nid mor hawdd yw dyweyd beth yw. Gwaith anmhosibl o'r bron yw i neb sefyll ar derfynau bodolaeth unrhyw greadur a rhoddi ei fys ar y nŵd ag sydd yn ei wahaniaethu oddiwrth y creadur agosaf ato.

Y mae llysieuyn yn beth digon adnabyddus i ni, ac y mae o fewn ein gallu i'w ddesgrifio trwy enwi rhai o'i briodoleddau, ond nid gyda'r un rhwyddineb y gallwn roddi definiad o hono. Y mae tu hwnt i'n cyrhaedd-iadau i ddyweyd ymha le y mae ei fywyd yn terfynu oddiwrth fywyd yr anifail; oblegid y mae creaduriaid yn bod, fel yr yspwng er engraifft, sydd yn meddiannu y tir canol rhwng llyslau ac anifeiliaid, fel nas gŵyr dyn ar ba ochr i'w rhestru,—nis gall ddyweyd pa un ai llyslau ai anifeiliaid ydynt.

A oes rhywun erioed wedi ateb i foddlonrwydd y cwestiwn, Beth yw dyn? Y mae dyn, wrth geisio rhoddi darnodiad o hono ei hun, yn y perygl o wneuthur ei hunan yn ddim ond ani-

fail ar y naill law, neu ynte o wneuthur ei hunan yn angel ar y llaw arall. Ond nid y naill na'r llall yw dyn. Y ffordd y gwneir yn gyffredin yw, cymeryd dyn yn rhanau, gan ddyweyd am ei gorff ei fod wedi ei wneyd o bridd y ddaear, ac am ei enaid ei fod yn ysbryd i fyw byth. Dyna fel y gwneir yn y llyfr bychan hwnw a elwir *Rhodd Mam*, yr hwn yw awdurdod cyntaf llawer o honom yn Nghymru ar gwestiwn o'r fath yma; a dyna fel y gwneir yn yr holl gatecismau duwinyddol ar ei ol ag y daethom ni yn gydnabyddus a hwynt. Ond nid yw hyn yn ddarnodiad o ddyn. Y mae yn ddesgrifiad, ac yn ddesgrifiad cywir o hono, mor bell ag y mae yn myned, ac nid ydym yn gwybod y gellid dyweyd yn well am ddyn na hyn. Ond nid yw y desgrifiad hwn yn rhoddi un cynnorthwy i ni i ganfod y gwahaniaeth rhwng dyn a'r anifail ar y naill law, a rhwng dyn a'r angel ar y llaw arall. Y mae yr anifail wedi ei wneyd o bridd y ddaear, ac y mae yr angel yn ysbryd sydd i fyw byth; ond, Beth yw dyn! Beth yw y marc penodol hwnw ag sydd yn ei wahaniaethu oddiwrth yr anifail ar un llaw, ac oddiwrth yr angel ar y llaw arall?

Ond, pwy a all ddyweyd, Beth yw Duw? Os yw yn anhawdd dyweyd beth yw y creadur, yr hwn sydd yn wrthddrych ein synwriaethau corfforol, yr hwn yr ydym yn ei weled, yn ei deimlo, ac yn gallu dyfod ato, pa fodd y gallwn ddyweyd beth yw Duw yr hwn sydd anweledig—"yr Hwn sydd yn trigo yn y goleuni ni ellir dyfod ato, yr Hwn nis gwelodd un dyn ac nis dichon ei weled?" "Am yr Hollalluog, ni allwn ni mo'i gael ef." "Wele, mawr yw Duw, ac nid adwaenom ef." Y mae ei "fawredd yn anchwiliadwy," ac y mae ei "ffyrdd" yn "anolrhiniadwy." Nis gallwn sefyll ar derfynau ei fodolaeth ef, a rhoddi ein llinyn mesur am dano. A phe yr amcanem wneuthur hyny, gosodem ein hunain yn agored i gerydd Sophar y Naamathiad: "A eili di wrth chwilio gael gafael ar Dduw? a eili di gael wr Hollalluog hyd berffeithrwydd? Cyfrwch â'r neloedd ydyw, beth a wnei di? dyfnach nag uffern yw, beth a eili di ei wybod? Mae ei fesur ef yn hŷ na'r ddaear, ac yn lletach na'r môr."

Ond er fod Duw y tu hwnt i gyr-

haeddiadau dyn i gael gafael arno, y mae genym y gwirionedd cysurus ei fod wedi rhoddi dadguddiad i ni o hono ei hun. Ac nid amhriodol, fe allai, yw gofyn, A yw y dadguddiad ag y mae Duw wedi ei roddi o hono ei hun yn cynnwys yr hyn a ellir ei ystyried yn ddarnodiad eglur a chryno o hono? yn ddarnodiad trwy yr hwn y gallwn ni ei ddirnâd Ef, yr hwn sydd, oddieithr hyny, yn anamgyffredadwy i ni? yn ddarnodiad trwy yr hwn y gallwn ei adnabod Ef, yr hwn sydd, oddieithr hyny, yn anadnabyddus i ni? yn ddarnodiad ar yr hwn y gallwn bob amser, ymhob tywydd arnom, orphwys ein henaidd fel ar graig yn nghanol môr ei anfeidroldeb? Y mae y dadguddiad hwnw yn cynnwys lliaws o ymadroddion y rhai a ellir eu hystyried yn ddesgrifiadau gwahanol o hono, neu yn rhanau gwahanol o'r un desgrifiad, ond, A oes genym ddarnodiad o hono? A yw y dadguddiad hwnw yn enwi rhyw un nodweddiad penodol ynddo ag sydd yn ei wneuthur yn wrthddrych i ni i'w adnabod, nid yn unig ar wahân oddiwrth bawb a phobpeth arall, ond sydd yn nodweddiadol o hono y tu hwnt i'r hyn oll a ellir ddyweyd am dano heblaw hyny? A yw yr ymadrodd hwn gan loan, "Duw, cariad yw," i'w ystyried felly?

Y mae genym ymadroddion eraill am Dduw yn y Bibl, byrion a chynnwysfawr, heblaw y mynegiad hwn gan loan, megys, "Goleuni yw Duw," "Ysbryd yw Duw." Ond gellir edrych ar bob un o'r ymadroddion hyn fel rhan o'r un desgrifiad cyffredinol o Dduw yn hytrach nag fel darnodiad o hono. Y maent yn ddesgrifiadau angenrheidiol a hanfodol o hono, ond nis gellir cymeryd y naill na'r llall o hon-ynt fel yn arddangos rhyw un cymeriad neillduol ag sydd yn nodweddiadol o hono uwchlaw pobpeth arall.

Y mae yr ymadrodd cyntaf o'r ddau, yr hwn a gofnodir gan loan yn nechreu ei epistol, sef, "Goleuni yw Duw," yn un o'r rhai mwyaf cynnwysfawr fel mynegiad am Dduw; ond nis gellir ei gydnabod fel darnodiad o hono. Oblegid yn un peth y mae y gair goleuni i fesur helaeth yn dwyn ystyr ffugryol, gan ddynodi yn ei ddefnyddiad dechreuol, nid ansawdd foesol neu ysbrydol, megys cariad, ond sylwedd yn perthyn i'r byd materol; ac nid yw gae-

o nodwedd ffugyrol yn gymhwys i wneuthur darnodiad o beth. Peth arall, nid yw y gair goleuni yn dynodi yr hyn yw peth ynddo ei hun yn gymaint a'i wasanaeth i eraill. Yr ydym bob dydd yn gynnefin a'r goleuni; yr ydym yn byw ac yn symud ynddo, ac y mae yn amlygu i ni bob peth sydd o'n hamgylch. Ond nis gallwn ym-afael yn y goleuni ei hunan, ac y mae yn rhy danbaid i ni allu edrych i mewn i'w gyfansoddiad ei hunan. Yn gyffelyb i hyn, fel ag y mae Duw yn oleuni y mae yn ein hamgylchynu yn ôl a blaen, ac ynddo Ef yr ydym yn byw, yn symud, a bod, ac yr ydym yn canfod ei weithrediadau ar bob llaw i ni; ond "ni fedrwn ei ganfod ef." Fel y mae yn oleuni y mae yn anamgyffredadwy i ni, ac fel y mae yn oleuni "ni ellir dyfod ato." Heblaw hyny, dra-cheffn, nis gellir cyfrif yr ymadrodd hwn gan Ioan fel darnodiad o Dduw, am nad yw yn fynegiad o'r hyn sydd yn hanfod Duw o flaen pobpeth arall. Tarddiad oddiar fywyd yw goleuni fel y mae tywyllwch yn dilyn marwolaeth. Y mae yna fywyd yn yr Hanfod Ddwyfol yn flaenorol i'w oleuni. Nid bywyd sydd yn deillio o oleuni, ond goleuni sydd yn tarddu oddiar fywyd. Fel hyn y mae yn bod yn naturiol. Y mae bywyd yr haul yn flaenorol o ran trefn i oleuni yr haul. Ac fel hyn y mae yn bod mewn ystyr foesol ac ysbrydol. Gweithrediad bywyd yw goleuni mewn ystyr ysbrydol yn gystal ag mewn ystyr naturiol. Yr oedd bywyd y Gair Dwyfol yn bod ynddo yn sail ei weithrediad fel goleuni,— "Ynddo ef yr oedd bywyd, a'r bywyd oedd oleuni dynion." A phe dyosgem y gair o'i ffugyr, gan ddyweyd mai yr hyn a olygir wrth oleuni yw gwirionedd, ni byddem ond yn yr un man. Nis gallwn ddyweyd fod yr ymadrodd, Gwirionedd yw Duw, yn ddarnodiad o hono am yr un rheswm ag nas gellir dyweyd fod yr ymadrodd "Goleuni yw Duw" felly; oblegid nid gwirionedd yw yr hyn sydd yn Nuw o flaen pob peth arall. Y mae "gras a gwirionedd" yn cyfateb i "fywyd a goleuni," ac y mae gras yn dyfod o flaen gwirionedd fel ag y mae bywyd yn dyfod o flaen goleuni. Gras yw yr hyn sydd yn rhoddi bywyd, a gwirionedd yw sylweddriad pethau fel ag y maent wedi eu cyfleu yn y goleuni.

Yn gyffelyb hefyd pan ddywedir mai "Ysbryd yw Duw," nis gallwn edrych ar y dywediad hwn ond fel un o'r lliaws ymadroddion sydd yn gwneyd i fyny y disgrifiad o hono; ac nid yw ar ei eithaf ond mynegiad o'r hyn ydyw o ran ei briodoliaethau naturiol, ac o'r hyn hefyd y rhaid i'w greaduriaid fod mewn trefn iddynt fod yn gyfrifol ac anfarwol; ond nid yw y dywediad hwn yn ddefiniad o hono i'n meddyliau ar wahân oddiwrth bob ysbryd arall.

Yr un modd, pan ddywedir fod Duw yn dragwyddol, yn anfeidrol, &c., nid yw yr ymadroddion hyn yn cyfleu unrhyw syniad terfynol i ni am dano; nid ydynt ond priodoliaethau un ag yr ydym yn awyddus i wybod rhywbeth yn ychwaneg am dano na'i fod yn anfeidrol, yn dragwyddol, &c.

A ydyw yr ymadrodd "Duw cariad yw" yn cyflenwi y diffyg sydd yn cael ei deimlo genym ymhob ymadrodd unigol arall sydd yn llefaru am Dduw? A ydyw yn ddefiniad o Dduw i'n meddyliau mewn cyferbyniad i ymadroddion nad ydynt ond darnau o'r un darlun mawr a chyffredinol o hono? Pell oddiwrthym fyddo hōni yr hawl na'r medrusrwydd i roddi atebiad uniongyrchol ac awdurdodaidd i gwestiwn o'r fath gyda golwg ar yr Hwn sydd anfeidrol ac anchwiliadwy yn ei fôd a'i natur. Ar yr un pryd, nid yw yn anweddus i ni ystyried yr arbenigrwydd sydd yn perthyn i'r ymadrodd hwn, rhagor un arall, fel mynegiad o Dduw; ac nid anmbrïodol yw i ni geisio edrych i mewn i'r amcan neu yr amcanion a allasant fod mewn golwg gan Ioan wrth roddi y mynegiad hwn am dano.

Yn y bennod hon—y bedwaredd o Epistol Ioan—dywedir wrthym ddwywaith drosodd mai cariad yw Duw; ond ni cheir yr ymadrodd yn un mian arall drwy yr holl gyfrol sanctaidd. Ymddengys mai i Ioan y dyegybl anwyl yr ymddiriedwyd y gorchwyl penodol o ddadgan i'r byd mewn geiriau eglur y cariad hwnw ag y cafodd ef ei hun y tu hwnt i neb arall o feibion dynion y fraint o'i brofi. O ganlyniad, yr olwg ar Ddaw fel Duw'r cariad oedd yr un fwyaf naturiol i Ioan. Yr un pryd dylem ochel y cyfeiliornad y dichon i'r ystyriaeth hon ein harwain iddo, sef, o feddwl mai mynegiad Ioan yn

unig am Dduw yw yr ymadrodd hwn. Gwir fod dyn yn furfio ei syniadau am bobpeth yn ol ansawdd ei galon ei hun, a'i fod yn gweled pobpeth yn ol y lliw fyddo ar wydr ei feddwl ei hun. Felly Ioan, yr hwn oedd yn llawn o gariad, pan yn edrych ar Dduw, yr oedd yn ei weled yn ol y llygaid oedd yn edrych arno, ac y mae yn ei ddarlunio yn ol ei dymher gariadus ei hun fel Duw cariad. Ond er caniatâu fod Ioan yn offeryn priodol a chyfaddas i roddi mynegiad i'r byd o'r gwirionedd mai cariad yw Duw, dylem gofio nad oedd ond offeryn. Nid oedd Ioan yn yr amgylchiad hwn ond yr hyn ydoedd ef ei hun ac ysgrifenydd sanctaidd y Bibl mewn amgylchiadau eraill, sef dynion sanctaidd ag oeddant yn llefaru ac yn ysgrifenu megys y cynhyrfwyd hwynt gan yr Ysbryd Glân.

Yr ydym gan hynny i ystyried y mynegiad hwn gan Ioan fel darluniad Duw o hono ei hun. Ac wrth ddyweyd hyn nid ydym yn awgrymu fod y darluniad hwn yn cynnwys unrhyw linellau yn y cymeriad Dwysol nad amlygwyd o'r blaen. Nid y golygiad yw fod pob hysbysiad a wnaed o'r blaen am Dduw yn gyfeiliornus tra mai hwn yw yr un cywir. Ac nid y meddwl ychwaith yw fod pob amlygiad blaenorol o Dduw yn wir ac yn unig yn gyson â'r dadguddiad hwn, ond heb fod yn rhan o hono nac yn dwyn perthynas âg ef. Ond yr hyn yr ydym i'w ddeall yw, mai y mynegiad hwn gan Ioan yw y cwblhâd neu y gorpheniad y mae Duw yn ei roddi i'r dadguddiad am dano ei hun. Dyma yw swm y cwbl a glybuwyd erioed am Dduw; dyma yw yr agoriad sydd yn dadgloi drysau ei holl oruchwyliaethau; hyn yw yr eglurhâd sydd i'w roddi ar yr oll a wnaeth ac a ddywedodd o'r dechreu—"Duw, cariad yw." Hwn yw y dadguddiad olaf o Dduw. Ac fel mai Ioan yn unig sydd yn gwneuthur y dadganiad hwn am Dduw, felly y mae ei gyn-ysgrifenydd sanctaidd drwy holl oesoedd y byd wedi bod yn cyflwyno i ddynion y syniad am Dduw ag y mae y dadganiad hwn yn eglurhâd arno ac yn ddarluniad o hono. Ac er mai Ioan yn Epistol Ioan yn unig y ceir y dadganiad hwn am Dduw, nid yw ddim mwy na llai na sylwedd yr holl Ysgrifthyrr. Gellid ysgrifenu ar gefn y gyfrol sanctaidd fel mynegiad

cryno a chyflawn o'i chynnwysiad—"Duw, cariad yw."

Ond er cydnabod fod yr ymadrodd hwn gan Ioan yn golygu perffeithrwydd y dadguddiad dwysol, nis gallwn lai na gofyn, Pa fodd y gall unrhyw un nodwedd feddu yr arbenigrwydd o roddi cwblhâd i'r dadguddiad am Dduw rhagor llawer eraill o berffeithiau sydd yn eiddo iddo? Y mae efe yn anchwiliadwy yn ei holl fodolaeth, ac yn anfeidrol yn ei holl berffeithiau, fel wrth i ni ystyried hyn, mai prin yr ydym yn gallu boddloni ein meddwl âg unrhyw un briodoledd uwchlaw yn arall fel mynegiad o hono, hyd yn nod ei gariad. Pe buasem yn myned i feddwl o gwbl am un ymadrodd mwy na'i gilydd i ddynodi yr hyn yw Duw, buasai yn haws genym gymeryd ei atebiad ef ei hun i Moses pan yn ei anfon ef at feibion Israel i'r Aipht. Ofnai Moses y byddai iddo gael ei holi am yr hwn a'i hanfonodd ef atynt, gan ofyn iddo, "Beth yw ei enw ei?" Os felly, medd Moses, "Beth a ddywedaf fi wrthynt?" Dywed wrthynt, medd Duw, "Ydwyf yr hwn ydwyf. Fel hyn yr adroddi wrth feibion Israel, Ydwyf a'm hanfonodd atoch." Y mae Duw yn Fôd perffaith, a phob rhagoriaeth yn bod ynddo i raddau annherfynol, fel ag yr ymddengys allan o'r cwestiwn o'r bron i ddisgyn ar unrhyw un briodoledd fel mynegiad o hono, a byddai yn haws genym dderbyn fel darnodiad o hono yr hyn a ddywedodd wrth Moses—"Ydwyf yr hwn ydwyf!"

Yr hyn sydd yn ychwanegu at ein hanhawsder i dderbyn unrhyw un nodwedd mwy na'u gilydd fel mynegiad am Dduw, yw y ffaith fod pa beth bynag sydd i'w fynegu am dano i'w fynegu am yr holl o hono, ac nid rhan yn unig. Nid yw yn ymddangos yn eglur ar yr olwg gyntaf, paham y dywedir, "Duw, cariad yw," mwy na dyweyd, Duw, gallu ydyw, neu, Duw, gwybodaeth ydyw; oblegid y mae ei allu a'i wybodaeth i'w mynegu am yr oll o hono yn gystal ag yw ei gariad. Ac ar ryw gyfrif hefyd ymddengys mor briodol dyweyd mai gallu yw Duw ag ydyw dyweyd fod gallu yn Nuw, canys y mae efe yn Hollalluog. Nid yn unig y mae Efe yn Hollalluog trwy ei fod yn gallu pobpeth, ond hefyd y mae felly yn yr ystyr o fod yr oll o hono yn allu. Nid yw gallu mewn un rhan

o hono, canys y mae efe "heb ranau;" y mae gallu ynddo i gyd. Yn gyffelyb y gellir dyweyd am ei wybodaeth. Y mae Efe yn hollwybodol, nid yn yr ystyr yn unig o'i fod yn gwybod pob peth, ond yn yr ystyr fod yr oll o hono yn wybodaeth. Nis gallai fod yn hollwybodol yn yr ystyr o wybod pob peth oni bae ei fod yn hollwybodol yn yr ystyr uwch o fod yr oll o hono yn wybodaeth. Yr un modd hefyd pan ddywedwn fod Duw yn hollbresennol, yr ydym i olygu nid yn unig ei fod ymhob man ar unwaith, ond fod yr oll o hono ymhob man ar unwaith. Ac y mae yr un feth i'w ddyweyd am holl briodoliaethau Duw, ei gyfiawnder, ei sancteiddrwydd, &c. Y mae pa beth bynag sydd i'w fynegu am dano ef i'w fynegu am yr oll o hono; ac y mae yr ystyriaeth hon can bellad ag y mae hi yn myned yn mwyhau ein hanhawser i ganfod pa fodd y gellir yn gyson osod arbenigrwydd neillduol ar un rhagor ar y gweddill o'i berffeithiau.

Ac eto nis gallwn wadu mai y gwirionedd am Dduw fel Duw'r cariad yw dadguddiad cyflawnaf yr efengyl; ac nis gallwn fyned heibio y dadganiad pwysig—"Duw, cariad yw," yr hwn a roddir ychwaneg nag unwaith o fewn yr un bennod, heb greu fod rhyw neillduolrwydd yn y dadguddiad hwn am Dduw y tu hwnt i ddim arall.

Y mae dwy neu dair o ystyriaethau yn ymgynnyg i'n meddwl, y rhai a allent wasanaethu fel eglurhad ar amcan Ioan yn gwneuthur y mynegiad hwn am Dduw. A chymeryd yr olwg isaf ar ei amcan, gellir dyweyd yn y lle cyntaf,

(1.) *Ei fod yn gwneuthur y mynegiad hwn am Dduw i'r dyben o godi ei gariad i fod yn gydstad yn ein meddyliau â phriodoliaethau eraill yn yr Hanfod Ddwylol.*

Pe byddai i ddynion gofio yn wastadol fod cariad yn briodoledd yn Nuw fel ei allu, ei ddoethineb, &c., fe dueddai hyny i eangu eu syniadau am dano ac i'w fawrhau. Y mae rhyw duedd mewn dynion i feddwl nad yw cariad yn anghenrheidiol a hanfodol yn Nuw fel ei briodoliaethau eraill. Y mae yn haws ganddynt feddwl am ei allu a'i ddoethineb a'i gyfiawnder, &c., fel priodoliaethau ynddo nag am ei gariad. Ni a'i cyfrifem yn fath o atheistiaeth yn neb i ammheu y priodoliaethau hyn;

ac eto y mae yn beth cyffredin genym i ammheu ei gariad, a braid na thybiem ei fod yn gyfeiliornad yn neb i haeru fod ei gariad yr un mor anghenrheidiol ac anfeidrol ynddo ag yw ei briodoliaethau eraill. Yr ydym yn hytrach yn dychymygu am ei gariad fel rhyw ystyriaeth achlysurol ynddo, yr hon sydd yn cael ei goddef i dymheru rhyw gymaint ar ei allu a'i briodoliaethau yn gyffredinol.

Pa fodd bynag y cyfrifir am hyn, dyma yw y ffaith. Y mae yn bosibl ein bod yn ymglydnabyddu mwy â'r elfenau hyny yn y cymeriad Ddwylol ag sydd agosaf at ein natur ein hunain, neu yn cael eu harddangos yn y pethau sydd fwyaf cynnesfyn i ni yn y byd gweledig o'n hamgylch. Trwy ein cyffyrddiad parhâus â phethau gweledig o'n hamgylch, ac hefyd, i fesur, fe allai o herwydd ansawdd ein meddyliau, yr ydym wedi dyfod yn fwy cynnesfyn â'r drychfeddyliau o allu a nerth a gwybodaeth, ac eangder a chyfiawnder, &c., ac o ganlyniad y priodoliaethau cyfatebol sydd yn ymddangos i ni yn fwy eglur a grymus yn Nuw. Cydnabyddwn yn rhwydd ei fod yn hollwybodol, hollalluog, &c., ond yr ydym yn dychymygu am ei gariad fel rhywbeth sydd yn dyfod i mewn ar ol i holl ofynion y priodoliaethau eraill gael eu boddloni.

Ond y mae y dadganiad a wneir gan Ioan am Dduw yn codi y briodoledd o gariad, a dyweyd y lleiaf, i fod yn gydstad âg unrhyw briodoledd arall. Nid yw cariad yn Nuw yn nodwedd damweiniol a diflanedig, yr hwn sydd yn ymddangos am dymmor yn unig i gyrrhaedd ryw amcan neillduol, ac yna yn cael ei roddi o'r neilldu. Ac nid rhyw fwriad yn tarddu o'i ewyllys benarglwyddiaethol yw, ond y mae ei gariad yn naturiol, hanfodol, ac anghenrheidiol ynddo fel ei holl briodoliaethau. Pan y byddwn yn synied am Dduw, yr ydym yn meddwl am ryw briodoliaethau ynddo y rhai nas gall fod hebddynt. Nis gallwn synied am dano heb feddwl ei fod o anghenrheidrwydd yn Ysbryd, neu yn anfeidrol, neu yn dragwyddol. Y mae yn amhosibl i ni synied am dano heb y priodoliaethau hyn. Wel, y mae ei gariad yn perthyn i'r un hanfodres. Y mae ei gariad mor anghenrheidiol iddo ag yw ei anfeidroldeb neu unrhyw

briodoledd arall. Nid yn unig y mae y syniad am Dduw heb fod yn Dduw'r cariad yn annymoddefol i ni, ond y mae y peth yn anmhosibl ynddo ei hun. Oblegid fel Creawdwr a gwreiddyn mawr pob bywyd a bodolaeth, y mae o anghenrheidrwydd yn caru yr hyn oll a wnaeth ac y gosododd ei ddalw arno. Ac o hono ef fel y ffynnonell y mae pob cariad wedi dyfod, ac y mae natur a gras yn arddangos ei gariad lawn gymaint a'i allu a'i ddoethineb.

Fel hyn, pe golygem nad yw Ioan yn gwneyd dim ychwaneg na chodi cariad Duw yn ein meddyliau i lefel ei briodoliaethau eraill, y mae yn hyn ddefnydd dyddanweh i ni. Y mae yn wirionedd cysurus i ni i feddwl am dano fod cariad yn briodoledd yn Nuw fel ei allu a'i ddoethineb, &c.; a phan yn ofnus a chrynedig yn wynneb ei gyflawnder a'i sancteiddrwydd, y mae genym er hyn y ddefnydd hyder i nesaŵ ato yn y gwirionedd mai cariad yw Duw.

Ond yn yr ail le, y mae mwy mewn golwg yn yr ymadrodd, "Duw, cariad yw," na rhoddi lle yn unig i gariad ymysg ei Briodoliaethau eraill;—

2. *Y mae Ioan yn y dadgarniad hon a wna am Dduw yn dyrchafu ei gariad uwchlaw ei briodoliaethau oll.*

Cariad Duw ydyw ei brif briodoledd. Dyma yw nodwedd aruchelaf ei natur. Mewn rhyw ystyr, nis gellir dyweyd fod un briodoledd Ddwyfol yn fwy na'r llall, eto y mae yn bosibl i ni ddirnad am un yn meddu mwy o le neu bwysigrwydd mewn ystyr foesol nag un arall. Y mae yn wir, fel y dywedwyd eisoes, fod pob priodoledd yn Nuw yn ymestyn megys dros ei holl Hanfod, ac nid mewn rhan yn unig, ond nid yw yn anghyson hyd yn nôd â'r gwirionedd hwn i ni gredu fod un briodoledd yn fwy nag un arall o ran dylanwad ysbrydol. Yn y gangen o wybodaeth a elwir daearyddiaeth, fe'n dysgir ni i dybied fod llinellau yn amgylch-wregysu y ddaear mewn gwahanol fanau iddi, ac o'r llinellau hyn y mae un yn cael ei thynu ar draws ei chanol yr hon a elwir y cyhydedd (*equator*), gan ranu y ddaear yn ddwy ran gyfartal. Y mae llinellau eraill yn amgylch-wregysu y ddaear heblaw llinyn y cyhydedd, sef y trofanau (*tropics*); ond gan fod tryfesur y ddaear ya gymaint mwy yn y cyhydedd nag

yn y trofanau, y mae y llinell hon yn fwy na'r lleill. Ac yma hefyd yn nghymydogoeth y cyhydedd y mae gwres yr haul yn cael ei deimlo yn fwy grymus a pharhaus nag yn un man arall ar y ddaear. Wel, yn awr, os caniateir y gymhariaeth, gellir dychymygu am briodoliaethau Duw, megys ei allu, ei ddoethineb, a'i gyfiawnder, &c., fel llinellau gwahanol sydd yn amgylch-wregysu ei Hanfod; ond y mae tryfesur ei natur Ddwyfol yn fwy yn llinell ei gariad nag mewn un llinell arall. Ei gariad yw llinyn cyhydedd ei natur Ddwyfol. Dyma yw y llinyn sydd yn rhedeg ar draws ei ganol megys Y mae ei natur Ddwyfol yn fwy yn mhwynt ei gariad nag yn nghyfeiriad ei allu, ei ddoethineb, &c. Y mae Duw yn fwy dylanwadol yma, ac y mae gwres ei natur yn cael ei deimlo yma gyda mwy o nerth nag mewn un pwynt arall.

Ond, yn y lle olaf, yr ydym yn credu fod yma olwg uwch eto yn yr ymadrodd "Duw, cariad yw;"

(3.) *Y mae Ioan yn y dadgarniad hon a wna am Dduw yn rhoddi arbentgrwydd i'r gwirionedd mai cariad yw Duw o ran ei Ffôd a'i Hanfod.*

Nid sôn y mae am gariad Duw fel priodoledd yn unig, ac nid mawrhau yn unig ei gariad tel priodoledd uchaf ei natur. Nid hyn sydd yn cael ei ddwyed ganddo: fod gallu, a doethineb, a chyfiawnder, &c., yn briodoliaethau amlwg yn nghymeriad Duw, ond fod ei gariad yn fwy felly. Ond dangos y mae Ioan fod cariad yn Nuw yn ansawdd mor nodweddiadol o hono, fel ag y mae ei gariad yn llyncu pob priodoledd arall iddo ei hun, ac yn eu cynrychioli oll. Nid oes dim yn erbyn dyweyd fod cariad yn briodoledd ynddo, oblegid rhaid i'r hyn sydd mor nodweddiadol o hono fod yn briodol iddo. Ond y mae ei gariad yn fwy na phriodoledd ynddo. Nid rhyw un agweddiad neillduol arno yw ei gariad, ond yr hyn sydd yn gorchuddio ei holl fodolaeth. Nid rhyw gynneddf, neu allu, neu briodoledd ydyw, ond ei gyfansoddiad, os goddefir y gair yn ei berthynas â'r Anfeidrol. Ei gariad yw yr hyn sydd yn sylfaen ei holl briodoliaethau, yr hyn sydd yn rhoddi tueddiad iddynt oll, y rheswm am danynt oll, yr hyn sydd yn rhoddi ei ddalw arnynt oll, y ffynnonell o'r hon y

maent oll yn tarddu, y wythien fawr sydd yn rhedeg drwyddynt oll, y rhwymyn ag sydd yn cydio yr oll ynghyd mewn undeb a chysondeb. Y mae llawer dadganiad a ellir ei wneyd am Dduw heblaw yr un hwn gan Ioan, yn ol fel y byddo dynion yn edrych arno, ac y mae yn bosibl i'r dadganiadau hyn fod yn wirionedd. Ond hwn yw y dadganiad ag y mae Duw yn ewyllsio ei wneyd am dano ei hun, a dyma yw yr unig un ag sydd o anghenrheidrwydd yn fynegiad o'i Hanfod.

Wrth i ni edych i mewn i *Gyffes Ffydd* y Methodistiaid Calfniaidd, yr ydym yn cael nad yw yr erthygl sydd ar y Priodoliaethau Dwyfol yn gwneuthur unrhyw grybwylliad am gariad Duw. Ceir yn yr erthygl a nodwyd restr gyflawn a chynnwysfawr o briodoliaethau Duw, ond dim un gair am ei gariad. Paham y mae elfen mor bwysig yn y dadguddiad am Dduw yn cael ei gadael allan pan yn rhoddi rhestr o'i briodoliaethau? Rhaid i ni briodoli y ffaith o hyn naill ai i esgeulusdra neu amryfuedd beius o du y gwyr da a fu wrth y gwaith o ffurfio ein *Gyffes Ffydd*, neu ynte i ddeall a chraffder canmoladwy ynddynt ag oedd yn eu harwain i wneuthur y gwahaniaeth rhwng cariad Duw a'i briodoliaethau yn gyffredin. Gan gredu am y gwyr da hyn mai rhai yn deall eu gwaith oeddynt, gwell genym goleddu y dybiaeth olaf. Pe buasai nifer o wŷr wedi ymgysgodi yn gyffelyb i roddi pennodau i ni yn ngwahanol gangenau Athroniaeth Naturiol, y mae yn ddi-ammheu y cawssem erthygl ganddynt ar y goleuni a'i briodoliaethau. Rhoddasent i ni enwau y gwahanol liwiau—y rhai ydynt saith o nifer—ag sydd yn ei gyfansoddi; ond ni buasai gwynder yn un o'r lliwiau hyn. Wel, paham? Onid y gwynder puraf yw y goleuni? Gwir. Ond dyma yw ei ymddangosiad ynddo ei hun—yn ei hanfod—fel ag y mae yn cynnwys yr holl liwiau ynghyd gyda'u gilydd. Trwy ddyfod i gysylltiadau penodol y mae y goleuni yn cael ei ranu i wahanol liwiau. Pan yn cael ei adlewyrchu er engraffft trwy ddyfferion gwahanol y gwlaw, y mae yn ymddangos yn holl liwiau yr enfys. Ynddo ei hunan gwynder perffaith yw y goleuni, ond mewn perthynasau neillduol y mae yn ymddangos mewn lliwiau gwahanol, ac allan o'r perthynasau

hyny y mae yn ymdoddi yn ol i'w wynder cynhenid ei hun.

Yn gyffelyb i hyn, nid yw cariad yn cael ei restru ymhlith y Priodoliaethau Dwyfol, oblegid mai cariad yw Duw ynddo ei hun fel y mae yn cynnwys ei holl briodoliaethau. Mewn perthynasau neillduol y mae yr hyn ydyw yn cael ei amlygu mewn gwahanol briodoliaethau, megys yn allu, yn ddoethineb, yn gyfiawnder, &c. Ond y mae pob priodoledd ynddo yn tarddu o'i gariad, ac yn ymdoddi i'w gariad yn ol. A dyma yw y rheswm paham y dywed Ioan, "Duw, cariad yw," oblegid pa beth bynag arall sydd i'w ddyweyd am dano, dyma ydyw ynddo ei hunan. Gan hyny, cofiw naill nid rhyw gynhyrfaidd disymwth yn ei feddwl yw ei gariad. Nid rhyw drôad o annhosturi i dosturi ydyw, nid teimlad neu syniad agored i gyfnewidiad ydyw ei gariad, ond ei natur a'i hanfod yw. Byddai raid iddo newid ei natur cyn y gallai beidio caru.

A chan mai cariad yw Duw ynddo ei hun, cariad yw pob amlygiad o hono, oblegid nis gall ymddangos ond yr hyn ydyw. Cariad ydyw yn y greadigaeth, mewn rhagluniaeth, a gras, a chariad ydyw ymhob goruchwyliaeth o'i eiddo yn y byd. Cariad ydyw yn ei weithredoedd. Cariad sydd yn llywio y bydoedd aneirif uwch ben, cariad sydd yn eu harwain fel bugail yn arwain ei braid, gan eu galw hwynt oll wrth eu henwau, ac y maent oll yn adwaen ei lais ef. Cariad sydd yn eistedd ar orsedd llywodraeth y byd. Cariad yw yr esboniad ar holl ddygwyddiadau Rhagluniaeth Duw. Cariad sydd yn ymgysgodi o'r tu ol i bob goruchwyliaeth chwerw. Cariad sydd yn llechu y tu cefn i bob gofid a phoen a gwae! Cariad sydd o'r tu fewn i bob cwmwl du sydd yn disgyn at ddyn ar y ddaear, a chariad sydd yn llefaru wrtho o'i ganol. Ac os yw dyn heb deimlo'r budd a'r dyddanwch a ddysgwylir oddiwrth gariad Duw, y mae hyny yn bod, nid am nad yw y cariad hwn yn ei gynnwys ef o'i fewn, ond am fod ei galon gyfyng yn ei gau allan.

Ac fel mai cariad yw Duw o ran ei hanfod, felly cariad raid fod maenprawf ei Dduwdod. Yn hyn y mae yn profi ei hun yn Dduw y tu hwnt i ddim arall. Pe byddai yn bosibl i ni ddychymygu am Dduw yn peidio a charu,

byddai raid i ni feddwl am dano yn peidio a bod. Y mae yn anmhosibl i allu na doethineb yn unig fod yn faenprawf o Dduwdod, oblegid ni buasai y naill na'r llall yn ei wahaniaethu oddiwrth ddiadol ond mewn gradd yn unig. Ond yn ei gariad y mae yn gwahaniaethu oddiwrtho mewn natur.

Fel mai cariad yw Duw o ran ei hanfod, felly yn ei gariad yn unig y gallwn ninnau ei ddirnad a'i adnabod. Yn ei gariad yn unig y mae plentyn yn dirnad ac yn adnabod ei dad. Gallwn wybod cariad Duw ein Tad yr hwn sydd uwchlaw gwybodaeth, tra nas gallwn ei ddirnad mewn un cyfeiriad arall.

Cariad Duw yw yr hyn sydd yn hawlio parch ac addoliad. Nis gallwn addoli gallu a doethineb ynddynt eu hunain. Ynglŷn â hunangais, ac ar wahân oddiwrth gariad, y maent yn hytrach i'w ffeiddio.

Fel mai cariad yw y prawf o Dduw, dyma hefyd yw yr unig brawf o'n perthynas ninnau âg ef. "Yr hwn nid yw yn caru nid adnabu Dduw, oblegid, Duw, cariad yw." Cariad yw yr hyn sydd yn ein hŷno ni â Duw, ac yn ein tebygoli iddo. Dyma yw y nŷd arbenig o blentyn Duw fel o Dduw ei hunan. Ni byddai yn gam âg ymadrodd Ioan pe byddai i ni ei draws-gyfleu gan ddyweyd, "Cariad, Duw ydyw," oblegid meddai, "os carwn ni ein gilydd y mae Duw yn trigo ynom." "Yr hwn sydd yn aros mewn cariad sydd yn aros yn Nuw, a Duw ynddo yntau." Lle bynag y mae Duw yn aros y mae cariad yno, a lle bynag y mae cariad yn aros y mae Duw yno, oblegid, "Duw, cariad yw."

JESUITIAETH.

Can y Parch. HUGH ROBERTS, *Gwrecsam (gynt o Cassia).*

PENNOD VI.

Ei Chyfundrefn Foesol.

Yr ydym yn awr wedi cyrhaedd y nŷd yr oeddym yn amcanu yn benaf galw sylw ato, sef Moesddydg y Jesuitiaid, trwy yr hon y gwelir perthynas ymarferol yr urdd âg ymddygiadau dynion tuag at eu gilydd, cymdeithas yn gyffredinol, y llywodaeth

wladol, â Duw. Yn y cyfeiriad hwn yn unig y mae moesau, moesoldeb, a moesddydg, y gangen fwyaf pwysig o'r holl wybodaethau i ddyn fel perchen enaid a chydwybod.

Amcan professedig pob cyfundaeth o foesoldeb ydyw egluro yr egwyddorion y rhaid i ddynion weithredu wrthynt er cwblhau y rhwymedigaethau y gosodwyd hwynt danynt gan Dduw; mewn geirian eraill, egluro pa beth sydd yn gynnwysedig mewn iawn ymddygiad yn ei ystyr eangaf; pa beth sydd yn gwneuthur gweithred yn uniawn neu yn ddrygonus. Nid yr hyn ydyw dyn o ran cyfansoddiad ei feddwl ar hyn o bryd, ond yr hyn a ddylai fod o ran ei fuchedd yn ddirgel a chyhoeddus tuag at Dduw a dynion, a'r hyn y rhaid iddo fod cyn y gall byth gyrhaedd cyflwr o wir ddedwyddwch mewn unrhyw gysylltiad. Ni ddylid cymysgu, medd Dr. Chalmers, "yr hyn sydd" â'r "hyn a ddylai fod," y *quid est* â'r *quid oportet*. Gweithredoedd, ymddygiadau dynion, fel canlyniad naturiol gweithrediad yr ewylllys, ar y meddwl a thrwy y meddwl, ar a thrwy y corff, ydynt wrth-ddrychau priodol y wybodaeth bwysfawr hon. Cyn iddi yn y canrifoedd diweddfaf gael ei ffurfio yn gyfundrefn reolaidd a chelfydd gan brif athronwyr y byd o wahanol bleidiau, o dan yr enw *Athroniaeth Foesol*, cymerai ffurf mwy ymarferol o dan yr enw *Casuistry*; ac yn y wedd hon y mae yn hen iawn. Yn ol ei ystyr wreiddiol, golyga y gair reolau syml, sylfaenedig ar Air Duw, pa fodd y gellir penderfynu materion cydwybod; pa ymddygiadau ydynt gyson âg uniondeb a phurdeb.

Cynllun neu reol, ac unig reol bucheddiad pob dyn cydwybodol, a ddylai fod Gair Duw, neu ddeddf Duw, y ddeddf a blannodd Duw yn nghalon dyn, ond a ysgrifenydd wedi hynny â bys Duw ar lechau o geryg, ac mewn tgrugaredd a ddadguddiwyd i'r byd eilwaith mewn ffurf benodol. Fel pwnc o astudiaeth, mae yn ddiau yn fanteisiol cadw *Athroniaeth Foesol* ar wahân oddiwrth *Dduwinyddiaeth*; ond fel cwestiwn ymarferol, y mae crefydd, a duwinyddiaeth crefydd, a moesoldeb yn anwahanedig. Yr hyn a gysylltodd Duw, na wahaned dyn.

Nid teimlad yn unig ydyw crefydd, ond profiad seiliedig ar wybodaeth gywir am Dduw, ac am ddyn; a rhan o ffrwyth y wybodaeth a'r profiad hwnw ydyw ei ymddygiadau allanol. Nis gellir yn gyf-iawn eu gwahanu. Er nad yw crefydd a moesoldeb yn gyfystyr, nis gall y naill fod heb gynnyrchu y llall; ac fel rheol y mae yr olaf yn amnaid cywir pa fath grefydd sydd yn y galon.

Fe wêl y darlleneydd nas gall rhai o brif articlaid "duwinyddol" y Jesuitiaid lai na chario effaith niweidiol ar eu moes-ddysg, a thwy hyny ar gymeriad allanol y rhai a'u cofieidiant. Rhoddwn un estiampl yn unig i egluro hyn. Dysgant fod yn bosibl i ddynion gyflawni yr hyn a elwir ganddynt hwy yn *Bechod Athronyddol*. Wrth *Bechod Athronyddol* y golygant weithred sydd ynddi ei hun yn groes i reswm a natur Duw, ond a gyflawnir gan ddyn sydd naill ai yn amddifad o wybodaeth o Dduw, neu o bob ystyriaeth am Dduw yr adeg neu y foment y mae yn ei chyflawni. Honir ganddynt nad yw dyn byth yn pechu ond pan y mae yn troseddau deddf Ddwyfol sydd yn hollol wybwyddus iddo, yr hon a ddylai fod yn *bresennol* ger bron ei feddwl pan y mae ei throseddau, ac oddieithr iddo fod ar y pryd yn feddiannol ar yr hyn a elwir ganddynt hwy yn "*Ras Gweithredol*" oddiwrth Dduw, i'w gynnorthwyo; hyny yw, dybygem, gras digonol i wrthwynebu a gorchfygu y demtasiwn. Y mae anwybodaeth, yn ol Jesuitiaeth, oddiar ba achos bynag y gall gyfodi, megys anystyriaeth, aughof gwirfoddol, a diofalwch, yn rhyddhau y troseddwr oddiwrth bob cyfrifoldeb, a'i weithred droseddol o bob elfen bechadurus. Dyma eiriau y Tad Annat, un o gewri galluocaf yr urdd hon, a phrif gyffeswr y brenin llygredig hwnw Louis XIV., hyd nes yr oedd wedi myned yn rhy hen a byddar i'w glywed yn tywallt afhendid ei galon ger ei fron: "Y dyn nad oes ganddo un ystyriaeth am Dduw, nac am ei bechodau, nac un syniad o'i rwymedigaeth i gyflawni dyledswyddau o gariad tuag at Dduw, nid yw y dyn hwnw yn meddu *gras gweithredol*, i gyflawni y gweithredoedd hyny; ond y mae yr un mor wir, nad yw yn euog o bechod o gwbl wrth eu hesgeuluso; ac os demnir ef, ni bydd hyny fel cosbedigaeth am y gwall. Yr ydym yn dal," meddai, "fel egwyddor anwadadwy, nas gellir ystyried gweithred yn bechadurus, oddieithr i Dduw ein cynnysgaethu, cyn ei chyflawni, â gwybodaeth o'r drwg sydd ynddi, ac âg ysbryddol iad yn' ein cymhell i'w gochel," hyny yw, gras gweithredol ar y pryd i beidio ei chyflawni. Y mae ffurf a threfniad di-chellgar y brawddegau yn y dyfyniadau uchod yn hollol gyson âg amcan Jesuitiaeth, ond nid â chrefydd bur yr Iesu. Nid ydynt yn hollol rydd oddiwrth amwyseidd, a thwyll-eiriad; ond y maent yn ddigon pendant ac eglur i galon llygredig. Nid ydynt, tra yn feiddgar a halogedig o'r fath ag ydynt, yn galw am lawer o eglurhâd; y maent yn llefaru drostynt eu hunain. Yn ol hyn, y mae y miliynau sydd heddyw yn y byd wedi dallu y rheswm,

caledu y galon, a serio y gydwbybod—yn fyr, wedi gweithio eu hunain i ddideimladrwydd hollol trwy eu llygredigaethau, yn rhydd oddiwrth bob cyfrifoldeb wrth droseddau deddfau sanctaidd Duw, a'r hyn sydd mor ddiffrifol â hyny, yn rhydd, yn gwbl rydd, i fyw yn eu pechodau. Gwêdd arall ar y mater, fyddai dyweyd fod dynion trwy offerynloliaeth eu pechodau yn codi eu hunain i ystâd o gadwedigaeth! "Trefn newydd," meddai Pascal, "trefn newydd y Jesuitiaid i gyflawnhau yr annuwiol." Ar sail yr athrawiaeth gabl-eddus hon, aeth un o'r enw Hallier mor bell â chymhwyso yr ymadrodd ysbrydoledig hwnw at un o'r Doctoriaid Jesuitiaid—y Tad Bauny—"Wele y dyn sydd yn tynu ymaith bechodau'r byd;" a chymserodd y tad hwnw y "gogoniant," fel Herod, iddo ei hun! Wele filiynau, sydd wedi suddo eu hunain mewn pob ysgelerder, am y rheswm eu bod yn ddideimlad ynddo, tu allan i anghen maddeuant na chyflawnhâd yr efengyl; canys yn ol y syniad hwn nid ydynt yn euog. Y mae y darlleneydd yn rhy hyddysg yn ei Fibl, ie, yn rhy dyner ei gydwbybod, ni a obeithiwn, i beidio gwelod yma nid yn unig gyfeiliornad damniol, ond gwyrddroad gwirfoddol a phechadurus o'r gwirionedd Dwyfol. Yr effaith anorffod ydyw, symud ymaith bob gwrthglawdd, ac agor y dorau yn llydain i'r llifeiriant ruthro i mewn fel rhyferthwy ar gymdeithas ymhob cyfeiriad, heb sen am lygru yr eglwys. Y mae y fath ddysgeidiaeth yn dadymchwelyd gwir foesoldeb hyd at y sylfeini. Y mae ymosiadau Jesuitiaeth ar diriogaeth duwinyddiaeth yn feiddgar; ond y maent yn greulawn a diraddiol i'r eithaf yn nhiriogaeth moesoldeb. Y mae en rheolau mewn moesddysg, yn wir, yn warth i'r ddynoliaeth. Byddai hyn yn anghredadwy, oni buasai fod genym eu gweithoedd awdurdodedig hwy eu hunain yn sail i'r gosodiad hwn. Rheolau ydynt yn cyfreithloni pechodau a throseddau ymhob gwedd y gellir meddwl iddynt gael eu cyflawni. Daw hyn yn fwy amlwg eto fel yr awn ymlaen.

Yn awr, unwaith y derbyniwr yr athrawiaeth ddyeithr ac ansantaidd uchod am "*Bechod Athronyddol*" yn rhyddhau dyn oddiwrth bob cyfrifoldeb, nid anhawdd ydyw dyfeisio cynlluniau a chyfarwyddiadau pa fodd i'w gyflawni, a pha fodd i greu y tywyllwch hwnw yn y meddwl am Dduw, &c., sydd yn "anghenrheidiol" er sicrhau y rhyddid hwnw oddiwrth euogrwydd. Enw ôd iawn, onidê, ar bechod, a dull o bechu! "*Pechod Athronyddol*!" —"*Pechu yn Athronyddol*!" Y mae cyfrwysdra sarphaid yn dyfod i'r golwg yn narganfyddiad y fath ymadrodd cam.

arweiniol. Pwy ond Jesuitiaeth a fuasai yn meddwl am uno pechod mewn priodas ag athroniaeth? am awgrymu y fath bwnc ag "*Athroniaeth Pechod!*" O y fath feiddgarwch cywilyddus! Peth hollol groes i bob athroniaeth yw pechod. Y mae yr ymadrodd yn peri gloes i'r glust, i.e. yn wrthun ynddo ei hun. Fe welir oddiwrth yr esiampl gyffredinol a roddwyd, mai nid cyfiawnhau yr annawiol, na phuro y cymeriad dynol, ydyw y gwir amcan, ond ffurfio cyfundrefn i ddenu dynion, trwy ganiatáu iddynt bob rhyddid i fyw mewn pechod, ac i'w fwynhau heb ffurfio y nefoedd, na disgyn i boenau penydol uffern mewn canlyniad. Yr amcan syml ydyw, sicrhau awdurdod a dylanwad eang ar gyrrf a chydwybodau dynion, ar draul sathru ar wir rhyddid cydwybod—caniatáu i ddynion y rhyddid gan i fyw mewn pechod, a thrwy hyny eu dwyn yn gaeth iddynt eu hunain. Tybed, medd rhywun, fod y fath beth yn bosibl? Y mae Jesuitiaeth wedi profi fod y fath beth yn bosibl. Y mae gan yr urdd ychydig o reolau i roddi yr egwyddor hon mewn gweithrediad; ond y mae eu llwyddiant yn hyn i'w briodoli i offeryn arall y rhaid i ni ei egluro cyn gosod y rheolau hyny ger bron y darlennydd. Gallwn yn hawdd gredy y teimlall llawer o ddarlennywyr y DRYSORFA anhawdder i greu fod y fath reolau yn bod mewn unrhyw gyfundeb cristenogol, pe rhoddem hwynt yn noethion ger eu bron heb unrhyw eglurhâd blaenorol; a dicheon fod mesur o ammhauaeth eisoes yn eu meddiannu o barth i wirionedd y gosodiadau uchod, mor groes ydynt i reawm, cydwybod ac ysgrythyr. *Pechod Athronyddol!*

Uchelnod Jesuitiaeth ydyw *awdurdod a dylanwad*. Nid oes dim yn y byd hwn yn rhy werthfawr i'w aberthu er mwyn ei gyrrhaedd. Ei dymuniad fuasai meddu y gallu anghenrheidiol i *orchymyn* ufuddod yn ol deddf ormesol y gorthrymwr fod "*cryfder yn gyfystyr ag iawnder*"—that "*might is right*." Ond gan eu bod wedi gorfod credy a theimlo er eu siomedigaeth twy nag unwaith, fod "ysbryd mewn dyn" yn gwrthryfela yn erbyn y fath egwyddor, nid oes gan y gormeswr *hwn* ond ymostwng yn wasuidd i arfer y moddion mwyaf iselwael i gyrrhaedd ei amcan i ennill y dylanwad hwn. A'r moddion yw cyfundraeth o foesoldeb isel a phenagored, yn rhoddi noddfa dawel i'r cymeriadau gwaethaf, ac yn eu cefnogi yn eu drygioni. Pe buasai holl allu gorseddu y byd yn nwyllaw Jesuitiaeth, ni chlywsem son am yr ystrywiau a'r ystranciau hyn i ddenu dynion. Na, ei hunig gwrs a fuasai arfer yr hen erfyn, a hyny yn ddi-gwmpas a diseremoni, fel y gwneir yn

awr unwaith y ceir y pryf i'r rhwyd, sef pledio anffaeledigrwydd, a hawlio ymostyngiad, neu ladd a llosgi am anffuddod. Ni fuasai genym ni heddyw ond gweithredu yn ol yr hen ddiareb Italaidd, "*Ger bron y Brenin a'r Chwili-lys, taw!*" Dyma ei hanes, pan yn meddu y gallu i orchymyn ufuddod; ac nid oedd breninoedd gallug ond eilunnaddolgar India, dair mil o flynyddoedd yn ol, yn euog o'r fath orthwrw crefyddol. Yr oeddynt hwy, pan yn eu gogoniant mwyaf, bob amser yn caniatáu pob rhyddid yn yr ystyr hwn. Gan fod amgylchiadau Ewrop wedi newid, a bod rhwystrau fil ar ffordd Jesuitiaeth i sicrhau y llywodraeth gormesol hwn ar galonau dynion, nid oes gan y gormeswr ond ymostwng i gyfarfod dynoliaeth yn ei gwedd fwyaf llygredig trwy ei *denu*.

Yr anfarwol Blaise Pascal, un o'r arwyr Jansenaidd, oedd y cyntaf i ddy-noethi yn y *Provincial Letters* yr ystryw hon sydd wrth wraidd moesol Jesuitiaeth, mewn gwawdiaeth gymhengall; a chyflawnodd y gwaith mor effeithiol tua chanol yr 17eg ganrif fel mai afreidiol ydyw i neb geisio ei ailwneyd. Bydd enw Pascal yn fendigedig gan bob plaid o grefyddwyr hyd ddiwedd y byd, er mai Pabydd zelog ydoedd, ar gyrrf y gwasanaeth anmhisiadwy a wnaeth i grefydd trwy gyhoeddi y *Provincials*. Y mae ei fleithian yn safadwy, a'i ymresymiaid wedi profi yn anatebadwy. Y dyddordeb poenus sydd ynddynt i ni heddyw ydyw, fod y gyfundrefn a gondemnr ganddo, yn unol â'i phroffes o anfarwoldeb, yn parhau yr un.

Y mae Pascal, yn ei bummed lythyr, yn dangos mai amcan gwreiddiol yr urdd ydyw gosod ei hun allan yn anffaeledig, ac mai lles crefydd ydyw i'r byd ymostwng iddi. Er mwyn llwyddo yn hyn y mae wedi cogyddio cyfundrefn foesol ddigon llac a phenrydd i ddwyn pawb i mewn, ac i foddhau pawb. "Fel hyn," medd y Tad Petan, "yr ydym yn estyn ymwared i'r holl ddynoliaeth, yn croesawu pawb, ac yn gwrthod neb. Os bydd un yn dyfod gyda'r penderfyniad i adael ei bechodau, goreu oll; os daw un arall i erfyn madd-euant, ond gyda'r penderfyniad i fyw yn ei bechodau, caiff yntau hefyd dderbyniad agored. Trwy y cynllun hwn yr ydym yn gwneyd pawb yn gyfeillion i ni, ac yn sicrhau ein hunain rhag ein holl elynion."

Eu prif offeryn i gario y cynllun hwn allan ydyw y gyffesgell. Y mae yn wybyddus, mai nid sefydliad cyfyngedig i'r Jesuitiaid ydyw y gyffesgell; ond fel cyfrwng i roddi effeithiolrwydd ymarferol i'w dysgeidiaeth y mae iddi ystyr neillduol ac arswydlawn

yn eu dwylaw hwy. Dirgelwch dylanwad y Babaeth ar y werin ydyw y gyffesgell; yn nwyllaw y Jesuit y mae yn erfyn mwy miniog a dinstriol fyth. Yramcan ydyw awdurdod ar ddyinion. Llwytr anffaeledfsg i arglwyddiaethu arnynt ydyw eu cael i ddadguddio holl gyfrinach eu bywyd. Tra pery ymddygiadau dyn yn gyfryw ag y fforddiant iddo sefyll yn eofn a hyderus yn wyneb ei gyd-ddynion heb deimlo euogrwydd, hyd hyny y mae yn feistr arno ei hun; y mae yn anadlu awyr iachus gwir ryddid—y mae ei gydwybod yn dawel. Nid yw efe yn gaethwas i neb, nis gall neb arall hōni bod yn arglwydd arno yntau. Cyflwr a theimlad paradwyssidd! Y mae yn gwneyd y byd, er gwaethed ydyw, yn werth byw ynddo er mwyn cael ei fwynhau. “Os ein calon (cydwybod) ni’n condemnia, y mae genym hyder ar Dduw.” Pechod a bai, gwnethur cam ac anghyfiawnder, yn unig sydd yn gwneyd caethwas o ddyw, ac yn ei yspellio o’i ryddid. Fe all dynion ddial, ac y maent yn dial yn eu dull eu hunain, er mai yr Arglwydd biau dial; hwy a allant boenyddio, blino, a charcharu mewn llawer ffordd, heb dafu y corff i garchar; ond pechod ac euogrwydd cydwybod yw y gwir ddialydd, ac yspeil-ydd dyn o’i ryddid.

Unwaith y llwydder i gael dyn i gyd-nabod dyn arall, er yn llygredig fel efe ei hun, yn fath o gyfryngwr a chyhoeddwr maddenant—unwaith y ceir dyn i lawr i ofyn pardwn yn *ddirgelaid*, am bechodau a gyflawnodd, dyna fe yn gaethwas yn y fan; dyna fe wedi trosglwyddo ei ryddid i ddwyllaw dyn arall. Y mae yr offeiriad yn ei gell yn dyfod yn arglwydd arno. Y mae yr achos o’r cywilydd mewnol yn hysbys iddo. Y mae’r troseddwr yn awr yn adnabyddus o dan y cymeriad o droseddwr i ddyw arall—i’r offeiriad yn y gell. Nodwedd bruddaidd, ac ysmotyn duaf y cymeriad dynol, ydyw y parodrwydd gyda pha un y gellir ei berswadio fod yn bosibl tawelu’r gydwybod heb ei amddifadu o fwyntiant pechod. Y mae Jesuitiaeth yn y gyffesgell yn profesu cyfarfod y duedd afiach yna mewn dynion llygredig. Ei “champ” a’i “chelfyddyd” ydyw gorchfygu dynion trwy broffesu tynu ymaith golyn pechod mewn “*maddenant offeiriadol*” heb yspellio’r dyn o’i fwyntiant—gwyrdroi egwyddorion sefydlog a phur llywodraeth foesol Duw er mwyn cael dynion i’w haddoli hwy, neu i addoli Duw, fel y meiddiant ddyweyd, trwy eu haddoli hwy. Y cwbl a ofynir gan y dyn ydyw ymdangos yn awr ac eilwaith ger ei fron yn y gell, i dywallt holl gyfrinach ei fywyd; mewn gair, i gyffesu. Nid pechodau sydd yn damnio dynion, ond peidio eu cyffesu ger bron yr

offeiriad! Po eangaf fyddo y cyffesiad, llwyras yn y byd ydyw yr *act* o hunan-drosglwyddiad i ddwyllaw yr offeiriad Jesuitaidd. Nid oes yr un pechod na throsedd yn rhy anafid i sicrhau “maddenant” ond i’r dyn ei gyffesu; hyny yw, ymddiried ei holl feddwl, ei bersonoliaeth, i ddwyllaw y brodyr hyn.

Gŵyr y darllenwydd, mae yn ddiau, fod pob offeiriad o dan lw cysegredig i beidio dadguddio y gyfrinach ofnadwy hon. Y mae sylw y Tad Nonotte wrth un o frenin-oedd Ffrainc yn dyfod i’n meddwl—“Pe byddai un yn cyffesu wrthych,” gofynai Harri IV., “ei fod wedi penderfynu fy mwrddro yn ddirgelaid, a wnaech chi ddadguddio hyny i mi?” “Na wnawn,” atebodd Nonotte, “ond mi a safwn rhyngoch chi a’r ergyd.” “Wel,” meddai y brenin wrtho ei hun, “er mor gas ydyw dadguddio fy meddwl i hwn, eto dyma’r dyn tebycaf i gadw fy mywyd, a’r ffordd ddiogelaf i mi ydyw ymddiried fy hun iddo.” Wele “sicrwydd” maddenant, caniatâd i fwynhau pechod, ond ei gyffesu, a llw i gadw yr holl gyfrinach yn sicrhau yr ymddiried llwyras ynddo, a’r canlyniad naturiol ydyw, fod yr holl rai sydd yn mynychu y gyffesgell yn trosglwyddo eu hunain yn hollol i ddwyllaw yr offeiriad Jesuitaidd. Dyma ystyr y gyffesgell, a’r berthynas sydd rhyngddi â rheolau rhydd yr urdd i dywys dynion mewn “uniondeb buchedd.” Wedi canfod y fantais a roddai y “cyffesu” iddo i gael dynion o dan ei awdurdod, ymresymai y Jesuit fel hyn, wrth osod sylfaen y *system* i lawr—

1. Eangwn y porth, trwy dderbyn pob cymeriad, a chaniatâu pob anwired a chamwedd a pechod, ond i’r dyn ei gyffesu.
2. Po eangaf fyddo y cyffesu, liosocaf yn y byd fydd y pechodau.
3. Po liosocaf fydd y pechodau, mwy gwaradwyddas a llwyras yn y byd fydd y cyffesu.
4. A pho llwyras fydd y cyffesu, llwyras yn y byd fydd trosglwyddiad y dyn o hono ei hunan i’w dwylaw i. Dull uniongyrchol o drwyddedu dynion i fyw mewn anwired! Y mae y dylanwad yn cyrhaedd y conglau mwyaf dirgelaid; y mae y gyffesgell yn trosglwyddo cymdeithas i’w dwylaw; y maent yn hysbys o hanes manylaf pob teulu, a phob aelod unigol mewn teulu. Nid yw y wraig yn ddarostyngedig i’w gŵr priod ei hun, na’r penteulu yn arglwydd ar ei aelwyd ei hun; y mae ysbryd y gyffesgell yn cynniwair yr holl breswylfod, ac fel hunllef yn llethu pob ysbryd annibyniaeth. Dyma y rheswm paham yr ymlidwyd yr urdd o Ffrainc. Yr oeddynt yn fwy dylanwadol yn y gyffesgell ar feddyliau y deiliad yn eu gwahanol gysylltiadau na’r awdurdodau gwladol; a pha ryfedd?

YR EGLWYS A DIRWEST.

Gan y Parch. J. MOSTYN JONES, Gerlan, Arfon.*

DIAMMHU yr addefa pawb yn ein gwlad, sydd yn feddiannol ar raddau o graffder a chydwybodolrwydd, fod yr egwyddor a'r sefydliad Dirwestol yn wir bwysig a gwerthfawr i gymdeithas; canys y mae y gwaith a wnaed gan y gymdeithas hon eisoes—a gyflawnir ganddi yn awr, ac a ddysgwylir oddiwrthi yn y dyfodol, o fendith annhraethol i'r byd. Perthyna mor agos i'n crefydd fel mai o'r efengyl y tarddodd dirwest, dros yr efengyl y mae yn ymdrech, ac at yr efengyl y mae yn tywys ei deiliad. Yn gyffelyb i'r dyfroedd, yn dyfod o'r môr yn gymylau, ac yn dychwelyd i'r môr yn afonydd, felly cychwypodd Dirwest yn nghôl yr efengyl o Dduw mewn egwyddor, ac y mae yn dychwelyd at Dduw yn yr efengyl yn gorfforedig mewn tyrfaoedd o feddwon wedi eu sobri, eu hargyhoeddi, a'u sanct-eiddio. Y mae y ffaith fod Dirwest fel egwyddor yn gorwedd oddifewn i grefydd Crist, ac yn un o firwythan yr Ysbyrd, yn profi nad yw'r gymdeithas hon a'r gymdeithas eglwysig i fod ar wahân—nad yw y deml a'r eglwys i fod yn estroniaid i'w gilydd, ond i'r gwrthwyneb, eu bod wedi eu harfæthu i gynnal breichiau eu gilydd—i gydysgogi a chydymdrech yn erbyn pechod. Y mae y ddwy yn cyrchu at yr un amcan o achub ac ymgeleddu byd llygredig; ond nid ydynt yn gweithredu yn hollol yn yr un drefn, "eithr pob un yn ei drefn ei hun." Y mae yr efengyl yn achub dynion mewn trefn i'w diwygio, tra y mae Dirwest yn diwygio rhai eithafol annuwiol mewn trefn i'w cael at yr efengyl i'w hachub. Ymgeleddir y dyn oddiallan gan Ddirwest pan fyddo wedi myned yn anobeithiol trwy bob moddion arall, ac yna cyfeiria ei wyneb at yr efengyl i gael adnewyddu ei ddyn oddifewn. Yn y modd hyn, ac mewn ffyrdd eraill, y mae Dirwest a chrefydd yn gwasanaethu i'w gilydd yn eu hymdrech i gyrhaedd yr amcan o ddrychafu y byd at Dduw, yr hyn a brawf yn glir fod y naill bob amser i'w golygu i fod mewn cysylltiad ymarferol agos â'r llall. Gan hyny, "Y peth a gysylltodd Duw na wahaned dyn."

Onid y mae argaelion amlwg fod rhai eglwys ymysg pob enwad crefyddol yn ein gwlad, a rhai aelodau hyd yn nôd ymhob eglwys, nad ydynt yn arddangos yn ymarferol a chyhoeddus eu bod wedi ystyr-

ied a theimlo yn briodol y cysylltiad sydd rhwng egwyddorion eu crefydd â Dirwest, na'r manteision sydd yn deillio i'r naill gymdeithas o fod mewn undeb a chydweithrediad â'r llall. Diffyg ystyriaeth o hyn yw yr achos fod llawer crefyddwr sydd yn alluog a dylanwadol fel dyn, yn teimlo ac yn ymddwyn at y symudiad Dirwestol gyda difaterwch annheilwng, ac felly yn darostwng ei ddylanwad fel cristion. Gyda'r amcan o ysgogi meddyliyan y dosbarth hwn yn ein heglwys i ymuno â'r achos Dirwestol, ynghyd ag i gadarnhau meddyliyan y rhai sydd eisoes ar y maes yn llafurio gydag ef, y cyflwynwn ger bron yr ychydig ystyriaethau canlynol ar y manteision a ddeillia i'r ddwy gymdeithas o fod mewn undeb ymarferol agos â'u gilydd.

I. Ystyriwn, yn gyntaf, Ennillion Dirwest oddiwrth yr undeb hwn â'r eglwys.

1. Byddai yn ddrychafiad i safle gymdeithasol Dirwest.

Yr egwyddor bwysicaf mewn bod yw bywyd, a'r uchaf ei natur o bob bywyd yw y bywyd ysbrydol sydd yn deillio i'r byd trwy Iesu Grist. Y bywyd hwn yn ei ffurf bersonol sydd yn gwneyd dyn yn gristion, ac yn ei ffurf gymdeithasol yn gwneyd cynulleidfia yn eglwys. Ac wrth uno dynion â Duw yn bersonol, y mae yn eu hûno â'u gilydd yn gymdeithasol. Yr un yw bywyd y cristion unigol a bywyd yr eglwys yn eu natur, er mewn dwy ffurf wahanol. Y mae yn Ddwyfotl yn ei natur, ond yn bersonol a chymdeithasol o ran ffurf. Gan hyny ceir y ffurf uchaf ar fywyd personol yn y cristion, a'r ffurf uchaf ar fywyd cymdeithasol yn yr eglwys. Eglwys Dduw yw y gymdeithas fwyaf ar uchel y tu yma i'r nefoedd. Y mae, o anghenheidrwydd, uwchlaw pob cymdeithas ddaearol yn ei hanian, ei hamcanion, a'i gweithrediadau. Y mae yn "golofn a sylfaen y gwirionedd"—ac yn safon fawr gymdeithasol y byd. Ac y mae mor eglur felly fel y mae y byd yn anymwybodol ac ymarferol gydnabod hyny. Obledig at yr Eglwys Gristionogol y sylla y byd am gydymdeimlad a chynnworthw yn ei anghenion a'i drueni tymmorol ac ysbrydol; ac at yr eglwys y try ei wyneb am y gwirionedd i iachâu ei ddysgeidiaeth, am burdeb i iachâu ei foessa, ac am amddiffyniad i'w iawnderau. Ac y mae fod yr eglwys yn meddu y safle uchel hon yn nghydwytbod y byd yn peri fod y byd yn ffurfio barn ddystaw am deilngodol a phwysigrwydd unrhyw symudiad cyhoeddus yn ol graddau y cydymdeimlad a'r zel a ddengys yr eglwys tuag ato. Yn y modd hyn y mae ymddygiad eglwys Dduw tuag at achos sobrwydd yn penderfynu i fesur pell beth fydd barn y byd am dano, a'i ymddygiad

* Traddodwyd yr Anerchiad hwn yn nghyfarfod Undeb Dirwestol Bethesda y Calan diweddaf; a chyhoeddir ef ar gais y Fwylgor.

tuag ato, fel, os bydd ysgariaeth eglur rhwng yr eglwys a Dirwest, yn enwedig yr eglwys yn ei swyddogion—os mai oer a diofal fydd eu teimlad tuag ati, bydd y byd yn rhwym o fyned i edrych i lawr ar y symudiad dirwestol, gan greu nad yw yn gymdeithas ddigon pwysig ac urddasol yn ei hegwyddorion a'i hancan i deil-yngu cefnogaeth a chydweithrediad eglwys Dduw. Anfantais fawr i fedru sobri y byd yw difaterwch llawer o broffeswyr crefydd tuag at y gymdeithas sydd yn amcannu yn uniongyrchol at hynny. O'r ochr arall, pan ddél yr eglwys yn gyffredinol, yn ei haelodau a'i swyddogion, i roddi holl bwysau ei dylanwad ar du sobrwydd, i fod yn llwrymattalwyr, ac i lefaru yn ddifrifol a nerthol o'i blaid, fe ddaw y byd yn naturiol i edrych i fyny ar y gymdeithas, ac i dalu gwarogaeth fwy cyffredinol iddi; a chynnyrchir felly deimlad cyhoeddus nerthol yn erbyn cyfeddach a meddwod. Dyma un fantais fawr a all yr eglwys roddi i Ddirwest trwy ei nodd: dyrchafu ei safle gymdeithasol ei hunan yn ngolwg y byd, ac felly gryfhau dylanwad ei hegwyddorion mawrion ar feddwl y byd.

2. Byddai yr undeb hwn yn gryfhâd i allu moesol Dirwest. Nis gall fod un gymdeithas dan y nef yn gyfartal i eglwys Dduw mewn gallu moesol ac ysbrydol; oblegid y mae rhagorol fawredd nerth Duw yn cael ei berffeithio yn ei hegwyddorion a'i gweithrediadau, a nerthoedd y byd a ddaw yn nodwedd ei hymdrechion. Yn yr eglwys y cartrefa Ysbryd Duw; ac y mae efe gyda hi bob amser hyd ddiwedd y byd. A'r eglwys trwy yr Ysbryd yw y gallu sydd i newid y byd.—i'w drawsffurfio yn ol cynllun meddwl Duw i fod yn fyd newydd yn ei egwyddorion a'i ymarwedd-iad. Treiddia dylanwad yr eglwys trwy gymdeithas annychweledig fel lefain yn y blawd, nes puro y byd oddiwrth ei gyfeiliornadau a'i lygredigaethau. Gweithreda yn benaf ar y dyn unigol, a thrwy unigolion ar gymdeithas. Yr eglwys sydd i ymlid eilunaddoliaeth oddiar wyneb y ddaear, i dynu i lawr ei hallorau, i losgi y llwyni, ac i dafu yr eilunod i'r wadd a'r ystlumod. Dyma y gallu sydd yn prysur lanhau y byd oddiwrth baganiaeth ac ofergoelodd, yn tori cadwyni y caethwas, yn ei ollwng mewn rhyddid, gan osod cysegredigrwydd ar iawnderau ei gydwbybod. Yr eglwys fu yn dymchwelyd arferion llygredig annynol yr oesau gynt yn Nghymru, yn ymlid o'n tywysogaeth y gwylymabsantau a'r ymladdfeydd ceiliogod, &c. Yr hyn sydd ysgrifenedig ar faner yr eglwys ymhob oes a gwlad yw, "Yn gorchfygu ac i orchfygu." A phe byddai cysylltiad ymarferol agos rhwng yr eglwys a'r Gymdeithas Ddir-

westol, deuai gallu ysbrydol y flaenaf at wasanaeth yr olaf i synud meddwod o'r byd. Ac y mae y gweithredoedd nerthol a gyflawnodd yr eglwys mewn symud o'r tir ddrwg-arferion yn y blynyddoedd a aethant heibio yn wystl i ni y cyflawnai orchest gyffelyb mewn sobri y byd, ond cael Dirwest a hithau i fod yn un ac nid dwy gymdeithas yn yr amcan hwn. Yr ydym yn ymwybodol fod gallu y fasnach feddwol yn arswydus fawr, a'n cysur yn wyneb hyn ydyw fod GALLU DUW yn yr eglwys. Y mae yn "nerthol trwy Dduw i fwrw cestyll i'r llawr." Pe yr ymaffai yr eglwys yn yr achos dirwestol gyda'r unfrydedd, yr yni, a'r cysondeb, a ddengys tuag at y cenadiaethau, achos addysg, a'r Ysgol Sabbotol, byddai rhwyg cyhoeddus meddwod yn rhwym o ddifianu yn fuan o'r wlad, a rhestrid y llygredigaeth ofnadwy hwn fel llygredigaethau cyntefig ein cenedl ymysg y pethau a fu. Dywedwn eto: pe ceid Dirwest dan amddiffyniad yr eglwys,—“pyrth uffern nis gorchfygent hi;” felly deuai nerth moesol yr eglwys yn gryfder i ddylanwad egwyddorion sobrwydd. Byddai gwybodaeth, talentau, gweddian, ac esamplan yr eglwys yn dyfod yn rym ymosodol yn erbyn prif lygredigaeth Cymru a Phrydain Fawr yn yr oes hon. A chyn hir gwelid teml meddwod yn garnedd.

II. Ystyriwn, yn nesaf, ennillion yr eglwys oddiwrth ei hundeb â Dirwest.

1. Byddai yn hunanamddiffyniad iddi rhag blinder a gwaradwydd oddiwrth ymyfed. O holl lygredigaethau ein hoes, nid oes un yn annelu yn fwy uniongyrchol yn erbyn urddas personol yr eglwys, a'i dylanwad bendithiol ar feddwl y byd, nag yw cyfeddach a diotta. Dyma y “baedd o'r coed” sydd yn turio i fyny ei blodau per-aidd, yn dadwreiddio ei phlanigion tyner, gobeithiol, ac yn chwalu y clawdd terfyn rhyngddi â'r byd. Ac y mae yr eglwys heb undeb tyn â Dirwest yn aneffeithiol yn ei dysgyblaeth trwy y blynyddoedd i ddiogelu ei hun rhag difrod oddiwrth y turiwr yma. Ond pan gymer Ddirwest dan ei nhawdd, bydd bâch llwrymattaliaeth ganddi wrth law ei dysgyblaeth i'w osod yn ffroen y baedd hwn, ac i'w lusgo allan o'i therfynau. Llwrymattaliaeth yw ei hunig ddiogelwch sicr rhag galan-asdra oddiwrth lymeitïan a meddwod. Os dyoddefir diotta mewn eglwys am dymor, fe dŷn dyrfaeodd o lygredigaethau eraill i mewn i'w ganlyn; a bydd hithau yn y canlyniad mewn poen a blinder parhâus o ran ei theimlad ei hunan—yn disgyn i waradwydd yn ngolwg y byd—ac yn colli gwedd wyneb ei Duw. I osgoi y fath dyrchineb dylai yr eglwys fod yn gefu ac yn galon i'r achos dirwestol.

2. Trwy undeb â'r Gymdeithas Ddirwestol deuai cymeriad a dysgeidiaeth yr eglwys i gyffyrddiad ymarferol â phrif bechod ein hoes. Mor wir a bod yr eglwys yn drysordd gwirioneddau, y mae hefyd yn ffynnonell bywyd crefydd. Ynddi y mae crefydd i gael ei byw yn gystal a'i dysgu. Nid oes un pwnce o athrawiaeth yn y Bibl heb fod iddo ei amcan ymarferol. Y mae yr athrawiaethau i'w credu mewn trefu i'w hymarfer. Ac yn eu gwaith yn gwrthweithio pechodau yr oes y gwelir gwirioneddau yr efengyl yn eu gwir ogoniant. Yma y teimlir geiriau Crist yn ysbryd ac yn fywyd. A chyfleusdra arbennig i ddangos nerth egwyddorion ein crefydd yw yr ymdrech i wareiddio y byd, i ddyrchafu dynoliaeth sydd wedi ym-suddo i lygredigaethau meddwod, gan osod ei thraed ar graig sobrwydd, a hwylio ei cherddeddiad yn llwybrau rhinwedd. Er fod athrawiaethau crefydd yn nerthoedd, ni ddaw yr eglwys i sylweddoli hyn ond yn ei brwydrau yn erbyn llygredigaethau yr oes. Yma daw i deimlo fod ei chrefydd nid yn unig yn egwyddorion a gwirioneddau, ond hefyd yn allu anorchfygol gwirionedd a chariad i gyfnwied cymeriad moesol cymdeithas, a gwlad o bobl. Trwy gydymdrech â Dirwest yn erbyn pechod mawr ein cenedl, daw i deimlo y bydd nerthoedd yn gweithio trwyddi.

3. Byddai yr undeb hwn â Dirwest yn fantais i'r eglwys gyrrhaedd amcan mawr ei sefydliad ar y ddaear—achubiaeth dynion. Y mae amcan yr eglwys ar y ddaear i fod yr un â'r eiddo Crist, sef "ceisio a chadw yr hyn a gollasid." Ond y mae y fath bellder rhwng yr eglwys a'r dosbarthiadau iselaf mewn cymdeithas yn fynyeh, fel nad yw yn gallu taffu ei dylanwad arnynt heb gyfrwng i'w dwyn yn nês ati. Dyma yw gwasanaeth Dirwest: diwygio meddwon, a'u cysylltu wrth ordinhadau yr eglwys—bod yn ddolen gydiol rhwng byd meddw a'r efengyl. Nid yw y gymdeithas eglwysig na'r ddirwestol yn profesu medru achub dynion, ond yn unig bod yn gyfyngau achubiaeth iddynt. Amcan yr eglwys yw lincio y byd wrth Waredwr, a gorchwyl Dirwest yw codi meddwon o gors eu llygredigaeth fel ag i'w tywys at ordinhadau crefydd, gyda'r amcan o'u hennill trwy air y gwirionedd i fod yn bobl i Dduw. Gwasanaetha Dirwest i'r eglwys fel peiriant i symud dynoliaeth feddw oddiar ffordd dystryw i ffordd yr ordinhadau a moddion gras, fel y gall fod mewn mantais i ddyfod i gysylltiad â'r gallu sydd yn symud dynion o farwolaeth i fywyd, ac o feddiant Satan at Dduw. Yn y modd hyn, trwy undeb â'r achos ddirwestol galluogir yr eglwys i gyr-

haedd ei phrif amcan yn y byd yn llawer mwy effeithiol.

4. Byddai yr undeb hwn â Dirwest yn diogelu safle yr eglwys fel safon ysbrydol y byd mewn rhinwedd a daioni. Trwy gyfrwng yr eglwys y mae'r Duw mawr yn dysgu, yn cyfarwyddo, ac yn tywys y byd i'r iawn. Arweinir yr eglwys i bob gwirionedd gan yr Ysbryd Glân; ac y mae yr eglwys, pan yn ei lle, i dywys y byd trwy ei hesiampl a'i dysgeidiaeth i bob gwirionedd yn gyffelyb. Dylai yr eglwys flaenori ymhob rhinwedd nes medru dyweyd wrth y byd, "Tyred gyda ni, a ni a wnawn i ti ddaioni." Ond pa fodd y gall arwain y byd i sobrwydd heb fod yn sobri ei hun? Pa fodd y gall ddysgu y byd yn ei feddwod y pwysigrwydd o lwyrwmwrthod â gwlybyroedd meddwol os yn eu hyfed ei hunan? Os heb lwyrwmwrthod ei hunan, y mae yn rhoddi mantais i'r byd lefain yn ei gwyneb, "Y meddyg, iachâ dy hun." Pan y gwelwn ambell eglwys â'r nifer lliosocaf o'i haelodau yn gwrthod llwyrmmattaliaeth, yn dystaw gilio oddiwrth y symudiad, gan ei adael i ymdaro fel y gallo, byw neu farw, yr ydym yn rhwym o greu a chyfaddef nad yw y bobl hyn yn llawr y safle a ordeiniodd Duw i'w eglwys o fod yn dywysydd i'r byd mewn rhinwedd a sobrwydd. Ac o'r ochr arall, wrth weled lliaws o bobl nad ydynt yn aelodau eglwysig, a fuont gynt yn ymdrybaeddu yn nhrueni meddwod, ond a ymgeleddwyd gan Ddirwest nes cyrrhaedd safle anrhydeddus ac ymddiriedol fel llwyrmmwrthodwyr—wrth weled y rhai hyn, meddaf, yn ymroddi gydag yni a difrifoldeb i sobri ac ymgeleddu en cyddynion, tra yn gwled llw o aelodau eglwysig yn syllu arnynt yn yr ymdrech yn hollol ddiidaro, heb roddi un ysgogiad i'w helpu, yr ydym yn canfod trefniad Duw yn cael ei groesi yn y pwynt hwn—y byd yn esiampl i'r eglwys ac nid yr eglwys yn esiampl i'r byd—y byd yn ymgegnio i ddyfod i'w lle, a phroffeswyr crefydd yn myned ar gyfeiliorn. Na ato Duw i ddiatrefwch yr eglwys gydag achos sobrwydd barhau nes peri iddi gollu ei safle ysbrydol, a gadael i'r byd fyned i arwain!

Yn y goleu hwn bydd yn fantais neillduol i'r eglwys fod ysgwydd yn ysgwydd â'r achos ddirwestol, i ddiogelu a chryfhau ei safle ysbrydol fel arweinydd mawr y byd mewn rhinwedd a duwioldeb. Gwaith yr Arglwydd yw Dirwest. "Am hyn, fy mrodyr anwyl, byddwch sier a diymmod a helaethion yn ngwaith yr Arglwydd yn wastadol, a chwi yn gwybod nad yw eich llafur chwi yn ofer yn yr Arglwydd."

DARBODAETH.

DARBOD, darbodaeth, rhagddarparu, rhagbarotoi (*to provide, to forecast*); rhagofalu, neu ofalu dros y dyfodol; rhoi heibio yn bresennol yr hyn a ellir ei hebgor ar gyfer y dyfodol; cynnilo yn bresennol er gochel anghen yn y dyfodol; darparu mewn gwynfyd ar gyfer drygfyd; meddwl heddyw am yfory; cofio yn y bore fod hwyr yn dyfod,—dyna yw darbodaeth.

Y mae darbodaeth a chynnildeb yn geraint agos, ond nid yr un ydynt. Y mae darbodaeth heb gynnildeb fel pen heb gorff, neu gorff heb aelodau—heb fywyd. Y mae darbodaeth yn cynnwys cynnildeb, ond gellir arfer cynnildeb heb ddarbodaeth; oblegid, ar gyfrif lliosogrwydd y teulu a bychander y cyflog, neu ar gyfrif drudaniaeth y tyddyn a'r gorthrwm trethol, y mae yn orchest i lawer, er bod yn llafurus, diwyd, a chynnil ar hyd eu hoes, allu cyfarfod yr anghen presennol, heb son am ddarparu ar gyfer y dyfodol. Y mae cynnildeb a darbodaeth yn elfenau hanfodol llwyddiant personol a dedwyddwch teulnaidd, ac yn rhinweddau cymeradwy gyda Duw a dynion; ac y mae yn ddyledswydd ar bob dyn, yn fab neu yn ferch, hyd y mae yn bosibl, eu hymarfer. Yn wir, y mae esgeuluso y ddyledswydd hon, neu fod yn ddiffygiol yn y rhinweddau hyn, yn bechod yn erbyn Duw, ac yn drosedd yn erbyn natur a chymdeithas, rheswm ac ysgrhythyr. Mae yn bechod yn erbyn Duw, oblegid y mae yn gwastraffu trugareddau Duw—yn drosedd yn erbyn natur, oblegid daw rhywun i deimlo o herwydd y diffyg—yn erbyn cymdeithas, oblegid trethir cymdeithas er cynnal tylltai, gwallgofdai, a charchardai—yn erbyn rheswm, oblegid y mae cynnildeb a darbodaeth yn unol a rheswm, a gwastraff ac oferedd yn afresymol—ac yn erbyn yr Ysgrhythyr; canys “od oes neb heb ddarbod dros yr eiddo, yn enwedig ei deulu, efe a wadodd y ffydd, a gwaeth yw na'r di-ffydd.”

Diwydrwydd, cynnildeb a dyfalbarhâd, ydynt elfenau hanfodol darbodaeth. Y maent fel llawforwynion da a gonest yn ei gwasanaethu yn uffudd ac ewyllysgar. Diwydrwydd a lafuridd y tyddyn, cynnildeb a hauodd yr had, dyfalbarhâd a fu yn ei fanwl wyllo, a darbodaeth a fu yn meddi'r cynnyrch. Diwydrwydd a ddisgynodd i'r mwnglawdd, cynnildeb a gymeroedd ofal y trysor, dyfalbarhâd a wnaeth y trysor yn fwy, a darbodaeth a'i clodd i fyny. Diwydrwydd a blannodd y winllan, cynnildeb a amgauodd o'i hamgylch, dyfalbarhâd a'i dyfrhaodd, a darbodaeth a gasglodd y grawnwin. Diwydrwydd a bwrcasodd y palas, cynnildeb a'i dodrefn-

odd, dyfalbarhâd a'i trefnodd, a darbodaeth a arlwyodd y wledd. Dwfr yn y môr yw diwydrwydd, dwfr yn y cwmwl yw cynnildeb, dwfr yn y fflunnon yw dyfalbarhâd, a dwfr yn y llestr yn y tŷ yw darbodaeth. Ymborth ar y maes yw diwydrwydd, ymborth yn yr ŷdian yw cynnildeb, ymborth yn y gell yw dyfalbarhâd, ac ymborth ar y bwrdd i'n diwallu yw darbodaeth. Goleuni yn yr haul yw diwydrwydd, goleuni yn y ffurfafen yw cynnildeb, goleuni yn yr ystafell yw dyfalbarhâd, a goleuni yn y lamp i'n goleuo yw darbodaeth. Gwrês yn yr haul yw diwydrwydd, gwrês yn y ddaear yw cynnildeb, gwrês yn y nwy a'r glo yw dyfalbarhâd, a gwrês yn y tân i'n cynhesu yw darbodaeth.

Y mae bywyd esgeulus a diddarbod wedi profi yn ddinystr i filoedd o bersonau a theuluoedd; ac y mae diffyg ymarferiad effeithiol o'r ddyledswydd o ddarbodaeth yn un achos uniongyrchol o'r anghen a'r trueni dwfn a deimlir oblegid y cyfyngder a'r marweidd dra ynglŷn â masnach yn y blynnyddau hyn. Pe gwybuasai llawer sut i gynnilo a darbod yn amser llwyddiant a hawddfyd, ni fuasai raid iddynt wrth elusen yn amser drygfyd; ond gwastraff mewn llawnder a dry yn drueni mewn prinder; gwastraff gyda chyfflog mawr a gynnrycha anghen gyda chyfflog bychan. O ganlyniad, gwelir mildod o bobl yn cael eu hunain yn dlotion a diamddiffyn fel aderyn yn yr ystorm, fel llong heb lyw, ac fel amddifad heb gartref; a llawer, o bryd i bryd, o eisieu bara wedi trengu yn y rhew a'r eira, tra y ceir eraill oedd a'u moddion yn brinach, a'u hamgylchiadau yn dlotach, mewn canlyniad i'w harferion darbodus, wedi gallu byw trwy auaf oer a chaled yn glŷd a diogel fel aderyn mewn cawell, fel llong wrth angor, ac fel cadarn mewn amddiffynfa. Effeithiau naturiol cynnildeb a darbodaeth ydynt cysur, boddlonrwydd, gorphwysdra a diogelwch; a chanlyniadau anocheladwy gwastraff ac oferedd ydyw anghen, tloti, trueni, a gwarth. Trwy gynnildeb a darbodaeth yr aeth un dyn yn gyfoethog, a gwastraff ac oferedd a yrodd un arall i dloti. Cynnildeb a darbodaeth a brynodd y tyddyn, ond gwastraff ac oferedd a'i gwerthodd. Trwy fod yn cynnil a llafurus, gallasai y dyn a'i deulu fyw yn gysurus; ond wele wastraff ac oferedd wedi ei osod mewn eisieu.

Ein doethineb ni yw gochel diofalwch a gwastraff, ac ymarfer a dysgu i eraill ymarfer llafur, diwydrwydd, cynnildeb, dyfalbarhâd, a darbodaeth.

JANE BUCKLEY,

Penygraig.

Adgoffon ac Adroddiadau. Addysgiadol.

CYFARFOD MISOL ARFON.

Gan y diweddar Barch. ROBERT ELLIS, Ysgoldy, Arfon.

RHAN IV.

PRIDOL, dybygem, wrth ddiweddglol ein bras-hanes o Gyfarfod Misol Arfon fyddai cymeryd sylw byr o'r brodyr fu yn cymeryd rhan helaeth yn ei weithrediadau am yr ngain mlynedd cyntaf o'i hanes, ond sydd bellach wedi huno a chadw noswyl. Crybwyllasom yn barod am John Jones, Talysarn, a'i frawd David Jones, yn gystal ag am Mri. J. R. Jones, Bangor, ac Ellis James o'r Faenol.

Dau frawd a ystyrir yn hynod yn y Cyfarfod Misol, ac ymhob man arall, oedd Morris Jones, Jerusalem, neu yr Hen Brophwyd fel ei gelwid, a'i frawd Thomas Jones, Brynllys, blaenor yn y Carneddi, y ddau yn henafgwyr. Yr oedd y ddau yn ddyinion grymus, esgrynog, ac yn llawn dwylath o daldra. Dnynon gwrol, dibris, a diofn oeddynt. Pan fyddai y ddau yn cyddeithio, fel yn aml y byddent, os byddai ar Thomas eisieu i Morris brysuro, ei air fyddai, "Llathen i lawr bob cam, Morris," a hawdd y gallai y ddau wneyd hyn; plant natur wyllt, a chawsant lonydd i dyfu i fyny yn fechgyn arabaid, heb i addysg o un math gael tocio dim arnynt. Ac er i ras yr elfengyl gymeryd meddiant o honynt yn lled gynnar ar eu hoes, eto yr oedd eu dull naturiol a gwreiddiol o feddwl a siarad mor gryf fel na lwyddodd hyn ychwaith i gaboli dim ar eu gerwinder. Meddylient a siaradent yn hollol fel hwy eu hunain, ac nid allent ddywedyd dim fel pobl eraill. Yr oedd gan y ddau gyflawnder o ryw syniadau gwreiddiol, a chyflawnder o ddawn i'w traethu, a byny yn iaith y chwarelwyr a'r werin-bobl. Yr ydym yn sicr i ni glywed gan y brodyr hyn ar rai adegau y fath lif-eiriant o hyawdledd na fyddai ond hollol ofer ynom ni na neb arall geisio ei ddarlunio. Morris bob amser fyddai y parotaf; ni fyddai eisieu ond prin ei enwi, na ddeuai ei sylwadau allan yn rhydd ac yn rhyfedd, ar draws ac ar hyd, yn union fel y byddent yn taro i'w feddwl ar y foment. Eithr Thomas oedd y mwyaf gwreiddiol; nid mor hawdd oedd ei gyfodi ef i siarad, nes y byddai ei ysbryd wedi ei wresogi; yna nis gallai ymattal. Pan y deuai yr hen frodyr hyn neu un o honynt i'r Cyfarfod Misol, caent y derbyniad mwyaf croesawus, pawb fel yn falch o honynt. Ni byddai neb yn iwy telly na'r ddau

frawd John a David Jones. Ni chai yr un o'r ddau lonydd heb gymeryd rhan arbenig ymhob Cyfarfod Misol. Yn wir, ni welasom neb yn gymaint o feistr ar deimladau John Jones ag a fyddai Thomas Jones, Brynllys.

Gellir gweld darlun o'r hen frawd Morris Jones ar hyd parwydydd y tai yma ac acw; ond gwaith celfyddyd ac nid natur ydyw, ac ni fethodd celfyddyd erioed fwy yn ei hamcan. Rhyw gŵg gymhenlydd, foethus, sydd gan y darlun hwn, fel pe byddai ei pherchen heb wybod yn iawn pa beth i wneyd â hi. Hollol wahanel i hyn oedd cŵg neu enau yr "Hen Brophwyd." Genau eang, mynegiadol, ydoedd yr eiddo ef, yn awgrymu ei bod bob amser yn llawn geiriau, ac yn barod i'w gwaith, ac nad oedd na chymhendod, yswildod, na moethau yn perthyn iddi. Yn hollol fel y dywedai ei hunan unwaith pan ofynodd y meddyg am weled ei dafod, "Gwel'd fy nhasod," atebai, "mae fy nhasod i fel chwip." A chwip mewn gwirionedd ydoedd; gallai ei thro'i a'i chleician fel y mynai.

Dau o hen flaenoriaid a fyddent yn cymeryd rhan helaeth yn Nghyfarfod Misol Arfon yn yr adeg hon ar ei hanes oedd Griffith Evans, hen flaenor yn Rhos-tryfan, a John Foulkes, hen flaenor o'r Ysgoldy. Yr oedd y ddau rywbeth yn debyg o ran oed, ac yn wir o ran pobpeth. Byddai raid i'r ddau gael dywedyd y gwir plaen, a'r caswir hefyd, bydded y canlyniad y peth y byddo. Yr oedd gweinieithio yn beth nad oedd neb yn ei ddysgwyl ganddynt. Rhaid i gymdeithas, a chymdeithas grefyddol hefyd, wrth rai i draethu y caswir, onid bydd fwy perygl o geulo ar ei sorod. Ond rhaid i'r cyfryw ddygymmod â gwneyd rhyw rai yn elynion iddynt. Yr oedd Griffith Evans ryw gymaint yn fwy gochelgar na John Foulkes. Gofalai efe pa le a pha bryd i daro. Ond am John Foulkes, dywedai ei feddwl yn y fan, bydded y canlyniad y peth y byddo. Bu y ddau hen frodyr hyn o wasanaeth dirfawr i'r Cyfarfod Misol yn eu tymmor, ac felly yn wir i'w heg-lwys cartrefol. Yr oedd y ddau yn teimlo i'r byw dros anrhydedd gwir grefydd; ac felly nid rhyfedd os byddent weithiau yn myned yn groes i'r graen gyda rhywrai. Y mae cymaint o ddywediadau yr hen John Foulkes ar gael a chadw â nemawr un yn Arfon. Yr ydym yn cofio mewn Cyfarfod Misol yn Rhos-tryfan, pryd yr oedd Griffith Evans yn adrodd gair o'i brofiad fel blaenor, John Foulkes yn sefyll gerllaw, ei lygaid yn ganedig, a'i enau yn agored, fel y

byddai arferol pan y byddai rhyw syniad newydd wedi taro i'w feddwl; ac ol gwrando enyd, mae yn gofyn yn sydyn, "Griffith, a wyt ti yn *cunio* o hyd? hen *griffiwr* garw oeddet ti er's talwm? Pan fyddai rhyw helynt ar nos Sadyrnau yn Nghaernarfon, dyna fyddai'r cwestiwn, 'Guto Cae'r-bleddyn a phwy?' 'Pa helynt sydd tua Khostryfan? ebe rhywun; 'O, dim,' fyddai yr ateb, 'ond fod Griffith Evan y Fotty, a phechod yn ngyddfau eu gilydd. *Cwffia* hi allan ac allan bellach, Griffith.'

Mewn Cyfarfod Misol yn Nghlynnog, pryd yr oedd y diweddwr Mr. Rees a Dr. Edwards wedi eu hanfon gan y Gymdeithasfa i ddwyn achos yr Athrofa ger bron, ar ol traethu yn dda a helaeth, a llawer o drafod, mae y llywydd yn deall ar enau a llygaid John Foulkes fod ganddo ryw-beth yn berwi yn ei feddwl, ac o herwydd hyn yn ei gymhell i ddyweyd gair. Mae yntau yn ei ddull sydyn yn dywedyd, "Maent yn gweled ymhell o ben y Wyddfa, ond mae'n lle oer iawn. Mae yr hogiau yn dwad i'r Bala acw, er cael gwell mantais i weled ymhell, ond y mae yn lle go oer; da chwi, peidiwch a'u cadw acw i rymu." Mewn Cyfarfod Misol yn Llanfair-fechan, wrth ymddyddan â blaenoriaid y lle, dywedai John Foulkes, "Yr oedd gwinllan i'r brenin Solomon yn Baal-hamon; y'n Llanfair y mae gwinllan yn bresennol, a chwi yw'r gwarcheidwaid, cofiwch. 'Mil a roddir i ti, Solomon.' Rhent go uchel hefyd, a dau gant i'r rhai a ddygant ei ffrwyth hi.' Gwnewch chwi eich gwaith o hel y rhent yn onest, a chewch dâl da—dau gant; ie, ond beth a wyddom ni beth ydyw *cant y nefoedd!*'"

Dro arall, pan mewn Cyfarfod Misol, wrth geisio cael brodyr i fyned i ryw Gymdeithasfa, gofynwyd yn gyntaf i John Jones, Talysarn, ond nis gallai efe fyned; yna i'w frawd David Jones, hwnw yn nacau; yna ceisiwyd gan ddau neu dri eraill a dybid yn agosaf atynt, ond pawb yn gwrthod. Yna cyfodai John Foulkes yn sydyn, a dywedai, "Pw, pw, dechreu-wch yn y pen arall i'r rhestr." Yr oedd John Foulkes yn feirniad lled law-drwm ar bregethu. Byddai yn hawdd deall arno wrth wrando pa un a fyddai y bregeth yn pasio ganddo ai ni byddai. Un o wendidau yr hen frawd oedd hyn. Byddai weithiau yn gwneyd sylwadau lled lym ar ambell i bregeth. Dywedai wrth un brawd, "Pysgota yw dy waith di; mae genyt globen o wialen, un hardd, a digon o hŷd, a llinyn a phlwm a phobpeth yn iawn, a thithau hefyd o ran hyny yn eithaf hitiwr gyda'th wialen, ond dim bâch. Cofia nad oes dim dal dynion mwy na physgod heb fachau." Dro arall dywedai, "Yr oedd hwn a hwn saw ddos yn

pregethu; yr oedd ganddo gyflawnder o guan, a dyna lle bu yn eu cyfrif a'u dangos, ond ni thorodd yr un gneuen i neb. Os ydyw y pregethwyr yma am i'w pregethau ateb y dyben, rhaid iddynt nid yn unig hel enau a'u dangos, ond hefyd eu tori; oddimewn y mae y cnewyllyn. 'Agoriad dy eiriau a ryd olenni.'"

Hen frawd a gyfrifid yn ddyn pwysig yn Nghyfarfod Misol Arfon yr adeg hon oedd Mr. Robert Evans, Caernarfon, blaenor yn Engedi, a chyn hyny yn Moriah. Ystyrif ef yn ddyn o wybodaeth eang, ac o farn dda. Yr oedd yn ŵr anrhydeddus fel dinesydd, ac yr oedd yn aelod o'r Cynghor Trefol. Trwy ddarllen Finney ar Adfywiadau, daeth o fod yn ddyn pwylllog, tawel, ac anmharod i siarad, i fod yn ddyn gorzelog ac anmhwyllog yn nghyfrif rhywrai; hollol wahanol, pa fodd bynag, i'r hyn a fu unwaith. O ran hyny, y mae pob dyn zelog iawn gyda phethau crefyddol yn cael ei gyfrif yn ddyn eithafol gan y rhai oer a di-zel. Byddai Mr. Evans yn taflu ei hun yn llwytymroddgar i holl ranau y gwaith; *gweithio* oedd ei arwyddair ef, ac yr oedd i fyw a chynghor y gŵr doeth, "Beth bynag yr ymafael dy law ynddo i'w wneuthur, gwna s'th holl egni." Eto Dirwest oedd prif faes ei lafur. Yr oedd yn elyn calon i feddwod, ac i bob arferion fyddent yn arwain i hyny. Bob amser y cyffyrddai â'r fasnach mewn diodydd meddwol, byddai ei holl enaid yn tanio yn y fan. Ymosodai ar y drygan hyn mewn iaith gref iawn, os nad eithafol ar adegau. Cyhuddid ef gan rai o wneyd gormod o Ddirwest, ac os cai ef ddyn yn ddirwestwr digon zelog, mai hwnw fyddai ei ddyn ef, serch ei fod yn fab diafol mewn pethau eraill. Ond camgyhuddiad ydoedd hyn, yr ydym yn sicr. Yr oedd Mr. Evans yn elyn trwyadl i bob arferion drygionus yn ogytal a diotta a meddwod. Y pryd yma byddai Dirwest yn cael cryn lawer o sylw yn Nghyfarfodydd Misol Arfon; ac os byddai Mr. Evans yn bresennol, byddai ei holl enaid yn y fan yn tanio at ei hoff fater. Dywedai yn llym yn erbyn pob ymarferiad o ddiodydd meddwol. Ac nid hyny chwaith, ond cymerai ran ymhob trafodaeth, o ba natur bynag, yn y cyfarfodydd hyn. Dywedai ei feddwl bob amser yn gryf ac yn hollol annibynol ar y modd y byddai eraill yn barnu. Perchid ef bob amser gan y frawdoliaeth fel dyn gonest a chydwybodol, ac yn amcanu gwneyd daioni.

Mr. Roberts y Crug hefyd a gyfrifid y pryd hyn yn un o golofnau Cyfarfod Misol Arfon. Yr oedd efe yn foneddwr, ac wedi cael hir brofiad yn trafod busnesion eglwysig yn ogytal a bydol. Perchid ef gan y frawdoliaeth nid yn gymaint at

gyfrif ei wybodaeth a'i ddawn i draethu, ond ar gyfrif ei synwyr cyffredin cryf, a'i farn glir ar bob achos. Byddai Mr. Roberts, tra yn iach, yn dilyn y Cyfarfodyd i Misol yn lled gyson. Yr oedd yn foneddwr hollol ddiymhongar a diawydd i neb ei weled. Gofynnid am ei farn ef ar bob cwestiwn; ac nid ydym yn cofio iddo erioed fethu yn ei farn. Gwelsom ei farn yn cael ei gwrthod lawer tro, ond yn y pen draw pawb yn gorfod cydnabod mai Mr. Roberts y Crug oedd yn gywir. Yr oedd sylw a gofal y gŵr da hwn am yr achos crefyddol trwy holl Arfon yn ogystal a chartref yn Tanymaes.

Gŵr fu o wasanaeth mawr i Gyfarfod Misol Arfon tra y parhaodd ei oes fer oedd y Parch. Morris Hughes, Felinheli, neu Portdinorwic fel y gelwir y lle yn bresennol. Yr oedd Mr. Hughes yn fab i Hugh Morris, Fachwen, blaenor yn Capel Côch, Llanberis, a chychwynydd yr achos crefyddol yn Dinorwig. Cangen o eglwys Capel Côch ydoedd Dinorwig. Cychwynodd Mr. Morris Hughes ei yrfa fel bachgen o chwarelwr. Yr oedd rhyw fath o gyfarfod a elwid Cymdeithas y Cymreigyddion yn cael ei chynnal y pryd hwn yn ardal Dinorwig. Pa ddaioni bynag arall a wnaeth y gymdeithas fyrrhodlog hon, rhoes symbyliad yn meddwl Morris Hughes ieuanc i lafurio am wybodaeth. Pan yn ddyn ieuanc, aeth a chynnaliodd ei hun mewn ysgol yn Liverpool. Cafodd le mewn awydd yn Portdinorwic, a daeth yn fuan i fod yn *Harbour Master*, sefyllfa gyfrifol a phwysig yn y porthladd hwnw. Ar ol ymaefydlu yn Felinheli, priododd, a chyn hir ymunodd efo a Mrs. Hughes â'r eglwys a ymgynnnullai yn Tanymaes. Yn bur fuan, galwyd ef i fod yn ddiakon yno, ac yn lled ebrwydd ar ol hyny dechreuodd bregethu. Cafodd ei ordeinio i gyflawni waith y weinidogaeth ymhen rhai blynyddoedd. Ond er dirfawr golled i'r achos crefyddol yn ardaloedd Felinheli, ac hefyd i holl Arfon, bu farw yn y flwyddyn 1863. Yr oedd Mr. Morris Hughes yn ddyn o edrychiad ac ymddygiad boneddigaidd, yn meddu gwybodaeth gyffredinol helaeth, o synwyr cryf, a barn glir ar bobpeth. Yr oedd yn ymresymwr heb ei ail. Math o ymresymu y gwirionedd fyddai ei bregeth. Siaradai yn gryf mewn ymadroddion coeth, ond pregethwr i'r rhai deallus yn benaf ydoedd. Yr oedd rhyw undonaeth yn erbyn ei boblogrwydd gyda'r gwrandawyr cyffredin. Yr oedd yntau ei hun yn deall hyny: ond methodd yn lân ag ymyrddhau oddiwrth yr arferiad. Ond fel dyn y Cyfarfod Misol y mae a fynom â Mr. Hughes. Dilynai y cyfarfodydd hyn mor gyson ag y goddefai cyrifoldeb ei sefyllfa iddo wneyd, a chymraid ran hel-

aeth yn y gweithrediadau. Yma bob amser siaradai yn dda, yn hollol naturiol, heb un arlliw o'r undonaeth fyddai ganddo yn y pulpud. Nid oedd neb yn perthyn i'r Cyfarfod Misol a ddywedai yn well os crystal ar bob mater. Os byddai mater o gryn bwys ac o ddadl ger bron, arosai yn gyffredin nes y byddai pawb eraill wedi arllwys eu cynnwys; yna traethai yntau ei farn mewn modd mor resymol a chlir nes y byddai hyny yn gyffredin yn ddiweddglo ar y drafodaeth. Er fod Mr. Hughes yn ddyn pwyllog, ac o gynneddau cryfion, eto nid oedd neb yn nghynnullidfa y Felinheli a gollai ddeigrny dan bregeth neu mewn seiat yn gynt nag efe, yr hyn a brofai fod ganddo deimladau tyner, er yr ymddangosai i ddynion braid yn ddyn oeraidd, ys dywedir. Ni bu ei oes ond bwr fel y crybwyllwyd, ond bu yn lle llygaid i Gyfarfod Misol Arfon yn yr oes fer hono; ac wedi ei golli, teimlwyd fod gwagle ar ei ol. Bu Mr. Morris Hughes yn nychu mewn gwaeledd iechyd am gryn dymmor yn ei ddiwedd; eto yr oedd ei awydd am bregethu mor angerddol fel yr elai yn ei wendid i'w gyhoeddiadau yn lled gyson. Ar gais ei feddyg, galwodd ei gyhoeddiadau yn ol hyd ryw adeg benodol, gan ddysgwyl y deuai erbyn hyny yn ddigon cryf i ail ymafyd yn ei waith. Eithr gwaelu yn raddol a wnaeth, a phan ddeallodd hyn dywedai wrth gyfaill, "Pe buaswn yn gwybod mai gwaethygu fel hyn a wnawn, buaswn, yn hytrach na galw yn ol fy nghyhoeddiadau, yn eu dilyn hyd yr eithaf." Go dda a phenderfynol, onidê!

Un arall o fechgyn Arfon sydd, dybygem, yn deilwng o sylw ar gyfrif ei wasanaeth ydoedd y Parch. Ellis Foulkes, yn ddiweddaf o Upper Bangor. Yr oedd yntau yn un o "fechgyn y chwarelau" ys dywedai Mr. Humphreys y Dyffryn, fel llawer o fechgyn da eraill, a gododd o'r un dosbarth. Yr oedd yn fachgen dichlynnaidd a sâd, pur wahanol i'w gyfoedion yn ei ardal ef y pryd hyny. Cadwmai yn wastad gyda'i dad nes y daeth rywfodd yn rhy hen fflaun i'w oed. Ymunodd yn bur ieuanc â'r eglwys yn Yagoldy. Yn y flwyddyn 1834 dechreuodd bregetha. Pan symudodd myntai o'r Yagoldy i sefydlu achos yn Cefnywaen, yr oedd Mr. Ellis Foulkes yn arweinydd iddynt; a bu ei ddehauwydd a'i ddoethineb yn llawer o help i gychwyn a dwyn ymlaen yr eglwys ieuanc hono. Yr oedd Ellis Foulkes yn bregethwr da a sylweddol, a'i weinidogaeth yn gymeradwy iawn gan yr hen saint yn arbenig, er na ddasth yr "anffawd o fod yn boblogaidd," chwedi Mr. Rees, o'i oed i'w ran. Yr oedd yn ymroddgar i bob llafur crefyddol. Yr oedd yn fedrus i adeiladu yn y cyfarfodydd eglwysig.

Byddai bob amser yn gyfoethog o hanesion byrion a tharawiadol, ac yn fedrus i'w cymhwyso. Byddai yn dilyn y Cyfarfodydd Misol mor gyson â neb, ac er ei fod yn ddyn ieuanc, byddai yn cymeryd rhan yn eu gweithrediadau. Ond daethai lawer mwy i'r golwg pe buasai ynddo fwy o'r awydd ymwthio ymlaen fel fyddai mewn rhai. Symudodd o'i hen ardal i Amlwch, ac yno colodd ei wraig. Wedi hyny symudodd i Dublin, i gymeryd gofali ar achos Cymreig, a bu yno amryw flynyddoedd. Symudodd drachefn i Upper Bangor, lle y treuliodd weddill ei oes. Bu farw yn y flwyddyn 1869, yn 57 mlwydd oed. Fel hyn bu ei duedd ocheilgar a'i fywyd symudol yn rhwystro iddo ddyfod i'r golwg yn ei wir nerth a'i holl ragoriaethau. Yr oedd o anian ac arferion manwl, a dichon braidd yn ormod felly gan rywrai. Yr oedd yn meddu mesur anghyffredin o graffider i adnabod dynion. Tybygenn na siomwyd ef mewn dyn erioed. Yr oedd yn bur, yn ddidwyl, ac felly yn un i ymddiried y cwbl ynddo fel cyfai'1. Yr oedd Ellis Foulkes yn gyfaill teulwng o'r enw. Yr ydym yn gallu dywedyd hyn oddiar y profiad a gawsom o hono.

Ar ol dyfod yn ol i Arfon o Dublin, er y dilynai y Cyfarfodydd Misol yn gyson, eto, rywfodd, yr oedd wedi ymddyethrio gormod i gymeryd rhan mor rhydd yn y gweithrediadau ag y dylasai. Dichon hafyd yr edrychid arno gan y brodyr yn ormodol fel ymdeithydd. Eto ceid sylwadau ganddo ar y gwahanol faterion a ddygid ger bron fyddent yn profi ei graffider a'i gallineb. Gallwn ddywedyd yn ddiabetrus i'r gŵr da hwn fyned trwy y byd i fesur helaeth heb gael ei wir adnabod a'i werthfawrogi. Ac er iddo fod o wasanaeth i'r eglwys yn Upper Bangor mor bell ag y goddeafad iddo, eto rhy brin yr adnabuwyd ef gan y brodyr yno, gan ei fod, fe ddichon, yn ormod hen fasiwn ganddynt. Ei ddiweddd, pa fodd bynag, fu tangnefedd.

RHAN V.

Yr hyn fu yn ychwanegiad gwerthfawr at nerth a dylanwad Cyfarfod Misol Arfon oedd dyfodiad brodyr dyaeth o Siroedd eraill yma i gyfunu. Diau nas gall aymudiadau felly fod yn ennill i'r Cyfundeb; caws os ydyw brodyr wrth symud felly yn cyfoethogi un ardal, maent yn tloidi cymaint a hyny ar ardaloedd eraill. Tybygenn nad oes yr un Cyfarfod Misol wedi manteisio cymaint yn y ffordd hon ag ydyw Arfon, oddieithr Liverpool. Mae y Cyfarfod Misol hwnw wedi byw bob amser ar yspailio gorenion y Siroedd a'r Cyfundeb. Ystyriaeth, yn ddian, y gweddai i bob pregethwr fyddo yn ddefnyddiol yn ei

ardal dalu sylw iddi ydyw, a ydyw yr hyn sydd yn ei gymhell i symud yn deilwng o was i Grist. Ar yr un pryd, y maes aymudiadau o'r natur yma ar lawer amgylchiad yn anghenrheidiol a buddiol.

Hyd yma y cafodd yr ysgrifenydd hybarch fyned, a daliodd ati i ysgrifenu hyd y medrodd gyfodi o'i wely. Yr oedd yn awyddus iawn i gael gwneyd dwy ysgrif i orphen y gyfres hon, er cael cyfleusdra i geisio talu tynyrnged o barch i goffadwriaeth cydweithwyr anwyli iawn ganddo, y diweddar Barchn. J. Phillips, Bangor, a John Owen, Ty'nllwyn, y rhai y teulnai yn ddwys fod eu coffa wedi myned heb i neimawr ymgais gael ei wneyd tuag at ei gadw. Yr oedd ymroddiad a llafar fel yr eiddo y ddau frawd hyn yn llawer rhy werthfawr i'fyned oddiar gof a lleches hanesyddiaeth. Awa a banner y bu ar ei draed yr 20fed o Fedi am y tro diweddar, a threuliodd yr adeg i ddechre y bummed ysgrif uchod. Ewyllys yr Arglwydd oedd iddo adael y gwaith hwn yn anorphenol, ond, fel y dywedai ei hun, goethio y bydd i ryw frawd afaelid yn y gwaith a gwneyd i goffadwriaeth ein brodyr yma yr hyn y gofdaid efe nad allasai gan wenddi ei orphen.—J. O. J.

GWELLIANT GWALL.—Yn yr ysgrif ddiweddar, tu dalen 418 o'r DAYBORFA am Tachwedd, rhoddid dyled capelan Arfon yn £16,804 17s. 6c., pryd y dylasai fod yn £37,830.

AMSER YN CAEL EI AFRADU.

YN Muchdraeth y Dr. James Hamilton o Lundain—a deitlir *Life of James Hamilton, D.D., F.L.S.*, by William Arnol, Edinburgh,—cyfariyddais â'r deryn canlynol, lle y mae'r Doctor parchedig yn rhoddi adolygiad ar ei waith yn treulio y flwyddyn 1854, wedi ei ysgrifenu ganddo Ionawr 1, 1855:—

“Drwy y flwyddyn 1854, ni chollais awr gan afiechyd. Pregethaia 112 o bregethau, 77 o honynt yn Regent Square,* a 53 o ba rai oedd yn gyfansoddiadau newyddion. Mi a olygais y gyfrol gyntaf a'r ail o'r *Excelsior*,† gan ysgrifenu 208 o du dalenau o hono. Bu yr ohebiaeth a achlysurwyd trwy hyn yn helaeth iawn. Cedwais 161 o lythyrau oddiwrth ohebwyr mewn cysylltiad â'r gyfrol gyntaf, a 239 o lythyrau ynglyn â'r ail—400 o gwbl. Ond yr oedd y llythyrau a ysgrifenywyd genyf fi fy hun yn llawer amlach na'r rhai a ysgrifenywyd ataf fi. O lythyrau o bob math, nis gall fy mod wedi ysgrifenu llai na dwy fill yn ystod y flwyddyn. Bu rhai gohebiaethau yn dra thrafferthus, megys y rhai cysylltiedig â'n Cenedlaeth Chineidd, a'r trefniadau ynghylch teithiau Mr. Burns, a'r hyn a achlysurwyd gan gynnygiadau ein *Synod* ni am undeb â'r Presbyteriaid Unedig. Oddigerth yr *Excelsior*, nid argreiffais nemor. Pregeth i Undeb yr Ysgol Sabbathol, pregeth

* Yr addoldy yr oedd yn gweiridwriaethu ynddo; a adeiladwyd yn gyntaf i Edward Irving, y cyhoeddaiad misol rhagorol.

ar Ddiolchgarwch am y Cynauaf, a choff-
adwriaeth am aelodau ymadawedig o'r
Cynghrair Elenyalaidd, yw yr oll yr wyf yn
eu cofio am y flwyddyn. Yr oedd Cyfeis-
teidfodan, Henaduriaethau, a Synodau, yn
cymeryd oddiarnaf, yn y cwbl, dybygid, fis o
amser; ond mewn ymweliadau, ac mewn
ymddyddan ag ymwelwyr, mi a dreuliais
gymaint o oriau, yn oldeuddeng awr y dydd,
ag a wnelai ddau fis o amser. Yr unig
luxury y ceisais foddhau fy hun ag ef oedd
dysgu iaith y *Dutch*; ac i hyn nis gallaswn
gael ond ychydig oriau drwy yr holl flwydd-
yn. Buni yn fynych yn debyg o anmhwyllo
gan y modd yr oedd fy amser yn cael ei
rwygo yn dipiau; ond nid oes help am dani.
Gydia chynulleidfa hoff iawn genyf, ac er
mwyn yr hon y dymunwn wneyd fy ngoreu,
a chyda materion ar ba rai y mynwn ysgrif-
eun yn gyflawn, mewn gobath am gyhoeddi
trwy yr argraffwaag—myfi wedi myned dros
ddeugain oed, a'r dyddiau yn ehedeg mor
gyflym, byddaf yn fynych yn ymdeimlo fel
un ar wallgoſi gan y gwrthdrysychau difudd
yr afradir fy oriau arnynt. Nid ymddengys
fod cerdded yn flinderus o ddy i ddy, yn fyn-
ych heb obaith am ddefnyddioledeb, ond yn
unig i rwystro pobl rhag teimlo eu bod yn
cael eu heaseguluso, neu rhag iddynt dram-
gwyddo, ac eistedd am beidair awr bob wyth-
nos i wrando ystoriau hirion, neu i drin
pethau y gallai ysgrifenydd masnachol wneyd
yn llawer gwell,—yn debyg o ateb gwir ddy-
ben gweinidogaeth yr efengyl. A phan y
bydd yr holl rwystrau hyn drosodd—pan
ddelo dydd Gwener, ar ol methu agor llyfr
neu fwynddau awr hamddenol er bore dydd
Llun, bydd yn anhwadd ymolltwng ar un-
waith i'r agwedd dawl a deosiyndol sy'n
gweddau i barotoed gyierbyna a'r pulpud, nac
hyd yn nód i ddwyn allan yr yni meddyliol.
Yr wyf yn ysgrifenu hyn yn nhrigfa Mrs.
Moore, i ba un y byddwn yn gyffredin yn
ymneilldno am bythefnos yn adeg gwyliau'r
Nadolig. Ymgeniaf i gadw dyddlyfr o'm
gorchwyllion y flwyddyn hon; ond, fel hin-
fynag yr *Highlander*, mae arnaf ofn nad
effeithia ddum ar y tywydd. Rhaid cofnodi
1864 fel blwyddyn lawn o drugareddau yr
Arglwydd. Cawsom anhwylderau ysgafn yn
y teulu, ond dim afiechyd pwysig. Ym-
ddengys fod ein preswylfa yn 48 Euston
Square yn effeithio yn hapus ar fy iechyd fy
hun, gan y gallais fyned trwy fyw na chy-
ffredin o waith heb dderbyn niwed."

Dilyniir y dyfynnodiad addygiadol hwn
gan sylwadau synwylawn o'r eiddo Mr.
Arnot, y bywgraffydd, yr hwn, fel y mae
yn hyabys, oedd dduwinydd a llenor o
gyffelyb athrylith i Dr. Hamilton. Efe a
ddywed,—

"Y testun yw y gwerthfawrocaf o bob
trysoran i 'fy amser.' Wele ddwy blaidd yn
ei drin mewn ffordd gwrthwynebol. Mae efe
yn cadw gwylidwriaeth arno, fel cybydd yn
gwyllo ei aur; ac y mae pobl eraill yn ddi-
feddwl yn ei gipio a'i wario, er gwaethaf
ei holl wylidwriaeth. Dyddorus iawn i'r
edrychydd yw sefyll i sylfa ar yr ymrysonfa,

Yma ac yna gwelir ef yn syrthio i ysbryd
anyndad, pan yn galaru am yr afraid diangen-
rhaid o'r iath drysor, trwy blygu i arferion
gormuesol; ond y mae'r dôn yn gwella yn
eburwydd mewn hammer ysmalod. Gofidus
yw meddwl am fywyd oedd mor gyfadidas at
bethau mawrion ei fod yn gorfod cymeryd ei
wastraffu i fesur mawr gan wrthdrysychau
israddol; eto yr ydym yn credu mai nid
wedi eu colli yr oedd pobpeth sydd yn ym-
ddangos yma yn ngholl. Pe na buasai efe yn
weinidog, neu pe buasai yn gweinidogaethu
mewn lle bychan ac anenwch, mae yn fwy
nag amheus a fuasai yr anser a arbedwyd
ar un tu yn cael ei droi yn effeithiol er gwell
ar y tu arall. Yr oedd hyd yn nód prysur-
deb y llafur meddyliol, yr hyn a achosid gan
nifer ac ansawdd gorfodol y galwadau arno,
yn rhoddi math o wresogrwydd i'w weith-
oedd cyhoeddedig, na chawsid, fe allai, pe
buasai efe yn meddu yr hamdden awdurol y
mae llawer o urddasolion Eglwys Loegr yn ei
fwynhau. Buasai'r bolltau, mae yn debyg,
yn hirach ac yn fwy caboledig, ond yn oer-
ach, ac felly yn llai cymhwys i roddi ar
dân y calonau a'r meddyliau y cyffyrddent â
hwynt. Yr oedd Epistolau Paul, o ran y
wedd ddynol arnynt, yn cael eu nodweddau
gan weithgarwch rhyfeddol ei fywyd. Maent,
yn yr ystyr offerynol, yn ddyledus am llawer
o'u gallu treiddiol i'r dirwasgiad dwys yr oedd
yr ysgrifenydd yn gorwedd dano yn barhâns.
Tuag at esbonio yn syml wirionedd gwydd-
orol, gwell i'r esboniwr fod yn fendwyaidd;
ond yr ysgrifeniadau sydd wedi cynhyrfu
fwyaf ar ddynolryw oeddynt ysgrifeniadau a
deffid allan trwy agenau bychain rhwng taag-
orchwyllion bywydau bythgar a goriwyl-
og. Mae ei achwyniadau yma yn naturiol,
ac, ar y cyfan, ar sail gywir; ac eto, pe
buasai efe yn yr achosion hyn yn cael ei
sael i ddewis iddo ei hun, mae yn amheus
a fuasai'r canlyniad yn werthfawrocaf i'r
eglwys neu i'r byd. Buasai colli ei holl am-
ser, pe cymerasai efe hyn yn esmwyth, yn
dlwrwg yn wir; onder yr ymddengys yr haer-
iad yn syn, y gwir yw, na gallasai amser y
cyfryw un ag efe gael ei gollu. Yr oedd hyd
yn nód ei antodogdwydd yn erbyn yspellwyr
ei amser yn gwasanaethu, fel ergyd awyrrwn
(*air-gun*), i chwangu tafrwm ei awr nesaf.
Ar y cyfan, er nas gallwn ond gofidio o
herwydd yr afonyddwch yr oedd efe yn
agored iddo, y tebyg ydyw mai nid troi yn
ennill sylweddol a fuasai ei oed allan o'i
gyrhaedd."

CALLESTRYDD.

HANES CREFYDD YN TYDWEILLIOG, LLEYN.

ADDEFA pawb fod budd a lles ynglŷn â
threiddio i hanesiaeth unrhyw beth, yn
enwedig felly os bydd yn dŵyn cysylltiad
â chrefydd yn ei gwaethol ranau. Ein
dyben niinnau yn y traethiad bychan hwn
yw ceisio rhoddi o flaen y darlledwydd
y chydig o hanes crefydd o'i chychwyniad
yn nghymydogath Tydweiliog, yn Lleyn,

er mai ychydig sydd genym ar gof a chadw yn y dyddiau presennol.

Ceir yn *Methodistaeth Cymru* fod Rowlands Llangetho wedi bod yn mhentref Tydweiliog yn pregethu tua'r flwyddyn 1747, ac iddo gael anfri mawr gan y trigolion, a bod gŵr cyfrifol o'r enw Mr. Price, yn gweddio o flaen Rowlands, ac iddo gael ei daro â chareg gan ryw ŵr boneddig, nes oedd ei waed yn lifio; ac nis gellir sicrhau a gafodd Rowlands lonyddwch i bregethu ai peidio.

Yn *Methodistaeth Cymru* hefyd cawn i Howel Harris yn y flwyddyn 1741 fod yn pregethu mewn tŷ ffarm o'r enw Towyn, yn agos i Tydweiliog, ac i Dduw arddel yr oedfa mewn modd hynod. Cafodd llawer eu gwir ddychwelyd, y rhai a fuont wedi hynny yn addurn i'w profies. Dan bregeth Mr. Harris y tro hwn, cafodd un o ferched Tyddyn mawr, Penllech, ei galw. Yr oedd iddi dair o chwirioryd, a galwyd hwythau yn fuan ar ol eu chwaer. Ac yn ganlyniol i hyn bu Tyddyn mawr yn "lletty fforddoliion," ac yn noddfa glŷd i lawer pelerin lluddedig mewn adeg yr oedd awelon ffynig o erlidigaeth yn pwyso yn drwm arnynt.

Nid oes genym hanes am ddim neillduol yn y gymydogaeith hyd nes i'r crefyddwyr fyned yn liosog, ac adeiladu capel yn y flwyddyn 1792. Y neb a fu fwyaf blaenllaw gyda'r gorchwyl hwn ydoedd Mr. Richard Thomas, Tanllân. Yr oedd efe yn ddyn o feiddwl galluoc, ac yn cael ei gyfrif y pyd hynny yn ddyn hynod wybod- us, nid yn unig mewn pynciau crefyddol, ond fel un wedi efrdyd physyrgwriaeth yn bur dda, ac yr oedd y gymydogaeith yn coleddu meddwl uchel iawn am dano fel meddyg. Anfynych y byddai diwrnod yn myned heibio na fyddai galwad arno i ymweled â rhyw glaf; ac yn ol yr hanes am dano, byddai yn fynych yn gallu rhoddi cyfferi effeithiol i wella y claf a'r anafus. Pan yr oedd Mr. Charles o'r Bala yn y gorchwyl o sylfaenu yr Ysgol Sabbothol trwy Cymru, cawn Mr. Thomas â'i holl egni yn ei gynnorthwyo yn Tydweiliog a'r amgylchoedd. Y mae llawer o'r materion a wnaeth at Gyfarfodydd Ysgolion ar gael yn bresennol, y rhai ydynt yn wir dda, ac yn dangos gallu a gwybodaeth Mr. Thomas i raddau pell.

Rhaid i ni eto dilyweyd gair neu ddau am un Mr. John Jones, Treuan, Rhoslan, crydd wrth ei alwedigaeth, ond ei hccf waith a fyddai darllen llyfrau da. Yr oedd wedi cyrhaedd llawer iawn o wybodaeth, a chanddo dalent hynod i siarad ar unrhyw beth. Bu yn help mawr i grefydd yn ei mabandod.

Parlâu i gynyddu yr oedd achos crefydd yma, a daeth yr hen gapel yn rhy fych-

an i gynywys teuluoedd y gymydogaeith; ac felly yn y flwyddyn 1832, chwalwyd yr hen adeilad yn gyfangwbl, ac adeiladwyd un mwy. Eibyn hyn yr oedd crefydd wedi dyfod â'r gymydogaeith i barchu Duw a'i dŷ. Daeth y ffermwyr i gario cèyrg o Borth Pengallt a'r cyffiniau, ac i wneyd yr oll a allent tuag at godi tŷ cymhwys i addoli Duw. Yr oedd y diweddar Mr. R. Thomas, Tanllân, yn flaenllaw iawn gyda'r gorchwyl hwn eto, ynghyd â'i fab Mr. Evan Thomas. Clywsom amryw weithiau fel y bu efe yn chwahu yr hen gapel, yn cario coed o Bwllheli, a clêryg hefyd, ynghyd a gwneyd llawer o fân orchwyllion eraill.

Ar ol cael capel newydd, yr oedd achos crefydd yn parhau i fyned rhagddo, a'r eglwys yn cynyddu yn fennyddiol yn ei rhif, a llyvgredigaeth yr ardaloedd yn raddol yn diflanu, gan roddi lle i grefydd. Ni chafodd yr un enwad crefyddol ond y Methodistiaid Calafinaidd braidd ddim cefnogaeth yn y gymydogaeith. Adeiladwyd addoldy gan yr Annibynwyr tua y flwyddyn 1834; ond led digynydd y mae wedi bod hyd yn hyn.

Yn y flwyddyn 1859 adeiladwyd capel yn Mhenllech. Bu hyn yn gryn chwalfa ar gapel Tydweiliog; ond yr oedd y cynnulliad yno wedi myned mor liosog, fel yr oedd yn rhaid un ai helaethu y capel neu godi un newydd yn Mhenllech; a dewiswyd adeiladu capel yno. Eibyn hyn y mae yno eglwys a chynnullleidfa liosog; a daeth Tydweiliog drachefn i lenwi ei haddoldy bithau yn fuan ar ol y cyfryw ymadawiad i Beullech. Dewiswyd yn ddiaconiaid yn Mhenllech, Mri. Rowland Williams, Tyddyn Isaf, ac Humphrey Jones, Penybryn; ac y maent wedi gweithio yn egniol er pan y cychwynwyd crefydd yn y lle, dan lawer o anafteision.

Un a gododd ei hun yn uchel yn ngolwg eglwys a chynnullleidfa Tydweiliog oedd y diweddar Mr. Samuel Jones, Ty'nllân. Bu efe yn ddiacon am flynyddau maith yn yr eglwys, ac yn hynod ddefnyddiol yn ei ddydd. Llefari yn llym yn eibyn pob rith drygiol, ac yn hyfryd am aufiedrol gariad yr Arglwydd Iesu yn trefnu a gweithio ffordd i achub pechaduriaid. Bu hefyd yn arolygwyr yr Ysgol Sabbothol am lawer o flynyddau: ac efe yn yr adeg hono a fyddai yn hêl holl latur yr Ysgol. Ceid ef yn cadw cyfrif y capel yr ei wahanol ranau. Cafodd yr eglwys golled fawr ar ei ol ef; ond rhyfedd fel y mae yr Arglwydd yn codi dynion i lanw y blychau ynglŷn â'i achos. Yn agos yr un adeg â Mr. S. Jones, yr oedd y diweddar Mr. John Williams, Brynffynnon, ond fod rhagluniaeth wedi gweled yn dda estyn ei ddyddian ef yn hwy, ac yntau yn ieueng-

ach na Mr. S. Jones. Yr oedd Mr. J. Williams wedi cael talent i ymadroddi tu hwnt i'r cyffredin. Byddai ei gynghorion yn yr eglwys yn cyrhaeddyd at gydwybodau dynion, gan mor gadarn ei ymresymiaidau. Hynododd ei hun yn fawr mewn gwybodaeth ysgrythyrol, a dehenig y gallai gymhwyso'r Bibl at gyflwr y frawdoliaeth. Bu yn ddiagon am lawer o flynyddoedd, a theimlir y golled yn sawr ar ei ol hyd heddiw.

Y mae yn Tydweiliog weinidog neu fugail er ys blynyddau bellach, yr hwn a fawr werthfawrogrir gan yr eglwys a'r gynulleidfa yn ddiwahaniaeth; a'n dymuniad yw fod llawer iawn o flynyddau yn ei ros eto i'n gwasanaethu yn yr Arglwydd yn Tydweiliog ac yn Penllechau.

Dyma ni wedi rhoddi brâs hanes yr achos yn Tydweiliog o'i gychwyniad, a gwelir ein bod wedi gorfod pasio heibio heb grybwyll am lawer cymeriad teilwng o'i gofnodi. Ond daw yr oll i amlygrwydd yn y dydd diweddfaf. Mae gan grefydd waith mawr yma yn y blynyddau hyn eto. Mae yn y gymydogiaeth eto lawer yn ddifater am eu cyflwr tragywyddol, er holl weithredoedd yr Ysgol Sabbothol a'r pulpud. Pa esgus a roddir yn nydd mawr y cyfrif! Gweithiwn oll waith yr Arglwydd tra yr ydyw yn ddydd, yr hwn ddydd sydd i ddyfod i ben, a'r achos crefyddol yna yn nwyllaw rhai eraill.

TYDWEILFAR.

Egluriadau a Gwersi Ysgrythyrol.

EPISTOL CYNTAF PEDR.

Gan y Parch. H. BARROW WILLIAMS, *Gwrecsam.*

I. YR AWDWR.

Yr Apostol Pedr yw yr awdwr, y mae yn dra sier. O'r amserau boreuaf yn hanes yr eglwys hyd yn awr, nid oes odid neb yn ammheu hyn. Tra yr ammheuir dilyrwydd yr ail epistol gan rai, cwtunir yn gyffredinol fod awduriaeth ddilys y cyntaf yn eithaf eglur. Y mae y profion *tufenol* o hyn yn anwrthwynebadwy: ceir ei arddull a'i gyfeiriadau yn hollol nodweddiadol o Pedr. Attegir y prawfion hyn gan dystiolaethau *allanol*. Ceir cyfeiriadau ato gan Clement o Rufain, Ignatius, Polycarp, Irenaeus, Clement o Alexandria, Tertullian, ac Origen; a dyrr Eusebius ef ymblith y llyfrau a addefid yn gyffredinol yn ffurio y canon cysegredig.

SIMON mab Jona (Matt. xvi. 17), brawd Andreas (Matt. x. 2), ydoedd frodor o Bethsaida (Ioan i. 44), pentref ar lân Môr Galilea. Preswyliai yn Capernaum, lle yr oedd ganddo dŷ (Matt. viii. 14), a gwraig, a lle y dilynai alwedigaeth pysgotwr (Matt. iv. 18). Andreas ei frawd, yr hwn a fuasai ddygybl i Ioan Fedyddiwr, ac a gredasai eiriau ei athraw am yr Iesu, "Wele Oen Duw," ac mewn canlyniad a ddaethai yn ddygybl iddo ef, a hysbodd Pedr am Grist, ac a'i dŷg ato. Ar ei ddyfodiad cyntaf at yr Iesu, rhoddodd yr Iachawdwr iddo y cyfenw *Cephas*, *Pedr*—craig. Y mae yr enw hwn mewn rhan yn ddangoseg o'i deithi naturiol, ac mewn rhan yn rhagarwyddo yr hyn a wnai gras o hono. Ymhen yspaid wedi ei ddyfodiad cyntaf at yr Iesu, galwyd ef drachefn, gyda'i frawd, i adael pobpeth, a'i ddilyn

Ef. Wedi hyn dewiswyd ef yn un o'r deuddeg Apostol, ac enwir ef yn gyntaf bob amser. Ac eto nid ymddengys yr honai efe, nac y rhoddai yr Iesu iddo, unrhyw uchafiaeth ar yr apostolion eraill. *Cyntaf ymysg ei gydbradd ydoedd.* Pedr, ac Iago, ac Ioan, oeddynt y tri a safent yn nesaf at yr Iesu. Y prif amgylchiadau yn ei hanes ydynt ei gyfies nodedig o Grist (Matt. xvi. 18)—ei ostyngieiddrwydd o flaen yr Iesu, a'i ddychafiaid mewn canlyniad (Luc v. 1)—ei rodiad ar y môr (Matt. xiv. 29)—ei waith yn ceryddu ei Athraw (Matt. xvi. 22)—ei ymddygiad ar fynnydd y gweddweddiad (Matt. xvii. 4)—ei ymddygiadau yn yr oruwchastafell (Ioan xiii. 8, &c.)—ei ymfrost hunanhyderus y dilynai Grist hyd farw (Matt. xxvi. 35)—ei wadiad deirgwaith o hono (Matt. xxvi. 31, &c.)—ei edifeirwch dwfn a chywir—ei waith yn prysuro at y bedd gwag—ei frys yn ymdafu i'r môr i gyfarfod ei Athraw (Ioan xxi. 7)—a'i adferiad i'w le blaenorol gan ei Arglwydd (Ioan xxi. 15, &c.).

Yn y deuddeg pennod cyntaf o'r Actau, efe a saif fel arweinydd yr eglwys. Efe a bregethai ar ddydd y Pentecost, ac a safai yn eofn i gymeryd ei fllangellu a'i garcharu er mwyn ei Feistr. Ymunodd â Ioan i efengylu i'r Samariaid. Iddo ef y rhodwyd yr anrhydedd o bregethu Crist gyntaf i'r Cenedloedd (Act. x). Amddiffynai ei hun a hwythau yn wyneb gwrthwynebiadau y blaidd Iuddewaidd yn yr eglwys, a hawliai freintiau yr eglwys i'r Cenedloedd. Wedi merthyrdd Iago brawd Ioan gan Herod, gwareddwyd ef yn wyrthiol o'r carchar gan angel, ac ymadawodd am enyd o Jerusalem. Ar ol marw Herod, dychwelodd yn ol; a chawn ef yn cymeryd rhan flaenllaw yn ngwastadhau y ddadl

rhwng yr Iuddewon a'r Cenedloedd yn y Cyngbor yn Jerusalem. (Oed Crist tua 50.) Ac yna y terfyna ei hanes yn yr Actau.

Tybir iddo ymadael o Jerusalem i efengylu i'r enwaediad ar wasgar. Y mae yn amlwg oddiwrth 1 Cor. ix. 5, yr arferai deithio i hynyma. Yn ol hen draddodiad gan Origen, dywedir i Pedr bregethu i'r rhai yr ysgrifennodd yr epistol hwn atynt. Llafariodd hefyd, meddir, yn Parthia, lle yr oedd llawer o Iuddewon; ac oddiyno yr ysgrifennodd ei epistol cyntaf. Tystiai Dionysius o Corinth (hanner olaf yr ail ganrif), Irenaeus, ac Eusebius, y bu Pedr a Phaul gyda'u gilydd yn Rhufain. Dywed Eusebius, Tertullian, a Lactantius, ddar-fod eu merthyru ynghyd, tua'r flwyddyn 67 neu 68, o dan yr Ymherawdr Nero, ac i Pedr gael ei groeshaelio â'i ben i lawr. Ond er yr ymddengys yn lled debyg mai yn Rhufain y merthyryd ef, nid yw o gwbl yn debyg i Pedr fod yn Rhufain yn llafurio; ac y mae yn eithaf sicr mai nid efe a sylfaenodd Gristionogaeth yno, os bu yno o gwbl, yr hyn ar y goreu sydd ansicr.

II. AT BWY YR YSGRIFENWYD YR EPISTOL?

Ceir hyn ganddo ef ei hun (pen. i. 1, 2): credinwyr yn wasgaredig ar hyd Asia Leiaf. Barna amryw mai at Iuddewon crediniol ei hysgrifennwyd—fod y gair “dy-eithriad ar wasgar” yn air arferedig (*technical term*) am yr Iuddewon; fod y cyfeiriadau lliosog a geir ynddo at yr Hen Destament (cynifer a 23 o ddyfyniadau, tra nas ceir ond 7 yn yr Epistol at yr Ephesiaid, a 18 yn yr un at y Galatiaid), a'r ffaith mai “apostol yr enwaediad” yd-oedd Pedr, yn cadarnhau hyn yn fawr. Ar y llaw arall, y mae yn hollol eglur fod yn yr eglwys hyn lawer o Genedloedd. Paul, Apostol y Cenedloedd, a'u sylfaenodd, a cheir amryw gyfeiriadau yn yr epistol ei hun at rai a fuasant baganiaid (pen. i. 14, 18; ii. 9, 10; iii. 6; a iv. 3, &c.). Ac y mae yn anghredadwy y buasai Pedr, mewn llythyr welli ei ysgrifenu ganddo i'r fath eglwys, gyda'r amcan o'u cadarnhau yn y fydd, yn pigo allan yr Iuddewon, gan adael o'r neilldu y Cenedloedd crediniol. Felly tueddi ni i gredu ei fod â'i olwg ar yr holl gristionogion, er yn teimlo ymlyniad neillduol wrth ei *genedl ei hun*, y rhai, fe allai, oeddynt fwyaf yr aelodau.

III. O BA LE YR YSGRIFENWYD EF?

Gelwir i'r Babilon (pen. v. 13). Ond dadleuir gan rai fod y lle i'w gymeryd yn ffigyrol am Rufain, megys yn llyfr y Dadguddiad. Yr hyn sydd yn erbyn y golygiad hwn yw, mai mewn llyfr a addeir yn un barddonol ac arwyddluniol y gelwir Rhufain wrth yr enw Babilon, tra

nad yw yr epistol hwn ond llythyr syml mewn rhyddiaith eglur. Nid oes yma un awgrym o gwbl nad yw “Babilon” i'w ddeall yn llythrenol mwy nag sydd dros gymeryd yr enwau yn nechre yr epistol yn arwyddluniol. Gan hynny, gan nad oes un amnaid nad Babilon yn Caldea a feddylir, a chan y gwyddom fod yno nifer mawr o Iuddewon (megys y dywed Josephus), a bod yr apostol Pedr yn arfer llafurio ymysg yr enwaediad, a chan, gyda hynny, fod y *drefn* yr enwir y taleithiau yn pen. i. 1, &c., yn hollol groes i hynny i un a ysgrifennai o Rufain, nid ydym yn petruso credu mai o Babilon, dinas Nebuchodonosor ar lân yr Euphrates, yr ysgrifennwyd y llythyr hwn.

IV. AMSER EI YSGRIFENIAD.

Y mae yn anhawdd penderfynu hyn yn fanwl, gan nad oes geuym ond ychydig o awgrymiadau i'n harwain. Yr oedd Jerusalem eto yn sefyll, a'r addoliad Dwyfol yn cael ei ddwyn ymlaen yno. Ac ni a gawn fod Silvanus (Silas) a Marc gyda Phedr (pen. v. 12, 13). Yn awr, gan fod Silas gyda Phaul hyd ei ymadawiad o Corinth, rhaid mai *wedi* hynny ydoedd. Heblaw hynny, yr oedd Marc yn Rhufain gyda Phaul pan ysgrifennai efe at y Colossiaid; ac yn yr epistol hwnw awgrymir y byddai i Marc ymweld âg Asia (pen. iv. 10). Ond yn y llythyr at Timotheus, dymuna Paul ar i Marc ddychwelyd ato ef i Rufain (2 Tim. iv. 11). Felly tebyg yw i Marc gymeryd ei daith fwiadedig i'r dwyrain yn y cyfwng rhwng ysgrifeniad yr epistol at y Colossiaid a'r ail at Timotheus, ac i Pedr, pan glybu gan Marc sefyllfa yr eglwys yn Asia Leiaf, a deall fod “ei anwyl frawd Paul” bellach yn y carchar, benderfynu anfon gyda Silas lythyr atynt i'w cadarnhau yn yr athrawiaeth a bregethasid iddynt gan Paul. Os felly, ysgrifennwyd yr epistol hwn tua'r flwyddyn 62 neu 63.

V. ELFENIAD O'I GYNNWYS.

Nid gwaith hawdd yw ei rannu, gan fod y naill ran yn ymdoddi i'r llall. Ystyriwn elfeniad *Bengel* yn un o'r rhai goren, os nad y goreu oll.

1. Yr Anerchiad, pen. i. 1, 2.

2. Cyffroi y meddwl puraidd: cyffroa yr etholedigion.

(1) Fel rhai wedi eu geni drachefn o Dduw. Sonia am ddoniau Duw i'r ffyddloniaid, a rhwymedigaethau'r ffyddloniaid i Dduw; cymhletha y rhai hyn â'u gilydd, ac argymhella dair ystyriaeth ddifrifol atynt, sef yr eiddo *gobaith*, *fydd*, a *chariad*.

(a) Duw a'u hadgenedlodd drachefn i obaith bywiol, i eufeddiaeth a gogoniant ac iachawdrieth (pen. i. 8–12): am hynny, *gobeithiroch* hyd y diwedd (adn. 13).

(b) Fel plant ufudd dod, dygwch ffrwythau *fydd* i'r Tad (pen. i. 14–21).

(c) Wedi eich puro trwy yr Ysbyrd, cerwch eich gilydd (pen. i. 22 hyd pen. ii. 10).

(2.) Fel dweithriaid yn y byd, i ymgadw oddiwrth chwantau cnawdol (pen. ii. 11), gan arddangos

(a) "Ymarweddiad gonest" (pen. ii. 12).

1. Yn neillduol ac arbenig fel deiliad (pen. ii. 13-17); gweision, yn ol esiampl Crist (pen. ii. 18-25); gwragedd (pen. iii. 1-6); gwŷr (pen. iii. 7).

2. Yn gyffredinol, pawb (pen. iii. 8-15).

(b) Proffes dda.

1. Trwy ateb dros y gwirionedd, a chilio

oddiwrth gysylltiadau drygionus (pen. iii. 15) hyd pen. iv. 6 (y mae holl ymddygiad Crist yn ei ddyoddef a'i farw yn rhoddi grym yn hynny).

2. Trwy ymarferiad o bob rhinwedd, a goruchwyliaeth dda ar ddoniau Duw (pen. iv. 7-11).

3. Fel cyfranogion o'r gogoniant dyfodol, i ddyoddef adfdd. Rhaid i bawb wneyd hyn.

(a) Yn eu cymeriad cyffredinol fel crigionogion (pen. iv. 12-19).

(b) Pob un yn ei le ei hun (pen. v. 1-11); yr henuriaid, 1-4; yr ieuaic, 5.

3. Diweddglo (pen. v. 10-14).

P. Masg.

LLAWLYFR AT WASANAETH IBUENOTYD
YSGOLION SABBOTHOL SIR FFLINT:
I SAMUEL i.-xii. *Gan y Parch. E.
JONES, Bodfari.*

Dolgellau: D. H. Jones.

Y MAE yr Arholiadau Sirol, fel eu gelwir, ynglŷn â'n Hysgolion Sabbthol, mewn amgylchol Siroedd, ac felly yn Sir Fflint, yn gweithio yn dda, ac yn myned yn swy cynnyddol ac effeithiol hob blwyddyn. Ac ar ddymuniaid Cyfeisteddfod yr Arholiad yn ei wlad y cyfansoddodd yr awdwr v llwfr yn hwn, gan fod y deuddeg pennod fflint yn Llyfr Cyntaf Samuel yn fawr llyfur i'r Ysgolion. Gwelir fod Mr. Jones wedi cyflawni ei waith yn gampus o fewn cylch a osodwyd iddo. Er nad yw pris y *Llawlyfr* ond dwy geiniog, mae yn cynwys esbarniad neu eglurhad da a chryno ar y pris bethau ac ar y pethau mwyaf drys, yn y pennodau a nodir, ynghyd a chwestiynau cymhwys ar y rhanau dan sylw, fel y mae yn rhwym o fod yn gymhorth rhagorol i'r holl ddosbarthiadau â'i defnyddiant.

EXPERIENCE: a Quarterly Journal designed to Revive the Testimony of England's chief Evangelists, and to promote Mission Work. October, November, December, 1881.

London: published at 2, Castle St., City Road, and at 66, Paternoster Row, for the Proprietor, Alexander Mc. Anley.

CYHOEDDIAD chwarterol wedi ei gychwyn y flwyddyn hon yw yr "*Experience*," ei bris yn bedair ceiniog y rhifyn, a'i gynnwys yn ddyddorus ac adeiladol. Er ei fod, fel y mae yn amlwg, dan arolgyiaeth Wesleyaidd, ymddengys yn hollol rydd oddiwrth raglarn sectaidd, gan ddodi arbenigrwydd ar "y pethau a gredir yn ddiammwn yn ein plith." Yr erthygl gyntaf a'r fwyaf yn y rhifyn hwn yw "*Howell Harries, Esq., the Welsh Apostle*;" ac yr ylm yn

deall mai y pregethwr poblogaidd, y Parch. John Evans (Eglwysbach), yr hwn sydd yn awr yn gweiniogaelu ymysg y Cymru yn Llundain, a ysgrifennodd yr erthygl, yr hon sydd yn glod i'w ben ac i'w gilon. Y mae llawer iawn o'r Saeson yn meddwl mai cyfundeb a dorodd allan o'r corff Wesleyaidd yn Lloegr yw Methodistaeth Calfinaidd Cymru; ond y mae Mr. Evans yn nechreu yr hanes am Harries yn dangos i'r gwrthwyneb, gan ddywedyd,

"Dechreuwyd y diwygiad Methodistaidd yn Nghymru yn 1735, pedair blynedd o flaen cychwyniad gwaith mawr Wesley a Whitefield yn Lloegr. Yr oedd deg ar hugain o gymdeithasau wedi eu planu yn y Dywysogaeth gan Howell Harries cyn sefydlu y gymdeithas Fethodistaidd gyntaf gan Mr Wesley. Mae yn ffaith hynod na ddaeth y diwygiad Methodistaidd Cymreig fel effaith yr ysgogiad Seisonig, fel y tybir yn gyffredin, ond iddo ei raglaenu amryw flynyddoedd."

Nodir yn dra desgrifiadol yr holl brif bethau yn mywyd yr hen ddiwygiwr tanllyd o Drecca; ac uniawn y dywed yr adroddydd,

"Gall profiadau amrywiol y gŵr Duw hwn yn Nghymru gant a hanner o flynyddoedd yn ol ddyysgu gwers i ni am y ffordd y dylem ymdrechu yn erbyn drygioni, ffurfioldeb, a dwfn ddideimladrwydd yr oes hon. Gall y moddion a ddefnyddiwyd yn llwyddiannus y pryd hwnw droi allan yr un mor lwyddiannus yn awr. A thra byddom yn myfyrio ar ras Duw yn gweithio ynddo a thrwyddo ef, gall yr un tan ennyn ynom ni fel ag i ni ddyysgu a chael gafael yn ei ysbryd ef, a thrwy hyn fod yn gymhwysach i wasanaethu ein cenedlaeth trwy ewyllys Duw."

Gallu ychwanegu fod portread da o Howell Harries yn cael ei roddi gyda ei hanes, ac y ceir yn yr rhifyn hanes byr ond cryno am yr enwog Dr. Chalmers. Ac, heb i ni ymhelaethu, cawn ddarlenniadau lawer, ac oll yn adeiladol, yn yr *Experience* hwn; a bydd yn anhawdd i neb godi oddiwrtho heb iddo ddebyn ychwanegiad o oleuni ac o wresogrwydd crefyddol.

Cofnodiadau mewn cysylltiad a Methodistiaeth.

CYMDEITHASFA PONTRHYDFEN-
DIGAID.

HYDREF 25, 26, 27AIN, 1881.

LLYWYDD.—Y Parch. WILLIAM WIL-
LIAMS, Abertawe.

DYDD MAWRTH, Y 25AIN.

*Cyfeisteddfod y Gymdeithasfa, am 6 o'r
gloch.*I. Galwyd enwau y Cynnrychiolwyr
oedd yn bresennol.II. Cyflwynodd y Parch. D. Saunders
y gadair i'r Llywydd etholedig, y Parch.
W. Williams.III. Darllenwyd y Cenedwriaethau can-
lynol:—*Gogledd Aberteifi*:—1. O berthynas i'r
adeg o ba un y dylid cyfrif y *pum' mlynedd*
prawf cyn y byddo pregethwr yn etholadwy
i'w ordeinio, ein barn ydyw eu bod i'w cyfrif
o'r pryd y derbynir un yn Aelod o'r Cyfarfod
Misol.—2. Ein bod yn ystyried mai priodol
fyddai addurfio Cyfeisteddfod yr Athrofa.—
T. EDWARDS, *Ysg.**Caerfyrddin*:—1. Ein bod fel Cyfarfod
Misol yn galw sylw y Gymdeithasfa at y
Rheolau sydd eisoes yn bod o berthynas i ethol
Pwyllgor Trefecca, ac yn dymuno ar y
Gymdeithasfa i beidio pasio unrhyw bender-
fyniad a fydd yn amddifadu y Cyfarfodydd
Misol o'u hawliau i ethol eu cynnrychiolwyr
eu hunain ar y gwahanol Bwyllgorau.—2. Pen-
derfynwyd i olyn am ganiatâd y Gymdeithas-
fa i werthu ben Gapel Llandeilo.—3. Pen-
odwyd y Parch. John Walters, Nantcareidig, i
wneyd sylwadau cofiadwriaethol am y di-
weddar Barch. William Jones, Abertawy, yn
y Gymdeithasfa nesaf.—THOMAS PHILLIPS,
*Ysg.**Mynew*:—Ein bod fel Cyfarfod Misol yn
dadgan ein hollol anghymeradwyaeth o'r cyn-
nygiad a wnaed yn Nghymdeithasfa Dowlais,
gyda golwg ar ethol Pwyllgor Trefecca, a'n
bod yn galw ar y Gymdeithasfa i beidio pasio
unrhyw Fesur fyddo yn amddifadu y Cyfar-
fodydd Misol o'u hawliau i ddewis eu cyn-
nrychiolwyr eu hunain ar y gwahanol Bwyll-
gorau.—EVAN JONES, *Ysg.*IV. Darllenwyd yr Adroddiad canlynol
oddiwrth y Pwyllgor Dirwestol:—Cyfarfu eich Pwyllgor yn Plasmael, Medi
16eg, 1881, yn unol â phenderfyniad Cym-
deithasfa Dowlais.1. Etholwyd y Parch. David Phillips yn
Llywydd, a'r Parch. Morris Morgan yn Ys-
grifenydd am y tro.—2. Ar ol ymdriniaeth
bwyllgor â'r cwestiwn o furfad Undeb Dir-
westol ac Attaliol Methodistiaid DeheudirCymru, penderfynwyd i'r Undeb uchod fod yn
gyfansoddedig o ddwy adran:—(1). Llwyrr-
ymwrthodwyr oddiwrth bob math o Ddi-
ydd Meddwol.—(2). Pawb fyddant yn gefn-
ogol i gyfyngu ar, a diddymu y Fasnach
Feddwl.—3. Fod pob Eglwys i gadw llyfr,
yn cynnwys dwy golofn yn dwyn y penawd-
au, *Colofn Dirwestol*, a *Colofn Attaliol*,
er cofrestru aelodau a gwrandawyr y Cyfun-
deb, yn unol â'r penderfyniad blaenorol.—4.
Fod pob Cyfarfod Misol i furfio Pwyllgor
Dirwestol ac Attaliol, i arolygu yr Achos
Dirwestol o fewn eu cylch, ac i weithredu
mewn undeb â Phwyllgor y Gymdeithasfa.—
5. Fod Pwyllgor Dirwestol y Gymdeithasfa
i wneyd adroddiad yn Nghymdeithasfa
Mawrth, neu unrhyw Gymdeithasfa ddilynol,
os bernir yn anghenrheidiol.—6. Fod un Cy-
arfod Dirwestol i'w gynnal mewn cysylltiad
â, ac fel rhan o bob Cymdeithasfa, o *leiaf*
am y presennol.—7. Gorfoddda eich Pwyll-
gor yn ddifawr yn llwyddiant nodedig Mr.
John Roberts a'i gefnogwyr, i wneyd cau
Tafarnau ar y Sabboth yn Ddeddf yn Nghym-
ru.—8. Mae eich Pwyllgor yn calonog gym-
eradwyo yr amcan sydd eisoes ar droed o
gyflwyno Anerchiad Genedlaethol i'r Aelod
aunhydeddus dros Fwrdeisdrefi Fflint, fel am-
lygiad o ddolchgarwch iddo am ei fedrus-
rwydd a'i lafur gyda phasio y Ddeddf uchod.
—Dros y Pwyllgor, MORRIS MORGAN, *Ysg.*Barnwyd y byddai yn well i gynnygiad
y 6ed fod fel y canlyn:—"Fod Cyfarfod
Dirwestol i'w gynnal mewn cysylltiad â,
ac fel rhan o, bob Cymdeithasfa, *hyd y*
byddo yn gyfleus."V. Darlusowyd y llythyr canlynol oddi-
wrth Weinidog yr Unol Daleithiau yn
Llundain:—Legation of the United States, London,
August 18th, 1881.SIR,—I have the honour to acknowledge with
many thanks the reception of a copy of the
Resolution passed at the Quarterly Associa-
tion of the Calvinistic Methodists of South
Wales, held at Dowlais, Glamorganshire, ex-
pressing their friendly and sympathetic feel-
ings in view of the late attempt on the life of
the President of the United States. I shall
have much pleasure in transmitting it to the
Government at Washington.—I have the hon-
our to be, Sir, your obedient Servant,

J. R. LOWELL.

Rev. Griffith Davies,
Secretary Calvinistic Meth. Association,
Cardigan, S. Wales.Penderfynwyd fod cenedwri yn cael ei
hanfon eto i ddadgan ein cydymdeimlad
dwfn â Mrs. Garfield, ac â'r Unol Daleith-
iau, yn herwydd y golled fawr y maent
wedi gael yn marwolaeth yr Arlywydd, yr
hyn sydd wedi creu cymaint o deimlad
drwy y gwledydd, yn enwedig yn yr Unol
Daleithiau ac yn y deyrnas hon.

VI. Darllenwyd y llythyr canlynol oddi-wrth y Parch. W. Evans, Tonyrefail :

ANWYL FRAWD.—Derbynais eich llythyr caredig. Rhoddodd i mi ddirfawr hyfrydwch wrth feddwl fod fy anwyl frodyr yn meddwl am danaf, a minnau mor eiddil a lleag, yn methu a myned sawr neu ddim oddicartref, ond yn unig ychydig o amgylch cartref ar y Sabbothau i bregethu yr efengyl i bechaduriaid, yr hyn yn wir yw fy hoff waith er ys mwy na 60 mlynedd. Mae fy nghof wedi gwanhau; ond rhydd yw dywed-yd, mae fy awydd i ragflaenu aŵydd pechaduriaid i raddau yn parhau, fy hoff waith er ys mwy na 60 mlynedd. Cyngor yr Arglydd Iesu i'w ddysgyblion sydd yn gryf wrth fy meddwl yn y dyddiau presennol, "Felly chwithau hefyd, wedi i chi wneuthur y cwbl oll ag a orchymynwyd i chi, dywedwch, Gweision anfuaddid ydym, oblegid yr hyn a ddylasem ei wneuthur, a wnaethom." Nid wyf yn teilyngu dim nid yw talu ond gonestrwydd yn y fan goreu, nid oes yna lei i ymfroft; mae rhywbeth mwy yn ysbryd yr efengyl na thalu dyled,—gwneyd cymwynas, ie, gwneyd trugaredd, gwneyd da i eraill hyd y nae ynom. Cefais hyfrydwch nid bychan wrth weled a darllen hanes y Gymdeithasfa yn Dowlais; holl ranau y gwaith mor drefnus, gradd mawr o lewyrch ar yr holl gyfarfodydd, yr ymdrech a'r llafur cyffredinol gyda'r achos ymhob cych. Y llafur a'r ymdrech bïa Sion, Perchen y gwaith bïa y llwyddiant.—Cofiwch fi yn eich gweddian.—Ydwyf, anwyl Frawd, yr eiddoch,

WILLIAM EVANS.

Rev. G. Davies.

VII. Dygwyd y cynnygiad canlynol ger bron gan y Parch. J. Cynddylan Jones; ac ar gefnogiad Mr. Morgan Edwards, Aberaman, a'r Parch. J. Lewis, Caerfyrddin, cymeradwywyd ef yn unfrydol:—

"Tra yn cymeradwyo rhediad cyffredinol Adroddiad y Dirprwywr a benodwyd i chwilio i mewn i sefyllfa Addysg yn Nghymru, ac yn dymuno dadgan ein diolchgarwch iddynt am eu llafur cydwytbodol, yr ydym, ar yr un pryd, yn teimlo gwrthwynebiad holl-ol i'w hawgrymiad y dylai Gweinidogion yr Efengyl gael eu cau allan o *Principalships* y Colegau, am ein bod yn credu y bydd hyn yn milwrio yn erbyn egwyddorion gwir ryddid a llwyddiant Addysg Uwchraddol yn Nghymru, ac yn barnu y dylai y cyfryw swyddi fod yn agored i'r dyn cymhwysaf, pa un bynag ai Gweinidog yr Efengyl ai Lleygwr."

VIII. Penderfynwyd.—Yn ngwynneb fod amryw o'r Cyfarfodydd Misol bellach wedi dadgan eu barn fod y *pum* mlynedd prawf ar bregethwr cyn y byddo yn etholadwy i gael ei ordeinio, i'w cyfrif o'r adeg y byddo wedi ei dderbyn yn aelod o'r Cyfarfod Misol, ac ar ol ymdriniaeth bellach ar y mater, penderfynwyd mai fel hyn y mae y Rheol hon i'w deall.

IX. Bu ymdriniaeth faith ar Drysorfa y Gweinidogion, sef y mudiad sydd wedi ei osod ar droed er ys cryn amser bellach tuag at gyfarfod a chynnygiad haelionus Mr. Davies, Llandinam, erbyn diwedd y flwyddyn hon. Cafwyd fod y nifer mwyaf o'r Siroedd yn penderfynu cwblhau eu rhan erbyn yr amser penodedig; a phenderfynwyd fod ymdrech yn cael ei wneyd er cael yr holl Gyfarfodydd Misol i orphen y caeliad hwn yn brydlawn, a gwnaethpwyd trefniadau i ddwyn hyn oddiamgylch.

X. Rhoddwyd caniatâd i werthu hen gapel Llandeilo.

DYDD MERCHER, Y 26AIN.

Cyfeisteddod yr Athrofa, am 9 o'r gloch.

1. Cafwyd Adroddiad o Gyfrifon Arian-ol yr Athrofa yn ol penderfyniad y Gymdeithasfa flaenorol, gan y Parch. W. Jones, Cendl, a Mr. Jones Parry, Abertillery; a phenderfynwyd ein bod yn cyflwyno ein diolch cynhes i'r brodyr hyn ynghyd a Mr. H. Ll. Harries, y Trysorydd, yr hwn nid oedd yn gallu bod yn bresennol, am eu ffyddlondeb gyda'r gorchwyl hwn, ac yn dymuno arnynt barotio *balance sheet* argraffedig erbyn y Gymdeithasfa nesaf.

2. Dygodd y Parch. D. Phillips ei gynnygiad ymlaen am ad-furfio Cyfeisteddod yr Athrofa, sef ar iddo fod yn gyfeisteddod sefydlog ac i gael ei ethol gan y Gymdeithasfa. Gan fod llais rhai o'r Siroedd, yn ol y cenadwriaethau oedd wedi dyfod i law, ac yn ol tytiolaeth y cenadau o Siroedd eraill, yn groes i'r cynnygiad hwn, penderfynwyd fod y mater yn cael ei adeil i ystyriaeth y Cyfarfodydd Misol hyd y Gymdeithasfa nesaf.

3. Daeth cais o Sir Benfro am i'w ieuanc gael derbyniad i'r Athrofa Nadolig nesaf. Gadawyd y peth rhwng y Cyfarfod Misol a'r Cyfeisteddod.

Cyfarfodydd y Pregethwyr a'r Blaenorïad a'r wahan am 11 o'r gloch.

Yn Nghyfafod y Pregethwyr cafwyd ymddyddan byr ond tra adeiladol ar y "Proffon o alwad i'r Weinidogaeth."

Cyfarfod Cyffredinol y Gymdeithasfa, am 1 o'r gloch.

1. Trefnwyd i'r Gymdeithasfa nesaf gael ei chynnal yn Talgarth, Mawrth 20, 21, 22, 1882; eisteddiad cyntaf y Cyfeisteddod i fod am 3 o'r gloch prydnewydd Llun, yr 20fed.

11. Traddodd y Parch. D. Saunders anercchiad ar derfyn ei amser fel Llywydd y Gymdeithasfa. Galwai sylw yu arbenig at

ein dyledswydd i gwbllhau yr ymrwymiadau at Drysorfa y Pregethwyr, a'r Casgliadau at y Genadaeth Dramor, a'r pwys i'r Blaenoriaid gymeryd rhan flaenllaw gyda'r gwahanol gymdeithasau a symudiadan perthynol i'r Cyfundeb. Ar gynnygiad y Parch. Joseph Evans, a chefnogiad y Parch. D. Phillips, cyflwynwyd diolchgarwch cynhes i Mr. Saunders am ei wasanaeth gwerthfawr fel Llywydd, ac am ei anurchiad rhagorol.

III. Galwodd y Llywydd sylw at yr anurchiad rhagorol ar Natur Eglwys, yn ei gwedd hanesyddol, a draddodwyd gan y Parch. G. Parry, yn Nghymdeithasfa Dowlais, yr hwn sydd yn awr ar gais llawer o frodyr oedd yn ei wrandaw, wedi ei gyhoeddi yn llyfryn. Ei bris yw 3c.; cyhoeddedig gan Mrs. Williams, Great Darkgate Street, Aberystwyth.

IV. Darllenwyd a chymeradwywyd yr Adroddiad canlynol o Gyfarfod y Blaenoraid :—

1. Fod y £6 a delid i'r tri Arholwr o'r blaen, yn cael eu rhanu rhwng y ddau yn awr, fel ag i gyfarfod â'r draul a achosir drwy deithio o'r naill dalaeth i'r llall.—
2. Annogwyd yn gryf ar i'r blaenoriaid roddi pob cefnogaeth tuag at gael y casgliad at Drysorfa y Gweinidogion i derfyniad; a phenderfynwyd ein bod yn dymuno ar y Gymdeithasfa nodi gweinidog a blaenor i ymweled â'r Cyfarfodydd Misol sydd heb addaw cwblhau y Casgliad erbyn diwedd y flwyddyn.—R. J. DAVIES, Ysg.

V. Croesawyd y Parch. T. Jerman Jones i'n plith yn y modd mwyaf cynhes; a threuliodd y rhan olaf o'r cyfarfod mewn gwrandaw ar ei sylwadau tra dyddorol am y gwaith cenedlaethol ar Frynau Cassia.

Ar gynnygiad y Parch. D. Saunders, a chefnogiad y Parch. T. Levi, penderfynwyd, yn y modd mwyaf brwdfrydig, ein bod yn mawr lawenhau yn ymweliad Mr. Jones â'n gwlad ar ol 12 mlynedd o lafur ymroddgar, hunanberthol, a thra llwyddiannus fel cenadwr yn Cassia, a'n gweddi ar Dduw am ei amddiffyn drosto ef, a'i anwyl briod, ar ei ddyohweliad i faes ei lafur.

DYDD IAU, Y 27AIN.

Cyfarfod Olyfredinol y Gymdeithasfa, am 8 o'r gloch.

I. Darllenwyd a chadarnhawyd penderfyniadau Cyfeisteddfod y Gymdeithasfa.

1. Mabwysiadwyd y penderfyniad ar Drysorfa y Gweinidogion yn y ffurff ganlynol :—

“Dymuna y Gymdeithasfa ddaelgan ei llawenydd wrth weled cymaint o barodrwydd

mewn cynifer o Siroedd i ddwyn y casgliad at Drysorfa y Pregethwyr i derfyniad erbyn diwedd y flwyddyn hon, fel ag i gyfarfod âg addewid Mr. Davies, Llandinam; ac erfynia y Gymdeithasfa ar y Parch. W. Williams, a Mr. T. Phillips, i ymweled â Chyfarfod Misol Caerfyrddin, ac â'r Henaduriaeth—y Parch. D. Saunders, a Mr. Edward Davies, Taibach, i ymweled â Chyfarfod Misol Dwyraîn Morganwg—a'r Parch. T. Levi, a Mr. D. Jones, Bank, i ymweled â Chyfarfod Misol Gorllewin Morganwg, er cael gan y Cyfarfodydd Misol hynny hefyd gydweithredu i orphen y casgliad hwn yn brydlawn ac anrhyddus.”

2. Penderfynwyd cyflwyno cynnygiadau y Cyfeisteddfod Dirwestol i ystyriaeth y Cyfarfodydd Misol.

II. Darllenwyd a chadarnhawyd penderfyniadau Cyfeisteddfod yr Athrofa.

III. Gwnaeth y Parch. T. Job, a'r Llywydd, sylwadau parchus mewn coffâd am y diweddgar Barch. William Jones, Cwmaman, yr hwn oedd wr o gymeriad rhagorol, yn bur effro yn ei weinidogaeth, ac yn hoff iawn gan liaws ei frodyr, ac a gafodd fwyngân yn helaeth yn ei afiechyd olaf o'r tangnefedd sydd trwy gredau.

IV. Cafwyd adroddiad manwl gan y Parch. D. Morgans, Penllwyn, am ansawdd yr Achos yn Ngogledd Ceredigion, yn dangos fod anrhw gannoeid o leihâd wedi cymeredd lle yn nifer y gwrandawyr, &c., o herwydd sefyllfa isel y gweithfeydd mewn yn y Sîr hon, a bod y bobl o ganlyniad yn symud i Morganwg a Mynyw. Dangosai hefyd fod yr eglwys yn parhau mewn llafur gyda gwahanol ranau y gwaith, a bod gofâl yn cael ei arfer i gadw y ddygyblaeth ar ei thraed yn briodol.

V. Rhoddodd yr Ysgrifenydd adroddiad o'r Arholiad Cymdeithasföol a gynnalwyd yn Nghaerlleon a Chastellnedd, Hydref 17, 18, 19.

Ynglŷn â hyn cyflwynwyd diolchgarwch i'r cyfeillion yn Nghastellnedd am eu caredigrwydd a'u llettygarwch i'r Arholwyr a'r Ymgeiswyr a ddarfu gyfarfod yno, ac i'r Parch. G. Davies, am ei wasanaeth fel Arholwr am dair blynedd.

VI. Cafwyd ychydig ymriniaeth ar y mater canlynol :—“Y Byd Crefyddol ac Arwyddion yr Amseroedd.” Annogwyd yr eglwys i roddi yr ystyriaeth ddydladwy i'r mater hwn yn y gwahanol agweddau sydd yn perthyn iddo.

G. DAVIES, Ysgrifenydd.

TREFN Y MODDION CYHOEDDUS.

Yn nghapel y Methodistiaid, nos Fawrth, pregethodd y Parchn. Joseph Jenkins, Ph.D., a David Saunders, Prydaawn dydd Mercher,

am 3, y Parchn. G. Williams, Gwastad, Sir Benfro, a J. Hughes, D.D., Liverpool. Dydd Iau, am 6 yn y bore, y Parchn. J. Jones, Gilwern, a Thomas Job. Am 10, y Parchn. J. Cynddylan Jones, a D. Saunders; am 2, y Parchn. Joseph Evans, Caerfyrddin, a W. Williams, Abertawe; ac am 6, y Parchn. J. Lewis, Caerfyrddin, a Dr. Hughes.

Yn nghapel y Bedyddwyr, prydawn Mercher, y Parchn. J. Cynddylan Jones, a D. Saunders. Dydd Iau, am 10, y Parchn. G. Davies, Aberteifi, a Dr. Hughes; am 2, y Parchn. B. Thomas, Woodstock, a D. Phillips, Abertawe; ac am 6, y Parchn. L. Jones, Maesteg, a J. C. Jones.

Yn Ysgol y Bwrdd, dydd Iau, am 10, y Parchn. J. Jones, Ceinewydd (Saesoneg), a W. Williams, Abertawe; ac am 2, y Parchn. R. Morgans, Llwydcoed, a W. Jones, Cendl.

Pregethwyd hefyd nos Fercher, gan amryw frodyr, yn nghapelau Swyddffynnon, Tregaron, Lledrod, Llanafan, Caradog, ac Ysbyty.

NEWYDDION CYFUNDEBOL.

Y DRYSORFA GYNNORTHWYOL YN NGOGLEDD CYMRU.

Y MAE yn dda genym ddeall fod y brodyr a benodwyd i ymweld â'r gwahanol Gyfarfod-ydd Misol, i gyflwyno achos y Drysorfa Gyn-northwyol tuag at gael gwasanaeth ac aroly-giaeth weinidogaethol yn ngwahanol eglwysi ein Cyfundeb, wedi cael ymhoeb man dder-byniad serchog, gwrandawriad astud, a phen-derfyniadau o gydweithrediad. Yn Nghy-far-fod Misol Trefaldwyn Uchaf, a gynnal-iwyd ddechre y mis diweddaf yn Llan-dinam, dywedai tywysog haellion crefyddol yn Nghymru, sef David Davies, Yswain, Aelod Seneddol, ei fod ef wedi penderfynu rhoddi dan cant o bunnau os byddai'r casgl-iaid yn dyfod i fyny i ddwy fil o bunnau, felly y gwnai efe un ran o ddeg o hono; a'i barch-ys frawd yn nghyfraith, y Parch. Evan Jones, Trewhithen, a ddwyddai ei fod yntau, ar yr un telerau, yn barod i roddi £25; a derbyniwyd y dadganiadau gyda'r gymerad-wyaeth wresocaf.

YR ARHOLIAD CYMDEITHASFAOL.

Y mae yr Arholiad hwn wedi myned erbyn hyn, fel y mae yn hysbys, yn arholiad unol i'r Dê a'r Gogledd; yr un cwestiynau gan yr un Arholwyr i'w rhoddi i'r ymgaiswyr yn y ddwy dalaeith. Cynnaliwyd yr arholiad eleni yn Nghaerlleon ac yn Nghastellnedd yn mis Hydref diweddaf. Materion yr arholiad oedd, Gwybodaeth Gyffredinol o'r Ysgrythyrau, gan y Parch. W. James, B.A., Manchester—Yr Epistol at yr Hebraid, gan y Parch. Ezeziel Thomas, Abertawe—Athraviaeth Darostyngiad a Dyrchafiad Crist, gan y Parch. J. Ogwen Jones, B.A., Rhyl—Yr Eglwys Gyntefig yn Mhrydain, gan y Parch. G. Davies, Aberteifi. Enwau yr ymgaiswyr llwyddiannus, a hynt yn ol trefn eu teilyng-

od sydd fel y canlyn:—1. William Hobley, Buckley. 2. Edward Griffiths, Llantrisant. 3. John O. Jones, Llanllechid. 4. M. O. Jones, Penygarnedd. 5. T. T. Morgan, Beaumaris. 6. D. Richards, Llandudoch. 7. E. M. Rees, Jelli. 8. T. Williams, Rhyl-y-clafdy. 9. Hugh Jones, Brydan. 10. D. J. Lewis, Graig, Merthyr. 11. Robert Wil-liams, Nant, Lleyn. 12. W. G. Powell, Pontnewynydd. Testynau yr arholiad y flwyddyn nesaf yw, 1. Gwybodaeth Gyffred-inol o'r Ysgrythyrau, gan y Parch. D. Evans, B.A., Whitechurch. 2. Yr Epistol at yr Ephesaid, gan y Parch. W. James, B.A., Manchester. Cyflawnhâd, yn Athrawiaethol a Hanesyddol, gan y Parch. Ezeziel Thomas. 4. Hanes yr Eglwys yn y Canol-oesoedd, gan Arholwr i'w enwi gan Gymdeithasfa y Gogledd.

YR HAKL A'I HAKLION.

Yn Nghyfarfod Misol Gorllewin Morganwg a gynnaliwyd yn y Tŷnewydd, Cwmogwr, y mis diweddaf, hysbysodd Mr. D. Price, o Gapel Dinam, Cwmogwr, ei fod newydd dderbyn y rhodd arnyddeddus o ddau cant o bunnau oddiwrth David Davies, Ysw., A.S., Llandinam, tuag at ddyled eu capel hwnw, a bod y boneddwr haelfrydig wedi addaw yn ychwanegol y rhoddi efe gan' punt am bob tri chant a gasglai yr eglwys a'r gynulleidf-a at ddyled y capel rhaglaw hyd nes y telid yr holl ddyled. Wrth glywed y fath hysbysiad da, nis gallai y frawdoliaeth yn y Cyfarfod Misol ond llawenychu, a dymuno, "O frenin, bydd fyw byth i!"

MARWOLAETH Y PARCH. WILLIAM JONES, ABERTAW.

Hydref 10, 1881, bu farw y Parch. Wil-liam Jones, gynt o Bont yr ynys wen, ac wedi hyny o Gwmanan, Sir Caerfyrddin, ond yn byw er ys amryw flynyddoedd bell-aoh yn Abertawe, eto yn dal ei undeb â Chyfarfod Misol Sir Caerfyrddin. Yr oedd efe yn 75 mlwydd oed, wedi bod yn pregethu am yn agos i 50 mlynedd, ac wedi ei neillduo i holl waith y weinidogaeth er ys 31 mlynedd. Yr oedd yn ôr caruaid a chyfeillgar, yn gristion gloew, yn bregethwr melus a chymeradwy, ac o ysbryd a dawn arbenig mewn gweddi. Yn ngwasanaeth ei angladd, yr oedd y Parch. David Saunders yn llywyddu, a gweinyddwyd ar yr achlysur gan y Parchn. R. Salmon, David Hughes, Thomas Job, Dr. T. Rees o Abertawe, J. Cynddylan Jones, a D. Anthony.

MARWOLAETH Y PARCH. GRIFFITH WILLIAMS, TALSBARNAU.

Yr ydym yn cael augeu yn yr wythnosau hyn yn gwneyd bylchau mawrion yn nghyffres gweinidogion yr efengyl yn ein cyfundeb—y rhai ffyddlonaf ac anwyfaf yn cael eu cymeryd ymaith yn brysus; ac at eu nifer, dyma ni yn cael yr hysbysiad prudd fod yr hoff frawd, y Parch. Griffith Williams, Talsarnau, Gorllewin Meirionydd, wedi ei symud. Yr oedd

efe, gan ahhwyldeb a gwendid, wedi gorfod ymattal rhag myned oddiamgylch i bregethu er ys yn fuan wedi dechre y fiwyddyn hon. Ond yr oedd yn ymddangos i'w gyfeillion yn gwelláu yn ystod yr haf; eithr yr oedd efe ei hunan yn synio ac ymdeimlo fod ei oes ar ben; a nos Sabboth, Hydref 23ain, efe a hunodd yn yr Iesu yn 57 mlwydd oed. Bu yn pregethu dros 33 o flynyddoedd, ac yn weinidog ordeiniedig am 24 mlynedd. Yr oedd yn bregethwr gwir sylweddol ac adeiladol, a'i bethau yn wastad yn groesawus iawn gan y dosbarth meddylgar o'i wrandawyr. Nid oedd ganddo y llais a'r dull sydd yn swyno y lliaws; ond po mynychaf y gwrandawed ef, mwyaf yr hoffid ei weinidogaeth. Yn ei Gyfarfod Misol yn enwedig, yr oedd ei synwyr cryf, ei ysbryd barn, ei dymher siroli, ynghyd a'i fraethder parod a chymhwys, yn ei wneyd yn gynghorydd ac arweinydd gwerthfawr; ac y mae yn ddiau mai mwyfwy y teimlir y golled ar ei ol. Yr oedd, fel y mae yn dra hysbys, yn ysgrifenydd ac awdwr parod a derbyniol, fel y prawf ei gofiant am y diweddard Barch. Richard Humphreys, a'r "hynod William Ellis," a "Bwthyn fy Nhaid Oliver," ac ya ysgrifau o'i eiddo yn y cyfnodolion. Claddwyd ei ran

farwol Hydref 28ain, yn mynwent capel y Dyffryn. Ynglŷn â'r claddigaeth, gweinyddodd y Parchn. W. Thomas, Dyffryn; W. Jones, Penrhyn; T. J. Wheldon, B.A.; F. Jones, Waenafwr; D. Jones, Gareg ddu; W. Davies, Llanegryn; a R. Roberts, Dolellau.

CAPEL CHICAGO, AMERICA.

Yn Nghysfarfod Dosbarth Waukesha, a gynnalwyd yn Sion, yn mis Medi diweddaf, un o'r penderfyniadau ydoedd,—Ein bod fel Cyfarfod Dosbarth yn mawr lawenhau wrth wrando ar adroddiad y Parch. David Harries am ei lwyddiant, mewn undeb a chydweithrediad âg eglwys Chicago, i ddileu y swm o 3,345 o ddoleri o ddyled oedd wedi aros cyhyd ar eu capel. Heblaw hyny, y maent wedi ymgymeryd â'r gwaith o adgweirio ac adnewyddu eu capel oddimewn ac oddiallan, trau pa un a fydd dros 800 dolar; ac y mae o'r cyfryw mewn llaw eisoes dros 500 o ddoleri yn barod. Cydunodd y cyfarfod i gyflwyno eu diolchgarwch ymlaenaf i'r Arglwydd am ei fastr, ac yna i'r eglwys a'r gweinidog am eu fyddlondeb a'u haelioni.—*Y Cyfaill.*

Bywgraffiaeth a Marwrestr.

MR. HUGH DAVIES, ERW GRON, LLANFAIR-PECHAN.

YMADAUDD y gŵr da hwn â byd y gofidiau ar y 15fed o Chwefror, 1879, yn 83 mlwydd oed. Bu yn ddiacon yn eglwys y Methodistiaid Calfinaidd yn Horeb am yn agos i 50 mlynedd, a chyflawnodd waith ei swydd gyda gotal a fyddlondeb nodedig.

Mab ydoedd efe i Daniel a Chatherine Pritchard, Erw Gron; ac efe ydoedd eu hunig fab; a bu yn dyner a gofalus am ei rieni hyd eu bedd. Ychydig ydoedd o sôn am gapel y dyddiau hyny; ac felly arferai yntau fel plant eraill y gymydogiaeth fyned gyda'i rieni i Eglwys y plwyf; a bu yn dechreu y canu yn yr Eglwys wedi tyfu i fyny yn llanc. Ond wedi marw y Parch. Mr. Herbert, hen lanc ag yr oedd gan ein hen dad dipyn o feddwl o hono, ymadawodd yn gwbl i'r capel. Yn bar fuan wedi iddo ymuno â'r eglwys yno, bu farw yr hen frodyr duwiol Robert Jones, Felin Bach; Thomas Hughes, Glanrafon; a William Evans, Tyddyn-ngarad, sef swyddogion cyntaf yr eglwys; a dewiswyd yntau ynghyd a Mr. William Hughes i laa y swydd yn eu lle. A bu ein hen dad â'i ysgwydd yn fyddlawn dan yr arch pan ydoedd yr achos yn isel. Nid cymeriad cyffredin ar lawer ystyr ydoedd efe. Yr oedd yn perthyn iddo lawer o ragoriaethau sydd yn ein cyfreithloni i gymeryd ychydig hamdden i wneyd rhai cyfeiriadau atynt, ymha ragoriaethau y mae efe wedi marw yn llefaru eto.

Yn un peth yr oedd yn meddu ar ddynoliaeth dda, ac yr oedd hyny yn llawer o

fantais i ras allu gwneyd crïstion a swyddog da o hono. Yr oedd efe yn hynod ddwydd a gofalus gyda ei amgylchiadau bydol, a pharhaodd felly hyd y diwedd. Ac yr oedd yn ddyn cyfiawn, cywir a gonest yn ei holl ymwneyd â'r byd. Yr oedd yn ddyn i'w air—nid dyn yn dyweyd un peth ac yn meddwl peth arall, ond ei air yr un peth â'i weithred. Fel dyn yr oedd yn naturiol bwylllog ac arafaid. Fel y sylwai un yn y Cyfarfod Misol, byddai yn arafaid gyda phobpeth, yn cerdded yn araf, yn bwyta yn araf, ac yn siarad yn araf. Yr oedd ei arafwch yn hysbys i bawb â'i hadwaenai.

Yr oedd yn grïstion aml a didwyll. Y mae llawer o grefyddwyr yn gadael y byd yma na bydd genym ond gobethio y goreu yn eu cylch; ond nid crïstion anegïr neu amheus oedd efe, ond un diammheuol amlwg mewn duwioldeb; yr oedd ef yn wir dduwiol yn meddwl y rhai oedd yn ei adnabod ef oreu—yn marn ei briod, ei blant, a'i wasanaethyddion, ac yn syniad y bobl oedd yn byw agosaf ato. Ie, yr oedd y dynion mwyaf annuwiol yn yr ardal, meddwn a thyngwyr y gymydogiaeth, yn dyweyd ar o ei farw, "Os nad aeth Hugh Davies i'r nef oedd, nid ydym yn gwybod pwy a aeth."

Yr oedd yn arfer byw llawer o ran ei feddwl yn mhethau crefydd—yn ddarlennwr mawr ar y Bibl, llyfr Gurnal, a llyfrau da eraill. Yr oedd rhannau helaeth o Gurnal yn ei gof, a chanddo yn wastad at ei wasanaeth. Yr oedd yn ofalus iawn, hefyd, am grefydd yn y teulu, hwyr a bore a hanner dydd yn cadw y ddyledswydd teuluaid. A bu yn ofalus i ddwyn ei blant i fyny yn grefyddol.

Gweddiodd lawer drostynt, rhoddodd lawer o gynghorion iddynt, a chadarnhaodd y cwbl âg esiampl dda.

Cwyno mai cael ei flno gan ofnau ac amheueon y byddai efe yn wastad pan yn adrodd ei brofiad yn yr eglwys. Yr oedd pawb yn meddwl yn uwch ac yn well o'i grefydd nag y meddyliai efe ei hun am dani. Byddai yn wastad yn ymdeimlo â'i wendid ei hun, a'i ymddiried yn gwbl yn yr Ar-gwydd, a dyna ydoedd ei brofiad a'i ddymuniad hyd yn nòd ar ei wely awyd; hyderai y gwnai ei Dad nefol ei ddal hyd y diwedd.

Fel swyddog eglwysig, nis gellir dywedyd ei fod yn rhyw ddyn anghyffredin o ddoniol, neu yn areithiwr mawr; ond gwnaeth ddefnydd da o'r dalent oedd ganddo. Os gwnaeth llawer gwas fwy o waith nag efe, ni bu gan Berchen y talentau yr un gwas ffyddlonach. Yr hyn a allodd hyn, efe a'i gwnaeth. Nid oedd efe yn ddyn plaid ychwaith, ac ni chymerodd erioed fantais ar ei swydd i gyrrhaedd dybenion isel ac annheiliwng. Os oedd gan ein hen dad ei *favourites*, nid oedd neb ond efe ei hun a'i Dad nefol yn gwybod pwy oeddynt. Yr oedd yn dangnefeddwr mawr. Bu yn bob tangneffedd ymhlith ei frodyr ar hyd ei oes. Nid oedd modd i ysturm gyfodi yn yr un awyrgylch âg ef. Yr oedd fel *balast* yn y llestr; o ba gyfeiriad bynag y deuai y dymhestli, os byddai efe i mewn, byddai pobpeth yn dda. Yr oedd yn hynod ocheigar rhag briwo teimladau ei frodyr a'i chwiorydd. Ni welais ef yn traingwyddo neb erioed; ac eto gallai siarad yn llym a chyda nerth os byddai yr achos yn galw.

Yr oedd hefyd yn deall ei faint a'i fesur yn dda. Ni byddai byth yn siarad er mwyn siarad; ond siaradai pan fyddai ganddo rywbeth i'w ddywedyd, a hyn yn fyr ac i bwrpas. Yr oedd yn meddu y gallu gwerthfawr o ddywedyd llawer mewn ychydig. Yr oedd yn dda am ddywedyd gair yn ei anser. Yr oedd ganddo adnod neu gynghor ar gyfer pob amgylchiad. Nid oedd efe ychwaith yn Dory crefyddol; ni byddai ef byth yn cael ei ddal gan ddychryn rhag y gallai yr awenau neu yr awdardod fod mewn perygl. Ond gofalai am ddigon o le i bawb weithio os byddai ynddynt ryw awydd a chymhwysder i'r gwaith. Yr oedd yn adnabyddus iawn i holl weinidogion a phregethwyr Arfon, ac yn sefyll yn uchel yn meddwl y Cyfarfod Misol. Bu ei Dad nefol yn dyner iawn o hono ef a'i deulu yn ei ragluniaeth ar hyd eu hoes. Cafodd ei attal gan lesgeidd a henaint am rai blynyddau o'r moddion, oddi-eithr yn achlysurol, a chafodd ei ran fel pawb o brofedigaethau yr anialwch; ond dyoddefodd y cwbl yn dawel ac amyneddgar. Ni bu ei gystudd diweddfaf ond byr; a bu farw fel y bu fyw gan roddi pwys ei enaid ar Geidwad pechadur.

Daeth cynnulleidfia llosgog a pharchus i hebrwng ei weddillion marwol i dŷ ei hir gartref, pan y gweinyddwyd ar yr achlysur gan y Parch. Peter W. Jones, diweddar weinidog yr eglwys, Mr. William Jones o Dalynwaen, a'r ysgrifenydd. Huned bellach yn ei gartref tawel hyd fore dydd Crist.

EDWARD ROBERTS.

Llanfairfechan.

Amrywiaethau.

MARWOLAETH SYR HUGH OWEN.

DEI mis yn ol yr oedd genym yr hyfrydwch o gofodol yn y *DEVSORFA* yr aurihyddedd a roes ein Brenines, ac ddymuniad Mr. Gladstone, y prif weinidog, i'r Cymro gwladgarol, Mr. Hugh Owen o Lundain, trwy roddi iddo y teitl urddasol o farchog (*knight*), fel yr oedd efe mwyach i'w alw yn SYR HUGH OWEN. Yn awr y mae genym y gorchwyl pruddaidd o hysbysu am Syr Hugh, Y mae efe wedi marw! Yr oedd efe yn wael o ran ei iechyd er ys amryw fisodd; a chynghorodd ei feddygon ef i dreulio y ganaf yn hysawdd ddy-munol Mentone yn Neheubarth Ffrainc, gan hyderu y buasai hyn yn effeithio yn dda ar ei iechyd; eithr yno y bu efe farw ar yr 20fed o'r mis diweddaf, yn 77 mlwydd oed. Nis gellir mewn ychydig le gofnodi yr holl wasanaeth daionus a wnaeth efe i'w gydgenedl, ac yn enwedig kyda golwg ar achos addysg. Anrhyddedd i'w gofnad-wriaeth, a heddwech i'w lwch!

MR. MOODY FEL SIARADWR.

Y MAE'R cwestiwn, Beth ydyw nerth mawr Moody, trwy ba un y mae yn gallu dal sylw a dyddordeb cynnulleidau mór llosgog yn cael ei ofyn yn awr eto. Y mae'r Parch. K. Leitch o Newcastle yn ateb, mai ei allu i siarad yn hytrach na phregethu ydyw. Yr ydym yn credu fod llawer o wir yn yr atebiad. Siarad â'r tyrfaoedd y mae, ac nid pregethu uwch eu penau, nac atynt, ond siarad â hwynt ar faterion y mae yn eu credu â'i holl enaid. Y mae yn siarad â'r miloedd fel y siara ta âg un mewn ystafell; ac ychydig iawn o bregeth-

wyr a fedr wneyd hyn. Dywedodd Dr. Parker yn ddiweddar mai dim ond pedwar siaradwr sydd yn mhulpudd ein henwad yn adnabyddus iddo ef. Ychydig o honom sydd yn credu mór ddylanwadol yw siarad naturiol; ac oblegid hyny yr ydym yn arfer rhyw ddullwedd dyleith, hollol annaturiol. Yr ydym wedi bod yn cymdeithasu â llawer pregethwr cyn hyn; yr oedd ei siarad yn ddyddorol; ond unwaith yr âi i'r pulpudd, yr oedd ei lais, ei besychiad, ei bobpeth, yn newid, nes yr oedd y dyn naturiol yn colli yn y pregethwr. Y mae'r gallu i siarad yn y pulpudd fel y siaredir yn y tŷ yn werth i bob pregethwr geisio ei ennill; ie, ei ennill, oblegid gwyddom fod hyn yn anhawdd. Ond heblaw fod Mr. Moody yn siaradwr, mae yn ddyn llawn o'r nerth ysbyrdol sydd yn cydfynei â chredwr diysgog yn yr Ysbryd Glân. Y mae yr Ysbryd yn gorphwys arno, ac y mae hyn yn ei wneuthur yn hyderus, yn dyner, yn oystngedig, ac yn wir effeithiol. Y mae ei bregethau eto yn dywedyd ar y cynulleidfaoedd; y maent, fel cynt, yn fyw gan hanesio a ffeithian i egluro pob mater. Y mae fel yr Athraw mawr, yn gofyn yn barhâus, "I ba beth y cyffelybwn deyrnas Dduw?" Ac y mae ei gyffelybiaethau yn help i'w bregethau, fel cynt, i argyhoeddi dynion; y mae llawer yn credu. Dymunwn lwyddiant iddo.—Y Parch. E. Herber Evans yn y *Dysgedydd*.

BALCHDER A GORHYFYDER.

CEIR rhai pobl mewn cymdeithas wladol, ac yn enwedig mewn cymdeithas eglwysig, yn codi yn erbyn dynion llawer iaw na hwy eu hunain, a llawer gwell na hwy hefyd, gan feio yn dost ar

hyn ac arall. "Un ydwyf i," ebe gŵr fel hyn, "a fyn fod yn onest; nid oes arnaf ofn dywedyd fy meddwl am neb." Ond druan oedd y fath giwedddisderchi! en bychander hwy sy'n peri yr hyfder anwedus hwn ynddynt. Dyna'r llew yn y goedwig: efe yw'r brenin yno; ond adroddir am ddaoc ef pan o flaen wynob dyn, a'r dyn hwnw yn gallu dal i edrych yn graff arno, ei fod, dan effaith edrychiad y llygad dynol, yn gwyleiddio ac yn troi ymait. Ond am y gŵibedyn, y mae yn greadur rhy fychan i weled mawredd; ac felly yn hyf yr anturia efe i luchio ei hun i mewn i lygad y dyn, nes iddo, yn ol pob tebyg, gollu ei hunan yno.—Y diweddar Barch. Richard Humphreys, Dyffryn.

"YR WYF YN GORPHWYS YN YR ADDEWIDION."

FELLY yr oedd hen gyfeillus dduwio yn ysgrifenu ataf. Y mae hi yn wedd gwelindog yr efengyl, ac wedi cyrhaedd pedwar ugain milwydd oed. Ei phriod, a'i holl blant, er ysw llawer o amser, a'i rhagflaenasant i'r byd anweledig. Y mae hi yn byw mewn tŷ bychan, yn unig yno; ac eto, fel ei Gwaredwr gynt, nid yw hi unig, canys y mae'r Tad gyda hi. Mae hi erbyn hyn yn methu myued i'r cysegr cyhoeddus; ond nid yw ei heuaid yn ddiymgeledd nac yn annyddanus. Byddaf yn fynych yn derbyn llythyrau oddiwrti; ac y mae ysbryd diolchgar a siriol yn amlwg ynddynt oll. Yn ei llythyr diweddar hi a ddywed, "Yn sicr, nid oes dim yn debyg i gysuron yr efengyl. Yr wyf yn gorphwys yn yr addewidion, ac yn dywedyd gydag Esaiab, 'Gobeithaf ac nid ofnaf.'" Meddyliais lawer am yr hyn a ddywed hi. "Yr

wyf yn gorphwys ar yr addewidion." O y fath sylfaen gadarn i orphwys arni, fel y gall pawb a wnaeth y prawf dystiolaethu: addewidion yr hollalluog a'r anghyfeiddiol Dduw! Ac O y fath ystoria lawn i orphwys ynddi! Mae yr "addewidion mawr lawn a gwerthfawr" yn cyfarfod a ni yn ein holl anghenion. Pa eisien bynag fydd arnom, mae yn ddilys fod trysor mewn addewid i'w gyflawni. Yr Ysbryd Glân a'm dysgo innau i wneyd fel yr hen chwaer ymhob blinder: gorphwys yn yr addewidion.—H. S.

GALWAD I OSTYNGEIDDEWYDD.

A OEDD Crist yn ei ddarostwng ei hun, ac a ydwyf ti yn falch? Y sant gostyngedig yw yr hwn sydd yn ddarlun o Grist. Gristion, na fydd di falch o'th blwgwchion. A ydwyf yn dda arnat o ran pethau y byd? na falchia; mae'r ddaear sydd dan dy draed yn kyfoethocach na thi; mae ganddi hi i'wngloddiau aur ac arian yn ei hymysgaroedd. A oes genyt degwech gwedd? na falchia; nid yw yr harddwch yna ond awyr a llwch wedi ymgymysgu. A oes genyt fedr a doniau? bydd ostyngedig; mae gan Satan lawer mwy o wybodaeth a dawn na ydychenyt ti. Ac os oes genyt ras, bydd ostyngedig; nid o'th dyfod dy hun y mae, eithr benthyg ydyw. Onid ynydwydd fyddai ymfalchio o herwydd modrwy fenthyg? Y mae genyt fwy o bechod nag o ras; mwy o yspotiau nag o bawddgarwch. Chwithig yw edrych yr Dduw yn ei ddarostwng ei hun, a dyn yn ei ddychafu ei hun—gweled lachawdr gostyngedig a phechadur balch.—Thomas Watson.

Cronicl Cenedol y Methodistiaid Calfinaidd Cymreig.

BRYNIAU JAINTIA.

JIWAI.

LLYTHYR ODDIWRTH Y PARCH. JOHN J. JONES, DYDDIEDIG HYDREF 7FED, 1881.

YN ystod y mis diweddar derbyniasom un gŵr priod i'r eglwys yn Jiwai. Yr oedd ei wraig a'i blant eisoes yn yr eglwys, a bu yntau yn aelod o'r blaen, ond collodd ei aelodaeth trwy iddo fyned i edrych ar y pentrefwyr yn *beh ding khlam*, sef ymlid ymait y *cholera*, rhyw dair blynedd yn ol. Denai yn ol yn edifeiriol am ei fod wedi tori rheolau eglwys Dduw. Hefyd derbyniwyd gwraig weddw a'i merch. Ni buont hwy yn yr eglwys o'r blaen, a thua thair blynedd yn ol y daethant o'r pentref i fyw at y Cristionogion. Yr oeddym yn cael pob lle i greu eu bod yn ceisio teyrnas nefeodd mewn gwirionedd. Y mae y fersh yn fwy deallus na'r fam, gan ei bod yn medru darllen, ond y mae y fam yn medda mwy o brofiad o bethau yr efengyl.

Yr oeddwn wedi llwyr friadu myned i'r Dyffrynoedd am bythefnos, ond hyd yma yr wyf wedi methu gan y naill beth a'r llall. Ar amryw o gyfrifon yr wyf yn teimlo mwy o anhawsder i adael yr orsaf hon, hyd yn nod am ychydig ddyddiau,

nag yr oeddwn yn deimlo wrth adael Shella am wythnosau. Un rheswm am hyn yw, mai masnachwyr ydyw y rhan fwyaf o'r dynion mwyaf blaenllaw gyda'r achos yma, ac y maent lawn cymaint oddicartref ag ydynt gartref, fel y mae y gwaith o gario yr achos ymlaen yn y lle yn disgyn yn fwy uniongyrchol ar y cenedolwr. Rheswm arall am hyn yw nad ydynt wedi dysgu rheoli eu hunain mor dda ag a fuasai ddymunol, ac nad oes yma y parch hwnw i awdurdod ag a ddylai fod. Ar un olwg nid yw hyn yn beth i ryfeddu ato, oblegid cyndyn yw y Jaintiad o natur; y mae y Khassai yn ddigon felly, ond am y Jaintiad, pan y dechreuo stffio, pwy a'i plyga? Nid rhyfedd gan hyn yw gweled yr hyn a welir ynddo yn y byd heb ei lwy adael pan y daw i'r eglwys. Gobeithaf y diwreiddir hyn bob yn ychydig gan ras Duw yn eu calonau, ac y bydd i'r genedlaeth sydd yn codi fod o dymher mwy llednaia na'r un bresennol.

Nid oes dim neillduol wedi cymeryd lle yn yr holl Ddosbarth. Nid wyf wedi cael ar ddeall fod neb wedi ei ychwanegu at yr eglwys, na chynnydd yn y cynulleidfaoedd. Bydd yr Henaduriaeth yma ddiweddy mis hwn. Gobeithaf y cawn bresennoldeb yr Ysbryd Glân gyda ni.

SHANGPOONG.

RHANAU O LYTHER ODDIWETH Y PARCH.
R. EVANS, DYDDIEDIG HYDREF 7FED,
1881.

"TYNASOM sylw llawer iawn o bobl yn y farchnad ddiweddfar drwy fyned yno i ganu ac i siarad â'r bobl. Cymerais holl blant yr ysgol ynghyd a'r athrawon, a phawb a allent ganu, gyda mi i'r farchnada; a buom yno yn canu ac yn siarad am awr neu ddwy. Daeth oddeutu dau gant neu ychwaneg i wrando arnom; ac yr oedd lliaws o honynt yn mwynhâu gymaint fel, pan orphwysem, y gofynent i ni fyned ymlaen. Yr oedd yr holl farchnad wedi cyfodi i fyny i wrando arnom ac i'n gwleod. Drwy hyn gallwn gyhoeddi enw yr Arglwydd Iesu i bobl cynglau y wlad, y rhai nad allwn ond hynod o anfynych eu gwleod. Mae gelyniaeth y bobl sydd heb eu dwyn at Gristionogaeth yn cynnyddu yn barhâus.

"Mae yr efengyl yn ennill dylanwad graddol ar y bobl yn barhâus. Mae un wraig o Mothlong eisieu cael symud i fyw ar dir y Genadaeth. Wedi gwneyd ymchwiliad yn ei chylch, a chael ein boddloni ynghylch ei hamcanion, cariwn ei thŷ ar ol i'r bobl orphen tori *rice*. Y mae hi wedi bod yn y capel y Sabbothau diweddfar. Bu athraw Mawlyber (diacon langkiat) yma ychydig o ddyddiau yn ol, ac yn dyweyd eu bod wedi cynnyg pump neu chwech o bersonau i'r eglwys yno. Mae teulu neu ddau hefyd wedi symud yn ddiweddar i blith Cristionogion langkiat. Mae anghen mawr am i mi fyned i'r ddau le uchod i fedyddio, a chyfrannu yr ordinhâd o Swper yr Arglwydd i'r seolodau. Maent o herwydd rhwystrau anorfoed heb fod yn cyfranogi er ys cryn amser.

"Nis gallaf ddiolch yn rhy gynhes i'r Parch. E. Parry, M.A., Drefnewydd, am ei rodd haelionus at ein capel newydd. Nid oedd ond apeliad cynnil at ein cyfeillion wedi ymddangos yn y DRYSORFA. Cymerodd Mr. Parry yr awgrymiad i fyny yn gyntaf, a gobeithiaf y gwna amryw eraill o fy hen gyfeillion neu gyfeillion yr Arglwydd Iesu ddilyn ei esiampl yn hyn."

BRYNIAU KHASIA.

NONGSAWLIA.

LLYTHER ODDIWETH Y PARCH, JOHN
ROBERTS, DYDDIEDIG HYDREF 5ED,
1881.

YN gyntaf oll, gadewch i mi ddiolch i chwi am gyhoeddi llythyr eglwys Nongsawlia

at y frawdoliaeth yna, yn erfyn am ychydig help tuag at doi y capel yma â haiarn. Yr wyf yn gwleod fod D. Davies, Ysw., A.S., Llandinam, a'r Parch. W. Powell, Penfro, eisoes wedi cyfrannu yn helaeth at hyn o amcan; ac yr wyf yn teimlo yn ddiolchgar iawn iddynt am eu rhoddion, ac am iddynt fod mor *brydlawn* yn eu hanfon. Bydd hyn yn esiampl dda i eraill, yn ddian. Yr wyf yn cwbl gredy y ceir yr £50 anghenrheidiol at hyn o amcan. Nae anghofiwch ni, gyfeillion caredig, yn y peth bychan hwn sydd yn dyfod am *unwaith* fel hyn ar eich gofyn. Ond ein hanghen mawr ydyw cyfraniadau helaethach at amcanion *cyffredinol* y gwaith. Yr wyf yn dysgwyl y bydd i ymweliad y Parch. Jerman Jones â chwi oleno llawer ar y wlad am yr hyn sydd yn cael ei wneyd yma, ac am y mawr anghen sydd am helaethu ein terfynau, a hyn yn fuan. Peth ofnadwy fyddai i'r bobl yma golli eu hen grefydd cyn cael un arall yn ei lle. Y mae yma amryw wedi gwneyd hyn y eisoes, a dyma y bobl fwyaf anobeithiol yn y wlad; dyma y gwrthwynebwyr mwyaf peryglus i grefydd Iesu Grist o lawer, a chydys y rhai hyn y ceir y drafferth fwyaf yn y dyfodol. Y mae y gobaith am Gassi defosiynol yn llawn dysgleiriach nag am y di-dduw arall yma. Heb ychwanegu o leiaf £1000 yn y flwyddyn at gyllidau y Gymdeithas, ni bydd ond ofer anfon ychwaneg o genadon allan. Nid wyf yn dyweyd hyn heb fy mod wedi meddwl llawer am dano; ac yr wyf yn ei ddyweyd eto—heb foddion i helaethu y gwaith, nac anfoner neb cenadon allan eto. Yr hyn yr arferwn i ei glywed cyn dyfod allan oedd rhywbeth tebyg i hyn, "Dim ond cael dynion i fyned allan fe ddylifai yr arian i mewn." Ai tybed mai esgus dros beidio cyfrannu oedd peth fel hyn? nid wyf yn credu. Gadawer i bob Methodist ddeall, trwy Ogledd a Deheudir Cymru, fod yma wir anghen am eu help, ac yr wyf yn cwbl gredy y daw y Gymdeithas yn ddigon cref nid yn unig i gario ymlaen yn rymus y gwaith ar y Bryniau hyn, ond mewn manau eraill hefyd. Trwy ganiatâd y Cyfarwyddwyr, yr wyf yn bwriadu sefydlu ysgol newydd mewn lle o'r enw Nongsaken—rhan o freniniaeth brenin Nongkrem. Ond y mae arnaf ofn anfon *estimate* am y gost at y Cyfarwyddwyr, rhag i mi gael gair yn ol nas gallant fforddio talu y draul—tuo £1 10s. yn y mis. Bum yn meddwl unwaith am ei sefydlu yn ddystaw bach heb ddyweyd dim wrth neb, ac yna anfon y cyfrif adref, gan *obeithio* y byddai iddo gael ei dalu; ond y mae genyf lawer o blant i'w magu, ac fe fyddai talu £18 yn fwy nag y gallaf yn awr ei fforddio, pe byddai i'r Gymdeithas ddyweyd nad al yn gyfrifol

am yr arian. Wel, dyma ein hanhaws-derau; llawer o gynlluniau a dynir genym er helaethu y gwaith gyda'r cyllid presen-nol; ond rhaid i bob creadur *byw* gael ym-borth, a pheth *byw* ydyw y gwaith hwn, a rhaid iddo gael ymborth neu farw. Gellid meddwl y dylai y gwaith yno gynnyddu yn gyfatebol i'r cynnydd sydd yma. Ddeng mlynedd i ddydd Gwener diweddaf, yr oedd Mrs. Roberts a minnau yn gadael Liverpool, yn nghwmni y ddiweddar Mrs. Hughes, a deng mlynedd i'r dydd olaf o'r fiwyddyn hon y cyrhaeddasom Shella. Wel, er i ni oll gael tymmor *trying* iawn am y ddwy flynedd gyntaf—anghydweled-iaid, ymraniadau, a llawer o bethau cy-felyb, nes teimlo yn fynych yn barod i ymollwng dan y pwys; ond heddyw, a siarad yn gyffredinol, y mae y gwaith agos *dair gwaith* yr hyn ydoedd pan welais i ef gyntaf. Y mae ei ddillad wedi myned yn rhy fychan iddo, a rhaid iddo gael rhai newyddion. Nid yw o ddim rheswm cyn-nyg yr un dillad bob blwyddyn i un sydd yn tyfu mor gyflym a hyn. "Ond beth y mae y brodorion yn ei wneyd?" meddai rhywun. Wel, nid ydynt yn gwneyd mewn llawer amgylchiad gystal ag y bu-asaaf yn ddymunol, na chystal ag y dys-gwyliwn iddynt, ond y mae eu cyfran-iaidau ar y cyfan yn cynnyddu yn gyflym-ach na rhifedi y dychweledigion. Y mae hyn yn dangos eu bod yn cynnyddu mewn gras yn ogystal ag mewn rhifedi. Ac yr wyf yn meddwl na changymerwn pe dywedwn fod cyfraniadau Methodistiaid Khasia yn helaethach o gryn lawer ymhen dengain mlynedd ar ol dechreu y gwaith, nag oedd yr eiddo Methodistiaid Cymru ymhen yr un amser ar ol dechreuad Meth-odistiaeth Cymru.

Wel, yr ydym yn myned ymlaen yn araf yma yn Nongsawlia, ac y mae yma ambell un yn dyfod i chwilio am le yn nhŷ Dduw. Dipyn o amser yn ol yr oeddym yn derbyn geneth ieuanc o bentref Nongthymai. Yr oedd hon wedi dechre dyfod i'r ysgol er ys amser, ac yr wyf yn gobeithio ei bod wedi cael gwir ddychweiliad; ei henw yw Ka Hui. Derbynasom hefyd eneth ieu-anc o'r enw Ka Tabin. Chwi gofwich fod Mr. John Jones yn ysgrifennu atoch am yr eneth hon amser yn ol. Un o bentref Tyrna ydyw, a chafodd driniaeth led chwerw gan ei theulu am ei hymlyniad wrth y moddion Sabbothol; curwyd hi fwy nag unwaith; dygwyd bron yr oll o'i dillad oddiarni; gwnaethant eu goren i'w chael yn ol; ond fe ddiangodd yma, ac yma y mae wedi bod. Ar y cyntaf ni wyddwn yn iawn beth a ddeuai o honi; yr oedd yn edrych yn bur ddifywyd ymhob peth; ond y mae wedi troi allan yn llawer gwell nag y dygwyliais. Dechreuodd

ymroddi i ddarllen y Bibl, a gwnaeth gyn-nydd amlwg. Tua mis yn ol gofynodd a gai hi ddyfod i'r eglwys. Yr oedd yn teimlo yn ddwys iawn wrth i mi siarad â hi. I bob golwg, y mae yn Gristion gwir-ioneddol; a rhodded Duw iddi ras i ddal ei ffordd ac ychwanegu cryfder. Nid wyf yn meddwl y caiff lawer o drafferth oddi-wrth ei theulu eto.

Yr oedd y Sabboth, wythnos i'r diwedd-af, yn Sabboth cymundeb yma, a chawsom Sabboth hyfryd iawn. Yn y cyfarfod eg-lwysig diweddaf, yr oedd 10 neu 12 yn dywedyd yr hyn yr oeddnynt wedi ei brofi yn mhresennoldeb yr Iesu "ar y Swper;" ac yr oedd yn bur amlwg iddynt oll gael o'r hyn lleiaf gip golwg arno Ef ar doriad y bara; ac yr oedd eraill wedi bod yn ym-ddyddan âg Ef, a phwyso ar ei fynwes—yn enwedig felly gwraig Borsing Siim. Dy-wedai ei bod er ys wythnosau yn bur isel ei meddwl, a bod ystad ei meddwl yn effeithio yn ddwys ar ei chorff. "Ond er y Sabboth," meddai, "yr wyf fel un wedi cael ymwared oddiwrth bwn oedd yn pwyso arnaf." Rhywbeth yn debyg oedd profiad eraill, ond pob un yn ei drefn ei hun. Yr oeddwn yn bedyddio tri o rai mewn oed ac un baban. Enwau y rhai mewn oed ydynt U Amorsing—dyn ieuanc sydd wedi gadael yr ysgol er ys peth am-ser i fyned i ddyysgu i Nongwar; ac y mae yn ddyd ieuanc gweithgar a dymunol iawn, a chaf fy siomi os na thry allan yn efeng-lydd; un arall ydyw U Rohrai, y tryd-ydd athraw yn yr Ysgol Normaliaidd. Y mae ef yn Gristion er ys cryn amser, ac y mae yn un o'r pump sydd yn perthyn i'r Dosbarth Duwinyddol. Y mae yn cyn-nyddu, ond nid cymaint â rhai o'r lleill. Y mae yn briod â merch henaf U Ryman. Bydd hyn yn rhyw gymaint tuag at ei gadw yn ei le. Y llall ydyw U Kyngobir, athraw Ryngud. Yr oedd y tri hyn, yn ogystal a thri eraill oeddynt wedi eu bed-yddio o'r blaen, yn cael eu derbyn hefyd at yr ordinhad o Swper yr Arglwydd. Nid rhyw unfurf yr ydym wedi bod gyda hyn; ond y mae yn rheol ddiethriad yn Nong-sawlia nad oes neb mewn oed i gael ei fedyddio heb ar yr un pryd gael ei dder-byd i gyfranogi o Swper yr Arglwydd. Y tri a dderbyniwyd at fwrdd yr Arglwydd oeddynt U Sumar a'i wraig Ka Juda—dan Gristion cywir, yn ênwedig y wraig; a'r llall oedd Ka Bari Sant, gwraig Rohrai, a merch henaf U Ryman.

Tua phythefnos yn ol yr oeddwn yn treulio Sabboth yn Sobhar. Nid oeddwn wedi gallu talu ymweliad â'r lle hwn er ys cryn amser, hyny yw, amryw fisoedd. Yr oedd golwg hapus iawn ar bethau yn Sob-bar. Yr oedd 184 yn yr Ysgol Sabbothol, a thua yr un nifer yn y cyfarfodydd dilyn.

ol; ac y mae tua chant a hanner yn y moddion bron bob Sabboth. Y mae hyn yn gymaint arall ag a fyddai yn arfer dyfod. Yr anhawdder ydyw cael lle priodol i adeiladu capel helaeth i'r gynnulleidfia. Ond y mae y cyfeillion yn penderfynu dyfod dros yr anhawdder hwn yn ystod y gauaf. Y mae U Kher, yr efenglyydd, wedi ac yn gweithio yn dda iawn; ac y mae iddo barch mawr yn yr holl bentref. Os na ddaw rhywbeth rhyfedd i rwystro, bydd yn Sohbar eglwys gref cyn bo hir.

Yr wyf y dyddiau hyn wrthi yn arholi yr ysgol yma. Yr wyf yn meddwl y bydd yn fwy cyfeus i'r arholiad blynyddol fod yr adeg hon, nag yn mis Mawrth, fel yr arferai fod. Wedi gorphen, byddaf yn cychwyn ar daith am tua thair wythnos. Bwriadwyf fyned trwy Sohbar, Nongjiri, Ummish, Nongsken, ac oddiyno af i lawr i'r Gwastadedd, ac i fyny trwy Sokha neu Nongtalang i Jiwai erbyn y *Presbytery*. Bydd i hyn arbed cryn lawer o arian ac amser. Cewch glywed ein helynt eto, ar ol i mi ddyfod yn ol. Bydd yn chwith genyf fod mewn Cyfarfod Henaduriaeth heb Mr. Jerman Jones. Bum ymhob Cyfarfod Henaduriaeth er pan wyf wedi dyfod i'r wlad yma, a bum mewn rhai pan yr oedd pob un o'r cyfeillion eraill yn ei dro yn absennol; ond ni bum mewn cymaint ag un o'r blaen hebddo ef. Ond rhaid myned ymlaen goren y gellir. "Nid trwy lu, ac nid trwy nerth; ond trwy fy Ysbryd i, medd yr Arglwydd." Rhoddod Duw i ni oll ysbryd doethineb ac ofn yr Arglwydd, a thwyneid ei wyneb arnom i'n gwresogi a'n twymno, i'n goleno a'n hyfforddi i gario y gwaith mawr ymlaen er gogoniant ei enw Ef. Amen.

MAWPHLANG.

LLYTHYR ODDI WETH Y PARC H. DR. GRIFFITHS, DYDDIEDIG HYDREF 18FED, 1881.

Y tro diweddaraf yr ysgrifenisais atoch yr oeddwn ar gychwyn i Shangpoong. Byth er pan ddaethum yn ol yr ydyf wedi bod yn brysur fel arfer, ac yn aml yn fwy prysur na chyffredin.

Y mae yn ddrwg genyf eich hysbysu fod dan o'r eglwys yn Mawrang wedi gwrthgilio yn ddiweddar—un trwy briodi un o'r byd a'r llall trwy aberthu. Ond derbyniwyd un oddiyno i'r eglwys ar brawf. Ei enw yw U Kypa Ka Latang. Hen ŵr diniwed ydyw, ac yn deall ond ychydig iawn. Yr oeddwn yn dysgwyl iddo ddeall mwy; ond yr oedd arno awydd mawr cael dyfod i'r eglwys, ac er ei ddylni, yr oeddym yn teimlo yn anhawdd ei wrthod. Heno cynnygiwyd pedwar i'r eglwys o Mawphlang. Penderfynwyd der-

byn dau yr wythnos nesaf, gohirio un am dri mis, a gohirio yr olaf am amser anhenedol, hyd nes y bydd rhai pethau mewn perthynas i'w phriod wedi eu deall yn well, rhag ofn iddi druan roddi naid i fwy o dywyllwch nag a all ddal. Dyna un drwg mawr yma, os daw y wraig yn gristion bydd y gŵr yn dianc; os daw y gŵr yn gristion bydd y wraig yn ei hel allan o'r tŷ, a mawr y pryder fydd yn cyfodi o hyn yn aml.

Y mae y gwrandawr yn Mawphlang yn parhau i fyned ar gynnydd, a'r gwrandawriad, fel rheol, yn astud iawn. Y mae amryw yn y gynnulleidfia yn awr yn deall yn lled dda (h. y. ac ystyried beth oeddynt ychydig yn ol), ac y mae hyn yn gwneid pregethu yn fwy o bleser o lawer, ac yn gwneid y dosbarth yn yr Ysgol Sabbothol yn fwy buddiol ac adeiladol. Byddaf yn synu yn aml at y cwestiynau a ofynnir yn yr Ysgol Sabbothol, nid cwestiynau â goll darllen arnynt, ond â llawer iawn o feddwl (o safle Khassi o feddwl am bethau). Y mae yma un bachgen ieuanc ag y byddaf yn cymeryd cryn lawer o ddyddordeb ynddo. Y mae ei chwaer yn Gristion er ys amser lled faith, a chafodd lawer o eirian cas a dymodion trymion ganddo oblegid hyny. Cafwyd ganddo o'r diwedd ddyfod i'r moddion ar y Sabbothau yn achlysurol, ac yn ddiweddar y mae yn dyfod yn fwy cyson. Dywed wrth ei chwaer yn awr fod yr hyn a ddarlennas (oblegid y mae yn gallu darllen yn weddol) yn y Testament, a'r hyn a glyw yn y pregethuau, yn peri iddo ofni yn fawr iawn yr hyn sydd y tu draw i farw. Yr wyf yn credu fod dau neu dri eraill yn y gynnulleidfia â gwir ofn arnynt yn nghylch eu cyflwr ger bron Duw. Gobeithio y bydd i Ysbryd Duw ddangos gwerth yr iawn iddynt, a pharodwyrdd Duw i faddu iddynt.

Ddoes aeth Mrs. Griffiths a minnau, ynghyd a Mr. Hughes, i Mawrang. Yr oedd yno ddau o'r Cristionogion yn priodi; a chan mai dyma y briodas Gristionogol gyntaf yn y pentref, ac yn wir yn y Dosbarth yma, yr oedd tyrfa fawr wedi dyfod ynghyd i weled y seremoni. Cymeryd cyfleusdra o'r amgylchiad i egluro iddynt natur priodas. Dechreuodd Mr. Hughes trwy ddarlennu a gweddio, ac yna siaradodd ar y pwnc, gan ddechre yn Eden, a dangos fod yn nghynllun Duw ddau beth pwysig ag sydd wedi ei anghofio gan y Cassiad—(1.) Un wraig i un gŵr. (2.) Rhwymyn priodas i fod hyd angen, ac nid yn ol fel y bydd y dyn wedi blino neu beidio ar ei wraig. Yr oedd y ddwy athrawiaeth yma yn ymddangos yn boddloni y merched yn fawr iawn, oblegid y maent hwy, druan, yn aml at drugaredd anghenfil o dŷn a

dŷr y briodas hwyrach pan fydd gan y fam dri neu bedwar o rai bychain i ofalu am danynt. Ar ol anerchiad Mr. Hughes, gofynwyd y cwestiynau arferol genyf ffinnau, a rhwymwyd hwynt. Wedi gorphen y seremoni yna, rhoddais anerchiad byr i'r ddau, gan ddyweyd wrth y wraig ieuanc fod gan ei gŵr bellach fwy o hawl arni hi nag sydd gan ei brawd hynaf na'i hewythr, a dyweyd wrth y gŵr ieuanc ei fod yn awr i gyfrif ei berthynas â'i wraig yn agosach na'i berthynas â'i fam. Pethau yn swnio yn rhyfedd i Gassiaid ydyw gwirioneddau fel hyn; ond y mae yn agoshenrheidiol eu dysgu iddynt. Terfynwyd y cyfarfod trwy ganu hymn a gweddio. Wedi myned allan o'r ysgoldy yr oedd rhai crochaneidiau o dde wedi ei ferwi, a bara, ymenyn, siwgr, &c., wedi eu paratoi, a gwleda a gwnenthur yn llawen y buwyd trwy y gweddill o'r dydd. Yr oedd yno hen greaduriaid yn yfed tē y diwrnod hwnw na welsant yr un gronyn o hono erioed o'r blaen, ac yn methu yn lân a throi oddiwrth y crochan ('doedd yno yr *teapot*) tē. Yr wyf yn credu fod yno amryw, yn hen ac ieuanc, na wyddant pa un a fwytasant fwyaf o siwgr ynte o fara, oblegid dyrneidient y cyntaf a chladdent ef o'r golwg mor gyflym ag y gallent. Yr oedd yno lawer iawn o baganiaid ymhlith y gwahoddedigion, a gobeithio y bydd i'r mwynhâd a gawsant eu dwyn yn nēs at y Cristionogion.

Yn awr y mae yn rhaid tynu at y terfyn; y mae yn hwyr, a ffinnau yn ffin ac yn gysglyd ar ol diwrnod o waith caled. Yr oeddwn yn edrych ar y llyfrau yn ddiweddar, ac y mae yr ymweliadau i'r *Dispensary* am y chwe' mis diweddar yn gymaint a'r *oll* yn ystod y deuddeg mis cyntaf y bum ar y Bryniau. Y mae hyn wrth gwrs yn galonog ac edrych arno o un ochr, ond y mae ochr arall hefyd i'r pwnc. Y mae y *Dispensary* yn llawn bron bob boreu, rhwng y cleifion eu hunain a'r rhai fydd yn dyfod gyda hwynt; a thra y byddaf fi yn eu derbyn o un i un yn y *consulting room*, bydd Mr. Hughes yn y *waiting room* yn ymddyddan â hwynt am grefydd. Yr ydym yn dysgwyl y bydd llawer o had da a ddyga ffrwyth yn cael ei hau yn y dull yma.

DERBYNIADAU TUAG AT Y GENADAETH.

DYMUNA y Trysorydd Cyffredinol gydnabod ei fod wedi derbyn y symiau canlynol tuag at y Genadaeth er pan wnaed yr hysbysiad diweddar.

	£ s. d.
J. J. Everton	5 0 0
Casgliad cynnulleidfia Penllwyn, tuag at y to hialarn i gapel Nongswalia ..	0 14 6

	£ s. d.
Chatham St, Liverpool (yehwanegol) ..	8 2 0
Penuel, Ebbw Vale, at y to hialarn i gapel Nongswalia ..	2 13 8
"Aelod o'r Dyffryn" tuag at yspytty Mawphlang ..	1 0 0
"Oenig," at do hialarn Nongswalia ..	0 5 0
Plant Ysgolion Sabbathol Rhydlwyd (Lledrod) a'r cangenau, "i'r Parch. T. Jerman Jones eu defnyddio fel y gwel oreu, tuag at gael llyfrau neu ddillad i blant Khasia," trwy law law Mr. Philip Williams ..	2 1 8
Casgliad cynnulleidfiaol Machynlleth, tuag at y to hialarn i gapel Nongswalia ..	2 8 6
Mary Jones, Lodge, Treffos, Penygarnedd, Môn, gwobr i Ka Lhaiah am ddygu adnodau ..	0 2 6
Mrs. Evans a Mrs. Watkins, Newcastle Emlyn, at y Genadaeth yu Khasia, i'r Parch. T. Jerman Jones eu defnyddio fel y gwel yn oreu ..	5 0 0
Dosbarth Miss Annie Williams, Lombard Street, Portmadoc, swm a gasgliwyd at y Genadaeth ..	2 3 0
Oddiwrth Mr. T. Herbert, Llanelli (swm a berthynai yn benaf i dair o'i enethod bach a fuont feirw yn Mal a Mehefin, 1879) ..	1 0 0
Casgliad yn Nghapel Aberteifi, ar ol anerchiad gan y Parch. T. J. Jones, tuag at anfon Testamentau a llyfrau eraill i'r Khasiaid, trwy law Mrs. Thomas, Pendre ..	8 6 6
Oddiwrth Mr. Robert Ellis, Bangor villa, Hartington Road, Liverpool, i'w defnyddio tuag at dreuliadau yohwanegol y Genadaeth yn Khasia ..	10 0 0

Derbyniwyd hefyd y symiau canlynol trwy law y Parch. T. Jerman Jones:—

	£ s. d.
Gwraig o Aberdovey, er lles y gwaith ..	0 10 0
Capel Coch, Llanberis ..	6 16 7
Gwraig o Dysgwylfa ..	0 10 0
Bangor, Tabernacl ..	9 5 0
Master Griffith H. Roberts, Bangor ..	0 10 0
Borthaethwy, at gael llyfrau i'r Cassiaid Mrs. Hughes, Tanybryn, Talybont, er lles y gwaith ..	5 0 0
Mr. Robert Davies, Penmaenmawr, at gael llyfrau i'r plant ..	0 10 0
Gwraig o Landudno, eto ..	1 0 0
Rhyl, at gael llyfrau ..	2 0 0
Rhyl, nifer o blant <i>Band of Hope</i> , tuag at gael llyfrau i blant Khassia ..	0 8 0
Rhyl, Mr. John Jones, Windsor Street, at Destamentau i'r plant ..	0 10 0
Dwy eneth fach eto ..	0 0 2
Mr. Thomas, at yr Argraffwag ..	0 10 0
Myfyrwyr Athrofa y Bala, tuag at yr Argraffwag ..	6 6 0
Mr. Wheldon, Llanberis, tuag at y to hialarn yn Nongswalia ..	25 0 0
Dienw, Dysgwylfa, eto ..	0 2 6
Mr. Thomas Hughes, Gaerwen, at unrhyw amcan er lles y Genadaeth ..	0 2 6
Mr. Arthur Davies, at gael llyfrau, &c. ..	0 5 0
Mr. Evans, Tregarnedd, at lyfrau i'r pregethwyr, &c. ..	1 0 0
Mr. John Jones, Bronyrallt, at lyfrau i'r plant, &c. ..	1 0 0
Mrs. Williams, Ty Capel, Llangerfai, eto ..	0 10 0
Mr. Thomas Jones, Dwyran, at gael ddillad i'r plant, &c.; at lyfrau, 10s. ..	1 10 0
Mrs. Jane Jones, Chapel Street, Niwbwrch, at do hialarn Nongswalia ..	0 10 0
Dosbarth o Ysgol Sabbathol Dwyran, i blant tlodion ..	1 2 0
Catherine Hughes, Niwbwrch, eto ..	0 2 0
Mary Williams, Niwbwrch, at lyfrau ..	0 1 0

	s.	a.	d.		s.	a.	d.
Miss Jones, at lyfrau	0	2	6	Llandoverly, er lles y gwaith ..	1	18	3½
Mr. Hugh Jones, eto	0	2	6	Mr. David Jones, at roi lyfrau, &c., ..	0	2	0
Cyfeillies, Bodedeyrn, at gael lyfrau i'r plant	1	2	0	Gorwydd, er lles y gwaith	0	14	4
Mrs. Griffith Owen, i gael Bibl i Ka Hannah pan fydd yn priodi	0	5	0	Llangamarch, at yr Argraffwasg ..	1	8	10½
Mrs. Williams, at ddilad i blant tlodion	0	10	0	Dwy Forwyn yn Abertawe, at lyfrau i'r plant	0	2	0
Miss Owen, Henblas, Llanfhangel, at lyfrau	0	10	0	Rhayader, at y to haiarn	1	2	6
Miss Williams, Ty hen, Bryngwran, eto	1	0	0	Mrs. Roberts, Dolenog, Llandidloes, at yr Argraffwasg	1	0	0
Miss Jones, Ty Capel, Hebron, eto	0	1	0	Miss Mary Price, ei morwyn, eto	0	2	6
Mr. John Hughes, Ty Cross Station, i roddi 10 o Lyfr Hymnau a 5 o Destamentau i blant tlodion	1	0	0	Mrs. Evans, Llandidloes, eto	0	10	0
Mr. Hugh Hughes, Cors yr eira, at lyfrau i bregethwyr yn Khasia	1	0	0	Mrs. Dr. Charles, eto	1	0	0
Mr. Hugh Evans, Sarnfadog, eto	0	10	0	Llandinam, er cael lyfrau i blant ac i'r pregethwyr brodorol	6	9	3½
Mr. Samuel Owen, Bodsuran, eto	1	0	0	Parch. Ewan Jones, Trewythen, at yr Argraffwasg	1	0	0
Miss Emily Foukes Jones, Machynlleth, "for dear little black children in Shillong"	0	15	0	Parch. D. Lloyd Jones, M.A., eto	0	10	0
Borth, Aberteifi	1	10	7	Mrs. David, Llandinam, at lyfrau ..	1	0	0
Dienw, at lyfrau i blant tlodion	0	4	0	Newtown, er lles y gwaith a lyfrau i'r pregethwyr brodorol	4	13	10½
Pennlwyn	0	14	6	Mr. Jones, Gwredog, at yr amddifaid ..	1	0	0
Tabernacl, Aberystwyth, at lyfrau i bregethwyr brodorol ac i blant tlodion ..	10	0	0	Cyfaill, at yr Argraffwasg	1	0	0
Tabor, at gael Shangpoong	1	0	0	Engedi, Ceirchiog, at gael Shangpoong ..	1	1	0
Llanilar, at gael Nongrymai	1	5	8	Friend, Cefubach, at yr amddifaid ..	0	10	0
Llanfais, at gael lyfrau	0	11	0	Miss G. Jones, Gwredog, i brynu Biblau ..	1	0	0
Aberaeron, er lles y gwaith	2	19	1	Gaerwen, er lles y gwaith	2	7	9
Mrs. Jones, "Blue Jacket," at lyfrau, &c. ..	0	2	6	Cyfaill, eto	2	0	0
Fronwen, Llanarhar, er lles y gwaith ..	0	9	10½	Mrs. Elias, Glyn, Bodafon, eto	1	0	0
Ceunwydd, at gael Testamentau, &c. ..	2	10	7	Gwaelchmai: yr Ysgol Sabbathol 2 1 1			
Pennmorfa, er lles y gwaith	1	14	10	Y Gynulleidia	1	3	7
Mrs. Jones, Pennmorfa, at yr amddifaid ..	1	0	0	Mrs. Hughes, Bodwrog	1	0	0
Mr. Timothy Timothy, at yr un amcan ..	1	0	0	Cyfaill, er lles y gwaith	1	0	0
Mr. Owen Ellis, Blaenannerch, at lyfr hymnau	0	1	0	Mrs. a Miss Jones, Bodewryd, at yr amddifaid	2	0	0
Friend, Aberteifi	1	0	0	Miss Jane Jones, Bodewryd, eto	1	0	0
Blaenannerch, er lles y gwaith	1	4	0	Mrs. Jones, Gwredog, at yr Argraffwasg ..	2	0	0
New Chapel, at yr Argraffwasg	1	13	8	Mrs. Elizabeth Jones, Hen Shop, Llanfechell, er lles y gwaith	1	0	0
Mrs. Lewis, Cilriwe fach, at lyfrau	0	2	0	Chwær o Laffechell, at yr amddifaid ..	0	10	0
Glanrhyd, er lles y gwaith	1	7	7	Ysgol Sabbathol Bethania—			
Abergwaen, eto	2	4	7½	Dosbarth Mr. W. Thomas, at lyfrau ..	0	11	0
Parch. Mr. Williams, Haverfordwest, at hymnau a Testamentau i blant tlodion ..	0	10	0	Mr. R. Owen, Ty'nllan, Caerfellio, er lles y gwaith	0	10	0
Woodstock, er lles y gwaith	0	11	0	Athrawesau Ysgol Bethania, at blant amddifaid	1	0	0
Trevine, eto	1	19	5	Mr. W. Griffiths, Park, er lles y gwaith ..	1	0	0
Mrs. Morgans, Trevine, at roi lyfrau i blant	0	2	0	Mrs. Jones, Deri fawr, at yr Argraffwasg ..	1	10	0
Mr. Morgans, at yr un amcan	0	2	0	Ysgol Sabbathol Bethlehem, at y to haiarn	1	15	0
Tyddewi, at yr Argraffwasg	4	0	0	Mrs. Williams, Llanelian, er lles y gwaith	1	0	0
Friend, at y to haiarn	1	0	0	Dienw, at yr Argraffwasg	0	9	0
Caerfyrddin, er lles y Genadaeth	3	7	1	Mr. Edward Peters, Chur h Road, Waterloo, er lles y gwaith	5	0	0
Miss Rosina Davies, Treherbert, at roi ysgol i enethod	0	10	0	Mr. W. Ellis, Chemist, Abergole, eto ..	10	0	0
Miss M. Charlotte Phillips, Treherbert, at ddiladu plant tlodion	0	10	0				
Mr. C. William Davies, Gobristown, at roi ysgol i enethod	0	10	0				
Llanamlet, at roi lyfrau a Testamentau i blant tlodion	3	11	8½				
Abertawe, tuag at roi Lyfr Hymnau a Testamentau i blant tlodion, a lyfrau i bregethwyr brodorol	11	3	0				
Ewyllysir da i'r Genadaeth	1	0	0				
Mrs. Anne Williams, Church Square, Treforris, tuag at lyfrau	1	0	0				
Maesteg, at roi esboniadau a lyfrau ..	3	8	0				
Bridgend, at lyfrau i blant ac eraill ..	1	14	0				
Gan eneth fach, Joanna Jenkins, yn rhedeg ar fy ol ar ddiwedd y cyfarfod, at roi lyfr i eneth fach yn Khasia ..	0	0	4				
Mr. John Lewis, at roi Testament	0	1	0				
Tair Chwær fechan Iorwerth, at roi lyfrau i blant bach	0	0	3				
Edith Prys, at roi Lyfr Hymnau i ferch fach yn Khasia	0	1	0				
Taibach, er lles y gwaith	2	7	1				
Llanddeusant, at roi esboniadau a lyfrau	2	13	5				
Mrs. Lewis, Nant Gwynedd, eto	0	2	0				

Derbyniir rhoddion at y Genadaeth gan y Trysorydd, *John Griffith, Esq., Church St., Egremont, Birkenhead.*

Gellir talu unrhyw swm mewn unrhyw gangen o'r *North and South Wales Bank*, to the credit of *Mr. John Griffith, Treasurer of the W. C. Foreign Missionary Society.*

Derbyniir rhoddion at Drysorfa Gweddwon ac Amddifaid y Cenedol, gan Drysorydd y gronfa hono, *DAVID ROBERTS, Esq., 63 Hope Street, Liverpool.*

Pob llythyr yn achos y Gymdeithas i'w cyfeirio i'r Ysgrifenydd, *The Rev. JOSIAH THOMAS, M.A., 23, Breckfield Road South, Liverpool.*

